

مَجْدُ اللَّهِ لِلْشَّيْخِ قَامَتْ بَابُهَا

به پند و نوبه کنهی آسان، عام فهم او تحقیق انداز کنهی
علمی او الهامی نکات و بانی مشتعل، لاجوابه علمی تحفه

رُسْدُ الْقُرْآنِ

فِي تَفْسِيرِ آيَاتِ الْقُرْآنِ

سیر محمد

در تفسیر آیات قرآن و تفسیر آیات قرآن و تفسیر آیات قرآن

تالیف

میرزا محمد تقی و میرزا محمد تقی و میرزا محمد تقی

جلالیه مکتب رشیدی

مکتب رشیدی
091-2530074

حنفی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کفایت دینی کتب خانہ

شافعی

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبل، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق

حنبل

+923052488551
+923247442395

easypaisa

بہترین خدمات

مالکی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا

په پښتو ژبه کښې آسان، عام فهم او تحقیقی
انداز کښې، علمی او الهامی نکاتو باندې مشتمل، لاجوابه علمی تحفه

رشد القرآن

فی تفسیر آیات القرآن

شپږم جلد

له ابتداء د سورة سبا نه تر اخر د سورة حجرات پوري

تالیف
شیخ القرآن والحديث
حضرت مولانا انسید الله صاحب رحمۃ

جلال مکتبہ رشیدیہ
مکملہ جنگی دفتر خانی پشاور 091-2580074

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د کتاب ټول حقوق محفوظ دي

د کتاب نوم : رشد القرآن في تفسير آيات القرآن

تأليف : شيخ القرآن والحديث حضرت مولانا أسيد الله صاحب رحمته

تصحیح و نظر ثاني : مولانا تقی الله صاحب

جلد : شپږم

صفحات : ۶۳۰

د چاپ اول ځل : ۲۰۱۷ء

جاني پکټر شيدايي

موجوده پکټر شيدايي پشاور ۰۹۱-۲۵۸۰۰۷۴

د کتاب تر لاسه کولو ځايونه

• پشاور	• کلدوز	• بگلان
• اکوړه څټک	• غزني	• لوگر
• کوټه	• جلال اباد	• خوست
• پروان	• قندهار	

رکوعاتہا (۶)	سورة السبا مکية	آياتہا (۵۴)
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
شروع کوم په نامه دالله چه بخښونکي دی مهربانه		

ترتيبها حسب التسلسل (۳۴) وحسب النزول (۵۸)

سورة السبا مکي دې ، ترتيب قرآن په لحاظ (۳۴) دې او د ترتيب نزولي په لحاظ (۵۸) دې ، دسورة لقمان نه ورستو او د زمر نه قبل نازل شويدي .

حصه وابعه: دسورة السبا نه د قرآن پاک څلورمه حصه شروع کيږي او پدی حصه کښ زیاده تر مضمون دقیامت ذکر کيږي ، لکه څنگه چه مخکیني درې واړه حصی مصدرې وې شروع شوي وې ، په ﴿تَحْمَدُ لِلّٰهِ﴾ سره ، نو دغه شان دا حصه هم مصدره ده ﴿تَحْمَدُ لِلّٰهِ﴾ سره او هر چه دې سورة فاطر نو د هغې په شروع کښ ﴿تَحْمَدُ لِلّٰهِ﴾ څکه راغلي ده چه دا دواړه سورتونه شریک دی په مبدئیت کښې دا سورة مبدأ دې لپاره د سورة یسین ، صفت او د سورة الزمر یو مضمون لپاره ، او سورة فاطر مبدأ دې لپاره د حوامیمو سبعوو او د سورة الزمر اکثر و مضامینو لپاره ، نو پدې وجه د دواړو سورتونو په شروع کښ ﴿تَحْمَدُ لِلّٰهِ﴾ راغلي ده .

ربط اسمی: ربط اسمی نی دادې چه په سورة احزاب کښی دا وؤ چه تاسو په توحید قائم اوسېږئ که احزاب ستاسو مقابلې ته راشی نو فتح او کامیابی به ستاسو وی لکه په غزوه احزاب کښ چه تاسو ته فتح ملاوه شوه ، اوس سورة سبا کښی فرماني چه کچرته مشرکان مسئله د توحید او مني نوداددوی لپاره بهتره ده ورنه په انکار به ورته هغه سزا میلاوېږي چه قوم سبا ته میلاؤ شوه .

ربط معنوی: نی دا دې چه د سورة سجدي نه د مسئلي د توحید نوې پهلو شروع شوی وه چه د هغې مقصد نفی د شرک فی الشفاعة وؤ ، نو په سورة سجده او احزاب کښی نی په تفصیل سره بیان اوشو ، اوس پدې سورة کښی د څلورو شبهاتو جوابونه دی چه په نفی د شفاعت قهری یعنی نفی د شرک فی الشفاعة باندې واردېږي ، او دا شبهات د انبیاء ، جناتو ، او د فرشتو متعلق دی .

تفصیلی خلاصہ

دسورت مرکزی دعوہ اثبات دَ توحید پہ صورت دَ نفی شفاعت قہری کنب دہ، دے باندے پنخہ دلیلوں پہ پیش کیری، خلور (۴) عقلی او یو دلیل نقلی.

اول دلیل عقلی: الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ (آیت ۱)

دویم دلیل عقلی: قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنْ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (آیت ۲۴)

دریم دلیل عقلی: قُلْ إِنْ نَحْنُ نَسْطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ (آیت ۳۲)

خلورم دلیل عقلی: (آیت ۳۹) قُلْ إِنْ نَحْنُ نَسْطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ دا پہ حقیقت کنب دَ دریم دلیل عقلی اعادہ دہ.

دلیل نقلی: قَرَأَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ (آیت نمبر ۲۴)

خلور شبہاتو جوابونہ ذکر کیری.

اولہ شبہ: داؤد علیہ السلام مستحق دَ اولوہیت اوشفیع قہری دے (آیت ۱۰)

دویمہ شبہ: سلیمان علیہ السلام مستحق دَ الوہیت اوشفیع قہری دے (آیت ۱۲)

دریمہ شبہ: جنات غیب دان اوشفیع قہری دی، (آیت ۱۳)

خلورمہ شبہ: ملائک مستحق دَ الوہیت اوشفیع قہری دی (آیت ۱۴)

اتہ (۸) طریقے دَ تبلیغ پہ کنب ذکر کیری.

اولہ طریقہ دَ تبلیغ: وَإِنَّا أَوْزَيْنَاكُمْ لَعَلَّ هَذَى (آیت ۲۴)

دویمہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ لَا تُنْظَرُونَ عَمَّا أَخْرَمْنَا (آیت ۲۵)

دریمہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا (آیت ۲۶)

خلورمہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ إِنَّمَا أُعْطِيَكُمْ يَوْجِدُوا (آیت ۴۶)

پنخمہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَخْرِ قَهْوِ لَكُمْ (آیت ۴۷)

شپہرہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ إِنْ نَحْنُ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَ الْغُيُوبِ (آیت ۴۸)

اوومہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ (آیت ۴۹)

اتمہ طریقہ دَ تبلیغ: قُلْ إِنْ مَلَكَتُ فُؤَادُنَا أُحِيلَ عَلَى نَفْسِي (آیت ۵۰)

نہم (۹) تخویفات بیانیری

- (۱) وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعْجِزِينَ (آیت ۵)، (۲) أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ (آیت ۹)،
 (۳) لَقَدْ كَانَ لِسِرِّ فِي مُسْكُوْتِهِمْ (آیت ۲۱ تا ۲۰)، (۴) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِرَ (آیت ۳۱ تا ۳۳)،
 (۵) وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قُرْآنٍ مِنْ نَذِيرٍ (آیت ۳۴، ۳۵)، (۶) وَالَّذِينَ يَسْتَعِزُّونَ فِي آيَاتِنَا (آیت ۳۸)،
 (۷) يُؤْمَرُ مَحْمُورُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ (آیت ۴۰)، (۸) وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَّغُوا (آیت ۴۵)،
 (۹) وَلَوْ تَرَى إِذْ فُرِغُوا فَلَا مُؤْتٍ (آیت ۵۴، ۵۱)

دری شکوې ذکر کیری

- (۱) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ (آیت ۳)، (۲) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ (آیت ۹)،

(۳) نَقُولُ لَكَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ آیت (۲۹، ۳۰)

(تفت)

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

تمام خدائی صفتونه الله ﷻ لره دی، هغه الله چې ده لره دی هر هغه څه چې په اسمانونو کې دی، او هر هغه څه چې په زمکه کې دی

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ۝ يَعْلَمُ مَا يَلْجِ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ

اوده لره دی حمد په آخرت کې، اودې حکمتونو و الا خبر د اودې، عالم دې په هغه څه چې ننوځی په زمکه کې اویې هغې چې راوځی

وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَخْرُجُ فِيهَا ۝ وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ۝

ددې نه، اویې هغې چې راګوزېږي د آسمان نه، اویې هغې چې څیږی آسمان ته، او هغه رحم کونکې بخښونکې دې.

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ د ادعوه د سورت ده، چې تمام صفتونه د خدای توب صرف الله ﷻ لره دی، بل څوک

ورسره شریک نشته نه بل څوک متصرف شته اونه شفیع قهری ﴿الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي

الْأَرْضِ﴾ د اول دلیل عقلی دې په مذکورې دعوي د توحید باندې د دې دلیل دوه حصی دی، دا د

دلیل اوله حصه ده چې پدیکې د تصرف ذکر دې، چې په ټولو کائناتو کې متصرف او مختار

صرف الله ﷻ دې ﴿وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ﴾ څنگه چې په دنیا کې مستحق د حمد صرف الله ﷻ دې نو

دغه شان په آخرت کې هم مستحق د حمد صرف الله ﷻ دې، کفوله تعالیٰ: وقالوا الحمد لله الذي

صدقنا وعده، "او دغه شان وتری الملائكة حافین من حول العرش یسبحون بحمد ربهم" او دغه شان وفیل

الحمد لله رب العالمين، و غيرها من الايات دنيا کينې د الله ﷻ حمد لپاره د عبادت دې او په آخره کينې لپاره د تلذذ او فرحت دې ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ﴾ الله ﷻ حکيم دې، هيڅ کار نئى هم د حکمت نه خالى نه دې. تول نظام د کائناتو په حکمت سره چلوی ﴿الْقَدِيرُ﴾ د هر چا په حال باندې خبر دار دې، نو د هر محتاج لپاره صرف هغه کار ساز دې ﴿وَعَلَّمَ مَا بَلَغُ فِي الْأَرْضِ﴾ داد دليل دويمه حصه ده. او پديکينې د غيب دانئ ذکر دې يعنى د تولو کائناتو د ذرې ذرې علم صرف الله ﷻ ته دې، ﴿ذِي مَلَكُ فِي الْأَرْضِ﴾ نه مراد، د باران اوبه، تخم، مری وغيره مراد دى نو مطلب دا دې چه د زمکې د اندرونى حصې علم هم صرف الله ﷻ ته دې ﴿وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ او د زمکې بيروني حصې علم هم الله ﷻ ته دې. او د دې نه مراد نباتات، معدنيات وغيره دى ﴿وَمَا يَزُلْ مِنَ السَّمَاءِ﴾ يعنى د آسمان بيرونى حصه علم هم الله ﷻ ته دې، مراد د دې نه فرشتې، احکامات وغيره دى ﴿وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ د آسمان اندرونى حصې علم هم صرف الله ﷻ ته دې مراد د دينه فرشتې، دانسانانو عملونه وغيره دى، ﴿قَوْلِهِ تَمَالَى إِلَهَ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ نو دليل د دواړو حصونه دا ثابته شوه چه د تولو کائناتو مالک، خالق، کار ساز او متصرف صرف الله ﷻ دې نو دا دعوه ثابته شوه چه ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ يعنى د حمد او صفاتو الوهيت مستحق صرف الله ﷻ دې.

فائدة: ﴿وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا﴾ ذکر شو، «الها» ذکر نه شو پديکينې اشاره ده قبوليت د اعمالو په حکم کې ﴿إِنَّ﴾ د غايه لپاره راخي نو که «الها» نئى وئيلی ې نو صرف اسمان ته به رسيدل مراد وؤ. په آيت کریمه کينې «السَّمَوَاتِ» جمع راؤړل او «الْأَرْضِ» واحد راؤړلو وجه د سورة الانعام په اول آيت کينې تيره شويده هلته نئى اوگورئ.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ

اواښ هغه کسان چې کفر نئى کړيدې نه به راخي مونږ ته قيامت، ته اوبه، ولي نه، قسم مې دې دى په رب خپل خامغابه راخي تاسو ته.

عَلِيمُ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ

چې عالم دې په غيب باندې، نه پټيږي دفعه د علم نه، په اندازې ديوي ذرې په اسمانونو کينې. اونه به زمکه کينې.

وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ

اونه يو وړو کي څيز ددې زړې نه، اونه لوی، مگر په کتاب ښکاره کښ دي. ډېاره ددې چې بدله ورکړي الله هغه کسانوته

أَمْنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾

چې ایمان نی راوړي دې او عملونه کوي نیک، دغه کسان هم دوی لپاره مغفرت اورزق عزت والادې.

وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعْجِرِينَ أُولَٰئِكَ

اوهغه کسان چه کوشش کوي پهباطلولو د آیاتونوزمونږه کښ، اګمان یې داوی چې عاجزه کونکی دي مونږلره، دغه کسان

لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٢﴾

هم دوی لپاره عذاب دی ډیر سخت درناک

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دا شکوه ده چه کافران صرف د توحید نه منکر نه دی بلکه د قیامت نه هم

منکر دی او وائی قیامت نشته دې ﴿قُلْ بَلَىٰ وَتَقَىٰ﴾ دا جواب شکوه ده او دلیل دې په وقوع قیامت

باندې، یعنی قیامت انکاریدې خبره دې چې انسان روح د جسم نه جدا شي او جسم یې په خاوره کښ

ایره ایره شی، او منتشر او بالکل روک شي کما فی قوله تعالیٰ وقالوا اذا ضللتنا فی الارض... نوییا به ددې

منتشر او روک اجزاؤ پته څنگه اولگی او چې هغه معلوم شی نوییا به ورله داروح دکوم ځایي نه

رواستې کیږي؟ الله تعالیٰ ورته جواب کښ فرمائی چې ﴿عَلَيْهِ الْغَمُّ﴾ هیڅ گرانه خبره نده، الله تعالیٰ

عالم الغیب دې، د روح تهکانه هم هغه ته معلومه ده او کومې فرشتې یې چې وړی هغه ورته هم

معلومې دی، او دهغه شان د کائنات ذرې ذرې باندې دهغه نظروی، وړوکی نه وړوکی شې هم د هغه

نه پټ نشی پاتې کیدې، نو ستاسو منتشر اجزا هغه ته ټول معلوم دی، نو کله چې د اثباته شوه چې

د روح اوبدن اجزا خواله تعالیٰ په علم کښ دی، او د الله تصرف او قدرت خو په اول د سورت کښ

ثابت شویږي نوده دینه بعث بعد الموت او وقوع قیامت امکان ثابت شو. او کله چې د یوامر ممکن

خبر، مخبر صادق ورکړی چې ﴿لَتَأْتِيَنَّكُمْ﴾ نوییا د هغې انکار هیڅ وجه نه پاتې کیږي ﴿عَلَيْهِ الْغَمُّ﴾

صفت دې یا بدل دې د ﴿وَتَقَىٰ﴾، نه ﴿فِي السَّمَوَاتِ﴾ کښی اشاره ده علم د الله تعالیٰ ته په ارواحو باندې او

په فرشتو باندې ځکه چه ارواح په اسمانونو کېن وي او په ډې آلارض کېنې اشاره ده علم د الله پاک ته په اجسامو باندې ځکه چه اجسام په زمکه کېنې دى نو چه په ارواحو اجسادو باندې عالم دې نود هغې په يوځای کولو هم قادر دې نود و باره پيدا کيدل څه بعيدندى ﴿وَلَا أَصْغُرُ مِنْ ذَلِكَ﴾ اصغر مبتدا دې ، او «في کتب مین» مستثنى مفرغ ورله خبر دې . او «ذلك» دپاره مشار اليه جذبه دې يعنى د ذرې نه هم اصغر .

تر ۱۹ صدئ عيسوي پوري دا عام اعتقاد وچه په کائناتو کېنې ټولو نه وړوکې جزء ذره ده ، او دا جزء لايتجزى دې . بيا سائنسدانانو دا انکشاف او کړو چه ذره جزء لايتجزى نه ده ځکه دا درې اجزاء باندې مشتمله ده . (۱) اليکترون (۲) پروتون (۳) نيوترون ، بلکه د دې نه هم وړوکې جزء شته ، د قرآن دا آيت پدې صريح گويان دې ﴿لَا فِي حَبْشٍ مُّيْنٍ﴾ نه مراد د اکثرو په نيز لوح محفوظ دې ، يعنى علم الهى (روح) نو دا به تاکيد شى د ﴿لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مَبْعُضِي وَاثِي دینه صحائف د ملانکو مراد دى

﴿يَنْجِزُكَ الْآلِئْنَ آمَاتَا﴾ بشارت اخرويه دې ، او د قيامت وقوع غرض بيانېږي چې قيامت به ځکه راځي چې دا دنيا د عمل ځاى دې ، او قيامت د جزا او بدلي ځاى دې ، نو ديره بى انصافى ده چې يو کس عمل او کړى او بيا ورله اجر دهغې ورنکړي شى ، نو الله تعالى به قيامت ضرور روالى چې مؤمنانو ته دهغوئ حسن عمل بدله ورکړى ﴿مُغْفِرَةً لِّمَا دَابَهْ بَدَلَهْ دَايْمَانْ کېن دې چې ايمان دوجې نه به الله تعالى د هر مؤمن مغفرت کوې ﴿وَرِزْقٌ سَكِرَةً﴾ او دابه په بدله د عمل صالح کېن وي ، عزت والا رزق دادې چې انسان نه د هغې په حصول سترې شي او نه پرى دجا احسان راشي .

﴿وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا﴾ اى فى ابطال آياتنا ، دا تخويف اخروى دې ، مراد د کوشش نه اعتراضونه کول دى او خلق منع کول دى د ايمان نه ﴿مُتَعَجِّزِينَ﴾ حال دې ، يعنى حال دا چه پخپل زعم کېنې عاجزه کونکي دى الله ﷻ لره .

وَيَذَرِي الْآلِئْنَ أَوْثَا الْعِلْمَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ

او گټې هغه گسان چه ورکړېشې دې هغوته علم هغه کتاب چې نازل کړې شويدي تاته د طرفه درب ستانه ، حق

وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ⑤ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ

اودا چې هدايت کوي دا کتاب لارې ذهني ذات ته چې غالب دي، ستايلې خوبدي اووايي کافران. آيا او ستايندو مونږ تاسو ته

عَلَى رَجُلٍ يُفْتِنُكُمْ إِذَا مُرِّتُمْ كُلَّ مُمَرِّزٍ إِنَّكُمْ

داسې سرې چې خبر درکوي تاسو ته داچې هرکله درې درې کرښې تاسو ته ډيروزرې کيدوسره، نو بيشکه تاسو به

لَقَدْ خَلَقْنَا جَدِيدًا ⑥ أَفَعَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جُنَاحُ الَّذِينَ

پورته کولې کيږي په نوي پيدا کولو سره آيا د تېر ليدې په الله تعالى دروغ قصد آيا په ده باندې ليو تنوب دي، بلکه هغه کسان

لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْمُبِينِ ⑦ أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا

چې ايمان نه راوړي په آخرت باندې په عذاب کښ به وي په آخرت کښ او په گمراهي لري کښ دي په دنيا کښ، آيا نو دوي نه گوري هغه

بَلَكُنْ آيَاتِهِمْ وَمَا خَلَقَهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ نَسْأًا

چې په مخکښ ددوي دي او هغه چې دوستو ددوي دي، د آسمان او زمکې نه، کچرې خوبه شي زمونږ

نَحْسِفُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسِطُ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَلِكَ

خسف خنجه کرومونږ دوي په زمکه کښ، يا به رااو غورخوؤ مونږ په دوي باندې ټکرې د آسمان نه، بيشکه په ډيکښ خامخا

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ⑧

نشانه د قدرت ده د هر داسې بنده لپاره چې انابت رجو عوالوي،

﴿يَرْى الَّذِينَ أُوتُوا الْإِيمَانَ﴾ دا دليل نقلی دي د علماؤ د اهل کتابونه، په توحيد او په حقانيت د

قرآن، يعنی د اهل کتابو صحيح علماء هم پدې گواه دي چې په تاياندې کوم قرآن او د توحيد وحی

کيږي دا حق دي. من عند الله دي، او خلقو ته هدايت کوي وصول الی الله ته، رؤيت نه مراد رؤيت

قلبي دي، يعنی يقين کوي او حق يې گنږي ﴿الَّذِينَ أُوتُوا الْإِيمَانَ﴾ ورله فاعل دي، مراد ورنه هغه علماء، د

اهل کتابو دي چې ايمان نې راوړې وؤ، لکه عبد الله بن سلام ؓ او د هغه ملگري. بعض وائي مراد

ورنه صحابه کرام ؓ او ټول مؤمنان دي ﴿الَّذِينَ أُتُوا الْإِيمَانَ﴾ مفعول اول دي د ﴿يَرْى﴾ مراد ورنه

مسئله د توحيد او قرآن دې (هُوَ) ضمير فصل دې (الْحَقُّ) مفعول ثانی دې . (وَيَهْدِي) اظهر قول دا دې چې دا فعل په تاويل اسم کښ عطف دې په (الْحَقُّ) باندې اي وهاديا او (يَهْدِي) کښ ضمير مستتر راجع دې (الَّذِي أُتِرَ) ته يعني اهل کتابو حقاني علما دا اعتقاد هم لرې چې دا قرآن د الله تعالی دین طرف ته راهنمائی کوی، او یا جمله حالیه ده او جمله حال واقع ده د (الَّذِي أُتِرَ) په

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَذْلُكُم مِّمَّا شَكَّوْهُ دَعَا كَافِرَانِوَهُ دَعَا دُوًى بَطُورٍ تَعْجَبُ اَوْ اسْتَهْزِءُ يَوْبِلَ تَه وَاَنْتَ اِيْ هَ دَانِي خُوْدِيْرِ عَجِيْبِه غُونْدِيْ خَبْرَه كُوِيْ جِيْ كَلَه تَاسُو بِالْكَلِّ تَكْرِيْ تَكْرِيْ اَوْ ذَرِيْ ذَرِيْ شَيْ نُو بِيَا بَه هَم تَاسُو دُوْبَارَه پورته كيږي، يا خودې قصدا په الله ﷻ دروغ را تري او ياليوني دې ﴿هَلْ نَذْلُكُم عَنْ رَجُلٍ مِّمَّا رَجُلٌ تَه مراد ئي حضور ﷺ وؤو تعبیر ورنه په ﴿رَجُلٍ﴾ سره د باب تجاهل نه دې، گويا كه دې عام سرې دې خوك ئي خاص پيژني نه او دا خبره كوي (روح) ، ﴿اِذَا مُزِقْتُمْ كُلُّ مُمْزِقٍ﴾ اذا شرطيه دې او جواب شرط محذوف دې، چې محشرون دې ﴿كُلُّ مُمْزِقٍ﴾ مفعول مطلق دې ﴿مُمَزَّقٍ﴾ مصدر ميمي دې ، يعني تر دې حد پوري تكري شئ چې هغي نه ورستو نو تكري كيدل ممكن نه وي، يا ﴿مُمَزَّقٍ﴾ ظرف مكان دې يعني تكري شئ او اجزا خو منتشر او هرځائي كښ خواره واره شي، څه په هواگانو كښ والوزي څه دزيابونو نذر شي، څه خناور او خوري او څه خاور كښ وراسته او روک شي، دې باوجود به تاسو دوباره راپورته كيږي، دا جمله معترضه ده او دبعت الموت په استحاله او عدم امكان كښ مبالغه دپاره راوړلې شوې ده ﴿اِنَّكُمْ لَيُخْلَقُنَّ جَدِيدًا﴾ جمله قائم مقام ددوؤ مفعولو ده د بيشكم دپاره.

﴿اَفْتَرَىٰ عَلَىٰ آلِهَةٍ اَفْتَرَانَه مراد كذب عن عمد دې يعني دې دوؤ خبرونه يوه ضرورده يا خو دې قصدا او عمدا په الله ﷻ باندې دروغ تري، او ياليوني دې چې څه يي په خوله راځي هغه وائي شروع كښ همزه استفهام ده او همزه وصلی د باب افتعال پكښ د همزه استفهام پوځه حذف ده اي الفتري، ﴿هَلْ اَللّٰهُ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ﴾ دا جواب شكوه ده "بل" دا اضراب دپاره دې، يعني اصل خبره داده چې دا كافران پخپله غټ پاگلان دي، ځكه چې دوي دومره واضحه دلائلونه انكار كوي اوحق پريگدي او گمراهي خوځوي، او د آخرت لوي اجر و ثواب نه ځان محرومه كوي، او عذاب اخياره وي. ﴿الْعَذَابُ مِمَّا پَه مَقَابِلِيْ دَ﴾ اَفْتَرَىٰ عَلَىٰ آلِهَةٍ كښ دې چې دروغوسزا عذاب ده او عذاب

کښ خوبه دوى وى نبي کریم ﷺ به نه وى لهذا دروغ ژن هم دوى دى نبي کریم ﷺ نه دې ډول الضلال
البیدېدا په مقابلې ډام به جنه کښ دې، چې پاگلان هم دوى دى، چې دومره واضحه دلائلو باوجود
دبعت الموت نه انکار او دخپلو توهماتو اتباع کوى

﴿أَنفَلْتُمْ إِلَى مَا يُنَافِيهِمْ أَجْزَاءَ خَوْفٍ دِي مُنْكَرِينَ دَبْعَتِ بَعْدَ الْمَوْتِ تَه . چونكه د دوى دې
اشكال د الله ﷻ عظيم قدرت نه ناواقفيت دې . نو ځكه په ديكښې د الله ﷻ د قدرت مظاهر ذكر
كيري . چې دوى خپل مخكښ اوشاته پراته زمكه او آسمانونو باندې غورنكوى چې د عظيم
آسمانونه زمكې پيدا كول گران دى ياد دوى ؟ او دوى سره دومره خوف نشته چې دا آسمان اوزمكه
زمونږ په قبضه قدرت كښ دى كه مونږ او غواړو نو قارون پشانته به يې زمكه كښ دننه كړواو
ياد اصحاب الايكه پشان پرې د كړنو باران اوړو ، دا دبعت بعد الموت د پاره ډير لوى دليل دې څوكه
څوك حقيقت پسندوى . او حق ته رجوع كول غواړى

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا مِّنْجِبَالٍ آوَيْنِ مَعَهُ
او يقينا چې ورکړې وؤمونږ داؤد ﷺ ته دخپل طرف نه فضل حکم کړې وؤمونږ ، اې غرونو تسبیح وایښ تاسودده سره
وَالظِّمْرِ وَالنَّارِ لَهُ الْحَيْدُ هَآئِ اَعْمَلْ سِبْغَتِ وَقْتِدْ
او مسخر کړى وؤمونږ هارغان . او نزمه کړيوه مونږه لږه اسپنه . چه جوړه وه زغړې کاملې او اندازه کوه
فِي السَّرْدِ وَاَعْمَلُوا صَاحِبًا ؕ اِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝
په اودلو جوړولو کښ او عمل کوئ نيك ، بيشكه څه ستاسو عملونو لږه ليدونکې يم .

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا د اوس د څلور شېهاتو جوايو نه ذکر کيږى دا د اولي شېهې
جواب دې . شېهه دا ده چه د داود ﷺ د حالاتو نه معلومېږى چه هغه مستحق د الوهيت وؤ ځكه
چه غرونه ، مرغان . اوسپنه وغيره د هغه تابع وؤ او د مخلوقاتو تابع كيدل صفت د الوهيت دې نو
معلومه شوه چه داود ﷺ هم مستحق د الوهيت دې اوشفاعت اختيار وړ سره دې . حاصل د جواب دا
دې چه داود ﷺ ته صفات د الوهيت نه وؤ حاصل . او نه هغه ته شفاعت اختيار شته بلكه د هغه سره

چه کوم صفات وؤ نو هغه زمونږ د طرفه فضل او احسان وؤ بطور معجزه ورته میل او شوی وؤد هغه په اختیار کښی نه وؤ، مستحق د الوهیت خو هغه وی چه هغه ته اختیار کل حاصل وی ﴿داؤد﴾ مفعول اول دې ﴿فَضْلًا﴾ مفعول ثانی دې، ﴿فَضْلًا﴾ نه مراد رسالت کتاب، او د ټولې دنیا بادشاهی، او هغه معجزات دی چه ذکر ئی ورسو را روان دې، او تعبیر ترینه په فضل سره ځکه اوشو چې معلوم شی چې داد داؤد ﷺ څه ذاتی کمال نه وؤ بلکه زمونږ فضل او عنایت وؤ او ددې وجهی نه هم چې دا ټول کمالات د بڼی اسرائیلو په انبیاءو کښی صرف داؤد ﷺ کښی جمع شوی وؤ، نو ددې اعتبار سره گویا هغه فضیلت زیات دې ﴿يَنْجِيْ اٰتِيْ مَعَهُ﴾ دا اوله معجزه ده، داؤد ﷺ ته الله ﷻ دومره ښکلی او وز کرې وؤ چه کله به ئی تسبیح کوله یا د زیور تلاوت به ئی کولو نو غرونو او مارغانو به ورسره هم تسبیح کولو په زبان قال سره او الله ﷻ په دې قادر دې، لکه څرنګه چه د حضور ﷺ په لاس کښی او د ابوبکر ؓ په لاس کښی کائناتو تسبیح کړې وه.

سوال: وار دیرې چې تسبیح د الله ﷻ خوهر مخلوق کوي کتوله تعالیٰ: **وَاَنْ مِنْ شَيْءٍ اَلَيْسَ بِحَمْدِهِ...** (بنی اسرائیل) او معجزې لپاره خو خرق عادت کیدل شرط دې نو بیا څنګه د داؤد ﷺ سره غرونو تسبیح کول معجزه شوه؟ **جواب:** دا دې چه د کوم تسبیح دلته ذکر دې دا په زبان قال سره وه، هر چا به اوریدله او پوهیدل به ورباندې،

﴿يَنْجِيْ اٰتِيْ مَعَهُ﴾ قلنا مقدر دې ﴿اٰتِيْ مَعَهُ﴾ مشتق دې د تأویب نه. بار بار وئیلو ته وواښ ای رجعی معه التسبیح ﴿وَالْعَلَمُ﴾ مفعول به دې د ﴿سَخَرْنَا﴾ فعل مقدر لپاره، او تسخیر د مارغانو مطلب دا دې چه مارغان به په هوا کښی د ده په آواز باندې جمع کیدل او تسبیح به ئی ورسره کوله، کتوله تعالیٰ: **وَالطَّيْرِ مَعْمُورَةً كُلٌّ لِّهٖ اَوَابٌ (ص: ١٨)** ﴿وَاَلَّا لَهٗ اَلْكَلْبُ﴾ دا دویمه معجزه ده، الله ﷻ د داؤد ﷺ دپاره اوسپنه نرمه کړی وه اوسپنه به دده په لاس کښی موم شوه چې کوم طرف ته به یې غوڅتله تاووله، نه به ورته سټکې ضرورت وؤ نه د اور، اونه د مېخ بعضی وائی نرمولو نه مراد دادې چې دومره قوت ئې ورته ورکړې وؤ چه اوسپنه به ورته د شمع په شان نرمه ځکاریده او څه به چه ئې ترینه جوړول غوښتل بغیر په اور کښی د گرمولو نه به ئی جوړول او سبب د دې هغه دې چه په احادیثو کښی راغلې دې چه کله داؤد ﷺ بادشاه شو، نو د شپې به ئی د بادشاهت لباس بدل کړو او عام لباس کښی به را اووتلو، د خلقو نه به ئی تپوسونه کول چه ستاسو بادشاه څنګه سرې دې نو خلقو به ئی

تعريف کولو ، يو ځل ورته الله ﷻ فرشته د انسان په صورت کښی را اوليرېله ، داود ﷺ ورنه د عادت مطابق تپوس او کړو نو هغی ورته اووئيل چه ښه سرې دې خو چه يو عادت پکښی نه وې ، نو ده ورنه تپوس او کړو چه څه عادت ؟ نو هغې ورته اووئيل چه دې پخپله هم او د ده اهل عيال هم د بيت المال نه خوراک کوی . نو داود ﷺ الله ﷻ ته سوال او کړو چه ماته داسې کسب راکړه چه هغه څه سبب جوړ کړم او د بيت المال نه پرې مستغنی شم ، نو الله ﷻ ورته اوسپنه نرمه کړه او د زغرو چل ئی ورته اوښودلو ، زغری به ئی جوړه ولې ، يوه زغره به ئی په څلور زره (۴۰۰۰) درهمو باندې خرڅوله . چاويلی دی چه روزانه به ئی يوه زغره جوړه وله او په شپږ زره (۶۰۰۰) درهمو به ئی خرڅوله ، نو دوه زره (۲۰۰۰) به ئی پخپل ځان او او اهل و عيال لگولې او څلور زره درهمه به ئی صدقه کول . په حديث کښی راځی : کان داود ﷺ لا ياکل الا من عمل يده (بخاری فی البیوع)

﴿اَنْ اَعْمَلَ﴾ آن تفسير يه دې او تفسير کوی د اوحينا فعل مقدر "اي اوحيناليه ان اعمل" يا اُن مصدر يه دې ، حرف جر پکښی حذف دې ، اي : الناله الحديد لعمل سابقات (روح) ، يعنی زغرو جوړولو دپاره مو ورته اوسپنه نرمه کړې وه ﴿سَيَقْتَ﴾ صفت دې د موصوف مقدر دپاره "اي دروعا سابقات" يعنی زغري کالمې او پوره ، چې نه آزادي وی نه تنگی نه لنډې وی نه اوگدې بلکه څه برابر وی . ﴿وَقَدِّرْ فِي الْقَدْرِ﴾ "الْقَدْرُ نَسْجُ اللَّوْحِ" ته وائی ، يعنی د زغرو جوړول او د هغې کړی يو بل کښی ورکول ، جوړونکی ته "سراد" يا "زاد" وائی او ﴿قَدِّرْ﴾ د تقدير نه مشتق دې دلته ئی دوه معنی دی (۱) اوله دا چه د زغرو کړی په اندازه جوړه وه يعنی چه نه دومره فراخی وی چه غشی ترينه اوزی ، او نه ډيری تنگی وی ځکه چه بيا به ورسره گرځيدل گران وی ، نه دومره نرئ وی چی د توری يو گوزار ته هم ټينگه نه شی . او نه دومره غټې وی چی درنې او ثقيلی وی ، وېل ، گرځول ئی مشکل وی . خطيب وغيره) (۲) دويمه معنی دا ده چه وخت کم لگوه په جوړولو د زغرو کښی ، ځکه دا کسب دې او کسب بقدر الحاجة وی . باقی ټول وخت عبادت ته ورکوه . ﴿وَأَعْمَلُوا مَٰلِحًا﴾ جمع يا د تعظيم پوجه ده . يا امر داؤد ﷺ او ال داؤد ﷺ دواړو ته دې .

وَلَسْلَيْمَنَ	الرَّيْحَ	عُدُوَهَا	شَهْرُ	وَوَاوَحَهَا	ط
----------------	-----------	-----------	--------	--------------	---

او هسخر کړ يوه مونږ سليمان لره هوا ، رفتار دصبا ئی دهغی په مسافت ډيرې مياشتې وژاو بيا گانې رفتار ئی په مسافت

شَهْرٌ ، وَأَسْلَمْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ ، وَمِنَ الْحِجْنِ مَنْ يَفْعَلْ

دیوی میاشتی وؤ. ببولی وه مونزده دپاره چینه دتانی. او مسخر کری وؤ مونزده لره بعض دیر یانونه هغه چه کار به نی کونو

بَيْنَ يَدَيْهِ يَأْفِكُ رَهْ ، وَمَنْ يُزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا لِنُعْه

دده په مخکین په حکم درب دده سره. او چابه چه نافرمانی وکړه په دوی کین دحکم زمونږ. اوبه خکو مونزده نه

مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ

د عذاب داوړنه

﴿وَلَسْتَ مِنَ الْإِيحِ﴾ مسخر نا وړنه مخکین مقدر دې. دا جواب د دویمې شبهي دې. شبهه داوه چه جنات او هوا وغيره د سليمان ﷺ تابع وؤ. دا خيزونه د هغه په اختيار کښی وؤ. دا دلالت کوی پدې چه هغه مستحق د الوهيت دې. او د شفاعت اختيار ورسره هم دې. حاصل د جواب دا دې چه دا خيزونه مونږ د هغه دپاره مسخر کړی وؤ. د هغه په دی کښی اختيار نه وؤ. بلکه د هغه خو پخپل خان هم اختيار نه وؤ. هرگ ورباندی راغې. هرگ نه بچ نه شو. ﴿عَذُوهَا شَرْ وَزَوَّاحُهَا شَرْ﴾ عَذُو د سهار نه تر زوال پورې وخت ته وائی او زواح د زوال نه تر غروب افتاب پوری وخت ته وائی. هوا الله ﷻ د سليمان ﷺ مسخر کړی وه. د هغی رفتار به داسی وؤ چه کومه فاصله به چه په میاشت کښی طې کیدله نو سليمان ﷺ به هغه صرف په وخت د صبا کښی یا په وخت د بیگای کښی طی کوله. نو گویا چه په یوه ورځ کښی به ئی د دوؤ میاشتو برابر سفر کولو. حسن بصری رحمته الله وائی: کان یفقد علی سباط من دمشق فیزل باصطخر یتغدی بها ویلمب راتحانن اصطخر فییت بکابل. وین دمشق واصطخر شهر کامل للمرع وین اصطخر وکابل شهر کامل للمرع (ابن کثیر) یعنی سهار به د دمشق نه روان شو نو د غرمی ارام او خوراک به ئی په اصطخر کښی او کړو. او بیا به د اصطخر نه روان شو نو شپه به ئی کابل کښی او کړه. د دمشق او اصطخر په درمیان کښی پوره د یوې میاشتی مزل دې لپاره دتیز رفتار او دغه شان د اصطخر او کابل په مینځ کښ هم دیوې میاشتی مزل دې دیوتیز رفتار مسافر په اعتبار سره ﴿وَأَسْلَمْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ﴾. دا دویم انعام دې چې مونږ ووله دتانی چینه جاري کړې وه. د زمکې نه

به داسی راوته لکه دابو چینه ﴿وَمِنَ الْحِجْنِ مَنْ يَفْعَلْ بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ دا دریم انعام دې. او جناتو د استحقاق د الوهيت رد هم دې. الله ﷻ جنات هم د سليمان ﷺ لپاره مسخر کړی وؤ چه مختلف کارونه به نی

پری کول او چا به چه نافرمانی کوله نو سخته سزا به نی ورکوله «وَمِنَ اللَّجِنِ» متعلق دی دمقدر سره ، ای و سخرناله من الجن ، ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ای بامر عزوجل (روح) دینه معلومه شوه چه دا تسخیر د سحر په وجه نه وؤ بلکه خالص د الله ﷻ په امر او حکم سره وؤ. ددی آیت نه معلومیری چی جئاتونه کارا خستل جائز دی، خوداپه دو (۲) شرطونو سره (۱) یودا چې جائز کار دپاره وی. ناجائز کار نوی لکه چاته تکلیف رسول و غیره شود (۲) دویم دا چې جائزې طریقې سره وی ناجائز طریقې سره کار اخستل. هغه خپل قابو کنس راوستل او خپل اطاعت گزار جوړول شرعاً جائز ندی ﴿وَمَنْ يَرْغَبْ مِنْهُمْ عَنْ آمْرِئَا﴾ یعنی په جئاتو کنسی چه شوک زمونږ د حکم نه نافرمانی او کړی ، یعنی د سلیمان ﷺ اطاعت اونکړی نو سخت عذاب به ورته ورکوي ﴿ذَلِكَ مِنْ عَذَابِ الْغَايِمِ﴾ اکثر و په نیز دینه مراد د جهنم عذاب دی. بعضی وائی دثبوی عذاب ورته مراد دی. چه سلیمان ﷺ سره یو فرشته وه د اور کوره ورسره وه کوم پیری به چه نافرمانی کوله هغه به نی ورباندی وولو. پیری به فرشته ته لیدله. بعضی روایاتو کنسی دی چه چا به نافرمانی کوله هغه به نی سیزه ولو. او جئاتو ته د اور نه تکلیف رسیږی ځکه هغوی محض د اور نه نه دی پیدا بلکه اغلب عنصر پکنسی اور دی (روح).

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ وَمَمَائِيلٍ وَجَفَانٍ كَالْجَوَابِ

جوړول به دوی دده لپاره هغه چه غوښتل به هغه، عبادت خای، اوصورتونه او خانکونه په شان دحوضونو.

وَقُلُوبُهُمْ رُشِدٌ اِغْمَاوْ اَلْ كَاوْدُ شُكْرًا ۝ وَقِيلَ مَنْ عِبَادِي الشُّكُورُ ۝

اودبگونه به خپل خای ولاړ، مونږ ورته اووئیل عمل کوئ ای آل داؤد دسکر اولړ دی دښه گانو زمانه شکر کوونکی

﴿يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ﴾ دی آیت کنس تفصیل دی د هغه کارونو چه سلیمان ﷺ به د جئاتو نه اغستل (مَحَارِبٍ) محاریب جمع د محراب ده. مکان مرتفع یعنی اوچت خای ته وائی. یعنی اوچت اوچت عمارتونه به نی جوړول. ځنی مفسرین فرمائی چې دا تسمیه الكل باسم الجز ده او مراد ترینه جماتونه او مسجودونه دی. لکه بیت المقدس و غیره شو چه دا هم جئاتو جوړ کړې وؤ لکه ورستو راروان دی ﴿وَتَمَثَّلُ﴾ جمع د تمثال ده، تصویر ته وائی اکثر مفسرینو په نیز د جاندار تصاویر مراد دی. پیریانو به سلیمان ﷺ لپاره د ملائکو، انبیاء و اوصلاح و تصویران جوړول. او دا د حضرت سلیمان ﷺ شریعت کنس جائز وؤ. زمونږ شریعت کنس ترینه منع راغلیده، او کوم احادیثو کنس چې

د تصوير مذمت راغليدي، اومصورانو ته شرار خلق اتځويلى شويدي، چې دينه معلومېږي چې سابقه شرائعو كېن هم تصوير جائز نه وو، نو هغې نه مراد هغه تصويران دي چې عبادت خانو كېن وو او دغه شان هغه مصوران دي چې بت پرستي په غرض يې تصويرونه جوړول. بعض محققين فرماني چې تماثيل نه مراد غير ذي روح اشياوو تصاویر دي لكه گل كاري شوه. او ذي روح تصوير حضرت سليمان عليه السلام شريعت كېن هم ممنوع و. لكه موجوده تورات نه معلومېږي آسان ترجمه قرآن البته زمونږ شريعت كېن د تصويرونو ممانعت اتفاق مسئله ده او گنې شمير حديثونه پدې دلالت كوي لكه بخاری، مسلم وغيره كېنې په روايت د عبدالله ابن مسعود عليه السلام دا حديث راغلي دي، اشد الناس عذاباً يوم القيامة المصوّرون يعنى قيامت كېنې به د ټولو نه سخت عذاب تصويرونه جوړونكو ته وي. بل حديث كېنې دى كل مصوّر فى النار

﴿وَجَفَّانٍ يجمع در جفنة﴾ ده دخوراك سكاك، غټ لوڅى ته واني لكه خاك. ټپ وغيره ﴿وَكَلْبٍ يجمع د جابيه ده غټ حوض ته واني، مطلب دا دي چې د خوراك، سكاك غټ غټ لوڅى به وو، چې په هغه كېنې به د حوض اومره اوبه راتلې، ﴿وَقُدُورٍ يجمع د قدر ده، ديگ، ﴿زَابِيَتٍ هې ثابتات على الاثافي لانتزل عنها لعظمها (روح) يعنى دومره غټ ديگونه به وو چې پخپل ځاى به پراته وو چا به راوړلې نشو

﴿أَعْمَلُوا َال دَاوُدَ شُكْرًا﴾ قلنا "ورنه مخكېن مقدار دي ﴿وَال﴾ منادى دي، حرف ندا محذوف ده. ﴿شُكْرًا﴾ يا مفعول له دي، اى لاجل الشكر، اشاره ده پكېنې دېته چې مناسب دا ده چې نيك عمل د شكر او محبت پوځه وي، نه د خوف او رجاء په وجه. يا مفعول به دي ﴿وَأَعْمَلُوا بِدِيَارِهِ﴾ يعنى شكر كوي يا صفت دي د موصوف محذوف لپاره اى اصملاوا عملا شكراً، وغير ذلك من الاقوال.

صاحب د روح المعاني په حواله ديبهقي وغيره د ابن مسعود عليه السلام نه نقل كړيدى چې كله ال داود عليه السلام ته دغه حكم اوشو نو يو وخت به هم په دوي نه راتلو مگر يو به پكېنې ولاړ وو عبادت به ئي كولو. په يو روايت كېنې دى چې د داود عليه السلام خاندان د ورځې او د شپې وختونه تقسيم كړى وو. په كور كېنې به ئي داسې وخت نه راتلو چې يو كس به د الله جل و علا په عبادت كېن مشغوله نه وو، سليمان عليه السلام به پخپله د ورېشو روتڼ خوړله، او په مسكينانو باندې به ئي د رُمك خوړلو، چرتې ئي هم په مړه كيده خوراك نه وؤ كړې، چاورته دي باره كېن عرض او كړونوا ئي فرما ئيل چې د لوږو

خلقوا احساس راسره وی د حضرت فضیل رضی اللہ عنہ منقول دی چه کله دا حکم اوشو نو داود عليه السلام عرض اوکړو چه یا الله! څه ستا شکر څنگه پوره کړم. ځکه چه ځما قولی، فعلی شکر هم ستا د طرفه یو نعمت دې نو پدې نعمت باندی هم شکر ادا کول پکار دی وهلم جراً نو الله تعالی ورته اوفرمانیل: الان شکرتی، یعنی اوس تا شکر ادا کړو چه هر نعمت دی ځما طرفه نه اوگنړلو، او د شکر حق ادا کولو نه دی خان عاجزه کړو. «وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ» پدې کبسی تحریض دې مؤمنانو ته د شکر کولو دپاره.

(لطیفه) حضرت عمر رضی اللہ عنہ د یو کس نه واوړیدل چه دا دعائی کوله، اللهم اجعلنی من القلیل حضرت عمر رضی اللہ عنہ ورته اووئیل، دا څنگه دعا ده هغه ورته او وئیل چه الله تعالی فرمائی: وقلیل من عبادي الشکور. نو څه غواړم چه څه د دغی قلیل نه جوړ شم. عمر رضی اللہ عنہ او وئیل: کل الناس اعلم من عمر.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ				
پس هرکله چې حکم وکړومونږپه ده باندې دمرگ نوڅېړونکروجناتوته په مرگ دهغه مگر چنچي دزمکې				
تَأْكُلُ مِنْسَائِهِ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجُنُّ أَنْ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ				
چه خوږه نى همسادهغه،پس هرکله چې راڅېړونکودې پوهه شول پېريان پدې کچرته دوى ته پته لگيدلې دغيبو				
مَا	لَبِثُوا	فِي	الْعَذَابِ	الْمُهِنِ ۝
نو	نه	به	وې	دوى
			«دومره	وخته»
			په	عذاب
			ذليلوونکى	کېن.

﴿فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ﴾ دا دریمى شبهى جواب دې، مشرکانو گمان وو چه جناتو ته د غيب

علم حاصل دې، نو دوى مستحق دالو هيت دى، دلته جناتو پخپله اقرار اوکړو چه: ان لوکانوا يعلمون الغيب مالبثوا فى العذاب المهين. دارنگه دې آيت کبسی تنبيه ده خلکو ته چه د مرگ نه نجات او خلاصى نشته ورنه سليمان عليه السلام ته به نجات ميلاؤ شوې وو (کيى).

د سليمان عليه السلام د مرگ واقعه: روايت دې چه حضرت داؤد عليه السلام د بيت المقدس تعمير شروع

کړې وو، ليکن هغه سليمان عليه السلام ته د پوره کولو وصيت اوکړو او پخپله د پوره کيدلو نه مخکېن

وفات شو، سليمان ﷺ به د جناتو نه د تعمير کار اخستلو د بيت المقدس تعمير ئی هم هغوی ته حواله کړو، کله د چه د بيت المقدس جوړیدل قریب شول، نو د سليمان ﷺ د وفات کیدلو وخت هم راغی، دا د پیغمبرانو خصوصیت دې چه دوی ته د وفات کیدلو نه مخکینی اطلاع ورکولې کیږی او اختیار ور نه اغستلې کیږی، سليمان ﷺ سره دا فکر لا حق شو چه څما په مرگ سره به د بيت المقدس تعمير نیمگړې پاتی شی او جنات به کار پریږدی، او لا به شی، نو الله ﷻ نه ئی سوال او کړو چه په داسی طریقہ ماته مرگ راکړه چه جنات څما د مرگ نه خبر نه شی، تعمير کار به هم شروع وی او دوی به هم پدې پوهه شی چه مونږ ته علم غیب نشته، نو چه کله ئی اخری وخت رانیزدی شو نو جناتو ته ئی د تعمير نقشه حواله کړه، او حکم ئی ورته او کړو هغوی ور نه گیر چاپیره د شیشو کمره جوړه کړه، د ده معمول وؤ چه کله به خپلی عبادت خانی ته داخل شو نو ډیره زمانه پکښ معتکف وؤ، نو حسب معمول ئی عبادت شروع کړو او خپله عصا ئی د زني (ذقن) لاندې کیځودله، نو پدغه شان حالت کښی ور نه فرشتی روح قبض کړو، د عصا پوچه پخپل ځای ولاړ وؤ، د بهر نه داسی په نظر راتلو چه عبادت کوی، د جناتو دا مجال نه وؤ چه کمری ته راشی او اوگوری تر دی چه د بيت المقدس تعمير پوره شولو، الله ﷻ یو چنچې (وینه) د ده په عصا مسلط کړو هغه به عصا خوړله، تردی چه عصا کمزورې شوه او ماته شوه، نو سليمان ﷺ را پرې وتلو، پدغه وخت کښی جناتو ته د سليمان ﷺ د مرگ علم اوشو. جناتو ته هم معلومه شوه او ټولو خلقو ته معلومه شوه چه دوی ته علم غیب نشته، د حضرت ابن عباس ؓ منقول دی چه د مرگ نه ورستو یو کال پورې سليمان ﷺ عصا باندې تکیه وؤ، بعضی روایاتو کښی دی چه کله جناتو ته دا معلومه شوه چه د سليمان ﷺ د مرگ څه وخت تیر شویږی، نو هغوی مدې معلومولو دپاره دا تدبیر او کړو چه وینه چنچې ئی په لرگی مسلط کړو، نو چه په شپه کښی ئی څو مره مقدار اخوړلو نو د هغی د حساب نه ئی معلومه کړه چه عصا سليمانی باندی یو کال تیر شویږی.

الله: نقل دی چه د سليمان ﷺ عمر ټول دری پنځوس (۵۳) کاله وؤ، دیارلس (۱۳) کاله عمر کښی ورته بادشاهی میلاره شوی وه (۴۰)، څلویښت کاله بادشاهی ئی کړې وه، د بيت المقدس تعمير ئی د بادشاهی په څلورم کال شروع کړې وؤ. (روح المعانی)

﴿لَمَّا قَسَمْنَا عَلَيْهِ اٰی حٰكِمًا عَلَيْهِ بِالْمَوْتِ، مَا تَكُنْ﴾ ضمیر جناتو ته راجع دې ﴿اَلَا دَابَّةُ الْاَرْضِ﴾

دابة الارض نه مراد وینه دې چې، لرگی دنده نه بالکل ختم کړی، ﴿وَيَسْأَلُهُ﴾ عصا ته وائی په حبشی ژبه کښی، بعضی وائی چه دا عربی لفظ دې د، (نساء) نه مشتق دې شړلو او ورستو کولو ته وائی. د

عصا په ذريعه سره هم انسان مضر خيزونه لرې کوي نو ځکه عصا ته هم منسا ونييلې کيږي ﴿فَلَمَّا خُرَّ
تَبَيَّنْتَ لَأِيْنُ﴾ «تَبَيَّنْتَ» يافعل متعدی دې ﴿لَأِيْنُ» مثنی فاعل دې ﴿أَنْ لُّوْ كَانُوا يَعْلَمُوْنَ﴾ نې مفعول دې.
مطلب دا دې چه جناتو ته خپل حال ښکاره شو او پوهه شول چه مونږ ته علم غيب نشته، دوى اگر
چه پدې پوهه وو ليکن دا ورته تهکما اوښلې شول، اويا ٢٠ ﴿تَبَيَّنْتَ» مفعول لازمی دې پمعنی د
ظهور، ﴿لَأِيْنُ» مبدل منه دې او ﴿أَنْ لُّوْ كَانُوا يَعْلَمُوْنَ﴾ ترينه بدل احتمال دې، بدل مقصود دې، نو
مطلب دا شو چه خلقو ته دا خبره ظاهره شوه چه جنات ته علم غيب نه دې حاصل، ورنه پوره يو کال
به نې په دومره مشقت کښې نه تيره ولو ﴿فِي الْعَذَابِ أَلَمِيْنُ﴾ نه مراد هغه د محنت او مشقت والا کار
دې چه د بيت المقدس په تعمير کښې سليمان ؑ پدوى مقرر کړې وو چه د لری لری نه به نې
کانږى اوگتى راوړې وغيره، (والله اعلم).

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَهُمْ آيَةٌ ۖ جَاءَتْهُمْ عَن تَحْتِى وَ شِمَالٍ ۚ

يقينا چې وه، د قوم سبادهاره په ابادي ددوى کښ نشانه، دوه قطارونه دباغونو وڅخې طرفه دښار اوگس طرف ته دښار،

كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۖ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ

مونږپورته حکم وکړو، خورئ رزق درب خپل نه اوشکر کوئ د هغه، ستاسو دښار آب هوادې مزیداره ده اوستاسو رب

غَفُورٌ ۝ فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ السَّيْلَ الْعَرِمَ وَبَدَّلْنَاهُمْ

بخونکې دې پس دوى اعراض وکړو نور اوليږو مونږپه دوى باندې سيلاب دديم اوورموکړو دوى ته

بِمَجْنَتِهِمْ جَنَّاتٍ فَوْأَىٰ اُكْلِ تَحْتَ وَاَثَلِ وَهَيَّوْا مِن سِنْدٍ قَلِيلٍ ۝

په بدل ددوى باغونو ددوى کښ دوه نور باغونه، چې وو دميوو بدمزى والا، او دغزونو والا او څه ديري ونې چې لگې وې

ذٰلِكَ جَزَآئُهُمْ بِمَا كَفَرُوا ۖ وَهَلْ نُجِزِيْكَ اِلَّا الْكُفُوْرَ ۝

داسزا ورکړه مونږپدوى ته په سبب د کفر دوى، اوسزانه ورکړو مونږپه مگر ناشکره ته

﴿لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَهُمْ آيَةٌ﴾ داتخويف دنيوى دې ما قبل کښې داؤد ؑ او سليمان ؑ واقع
بيان شوه چه هغوى شکر گزار بندگان وو، دلته د قوم سبا ذکر دې چه د الله ﷻ د نعمتونو ناشکرى

کونکی وؤ، په قرآن مجید کښی د اصلاح د منکرینو لپاره درې طریقې ذکر کیرې (۱) ، تقلیل دنیا (۲) ، عذاب دنیا (۳) ، عذاب عقبی ، نو دلته د اصلاح دپاره د عذاب دنیا یوه نمونه ذکر کیرې ، چه لکه څرنگه قوم سبا د ناشکری او د سرکشۍ په وجه د تمامو نعمتو نه محروم شول او عذاب ورباندی راغی ، نو دغه شان مشرکینو باندی هم د الله ﷻ عذاب راتلې شی .

سبا د یو قوم نوم دې چه په یمن کښی اباد وؤ ، مارب د دوی دارالسلطنت وؤ ، د دی قوم یو نیکه وؤ چه د هغه اصل نوم عبدشمس بن یشجب وؤ ، سبا ئی لقب وؤ ، (۲۸۴) ، کاله ئی حکومت کړې وؤ (روح بنو د ده خاندان او قبیلې ته قوم سبا وائی ، الله ﷻ پدی قوم باندی د رزق دروازی فراخې کړې وې . د عیش ، ارام ، هر قسمه اسباب ورته ورکړې شوی وؤ ، زراعت ، تجارت کښی ډیر مخکښی وؤ ، ډیر وخته پوری په هر قسمه راحت او عیش کښ پراته وؤ ، د عیش وعشرت په انهماک کښ په خائ د شکر او طاعت ، په کفر او گمراهۍ کښی مبتلا شول (۱۳) ، دیارلس بستیانی وی ، الله ﷻ ورته (۱۳) پیغمبران لیرلې وؤ . او د هغوی په ذریعه ئی ورته د توحید او د نعمتونو د شکر ادا کولو حکم او کړو ، پیغمبرانو ورباندی ډیر کوششونه او کرل لیکن دوی د خپل کفر نه منع نه شول ، الله ﷻ ورباندی سیلاب راوستلو چه په هغی سره د دوی بستیانی او باغونه او ډیر خلق هلاک شول ،

فانده: عبد الشمس سبا بن یشجب د خپل مرگ نه مخکښی خپل قوم ته د نبی آخر الزمان محمد ﷺ بشارت ورکړې وؤ او یو څو اشعار ئی وئیلی وؤ چه په هغی کښی ئی د حضور ﷺ د بعثت ذکر او تمنا کړې وه چه کاش څه د هغه په زمانه کښی موجود وې ، نو مابه د هغه مدد کولو خپل قوم ته ئی په حضور ﷺ باندی د ایمان راوړلو او د هغه د مدد کولو تلقین کړې وؤ ، د هغه یو څو اشعار دا دی :

يُسْمِيْ اَحْمَدُ يَالَيْتَ اَنِّيْ	أُحْمَرُ بَعْدَ مَبْعَثِهِ بِعَامِ
فَاعْضِدْهُ وَاحِبُوهُ بَنَصْرِيْ	بِكُلِّ مَدْجِجٍ وَبِكُلِّ رَامِ
مَتَى يَظْهَرُ فَكُونُوا نَاصِرِيْهِ	وَمَنْ يَلْقَاهُ يَلْفَهْ سَلَامِ

﴿يُسْمِيْهِمْ﴾ مسکن اسم مکان دې ، مراد ورنه د دوی وطن او آبادیانی دی . چه د هغی نوم مارب وؤ . د یمن دارالسلطنت وؤ ، د صنعاء ښارته نیزدی وؤ ﴿يَالَيْتَ﴾ دلالتل د قدرت د الله ﷻ او د توحید ورنه مراد دی ﴿يَالَيْتَ﴾ مېدل منه دې ، ﴿جَنَّاتٍ عَنْ يَمِيْنٍ وَشِمَالٍ﴾ ورنه بدل دې ، یا دا خبر د مبتدا

محذوف دې ای هی جتان ، (روح المعانی) د «جَتَان» په مراد دوه باغونه ندی. بلکه دوه سلسلې او قطارونه ورنه مراد دی یو قطار د باغونو د شهر خي طرف ته وو او بل گس طرفته وو. پدی باغونو کښی به داسی میوه دارۍ ونی وی چه یوی ښځی به په خپل سر خالی توکړی کیخودله نو چه د باغ د یو سرنه به بل سر ته لاره نو توکړی به نی پخپله د میوؤ نه ډکه شوه.

﴿كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ﴾ قلنا یا قال لهم نیهم، ورنه مخکښی مقدر دې، یعنی انبیاء ورنه او وئیل چه د خپل رب درکړې شوی نعمتونو نه فائده واخلي او د خپل منعم حقیقی شکر ادا کړی، بعضی وائی دا قول حقیقی نه دې بلکه بلسان الحال دې ﴿بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبُّ غَفُورٌ﴾ بدلته مبتدا محذوف دې، ای بلدکم بلدة طيبة وربکم رب غفور، یعنی ستاسو د انبار ډیر پاکیزه دې، اب و هوائی مزیداره، خوشبو داره ده، اوبه نی خوړی دی، نه پکښی ډیره گرمی شته نه پکښی ډیره سردی، ماشی مچان، لږ مانان ماران وغیره یدی شهر کښی نه وو، حتی چه یو مسافر به راغې او په جامو کښی به نی سپړې، یا کتمل وو نو د دې آب و هوا په وجه به مړه شول.

﴿فَاعْرِضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ﴾ پدی کښی سبب او تفصیل د عذاب ذکر کیرې، چه دوی د ایمان راوړلو نه اعراض او کړو، پیغمبرانو تکذیب ئی او کړو او ورنه به نی وئیل چه الله ﷻ په مونږ باندی هیڅ نعمت ندی کړې ﴿سَمَلُ الْعَرِيمِ﴾ جمع د (عرمة ده، عرم نه څه مراد دی؟ پدی کښی مختلف اقوال دی (۱) عرم په معنی د شدید سره دې، یعنی سخت سیلاب مو ورباندی راوستلو (۲) د عرم نه مراد وا دی ده چې کومی نه سیلاب راغلې وو، (۳) عرم نه مراد ډیم او بند دې. (۴) بعضی وائی سخت باران ته وائی (۵) بعضی وائی چه د عرم نه مراد هغه منگکان دی چه د ډیم بنیادونه ئی کمزوری کړی وو. نو اضافت د سیل ورنه د اذنی ملاپست پوچه شویدي.

ابن عباس ؓ نه منقول دی چه دا ډیم بلقیس جوړ کړې وو، ځکه چه قوم سبا به په اوبو جگړی کولې، دغه شان د انبار د دوؤ غرونو په مینځ کښی وو، باران پوچه به ورباندی اوبه راتلی، نو بلقیس د دوؤ غرونو په مینځ یو مضبوط پلن ډیم جوړ کړو، پدی کښی به د باران اوبه جمع کیدلې، یو لوی ډیم ورنه جوړ شو، هری قبیلې ته ورنه نهر وتلې وو، خپلی زمکي او باغونه یی پری اوبه کول، کله چه الله ﷻ د دوی د تباہ کولو اراده وکړه نو په ډیم باندی ئی منگکان مسلط کړل چه هغوی د ډیم بنیادونه کمزوری کړل نو چه د باران او سیلاب اوبه راغلی نو ډیم مات شولو.

او ټول بنار په اوبو کښی دوب شولو، دې ډیم نه علاوه قوم سبا، نور هم ډیمونه جوړ کړی وو. ټولو نه غټ او مشهور دا ډیم وو چه دی ته (سډ مارې) وائی.

﴿وَيَذَلُّهُمْ يَخُنُّهُمْ جَنَّتَيْنِ﴾ دا سیلاب عذاب الهی وو، اوبه ئی زهریله وی، نوډ باغونو میوی ئی ترخی کړې (اُکُلُو خَطَر) موصوف صفت دی (اُکُلُو) میوی ته وائی او خطره ترخی اوبد مزی ته وائی (وَأَنْتُمْ مَعْطَفٌ دې په (اُکُلُو) های ذوات اټل، دا غزاو ئی ته وائی، چه نه پکښ میوه وی او نه ئی سورې وی، ﴿وَأَنْتُمْ مِّنْ يَّذَرُ قَلِيلٌ﴾ دا هم عطف دې په (اُکُلُو) او (قَلِيل) صفت دې د (یذَر) مراد ورنه کړکړه ته، خنګلی بیرته ورته هم وائی، یا (قَلِيل) صفت دې د (خُنَّ) های وشئ قلیل من سډ، نو مطلب دا دې چه د دوی په باغونو کښی د سیلاب نه بعد ترخی میوی او ازغی داری ونی زیاتی وی، او بیرې پکښ لږې وی (زاد المسیر، روح)

﴿ذَلِكَ﴾ بیان دسبب دې یعنی دا تبدیل د ښه باغونو په خرابو باغونو سره بدله وه د ناشکری د دوی، ﴿يَمَّا كَفَرُوا﴾ کفر نه مراد یا ناشکری، کفران نعمت دې، بعضی وائی مراد ورنه کفر کول دی په هغه (۱۲)، دیارلس انبیاء چه دوی ته مبعوث شوی وو. ﴿وَقُلْ جُنَّزَىٰ إِلَّا الْكَافِرَ﴾ کفور، د مبالغی صیغه ده، یعنی ډیر کفر کونکې، نو معنی دا شوه چه مونږه صرف ډیر کفر کونکی ته سزا ورکوو، سوال دلته کښی د عذاب حصر په کافرانو پوری اوشو، حالانکه ډیر ځله په مسلمانانو باندی هم عذاب راغلې دې، جواب (۱)، د سزا نه دلته مراد داسی عمومی عذاب دې لکه په قوم سبا، باندی چه راغلې وو، داسی عمومی عذاب کافرانو دپاره خاص دې، مسلمانانو باندی عمومی عذاب نه راخی (۲)، د مؤمن عذاب په حقیقت کښی عذاب نه وی بلکه هغه امتحان او ترکیه وی. او کافر ته عذاب حقیقتاً وی. (کشاف، روح)

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمُ الْوَادِيَّ الْوَادِيَّ لِيَكُنَا فِيهَا قَوْمًا ظَاهِرَةً

او گرځولی وؤ مونږ په مینځ ددوی کښ او په مینځ دغه ګلو کښ، چې پر کتونه اچولی دي مونږ په هغې کښ، کلي متصل په لارو کښ.

وَقَدْزَنَا فِيهَا الشَّيْرَ مُسَيَّرُوا فِيهَا لِيَأْتِيَ وَإِلَيْنَا أُمِدُّنَ ﴿فَقَالُوا رَبَّنَا

او اندازه کړو مونږ پدې کښ رفتار مونږ ورته اووې ځن پدې کښ دښې او دورځې په امن کښ. پس وویل دوی اې ربه زموږه.

بَعْدَ بَيْنٍ أَسْفَارًا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَعَلَلَهُمُ أَحَادِيثُ

لري والي راوله په مينځ دسفرنوزمونږکښ اودوي ظلم اوکړوبه خانونو خپلونو اوگرخول مونږدوي دغيرت قصي.

وَمَزَقْنَاهُمْ كُلَّ مَرْجٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ۝

اوجدا جداموکرل دوي په ډير جدا کولو سره، بيشکه پديکښ خامخا دلائل دتوحيددي، دهر صبر کونکي شکر کونکي لپاره.

﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْآلِ الْفَرَىٰ بَيْنَهُمْ﴾ دى آياتونو کښى په قوم سبا باندې د يو بل انعام اوددوي دناشکړي ذکر دې، برکت والا قريو نه مراد د ملک شام کلی دى، برکت والا ورته څکه وائى چه پدى کلو کښى اونى، ميوى، ډيرى وى او خلق نى هم مالداره وو، و ذلك بکثرة اشجارها وثمارها والرسعة على اهلها (روح المعانى) د ارض القرآن مصنف رحمته الله ليکلى دى چه د قوم سبا د دولت او مالداري بنياد تجارت وو، يعن د يو جانبه د هندوستان د سواحلو په مقابله کښى واقع دې او بل جانب نى د افريقى په مقابله کښى واقع دې، د حبشى او هندوستان نه به سره زر، قيمتى کانې، عطرونه او دغه رنگه نور قيمتى څيزونه يعن ته راتلل، يعن نه به قوم سبا په اوبانو باره ول د بحر احمر په وچه وچه به نى شام مصر ته وړل، نو چونکه يعن نه شام ته ډيره فاصله وه نو په لاره کښى نيزدى نيزدى ډير کلى وو. نو دهغى دا فائده وه چه مسافر به نه سترې کيدلو. لوربه تنده به ورته نه لگيدله. د خوراک ځکاک سامان وړلو نه به بى غمه وو. گويا چه پدغه لارو باندې سفر نه وو، بلکه يو قسم تفريحى سير سياحت وو ﴿فَرَىٰ ظَهْرًا﴾ ظهرو په معنى د متواصله سره دې، يعنى يو بل سره متصل کلى وو او ظاهره نى ورته پدې اعتبار او وئيل چه يو مسافر به د يو کلى نه را اووتلو نو بل کلى به ورته ښکاره کيدلو، ځکه چه هر کلى به د سړک په کناره اباد وو، بعضى وائى ﴿ظَهْرًا﴾ په معنى د معروفه دې، يعنى د دې کلو خلق به د دوي پيژندگلو وو. نو د دوي ميلستيا به نى کوله، ﴿وَقَدَرْنَا لَهَا آسَافًا﴾ يعنى د هر کلى نه بل کلى ته معين او يوشان مقدار وو و او دا نيمه ورځ وه، مفسرين رحمته الله وائى چه يو کس به سهار د کور نه را اووتلو نو په اسانئ سره به غرمى ته بل کلى ته اورسيدلو، خوراک، قيلوله به نى اوکړه، چه ماسپڅين به روان شو نو د نور غروب کيدلو نه مخکښى به بل کلى ته اورسيدلو، بعضى وائى د هر کلى په مينځ کښى به يو ميل فاصله وه، ﴿يَسْمُوا لَهَا﴾ مخکښ ورنه، (قلنا) مقدر دې، ﴿لَهَا وَأَهْلُهَا﴾ مفعول فيه دې ﴿يَسْمُوا لَهَا﴾ حال دى

او مطلب دا دې چه د سفر لاری بی خطر ه وې ، شپې او ورځې هر وخت به نې سفر کولې شو . په لارې کښې ډاکی وغیره نه وی ، قتاده رضی الله عنه وائی چه کچرته یو سری ته به د خپل پلار قاتل هم مخې ته راغې نو هغه ته به نې په دوران د سفر کښې هیڅ نه وئیل (روح)

﴿فَقَالُوا رَبَّنَا بَعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا﴾ دې کښې د دوی د نادانۍ او د ناشکری ذکر دې ، کله چه دوی پدی عیش عشرت کښې ډیره مده تیره کړه نو سرکشی نې شروع کړه او پخپله نې دعا او کړه چه اې ربه ازمون پدی سفر کښې لری والې راوله ، دا دعا داسی وه لکه بنی اسرائیلو چه ویلی وؤ : لن نصبر علی طعام واحد فادع لنا ربک یخرج لنا مما تبت الارض (بقره : ۶۱) او دلرې والی دعا کولو سره نې مقصود فخر او تکبر کول وؤ په فقراء ، چه امیر به لرې سفر کولې شی خان سره به د سفر توبنه اوږې شی او غریب به دا کار نه شی کولې ، دغه رنگه مقصود نې دا وؤ چه څومره د لری نه څیز راوړې شی نو قیمت نې هم زیات وی . ظاهر دا ده چی دوی دا دعا په لسان قال سره کړیده ، امام رازی رحمه الله وائی چه په زبان حال سره وه ، یعنی د دوی د ناشکری مطلب دا وؤ چه زمونږ نه دی دا نعمت واخستلې شی ﴿وَوَلَّامُوا أَنفُسَهُمْ﴾ یعنی په تکذیب د رسولانو او د ناشکری په وجه نې پخپل خان باندی ظلم او کړو ﴿فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ﴾ جمع د احذوثة ده آفسوس ناکی اوحیرانه کونکې واقعې ته وائی ، چه خلق ورنه عبرت واخلي ، یعنی دوی مو د ورستو خلقو دپاره د عبرت قصې او گرځولې ﴿وَمَزَقْنَاهُمْ كُلَّ مَرْجَلٍ﴾ تمزیک نه مشتق دې ، ټکری ټکری کولو ته وائی مطلب دا دې چه د خاورو په شان مو ذری ذری کړل چه هوا گانی نې الوځوی ، لیکن جمهور مفسرین وائی چه مطلب او مراد د ټکری ټکری کولو نه تفریق او منتشر کول دی چه په مختلفو ملکونو کښې تقسیم شول بعضی شام ته لاړل ، بعضی مدینې ته لاړل ، بعضی عراق ته ، بعضی عمان ته لاړل ، صاحب د ارض القرآن د دوی د زوال او سقوط تو جیه داسی کړې ده چه یونانیانو ، رومیانو په مصر او شام باندی قبضه او کړه او د افریقی ، هندوستان تجارت نې د بری لاری په ځای په بحرې لاری شروع کړو ، مال تجارت به نې د بیرو په ذریعه مصر ته او شام ته وړلو نو پدی وجه د قوم سباء تجارت بریاد شو ، والله اعلم ، ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَمَعَارِیَ لِمَنْ أَقْبَلَ﴾ د قوم سباء ده یعنی دیکښ په طاعتو باندې صبر کونکو . شهوات او خواهشاتو نونه پرهیز کونکو او هر حال کښې الله تعالی شکر ادا کونو لپاره ډېرې نشانیانې دي ، چې د صبر او شکر څه فوائد دی اونا صبری اونا شکری څه نتیجه راوځي .

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا قَرِيْقًا

اویقنا چې رشتیا اوموندلویه دوی باندې ابلیس گمان خپل پس اتباع نی اوکړه دوی دغه. سوی دیوې دلی

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطٰنٍ اِلَّا لِيَتْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ

دؤمنانو. اونه وژد ابلیس دپاره په دوی باندې څه زور مگردې پاره چې مونږ معلوم کړو جدا کړو هغه څوک چې ایسان راوړي

بِالْاُخْرٰى مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍ ۚ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيْظٌ ۝

په اخرت دغه چاته چه هغه دآخرت نه په شك کښ دي. اورب ستا په هرڅیز نگهبان دي.

﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ﴾ «عَلَيْهِمْ» ضمیر یا قوم سبأ ته راجع دي . یا عام انسانانو ته . او

مطلب دا دي چه شیطان کوم گمان کړې وؤ . چه . ولا ضلّتهم ولأمتيهم. او دغه رنگه . ولا تجد اكثرهم

شاکرين «نو هغه نی رشتیا اومندلو ، ای وجد ظنه صادقاً (روح) ﴿فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا قَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ «بن

بیانیه دي ای الا فریقاً هم المؤمنون لم يتبعوه (روح المعانی) او اتباع نه مراد اتباع ده په کفر کښی . مطلب دا

دي چې اتباع اوکړه دوی د ابلیس په کفر کښی مگر یو فریق اونکړه چه هغه مؤمنان دی او د تقلیل

نسبت ورته په اضافت سره کفارو ته شويدي

﴿وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطٰنٍ﴾ «لَهُ» ضمیر مجرور ابلیس ته راجع دي او «سُلْطٰنٍ» یا بمعنی د

تسلیط . کښ دي . یعنی الله ﷻ چې ابلیس په انسانانو مسلط کړيدي نو دینه مقصود از میخت

او امتحان دي چې څوک په آخرت ایمان راوړی او څوک پکښ شک کوی او یا «سُلْطٰنٍ» بمعنی

د تسلط او استیلا «زبردستی» کښ دي یعنی شیطان په دوی باندې هیڅ زور زبردستی نه وه نه

ورسره مادی قوت وؤ او نه څه دلائل ، صرف وسوسی وې . او ددې تصرف اجازت ورله الله ﷻ ځکه

ورکړيدي چې پته اولگی چې څوک خواهشاتو پسې ځی او څوک په حق قائم پاتی کیږی ﴿لِيَتْلَمَ﴾

پمعنی د (لنمیز) دي . «وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيْظٌ» دا د پوره تخويف خلاصه ده . چې ستارب په هر

څیز نگران دي . هرڅیز حرکاتو او سکاناتو پته ورته لگی . څوک ترینه هم پتې دلی نشی . لهذا د

شیطان په وسوسو باندې مه خطا کیږی د الله ﷻ اطاعت کوئ

قُلْ ادْعُوا إِلَٰهَ رَبِّكُمْ مِمَّنْ خُوفُ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِقْطَالَ ذُرَّةٍ فِي السَّمُوتِ

هه ووايه را وبلن تاسوهغه چه گمان کوي تاسوچي داللهه دي عاسو االلهه نه، ندی مالکان په اندازې دذري په اسمانونکس

وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكَ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِّنْ ظَهِيرٍ ۝

اونه په زمکه کس، اونيشته دوي لره پدې دواړوکس څه برخه اونيشته الله لره ددوي نه هيڅ څوک مددگار.

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ

اونفع نه ورکوي شفاعت په نزداللهه اگرکه فرشته وي سوي دهغه کس نه چي اجازت ورکړي وي الله هغه لپاره دشفاعت، تردې چه يره لري کرښي

عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ

دغوي دزبونونه تپوس وکړي لاندې فرشتې دپره فرشتونه څه حکم وکړ وړب ستاسو، نو دوي ورته اوواني چي حق حکم نى وکړو

وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ۝

اوهغه اوچت دي ذات دده، اولوي دی صفات دده.

﴿قُلْ ادْعُوا إِلَٰهَ رَبِّكُمْ مِمَّنْ خُوفُ اللَّهِ﴾، دا د څلورمې شېبې جواب دي، دا شبهه د فرشتو متعلق

ده دوي به ونيل چي فرشتې عجيب وغريب تصرف و قدرت والادي، آسمانونو کس اوسيرې، الله ﷻ ته پيري مقربې دي، نو دوي هم مستحق دعبوديت او الوهيت دي، او ددوي عبادت کولو پوچه

به زموږ سفارش هم الله ﷻ ته کوي ﴿ادْعُوا﴾ کښي امر د توييځ او تعجيز دپاره دي، يعني چه دا خپل مز عومه آلهه را اوبلن چه تاسو نه څه ضرر دفع کړي يا درته څه نفع درکړي، نو که تاسو پخپله دعوه کښي رشتيني نى نو سوال به موقبول کړي، «روح» ﴿رَعَمْتُمْ﴾ اي زعمتوم آلهه (روح)، (هم) مفعول اول دي، تخفيفاً حذف شوې دي (الله)، مفعول ثاني دي، حذف شوې دي دوجي ددينه چه

صفت نى يعنى ﴿مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ مسد مسد گرځيدلې دي

الله ﷻ ورله څلور جوابونه ورکوي على سبيل الترقى، ﴿لَا يَمْلِكُونَ مِقْطَالَ ذُرَّةٍ﴾، دا اول جواب دي، چه فرشتي او دغه شان ستاسو نور معبودان د ذري برابر هم د څه خيز مالکان نه دي، نه د خير نه د شر، نه د نفع نه د نقصان، نو ځنگه دوي آلهه دي ﴿إِلَٰهَ السَّمُوتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ﴾ دي ذکر لپاره

د تعميم دې، ټول موجودات ورته مراد دي، يعنې دوي په ټولو موجوداتو كېنې د هيڅ څيز مالكان نه دي، بيا د اسمان او زمكېنې ذكر ځكه اوشو چه دوي بعضى آله سماوى وؤ لكه فرشتى، كواكب، او بعضى ارضى وؤ، لكه اصنام يا پدې وجه چه اسباب د خير او شر يا سماوى وى يا ارضى، نو د دواړو نه نفى اوشوه چه د دوي قدرت او ملكيت په دواړو نشته دې نو څنگه معبودان دي. ﴿وَمَا كُنْمْ فِيْهِمَا مِنْ شَيْءٍ﴾، دويم جواب دې على سبيل الترقى، يعنې ملكيت خوي خود نشته چې څه كېن شراكت دارى هم نشته دالله ﷻ سره په تصرف كېن ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ طَعْمٍ﴾ اى معين، دريم جواب دې على سبيل الترقى يعنې ملكيت اور شراكت خوڅه كوي، چې الله ﷻ سره څه معامله انجام كولو كېن مددگارى هم ندى، بلكه الله ﷻ تن تنها بغير د بل چا د تعاون نه ټول كارونه كوي. ﴿لَهُ ضَمِيرٌ رَاجِعٌ﴾ دې الله ﷻ ته ﴿مِنْهُمْ﴾ ضمير مصداق معبودان باطله دي.

﴿وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ خَلْوَرُمْ﴾ جواب دى على سبيل الترقى چې د دې هرڅه نه قطع نظر، دوي دالله ﷻ په نيز دومره صاحب حيثيت هم ندى چې الله ﷻ د اجازت او مرضى نه بغير د چاسفارش او كړې يعنې تاسوداگمان مه كوي چې فرشتې به زموږ سفارش او كړې ځكه چې اول خودوي سفارش كېن خود مختاري ندى ترڅو پورې چې ورته الله ﷻ طرف ته اجازت نوى ميلاؤشوي، سفارش نشي كولي، اودويم داچې سفارش به دهغه چاكوي چې ددې مستحق غووى، او كفار او مشركين ددې مستحق ندى. ﴿وَلَا تَنْفَعُ﴾ پمعنى د "لا توجد" سره دې، اى لا توجد راساً (روح) يعنې بالكل شفاعت به نشي كولي، ليكن چونكه مقصود د شفاعت نه نفع وى نو ځكه دلته نفى د نفع اوشوه. ﴿إِلَّا لِمَنْ أُذِنَ لَهُ﴾ دا استثنا مفرغه ده، هستثنى منه ئى حذف شويده تقدير دا رنگه دې: ولا تنفع الشفاعة لاحد الا لمن اذن له (البحر المحيط) د "لاحد" او د "من" ته مراد يا مشفوع له دې، نو معنى به دا شى چه شفاعت هيڅ چاته هم نفع نه وركوي ماسوى د هغه كس نه چه هغه په باره كېنې د شفاعت اجازت ميلاؤ شوي وى، او مراد ورته مشفوع له مومن دې لقوله تعالى: ﴿الَّذِينَ يَشْهَدُونَ بِالْحَقِّ﴾ (زخرف) يا د "لاحد" او د "من" نه مراد شفيع دى، اى الاشفاع اذن له ان يشفع (بحر) يعنې شفاعت به صرف هغه څوك كوي چه اجازت ورته ميلاؤ شوي وى مراد ورته انبياء، ملائكة، شهداء وغيره دي او ظاهره ده چه

د تعمیم دې، ټول موجودات ورنه مراد دی، یعنی دوی په ټولو موجوداتو کښی د هیڅ خیز مالکان نه دی، یا د اسمان او زمکښی ذکر ځکه اوشو چه دوی بعضی آله سماوی وؤ لکه فرشتی، کواکب، او بعضی ارضی وؤ، لکه اصنام یا پدی وجه چه اسباب د خیر او شر یا سماوی وی یا ارضی، نو د دواړو نه نفی اوشوه چه د دوی قدرت او ملکیت په دواړو نشته دې نو څنگه معبودان دی. ﴿وَمَا لَهُمْ بِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾، دویم جواب دې علی سبیل الترقی، یعنی ملکیت خوي خود نشته چې څه کښ شراکت داری هم نشته دالله ﷻ سره په تصرف کښ ﴿وَمَا لَهُمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ ای معین، دریم جواب دې علی سبیل الترقی یعنی ملکیت اور شراکت خوڅه کوې، چې الله ﷻ سره څه معامله انجام کولو کښ مددگاری هم ندی، بلکه الله ﷻ تن تنها بغیر د بل چا د تعاون نه ټول کارونه کوی. ﴿لَهُ خُضِرَ رَاجِعُ﴾ دې الله ﷻ ته ﴿مَنْهُمْ﴾ ضمیر مصداق معبودان باطله دی.

﴿وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ﴾ څلورم جواب دی علی سبیل الترقی چې د دې هرڅه نه قطع نظر، دوی دالله ﷻ په نیز دومره صاحب حیثیت هم ندی چې الله ﷻ د اجازت او مرضی نه بغیر د پاسفارش او کړی یعنی تاسوداگمان مه کوئ چې فرشتی به زموږ سفارش او کړی ځکه چې اول خودوی سفارش کښ خود مختاری ندی ترڅو پورې چې ورته الله ﷻ طرف نه اجازت نوی میلاؤ شوې، سفارش نشی کولې، اودویم داچې سفارش به دهغه چاکوی چې ددې مستحق غووی، او کفار او مشرکین ددې مستحق ندی ﴿وَلَا تَنْفَعُ﴾ پمعنی د "لا توجد" سره دې، ای لا توجد راساً (روح) یعنی بالکل شفاعت به نشی کولې، لیکن چونکه مقصود د شفاعت نه نفع وی نو ځکه دلته نفی د نفع اوشوه. ﴿إِلَّا لِمَنْ أُوْذِنَ لَهُ﴾ دا استثنا مفرغه ده، هستثنی منه ئی حذف شویده تقدیر دا رنگه دې: ولا تنفع الشفاعة لاحد الا لمن اذن له (البحر المحیط) د "لاحد" او د "من" ته مراد یا مشفوع له دې، نو معنی به دا شی چه شفاعت هیڅ چاته هم نفع نه ورکوی ماسوی د هغه کس نه چه هغه په باره کښی د شفاعت اجازت میلاؤ شوې وی، او مراد ورنه مشفوع له مومن دې لقوله تعالی: ﴿الَّذِينَ يَشْهَدُونَ بِالْحَقِّ﴾ (زخرف) یا د "لاحد" او د "من" نه مراد شفیع دی، ای الا لشافع اذن له ان يشفع (بحر) یعنی شفاعت به صرف هغه شرک کوی چه اجازت ورته میلاؤ شوې وی مراد ورنه انبیاء، ملائک، شهداء وغیره دی او ظاهره ده چه

دوئ ته هم اجازت د کفارو باره کښی نه دې میلاؤ شوې ، بلکه مؤمنانو باره کښی به شفاعت کوی
لغوله تعالیٰ: وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَىٰ (انبیاء: ۲۸).

﴿حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ﴾ دیکښ د نفی شفاعت قهری مزید وضاحت دې ، چې فرشتی به څنگه د الله
ﷻ اجازت او مرضی نه بغیر دچاسفارش او کړی ، هغوی خو حال دادې چې هغوی په وخت د نزول د
حکم الهی کښی یریدونکی وی ، دهیبت پوجه نی زړونه رپیږی ، خبرې نشی کولې بیا چه کله خوف
لری شی نو بیا د یو بل نه تپوس کوی چه الله ﷻ څه حکم نازل کړیدی ،

﴿فُزِعَ﴾ باب تفعیل دې ، خاصیت ئی دلته سلب ماخذ دې ، ای ازیل الفزع چه خوف لرې کړې
شی د هغوی د زړونو نه ﴿عَنْ قُلُوبِهِمْ﴾ ضمیر راجع دې فرشتو ته فرشتو ذکر دلته اگر چه لفظا نشته خو
حکما شته دې ، ځکه چې دا آیت ملائکو په باره کښ د مشرکینو اعتقاد اووهم تردید کښ نازل شوې
دې د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دې چه : اِذَا قَضَىٰ اللَّهُ تَعَالَى الْأَمْرَ فِي الْغَمِّاءِ ضَرَبْتَ الْمَلَائِكَةُ اجْنَحَتَهَا خَضَمًا
لِقَوْلِهِ تَعَالَى كَانَهُ سُلْسَلَةٌ عَلَى صَفْوَانٍ فَإِذَا فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الَّذِي قَالَ الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ
الْكَبِيرُ. یعنی کله چه الله ﷻ یو امر فیصله په اسمانونو کښی کوی (حکم نازلوی ، نوفرشتی د
عاجزی (او خوف ، په وجه خپلی وزری وهی د الله ﷻ کلام ته او کلام د الله ﷻ داسی وی لکه یو
زنخیر چه په یو غټ کانری (گټ ، باندی غوره ولې کیږی او کله چه د فرشتو د زړونو نه رُعب لری
کړی شی نو بیا یو بل ته وائی الله ﷻ څه او فرمائیل: ﴿قَالُوا الْحَقُّ﴾ ضمیر راجع دې پورتنی فرشتونه
بعض مفسرینو د ﴿قُلُوبِهِمْ﴾ ضمیر مرجع من اذن له گرځولې دې نودې تقدیر باندې بیادې جملې
کښ د شفا او مشفعینو لپاره د شفاعت اذن کیفیت بیانیری ، یعنی دوئ به الله ﷻ په دربار کښ
انتہائی خوف و فزع حالت کښ حاضروی ، دهیبت نه به مدهوشه وی ، په هیڅ به نه پوهیږې خو کله
چې اجازت میلاؤ شی نو بیابه یې د زړه خوف کم شی او یو بل نه به تپوس او کړی چې الله ﷻ څه
او فرمائیل.

فائدة: (حتی) د غایت لپاره راځی ، اودا تقاضه کوی د ماقبل مغیا ، چې هغی سره د حتی مابعد
جملې ارتباط وی ، اودلته حتی ماقبل او مابعد جملو کښ هیڅ ارتباط نشته ، ځکه چې (اذا فزع عن
قلوبهم) غایت نشی گرځیدی لپاره د (لا تنفع الشفاعة) ، دې وجهې نه مفسرینو (حتی) نه مخکښ
عبارت مقدر منلې دې ، اول تفسیر مطابق به تقدیر داسی وی: لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا لِمَنْ اِذْنُ لَهُ وَلَوْ كَانَ مِنْ

الملائكة، فانهم يخافون الله ويفزعون اذا اوحى اليهم حتى اذا فزع) اودويم تفسیر مطابق به تقدیر داسی وی فانهم واقفون بین یدیه خاشعین ساکتین، لایقدر احد منهم ان یتکلم حتی إذا فزع..

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ ۖ وَآثًا أَوْ إِبَاقًا

ته اوابه خوک رزق درکوی تاسوته دآسمانوناوزمکی نه، ته اوابه چې الله ﷻ درکوی، اویشهکه مونربیانوسکین یوه فرقه

لَعَلَّ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۚ قُلْ لَا تَسْأَلُونَ عَمَّا أَحْرَمْنَا

ضروربه هدایت ده یابه گمراهی ښکاره کښ ده، ته اوابه ستاسونه به سوال نشي کیدی دهنې چې مونړکوم جرم وکړو

وَلَا تَسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۚ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ

اوزمونړنه به سوال نشي کیدی دهنه عملونوچه تاسویې کوئ ته اوابه جمع به کړی مونړ خپل مابین کښ رب زمونړبیا به

يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ۚ قُلْ أَرَأَيْتُمُ الَّذِينَ

فیصله اوکړي زمونړبه مینځ کښ په خفه سره، اوهغه فیصله کونکې عالم دې ته ووايه اوبلین ماته هغه

أَحْقَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا ۚ بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۚ

چې تاسویوست کړیدی گرځولي دي دالله ﷻ سره شریکان، هرگز شریک ندی، بلکه شان دادې چې صرف الله ﷻ عزیز حکیم دي

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ هَذَا دویم دلیل عقلی دې په توحید علی سبیل الاعتراف

من الخصم، چه دوی هم دا اعتراف کوی چه مونړبه ته رزق راکونکې صرف الله ﷻ دي، او ددوی آلهه

د ذری برابر هم د څه خیز مالکان نه دی (قُلِ اللَّهُ) یعنې که دوی انکار کوی دیری د الزام نه، ته ورته

جواب کړه چه رازق صرف الله ﷻ دي، چې تاسو په خپله ددې اعتراف کوئ (وَأَنَا أَوْ إِبَاقًا) هدا اوله

طریقه د تبلیغ ده یعنې کله چی ثابت شوه داخبره چې رازق هم یو الله ﷻ دي نو اوس تاسو اوابی

چې خوک په هدایت اوڅوک گمراه دی، مونړ یا تاسو؟ مونړ صرف د مالک اورازق حقیقی عبادت

کوو اوتاسو ورسره شریکان گرځوئ، (لَعَلَّ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ) کلام مبنی نه دې په شک باندی،

ځکه چه حضور ﷺ ته د خپل ځان هادی کیدو باندی هیڅ شک نه وو، بلکه دا درجادم بالئی می

احسن، یوه نمونه ده، ځکه چه مخاطب ته کافر او گمراه، مشرک او ښلې شی نو دا طریقه په هغه

کښی جوش او اشتغال پیدا کوی ، نو په ناحقه مقابلې ته تیارېږی . او چه دا ورته اوښلې شی چه په مونږ کښ یو کس په غلطی دې نو هغه حق ته تیارېږی ، دیته اهل بیان استدراج وائی لکه په شعر د حسان بن ثابت ؓ کښ دی :

اتجهوه ولست بکفه فشرکما لخر کما الفداء

﴿قُلْ لَا تُنْفِرُوا عَمَّا أَجْرْنَا﴾ دا دویمه طریقه د تبلیغ ده یعنی حق او حقیقت اتباع پکار ده ماتی شوې غلطیانې او خامیانې ، نو هغه په چاکښ نشته ، که زمونږ نه څه جرم اوشی نو زمونږ نه به دهغې باره کښ تپوس کیږی او ستاسو نه څه گناه اوشی نو ستاسو نه به دهغې باره کښ تپوس کولې کیږی . دا انفرادی غلطیانې د حق اتباع نه مانع نه دی مگر څو لپکار . دلته خپلو غلطیانو او خامیانو طرف ته نسبت د جرم اوشو اود مخاطب غلطیانو او خامیانو ته نسبت د مطلق عمل اوشو . دیکښ تنبیه ده نرمی لهجې اختیارولو اوسبق ورکول دی داعی ته ددې خبرې چې خپله ورکې غلطی دې هم لوی جرم گنږی او که ډبل نه لوی جرم هم اوشی هغه معمولی گنډل پکار دی نو دی سره هم د حق تلاش کولو ته انسان آماده کیږی .

﴿قُلْ تَجْمَعُ يَتِيمًا﴾ دا دریمه طریقه د تبلیغ ده ، یعنی دومره دلائلو اود تبلیغ نه باوجود که درسره خبره اونه متی نو طیش کښ مه راځئ اوبدرد په ځای ورته صرف دومره اووایشی چه د قیامت په ورځ الله ﷻ زمونږ او ستاسو په مینځ کښ د حق فیصله کوی چه څوک په حق دی او څوک په باطله ، حق والا به جنت ته داخل کړی او باطل به جهنم ته ﴿وَمَوَ الْفِتَاحُ﴾ دا د ما قبل جملې تتمه ده الفتح صیغه د مبالغې ده یعنی ډیرې فیصلې کونکې ذات ، دیکښ اشاره ده قوت د فیصلی ته ، العلم ډیر علم والا هر څه باندې عالم او دیکښ اشاره ده ده انصاف او حکمت باندې مېنې فیصلی ته ، یعنی الله ﷻ هغه ذات دې چې قوت د فیصلی هم لرې او دهغه فیصله انصاف او حکمت باندې مېنې وی ﴿قُلْ اُنْفِیْ اَلَّذِیْنَ اَلْحَقْنٰهُمْ بِمَا شُرْکَاۡهُمْ﴾ دا ثمره ده د دلائلو سابقو ، یعنی ما قبل دلائلو نه معلومه شوه چه الله ﷻ تن تنها د آسمانونو او زمکې مالک دې د آسمانونو زمکې نه صرف هغه رزق ورکوی ، هغه خالق دې متصرف او خود مختار دې ، نو اې پیغمبره اته ورته او ایه چې کوم شریکان چی تاسو الله ﷻ سره گرځولی دی ماته خوا وځای چې کوم ځانی او کوم شی کښ ورسره شریک دی ؟ او څه دلیل دې پدې ؟ ، رؤیت نه مراد یا رؤیت علمی دې ، چې همزه باب افعال سره درې مفعولو ته متعدی کیږی ، اول مفعول ورله "یا ضمیر متکلم دې ، دویم ورله "الذین" اسم

موصول دي اور دريم ورله شرکاء دي، او ياروښت نه مراد رؤيت بصري دي. اودوه مفعولو ته متعدي کيږي، اول مفعول ورله "يا" ضمير متکلم دي، اودويم ورله "الذين" اسم موصول دي، او شرکاء حال دي، ذالذين ته، "اراءه" مطالبه کول، باوجود ددينه چې هغه معبودان بالکل ښکاره وؤ هرچاته ښکاريدل، ديکښ د هغوي خطاو غلطی اظهار مقصود دي، اولحققت فعل راوړلو کښ اشاره ده ديته چې دا حقيقتاً معبودان نه دي بلکه دوي هڅې الله ﷻ سره ملحق کړي دي.

﴿كَلَّا﴾ يعنې چرته هم نشي کيدې چې دوي څوک يوداسی ذات پيش کړي چې هغه الله ﷻ شريک وي اويا پدې باندې څه دليل پيش کړي ﴿بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ يعنې الوهيت مستحق هغه ذات کيدې شي چې په هر چابروي، چاته يې څه حاجت او ضرورت نوي، او هر کارې محکم او دجکمت نه ډک وي، نوپه دغه اوصافو سره موصوف ذات صرف يواځي الله ﷻ دي چې غالب دي په هر څه او حکمتونو والا دي. ﴿هُوَ﴾ ضميرشان دي، اولفظ ﴿اللَّهُ﴾ مبتدا دي ﴿الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ نى خبر دي.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٠﴾

اونه نې لپلې مونږ ته مگر ټولو خلقو لپاره زيرې ورکونکې او پرونکې ليکن زيات دخلقونه نه پوهيږي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٥١﴾ قُلْ لَّكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ

اوواني دوي چې کله به وي داوعدۀ دقيامت، کچرې يې تاسو رښتني، اوايه ته ستاسو دپاره تاريخ ديوې ورزې مقرري دي.

لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَغِيثُونَ ﴿٥٢﴾

چې نه به شئ ورستو کيدې دغه نې يوساعت اونه به مخکښ کيدې شئ

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ﴾ اثبات توحيد نه پس اوس درسالت ذکر دي، اود مشرکينو د سوال جواب هم دي، چې دوي به نبي کریم ﷺ ته وئيل کچرته نه په رشتيا د الله ﷻ پيغمبر يې نو زمونږ فرمائشي معجزې مونږ ته اوبنايه الله ﷻ جواب ورکوي چې اي پيغمبره، ته مونږ ټول عالم لپاره پيغمبر جرړ کړې لپلې نې، اوته ذال الله ﷻ واقعې پيغمبر يې، پاتې شول د دوي فرمائشونه اومطالبې پوره کول نو دا دمنصب رسالت وظيفه نه ده، بلکه منصب رسالت وظيفه بشارت اوانذار

ده. چې فرمانبردارو ته به د جنت بشارت اونا فرمانه به د الله ﷻ عذاب نه يره وي دا خو ډيره واضحه خبره ده خو بيا هم دوى پدې نه پوهيږي. ﴿كَأَنَّهُمْ دُكْفٌ﴾ نه مشتق دې منع كولو په معنى كېن راځي. او د عموم لپاره استعمال يږي. ځكه چې دې سره هم منع رازى د افرادو د خروج نه راجعه داده چه د ﴿الْأَناسِ﴾ په حال په ذوالحال مجرور باندې مقدم شوې دې د وجې د اهتمام د عموم بعثت نه. اي الا للناس كافة يعنى هر ملك. هر قوم. هرې طبقې ته. هرې زمانې خلقو ته مبعوث نې ﴿بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾ زيرې وركونكې د جنت نې هغه چاته چه ستا اطاعت او كړى ﴿وَنَذِيرًا﴾ يره ونكې نې د عذاب نه هغه چالره چه ستا نافرمانى او كړى. دا دواړه صفتونه حال جوړيږي د ضمير مفعول نه

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ﴾ دا شكوه ده چه كله دې مشر كينو ته او نيلى شي چې قيامت ورځ شنه. هغې كېن به الله ﷻ فيصله او كړى چې څوك په حق او څوك په باطله ولاړ وؤ. نو دوى ورسوړې استهزا كوى او واني چه هغه وخت موعود به كله وي چه د حق او باطل فيصله پكېن اوشى

﴿قُلْ لَّكُمْ نَبِيٌّ قَدْ يُؤْتِيهِمْ أَجَابَ شَكْوَاهُمْ﴾ چونكه سوال د دوى بطور استهزاء وؤ نو جواب نې هم بطور تهديد اوشو چه د ورځې تاريخ په علم الهى كېن معين دې چه راشي نو پته به درته اولگى. په خپل وخت به راځي د چا په طلب او طنز سره نه راځي.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ

اوائى كافران هرگز مونږ ايمان نه راوړو پدې قرآن اونه په هغه كتابونو چې دده نه مخكېن دي.

وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ * يُرْجَعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ

او كړې ته او يني اې پيغمبر چې كله ظالمان ولاړوي په حضور د رب خپل كېن. چې گرځوي به بعضې ددوى نه بعضو ته

الْقَوْلِ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضِعُوا لِلَّذِينَ اسْتَغْتَرَوْا لَوْلَا أَنْتُمْ

خبره وائي به هغه كسان چې ضعيفان وؤ خپلو مشرانو ته چې كچرته تاسو نه وي

لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ۖ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا اَئِنْ صَدَقْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ

نور و به مونږ مومنان. او به وائی مشران لیداران خپلو کشرانو اتباعو ته. آیا مونږ به منع کړي وئ ناسودهدایت نه.

بَعْدَ اِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ۖ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا

ورستو ددې نه چې راغلې وؤ تاسو ته. بلکه وئ تاسو پخپله مجرمان او او به وائی ضعیفان کشران اتباع خپلو مشرانو ته

بَلْ مَكْرُ الْيَلِيلِ وَالنَّهَارِ اِذْ تَأْمُرُونَنَا اَنْ نَّكْفُرَ

بلکه منع کړي وؤ مونږ به ستاسو چل ول په شپې او ورځې کښ کله چې امر کولو تاسو مونږ ته ددې چې مونږ کفر وکړو

بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَكَ اَلَّذَاكَ وَاسْتُرَا الْقَدَمَةَ لَنَا رَاَوْا الْعَذَابَ

په الله ﷻ باندې او او گرځو مونږ هغه لره شریکان. او بڼه به کړي دوی پښیمانتیا هر کله چې وويني دوی عذاب.

وَجَعَلْنَا الْاَغْلَلَ فِيْ اَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ هَلْ يُهْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

او او به جوړو مونږ نڅیرونه په ستونود کافرانو کښ. نه شي ورکولې دوی ته جز امر گردهغه عملونو چې دوی به کول

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ﴾ دا شکوه مع تخويف اخروی دې. روایت دې چه کفار مکه و د اهل کتابو نه تپوس او کړو په باره د حضور ﷺ کښ. هغوی ورته خبر ورکړو چه د دی پیغمبر صفات زموږ په کتابونو کښ موجود دی. نو پدې خبره کفار غصه شول. او اوئی ونیل. مونږ پدې قرآن هرگز ایمان نه راوړو او نه د دینه مخکښ کتابونو باندې ﴿بِالَّذِي بَقِيَ بَدَنُو﴾ نه مراد مخکښ کتابونه دی. ﴿وَلَوْ تَرَىٰ اِذِ الظَّالِمُونَ﴾ دا تخويف اخروی دې. پدی کښ د کفارو او د مشرکینو انجام او په میدان حشر کښ د خپلو الهو سره د بحث مباحثی ذکر دې. چه په محشر کښ به دوی په یو بل بار غورځوی. مفعول د ﴿تَرَىٰ﴾ محذوف دې. ای ولو تری حال الظالمین. د ظالمانو نه مراد مشرکان. کافران دی. جواب د ﴿لَوْ مُقَدَّرَ دې ای لرایت امرأ فظیماً﴾ ﴿يَقُولُ الَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا﴾. چه مونږ پخپله څله مجرمان یو. بلکه ستاسو اقتدار او غلبه وه. کروفر وؤ. منصوبې خو جوړولې او مونږ خو به استعمالولو. او په ننخوا گانو او په خرچو مودو که کښ مبتلا کړي وؤ د ضعیفا نو نه مراد اتباع او د گمراهو سیرانو مریدان دی. چه خپلو متبوعینو او پیروانو ته به وائی. چه تاسو مونږ د

ایمان را ورنه منع کړی وو ﴿الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا﴾ مترانو نه مراد گمراه مسبو عین دی ﴿لَوْلَا اَنْتُمْ﴾ انتم میندا دې خبر نی محذوف دې چې صدقونا عن الهدی یعنی که ناسو مونږ د ایمان نه وې منع کړې نو مونږ خامخا ایمان رواړنکی وو.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا﴾ متبوعین به ورنه انکار وکړی چه مونږ سره کوم طافت وو چه ناسو مو د ایمان راوړو نه منع کړی وئ؟ کله چه ناسو ته حقه خبره ورسیده او پوهه شوئ پرې نو ولې مو ایمان نه راوړو. جرم کونکی پخپله وئ اوس نې په مونږ راغورخوئ ﴿اَنْتُمْ صَدَقْتُمْ﴾ استفهام انکاری دې

﴿وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا﴾ هر دې په انکار د متبوعینو چې مونږ پخپله ولې مجرمان یو! بکه ناسو اقتدار او غلبه وه، منصوبې به موجوده ولې، مونږ به مو استعمالولو، په تنخواه گانو او خرچو مو په دهرکه کښ مبتلا کړی وو. ﴿مَكَرَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ ای بل صدنا مکر کم بنا فی اللیل والنهار، (روح) د ﴿مَكَرَ﴾ مضاف الیه حذف ده چه (کم) دې، او ظرف چه ﴿الَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ دې د هغې قائم مقام ګرځولې شویږي، او ﴿مَكَرَ﴾ فاعل دې د صدنا فعل محذوف یا مبتدا دې خبرې محذوف دې یا بالعکس، ای مکر اللیل والنهار سبب کفرنا، یا سبب کفرنا مکر اللیل والنهار (روح) ﴿اِذْ تَأْمُرُونَنَا﴾ مبدل دې د ﴿الَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ نمؤؤأمرؤؤا لندامه اسرار درې معنی دی: اظهار د پښیمانتیا، اخفاء د پښیمانتیا، او په زړه کښ پښیمانه کیدل، دلته درې واړه معنې صحیح دی. که اوله معنی مراد شی نو معنی به داشی چه کله دوی عذاب او وینی نو خپل ندامت به ښکاره کړی، کفوله تعالیٰ: رتبا ابصرنا وسمعنا فارجمنا نعمل صالحا، او که دویمه معنی شی نو مطلب به داشی چه هر یو به د بل نه خپل خپل ندامت پټ کړی د وجې د پیغور او شرم نه، او که دریمه معنی مراد شی نو مطلب دا دې چه هر یو به په خپل زړه کښ پخپلو کارونو او په ترک د ایمان باندې پښیمانه وی، افسوس به کوی متبوعین به په ضلال اضلال دواړو باندې او اتباع به د ضلال په وجه، دا دریمه معنی دلته زیاته مناسبه ده ﴿وَجَعَلْنَا﴾ آلا غلل معنی د قیامت په ورځ په مونږ د کافرانو په ستونو کښ زنجیرونه واچوو، جهنم ته یې رااکاږو ﴿فَلْ يَخْزَوْنَ﴾ اِلا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ یعنی دواړه فرقه ته به د خپلو خپلو عملونو سزا ورکولې

کیرپی . متبوعینونه د خپل جرم په وجه . اتباعو ته د خپل جرم په وجه . کتوله نملی . ولکل ضعف ولکن
لَا تَعْلَمُونَ (اعراف : ۳۸).

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ

اونه وژیرلې مونږ په یو کلي کېن هیچ پیغمبر مگرویل به مشرانو دهغې . چی یسکه مونږ په هغې چی تاسو را یرلې سوي یی

كُفِرُوا ۖ وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَاكَ ۖ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ۝

کفر کونکی یو . او اوایل دوی چی مونږ زیات یو په مالونو او اولادونو کېن . او مونږ ته به عذاب نشي را کولی .

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ﴾ دا تخويف دنیوی دې ، او تسلی ده حضور ﷺ ته . چه د مکی د
رؤساؤ او غټانو د اعراض او سرکشۍ پوچه مغموم او مه خفه کړه . په هره زمانه کېن د انبیاء الله او
د حق مخالفت هم داسې بدبختو مالدارانو او مشرانو کړیدې ځکه چې دولت او ثروت نشته او د
عزت او اقتدار غوښتلو جذبه د انسانانو سترگې رڼدې کړي . ﴿إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا﴾ جمع د "مترف" ده . د
ترف نه مشتق دې . د ناز او نعمت زیاتوالی ته وائي ای المتوسعون فی النعم (روح) مراد ورنه مالداره
او د قوم مشران دی . تخصیص د دوی ځکه اوشو چه اغلب او اکثر تکذیب کونکی دوی وی . ځکه
چه دوی د دنیا په عیش عشرت کېن مبتلا وی . شهراتو کېن منهکم وی . د کمزورو خلقو اهانت
هم دوی کوی . په خلاف د فقراء نه چه زړونه یی خیر طرف ته زر متوجه کیرپی پدې وجه اکثر اتباع
د انبیاء فقراء وؤ . لکه په حدیث د هر قل کېن مذکور دی . ابن کثیر رحمه الله په روایت د ابن حاتم نقل
کړیدی چه په زمانی د جاهلیت کېن دوه کسان په یو کاروبار کېن شریک وؤ . بیا د یو بل نه جدا
شول . یو په مکه کېن پاتی شو او بل ساحلی علاقه تدارو . کله چه حضور ﷺ مبعوث شو نو
ساحلی علاقې والا سړی خپل مکي والا ملگری ته خط اولیږلو او د حضور ﷺ د حال یی ورنه
معلومات وکړل چه تاسو خلقو د حضور ﷺ نه څه اثر اغستې دې نو ده ورته په جواب کېن اولیکلو
چه کمزورو خلقو یی خبره منلی ده . او مالدارو خلقو یی اتباع نه ده کړې . هغه ته چه دا خط
ورسیدلو نو فوراً مکي ته راغې . معلومات یی او کړل د حضور ﷺ خوا ته حاضر شو او تپوس یی
ورنه او کړو چه ته خلق څه خیز طرف ته راغواړې . نبی کریم ﷺ ورته اسلام ارکان بیان کړل . هغه
گواهی ورکړه . چه اشدانک رسول الله او مسلمان شو . حضور ﷺ ورته تپوس او کړو چه تا د دی

خبرې تصدیق څنگه او کړو نو ده ورته عرض وکړو چه په ابتداء کښ د تمامو انبیاءو منونکی ضعیف او مسکین خلق وی (ابن کثیر)

﴿وَقَالُوا لَنْ أَكْثُرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَدًا﴾ مفضل علیه محذوف ده ، ای نحن اکثر منکم اموالاً یعنی زموږ مالونه او اولادونه د مؤمنانو نه زیات دی ، نو دا دلیل دې زموږ په حقانیت باندې ، کچرته مونږ د الله ﷻ خوښ نه وو نو بیاولې هغه مونږ له زیات مال او اولاد راکړیدې ؟ ﴿وَمَا لَنْ يَغْفِرَ لَكُمْ﴾ مونږ به هیڅ قسم عذاب نه راکولې کیري ، دوی قیاس کړل اموراو حالت د آخرت په امور د دنیا او حالت باندې ، چه څرنگه مونږ په دنیا کښ په نعمتونو کښ یو دغه څرنگه به په آخرت کښ هم یو

قُلْ إِنْ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ٥

ته ووايه چې بيشكه رب زما فراخه کوي رزق چاته چې ئی خوښه شي او تنگوي رزق. ليکن ډير د خلقونه نه پوهيږي.

وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالْبَاقِي تَقَرَّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ

اوندی مالونه ستاسواونه اولاد ستاسوپه هغه مقام کښ چې قریب کړي تاسو مونږ ته په قریب کولو سره مگر هغه څوک

آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ۖ فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضَّعِيفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ

چې ایمان ئی راوړې وي او عمل کوي نیک، نو دغه کسان دوی لږه بدله ده دوه چنده ، په سبب د عملونو د دوی اودوی به

فِي الْغُرَفِ ۖ آمِنُونَ ۖ وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي

په بالاخانو د جنت کښ د امن په حالت کښ به وی. اوفهغه کسان چې کوشش کوی

أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ۖ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُخَذَّرُونَ ۖ

د باطلولو د اياتونو زموږ گمان يې داوی چې عاجزه کونکي دی مونږ لږه دغه کسان به په عذاب کښ حاضرولي شي.

﴿قُلْ إِنْ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ﴾ دريم دليل عقلی دې په توحيد ، اورددې د کافرانو د مذکورې خبرې ،

يعنی ډيروالې د رزق او مالدارۍ دليل د حقانيت نه دې ، او نه کموالې او غريبت د باطل والی دليل دې ، بلکه دا خو د الله ﷻ تکوينی مصلحتونو باندی مبنی دې ، نو په دې باندې ثواب عقاب نه دی قیاس کول پکار ځکه چه دارومدار د هغې په طاعت او عدم طاعت باندې دي ﴿وَلَكِنْ أَكْثَرُ

النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ». اکثر خلق نه پوهیږي نو گمان کوی چه دَعَزَتْ اوشرافت اوحفانیت مالدارۍ ده. اومعیار دَحَفَارَتْ اودباطل غربت دې

﴿وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ﴾ دا زجر دې کافرانو ته، چې دوی وائی چې زموږ مال او اولاد زیات دې لهذا مونږه غوره یو اومونږله به عذاب نه راکولې کیږی، الله ﷻ ورته فرمائی چې بالکل غلط خبره ده. مال او د اولاد کثرت د الله ﷻ د قربت علامت نه دې او نه د قرب حاصلولو سبب دې. بلکه ایمان او عمل صالح د قرب سبب دې ﴿بِأَلْتِي﴾ صفت دې د موصوف محذوف ای بالخصلة والمكانة التي ﴿زُلْفَى﴾ مفعول مطلق دې ﴿تَقْرَبُكُمْ﴾ دپاره، من غیر لفظه، قربت ته وائی ﴿إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ استثناء د کم ضمیر منصوب نه ده په تقریبکم کنس یعنی مال او اولاد تاسوله څه نفع نشی درکولې ځکه چې تاسو کافران یی، داخوصرف مؤمنانو له نفع ورکوی، چې مال د الله ﷻ په لار کنس خرج کړی، او خپل اولاد صحیح تربیت او کړی اودین ورباندې زده کړی بعض وائی استثناء ده د ﴿وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ﴾ نه. په حذف د مضاف سره: ای الا اموال من آمن وعمل صالحاً واولاد هم (روح) ﴿جَزَاءً﴾ اضافت د مصدر دې مفعول ته، الضعف مصدر دي دوه چنده کیدلو ته وائی لیکن دلته ورنه مراد مطلق زیاتوالې دې، لکه څنگه چه دولت والا خلق په دنیا کنس خپل دولت زیاتولو کوشش کوی، الله ﷻ به په آخرت کنس د مؤمنانو اعمال زیاته وی، د یوې نیکنی اجر به کم نه کم لس گنه زیاته وی، کتوله تعالی: من جاء بالحسنة فله عشر امثالها، ﴿وَهُمْ فِي الْآلِفُوتِ ءَامِنُونَ﴾ جمع د غرفة ده مراد ورنه بالاخانۍ د جنت دی ﴿ءَامِنُونَ﴾ دهر قسمه تکلیف نه به په امن کنس وی

﴿وَالَّذِينَ يَسْتَعْتُونَ فِى ءَايَاتِنَا﴾ ای فی ابطال آیاتنا، دا تخويف اخروی دې کافرانو ته، چه د قرآن د آیاتونو او احکامو خلاف منصوبې جوړه وی نو دوی به په آخرت کنس همیشه په عذاب د جهنم کنس پراته وی، ﴿مُعْجِزِينَ﴾ ای طالبین تعجزها، یعنی طلب کونکی او اراده لرونکی د عاجزه کولو د آیاتونو او د دین د الله ﷻ، یعنی دا گمان کوی چه مونږ به الله ﷻ او د هغه رسول مغلوب عاجز کړو.

قُلْ إِنْ رَبِّى يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ۖ

ته او اوبه بیشکه رب زما فراخه کوی رزق چاره چې ئې خوښه شي د بندگانو خپلونه او تنگوى هغه لره رزق

وَمَا آتَيْنَاكَ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ۝

او هغه چې خیرت کړئ یا سوږ خیر به لاره دالله ﷻ کښې نواله دالله ﷻ به دفعې بدله درکوی. والله معنی چه رزق ورکونکی دی

وَيَوْمَ يُخْشَرُهُمْ بِجَمِيعَةٍ لَّمْ يَقُولْ لِلْمَلَكَةِ أَهْلًا ۖ إِنَّا كُنَّا نَعْبُدُونَ ۝

اوبه هغه ورځ چې را جمع به کړي دوی ټول بیا به وایي الله ﷻ ملا نکو به آباد اخل وؤ چی با سو به نی با سو به رب عباد کوئ

قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ ۚ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ

اوبه وایي دوی پاکې ده تالره. ته زموږ دوست ئی. دوی نه دی. بلکه وؤ دوی چی عبادت به یی کولو دسپان ودر دوی نه

بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ۝ قَالِيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُم لِبَعْضٍ نَفْعًا

به هغوی شیطانانو، باندي ایمان راوړنکی وؤ پس نن ورځ نندي مالک څوک دساتو نه حال به دفع رسو

وَلَا ضَرًّا ۖ وَتَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ۝

اونه دضرر لرې کولو، اوبه وایو مونږ ظالمانو مشرکانو ته او ځنې عذاب دهغی اوری وئ تا سو دهغی نکذب مو کوئ

﴿قُلْ إِنْ نَحْنُ نَبِشْطُ الرِّزْقِ بِمَا دَدَرْنَاهُ دَلِيلَ إِعَادَةٍ ۚ هَٰؤُلَاءِ كُنْزُ رَدِّ ۖ وَ ۖ بِه كافرانو. دلته وعظ

نصیحت دې مؤمنانو ته، چه د الله ﷻ په لاره کښ مال خرچ کړئ او د الله قرب حاصل کړئ. دفع

او افلاس نه مه یریرئ، الله ﷻ به د هغې عوض درکوی. د﴿يُخْلِفُهُ﴾ معنی بېعطي بدله ده. دهغی

بدل او عوض به الله ﷻ درکوی. که د مال په صورت کښ وی یا د قناعت او قلبی غنا. په شکل

کښ چه دا داسې خزانه ده چه فنا پرې نه راځی، یا په آخرت کښ به ئې ثواب درکړی. چه دا جنس

او لازمی دی. د ابوهریره ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائی. ما من يوم یصبح العباد فی الامنکان

بیزلان فیقول احدهما: اللهم اعط متفقاً خلفاً، ویقول الاخر: اللهم اعط معسكاً تلفاً (بخاری و مسلم).

ترجمه یعنی هر سحر دوه فرشتې را کوژیږی، یوه فرشته دا وایي، ای الله خرچ کونکی ته دهغی بدله

ورکړه، اونه خرچ کونکی شته مال هم تبا ه کړه

جابر بن عبدالله نه روایت دی چه نبی کریم ﷺ فرمائی کل ما اتفق العبدنقة فعلى الله تعالى خلفها ضامناً نفقةً فی بنیان او معصية . یعنی بنده خه مال هم خرچ کوی الله ﷻ دهغی عوض ذمه اغستی ده سوا د تعمیر او د گناهونو خرچونه (روح المعانی، ازیهقی)

﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا بِذَاتِ خُيُفٍ أُخْرَى﴾ دې مشرکانو ته، او ملانکو باره کښ چې د مشرکینو کوم خیال اوشبه وه نو په زیان د ملانکو دهغی تردید او جواب حکایت کیږی، یعنی الله ﷻ به قیامت په ورځ دوی هم خپل عدالت کښ حاضر کړي او فرشتې هم، بیا به د فرشتو نه تپوس او کړې چې آیا دوی ستاسو په رضا او وینا سره ستاسو عبادت کولو، فرشتې به ورته براءت اعلان او کړی چې دوی دراصل د شیطان عبادت کولو، چې خه به ئې ورته وئیل هغه به ئې منل ﴿نَحْشُرُهُمْ﴾ کښ هم ضمیر عابدینو او معبودینو دواړو ته راجع دی، لکه سورت الفرقان کښ دی: «وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ وَمَا يَبْذُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ. أَهْأَنْزَلْنَا إِلَهُكُمُ إِذْ هُمْ كَافِرُونَ» اشاره مشرکانو ته ده چه آیا دې گمراهانو به ستاسو عبادت کولو، داسوال کول د نوبیخ او لاجوابه کولو د مشرکانو دپاره دي، ځکه چه الله ﷻ عالم دې په منزله والی د ملانکو او دغه رنگه د عیسی ﷺ

﴿قَالُوا لَسُبْحَنَّكَ أَنْتَ وَلِئِنْ مِنْ دُونِهِمْ﴾ د دفرشتو جواب دې چه یا الله ﷻ ستا ذات پاک دي، منزله دې د شریک نه مونږ خوستا ولایت او دوستی غواړو، ستادشمنانو سره دوستی نه کوو نوبیا څنگه کیدیشی چې مونږ ورته دا وئیلی وي ﴿بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ آلَ اللَّهِ﴾ بېل د اضراب انتقالی لپاره دي، یعنی دوی چې زموږ عبادت کولو دایې زموږ په رضا او وینا سره نه کولو، بلکه شیطان په وینا او لمسون سره یې کولو، اود هغه اطاعت کولو. ﴿آلَ اللَّهِ﴾ به مراد شیطان دي، اود اطاعت نه تعبیر په عبادت سره اوشو ځکه چې ناجائز امر کښ چا اتباع دادر حقیقت د غیر الله عبادت دي ﴿أَكْثَرُهُمْ﴾ هم مؤمنون د دویم ضمیر جناتو ته راجع دي او اول مشرکانو ته راجع دي یعنی د دوی اکثریت شیاطینو تابع فرمان وو، چې هغوی به ورته خه وئیل هغه ئې منلو ﴿أَكْثَرُهُمْ﴾ یا خپلی حقیقی معنی کښ دي ځکه چې بعض مشرکین داسې هم وو چې فرشتو دالوهیت قائل نه وو، اودې باره کښ ئ د شیاطینو خبره نه منله، اویا اکثر پمعنی د کل کښ دي، چې دامشرکینو ټول د شیطانانو خبرې منی، خوا احتیاط دوجې په تعبیر ئې په اکثر سره اوکړو

﴿قَالَتِیَوْمَ لَا یَمْلِكُ بَعْضُکُمْ لِبَعْضٍ مَّشْرَکَانُو د رسوا کولو دپاره به الله ﷻ د هیامت په ورځ :
 فرشتو حال ښکاره کړی چه نن ورځ دوی د یوی ذری برابر هم تاسو ته نفع نستی در کولې نه شاعر
 کولي شی او نه درنه ذری برابر تکلیف لری کولې شی ﴿بَعْضُکُمْ﴾ نه مراد معبودین دی او ﴿لِبَعْضٍ﴾ نه
 مراد عابدین دی ﴿روح المعانی﴾ وَنَقُولُ لِلَّذِینَ ظَلَمُوا هَاعْطَفِ دې په ﴿یَقُولُ لِلْمَلٰئِکَةِ﴾ هه ظالمانو نه مراد
 دلته مشرکان دی ﴿عَذَابَ النَّارِ اَلٰی﴾ اَلٰی صفت دې د النَّار په دې وجه ورته په ضمیر د مؤنث
 راجع دې . او په سورة سجده (۲۰) کتب :عذاب النارالذی ، الذی صفت د عذاب دې . نو په دې وجه
 ورته په ضمیر د مذكر راجع دې

وَإِنَّا نَحْنُ عَلَيْهِمْ إِلَهٌ تَائِبٌ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ

او کله چې لوستلې شي پدوی باندې ایاتونه زمونږواضحه دوی وائی ندې دا پیغمبر مگر یوسړې دې اراده لری

أَنْ يُّصَدِّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ وَقَالُوا مَا هَذَا إِلَّا إِنْكَ مَفْتَرٍ

چې منع کړي تاسو دهغې نه چې عبادت به ئې کولو پلارانو ستاسو . او وائی دوی ندی دا مگردروغ جوړ کړلې شوی دی .

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ وَمَا آتٰیهِمْ

او اوایل کافرانو په باره حق کتب هرکله چې راغې دوی ته ، ندې دامرگجادو ښکاره ، اوندې ورکړي مونږ دوی ته

مِنْ كُتُبٍ يَّكْدُسُونَهَا وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ ۝ وَكَذَّبَ الَّذِينَ

کتابونه چې دوی ئې لولي هغه اوندې لیرېلې مونږ دوی ته مخکین ستانه هیڅ پیغمبر اوتکذیب کړې وؤ هغه کسانو

مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَّغُوا مِعْشَارَ مَا آتٰیهِمْ

چې مخکین وؤ ددوی نه . اوندې رسیدلې داموجوده کافران لسمې حصې دهغې ته چې مونږ ورکړی وؤ هغوی ته .

فَكَذَّبُوا رُسُلِي ۝ فَكَتِفَ كَانْ نَكِيرٌ ۝

نو تکذیب کړې وؤ هغوی زما درسلانو ، نوڅنگه وؤ گرفت زما

﴿وَإِذَا نُفِّلَ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ﴾ دا شکوه ده د ضد او عناد د مشرکانو نه . چه کله دوی ته حضور ﷺ زمونږ آیاتونه تلاوت کوی ، او توحید ته نې راغواږی نو دوی وائی دا سرې خو نه رسول دې نه نبی دې . بلکه مقصد ئې فقط زمونږ آباء دین ختمول دی ﴿قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ﴾ اشاره حضور ﷺ ته ده . والاشارة للتخفیر قائلهم الله ﴿عَمَّا كَانُ يَعْبُدُ آبَاؤَهُمْ﴾ اضافت د آباؤ مخاطبین ته د وجې ذ زبات غیرت پیدا کولو نه دې . یعنی دا سرې تاسو د هغه دین نه منع کوی چه ستاسو آباؤ اجدادو نه تاسو ته پاتې دې . ﴿وَقَالُوا مَا هَذَا﴾ اشاره قرآن ته ده ، دلته هم اشاره د تحقیر لپاره ده . ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ﴾ دحق نه مراد نبوت یا قرآن دې . یعنی کافران وائی چه خامخا دا دعوه د نبوت چه ورسره معجزې هم دی . یا دا اسلام چه د ښځې خاوند . پلار او خوی په مینځ کښی جدائی راوستونکې دې . یا دا قرآن چه د خلقو زړونه ورنه متاثره کیږی . داندې مگر ښکاره جادو دې (روح المعانی)

﴿وَمَا آتَيْنَهُمْ﴾ ضمیر راجع دې اهل مکه ؤ ته . تخویف دنیوی دې ورته . چه دوی هم کچرته مخکنی قومونو په شان په غیردخه دلیل نه تکذیب کوی نولکه څنگه چه هغوی هلاک شول دوی باندی به هم خما عذاب راشی ﴿مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا﴾ یعنی مونږه دوی ته داسی هیڅ یو کتاب ندې ورکړې چه د شرک تعلیم وی پکښی او ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ﴾ نه مو داسی رسول ورته لیږلې دې چه شرک دعوت ورته ورکوی ، نو د کوم دلیل په بنیاد دوی شرک کوی او حضور ﷺ تکذیب کوی . یا د آیت مطلب دا دې چه دا اهل مکه محض امیان دی . نه ورسره سماوی کتاب شته او نه ورته نبی مبعوث شوی دې . کما قال تعالى : ام اتینا هم کتاباً من قبله فهم به مستمسکون : (الزخرف : ۲۱) نو د دوی سره په تکذیب څه دلیل نشته . لکه اهل کتاب وائی . اگر چه په باطله دی . چه مونږ اهل کتاب یو . اهل شرع یو . د خپل دین نسبت یو رسول ته کوی . لیکن تاسو سره خو دا دلیل باطل هم نشته نو تاسو ولې تکذیب کوئ (روح ، بحر)

ده نبی کریم ﷺ نه مخکنی قریشوته بل پیغمبر یا نبی راغلی دې اوکنه ؟ دابحث په سوره القصص اور الم سجده کښ تیر شوی دې . هلته یې ملاحظه کړئ اوڅه تفصیل یې په سوره یس کښ هم راروان دې .

﴿وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ بلکه قوم نوح هود . عاد وغیره ؤ ﴿وَمَا يُلْقُوا﴾ یعنی اهل مکه . ﴿يُمِشَارَ مَا آتَيْنَهُمْ﴾ ضمیر مخکنی امتونو ته راجع دې . میشار عشر یعنی (۱۰) لسمی حصی ته وائی . بعض

نه نیز عشر العسیر یعنی ستمه حصی نه وائی . بعضی په نیز عشر معصراب نه وائی . یعنی نرمه
۱۰۰۰ حصه . یعنی دې اهل مکه و نه د مخکنی امتونو هومره او پرده عمرونه . جسمانی . مایه
نویونه . چه هغوی نه ورکړې سوی و . د هغی عشر العسیر هم ندې ورکړې شوې . نو هغوی څنگه
خما په عذاب سره هلاک شول نو ستاسو به څه حال وی چه عذاب درباندي راشی . ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾

ی انکاری

قُلْ إِنَّمَا أَعْظَمُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَفْزَىٰ ذُنُوبِكُمْ أَنْ تَتَذَكَّرُوا ۝

نه اووايه پيسكه زده و غط كړه داسو به ديو خبري هغه . ده جي او دربري الله تعالى لپاره دوه دوه او سويو بساوچ او كړي .

مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ۝

سسه ستاسو به ملگري بسای هچ دسه ستاسو نه دي . دي مگري به ونكي دي ستاسو دپاره مخکين د عذاب سخت نه

قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۚ

نه اووايه هغه چي سوال كوم څه ستاسو نه ده اجز مزدوري نه هغه دي ستاسو وي . ندې اجز ما مگري به يوانه څه دي .

وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۚ قُلْ إِنْ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَٰمُ الْغُيُوبِ ۝

اوانه څه نه هر چيزاندي گواه دي . نه اووايه پيسكه رب زمانا زلوی حق ډيري وپيدونكي دي په غيبيوندي

قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبَدِّلُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِينُ ۝

نه اووايه راغی حق . او څه نوې کار کولې نه شی باطل او نه زوړ سرته رسولې شی

﴿قُلْ إِنَّمَا أَعْظَمُكُمْ بِوَاحِدَةٍ﴾ پای بکلمه وبخصله واحده . داخلورمه طریقه د تبلیغ ده . پدیکسی توجیه

او رسالت ته رغیب دي . چه اې مشرکانو ضد او عناد پرېږدئ . الله څه ته په اخلاص سره متوجه

شی . نه غور فکر او کړئ نو تاسو ته به پخپله معلومه شی چه دا پیغمبر څه څه څه لیونی نه دي چه

ستاسو به هدايت باندی دومره مستقت کوی بلکه دا خدا الله څه د طرفه د عذاب شدید راتلون

مخکی ږه ونکی دي . ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ په ناولد د مصدر سره یا بدل دي د واحده ته یا خبر د مینه

محذوف دي ای هی قیامکم . قیام نه مراد قیام حسی نه دي بلکه مراد ورته متوجه کیدل او کوشش

کول دی. روح د ښه لفظ په ذکر کولو کښی اخلاص طرف ته اشاره ده چه د ضد او عناد نه خالی الذهن شی چه د حق قبولو استعداد. صلاحیت در کښی پیدا شی ﴿مَتْنٌ وَفُرْدٌ﴾ یعنی جدا جدا دوه دوه یا یواځی یواځی. ځکه چه په ازدحام کښی سرې صحیح فکر نشی کولې. بعضی وائی عدد خاص مقصود نه دې بلکه مقصد دا دې چه د فکر کولو دوه طریقې وی. په خلوت کښی یواځی پخپله غور کول یا د نورو سره مشوره کول نو چه پدی دواړو طریقو کښی کومه چه ستاسو خوښه وی هغی طریقې سره سوچ او کړئ. بعضی وائی مراد ورنه د ورځی او د شپنی سوچ فکر کول دی. ان المثنی عمل النهار والفرادی عمل اللیل (قرطبی) ﴿ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جُنُودٍ﴾ صاحب (ملگری) نه مراد حضور ﷺ دې. تعبیر ورنه په لفظ د صاحب سره کولو کښی دیته اشاره ده چه کچرته یو سرې د بهر نه راشی. حالاتو نه ئی واقف نه وی نو د مجنون شبه پرې کیدلې شی. لیکن حضور ﷺ خو ټول عمر ستاسو سره اوسیدلې دې د هغه د احوالو. احوالو. اعمالو نه تاسو ښه واقف یئ. د ده عقل. پوهه. امانت. دیانت د پخوانه مسلم او معروف دې. د کمالات بشریه و جامع دې. نو په تاسو واجبه ده چه تصدیق ئی او کړئ.

﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرِ فَهَوَ لَكُمْ﴾ دا پنځمه طریقه د تبلیغ ده. چه الله ﷻ پدی گواه دې چه تاسو ته د تبلیغ کولو نه مقصد څما اجرت اخستل. مال کتل نه دی بلکه څه خالص د الله ﷻ د رضا دپاره تبلیغ کوم. نو تاسو ولې څما تصدیق نه کوئ ﴿فَهَوَ لَكُمْ﴾ کنایه ده د دینه چه بالکل څه نه غواړم. والمراد نفی السؤال رأساً (روح) ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ مَثَلٍ شَهِيدٌ﴾ الله ﷻ هر څه خبردار. گواه دې. نو څما په خلوص. نیت. صداقت هم گواه دې.

﴿قُلْ إِنْ نَحْنُ بِقَذِفٍ بَلْحَقٍ﴾ دا شپږمه طریقه د تبلیغ ده ﴿بِقَذِفٍ﴾ قذف ویشتلو ته وائی. دلته ئی مفسرینو درې معنی کړې دي: (۱) یو دا چې دینه مراد نازلول او القاء کول دي. او حق نه مراد قرآن او وحی ده. یعنی الله ﷻ ستاسو هدایت دپاره قرآن او وحی رالیږلې دي. لهذا تاسو د دې اتباع او کړئ او په احکاماتو ئی عمل او کړئ. (۲) دویم دا چې دې معنی بیان ده. یعنی څما رب حق بیانونی. هغې ته غوږ کیدئ. (۳) دریمه معنی ئی د غلبې او اظهار شوې ده. چې څما رب به حق له غلبه وروکړي. لهذا تاسو ئی د اوس نه اتباع او کړئ.

﴿قُلْ جَاءَ الْحَقُّ﴾ دا (۷) اومه طريقه د تبليغ ده په طور د پيشنگويي، چه حق به غالبه كيږي. او باطل به مغلوب كيږي. د حق، نه مراد اسلام دي. يا قران. ﴿وَمَا يُتَدَّى الْبَاطِلُ﴾ باطل نه مراد كفر، شرک دي. د اکتايه ده د بالکل ختميدلونه، او چې هېڅ رمق پکښې نشي پاتې. ځکه چې ژوندې څيز يا خوځه نوې کارکوي او يا زوړ سرته رسوي. نو الله ﷻ فرماني چې "مايبدئ" اوس به باطل نه څه نوې منصوبې جوړولې شي "ومايعيد" اونه به نې زاره خوږونه پورا شي يا مراد د باطل نه معبودان باطله دي او مطلب دا دي چه معبودان باطله نه اول ځل پيدا کول کولې شي او نه دوباره پيدا کول کوليشي يا ﴿مايبدئ﴾ نه مراد دنيا کښ نفع ورکول دي او ﴿يعيد﴾ نه مراد آخرت کښ نفع رسول دي روح المعاني،

قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَأَلَمَّا أَهْلٌ عَلَى نَفْسِي وَإِنْ اهْتَدَيْتُ

اواوبه کچرې څه گمراه يمعترض محال، نو بيشکه خدا گمراه کيدلو نقصان به په ماوي. او کچرې څه به هدايت يمه

فَمَا يُوْحِي إِلَيَّ رَبِّي ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ۖ وَلَوْ تَرَى إِذْ فَرَغُوا

نوبه دي وجه چې وحی کوي ماته رب زما بيشکه هغه اوريدونکي دي نژدې دي. او کچرې او ويښي ته کله چې دوي گمراوتي.

فَلَا قُوَّةَ وَاجْلُوا مِنْ مَّكَلٍ قَرِيبٍ ۖ وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ

نونه به وي خلاصيدل ددوي زمونږنه. اواوبه نيولې شي دخائن نژدې نه اواوبه والي دوي ايمان راوړې دي مونږ به دي باندې.

وَأَلَّ لَهُمُ الْقِتَافُ مِنْ مَّكَلٍ بَعِيدٍ ۖ وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ

او چرته به دوي ته په گتو راځي ايمان دخائن لري نه. اوبه تحقيق دوي کفرکړي ووېدې باندې مخکښ به دنياکښي

وَنَقَلُوا مِنْ بَالِغَيْبٍ مِنْ مَّكَلٍ بَعِيدٍ ۖ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ

او اندازې نې لگولې د غيب په باره کښي دخائن لري نه. او حائل رکاوته به واجولې شي په مينځ ددوي کښي

وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ

اوبه مينځ د هغه څه کښي چې دوي نې غواړي ايمان بلکه داکاره او کرښي ددلو ددوي سره چې مخکښ وي. بيشکه دوي

کَاوُوا فِي شَكِّ مُرْتَبِئٍ

وؤيه داسی شک کښ چې ډیر درد کښ او چونکې وو

﴿قُلْ إِنْ صَلَّيْتُ فَرَنَّمَا أَضِلُّ عَلَى نَفْسِي﴾ دا اتمه (۸) طریقه د تبلیغ ده، دی کښی په مخاطبینو باندی تعریض دې، او پدې عنوان کښی تلطف دې لپاره د دی چه مخاطب کښی اشتعال رانشی، یعنی دا کفار مکه تاته وائی چې تاخیل آبائی دین پریخودو نوته گمراه شولې، نو ته ورته اوایه کچرته خه گمراه یم نو خمداد گمراهی وبال به صرف په ماوی، خمانه به ددې تپوس کولې کیږی، تاسوته ئی هیڅ نقصان نشته، او کچرته خه په هدایت یم دالله ﷻ وحی په سبب نو بیاتاسوله دهغې اتباع پکارده، کچرته حق طلب درکوی نو الله ﷻ سمیع ذات دې هرڅه اورې، حق ته به خوراهنمانی اوکړې، اوکه حق طلب درکښ نه وی اوخانی لی عناده کار اخلئ نو بیواوورئ چې الله ﷻ قریب ذات دې هلاک او برباد به موکړی

﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَرَعُوا﴾ دا تخویف اخروی دې فرع نه مراد قبر نه پورته کیدو وخت کښ خوف او هیبت دې یعنی دابه ډیر خوفناک حالت وی چې دوی به قبر نه خوف و هیبت کښ پورته شی او الله ﷻ به ئ فوراً خپل عذاب کښ گرفتار کړی، مفعول د ﴿تَرَىٰ﴾ محذوف دې چه «الکفار» دې، یا (فرعهم) دې، او جواب د (لو) هم محذوف دې چه لرایت امرأهائلاً (روح)، ﴿فَلَا فَوْتَ﴾ یعنی د تیختی خائی به ورته نه میلاویرې، چی ارتختی د الله ﷻ نه بیج شی ﴿وَأَخْذُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ﴾ ای من القبور. یعنی تیختیدلې به نشی، قبرسره به بالکل نيزدې راو نیولې شي داکنایه ده دسرعت عذاب نه ﴿وَقَالُوا يَا مَتَّىٰ﴾ دې وخت کښ به بیا دوی وائی چې مونږ ایمان راوړو، ﴿بِهِ﴾ هاضمیر نبی ﷺ ته راجع دې ځکه چې ایمان په نبی ﷺ، الله ﷻ، قرآن او آخرت ټولو باندې ایمان ته شامل دې ﴿وَأَنْ لَّهُمُ الْآثَاوُشُ﴾ دایمان خانی خودنیاوه، اوس دلته آخرت کښ ایمان چرته معتبر دې ﴿ان﴾ استبعاد لپاره دې، ﴿الْآثَاوُشُ﴾ تناوش وئیلې کیږی، تناول الشی باطراف الاصابع من بعد یعنی دلرې یوشې دگتو په څو کو رانیول [کذا فی الکتر الثمین] او دایوخیز ته د رسیدلو انتهای درجه وی. نو مطلب دادې چې اوس د دوی ایمان اعتبار بالکل ناممکن دې ﴿مَّكَانٍ بَعِیْدٍ﴾ نه مراد دنیا ده، یعنی د ایمان راوړلو خائی خود

دنیا ده چه دارالعمل ده . هغی نه خو اوس دوی آخرت ته راغلل . آخرت خو دارالجزاء ده . نواوس به څرنگه دوی د ایمان راوړی

﴿وَقَدْ كَفَرُوا بِهٖ﴾ ضمیر راجع دې هغی ته چه ﴿اَمَّا بِهٖ﴾ ضمیر ورته راجع دې ﴿مِنْ قَبْلُ﴾ یعنی په دنیا کښی . ﴿وَقَدْ فُوتَ بِالْغَيْبِ﴾ څوک چه بلا دلیل محض ظنی . خیالی خبری کوی نو هغه ته د عربو په محاوره کښی قذف بالغیب او رجماً بالغیب وائی . دلته ورنه مراد دا دې چه دوی به الله ﷻ ته د شریک نسبت کولو ، قیامت او بعث بعدالموت نه منکر وو . حضور ﷺ باره کښی به یې وئیل چه ساحر . شاعر . کاهن . مجنون دې (نعوذ بالله) او دې خبره ورسره هیڅ دلیل نه وو ﴿مِنْ مَّكَانٍ بَعِيْبٍ﴾ ای من جهة بعيدة ، دې کښی تمثیل دې د حال ددوی د حال د هغه کس سره چه د لرې نه یو څیز ولی . وینی ئې نه

﴿وَجِلَّ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ﴾ حیل ماضی پمعنی د مضارع ده ای بحال یعنی د دوی او د دوی د خواش مینځ کښی به پرده حائله کړې شی یعنی خواش به ئې پوره نه کړې شی . د خواش نه مراد ابن عباس ؓ فرمائی چه رجوع ده دنیا ته . بعض وائی ایمان قبلیدل دی . بعض وائی نجات میلا ویدل دی د اور د جهنم نه ﴿كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ﴾ دلته هم صیغه دماضی پمعنی د مضارع ده ﴿مِنْ قَبْلُ﴾ متعلق دې د ﴿أَشْيَاعِهِمْ﴾ سره یعنی لکه څرنگه چه د دوی اشباه یعنی د مخکنی امتونو کافرانو خواش به نشی پوره کولې کیدلې دغه شان به د دوی خواش نه شی پوره کیدلې . ﴿إِنَّمَا كَانُوا فِي شَكٍّ مِّنْ رَبِّهٖ﴾ یعنی دوی په باره د حضور ﷺ کښی او دغه ښکته په باره د بعث کښی او جنت کښی په ډیر سخت شک کښی پراته وو .

آياتها (۴۵)	سورة الفاطر مكية	رکوعاتها (۵)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بيحده مهربان او ذر جم کړنکي دي شروع کوم		

ترتيبها حسب التسلسل (۲۵)، وحسب النزول (۴۳)

سورة الفاطر مكيه دې، ترتيب قرآني لحاظ سره (۲۵)، دې او ترتيب نزول اعتبار سره (۴۳)، دي. نزلت بعد الفرقان. دې سورة ته سورة الملانکه هم وائي.

ربط معنوي ماقبل سورة سره نى ربط معنوي دادې چې دعوه او مضمون ددې سورة مرتب دي په ماقبل باندې. ماقبل سورة السباء کښ نفي دشفاعت قهري يعني شفيع بلا اذنه او شوه نو دې سورة کښ ترقي ده چې: ﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْعٍ﴾ يعني شفاعت خو څه چې د کجهوړې هډوکې د پټ مالکان هم نه دي.

ربط اسمي په سورة السباء کښ ددې خبرې ذکر و و چې قوم سبا د توحيد نه انکار په وجه هلاک شوى وواوس دې کښ په دې خبره دلائل ذکر کيږي چې فاطر الله ﷻ دې

دعوه دسورت داده چې دټول کائناتو خالق. مالک متصرف الله ﷻ دې هغه سره بل څوک شريک نشته

د سورة د مضامينو مختصره خلاصه:

په مضمون د توحيد باندې دولس (۱۲)، دلائل بيانيزي چې په هغې کښ يولس (۱۱)، دلائل عقليه دي او يو پکښ دليل وحې دې، ځان په ځان د دلالتو شمېر اجمالاً يا تفصيلاً بيانيزي. او بشارتونه او زجرونه هم پکښ ذکر کيږي، ددې سورة ابتداء هم په ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ سره شويده ځکه چې دامبداده لپاره د حواميمو سابعه و، لکه څرنگه چې سورة السباء مبداده لپاره ديسين، صفت، ص. کما مر في اول السباء.

تفصيلي خلاصه دعوه دسورت... الْحَمْدُ لِلَّهِ

په دعوى باندې يولس (۱۱)، دلائل عقليه.

(۱) فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (آيت ۱)، (۲) مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ (آيت ۲)، (۳) هَلْ مِنْ خَلْقٍ غَرَّ اللَّهُ آيَاتِ (۴)

- ۴، وَاللّٰهُ الَّذِي ارْسَلَ اَرْسُلَنَا نَزَحَ، آیت ۹،
 ۵، وَاللّٰهُ خَفَعَكَ مِنْ مُّرَابٍ، آیت ۱۱،
 ۶، وَمَا يَشْتَرِي الْبَخْرَانِ، آیت ۱۲،
 ۷، يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ، آیت ۱۳،
 ۸، يَتْلُوهَا النَّاسُ اشْتَرَاءَ الْفُقَرَاءِ، آیت ۱۵،
 ۹، اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ، آیت نمبر ۲۸، ۲۷،
 ۱۰، اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ غَمِّمٍ، آیت ۳۸،
 ۱۱، اِنَّ اللّٰهَ يُغْسِلُ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضَ، آیت ۴۱،

یو دلیل وحی ذکر کیری وَالَّذِي اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ، آیت ۳۱،

- درې خله ثمره د دلائلو ذکر کیری
 ۱، لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ، آیت ۳،
 ۲، ذَلِكُمْ اللّٰهُ رَبُّكُمْ، آیت ۳۱،
 ۳، فَلَنْ اُزَمِّنَكُمْ شُرَكَاءُكُمْ، آیت ۴۰،

اته تخویفات دی

- ۱، يَتْلُوهَا النَّاسُ اِنْ وَعَدَ اللّٰهُ حَقًّا، آیت ۵،
 ۲، الَّذِينَ كَفَرُوا لَكُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ، آیت ۸،
 ۳، وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيْفِ، آیت ۱۰،
 ۴، وَلَا تَرَوْا وَارِدًا وَذُرَّ اُخْرَكَ، آیت ۱۸،
 ۵، ثُمَّ اخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا، آیت ۲۲۲،
 ۶، وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ، آیت ۳۲،
 ۷، وَاقْسُمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ، آیت ۴۲،
 ۸، اَوَلَمْ يَسْمِعُوا فِي الْاَرْضِ، آیت ۴۴،

خلور بشارتونه ذکر کیری:

- ۱، وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ، آیت ۷،
 ۲، اِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ، آیت نمبر ۱۸،
 ۳، اِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ، آیت نمبر ۲۹،
 ۴، جَسَتْ عَذْبٌ يَدْخُلُونَهَا، آیت ۳۳،

دې علاوه څه زجرونه دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ قَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ

نول صفتونه دخدای توب خاص الله ﷻ لره دي چې پيدا کونکې داسمنولو د زمکې دې، مگر خونکې دې فرشتو لره

رُسُلًا اَوْ اٰتٰى اٰجِبَةً مُّقْلٰى وَتَلَفَ وَتَلَفَ ١ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَفْقَهُ ٢

استاذې فاضلې، چه خاوندانې دوزرودي دوه دوه اودرې درې اوڅلور څلور، زياتول کوي به بیدانش کين هغه قدر چې نې خوښه ده

إِنَّ	اللَّهُ	عَلَى	كُلِّ	شَيْءٍ	قَدِيرٌ	①
بیشکه	الله	تعالی	په	هرڅه	باندې	قادر دي.

﴿لَتَحْمَدَنَّ لِلَّهِ﴾ دادعوو دتوحيدده چې تمام صفات دالوهيت صرف الله ﷻ لره دي. ﴿فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ دااول دليل عقلي دې په توحيد فاطر د فطرته مأخوذ دي. ابداع، اختراع ته وائي. يعني ابتداء اول ځل يوڅيز پيدا کول بغير دنقشي نه. رئيس المفسرين حضرت عبدالله ابن عباس ؓ فرمائي: کنت لا ادري ما فاطر السموات والارض حتى اتاني اعربيان بختصان في بئر فقال احدهما: انا فطرنا يعني ابتدائها.

فطر په لغت کښ شق يعني شليدلوته هم وائي لکه: (اذا السماء انفطرت اي انشقت) نومعني داده چې الله ﷻ شلونکې دې اسمان لره لپاره دنزول دارواحو او شلونکې د زمکي دې لپاره دخروج د اجسادوپه ورځ د قيامت، داولې معنی په اعتبار سره به مطلب داسي چې الله ﷻ بغير دنقشي نه زمکي او اسمانونوپيدا کونکې دې لهذا مستحق دعبادت هم هغه دي.

﴿يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ خُذْ زُكْرَكَ﴾ هديکښ نفې دشفيع قهري ده دفرشتونه، چې فرشتي نه متصرفي دي نه شفيع قهري بلکه دالله ﷻ کارندې دي، په خدمت باندې مامورې دي، چې په هغې کښ يو خدمت انبياوته پيغامونه رسول دي، ياد ﴿زُكْرًا﴾ به مراد دادي چه دوي واسطې دي په مابين دالله ﷻ اود مخلوقاتو کښ، يعني دافرشتي دالله ﷻ د قدرت اثار لکه باران، هوا، وغيره خلقو ته رارسوي. ﴿أُولَئِكَ أَجِيحُوهُ﴾ دايصفت دې د ﴿زُكْرًا﴾ اولوا اسم جمع ده د فواو ﴿اجنحة﴾ جمع د جناح ده. وزرته وائي. ليکن داحقيقت مونږته ندې معلوم چې آيادملانکو د مارغانوپه شان وزرې دي او که بل شان. البته ابن جريج نه منقول دی چې ورې ورې بڼې دي پرې (روح)

﴿مُتَنَّى وَنُكَتٌ وَزَيْجٌ﴾ دايصفت دې د ﴿أَجِيحُوهُ﴾ يعني دبعضو فرشتودوه دوه وزري دي. د بعضودرې درې، اود بعضو څلور څلور، اوعدد صرف پدې کښ ندې منحصر لکه ورستو راځي. يا حال دې دذوالحال محدوف نه اي يرسلون متنى ونكث رزيع.

﴿يَزِيدُ فِي خَلْقِي مَا يَشَاءُ﴾ داکشرو مفسرينوپه نيزددې تعلق د ﴿أَجِيحُوهُ﴾ سره دي. اي بزيدي خلق الاجنحة للملائكة مايشاء (روح) چې عدد دوزروپه دوه درې، څلور کښ ندې منحصر بلکه د بعضو

فرستو وزرې زياتي دي. لکه د جبرئيل عليه السلام په باره کښ په حديث کښ دي رابث جبرئيل عليه السلام عد سدره المنتهى وله ستة مائة جناح. اود اسرافيل عليه السلام باره کښ دي له اثناعشر الف جناح. بعض مفسرين لکه قتاده عليه السلام وائي چې د زيادت في الخلق معنى عامه ده. د فرستو وزرې هم شامله ده. اود انسانانو په تخليق کښ د خاص خاص صفتونو زياتوالي ته هم لکه ښه صورت، ښه سيرت، ښه اوازو وغيره ته هم شامله ده (روح) ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ تعليل دي د ما قبل لهذا خپل حاجتونه صرف د الله تعالى نه غواړئ

مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ ۖ

هغه چې کلاز کړي الله تعالى دخلقودپاره څه رحمت نوښته څوک بندوونکې هغې لره. او هغه چې بند کړي.

فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ

بياښته آزادوونکې هغې لره ماسو ا د الله تعالى نه. او الله تعالى غالب دي حکمت والادي اي خلقو ياد کړئ نعمت د الله تعالى

عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ

په تاسو باندې. آياشته دي څوک خالق غير د الله تعالى نه چې رزق درکړي تاسوته د آسمان نه اود زمکې نه

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ قَالَىٰ تَوْفَكُونَ ۝

نيشته دي لايق د عبادت بل څوک مگر الله تعالى دي، نو کوم طرف ته اړولې کيږئ تاسو.

﴿مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ مِمَّا دَدَوْهُمْ عَقْلِي دليلى دي په توحيد باندې، چې ورنکې ذات هم هغه دي هغه که په چا د نعمت او رحمت دروازي کولاوى کړې نو څوک يې بندوونکې نشته او منع کونکې هم هغه دي نو که په چا د رحمت دروازي بندې کړي. نو څوک ئې خلاصونکې نشته. ورکونکې هم هغه دي، منع کونکې هم هغه دي، بل څوک نشته، هغه په هر څه قادراو هر کار کښ حکمت او مصلحت پنهان دي.

﴿مِنْ رَحْمَةٍ مَنكَرِي ذکر کولو کښ اشاره ده عموم ته، چې پکښ دنيواي اخروي ټول نعمتونه داخل دي. لکه ارسال د رسل، ايمان، علم، عمل صالح کول، وغيره اودغه شان دنيوي نعمتونه لکه وسعت د رزق، صحت، عافيت، امن، خوشحالي، وغيره اودغه شان په ﴿وَمَا يُمْسِكْ﴾ کښ هم

عموم دې ﴿فَلَا تُمَسِّكْ لَهَا﴾ کښن ضمير راجع دې رَحْمَةً ته ﴿فَلَا تُزِيلْ لَهُ﴾ کښن ضمير ماتته راجع دې ﴿مِنْ بَعْدِهِ﴾ ۽ اي من دونه ضمير مجرور الله ﷻ ته راجع دې. يعنى الله ﷻ نه ماسوا بل څوک د هغې په کولولو قادر ندې. "بعد" دون په معنى کښن متعدد آيتونو کښن راغليدې. لکه فمن يهديه من بعد الله او يا ضمير مجرور امساك ته راجع دې چې فعل په ضمن کښن مذکور دې اي بعد الامساك يعنى بندولونه نه ورستو څوک خلاصولو والا نشته. مغيره ﷻ نه روايت دې چې حضور ﷺ به چې کله د مومن نه فارغه شونډا کلمات به ئې وئيل اللّٰهُم لا مانع لما عطيْتَ ولا معطي لما منعت ولا ينفع ذا الجَدِّ منك الجَدُّ ابن كثير. حضرت عامر بن قيس ؓ فرمانى چې کله زه سهار د اخلاص آياتونه تلاوت کړم نوماته دافکره وي چې سهار به څه کيږي اونه ما بنام دافکروې. (۱) مايفتح الله للناس من رحمة (۲) ان يسلك الله بضر فلا كاشف له الا هو (يونس: ۱۰۷) (۳) سيجعل الله بعد عسر يسرا (۴) واما من داية في الارض الا على الله رزقها (هود: ۶) روح المعاني:

﴿وَهُوَ الْغَنِيُّ﴾ الله ﷻ غالب او قادر دې په هر څه او په ارسال درحمة او امساك باندې. ﴿تَحْكُمُ﴾ څه چې کوي په هغې کښن حکمت او مصلحت وي.

﴿يَتْلُوا النَّاسُ آذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾ ما قبل کښن ټولو مخلوقاتو باندې عمومي رحمت ذکرلو نه پس اوس خصوصى رحمت ذکر کيږي او هرا نسان ته دعوت فکړ دې چې الله ﷻ ورباندې کوم احسانات او نعمتونه کړي دي، هغې باندې دې لگ غور او کړي، ﴿اذكروا﴾ ذکر نه مراد مطلق ذکر دې، قلبا لسانا او اعضاؤ و جوارحو سره، يعنى غووفکر او کړي، چې دا نعمتونه د کوم ځانې نه راغليدي او د الله ﷻ په وحدانيت ايمان رواړي، په ژبه ئې اقرار او کړئ او بياني په اعضاؤ و جوارحو سره شکر ادا کړئ.

﴿قُلْ مِنْ خَلْقِ غَيْرِ اللَّهِ﴾ توحيد طرف ته دعوت فکړ نه بعد اوس دريم دليل عقلى ذکر کيږي په توحيد. من زائد دې لپاره د تاکيد يعنى غور و فکر کولو نه بعد تاسو خپله په انصاف سره اووايئ چې آيا الله ﷻ نه ماسوا خو بل څوک خالق شته. چه چې ماده اوروح دواړه پيدا کړي؟ ﴿يَرْزُقُكُمْ﴾ آيا الله ﷻ نه ماسوا بل څوک شته چه رزق درکړي؟ ﴿مِنْ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ دې کښن اشاره ده د رزق متعدد مصادروته، يعنى بعض سماويه دي. لکه باران، نمر، سپوگم،

شو، او بعض زمینی دی لکه غله وغیره شوه

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ نمره اونتیه ده دما قبل یعنی کله چه فاطر صرف الله ﷻ دې خالق هم صرف هغې دې، رازق هم صرف هغه نودینه داثابت شوه چې دالله ﷻ نه علاوه بل څوک دعبادت لائو نشته دې، کارساز حاجت روا هم صرف هغه دې ﴿فَأَن تَقُولُوا﴾ زجر دې مشرکانوته چې دومره دلائل باوجود ولې دتوحیدنه انکارکوي: ای من این تصرفون عن توحیده مع اقرارکم بانه الخالق الرازق (خطیب).

وَأَن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ ۖ وَ إِلَى اللَّهِ

اوکه دوی تاته دروغزن وائی نومه خفه کړه په تحقیق دروغزن وئیلی شويدي ډیوروسلانوته ستانه مخکې. اوخاص الله ﷻ نه

تَرْجِعَ الْأُمُورَ إِلَيْهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ

گرځولي شی ټول کارونه، اې خلقو! بیشکه وعده د الله ﷻ دقیامت حق ده نودهوکه دې نکړې تاسو ژوند دنیا.

وَلَا يَغُرَّتْكُمُ بِاللَّهِ الْغُرُورُ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ

اونه دې د هوکه کړي تاسو په الله ﷻ باندې دهوکه بازشیطان، بیشکه شیطان ستاسو دشمن دې نو جوړ کړئ هغه دشمن.

إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِن أَصْحَابِ السَّعِيرِ ۚ

بیشکه دې دعوت ورکوي ډلې خپلې ته، چې شي دوی د اور وژونه.

﴿وَأَن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ﴾ داتسلي ده حضور ﷺ ته په عموم بلوی سره او وعده ده حضور ﷺ

سره او وعید دې دشمنانو ته یعنی ته ددې کفارو په تکذیب مه پریشانه کړه دا معامله صرف یواځې ستاسو دنده، بلکه ستانه مخکې چې څومره پیغمبران راغلي دي نو د هغوی هم داحال وو، حتی چې بعضو باندې پوره قوم کښ صرف یو اودوه کسانو ایمان راوړې وو ﴿رُسُلٌ﴾ په نکړې سره ذکرولو کښ تعظیم او کثرت ته اشاره ده.

﴿وَأَنَّ اللَّهَ تَرْجِعُ الْأُمُورَ﴾ او دا کافران دې بی غمه کیږي نه، کائنات کښ چې څه کیږي او څوک چې څه کوی ټولو هغې رجعه الله ﷻ ته کیږي نو د ستاسو اعمالو خبر هم الله ﷻ ته رسی. الله ﷻ به درله دنیا او آخرت دواړو کښ دهغې سزا درکوي. ﴿الامور﴾ جمع د امر دده او مراد ترینه

سُوءُونَ او چاري دي. دنيوی وی او که اخروي. سکونیی وی او که سريعی

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ دالحويث اخروي دی. حی ای خلقتو صفت دمحار بنوکی
دي. ددنیا په عارضي ژوند مه مغروره کيږئ. او خپل ازلي دسمن مودهو که نکړی نه ده
دالله ﷻ کښ د﴿وَعْدَ اللَّهِ﴾ مه مراد و غده دقيامت ده او د حساب کاب ده.

﴿فَلَا تَغُرَّكُمْ الْخَيْرَةُ الدُّنْيَا﴾ دینه مراد د دنیا زندگي چمک دمک رنگ ورونه. د سهرت او
مسرولی محبت وغيره دي. چې دا انسان پدې فاني ژوند د هو که کړی او آخرت ورله برباد کړی
﴿وَلَا يَغُرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ﴾ غرور بفتح الغين صيغه صفت ده اي شاع د الغرور يعنی انتباهي
دهو که باز او بضم الميم مصدر دي. او ﴿بِاللَّهِ﴾ دې نه مراد هغه بول احکام او افعال دی چې هغی
حکم الله ﷻ انسان ته ورکړی دي او هغه ټول حقوق الله په دي چې انسان سره معلی دی. او
دهو که ورکول دا دی چې مختلفو حیلو او تدبيرونو سره نې دالله ﷻ د اطاعت نه او گرځوی.
کله ورله د الله ﷻ رحمت او مغفرت ذريعه جو کړی کړی. چې الله ﷻ غفور رحيم دی. خير دی
عبادت مه کوه. معاف به دي کړی. او کله ورله د الله ﷻ حله او بر د بري ذريعه جو په کړی. او
دا ورته وائی چې کچرته پدې کښ څه نقصان وي نو تراوسه پوري به درته رسيدلې وی. کله
ريا کاري. کله عجب. کله تکبر غرض انتباهی د هو که باز دي هزار دامونه دی ورسره. دير په
احتياط چليږئ.

﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا﴾ هماغلې تفصيل ذکر کيږی لف نشر غير مرتب طريقي سره
پدیکښ دانسان سره دشيطان ددشمنی بيان دي چې شيطان ستاسوا زلي قديمي دشمن
دي. دې خپل دشمن او گنډئ. مخالفت نې کوئ اصل دشمن او مخالفت ورسره دادې چې
د توحيد او سنت لاره اختيار کړئ. ﴿لَكُمْ عَدُوٌّ﴾ تقديم د﴿لَكُمْ﴾ داهتمام پوجه دي. ﴿إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ
لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ پدیکښ دشيطان دشمنی کیفیت بيان دي. چې دانسان له معصيت
دعوت ورکوي. تر دې چې نې خپل ملگري کړي. نو دخان سړنی جهنم ته بوځی.

الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ * وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

هغه خلق چې کفری کړيدي ددوئ دپاره عذاب سخت دي. او هغه خلق چې ايمان نې راوړی دي او عملونه کوي نیک

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٥٨﴾ أَمَّنْ رَّبَّنَا لَهُ سُوءٌ عَلَيْهِمْ قَرَأَهُ حَسَنًا ۚ

دوئ دپاره بخنه او ثواب لوی دې آیا هغه کس چې ښائسته کړې شوی وي ده ته بد عمل دده نودې گمان کوی به معنی ده عمل

فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ

پس بیشکه الله ګمراه کوی هغه څوک چې ئی خوښه شي او هدايت ورکوي هغه چاته چې ئی خوښه شي، پس نه دې ځي نفس نا

عَلَيْهِمْ حَسْرَتٌ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٥٩﴾

په دوئ باندې دوجی دانوسونونه، بیشکه الله څه عالم دې په هغه کارونوچې دوئ ئی کوي

﴿الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ متخويف اخروي دې کافرانوته چې دوئ ته به د شيطان سره

دوستی پوجه په آخرت کښ سخت عذاب ورکولې کيږي، ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ بشارات اخروي دی

مؤمنانوته، چې دوئ د شيطان سره دشمني اوکره نوپه آخرت کښ به ورته اجر ورکولې

کيږي ﴿مَغْفِرَةٌ﴾ مرتب دې په ايمان او ﴿وَأَجْرٌ كَبِيرٌ﴾ مرتب دې په عمل صالح (کبير)

﴿أَمَّنْ رَّبَّنَا لَهُ سُوءٌ عَلَيْهِمْ﴾ دا تسلی ده نبی کریم ﷺ ته، چې شيطان دشمنی واضح کيدلونه

بعد هم يوکس د شيطان په لاره ځی او خپل د هلاکت اسباب ځان لپاره د نجات ذريعه گنړی او

دهدايت ورسره هډو طلب نه وی، نوته داسې کس ته مه پريشانه کيږه، الله ﷻ ښه خبردې چې

دې څه کوی ﴿مَنْ﴾ اسم موصول محلا مرفوع مبتدا دې ﴿رَبَّنَا لَهُ﴾ جمله روله صله ده، خبرنی

محذوف دې چې هغه امانت قديه دې، استفهام انکاری دې، يعنی ته هغه له هدايت نشې ور

کولې، دا آيت د سورت الزمر دې آيت په شان دې ﴿أَمَّنْ﴾ حق عليه کلمة العذاب افانت تنفد من لی

النار﴾ [الزمر ١٩] ﴿إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ﴾ فاسبيبه ده يعنی هدايت اوضلال د الله ﷻ په لاس

کښ دی چا کښ چې دهدايت طلب وی نو هدايت ورله ورکړی او چاکښ چې طلب نه وی نو نه

ئی ورکوی اودوئ کښ دهدايت طلب نشته نو څنگه ورله هدايت ورکړی، ﴿فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ

عَلَيْهِمْ﴾ متفريع ده په ماقبل، چې يوکس د شيطان په لارځی او دهدايت طلبگار هم نه وی نو ته هم

هغه ته مه پريشانه کيږه ﴿حَسْرَتٌ﴾ مفعول له دې د لا تذهب فعل لپاره، جمع ده د حسرة، غم او

افسوس ته وئيلې کيږي، جمع روارلو کښ يو خوا د نبی ﷺ د روارو مختلفو پريشانيزو طرف

ته اشاره ده او بل خوادې طرف ته اشاره ده چې دوی گنډ شمیر افعال داسې دی چې هغه قابل حسرت دی. نوته به په کوم کوم حسرت او افسوس کوی داسې خوپه افسوسونو ځان هلاک کړی ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَيْهِمْ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ ددازجر تخويف دې يعنی الله ﷻ ښه خبر دې د دوی په کارونه. چې شيطان ئی دشمن دې هغه سر ملگرتيا کوی او الله ﷻ ئې خالق رازق دې هدايت لپاره ورته رسولان او احکامات رالېږي، دوی د هغې تکذيب کوی.

وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُودِرُ سَحَابًا فَسُقْنَهُ إِلَى بَلَدٍ

او الله ﷻ هغه ذات دې چې رالېږي هواگانې نورابورته کړي ورېځ نوروانه کړومونږهغې لږه په طرف دېوداسې کلي

مَتَّيْتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ كَذَلِكَ

چې مړه وي خاوره د هغې نوژوندئ کړومونږيدې سره زمکه روستود هغې دمړېدواوچېدونه. دغه شان ستاسو،

النُّشُورُ ۝ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا ۖ إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ

دوباره پيداكول دي. څوك چې غواړي عزت نوالله ﷻ سره دې عزت تول. خاص الله ﷻ ته څيزي كلمې ټاكي

وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ

او عمل نيك. پورته كوي الله ﷻ هغه، او هغه خلق چې پټ تدبيرونه جوړوي دېدو كارونو ددوی دپاره عذاب سخت دې.

وَمَكْرُؤُكُمُ هُوَ يُوْرُ ۝

او تدبير ددوی هغه به ناکامه کيږي

﴿وَالَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ﴾ دداخلوزم دليل عقلي دې په توحيد، اوپه بعث بعدالموت يعنی شيطان په لمسون او د هوکه کښ مه راځی، او اوخوگورئ د الله ﷻ په وحدانيت او په بعث بعدالموت څومره واضح دلائل موجود دی. چې دالله ﷻ په حکم سره هوا راښي پدې سره ورېځي راښي، باران اووړيږي، وچه زمکه ورسره شنه شي نوداتول انقلابات دالله ﷻ په اختيارسره کيږي نولاتق دعبادت هم صرف هغه دې، اودغه رنگه چې الله ﷻ لکه څرنگه په باران سره مړه ځمکه راژوندئ کړي نومړه انسانان به هم دقيامت په ورځ راژوندئ کړي، د﴿بَلِّغْهُمْ مِّنْهُ﴾ مراد اشاره اووچه زمکه ده، چې بوتې پکښ نه وي، د﴿فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا﴾

زوني کولونه مراد زرغونه کول اوشنه کول دي.

﴿كَذَلِكَ أَلْتُمُوهُمُ يَدِيكَنْ اثْبَاتَ دَحْشَرٍ أَوْ نَشْرٍ دِي﴾. اووجه دتشبيه په خووجو هوسره ده
(۱) لکه څنگه چې الله ﷻ اوچې زمکه په باران رحمت سره زرغونه کړي نو دغه شان به دقيامت
په ورځ مړه بدنونه هم راژوندي کړي (۲) لکه څنگه چې الله ﷻ د هواگانوپه ذريعه د وريځو
ټکړي راجدع کړي نو دغه شان به دانسانانو د اعضاؤ ټکړي ټکړي هم راجمع کړي (۳) لکه څنگه
چې الله ﷻ هواگاني اوچې زمکي ته را ليري نو دغه شان به الله ﷻ دقيامت په ورځ د انسانانو
بدنونو ته روحونه د هغوئ را اوليري او ژوندي به ئي کړي (۴) څنگه چې زمکه په باران سره
ژوندي کيږي نو دهغه شان قیامت په ورځ به هم الله ﷻ باران اوکړی او مړه به ژوندي شی
دمسلم په حديث مرفوع کښ دي چې الله ﷻ به دپرخي په شان باران اوکړي نو د خلقو بدنونه به
ورنه پيدا شي

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْآزْمَةَ فَدَّ شَيْطَانُ دُشْمَنِي ذَكَرَ نَهْ بَعْدَ أَوْسَ دُنيَا زَنْدِگِي
دهوگي او دهغې نه بچ کيدلوبيان دي، ددنيا زندگي دهوگي حاصل او خلاصه حصول د عزت
دي ځکه چې انسان ته مال کښ عزت ښکاري نو هغه د مال په باره کښ د الله ﷻ احکاماتو
پرواه نه کوي، رياست او سرداري کښ ورته عزت ښکاري نو دهغې د وجهي نه اسلام نه مخ
گرځوي. دنيا چمک دمک اورنگ رنګيني کښ روته عزت ښکاري نو الله ﷻ او قیامت نه
غافل شي او هغې کښ مشغوله وي. الحاصل چی څومره اسباب د دهوگي دي هغې رجعه
عزت ته کيږي، چې انسان ته په هغې کښ عزت ښکاري او هغې په مقابلې کښ اسلام او الله ﷻ
احکاماتونه مخ گرځوي، نو الله ﷻ فرمائي چې داهسې دنظر دهوکه ده، حقيقي عزت الله ﷻ
سره دې دهغه نه طلب کړئ، او دهغې طريقه داده چې په الله ﷻ ايمان راوړي او نيک عملونه
اوکړي ﴿فَاللَّهُ الْآزْمَةُ﴾ مقام دجزاء محذوفی. او علت ورله دي. اي فليطلبها عند الله، لان العزة كلها
له، ﴿حَقِيقًا﴾ نه مراد ددنيا و آخرت عزت دي، والمراد عزة الدنيا والاخرة (روح ابن كثير) ﴿فَاللَّهُ الْآزْمَةُ﴾
نه روايت نقل کړيدي چې حضور ﷺ فرمائي چې: اِنْ رَبَّكُمْ يَقُولُ كُلُّ يَوْمٍ اَنَا الْعَزِيزُ فَمَنْ ارَادَ عَزَّ الدَّارِينِ
فليطع العزيز، يعني الله ﷻ روزانه دافرمائي چې عزت ورکولو والاخه يمه نوڅوک چې
ددنيا وداخرت د عزت طلب گاروي نوخمادي اطاعت کوي. ﴿إِلَيْهِ يَضَعُ الْكَبِيرُ أَلْعَلَّيْهُمُ يَدِيكَنْ
دعزت حصول طريقه بيانيزي چې اطاعت دي دالله ﷻ په ټولو طاعاتو کښ. او طاعات په دوه

قسمه دی (۱)، قولیه (۲)، فعلیه طاعاتو قولیو و ذکر په الیه بصعد کښ اوشو او فعلیو و ذکر په والعمل الصالح یرفعه کښ اوشو. «الیه» کښ ضمیر مجرور راجع دې الله ﷻ او «الکلم الطیب» نه مراد هغه ټول نیک اموردی چې هغې تعلق د قول سره وی لکه کلمه طیه شوه، تسبیح او تحمید شو، ذکر وادکار شول، دعاگانې شوی، وعظ ونصیحت اودرس وتدریس شو. او «العمل الصالح» نه مراد هغه ټول طاعات دی چې هغې تعلق د فعل سره دې «یرفعه» کښ ضمیر مرفوع الله ﷻ ته او ضمیر منصوب عمل صالح ته راجع دې، یعنی الله ﷻ ته پورته خیرې پاکې کلمې او هغه او چتوی نیک عمل. صعود و نیلې کیرې اذهاب فی مکان عال ته یعنی او چت خائ ته تلل، او زرفع و نیلې کیرې نقل الشئ من مکان الی اعلی منه یعنی دیو خائ نه بل او چت خائ ته نقل کول، نورفع او صعود دلته خپلې معنی کښ نشی اغستې کیدې، ځکه چې د ادلالت کوی په جهت او مکان. او الله ﷻ د جهت او مکان نه منزّه دې، نو دلته ترینه مراد یارفع او صعود کما یلیق بشانه دې، او یا دا کنایه د اعمالو د قبولولو او په هغې رضا کیدلونه ځکه چې رضا او قبولیت دوه صورته دی، یو دا چې ته خپله ځانه بادشاه ته لار شی او هغه خوښ شی او مقام و مرتبه درلره درکړی، نو صعود کښ ددې صورت ذکر دې، او دویم صورت چې هغه د اول نه زیات افضل دې دا دې چې بادشاه تاطلب کړی او مقام و مرتبه درلره درکړی او یرفعه کښ ددې صورت ذکر دې، نو دینه معلومه شوه چې طاعات فعلیه من حیث المجموع افضل دی په طاعاتو قولیو باندې من حیث المجموع التحریر والتنویر!

«وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ» کښ مفسرینو خو نور احتمال له هم ذکر کړیدی: (۱) «یرفع» کښ ضمیر د فاعل «الکلم الطیب» ته راجع دې او ضمیر د مفعول عمل صالح ته راجع دې ای الکلم الطیب یرفع العمل الصالح (کبیر، روح، یعنی او چتوی دا کلمې عمل صالح لره، یعنی دایمان او د ذکر په ذریعې سره نیک عمل قبلیري (۲) ضمیر د فاعل عمل صالح ته راجع دې او ضمیر د مفعول صاحب د عمل ته، او د رفعت نه مراد عزت دې، یعنی عمل صالح انسان ته عزت او اوچت والی ورکوي، (۳) ضمیر د فاعل عمل صالح ته راجع دی او ضمیر د مفعول «الکلم الطیب» ته راجع دې ای والعمل الصالح یرفع الکلم الطیب (روح، نو مطلب دادې چې د انسان عمل دده د گفتار لپاره میزان دې، که چرته گفتار او کردار کښ نی موافقت و ونویابه د قبلیدولائق وي او که نه و نو بیابه د گفتار

هیچ اعتبار نه وی (زاد المسیر)

﴿وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ﴾ تخویف اخروی اوز جردې، چې کوم خلق اسلام ته غاړه ایخودلو په ځانی د دین او اسلام ختمولو او حضور ﷺ خلاف منصوبې جوړه وی هغوی دپاره سخته سزا مقررده. او ددوی هر منصوبه به ناکامه وي. ﴿وَالسَّيِّئَاتِ﴾ مفعول مطلق دې موصوف محذوف اعتبار سره ای المکرات السیئات ﴿وَمَكَرَ أُولَئِكَ هُوَ يُبَوِّرُ﴾ "ببور" د "بوار" نه دې "بوار" کسادبازاری نه ونیلي کیږی یعنی یو انسان په کاروبار لویه سرمایه اولگوی، خویانی کاروبار اونه چلیری اوبالکل تپ شی نو دیته بوار ونیلي کیږی، نو الله ﷻ فرمائی چې ددوی مثال به هم د دغه سې سرې وی دوی څومره هم منصوبې جوړې کړې. او څومره هم مالونه پری خرچ کړی. آخر به دا ټولی شنډې اوناکامه شي اخروی اوحقیقي عزت خو څه کوي ظاهري عزت به نی هم په لاس رانشی ﴿اولئک﴾ مشارالیه کفار دی. او اسم اشاره بعید د نفرت اظهار دلپاره راوړلی شوی ده.

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِّنْ نُفُثَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَرْوَاجًا ۖ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ

او الله پاک پیداکړي یی تاسو دڅاوري نه بیانی دنفثې نه بیانی گرځولې یی تاسو جوړئ. اونه حامله کیږی یوه ښځه

وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْبِهِ ۖ وَمَا يُعْتَرِّ مِنْ مُّعْتَرٍ وَلَا يُنْقِضُ

اونه وضع دحمل کوي مگرداپه علم دالله سره وي. او عمر نشي ورکولې ځاوند د عمر نه. اونه کموالی کیدې شي

مِنْ عُمْرَةٍ إِلَّا فِي كَيْفٍ ۖ إِنَّ فِيْكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ۝

د هغه د عمر نه مگر په کتاب کېن لیکلی شوی دي، بیشکه دا کار الله ﷻ ته اسان دي

﴿وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ﴾ داپنځم دلیل عقلي دې په توحید چې الله ﷻ ستاسو جدا علی حضرت

ادم ﷺ دڅاوري نه پیداکړو، تاسو نی دابو د یوې قطري نه پیداکړئ بعض مذکر بعض مؤنث. د استقرار حمل نه تروضع حمل پوري ټولو مراحلو کېن نی ستاسو ساتنه او کړه. بیانی دخپل مشیت مطابق هریو انسان ته زیات یا کم عمر مقرر کړو، غرض دا چې ابتداء نه تر انتهاء پوري تاسو محتاج یی اوزیر تصرف یی دالله ﷻ طبعاً. نو وضعاً ورته هم محتاج شی صرف د هغه نه غواړئ د هغه عبادت کړئ.

﴿ثُمَّ جَعَلْنَا أَزْوَاجًا ۖ أَيْ اصْنَافًا، ذَكَرْنَا وَإِنَّا نَارُوحُ، لَكِنْ بَلْ خَافَ اللَّهُ ﷻ﴾ فرمائی: او پر وجهم ذکرنا، وانا
 ﴿وَمَا نَحْمِلُ مِنْ أَثْقَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ﴾ مراد دحمل او وضع حمل نه نول حالات دحمل او وضع
 دحمل دي، مثلاً مقدار دحمل، او دوضع وخت، شکل صورت دبحي، نيك بخته، بدبخته وغيره
 ﴿وَمَا يُعْمَرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ﴾ يعني نه اوږده وي الله ﷻ عمر ديو معمر لره، ﴿وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمْرِهِ﴾ دضمير
 مرجع (۱) يا بل معمر دي، كقولهم، عندي درهم ونصفه اي نصف درهم آخر نو مطلب دادې چې الله ﷻ
 چاته اوږد عمر وركوي نوهغه هم دمخكني نه ليكلي شوې وي، او چې چاته كم عمر وركوي
 ابتدا نوهغه هم ليكلي شوې وي، يعني دهر چا چې ژومره عمر وي هغه داول نه ليكلي شوې
 وي، دې صورت كېن د﴿وَمَا يُعْمَرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ﴾ او د﴿وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمْرِهِ﴾ مصداق جدا جدا كسان دي
 (۲)، بعض حضرات وائي ددواړو مصداق يو كس هم كيدې شي، دې صورت كېن د﴿مِنْ عُمْرِهِ﴾
 مرجع معمر مذكور دي او مطلب دادې چې دهر چا دمقرره عمر نه ژومره و وخت كميري، داهم
 مكتوب كيږي، چې يوه ورځ تيريږي نو ديوې ورځې كم والي، دوه ورځې تيريږي نو د دوو ورځو
 كم والي ليكلي كيږي، بلكه دهرې ساه اغېنسوسره كم والي راځي، لكه شاعر وائي:

حياتك انفاًسٌ تُعَذِّقُكُلَمًا مَضَى نَفْسٌ مِنْهَا انْتَضَتْ به جزء

(۳)، بعض مفسرين وائي چې مصداق يو كس دې او په عمر كېن كمي او بيشې دتقدير معلق په
 اعتبار سره دي، لكه په بعض نيك عملونو لكه صدقه، صله رحمي وغيره سره په عمر كېن زيات
 والي راځي، په يو حديث كېن دي من سره ان يسط له في رزقه ويناء في اثره فليصل رحمه بخاري، مسلم
 ، يعني چې كوم سړي غواړي چې دده په رزق كېن فراخي او په عمر كېن زياتوالي راشي نوهغه
 ته پكار دي چې صله رحمي داو كړي.

فانده په ظاهر ددې حديث نه معلومېږي چې په صله رحمي وغيره نيك عمل سره په عمر كېن
 زياتوالي راځي، ددې وجي نه بعض علماؤ دا حديث او دې په شان حديثونو حمل په تقدير معلق
 باندې كړيدي، ددې تفصيل زمونږ دې تفسير په دريم جلد صفحه (۴۴۴) كېن دسورة الرعد آيت
 (۳۹)، لاندې تير شويدي هله ته نئ اوگورئ، بعض علماء وائي چې ددې مطلب په يوبل حديث
 كېن واضح شويدي چې حضرت ابودرداء ؓ فرمائي چې مونږ ددې مذكور حديث ذكر
 حضور ﷺ او كړو، نو حضور ﷺ او فرمايل چې عمر خوالله ﷻ په نيز مقرر، مقدر دي، چې كله
 نيته پوره شي نو بيا هيڅ چاته ذره برابر هم مهلت نه وركولې كيږي، بلكه په عمر كېن دزياتوالي

نه مراد دادې چې الله ﷻ به هغه ته نيك اولاد وركړي چې هغوى به ورته د مرگ نه پس دعاگانې كوي. نو د مرگ نه ورسوبه هم ده ته هغه فائده ميلاويږي كومه چې په ژوند كېنې ورته ميلاويده. نو د عمر د زياتوالي نه مراد د عمر بركت زياتيدل دي. والله اعلم. «إِلَّا فِي كَيْسٍ» مراد ورنه لوح محفوظ دې «إِنَّ ذَلِكَ» يعنې د زياتدات او تنقيص د عمر او دغه شان پيدا كول د انسان د نطفې نه الله ﷻ ته ډير آسان دي

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذَبٌ فُرَاتٌ سَالِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أجاجٌ ٥

اوندى برابر د اوه دريا لونه. د ابو خوري دې تنده ماتونكې دې تيريدونكې دى په مرئ كېنې اوبه دده. او د ايل ريو دى تريخ دى

وَمِنْ كُلِّ تَاكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حَلِيَّةً تَلْبَسُونَهَا ٦ وَتَرَى الْفُلْكَ

او د هريونه خورئ تاسو غوښه تازه «دمي» اورا اوباسئ تاسو ملغري چې اغوندئ تاسو هغه. او ويني نه بېرئ

فِيهِ مَوَازِرَ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ

په هغې كېنې سيرونكي اوبولره د پاره ددې چې طلب كړئ تاسو فضل د الله ﷻ نه. او د پاره ددى چې تاسو

تَشْكُرُونَ ٧ يَوْمَ الْآلِ فِي النَّهَارِ وَيَوْمَ الْآلِ فِي اللَّيْلِ وَسَحَرُ

شكراو كړئ داخلوي الله ﷻ شپه په ورځي كېنې او داخلوي ورځ په شپه كېنې. او په خدمت كېنې نى لگولي دي

الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ٨ فَلَكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ٩

نور او سپوږمئ. د اتول گرځي دنيتي مقرري پورې. دغه الله ﷻ رب دې ستاسو، ده لره بادشاهي ده.

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ١٠

او هغه معبودان باطله چې تاسو ورنه سوالونه كوئ ماسوا د الله ﷻ نه نوندي مالكان دوى دېت د هغو كي د كجوري

إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ

كجري تاسو ورنه سوالونه كوئ نه اوري سوال ستاسو، او بالفرض كه واوري نشي قبولي ستاسو سوال او په ورځ قيامت

يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۖ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿٥﴾

به انکاروکړي ستاسودشرك نه، اوڅير به درنکړي تاته په شان د خبير ذات (چې الله پدې)

﴿وَمَا يَنْتَوَى الْبَخْرَانِ﴾ د اشپږم دليل عقلي دې په توحيد، چې داهم دالله ﷻ دکمال قدرت دليل دې چې ديو سمندراوبه ئی نهايه خوږې، تنده ماتونکي، هضميداره گرخولي دي او ذبل سمندراوبه ئی تروي، ترخي، گرخولي دي، حالانکه ماده ددواړويوه، ددواړونه تاسوته تازه غوښه يعني ماهيان درکوي، جواهرات درته ميلاويري، او داهغه سمندرې دی چې دې باندی ستاسو تجارت بنياد دې، نو تاسوله ئی په دې کښ کشتی او جهازونو په ذريعی سره سفر آسان کړيدې، نودامحض دالله ﷻ فضل دې، نودهغه شکرادا کوئ او خپل حاجتونه صرف دهغه نه غواړئ ﴿هَذَا عَذَبٌ﴾ ای طیب، خوږ او مزیدار. ﴿فَكَرَّ﴾ ای کاسرالهطش يعني تنده ماتونکې، یا بمعنی دشدیدالعذوبة يعني ډيرې زیاتې خوږې او مزیدارې ﴿سَابِغٌ تَرَابُثُ﴾ ای سهل انحداره يعني په مرئ کښ اسانئ سره تیریدونکی اوبه، ﴿وَهَذَا يَلْحُ﴾ مالگینی اوبه، ﴿أَجَاجٌ﴾ اي مَرَّ يعني تريخ ﴿وَمِنْ كُلِّ تَاكُلُونَ لَحْمًا طَرِيفًا﴾ مرادورنه دهمې غوښه ده اونعبيرورنه په لحم سره اوشواوسه کا اونه وټلی شو. نپاره ددې چې مقصود اوفانده اخستل دماهي نه صرف اکل دي، بخلاف د نورو حیواناتو او ﴿لَحْمًا﴾ صفت ﴿طَرِيفًا﴾ راورلو کښ تنبيه ده پدې خبرې چې مهی غوښه تازه خوند کوی، غیر تازه کښې هغه خوند نه وی، چې کوم تازه کښ وی.

﴿وَتَشْتَخِرُجُونَ حَيَاتٍ تَلْبُسُوهَا﴾ حلیه نه مراد لؤلؤ او مرجان دې سورت الرحمن کښ د دې تصریح راغلې ده. بخرج منها اللؤلؤ والمرجان او په صیغه دمذکر سره اشاره ده دیته چې دملغرو استعمال سړي هم کولی شي په خلاف دسروزرونه چې بطور زیور صرف دټخولپاره جائز دي اود سړولپاره حرام دي.

ددې آیت اوسوره رحمن ایت: ﴿يَخْرُجُ مِنْهَا اللؤلؤ والمرجان﴾ نه معلوم یږي چې زیورات اوملغري ددواړه قسمه سمندرونه رااوځئ، حالانکه مشهوره داده چې ملغري وغيره صرف دمالگین سمندر نه راوځي، خوږواوبووالا سمندر کښ ملغري نه وي، ددې وجې نه بعض علما، ددې دواړو آیاتونوداسي تاویل کړيدي چې دلته ﴿وَمِنْ كُلِّ﴾ تعلق صرف د﴿تَاكُلُونَ﴾ سره دې، تقدیرې

عبارت دارنگه دې «ومن کلّ تاكلون لحماً طرياً وتستخرجون من البحر المالح حليه» ليکن محققينو ظاهر د قرآن ترجيح ورکړېده چې ددواړه قسمه سمندرونه رااخلي. البته دومره خبره ده چې مالگين نه زياتي او دخوپړنه کمې «وَوَرَىٰ أَلْفَ لَك فِيهِ يَٰٓهَىٰ فِى كُلِّ مَنۡهَمَا ﴿مَوَآخِرُ﴾ ١٤ اى شواق الماء اوبولړه شلونکې. دا جمله سورت النحل آيت ١٤ کښ هم تيره شوېده. خو په دې او هغې دوه فرقه دى (١) هلته «فيه» مؤخر او «مواخر» مقدم دې، وتری الفلك مواخر فيه، اولدته برعکس دې. (٢) هلته «لتبتغوا» او حرف عطف سره ذکر دې، ولتبتغوا من فضله، او دلته بغير د واؤ نه، دې فرق نکه مفسرينو دا ليکلي ده چې د دواړو آيتونو مقصود کښ فرق دې. هلته مقصود دالله ﷻ نعمتونو ذکر او اثبات دې او دلته مقصود د الله ﷻ قدرت او عجب صنعت اظهار دې. نو «مخر» چونکه مستقل نعمت دې او «فيه» کښ مستقل نعمت ذکر نشته نو دې وجهى نه هلته «مواخر» مقدم کړې شو. او دلته چونکه مقصود د الله ﷻ قدرت او صنعت ذکر دې، او دهغې اندازه د ظرف نه لگي چې «بحر» دى، نودى وجهى نه «فيه» مقدم کړېشو يعنى دومره عظيم الشان د غرونو پشان لهرونه، او هر طرف ته اوبه او بس اوبه پديکښ الله ﷻ ستاسو وره کشتى روانه کړې وى. داهغه لهرونه شلى، او مخکښ ځى، آيا داسې بل څوک کولې شي؟! هم دې نکتي د وجهى نه هلته «لتبتغوا» واؤ سره ذکر شو ځکه چې ابتغاء د رزق مستقل يو نعمت دې، اولدته بغير د واؤ نه ذکر شو، «روح المعانى، التحرير والتنوير»

﴿هُوَ الَّذِي فِي أَلۡبَٰبِهَا دَٰوۡوۡمٌ ﴿٧﴾ دَلِيلَ عَظۡلِي دِي پِه تَوَحِيدِ، چې دتولو کائناتونظام دالله ﷻ په قبضه قدرت کښ دې، پدې کښ تصرف کونکې صرف هغه دې، لهذاخپل حاجتونه صرف دهغه نه غواړئ ﴿كَأَنۡ يَّجۡرِيَ لَآخِزٌ مُّسۡمًى مِّمۡقَرَّرٍ نِّتِي نِه مَرَادُورۡحٌ دَقِيَامَتِ دِه، ياد نور لپاره کال دې اود سپوږمۍ لپاره مياشته، دغه مضمون مخکښي تير شويدې مفصلاً

﴿ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡ﴾ داپه تير شوي دلائل باندې تفريع اودويم ځل تفصيلي ثمره ذکر کيږي ﴿ذَٰلِكُمۡ﴾ کښ اشاره محسوس بالبصر ته کيږي، نو ذات دالله ﷻ اگر چې پخپله محسوس بالبصر ندي ليکن ددرونه نى چونکه واضح دي نو گوياء چې الله ﷻ پخپله واضح او محسوس دې ﴿وَالَّذِينَ تَدۡعُونَ مِمَّا مَلَٰكُوتٍۭ مِّنۡ عِظَمِۭهُمۡ﴾ دجمهورې هډوکی کښ درې څيزونه وى. فتيل، تقير، او قطمير، اودادري واره په قلت کښ مبالغې لپاره راځى، فتيل هغه تار نه

وانی چې دکجهورې هډوکی مینځ لاره کښ وی، نقیر هغه داغ ته وائی چې د هډوکی په ظاهر، بالکل مینځ باندې وی، او قطمیر هډوکی نه تاؤ لفافې ته وائی

﴿إِنْ تَدْعُوهُمْ حَتَّىٰ خُفِّفَ الْاُثْقَالُ﴾ راجع دې یا ټولو معبودانو ته ملانکوته، جناتو ته.

عیسی عليه السلام ته، ﴿لَا يَسْمَعُوا دَعَاءَكُمْ﴾ عدم سماع یا دوجي ددینه ده چې دوی کښ استعداد د اوریدلو نشته ځکه چې جماد محض دی، یاداچه د خپلو عابدینو د عبادت نه اعراض کونکی اودیرلري دی او یاداچه الله تعالی د هغوی غوږونه محفوظ ساتلي دي دشرکیو، قبیحو الفاظو اوریدلو نه «روح» ﴿وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ﴾ یعنی که بالفرض والتقدیر واورې هم نوقبلولې نی شي، عدم استجابت نه مراد یا عدم قبول دې، یا ورنه حاجت پوره کول او نفع رسول دي ﴿وَلَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ النَّارِ﴾ پوره کول او نفع رسول خولري خبره ده چې د قیامت په ورځ به دوی ستاسو د عبادت نه انکار کوي کفوله نملی: ما کتم ایانا تمبدون (یونس: ۲۸). ﴿وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ﴾ مراد ورنه ذات د الله تعالی دې، خطاب حضور صلی الله علیه و آله ته دې یا هر سامع ته، یعنی څرنگه چې الله تعالی د بتانو حال بیان کړ و او د هغوی د الوهیت نفی نی او کړه دغه شان نی بل څوک نشي کولی.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّخَذْتُمُ الْفُقَرَاءَ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿إِنْ يَشَأْ

اې خلغو تاسو ټول ډیر محتاجه یئ الله تعالی ته، او الله تعالی هم دې غني دې ستاینلې شوي دې کچرې د الله تعالی خوښه شي

يَذْهَبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

ختم به کړي تاسو او ربه ولي بل مخلوق نوې، اونه دې د اکاريه الله تعالی باندې گران او نشي بار کولی بار اجتونکې بوج د بل جا.

وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ جِزْلِهَا لَا يَجِئُ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ؕ

او کچرې راوبلی یو دروندبارې خپل بار ته نه به شي اوچتولې څوک ددې نه څه څیز اگر که وي ني دې رشته دار.

إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ؕ وَمَنْ تَزَكَّىٰ

بيشکه نه يره وي هغه خلقلره چې یريرې درب خپل نه په غيبه او پابندی کوی د مونځ، او چاچه خان پاک کړو د گندگي د شرک نه،

فَاتِمَا يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ ط وَالَى اللّٰهُ الْمَصِيْرُ ﴿١٠﴾

نویسنده دې خان پاکوي د فاندې دخپل خان دپاره، او خاص الله ﷻ ته گرځيدل دي ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اسْكُرْ أَلْفَقْرَاءَ إِلَى اللَّهِ﴾ (۸) دليل عقلي دې په توحيد چې اې خلقو تاسو ټول په هرخه کښ الله ﷻ ته محتاج يئ، الله ﷻ بې نياز ه ذات دي، متصف دې په صفاتو دکمال سره، لهذا دهغه نه علاوه ستاسو بل معبود نشته

سوال دلته، انتم، مبتداء، او الفقراء، بنی خبر دې مبتدا خبر چې کله دواړه معرفه وي نو د تخصیص فاند ورکوي، نو مطلب به داسي چې اې خلقو صرف هم تاسو بس الله ﷻ ته محتاجه يئ، حالانکه ټول مخلوقات الله ﷻ ته محتاجه دي. جواب: دلته «الفقراء» باندې الف لام د مبالغې دپاره دې، يعني تاسو پرزيات محتاجه يئ، ستاسو په مقابلي کښ د نور مخلوقاتو احتياج د نيش برابر دې، ځکه چې تاسو په پيدائش، وجود او بقاء سره سره مال و دولت، لباس خوراک ته هم محتاجه يئ، په خلاف د نورو مخلوقاتو نه چې مال دولت، لباس، کور و غيره ته ندي محتاج، او بل دا چې انسان چونکه اشرف المخلوقات دې نو هغه ته خطاب اوشو او ضمناً ټولو مخلوقاتو ته شامل دې.

﴿الْفَنِي﴾ مستغني ذات دې د هر چانه، ﴿الْحَمِيد﴾ ستايلې شوي دې، ديکښ اشاره ده ديت الله ﷻ صرف دانه چې مستغني دې او خلق ورته محتاج دي، بلکه د هغوئ حاجتو نو پوره کونکې هم دې، ځکه چې حقيقي غنا داده چې حاجتونه ئې پوره کړي احسانات پرې اوکړي، ليکن محتاجه ورته نه وي

﴿إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ﴾ داتخويف دنيوي دې، او دالله ﷻ دې نيازئ بيان دې چې کچرته او غواړي تاسو به فنا کړي او ستاسو په ځای به يوبل مخلوق پيدا کړي چې هغه به ئې اطاعت کونکې توحيد منونکې وي. ﴿وَيَأْتِي بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ يعني نوې مخلوق به پيدا کړي چې ستاسو په شان سرکشه به نه وي، ياد اچ نوې عالم او مخلوق به پيدا کړي تاسو به ورته ناآشنا يئ، ﴿وَمَا ذَلِكَ﴾ يعني داستاسو هلاکول او اتیان د خلق جديد الله ﷻ ته څه مشکل ندي.

﴿وَلَا تَرَوْا وَرْدَةً وَّزَرًا﴾ داتخويف اخروي دې، چې د قيامت په ورځ به ديوگناه کار دگناه

بوج بل خون نه شي اغستې. بلکه هر سرې به دخپل خپل گناه ذمه و اړسزاواري. ددې آيت کریمه او دسورة عنکبوت آيت ۱۳. ولېحملن انقاصم وانقلاصم انقاصم. په مينځ کښ منافات نشته. ځکه چې هلته دضالين اومضلين ذکر دي. يعنې د هغو خلکو ذکر دي چې پخپله هم گمراه وي او نور خلق ئي هم گمراه کړي و نو نو هغوی به دخپل ضلالت بوج هم اوچتوي او داضلال بوج هم. او دلته کښ صرف دضالين يعنې دگمراهانو ذکر دي (روح). «وَإِنْ نَدَعُ مُثْقَلَةً إِلَىٰ جِهَلَهَا مُثْقَلَةٌ صَفَّتْ دِي دمحذوف ای: نفس مثقلة، يعنې داسې سرې چې دگناهونو بوج پرې پروت وي هغه که بوج اوچتولو دپاره خپل قريبي رشته دار هم رااو غواړي لکه پلار، خوي، ښځه، خاوند خپل. ليکن هغه به ورته انکار او کړي. داپه ظاهر کښ تکرار ښکاري په حقيقت کښ تکرار نه دي. ځکه چې ۱) په اوله جمله کښ نفې دحمل وه اجباراً، او پدې کښ نفې دحمل ده اختيار يعنې په منت اوزارۍ سره هم به هم يو کس دچا دگناه بوج پخپل سر نه اخلي. ۲) ياپه اوله جمله نفې دحمل ده دټولو گناهونو چې محمول عنه بالکل بري شي او په دويمه کښ نفې دحمل ده دبعضي گناهونو لپاره د تخفيف (روح المعاني، «ولو کان ذا قربي») ضمير په کان کښې يا مدعو ته راجع دي. يعنې اگر چې هغه کس چې دې ئي رابلي. د ده دخپلوانو نه وي. بيا به ورله هم نيزدې نه راځي. او يا داعي ته راجع دي. يعنې اگر که دا رابلونکي د هغه رشته دار ولې نه وي خو بيا به ورله هم نيزدې نه رازي.

﴿إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ﴾ داتسلي ده نبي کریم صلي الله عليه وسلم ته او بشارت اخرويه دي. چې ستا تبليغ به هغه چاته فائده ورکوي چې دا مذکور صفات وي پکښ، ضدي او عنادي نه وي.

﴿يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ﴾ اول صفت دي. صيغه د مضارع راوړلو کښې اشاره ده دتجدد ته. چې هر وخت ئي دخشيت حالت وي او دخوف الهي ورسره استحضار وي. ﴿وَالْأَقْبَبُ﴾ نه مراد يابغيرد ليدلو نه، دې يا خلوت او يواځي والې ورته مراد دي، يعنې دالله ﷻ دعذاب نه يريرې حال دا چې دوى عذاب ليدلې نه دي.

﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ دا دويم صفت دي. او دخشيت ثمره ده، صيغه دماضي دپاره دتحقق او تيقن ده. يعنې خشيت كيفيت ئي دا وي چې دوى دالله ﷻ هر عبادت او حکم تعميل ته داسې تيار وي لکه چې بس دوى کړې وي، مونځ چونکه دټولو نه اهم عبادت دي نو ځکه ئي

تخصیص اوشو ﴿وَمَنْ تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ﴾ یعنی چاچی دَشَرک نه اود گناهونونه خان پاک کړونو خپل خان ته نئ فائده ورکړه. الله ﷻ ته به نئ رجوع کيږي نوبه تزکیه به ورته بهتره بدله ورکړي

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ۖ وَلَا الظُّلُمُتُ وَلَا النُّورُ ۖ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ ۖ

اوندي برابرېوند اوليدونکي. اونه تيارې اونه رڼا. اونه سورې اونه گرمې

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ ۗ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ

اوندي برابرژوندي اونه مړي بيشکه الله ﷻ اوروي چاته چې نئ خوښه شي. اونه نشي اورولې

مَنْ فِي الْقُبُورِ ۚ إِنَّ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ۚ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا

هغه چاته چې په قبرونو کښ دي نه بې ته مگريره ونکې. بيشکه مونږ لېږلې نئ ته په حقه سره زيرې ورکونکې

وَنَذِيرًا ۚ وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ۚ وَإِنْ يَكْتُمُونَكَ

اوبره ونکې اونه وږيو امتحېه مخکښ امتونو کښ مگر تير شوې وږيه هغې کښ برونکې اوکه دوي تاته دروغزن وائي نو صبر کړه.

فَقَدْ كَلَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ

نوبه تحقيق دروغزن ويلي ووهغه خلقو چې مخکښ وؤددوي نه. راغلي ووهغوي ته رسولان دهغوي په واضعو معجزو سره.

وَبِالْزُّبُرِ ۚ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ۚ ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ۚ

اوبه صحيفو سره اوبه کتاب روښانه سره. تورات. بيا اونيرول ماغه خلق چې کفرني کړيو نو څنگه وؤعذاب زما.

﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ﴾ دې کښ مثالونه بيانېږي لپاره دَفَرق په مابين دَشَرک چه ضدي اوعنادي دې اومؤمن کښ چې اهل خشيت والؤو نه دې. چې لکه څرنگه دامذکوره څيزونه برابرندي دغه رنگه کافراومؤمن هم برابرندي. ﴿الْأَعْمَى﴾ هغه مراد کافردي چې دغیر الله عبادت کوي دلئل دتوحيد اوقدرتونه دتوحيدورته نه ښکاري ﴿وَالْبَصِيرُ﴾ نه مراد مؤمن دې.

﴿وَلَا الظُّلُمُتُ وَلَا النُّورُ﴾ دويم لاء دتاکيد دپاره مکرر شو. ظلماتو ته مراد تيارې دباطل يعني دکفر او شرک تيارې دي. اوتورته مراد نراحق يعني ايمان اوتوحيد ده. ظلمات جمع او نور مفرد ذکر شو. ياددې وجې نه چې محاوره دغه شان ده ياداچه طريقې اولارې دباطل

ډیرې دي، او د هدايت او د حق لار يوه ده نو ځکه نور مفرد ذکر شو. والله اعلم

﴿وَلَا الظُّلُّ وَلَا الظُّلُّ﴾ يعني نه ثواب اونه عقاب، يا ورنه مراد جنت او جهنم دي، حرور مبالغه د خړعني شدة الحر، سموم هغه گرمي ته وائي چې دورځي وي او حرور عام دې ورځې وي که د شپې (کشاف)

﴿وَمَا يَسْتَوِي الْأَخْيَارُ﴾ د ابل مثال دې چې لکه جوني او مړي برابرندی دغه شان مؤمن او کافر برابرندي. احياء ته مراد مؤمنان دي ځکه چې زړونه د دوی ژوندي وي په ايمان، او اموات ته مراد کافران دي ځکه چې زړونه د دوی مړه وي په کفر، يا ورنه علماء او جهلاء مراد دي، ﴿إِنَّ اللَّهَ يُسَمِّعُ مَنْ يَشَاءُ﴾ يعني چاته چې الله ﷻ هدايت ورکول غواړي نو هغه ته دخبري اوريدلو او د الله ﷻ د آياتو قبولولو توفيق ورکړي د ﴿يُسَمِّعُ﴾ مراد سماع قبول ده. ﴿وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ﴾ بسمع کنس باء زائده ده لپاره د تاکيد، دې کنس وضاحت د مثال دې او مراد د سماع نه دلته هم سماع قبول ده، ځکه چې مطلق سماع خو کافرانو ته کيدله، نو مطلب دادې لکه څرنگه ته اې پيغمبره! مړو ته په کلام حق او رولوسره هدايت نه شي کولې او هغوی ته څه فائده نه شي ورکولې، ځکه چې هغوی د دارالعمل نه تلي دي، نو دغه شان حال د ضد او عناد کونکي کافرانو دې چې د دوی په زړو نو باندې مهرد جباريت لگيدلې دي، زړونه ئې مړه دي، ازلي بدبختي ئې په قسمت کنس ليکلې شويده، نو د هدايت موندلو نه محرومه دي. ددې بيان نه معلومه شوه چې ددې آيت د سماع الموتى سره هېڅ تعلق نشته، سماع الموتى خان له مستقلة مسئله ده چې دهغې تفصيل په سورة روم، نمل کنس تير دې.

﴿إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ﴾ يعني اې پيغمبره! ستا کار صرف يره ول دي د عذاب د الله ﷻ نه. هدايت ورکول چاته، داستاذمه واري نه ده، هغه د الله ﷻ کار دې.

﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾ تسلي ده حضور ﷺ ته. ﴿وَأَنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ يعني په تير شوي خلقو کنس هم هر قوم ته نبي رالېږلي شويدي د هغوی ذمه واري هم صرف تبليغ کول وو د چا په اختيار کنس هم هدايت نه وو، نو دغه شان ته هم دې قوم ته رالېږلي شوې يې، نذير نه مراد دلته عام دې چې رسول وي يا غير رسول.

﴿وَأَنْ يُكَذِّبُوكَ﴾ د اهام تسلي ده، جزاء د شرط محذوفه ده، اې فلاغزن بتكذيبهم، يعني که دوی

ساكذيب كوي. ايمان نه راوړي نوته مه خفه كيږه ځكه چې داسې سر كنه كفار د مخكنيو انبياؤ په وخت كېن هم ووځانلكه چې انبياؤ ورته واضح معجزات پيش كړي وو او هدايت والا كتابونه ئي ورته راوړي وو. ﴿وَبِالْزُّبُرِ﴾ وېرې صحيفي لكه صحف ابراهيم عليه السلام. ﴿وَبِالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾ لكه تورا، انجيل، ﴿ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ﴾ تخويف دنيوي دې كافرانوته

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا

آيا نه دي ليدلي تا چې بيشكه الله ﷻ راوړولی دي د آسمان نه اوبه بيا رااوباسلې دي مونږ پدې سره ميوې جې جدا جې دي

أَلْوَانًا ۚ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيَضٌ وَكُمُزٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ۝

رنگونه دهغو. اود غرونوڅه ټكړې سپينې دي اوڅه سرې دي. مختلف دي رنگونه دهغې اوڅه نكې ډير توري دي

وَمِنَ النَّاسِ وَالْذَّوَابِ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ ۚ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ

اوبعضي دانسانانونه اود زنده سرونه اود ځناوورونه مختلف دي رنگونه دهغوئ دغه شان بيشكه يريري د الله ﷻ نه

مَنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ۝

په بندگانو دهغه كښې عالمان بيشكه الله ﷻ زور اوړ. اوبخه كوښې دي

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ په توحيد نهم علقې دليل دي. چې الله ﷻ له آسمان

باران وړوي اوبيا ورسره مختلفې ميوې پيدا كوي، د غرونو پشان مضبوط مخلوق ئي پيدا

كړيدي بيا دهغې مختلفو حصو له ئي مختلف رنگونه وركړي دي. دهغه شان انسانان

او ځناور ئي پيدا كړيدي او مختلف رنگونه ئي ورته عطا كړي دي داتول د الله ﷻ په وحدانيت

او قدرت دلالت كوي. ﴿أَلَمْ تَرَ﴾ استفهام تقرير دي. يعني تا ليدلي دي ﴿مِنَ السَّمَاءِ﴾ نه

مراد جهت د آسمان دي. ﴿فَأَخْرَجْنَا بِهِ﴾ التفات د غائب نه متكلم طرف ته لپاره د اظهار د كمال

قدرت د الله ﷻ دي. ﴿ثُمَّ زُرْتُمُوهَا أَلْوَانًا﴾ «الوانها» نه مراد اقسام هم كيدي شي. ځكه چې د

الوان اطلاق په انواعو او په اقسامو كيږي. يعنې بيا ورسره الله ﷻ د ميوو مختلف اقسام

وانواع پيدا كړي دي لكه آم سيب، انذر، وغيره. اود مختلفو ميوو رنگونه هم مراد كيدش

چې هرې ميوې له ئي جدا رنگ وركړې. او د يو نوع ميوې مختلف اصناف او رنگونه

مراد کیدې شي. چې يوه ميوه وي خوپه هغې کښ مختلف ښکونه او خوندونه وي. لکه سيب شو. ځنی شين وي ځنی سور وي. او ځنی زير وي او دهغه شان دهر يو خوند او ذائقه هم بدله وي

﴿وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ ۖ﴾ «من الجبال» خبر مقدم دي «جدد» مبتدا مؤخر دي جُدَدُ جمع جَدَدٌ ده. دوضوح او امتياز معنی ورکوي. لارې ته وائی ځکه چې دادزمکې نوري حصی نه ممتاز ده وي. لکیرې ته هم وائی ځکه چې داهم يوشي کښ ښه واضحه ښکاری اودلته ترينه مراد د غرونو هغه حصی دی چې هغه رنگونو اختلاف په وجه د يوېل نه جدا او ممتاز ښکاری ﴿مُخْتَلِفٌ ۖ﴾ "مختلف" صفت دي د ﴿بَيْضٌ وَحُمْرٌ﴾ يعني سپين هم مختلف رنگونه دي. بعضی تک سپين لکه مرمر. بعضی دمالگې په شان سپين دي وغيره. دغه رنگه سور کښې هم مختلف رنگونه دي. يعني الله ﷻ تن تنه پخپل قدرت سره بعضی غرونه سپين پيدا کړيدي. بعضی سره دي او پدې کښ هم بعضی ډير سپين دي. بعضی کم. بعضی ډير سره دي. بعضی کم. او يا "مختلف" صفت دي د "جدد" يعني مختلف رنگونو والا حصی دی چې ځنی سپینی دی ځنی سرې او ځنې تکې تورې ﴿وَعَرَابٌ سُودٌ﴾ "غراب" جمع ده "غريب" ده په تور والی کښ مبالغې او تاکيد لپاره استعمالېږي. قياس تقاضه داده چې "سود غراب" ويیلي شوي وي. لکه اسود حالک. خو رعايت د فواصلو دوجې نه مقدم کړې شو (التحریر والتنوير)

﴿وَمِنَ النَّاسِ وَالْأَنْعَامِ ۖ﴾ دامتعلق دي دماقبل دليل عقلي سره. چې لکه څرنگه چې الله ﷻ مختلف رنگونو والاميزې او مختلف رنگونو والاغرونه پيدا کړيدي. دغه شان ئی انسانان هم مختلف رنگونو والا. ځناورهم مختلف رنگونو والا پيدا کړيدي. ﴿مِنَ النَّاسِ﴾ خبر مقدم دي. او ﴿مُخْتَلِفٌ ۖ﴾ الوانه هم مبتدا مؤخر دي.

فانده: ميوو اختلاف الوان کښ چونکه تجدد وي وقتا فوقتا تبديلی پکښ راځی نو ځکه هلته جمله فعلیه «فاخرجنا به ثمرات مختلفا الوانها» راوړلې شوه. چې داهم په تجدد او حدوث دلالت کوي او غرونو. ځناورو او دانسانانو رنگ کښ عام طور باندې تغير و تبديلی نه راځی نو ځکه دلته جمله اسمیه راوړلې شوه چې هغه په استمرار دلالت کوي.

﴿كَذَٰلِكَ ۖ﴾ اي: مثل الاراضي والثمار. مفعول مطلق تشبيهې دي. اي: مختلف الوانه اختلافا کانا

کذالک، او يادا جدا جمله ده اي: کذالک الامر، او مابعد لپاره تمهيد دي چې خبره هم دغه شان ده غور پرې او کړه،

﴿ إِنَّمَا نَحْنُ اللَّهُ ﴾ يعنى الله ﷻ داتفاوت صرف رنگونو پورې نه دي محدود کړي بلکه څنگه چې رنگونه کبني دوي مختلف دي دغه شان په خوف و خستيت کبني هم مختلف درجات دي چاته دخوف اعلى درجه حاصله ده او چاته کمه او مدار ددي په علم باندې دي چې چا سره څومره درجه علم وي دومره به ورسره خوف هم وي.

دا آيت زچردې مشرکانو ته چې دومره واضحه واضحه دلائل د الله ﷻ په واحدانيت او قدرت قائم دي دي باوجود دوي په الله ﷻ باندې ايمان نه راوړي او دهغه نه نه يريږي، صرف مؤمنان چې هغوي ته د الله ﷻ ذات وصفات علم دي، هغه ايمان راوړي او هغه نه يريږي دي آيت کبس داهل خشيت تعيين هم اوشو چې د هغې اجمالا ذکر په «انما تنذر الذين يخشون ربهم» کبس راغلي وؤ

دي آيت کبس دهر مؤمن چې هغه د الله ﷻ په ذات اوصفات جليله باندې ايمان راوړي فضيليت دي، خصوصا بيا په مؤمنانو کبس دعلماؤ و فضيلت بيان دي، چې څومره لوي عالم وي هومره به زيات د الله ﷻ نه خشيت والا وي، لکه حديث شريف کبس راغليدي "ان لاعلمکم بالله عزوجل واخشاکم له" [مسند احمد] حسن بصري رحمه الله فرماني چې عالم هغه څوک دي چې په خلوت جلوت دواړو کبس دالله ﷻ نه خوف کوي، اوچې دکوم خيزالله ﷻ ترغيب بيان کړي وي، نو هغه خيزده ته مرغوب وي اوچې کوم خيزدالله ﷻ په نيز باندې ميعوض نو دهغې نه ده ته نفرت وي حضرت ابن مسعود رحمه الله فرماني: ليس العلم بكثر الحديث ولكن العلم عن كثرة الخشية، يعني ډيري خبرې کول علم نه دي، بلکه ډيره يره او خشيت علم دي، يو صحابي ربيع بن انس رحمه الله فرماني "من لم يخش فليس بعالم" مجاهد رحمه الله فرماني: انما العالم من خشى الله، دي رواياتونه معلومه شوه چې عالم هغه نه دي چې صرف په عربي لغت، يا په علم النحو، علم الصرف اونورو فنونو کبس ماهروي، تقوي او خوف خدا پکبس نه وي (روح، ابن کثير وغيره)، ﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ غَلَّتْ دې دوجوب دخشيه.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَلْقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا

بيشکه هغه خلق چې لولي کتاب دالله ﷻ قرآن او پابندي کوي دموخ او خرچ کوي دهغې نه چې ورکړي دي مونږ هغوي ته په بڼه

وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُورَ ﴿١٠﴾ لِيُوقِدَهُمْ أُجُورَهُمْ

اوبہ نیکو دامد سستی دداسی سودا چي چرتہ بہ ہم زبان نہ مومی خکے چي پورہ بہ ورکوي اللہ دوي نہ اجر نہ ددوي

وَيَزِيدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿١١﴾ وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ

اوزيات بہ ورکوي دوي تہ دفضل خيل نہ، بیشکہ اللہ ﷻ بخشنکي قدر دان دي اوفعه چي وحی کریدہ مونہانہ

مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ

دکب نہ هغه حق دي تصديق کونکي دي دغه کتابونہ چي مخکن دي دده نہ، بیشکہ اللہ ﷻ

بِعِبَادِهِ خَيْرٌ بَصِيرٌ ﴿١٢﴾

پہ خپلو بندگانو يقينا چي خبردار دي ليدونکي دي

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ﴾ دابشاره اخروي دي لپارہ دمومانواو دهغوي بعض اوصاف

بيانيري چي دوي دقرآن تلاوت کوي اودهغي په احکامو باندې عمل کوي، مونخ قائمي، مال خرج کوي، نو دوي تہ بہ اللہ ﷻ خامخا ددوي دعملونو پورہ پورہ اجرور کوي

﴿الَّذِينَ﴾ اسم موصول اسم دي دآن او خبر ورله «يَرْجُونَ تِجَارَةً» ﴿يَتْلُونَ﴾ كِتَابَ اللَّهِ ﴿﴾ دآلله ﷻ

دکتاب نہ مراد قرآن دي، تلاوت اونفس قرائت کنس فرق دي، تلاوت کنس اتباع معنی هم

ملحوظہ ده، خکے چي ددا تلا يتلو بمعنی داتباع نہ ماخوذ دي، نو دي لحاظ سره تلاوت په

درې امورو باندې مشتمل دي: (۱) صرف الفاظ لوستل (۲) په معنی خان پوهه کول، خکے چي

اتباع بغیر فهم د معنی نہ نشي کيدي (۳) بيا ورباندې عمل کول ﴿يُرَا وَعَلَانِيَةً﴾ يعني په پتہ

اوبنکاره، يا ﴿سَرًّا﴾ دثبي ﴿عَلَانِيَةً﴾ دورخي،

﴿يَرْجُونَ تِجَارَةً﴾ يعني پدي عبادتونو ناز او فخر نہ کوي او نہ پدي باندې اجر و ثواب خيل

استحقاق گنري بلکه دي عبادتونو باوجود دآلله ﷻ دَعَذَابِ يَرُوه ورسره وي، اودي سره سره

داسي سودا اميد ئي هم وي چي هغي کنس چرتہ تاوان نشته، چي هغه دآخرت ثواب او جنت دي

﴿لِيُوقِدَهُمْ أُجُورَهُمْ﴾ دايامتعلق دي ﴿لَّنْ تَبُورَ﴾ پوري، يعني داتجاره دضائع کيدلونه خکے محفوظ

دي چي اللہ ﷻ ددوي دعملونو پورہ پورہ اجرور کوي، يامتعلق دي په محذوف پوري، اي فعلوا

ذَٰلِكَ يُوفِّيهِمْ أَجْرَهُمْ (روح) يَهْنِي دَوَى نِيكَ عَمَلُونَه پدې وجه كوي چې انه جنت ورته اجر ورکړي
 ﴿وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾ ٭زيادت د فضل نه مراد يا ورله حسنات مضاعف کول دي. يا قبول لږ د
 شفاعت د دوى دي په حق دهغه چا کښ چې چاورسره احسان کړي وي. بعضي وائي دينه مراد
 ديدار الهى دې رزق الله بفضله (روح) ﴿إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ﴾ تعليل دې د مافيل. يعنى د ډير مغفرت
 کونکي دې د دوى نه چې کومى خطاگانې شوى دى هغه ورته معاف کوي. او قدر دان دى.
 عبادت گزاروله دهغوئ استحقاق نه زيات اجر و نه ورکوي

﴿وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ﴾ ٭دادليل وحى دې په توحيد او دفرآن حفايت اثبات دي.
 يعنى کومې خبرې ته دوى ته کوي دامونيو تاته وحى کړيدى او بالکل حق خبرې دى. مخکينى
 کتابونو کښ هم دهغه شان خبرې وې ﴿مِنْ بَيِّنَاتِهِ﴾ ٭د ﴿الْكِتَابِ﴾ نه مراد قرآن دى. يا ﴿مِنْ﴾
 تبعيضه دى. د ﴿الْكِتَابِ﴾ نه مراد جنس کتاب دى. يعنى خپلو کتابونو کښې چې کوم کتاب
 وحى تا ته کوو. او يا ﴿مِنْ﴾ ابتدائيه دې او ﴿الْكِتَابِ﴾ نه مراد لوح محفوظ دى. يعنى لوح
 محفوظ نه چې کومه وحى تاته کيږي (روح) ﴿إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ٭د مشرکينو اشکال جواب دى.
 مشرکينو به وئيل چې «لولا نزل هذا القرآن على رجل من القريتين عظيم» کچرته دا قرآن حق دى نو يو
 غم او صاحب حيثيت کس باندې ولې ندې نازل شوې الله جنت فرمائى چې دا د خامرضى ده.
 ځکه خپل بندگان ښه پيژنم. دهغوئ احوالونه خبر او دهغوئ مسلسل نگرانى کوم. ماته ښه
 پته ده چې څوک د دې لائق او اهل دى او څوک نه. نو اې نبى! ماتاله دا قرآن درکړيدى او نه
 مې دې شرف نه مشرف گرځولې نى.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا

بيا به ميراث کښ ورکړو مونږ کتاب هغه خلکو ته چې غوره کړيدي مونږ به سبب دايمان. د بندگانو خپلونه

فَرِيقَهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ

نوبعضي د دوى نه ظلمه کونکى دى په خپل ځان. او بعضي د دوى نه درسمانه دى. او بعضي د دوى نه وړاندې کيدونکى دى نښه

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ۖ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ۖ جَنَّتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُجِئُونَ

په توبه دالله ښه سره. دا فضل لوی دی ددوی دپاره جنونه دي داقتامت داخلېږي به دوی هغې ته اغوستولی به شي

فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۖ وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ۝

دوی ته به جنت کښ دباوگانو ښکړي، دسرو زرو او وراغستولی کيږي به ورته ملغري. او جامی ددوی به په جنت کښ ريښم وي

﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا آلَكَتَبَ﴾ نبي کریم ﷺ باندې دقرآن ورکولو احسان واکرام نه بعد اوس پدې امت باندې فضل و احسان ذکر کيږي چې دوی الله ﷻ امت قرآن او گرځولو. ﴿ثُمَّ تَهَارَخَى لِبَارِهِ دِي﴾ يعنی غټ فضل خومي په تادا او کړو چې تاله مې قرآن درکړو او بيا مې په دې امت او کړو چې دوی مې امت قرآن او گرځولو. ﴿أَوْرَثْنَا﴾ پمعنی د اعطينا دې ځکه ميراث هم عطاوي، بعض وائی پمعنی داخرنا دې. معنی داده چې مونږ مؤخرکړو قرآن د ايم سابقونه او دې امت ته مو ورکړو لپاره داکرام او اعزاز زادالمسير روح، ﴿آلَكَتَبَ﴾ مفعول ثاني د ﴿أَوْرَثْنَا﴾ دې او ﴿الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا﴾ ورله مفعول اول دې. دينه مرادنبی کریم ﷺ امت دې، مفعول ثاني مقدم شويدي لپاره د قصد تعظيم او تشريف. دجمهوروپه نيزد ﴿آلَكَتَبَ﴾ نه مراد قرآن دې.

﴿فَعَيْنُهُمْ ظِلَالٌ يَلْفِيهِ﴾ دې کښ د الذين اصطفينا تقسيم دې دقرآن سره طرز عمل په اعتبار سره. (۱) ظالم نفسه: دينه مراد هغه خلق دې چې دقرآن په احکاماتو عمل نه کوی د فرائضو او واجباتو پابندي نه کوی او حرامونه اجتناب نه کوی، دوی ته الله ﷻ ظالمان ځکه وائي چې د ايمان او قرآن دولت ورکولو تقاضه داده چې دوی ته په جنت کښ دخول اولی نصيب شي. خو دوی پرې عمل اونه کړونو خان ئی دسزا مستحق او گرځو او دالله ﷻ قانون مطابق به د هغې گناهونو سزا ميلاويږي او دهغې نه بعد به جنت ته ځي

(۲) مقصد دينه مراد هغه خلق دی چې د فرائضو او واجباتو پابندي کوی او حرام او مکروه تحريمی نه خان ساتی خو د نفلو او مستحباتو اهتمام نه کوی. دهغه خلق به جهنم نه په سلامتيا کښ وي

(۳) سابق بالخيرات: دينه مراد هغه خلق دی چې د فرائضو او واجباتو پابندی او حرام او مکروه تحريمی نه اجتناب سره سره نفلی عبادتونو او مستحباتو هم پوره اهتمام کوی او

مکروہ نزیہی او بعض صورتونو کس دُخنی مباحاتو نه هم خان سانی. سابقین خوشابین دی
او الله ﷻ په دُخیل شان مطابق دوی له اجر و نه درکوی. کما قال تعالیٰ والناسیون السابقون.

«سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ» سره «يَا ذِي الْأَلْهِ» دې لپاره ذکر شو چې څوک دا اونه وانی چې دا دده داسی
کمال دې بلکه داصرف د الله ﷻ فضل دې او هغه ور له آسانه کړیده

فائده پدې درې وارواصنافو کس «لَنْفَسِهِ» مقدم شو. وجه یاداده چې ظالمین یعنی
نافرمانه دیردي په نسبت سره اطاعت کونکو ته. کما قال تعالیٰ: وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورِ (الباء) یا چا
ویلي دي ظالم څکه مقدم شو چې دالله ﷻ رحمت نه امید نه شي. او «سَابِقٌ» څکه مؤخر شو
چې په عمل باندې په خود پسندی او عجب کس واقع نه شي.

«ذَلِكَ» مشارالیه یا وصف اخیر دې. یعنی داسبق نیکیانو ته دالله ﷻ د طرفه لوی فضل
دې. یا مشارالیه اصطفاؤه. یا مشارالیه د کتاب الله وارث ګرځول دي. یعنی څوک چې دالله ﷻ
د کتاب وارث شي نو دا دالله ﷻ د طرفه لوی فضل دې.

«جَنَّتُ عَدْنٍ» دا بشارت دې مؤمنانو ته «جنت» خبر دې د مبتداء محذوف ای لهم جنت
عدن. یا مبتداء دې او «يَدْخُلُونَهَا» نى خبر اول دې «يَدْخُلُونَ لَهَا» نى خبر ثاني دې. ضمير د جمع په
«يَدْخُلُونَهَا» کس مذکوره درې وارواصنافو ته راجع دې. یعنی دې درې واروسره وعده د جنت ده.
حضرت عمر ؓ یو ځل د آیت اولوستلو او بیانی او فرمائیل: قال رسول الله ﷺ: سَابِقًا سَابِقًا
مُقْتَصِدًا نَاجٍ. وظالمنا مغفور له یعنی سابقین خوشی سابقین دی دهغوی خبره مه کوه. مقتصد هم
به الله ﷻ عذاب نه بچ کړی او ظالم به اگر چې جهنم ته ځی. خو بلآخر به نى راوباسی او جنت
کس به نى داخل کړی (قرطبي).

دغه شان حضرت ابودرداء ؓ فرمائی ماد حضور ﷺ نه واوړیدل چې قال الله تعالیٰ: «ثُمَّ أَوْرَثْنَا
الْكُتُبَ الَّذِينَ أَصْلَفْنَا مِن عِبَادِنَا قَمِيَّتُهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَيَهُمُّ مُقْتَصِدٌ وَيَهُمُّ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يَا ذِي الْأَلْهِ»
فاما الذين سبقوا فاولئك يدخلون الجنة بغير حساب، یعنی سابقین بالخيرات به بغير حساب جنت ته
داخليږي. واما الذين اقتصدوا فاولئك الذين يحاسبون حساباً يسيراً، یعنی د مقتصدينو سره به اسان
حساب کيږي او هر چې دريم قسم دې يعني ظالم لنفسه نودوی به اول په میدان محشر کس

حصار کړی شي بيا به نى الله ﷻ پخپل رحمت سره جنت ته داخل کړي نو دوى به وائى احمده الذي اذهب عنا الحزن (ابن کثير)، په روايت کښ دې چې دوى به په شفاعت دنيي اکرم ﷺ سره جنت ته داخل کړي شي. نو ددې رواياتونه معلومه شوه چې وعده ددخول جنت ذکر شوي درې واړه قسمه خلقو لپاره ده

﴿يُحْمَلُونَ فِيهَا﴾ يعنې دې درې واړه به دسروزرو کالي وراغستولې کيږي. ابوهريره ؓ نه روايت دې چې مؤمن ته به ترهغه خايه پورې کالي وراچولې کيږي ترکومه ځای پورې چې داودس او به رسيږي.

﴿مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ تَبَعِيزٍ﴾ دې، اى مجلون بعض اساور (روح) گوياکه دې بنگر وټه به امتياز او تفوق حاصل وي بعض وائى «مِنْ زَانِدَةٍ» دې، «مِنْ دَمَرٍ» «مِنْ بَيَانِيَةٍ» دې، ﴿وَلَوْلَا﴾ عطف دې په محل د «مِنْ أَسَاوِرَ» اى «يُحْمَلُونَ فِيهَا لَوْلَا» (روح) بعض وائى مفعول دې د فعل محذوف اى ويژتون لولوا، په حديث کښ دې چې ددوى په سرو باندې به دملغرو تاجونه وي چې دټولونه ادنى ملغره به دمشرق اومغرب مابين روښانه کوي (ترمذي)، ﴿وَلِبَاسُكُمْ فِيهَا خَيْرٌ﴾ يعنې خالص رېښم به ددوى لباس وي، په حديث کښ دې: «مِنْ لَبَسِ الْحَرِيرِ فِي الدُّنْيَا» بلبس في الاخرة (ابن کثير)، چاچه دنيا کښ دريښمولباس واچولو آخرت کښ به نى نه اچوى، او بل حديث کښ دې: «مِنْ لَبَسِ الدُّنْيَا» بلبس في الدنيا او بلبس في الاخرة. دا د کافرانو لپاره دنيا کښ دې او مؤمنانو له په آخرت کښ

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَفْقَبَ عَلَيْنَا الْحَزْنَ ۖ إِنَّ رَبَّنَا

او وائى به دوى، ټول صفتونه دخداى توب الله ﷻ لره دي هغه الله ﷻ چې لرې نى کړو مونږ نه غم، بيشکه رب زموږ

لَعَفْوُ شَكْرٍ ۚ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمَقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ

خامخابڅنه کونکې قدر دان دې، هغه الله ﷻ چې کوز نى کړو مونږ کور دهميشه اوسانو، او سيدو، ته په خپل فضل سره،

لَا يَمَسُّنَا فِيهَا تَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا

نه به رسيږي مونږ ته پدې کښ تکليف اونه به رسيږي مونږ ته پدې کښ ستوماني، او هغه خلق چې کفر نى کړيدې

لَهُمْ تَذَرُّ جَهَنَّمَ لَا يُقْطَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا

دوئ دياره اور جهنم دي. فيصله به نهي كولې. بدوئ باندې چې مړه شي اونه به سي سېكډلي ددوئ نه د عذاب جهنم نه.

كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ كُلَّ كَفُورٍ ۝ وَهُمْ يَصْطَرِحُونَ فِيهَا ۚ رَكْنَا

دغه شان مونږ سزاوړكووهرناشكړه ته كافرته، اودوئ به چغې اوباسي په جهنم كېن، «واني به» اي ربه زمونږ،

أَخْرَجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلْ ۚ

اوباسه مونږه جهنم نه، چې عمل او كړو مونږ نيك غير د هغې نه چې مونږ كولو، به دناكې

أَوَلَمْ نَعْتَرِكُمْ مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ

الله ﷻ به ورته اوائى، ايا عمرته وو دركړې مونږ تاسوته دومره چې نصيحت به كېن حاصلولى ش

مَنْ تَذَكَّرْ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَلْيُوقُوا مَّا لِلظَّالِمِينَ مِنْ تَصِيرٍ ۝

هغه جاجه نصيحت ئى قبولولو، اوراغلي وژتاسوته يره ونكې نوځنې عذاب، نوښته دي دياره دظالمونو هېڅ مددگار

وَقَالُوا لَنُحْمَدُ لِلَّهِ بِمَا ضَاعَ دَهْ، اي بقولون روح، يعنې اهل جنت به جنت نه

داخليدلو وخت كېن وائى چې شكر دې دالله ﷻ چې دهرقسه غم نه ئى مونږېې غمه كړو.

تعبير ترينه په ماضي سره دوجي دتيقن نه اوشو ﴿الْحَزْنَ﴾ حزن نه مراد سختى دقيامت دي. ابن

عباس ؓ وائى حزن النار ورنه مراد دې، بعض وائى حزن الموت دي. نودابه په هغه وخت كېن

وائى كله چې موت ذبح كړې شي، اولى داده چې هرقسه حزن ددنيا او آخرت ورنه مراد دى. په

حديث كېن دي: لَيْسَ عَلَىٰ أَهْلِ لَالَةِ الْآلَةِ وَحْشَةٌ فِي قُبُورِهِمْ وَلَا فِي نُشُورِهِمْ، وكانې انظرالى اهل لاله الا الله وهم

ينفضون التراب عن رؤسهم ويقولون الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن (ابن كثير). ترجمه په لاله الا الله والوؤ

باندې به نه قبر كېن وحشت وى او نه دقبر نه پورته كيدو وخت كېن، گويا څه هغه منظر وينم

چې لا اله الا الله والا دخپلو سرونو نه خاورى څنډوئى اود آيت به تلاوت كوى الحمد لله الذي

اذهب عنا الحزن ﴿إِن رَّكْنَا لَفَقُورٌ﴾ داول دوؤصنفيون لپاره، ﴿شُكْرٌ﴾ داصنف ثالث لپاره

﴿ذَارُ الْقَامَةِ﴾ مصدر ميمي دي، يعنې دارالاقامة، هميشه لپاره دپاتې كيدو ځاى، ﴿لَا يَمُوتُ﴾

فِيهَا نَصَبٌ، اى نَصَبٌ سَتَرِي والى اومشقت ته وائى او ﴿لُغُوبٌ﴾ هغه فوراً وسومائى ته وائى چې دَتَعْب نه پيدا شي. نفي دَسَب اكر كه چې مستلزمه وي نفي دَسَب لره مگر د مبالغې دپاره صراحه نفي او كړى شوه ﴿نَصَبٌ﴾ جسماني ستر تيات ته او ﴿لُغُوبٌ﴾ روحاني نفساني ستر تيات ته وائى ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ د اتخويف اخروي دې كافرانو ته چې دوى به ټول عمر په جهنم كېن پراته وي نه به پرې موت راځي چې د عذاب نه خلاص شي اونه به ورنه په عذاب كېن څه كمې كيږي.

﴿وَهُمْ يُعْطِرُونَ﴾ فِيهَا اى يستغيثون بشدة وعويل (جلالين) يعنې د اكاfran به تيزي ناري سوري وهي په جهنم كېن فرياد به كوي په ژړا انكولاسره ﴿رُفَّتْ﴾ اُخْرَجْنَا هيقولون ورنه مخكېن مقدر دې، يعنې دوى به غواړي چې مونږ جهنم نه رااوباسلى شويدياته واپس كړې شونيبيابه مونږ نيك عملونه او كړو ﴿تَعْمَلْ صَالِحًا﴾ جواب امر دې ﴿غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ﴾ يعنې شرك به نه كوؤ، ﴿اَوَلَمْ نُنْعِمْكُمْ﴾ د دوى درخواست جواب دې، فيقال لهم ورنه مخكېن مقدر دې، بطور تجربه ورته د الله ﷻ د طرفه جواب ور كړې شي چې آيا مونږ تاسوته دومره عمر نه وو در كړې چې حق مو پكېن پيژندلې وي او توحيد موقبول كړې وي؟ دينه باوجود چې تاسو ايمان نه راوړو نوبيا مو هم ستاسو نه دايمان راوړو اميد نشته بس جهنم كېن اوسئ

«ما» ظرفيه ده يا موصوفه او يا موصوله ده، يعنې دومره زمانه او عمر راجح قول دادې چې دينه څه مخصوص مدت او عمر نه دې مراد بلكه هر مكلف انسان باندې ضرور بضرور دومره وخت تير يږي چې پكېن غور و فكر او كړى او حق ورته واضح شى او دهغه شان خامخا داسى څه سره واسطه راځي چې هغه دده لپاره داعى دحق وى او دانسان عمر چې څومره زيات يږي دومره وزته دامواقع زياتې ميلايږي، دي وجهى نه . په حديث كېن دي اعذر الله تعالى الى امرئ اخر عمره حتى بلغ ستين سنة بخاري وغيره، ﴿وَجَاءَكُمْ﴾ التذير نه مراد پيغمبران او دهغوئ نائبان او وراثان دى چې هغه داعيان دحق وى دينه مراد هغه مختلف حالات هم كيدى شي چې هغه دانسان پام آخرت طرف ته گرځوى، لكه بيمارئ شوې، عمر زياتيدل شو، دې وجهى نه بعض مفسرينو نذير نه مراد په گيره كېن سپين ويخته لگيدل اغتسى دى او څو ترينه دنوسى پيدائش اغتستې دې، خلاصه دا چې تذير هر هغه چاته وئيلى كيږي چې انسان آخرت طرف ته متوجه كړى، خواه هغه پيغمبر او دهغه نائبان وى يا نور حالات دژوند وى

فِيهَا تَصَبُّهُ أَي تَعْبُ، تَصَبُّ سَتْرِي وَالِي أَوْ مَشَقَّتْ تَهْ وَأَنِي أَوْ «لُغُوبُ» هَفَعُ فَتَوَرَّأَوْ سَوَمَانِي تَهْ وَأَنِي
 جِي دَتَعْبُ نَهْ پیداشي. نَفِي دَسَبُّ اگَر کِه جِي مَسْتَلَزِمَهْ وَي نَفِي دَسَبُّ لَرَهْ مَکَرْدُمَا لَغِي دِپَارَهْ
 صِرَاحَهْ نَفِي أَوْ کَرِي شَوَهْ «تَصَبُّ» جِسْمَانِي سَتَرِیَاتَهْ أَوْ «لُغُوبُ» رُوحَانِي نَفْسَانِي سَتَرِیَاتَهْ وَأَنِي
 «وَالَّذِينَ كَفَرُوا» دَاتَخْوِیْفُ اخْرُوي دِي کَافِرَانَو تَهْ جِي دَوُّ بَهْ تَوَلَّ عَمَرِيَهْ جَهَنَّمْ کِنِسْ پِرَاتَهْ وَي
 نَهْ بَهْ پَرِي مَوْتِ رَاخِي جِي دَعَذَابُ نَهْ خِلَاصْ شِي اَوْنَهْ بَهْ وَرَنَهْ پَهْ عَذَابُ کِنِسْ خَهْ کَمِي کِیَرِي.

«وَهُمْ يَمْضَرَحُونَ فِيهَا» ای یَسْتَفِثُونَ بِشِدَّةٍ وَعَوِيلٍ (جلالین) یعنی دَاکَافِرَانْ بَهْ تِیزِي نَارِي سَوَرِي
 وَهِي پَهْ جَهَنَّمْ کِنِسْ فَرِیَادَهْ کَوِي پَهْ ژَا اَنگولَا سَرَهْ «رُفَّتَا» اَخْرَجْنَا بِقَوْلُونْ وَرَنَهْ مَخْکِنِسْ مَقْدَر
 دِي، یعنی دَوُّ بَهْ غَوَارِي جِي مَوْنَرِ جَهَنَّمْ نَهْ رَا اَو بَاسَلِي شَوْدَنِیَاتَهْ وَاپَسْ کَرِي شَوْنَوِیَا بَهْ مَوْنَرِ
 نِیکْ عَمَلُونَهْ اَو کَرُو. «نَعْمَلُ صَالِحًا» جَوَابِ اَمَرْدِي «عَقَرُ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ» یعنی شَرکْ بَهْ نَهْ کَوُو.
 «أَوَّلَتْ نَعْمَرُکُمْ» دَدَوُّ دِرْخَوَاسْتِ جَوَابِ دِي، فِیْقَالْ لَمْ وَرَنَهْ مَخْکِنِسْ مَقْدَرْدِي. بِطَوَرِ زَجْرَهْ وَرَتَهْ
 دَاللهُ ﷻ دَطَرَفَهْ جَوَابِ وَرْکَرِي شِي جِي آيَا مَوْنَرِ تَاسَوْتَهْ دَوْمَرَهْ عَمَرَنَهْ وَؤَدْرْکَرِي جِي حَقْ مَو
 پَکِنِسْ پِیژْدَلِي وَي اَو تَوَحِيدْ مَوْقُولْ کَرِي وَي؟ دِیْنَهْ بَا وَجُودْ جِي تَاسَوِ اِيْمَانْ نَهْ رَا وَرُو نَوِیَا مَو
 هَمْ سَتَاسَوْ نَهْ دَا اِيْمَانْ رَا وَرُو اَمِیدْ نَشْتَهْ بَسْ جَهَنَّمْ کِنِسْ اَو سِي

«ما» ظَرْفِیَهْ دَهْ يَا مَوْصُوفَهْ اَو يَا مَوْصُولَهْ دَهْ، یعنی دَوْمَرَهْ زَمَانَهْ اَو عَمَرْ رَاجِحْ قَوْلْ دَادِي جِي
 دِیْنَهْ خَهْ مَخْصُوصْ مَدَّتْ اَو عَمَرْ نَهْ دِي مَرَادْ بَلْکِهْ هَرْ مَکْلَفْ اِنْسَانْ بَا نَدِي ضَرُورِ بَضْرُورْ دَوْمَرَهْ
 وَخْتِ تِیْرِیَرِي جِي پَکِنِسْ غُورْ وَفَکَرْ اَو کَرِي اَو حَقْ وَرَتَهْ وَاضَحْ شِي اَو دَهْفَهْ شَانْ خَا مَخَا دَاسِي
 خَهْ سَرَهْ وَاسْطَهْ رَاخِي مِي هَفَعُ دَدَهْ لِپَارَهْ دَاعِي دَحَقْ وَي اَو دَا اِنْسَانْ عَمَرْ جِي خَوْمَرَهْ زِيَا تِیْرِي
 دَوْمَرَهْ وَزَنَهْ دَا مَوَاقِعْ زِيَا تِي مِیْلَیَرِي، دِي وَجْهِي نَهْ. پَهْ حَدِیثْ کِنِسْ دِي اَعْدَاللهُ تَعَالٰی اَلِي اَمَرِي
 اَخْرَعْمَرَهْ حَتّٰی بَلَّغْ سِتِّینَ سَنَةً بِخَارِي وَغِیْرَهْ، «وَجَاءَكُمْ اَلنَّذِيرُ» نَذِیرَهْ مَرَادِ پِیْغَمْبَرَانْ اَو دَهْفَوُّ نَائِبَانْ
 اَو وَا رَثَانْ دِي جِي هَفَعُ دَا عِیَانْ دَحَقْ وَي دِیْنَهْ مَرَادْ هَفَعُ مَخْتَلَفْ حَالَاتْ هَمْ کِیْدِشِي جِي هَفَعُ
 دَا اِنْسَانْ پَامْ آخِرْتِ طَرَفْ تَهْ گَرْخَوِي، لَکِهْ بِيْمَارِي شَوِي، عَمَرْ زِيَا تِیْدَلْ شَو، دِي وَجْهِي نَهْ بَعْضْ
 مَفْسَرِیْنَوِ نَذِیرْ نَهْ مَرَادْ پَهْ گِیْرَهْ کِنِسْ سِپِیْنْ وِیخْتَهْ لَگِیْدَلْ اَعْتَسٰی دِي اَو خَو تَرِیْنَهْ دَنُوسِي
 پِیْدَاشْ اَعْتَسٰی دِي، خِلَاصَهْ دَا جِي تَذِیرْ هَرْ هَفَعُ چَا تَهْ وِیْلِي کِیَرِي جِي اِنْسَانْ آخِرْتِ طَرَفْ تَهْ
 مَتَوَجِهْ کَرِي. خَوَاهْ هَفَعُ پِیْغَمْبَرْ اَو دَهْفَهْ نَائِبَانْ وَي يَانُورْ حَالَاتْ دَرُوندَوِي

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝ هُوَ الَّذِي

بيشكه الله ﷻ عالم دي په غيب د آسمانونو او د زمكې، بيشكه الله ﷻ به بوه دي په خبرو د سينو باندې، الله ﷻ هغه ذات دي

جَعَلَكُمْ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ ۚ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۚ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ

چې گرځولي يئ تاسو خليفه گان په زمكه كښ، پس هغه څوك چې كفرئ وكړ نو به هغه دي وبال د كفر دهغه، او نه زيانوي كافر انولره

كُفْرَهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۚ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرَهُمْ إِلَّا خَسَارًا ۝ قُلْ أَرَأَيْتُمْ

كفر كول دهغوئ په نزدې دهغوئ مگر غصه، او نه زيانوي كافر انولره كفر كول دهغوئ مگر تاوان، او وايه ته خبر اكرئ

شُرَكَاءُ كُمْ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ أَرَأَيْتُمْ

د شرېكانو ستاسو هغه چې سوالونه كړئ تاسو دهغوئ نه ماسو د الله ﷻ نه، او بشاني ماته

مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا

چې څه حصه پيدا كړې ده دوي د زمكې نه، يادوي لره شركت دي په اسمانونو كښ، يا وركړيدي مونږ دوي ته كتاب

فَهُمْ عَلَى بَيِّنَةٍ مِّنْهُ بَلْ إِنَّ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ إِلَّا غُرُورًا ۝

نودوي په واضح دليل دي د دغه كتاب نه، بلكه نه كوي وعده ظالمان يو بل سره مگر دوهوكي

﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ۱۰، دليل عقلي دي په توحيد، دي كښ

د الله ﷻ د غيب دانئ ذكر دي چې صرف الله ﷻ د آسمانونو او د زمكې په هرېت څيز باندې عالم

دي، او د سينو په رازونو باندې خبر دي لهذا صرف الله ﷻ د هر چا لپاره كار ساز او گټورئ او په

وخت د مصائبو كښ صرف دهغه نه غواړئ، دغه شان دا آيت تعليل دي ما قبل دپاره چې الله ﷻ

په هر څه عالم دي، كچرته دوزخيان دنيا ته واپس هم كړي شي بيا به هم نيك عمل نه كوي.

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ مَدَاتر غيب دي ايمان ته، چې مونږ په زمكه كښ تاسو خپل خليفه گان

گرځولي يئ لهذا په خپله هم ايمان راوړئ او نور وته هم د دي دعوت وركوي كفر مه كوي كفر

كښ ستاسو نقصان دي، ﴿خَلِيفَ﴾ د خليفه جمع ده نائب اوقا نيقام ته وائي، يعنئ زمكې او

كانات انتظام وانصرام مې درته حواله كړې دي او هغې كښ د تصرف اجازت مې دركړې

دی یا دخلاف معنی ده یوبل پسې راتلونکی، یعنی یو راشی څه وخته پورې په دنیا کښ وی بیا لارشی بل راشی او هغه دده مال و متاع مالک جوړ شی دچاسره هم دا دنیا همیشه لپاره نه ده لهذا ایمان راوړئ کفر مه گوی.

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ هَدَيْنَا لَهُمُ الدِّينَ أَفَلَا تَعْلَمُونَ﴾ ددلائلو مذکور دده دویم ځل او د مشرکانو نه د دلیل عقلي مطالبه ده په شرک، چې په کوم دلیل تاسو دا خپل بتان د الله ﷻ سره شریکوي، آیا د ځمکې څه حصه دوی پیدا کړې ده؟ یا د آسمانونو په نظام کښ د الله ﷻ سره شریک دي؟ څه لږ د عقل نه خوکار واخلئ ﴿أَرَأَيْتُمْ مَاذَا خَلَقْنَا لِلْإِنسَانِ﴾ ددلائلو مطالبه ده، چې عقلي دلیل خودرسره نشته، نو داسې یو معتبر نقلي دلیل پیش کړئ چې د هغې په اساس تاسو شرک کوئ ﴿بَلْ إِنْ يَعِدُ الْمُظَلِّمُونَ﴾ باضراب دې د مقابل نه چې نه ورسره دلیل عقلي شته نه ورسره دلیل نقلي بلکه هسې یوبل ئی دهوکه کښ غورځولي دي، ﴿إِنْ يَنْفَكُ مِنْهُمْ﴾ دې، ﴿يَنْفَكُ مِنْهُمْ﴾ نه مراد متبوعین او مشران دي، ﴿يَنْفَكُ مِنْهُمْ﴾ مراد اتباع دی، یعنې متبوعین خپلو اتباعو ته صرف دهوکه ورکوي او وعودي ورسره کوي چې: هؤلاء شفعاؤنا عند الله، چې دا معبودان به زموږ شفعاؤ وي، یا ﴿يَنْفَكُ مِنْهُمْ﴾ مراد شیاطین دي او د ﴿يَنْفَكُ مِنْهُمْ﴾ مشرکان مراد دي

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا ۚ وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا

بیشکه الله ﷻ ټینګ ساتلی دی آسمانو نه او زمکه ده بې ځایه کیدلونه، او کچرې بې ځای شي دادواړه نه به کړي راتینګ دوی

مِنْ أَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ۝ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ

هېڅ څوک ماسو د الله ﷻ نه، بیشکه الله ﷻ ډیر صبر کونکې څخه کونکې دي، او قسمونه کوي دوی په الله ﷻ باندې

جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْلًا مِّنْ إِحْدَى الْأُمُومِ

پاڅه قسمونه خپل کچرې راغې دوی ته پیغمبر نو خامخا به وی دوی یعنې مونږه زیات په هدایت دهر هرات نه،

فَلَكُنَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا رَأَوْهُمْ إِلَّا تُفُورًا ۝ أَسْمِكُمْآرًا فِي الْأَرْضِ

نو کله چې راغې دوی ته پیغمبر نو زیات ئې نه کړو د دوی مکر نفرت، چې تکبر کول وو په زمکه کښ

وَمَكْرُ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ

سب به بیرونه و در دعو او به راجسه کبری، مکرید مکر به کونکی دهغه باندی، نودونی نظرنه کوی مکرید طریق داولوس.

فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ۝

نوهرگز اوبه نه مومی نه دطریق دالله ﷻ لره بدلیلدل، اوهرگز اوبه نه مومی نه دطریق دالله ﷻ لره، گر خدیل.

«إِنَّ اللَّهَ يُبَدِّلُ الْأَمْثَالَ وَالْأَرْضَ» (۱۱) دلیل عقلی دې په توحید، چې حفاظت کونکې د آسمانونو او زمکې صرف الله ﷻ دې، الله ﷻ نه ماسوی نی بل څوک حفاظت نشي کولی. لهذا مبعود، حاجت روا هم صرف الله ﷻ او گنړی، «يُغَيِّرُ» مراد د امساک نه حفاظت کول او ساتل دي «أَنْ تَزُولَ» مفعول له دې ای کرامه ان تزلوا یا لا تزلوا، تزلوا نه مراد د هینت موجوده نه بې ځایه کول او منتقل کول دي، یا ورته مراد زلزلې راوستل دي «وَلَنْ زَالًا» موطنه للقسم دې، «إِنْ أَمْسَكْتُمْ» ان تافیه دې، قرب قیامت ته چې کله په اسمانونو او زمکې زلزلې راشي نوبیا به نی بل څوک حصار ولې نشي، «يَنْ بَعْدَهُ» بعد د تلته په معنی د سوی سره دې ای من سواه جل جلاله (جلالین)، «إِنَّهُ كَانَ خَلِيمًا غَفُورًا» یعنی بې شکه الله ﷻ حلم والادې نو د مشرکانو په تعذیب کښ جلدی نه کوي او چې څوک توبه او باسي نوتوبه نی قبلوي، حالانکه مقتضی د شرک داوه چې د انظام نی ټول درهم برهم کړې وې.

«وَأَنصِرُوا لِلَّهِ مَا دَازَجَرْدِي قَرِيشَ مَكُوزَتِهْ» او تخويف اخروي دې، قریشوته چې کله معلومه شوه چې اهل کتابو یعنی يهود او نصاری، د خپلو انبیاء کرامو تکذیب کړې وو نو او نی و نیل چې په دوی دې لعنت وي چې د خپلو انبیاء کرامو تکذیب ئې او کړو، په الله مودې قسم وي کچرته مونږ ته رسول مبعوث شي نومونږ به د خپل نی دیر زیات اطاعت کوو، د مخکښ خلقو په شان تکذیب به ئې نه کوو، لیکن چې کله حضور ﷺ تشریف راوړو، نبوت ورته ملاو شو نو بیانی ورسره عداوت، نفرت شروع کړو، او د حضور ﷺ خلاف ئې منصوبې شروع کړې نو د آیاتو نه نازل شو «مِنْ آيَاتِ الْآلَامِ» الف لام د عهد لپاره دې، معهودې سره تکذیب کونکي امتونه دي، یاد استغراق لپاره دې، یعنی د هر هرامت نه به زیات هدایت موندونکي او اطاعت

کونکي يو . اَنَّمَا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ ضمير راجع دي فرستوته . د نذير ته مراد حضور ﷺ دي .

اَسْتَبْكَرًا فِي الْأَرْضِ دي کس درې احتمال له دي ۹. بدل دي د نفور نه ۲. مفعول له دي ۳. حال دي اي مستکبرين و مکر الشقي عطف دي په اَسْتَبْكَرًا بيا په نفور اضافت د موصوف دي صفت نه . يعني بد تدبير او مکر . مراد حضور ﷺ د قتل کولو منصوبې دي وَلَا تَحْقِقْ اي لا ځيپ يا معنی د لا ځيپ دي يعني دوى خود حضور ﷺ خلاف منصوبي جوړه وي ليکن قانون د الله ﷻ دادې چې منصوبه جوړه ونکې پکښ پخپله را ځيږي . شعر

کوهي مه کنه دبل سري په لار کښ هسي نه دکوهي په غاړه ستالارشي

په يوروايت کښ دي لاتمکرو ولا تمينوا ماکراً فان الله تعالى يقول ولا يقيم المكر السئ الا باهله . (روح المعاني) او کفار مکووته د دې منصوبو سزا په ورځ د بدروړ کړې شوه . که سوال او کړې شى چې د آيت نه معلومېږي چې د چا خلاف منصوبه اوسازش کله هم کامياب کيدلې نشي بلکه ماکر ته نقصان رسي حالانکه د يرځله سازش کامياب شي مکرئى او چلېږي

جواب ۱. مکر نه دلته مکر خاص مراد دي چې نبی ﷺ سره مکر کول دي او دهغه خلاف منصوبي جوړول دي . نو د دې ناکامه کيدل ظاهر دي ۲. يامکر نه مراد عام دي ليکن کوم ځاى چې کامياب شي نو هغه ځاى د دې اهل او مستحق وي . او آيت کښ د دې نفې نده بلکه اثبات دي ۳. يادلته مراد د انجام په اعتبار سره دي . يعني اگر چې ظاهراً و في الحال دده سازش کامياب وي . ليکن انجام دده به خراب وي (البحر المحيط) .

فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ يعني دوى صرف دا غواړي چې عذاب راباندې نازل شي لکه په مخکني خلقو چې نازل وو . پدې وجه دوى تکذيب کوي . بس انتظار دى کوى د الله ﷻ عادت کريمه نه بدليږي عذاب به ورباندې راځي .

اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَلَّا

يادوى نه دي گرځيدلي په زمکه کښ چې نې ليدلې وي څنگه وړانجام دهغه خلقو چې دوى نه مخکښ وړاو وهغوى

أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمُوتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ

ډير سخت دوى نه به قوت کښ . اونه دي الله ﷻ چې عاجزه کړي هغه لره هېڅ څيز به اسمانونو کښ اونه په زمکه کښ .

إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ يُوَاحِدُ اللَّهُ النَّاسَ إِمَّا كَسَبُوا مَا تَرَكَ

بيشكه الله ﷻ دې عالم قادر او كچرې نيولې الله ﷻ خلق په سبب دهغه عملونو چې دوى كوي برسې به نې نه وړ.

عَلَى ظَهْرَهَا مِنْ كَذِبَةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ

په تادزمكه باندې هيڅ زنده سر، ليكن ورستو كوى دوى لره ترويوې نيتې مقررې پورې. پس هر كله چې راشي نينه ددوى

فَإِنَّ لِلَّهِ كَانَ يَوْمَئِذٍ بَصِيرًا ﴿٥١﴾

(نوبدله به ور كړى هر چاته څكه چه، الله ﷻ دې په بندگانو خپلو ليدونكي

﴿أُوْلَئِكَ يَمُوتُوا فِي الْآرْضِ﴾ داتخويف دنيوي دې اوماقبل دپاره استشهاددې. چې دوى

پخپلو سفرونو دتجارت كېش شام، يمن، عراق، ته د مكذبين د هلاكت مشاهده كړيده چې هغوئ

ددوى نه په هراعتبار سره ښه وؤ الله ﷻ د تكذيب پوجه هلاك كړيدي نو دوى به هم هلاك كړي

دادالله ﷻ سنت دې، ﴿مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ به مراد قوم نوح، عاد، ثمود وغيره دي، ﴿إِنَّهُ كَارِئٌ عَلِيمًا قَدِيرًا﴾

تعليل دې دماقبل چې الله ﷻ لره څوك عاجزه كولې نشي دچا د عذاب نه. څكه چې الله ﷻ

دبرپوهه اوديرقدرة طاقت والادي.

﴿وَلَوْ يُوَاحِدُ اللَّهُ النَّاسَ﴾ ددادالله ﷻ دحلم بيان دې چې الله ﷻ دچا گرفت نه كوي بلكه مهلت

وركوي چې انسان توبه اوباسي او كه چرته مهلت ئې نه وركولې نوپه مخ دزمكه به هيڅ ه

ژوندې پاتې نه شي، نه انسان، نه حيوان، باقي تشرېح ددې آيت كريمه دسورة النحل آيت (۱)،

كېش تفصيلاً تيره شويده هلته ئې اوگورئ ﴿إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ همدادورنه ورځ دقيامت ده

﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ فلان الله ﷻ يعنې چې كله قيامت راشي نوياباه الله ﷻ هرچاته خپل خپله

بدله وركوي. ان خيرالخيروان شرافتر، څكه چې الله ﷻ دهرچاپه عمل خبرداردې، د﴿فَإِذَا جَاءَ﴾

بخزاء محذوفه ده چې (بخازي) دې او ﴿فَلَرَأَى اللَّهُ﴾ دهغه قائمقام دې، اوتعليل دې ددغې جزا.

محذوف (روح).

رکوعانها (۵)	سورة یسین مکیه	آیاتها (۸۳)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بیحده مهربان او ډیر رحم کونکې دې شروع کوم		

ترتیبها حسب التسلسل (۳۶)، وحسب النزول (۴۱)

نزلت بعد الجنّ وقبل الفرقان.

ربط اسمی: ماقبل سورت سره ئی ربط اسمی دا دې چې هغې کښې دالله ﷻ د فاطر کیدلو اثبات اودهغې دلالت وؤ. اوس په دې سورت کښ ترغیب دې چې په توحید داسې مستقیم پاتې شئ لکه څنگه چې صاحب یسین رجل مومن د استقامت مظاهره کړې وه.

ربط معنوی: ماقبل سورة فاطر سره ئې ربط معنوی داسې دې. چه ماقبل کښ په نفی دشفیع قهري باندې دلالت بیان شول. دې سورة کښ ترقي ده چه شفیع قهري منونکی مونږ هلاک کړل نو خپلو معبودانوولې بچ نکړل، کمال قال تعالى: أَلَمْ يَرَوْا كَرُّ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مَرَّةً

أَلْقُرُونِ أَهْمَ إِلَهُمَ لِئَلَمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٠﴾

خلاصه

تمهید مع الترغیب: آیت: ۱-۱۲

دعوه د سورت: لَا تَقْنِ عَنِّي شَفَعَتُهُمْ (آیت ۲۳)

اووه (۷)، دلالت علیه ذکر کیری په دعوي باندې

(۱)، وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ (آیت ۳۲، ۳۳)، (۲)، وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ (آیت ۳۷)

(۳)، وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا (آیت ۳۸)، (۴)، وَالْقَمَرَ قَدَرْتَهُ مَنَازِلَ (آیت ۳۹)

(۵)، لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا (آیت ۴۰)، (۶)، وَآيَةٌ لَهُمُ أَنَا خَلَقْنَا (آیت ۴۴، ۴۱)

(۷)، أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَا خَلَقْنَا لَهُمْ (آیت ۷۳، ۷۱)

بنخه شکوي دکافر انونه ذکر کیری

- (۱) «يَحْسِرُونَ عَلَىٰ آلِهِمَا» (آیت ۳۱)،
 (۲) «وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا اللَّهَ» (آیت ۴۵، ۴۶)،
 (۳) «وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا اللَّهَ» (آیت ۴۷)،
 (۴) «وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ» (آیت ۵۳، ۵۴)،
 (۵) «أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَاهُ» (آیت ۷۷، ۷۸).

شیر نخبیفات ذکر کیری

- (۱) «إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ» (آیت ۱۲)،
 (۲) «لَهُمْ مَثَلًا لِّلَّذِينَ آمَنُوا» (آیت ۱۳، ۱۴)،
 (۳) «مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً» (آیت ۴۹، ۵۰)،
 (۴) «وَأَمَّا يَوْمَ يَأْتِي السَّمَاءُ دُخَانًا» (آیت ۵۹، ۶۰)،
 (۵) «وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ» (آیت ۶۶، ۶۷)،
 (۶) «وَلَوْ نَشَاءُ لَمَمَسْتَهُمْ عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ» (آیت ۷۷، ۷۸).

دوه بشارتونه ذکر کیری

- (۱) «إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ» (آیت ۱۲)،
 (۲) «إِنَّا أَصْحَابُ الْجَنَّةِ» (آیت ۵۵، ۵۶).

دوه زجرونه ذکر کیری

- (۱) «أَلَمْ يَرَوْا كَرَّمْنَا قَبْلَهُم» (آیت ۳۱)،
 (۲) «وَأَتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً» (آیت ۷۳، ۷۴).

او په آخر کښ دسورت لب لباب ذکر کیری چې فُسُحْنُ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَآيَةُ
 تُرْجَعُونَ

فضائل په حديثونو کښ دسورة يسين ډير فضائل راغلي دي. په يوروايت کښ دي
 دهرخيزدپاره زړه وي. دقرآن شريف زړه سورة يسين دي. ځکه چې قرآن مقابل دشرک دی
 اودشرک بنياد او زړه شفاعت قهري دي اوددې سورة اصلي دعوه نفي دشرک اونفي دشفاعت
 قهري ده.

دعطاء ابن ابي رباح نه روايت دي چې حضور ﷺ فرمايلي دي من قرأ يسين في صدر
 التهار فقصبت حوائجه يعني چاچې دورځې په شروع کښ سورة يسين اولوستلو دهغه ډټولي
 ورځې حاجتونه پوره کړې شو.

په يوحديث کښ راغلي دي چې څوک سورة يسين خاص دالله ﷻ درضاء لپره اولولي

دفعه ۲۰ مېسي پر گډ شو. معرف کيږي. پس دا سورة به خپلومړۍ نډې اوله ۱۰ په يوروايت کښ دي دسوره سين نوه به نورات کښ ومنعه، دې چې خپل لوستونکي دپاره ددنيا و آخرت په نېکې و منامل دي. ددني و آخرت مصيبت لري کوي. د آخرت به لري کوي.

ددې سوره نوم رافعه، خافضه هم دي. د مؤمنانو مرتبې اوچونکې اودک - انو - رجي خکه کونکې. يوروايت کښ دي چې حضور ﷺ فرماني چه خمازده غواړي چه سورة سين خما دهرامتي په زړه کښ وي

يَسْ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ⑤

الله ﷻ نه پوهيږي په مراد خپل ددينه. قسم دي په قرآن حکيم باندې. ښکته نه خامخا د رسولانو نه

عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ⑥ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ⑦ لِيُنْزِلَ

او ښکته نه شي په لاري سمې باندې. نازل کړي شوې دي د زور و زيات طرف نه چې رحم کونکي دي. چې اوږوي نه

قَوْمًا مَّا أَتَيْنَا أَبَاوَهُمْ فَهُمْ غٰفِلُونَ ⑧

دغه قوم چې نه وو ږولي شوي پلاران د هغوی پس دوی ناخبره دي.

پس دا د حروف مقطعاتونه دي. تفصيل ئ په ابتدا - سورة بقرې کښ تير دي. ابن عباس

ﷺ فرماني پمعنی د نیا انسان دي. بعض وائی حبشي لفظ دي پمعنی د یار جل. بعض وائی دانوم دي دنومونو د الله ﷻ نه. بعض وائی د نبي اکرم ﷺ په نومونو کښ یونوم دي. لکه په حدیث کښ دي ان الله تعالی ستای فی القرآن سبعة اسماء، محمد، واحد، وطه، و سین، والمزمل، والمدثر، وعبد الله (قرطبي) بعض وائی معنی ئ یا خیر البشر ده، چا ویلي دي د قرآن دنومونو په یونوم دي

وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ⑨ ای ذی حکمة. ددې خائی نه تر آیت (۱۱) پورې تمهید دي. پدیکښ د حضور ﷺ صداقت ذکر کيږي. و او قسمیه دي. قسم برائی استهاد دي يعني مقسم به دلیل گرځولې شوې دي په جواب قسم. اتصاف د قرآن په الْحَكِيم سره اسناد مجازي دي. خکه چه حقیقه نسبت ئ الله ﷻ ته کيږي (روح).

إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ⑩ دا جواب قسم دي. دي کښ دکافرانو درې خبرو رد دي (۱) اوله خبره

دا چې ته د الله ﷻ رسول نه ئی. ای لست مرسلان (۲)، دویمه خبره دا چې به داخلې آبواو اجداد، دین خلاف روان ئی نوته گمراه ئی. (۳)، دریمه خبره دا چې دا قرآن د الله ﷻ کتاب نه دې. (نمر المؤمنین) دا داوولې خبرې جواب دې، چې بالکل اویقینا دا الله ﷻ رسول ئی او داهران حکیه پدې گواه دې چې ته په حقه رسول ئی. او دې ستاد صداقت گواهی ورکوي

﴿عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ دیکېن د دویمې خبرې جواب دې، چې ته بالکل په سمې لارې ئی دوی گمراه دی. دایا خبرثانی دې د ﴿إِنَّكَ﴾ ای انک علی صراط مستقیم. یا متعلق دې د ﴿الْمُرْسَلِينَ﴾ ای لمن الذین أرسلوا علی صراط مستقیم (روح) یعنی ته دهغه رسولانوته ئی چه په صراط مستقیم باندې لیږلی شوی وو

﴿تَنْزِيلَ الْكِتَابِ﴾ دریمې خبرې جواب دې. تنزیل - مفعول مطلق دې د فاعل محذوف ای نزل تنزیل. دا هه جواب قسم تحت راخی. یعنی دا قرآن پخپله گواهی کوی چې دا دالله ﷻ حق کتاب دې. او هغه نازل کړیدې، نبی کریم ﷺ دخان نه نه دې جوړ کړی. ﴿الْقُرْآنَ﴾ دیر زور آوړ. چې هغې یو مظهر دا دي چې تاسود هغه کلام مقابله هم نشی کولې او دهغې مثال راوړلونه عاجز یئ. ﴿الْحَمْدُ﴾ کامل رحمت والا دي. دې دوو صفاتو ذکر کولو کس ترغیب دې ایمان ته

﴿لِنُنْذِرَ قَوْمًا﴾ بعثت مقصد ذکر کیدی، متعلق دې یا ﴿تَنْزِيلَ﴾ یا د ﴿الْمُرْسَلِينَ﴾ سره، یعنی ته رالیږلې شوې ئی لپاره دیرولو ﴿قَوْمًا﴾ نه مراد اهل مکه دي. چه نيز دې زمانې کسې دوی ته رسول نه وو راغلې ﴿مَا أُنْذِرَ آبَاؤَهُمْ﴾ راجع قول دا دې چې (۱) ماتانفیه ده. جمله صفت ده د ﴿قَوْمًا﴾ یعنی داسې قوم چه اباؤته ئی انذار نه و وشوې. او مراد آباء نه قریب آباء دي. یعنی قوم حیثیت کس وجود ته راتلونه بعد چې د دوی کوم آبا و اجداد وو. هغه مراد دی. ځکه چه بعیدو ته اسماعیل ﷺ راغلې وو (۲) بعضې وائی مات موصوله بمعنی الذي دې. مفعول ثاني دې د ﴿لِنُنْذِرَ﴾ ای لتنذر قوماً الذی انذرهُ الرُّسُلُ اباءَهُم الابعدين (روح) نومعنی دآیت داده چې نه اویروي هغه قوم چې یرولی وو آباء بعیده د دوی رسولانو (۳) بعضې وائی مات مصدریه دې نو جمله توله صفت دې لپاره دمصدر مؤکد ای لتنذر قوماً انذاراً مثل انذار الرسل اباءَهُم الابعدين

(روح)

﴿فَهُمْ غَافِلُونَ﴾ که مانافیه شي نو داتفریع ده په ﴿مَا أَنْذِرَ﴾ باندې ، نو مطلب دادې چې ددوی اباوته انذارنه ووښوي نو ددوی پدې وجه غافله دي او دهادیت نه به خبره دي او که مانافیه نشي بلکه موصوله یا مصدریه شي نو بیا ددې جملې تعلق د﴿لِئَلَّذِرَ﴾ سره دې ، نو معنی به داشي چې نه اویروې داسې قوم چې هغوی غافله دي دهنه عذاب نه چې هغې سره نی اباوته انذار شوې وو (روح وغیره) .

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ إِنَّا جَعَلْنَا

په تحقیق سره ثابته شوه داخبره په ډیروددوی باندې نو ځکه دوی ایمان نه راوړي ، بیشکه مونږ ګرځولي دي

إِنَّا جَعَلْنَا فِيهِمْ آغْلًا فَمَهَىٰ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُونَ ۝ وَجَعَلْنَا

په ستونوددوی کښ طوقونه ، نو هغه رسیدلي دي زنوته ، پس دوی سراوچت کړي شوي دي ، او ګرځولې دې مونږ

مِنْ بَنِي آدِنِيهِمْ سَنًا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَنًا فَأَعْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُفْهَرُونَ ۝

مخې ددوی ته دیوال اوورستوددوی ته دیوال ، پس پټ کړي دي مونږ دوی نو دوی هیڅ نه ویني ،

وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝

او برابره ده په دوی که یروې ته دوی اوکه نه یروې دوی ، ایمان نه راوړي دوی

﴿لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ﴾ دبعضت مقصد ذکر کولو ته بعد اوس د مبعوث الیهم یعنی دخلقو حالت

بیان دې ، چې دوی ته کله پیغمبر راغی نو دوی په دوه حصو کښ تقسیم شو ، ځنونی تکذیب او کړو اوځنوپرې ایمان راوړو ، دې آیتونو کښ مکذبینو حالت بیان او هغوی ته تخویف دې ، چې دوی ته ضدو عناد په وجه حق نه ښکاری او ایمان نه رواړی ، لهذا دوی د الله عذاب مستحق ګرځیدلی دی ، د ﴿الْقَوْلُ﴾ نه مراد (۱) یا عذاب دې ، یعنی د ضدو اعتباد اختیارولو پوځه بدوی د عذاب الهي فیصله شویده ، (۲) یا ورته مراد دا قول د الله عذاب دې ابلیس ته ، لاملتن جهنم منکم اجمعین (۳) یا ورته مراد فیصله د تقدیرده یعنی په علم د الله عذاب کښ دا ثابته ده چه دوی

ایمان نه راوړي ﴿فَلَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ بقاء تعریفیه ده یعنی مسلسل ضد و عندد سوچه له څخه وړنه په زړونو باندې مهر جباریت لگولې دی نوځکه اوس دوی ایمان نه راوړي

﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِيْ أَعْيُنِهِمْ أَغْلًا﴾ اعتناق جمع دغڼو ده. مرئ ته وائی. اغلا لجمع اغل ده ضووه وائی ﴿فَبُهِتَ﴾ ضمیر اغلا لو (نخیرونو) ته راجع دې بعض وائی لاسونو ته راجع دی. یعنی لاسونه به ئې خنوته رسیدلي وي. اول مرجع اولی دې. ځکه چه د لاسونو ذکر مخکې نه دې سوی ﴿إِلَى الْأَذْقَانِ﴾ ای واصله الی الاذقان یعنی داطوق ئی ځنې پورې رسیدلې وی. ﴿فَبُهِتَ الْمُفْلِحُونَ﴾ مستحق دې د الافتاح نه رفع الراس و غرض البصر ته وائی. مُفْلِح هغه چاته وائی چه سرستې ځکه کولې. داپه پخوانو قید خانو کښ قیدی ته دسزا ورکولویوه طریقه وه چې دده به مرئ کښ به ئی زنجیر واچولونو تاوړاتاوبه ئې کړ واودځنې لاندې به ئې وړته غوټه ورکړه. وپه غوټه کښ به ئې ورته میخ ټک وهلوچې هغه به دقیدی ځنې سره اولږیدلونو فیدی به سراجوت نیولې وو. نوختیدلې به نشو

اکثر مفسرینو په نیز دادواړه آیتونه ددوی ضد او عناد تمثیل دې. لکه چې دیوسری مرئ کښ غټ طوق اچولې شوې وی. چې دهغې وجهې نه ئی سرپورته وی. نه سرلاندې کولې سی اونه اخودیخوا مخ گرځولې شی. مخکښ ورته هم دیوال وی او ورستو هم دیوال وی. نونه دی مخکښ کتلې شی اونه تللې شی اونه ورستو. نو دهغه شان حالت ددوی دې. دحق نه نفرت اوباطل سره محبت دوی دپاره طوق گرځیدلې دې. دحق نه تکبر اوایمان نه اعراض دقمع کیفیت گرځیدلی دې. چې نه حق ته ټیټې دې شی. اونه ورته اوپیدې شی. او داخواهشات ورله دیوالونه گرځیدلی دی چې ددوی نه چاپیره دی اودوی ترینه رق نشی وهلې اوگمراهی کښ پراته دی. غرض داچه دوی ضد و عناد په کفر کښ داسې راگیر کړی دي چې دوی نه مخکښ تلې شی نه ورستو. نه اخواکتې شی نه دیخوا

بعض مفسرین وائی چې داتمثیل نه دې بلکه حقیقت دې. اودآیت نازل دې په سب دیوې خاص واقعې. چې حضور ﷺ یوه ورځ په مسجدکښ مونځ کولو. قراءت ئې هم په جهر سره کولو. نو کفاروته داږیریده اولږیده نو حضور ﷺ ته دتکلیف ورکولو دپاره راپاسیدل. نو لاسونه ئې د مرو سره اونختل. اوسترگې ئې ږندې سوي. مخکښ ورستو ورته هیڅ نشو کتل. بیانیې ﷺ نه راغلل. دالله ﷻ اودصله رحمي واسطه ئې ورکړه. معافي ئې ترینه او

غوښه. د حضور ﷺ دعا سره ئې لاسونه کولاً و شول. نظرنې هم صحيح شو. لیکن ایمان ئې رانه وړلو. نو د بېن ﷺ وَالْفَرَّانِ الْكَبِيرِ هغه تر ټولو لږ تندرته لا پورې آیانونه نازل شول. مفسرینو د دې آیاتونو په شان نزول کښ نورې واقعې هم ذکر کړيدي لیکن هغه ټول روایات ضعیف دي. البته داروایت د هغوئ نه سند په اعتبار سره قوي دي. وقال الشوكاني: وفي الباب روايات في سبب ذلك، هذه الرواية احسنها واقرها الى الصحة (فتح القدیر).

بعض وائی چې دا تر ټولو د لاسونو حقیقه دي خودا د دوی په جهنم کښ د سزا کیفیت ذکر دي. لکه بل آیت کښ راغلي دي. اذا اغلغل في اعناقهم والسلاسل يسحبون، تعبیر ترینه په ماضي سره د وجي د تیقن نه شوي دي.

«وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا» دا د مقابل تمثیل تتمه ده چې دخپل ضد پوځه داسې د هدایت نه محرومه دی لکه د یوانسان مخې اوروستو هر طرف ته دیوال را چاپیره وي. دې پکښ راگیر وي. تللې هم نسي. سترگې ئې هم تر لې وي کتل هم نشي کولې. «بَيْنَ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ» او «وَمِنْ خَلْفِهِمْ» د ټولو جهاتو نه کنایه ده

«وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ» د مقابل توضیح او تفریع ده، باقی تفسیر پکښ په تفصیل سره په ابتداء د

سورة البقره کښ تیر دي.

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْعَلِيمَ

بیشکه ته یوې نغ اخلي د نصیحت ستانه هغه څوک چې تابع داري کوي د نصیحت او بریږي د رحمن نه په پټه سره.

فَبَشِّرْهُ بِعَفْوَةٍ وَاجْرٍ كَرِيمٍ ۝ إِنَّا نَحْنُ الْمَوْتَى وَنَكْتُبُ مَا

پس زیرې ورکړه ده ته د بخښنې اود اجر نیک. بیشکه مونږ به ژوندي کوؤمري اولیکو مونږ هغه عملونه

قَدَّمُوا وَإِنَّا لَهُمْ وَكُلِّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ۝

چې مخکښ لېږلي دي دوی اونښې د عملونو د دوی او هر څیز محفوظ کړيدي مونږ هغه په کتاب ښکاره کښ لوح محفوظ.

«إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ» دمکذیبونو د حالت بیان نه بعد اوس تصدیق کونکو او ایمان راوړونکو حالت بیان دي او هغوئ ته بشارت اخروي دي. یعنی دوی د قران اتباع کوی او الله

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ الَّتِي كَانَتْ لِلرَّاسِخِينَ﴾. او دهغي نتيجہ داده چې ته ورته کوم نصيحت کوي نو هغه پرې اثر کوي. ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ نه مراد قرآن دي، او اتباع نه مراد تامل کول او عمل کول دي ورباندې روح ياد ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ نه مراد وعظ او نصيحت دي ﴿فبشره﴾ دا بشارت دي ﴿وَأَخْرَجَ كَرِيمًا﴾ نه مراد جنت دي اوجنت ته اجر کريم ځکه وائي چې دا بدله په کرم باندې مبنی ده ځکه چې جنت او دهغي نعمتونو ابدی هم دي او کامل هم دي، او د انسان اعمال محدود او ناقص دي د الله ﷻ شان لائق نه دي نو د محدود او ناقص اعمالو بدله ابدی او کامله ورکول محض کرم او فضل دي.

﴿إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْذِيبُ كُونُكُو وَتَصَدِّقُ كُونُكُو دَحَالَتِ بَيَانِ نَهْ بَعْدِ اَوْسِ دَاآيَتِ بطور تتمه او نتيجہ ذکر کيږي چې پدیکېن مؤمنانو ته ترغيث او بشارت دي او کافرانو ته تخويقات او زجر دي، چې تاسو څه اعمال کوئ، مونږ هغه ليکلو، آخر به مرئ او بيا څو به مونږ قيامت په ورځ ژوندي کوو، او حساب کتاب به درنه اخلو. که نیک عمل خو کړې وي نو هغې بدله به درته ميلاويږي او که بد عمل خو کړې نو دهغې بدله به درته ميلاويږي.

﴿وَتَكْتُمُ﴾ مراد د کتابت نه حفاظت د اعمالو دي، ځکه چې ليکل ذريعه د حفاظت ده ﴿مَا قَدْ مَوَّاهِنَهُ﴾ مراد هغه عملونه دي چې پخپله ئي کړي وي، آخرت ته ئي ليرلي وي ﴿وَوَائِرُهُمْ﴾ پدې کيس دوه قوله دي (۱) يوداچه مراد د دينه اثرات او ثمرات د عملونو دي چې ورستو خلقوته ئي پريدي، نو که د نیک عملونو اثرات وي نو دهغې به انسان ته نيکه بدله ورکولې کيږي او که بد عملونه وي دهغې گناه به ورته ميلاويږي، په حديث کيس دي: من سن في الاسلام سنة حسنة: فله اجرها و اجر من عمل بها بعده من غير ان ينقص من اجرهم شي، ومن سن في الاسلام سنة سيئة: فله وزرها و وزر من عمل بها من بعده من غير ان ينقص من اوزارهم شي (مسلم، کتاب الزکوة) يعني چاچه په اسلام کيس يوه ښه طريقه رائج کړه نو ده ته به دهغې اجرهم او ورستو عمل کونکو اجر به ورته هم ورکولې کيږي، او د عمل کونکو په اجر کيس به څه کمی نه کيږي، او چاچه غلطه طريقه رائج کړه نو دهغې گناه هم او ورستو عمل کونکو گناه به ورته هم ملاويږي، د عمل کونکو په گناه کيس به څه کمی نه کيږي، دغه شان بل حديث کيس دي چې انسان ته د ښه وړ نه ورستو هم د درې قسمه عملونو ثواب ملاويږي (۱) د صدقه جاريه، لکه جمات جوړه ول، کوهی کنستل، کتاب تصنيف کول وغيره (۲) چاته د علم تدريس کول (۳) اولاد صالحه د ځان نه ورستو پريښودل چې هغوی

ورته دعا گانې کوي

(۲) یا مراد د «وَأَثَرُهُمْ بِهِنَّ نِشَازٌ مُّثْقَلٌ يُضْطَرُّنَ إِلَى الْأُذُنِ وَالْجُمُوحُ يُحْتَزُّنَ إِلَى الْوُجُوهِ فَكَأَنَّهُمْ بَرْقَصٌ أُنْزِلَ أَلْفُ رُجُومٍ» یعنې انسان چه نیک عمل دپاره څي نو د عمل ثواب هم او د تللو ثواب هم ورته ملاویري. مثلاً د مونځ دپاره قدمونه اغستل لکه داپه حدیث کښ راغلي دي کله چې بنو سلمه قبیلې مسجد نبوي ﷺ ته د قریب منتقل کیدلو اراده اوکړه نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل: د یازکم نکتب اثار کم پدې وجه بعضو ددې تفسیر په خطاهم الی المساجد سره کړیدی. یعنې جمات ته قدمونه اغستل. «وَكُلُّ مَنٍّ» ګل منصوب دی. په ماضمر عامله علی شریطة التفسیر، ای: واحصینا کل شی.

﴿فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾ یالوح محفوظ ورنه مراد دې، یا ورنه علم ازلي دالله ﷻ مراد دې. یا ورنه عمل نامه د انسان مراد ده او امام ورته ځکه اوښلې شو چې د قیامت په ورځ به پدې کښ د لیکلي شوي خبر و اقتداء کیري. مخالفت به ورنه نه کیري (روح) بعض غالي شيعه گان وائی دینه مراد حضرت علي ﷺ دې او مطلب دادی چې الله ﷻ حضرت علي ﷺ د معلوماتو خزانه فرخولي ده په شان دلوح محفوظ. لیکن دالوی جهالت اوبې خبري ده دقرآن نه. ولا یخفي مافی ذلك من عظیم الجهل بالکتاب الجلیل نسال الله تعالی المغفور العافی (روح المعانی).

وَاضْرِبْ لَهُم مَّقَلًا أَصْحَابَ الْقُرْآنِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ۝ إِذْ أَرْسَلْنَا			
اوبیان کړه دوی ته مثال دیو کلي والو، کله چې راغلل هغې ته رسولان، کله چې اولېل مونږ			
إِلَيْهِمْ	الْمُتَنِينَ	فَكَذَّبُوهُمَا	فَعَزَّزْنَا بِقَالِهِمْ فَقَالُوا
دوی ته دوه رسولان نو تکذیب اوکړو دوی د هغوئ دواړو نومدد اوکړو مونږ په دریم سره، نو اوویل دوی			
إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ ۝ قَالُوا مَا آتَانَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۚ وَمَا آتَاكَمُ الرَّحْمَنُ			
چې بیشکه مونږ تاسو ته را لیرلی شوي یو، دوی اوویل نه یې تاسو مگر سړي زمونږ په شان، او ننې نازل کړې رحمان			
مِنْ هَمٍّ إِن آتَاكُمْ إِلَّا تُكْذِبُونَ ۝ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ۝			
هیڅ خبر نه یې تاسو مگر دروغ وایئ، او ښل دوی رب زمونږ یو هیرې چې بیشکه مونږ تاسو ته خامخا لیرلی شوي یو.			

وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلْغُ الْمُبِينُ

ونیسہ نہ مورباندی مکر رسول بکرہ

﴿وَأَضْرَبَ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ هَذَا تَخَوَّفُوا دُنْيَاكُمْ ذِكْرَ كِبَرِي دِيَارِهِ دَهْغَه خَلْقُو حِي
من دون الله نى دُخان دپاره شفعا، گر خولي دي دُمثلا، يا بمعنى دمثال دي يعنى دوى ه نظير
مسال هغه كلى والا قصه بيان كره چي هغوى ضد وعناد كنى ددوى په سان وو، مثلاً مفعول
ثانى دي داضرب فعل لياره او اصحاب القرية ورله مفعول اول دي. ياد مثلاً نه حالت غريبه و.
اشناقصه ده. يعنى دي اهل مكوته ديوكلي والووعجيبه قصه بيان كره نودى ندي
باندی. ﴿أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ بَدَل دي دُمثلاً بهنه.

دي ركوع كنى چي دكومې قصې ذكر دي مفسرينو ليكلي دي چي دي كلي نوم انضكبه
وو. دي خلق ټول بت پرست وو. عيسى عليه السلام ورته دوه خپل قاصدان اوليرل دپاره د دعوت. د
دوه كسان چي كله دي كلي ته نيزدي شول، نويوشپونكي چه نوم نى حبيب نجار وو. هغه سره
نى ملاقات اوشو. سلام نه ورستوى دعوت ورته وركړو. چي مونږ عيسى عليه السلام راليرلي
يوددي دپاره چي تاسو دبتانو عبادت مه كوئ او صرف ديوالله عبادت كوئ. هغه ورته
معجزه دپاره د صداقت طلب كړه. نودوى سره هغه كرامات وو چي كوم د عيسى عليه السلام معجزى
وي. نو ورته نى اوونيل تشفى المريض، ونبرئ الاكمه، والابرص باذن الله يعنى مونږ دلا علاج
مرضونو علاج كوؤ، ناييما او ابرص ته شفاء وركوؤ، نو د هغه يوخوي وو چي ديوخو كالونه بيمار
وو. دوى لارل او هغه نې مسح كړو نو هغه فوراً راپاسيدلو او تهيك ټاك شو. نودې حبيب نجار
ورباندي ايمان راوړلو، ددوى خبرپه كلي كنى خورشو. خلق به راتلل او ددوى په بركت سره
ورته شفاء ملاويدله، بادشاه خبرشونودوى نى رااوغوښتل تپوس نى ورته او كړو چي تاسو
خوك يئ او د څه مقصد لپاره راغلي يئ، نودوى ورته اوونيل د عيسى عليه السلام طرف نه رسولان
يو. اود دعوت وركوؤ د عبادت د هغه ذات چي سميع بصير دي. او منع كوؤ مونږك د هغه بتانونه
چي نه آوري او نه څه ويني، بادشاه دوى اونيلو په جيل كنى نى قيد كړل، عيسى عليه السلام چه
خبر شو. نودريم كس نى د هغوى د نصرت دپاره اوليرلو. دي كس خپل هيئت بدل كړو نى الحال
نى چاته دعوت نه وركولو، د بادشاه درباريانو سره نى تعلق جوړ كړو. او د بادشاه معتمد خاص

او ګرځيدلو. يوه ورځ نى بادشاه ته اووئيل چې ستا په جيل کېښ دوه کسان قيد دي. هغه دواړه رااوځول. چې څه وائى؟ بادشاه رااوځوېستل. ده ورته تپوس او ګډوډ چې تاسو دلته چاراليرلي يئ. دوى ورته اووئيل: الله الذي خلق كل شئ، ولس له شريك، بفعل مايشاء، وبحكم مايريد. چې هغه الله ﷻ چې دهرڅه خالق دى. شريك نى نشته. څه چې غواړي هغه کوي. اودهغې فيصله کوي. نوده ورته تپوس او ګډوډ چې آياتاسو سره څه معجزه شته. نودوى ورته اووئيل: بادشاه چې څه غواړي مونږ به هغه ګوډ. نوبادشاه يوهلک راوستلو چې مطموس العينين و. دسترگوځائى دتندي په شان و. دوى دعاګانې شروع کړي. دهغه هلک دسترگوځائى اوچاؤدلو. دوى څنه راوغسته دسترگوپه ځائى ورته کيخودله. سترګې نى جوړې شوې. نظريکښ راغې. بياورنه بادشاه ديو مړي ژوندي کولومطالبه اوکړه. چنانچه مړې نى راژوندې کړو. مړي اووئيل چې: انى دخلت سبعة اودية من النار، و انا احذرکم ما انتم فيه فامنوا بالله. يعنى څه دجهنم وومي (۷) طبقې ته داخل شوې ووم. څه ورته تاسويږد وم پس په الله ﷻ باندې ايمان راوړئ. بادشاه اوبعضي نورخلق ددې واقعي په ليدلو سره ايمان راوړلو. بعضوايمان رانه وړلو.

ليکن دلته اهل انطاكيه مراد اغستل حووجهو نه صحيح نه ده

(۱) اول دا چې دا واقعه دقرآن دسياق نه خلاف ده ځکه چې دقرآن نه دامعلوميري چې د حبيب نجار نه ماسوى، يوکس هم ايمان نه وو راوړى. بڼکه ټول راجمع شول ددې رسولانو دقتلولو دپاره. حبيب نجار ته چې پته اولريده نوپه منډه راغې خلق نې دقتل نه منع کول. اود رسولانواتباع حکم نى ورته اوکړو. ليکن خلکو دې هم اونبولو شهيدى کړو. الله ﷻ جبرئيل ﷺ رااوليرلو اودهغه کلې دروازي نى اونبولې او هېست ناکه چغه نى اووهله. په هغې سره ټول مړه شول.

(۲) دويم دا چې الفاظ دقرآن (إِذْ أَرْسَلْنَا مِنْهُ مَتَابِرَةً دَابَّةً) چې دادالله ﷻ طرف نه رسولان وو. عيسى ﷺ قاصدان نه وو ځکه چې نسبت نى الله ﷻ طرف ته شويدي.

(۳) دريم دا چې کلي والو په دوى باندې دااعتراض اوکړو چې (مَا أَتَشْرُ إِلَّا بِقَرْنَيْنَيْنِ) يعنى تاسو خوزمونږ په شان انسانان يئ. نوکچرته دوى دعيسى ﷺ قاصدان وونودااعتراض به نى ورباندې نه ووکړې.

(۴) څلورم دا چې دلته مرسلون ذکر دې ددې اطلاق اگر چه په قاصدانو هم کيږى حو

متبادر او قرآن کنس اکثر اطلاق نی رسولانو باندې شوي دي.

(۵) پنځم دا چې دلته پوره کلی هلاکيدلو ذکر دي او دا خبره مسلمه ده چې سوراب نړۍ له بعد الله ﷻ د تکذيب په وجه پوره کلې چرته نه دي هلاک کړي. بلکه د جهنم د وصال حکم راغلې دي، صاحب د روح المعاني اگر چې ځنې اشکالاتو جوابونه کړيدي خو هغه حه ډير فوې نه دي، صحيح خبره د حافظ ابن کثير ده، چې يا خودا انطاكيه کلې دي نه، او که انطاكيه شیء بياترینه معروفه انطاكيه نه ده مراد، بلکه دي نوم باندې يوبل غير معروف کلی دي. ځکه چې معروفی انطاکیې د هلاکت ذکر اسلامی او غیر اسلامی مصادرو کښ چرته هم نه دي راغلي ﴿إِذْ جَاءَهَا﴾ دا بدل استعمال دي، اصحاب القرية نه

﴿إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ﴾ اول ورته الله ﷻ دوه پیغمبران اولیرل، هغوی الله ﷻ توحید طرف دعوت ورکړو، خو قوم د هغوی تکذيب او کړو، ﴿فَعَزَّزْنَا بِتَالُوتَ﴾ تعزیزمدد کولو او فوت ورکولو ته وائی، یعنی الله ﷻ ورپسې دریم پیغمبر هم اولیرلو، چې هغی سره اولنوته تقویت حاصل شو، دي درې پیغمبرانو نومونو باره کښې قوي روایت نشته، البته دابن عباس ؓ نه منقول دی چې دیونوم صادق، بل نوم صدوق او دریم نوم شلوم وؤ ﴿إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ﴾ درې واپو پیغمبرانو ورله دعوت ورکړو چې مونږ د الله ﷻ پیغمبران یو تاسوته رالیرلی شوی یو. زمونږ خبره اومنی

﴿قَالُوا مَا أَشْرَ﴾ دا د قوم طرف نه پیغمبرانو تکذيب دي چې مشتمل دي په دوو اعتراضاتو باندې، (۱) ما انتم الا بشر مثلنا یعنی منصب رسالت له خو فرشته پکار ده، تاسو خوزمونږ په شان انسانان یئ، بیا ځنګه رسولان کیدي شیء (۲) ما انزل الرحمن الرحمن په تاسو هیڅ هم ندی نازل کړی، رحمن ذکر کولو کښ دیته طرف ته اشاره ده چې د رحمن تقاضه مساوات ده، چې مریز هم بشريو او تاسو هم بشري، چې په مونږ یی نه نازلیري نو په تاسو به هم نه نازلیري، رحمن ذکر کولو نه داهم معلومیري چې دي خلقو الله ﷻ منلو، خو شرک نی ورسره کولو او د رسالت نه انکار کولو ﴿إِنْ أَشْرَ إِلَّا تَكْذِيبُونَ﴾ دا دواړو اعتراضاتو خلاصه او نتیجه ده، یعنی دینه صفا معلومه شوه چې تاسو دروغ وایئ، نه ده الله ﷻ رسولان یئ او نه تاسو ته وحی کیږي

﴿قَالُوا رَبَّنَا عَلَّمَ﴾ دا د رسولان طرف نه جواب دي، چې الله ﷻ گواه دي چې مونږ دهغه

رسولان یو . یو خود دې وجهې نه چې هغه مونږ له کوم معجزات راکړی دی دهغې نه انکار هیڅ وجه تاسو سره نشته ، اوبل دې وجهې نه هم چه که مونږ په الله ﷻ باندې دروغ و نیلې او د الله ﷻ نوم خو خلق گمراه کولې نو دهغه عذاب به مونږ نازل شوې وې . «رَبَّنَا عَلَّمْنَا عَرَبًا كُنِيَ د قِسْمٍ بِه خَائِ اسْتَعْمَالِي رِي ، چونکه دا جواب د انکار په مقابلې کښې دې ، نو ځکه نې مزید تاکید په قسم او لام تاکید سره راوړلې شو . ﴿وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ زمونږ ذمه داری خو صرف صفا اوسپینه خبره کول دی چې حق ورسره واضح شی . باقی منل نه منل ستاسو کار دې .

قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِن لَّرَجُمَتْكُمْ			
اوویل دوی بیشکه مونږ سپیره شو تاسو د لاسه ، قسم دې کچرې نه شوی منع تاسو ضروريه سنگار کړو مونږ تاسو			
وَلَيْمَسَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ قَالُوا ظَاهِرُكُمْ مَعَكُمْ			
او خامخاوبه رسیږي تاسوته زمونږ طرف نه عذاب دردناک ، اوویل دوی چې سپیره والې ستاسو . تاسو سره دې .			
أَيْنَ ذُرِّيَّتُهُ ۚ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ۝ وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ			
آیاچه تاسوته نصیحت وکړشي نو تاسو بدفالي نیسئ بلکه تاسو نې قوم تیروندنکي دځندنه اوراغې داخر د ښارنه .			
رَجُلٌ يُسْعَى قَالَ يَاقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ۝ اتَّبِعُوا مَن			
یوسړې چې منډې ئی وهلې . اوئ ویل ای قوم څما تابعداري اوکړئ پیغمبرانو تابعداري اوکړئ دهغه چاچه			
لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُّهْتَدُونَ ۝			
نه غواړي ستاسونه هیڅ اجراو دوی په سمه لار دي			

﴿قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ﴾ کله چې قوم سره د تکذیب هیڅ دلیل پاتې نشو نو الزام تراشی او د همکياني ئی شروع کړې ، چې ستاسو د لاسه مونږ سپیره شو ، بیماریانی او قحطونه راباندې راغلل ، کچرته تاسو منع نشولی نو په کانډو ویشو ویشو خوبه مړه کړو او سوخته سزا به درله درکړو ، روایاتو کښ راخی چی کله دوی درسولانو تکذیب اوکړو ، نو په دوی باندې بارانونه بند شول ، قحط او بیماریانی پرې راغلې . نو په پیغمبرانو ئی بدفالي اونیوله چې ستاسو د نحوست پوجه په مونږدا قحط او بیماریانی راغلې . ﴿أَيْنَ لَر تَقْتُلُوا﴾ ای عن الدعوة یعنی که

باشود خپل دعوت د توحيد نه منع نه شوي نومونه به مورچه کړو. ﴿لَنْ تُخْلِكَ﴾ بل به کړو. سوره
کانه وويستلو. يا درجم نه مراد ايدار رسول. يا کنخل کول. بدير د ونيل مراد دی. ﴿عَدَّتْ لِيَمَاحٍ﴾
مراد سوزول. يا دبډن اعضا. کټ کول دي.

﴿قَالُوا طَئِرُكُمْ مَعَكُمْ﴾ هدا جواب در سولانو دي چې سبب د بدبختي سوره دی. موبه
يو. او هغه ستاسو غلطه عقیده او قبيح اعمال دی. ﴿اَبِنَ ذُكَيْرٍ﴾ يعني عجيبه خبره ده. موږ
خو خيراو سعادت طرف ته رابلو او تاسو بدفالي نيسي. شروع کښ همزه استفهام او ان شرطيه
دي. دواړه جواب غواړي. البته چې چرته دواړه جمع شي نو بيا به يو جواب راوړلې شي. او هغه
به د بل دپاره قائم مقام گرځي. امام سيويه صاحب وائي چې د استفهام جواب به ذکر کيږي
جواب شرط ته بيا ضرورت نشته. يونس عليه السلام وائي جواب شرط به ذکر کيږي. نو دده
سيويه عليه السلام به نيز تقدير دارنگه دي. (اين ذکر تم تطيرون) تطيرون جواب استفهام دي مضارع
مرفوع ده يا ماضي مقدرد. اي تطيرتم، نو مطلب دادې چې آيا چې تاسو ته چه نصيحت او کړي
شي نو بيا بدفالي نيسي اوداسې خبري کوي! او د يونس عليه السلام به نيزه تقدير دارنگه دی نو
ذکر تم تطيرون. مضارع مجزوم به جواب شرط وي يا ماضي محلا مجزوم اي تطيرتم يعني چې
تاسو ته نصيحت او کړي شي نو بدفالي نيسي (روح المعاني) ﴿بَلْ أَنْتُمْ مُرْفُوتٌ﴾ بېل لېره ده
اضراب انتقالي دي. يعني نور موږ د حده تجاوز او کړو. ځکه چې يو موږ د سولانو بلا دليل
تکذيب او کړو. بل خو ورسره بد فالي او نيوله حالانکه هغوي تاسو خير او سعادت طرف نه
رابلي. او بيا ورله دهمکي هم ورکوي

﴿وَجَاءَ مِنْ أَفْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ﴾ مراد حبيب نجار دي او دي د بنار بالکل آخر کښ
او سيدو. او مؤمن وو کله چې د قوم او رسولانو مينځ کښ خبرې ترې اوشي او قوم در سولانو
تکذيب او کړو او هغوي له نې دهمکي ورکړه. نو پوره علاقه کښې دا خبر خور شو. کله چې ده
ته پته اولگيده نو د قوم په ايمان نه راوړلو ډير خفه شو او په منډه منډه راغي او قوم ته نې
توحيد او رسولانو اتباع او دعوت شروع کړو. چې بالآخر دهغې پاداش کښ شهيد کړي
شو. راجل کښ تنوين د تعظيم لپاره دی چې دي عند الله يولوي سړي وو.

﴿اتَّبِعُوا﴾ تکرار لپاره د تاکيد دي ﴿مَنْ لَا يَنْتَظِرْ أَجْرًا﴾ بدل دي المرسلين نه. يعني څه دنيوی

مفادات حصولون ني مقصود نه دي چونكه دا ضروري نه ده چي چا صرف دنوي مفادات حصولون مقصود نه وي نو هغه اتباع دي ضروري شي نو خكه ورسره ﴿وهم مهتدون﴾ هم ذكر ڪړو يعني دي سره سره دوي په حق او په سمه لار هم دي. نو خكه تاسوله ني اتباع ڪول ضروري ده

وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٠﴾ ءَأَتَّخِذُ

اوجھ دي مالرو جي نه ڪوم عبادت ڏهغه ذات جي ڇه ني پيدا ڪري ٿي اوجھ او خاص هغه ته ايس ڪر خولي جي ماسو. آيدو سمه ڇه

مِنْ دُونِهِ إِلَهًا إِنْ يُرِيدِ الرَّحْمَنُ يَضْرِبَ لَكَ تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ

مسوي ڏانهن سمه سور معبودان ڪجري اراده وکري مالرو رحمان ڏجه ضرر ڦاڻده به رانگري ماته شفاعت ڏهغوي

شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ ﴿٥١﴾ إِنْ أَرَادْتَ إِلَّا أَنْ يَخْلَقَ لَكَ ذُرِّيًّا فَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ

ميج سمه اونه دوي ماحلا صولي شي بيشڪه زده ده دع وقت ڪس خامخايه گمراهي ڪناره ڪس به بيشڪه مابعدن رابوي دي

بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُوا بِلَهُ اللَّهِ قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ۖ قَالَ يَلَيْتُ كُنتُ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

به ب ستاسوياندي بس واوڙي زماخير. اوپلي شوده ته جي داخل شه جنت ته. اوپل هغه هائي ڪاش جي قوم زماپو ميسني.

بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا أَتَرَكْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ

په دي جي ڇنه ڪريده مانه رب زماوالو او ڪر خوله ني زه ڏمعزونه. اونه ووزالپلي مونڙ به قوم ڏده باندني ورستو ڏده مه ڪولونه

مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٥٤﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ

هيڃ لشڪر ڏاسمان نه اونه يومونڙه نازلون ڪي لشڪرنه ووهلاڪت ددوي مگريوه جغه وه نوييادوي

لِحَمْدِهِمْ ۖ يُحْسِرُ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَعْزِمُونَ ﴿٥٥﴾

مرد براه وڙ. هائي آفسوس په بندگنونه به راتلودوي نه هيڃ رسول مگر دوي به په هغه پوري پوري ڪولي

وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾ أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْخَلْقُ

صيفي نه هتڪلم ته. دپاره ددي چه مخاطب په غصه ڪن رانشي. او تعريض دي چي ڏهغه

ذات عبادت ولي نه ڪوي چي هغه زمونڙ خالق دي. او هغه ته به رجوع وي

أَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا ۖ أَدْعُوهُ دَسُورًا ۚ يَعْنِي نَفِي دَشْفِيع قَهْرِي. يعني آياخه ڏانهن سمه نه

ماسوی بل چاته هم اله اووایم. کچرته الله ﷻ ماته عذاب را کول اوغوارې نوبید الله نه م
سواماسوک نشي بیج کولې. اونه خمدایچ کولو شفاعت کولې شي. «إِنِّي إِذَا» یعنی که بل چه
مې اله اووئیل نودابه ښکاره گمراهي وي. خکه چې کوم معبودانوپه لاس نه نفع وي اونه ضرر
هغه قادر مطلق ذات سره شریک کول ښکاره گمراهي ده. «إِنِّي» «أَمَنْتُ بِرَبِّكُمْ» ظاهره داده چی
خطاب قوم ته دې. چې برسر میدان ئ ورته د حقیقت اظهار او کړو. د هغوی د سزا پرواه نی
اونکره. او «بریکم» وئیل هم د تحقیق د حق دی. او تنبیه ده چې ستاسو خود ساخته معبودان بض
دي

﴿فَاسْمَعُونَ﴾ ای فاسمعوا قولي (روح) یعنی خدای قول ښه واورئ چې ما ایمان را وړیدې په هغه
رب چې ستاسو خالق دې او تاسو ورباندې کفر کړیدې څه ستاسو پرواه نه کوم. بعضی وائی
خطاب رسولانوته دې. «دأبْنِ مَسْعُودٍ» نه مروی ده چې کله حبیب نجارد او وئیل چې «يَنْقُورُ
أَنْبُؤُا الْمُرْسَلِينَ» نودوئ د مرئ نه او نیولو چې مری کړي نو ده رسولانوته او وئیل چې «إِنِّي
أَمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونَ» ای فاشهدوا. یعنی ځما په ایمان باندې گواه شی

﴿فَبِئْسَ أَذْخُلُ الْجَنَّةَ﴾ کله چې ده د خپل ایمان اظهار او کړو نو قوم پرې راجمع شو توپونه ئی
ورباندې او وهل. په کانړوئ او ویشتلو. اوده به وئیل اللهم اهد قومي. تردې چې په وهلو وهلو
نې مې کړو او کولمې ئې بهر راوتلي. او بیا ئې کوهي ته او غورخولو. بعضی وائی چه اوئ
سوزولو. بعضی وائی په مرئ کنس ورته پری و اچول اودکلي په چوک کنس آویزان کړو. او هغه
درې واړه رسولان ئی هم شهیدان کړل بعضی وائی چې کله قوم دده د قتل قصد او کړو. نو الله ﷻ
اسمان ته ژوندې اوچت کړو. لیکن دا قول کمزورې دي. «أَذْخُلُ الْجَنَّةَ» دینه مراد یا بشارت او
زیری دې د دخول د جنت چې فرستې څنکدن په وخت کنس نیک انسان له ورکوی. او یا حقیقتا
دخول مراد دې. او خطاب نه مقصود روح دې. یعنی روح ته ئی اوئیلې شی چې جنت ته داخل
شه. خکه چې دې شهید وؤ. او شهیدانو روحونه د مرغیو په قالب کنس گرځی راگرځی او
بعضو په ظاهر باندی حمل کړیدی

﴿قَالَ يَلَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ﴾ یعنی چې کله ده د جنت مشاهده او کړه نو د امتنانی او کړه چی
آنسوس ځما قوم ځما په حالت عالم وې نوتوبه به ئې کړې وه او ایمان به ئی راوړی

وؤ. دادرسولانو د ولېاو عادت دې چې په هروخت کښ دخپل قوم داصلاح تمناکوي. په يوروايت کښ دي نصيح قومۀ حياوميتاً (روح المعاني).

«وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَى قَوْمِهِمْ مِنْ نَذِيرٍ» اي من بعدقنله «مِنْ جُنُودٍ» من زانده برائى ت اكيد دې يعنې هيڅ لښكر. دادهغې قوم د هلاكت بيان دې اودهغوى تحقيرشان ظرف ته اشاره ده. چې ددوى د هلاكت لپاره الله ﷻ هيڅ لښكرې هم رااونه ليرلي «وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ» اونه دازمونرد حكمت موافق ده چې ديو قوم د هلاكولو دپاره ديري لښكرې رااوليرو. البته د بديريه ورځ اود خندق په جنگ كښ فرشتي راليرل دپاره د فضيلت د حضور ﷺ دي

«إِنْ كُنْتُمْ إِلَّا صِحَاحٌ وَجَدَ» يعنې صرف يوه جغه دجبرئيل وه چې بس بياهيڅ نه وؤ باقي. ټول مړه پراته وؤ. لكه روايت دې چې الله ﷻ جبرئيل ﷺ رااوليرو. دكلي دروازې ئى او نيولې اويوه سخته جغه ئى ورباندې اووهله چې دهغې پوجه ټول مړه شول. «روح» كُنت «ضمير مرجع الوقعة» يا الاخذة دې چې په دې سياق دلالت كوي. «فَإِذَا هُمْ خَمِيدُونَ» خمونده مشتق دي. ټپ ختلي اورته وائى. مرادورنه مړه كيدل او هلاكيدل دي.

«يَحْضَرُونَ عَلَى آلِيَّادٍ» حسرت وئيلى كيږى شدة الندم يعنې انتهائى پينمانتيا ته. اوراجح قول دادې چې دا الله ﷻ قول دى او گله ئى ده دخپلو بندگانو. نه او حسرت په اعتبار اونسبت دبندگانو سره دې يعنې بندگانو دپاره دير افسوس او حسرت مقام دې چې الله ﷻ دوى د هدايت لپاره خپل معزز رسولان راليرل. خو دوى ديورسول هم احترام نه دې كړې بلكه استهزا او توقې مسخرې ئې ورپورې كړې دي. «وَمَا يَأْتِيهِمْ مِضَارِعٌ» په معنى دماضي استمراري ده. يعنې دوى ته به چې كوم رسول هم راټللو نو دوى ورپورې استهزاء كوله. دينه حال يا استقبال مرادنه دې. لكه قادياني ملعون د استقبال معنى كوي او خپل نبوت ورنه ثابتوي. دغه شان دلته دمكذبينو په هلاكت باندې افسوس كړې شويدي د قادياني ملعون نه منكرخونه دې هلاك شوې بلكه قادياني ملعون پخپله هلاك شوې او ذليله شوې دي.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ٥

آه نه دي ليدلي دوى چې څومره هلاك كړيدي مونږه مخكښ ددوى نه دلى بيشكه دا هلاك شوى دوى ژوندونه واپس نه راځي

وَأَن كُلَّ لَنَّا جَمِيعٌ لَّنَيْنَا مُحْضَرُونَ

اوسى دانول مگرہ جمع نہ مورہ حصہ دنى سى
 «الْمُرِيضُونَ أَهْلُكُمْ» دا زجر دے یعنی آیا دوی دمر نہ کنل جی دوی نہ مخکس مسویر
 خہ انجام ووجہ کلہ نئی درسلانو تکذیب اوکرو۔ ضمائر دغائب العبادتہ راجع دی۔ حی جمع
 کفار مکہ اونورو کفار وتولوتہ شامل دی۔ «إِنَّهُمْ» ای القرون المہلکین۔ «إِلَهُم» ای الی المکذبین۔ ان
 سرہ اسم او خبرہ بدل اشتمال دی «أَهْلُكُمْ» انہ

«وَأَن كُلَّ» ذاتخويف اخروي دے۔ چي دقيامت پہ ورخ بہ بياتول ژوندي کيڙي اود حساب دہرہ
 بہ مونرتہ حاضريري۔ «وَأَن» نافيه دے «کُلُّ» مبتدا دے او «لَنَّا» بمعنی ذاللا سرہ دے۔ «جَمِيعٌ» خبر
 اول او «مُحْضَرُونَ» خبر ثانی دے او «لَّنَيْنَا» ظرف متعلق دے جمع سرہ اویا محضرون سرہ۔ دنہ
 مشهور اشکال دے چي «جَمِيعٌ» خنکہ خبر جو پيدے شی ذہ «کُلُّ» دہارہ: خکہ چي دواہو معنی يہ
 دہ «کُلُّ» ہمہ یہ احاطہ اوشمول باندے دلالت کوی او «جَمِيعٌ» ہمہ کوی۔ نو دنہ خود خيل ذات سرہ
 خبر وړ کول لازميري۔ اوداخو صحيح نہ دہ لکہ الرجل رجل ونيلي صحيح نہ دی۔ جواب ذال دے
 چي «جَمِيعٌ» بمعنی مجموع سرہ دے یعنی ذاحاطي اوشمول معنی سرہ سرہ دا اجتماع معنی ہ
 وړ کوی۔ لہذا دواہو کتب فرق راغی او خبر واقع کيدلنی صحيح دی

وَأَيَّةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ ۚ أَحْيَيْلَهَا

او نغہ (ذتوحيد) دوی لره زمکہ مرہ (وچہ) دہ۔ ژوندي اشنہ۔ کرو مونرہ هفي لره۔

وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا لَّيْنَةً يَأْكُلُونَ ۖ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابَ

اورا اوباسوددي نہ داني نودھفي نہ خوری دوی اوبيداکريدي مونرہ بدي کسي باغونہ دکوړو اودانگړوہ۔

وَلَنُزَكِّيَنَّ فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ۖ لِيَأْكُلُوا مِن ثَمَرِهِ

واچاري کړيدي مونرہ بدي کتب جيني۔ دپاره ددي جی اوخري دوی دسوي دھفي ہ

وَمَا عَمَلُهُمْ إِلَّا يَشْكُرُونَ ﴿٥﴾ سُبْحَنَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ

اوندى پيدا کړي داموي لاسونو ددوى نواناسکرته اوباسي دوى پاکي ده دشریک نه هغه داب لږه چې سږ کړي س دى خوري

كُلُّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

دټولو خبرونو، دهغې پيداوارنه هم چې زرغونه وي نى زمکه اودنفسونو ددوى نه ده. اودهغه خبرو نه به چې دوى سى نه سى.

وَوَايَةَ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ ۚ داول عقلي دليل دې په دعوى دسورة يعني نفى دشفيع قهرى باندي. چې دى مشرکانولپاره لوى دليل وچه ځمکه ده چې مونږنى په باران سره شنه کړواوفصل ورنه پيدا کړوچې دوى نى خوري. داصرف زمونږکاردي ددوى خودساختمه معبودانو پديکېن هېڅ قسمه شرکت نشته. نوچې په تخليقي کېن شريک ندی نودعبادت لائق هم ندی اونه ورته شفاعت قهرى حاصل دي (أَخْيَتْنَهَا) جمله صفت ده د(الارض) لپاره. اوالارض کېن الف لام عهدذهنى په حکم دنکره کېن دي او يا جمله ورنه حال ده اواحيا. دارض نه مراد زرغونه ول دي (وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًا) جنس دانى لکه غنم. وربشي. روجي وغيره دي. (وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ) يعني صرف غله نه بلکه ددوى لذت لپاره موورته قسمه قسمه باغونه دکجورانگوروهم پيدا کړيدي. تخيل جمع د نخل ده کجهورې ته وائى او اعناب جمع د عنب ده انگوروته وائى جمع روارلو کېن مختلف انواعه ته نى اشاره ده. صرف ددوؤميوز ذکر اوشوځکه چې دادواره کثير المنافع هم دي. اوعربوته مرغوبې هم دي. دغه شان ددي پيداوار په عربو کېن ډير دي (وَوَفَّرْنَا لَهَا) يعني پخپل قدرت سره مووز ته په زمکه کېن چيني هم پيدا کړيدى چې په هغې سره دوى باغونه. زمکي پانډه کوي.

لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِمْ وَمِنْ ثَمَرِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧﴾ يعني باغونه دکجورو اودانگورو موذدي دپاره پيدا کړي دي چې دوى دهغې ميوې اوخري. (مِنْ ثَمَرِهِ) بضمير يا جنت ته راجع دې په تاويل دمجعول يا ماذکر سره. نوځکه مفرد مذکر ذکر شو. يا ضمير الله ﷻ ته راجع دي. اواضافت دثمر الله ﷻ ته ځکه اوشوچې هغه نى خالق دي. يعني چې الله ﷻ دوى له کومې ميوې

(١) ددويمه ترجمه او اؤخرى هغه ده ددوى لاسونو جوړ کړيدي

پیدا ڪري ڏي هغه اُخري ﴿وَمَا عَمَلُهُمْ بِمِثْرِ ذَرَّةٍ﴾ يعني ڪن جن جو ڪم ڪونه
 ته راجع ڏي مان يا نافيه ده، ضمير منصوب په، عملته، ڪنن ثمر ته راجع ڏي، جمله به موضع ڇڏي
 ڪنن ده، يعني حال داڇي دوي دغه ميوي نه ڏي پيدا ڪري بلڪه خالي سي الله ﷻ ڏي، به
 دوي دوي نعمت شڪرنه اداء ڪوي اوشڪ ڪوي، يا مان موصوله ده، مجرور محلا غطف ده به
 ﴿ثُمَّ هَآءِ﴾ ليا ڪلوا من الذي عملته ايديهم، يعني اُخري دوي ميوي هم اودهغي نه هم جي دوي
 لاسون جو پ ڪري ڏي، لکه جوس، مربه، چاٺ، وغيره

﴿سُبْحَنَ الَّذِي﴾ دادليل تتمه ده، جي الله ﷻ دهغه شفعا و اوشڪاونه پاڪ ڏي جي دا
 مشرڪين ئي ورسره شريڪ ڪوي، ﴿خَلَقَ الْأَزْوَاجَ﴾ ازواج جمع دزوج ده او داپه قرآن ڪنن دوه معنو
 ڪنن استعمال شوي ڏي، ﴿أَضْدَ﴾ ضد اوجوهه لکه ومن ڪل شي خلقتا زوجين (الذاريات ۴۹)

﴿قَسَمَ﴾ اوصنف لکه فابتنه به ازواج من نبات شي (طه)، دلته دواړه معنيٰ اغستلي ڪيڏي شي
 اوليٰ معنيٰ اعتبار سره به مطلب داوي جي الله ﷻ دهرخير جوړه پيدا ڪريده ﴿يَمَّا تُتِثُّ الْأَرْضُ﴾
 به دنيا تاتو هم جي ڇني پوتي مذكر ڏي اوڻي مؤنث، ﴿وَيَوْمَ أَنْفُسُهُمْ﴾ انسانانو ڪنن هم جي ڇني
 سري ڏي اوڻي بنڃي ﴿مَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ يعني دينه علاوه نوهم دير داسي ڇيڙونه ڏي جي دهغي
 جوړو علم الله ﷻ ته ڏي، تاسوته نشته، خلاصه دا جي صرف الله ﷻ هغه ذات ڏي جي جوړه
 اوشريڪ ئي نشته نور دهر چار شريڪ شته، او دويمي معنيٰ اعتبار سره مطلب دادبي جي الله
 ﷻ هغه ذات ڏي جي مختلف قسم ميوي او فصلونه ئي پيدا ڪري ڏي بيا په هري ميوه ڪنن
 خان له قسمونه ڏي رنگ اوڻند په اعتبار سره، داسي مختلف انسانان ئي پيدا ڪري ڏي
 ڇني مذكر اوڻي مؤنث، اوبيا په دوي ڪنن هم رنگ و نسل اور قوت وضعف اعتبار سره
 مختلف قسمونه ڏي اودهغه شان نور دهرخير ڇي هغي مونڙ ته علم نشته، ﴿أَزْوَاجَ﴾ ڏي
 معنيٰ اعتبار سره عام ڏي

وَاٰيَةُ لَهُمُ الْاَيْلُ * نَسْلَعُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِنَّا هُمْ مُظْلِمُونَ ۝ وَالشَّمْسُ تَجْرِي

اونجه دتوحيد ددوي دپاره شپه ده جي اوباسون پڙهغي نه ورڻ، نودوي بيا په نيارو ڪنن وي اونور روان ڏي

لَمَسْتَقَرٍّ لَهَا مَذْلِكُ تَقْدِيرِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۝ وَالْقَمَرِ

خائى دفرائى خپل ته. دانلل دنورانده دهغه ذات ده جي غالب دى. عالمه دى. اوسوړمى

لَقَدْ نُهُ مَنَارِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ۝ لَا الشَّمْسُ

په اندازه كړې دې مونږ فتاردې په منزلوكش تردې جه داواپس شي به شان دځنگي دكجورى زېږى. نه د نور

يُنَبِّئُ لَهَا أَنَّ تُونُكَ الْقَمَرِ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلُّ

وس شنه جي ورسېري سيوړمى ته اونه شپه مخكښ كيدونكې ده په ورځ باندې. اوهر يو دنور، سيوړمى نه

فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ۝

پخپل مدار كښ لامبو ووهي

وَوَايَةَ لَهُمُ اللَّيْلُ ۝ داديوم دليل عقلي دې په توحيد او په نفي دَشْفِيع قهري. يعني داهم

دالله ﷻ دواحدانيت دليل دې چې دَشْبِيع ورځي تلل راتلل دهغه په اختيار كښ دي. ددوي

خود ساخته معبودانو پكښ هيڅ قسم شركت نشته ﴿تَسْلَخُ﴾ د سلخ نه دي اوسلخ، نزع الجلد ته

واني. يعني دَخاروي خرمن دهغه دَبَدَن نه اوباسل، اودلته ئي معنى دَ جِدا كولو ده او ﴿تَسْلَخُ﴾

دكربطو استعاره تبعيه شوې دې. اومقصود دَوَرځې د شپې نه جدا كولو كيفيت تشبيه ده

دنزع الجلد سره. يعنى څرنگه چې خاوري نه خرمن ويستلې كيږي. نوخاروي اصل وجود

څرگند شى. دغه شان مونږ ورځ د شپې دَمَخ نه لرې كړو شپه راشي. اصل او حقيقي فعل

راوړلو په خائى ﴿تَسْلَخُ﴾ فعل ذكر كولو كښ يو خو دپته طرف ته اشاره اوشوه چې جهان كښ

اصل تياره ده او الله ﷻ پرې د رنډا پرده خوره كړيده. اوبل اشاره ده پكښ تدريج ته. يعنى

څنگه چې دَخاروى نه پوستكى په ترتيب سره رورو ويستلې كيږي نو داسې الله ﷻ هم

دورځې پرده د شپې له مخه رو رو لرې كوي. نو دا دالله ﷻ لوى احسان دې چې تياره يودم نه

روالى (الكنز الشمين).

﴿فَلَاذًا هُمْ مُظْلَمُونَ﴾ اي بعد تكامل الانسلاخ يعنى چې كله پرده مكمل لرې شى او اثرات ئي خته

شی نو بیا توره تیاره راشی. مظلومون صیغه د اسم فاعل ده باب افعال نه او خاصیت بلوغ در یکبسی ای داخلون فی الظلام یعنی خلق بیا په تیاره کښ داخل شی.

«وَالشَّمْسُ تَجْرِي» دا دریم دلیل عقلی دې عطف دې په «اللیل» ای وایه لهم الشمس... الخ بعضی بل دلیل د توحید د دوی دپاره نوردې. چې پخپل معین وخت طلوع کوي. پخپل مدار بندې حر کوم ورته الله ﷻ مقرر کړیدې منظم ځي. خپل مستقر ته سیداروان وي. خپل اخري منزل ته اور سیري او بیا د الله ﷻ په حکم سره په بلې دورې شروع شي. نو د نوردغه د طلوع غروب وپول نظام دهغه الله ﷻ په قبضه کښ دې چې غالب. علیم دې. بل چاته ددې قدرت نسته

«يُتَسَفَّرُ لَهَا» لام په معنی دالی دې او (۱) مستقرا ظرف مکان دې. مراد ورته د نورهغه آخری منزل دې چې هلته د رسیدلو ته ورستو بیا هغه دوباره سفر شروع کوي. او هغه تحت العرش دی. په بخاري وغیره کښ دې چې ابوذر ﷺ د حضور ﷺ نه ددې مستقرباره کښ تیوس او کړو. نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل مستقر هاتحت العرش. چې ددې مستقر یعنی جائی قرار تحت العرش دې. په یو روایت کښ دې. چې حضور ﷺ د نور غروب کیدلو وخت کښ د ابوذر ﷺ نه تیوس او کړو چه آیاتاته پته ده چه د انور چرته غروب کیږي. ابوذر ﷺ د لاعلمی اظهار او کړو. نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل: فاتاتذهب حتی تسجد تحت العرش. او د امراددی د قول د الله ﷻ و الشمس تجري مستقر هاذلك تقدیر العزیز العلیم (بخاري کتاب التفسیر). دې حدیث باندې چې کوه اشکالات او دهغې جوابات دی د یو او گد بحث دې حضرت مولانا شبیر احمد عثمانی ﷺ په خپله رساله «سجود الشمس» کښ په دې محققانه بحث کړې دې. هلته ئی ملاحظه کړئ. دا رساله د تالیفات عثمانی په ضمن کښ اداره اسلامیات نه شائع شوې ده.

۲. یا مستقر ظرف زمان دې. مستقر زمانی ورته مراد دې. چې هغه ورځ د قیامت ده. او مطلب دادې چې د انور پخپل مدار کښ په یو محکم نظام سره حرکت کوي لیکن د حرکت دده دائمی نه دې. دې دپاره یو خاص مستقر او وخت د قرار متعین دې چې کله هغه وخت راشي نو دده حرکت به ختم شي. «ذلك» یعنی دانا آشناء و مضبوط او جلیدل دنور. چې عقول ورته حیران دی الله ﷻ په حکم سره دی چې په هر څه غالب دې او علیم دې

«وَالْقَمَرُ» دا خلورم دلیل عقلی دې چې سپوگمئ ته او گوړی الله ﷻ ورله مختلف مایل

مقرر کړی دی هره ورځ په یو منزل کېن سفر کوی. او دمنزل په بدلیدلو سره دیکېن هم فرق راځی. دا میاشتی په سر کېن یوشان وی په مینځ کېن ترینه بدرکامل جوړ شی او آخر کېن داسې شی لکه کجهورې زوړ ښاخ. دا ټول الله ﷻ په خپل قدرت سره کوی. دبل چاپکېن هېڅ دخل نشته. القمر منصوب علی شریطه التفسیر دې. ای: وقد زنا القمر قدرنا منازل. او: منازل مفعول ثاني دې: قد زنته. چې معنی: د صیرنا دې. منازل دمنزل جمع ده. دطلوع او غروب ځای ته وائی. منازل القمر. دسیورمې د رفتار دپاره چې کوم حدود و مقرری هغې ته وائی چې د ټول اته ویشت (۲۸)، دی چې تفصیل یې په سورة یونس (۵)، جلد ۳ صفحه ۱۷۲ کېن نیردې

«حَتَّىٰ غَاذَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ» عرجون هغه ښاخ او څانگې ته وائی چې هغې پورې د کجهورې غونچه لگیدلې وی کله چې کجهورې پخې شی نو غونچه ترې کټ کړې شی او دا پاتې شی. وخت تیریدو سره دا وچ او زیر شی. او ترې اوکوړ شی. (ابن کثیر)

«عرجون» یا «د فعلون» په وزن دې او نون پکېن ژاند دې. او انعراج بمعنی اعوجاج (کوږوالی) ته ماخوځ دې. او یانون اصل دکلمې نه دې او برون فعلول دې. اودلته سپوگمې تشبیه عرجون سره په درې امورو کېن ورکول مقصود دې: (۱) زیر والی کېن، (۲) نری والی کېن (۳) اوکوړ والی کېن

«لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ» دا پنځم عقلی دلیل دې مخکېن دنور او سپوگمې ذات بطور دلیل ذکر وو. اوس دهغې نظام بطور دلیل ذکر کیری. چې نور او سپوگمې نظام باندې غور او کړی څومره په ترتیب سره روان دې. دسپوگمې انور ځان ځان له رفتار دې چې په هغې سره چلیری نور دورځې راځیځی. او سپوگمې د شپې. داسې نشی کیدې چې په شپه کېن نور راوځیځی. اویا سپوگمې دورځې راشی. او شپه ترینه جوړه کړی. او دهغه شان ډهر یو جادجا مدار دې چې په هغې کېن گرځی. سپوگمې دنور مدار ته نه راځی او نور دسپوگمې مدار ته نه ځی. ښیځي هغه په معنی لایمکن سره دې او ښیځي فعل نفی په صورت کېن دناممکن او محال په معنی کېن ډیر استعمالیری لکه سورت مریم کېن راځی: «وما ینبغي للرحمن ان یتخذ ولدا» او دهغه تان یو حدیث کېن راځی: «ان الله لا ینام ولا ینبغي له ان ینام» نو دلته هم لاینبغي دناممکن په معنی کېن دې: «ان تُدْرِكَ الْقَمَرَ» ادراک نه مراد ادراک په مسافت کېن دې یعنی کیدې نشی

چې نور خپل رفتار تیز کړی او سپوگمن ته اورسی. او په شپه کې د سپوگمن سره اوڅیزي
 «وَلَا أَلَيْلٌ سَابِقُ آلْهَارِ» اللیل او النهار ته مخکېن ایه مقدر دې اویا اللیل نه مراد سپوگمن او ایه النهار
 نه مراد نور دې یعنی نه سپوگمن په نور مخکېن کیدې شی چې په ورځ کېن شپه جوړه کړی
 «وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ» دهر یو لپاره خپل مدار دې هغې کېنې لامبو وهی او گرځی. نور د سپوگمن مدار
 ته او سپوگمن د نور مدار ته نه راځی. فلک ته مراد آسمان نه دې. بلکه مدار مراد دې چی
 د آسمان نونه ځکنه دې «يَتَّبِعُونَ» هرهغه ځای کېن استعمالیږي چې پکې سهولت
 وي. نو مراد د دې چې دواړه بالکل په سهولت سره خپل مدار کېن گرځي رفتار کوي

وَاَيُّ لَهْمَ اَنَا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ۝ وَخَلَقْنَا لَهُمْ

اوبله نڅه ددوی دپاره داده چې مونږ سواره کړيدي اولاد دوی په بېړۍ ډکه کېن. او پیدا کړيدي مونږ دوی ته

مِنْ مَقَلْبِهِ مَا يَرَكْبُونَ ۝ وَاِنْ لَّشَاءَ نَفَعْنَاهُمْ فَلَا صَرِيحٌ

په شان د بېړۍ هغه خاور چې دوی پرې سوري کوي. او کچې او غواړو مونږ غرق به کړو دوی نونه به وی څوک ورباند

لَهُمْ وَلَا هُمْ يَنْقُلُونَ ۝ اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا اِلَىٰ حِينٍ ۝

دپاره ددوی اونه بهنې څوک بچ کولې شي مگر نه شی غرقوم. په مهرباني خپلې سره او دپاره د نفع وړ کولو د یو وخت پورې

وَاِنَّا قَبَّلَ لَهُمْ اَتَقُوا مَا بَيْنَ اَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ

او کله چې اووبلې شي دوی ته چې او بېړۍ د هغه عذاب نه چې ستاسو په مخکېن کېن دې اود هغه چې ستاسو ورسوۍ

لَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ ۝ وَمَا تَكُنْهُمْ مِنْ اَيَّةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَاُتُوا

دپاره ددې چې په تاسو باندې رحم او کړشي. اونه راځي دوی ته هیڅ یوه نښه دښودږ ددوی نه مگروي دوی

عَلَيْهَا مُعْرَضِينَ ۝

د هغې نه مخ گرځونکی

«وَاَيُّ لَهْمَ اَنَا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ» د اشیېم دلیل عقلي دې په توحید او په دعوی د سورة. چی داهه
 د الله ﷻ دواحدانیت دلیل دې چې مونږ دوی سره د اولاد نه په ډکې کشتی کېن سواره کړواوه

دربارونوسندونو کڻن ئی صحیح سلامت پوري ڪړو. که الله ﷻ او غواړي چې دوی غرق کړي نویائی دېچ کولو دپاره ددوی خوشخته معبودان ددوی مددشي کولې. مگر صرف الله ﷻ ئی پخپل فضل اورحمت سره بچ کړي اومهلت ورته ورکړي ترڅه مودي پوري

(ذرية) نسل ته وائی. امام راغب رحمه الله په مفردات القرآن کښ لیکلي دي چې اصلاً اطلاق ذرية په وړو بچو کيږي. خو عرف کښ ئی اطلاق په وړو او لویو دواړو باندې کيږي. بنخوته هم ذرية ویلی کيږي لکه په حدیث کښ دي لا تقتل ذرية ای امراة. او د لغت مشهور کتاب تاج العروس کښ په دې تصریح شویده چې دا د اعدادو نه دي. اولاد او آباء دواړو ته وائی. دلته هم دا ټولې معنی اخستل صحیح دي (۱) که ذرية نه مرادواړه بچي یا بنخې شي نو د مطلب دادې چې هغه بنخې اوواړه بچي چې دوی خان سره روان کړي وي په سفر کښې. (۲) او که ورته مراد کبار اولاد واغستې شي نو مطلب به دا شی چې دوی ئی په سفر تجارت ليري نواله ﷻ ئی حفاظت کوي. (۳) او که ذرية نه مراد آباء وي نو بیا فلک نه مراد نسفینه د نوح ده. چې په هغې کښ سوار کسان الله ﷻ د طوفان نه بچ کړل.

﴿وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مِضْمِيرًا مطلق فلک (کشتی) ته راجع دي. نو د ﴿مِنْ مِثْلِهِ﴾ به مراد اوبنان دي. یعني دې اهل مکة و ته مونږ د کشتی په شان څاروي پیدا کړيدي چې دوی پرې رکوب کوي. عرب ددې وجې نه اوڅ ته سفینه البروانی. دغه شان د نښ صباغت غټ گاډي. ریل. جهاز وغیره ورته هم مراد کيدې شي. یا ضمير په (مثله) کښ فلک نوح ته راجع ای مثل فلک نوح نومرادرته کشتی دی.

﴿فَلَا صَرِيحٌ لَهُمْ﴾ صریح فعیل بمعنی فاعل دی. یعني مصرخ. مصرخ مغیث او امداد کولو والاته وائی. ای فلا مغیث لهم (روح) یعني کچرته مونږ او غواړو چې غرق ئی کړو نو بیا به ئی څوک امداد ولانه وي اونه به ئی څوک د غرق کیدلو نه بچ کړي ﴿إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا﴾ همسشتی مفرغ ده. او مفعول له دې دپاره د بتقدون فعل

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا شَكَوْهُ﴾ ده د کفار مکذوبه. د اشرط دې جزا ورله مقدره ده چې (اعرضوا) دې بدلیل د ورستوني آیت ﴿وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ﴾ یعني چې کله دوی ته اووئیل شي چې د قیامت د سزا او د خپلو بدو عملونو د شامت نه اویريږي ایمان راوړي چې الله ﷻ درباندي رحم او کړي

يعني عذاب نه درته نجات درکړي. نودوئ ددې خبرې نه اعراض او کړي

«مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ» مراد ورته د دنیا عذاب دې چې دب د عملونو بوجه راځي. «وَمَا خَلْفَكُمْ» مراد د آخرت عذاب دې. قتاده رضي الله عنه او مقاتل رضي الله عنه وائي چې «مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ» نه مراد د ترسوي استونو عذاب دې. يعني او يريږئ د هغه عذاب نه چې په مخکښو قومونو باندې نازل وؤ او «وَمَا خَلْفَكُمْ» نه مراد عذاب د آخرت دې (روح)

«وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ» ما تافيه دې. صيغه د مضارع دپاره د دلالت ده په اسماء باندې.

يعني دا اعراض کول د دوئ زور عادت دې «مِنْ آيَةٍ» من زانددې دپاره د تاکيد

وَإِنَّا قَدِ ابْتَلَيْنَاهُمْ فَلَا شَيْءَ ظَعَنُوا فَإِنَّا شَاكِكُمُ اللَّهُ قَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا

او کله چې اويلي شي دوى ته چې خړج کړئ د هغې مال نه چې درکړيدې ناسونه الله ﷻ بنوواى کفر

لِلَّذِينَ آمَنُوا أَطْعَمُوا مِمَّنْ لَوْ يَفْقَهُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنِ انْتُمْ إِلَّا

استهزا، «مِمَّنْ» نه چې آيا مونږه طعام ورکړو هغه چاته چې که غوښتلې الله ﷻ نو خوراک به نى ورته ورکړي وي. نه من تاسو مگر

فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا

په گمراهۍ ښکاره کښ او وائي دوى چې کله به وي دا وعده د قيامت که ين تاسو رشتني. انتظار نه کوي دوى مگر

صَبِيحَةٍ وَاحِدَةٍ تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً

د يوې جفې داسرافيل چې وېه نيسي دوى اودوى به جگړي کوي. پس طاقت به نه لري دوى د وصيت کولو

وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ

اونه به خپل اهل (کورته) واپس تلې شي

«وَإِنَّا قَدِ ابْتَلَيْنَاهُمْ» د کفار مکه و نه چې کله دوى ته دانفاق او مسلمانانو

سره د صله رحمۍ ترغيب ورکړې شي ، نو وائي چې کومو کسانو ته چې الله ﷻ رزق ندې ورکړې. الله ﷻ غريب کړى وي نومونږه ورته څه ورکړو

«دوى دا قول استهزا باندې مېنى دې. يعنى کله چې دوى ته دانفاق حکم اوشې نو دوى

[illegible]

«إِنْ أَشْرَأَ إِلَّا فِي صَلَاتِهِمْ» ظاهره داده چې داقول دکفرانودې مؤمن نوته. چی - سویه
 ښکاره گمراهی کښ یی. ځکه چې یوکس الله ﷻ غریب پیدا کړیدی اوماں ورله نه ورکوی
 حالانکه هغه په ورکولو قادر دې نو دینه باوجود د اتفاق حکم کول اوددی ترغیب ورکول
 داخو الله ﷻ رضا اومشیت خلاف ده ۲، او یا دا دالله ﷻ قول دې اومشرکنو ته دهغوئ
 خبرې جواب دې چې دوی دومره نه پوهیږی چې حقیقت کښ خو الله ﷻ دتولو مخلوقو
 رازق دې خو بندگانودپاره ئی درزق مختلف ذرائع پیدا کړی دی. خنې خلق ئی مالداره پیدا
 کړیدی او دهغوئ رزق ذریعه ئی تجارت گرځولې دې اوخنې خلق ئی غریبان پیدا کړی دی. نو
 دهغوئ رزق ذریعه ئی دامالدار گرځولې دې چې دوی به خپل مال کښ دهغوئ حصه کوی .
 براه راست بغیردذریعې او سبب نه الله ﷻ نه مالدارانو له رزق ورکوی او نه غریبانانوله. نو
 دوی له چې الله ﷻ کوم سبب او ذریعه درزق ورکړې ده هغې نه خو دوی خه فائده اوجتوی او
 دغریبانانو په سبب اعتراضات کوی او دانفاق حکم نه انکار کوی نوداښکاره گمراهی ده
 نورهیڅ نه دی

«وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِذْ هُمْ شَكَوْنَ» ده په ضمن د تخويف کتن، چې د قيامت باره کتن د يوئ استهزا، تمپوس کوي چې کله به راځي. «مَا يَنْظُرُونَ» د ادوئ د سوال جواب دی. چې د قيامت د راتلو مقرر وخت چاته معلوم ندي. ناڅاپه به راځي. دوئ هم د دې ناڅاپه جغی انتظار کوي. «إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً» مراد ورته نفخه اولی د اسرافيل عليه السلام ده چې پدې سره به ټول مخلوقات مړه شي. «وَهُمْ يَخِصِّمُونَ» په اصل کتن، یختصمون دی تاپه صاد بدل شوه او ادغام او سوېني قيامت به داسي ناڅاپه راځي چې خلق به د دنيا په څيزونو، معاملاتو، تجارتونو کتن، حنونه او جگړې کوي. د قيامت متعلق به نئ په زړه کتن هم وڅه خيال نه راځي. به حسب کتن دی

جي قيامت به په داسي حال کښ قانميري چې دوه کسانو به يوه کيږه خوږه کړي وي . وويل سره به ئي سودا کوي . کيږه به ئي رانغښتي نه وي چې ناخابه به قيامت سي . يوسړي به دخوږ د پاره ابو خوږ ليوکړي وي . څاروي به ورته اوبه نه وي ځکلي چې قيامت به راشي . يوسړي به تله کوزه نيولي وي اوچته کړه به ئي نه وي چې قيامت به راشي . يوسړي به دخوږ اک لغمه خوږي ته اوچته کړي وي . تيره کړي به ئي نه وي چې قيامت به پري راشي

«فَلَا يَسْتَعْطِفُونَ تَوْبَةً» يعني دتوبې اودوصيت کولو دپاره به ورته مهلت ملاؤنشي ، ولا ښ

أَهْنَهُمْ يَرْجِعُونَ» يعني هر سړي به پخپل پخپل ځای کښ مړشي اهل و عيال ته به لاړنسي

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالُوا

اوبوکي به ووهلي سي په شپيلۍ کښ دويم ځل . بس دوي به دښوونو ځلونه خپل رب ته روان سي اوبه والي دوي

يَوْمَلْنَا مَنْ بَعَثْنَا مِنْ مَرْقِدَاتِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ

های زمونږ تباهي چا را پورته کړومونږ دخپل خوب ځای ته . داخوږغه دي چې وعده ئي کړي وه رحمن اورښتياوښلي وو

الْمُرْسَلُونَ ﴿٥١﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٢﴾ قَالِیَوْمَ

پيغمبرانو دي په باره کښ ، نه ده دامگرچغه يوه ده بس دوي به په جمع زمونږ مخکښ حاضر کړي شوي وي . بس نن ورځ

لَا تُظَلَّمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُحْزَنُونَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾

ظلم به نه شي کولې په يو نفس دهيڅ څيز اوبدله به نشي درکولې ناسوته مگر دهغي عملونو جي . سوکول

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ ديدنه نفخه ثانيه مراده ، دنفخه اولي اوثانيه په مينځ کښ به څلوښت کاله

وي . کله چې داشپيلۍ اووهلي شي نوټول خلق به ژوندي شي اوالله ﷻ طرف ته مندي وهي

﴿وَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ﴾ «الاجداث» جمع ده قبرونو ته وائي . ﴿يَنْسِلُونَ﴾ اي بسرعون . يعني

الله ﷻ طرف ته به . تيزي سره ځي کفوله تعالي يوم بخرجون من الاجداث سراغا (معارج ۴۳) ددي

آيت اودسورة زمراية (۷۸) فاذا هم قيام ينظرون . مينځ کښ منافاة نشته دي . ځکه ممکنه ده څي

هله داول وهله بيان وي . چې دمحشرهيت ناکو مناظر ليدلوپوچه به حيران پريښ

ولاړوي . اوبياپه ډير سرعت سره ئي فرشتي الله ﷻ مخې ته اوښي .

﴿قَالُوا يَتَوَلَّيْنَا مَنْ بَعَثْنَا﴾ يعني دقبرونونه پورته كيدلونه ودرستوچي دمېدان حشرسخن اووېني نوواڼي به چې هائي آفسوس مونږدقبرونونه چاراپاخولو «يَتَوَلَّيْنَا» ب حرف ندا ده او ويل منادي مندوب دې، يعني فرياد به كوي چې هائي، دا خوزمونږ د نبهې وخت دې، «من مَرَقَدْنَا» مَرَقَدْنَا يا اسم مكان دې يعني خائي د آرام، مراد ورنه قبردې، يا مصدرميمي دې، يعنې دَرَقَدْنَا يعنې چامونږدارام نه راپاخولو

سوال كېږي چې په قبر كېن خوبه په دوي عذاب وي نو بياي ورنه څنگه ميډ اوښلو؟
خني مفسرينوې دا جواب كړيدې چې قبرته ئ مَرَقَدُوكه اووښل چې دنفخه اولي نه ترنفخه ثانيه پوري به په اهل قبوروعذاب نه وي اكثرمفسرين وائي چې مَرَقَدُوي ورته پدې وجه اووښل چې كله دوي دميدان حشرهيتونه اووېني نودي په نسبت به ورنه قبرخائي دارام ښكاره شي، ځكه چې لوي مصيبت راتلوسره وركي مصيبت هيرشي

﴿هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ﴾ مايا موصوله ده، عائدئي محذوف دې، اي هذا الذي وعده الرحمن والذي صدقه المرسلون (روح) يعني داهغه ورځ ده چې الله ﷻ ئي مونږسره وعده كوله، او رسولانورشتياويلي وو، (۱) دا قول يادكافرانودې بطوراعتراف جرم، يعني چې كله دوي د قيامت منظر اووېني نوياباه اعتراف او كړي ليكن نفع به نه وركوي، او ماوعداالله په خائي وعد الرحمن اوښلو اوصفت رحمت ئي ذكر كړو، پدې اميد چې كيديشي په دوي هم څه رحمت او كړيشي، (۲) ياداقول دالله ﷻ دې كافرانوته، (۳) ياد فرشتو دطرفه دې ياد مؤمنانو، دې صورت كېن درحمن ذكر كفاروته زجراو توبيخ دپاره دې چې دالله ﷻ دصفت رحمن اصل اظهار ورځ خوقيامت ده خودوي بدبخته دي چې ځان ئي ترينه محرومه كړې دې.

زجاج رحمه الله وائي چې ﴿هَذَا﴾ صفت دې د﴿مَرَقَدْنَا﴾ او﴿مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ﴾ مبتداء، دې خبرئي محذوف دې چې حق دې.

﴿إِنْ كُنْتُمْ إِلَّا صِحَّةً وَاحِدَةً﴾ يعني دانفخه ثانيه به داسرافيل ﷺ صرف يوه چغه وي، چې دشيپلي نه به رااوځي، بعض وائي اسرافيل ﷺ به اوواڼي انتهاالعظام التخرة، والواصل المتقطعة، والشعور المتمزقة، ان الله يامر كن ان تجتمعن لفصل القضاء، دې اواز اوږيدلوسره به ټول خلق دالله ﷻ

حضور ته حاضر کړې شي. الله ﷻ به هر کس سره حساب کوي. له حاسه هم ضلعه به کس نه وي ځنګه ئ عمل وي هغه شان به ئی بدله وي

إِنْ أَصْحَبَ الْجَنَّةَ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فُكِهُون ۝ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ

بېشکه خاوندان د جنت به ئ ورځ به شغل کښی وی. ګډ سب به لګوی. دوی اوسنی ددوی نه سوړوکس به دوی

عَلَى الْأَرْبَابِكُمْ مُتَكَبِّرُونَ ۝ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ ۝

یه ټخوبوندي تکه لګولی. وی. ددوی دبار به به جنت کس مېوی وی اووی نه دوی دبار هغه حه حی می غوړی

سَلَامٌ ۝ قَوْلًا ۝ مِنْ رَبِّ رَجِيم ۝

دوی دبار به سلام وی چې اوبه ویلی شي ورته دطرفه درب مېرغه به

﴿إِنْ أَصْحَبَ الْجَنَّةَ الْيَوْمَ﴾ دابشارت اخروي دې چې مؤمنان به دقيمت په ورځ دجنت په مزوکنس وي. خوشحاله به وي، دخپلو بيبيانوسره به ښه په راحت اوارام کښ تکه لرونکي ناست وي، قسمه قسم مېوي به ورته ورکولې کيږي، دالله ﷻ دطرفه به ورباندې سلام عليكم وئیلی کيږي ﴿فِي شُغْلٍ﴾ جار مجرور دمحذوف متعلق خبر دې دان. او فکھون ئی خبر ثانی دې، او شغل نه مراد هغه خوندونه او لذتونه دي چې هغه د بل هر څه نه سرې مسغونه کړي. په جنت کښې به داسې ډير څيزونه وي چې هغه به بنده د بل هر څه نه مشغوله کوي ^۱ د الله ﷻ ضيافت چې هغې کښې به الله ﷻ په خپله هم تجلي کوي ^۲، د حورو مسغولښ. ^(۳) ملګرو ملاقات او زيارت وغيره. «فکھون» د فکاهت نه دې. ګډ شپ ته وائي. او د دليل د هغوئ په خوشحالي او نعمت يافته کيدلو باندې. دې وجهې نه ئی معني به فرحون او متمتعون سره هم شوې ده.

﴿هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ﴾ بيان د کيفيت دشغل اودفرح دې. او دواړو تکميل دې. چه دې سره به ئی نور هم په خوشحالي کښ زياتوالی اوشي، ظاهره داده چې مراد دازواجونه ددنيا خپلي مؤمناني بيبيان دي. بعض وائی حوري ورته مراد دي، ليکن اصح داده چې دواړه ورته مراد دي اودغه شان هغه ښځې چې خاوندان ئی کافران وؤ، نوچې دچاسره دالله پاک خوښه وي هغه ته به ئی ورکړي. لکه امراة دفرعون چې دابه دحضور ﷺ بي بي وي په جنت کښ

﴿فِي ظِلِّهِ يَجْمَعُ ذُطُلُودَهُ سَوْرِي تَه وائی، کنایه ده دَراحت او آرام نه. خکه سوري ته سړې په راحت کېږي وي، یا جمع دَظُلُودَهُ، خیموته وائی، ﴿عَلَى الْأَرْآئِكِ﴾ جمع داریکۍ پالنکوته وائی، یا تکیه گانوتې وائی، ﴿فِي ظِلِّهِ﴾ او ﴿عَلَى الْأَرْآئِكِ﴾ متعلق دی په «متکون» پورې، او یا «فِي ظِلِّهِ» خبر دې د «هم»، او «عَلَى الْأَرْآئِكِ» متعلق دې په «متکون» پورې.

﴿وَكَمْ مَّا يَدْعُونَ مَدَدَ دَعَاتِهِ مَأْخُودٍ﴾ پمعنی دَطلب، په اصل کېږي یدتعیون دې، طلب یا پخپله معنی یعنی غوښتلوسره دې، نوچونکه مطلوب منه او ورکونکې به الله ﷻ وي نودی سره به لذت نورهم زیاتیري، یا طلب پخپله معنی کېږي ندې، بلکه پمعنی دَتَمَنی او اشتها سره دې، یعنی دکوم څیز چې زړه اشتهاکوي هغه به ورته ورکولې کېږي، یا دَدَعَانِهِ معروفه معنی مرادده، یعنی دوی چې په دنیا کې کومي دعاگانې کولی هغه به ئې قبولي وي (روح).

﴿سَلَامٌ﴾ (۱) یا مبتدای خبر مقدم ئې محذوف دې ای لم سلام، او ﴿قَوْلًا﴾ مفعول مطلق دې دَفْعَل محذوف، ﴿مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ﴾ د ﴿قَوْلًا﴾ صفت دې ای سلام یقال لم من جهة رب الرحيم (روح) یعنی دالله ﷻ دَظَرَفه به ورباندې بلا واسطه سلام کولې کېږي، په حدیث کېږي دي چې حضور ﷺ فرمائی: بِنَا هَلْ الْجَنَّةِ فِي نَعِيمِهِمْ إِذَا سَطَعَ لَمْ نُورُ فَرَمَاوُسُهُمْ فَإِذَا لَرَبِّ قَدَ اشْرَفَ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِهِمْ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا هَلْ الْجَنَّةِ، وَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ﴾ (روح بحواله ابن ماجه، ترجمه: دې دوران چي اهل جنت به دجنت په نعمتونو کېږي وی چه یونوربه رااوچت شي، چې دوی خپل سرونه اوچت کړی، نوالله تعالی به ددوی دپاسه جلوه گرشوی وی، اوبه وائی: السلام عليكم يا اهل الجنة اوهم دامرادي دالله تعالی ددې قول نه: سلام قولاً من رب رحيم بعض وائی داسلام به په واسطه دملاتکوسره وي کمافی سورة النحل

وَأَمَّا أُولَ الْأَيْمَانِ فَمَا لَكُمْ بِهِمْ إِنَّه لَكُم مِّنْكُمْ وَلَئِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ ۖ أَلَمْ يَعِدْ إِلَيْكُمْ يُبَيِّنْ أَمْرَهُ أَنْ لَا تُعْبُدُوا

وچاشن نن ورځ ای مجرمانو، آیا محکم نه وؤکړې تاسوته ای بني آدمو چې مه کوئ عبادت

الْقَبِيلِ إِنَّه لَكُم مِّنْكُمْ وَلَئِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ ۖ وَ إِنِ اعْبُدُونِي ۖ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ۝

دشیطان، بیشکه هغه ستاسودشمن ټکاره دي، اوچي صرف زما عبادت کوئ، دلاره ده نیغه،

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا ۖ أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ۝ هَلْ يَرَوْنَ آلِهَتَهُمُ الَّذِينَ

اوپه تخفیف سره چی گمراه کړي وژده ستاسونه معلوم ډیر. آیا تاسو نه وپوهیدلئ. دا جهنم دی هغه چی

كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ۝ إِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۝ الْيَوْمَ نَخْتِمُ

تاسو ترینه یروړلې کیدلئ. داخل شی دینه نن ورځ په سبب د دې چی تاسو کفر کوئ. نن ورځ به مېړونکو مړه.

عَلَىٰ أَقْوَامِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝

په خلودوئ باندې او خبرې به کوي مونږ سره لاسونه ددوئ او گواهي به کوي ځي ددوئ په معنی عملولو چی دوی نه کول.

وَأَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ۝

او که چری زموږ په خوڅه شي نوڅاره به کړو سترگې ددوئ نومندې به کړي دوی لاری به خوڅنگه به اووینی دوی لار

وَأَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ۝

او که خوڅه شي زموږ پمسخ به کړو دوی په خپلوځایونو کښی نو طاقته به نه لری دوی دمخکښ تللو اونه به را وایس کدی شي

﴿وَأَمَّا نَسُوا نَجْمَهُمْ﴾ دا تخويف اخروي دې مشرکانو مجرمانو ته يُقال ورنه مخکښ مقدر دي، يعني

قيامت کښ به دوی ته حکم اوشي چې نن تاسو د نبيکو خلقونه جدا شئ. دنيا کښ ماته ستاسونه

دا پيغام دررسولي وؤ چې شړک مه کوئ دشيطان اتباع مه کوئ ځکه هغه ستاسو نیکاره دشمن

دي، صرف زما عبادت کوئ داسمه لارده، ليکن تاسو انکار او کړواوس چې دکوم جهنم چې

تاسو سره وعده کولې شوه هغې ته داخل شئ.

﴿أَلَمْ نَعْهَدْ إِلَيْكُمْ﴾ دا په دوی اتمام حجت بيان دي، او د دوی تبکيت دي، عهد پمعنی د

وصيت او حکم سره دي، دلته ورنه مراد د الله ﷻ پيغامونه احکامات دي چې دوحی په ذریعه

نی رالیرلی وؤ، لکه یابني آدم لا یفتنکم الشيطان کما اخرج... او دغه شان و لاتتبعوا خطوات

الشيطان... وغيره نور دا قسم آیاتونه، ﴿أَلَمْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ﴾ دشيطان دعبادت نه مراد طاعت

دي دهغه په گناهونو کښ، تعبیر ترینه په عبادت سره د شدت نفرت او دبیزاری د اظهار دپاره

اوشو، یا ورنه مراد دغیر الله عبادت دي خوشيطان چونکه امر کونکې دي نوڅکه نی ورنه

نسبت اوشو. «هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ» اشاره عبادت دالله ﷻ ته ده. ب حكمة مذکور نه.

«وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِيلًا» يعني صرف احكامات رايليرل نه وو. بلکه سابقو امونو انجام هم ستاسو مخکينې وو. چې شيطان د اطاعت په گمراه شوي وواو بيا الله ﷻ هلاک کړي وو. "جبل" جماعت عظيمه ته وائی. «أَلَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ» همزه استفهام په معطوف عليه مقدر باندی داخله ده ای کتم تشاهدون آثار عقوباتهم فلم تكونو تعقلون يعني دهلاک بنده قومونو آثارمو اوليدل چې دشيطان دطاعت پوجه هلاک شوي وو نوتا سوره عبرت نه اغستو؟

«الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ» په خولو ددوی باندې مهر لگيدل یا کنایه ده دخبرو منع کولونه. يعني دوی نه به دخبرو کولو قوت سلب کړې شي بلکه لاسونه به ئی خبرې کوي اوڅپي به ئی تصديق کوي، دجرمونو اقرار به کوي، یا به حقیقه ددوی په خولو مهر اولگي. باقي تفصيل سورة مورايت (۲۴)، کبس تيردې «وَتَكَلِّمُنَا أَيْدِيَهُمْ» لاسونو ته نسبت دتکلم اوشواوڅپوته دگواهي ورکولو، وجه داده چې عملونه دلاسونو نه صادرېږي، اوڅپي صرف حاضري وي نو پدې وجه لاسونو ته دتکلم نسبت اوشواوڅپوته دگواهي (روح، قرطبي)

«وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ» تخويف دنيوي دې کافرانو ته اومطلب دادې چې نن دنيا کبس هم دوی د عذاب مستحق دی، چې ددوی مخونه بالکل مسخ کړو. سترگي ورته محو کړو، نظربه ئی هم ختم شي اوسترگي به ئی هم ختم شي، لیکن الله ﷻ دخپل حکمت په بناداسې نه قوي طمس، خاره کولو ته وائی لکه په تختی باندې لیکلې شوې خط چې په وينځلو پسره، خاره سي، نودغه شان ددوی مخونه به خاره شي.

«فَاسْتَبِقُوا الصِّرَاطَ» صراط منصوب بنزع الخافض دې، ای فارادوا الاستباق الی الصراط (روح) والصِّرَاطُ نه مراد معروفه لار ده چې روزانه پرې ځي راځي. يعني که بالفرض سترگي ئی خاړې شي اوبيا عذاب نه بچ کيدلو او کورته تختيدو دپاره لارې ته منډه کړی نو لاره به نه مومي، لکه څرنگه چې دخلقو عادت وي چې دڅه پوجه ئی په سترگو تياره راشي نو پدغه وخت کبس لاره تلاش کولو دپاره يوځوابل ځوا منډي وهي «فَأَنزِلْنَا نَحْمِلُهَا» يعني بيا به دوی قدرت نه وي چې لاره اوويني،

﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ بِدَاهِمٍ تَخْوِيفَ دِيٍّ، چې دوى ددې هم مسخ دى چې ټول جسم نه مسخ شي او بل څه قبيح څيزونه جوړ شي. مسخ: صورت انسانى غير انسانى صورت نه بدلولونه وائى يعنى دوى ددې لائق دې چې خناور، يا جمادات يا نباتات ترينه جوړ کړي.﴾
 ﴿مَعَانِيهِمْ﴾ مکان او مکانه دواړو يوه معنى ده، يعنى کوم ځاى کښ چې دوى رسولان تکذيب کوي په هم دغه ځاى کښ مسخ کړى شى ﴿مُضِيٍّ﴾ يعنى کوم کار دپاره راوتلى وى هغى له تللو اودهغى پوره کولو طاقت به نه لري. ﴿وَلَا يَرْجِعُونَ﴾ اونه به واپس کورونه ته تلې شى. ځکه چې شعور او عقل به پکښ نه وى، يا خوجمادات وى په ځاى به پراته وى او يا به ترينه خناور جوړ وى، او اخو ديخوا به حيرانه سرگردانه گرځي

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَا

اوهغه څوک چې زيات کړو عمر دهغه نو کمزوري راولومونږده په تخليق اعضاو کې. آيا نه لري دوى عقل اوبه دى

عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ﴿٥٦﴾ لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ

خودې مونږده ښي ته شعر اونه مناسب دې ده لره، نه دې داکتاب مگر نصحت او قرآن بکړه دې، چې اوږه وي هغه څوک چې وي

حَيًّا وَيَحْيِ الْقَوْلُ عَلَى الْكُفْرَيْنِ ﴿٥٧﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِنَّا

ژوندي، او چې ثابت شي قول عذاب دجهنم په کافرانو، آبادوي نه دي ليدلي چې بيشکه مونږ پيدا کړي دى ددوى دپاره دهغه نه

عِزًّا أَيْدِينَا أَعْمَامًا فَهُمْ لَهَا مَلِكُونَ ﴿٥٨﴾ وَخَلَلْنَا لَهُمْ فَجْهَهَا

چې جوړ کړيدي لاسونوزمونږ، څاروي نودوى دهغې مالکان دي، اوتابع کړيدي مونږ داڅاروي دوى دپاره نوڅې څاروي

رَكُوبُهُمْ وَمِنهَا يُأْكَلُونَ ﴿٥٩﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبٌ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

سولن ددوى دي اوڅې څاروي دوى خوري، اوددوى دپاره پديکښ نورې فائدي دي اوکوږې دي، آبادوي شکر نه کوي.

﴿وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ﴾ هدا دما قبل تخويف دپاره دليل دې، چې خپل طمس اومسخ

مستبعدمه گنړئ، آياتاسونه گورئ چې يوروغ اوقوي انسان دډيروالي دغمرپوچه ورله

مونږ قوت ختم کړو، ليدلو، آوريدلو، گرځيدلونه معذوره شي، حالت ئى وړوماشومانوسه، مشابه شي، نوهغه الله ﷻ چې پدې قادردې، نوستاسوپه طمس اومسخ هم قادردې

﴿تَنكِسُ﴾ د تنكيس نه دې، تنكيس وئيلي كيږي الرد من حاله كامله الى حالة ناقصته. يعنى كامل حالت نه ناقص حالت طرف ته گرځول ﴿فِي الْخَلْقِ﴾ نه مراد قوۍ دى يعنى چې څومره عمر زياتيږي نو دومره په قواؤو كښ كمزورى راځي.

﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الْفِئْرَ﴾ داد مشركانو ديوې شېهي جواب دې، اود حضور ﷺ اود قرآن د صداقت بيان دې، مشركانوبه وئيل چې دامحمد ﷺ شاعردې، اودده كلام شاعرانه دې اوشاعرانه كلام افتراء اودخان نه جوړشوي محض خيالي كلام وي نومونږ ځكه پده ايمان نه راوړو. نوالله ﷻ دې آيت كښ د شاعري نفي او كړه چې نه حضور ﷺ شاعردې اونه ئى كلام يعنى قرآن د شعر كتاب دې، بلكه دا خوصرف نصيحت دې، د نبي اكرم ﷺ نه د شاعري نفي سره على سبيل الكنايه د قرآن نه هم نفي د شاعري اوشوه، ﴿وَمَا يَنْبَغِي لَهُ﴾ يعنى د حضور ﷺ د شان سره شعرونيل مناسب ندي، پدې وجه حضور ﷺ ته د شعرونيلو قدرت نه و وور كړې شوې. اودغه شان چې منكرينوباندې اتمام د حجت اوشي اوشبهات ئى ختم شي، لكه څرنگه چې اُمي كيدل هم د حضور ﷺ صفت كمال دې.

د حضور ﷺ نه موزون او پوره شعرونيل منقول ندي، ځكه چې شعرونيل د مبالغې اود تكلف نه خالي نه وي، اواكثريكښ تحسين د مالمس بحسن وي اوتقييح د مالمس بقيق وي، او دا د شان د نبوت سره مناسب نده، ددې وجه نه د بعضوپه نيز تماموانبياء كراموته د اشعارو جوړولو قدرت نه و وور كړې شوې، او كچرته د حضور ﷺ د بېل شاعر شعر نقل كړې وي، نوهغه هم غير موزون نقل دې، لكه روايت دې چې حضور ﷺ داشعراو وئيلو:

سُبْدِي لَكَ الْاَيَّامُ مَا كُنْتُ جَاهِلًا وَيَا نَيْكُ مَنْ لَمْ تَزِدْ بِالْاَخْبَارِ

نوابوبكر ؓ عرض او كړوداسي ندى بلكه، ويائيك بالاخبار من لم تزود دې، نوحضور ﷺ ورته اوفرمائيل: نه څه شاعريم اونه ماسره مناسب دى، اوهر چې د غزوه خندق يا غزوه حنين په موقعه باندې چې حضور ﷺ وئيلي وؤ چې:

اَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمَطْلَبِ

اَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ

نودا صرف اتفاقيه مقفى كلام دې، بغير د قصدنه، اودهته شعر نه وئيلي كيږي نه ئى قائل ته شاعرونيلي كيږي روح وغيره، ﴿وَعَلَّمْنَاهُ﴾ او په ﴿لَهُ﴾ كښ ضمير غائب نى كريم ﷺ ته راجع دى

او ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا كَئِشٌ ضَمِيرٌ غَائِبٌ﴾ قرآن ته راجع دې ﴿وَقُرْآنٌ مُّئْتَنٌ﴾ يعنى ددې الله كلام كيدل بلكل ظاهر دى ځكه چې څوك دې په شان كلام راوړلې نشى

«لَيَذَرُ بِمُقَاصِدٍ دَبْعَتٍ اَوْ نَزْلٍ وَقرآن ذكر كيږي اودا اول مقصد دې. ضمير قرآن ب حضور ﷺ ته راجع دې، «مَنْ كَانَ حَيًّا» حيا ته مراد عاقل دې يا ورته مؤمن مراد دې په قرينى دَعَالَى الكافرين. يعنى چې زړه ئى ژوندې وي او خپل نفع نقصان پيژنى، ځكه كافريه شان دهرې دې.

﴿وَبِحَقِّ الْقَوْلِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ يعنى چې فيصله د عذاب په كافرانو واجبه شي، ځكه چې پدې كېش شك پاتې نه شو چې دا قرآن حق كلام دې. نو صرف عناد پوچه ورته دوى انكار كوي نو پدوى فيصله د جهنم ثابته شو

«أَوَلَمْ نَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ» دا اووم دليل عقلي دې په دعوى د سورة باندې چې آبادوى دافكر نه كوي چې ددوى د فاندې دپاره مونږه مختلف قسمه ځناور پيدا كړيدي چې دوى ته ورته ډيرې فاندې رسېږي، داصرف مونږ پخپل قدرت پيدا كړيدى ددوى خود ساخته معبودان مونږ سره شريك ندي نودوى ته شفاعت قهرې هم ندې حاصل «يَمَّا عَلِمْتَ أَيْدِيًا» مبالغه ده په اختصاص كېش. يعنى صرف مونږ پيدا كړيدي، لكه يوسرى وائى چې دا څيز ما پخپل لاس جوړ كړيدي، يعنى دا ځناور صرف مونږ پيدا كړيدى، اود «يَدِ» اضافت الله ﷻ ته د متشابهاتونه دې چې حقيقي معنى ترينه نشي مراد كيدلې، يا مراد ورته قدرت دې. د متشابهاتو باريه كېش مكمل تفصيل ددې تفسير د سورة آل عمران ابتداء كېش تير دې.

﴿وَوَلَّلْنَاهَا لَمْ يَدَاخُنَا وَرَبُّهُ خُوفَانَدِي ذِكْرُ كَيْفِي، اول دا چې دا ځناور مودودوى تابع كړيدى يو عظيم الجثه حيوان د انسان په مقابله كېش ضعيف وي، داوښانونه زړه او و اوښانو قطار په يوماشوم هلك وي، په يو پرې سره ئې چې چرته غواړي بوځي. فَبِمَا رَغَبْتُمْ» د دادويمه فائده ده. يعنى دوى پرې سورلي كوي، «وَبِمَا يَأْكُلُونَ» د ادريمه فائده ده، چې بعض ځناور حلاله وي او غوښه ئى خوري،

«وَلَمْ يَمْنَعِ» يعنى د ركوب او اكل نه علاوه نورې هم ډيرې فاندې دي پكېش، خرمنې ئى

استعماله وي. کرونده پرې کوي. وغيره «وَمُشَارِبٌ» دانی بله فائده ذکر کړې چې انسان به سرته د څکلو دیر خیزونه میل او پرې لکه پی، شوملې، غوړې وغيره. مشارب جمع د مشرب ده. او دا با د ظرف صیغه ده یعنی خایونه د څکلو، یعنی گویا که الله ﷻ دا خناور د انسان دپاره یوگودر پیدا کړیدی چې څکل ورته کوي، یا مصدردې پمعنی د مشروب جمع نی څکه ذکر کړه چې ددې اقسام دیر دي، لکه پی، شوملې، لسي، وغيره «أَفَلَا يَنْفَكُونَ» یعنی دوی ددې نعمتونو مشاهده کوي نو شکړولي نه او باسي چې صرف د الله ﷻ عبادت او کړي

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ۚ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ

اونیولي دی دوی ماسوی دالله نه نور خدایان. ددې دپاره چې ددوی امداد او کړنې به نری طاف هغوی دمدد کولو ددوی

وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ ۚ فَلَا يَخْزِيكَ

اودمعبودین دپاره دمسکرینو یو داسې لشکر دی چې حاضرولي به شي. قیامت به ورځ دوی خلاف گو هی دپاره. یو عمر دی به کړی به دپاره

قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ

خبري ددوی. بیشکه مونږه پوهیږو په هغه څه چې دوی نی پتوي او هغه چې دوی نی څکاره کوي. آینه وبی انسان

إِنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ۚ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا

داچې بیشکه مونږ پیدا کړیدی دې دنطفې نه نشو اوس دې جگړه کونکې ښکاره. او کوي به مونږه یو عجیبه اعراض

وَأَلَيْسَ خَلْقُهُ ۚ قَالَ مَنْ يُعْطِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۚ

د هیر دی ترینه خپل پیدائش. وائی څوک به ژوندي کړي هډوکي اوحال داچې دابه زاړه وراسه وی

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ هَادِجًا رِجًا ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَافِلًا عَنِ السَّاعَةِ ۚ

دالله ﷻ نه ماسوی. نور څوک معبودان نیولي دي. پدې گمان چې په وخت د ضرورت کښ به

زمونږ مدد کوي. حالانکه هیڅ مددور سره نشي کولې.

«وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ» هم ضمیر مرفوع او لهم ضمیر مجرور کښ دوه احتمال دی

اول احتمال دادې چې ضمیر مرفوع هم راجع دې مشرکانو ته. او دهم ضمیر راجع دی

معبودانوته، دې احتمال په بنياد دآيت دوه توجيهاټ كيدى سى ۱. په داجى دامعبود نه ددوى په وخت دضرورت كښ څنگه مدداوكرې چې دخپل جان حفاظت نسي كولى بلكه دامشركان ورته هروخت كښ دحفاظت اوڅوكيدارن دپاره وره حاضرولايوي. نو داځكه معبودان شول چې دوى ئې حفاظت كوي. (۲) يا دا چې دامعبودان په د مشركانو څه مدد اوكرى دوى خو به اول جهنم ته غورزلي كيږي او بيا ورته دا عابدين لښكرو په صورت كيږ وريسي حاضرولي كيږي

دويم احتمال دا دې چې ضمير دهم معبودانوته راجع دې. اودهم مشركانو ته. دې تقدير باندې هم دآيت دوه مطلبه كيديشي: (۱) دامشركين گمان كوى چې زمونږ معبودين به زمونږ مدد اوكرى، مددخو پريگده، بلكه دوى به د قيامت په ورځ خپلو عابدينو خلاف گواهي وركولو دپاره حاضرولي كيږي لكه سورت الفرقان اوسورت سباكښ تير شو. قالوا سبحانك ماكان ينبغي لنا... الاية (۲) دامعبودين به مشركينو سره جهنم ته حاضرولي كيږي. لپاره ددې دجهنم خس وخشاك اوگرځي، كما قال الله: انكم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم... الاية

﴿فَلَا تَحْزَنْكَ قَوْلُهُمْ هَذَا تَسْلِي﴾ ده حضور ﷺ ته. اوتخويف دې مشركانوته. چې دوى چې تاته ساحروغيره وائي پدې مه غمژن كيږه، مونږ ددوى دشرارتونوښه خبريو. سزابه وركوو

﴿أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ هَذَا جَرَدًى أَوْ شَكْوَه دَه دكافرنه﴾ الْإِنْسَانُ هغه مرادجنس انسان

دې، او غصيمر مښ هغه مرادكافردې، چې دبعت بعدالموت نه منكردي. يعنې دا كافر دا فكر نه كوي چې مونږدې دحقيرې نطفې نه پيدا كړيدى. بلكه په خائ دفكر كولو مونږسره ښكاره مقابلي ته راوتلو، اودبعت بعدالموت نه دانكاركولو دپاره يوه عجيبه مثال وركوي. روايت كښ دي چې دآياتونه دعاص بن وائل باره كښ نازل دي، چې حضور ﷺ ته راغي، او يو زوړ روست هډوكې ورسره په لاس كښ وو، په لاس كښ ريزه ريزه كړو. اوحضور ﷺ ته ئې اوويل آيا ستا دا گمان دې چې الله ﷻ به داهدوكې بياراژوندى كړي حال داجې روست شويدي حضور ﷺ ورته اوفرمانيل: هاو، دابه هم اوتابه هم راژوندې كړي بيا به تاجهنم ته داخل كړي. بعض وائي ويونكي دخبروابي بن خلف وو بعض وائي ابو جهل وو

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٦﴾

ته اوايه جي ژوندي به ڪري دي لره هغه ذات جي پيداڪري ئي دي دا اول خل. او هغه به ٻول مخلوق باندی شه شاه دی.

الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقَدُونَ ﴿٧﴾ أَوَلَيْسَ الَّذِي

الله ﷻ هغه ذات دي جي پيداڪري ئي دي ستاسودياره دشني ونې نه اور، نوناسودهي نه اور بلوئي ابولي نه دي هغه ذات

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِغَيْرِ عِلٍّ أَنَّ تَمْلِكُ مِنْهُمْ جَنَّتِ ۖ وَهُوَ الْخَلَّ

جي پيداڪري ئي دي اسمانونه اوزمڪه قادريدي جي پيداڪري پشان ددوي. خمخاقدري. اوصرف هغه خاللي دي

الْعَلِيمُ ﴿٨﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٩﴾

عليم دي، بيشڪ امردهه جي ڪله اراده وڪري ديوشي صرف دومره ونيل دي هغي نه جي شه موجود نه هجي شي موجود

فَسُبْحَنَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ ۖ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٠﴾

نوباکي ده هغه ذات لره جي دهغه په قدرت کنڀ ده بادشاهي دهرخيزاواص هغه ته به گرڇولي شي تاسو

﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا﴾ داجواب شڪوي اودليل عقلي دي په بعث بعد الموت باندی. جي

دوباره ژوندي ڪول ڇڪه ممڪن دي جي الله ﷻ اول خل ئي هم دوي پخيل قدرت سره

پيداڪريدي حالانڪه نه ئي وجود وواونه ئي ڇه ماده وه، اوقيامت په ورڇ دوباره ژوندي

ڪولودپاره خوماده هم شته دي. ﴿وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ﴾ يعني داسوال نشي ڪيدلي جي انسان

خاوري هيري شي نودده ذري راجمع ڪول به ڇنگه ممڪن وي؟ ڇڪه جي الله ﷻ دکانتاتوپه

ذروذرو علم دي، ڪومه ذره جي ڪوم ڇائي هم وي تولي به راجمع ڪري، ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُم مَّجَدَلٍ﴾

دا اول اسم موصول نه ﴿مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا﴾ په عربو کنڀ دوه اوني وي ديوي نوم مرڇ اودبلي

نوم عفار و وچي ڪله به ددوار و شاخونه يوبل پوري اومگلې شوپشان دماچس نواوربه ورنه

پيداشونواوربه ئي ورنه بلولو، نوڪوم الله ﷻ جي دشني اوني نه اور پيداڪوي نوايهغه

دزمڪي نه انسان نشي پيداڪولي.

﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَمَا بَلَدٍ لِّلَّذِي هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَمَا بَلَدٍ لِّلَّذِي هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

﴿أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَمَا بَلَدٍ لِّلَّذِي هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

بابها ۵۰

سورة الصفّت مكّية

رکوعاتها (۵)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص په نوم د الله چه بيحده مهربان او د پر رحه کونکی دی شروع کوه

ترقيها حسب التسلسل (۳۷) وحسب النزول ۵۰

ربط اسمي: سورة يسين کښ د صاحب يسين دعوت په ضمن کښ دا خبره تيره شوه چې ان يردن الرحمن بضر لا تغن عني شفاعتهم شيئا يعني که الله ﷻ چاته عذاب ورکول غواړي نو بيا د مزعومه خدايان او شفعا ئي نشي بچ کولې، اوس په الصفّت کښ دې خبرې بيان دې چې بچ کول خولرې خبره ده، هغوی خپله الله ﷻ عاجزه صف بسته اولار دی

ربط معنوي: ماقبل سورة يسين کښ نفي د شفاعت قهري وه. دې سورة کښ دامثله علي سبيل الترقّي بيانېږي او عجز د رسولانو، ملائکو، جناتو ثابتوي، چې شفاعت قهري خودر کنار بلکه دوی مونږ ته په وخت د تکليف کښ فرياد کونکی دي

دعوه دسورت: إِنَّ إِلَهُكُمُ لَوَاحِدٌ

خلاصه ابتدا: نه تر آيت ۵، پورې حال د ملائکو دې چې د دوی دغه صفات دې نو شفعا نه دي بيا تر آيت ۱۰، پورې د جناتو حال دې، چې دوی حين الاستماع په شهاب ثاقب سره ويشتلې کيږي نو دوی شفعا نشي کيدی، بيا تر آيت ۱۴، پورې زجر دې، او آيت ۱۵ نه آيت ۲۱ پورې شکوی او جواب شکوی ذکر ده چې ضمنا پکښ تخويف اخروي دې، بيا تر آيت ۴۰، پورې تخويفات دي، بيا تر آيت ۶۱، پورې بشارت اخروي دې، بيا تر آيت ۷۴، پورې تخويف دې ولقد ناذنا نوح فلّيغم المّجّمون آيت ۷۵، نه تر آيت ۱۴۸، پورې داؤد او ۷ رسولانو واقعات دي، د دې دپاره چې د هرنبي واقعه پدې دلالت کوي چې دوی ته شفاعت قهري نه دي حاصل، ځکه چې هريو د تکليف په وخت کښ مونږ ته اواز او فرياد کړې دې، دې نه بعد بيا د فرشتو او د جناتو، او د رسولانو د حالاتو اعاده ده، او تخويفات دي، آخر کښ سُبحَن رَبِّكَ رَبَّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿۵۰﴾ د ټول سورة خلاصه ده چې الله ﷻ د شريك نه منزّه دی، وَمَلَأْنَا عَلَى الْمُتَمَلِّينَ ﴿۵۱﴾ يعني رسولان

نئ دَشْرَك نَه سَالِم سَاتْلِي دِي وَٱلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ ٱلْعَالَمِينَ ﴿١﴾ تَصْرَفَات بُول اَنَّهُ لَرِه دِي

وَالضُّحَىٰ صَفًا ﴿٢﴾ فَٱلْزُّجَرِ ﴿٣﴾ زَجْرًا ﴿٤﴾

قِسْم دِي بِه هَفَه مَلَانْكَو چِي صَف تِرُونَكِي دِي بِه قَطَار كِنِي، قِسْم بِه هَفَه مَلَانْكَو چِي شِرُونَكِي دِي سَطَنانَو لَرِه نَه شِرُونَو سره .

فَالْثَلَاثِثِ ﴿٥﴾ ذِكْرًا ﴿٦﴾ إِنَّ ٱلْهَكْمَ ﴿٧﴾ لَوَ ٱجَدُّ ﴿٨﴾

قِسْم بِه هَفَه مَلَانْكَو چِي لوستونَكِي دِي ذِكْر ٱلله ﷻ چِي بِيَسَكِه سَسَاوَالِه بُوْدِي

رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ ٱلْشَّارِقِ ﴿٩﴾

چِي رَب دَاسْمَانُونُو دِي اوزمَكِي دِي اودَهغه خَه چِي بِه مِيَنَخ دُوُو كِنِ دِي اَوْرَب دَمَشِرُونُو دِي

﴿وَالضُّحَىٰ﴾ صَفًا هَدِي آيَاتونو كِنِ دَالله ﷻ الوَهِيَت او توحيد اثبات دِي او رد دِي دِ
مَلَانْكَو شَفِيع قَهْرِي كِيدَلُو بَانْدِي چِي مَعْبُود صَرَف ٱلله ﷻ دِي مَلَانْكَو آلهِه اوشَعَفَا، قَهْرِي نَه
دِي خُكِه چِي دُوُو بِخِطْلِه ٱلله ﷻ تَه دَعْبَادَت دِيَارِه بِه صَف كِنِ وِلَا رِي وَي، دَالله ﷻ دَحْكَم
تَابَعْدَارِي دِي دَالله ﷻ پَاكِي بِيَانُونَكِي دِي .

﴿وَالضُّحَىٰ﴾، فَٱلْزُّجَرِ ﴿٣﴾ فَٱلْثَلَاثِثِ ﴿٥﴾، دَرِي وَاړِه صَفَات دِي دَمُوصُوف مَحْذُوف چِي اَكْثَرُو بِه نِيَز مَلَانْكَو
دِي، ﴿وَالضُّحَىٰ﴾، يَعْنِي قِسْم بِه هَفَه مَلَانْكَو چِي دَالله ﷻ دَعْبَادَت لِيَارِه صَفُونِه جُورِه وَي، لَكِه بِه
حَدِيث كِنِ دِي: اَلَا تَصِفُوْنَ كَمَا تَصِفُ ٱلْمَلٰٓئِكَةُ، يَعْنِي تَاسُوْد مَلَانْكَو پِشَان صَفُونِه وَلِي نَه جُورِه
وَي، صَحَابِه وَعَرَض او كَرُو مَلَانْكَو خُتْنَكِه صَفُونِه جُورِه وَي، نُونَبِي كَرِيْم ﷺ او فَرَمَائِيل بِنْتُون
ٱلصَّفُوف ٱلْأَوَّل، يَادَا مَطْلَب دِي چِي غُورُونَكِي دِي خِيْلِي وَزَرِي بِه هُوَا كِنِ او دَالله ﷻ حَكَم
تَعْمِيل تَه تِيَارِي اِنْتِظَار كِنِ وَي، ﴿جَلَالِيْنَ﴾.

﴿فَالْزُّجَرِ﴾ يَعْنِي شِرُونَكِي دِي، خُتْبِي شَيْطَانَان دَاسْمَان نَه شَرِي، خُتْبِي هُوَا گَانَبِي يُو خَوَابِل
خَوَاه شَرِي، او خُتْبِي وَرِيخِي شَرِي ﴿فَالْثَلَاثِثِ ذِكْرًا﴾ يَعْنِي تَلَاوَت كُونَكِي دِي ذَذَكِر، ذَكَر نَه مَرَاد
يَا قُرْآن دِي اَوِيَا مَطْلَق تَسْبِيح وَتَحْمِيد ده .

﴿إِنَّ ٱلْهَكْمَ لَوَ ٱجَدُّ﴾ هُجَوَاب قِسْم دِي، قِسْم بَرَأئ اسْتِشْهَاد دِي، يَعْنِي دَفَرِشْتُو حَال او صَفَات
پَدِي گَوَاه دِي چِي سَتَاسُو مَعْبُود صَرَف يُوْدِي، چِي هَفَه رَب دِي دَاسْمَانُونُو اودَحْكَمِي او خَه چِي

په مينځ ددوي کښ دي، او د مشرقونو مغربو نورب دې حلف على غير الله د تفصيلي بحث جلد ۳ صفحه ۵۳۳ کښ تير شويدي.

بعضي وائي ددې صفاتو موصوف نفوس دي، نفوس د انبيا يا علماؤ، نو دا الصفت مطلب دادې چې صف ترونگي په مونځ کښ، الزاجرات مطلب دا دي چې خلق منع کوي د اتباع د شيطان نه په وعدو وعيدونو او په مواعظوسره، او التليت ذکر اتلاوت کونکي دي د قرآن او درس کونکي د شرانعو او احکامو، يا نفوس د مجاهدينو مراد دي، نو الصفت مطلب دا دي چې صف ترونگي دي په ميدان جهاد کښ، الزاجرات مطلب دا چې شړونکي دي دشمنانو لره او يا اسونو لره، او التليت مطلب دادې چې د الله ﷻ ذکر کونکي دي يعني نعره تکبير و هوونکي دي په وخت د قتال کښ.

﴿رَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾ خبر بعد خبر دي، د(آن)، بدل دي د لواحد ته، نو مقصود بالنسبة دي ﴿رَبِّ الْمَشْرِقِ﴾ د مشرق جمع ده، د مشرق صيغه په قرآن کښ مفرد، تشبيه او جمع درې واړه نسبه استعمال شوې ده، سورت الشعرا آيت ۲۸، او سورت المزمل کښ مفرد استعمال شوې ده، رب المشرق والمغرب سورت الرحمن کښ تشبيه استعمال شويده. رب المشرقين ورب المغربين او دلته جمع صيغه راوړلې شوې ده دې کښ نکته دا ده چې چونکه جهت يودې نو ځکه صيغه د مفرد استعمال شوې ده، او که دې ته او کتلې شي چې نور هره ورځ جدا جدا مطلع نه راخيژي نو دې اعتبار سره بيا مشرق يو نه شو ډير شو نو ځکه جمع صيغه هم استعمال شوې ده، او چونکه روزانه اعتبار سره د مطلع فرق پوره واضح نه وي، ددې فرق پوره پته په گرمي او يخني کښ لگي نو دې دوه موسمو اعتبار سره صيغه د تشبيه استعمال يوي، د مشارق په ذکر کولو سره نې اکتفا، او کره د ذکر کولو د مغاربو نه، ځکه چې مشرق سره مغرب لازم دي (روح، قرطبي).

إِنَّا لَنَنظُرُ السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِرَبِّنَا الْكَوَكِبِ ﴿وَجُفُظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ﴾

يشکه مونږه ځانسته کړيدي اسمان د دنيا په يوزينت سره چې ستوري دي، او مونږ محفوظ ساتلي دي دهر شيطان سرکش نه،

لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَيُقَذَّفُونَ مِّنْ كُلِّ جَانِبٍ ﴿دُخُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ

غويښي کيږدلي ټولگي مجلس د عالم بالا ته اوويشتلې شي د هر طرف نه، دپاره دشر لو او دوي دپاره عذاب دي

وَأَصِْبْ ۝ إِلَّا مَنْ خَطَفَ الْخُطْفَةَ فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ ثَالِثٌ ۝

دائمی همیسه مگر هغه چی اوختوی په غلا سره ناخپه نوبه ده بسی سی لمبه چی سوری کونکی وی
 «إِنَّا نَزَّلْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا» دې آیاتونو کښ دجناتو احوال بیانیری او دهغوی آلهه او شفیع
 قهری کیدلو باندې رددي چې هغوی آلهه او شفیع قهری څنگه کیدې شي. هغوی باندې خو
 ملاعلی ته تلل بند دی. او ده هغې خبرې اوریدې نشی که ورشی نو دائمی عذاب کښ به
 گرفتار شی. او کچرته یو نیمه خبره په غلا سره ناخپه را او تختوی نو شهاب ثاقب ورپسی
 شي او هلاک نی کړی.

په آیت کریمه کښ دکو اکبوده فاندې ذکر دي. «۱» یوه فائده تزیین دآسمان. «۲» اوبله حفاظت
 دآسمان د شیطانانونه «بَرِيَّةٌ الْكَوَكِبِ» بدل مبدل منه دي. دیکښې د اولي فاندې بیان دي
 ،یعني مونږ اسمان په کواکبو سره ښانسته کړيدي. «وَحِفْظًا» مفعول مطلق دي د فعل محذوف
 ای وحفظنا محافظه دیکښې د دویمې فاندې ذکر دي. چې په ستورو سروه مونږ دآسمان حفاظت
 کوو دسرکشو شیطانانونه «مارِدٌ» ای الخارج عن الطاعة یعنی نافرمان او سرکش. یا المعتری عن
 الخیر یعنی خیرنه خالی او میم. را، دال، ماده په معنی دتجرد او خالی کیدو دلالت کوی

«لَا يَسْمُؤْنَ» دیکښ دهغه امر سماوی ذکر کیری چې دهغې حفاظت مقصود دي په ستورو
 سره. او طریقه دحفاظت هم ذکر کیری چې شیطان عالم بالا ته رسائی او معزز فرشتود مجلس
 خبرې اوریدل غواړی نو الله ﷻ دهغې مجلس حفاظت دستورو په ذریعه سره کوی چې کله
 دوی را نيزدې شی نو هر طرف نه پرې دستورو باران شی. یاخو اوختی او یا هلاک شی. لا
 یسمعون په اصل کښ لا یسمعون دي. تاء په سین بدله شوه او ادغام او شو «إِلَّا أَلَمَّا أَلَاغَنَّ» الملائک
 ونیلی کیری معزز او بارعب جماعت ته او دلته ترینه مراد جماعت دملائک دي. او الاعلی نه
 مراد یا علو حسی یعنی جهت علو دي چې په آسمان کښ دي او یا ورته مراد علو معنوی دي
 یعنی اوچتو مرتبو والا فرشتو جماعت.

«وَيُقَذَّرُونَ مِنْ كَلْبٍ جَائِسٍ» یعنی کله چې شیطاین دا اراده او کړي او پیاس اسمانونه ته
 د ورنیزدي کیدلو کوشش او کړي نو فرشتي نی ولې. «مِنْ كَلْبٍ جَائِسٍ» ای من آفاق السحاب یعنی

هر طرف نه په ستورو ويشتلې كيږي. او ځنې مفسرين فرماني چې دې مطلب دا دی: مس كل جات يقصدون الصعود الى السماء يعني د آسمان كوم طرف نه هم خپل غواړي نو هغه طرف نه به ستورو ويشتلې كيږي. ﴿ذُخْرًا﴾ مفعول له دې علت دې د قذف، سر لونه ونيلى كيږي. وله عَذَابٌ وَاصِبٌ يعنى دنيا د دې عذاب نه علاوه ورته په آخرت كې به د امني عذاب وركولى كيږي، ﴿وَاصِبٌ﴾ اي دائم د وصب يصب نه دې معنې د دوام. او ځنې مفسرينو ئې معي شديد سره كړې ده. ابو حيان رحمه الله وائى دينه مراد دنياوي عذاب دې. چې د اصابه و بسللي كيږي او خپل مقصد ته به نشي رسيدلى

﴿إِلَّا مَنْ خَلِيفَ بَدَضْمِيرَ لَا يَكْمُونُ﴾ ۛنه استثناء متصله ده. ۛخطف اختلاس ته وائی یعنی ۛتختولو او په ۛتونگه لږ ولوسره یو ۛخیزا خستل، او دلته ترینه مراد په ۛپته راغسل دي. مطلب دادې چې دوی دفرشتو خبرې نشي اوریدلې مگرداچې دوی په ۛپته یو ۛتونگه اولږه ري، دفرشتو نه یو خبره واوري. ﴿فَأَتَتْهُ شَاهَتٌ نَّاقِبٌ﴾ ۛشهاب داور سپینې پړه قیدونکی شعلې ته وائی ﴿نَّاقِبٌ﴾ اسم فاعل دې دثقب بثقب نه، سوری کولوته وائی. اودپته ثاقب ۛخکه وائی چې دافضا خپل ۛچمک اونورسره سوری کوی یاورته ددې وجهې نه وائی چې شیطان سوری کوي. حتی که دبل جانب نه ورنه اوځي بعض وائی دثاقب، معنی محرق ده نوډې سره شیطان سوری

فائدہ: اختلاف دي چي دا قذف يعني دڄناتو ويشتل په شهاب نا قب سره. د حضور ﷺ د بعت نه قبل هم وؤ، او کله بعد د بعت نه شروع سو، نو بعضي وائي چي قبل د بعت نه هم وؤ. بعض وائي نه وؤ، راجحه داده چي قبل د بعت نه هم وؤ ليکن ډير اهمام سره نه وؤ کله به وؤ کله به نه وؤ، د حضور ﷺ د بعت نه ورستو پکښ اهمام راغي. د دي بحث تفصيل اودارنگه ديت متعلق بعض نور ا هم مباحث د دي تفسير په دريم جلد سورة الحجر آيت (۱۸)، کښ تير دي. هلته ئي او گوري.

فَاسْتَغْفِرُهُمْ أَفَئِنَّهُمْ أَكْبَرُ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا ۚ إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ

نونیوس وکړه دوی نه آیادوی زیات گران دي په پیدا کولو کې یاهغه چې مونږ پیدا کړسې. ښکته مونږ پیدا کړې دوی دحی

لَا زِبَ ۖ هَبْلٌ عَجَبَتْ وَيَسْخَرُونَ ۖ وَاقَا ذُكِرُوا لَا يَذْكُرُونَ ۖ

سليخنه کي نه ياتنگيدونکي نه بلکه ته تعجب کوي اودوي مسخري کوي اوکله جي نصيح وکړسي دوي نه نصيح نه ليدو

وَاقَا رَاوَا اَيُّهُ يَسْتَسْخَرُونَ ۖ وَقَالُوا اِنْ هَذَا اِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۖ

اوکله چې اوويني يوه معجزه نو څه مسخري ورپورې شروع کړي، اوواني دوي نه دي داقران مگر جادويکړه دي

عَرَاكَ مَعْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا عَرَاكَ لَنَبْعُوْلُونَ ۖ اَوَاٰؤُنَا الْاَوَّلُونَ ۖ قُلْ نَعَمْ

آياکله چې مونږه مړه شواوشوڅاوري اوهدوکي آيامونږ به بياپيداکړيوآياپلاران رمونږ رومي به هم آيا پيداکړي به اوو به نه

وَالنَّعْمَ كَاخِرُونَ ۖ فَلَمَّا فِي زَجْرَةٍ وَاِحَدَةٍ قَرَاْنَا هُمْ يَنْظُرُونَ ۖ وَقَالُوا

اوتاسوبه ذليله يښ، نو دا خو بس يوه زورداره چغه ده چې دوي به بيا گوري، اوواني به دوي

يُؤَيِّلَنَا هَذَا يَوْمَ الدِّينِ ۖ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ۖ

هائي تباهي مونږه دا د ورځ د قيامت ده، هرشي به ورته اوواني دا ورځ د فصلي ده هغه ورځ چې تاسويدي نكذب كوڼو

فَنَاسْتَفْتِيَهُمْ اَهُمْ اشْدُ خَلْقًا مِّنْ زَجْرَدِي اَهْلٍ مَّكُوْتَهْ خُصُوصًا اَوْ هَرَمَنَكِر دَبْعَتْ تَهْ عُمُوْمًا يَنْبِي

دبعت دمنكرينو نه پوښتنه اوکړه چې آيا د آسمان، زمکي، ستورو، فرشتو وغيره مخلوق نو

پيدا کول، زيات مشکل کار دي يادوي پيدا کول، نو چې الله ﷻ زمکه، آسمان وغيره مخلوقات

پخپل قدرت پيدا کړيدي نو ددوي دوباره پيداء کول خوڅه مشکل ندي، کقولہ تعالیٰ: لَخْلَذِ

السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ، "من" اسم موصول عهد خارجي دي او دينه مراد فرشتي

جنات زمکه آسمانونه وغيره دي، چې مخکښي آياتونو کښ تير شو ﴿مِنْ طِينٍ لَا زِبَ﴾ لا زِبَ

پمعنی د لازم سره دي با او ميم قريب المخرج کيدلو دوجې نه ذيوبل په ځای استعمال کړي

سليخ ناکه يعني يوبل پورې انځتونکي ختي ته ويلي کيږي، بعضود ﴿لَا زِبَ﴾ معنی چټک کړي

ده، بعضي وائي تنگيدونکي څاوري ته وائي، بهر حال مقصود د ورته دي خبرې باندې پوه کول

دي چې کومې څاوري نه الله ﷻ انسان په ضمن د آدم ﷺ کښ پيدا کړيدي نو هغه ته دهغي

څاوري نه دوباره پيدا کول څه مشکل دي؟

﴿بَلْ عَجِبْتَ﴾ بل دپاره داضراب دې، او تعجب په درې قسمه دې

(۱) **تعجب استهزام**: دا هغه تعجب دې چې په غیر متوقع الحصول شي په وجود باندې کيږي، قالوا اتمعجين من امر الله کښ ددغې تعجب ذکر دې.

(۲) **تعجب استحسان**: دا هغه تعجب دې چې يوشن دخوځيدلو اوښه لگيدلو په وجه باندې کيږي، لکه حديث کي راځي: يعجب ربک من الشاب ليس له صوة يعنى ستارب تعجب کوي په هغه ځوان چې ځوانئ ميلانات ئي نه وي (مسند احمد).

(۳) **تعجب انکار**: هغه تعجب چې ديوښی انکار باندې مېنې وي لکه وعجبوا ان جاءهم منذر منهم کښ او ان هذا لشي عجاب کښ دغه تعجب ذکر دې.

اودلته مراد دتعجب نه يا تعجب استحسان دې، نو بيا داضراب دې د﴿فَاسْتَفْتِمُ﴾ نه. يعني دوي نه تپوس مه کوه په دوي دا خبرې ځې نه لگي داڅو په تاڅې لگي. دوي خو ورپورې مسخري کوي، بل عجت من صنائع قدرة الله وهم يسخرون، اوي تعجب نه مراد تعجب انکاری دې اومعنى داده چې ته تعجب کوي ددوي په انکار دبعت بعد الموت اودوي ورپورې مسخري کوي چې داڅو عجيبه خبره ده چې مونږ به بيا ژوندي کيږو اوي: بل عجت من انکار هم البعث وهم يسخرون من امر البعث (روح المعاني).

﴿وَيَا دَاوُدَ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَخُذْ إِلَيْنَا الْأَقْلَامَ﴾ دد مشرکينو ضد او عناد بيان دې چې کله دوي ته نصيحت اوکړې شي نو سيحت نه قبولي نصيحت نه مراد دلته دليل نقلې دې چې ددليل نقلې نه هم انکار کوي
﴿وَيَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَسَّيْءٌ لَّا يَمْلِكُ الْجِنَّةُ عَلَيْهِ شَيْئًا﴾ دد دليل عقلي او معجزه وغيره هم نه مني ﴿يَسَّيْءٌ﴾ باب استعمال دې خاصيت پکښ يا مبالغه ده يعنى څه مسخري ورپسې شروع کړي اوضد وعنادئ نور هم يات شي، او يا خاصيت طلب ماخذ دې پکښ يعنى يوبل نه طلب دمسخري کوي، يعنى يوبل ته دتوقواو مسخرو کولو دعوت ورکوي،

﴿وَقَالُوا إِن هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّؤْتَمِرٌ﴾ هدا شکوه ده يعنى کله چې معجزه اوويني نو ايمان راوړلو په ځانئ دا وائى چې داڅو صفا جادو دې ﴿أَيُّهَا﴾ يعنى چې مونږ خاورې او هډوکى شونو

بيابه څنگه پورته کيږو ﴿أَوَّابًا أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَوَسِّلُونَ﴾ زمونږ تير شوی مخکېن آبا و اجداد په څنگه پورته کولې کيږي، اَبَاؤُنَا مبتدا دې اَلْأُولُونَ نى صفت دې او خبرنى محذوف دې چې مبعوثون دي.

﴿قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ﴾ دا جواب شکوه ده، چې هاؤ ضروريه بيا ټول ژوندي کيږي ﴿ذٰخِرُونَ﴾ دخور نه دې ذلت اورسوانى ته وائى يعنى اوبيا به په ډير ذلت اورسوايى سره ددغې تکذيب او انکار سزامومنى

﴿فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ مِّمَّى﴾ ضمير بعثت ته راجع دې يعنى زير دست او زوردار آوزيه وى. ﴿فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ﴾ يعنى چې کله دغه چغه او وهلي شي نو فوراً به ډقرونه راپاسيدلي وي. گوري به. کنايه ده دژوندي کيدلونه، يادانتظار نه دې، يعنى انتظار به کوي دالله پاک حکم ته چې اوس به مونږ سره څه معامله کيږي او فاسوس به کوي چې مونږ ډکومي ورځي نه انکار کولو هغه ورځ خوراباندې راغله،

﴿هَذَا يَوْمُ الْقِيَامِ الَّذِى هُوَ يَدْعَاهُمْ﴾ دلاملا نکودې، توييځايه ورته دا وائى، ياداهم کلام دمنکړينودې يو بل ته.

أُحْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَلْوَاحَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ٥

الله ﷻ به حکم وکړي راجع کړئ هغه کسان چې شرک نى کړيدې او جوړئ ددوى اوفغه چې دوى نى عبادت کولو.

مِنْ كُنْ يَوْمَ فَاهْتَدَوْهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْحَنِيمِ ٥ وَيَقْلُوبُهُمْ إِنَّهُمْ قَسْوُونَ ٥

ماسوا دالله ﷻ، پس اوبيايى دوى ته لار دجهنم الله ﷻ به او وائى او او دروى دوى بيشکه دوى نه تپوس کولې شي،

مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ٥ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ٥ وَأَقْبَلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ

څه جل دې تاسوله چې نه کوئ مدد ديوبل، بلکه دوى نن ورځ تسليم دي، اومخ به کړي بعض ددوى نه بعض نه

يَتَسَاءَلُونَ ٥ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ٥

تپوس به کوي ديوبل نه، اوبه وائى کشران چې بيشکه تاسويه راتلن مونږ نه، منع کولو خو به د ايمان نه،

قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ۝ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ

اوبه وائي مشران بلکه نه وئ تاسويخيله ايمان راوړنکي، اونه ووزمونږه به تاسوياندي څه رور، عليه،

بَلْ كُفَعُمْ قَوْمًا طَافُوا ۝ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۚ اِنَّا لَلْكَافُونَ ۝

بلکه وئ تاسو يو قوم سرکښه، پس ثابت شويده مونږياندي حکم درې زمونږه، بيسکه مونږه ځکونکي د عذاب يو.

فَاَعْوَيْتُمْ اَنَا كُفَّاهُ ۝

پس گمراه کړي وئ تاسو مونږه، په ديکښې هېڅ شک نشته چې مونږ هم گمراهان وو.

﴿اَحْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا هَذَا خَوِيفَ اَخْرُوي دې او اول حکم دې د طرفه د الله ﷻ نه

لا تکتوته، چې مشرکان او دهغوئ باطل معبودان ټول راجمع کړئ. د ظلم نه مراد شرک دې، بدليل

قوله تعالى: اِنَّ الشَّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ، ﴿وَأَزْوَاجَهُمْ﴾ ازواج نه مراد (۱)، يا کافرانې ښځې دي (۲)، يا ورنه مراد

اشباه او امثال دي په عمل کښ، لکه سوداؤ لوبه د سود خوروسره حشر کيږي، زنا کارانوبه

زنا کارانوسره، شراب ځکونکي به د شراب والوسره (۳)، يا ورنه مراد د مشرکانو ملگري او

شیطانان دي چې د هر کافريه د خپل شیطان سره حشر کيږي بيا به دواړه په يوزن خيږي ترلې

کيږي

﴿وَمَا كَانُوا يَتَّقُونَ﴾ مراد ورنه هغه کانري بوتې دي چې دوی ورنه خدايان جوړ کړي وؤ، دوی

به ورسره جهنم ته د تخجيل او تحسیر دپاره غورځولي کيږي، دغه شان شیطانان او سرکښه

جنات ورنه مراد دي چې دوی به ورته د شرک تعليم ورکولو او هر چې دي انبياء او صلحا

او ملاتک چې دوی ورنه معبودان جوړ کړي وؤ نو هغوئ ورنه مستثنی دي په آيت: اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ

لَهُم مِّنَ الْحَسَنَةِ اُولَٰئِكَ هُمَا ثَمَعِدُونَ (انبياء: ۱۰۱).

﴿فَأَقْضَوْهُمْ إِلَىٰ مِرْيَاطٍ جَدِيمٍ﴾ دا دويم حکم دې فرشتو ته چې بيا به ورته وائي چې اوس ئی

جهنم ته روان کړئ.

﴿وَيَقُولُوا هُم مِّنْهُمْ مَّنْشُورُونَ﴾ دا دريم حکم دې يعني چې د حکم موافق فرشتي کله دامشرکان

جهنم ته روان کړي نو دا حکم به ورته اوشي چې لږ غوښته ئی اوږده وئ يو بل تپوس ورنه

کووچې دوی نن ورځ د یوبل نصرت ولې نشي کولې چې دالله ﷻ دعذاب نه بچ شي. ظاهر د آیت نه د معلومېږي فرشتې په دوی روان کړی نو بیا به ورته داود وولو حکم اوشی بعض وائی چې قبل د یونانو نه به وي، ای قفوهم للحساب ثم سوفوهم الی النار (قرطبي)

﴿مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ﴾ په اصل کښ تناصرون دي، تخفیفایوه تاحذف شویده. او دا خطاب یا مشرکانو او د هغوئ معبودانو دواړو ته دي، یا صرف مشرکانو ته دي، یعنی تاسون ورځ د یوبل نصرت ولې نشئ کولې، روایت دي چې ابو جهل د بدر په ورځ وئيلي وو، نحنُ جمیعُ منتصرٌ، نو د قیامت په ورځ به ورنه نه دغه تېوس او کړي شي.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَؤُلَاءِ﴾ تناصرون دي د تناصرون نه، یعنی یوبل مدد به څه او کړی بلکه نن خوبه الله ﷻ ته به متقاد او تسلیم شوی وی رپ ترینه نشی و هلي، بقول والد محترم رحمه الله چې حضرت شیخ القرآن به داسې ترجمه کوله: آج موئی من گے، بعضو د﴿مُتَتَّبِعُونَ﴾ معنی دا کړیده چې ذلیل او رسوا به وي ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾ مراد ورنه اتباع او متبوعین دي او ﴿يَتَّبِعُوا﴾ مراد یخاصمون وي یعنی یوبل نه به په طریقې دخصومت او جدال سره سوالونه شروع کړی.

﴿قَالُوا﴾ دا د اتباعو اعتراض دي په رؤساؤو باندې چې زموږ د ایمان نه رواړولو سبب تاسو یی ځکه چې قوت او طاقت در سره وو، موږ خوپه زور منع کولو

﴿تَأْتُونَنَا عَنِ الْآلِهِينَ﴾ ددې جملې ډیر توجهیات شوی دی: (۱) تَأْتُونَا متضمن دي معنی تصدوئا ته، ځکه چې په صله کښ من راغلي دي، او اتیان فعل په صله کښ من راخی، من نه راخی. او آلّهین نه مراد اسلام او یمان دي، ای کتم تصدوئا عن الایان یعنی تاسو به موږ دایمان نه منع کولو، (۲) بعضو اتیان په معنی د قطع سره اغستې دي، او آلّهین نه مراد هر نیک کار دي، ای تقطعوننا عن الیمین یعنی هر نیک کار نه خو موږ لري کولو، (۳) اوځنو مفسرینو اتیان خپله معنی کښ اغستې دي، او آلّهین نه معنی څو په قسم سر کړیده، چې قسمونه خوپه خوړل چې موږ په حق یو، او ځنوی معنی قوت او طاقت کړې ده، یعنی په زور او طاقت سره خو موږ گمراه کولو، اوځنو ترینه مراد جهت د خیر وسعادت اغستې دي ای تاتوننا من جهة الخیر والسعادة، یعنی موږ نه خو دا گمراهی ډیره برکتې او سعادت لار باور کوله، اوس هغه برکت او سعادت چرته دي؟

﴿قَالُوا هَذَا دُرُّؤَاوُودُ جَوَابَ دِي، چې مشتمل دي په څلورو مقدمو باندې، چې حاصل شى دادې چې مونږ تاسو ته صرف دعوت دركړيدې باقي تاسو خپل اختيار سره كفر كړيدي ﴿هَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾ هدا **اوله مقدمه** ده، چې په مونږ د زور او جبر الزام غلط دي ايمان تاسو پخپله نه راوړلو ﴿سُلْطٰنٍ﴾ نه مراد زور او غلبه ده،

﴿هَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا عٰنِفِينَ﴾ **دويمه مقدمه** ده چې څنگه چې مونږ سر كشه وو، كفر مو اختيار كړې وو، داسې تاسو هم سر كشه وئ او كفر مو اختيار كړې وو، نو ديكښ زموږ د زور او جبر څه دخل شو

﴿وَفَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا﴾ **هدا دريمه مقدمه** ده، الله ﷻ چې خپل ازلي علم مطابق كوم كسان د جهنم دپاره خاص كړى دي او د هغوى په باره كښ شى د لاملن جهنم من الجنة والناس اجمعين فيصله شى نريده در حقيقت هغه فيصله په مونږ ثابته شوې ده، ﴿إِنَّا لَذٰبِقُونَ﴾ بيان دي د ﴿قَوْلُ رَبِّنَا﴾ مراد ورنه دا قول د الله ﷻ دي لاملن جهنم

﴿بِأَعْيُنِنَا﴾ **څلورمه مقدمه** ده چې زموږ قصور صرف دادې چې مونږ پخپله گمراه وو او تاسو ته هم دگمراهى دعوت دركړو، نور تاسو په خپل اختيار سره كفر قبول كړو. مجبوره كړى مونه يې چې اوس تاسو د كفر گناه به بېچ شئ ﴿إِنَّا كُنَّا عٰنِفِينَ﴾ ما قبل دپاره علت دي مونږ گمراه وو نوڅكه مو تاسو ته هم ددې دعوت دركړو.

قَاتِلُهُمْ	يَوْمَئِذٍ	فِي	الْعَذَابِ	مُشْتَرِكُونَ	⊙
پس بيشكه	دوى كشران، مشران	دواړه به	دغه ورځ په	عذاب كښ شريك وي.	
إِنَّا كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ	⊙	إِنَّهُمْ كَاذِبًا	إِنَّا قَبِلَ لَهُمْ	لَا إِلَهَ	
بيشكه مونږ به دغسې كار كړو د مجرميانو سره، بيشكه دوى و چې كله به ونيلى شو دوى ته چې نيشته دي لائق د عبادت					
إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ	⊙	وَيَقُولُونَ إِنَّا لَنَأْتِيَنَّكَ	إِلٰهًا	لِشَاعِرٍ	فَيَمْنُونِ
سوا د الله ﷻ نه، دودوى به تكبر كولو. اودوى به ويل آموږ نېرېرېگه و خپل خدايان د پاره د يو شاعر معجون .					

بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّكُمْ لَلَّذَائِبُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ﴿١١﴾

بلکه راورې ئې دې حق اوتصديق ئې کړې دې د رسولانو. ښکته سوچوکی عین عذاب ږدول

وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

اوتاسونه به سزانشي درکولې مگر دغه عملونو حی سو به کولو

﴿إِنَّهُمْ يُؤْمِنُونَ﴾ دا دالله ﷻ قول دې، چې کله د دواړو فریقینو اتباع او متبوعین اشترک

ثابت شو په کفر اختیاري کښ، نو نن دقیامت په ورځ به عذاب کښ هم شریک وي. نو دغه

معلومه شوه چې دبل چاپوچه گناه کول دقیامت په ورځ د عذاب نه دېچ کیدلو عذر نشي کیدنی

﴿إِنَّا كَذَّابٌ﴾ کاف لپاره دبیان کمال دې، یعنی داسې سخته سزا مونږ مجرمونو

ورکو، یا کاف لپاره دتشبیه دې. او مراد ترینه تابع اومتبوع دواړوله سزا ورکول دی. یعنی

مجرمان خواه که تابع وی یا متبوع، مونږ به ئې جهنم ته غورځوو

﴿إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ﴾ دازجر دې په انکار دتوحید اوشکوه ددمشرکانونه. په انکار د

توحید باندې چې کله دوی ته د لاله الا الله یعنی دتوحید دعوت ورکولې شونودوئ به ورته

انکار اوتکبر کولو،

﴿وَيَقُولُونَ إِنَّمَا لَنَا كُفْرًا﴾ داورته زجر دې، په انکار درسالت باندې، استفهام پکښ انکري

دې، یعنی مونږ دخپلو معبودانو عبادت دحضور ﷺ د دعوت په وجه نه پریگدو. ﴿إِنَّا عَمِلُومُ﴾

مرا دئې ورته نعوذ بالله حضور ﷺ دې،

﴿بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ﴾ چې لیونیان خو گدې وډې وائې او شاعران هم هسې فضول بکواس

اودروغ وائی، دهغې برعکس دابالکل حق اوربتیا کلام دې. اوتولور رسولانودغه بیان

کړیدی، نو څنگه تاسو نبي کریم ﷺ ته مجنون اوشاعر وائی؟

﴿إِنَّكُمْ لَلَّذَائِبُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ﴾ تخویف اخروي دې مشرکانوته چې دشرک اوتکذب په وجه

دوئ ته درناک عذاب ورکولې کیږي، ﴿لَذَائِبُوا﴾ په اصل کښ لذائقون دې. داضافت به وجه

تخفیفانون ساقط شويدي.

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٠٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٠١﴾ فَوَإِيكُمُ هُمْ مُكْرَمُونَ ﴿١٠٢﴾

مگرندگان دالله ^{مخلصين} دي، داهغه خلق دي چې دوي دپاره رزق يقيني دي چې موي به وي. او ددوي نه عزت كولي شي.

فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿١٠٣﴾ عَلَى سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿١٠٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِّنْ مَّعِينٍ ﴿١٠٥﴾

په جنتو د نعمتونو كښ، په تختونو به ناست وي يو بل ته مخامخ گرځولي به شي په دوي سالي د جاري بهيدونكي سرايو.

بَيِّضَاءَ لِّلَّذِي تَلْهِبْنَ ۖ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿١٠٦﴾

تلك سپين به وي خوند به وركوي څكونكوتنه به وي پديكښ سردردي اونه به دوي دهغي نه بي هوسه كيږي

وَعِنْدَهُمْ قُصِرَتِ الظُّرُفُ عَنْهُمْ ۖ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿١٠٧﴾

اوي به دوي په څنگ كښي ناز كتونكي، غټو سترگو والا حوري، لكه دوي اگي وي پټي ساتلي شوي

﴿إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ﴾ دې آياتونو كښي بشارت دې مؤمنانو ته. استثناء منقطع ده دضمير

ذاتقوا نه پمعني دلكن عبادالله المخلصين ﴿أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ﴾ دې كښ د جنتيانو خوراك

حالت بيانيري چې دير عمده خوراك به شي وي، سوال: دې آيت كښ دي چې په جنت كښ د

صالحينو دپاره كوم رزق او اجر دي هغه معلوم دي او بل آيت فلا تعلم نفس ما اخفي لهم من قرة

اعين[السجده] نه او دهغه شان دي حديث اعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رأت ولا اذن سمعت و

لا خطر على قلب بشر نه معلوميري چې صالحينو رزق او اجر معلوم نه دي؟ جواب: دلته مراد

دمعلوم والي نه معلوم بالا سماء والمعنى دي، يعنى دهغي رزق نوم او معنى معلومه ده او

چرته چې دمعلوم والي نفي راغلي ده نو هلته مراد معلوم بالكنه والحقيقت دي، يعنى دهغي

نعمت كنه او حقيقت معلوم نه دي، لكه سورت البقره كښ دي كليا رزقوا منها من ثمره رزقا قالوا

هذا الذي رزقنا من قبل واوتو به متشابهوا وحضرت عبد الله بن عباس ؓ فرمائي چه: ليس في الجنة

شي مما في الدنيا الا الاسماء (الطبري) او ورته معلوم د څو وجوهو اعتبار سره اوښلي شو. (۱) دابه

دائمي او يقيني وي، نو كوم شي چې يقيني او دائمي وي نو هغي وجود هم معلوم وي. (۲) دوهم

د اچي صفتونه به شي معلوم وي، چې غير مقطوع به وي. ممنوع به نه وي كهافي سورة الواقعة،

حسن النظر، لذیذا الطعم، خوشبوداره به وي (۳) دریم دا چي وختونه به نې معلوم متعین وي. کنف تعالی: ولهم فيها بكرة وعشيا (مریم: ۶۲).

﴿فَوَيْلٌ لَّكَ﴾ بدل دي ﴿وَرِزْقٍ مِّنْهُ﴾، دايدې دلالت كوي چي د جنت خوراك به صرف لذت او تنگه دپاره وي، ځكه چي جنت كښ به انسان خوراك محتاج نه وي روح، ﴿وَهُمْ مُّكْرَمُونَ﴾ يعنې عند الله به عزت مندوي، او دا په ټولو نعمتونو كښ لوی نعمت دي. بعض وائي معنى داده چي په حصول درزق كښ به مكرمين وي چي بغير د كسب او ځان ستړي كولو نه به ورته ميلاويږي، د دنيا درزق په شان حال به نې نه وي. ﴿فِي جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ جار مجرور د مكرمون سره متعلق دي.

﴿مُتَقَابِلِينَ﴾ ديكښ د جنتيانو د ناستي ځاني او دا حبابو مجلس وصف بيانېږي، چي دوی به تختونو باندې يو بل ته مخامخ ناست وي، يو بل سره به نې مينه محبت وي او گپ شب به لگوي او د شرابو دور به چليږي ﴿عَلَى سُرُرٍ﴾ متعلق دي د كائناتين سره او حال دي د مكرمون ضمير نه، او متقابلين حال دي د كائناتين ضمير مستتر نه ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ﴾ طواف كونكي به واړه اولاد د مشركانو وي، چي خادمان د جنت به وي ﴿يَكُاسُ﴾ د شرابو نه د كې پيالې ته وائي، او ب اطلاق المحل على الحال دي او مراد ترينه شراب دی ﴿فِي مَعِينٍ﴾ د جنت د شرابو وصف بيانېږي. داني اول صفت دي، اي كائنة من شراب معين. معين يا دمعن نه دي په معنى د جوروالي سره. يعنې ژورو شرابو نه به ورله جامونه وركولي كيږي ديكښ د جنت شرابو كثر او عمدگي طرف ته اشاره ده، ځكه چي اوبه څومره ژورې وي نو هو مره ډيري او عمده وي، او يا معين د معين نه ماخوذ دي په معنى د چيني سره دي او مقصود ترينه معنى د بهيدلو ده، يعنې جاري شرابو جامونه به وركولي كيږي، ديكښ اشاره ده دهغي شرابو پاكوالي تازه والى او شفاف والى ته، ﴿يَبْتَغَى﴾ بل صفت دي د شرابو، چي تك سپين به وي، حتى چي ډيونه به هم سپين وي، صفت مؤنث راوړې شو، ځكه چي موصوف كاس مؤنث سماعى دي ﴿لَذَّةٌ لِّلْشَّارِبِينَ﴾ داني بل صفت دي. مصدر صفت راوړل دپاره د مبالغې دي.

﴿لَا يَمَّا غَوْلٌ﴾ داتى بل صفت دې، «غَوْل» دغال يغول نه دې پمعنى دفسادسره. اوراغې وائى الغول اهلاك الشئ من حيث لا يحس به يعين پټ او خفيه ضرر رسولوته وائى. دلته ورنه مرادنفي دضررده اصلاً، يعنې هيڅ ضرربه پدې شرابو کښ نه وي. نه ورنه سر خوږيږي اونه به ورسره خيتيې تکليف پيدا کيږي او نه څه بل نقصان (روح المعاني) ﴿وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْفَوْنَ﴾ اى يسکرون (نزف) نزع الشئ، واذهابه بالتدريج، يعنې تدريجاً يو څيز ختميدل. دلته ورنه مراد عقل ختميدل دي، اوبې هوشه کيدل دي، يعنې دشرابو پوجه به ئ عقل نه ختميږي اونه به بې هوشه کيږي.

﴿وَعِنْدَهُمْ قَصِيرَتُ الْأَرْفَ﴾ دیکښ هم دجنتيانو مجلس حالاتو بيان دې چې دوى سره په څنگ کښ خائسته حياناکې حورې ناستې وى قصرات: صفت دې موصوف مقدر اى ازواج قاصرات الطرف، او دقصرات الطرف معنى: (۱) ياداده چې قصرن ابصارهن على ازواجهن، يعنې بندونکې به وي نظرونه خپل لره په خاوندانو خپلوپورې، بل چاته به نه گوري. دادبځې کمال او عفت دې چې صرف خپل خاوند ته گوري، نووصف يامبني دې په ظاهرياکنايه ده دفرط محبت نه دخپلو خاوندانوسره. (۲) يامعنى داده چې دکمال حياء پوجه به سترگې خکته ساتي، (۳) يامعنى داده چې دوى به دخاوندانو نظرونه خکته کونکي وي خپل خان پورې، ددير حسن په وجه به خاوندان ئى بل چا ته نه گوري، (۴) او بعض مفسرينو ئى معنى ذابلات الطرف تدللا کړې ده، يعنى دير ناز نه سترگې به پتوى را پتوى. «عين الجمع دعياء» ده غتو سترگوته وائى

﴿كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ﴾ بيض جمع دبيضه ده، اگن ته وايي، دلته ورنه مراد دشرمرغ اگن ده، ځکه چې عرب په حسن کښ تشبيه دشرمرغ اگن سره ورکوي. دشرمرغ داگوسره تشبيه ورکول ياپه صفائى او حفاظت کښ ده، دشرمرغ خپلې اگن دوزرولاندې پټې کړې وي نو دگړو غبار او دلاس لگولونه محفوظې وي نو دغه شان دجنت حورې به هم محفوظې وي، کفوله تعالى: ﴿لَمْ يَطْمِثْهُنَّ أُنْسٌ وَلَا جَانٌ﴾ اوياپه خکلي والي اوپه برابر والي داعضاؤ کښ ده، بعض وائى تشبيه دهغه ايشوولې اگن سره ده چې پټ ورنه لرې کړې شي، نو دلته تشبيه په نرم والي اوناړک والي کښ ده.

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۖ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ

پس مخ به کړي بعض دوی نه بعض نور ته چې یو بل نه به تپوسونه کوی اوبه وائی یو یونکی ددوی .

إِنِّي كَانُ لِي قَرِينٌ ۖ يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ۖ إِعْرَافًا وَمُنَافَا ۖ وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا

بیشکه وؤپه دنیا کښ زما یو ملگرې، ویل به ئې چې آیاته منونکې ئې د قیامت، آيا چې کله مونږ مړه شو او شو خاورې او هم کړ

عَرَفًا لَمَيِّتُونَ ۖ قَالَ هَلْ آنْتُمْ أَكْثَرُ عِلْمًا ۖ فَطَاطَعَ فَرَاهُ

آيا مونږ ته به بدله مېلا وېرې، اوبه وائی دې آياتا سوځان نه خبر وئ دغه نه پس د جنت نه به سر نېکاره کړي نو اوبه ويني .

فِي سَوَاءٍ الْحَرِيمِ ۖ قَالَ تَاللّٰهِ إِنْ كِدْتُ لَأُزِدَّيْنِ ۖ

په مينځ د جهنم کښ، اوبه وائی ورته چې قسم دې په الله چې زږدي وې نه چې هلاک کړې دې وې .

وَلَوْلَا رِغْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِّينَ ۖ أَفَمَّا نَحْنُ بِمَعْبَدَتِهِ ۖ إِلَّا

او که نه وې فضل د رب ځما نو وې به څه په جهنم کښ د حاضر کړې شوونه، آيا نه يو مونږ جنتيان بيا مړه کيدونکي سو

مَوْتَتَنَا ۖ الْأَوَّلَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمَعْبُدِينَ ۖ

د مرګ زموږ په رومېني په دنيا کښې او مونږ له به عذاب نه راکولې کيږي .

إِن هَٰذَا لَهَوُ الْقَوُورِ الْعَظِيمِ ۖ يَطْفِئُ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَمِلُونَ ۖ

بیشکه هم د اکاميايي ده لويه، د دغه شان کاميايي دپاره دي عمل وکړي عمل کونکي .

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۖ يَعْنِي جَنَّتِيَانِ بِهِ دې مجلس کښې د دنيا حالاتو کارگر واري

یو بل ته آوړوي، یو جنتي به او وائی چې ځما یو ملگرې وؤ دنيا کښ څه به ئې ملامته کوله پ

تصدیق د بعث الموت او په قیامت، او وئیل به ئې چې آيا مونږ مړ شو او شو خاورې خاورې

شونو آيا بيا به دوباره مونږ ژوندي کيږو او د خپلو عملونو بدله او جزا به راکولې کيږي «قرین»

مراد ورته مطلق مصاحب دې چې بعث بعد المنکر وی جنی وی او که انسی،

﴿قَالَ هَلْ أُثْمِرُ خُمَيْرِي كُنْ﴾ (۱) يا مذكور جنتي ته راجع دي چې خپلو ملګرو به او وانی چې راځي چې دغه منکر د حال نه ځان خبر کړو، چې په کوم حال کېن دي، دي بن او وینی چې د جهنم په منیڅ کېن به پروت وي، ورته به او وانی چې عنقریب به ده چې څه دي هم دخان سره هلاک کړي وي، او کچرته په ما د الله ﷻ فضل نه وي نو نن به څه هم تاسره جهنم کېن موجود ووم، (۲) یا قاتل ددې قول فرشتې دي، (۳) بعض وانی قاتل الله ﷻ دي چې جنتیانوته به او وانی چې آیاتاسو غواړئ چې دهغه منکرید حال او گورئ، د اهل النار د حال نه اهل جنت مطلع کیدل سره د دینه چې دواړو مابین کېن تبعاعدې، د الله ﷻ قدرت نه بعید نه دي چې اهل جنت ته به الله ﷻ ددې طاقت ور کړي (روح).

﴿أَفَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾ هدا هم د جنتیانو یویل سره محاوره ده چې اوس به دینه ورستو مونږه نه مړه کیږو، نه به راته عذاب را کولې کیږي، استفهام پخپله معنی کېنې نه دي بلکه په طریقي د تحدیث بالنعمه دي، بعض وانی دا قول د مومن دي، قرین کافرتو د پاره د توبیخ اوزجر

﴿إِنْ هَذَا إِلَّا آفَؤُاَ الْعَظِيمُ﴾ دا د الله ﷻ طرفه ترغیب دي اعمال صالحوته، چې حقیقي کامیابي اولویه کامیابي هم داده، دي لپاره دي محنت کونکي محنت او کړي. یا دا قول هم د مذكور جنتي دي

دي

أَذْلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّؤْمِ ﴿۱﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا يُتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ﴿۲﴾

آباد انعمتونه غوره دي په میل مستیا کېنې او که ونه د زقوم بیشکه مونږ د اګر ځولي ده آزمائش د ظالمانو د پاره، بیشکه دا

شَجَرَةُ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿۳﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رِئُوسُ الشَّيْطَانِ ﴿۴﴾ فَإِنَّهُمْ لَا يَكُونُونَ

ونه ده چې پیدا کیږي په بیخ د جهنم کېن، میوي ئی داسې وي لکه سرونه د شیطانانو، پس بیشکه دوی به خوري

وَمِنْهَا فَمَا لَيُّونَ وَمِنْهَا الْبُظُؤُنُ ﴿۵﴾ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿۶﴾ ثُمَّ

دغې نه نوډکه وي به دغې نه خټې، بیابه بیشکه دوی لپاره دغې د پاسه ځکل وي څاګرمې اوبه، بیا

إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿۷﴾ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿۸﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آلِهِمْ

بیشکه را واپس کیدل به وي ددوی خامخا جهنم ته بیشکه دوی موندلی وو یلاران خپل ګمراهان نودوی په نقش قدم دغوی

يُزِيلُونَ ۝ وَلَقَدْ هَمَّتْ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ۝ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ ۝

تیزروان و، او په تحقیق گمراه شوي وؤمخکښ ددوی نه ډیر اولونه، او په نعمت سره چې نړۍ وؤموره ددوی کښ یوه وختی م

قَانِظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ۝ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ۝

او گوړه چې څرنگه وؤانجام دیرولو شو مگر بندگان دالله چې مخلص وؤ

«أَذْكَرُ خَيْرٌ لِّأَهْلِ الدُّنْيَا» اخروي دې، «أَذْكَرُ» کښ اشاره رزق معلوم مذکور لاهل اخسته ده، چې آیا دجنت دامزې غوره دي او که اونه دزقوم خورل غوره دي، چې جهنميان به نې خوري. «الزُّقُومُ» مشهور ازغي داریوتې دې، چې بدصورت ته او ډیر ترېخ وي. خو دجهنم زقوم او ددنیا زقوم کښې صرف د نوم کښ اشتراک دې، باقی دهغې پوره کیفیت نه الله ﷻ عا دې، لکه څنگه چې دنیا نعمتونو او جنت نعمتونو کښ صرف دنوم اشتراک دې باقی دجنت نعمتونه هغه ددنیا نعمتونو نه بدرجها افضل دی دهغه شان عذاب ورکولو ذرائعو کښ ه صرف دنومونو اشتراک دې، کښې دجهنم عذاب ذرائع به ددنیا ذرائعو نه ډیر سخت وی (اعانت الله بفضلها)

«إِنَّا جَعَلْنَاهَا قِشْقِرَةً» قشقه یا پمعنی د عذاب دې، یعنی دازقوم مونږ د کافرانو دپاره عذاب گرځولې دې، چې نې او خوری نو گرمې تانی او ابو په شان به نې خسته کښ خوتیرې لکه په سورة الدخان کښ دي، ان شجرة الزقوم طعام الاثیم کامله بغلي فی البطون... الخ یا پمعنی دامتحن او ازمائش دې، ځکه چې کافرانو کله دا وؤریدل چې دازقوم په جهنم کښ یوه اونه ده، نو ابو جهل وغیره کافرانو او وئیل چې دا څنگه ممکنه ده چې په اور کښ اونه پیدا شي حالانکه اور خواوني سوزه وي.

«إِنَّا شَجَرَةَ غَرَجٍ» یعنی جرري نې دجهنم په ویخ کښ دي، «حُلَّتْهَا كَأَنَّهُ زُرُّوسُ الشَّيْطَانِ» یعنی غونډلې او میوې به نې دشیطانانو دسرونو په شان وي، دشیاطینو سره تشبیه ورکول په بد صورتی او قباح کښ ده، عرب تشبیه دقبح صورة دشیطان سره ورکوي، لکه دپښه صورت تشبیه دفرشتي سره ورکوي، اگر چه شیطان چالیدلې نه دې لیکن اعتقاد دخلقو دادې چې هغه

شر محض دې نوپه تصور او خیال کښنئ اقیح صورت راسخ دې نو دانتسبیه بالسجل ده (روح.
 بن کثیر) یا «الْمَشْطُوبِينَ» نه مراد ماران دي يعنې دمارانو دسرونو په شان غونجې به نې وی
 ﴿فَلْيَجْمَعْ لَكُم مِّنْهُمَا مِثْرَ جَوْعٍ﴾ په وجه به نې پخپله خورۍ بابو ورله فرسني په زوره
 ورکوي، «ثُمَّ إِنَّ لَّهُمْ عَلَيْنَا لَشْوَبًا مِّنْ حَيْمٍ» يعنې چې دزقوم نه خيټې دکې کرږ سوکي به نې اوبه
 به او غواړي نو دوينوزوؤ سره مخلوطې ايشيدلې اوبه به ورباندې ځکولې شي چې دهغې په
 وجه به نې کولمې او شلېږي، کفوله تعالى: فَقَطَّعَ امْعَاءَهُمْ (عمد: ۱۵)

﴿ثُمَّ إِنَّ مَرَجَهُمْ﴾ يعنې دزقوم خورلو او حمیم ځکلونه ورستوبه جهنم ته واپس کولې
 کيږي، دینه معلومه شوه چې دحمیم ځکلونه وخت کښ به دوی په جحیم کښ نه وي، او حمیم د
 ابو ځکلو او خوراک ورکولو جدا طبقه ده، نو دوی به دا ابو ځکلو دپاره هلته راوستلې کيږي لکه
 خناور چې ورشو او گودرته راوستلې کيږي (کبير) کفوله تعالى: يطوفون بينهما وبين حميم آن (رحمن)
 ﴿يَجْمَعُ الْفُلُأَآءَ أَبَاءَهُمْ صَالِينَ﴾ داتعليل دې دماقبل عذاب، يعنې دې اهل مکؤو د خپلو
 گمراهانو آباؤو د نقش قدم پيروي او کره، سره ددینه چې دوی ته دهغوئ دگمراهۍ علم
 وؤ، نو اوس نې انجام ته اوگورئ.

وَلَقَدْ كَلَّمْنَا نُوْحًا فَلْيَعْمَلْ الْعَمَلُوهٖ ۝ وَنَجِّنْهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ۝

اوپه تحقيق سره اواز کړيوؤ مونږ ته نوح ﷺ نوښه جواب ورکونکي وؤ مونږ، اونجات ورکړوؤ: ده ته اواهل دده ته دغم لوی نه.

وَجَعَلْنَا فُرْقَانَهُ هُمُ الْبَٰثِلُونَ ۝ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ۝

او اوگر خول مونږ او لادده هم دوی باقي پاتې کيدونکي او پريښودلې وه مونږ په باندې ښه حسن به روستو خلقو کښ

سَلَّمَ عَلَى نُوْحٍ فِي الْعَلَمِينَ ۝ اِنَّا كَذَلِكْ نَجْمِي الْمُصْطَلِينَ ۝ اِنَّهٗ

هغه داجې سلام دې په نوح ﷺ په عالمونو کښ بيشکه مونږ دغه شان بدله ورکؤو نيکي کونکو ته بيشکه دې وؤ

وَمِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ۝ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ ۝

د بندگانو زمونږ مؤمنانو نه ، بيا غرق کړل مونږ نور خلق

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ تَعْبُدُونَهُ ۚ أَيْفَكَ إِلَهَ هُوَ اللَّهُ تُرِيدُونَ ﴿٥٠﴾

خپل پلار ته او قوم خپل ته دڅه عبادت کوئ تاسو، آیایه دروغه د داسې الهزو چه مسوا د الله نه دي تاسو اراده کوئ.

فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَنْظُرْ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٥٢﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٥٣﴾

نوخه دې گمان ستاسو په رب العالمين باندې، نو اوئې کړو يو نظر په ستورو کېن، نو اوئې ويل چې بيشکه څه ناجوره يم.

فَقُولُوا عَنْهُ مُدِيرِينَ ﴿٥٤﴾ فَوَرَّاعٌ إِلَىٰ آلِهِمْ فَقَالَ آلا تَأْكُلُونَ ﴿٥٥﴾

نواويس شول هغوئ دده نه شاكونکي، نو په پته راغې معبودانو ددوئ ته نواوئې ويل ورته تاسو لې نه خوړئ.

مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٥٦﴾ فَوَرَّاعٌ عَلَيْهِمْ حَصْرَتًا بِالْيَمِينِ ﴿٥٧﴾

څه چل دې تاسو له چې خبرې نه کوئ نو رااوگرځيدو هغه بتانو ته او اوئې وهل څه کلک کلک.

﴿وَأَنبَأَ مِنْ شَيْعَتِهِ لَأِتْرَهُمْ﴾ د اودويمه قصه ده چې ابراهيم عليه السلام باندې سخت تکليف راغې نو د تکليف په وخت ئې زمونږنه د نجات سوال اوکړو، نو دينه هم معلومېږي چې انبياء کرام شفيق قهري ندي، په شيعته کېن ضمير نوح عليه السلام ته راجع دې د شيعته نه مراد نسله وایامه دې يعني دده نسل نه وواو دده په شان پيغمبر وو او په اصول د دين کېن ئې اتباع کونکې وو.

﴿إِذْ جَاءَ رَبُّهُمُ رَاتِلُونَ﴾ مراد الله جل و علا ته رجوع کول او زړه الله جل و علا ته خالص کول دي، معناه: اته اخلاص لله قلبه (کناف) ﴿يَقْلِبُ﴾ سليم، يعني روغ او محفوظ وو د هرفساد نه، د عقيدې فساد نه، د اتباع هوی نه، او د حسد او عناد نه.

﴿إِذْ قَالَ لِأَيُّهُ بِعْدَلٍ دِي﴾ د ﴿إِذْ جَاءَ﴾ نه، د ﴿مَآذًا تَعْبُدُونَ﴾ استفهام توبيخي دې، يعني په عبادت د غير الله ورته توبيخ کوي، ﴿أَيْفَكَ﴾ افک سخت دروغو ته وائي دايا مفعول له دې، مقدم د ﴿تُرِيدُونَ﴾ يانې مفعول به دې، او ﴿إِلَهَ﴾ ورنه بدل دې يعني آيا د باطل يعني معبودان من دون الله لره غوښتونکې يئ.

«فَمَا ظَنُّكَ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ» ستاسو درب العالمين په باره کښي چه گمان دي؟ يعني باوجود د دینه چه چې هغه د ټولو عالمونو پروردگار دي، آياتاسو ته دهغه په ربوبيت کښ شک دي؟ آياتاسو دهغه عذاب او انتقام نه مطمئن او په امن کښ یې؟ یا هغه به ستاسو نه په شرک راضي شی، آخر څه وجه ده چې صرف دهغه عبادت نه کوي.

«فَنظَرَنَّا فِي النَّجْمِ» دیکښ دهغې واقعی ذکر دي چې د قوم میلې ورځ وه، ټول روان وو نو ابراهیم عليه السلام ته ئی د شرکت دعوت ورکړو چې مونږ سره لاړ شه خو ابراهیم عليه السلام ورته د بیماری بهانه او کړه او ورسره نه لاړو او «فَنظَرَنَّا فِي النَّجْمِ» (۱)، محاوره ده پمعنی د فکر کولو او سوچ سره، ځکه چې انسان په وخت د فکر کښ بې اختیاره او اتفاقاً اسمان طرف ته گوري. نو مشرکانو چې کله ابراهیم عليه السلام دعوت ورکړو چې زموږ سره میلې ته لاړ شه نو ده سوچ او کړو او اتفاقاً ئی نجو موته نظر او کړو چې د دوی نه څنگه پاتې شم، نو جواب ئی ورکړو چې څه بیماریم، نشم تلې (۲) تهانوي عليه السلام او نورو مفسرینو لیکلي دي چې د ابراهیم عليه السلام ستور و باندې په نظر کولو کښ یو خاص مصلحت او حکمت وو، هغه دا چې علم نجوم به د حضرت ابراهیم عليه السلام په زمانه کښ استعمالیدلو خلقو په د خپلو کارونو تعین په نجو مو سره کولو نو حضرت ابراهیم عليه السلام هم بطور توریه او ایهام په ستور و باندې نظر او کړو، چې خلق دا گمان او کړي چې ده د ستورو په حساب سره مونږ ته جواب را کړي دي، نویقین به ئې راشي، اگر چه حضرت ابراهیم عليه السلام بذات خود د علم نجوم قائل نه وو، صرف د هغوی نه د خلاصیدلو دپاره ئی د ا طریقه اختیار کړه، نو دا توریه بالفعل ده چې عمل نه دي خلق ظاهري مطلب اخلي او مقصود ترینه ستایل څه وی.

«فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ» او دا توریه بالقول ده چې خبرې نه دي خلق یو مطلب و اخلي او ستا ترینه غیر ظاهري مطلب مراد وی، د «سَقِيمٌ» دوه معنی دي: (۱) سقیم النفس، یعنی بې زاره کیدل او طبیعت باندې بوج راتلل، یعنی ستاسو د کفر او شرک پوچه ځمپه طبیعت باندې بوج دي (۲) مریض او بیمار، نو د ابراهیم عليه السلام مراد اوله معنی وه، او مشرکانو ورته دویمه معنی مراد واغسته، او دیته توریه وئیلې کیږي، په حدیث کښ چې ثلاث کذبات راغلي دي نو هلته هم ورنه درې توریې مراد دي، بعض وائی «إِنِّي سَقِيمٌ» نه مراد د ابراهیم عليه السلام سقم مآلاً وو او قوم ترینه مراد سقم حالاً واغستو. یعنی په مستقبل کښ بیمار کیدونکي یم، او دا حقیقت دي ځکه چې هر انسان

څه مخا بيمار پري، کم از کم مرض الموت خو يقيني دي. نو قوه کمان او کړو جی دي اوس
بحار دي مونږ سره نشي تللي. «فَتَوَلَّوْا عَنْهُ» يعنی قوم ئې عذر قبول کړو او دي ئې پرېځودو او
لارې نو ترينه

«فَرَاغَ رَاغٍ» يروغ پټ والی معنی ورکوی، او کله چې صله کښ الی راشی تو بیا د «ذهاب» د
تللو معنی ته متضمن شی، يعنی پټه تللو معنی ورکوی، او کله چې صله کښ «علی راشی او
یا ضرب» ماده راشی نو بیا د متوجه کیدلو معنی ورکوی نو فراغ الی الهتم معنی دا شوه چې کله
قوم ترينه لارو، نو دي پټه پټه بتانوته راغې

«فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ» مشرکانو به د بتانو مخې ته د تبرک لپاره خوراکونه ايخي وؤ، نو دانی ورته
به طور استهزاء او وئيل

«فَرَاغَ عَلَيْهِمْ صَرْبًا» دلته راغ په معنی د اقبل او متوجه کیدلو سره دي، يعنی بیا ورته
راوگرځیدو او څه مضبوط واورونه ئې پرې او کړو، او مات ئې کړل. «ضربا» مفعول مطلق دي
د «يضرب» فعل مقدر دپاره، او پوره جمله بيا حال واقع کيږي د «راغ» فعل دپاره. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
خُذُوا لَاسٍ مُّارَدَةٍ» نو کنایه ده د قوه نه ځکه چې په ځي لاس سره وهل سخت وي، یا ورنه مراد
هغه قسم پوره کول دي چې وئيلي وؤ، تالله لاکيدن اصنامکم (الانبياء: ٥٧). او باسببیه ده ئې بسبب

الخلف

فَاتَّخَذُوا إِلَٰهَهُمْ يُرْقُونَ ۖ قَالَ أَلَمْ تَعْبُدُونِ مَا تَدْعُونَ ۖ وَلِلَّهِ

نو راغلل مشرکان ابراهيم ته په منډه منډه. او ويل ده آيا عبادت کوئ تاسو د هغه چې تاسو ئې توگن، حال دا چې الله تعالی

خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ۖ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْفُوهُ فِي الْجَحِيمِ ۖ

بیداکړي بڼ تاسو او هغه چې تاسو ئې کوئ، او وئيل هغوی چې جوړ کړئ د دپاره يو عمارت بيا او غورځوئ دي په گرم اور کښ

فَارَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ۖ وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي

نو اراده وکړه دوی د هغه سره د مکر نو وگرځول مونږ دوی د ذليله او ويل ابراهيم چې ښکته څه تلونکې يم، رب خپل ته

سَدِّدْنِي رَّبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿فَبَشِّرْهُ بِعَلَمٍ حَلِيمٍ ۝

ضروريه هغه لار اوبنائی ماته، او دعائي اوکړه اې ربه خمارا که ماته اولاد دسنگانو نه. نور زړې ورکړو مونږ هغه ته د هلك صيرت

﴿قَالُوا إِنَّهُ بَزُؤُونَ﴾ ای سرغون، د زيف نه مشتق دي. تيز تللو ته وائی. يعني چې کله مشرک د دخپلي ميلې نه راواپس شول او اونې ليدل چې معبودان نى کندي کير پراته دي نو پوهه شول چې دا کار ابراهيم عليه السلام کړيدي، نو فوراً په ابراهيم عليه السلام پسې په منډه راغلل. اونى نيولورائى وستلو، او خپل بتانو باره کښ ترينه تپوس اوکړو. ابراهيم عليه السلام او قوم تفصيلى خبرې ترې اوشوې چې سورت الانبياء کښ دهغې تفصيل تيردي. هغې نه بعد ابراهيم عليه السلام ورته به طور توبيخ او وئيل چې آياتاسو هغه خيزونه خپل معبودان گرځولي دي چې پخپلولا سونونى جوړه وئ حالانکه خالق الله تعالى دي،

﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ جمله حالیه ده دضمير دتعبدون نه مانيا مصدر په ده. ای والله خلقتکم و عملکم، يعني ستاسو واستاسو دعملونو خالق الله پاک دي. اهل السنة والجماعة ددى آيت نه استدلال کوي چې خالق دعبادو او د اعمالو دعبادو الله تعالى دي. يا مانا موصوله دى پمعنى د(الذي) ای خلقتکم وخلق الذين تعملونه، يعني الله تعالى ستاسوهم خالق دي او دهغې هم خالق دي چې تاسوئى جوړه وئ چې بتان دي.

﴿قَالُوا أَتَبْنُوا لَهُ بُيُوتًا﴾ يعني يوعمارت جوړکړئ او اوورپکښ بل کړئ. او بيا اورته نى او غورځوئ، چنانچه اورئ بل کړو ابراهيم عليه السلام ئ پکښ او غورځولولیکن الله تعالى دوى ذليله کړل او ابراهيم عليه السلام ته نې سلامتې ورکړه، رواياتوکښ دي چې کله نى غورځولو نو ابراهيم عليه السلام داکلمات وئيل، حسان الله ونعم الوكيل.

﴿وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ﴾ داپه ابراهيم عليه السلام باندې دويم تکليف اواز مائش وو چې خپلې علاقې نه اويستلې شو او الله تعالى ورته بيت المقدس اوشام طرف ته دهجرت حکم اوکړو، دذعاب نه مراد داکثرو په نيز هجرت کول دي، ﴿إِنِّي نَذِي﴾ ای يا پمعنى دلام دي، يعني دپاره درضا درې هجرت کوم يا پخپله معنى کښې دې خو مطلب دادې چې هغه ځائ ته هجرت کوم چې امرکوي خمارب ماته، چنانچه دحکم الهي موافق ابراهيم عليه السلام دمصر په لاري شام ته روان شو، ورسره خپله بي بي ساره عليها السلام وه او وراره حضرت لوط عليه السلام هم وو، په لاره کښ شرق اردن په علاقې کښ

بحر مېت اوسدوم علاقې ته چې اور سېدل نولو (۱) ته نبوت ملاوسو. دې ورته مې مفا،
کښ پاتې شو، ابراهيم (ع) اوساره (۲) مخکې روان سول. په دې کس ورسره دده
مصرو واقعه اوشوه، دمصر بادشاه حضرت ساره (۳) ته يوه وينزه ورکړه چې دهغې يوه هجره
وؤ، هغې داوينزه ابراهيم (ع) ته ورکړه. ابراهيم (ع) ورسره نکاح وکړه. دا ابراهيم (ع) اولاد نه
وؤنودعائى او کړه «رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ» ېاى ولد صالحان. الله (ع) يې دغېونه کړه
دحضرت هاجرې (ع) د بطن نه ئى ورته بچي ورکړو

«فَبَشِّرْهُ بِيُحْيٰى حَلِيْمٍ» يعنې حلیم الطبع اود صبر خاوند. نوم ئى اسماعيل کيخودلې شو. د
اسماعيل (ع) معنی ده، واؤريدل الله (ع). د دوؤ لفظونو نه جوړ دې مع، او ايل يعنې الله (ع)
دا ابراهيم (ع) دعا واوريدله

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يٰ بُنَيَّ اِنِّىۤ اَرٰى فِى الْمَنَامِ اَنِّىۤ

پس هر کله چې اور سېدل ودا هلک دا ابراهيم (ع) سره عمر دکار کولو نه، نو اويل ده ېي خدا جوړه سترگه وونه په خوب کس دا چې

اَنۡذِيۡكَ فَاَنْظُرْ مَاۤ اَمَّا تَرٰىۤ اَقَالَ لَكَ بِۤاَفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ

خه ذبح کومه نا، نو ته سوچ وکړه چې ستاڅه راتى ده، اويل اسماعيل ېي پلاره خدا وکړه هغه چې حکم ئې کيږي ناته.

اَسْتَعِجِلِّيۤ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الطُّبْرِیۡنِ ۝

زړه چې اوبه مومي ته ما لره که دالله خوښه وي د صبر کونکو نه

«فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ» داپه ابراهيم (ع) درېم امتحان دې چې دخپل خوي اسماعيل (ع)
دالله (ع) په لاره کښ قرياني کول دي، د«السَّعْيَ» ېنه مراد هغه عمر ته رسيدل دي چې دخپل
پلار سره په حوانجو کښ مدد کوليشي، بعض وائى چې پدغه وخت کښ داسماعيل (ع)
عمر ديارلس کاله وؤ چې دي عمر کښ بچي پلار ته ډير محبوب وي. بعض وائى چې سعى نه
مراد مندې وهلو عمر دې، «قَالَ بُنَيَّ اِنِّىۤ اَرٰى فِى الْمَنَامِ» دلته دو احتمال ده دى: (۱) يودا چې خوب
کښې ئې بعينه دخوى ذبح کول نه وي ليدلى بلکه بل څه ئى ليدلى وي خو دهغې تعبير داوؤ
چې بچي ذبح کړه، (۲) او دويم احتمال دا دې چې خوب کښ بعينه ذبجى ذبح کول ليدلى وي
لکه بعض رواياتو کښ دي چې ابراهيم (ع) په ليلة الترويه يعنې (۸) ذى الحجه شېبې خوب

اوليد لوجي يو سړې ورته وائی (اِنَّ اللهَ بِامْرِكَ بِذِيحِ ابْنِكَ) يعني الله ﷻ تاته دخپل بجي دذبح کولو امر کوي، چې سهار شونو دده په زړه کښ شک وو چې آيا دالله ﷻ طرفه دې او که دشيطان، پدې وجه (۸) ذي الحجه ته يوم الترويه يعني دشک والاورځ وائی. په دويمه شپه نى بيادغه شان خوب اوليدلونو دده يقين راغې چې داخوب دالله ﷻ دطرفه دې. پدې وجه (۹) ذي الحجه ته يوم العرفه وائی. په دريمه شپه نى بيادغه شان خوب اوليدلونو دنجريعني ذبح کولو اراده نى او کړه نوپدې وجه ورته يوم النحر وائی.

﴿فَانظُرْ مَاذَا تَرْجُوْا مِنْهُ فَذَرْهُهُ﴾ يعني دې خوب باره کښ ستاخه راي او مشوره ده، مقصود د ابراهيم ﷺ د اسماعيل ﷺ جذبات او دغه صبر معلومول وو. دالله ﷻ په حکم کښ نى شک او تر دد لپاره ورته مشوره نه اغستله.

﴿قَالَ يَبْنَوتُ اَفْعَلُ مَا تَوْمَرُ بِهِ﴾ اصل کښ ماتو مريه دې جار مجرور معاذف شويدې. يعني خما دذبح کولو امر چې درته شوې دې نوهغه پوره کړه او اَفْعَلُ صيغه راوړلو کښ تر غيب دې حکم پورا کولو ته، يعني خه رضايه اوت دالله ﷻ حکم زررر تعميل او کړه ﴿وَسَتَجِدُنِيْ اِنْ شَاءَ اللهُ مِنَ الصَّابِرِيْنَ﴾ يعني په حکم دذبح اونوروا حکاماتوباندې به صبر کونکې يم. ﴿مِنَ الصَّابِرِيْنَ﴾ په خائ نى (صابر) اونه ونيل، دپاره داظهار دتواضع او عاجزي.

فَلَمَّا اسَلَمْنَا وَلَلَّهٖ وَلِلْجَنَّةِ ۝ وَكَذٰلِكَ نَاِۡتٰرِهُيْمُ ۝

پس کله چې دواړه تابع شواوراخلونې اسماعيل په څنگدده، نو دحکم تعميل اوشو، او اوزو کړومونږه ده ته چې اي ابراهيم،

قَدْ صَدَقْتَ الرَّعْمَا ۝ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ۝ اِنَّ هٰذَا

په تحقيق چې رشتياکړوتاخوب، بيشکه مونږه دغه شان بدله ورکوونکي کونکوته بيشکه دارامتجان

لَهُوَ الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُحْسِنُوْنَ ۝ وَكَذٰلِكَ يَدْعُوْا عٰلِيْهِمْ ۝ وَتَرْكُنَا عَلَيْهِ

هم دارامتجان وو نيکاره، او مونږ په بدله کښې ورکړه د اسماعيل عليه السلام لويه ذبيحه، او پرېښودلې وه مونږيده باندې ښا، حسن

فِي الْاٰخِرِيْنَ ۝ سَلَّمَ عَلٰى اِبْرٰهِيْمَ ۝ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ۝

په ورستونخلوکښ هغه داچې سلام دې په ابراهيم باندې، دغه شان بدله ورکوو مونږه نيکي کونکوته

إِنَّهُ	مِنْ	عَمَّا جَاءَا	الْمُؤْمِنِينَ	١١
بي	شکه	وؤدي	دبندگانو	زموږ
			مؤمنانو	نه

﴿فَلَمَّا أَتَلَمَّا﴾ ای استسلا، یعنی دواړه دالله ﷻ دحکم متقاد شول. دیکښ د استسلام پانقلب
 ذکردي. ﴿وَتَلَمَّا لِلْحَيِّينَ﴾ دیکښ د استسلام بالجوارح ذکردي یعنی عملانی هم دحکم تعمیل
 تیاریانې شروع کړې، التل په زمکې باندې راویشتلو او غورخولو ته وائی ﴿لِلْحَيِّينَ﴾ دتندی طرف
 ته وائی، تنددي مینخنن حصې ته جبهه وائی ددې وجه نه حکیم الامت ﷺ ددې ترجمه
 په کړوتل سره کړیده یعنی لکه څرنگه چې دذبح کولو دپاره خلق څاورې سملوي نو دغه شان
 ئی اسماعیل ﷺ سملولو، فلما دپاره شرط دي او ﴿وَتَدَبَّتْهُ أَنْ يَتَلَبَّزَ هَيْمُ﴾ ئی جواب دي. البته په
 جواب شرط باندې «واو» حرف عطف داخلیدل قابل اشکال دي، دي وجهی نه بعضو مفسرینو
 ونیلی دي چې ﴿وَتَدَبَّتْهُ﴾ جواب شرط نه دي بلکه جدا جمله ده، او جواب شرط محذوف دی چې
 هغه «قبلنا منه» دي او ځنې مفسرینو لکلی دی چې ﴿وَتَدَبَّتْهُ﴾ جواب شرط دي خو واو دلته زائد
 دي، راجحه خبرده داده چې ﴿وَتَدَبَّتْهُ﴾ جواب شرط دي بلحاظ معطوف علیه محذوف او
 «واو» زائد نه دي، تقدیر دعبارت به داسی شی، فلما اسلما...تحقق تنفيذ امر الله ونادبناه یعنی کله
 چې دوی زړه سره هم الله ﷻ حکم اومنلو او عملانی هم پوره کولو تیاری شروع کړې نو بس
 دالله ﷻ حکم تعمیل اوشو اوندا ورته اوکړه «ان» مفسره دي پمعنی دآي
 ﴿فَدَصَدَّقَتْ آلُ هَيْمَ﴾ یعنی تاخپل خوب ریشتنې کړو، دريشتني کولونه مرادسپ عزم کول
 اوتیاري کول دي،

فائدة: آیا ابراهیم ﷺ داسماعیل ﷺ په مرئ چاره تیره کړې وه اوکنه؟ نو دې کښ دوه
 قوله دي اکثر وائی چې نه ئی وه تیره کړې، لکه ابن عباس ﷺ مجاهد ﷺ وغیره نه منقول
 دي چې کله ابراهیم ﷺ دذبح اراده اوکړه چاره ئی راواخسته نو آواز ورته اوشو چې ﴿فَدَصَدَّقَتْ﴾
 «نولاس ئی ورستو کړوسرنی اوچت کړونوگه ئې اولیدلو چې ده طرف ته راکوژیدلو نو ذبح ئی
 کړو، بعض وائی چې چاره ئی ورباندې تیره کړې وه لیکن کارئی اونکړو (روح المعانی).

﴿إِنِّ هَذَا﴾ يعني داحکم دذبح دولد دالله ﷻ دطرفه يولوى امتحان وؤ. وفدنته بدنع
يعني حيوان چې دده په بدل کښ دذبح شو ﴿عظيم﴾ مراد ورنه عظيم القدر دې. يعني لوى
قدروالوؤ، ځکه چې دالله ﷻ دطرفه دجنت نه راليرلې شوې وؤ. او په قبوليت کښ نى شکه نه
وؤ، بعض وائى چې د﴿عظيم﴾ نه مراد عظيم الجشه دې، يعني غټ جسم والوؤ. ابن عباس
وائى چې داهغه گډوؤ چې دآدم ﷺ ځوي هاييل ورنه قرباني کړې وه اودې دهغه وخت نه
تراوسه پورې په جنت کښ څریدلوحتى چې ابراهيم ﷺ ته داسماعيل ﷺ په بدله کښ
ورکړې شو.

وَلَقَدْ رَٰهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّٰلِحِينَ ۝ وَنَزَّلْنَا عَلَيْهِ

اوزيرې ورکړمونږ ابراهيم ته د اسحق چې نبي به وي، دنيکانونه به وي. او برکت اچولې وؤ مونږ يده باندې

وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنَ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ ۝

اوپه اسحق ﷺ باندې، اوپه اولاد ددوکښ بعض نیکوکاروؤ او بعض ظلم کونکي وؤ په خپل ځان باندې ښکاره

﴿وَلَقَدْ رَٰهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا﴾ دیکښ په ابراهيم ﷺ باندې دانعاماتو ذکر دې اودا آيت درې
خوشخبريانوته متضمن دې، يوداسحاق ﷺ خوشخبرى، بل دهغه نیک کيدلو خوشخبرى
اوبل دهغه نبى کيدلو خوشخبرى چې الله ﷻ به ورله نبوت ورکوى ﴿نَبِيًّا﴾ او ﴿مِّنَ الصَّٰلِحِينَ﴾
دواړه حال مقدره دى، د﴿اسحق﴾ نه، نبوت مقدم کړې شو په صلاح باندې، حالانکه اول صلاح
وى بيا نبوت وى، يوڅو ددې وجهې نه چې دقواصلو رعايت راشى او بل انتها د آيت کښې
راوړلو کښې په دې تنبيه ده چې دې ټولو فضيلتونو منتهى او غايت صلاح او نیک جوړيدل
دي

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْهِ﴾ داسحق ﷺ برکت نه مراد دنيوى اخروى دواړه برکات دى يعني ددنيوى اخروي
برکات موورباندې نازل کړل، چې اولاد موورته زيات کړواوددوى په اولاد کښ مودير رسولان
اوانبياء جوړکړل، دحضور ﷺ پورې تمام انبياء دبنى اسرائيلويعني داسحاق ﷺ او
يعقوب ﷺ دنسل نه وؤ او حضور ﷺ داسماعيل ﷺ د نسب نه وؤ، ﴿وَمِنَ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ﴾ يعني
په عمل کښ ياپخپل ځان احسان کونکى وؤ په ايمان او طاعة سره، ﴿وَمِنَ ذُرِّيَّتِهِمَا مُبِينٌ﴾ يعني په

کفر او معاصيؤ سره، پخپل ځان ښکاره ظلم کونکي وو. صاحب دروح المعاني وائی وې دلك نبيه على ان النسب لا اثر له في الهدى والضلال.

فائده: دمفسرینو اختلاف دې چې ذبیح څوک وو. اسحاق عليه السلام وؤ که اسماعیل عليه السلام. نو بعض مفسرینو لکه ابن جریر وغیره دیته ترجیح ورکړیده چې اسحاق عليه السلام وو. لیکن ابن کثیر رحمه الله وغیره ترجیح دیته ورکړیده چې اسماعیل عليه السلام وو. اوهم دا قول اصح دې. او د جمهور مفسرینو او محدثینو مذهب دې، ابن کثیر رحمه الله وائی چې اسحاق عليه السلام ته ذبیح وئیل دیهود وافتراء او تحریف دې ځکه چې یهو داسحاق عليه السلام دنسل نه دي. ددې آیاتونو او نورو آیاتونو نه هم دامعلومیري چې ذبیح اسماعیل عليه السلام دې ځکه چې:

(۱) دذبح قصي ختمیدلونه ورستود حضرت اسحاق عليه السلام بشارت جدا ورکړې شوې دې، چې «وَنَشْرَبُهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا» معلومه شوه چې «فَبَشِّرْهُ بِقُلْتُمْ خَلِيبٌ» کنس داسحاق عليه السلام نه علاوه ډبل غلام (هلك) زیرې ورکړې شويدي.

(۲) داسحاق عليه السلام او ديعقوب عليه السلام دواړو بشارت الله تعالى په یوځای ورکړې وؤ لکه سورت هود کنس دی فشرناه باسحاق ومن وراء اسحاق يعقوب (هود: ۷۱) یعنی د ځوي بشارت موهم ورکړو او دنوسی هم، نوددې مطلب داشو چې دې اسحاق عليه السلام به ژوندې پاتې کیږي اودومره عمرته به رسی چې واده به کوی او کم از کم یو بچي به نی پیدا کیږي نو اوس که دذبحې حکم هم داسحاق عليه السلام په باره کنس شوې وی نوصریح تضاد به راشی، ځکه چې یو طرف ته ورته دطول عمر بشارت ورکولې کیږي او بل طرف ته عین ماشوم والی کنس دذبح کولو حکم کیږي، نو یا څو امتحان امتحان پاتې نه شو، او یا بشارت بشارت نه شو.

(۳) قرآن مجید کنس الله تعالى داسماعیل عليه السلام صفت په صبرناک سره ذکر کړيدي سورة الانبياء (۸۵)، کنس دی، واسماعيل وادريس وذا الكفل كل من الصابرين، په سورة مريم (۵۴)، کنس ورته صادق الوعدوئيلي شويدي، نو دخپل قول چې «سَتَجِدُنِي اِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ الصَّابِرِينَ» تصديق نی پخپل فعل سره او کړو.

(۴) بله دا چې واقعه دذبح دمکې په علاقې منی کنس شويده، دغه شان ښکري دکله په خانه کعبه پورې زورندې وې او هلته صرف اسماعیل عليه السلام وو.

(۵) دغه شان په يوروايت کښ دي چې يواعرابي حضور ﷺ نه بياابن الذبيح او وئيل حضور ﷺ تبسم او کړو، مرادنى ورنه عبد الله بن عبد المطلب وو. او اسماعيل عليه السلام (روح المعاني تفسير کبير وغيره).

وَلَقَدْ مَنَّا عَلَى مُوسَى وَهَارُونَ وَتَجَمَّلْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ۝

او خامخاپه تحقيق سره مونږه احسان کړې وؤېه موسى ﷺ او په هارون ﷺ باندې او نوح وړکړو مونږدوى ته او قوم ددوى ته

وَنَصَّرْنَاهُمْ فَاكْثَرُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ۝ وَآتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَقِيمَ ۝

دغم لوى نه، او مدد او کړو مونږدوى نو شول هم دوى غالبه او ورکړې وؤمونږدوى دواړو نه کتاب بشکړه

وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ۝

او هدايت کړې وؤمونږدوى ته دلاړې سمې، او پرېنې وه مونږه پدوى دواړو باندې شته، حسن په ورستو خلقو کښ

سَلَّمَ عَلَى مُوسَى وَهَارُونَ ۝ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ۝

هغه دا چې سلام وى په موسى ﷺ او په هارون ﷺ باندې بيشکه مونږه دغه شان بدله ورکوؤنکي کونکونه.

إِنَّمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ۝

بيشکه دوى وؤدبندگانو زمونږه مومنانو نه

﴿وَلَقَدْ مَنَّا عَلَى مُوسَى وَهَارُونَ﴾ هدايت يمه قصه ذکر کيږي ددې لپاره چې انبياء کرام چې مقربين دي هغوى په وخت دمصيبت کښ دالله ﷻ محتاج دي، او څوک چې محتاج وي هغه اله نشي کيدلې، او انبياء کرام چې اله ندي نو نور مخلوق خو په طريقي اولى سره اله ندي، نو ثابته شوه چې (إِنَّ الْهَكْمَ لَوَاحِدٌ).

﴿وَلَقَدْ مَنَّا﴾ هدايت احسان کولو نه مراد نبوت او نور ديني دنپوي منافع ورکول دي، چې دا ورته زمونږد طرفه به طور احسان ملاؤ، ﴿وَتَجَمَّلْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا﴾ دا احسان اجمالاً ذکر نه بعد اوس د يو څو انعاماتو صراحتاً ذکر کيږي. ﴿وَمِنَ الْعَزَبِ الْعَظِيمِ﴾ دغمت تکليف نه مراد دفرعون غلامي

او عبادت دې، يا ورته غرق كيدل مراد دي. ﴿وَنَصَرْنَهُمْ﴾ د ابل احسان دې، چې زموږ د نصرت په سبب ورته په فرعونيانو غلبه ميلاؤشوه.

﴿وَأَتَيْنَهُمَا الْكِتَابَ﴾ د ابل احسان دې، چې نبوت او كتاب يعني تورات مو ورته وركړو، چې تورات د هر خيز او د هر حكم ښكاره كونكې وؤ، سوال كيږي چې تورات وركړو نسبت موسى او هارون ؑ دواړو ته اوشو حالانكه داخو صرف موسى ؑ له وركړې شوې وؤ. جواب ئى دادې چې موسى ؑ ته د وركولو نسبت حقيقى دې، ځكه چې تورات په هغه نازل شوې دې. او هارون ؑ چونكه د موسى ؑ سره معاون نبى وؤ نو ځكه ده ته هم د تورات وركولو نسبت مجازا اوشو. ﴿الْمُتَشَبِّهِينَ﴾ بيان نه دې، سين اوتاء پكښ دپاره د مبالغې دى يعنى د الله ؑ احكامات پكښ خه وضاحت سره موجود وو ﴿وَفَدَيْنَهُمَا﴾ د ابل احسان ذكر دې چې په صراط مستقيم باندې مې قائم اوساتل.

وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ؕ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ آلَا تَتَّقُونَ ؕ أَتَدْعُونَ

اويشكه الياس ؑ خامخا د رسولانو ته وؤ، كله چې اويل ده خپل قوم ته آيانه بريكي تاسو، د الله تعالى نه، آيا عبادت كوي تاسو

بَعْلًا وَتَدْعُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ؕ اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ؕ

د بعل بت، او پرېږدئ تاسو عبادت د ښائسته پيداكونكي ذات، چې الله ؑ دې رب ستاسو او رب د پلارانو ستاسو پخوانو،

فَكَذَّبُوهُ فَأَنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ؕ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ؕ

نودوى د هغه تكذيب او كړو، نو ځكه دوى به خامخا حاضره ولې شي جهنم ته، مگر ښادگان د الله ؑ چې مخلصين وؤ،

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ؕ سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ ؕ إِنَّا كَذَبْنَا

او پرېښي وه. مونږ په بده باندې ښاء. حسن په ورستونكښ هغه دا چې سلام دې په الياس باندې، بيشكه مونږ دغه شان

نَجْوَى الْمُخْسِلِينَ ؕ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا . الْمُؤْمِنِينَ ؕ

بدله وركوؤ نيكي كونكوته، بيشكه وؤ دې د ښادگانو زمونږه مؤمنانو نه،

﴿وَإِنِ الْإِنْسَانُ لَكَنَ الظَّالِمِينَ﴾ ۝ داخلورمه قصه ده داهم په نفي د نهيته دغيرانه باندې دلالت كوي، چې الياس عليه السلام خپل قوم د بت پرستۍ نه منع كړل، صرف دالله ﷻ د عبادت دعوت نى ورته وركړو.

حضرت الياس عليه السلام په باره كښ مستند معلومات صرف دومره دى چې دې هم دېني اسرائيلويو مستقل نبي وو، د نسل د هارون عليه السلام نه، بعلبك علاقې ته مبعوث شوې وو، چې هغوى د بعل بت عبادت كولو، نو ده هغوى ته د دې بت عبادت نه كولو او د توحيد منولو دعوت وركړو، دينه علاوه چې نورې كومې خبرې حضرت الياس عليه السلام باره كښ راغلي دى نو هغه روايات يا موضوعى دى يا اسرائيلى دى چې اعتماد پرې نشى كيدلې.

﴿بَعْلًا﴾ بعل ددوى ديو بت نوم وو.

﴿وَتَذَكَّرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ﴾ ۝ او: وتذرون عبادة احسن الخالقين. او: «أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ» پمعنى د احسن الصانعين دې، ځكه چې په صفت دخالقيت كښ دالله ﷻ سره، څوك شريك نشته دې چې هغه معاذالله حسن شي باقى تفصيل ئې په څلورم جلد ص ۷۰۶ كښ تير دې،

فانفذه يدع او يذکر دواړه فعله د پريخودلو په معنى كښ استعماليرى فرق پكښ دادې چې يدع قبل العلم پريخودلو ته وائى او يذکر بعد العلم پريخودلو ته وائى، دې متعلق يو واقعه ده چې امام رازى رحمته الله عليه نه چاتپوس او كړو چې داسې ولې اونه وئيلې شو چې اَتَذْكُرُونَ بَعْلًا وَتَذْكُرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ، دې سره خوبه كلام كښ زيات حسن راغلي وې او معنى مقصود به حاصل شوې وه، نو امام رازى رحمته الله عليه او فرمائيل چې دوى توحيدنه انكار ورسو د علم نه وو، نو ځكه تَذْكُرُونَ راوړې شو، او تَذْكُرُونَ هغه وخت رواړې شى چې كله انكار او ترك مخكښ د علم نه وى. [اخراب القرآن وبيانها]

نکته: دلته نوم دالله ذکر كولو په ځاى أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ صفت راوړولو كښ لطيف اشاره ده دهغوئ بې وقوف تيا او كم عقلۍ ته، چې يو طرف ته بعل بت دې چې دوى جوړ كړې دې خپله هغه هيڅ نشى كړلې، او بل طرف الله ﷻ دې چې د ټول جهان خالق دې، ټول جهان ورته محتاج او هغه مستغنى دې نو دوى بې وقوف تيا ته او گورئ چې جماد او محتاج اله مگر څوى او خالق او مستغنى ذات ئې پريخيدې.

﴿اللَّهُ يَبْدِلُ دِي دَ أَحْسَنَ الْخَلْقِينَ﴾ نه «رَبِّكُمْ» صفت دي يابدل دي دَ اللَّهُ ه نه
 ﴿إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ﴾ استثناء متصل ده دضمير فاعل د فَعْلُوه نه نودلالت کوي پدي
 چې په قوم دده کښ مخلصين وو چې ايمان نى پري راوړلي وو. «سَلِمَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ» الياسين
 بالغت دي په الياس کښ، لکه طور سينين لغت دي په طور سينان کښ ياجمع ده الياس ده
 او مراد ورته الياس ﷺ او دهغه مخلصين اتباع دي.

وَإِنْ لَوْطًا لَّمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۖ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَهْمَعِينَ ۖ إِلَّا عَجُوزًا

اوبيشکه لوط ﷺ يو څامخادر سولانونه، کله چې نجات ورکړ ومونده ته او اهل دده تولوته، مگر يوه بوډى وه

فِي الْغَابِرِينَ ۖ ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِينَ ۖ وَانْكَمْ لَتَمُوتُونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ ۖ

په پاتې کيدونکو کښ، بيا هلاک کړل مونږ نور خلق، اوبيشکه تاسو اې اهل مکه تير يږئ به دوى باندې د صبا په وخت کښ

وَيَأْتِلُ أَفْلا تَعْمَلُونَ ۖ

او د شپې آيا نو تاسو (دومره) عقل نه لرئ

﴿وَإِنْ لَوْطًا لَّمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ د اپنځمه واقعه ده لپاره د نفي د ألوهيت د غير الله ذکر کيږي، ﴿إِذْ
 نَجَّيْنَاهُ﴾ د امتعلق دي فعل محذوف پورې چې هغه اذکر دي او د المرسلين سره نه دي متعلق چي
 اشکال او کرې شى چې دینه خو معلومېږي چې لوط ﷺ خاص په وخت د نجات کښ ده
 رسولانو نه وو. ﴿إِلَّا عَجُوزًا﴾ مراد ورته بي بي د لوط ﷺ ده، باقي تفصيل نى تير شوي دي،
 ﴿وَإِنْ لَكُمُ﴾ خطاب اهل مکوته دي، چې تاسو د قوم لوط په کلي يعني سدوم باندې د شام په
 تجارتي سفر کښ هروخت تير يږئ را تير يږئ نو دهغوئ د هلاکت نه عبرت واخلي.
 ﴿مُصْبِحِينَ﴾، وياتل بيا ورته مراد د سهروخت او د شپې وخت دي، او تخصيص ددې دواړو
 وختونو څکه او شو چې اهل مکو بيه دگر مئ په وجه ياد شپې سفر کولو ياسهروختي، اوبعضي
 واني چې شام طرف ته به تلل، نو سهرته نيز دي وخت کښ به پدي علاقې تيريدل او چې واپس
 به راتلل نو د شپې به پرې تيريدل.

﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ يعني مشاهده نئي کوئي نوولي نه پوهيرئ جي هسي نه ت سو باندې هم دغه شان عذاب راشي، ځکه چې منشاء د عذاب قدر مشترک دې چې هغه مخالفت دې در رسول

وَإِنْ يُوَسَّسْ لِمَنْ الْمُرْسَلِينَ ﴿إِذْ أَتَى إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ﴾ فَسَاهَمَ

اوبيشکه يونس ؑ وځامخادر سولانونه، کله چې دې ونښيدلو پيرئ ډکي نه بس خستئ ني اوکړو.

فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿فَالْتَقَمَهُ الْخُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ

نو شو دې د خستئ بيلونکو نه، نو تير کړود لره مهې او دې ملائنه کونکي ووخل خان لره، بس کخري نه وي دئ

مِنَ الْمُسْتَجِئِينَ ﴿لَلَيْتَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ فَتَبَنَّهُ

د تسبيح ويونکو نه، نو پروت به وو په خيته دفعه مهې کښ ترورزي د قيامت پوري، بس او غورځوځو مونږه دئ.

بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَقْطِرِينَ﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ آلٍ

په ډاگه باندې او دې بيمار وو، اومونږه پيداکړه پده باندې يوه ونه ډکډو، او اولير لومونږې يولان خلقو نه.

أَوْ يَرْيُونَ ﴿فَأَمْنُوا فَمَعَّاهُمْ إِلَىٰ جَنَّاتٍ﴾

بلکه دې نه هم زياتوته، پس ايمان راوړوهغوي نونفعه موورکړه هغوي ته تريوخته پوري

﴿وَإِنْ يُوَسَّسْ لِمَنْ الْمُرْسَلِينَ﴾ د آخرې شپږمه قصه ده، چې يونس ؑ هم په وخت د تکليف کښ زمونږ نه مدد او غوښتلو، مونږ ورته نجات ورکړو.

ديونس ؑ او دده د قوم واقعه په سورة يونس کښ تيره ده، ﴿إِذْ أَتَىٰ أَبَاقَ﴾ په اصل کښ د

آفانه تختيد لوته وائي، چونکه د حضرت يونس ؑ اول ځل هجرت اگرچه باذن الله وو، ليکن

دويم ځل هجرت ئې پخپل اجتهاد سره وؤلکه په سورة يونس کښ تفصيل ذکر شويدي، او

د الله ﷻ د طرفه صريحي اذن نه وو نوځکه ورنه تعبير په اباق سره شويدي، ﴿فَسَاهَمَ﴾ تختيدونه

بعد بحيره روم کناري ته راغې او هلته کشتي کښ سور شو، کله چې کشتي درياب مينځ ته

شوه نو په غرقيدو شوه، ملاح او نيل چې تاسو کښ يوکس د خپل آقا اجازت نه بغير راغلې دې

، هغه دې خپل خان ظاهر کړي؟ چې مونږ ئې درياب ته او غورزو نو تول خلق به بچ شي، يونس ؑ

، نل چې هغه څه يم کشتي والو يونس ؑ پيژندلو، نوهغوي ديتنه تيار نه

شو. بالآخر فيصله په دې اوشوه چې خسنې به اچوو. نو دوی خسنې واچولو. په دې سره استدلال شوې دې په مشروعیت دقرعې. ﴿فَكَانَ مِنَ الْمَغْلُوبِينَ﴾ ادحاض خويستو ته وائی اوناكامې او بیللو باندې هم اطلاق کيږي، او دلته ترینه دغه معنی مراد ده. یعنې دقرعې په ذریعه سره د مغلوبینو نه اودیلونکو او گرځیدلو. درې ځلې قرعه اوشوه اودرې ځله په یونس عليه السلام راوتله، نوده خپل ځان دریاب ته او غورځولو. مقصود غږول نه وو بلکه دلامبو په ذریعه ځان کنارې ته رسول وو، او کیفیت دقرعې داوؤ چې دوی دهرسو کس په نوم باندې قرعه جوړه کړه اودریاب ته ئې ټول خسنې واچول او اونی و نیل چې دا خسنې په دریاب کښ دوب نه شونو هغه به دریاب ته غورځوو، اودچا چې دوب شونو هغه به بچ وي. ﴿فَالْقَمَّةُ الْخَوْتُ﴾ دلقمه نه دې یعنې مهې یولقمه کړواو تیرئې کړو. روایت دې چې کله یونس عليه السلام دریاب ته دټوپ کولواراده او کړه نیولوی مهې ئې اولیدلوسرئې او جت کړې وو او ده ته ئې خوله وازه کړې وه، نو دې بل طرف ته لاړونو مهې ورپسي هم بل طرف ته راغې حتی چې دبیسړئ څلورو اړه طرفونو ته دغه حال ووندې پوهه شو چې دادانده عليه السلام دطرفه امر دې، نو چې ټوپ ئې کړونو او بوته رسیدلونه مخکښ هغه لقمه کړو (روح المعاني).

﴿وَهُوَ مُلِيمٌ﴾ یعنې خپل ځان ملا مته کونکې وو، په دې لغزش یاد ملیم معنی ده (آت بایلام علیه) یعنې په خپل فعل باندې مستحق دملامت وو.

﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسْتَجِيبِينَ﴾ بعض وائی دمهې په گیده کښ تسبیح مراده او کوم ذکر چې یونس عليه السلام کولو نو هغه لا اله الا انت سبحانک ائی کنت من الظالمین دې. چې دې دعاته دعاء المظلومین اودعاء المضطربین وائی چې دهرمشکل لرې کولو دپاره مجریه دعاده بعض وائی دتکلیف نازلیدلو ته مخکښ تسبیح مراد ده لیکن عموم پکښ اولی دې.

﴿لَئِنْ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾ مطلب دادې چې دمهې گیده به دده لپاره قبر جوړ شوې وو تر قیامته، بعض وائی چې مطلب دادې چې دمهې په گیده کښ به ترقیامته ژوندې وو، نو مراد ئې مبالغه ده په طول کښ.

فائدة: اختلاف دې چې یونس عليه السلام دمهې په گیده کښ خومړه وخت تیر کړې وؤ. دې به کښ مختلف اقوال دي، بعض وائی یوه ورځ، بعض وائی درې ورځې، بعض وائی یوه جمعه بعض وائی لس (۱۰) ورځې، بعض وائی څلویښت ورځې، صحیح مده نى الله تعالى ته معلومه ده ﴿فَتَبَدَّلْنَاهُ﴾ یعنې څه موده ئې د مهې خپته کښې وویسمونږ مهې ته حکم او کړو نوهغه په خالي میدان کښ په غاړې د دجلي او غورځولو ﴿بِالْعَرَاءِ﴾ خالي میدان ته وائې چې ونې بوتې پکښ نه وى. ﴿سَقِمَ﴾ یعنې بیمار وؤ او بیمارئ دلته ئې بدن داسې نرم شوې وؤ لکه دهغه ماشوم په شان چې اوس پیدا شوې وي. ﴿وَأَنبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَقْطِطِ﴾، یقطین هغه خیلې دارې اونې ته وائی چې تنه ئې نه وي، صرف خیلې اوسورې ئې وى. دلته ورته مراددا کثرو په نیزدکدو بوتې دې، په یونس عليه السلام خور شوې وؤ، ځکه چې دیکښ ډیرې فاندې دي. سورې ئې یخ وي، پانړې ئې غټې وي، او وائی چې مچان وغیره حشرات الارض ورباندې نه کيښي، او یونس عليه السلام دې ټولو څیزونو ته ضرورت وؤ، د ﴿شَجَرَةٍ﴾ نه معلومېږي چې الله تعالى خرق عادت به طور معجزه د کدو بوتې تنه دار جوړ کړې وؤ ورته د کدو تنه نه وي، بعض وائی عرب هر هغه بوتې ته چې دهغې جرې وي شجرة وائی، چې جرې ئې نه وي نو هغې ته نجم وائی، بعض وائی اونه دبل څه وه اود کدو خیلې ورباندې خورې شوې وې، اصح قول اولنې دې، په روایاتو کښ داهم دي چې یوه ځنگلي بیزه به راتله او یونس عليه السلام ته به ئې پښ ورکول تردې چې قوي شو (جلالین).

﴿وَأَنزَلْنَاهُ﴾ بعض مفسرینو دلته دارسال نه مراد ارسال اول اغستی دې او دا جمله عطف ده په وان یونس لمن المرسلین ځکه چې دلته دارسال نه بعد ایمان راوړلو ذکر دې چه فامنوا دا اول ارسال صورت کښ وؤ، دویم ارسال کښ قوم دده د راتلو نه مخکښ ایمان راوړې وؤ، لیکن اصح قول دادې چې دلته ارسال نه مراد اعاده ارسال ده یعنې مونږ دوباره خپل قوم ته اولیږو، او ایمان راوړلو نه مراد تجدید ایمان اونې په لاس عهد او بیعت کول دی. ﴿وَأَنزَلْنَاهُ﴾، او په معنی د بَلّ کښ دې یعنې د لاکهونه څه پورته خلق وؤ، اود تحقیق دپاره دې چې دیکښ دما قبل عدد تاکید مقصود دې، لکه څوک ستا نه تپوس او کړې چې څومره روپښ دی درسره، ته ورته وائی مائة الف او اکثر لاک یا دینه زیاتې، مقصد داوی چې کم از کم لاک

روپي دى كه زياتي نه وي نوكمي هم نه دى. نو دلته هه د مطلب دى. حى هه لاک
خوؤ، کچرته لاک نه زيات نه وؤ نوکم ترينه هم نه وؤ ﴿إِلَّٰ حِينَ﴾ مرگ ترينه مراد دى

فَاسْتَفْتِهِمُ أَلِزَّتِكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ۖ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنَاثًا وَهُمْ

پس تپوس وکړه ددوي نه. آيا رب ستالره لونړه دي اودوي لره خامن دي. بايد کړي موره فرسي سخي اودوي

شُهُودُونَ ۚ أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إَفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ۖ وَلَكَ اللَّهُ وَانْتَهُمُ

حاضر وېه هغه موقع، خبردار! بيشكه دوي له دروغو خپلونه داسي وائي حى اولاد دې دالله ﷻ وسته دوي

لَكُمُ الْبَنُونَ ۚ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ۖ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ۚ

بينا دروغ ژن دي. آيا غوره کړيدي الله ﷻ لونړه په خامو باندې، څه شوي دي سولره، څنگه فيصلې کوي سولره.

أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۚ أَمْ لَكُمْ سُلْطٰنٌ مُّبِينٌ ۖ فَأَتُوا بِكُتُبِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ۚ

آيا نو نصيحت نه اخلي تاسو، يا شته دې تاسو دپاره دليل ښکاره، نور اوږي کاب خپل کچري بن تاسو رښتني.

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَاصِبًا ۚ وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ

اودوي گرځولي دي په مينځ دالله ﷻ کښ او په مينځ دپيرانو کښ نسب، او يقينا پوه دي پيران چي بيشكه دوي به

لَمُحْضَرُونَ ۖ سُبْحٰنَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ۚ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ۚ

خامخا حاضرولي شي، پاکي ده الله ﷻ لره دهغي نه چې دوي ئي بيانوي، مگر ښگان دالله ﷻ چي مخلصين دي.

فَإِنَّمَا أَنتُمْ مَعَٰبُدُونَ ۖ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَاعِلِينَ ۖ إِلَّا

پس بيشكه تاسو او هغه چې تاسو ئي عبادت کوي، نه شئ تاسو پدې باندې گمراه کونکي چالره، مگر

مَنْ هُوَ صَالٍ الْجَنَّةِ ۚ

هغه څوک چې داخليدونکي وي جهنم ته،

﴿فَاسْتَفْتِهِمُ أَلِزَّتِكَ الْبَنَاتُ﴾ د ملانکو او جناتو احوال ابتدا دسورت کښ بيان شوې وؤ اوس

بيا ددوي احوالو اعاده ده اوددوي متعلق دشرکانو ددو غلطو عقيدو دې

(۱) **اوله عقیده** دا چې ملائک د الله ﷻ لورنه دی دوی دې عقیدې کښ دې خبرې د کفر کوی
 ۱- تجسیم یعنی الله ﷻ له جسم ثابتول ځکه چې توالد تناسل دا جسامو خواص او
 احوال دی

۲- د اخس نسبت الله ﷻ ته کول او افضل نسبت ځان کول

۳- ملائکو توهین چې هغوی په انوشت سره متصف کوی او خپله د یو مونث پلار
 جوړیدو باندې هم عار محسوس وی

(۲) **دویمه عقیده** دا چې الله ﷻ جناتو سردارانو لورنو سره نکاح کړې دې او هغې نه ملائک
 پیدا شوې دي، نو دې عقیدې مطابق دوی د الله ﷻ ملائکو سره نسبي او جناتو سره صهري
 یعنی د سخرگنۍ تعلق قائم کړو

(۳) **ثالثه عقیده** دا دهغوئ اولې عقیدې رد دې او زجر دې مشرکانو ته. او استفهام دلته تعجبی
 او انکاری دې، یعنی عجیبه خبره ده چې ځان له لورنه نه خوځوی او الله ﷻ له ددې اثبات
 کوی؟ نو الله ﷻ دې فاسدې عقیدې باندې ددوی نه درې قسمه دلائل طلب کوی: (۱) مشاهده
 (۲) عقلی دلیل (۳) نقلی دلیل

(۴) **خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ** دې دداسې خبرو پته خو په
 مشاهدې سره لگی نو آیا کله چې مونږ ملائک پیدا کول نو دوی هغه موقع باندې حاضر و؟
وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ دې مشاهدې ده، یعنی مشاهده هیڅ نشته بلکه څنگه ددوی نورې
 خبرې دورغ دی دهغه شان دا خبره ئی هم په دروغو باندې مبنی ده

(۵) **وَمَا أَصْطَلَىٰ الْآلِهَاتُ بِعَقْلِي** دلیل مطالبه ده یعنی څه عقلی توجیه خوددې عقیدې پیش کړئ
 عقلی اعتبار سره هم ډیر کمزورې خبره ده. چې دومره لوی عظمت او قدرت والا ذات دې د خپل
 ځان دپاره لورنه غوره کړي، چې د مشرکانو د خیال مطابق هغه د شرم خیز دې، **وَمَا لَكُمْ كَيْفَ**
تَحْكُمُونَ یعنی څومره بې بنیاده فیصله خوده. **وَمَا أَفْلَا تَذَكَّرُونَ** نو دومره هم سوچ نه کوی او عقل
 نه لرې خبرې کوی **وَمَا لَكُمْ لَكُرْ سُلْطَانٍ مُّبِينٍ** دداد دلیل نقلی مطالبه ده.

(۶) **وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ آلِهَتِهِمْ تَبَاطُحًا** دې مشرکینو دویمې فاسدې عقیدې ذکر دې، روایاتو
 کښ راځی چې کله کفار مکه دا او نیل چې ملائک د الله ﷻ لورنه دی نو حضرت ابوبکر

صديق ﷺ ترينه تپوس او کړو چې ملائک دالله ﷻ لورې دي نو بيا ددوي ميندې څوک شوې؟ نو دوي ورته اوئيل دجناتو سردارانې ښځې.

سوال: دلته دا اشکال کيږي چې مشرکين خو دجناتو الله ﷻ سره صهرې تعلق قائل وؤ. نسبې تعلق ئې نه وؤ قائم کړې، هغه خوئې صرف فرشتو سره قائم کړې وؤ نو بيا ولې نسبې اووئيلي شو؟

جواب: مفسرينو ترينه مختلف جوابونه کړي دي:

(۱) يودا چې الجن نه مراد دلته جنات نه دي بلکه ملائک دي. او جن اطلاق په ملائکو صحيح دې ځکه چې دا خفا او پټ والې معنی ورکوي او ملائک هم زمونږ د سترگو نه پټ دي (جلالين)

(۲) ځنې مفسرين فرمائي چې الجن نه مراد جنات دي او نسبې ځکه اوئيلي شو چې بعض زنادقو دا عقیده وه نعوذ بالله چې الله ﷻ او ابليس رونه دي نو دې اعتبار سره ئې دا الله ﷻ جناتو سره تعلق پيدا کولو.

(۳) صحيح جواب دا دې چې "الجن" نه مراد جنات دي او "نسبې" نه مراد مطلق تعلق دې

خواه که هغه صهرې وي يا نسبې

﴿وَلَقَدْ عَلِمْتِ الْآنَةَ﴾ دې کښ ددوي مذکورې فاسدې عقيدې رد دې، يعنی جنات ددې قائل او هغوي ته پته ده چې الله ﷻ به دوي (بحيثيت جنس) جهنم ته بوځي، کچرته ددوي الله ﷻ سره څه خپلولي وي او يادوي آلهه او شفيع قهرې وي نو هيڅ څوک به ترينه جهنم ته نه تللي، ﴿إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ﴾ استثناء منقطع ده، ﴿ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾ نه، اي ولكن المخلصين ناجون،

يعنی ځمانيکان بندگان هغه به جهنم ته په امن کښ وي، يادضمير د ﴿يَصْفُونَ﴾ نه، اي فهم بريون من ان يصفوه تعالیٰ بذلك يعني مخلصان مؤمنان ددغه نسبت کولو نه منزّه دي

﴿فَلْيُكْرَمُوا تَعْبُدُونَ﴾ دا زجر دې مشرکينو ته، ديکښ التفات دې غائب نه خطاب ته، او د مشرکانو آلهوؤ غجز ذکر دې، يعنی که تاسو شئ او ستاسو سره ستا سو آلهه هم شئ نو بيا هم تاسو څوک د الله ﷻ د عبادت نه نشئ اړولي، سوي دهغه کس نه چې هغه مخکښ نه په علم د الله ﷻ کښ گمراه وي نو هغه خپل ملگري کړئ.

﴿وَمَا أَنتَ عَلَيْهِ بِعَلِيمٍ﴾ ۱۰ ضمیر یاراجع دې الله ﷻ ته. جار مجرور متعلق دې ﴿بِقَبْتِی﴾ پورې. بَاء پکېن زانده ده، یعنې تاسو او ستاسو معبودان باطله دالله بپاره کښ څوک گمراه کولې نه شئ. بغیر دجهنم ته داخلیدونکونه ۲ بعض وائی ضمیر راجع دې ﴿وَمَا تَعْبُدُونَ﴾ به ته او علیٰ بمعنی ذبَاء سببیه دې، یعنې اگر که تاسو پخپلې بت پرستی سره خلق گمراه کوئ لیکن گمراه کیرې به درسره صرف هغه چې جهنم ته داخلیدونکي دي ﴿بِضَالَةٍ﴾ صیغه واحد داسم فاعل ده اصل کښ صال وؤ. تنوین داضافت دوجې نه غورخیدلې دې

وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ۝ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ

اونیشته په مونږه کښ هیڅ څوک مگردفعه دپاره ځای معلوم دې اویشهکه مونږه خامخا

الصَّاقُونَ ۝ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ الْمُسْتَبْحُونَ ۝ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ لَيَقُولُونَ ۝

صفونه تړونکي یوالله ﷻ، اویشهکه مونږه خامخاتسیع ونونکي یو، اویه تحقیر سره دې کافرانو به وویل

لَوْ أَن عِندَنَا ذُكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ۝ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ۝

کچري دې زمونږ سره نصیحت کتاب په شان مخکنو خلقونو خامخابه وؤ مونږه بندگان دالله ﷻ مخلصین.

فَكْفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يُعْلَمُونَ ۝ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا

نو کفرانکار او کړودوئ په کتاب قرآن تورزده چې دؤ به پوه شي او خامخابه تحقیق سره شوی دې حکم زمونږه

لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ۝ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ۝ وَإِن جُنْدُنَا

په حق دبنندگانوز مونږ پکښ چې رسولان دي، چې بیشکه د دؤ به خامخا مددکوليشي اویشهکه لښکري زمونږه

لَهُمُ الْغُلَبُونَ ۝

خامخادوئ به غالب وي.

﴿وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ﴾ همدا دریم ځل دفرشتو دحال اعاده ده او دینه مخکښ نيقولون: مقدر دې، چې فرشتي پخپله دخپل عبدیت، اعتراف کوي چې مونږ پکښ دهرې یوي فرشتو لپاره عندالله په اسمان کښ مکان مخصوص دې چې عبادت دالله ﷻ پکښ کوؤ، مونږ پکښ هیڅ څوک هم

دا طاقت نه لری چې دالله ﷻ د احکامونه د یوې زرې برابر په اندازه هم تېجاوړ او کړی او هر یو د الله ﷻ تسبیح بیانوی چې الله ﷻ د ډول او شریک نه پاک دي مقام معلوم به نه مراد د عبادت دپاره معلوم مقام دي. حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چې حضور ﷺ فرمائی چې په اسمان کښ د یو قدم اندازه برابرخائ نشته دي مگر چې هلته فرشتې وي سجده کوي یا قیام کوي. او دامطلب دي د قول د ملائکو چې ﴿وَمَا يَتَّبِعُ إِلَّا لَهُ مُقَامٌ مَّعْلُومٌ﴾ روح بعض وائی د مقام معلوم به نه مراد په قرب او مشاهده کښ دي، یعنې هرې فرشتې دپاره په قربت او مشاهده کښ خاص خائ مقرر دي چې د دغه حد نه وړاندې کیدلې نه شي.

﴿وَأَنَّا لَتَنَحْنُ الصَّافُونَ﴾ یعنې دالله ﷻ د عبادت او د اداء طاعت لپاره په صفونو کښ ولاړ یو. یا حول العرش صف تړونکي یو د امر الهی د انتظار لپاره. یا په هوا کښ وزري خورونکي یو، چې کوم امر راته کیږي دهغې پوره کولو لپاره. ﴿وَأَنَّا لَتَنَحْنُ السَّيِّحُونَ﴾ یعنې دالله ﷻ پاکي بیانونکي یو دهغه غیبونو نه چې کافران ئی ورته نسبت کوي.

﴿وَأَنَّا كَاثِرُونَ﴾ د اشکوه مع تخویف دنیوي دي، چې مشرکانو به قبل د بعثت د حضور ﷺ نه دا وئیل چې کچرته مونږ سره هم د یهودونصاری وپه شان کتاب وې نومونږ به دهغې په احکاماتو عمل کولو او دالله ﷻ مخلصان بندگان به وؤ، لیکن کله قرآن نازل شونو دوی ورته انکار او کړو، نو دوی ته به دخپل انکار بد انجام معلوم شي. ﴿ذِكْرٌ﴾ نه مراد کتاب دي، ﴿مِّنَ الْأَوَّلِينَ﴾ های مثل کتب الاولین او من جنس کتبهم یعنې بعینه سابقو کتابو تو تمنا به ئی نه کوله بلکه دهغې په شان او دهغې کتابونو هم جنس کتاب چې منزل من الله وی هغې تمنا به ئی کوله او «اولین» نه مراد یهودنصاری دي،

﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَهَنَاتُهَا﴾ د ابشارت دنیوي دي او د انبیاء و د حال اعاده ده چې د انبیاءو باره کښ زمونږ د فیصله او وعده صادره شویده چې د منکرینو په مقابل کښ به د دوی مدد او معاونت کیږي او لښکر زمونږ به غالب وي ﴿إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ﴾ د تفسیر دي د ﴿كَهَنَاتُهَا﴾.

﴿وَأَنَّا جُنُودٌ﴾ مراد ورنه اتباع د رسولانودي، یا ورنه مراد انبیاء دي نو تعمیم بعد التخصیص دي لپاره د تاکید ﴿إِنَّهُمْ أَغْلِيُونَ﴾ غلبي نه مراد غلبه ده په حجت او دلیل کښ، یا ورنه په جنگ کښ نصرت او غلبه مراد ده، یا ورنه اخروی غلبه مراد ده چه هغه لویه کامیابی ده.

سوال لیکن کہ خوک اشکال او کړي چې بعض انبیاء ته خو غلبه نه وه حاصله لکه نوح عليه السلام فرمائی: رَبِّ اِنِّیْ مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ، دغه رنگه بعض انبیاء قتل شوي وو.

جواب: ددې مختلف جوابونه شوي دي: ۱، دادي چې دبعض انبیاء سره اگرکه په دین کې نصرت نه وو شوې غلبه ورته نه وه میلاوه شوې لیکن دوی به غالب وي په آخرت کې نو نصرت وعده حقه ده دنیوي غلبه وي که اخروي ۲، بعض انبیاء اگرکه پخپله نه وو غالب شوي لیکن ددوی اتباع غالبه شوي و نو د اتباعو غلبه ددوی غلبه ده، ۳، بعض وائی دواړه وعدې په اعتبار دا غلب دی، ۴، حضرت حسن بصری رحمته الله علیه نه مروی دی چې رسول ته مراد اصحاب الشرائع دی، یعنی دا آیت شو، دهغه شان انا لتنصر رسلنا شو او کتب الله لا غلبن انا و رسلنا شو، دیکسې مراد هغه رسولان دی چې هغوی ته مستقل شریعت ورکړې شوې وو غلبې نه مراد انجام او مال اعتبار سره غلبه ده، نو اصحاب الشرائع رسولانو کېس خوک هم نه دي قتل شوي.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ جِئْتَنِي ۖ وَابْعِزَّهُمْ فَسَوْفَ يُبْعِرُونَ ۝ اَقْبِعْ لَيَاتِيَ

پس مخ واړه وه ته ددوی نه تر یو وخت پورې او گوره دوی ته نو زړدي چې اوبه ويني دوی انجام خپل، آيا په عذاب زمونږ نيلندي

يَسْتَعْجِلُونَ ۝ فَاِنَّا نَزَّلْنَا بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ۝ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ

تادي جلدي کوي، نو کله چې نازل شي عذاب په غولي ددوی کېس نو ديريده وي سحر ديره ولوشو، اومخ واړه وه ته ددوی نه

حَتَّىٰ جِئْتَنِي ۖ وَابْعِزَّهُمْ فَسَوْفَ يُبْعِرُونَ ۝ سُبْحَنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا

تر يو وخته پورې، او او گوره زړدي چې اوبه ويني دوی انجام خپل، ياکې ده رب ستالره چې رب دعزت دي دهغي نه

يُصِفُونَ ۖ وَسَلَّمْ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ۖ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝

چې دوی ته بيانوي او سلام دي په رسولانو وتول صفونه د الوهيت الله عليه السلام لره دي چې رب د عالمينوي

﴿فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ جِئْتَنِي﴾ يعنی ستا مدد به ضرور کيږي خوته لگ وخت پورې صبر کوه، حين نه مراد د قتال حکم راتلو وخت دي، يا غزوه بدر مراد ده، او ياترينه مرگ ورځ يا قيامت ورځ مراد ده.

ۋوبىرئۇم، يعنئى تەاشە ئى كۈە چى كىلە ورباندې عذاب راشى چى خومردەد حال بە ئى
 وى، ۋىسولۇت بىرئۇن، يعنئى دوى بە ھم ستانصرت اوتائىد الھى او وىنى

﴿أَفَعَدَّائِنَا لِلتَّحْمِيلِ﴾ کله به چې د مسلمانانو د نصرت او غلبې او په کفارو د عذاب آیاتونه نازل شو نو مشرکانو به مسلمانانو ته وئیل چې تاسو نصرت او فتح به کله راځی زړکوی، (کما فی قوله تعالیٰ ویقولون متى هذا الفتح، ویقولون متى هذا الوعد) دلته هم چې کله مخکې آیاتونو کې د مؤمنانو د غلبې او په کفارو د عذاب ذکر راغی نو مشرکانو د مطالبه او کړه نو الله ﷻ ورته فرمائی چې عجیبه خبره ده پکار خوداده چې دوی ترینه بیریدلې تیارې نې ورله کولې او پناه ئی ترینه غوختلې لیکن دوی دې برعکس هغه ضد و عناد باندې قائم دی او هغه عذاب په تادئ سره غواړی.

﴿فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِ﴾ دا تمثيل دې د دوى حالت دهغه قوم سره چې هغوى باندې دشمن حملې اراده او كړې او يو يړونكې راشي او دوى ته ددې خطرې خبرور كړې چې ياصباحه ياصباحه خو دوى دهغه خبرې له هيڅ اهميت ورنكړې بلكه ټوټې وريورې شروع كړې، پديكېن اجانك دشمن لښكر راشي او دوى دكلى او غولى ته راننده شى، هغه وخت ددوى سترگې كلاؤ شى خو بيا هيڅ نشى كولې نه ئى مقابلې كولې شى او نه ترينه تختيدې شى نو هغوى دوى روانيسى اوقتل ئى كړى ، او كلې ورله كندهې كپر واچوى. دهغه شان دوى هم دى نبى كريم ﷺ د الله ﷻ عذاب نه يړوى دوى وريورې استهزا كوى، خو چې كله د الله ﷻ عذاب راشى نو بيا به ئى دير بد حال وي ﴿فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ﴾ مراد ورنه مطلق وخت دَنزول دَعذاب دې، چې كوم وخت هم وي، نو د﴿فَسَاءَ صَبَاحُ﴾ معنئ ده فساء و قتهم، تخصيص دَصباح ځكه او شو چې اعم اغلب عذاب په وخت دَصباكنې وي (روح)

﴿تَوَوَّلْ عَثَمٌ﴾ تکرار یا دپاره دتاکید دې، یا اول نه مراد دنیوي عذاب دې او دینه مراد اخروي عذاب دې

﴿سُبْحَنَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ﴾ دا په آخر کښ د ټول سورة دمضامينو خلاصه ده، سبجان کښ صفات تنزيهه وؤ طرف ته اشاره ده، چې الله ﷻ هغه ذات دې چې دهرقسمة عيب اونقص نه پاک دي. ﴿رَبِّ الْعِزَّةِ﴾ بدل دي د ﴿رَبِّكَ﴾ نه، اي صاحب العزة او دې صفت راوړلو کښې اشاره ده دې

طرف ته چې خصوصيت سره دې عيب نه پاک دې چې کافرانو په مقابل کېنې خپل ملګري بې
يار و مددگار پرېګدي بلکه صاحب عزت دې ضرور به غلبه ورکوي

﴿وَسَلِّمْ عَلَى الْمُرْسَلِينَ﴾ دادانبياءو د حال اعاده ده، چې الله ﷻ خپل رسولان د شرک نه سالمه
ساتلي دي، پدوئ سلامتيا ده د هر تکليف نه

﴿وَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ديکېن صفات کماليه طرف ته اشاره ده دعوه د توحيد ده چې
څرنگه الله ﷻ په صفاتو سلبیو و سره متصف دی نودغه شان په صفاتو ثبوتیو و سره هم متصف
دي

په احاديثو کېن د دې آخري درې آياتونو د یرفضائل راغلي دي، یو روایت کېن دي چې
حضور ﷺ به د مونځ نه ورستو دغه آياتونه لوستل، یو روایت کېن دي چې څوک دا غواړي
اوپدي خوشحالیږي چې د قیامت په ورځ هغه ته پوره پیمانې باندې اجر او ثواب میلاو شي
نوهغه دي د خپل هر مجلس په اختتام کېن دغه درې آياتونه اوواڼي

د دې اجر په امید به مونږ هم د دې سورة تفسیر اختتام په دې آياتونو سره اوکړو سبحن ربک
رب العزة عما یصفون و سلام علی المرسلین والحمد لله رب العالمین

آياتها ۸۸	سورة ص مكية	رکوعاتها ۵
<p>بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ</p> <p>خاص به نوم د الله چه بيچه مهربان او دير رحم کونکي دې شروع کوم</p>		

ترتيبها حسب التسلسل (۳۸) وحسب النزول (۳۸)

نزلت بعد القمر و قبل الاعراف.

ربط: ماقبل سورة کتب نفي د شفاعت قهري اوشوه، دې سورة کتب دغه مسئله على سبيل الترفي بيانېږي چې د کائنات ټولونه عظيمې هستې انبياء کرام دي. هغوی باندې تکليفونه اواز مائشونه راغلي دي د دينه معلومېږي چې هغوی معبودان اوشفيق قهري نشي کيدې نو چې هغوی نشي کيدې نو نور څوک په طريقه اولی نشي کيدې.

دعوه د سورت: قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِّنْ إِلَهِ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١﴾

اجمالي خلاصه: اول کتب تمهيد دې، دوه تخويف دنيويه دي. دوه اخرويه، دوه شکوي دي د مشرکانونه، دوه زجرونه، تسلي ده حضور ﷺ ته، (۵) پنځه دلائل نقلیه دي په توحيد. يودليل عقلي دي، يودليل وحی دي، درميان کتب د دلائلونه ورستودعوه د سورة ده به طور ثمره، او په آخر کتب د ملاتکو او جنااتو حال.

تفصيلي خلاصه: اول دوه ايتونو کتب تمهيد دي.

پنځه دلائل نقلیه ذکر کيږي په دعوی باندې:

﴿وَأَذْكُرْ عَبْدًا دَاوُدَ﴾ اول دليل نقلی دي، ﴿وَوَعَدْنَا إِدْرِيْسَ﴾ دويم دليل نقلی دي

﴿وَأَذْكُرْ عَبْدًا آدَمَ﴾ دريم دليل نقلی دي، ﴿وَأَذْكُرْ عَبْدًا إِبْرَاهِيمَ﴾ څلورم دليل نقلی

﴿وَأَذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ﴾ پنځم دليل نقلی دي،

﴿وَخَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ﴾ دليل عقلي دي، او ﴿وَبَشِّرْ نُوحًا﴾ دليل وحی دي

څلور تخويقات ذکر کيږي:

﴿وَأَهْلَكْنَا مَن قَبْلِهِمْ مِّن قَبْلِهِ﴾ (آيت نمبر ۳)، اول تخويف دي

﴿وَكَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ﴾ (آيت نمبر ۱۲)، دويم تخويف دي

﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ﴾، آیت نمبر ۲۷ دریم تخويف

﴿وَأَنَّ لِلْمُؤْمِنِينَ لَنُفَرِّقَنَّ﴾، آیت نمبر ۵۵، خلورم تخويف دي

دوه شکوي ذکر کيري:

۱) ﴿وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِّنْهُمْ﴾، آیت نمبر ۴، ۲) ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجَلْنَا﴾، آیت نمبر ۱۶.

يو بشارت ذکر کيري ﴿وَأَنَّ لِلْمُؤْمِنِينَ لَنُحْشِنَنَّ﴾، آیت نمبر ۴۹.

دري آداب د تبليغ ذکر کيري:

۱) صبر نه کار اخله او دلائلو سره خبره کوه اصير علي ما يقولون

۲) حجت مه غواړه قل ما استظكر عليه من آخر

۳) تصنع او تکلف پريگدي وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ

آخر کښ ملائکو او جناتو احوال بيانيري، آیت ۷۱، او آخري دري آياتونه د سورت خاتمه ده:

چي ديکښ د سورت ابتدا والا مضمون ذکر دي

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ۝ هَلِ الْآلِئْنَ كَفَرُوا فِي عِزِّهِ وَشِقَاقِي ۝

الله ﷻ پوهيري په مراد خپل د دينه، قسم دي په قرآن چه خاوند نصيحت دي، بلکه کافران په تکبر او په ضد کښ دي

كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَكَوْا وَآلَاتٍ حِينٍ مِّنَاصِ ۝

دير هلاک کړيدي مونږ مخکښ د دوي نه دلي دکافرانو، نو چي ئي وهلي اونه وودغه وخت دخلاصيدو

﴿ص﴾، دا دمقطعاتو قرآنيوونه دي، چې تفصيل ئي د سورة بقره وغيره په ابتداء کښ تير

دي، راجح قول دادې چې دا د پاره د تحدي دي چې دا قرآن هم دي رائجو او معروفو حروفو نه

جوړ دي خو بيا هم تاسو داسې کتاب نشئ پيش کولي، بعض وائي چې د دي معنى ده: صدق

الله يا: صدق محمد بعض وائي چې اسم د الله ﷻ صدق طرف ته اشاره ده، بعض وائي پدي کښ

حضور ﷺ ته د صبر تلقين دي، دينه علاوه نورې هم معنى ئي بيان شويدي.

﴿وَالْقُرْآنِ﴾ او اوقسميه دي، قسم برائى استشهاد دي، غوره قول دا دي چې جواب قسم ئي

محذوف دي چې هغې باندې ابتداء سورت يعني هي دلالت کوي، ځکه دا د پاره د تحدي

دی. ی. ته لن عند الله العجركه عن الاثر منه و - جواب قسمه - - کړای چی دی - دی
سبق دلالت کوي یعنی دا و قعي د نصیحت کتاب دی. د دی مضامین حبه ددی گو می
ورکوي. «بِذِي فَتْرَةٍ» صفت دې د مؤتقرانه معنی نی - دې الشرف ده. یعنی د قرآن
خوند د شرافت دي. څوک چې ورباندې یمن راوړي نو دهغه لپاره د ربوکیس شرافت
دي. یانی معنی دي لوعظة ده یعنی نصیحت و الاقرآن.

«مَنْ تَعْلَمِ كَقُرْآنٍ دَپَره د اضراب انتقادي دي د قسم و قسم به نه. یلگي دی کسی خو
هیڅ شک نشته چې قرآن د الله ﷻ کتاب دی او مجسمه نصیحت دی. نو یانې توه د خبره چې
د کفران پري بیا ولې یمن نه راوړي نو دیکسې د قرآن څه قصور نه دی بلکه ددی سبب د
دوئ تکبر او عناد دي. «وَقَدْ عَظُمَ الْعِزَّتُ» نه مراد ځن لوی گڼل. و تکبر کول دي د قبول حق
نه. کثرونه تعالی: اخذته العزة بالانتم (بقره: ۲۰۶) «هو شقاق بهر د ورنه د خداوند د ډبه وجه د حق
قیونونه انکار او مخالفت دي.

«وَمَنْ تَعْلَمِ كَقُرْآنٍ دَپَره د اضراب انتقادي دي د قسم و قسم به نه. یلگي دی کسی خو
هیڅ شک نشته چې قرآن د الله ﷻ کتاب دی او مجسمه نصیحت دی. نو یانې توه د خبره چې
د کفران پري بیا ولې یمن نه راوړي نو دیکسې د قرآن څه قصور نه دی بلکه ددی سبب د
دوئ تکبر او عناد دي. «وَقَدْ عَظُمَ الْعِزَّتُ» نه مراد ځن لوی گڼل. و تکبر کول دي د قبول حق
نه. کثرونه تعالی: اخذته العزة بالانتم (بقره: ۲۰۶) «هو شقاق بهر د ورنه د خداوند د ډبه وجه د حق
قیونونه انکار او مخالفت دي.

«وَلَاتِ حِينَ مَنَاصٍ» لات حرف مشبه بلیس دي، اسم له رفع او خبر له نصب ورکوي. اصل
کسې صرف لا دي. ته. پکښې ژانده ده د پاره د تانیث في اللفظ یا د پاره د مبالغه في النفي.
په دوه شرطونو سره عمل کوي: ۱. یو دا چې اسم او خبرني دواړه څخه زمان وي. ۲. دویم دا
چې یو پکښې حذف شوې وي او اکثرې اسم حذف وي، او دلته یې هم اسم محذوف دي او
«حِينَ مَنَاصٍ خیر دي. اي: لات الحين حِينَ مَنَاصٍ» مصدر دي دي د ناص ینوص. نجات
او فرار ته وائي. یعنی بیا یې د نجات او بچ کیدلو د پاره ډیر فرب دونه کول خو هغه وخت د
نجات وخت نه وو.

عجيبه خبره

د دې آياتونو شان نزول دادې چې ترمذي، نسائي وغيره د بن عباس رضي الله عنه نقل كړېدى چې د حضور ﷺ مشفق تره ابوطالب بيمارشو نو د فرېشوسردارانو مسوره او كړه چې ابوطالب بيمارشويدې كچرې وفات شي او بيا مونږ محمد ﷺ دخپل دين نه منع كوؤ نو خلك به مونږ ته پيغور راكوي، لهذا د ابوطالب وفات كيدلونه مخكې دې منع كول پكړدى، چنانچه دوى ابوطالب ته راغلل ورته ئې اووئيل چې ستاوراره زموږ معبودان به مني بدر د ورته واني، نو به ئې منع كړه، ابوطالب حضور ﷺ رااوغوښتل او ورته ئې اووئيل ساقوم ستانه گلگه كوى چې دې زموږ معبودان ته بدر د واني، خلق ئې د عبادت نه منع كوي، حضور ﷺ ورته او فرماني چې اې تره څه غواړم چې دوى داسې كلمه او واني چې په هغې سره به ټول عرب د دوى غلامان شي او ټول عمر عجم به ورته جزيه وركوي نو دوى ورته اووئيل چې اوبنياه مونږ ته هغه كومه كلمه ده؟ يوځل نه بلكه مونږ به ئې لس ځله اووايو، نو حضور ﷺ ورته او فرمانييل لا اله الا الله، نو چې دا واوريدل نو غصه شول او روان شول او واني وئيل چې ﴿أَجْعَلُ آلَهُ الْهَآ وَحْدًا﴾

﴿وَأَتَلَقَّ الْمَلَأَ مِنْهُ﴾ انطلاق نه مراد يا حسي انطلاق يعني روانيدل دي، اي: انطلق الملائمهم متحاورين يعني دائي اوئيل او روان شوي يا انطلاق دلته د افعال شروع په طور استعمال شوې دي، اي: انطلقوا يقولون، يعني دا وئيل ئې شروع كړو ﴿الْمَلَأَ﴾ نه مراد د قریش سرداران دي

﴿أَنْ أَمْشُوا﴾ ان تفسيريه دي، ځكه چې انطلق په هردوه تقديره د قول معني ته متضمن دي، او ظاهره داده چې مشي نه مراد تلل دي د مجلس نه، بعضي واني مراد دادې چې پخپل دين يعني شرك باندې تلل يعني عمل كوي، ﴿وَأَصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهِمْ﴾ اي اثبتوا على عبادتها (روح) يعني دخپلو معبودانو په عبادت كلك شئ، ﴿إِنْ هَذَا﴾ اشاره ده دعوت الي التوحيد ته، ﴿لَشَيْءٌ يُرَادُ هَذَا﴾ دې جملې څو مطلبه بيان كړې شوي دي: (۱) يو دا چې دې دعوې كښې د ده څه مقاصد دي چې سرداري او شرف غواړي (۲) يا دا چې دا خبره اوس د توقو نه وتې ده، دې خوسنجيده او پر عزم دي، خپل دعوت كښې (۳) يا دا چې تكويني طور باندې د دې دين تنفيذ اراده شوې ده لهذا تاسو خپلې طمعې قطع كړئ (۴) يا ئې دا به طور تحقير وئيلي دي، چې دا خود دوى ارادې او تمناگانې دي، څه ضروري نه ده چه تكميل ته به هم اورسي (روح)

مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا خَيْلَانٌ ۚ اللَّهُ أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ

نه ده اوریدلې مونږ دا خبره په ملت دین وروستني کښ، نه دي دامگر دروغ. آیا نازل کړې سوبدې به ده باندې قرآن

مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي بَلْ لَنَا يَدٌ لَوْ كُنُوا عَذَابِ ۚ أَمْ عَنْدَهُمْ

په مینځ زمونږ کښ، بلکه دوی په شک کښ دي، د خدا ذکر نه، بلکه تراوسه پورې نه دي ځکلي دوی عذاب خدا. آیا دوی سره دي

خَوَافٍ ۚ نَحْمَدُ رَبَّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ۚ أَمْ لَهُمْ مَلَكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ

خزانې درحمت درب ستا چې غالب دي، بخښونکي دي، آیا دوی لره ده بادشاهي د اسمانو او د زمکې اوڅه چې په مینځ د دوی کښ دي

فَلْيَذْكُرُوا فِي الْأَسْبَابِ ۚ جُنْدٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ ۚ

نو او دي څيزي دوی په پورو کښې اسمانونه، لښکرگوتي غوندي دي. هلته کښې شکست خورده، دېلونه

﴿مَا سَمِعْنَا بِهَذَا﴾ دا چې دریم اعتراض دي يعني عقلي استبعاد خو چې پریښکښي نقلاً هم دا

مسئله ثابت نه ده ځکه چې مونږ د دینه مخکښې دا خبره دا چا نه ده اوریدلې، دادې د ځان

نه دروغ وائي ﴿عَذَابِ﴾ کښې اشاره ده مسئله توحید ته ﴿الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ﴾ د دې نه مراد نصرانیت دي،

او ﴿الْآخِرَةِ﴾ صفت چې ورله ځکه راوړو چې د اقبل از اسلام ملتونو کښې آخري ملت دي او یا د

دوی اعتقاد په اعتبار سره ورته ﴿الْآخِرَةِ﴾ او نیلې شوسره، ځکه چې دوی په نبوت د حضور ﷺ

باندې ایمان نه راوړي، او گمراه عیسائیانو چونکې د توحید قائل نه وونو ځکه دوی دا خبره

اوکړه او یا د ﴿الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ﴾ نه مراد آباؤ واجداد دي لکه په دې قول د الله تعالی کښې ما

سمعنا بهذا في آياتنا الاولين (المؤمنون) ﴿إِلَّا خَيْلَانٌ﴾ اختلاق هغه دروغوته و نیلې کیږي چې مثل نې

نوي

﴿أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ﴾ دا چې څلورم اعتراض دي چې په مونږ کښ مالداره اوسرداران موجود

دي نو آیا دهغوئ په موجودگي کښ په ده قرآن نازلېږي، په هغوئ ولې نه نازلېږي، کفوله تعالى:

لَوْلَا نَزَلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْفَرِثِيِّينَ عَظِيمٍ. الذِّكْرُ نه مراد قرآن دي، کفوله تعالى: وَهَذَا ذِكْرُ مَبَارَكٍ نَفِ

لِلذِّكْرِ لَكَ، ﴿هَلْ مُمْ فِي شَأْنِهِ﴾ ډگرې اضراب دي دما قبل نه او اضراب یا باطلالي دي چې هغه د

ما قبل کلام ابطال تقاضه کوي، يعنې د دوى دا اعتراض د سر نه غلط دې ځکه چې دوى خو قرآن په نزول کښې شک مند دي کله وائي چې سحر دې او کله ورته دروغ وائي نو بيا ټي ولې د خان د پاره اثبات غواړي او يا اضراب انتقالي دې چې هغه ما قبل کلام حکم په خپل حال پرگدي او بل کلام طرف ته ترينه منتقل شي، يعنې دوى سره ستا په تکذيب باندې څه واضحه دليل او يقيني خبره نشته بلکه هڅې شک او تذبذب کښې دي کله ورته شاعر وائي، کله ساحر او کله څه او کله څه، ﴿بَلْ لَّمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ﴾ دا اضراب انتقالي دې د ما قبل دواړو خبرو نه حسد نه، چې هغې ذکر په "انزل عليه الذکر" کښې اوشو، اوشک نه چې هغې ذکر په "هم في شک" کښې اوشو، يعنې دوى دا حسد او شک ځکه کوي چې دوى لاتر اوسه څما عذاب ځکلي نه دي، چې اوڅکي نو بيا به نه شک پاتې وي او نه حسد، "عذاب" اصل کښې عذاب وو، "يا" تخفيفاً حذف شوې ده.

﴿أَمْرٌ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ﴾ داهم رد دې دهغوى د څلورم اعتراض، چې نبوت ورکول او رسالت منصب نه سرفراز کول دا دالله ﷻ رحمت دې چې چا ته ئې خوښه شي ورکړي، څوک ئې ترينه په زور اغستې نه شي، نو آيا دوى دالله ﷻ خزائنو مالکان دي او هغې کښې دخپلې مرضى موافق تصرف کونکي دي چې چا ته خوښه شي ورکړي او چاته ئې خوښه شي ترينه ئې محرومه کړي چې اوس د نبوت په باره کښې هم دا خبره کوي!!! ﴿وَالَّذِينَ هُمْ يَغَالِبُ﴾ ذات دې، د هغه په کارونو کښې څوک تصرف او دخل اندازي نشي کولې ﴿وَالَّذِينَ هُمْ يَغَالِبُ﴾ ورکونکې ذات دې درحمت چې چاته ئې خوښه شي، لهذا تال له ئې نبوت په خپل فضل سره درکړې دې، دې کښې د بل چا څه کار نشته

﴿أَمْرٌ لَهُمْ مِّلْكٌ﴾ داهم رد دې د څلورم اعتراض، چې دوى دا خبره کوي چې دا کتاب په نبې کریم صلي الله عليه وسلم ولې نازل شوې دې او دې ولې رسول گرځولې شوې دې؟ نو د دې جواب دادې چې دا هر څه الله کړي دي او هغه قادر مطلق ذات دې، ځمکې، آسمانونو او څه چې دې په مينځ کښې دي دهغې بادشاه دې، چې څه کول غواړې هغه کوي، نو که د دوى څه وس وي او علوياتو، سفلياتو او فضا بادشاهي ورسره وي نو او دې څيزي آسمانونو ته او خپل مرضى مطابق احکامات دې هلته نه جاري کړي، دا جواب په تهکم باندې مبني دې،

﴿فَلْيَرْتَقُوا فِي الْآلَتِيبِ﴾ جواب دې د شرط محذوف حي هغه ان كان هم ملك في السموات والارض وما بينهما دې. ﴿الْآلَتِيبِ﴾ جمع دسبب ده. هر هغه سي به ونسلي كسري جى مقصود به پرې رسائي كيږي او دلته ترينه مراد پورې او رسن ده. چې به هغى سره اسمانونو به خپل كيږي او د بابه نه خائى نې راوړلو كېنې اشاره ده كثر داسياو به او په هغې مكمل اقتدار ته. يعنې دا اسباب دومره ډير وي چې دوى نه گير چاپيره وي او دوى د پاره په منزله د ظرف او گرځي بعض وائى مراد ورنه پخپله آسمانونه دى

﴿جُنْدٌ مَّا هُنَالِكَ﴾ داتسلي ده نبي كريم ﷺ ته چې څنگه ست نه مخكېنې انبياوو خلاف ډلې را اوچتې شوې وې او دهغوئ دعوت په لار كېنې نې خنډونه اچولي وو. خو بالآخر د انبياوو په مقابله كېنې مغلوب شول. نو دغه شان دا هم يوه ډله ده. دوى به هم شكست خوري. ﴿جُنْدٌ﴾ خبر د مبتدا محذوف دې اى هم جندا و ما صفتيه ده. تحقير د پاره هم راخي او تعظيم دپاره هم. خو دلته د پاره د تحقير ده. اى: جند حقير، ﴿هُنَالِكَ﴾ اسم اشاره ده دپاره د مكان. صفت ثاني دې د پاره د جند او راجح قول دادې چې دا اشاره ده مكان حسي ته. چې هغه بدر، خندق، مكه دې، چې هلته دوى شكست خوړلې وو، او يا ﴿هُنَالِكَ﴾ كېنې اشاره ده مكان معنوي ته، يعنې وركې غونډې لښكر گوتې چې خان ډير لوى حسابوي. ﴿مَنْزُومٌ﴾ صفت ثالث دې، او ﴿مِنَ الْأَحْزَابِ﴾ صفت رابع دې يعنې دوى د هغو ډلو نه دي چې انبياوو مخالفت نې كړې وو.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَذُرَّعُونَ قُلُوبًا وَأَنفُسُهُمْ وَهُمْ لَوُظُ

تکذيب کړې وؤ مخکین ددوی نه قوم نوح ﷺ او عادیانو، افرعون د میخونو والا، او شمردیانو او قوم د کوټه

وَأَصْحَابُ لُيْمَةَ كَدَّ وَأُولَئِكَ الْأَحْزَابُ إِنَّ كُلَّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابُ

او خاوندانو د څنگل مېر داهغه ډلې دي، نه وؤیدوی کین هریو مگر تکذیب نې کړې وؤ د رسولانو، نوثبت شوی دوی عذاب زما

وَمَا يَنْظُرُ هَؤُلَاءِ إِلَّا صَيْعَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ هُوَ قَالُوا رَبَّنَا عَجَلْ لَنَا

اونه کوي انتظار دا خلق مگر د جیغې یوې چې نه به وي هغې لره هیڅ انتظار، او وائی دوی اې ربه زموږ نه، زور اکره مونږ نه

وَقَلْنَا	قَبْلَ	يَوْمِ	الْحِسَابِ	⑤
برخه	دُعذاب	زمونږه.	مخکښ	دورځی
دحسب	نه.			

«كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ» ډاډه تخويف دنيوي نمونه ده. اود من الاحزاب بيان دي «ذو الاوتاد» جمع دوتو دده ميخ ته وائي. او دا صفت دي دفرعون. اوفرعون ته ذوالاوتاد ځكه وائي. ١ چې ده به كله چاته سزاوړ كوله نو پر مخ به ئ سملواو په لاسونو خپوه ئې ورته ميخونه ټك وهل پدې حالت كښ به مړ شو. بعض وائي څلور ميخونه به ئې پرې ټك وهل اوماران لرماران به ئې پرې پريخودل. ٢ بعض وائي چې اوتادته مراد عمارتونه دي. يعني دې دبنگلووالاوؤ. ٣ بعض وائي چې «الْأوتاد» نه مراد لښكرې دي. يعني خاوند د ډيرو لښكرو وؤ. ٤ بعض وائي چې پدې سره دهغه دبادشاهي قوت اومضبوط والي ته اشاره ده «وَأُصْحَبَتْ لَيْكَةً» قوم شعيب ؑ ورته مراد دي. چې تفصيل ئى شعراء وغيره كښ تير دي. «أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ» داهغه لښكرې دي چې رسولانو تكذيب ئى كړې وؤ. نو مونږ هلاك كړل. اُولَئِكَ كښ اشاره ده مكذيبينو ته چې آيت كښ ئى تذكره اوشوه. او دوى چونكه كفراو بغض كښ انتها ته رسيدلى وؤ نوځكه ورته اشاره دبعيد اوشوه. «الْأَحْزَابُ» نه مراد شكست خورده ډلې دي چې مهزوم من الاحزاب كښ ورته اشاره شوې ده.

«وَمَا يَنْظُرُ هَتُولاَ» اشاره اهل مكه و ته ده. زجر دې ورته چې دوى وائي چې قيامت دې راشي. دقيامت انتظار كوي. قيامت چې كله راشي نوبيا به په هغې كښ هيڅ قسمه تاخير نه كيږي. «صَبَاحَةٌ وَاحِدَةٌ» نه مراد نفخه ثانيه ده. ځكه چې داصيحه واحده ده دې نه بعد بله صبح نشته. «مَّا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ» فوواق دوه معني شوې دي: ١ يو مهلت ٢ او بل رجوع. كه مهلت معنى ئى او كړى شى نو بيا به داماخوذ وى فوواق الناقة نه اودامايين الحلبتين من الوقت ته وائي يعني اوبنه يابل خاروې يوځل الوشي اوبيانى لگه پريدي چې نور بى راپريدي نوبيانى الوشي نودې وقفي ته فَوَاقِ وائي يعني چې داصيحه چې راشي نوبيا به په مقدار د فوواق ناقه هم نه ورستو كيږي. او كه د رجوع معنى ئى واغستلې شى نوبياداماخوذ دې دفاق. بقيق نه. او دا

ونيلي کيږي هوش کښ راتلو او عقل واپس کيدو ته، دامعنی دحضرت ابن عباس ؓ او قتاده ؓ نه هم منقول ده يعنی اوس خودوي قیامت غوايي خو چی کله قیامت راشی بیا به دنیا ته واپس کيدل نه وی.

﴿وَقَالُوا زَيْنًا عَجَلْنَا هَذَا هُم شَكَوْهُ دَهْ اَو ديكښ دهغوئ پنځم اعتراض ذکر دې چې کچرته مونږ واقعی په نا حقه یو، اوت په حق نی اومونږ دعاد وشمود پشان دمکذیبینو دلې نه یو، نو بیا څنگه چې په هغوی باندې په دنیا کښ عذاب راغلې وو، نو په مونږ دې هم راشی. [الکثر النمین] لکه بل ځانی کښ ددوي وینا داسې نقل ده: اللهم ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علينا حجارة من السماء او ائتنا بعذاب الیم [الانفال: ۳۲] ﴿قَطْنَا﴾ ای نصینا «قط»، ونيلي کيږي تکرې او حصې ته، يعنی عذاب نه چې زمونږ کومه حصه رسی هغه مونږ ته د قیامت نه مخکښ دینا کښ راکړه. (روح).

إِصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَذَابَكَ كَأَوَدَ ذَا الْأَكْيَامِ إِنَّهُ

صبرکوه ته ای پیغمبره په هغه چې دوي نی وائی اویادکړه بنده زمونږ داود ؑ څاوند دقوت، بیشکه دې

آوَابٌ هَٰذَا سَفَرُنَا الْجَهَنَّمَ مَعَهُ يُسْتَخَنَّ بِالْعِيشِ وَالْإِهْرَاقِ ۝

دیرجوع کونکې اوو، بیشکه مونږه تابع کړي ووغرونه دده سره تسبیح به نی کوله بیگانی اوپه سهارکښ،

وَالظَّلَمَ مَحْشُورَةً ۚ كُلُّ لَهْ آوَابٌ ۝ وَشَدَّخْنَا مُلْكَهُ

اومارغان چې راجع کړې شوي به وو، ټول دده اطاعت گزاروو، اوقوي کړې وومونږه حکومت دده،

وَأَتَيْنَهُ الْمَكَّةَ وَقَضَلَ الْخَطَابِ ۝

اورورکړې وومونږه ته حکمت اوفصله کول دجگړو.

﴿إِصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ﴾ د کفارو دشبهاتو نه بعد اوس باقاعده دتوحید په اثبات اوپه نفی د شفاعت قهری دلائلو سلسله شروع کيږي، ﴿إِصْبِرْ﴾ دیکښ تسلی ده نبی ﷺ ته او طریقه دتبلیغ ده چې دوي که هر څومره بې هوډه او ضدو عناد باندې مېنی خبرې کوی خوته پرې دصبر نه کار اخله جاهلانو سره دجهالت طریقه مه اختیاره وه، بلکه دلائلو سره ورسره خبره کوه

﴿وَأَذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ إِذْ أَوْلَىٰ لَدَيْهِ دَلِيلَ تَقْوَىٰ دِي يَه نَفِي دَشْفِيع قَهْرِي بَانْدِي﴾ چې د داود عليه السلام په شان جليل القدر پيغمبر باندې ابتلاء راغليده او دخپل رب نه ئې بخنه غوښتي ده. نو چې نبي شفيق قهري نشي جوړيدې نوبل به څوك وي. ذكر نه مراد يا ذكر لسانی دې يعنی دوی ته د داود عليه السلام قصه بيان كړه، او يا ذكر قلبی دې يعنی داود عليه السلام ياد كړه يعنې دوی ته ئې قصه ذكر كړه، ﴿ذَا الْأَيْدِي بِصَفْتِ دِي دَاوُدَ عليه السلام﴾ دايد معنی قوت دې آد بنيد نه ماخوځ دې، او مراد د قوت نه قوت دې په طاعاتو كښ او په امور سلطنت كښ. ﴿إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ ديكښ طاعاتو قوت تفصيل دې، «اواب» صيغه د مبالغه ده آب يثوب نه پمعنی د رجوع سره اي رجاع، يعنی ډير زيات الله تعالى ته رجوع كونكې وؤ، په حديث كښ د داود عليه السلام عبادت د اصفت ذكر شويدي چې «أَحَبُّ الصَّيَامِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى صِيَامُ دَاوُدَ عليه السلام» وَأَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى صَلَاةُ دَاوُدَ عليه السلام كَانَ بِصَوْمٍ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا وَكَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ، وَ يَنَامُ سِدْسَهُ يعنې ډيره خوښه طريقه الله تعالى ته په روژه كښ روژې د داود عليه السلام دي، او ډيره خوښه طريقه په نفل، مونځ كښ د داود عليه السلام ده، چې ده به يوه ورځ روژه نيوله او يوه ورځ به ئې افطار كولو، او ده به تر نيمې شپې پورې خوب كولو او بيا به ئې دريمه حصه د شپې مونځ كولو او بيا به ئې د شپې آخرې شپږمې حصه كښ خوب كولو.

﴿إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ﴾ دې آياتو نو كښ په داود عليه السلام د يو څو نعمتونو چې به طور معجزه ورته وركړې شوي وؤ، دهغې تذكره ده، چې دې سره صفت او ابييت ښه واضحه كيږي، چې داود عليه السلام به كله په تسبيح كښ مشغوله وؤ نو غرونو به ورسره هم تسبيح كوله، د اكثرو په نيز د غرونو تسبيح به په زبان قال سره وه، لكه تسبيح دكانو په كف د حضور عليه السلام كښ، بعض وائی تسبيح حقيقي نه وه بلكه انگازې وي د اواز د داود عليه السلام، ليكن اول قول راجع دي ﴿يَا لَعْنَةُ وَالْأَثَرِ﴾ داپه دې دليل دې چې تسبيح د غرونو په زبان قال سره وه ځكه چې په زبان حال سره تسبيح پدې دواړو وختونو پورې خاص نده.

﴿وَالطُّغْرُ تَحْشُورُهُ﴾ عطف دې په ﴿الْجِبَالُ﴾ باندې ﴿تَحْشُورُهُ﴾ ورنه حال دې، يعنې مونږ ورته مارغان مسخر كړي وؤ چې داود عليه السلام به كله تسبيح كوله نو ټول به ورته راجمع شوي وؤ، تسبيح به ئې ورسره كوله، ابن كثير رحمه الله وائی چې مارغان به په هوا كښ روان وؤ، داود عليه السلام به د زبور تلاوت كولو نو دوی به اوږيدل تسبيح به ئې ورسره كوله، ﴿كُلُّ لَمَّةٍ خَضِيرٌ دَاوُدَ عليه السلام﴾ ته راجع دې، لام

تعلیلیه ذي، یعنی غرونو اومارغانوبه دوجي دَاوُدَ ﷺ نه تسبیح کوله او اواب معنی تسبیح و یونکی ده، او په خانی د تسبیح 'اواب' لفظ ذکر کولو کښ کثرت ذکر طرف ته اشاره ده، چې بار بار به دوی ذکر کولو. اویا اواب معنی رجاع ده اولام تعلیلیه نه دي، یعنی داتول د داوُد ﷺ اطاعت گزار وؤ چې کله به ئی هم تسبیح له راغوختلو نو راتلوبه او یاضمیرد لمر راجع دي الله ﷻ ته، یعنی دوی ټول الله ﷻ ته رجوع کونکي وؤ.

﴿وَعَدْنَا مُلْكَهُ﴾ اي قوینا دیکښ دامور سلطنت کښ دهغه قوت بیان دي، چې الله ﷻ ورله رعب او دبدبه ورکړې وه ورسره غټې لښکرې اوجنگی ساز وسامان وؤ چې دشمن به ترینه بیردلو او بل طرف ته ورسره علم وفهم وؤ چې امور سلطنت انتظام ئی ډیري محکمې طریقې او حکمت سره سنبهال کړې وؤ. اومضبوطی اسباب دوه وؤ یو باطنی رعب وهییت، چې چابه ئی نوم اوریدلو نو مرعوب کیدلویه، اوبل ظاهری اسباب رعب، لکه غټې لښکرې او نور جنگی سازوسامان ورسره وؤ. ﴿وَأَيَّتَنَّا الْجَكَمَةَ﴾ حکمت نه مراد نبوت دي چې لازم دي کمال علم ته هم او کمال عقل ته هم. ﴿وَقُلْنَا لِحُطَّابٍ﴾ ددي لفظ ډیر توجیهاات شوی دی:

(۱) یوداچې 'قُلْنَا' خپلې مصدري معنی کښ دي، او 'لِحُطَّابٍ' نه مراد الخصومات دی اودخصومات باندې د خطاب اطلاق ځکه اوشو چې دا مشتمل وی په خطاب باندې نومعنی به داشی چې مونږ ورله جکړو فیصله کولو صلاحیت ورکړې وؤ

(۲) دویم داچې 'قُلْنَا' مصدر بمعنی داسم فاعل سره دي او 'لِحُطَّابٍ' نه مراد کلام دي او دا داضافة الصفة الى الموصوف دقبیلی نه دي. اي الکلام الفاصل یعنی داسی کلام خوورکړی وؤ چې هغه حق وباطل کښ فاصل او هغوی فرق راوستونکي وؤ.

(۳) دریم دا چې 'قُلْنَا' بمعنی داسم مفعول سره واغستې شی اي الکلام المفعول اومراد ترینه فصیح وبلغ کلام دي چې هغې کښ مقصود دغیر مقصود نه جدا کړې شوی وی.

وَهَلْ أُنَبِّئُكَ نَبَأَ الْخَضِرِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمَرْحَابَ ۖ إِذْ دَخَلُوا عَلَى كَاوَدَ

اویااراغلي دي تاته خبره دجگړه کونکو، کله چې په دیوال راوختل دوی معراب ته، کله چې دوی داخل شول په داوُد ﷺ باندې

فَفَرَعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تُخَفِّفْ خَضِرٍ بَلَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ

نووړيدلودوئى نه اوويل دوئى مه يريگه، مونږه دوه فريقه يوچې ظلم كړيدى يو زمونږ نه په بل باندې.

فَأُكْمِرَ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهِدًا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ ۝ إِنَّ هَذَا أَخِي

نوبيله اوكره زمونږپه مينځ كېن په حق سره اوزياتي مه كوه او اوسايله مونږته سمه لاره، بيشكه داخماوړوړدې.

لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَجَّةً وَلِي نَجَّةً وَاحِدَةً ۝ فَقَالَ أَكْفَلْتَنِيهَا وَعَزَّنِي

دده لره دى نهه اونويو يوكم سل گډې اوخمايوه گډه ده، نوواى دې چې راكړه ماته داگډه اوغالب راغلې دې په ما باندې

فِي الْخِطَابِ ۝ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسْؤَالِ نَجَّتِكَ إِلَى نِجَاجِ

په خبروكېن، اوونيل داؤد ۷۸ چې خامخا په تحقيق سره ظلم كړيدې ده په تا باندې په غوښتلو دگډې ستا، سره د خپلو گډو نه،

وَأَنْ كَوِّدًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لِيَبْغِيَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا

اوبيشكه ديردملگرونه داسې وي چې خامخا ظلم كوي بعضي ددوئ په بعض باندې، مگرغه خلق چې ايمان نى راوړې وي

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ وَظَنَّ كَاوُدُ أَنَّمَا فَتَتَهُ فَاسْتَفْتَرَ

او كوي نيك عملونه لېكن لږلگ دي دوئ، اوگمان وكړه داؤد ۷۹ چې بيشكه مونږ امتحان وكړوپده، نوپخه نى اوغوختله

رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ۝ فَتَغَفَّرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ

درب خپل نه اورا پريوتلو په ركوع كېنې، اورجوع نى وكړه الله ۸۰ پخه پښه اوكره مونږه ته ددغه كار، اوبيشكه ده لره

عِنْدَنَا لَوْلَى وَحُسْنِ مَا بِ ۝

زمونږ سره خامخا نزديكت دې اوخاسته خائى دراتلودې

وَمَنْ أَتْلَكَ نَبَأَ الْأَخْصَمِ ۖ إِذْ ذُكِرُوا بِأَبْلَاءِ ۖ دَاوُدَ ۖ دې چې په آزمائش كېن واقع شويدي،

چې خلاصه نى دا ده چې داؤد ۸۱ خپلې عبادت خانې كېن عبادت كولو. دروازې بندې وې اچانك دهكېن دوه كسان په ديوال راواوختل، داؤد ۸۲ اوپريدو چې داخنه اوپدې وخت كېن راغلو؟ هغوئ ورته اوټيل پريشانه كيږه م، زمونږ يوه مسئله ده هغه په تاحل كول غواړو،

هغه داچي مونږ شريكان يو، خُما دې ملگري يو کم سل گډې دي و خُما صرف يوه گډه ده. دې غواړي چې دا هم خُمانه واخلی نو که زه ورسره خبرو ته کينم نو دې خبرو کښ ډير تيز دې ما پر کړي. لهدا ته زموږ په مينځ کښ فيصله اوکه داؤد ﷺ ورته اونيل چې دې ظلم کوی چې ستانه داغواړي او خبره داده چې په شريکانو کښ ډير کم سم خلک رااوخی اکثر پکښ يوبل باندې ظلم کوی. دومره خبره کول وؤ چې داؤد ﷺ پوه شو چې دا خو خُما امتحان وؤ او څه تير وتم، نو فوراً ئی توبه استغفار اوکړو او الله ﷻ ته په رکوع يريوتو. الله ﷻ ورله خط معاف کړه.

ددې واقعي صرف دومره ذکر قرآن کښ دې اصل واقعه څه ده. او داؤد ﷺ نه څه خط شوې وو؟ دې باره کښ ځنې مفسرينو يوه مشهوره قصه ذکر کړېده چې دهغې څه سند نشته او دآنياؤ دَعصمت هم منافي ده نودلته دوه خبرو پيژندل ضروري دي ١١، آيت قابل قبول تفسير او حل، (٢)، غلطې قصې ذکر او دهغې رد.

اهراول: مفسرينو ددې آيت متعدد قابل قبول تفسيرونه ذکر کړي دي:

(١) يو داچي د داؤد ﷺ په شريعت کښ دبل چانه دبنځې پريځيدو مطالبه کول او دهغه په وينا خپله بنځه پريځودل، جائز وه (لکه صدر اسلام کښ چې دموآخات صورت کښ جائزوؤ داؤد ﷺ خپلې يوکم سل ٩٩ بنځې وې او بيا هم د خپل امتي نه ددې مطالبه اوکړه نو دا مطالبه اگر چې شرعا جائز وه خو دآنياؤو شان موافق نه وه نوځکه ورته الله ﷻ دپاره دتنبيه دا دوه فرشتی راوليږلې او بطور تمثيل ئی ورته دا قصه بيان کړه. داؤد ﷺ خپلې خطا باندې متنبه شو او فوراً ئی استغفار اوکړو (التحرير والتنوير)

(٢) دويمه دحضرت تهانوی رحمه الله توجیه ده، هغه فرمائي چې حضرت داؤد ﷺ ته الله ﷻ سلطنت او نبوت دواړه ورکړي وؤ. او دې واقعي سره الله ﷻ د هغه امتحان اغستل مقصود وؤ، چې ده باندې دنبوت مزاج غالب دې اوکه دبادشاهي ځکه چې نبوت مزاج کښ صبر و تحمل وی او بادشاهي مزاج کښې انتظام او جبروي. نو دا دوه کسان ئی راوليږل چې دوی ډيره بې ترتيبی او بې اصولی اوکړه، **اول:** داچي دروازه ئی پريځوده او په ديوال رواوختل، **دويم:** داچي لب ولهجه ئی سخته وه. **دويم:** دا چې خبرې ئی هم بې ادبي سره شروع کړې، چې حقه فيصله اوکړه، زياتي مه کوه وغيره، نو داؤد ﷺ د نبوت مزاج مطابق داهرڅه برداشت کړو او ډير په تسلي سره او دقضا آدابو او اصولو سره ئی دهغوئ خبره واوريدله، دهغې مطابق مدعی

عليه پر وؤ نو دهغه خلاف ئی فیصله اوکړه. دا هر څه بالکل صحیح وؤ. هر کله چې ده دافیسله واوروله نو هغې کښ ترینه لگ غوندې خطا اوشوه فیصله داسې اورول پکارو چې مدعی علیه ئی مخاطب کړې وې او هغه ته ئی وئیلی وې چې **لَقَدْ ظَلَمْتَ** تاظم کړې دې لیکن داؤد **مَدْعَى** مدعی علیه په ځائی مدعی مخاطب کړو چې **لَقَدْ ظَلَمْتَ** تاسره ظلم شوې دې. نو دیکښ یو قسم تسلی وه مدعی ته دقضا ټوله کاروائی پوره. کیدلونه بعد مدعی له داسې تسلی ورکول اگر چه شرعاً جائز ده خو په مجلس دقضا کښ داسې کول خلاف اولی ده د انبیاءو شان موافق نه ده، نو ځکه داؤد **مَدْعَى** استغفار اوکړو.

(۳) دریمه توجیه دحضرت شبیر احمد عثمانی **رحمته** ده، هغه فرمائی چې ځمابه نیزاصلي خبره هغه ده چې دآبن عباس **رضی** نه منقوله ده چې دا امتحان په داؤد **عليه** دیوشان اعجاب په بناء راغلې وؤ، هغه داچې داؤد **عليه** دخپل کورنظام داسې جوړکړې وؤ چې شپه ورځ به خامخا دده داهل بیت نه یو جماعت دالله **عليه** په ذکرکښ مشغول وؤ. یوه ورځ ئی الله **عليه** ته عرض اوکړو چې په شپه ورځ کښ داسې یو وخت نشته چې په هغې کښ ځما کورستاد ذکر نه خالي وي، الله **عليه** ته دغه خبره خوښه نه وه نو ورته ئی او فرمائیل چې داهرڅه ځمابه توفیق سره کیږي که ځما مدد درسره نه وي نو دا ستادوس خبره نده اوڅه به یوه ورځ خامخاستانه داتوفیق سلب کوم، نو کله چې دا واقع اوشوه نو پدغه وخت کښ داؤد **عليه** په عبادت کښ مصروف وؤ، عبادت ئی پریخودلواوپه فیصلې کښ مشغوله شو، نو چې کله فارغ شونوپوه شو چې داراته عتاب وؤ، نو پخپل اعجاب ئی استغفار اوکړو: **اخرج هذا الاثر الحاكم في المستدرك وقال صحيح الاسناد، واقره الذهبي في التلخيص.**

(۴) څلورمه توجیه چې اکثر مفسرینو اختیار کړې ده او حضرت شیخ غلام الله خان **رحمته** ورله هم ترجیح ورکړې ده دا ده: چې دادوه کسان فرشتي وي او کومه مقدمه یی چې راوړې وه هغه نفس الامري نه وه بلکه یوه مفروضه وه، نو حضرت داؤد **عليه** چې کله دمدعی دعوه واوریدله، نو جلدي ئی وکړه چې مدعی علیه ته ئی دصفائی اوجواب موقع ورنکړه او فیصله ئی اوکړه داؤد **عليه** گمان داوؤ چې داخوانسانان دي، لیکن چې کله دده په مخکښ لارل اسمان ته اوختل، نو دې پوه شو چې داپه مامتحان وؤ چې مانه پکښ خطا اوشوه نوبخنه ئی اوغوښته.

امردوم: هغه منکرته واقع چې په اسرائیلی او ضعیف اوبې سنده روایتونو کښ ذکر ده، د

هغه څخه خلاصه دا ده چې يو ورځ داؤد عليه السلام دخپل يو امتي ښځه اوليدله نوهغه ئى ډير خوښه شوه، دهغه قابو کولو دپاره ئى دا تدبير جوړ کړو چې دهغه ښځى خاوندى ئى جهاد ته اوليرو او دصف اول کسانو کښ ئى ورله نوم اوليکلو چې هغوى به د لښکر نه مخکښ وؤ او تابوت به ئى اوچت کړې وؤ. ادې تابوت ذکر په دويمې سپارى آخر کښ نير شوې دېانو هغه کس په جهاد کښ شهيد شو او داؤد عليه السلام دهغه ښځى سره نکاح اوکړو.

داواقعې بى سنده اوضعيف کيدلو سره سره دانبياؤ شان او عصمت سره هم منافي ده. حافظ ابن کثير رحمه الله دې متعلق ليکلى دى: وقد ذکر المفسرون ههناقصه اکثرها ماخوذ من الاسرائيليات ولم يثبت فيها عن المعصوم حديثٌ يجب اتباعه.

دغه شان ابو حيان رحمه الله هم ورنه اعراض کړيدې، امام رازي رحمه الله ورباندې په تفسير کبير کښي په لسو (۱۰) وجوهو سره رد کړيدې، دحضرت علي عليه السلام منقول دي چې کوم سړي دداؤد عليه السلام باره کښ دغه واقعه بيانوي څه به ئى (۱۴۰) درې وهم، چې دادېه انبياؤ باندې دبهتان سزاده.

﴿إِذْ تَسُوْرُواْ﴾ تسور په ديوال راختلو ته وائى، (المحراب) نه مراد داؤد عليه السلام عبادت کمره ده. ﴿إِذْ دَخَلُوْاْ﴾ بدل دې "اذ تسوروا نه" ﴿فَفَزِعَ مِمْتٌ﴾ اوپريدو ځکه چې دپهريدارانو او چوکيدارانو موجودگى کښ دا کسان څنگه راغلو، اوبياني سمه لار پريخودله او په ديوال راواړيدو، داسې نه چې په غلطه اراده راغلى وى ﴿خَصْمَانِ﴾ خبر دې دمبتدا محذوف اي نحن خصمان په معنى د طاقتان متخاصمان سره دې، يعنى دوه ډلې دى مراد چې يوبل سره ئى تنازع راغلې وه، دوه سړي نه دى مراد، ددې توجيه تائيد په قصه کښ مذکور ضماير دجمعو سره کيږي، لکه: تسوروا، دخلوا، بى بعضنا على بعض، او ياترينه مراد دوه کسان دى، او دې تائيد په ان هذا اخي سره کيږي، ﴿وَلَا تُقْلِقْ﴾ شطط نه ماخوځ دې حدنه تجاوز ته وئيلى کيږي، يعنى ظلم مه کوه. ﴿سَوَاءٌ اَلْصِّرَاطُ﴾ مراد ترينه عدل او انصاف دې.

﴿إِنْ هَذَا اٰخِى﴾ دمستلى او قضيه بيان دې، "اخي" نه مراد يا دينى ورور دې، او ياترينه ملگري او کاروبار کښ شريک مراد دې ﴿تَجِدْ﴾ گډې ته وائى او مراد ترينه هم گډه ده ﴿اَلْجَاهِلِيَّاتِ﴾ اجملهاى کفالتي يعنى داهم ماته حواله کړه. ﴿وَعَزَّزْنِىْ اَلْجَبَابِ﴾ يعنى کله چې څه دور کولو نه انکار او کره

نو دې بيا ماته سختې خبرې كوي او دهمكئ راكوي اي: اظهر في الكلام عزة وتفاوتاً. (التحرير والتنوير) يا عَزَّ: پمعنى دغلې سره دې، يعنى كه څه ورسره خبروتروته كينم، نو دې ځماته فصيح دې خپله خبره مضبوط انداز كېن پيش كړې نو خلك دده په حق كېن فيصله او كړې

﴿قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ﴾ دا د داؤد ﷺ فيصله ده، د حضرت تهانوى او عثمانى ﷺ راي مطابق دا فيصله ئى دا قضاء اصولو مطابق كړې وه ددې كېنې څه خطا نه وه بلكه خطا بله وه چې تفصيل ئې مخكېنې تير شو او حضرت شيخ ﷺ راي مطابق دا فيصله د قضا اصولو مطابق نه وه، ځكه چې كله ورته مدعى خپله قصه بيان كړه او خپلې بې وسې اظهار او كړو نو دې ډير خفه شو او د مدعى نه ئې په خبره گواه طلب كولو يا مدعى عليه باندې يمين (قسم) پيش كولو طرف ته ئې ذهن نه لاړ او فوراً ئې دافصله او كړه.

﴿يَسْأَلُ تَعَجُّبَكَ إِلَىٰ يَئِجِءُ﴾ (سؤال) مصدر دې او ضم معنى لره متضمن دې ځكه چې ئې په صله كېن الى راغلې دې. اي بسؤال تعجبتك ضاماً الى تعجابه يعنى خپلو گډو سره ستا گډه هم ځان ته كولو په وجه ﴿إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ يعنى اكثر شركاء، اگر چې ظلم كوى خو د صالحينو داشعار نه دې دې كېن هغوئ ته ترغيب دې نيكئ طرف ته. ﴿وَلَقِيلَ مَا هُمْ﴾ دليل خبر مقدم دې او هم مبتدا دې ما زانده ده دپاره د تاكيد. ﴿وَوُضِعَ دَاوُدُ﴾ ظن پمعنى دقيق سره دې يعنى كله چې داؤد ﷺ دا فيصله او كړه نو فوراً پوهه شو چې داخو په ده يو امتحان وؤ او دې پكېن تيروتو. ﴿وَحَزَّ رَاجِعًا﴾ اي ساجدا ركوع نه مراد سجده ده، امام ابو حنيفه ﷺ دې آيت نه استدلال كوى چې ركوع د سجده تلاوت قائم گرځي، ځكه چې دلته د سجده نه تعبير په ركوع سره شوې دې،

﴿وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ﴾ دنيوى اجر ذكر دې، يعنى استغفار نه ورسو ورله الله ﷻ مزيد مقام ومرتبه او قربت نصيب كړو ﴿وَوُضِعَ مَقَابِرُ﴾ اخروي اجر ذكر دې، ديكېن اشاره ده دپته چې داؤد ﷺ باوجود د دينه چې يولوى بادشاه او عبادت گزار وؤ، خو ددې په وجه تكبر كېن نه وؤ مبتلا شوې معمولى غوندي كوتاى باندې ئې الله ﷻ ته رجوع او كړه، نو الله ﷻ ورله ددې دنيوى واخروى دواړه بدلې وركړې، په خلاف ددې كافرانو چې لوى لوى جرمونه كوي خو الله ﷻ ته رجوع نه كوى بلكه تكبر كوى، نو الله ﷻ ورله دنيا و آخرت دواړو برباد كړل.

يُنَادُوا إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ

ای داؤده بيشکه گر خولي مونى ته خليفه په زمکه کنس نو فيصله کوه به مينځ دخلقو کنس په حق سره

وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَظْلُمُونَ

اومه کوه اتباع دخواشاتو کنس گمراه به کړي تا دلاري دالله نه بيشکه هغه خلل چي گمراه دي

عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ يَوْمَ الْحِسَابِ ۝

دلاري دالله نه، دوى لره عذاب سخت دي پدې وجه چي هيره کړيده دوى ورځ دحساب

﴿يُنَادُوا﴾ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً ۖ دایبان دي ﴿وَلَنْ لَّهُ عَذَابًا زَلِيلًا﴾ او ﴿خَلِيفَةً﴾ بمعنی یاقام

مقام ده یعني دانبيياؤوسابقو چي قائم وټپه حق، دهغوئ قانمقام مواوگرخولي، او يا ﴿خَلِيفَةً﴾ بمعني دحاکم او بادشاه سره دي یعني دزمکې حاکم موگرخولي نې چي دخلقو مينځ کنس به فيصلې کوي. ﴿فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ﴾ دا دوه حکمونه دي چي په خلافت باندې متفرع دي یعني خلافت مو درکړونو اوس ددې حق دا دي چي: (۱) حق مطابق فيصله کوه، (۲) او په فيصله کولو کنس دنفس خواشاتو اتباع مه کوه، او مراد په امر اونهي سره دوام دي ځکه چي انبيا، د گناهونو نه معصوم وي ﴿فَتَجِدَكَ﴾ ځواب نهی دي. یعني کچرته دي یوحکم کنس هم دخواش نفس اتباع اوکړه، نو بيا به درته ټول شريعت قائم پاتې کيدل گران شی. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَظْلُمُونَ﴾ دي کنس اتباع نفس سبب بيانېږي چي هغه قیامت روځ اوحساب کتاب هیرول دی.

فائده: دي آیت نه دوه خبرې ثابتېږي:

(۱) بوداچي خواش نفس اتباع سبب دگمراهي دي، انسان اگرچي صرف یوحکم کنس دنفس اومنی اودشريعت اونه منی خوداداسې بلا ده چي دي اثرات او جراثيم نوروا حکاماتو ته منتقل شی اودنورو احکاماتو بې وقعتي هم په زړه کنس او غورزېږي، چي هغې د وجهی نه پرې بيا عمل کول مشکل شی

(۲) دویم دا چي اتباع نفس بنيادی سبب دآخرت ورځ هیرول دی، کچرته یوسړي دآخرت ورځ مستحضر ساتي اوحساب کتاب مراقبه کوی نو چرته به هم دنفس په دام ومکر کنس راگیرنشی

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ۚ ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا

اوندي پيدا ڪريدي مونڙه اسمان اوزمڪه اوهه جي به مينڃ ددي دواړو ڪش دي عبث. داگمان دڪافرانودي.

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ۗ أَمْ يَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا

نوهلاڪت دي هغه خلقو لره جي كفرني ڪري دي، جي اوردې، آيا مونڙه ڳرو هغه ڪسان جي ايمان ني راوڙي وي

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ يُجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ۝

او ڪري ني دي نيك عملونه، پشان دفساد (شرڪ) ڪون ڪويه زمڪه ڪش. آيا مونڙه ڳرو هغه پرهيزگاران پشان د فاجرانو

كِتَابٍ أَرْسَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَذَكِّرَوا أَيْتِه

«اقرآن» يو ڪتاب دي، جي نازل ڪريدي مونڙه تاته برڪتون والادي، ڏپاره ددي جي دوي سوچ وڪري به آياتون ددي ڪش.

وَلِيَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ ۝

اودپاره دوي جي بهيحت قبول ڪري خاوندان د عقل

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا﴾ ذلڪ ظنن الذين كفروا زمڪه او آسمان اوداتول ڪائنات بيڪاره اوبې مقصده ندي پيدا شري بلڪه دڪائناتو ذره د الله تعاليٰ وحدانيت اوقدرت ڪامله پاندي دليل دي، ﴿بَاطِلًا﴾ معني اومراد عبث اولوبى دي يعني عبث اوبې حڪمه ني ندي پيدا ڪري، ڪفوله تعالى: وما خلقتا السموات و الارض و ما بينهما لابين. ﴿ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ يعني ڪائناتوته بي مقصده وئيل گمان دڪافرانودي، خكه جي پدي سره انڪاردي دمعاد اوجزاء نه اونفي دقدرة دالله تعاليٰ ده. ﴿فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ بتخويف دي كافرانوته، جي داسي نظريه ساتلوبياندي دوي لره تباهي ده جي اوردجهنم ته به داخليري. ﴿وَيَنْ أَلْئَارِ﴾ من بيانيه دي يعني هغه هلاڪت جي اوردې او يامن ابتدائيه دي يعني هلاڪت دي ددوي ڏپاره داورنه

﴿أَمْ يُجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دازجردي اودليل دي به وقوع دقيامت يعني قيامت به خامخاراخي خكه ڪچرته قيامت نوي نودي مطلب به داشي جي مؤمن اوڪافر، مفسد اورمتقي يوشان

دې، اودا خو کيدی نشی بلکه دوی کښې خولوی فرق دې، نو ددې فرق ورځ هغه قیامت ده. چې مؤمن ته خپله بدله جنت میلاؤشی او کافرت ته خپله بدله جهنم میلاؤشی. ام منقطعه دې په معنی د نبل او استفهام انکاری دې، «کَالْمُفْسِدِينَ» د فساد نه مراد کفر او شرک دې. چې د قانون د شریعت نه د بغاوت ارتکاب کوي چې ددې پوځه فساد فی الارض خور یږي «أَمْ تَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَارِ» تا کید دې د مقابل، یعنی داسی خو هر گز نشی کیدې ځکه چې بیاخوبه متقی او فاجر دواړه برابر شی، او دا دواړه چرته هم نشی برابر کیدې

«كِتَابُ أُرْكَتَهُ» دا دلیل وحی دې، یعنی مونږ دینی و دنیوی برکاتو حامل کتاب په تانا زل کړې دې، او ددې مقصد دادې چې دوی ددې په آیاتونو باندې غور او کړی چې پکښې څه واضح او مدلل انداز کښ د توحید مسئلې بیان دې او نصیحت حاصل کړی چې الله ﷻ نه ماسوا، نه څوک معبود شته، اونه شفیع قهری «کُتِبَ» خبر د مبتدا محذوف دې ای هدا کتاب، تنوین د تعظیم لپاره دې، او «أُرْكَتَهُ» صفت دې د «کُتِبَ» خبر ثاني دې یا صفت ثاني دې، معنی ثنی کبر المنافع الدينية و الدنیویة ده، به قول والد محترم ﷺ چې حضرت شاه منصور بابا جی ﷺ به فرمائیل: مبارک قارنه، مبارک عامله، مبارک سامعه، «أُرْكَتَهُ» متعلق دې د «أُرْكَتَهُ» سره، مقصد د نزول قرانی ذکر کړې چې ددې په آیاتونو کښ غور او کړې شي چې څنگه د توحید بیان کوي، نو ایمان پري راوړې شي او نصیحت ورنه واغستلې شي، حسن بصري ﷺ وائی: والله ماتدبره بحفظ حروفه واضاعة حدوده، حتی ان احدهم ليقول والله لقد قرأت القرآن كله، وقد اسقطه والله كله، مایری للقرآن علیه اثر فی خلق ولا عمل. یعنی قسم دې په الله ﷻ چه په قرآن کښ د اندبرنه دې چه حروف نی صحیح او وئیلې شی او احکامات نی ضائع کړې شی حتی چه یو کس وائی چه ماتول قرآن اولوستلو لیکن والله هغه ټول او غورخولو ځکه چه پده د قرآن هیڅ اثر نه ښکاری نه په صورت کښ اونه په سیرت کښ.

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَمِلِ إِنَّهُ أَوَابٌ ۖ إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ

اور د کړې وؤمونږ داذه ته سليمان، څه ښه بنده وؤدې، بيشکه دې د يروج کونکې وؤالله ﷻ ته، کله چې پيش کړې شوه ته

بِالْعَمِيِّ الضُّفُنْتُ الْحَيَّادُ ۝ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ

په وخت دبیگای کښ اسونه کړه عمده تیزرفتار، نواويل ده بیشکه زه محبت کوم محبت دآسونو سره.

عَنْ ذِكْرِ رَبِّي ۝ حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ۝ رُتُّوْهَا عَلَيَّ ۝ فَطَفِقَ

دپاره د ذکر دخپل رب، تردې چې پټ شواسونه په پرده کښ، واپس نی کړی دامانه، نو شروع نی کړو

مَسْكَا بِالْمُسْوَى وَ الْأَعْنَافِ

لاس را کاپل په پنډواو په ستونو (آسونو)،

﴿وَوَهَبْنَا لِذَاوُدَ سُلَيْمَانَ ۖ هَذَا دَاوُدُ دَلِيلُ نَقْلِي دې په موضوع دسورة، چې سليمان ﷺ دجليل

القدر پيغمبرخوې وؤ پخپله جليل القدر وؤ خو په ابتلاء کښ واقع شوې وؤ، دالله ﷻ نه نی بنسټه غوښتلي وه، په چاچيه ابتلاراشي نوهغه نه معبودوي نه شفيع قهرې، مراد دهبه کولونه په حيث دنبی هبه کول دي ﴿يَنْتَمِ الْأَعْتَدُ﴾ بمخصوص بالمدح محذوف دې، چې هوډې، يعنې دې ديربنه بنده وؤ الله ﷻ ته دير رجوع کونکې وؤ.

﴿إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ﴾ متعلق دې داذکر سره صيغه دمجهول دپاره د تفخيم ده يعنې دومره دير آسونه وؤ چې پيش کونکو تعداد نی هم پوره نه وو معلوم ﴿بِالْعَمِيِّ﴾ ماسپڅين يا مازديگر نه ترمانښام پورې وخت ته وائی. ﴿الضُّفُنْتُ﴾ مَنَائِبُ فاعل دې د عُرِضَ فعل اوجمع ده د الصافن، هغه اس ته وائی چې ولاړوي نودرې واره خپې نی مضبوطي اودره ولي وي او دخلورمې خپي حافر (سوه) نی سسته لږه ولي وي، دادعمده اس علامت وي (جلالين) او ﴿الْحَيَّادُ﴾ جمع دجواد ده، عمده اوتيز رفتار اس ته وائی، نومراده دې چې کله به دغه اسونه ولاړ وؤ نواطمينان سره به ولاړ وؤ او چې رفتار به نی کولونو تيز به تلل،

﴿فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ﴾ الخير ته مراد آسونه دي، په حديث کښ دي، الخيل معقوف نواصبيها الخير، اشكال: دلته مشهور اشكال دې چې احببت حب الخير معنی ده چې څه دآسونو محبت سره محبت کوم، نو دمحبت سره محبت څنگه کيږی،
جواب: مفسرينو متعدد جوابونه کړی دي:

(۱) چا وئیلی دی چې احییت په معنی د اردت سره دې.

(۲) چا وئیلی دی چې په معنی د اثرت سره دې

(۳) او چا وئیلی دی چې حب الخیر مفعول مطلق تشبیهی دې

(۴) خوراج قول دادې چې احییت خپله معنی کښ دې او حب الخیر مفعول به دې او ذکر

د حب دپاره د تاکید دې یعنی د خیر محبت سره محبت کوم. نو خبر سره خو به خود کوم (الکثر

الشمین)

د دې آیت کریمه دوه تفسیرونه شويدي: یو تفسیر د دې چې حضرت سلیمان عليه السلام د جهاد دپاره ډیر شې آسونه ساتلي وو، او وختا فوقتا به ئی دهغوئ معانته کوله. یوه ورځ ماډیگر د آسونه معانتي دپاره پیش کړي شول نو سلیمان عليه السلام ورله منډې وړکړی هغې آسونو ډیر ښه او تیزه منډه او هله، او دورې ئی اوچتې کړې حتی چې هغه دورو کښ پټ شول حضرت سلیمان عليه السلام چې دا اولیدل نو ډیر خوشحاله شواو او ئی فرمائیل چې دې آسونه سره زما مینه محبت دنیا دپاره نه دې بلکه د الله تعالی رضا دپاره دې اوجهاد او اعلاء کلمه الله دپاره مې ساتلی دې، بیاني هغه آسونه واپس را اوغوختلو او د مینې نه ئی دهغوئ په پندواو ستونو لاس وهل شروع کړو. دې تفسیر مطابق "عن" په "من ذکر ربی" کښ پمعنی دلام اجلیه سره دې ای لاجل اعلاء ذکر ربی، یعنی څه د دې آسونو سره محبت دپاره د اعلاء کلمه الله کوم یعنی جهاد لپاره مې ساتلي دي. نو دې تفسیر ښه باندی د "حَقُّ تَوَازُنٍ" ضمیر آسونوته راجع دې، حجاب نه مراد گردې

او دورې دي، "تَسْتَحِبُّ" مفعول مطلق دې ای بسم مستحِبُّ، "بِالْثَوْبِ وَالْأَعْنَاقِ" یعنی سلیمان عليه السلام دهغوئ ستونواو پندو دوری او گردونه لری کول شروع کړه.

دویم تفسیر د دې چې یوه ورځ ماډیگر سلیمان عليه السلام د آسونو معانته کوله او په دیکښ دومره مشغوله شو چې نور ترینه ډوب شو او دده نه ماډیگر مونځ اونور ذکر اذکار پاتې شو، نو سلیمان عليه السلام ډیر افسوس او کړو، چې د آسونو محبت د وجهې نه ځما ماډیگر مونځ او اذکار پاتې شول، نو هغه ټول آسونه را اوغوختل او قربانی ئی کړل او دې توجیه مطابق "عن" په "من ذکر ربی" کښ خپله معنی کښ دې، او "احییت" فعل په صله کښ اگر چې "من ته راځی خو دلته دا معنی د عوض او بدل" ته متضمن دې نو ځکه "من راغلی دې ای عوضا من ذکر ربی او

ذکر نه مراد مونځ اونور اذکار و وظائف دی او ضمیر په «حق» توراته کسې راجع دی. نور نه یعني تردې چه نور ډوب شو. دنور ذکر اگرچه صراحت نشه دی لیکن ضمیمه مانعنی به معلومیږي، «زُدُّوْهُمَا» ضمیر اسونوته راجع دې. یعنی داسونه ماته رولې. سونه چې ورته راوستل شول نو ذبح کول ئې شروع کړو «مُتَّخِذًا بِاللَّيْلِ» مسح کده ده دذبح نه. یعنی بول ئې ذبح کړو او قرباني ئې ورته اوکړه. اوداسونو قرباني ددوئ به سریع کس جانزود. نوددې قربانی بدله کس ورته الله ﷻ هواسخړه کړه. چې ورستو آیاتونو کس ذکر دې

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ عَلَىٰ كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ

او خامخا په تحقیق سره امتحان وکړو مونږ په سلیمان ﷺ باندې او او غور زولو مونږ په کرسې دده باندې جسد یعني

اَكَلَبٌ ۖ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ

رجوع وکړه الله ﷻ ته. او بل هغه اې ربه زما بښنه وکړه ماته او راوړه ماته داسې پادشاهی چې نه وي مناسب هیچ جالره

مَنْ يَعْصِيٰ اَمْرَكَ فَقَدْ اطَاعَكَ الْوَهَّابُ ۚ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِاَمْرِهٖ رُحَاءً

دورستو زمانه، بیشکه هم ته ورکونکې ئې، نونابع کړه مونږ ده لره هوا چې حلیده به په حکم دده سره نرمه.

حَيْفَ اَصَابَ ۚ وَالشَّيْطٰنُ كُلُّ نَفْسٍ وَّغَوٰصٍ ۚ

کوم خوا ته به چې ده اراده وه، او تابع کړل مونږ دده، شیطانان پیران هر یو جوړه ونکې مستری او غوږې وهونکې وؤ.

وَاٰخَرِيْنَ مُقَرَّبِيْنَ فِي الْاَصْفَادِ ۚ هٰذَا عَطَاُوْنَا فَاْمُنْ اَوْ اْمْسِكْ

اونور پیران تړلې شوي په زنځیرونو کس دموورته او ونیل دازمونږ وکړه ده نواحسان کو «ورکړه ئې یانی ساتنه وروکړه»

بِمَقَرِّ حِسَابٍ ۚ هَوَآءٌ لَّهٗ عِنْدَنَا لَزْلٰی وَحُسْنٌ مَّآبٍ ۚ

بغیر حساب نه، او بیشکه ده لره زمونږ سره خالص نزدیکت دې اوځانسته ځای درلودی

«وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ» باندې دابتلا ذکر دې. چې سلیمان ﷺ خومره لوی پیغمبر وؤ او خومره لویه پادشاهی وه ورسره، دهغې نه باوجود په هغه ابتلا او ازماش راغلي. نو هغه الله ﷻ ته رجوع اوکړه، نو کله چې دومره عظیم انسان پیغمبر او پادشاه الله

﴿١﴾ ته محتاج دي او شفيع قهری نشی کیدې نو نور څوک په طریق اولی نشی کیدې
 دا ابتلاء دغه وه؟ مستند روایاتو کښ ددې هیڅ وضاحت نشته. د مفسر وظیفه هم داده
 چې قرآن کوم واقعات مبهم ذکر کړی دی هغه مبهم پریځدی او د کومو واقعاتو تفصیل بیان
 کړې دي هغې وضاحت او کړی، لهذا ټولونه غوره خبره داده چې دا واقعه خپل ابهام باندې
 پریځودلې شی، البته ځنې مفسرینو ددې تعیین کوشش کړې دي چې هغې کښ دوه اقوال
 قابل ذکر دي:

(۱) ځنو مفسرینو ددې مصداق هغه واقعه گرځولی ده چې بخاری و مسلم کښ راغلې ده
 چې سلیمان یو ځل قسم او کړ و چې لا طوفن اللیلة علی سبعین امراء کلهن تاتي بفارس یجاهد فی سبیل
 الله (بخاري کتاب الانبیاء) یعني څه به نن شپه دخپلو ټولو بیبیانو سره صحبت کوم او دهغوئ نه چې
 اولاد پیدا شي هغوئ به ټول مجاهدین وي، دانی او وئیل لیکن انشاء الله ئی او نه وئیل. نو په
 هغه ټولو بیبیانو کښ د یوې نه ماسوی یوه هم نشوه حامله، او دهغې یوې نه چې بجې
 اوشونو هغه هم ناقص الخلق و، وینزي ئی راوړ او دده ته ئی په تخت واچولو. د ﴿جَسَدًا﴾ نه
 دغه جسد مراد دې، او ﴿وَأَلْقَيْنَا﴾ معنی د وینزي کیخودل دي په تخت باندې، په حدیث کښ دي
 که چرته ئی انشاء الله ویلې وې نو بجې به ئی پیدا شوي وو ټول به مجاهدین وو.

(۲) امام رازی رحمه الله فرمائی چې په آیت کښ ابتلاء نه مراد دهغه بدن په ابتلا کښ اچول
 دي چې دومره بیمار شو چې د بدن نه ئی صرف یو جسه جوړه شوه، په تخت به چې ناست
 و نو یو بې روحه جسه به معلومیده، د ﴿ثُمَّ أَنَابَ﴾ معنی داده چې صحت ورته میلاؤ شو.

بعض مفسرینو دې ابتلاء په تعیین کښ د سلیمان عليه السلام د گوټې او یو جنی واقعه ذکر کړیده
 چې سلیمان عليه السلام بادشاهی دهغه په گوټی کښ منحصر وه، یوه روځ د جني په لاس ورغله نو
 هغه په سلطنت باندې قبضه او کړه او بیا دې واقعې په ضمن کښ هغه خبرې لیکلې دي چې
 قلم دهغې ذکر کولو نه عاجز دې، د دې واقعې هیڅ حقیقت نشته، بلکه دا دیهود وافترا او وضع
 ده، دوی د حضرت سلیمان عليه السلام او داؤد عليه السلام د نبوت قائله نه وو. نو دهغوئ د بدن نامی دپاره ئی
 د ځان نه داسې واقعات جوړول چې دې سره دهغوئ نبوت مشکوک شی قاتلهم الله.

﴿قَالَ رَبِّ آفَظِلِّي﴾ استغفار نه مقصود دخپلې عاجزی او دخشوع اظهار دې، دادلیل ندی
 پدې چې د سلیمان عليه السلام نه څه گناه شوي وه، ځکه چې د استغفار لپاره تقدم د ذنب ضروري

ندي، «وَقَبَلِي مُلْكًا» بادشاهت غوښتلو مقصدنی ددين حفاظت او اعلا. کلمه الله ووصف طلب د اقتدار نه وو، «لَا يَنْتَبِي لِأَعْوَيْنَ بَقْدِي» بندي په معنی د غېري دي. کتوله تعالى: فمن يهديه من بعد الله، ای غیر الله، مراد د سلیمان ﷺ پدې خصوصیت سره طلب د حکومت دي بطور معجزه په نبوت باندې نه بخل په حکومت باندې (خطیب شریینی). «إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ» علت دي د ماقبل. «فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ» د هوا مسخر کیدلو بیان په سورة سبا کښ تیر شوي دي. «رُحَاءَهُ» د رخواوة نه دي نرمی ته وائی یعنی دا هوا به په نرمی سره چلیده. په دي دا اشکال کیږي چې سورت الانبیاء کښ د دي هوا وصف «عاصفة» راغلې دي او عاصفة تیزې هوا ته وائی فوجواب دادې ۱۰ چې د رخواوة او عصف کښ هیڅ تضاد نشته (رُحَاءَهُ) نرم چلیدو ته وائی چې طوفانی کیفیت او دهچکې پکښ نه وی برابره خبره ده هواکه تیزه وی اویارو وی او عاصفة صرف تیز تلونکی ته وائی، نو د دي هوا دوه وصفه بیان شو، یو دا چې دا عاصفة ده تیزه به تله چې غډوهار شهر ورواها شهر چې سحر به روانه شوه نو یو میاشتې مسافت به ئی د زوال نه مخکښ مخکښ پوره کړو. او چې ماښام به روانه شونو غروب نه مخکښ به ئی د یو میاشت مسافت طې کړو. دویم صفت ئی دا وو چې رخواوة نو پکښ د تیز رفتاری باوجود سفر ئی آرام ده وو عرش او تخت به ورسره دهچکې نه خوړلې، (۲) یا عاصفة معنی سخته هوا ده، خو عاصفة ورته د ذات په اعتبار سره وئیلی شوی دی، او رُحَاءَهُ یعنی نرمه ورته په اعتبار د سلیمان ﷺ سره وئیلی شوی دی، یعنی دا ډیره سخته او سرکشه هوا وه، خو مؤثر د سلیمان ﷺ منقاد کړې وه. «حَيْثُ أَصَابَ» ای حیث اراد.

«وَالشَّيْطَانِ» عطف دي په «الرِّيحِ» باندې، مراد ورته جنات دي چې دده حکم تابع وو «وَكُلُّ بَنَاءٍ» بدل دي د «وَالشَّيْطَانِ» نه یعنی هریو پکښ معمار او مستري وو چې ابادئ به ئی ورله کولې لکه تفصیل ئی سورة سبا کښ تیر دي، «وَعَوَّاسٌ» یعنی دریاب کښ غوږي وهونکي وو د سلیمان ﷺ لپاره به ئی د دریاب نه ملغلرې رااوباسلې، سلیمان ﷺ اول هغه کس دي چې د دریاب نه ورله ملغلرې رااوباسلې شوي وي (قرطبي).

«وَالْآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ» اصفا د جمع د صفا ده، زنجیر ته وائی، یعنی بعضې سرکشه او

کافران جنات به ئی په زنجیرونو کښ تړلي وو چې دکفر اوسرکشی بوجه وراني اونکړی. همدار غطاؤنا به قلنا ورته مخکښ مقدردې اواشاره ماقبل انعاماتونه ده. یعنی لویه بادشاهي اومالداري مونږدې کړیده نوچې چاته دي خوښه وي ورکوه اوچاته دي نه وي خوښه مه ورکوه. څه حساب اوتپوس درسره نشته دي، نه آخره کښ نه دنیا کښ، بعض والی اشاره تسخیردجناتوده اود هَمَامَتْنِ اَوْ اَمْسِكْ هِنَه مراددادي چې ازادول دهغوئ دقیدنه اویاقید کښ ساتل ستاخوښه ده، ستانه څوک دتپوس کولووالانشته (روح).

﴿وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ﴾ یعنې سره دیادشاهي اومالداری نه ئی زمونږسره دنیا اخرت کښ مقام دي، اشاره ده دپته چې دده بادشاهي اومالداري دده لپاره مضرنه وه اونه ئی ورله په مقام مرتبه کښ څه کمي راوسته اونه ئی په غرور تکبر کښې اچولې وو، په خلاف ددې کافرانو. چې معمولی غوندې سرداری دوی تکبر اوعناد کښ مبتلا کړل. او دنیا اوآخرت دواړه ئی خپل تباه کړل.

وَاذْكُرْ عَبْدًا مِّنْ أَوْلَادِكَ الَّذِي كَذَّبَ رَبَّهُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَىٰ رَبِّهِ فَاسْتَسْقَىٰ مِنْهُ آبًا ۖ وَكَانَ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ۚ

اويادکړه بنده زمونږايوب (عليه السلام)، کله چې ده اوازوکړورب خپل ته چې بيشکه رارسولې دې ماته شيطان تکليف

وَعَذَابٍ ۖ اَوْكُفْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ۝

اودرد، زمونږپورته اوبل چې اووه په خپلې خېې (زمکه) اوبه ده دلامبلو يخي او د ځکلو .

وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِمَّا لَهُم مِّنْهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرًا لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ۝

اورکړو مونږه ده ته اهل دده، اوپشان دهغوئ هم ورسره نور، په مهرباني خپلې سره. اولپاره دتصيح دځاوندانودعقل

وَوَحَّدَ بِبَيْنِكَ هُمًّا فَأَصْرَبَ بِهِ وَلَا تَحْتَفِ ۖ إِنَّا وَجَدْنَاهُ

اواونيسه په لاس خپل کښ قوده دځونواووه په هغې بي بي خپله) اوقسم مه ماته، بيشکه مونږه موندلې وو دې

صَابِرًا ۖ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ۝

صبرکونکې ، څه ښه بنده ووږدي، بيشکه دې ډيررجوع کونکې ووالله (عليه السلام)،

«وَأَذْكُرْ عَبْدًا أَتُوبُ» ۱۰ دادريم نقلي ليل دې په توحيد او په نفي دشفيق قهري چې ايوب عليه السلام يعمبروؤ چې كله تكليف كښ واقع شونو الله ﷻ ته ئى سوال او كړو. اوڅوك چې بل چاته سوال كوي هغه شفيق قهري نشي جوړيدلې «أَتَى مُنَى الشَّيْطَانِ» هـ شيطان ته په نسبت كولو كښ دمفسرينو مختلف اقول دي:

۱. بعض فرمائى چې دايوب عليه السلام د بيمارۍ په دوران كښ شيطان يوځل دده بي بي ته په شكل ديو حكيم كښ متشكل شو، بي بي ورنه د علاج درخواست او كړو. نو شيطان ورته اووئيل چې زه ئى علاج كوم خوپه دې شرط چې كله ورته شفا، ميلاؤ شي نو ته به دغير الله په نوم باندې قرباني كوي، نو چونكه دا دخپل خاوند په بيمارۍ باندې دير غمژنه وه نو په زړه كښ ئى دې خبري ته ميلان پيدا شو، راغله او حضرت ايوب عليه السلام ته ئى ددې ذكر او كړو نو هغه فوراً پوهه شو چې د اشييطان وؤيدې خبره ورته دير تكليف اورسيدلو د پيره عاجزئ سره ئى الله ﷻ ته سوال او كړو چې ياربِه خُما د طويل مرض پوجه اوس شيطان هم مونږ ته د شر ك دعوت راكوي، ياربِه شيطان ماته په دې خبره تكليف رسولې دي، اوته ارحم الراحمين ذات ئى په مارحم او كړه.

۲. بعض حضرات وائى چې د بيمارۍ په حالت كښ به ورته شيطان قسمه قسم وسوسي اچولي په هغې سره ده ته دير تكليف رسيدلو نو د دغه تكليف نسبت ئى شيطان ته او كړو ۳. راجع قول دادې چې دي نسبت كښ ئى د الله ﷻ د ادب رعايت ئى ساتلې دې ځكه ادب دادې چې د تكليف او شر نسبت الله ﷻ ته اونه شي، كقوله تعالى: وَمَا أَنتَ بِالْأَشِيطَانِ (كهف) په حديث كښ دي: والخبر في يدك والشئ ليس اليك.

«يُنْصَرُ» مشقت او تكليف ته وئيلې كيږي او اكثر هغه تكليف د پاره استعمال كيږي چې سترتيا د وجهې نه انسان ته لاحق شوې وي «وَعَذَابٌ» عذاب نه مراد درد او الم دې يعنى اې ربه: ځه ئې سترې واچولم او اوئى دردولم، يو قول دادې چې د نصب نه بدني مرضونه او تكليفونه مراد دي، او «عَذَابٌ» نه مالي تكليفونه او د اولاد تكليفونه،

«أَتَكْفُرُ بِرَبِّكَ» ۱۱ قلناله ورنه مخكښ مقدر دې، تركض پونده وهلوته وائى، يعنى دعائى قبوله شوه د علاج د پاره مو ورته حكم او كړو چې خپله خپه ځمكې ته راپريگده، نو ايوب عليه السلام په پونده باندې ځمكه او وهله نو د يخواو بو چينه پيدا شوه الله ﷻ ورته حكم او كړو چې

پدېکنښې اولامبه او اوبه ترينه هم اوڅکه، نو لامبلو سره ئی د بدن ظاهري بيماريانې ختم شوې او اوبه څکلو سره ئی د بدن اندروني بيماري ختم شوې ﴿هَذَا مُغْتَسَلٌ بَدِينَهُ مَخْکِبٌ هُمْ قُلْتُ﴾ مقدر دې، او داداسم مفعول صيغه ده، اي مايفتسل به يعني د غسل اوبه دی ﴿تَرَابٌ﴾ داهم اسم مفعول په معنى کښ دې اي مشروب يعنى دادغسل ځائ دې اودڅکلو اوبه، د ظاهر د قرآن نه دامعلومېږي چې داچينه يوه وه چې ايوب عليه السلام ورته غسل هم اوکړواو اوبه ئی ترينه هم اوڅکلې، بعض وائى چې دادوه چيني وي يوي نه ئی غسل اوکړولې نه ئې اوبه اوڅکلې. ﴿وَوَعَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ﴾ د ابل انعام دې، چې کوم اولادئ مړه شوي وو نو الله تعالى ورته دوباره هغه راژوندي کړل او هغو هومره ئې ورته نورهم ورکړل نو دا هغه معجزه وه. اوځنى مفسرين وائى چې اولاد ئی وفات شوې نه وو. بلکه دده نه لرې تختيدلى ووځواره شوى وو نو الله تعالى ورله هغه دوباره راوستل ﴿وَوَيْلَهُمْ بَعَثَهُ﴾ يعني دي نه علاوه نوردغه اومره اولادئى هم ورته ورکړل دوه چنده شول، ﴿رَحْمَةً مِنَّا﴾ مفعول له دې د ﴿وَمِنَّا﴾ فعل، يعنى دا صحت ورکول، اولاد ورله واپس راوستل اونسلم کښ ورله برکت اچول د زمونږ خصوصى اولويه مهربانى وه، په ايوب عليه السلام، يعنى دده د صبر او اخلاص په وجه اوزمونږ طرف نه ورباندې مهربانئ پوجه دغه ورکړې شول، ﴿وَذَكَرْنِي لِأُولَى الْأَلْبَابِ﴾ دا عطف دې په ﴿رَحْمَةً مِنَّا﴾ باندې، يعنى دپاره د نصيحت د عقلمندو، اونصيحت دادې چې حالات اوتکليفات څنگه په انبياؤ راتلې شى نو دهغه شان په عامو خلقو هم راتلې شى نو په دې بې صبري نه ده پکار، بلکه هر حالت کښ د الله تعالى شکر کول پکار دى، دويم داچې مصيبت او تکليف څومره لوى او اوگد وى خو هغې نه بعد بيا فراخى او خوشحالى راځى دايوب عليه السلام د مرض قصه پوره تفصيل سره په سورت الانبياء کښ تيره شوې ده.

﴿وَحَذَّ بَدَنُكَ ضَغْثًا﴾ دې کښ خپله ده دقسم پوره کولو چې ايوب عليه السلام قسم خوړلې وو چې څه به خپله بي بي (۱۰۰) درې وهم چې کله د مرض نه ښه شم، سبب دقسم کولونى ياداوو چې دده بي بي يوځل په راتلو کښ ناوخته کړونوده دغه قسم اوکړو، باشيطان چې ورته په کوم شرط علاج کولو هغې منلوته ميلان باندې ئی دا قسم اوکړولکه مخکښ تير شو، نو چونکه دابې گناه وه عقیده ئی د شرک نه وه خو صرف دا خبره ئی ايوب عليه السلام ته رارسولې وه، او بڼا په اول توجيه،

ڏيرن به خادمه وه په خدمت ڪنن ئي ڇه ڪوتاهي نه وه ڪري نوانده ﷺ دايوب ﷺ تحليل پاره دغه حيله ورته بيان ڪرڻ. نوايوب ﷺ سل ۱۰۰ ڏکي دسرگري د بدل ڇه راو ځسل او يو نزارئ او وهله، نودې حانث نه شو. بي بي ئي هم بچ نه وه.

«ضَفَّتْ» ضَفَّتْ هغه خانگه يادو ڇوڦوده چي سل ۱۰۰ ڏکي پکنن وي په شان دجارو.

وهو الحزمۃ الصغيرة من حشيش اور يمان اوقضبان (روح) «فَأَضْرَبَ بِهِ» به ضمير ضَفَّتْ ته راجع دي **فَانَدَىٰ** دَفْعًا وَهُوَ مابين ڪنن دامستله مختلف فيء ده چي آيداحيله په ايوب ﷺ پوري خاص وه او ڪه بل چاڊپاره هم ڊاڪيڊيشي؟ امام مالڪه رحمته فرمائي چي داحيله صرف په ايوب ﷺ پوري خاص وه بل چاڊپاره نشي ڪيدلې او ددې قول نسبت حضرت ابن عباس رضه او مجاهد رحمته هم شويدي، امام ابوحنيفه رحمته او امام زفر رحمته او امام شافعي رحمته مذهب دادې چي داحيله عامه ده هرچاته ئي حڪم شامل دي، باقي ذحيلي تعريف اواقسام او دهرې يوي حڪم تفصيلاً حضرت والد محترم نور الله مرقدہ وبرد مضجعه په تفسير سورة اعراف آيت (۱۲۳) جلد نمبر ۲، ڪنن ڪريدي هلته دي او ڪٽلې شي.

«إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَاحِبًا» يعني امتحانات موورباندي راوستل نوصبر ڪونڪي مو او موندلو، هرچي ده دا خبره چي دحضرت ايوب ﷺ دمرض ڇه نوعيت وواو ڪوم مرض ورته لاحق شوي وونو قرآن پاڪ او په احاديثو ڪنن ددې تفصيل نشته دي، صرف دومره قدري خبره ڪافي ده چي دايو مرض وڃي په هغې سره ئي ابتلا شوي وه، ليڪن دامرض دومره حدته نه وورسيدلې چي هغه باعث دنفرت او گرڇي د خلقو پاره ځڪه چي انبيا عليهم السلام دداسي قسمه مرضونونه محفوظ دي ڪبيرو وغيره.

وَالَّذِي كُنَّا عَلَيْهِمْ وَاسَتْقَ وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَكْبَرِ

اوبادڪه بندگان زمونږه ابراهيم ﷺ واسحاق ﷺ اويعقوب ﷺ چي خاوندان دقوة وڙبه طاعت ڪنن

وَالْأَكْبَارِ إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذُكِّرَى النَّارِ ه وَآلَهُمْ

اودبصيرت وڙ. بيشڪه زمونږه خالص ڪري وڙدوي په يو خصلت سره چي يادول د آخرت وڙ او بيشڪه دوي

عِنْدَنَا لَوْنَ الْمُصْطَفَيْنِ الْاٰخِيَارِ ۝ وَاذْكُرْ اِسْمَاعِيْلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ

په نیز زمونږه خامخا دغوره کړې شوو پټرو خلقونه وو . او یاد کړه اسماعیل او یسع او ذوالکفل

وَلْكَرَّمْنَا الْاٰخِيَارِ ۝

او د اټول دغوره خلقونه وو

﴿وَاذْكُرْ عِبْدَنَا اِيْمَانًا﴾ د اخلورم دليل نفلي دې په توحيد، او پدې کښ اثبات د عبدیت دې دانباؤ، او د هغوئ صفات بیان دي چې د هریو صفت نه د املو میړی چې دوی شفیع قهري نه وو، ﴿اَوَّلِ الْاٰیِدِیْ﴾ د اټی دې، ایدی جمع د یدده پمعنی د قوه، ای اولی القوه فی الطاعة والبصيرة فی الدین (روح) ﴿وَالْاٰتَمِّنِّ﴾ د اټی دویم صفت دې، ابصار جمع د بصیرت پمعنی د بصیرة، نومعنی داده چې دوی خاوندان د قوه وو په طاعت د الله ﷻ کښ او دین کښ ورته بصیرة حاصل وو، بعض وائی (ایدی) نه مراد نیک عملونه دي ذکر د سبب دې مراد ورته مسبب دې، یعنی دوی نیک عملونو والاو (روح، قرطبی).

﴿اِنَّا اَخْلَصْنَاهُمْ﴾ د اټی دریم صفت دې چې د دوی ژوند مقصد صرف او صرف آخرت جوړول او د هغې تیاری وه، (اخلصناهم) ای جملنا هم خالصین لایعنی مونږ ځان دپاره خاص کړی وو، او نور خلقو باندې خو ورله امتیاز ورکړی وو. ﴿وَالْاٰلِصِّقِ﴾ صفت دې د موصوف محذوف دپاره ای: بخصلة خالصة بآء سببیه ده او تنوین دپاره د تفخیم دې یعنی امتیاز مو ورله ورکړی وو دیو ډیر لوی صفت دوجې نه، چې هغه په دوی کښ خصوصیت سره موجود وو په نسبت د عامو خلقو. ﴿وَنَحْنُ اَلَدَّارِ﴾ بدل یا عطف بیان دې د خالصة نه یعنی هغه صفت د آخرت یادول او د هغې تذکرې دی الدار بغیر د صفت الاخرة نه راوړلو کښ اشاره دیته چې حقیقی دار آخرت دې دنیا فانی او مجازی دار دې

﴿وَاٰتَمِّنَّا﴾ د اټی بل وصف دانباؤو بیانیرې چې دوی د الله ﷻ چنیده او برگزیده بندگان وو. ﴿وَالْمُصْطَفَيْنِ﴾ جمع مذكر سالم صیغه ده، حالت جری کښ ده، اصل کښ «المصطفین» وو اوله یاء متحرکه وه ماقبل ئی مفتوح وو نو یا په الف سره بدل شوه، او بیا جمع د ساکنینو راغله

نو الف مو او غورځو نو الْمُصْطَفَيْنَ شو ﴿الْأَخْيَارُ﴾ جمع د خَيْر [بشديد الباء] بروزن فَيُعْمَلُ ده. غوره او برگزیده ته ونيلې کيږي او يا جمع د خير اسم تفضيل ده داسم تفضيل جمع مکسر اگر چې فعال په وزن نه راځي خودلته تخفيفا راوړلې شوې ده لکه څنگه چې ئی مفرد تخفيفاً خبر راوړلې شوې دې په ځاني د اخير.

﴿وَأَذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ﴾ د اپنځم دليل نقلي دې په توحيد باندې، چې دا انبياء هم الله ﷻ په نيز خواص وؤ د عبادت په وجه، ﴿وَالْحَسَّ يَسْعَ﴾ د بني اسرائيلو د انبياؤ نه يونبي وؤ، الياس ﷺ نه ورستو ورته نبوت ميلاؤ شوې وؤ، يسع لفظ عجمي دې، لام پکښ زائدې، عجمي لفظ کښ هم لام راتللې شي لکه الاسکندرو غيره، بعض وائي عربي لفظ دې د وَسْعَ يَسْعُ ته منقول دې (روح المعاني). ﴿وَذَا آلِ كَافِرَاتٍ﴾ حالات او وجه تسميه ددې پيغمبر په سورة انبياء آيت (۸۲) کښ تيره شويده.

هَذَا ذِكْرٌ	وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ	جَنَّاتٍ عَدْنٍ
دارامت حانات	پونصاحت دې، او بيشکه دپاره دپرهيزگارانو خامخاښه ځاي دورتلودې چې جنتونه دي د هميشه اوسانی	
مُقَفَّصَةً لَهُمُ	الْأَكْوَابُ	مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ
پرانستلي شوي به وي دوی ته دروازې دهغې، تکیه وهونکې به وي په هغې کښ غواړي به دوی پدې کښ میوې ډیرې		
وَقَرَابٍ	هَوَّعْنَدَهُمْ	فَوُورٌ الْقَرْفِ أَقْرَابٍ
اومشريات، اووي به دوی سره	جوري په ناز کتونکې همزولې،	
هَذَا مَا تَدْعُونَ لِيَوْمٍ	حَسَابٍ	إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ
دا هغه بدله ده چې وعده ئی کيږي تاسو سره د درکولو په ورځ حساب، بيشکه دا خامخاروزق زمونږه دې، نيشته دې لره خلاصيدل		
هَذَا	وَإِنَّ لِلظَّالِمِينَ لَشَرَّ مَآبٍ	جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا
دا مذکور د متقيانو دپاره وؤ او بيشکه د شرکشودپاره يقيناً چې بدځای دورتلودې، چې دوزخ دي، ورننوي به دوی هغې ته،		

باصفت دې د «جَنَّتْ عَذْنُ» يعني داسې جنتونه چې دروازې به نې د جنتيانو دراتلو نه مخکېس کولای وي، ددوی د راتلونو انتظار به کوي. یا حال دې دمخدوف نه. اي بدخلوها مفتحة لم الابواب. مُتَّكِئِينَ فِيهَا» او «يَدْعُونَ فِيهَا» دواړه حالين دي دضمير د «لهم» نه ياد (متقين) نه

«وَعِنْدَهُمْ قَنْصِرُتُ الطُّرُبِ» يعني داسې حوري به ورته ورکولې شي چې د خاوندانو نه مساوی به بل چاته نه گوري، يادامطلب چې د ډير بښاست پوځ به خاوندان دوی نه بغيربل چاته نه گوري، او يا داچې ډير ده نازنه به سترگې پټه وي او کولای وي لکه سورة الصّفت کښ تفصیلاً تیر دي. «أَتْرَابُ» جمع د «ترب» ده، همزولي ته وائی. يعني دا حورې به د یوبل همزولي هم وي او د خاوندانو همزولي به هم وي. اودیکښ اشاره ده باهم مينه محبت ته. چې نه به ددوی خپله کښ څه بعض وحسدوی او نه به نې خاوند نه څه نفرت وي

«هَذَا مَا تَدْعُونَ» اشاره ماقبل نعمتونه ته ده. «لِيَتَوَرَّ الْحَسَابُ» لام په يوم الحساب کښ دپاره د توقیت دې اي في يوم الحساب يعني دا هغه نعمتونه دي چې قیامت په ورځ نې درکولو وعده تاسو سره کیرې. او يا لام اجليه دې، اي لاجل يوم الحساب. يعني دې نعمتونو وعده تاسو سره کیرې د قیامت په وجه، نسبت يوم الحساب ته مجازاً شویدی، ځکه چې وعده د طاعت اونیک اعمالو په وجه کیرې خو چونکه اظهار نې پدغه ورځ کیرې نو ځکه د ورځ علت او گرځولي شوه (روح). «إِنَّ هَذَا لَرِزْقًا» هذا کښ اشاره ده نعمتونو د جنت ده، يعني دا داسې رزق دي چې ددې څه انتها او ختمیدل نشته کقوله تعالی: عطاء غیر عذو (مود: ۱۰۸)،

«هَذَا لِرِزْقٍ لِلطَّيْفِينَ» «هذا» دلته پمزرله د فصل دې، چې مابعد د ماقبل نه جدا کوی او د ما بعد اهمیت احساس هم ورکوی، يعني دا خبره خوتیره شوه اوس دابله خبره راروانه ده، دې ته غوگ شه. «هنا» يا خبر دې د مبتدا محذوف دپاره، اي الامر هنا اویا مبتدا دې او خبر نې محذوف دي. اي هذا للمؤمنين او يافاعل دې فعل محذوف اي مضی هذا او يا مفعول دې د فعل محذوف اي خذ هنا. «وَأَنَّ لِلطَّيْفِينَ» دوی لپاره ډیر بدځای د ورتلودې چې جهنم ته به داخلیري، (جهنم) بدل دې د لشر مآب نه

«هَذَا فَلْيَتَوَقَّوه» هذا مبتدا ده او هم ورله خبر دې، او غسق عطف دې په خبر باندې

فلنذوقوه جملبه معترضه ده. قدمت على الخبر لاجل المبادرة باهانتهم. يا هذا خبر دي مبتدا محذوف ده
اي العذاب هذا ﴿كَيْفَ﴾ دَجْهَم كرمي اوبه چي جهنميان ني اوخكي نوکولمي به ني
بهرراوخي (عاذنا الله)، ﴿وَعَسَاقُ﴾ د دوزخيانوويني زوي (پيپ) چي درخمونونه به ني بهيري

﴿وَتَاخِرَ مِنْ شَكْلَيْهِ﴾ بمصرف دا عذاب ني نه دي. بلکه دي به شان به نورهم قسمه قسم
عذابونه دي ﴿اخر﴾ اي: وعذاب آخر لفظ ﴿اخر﴾ اگر چي مفرد دي خو معنا جمع دي معني به ني د
جمع صيغې کوو. يعني نور عذابونه ﴿مِنْ شَكْلَيْهِ﴾ ضمير مجرور حيم او عساق نه راجع دي به
تاويل د ماذکر سره او تشکل په معني د مثل سره دي او مراد ورته مماثلت دي په شدت کيښ
﴿ازواج﴾ اي اصناف، قسمه قسم يعني دهغه شان به ورته نورهم قسمه قسم سخت عذابونه
ميلاويږي. اخر خبر دي د هدا مبتدا محذوف دپاره اويا مبتدا دي او خبر ني محذوف دي چي
منه دي. من شکله ورله صفت اول او ازواج ورله صفت ثاني دي. يا اخر مبتدا دي او ازواج
ورله خبر دي من شکله صفت دي دمبتدا.

﴿هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ﴾ بداخطاب دي د دارغو د جهم دگمراهانو متبوعينوسره. يعني
فرشتې به د دوي اتباع راولي او ورته به اواني چي داهم ستاسودله ده چي اوس ني مونږ تاسو
سره جهنم ته درغور خوؤ، يا دا متبوعينو قول دي چي کله دوي اويني چي د دوي اتباع فرشتو
نيولي جهنم ته ني روان کړي وي نو يوبل ته به اواني چي دوي هم مونږ سره جهنم ته راځي
مقتحم ده اقتحام نه دي، په زور داخلولو ته وائي ﴿لَا مَرْحَبًا بِكُمْ﴾ بددعاء ده يعني کله چي اتباع
ني جهنم ته راشي نو دوي به ورته هر کلي نه وائي او نه به ورسره بخير راغلي کوي لکه څنگه
چي دنيا کښ يوبل سره معامله وه، بلکه بدعاء به ورته شروع کړي، مرحبا مفعول مطلق دي د
فعل محذوف او يامفعول به دي اي لا اتيتم مرحبا ﴿اَنْتُمْ صَالُوا الْاَنْبَارَ﴾ جمله يا خبر ثاني دي د هدا
اسم اشاره دپاره، نو معني به داشي چي دوي دي خدائي روک کړي دوي هم جهنم ته راځي، اويا
داخان له مستقله جمله ده او تعليل دي د ﴿لَا مَرْحَبًا بِكُمْ﴾ يعني مرحبانه ونيلو علت دادې چي
مونږ او د دوي مينځ کښ امتياز نشته دي، دوي هم مونږ سره جهنم ته داخل شويدي، څنگه چي
مونږ مستحق د عذاب يو دغه شان دوي هم دي، مونږ ته ورته څه فائده نشته.

﴿قَالُوا بَلْ أَنتَهُ دَا جَوَاب دې دَاتباعو، يعني اتباع به متبوعينوته اوواڼي چې ناسومونږته کوم بدر دواين ددې لائق تاسويښ، ﴿أَنتَهُ قَدْ مَتَمُّوهُ لَنَا﴾ تعليل دې ده لَا مَرَحًا بِكَر، يعني ستاسو د اطاعت پوجه نن مونږته هم عذاب راکولې کيږي نوپه تاسودې مرجا نه وي. ضمير په ﴿قَدْ مَتَمُّوهُ﴾ کښ عذاب ته راجع دې، اونسبت د عذاب ئي ورته ځکه اوکړوچې دوى ذريعه او سبب وؤ د عذاب.

﴿قَالُوا رَبَّنَا﴾ ضمير اتباعوته راجع دې، يعني اتباع به اوواڼي چې اې ربه څوک چې زمونږ د عذاب ذريعه گرځيدلي ده نوهغه ته دوه چنده عذاب ورکړه، داپه شان ددې آيت دې رَبَّنَا مَوْلَاۃِ اَصْلُونَا فَاَهْم عَذَابًا ضَعُفًا مِنَ النَّارِ (اعراف).

﴿وَقَالُوا مَا لَنَا﴾ يعني کفران به اوواڼي به طور تعجب او آفسوس، چې مونږه دنيا کښ کومو خلقو ته شريان ونيل اوسپک اودليل موگنږل هغه څه شو، ځکه کچرته واقعي هغه شريان وؤ اوسپک خلک وؤ نو هغوى خو ددې زيات مستحق وؤ دينه مراد دوى فقرا صحابه کرام دى ﴿أَتُخَذَتْهُمْ سَخِرًا﴾ همزه د استفهام ده چې ددې په وجه همزه وصلي حذف شويده، په اصل کښ اَلْاِخْتِذَاهُمْ دې او دا کنايه ده دغلط موقف اختيارولونه، يعنى آيا چې دوى پورې مو توقې مسخرې کولې او دوى مو حقير گنږل نو دا موقف زمونږ غلط وؤ اَلَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ اَلْاَبْصَارُ (ام) يا متصله دې، نومطلب دادې چې مونږ غلط شوى وؤ چې دوى موسپک او حقير گنږل اويا که واقعي دوى حقير وؤ او په جهنم کښ دى خو مونږ ته نه ښکاري يعنى دې کښ صحيح خبره کمومه ده؟ يا اَم منقطععه دې. اضراب دې دماقبل کلام نه چې نا، نا، زمونږ موقف او خبره بالکل صحيح وه، دوى دلته په جهنم کښ چرته دى خو مونږ ئي نه وينو [التحرير والتوير]

﴿إِنَّ ذَٰلِكَ﴾ يعني دامذکوره جگړه دجهنميانو خامخا واقع کيدونکي ده، ﴿فَخَاصِمُ أَهْلِ النَّارِ﴾ خبر دې د مبتدا محذوف اى هوخاصم، يابدل دې ورته.

قُلْ إِنَّمَا آتَاكُمْ مِّنْهُ ۖ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۝

نه اووايداي پيغمبره بيشکه څه يره ونکې يم اونشته هيڅ معبود مگر الله ﷻ چې يو دې، غالب دې .

رَبِّ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾ قُلْ هُوَ نَبُّؤًا عَظِيمٌ ﴿٦﴾

رب داسمانونو اود زمکې دې اودغې چې په مینځ ددې دواړو کښې دې. غالب دې. بخونکی دې. نه اوواښه داسو حد خبره لویه ده.

اَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٧﴾ مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى اِذْ

تاسو دې نه مخ گرځونکې یې نشته مالره هیڅ علم دغې دنی چې عالم کښې ده کله

مُخْتَصِمُونَ ﴿٨﴾ اِنْ يُؤْتَى اِلَّا اَنَّمَا اَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٩﴾

چې جگره کوله دوی په پیدائش د آدم کښې، نه کیږي وحی ماته مگر ددې وجهې چې یسکه یم زه یر و نکې ښکاره به

﴿قُلْ اِنَّمَا اَنَا مُنْذِرٌ﴾ هډ دلائلو عقلیو، نقلیوونه ورستو صراحتاً د سورة د دعوي ذکر دې. چې

د سابقو دلائلو نه ثابته شوه چې د الله ﷻ نه ماسوی بل څوک معبود نشته. تن تنهادې. په هرڅه غالب دې

﴿هُوَ نَبُّؤًا عَظِيمٌ﴾ هو ضمیر مضمون د توحید او رسالت ته راجع دې. تکرار دې د مقابل امر.

لپاره د تاکید، یعنی څه چې تاسو ته د توحید او دخپل رسالت خبرد کوم نودایو لوی خبر دې اعراض اوبې توجهې ورنه نده پکار، یا ضمیر د هو قرآن ته راجع دې

﴿مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ﴾ دا په آخر کښې د آدم ﷺ د تخلیق واقعه ذکر کیږي چې پدې کښې یو طرف

ته حسن اختتام دې اوبل طرف ته دلیل دې په رسالت د نبی ﷺ حسن اختتام داسې دې چې

په ابتدا کښې د کفارو ایمان نه راوړلو سبب الله ﷻ حسد او تکبر ذکر کړو (في عزة و شفاق) اوس

په آخر کښې د آدم ﷺ واقعي په ضمن کښې د ابلیس تکبر او حسد ذکر دې، چې هغې په وجه الله

ﷻ مردود گرځولې دې، او دلیل په حقانیت د رسالت نبی پاک ﷺ داسې دې چې د کوم عالم

بالا خبرې تاسو ته کوی نو نبی کریم ﷺ خو څه هلته موجود نه وو چې ورته پته وی، بلکه الله

ﷻ ورته وحی کوی ﴿بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى﴾ هډ د فرشتو مجلس مراد دې ﴿اِذْ مَخْتَصِمُونَ﴾ د اختصاص نه

مراد بحث اوسوال جواب دې د ملائکو د الله ﷻ سره په وخت د تخلیق د آدم ﷺ، چې

ورستو ایاتونو کښې ذکر دې، اودغه شان دا واقعه په سورة البقره، الاحراف وغیره کښې تیره شویده.

﴿اِنْ يُؤْتَى اِلَّا بِمَعْنِي دَدې واقعي اودغه شان دنورو خبرو وحې ماته ځکه کیږي چې څه

د الله ﷻ د طرف ښکاره رسول یم.

من حمإبه مينخ كنس منافات نشته دې خكه چې تخليق دادم ﷻ تدريجاشويدي نوپه بعضوځا، نو كنس ماده قريبه ذكر شويده او بعض ځايونو كنس ماده بعیده

﴿وَنَمَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي﴾ روح اضافت الله ﷻ ته يادوجه دشرافت دادم ﷻ نه شويدي. يا چونكه روح صرف دالله ﷻ ملكيت دې نوددې خصوصيت دوجي نه ئى الله ﷻ ته اضافت شويدي ﴿فَقْعُوا لَمْ سَجْدِينَ﴾ اى فاسقوا (روح) يعني سجده كنس ورته پريوځئ ﴿إِلَّا إِبْلِيسَ﴾ دا د جناحو حال دې، چې دوئ مطرود او شرلي شويدي او څوك چې مطرود وي نوهغه معبود او شفيع قهري نشى جوړيدلې. ﴿وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ كان يا معنى دصار دې يا پخپله معنى دې او مطلب دادې چې په علم الهي كنس كافروؤ، لكه سورة بقره كنس تيردي

﴿أَنْ تَسْجُدَ﴾ د اقرينه ده پدې چې په سورة اعراف كنس لازنده دې. ﴿لَمَّا خَلَقْتُ بَدَنِي﴾ دلته هم اضافت دوجي دشرافت دادم ﷻ نه شويدي، ورنه دهرڅه خالق بذات خود الله ﷻ دې او پندئ دمتشابهاتونه دې چې معنى حقيقي ئى نشي مراد كيدلې دمتشابهاتو بيان دسورة آل عمران په شروع كنس شويدي ﴿أَسْتَكْبَرْتَ﴾ په اصل كنس أَسْتَكْبَرْتَ دې، همزه داستفهام په وجه همزه وصلي حذف شويده، استفهام دتوبيخ او عار ور كولو لپاره دې، يعنى دلويئ استحقاق نه لرتوب او وجود ځان لوى گنړې. ﴿أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ﴾ ياكه په واقع كنس لوى مقام او مرتبه درته حاصله ده چې خكه آدم ﷻ ته سجده نه كوى

﴿قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ﴾ يعنى حقيقت كنس څه لوى يم، ﴿خَلَقْتَنِي﴾ دا ئې دليل دې چې بهتر يم خكه چې څه دا ورنه پيدايم فاضل يم، مفضل ته ولي سجده او كړم

﴿قَالَ فَادْخُلْ مِنْهَا﴾ مضمير راجعت ته راجع دې اگر چې مخكنس ندې ذكر ليكن مضمون دكلام نه معلومېږي، يا جماعت دملانكوته راجع دې، اى من زمرة الملائكة المعززين (روح) يعنى دمعززو ملائكو دجماعت نه خارج شه ته لعين مطرودئى، يا مضمير اسمانو نوته راجع دې.

﴿وَإِنْ عَلِمْتَ لَعْنَتِي﴾ په سورة حجر كنس (اللعنة) ذكر دې په الف لام سره خكه هغه عام دې او دلته خاص دې خكه چې دلعتن اضافت الله ﷻ ته شويدي، اگر چې معنى اعتبار سره عموم راتللي شي، چې په جاباندې دالله ﷻ لعنت وي نوپه هغه دهر چا لعنت وي (البحر المحيط).

﴿قَالَ فَبِعِزَّتِكَ إِذَا قَرِينَهُ دَعَىٰ بِدِيٍّ فِي يَدَيْهِ﴾ په سورة الحجر کښې رب بې اغوښتي کښې بې قسميه ده
 قبيبه: د آياتو نوسره متعلق تفسير په سورة البقره، سورة الاعراف، سورة الحجر کښې تفصيلا
 شويدي، نولهته دې اوکتلي شي.

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ

اونيل الله تعالى، پس حق دې زما قسم وي، اوجق وايم زه، خامخابه دك كرم دوزخ ستانه اودهغه چانه چې اتباع نې كړي وي د سنا

مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَكَا

په دوى كښې، د ټولو نه، ته اووايه دې پيغمبر نه غواړم څه ستاسونه پدې قرآن باندې څه اجرت مزدوري اونه يم څه

مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿وَلَتَعْلَمَنَّ رَبَّكَ أَعَدَّ جَهَنَّمَ

دخان نه جوړونكړونه نه دې د قرآن مكر نصيحت دې د ټولو خلقو دپاره، او خامخا خبره شي ساسو په خير د قرآن ورستو د لك وخت نه

﴿قَالَ فَالْحَقُّ﴾ د اقسام دې د الله ﷻ د طرفه شيطان ته ﴿فالْحَقُّ﴾ مبتدادي، متضمن دې معني قسم

لره، خبرتي محذوف دي چې قسمي دې اي لالحق قسمي ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ﴾ نې جواب قسم دې، يعني

خما قسم حق دې اورشتيادي چې څه به ستانه اوستاد متبعينونه جهنم د كوم، ﴿وَالْحَقُّ أَقُولُ﴾ داپه

مينځ د قسم اوجواب قسم كښې جمله معترضه ده لپاره د تاكيد ﴿وَالْحَقُّ﴾ منصوب دې په

ما بعد فعل سره چې ﴿أَقُولُ﴾ دې، ﴿مِنْكَ﴾ اي من جنسك، يعني دجنس د ستانه چې ذريت نې دي

﴿منهم﴾ مراد ذريت د آدم عليه السلام دې

﴿قُلْ﴾ د اخاتمه ده سورت ده چې ابتدا سره متعلق ده لكه څنگه چې ابتدا كښې د قرآن وصف

بيان وو ﴿وَالْقُرْآنَ الَّذِي أَلْزَمْنَاهُ بِنَاوَسْ خَاتَمَهُ﴾ كښې هم ددې خبرې بيان دې، چې دا د الله ﷻ طرفه

نصيحت دي، نه مادخان نه، جوړ كړيدي او نه پرې ستاسونه څه مفاداتو طلب گاريم چې اجرت

درنه غواړم.

﴿مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ﴾ دا طريقه د تبليغ بيانېږي اول دا چې څه ستاسو نه څه اجرت او معاوضه

نه طلب كوم، نوداعی له هم پكارده چې هغه په تبليغ باندې اجرت نه طلب كوي ﴿عَلَيْهِ﴾ ضمير يا

قرآن ته راجع دی اوسا دعوت الی التوحید ته ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُكَلِّفِينَ﴾ دا دویمه طریقہ دتبلیغ چي
 خہ متکلفینونہ یم دتکلیف نہ ماخوذ دی. دداسی خیزدعوہ کول چي هغه پہ کتب نہ وي یعنی
 خہ داسي خبرہ نہ ده چي دقرآن ماخان نہ جوړ کړي دي او الله ﷻ ته ئی منسوب کوم بلکه دا
 کتاب د الله ﷻ دطرفه دي او نصیحت دي جهان والو دپاره
 نوداعی له هم پکارده چي هغه دعوت کتب دتصنع اوتکلف نہ کار نہ اخلی بلکه سیدها
 ساده انداز کتب دي خبره کوی

تکلف اوتصنع شرعاً مذموم دي. په صحیحینو کتب دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه
 ارشاد منقول دي چي اي خلقو! څوک چي په تاسو کتب په یوه مسئلہ عالم وي نو هغه خودي
 خلقوته بیانوي لیکن څوک چي دیوی مسئلې علم نه لري نو هغه دي والله اعلم او وائی څکه چي
 داهم علم دي، الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته حکم کړیدی چي دا او فرمایه ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُكَلِّفِينَ﴾

﴿وَلْتَعْلَمَنَّ رَبُّهُمُ بَعْدَ ذَلِكَ﴾ داز جراوتهدید دي منکرانو دقرآن ته. دضمیر قرآن ته راجع دي،
 ﴿رَبُّهُمُ﴾ نه مراد وعدي وعیدونه دي، ﴿بَعْدَ ذَلِكَ﴾ نه مراد وخت دمرگ دي یا قیامت. یعنی
 اوس خوئ نه منی خو چي کله درته مرگ راشي نوبیا به یقین او کړی چي قرآن مونږ ته رشتیا
 وئيلي وو، خوبیا به دغه وخت ددي یقین هیڅ فائده نه وي.

رکوعاتها (۸)	سورة الزمر مكية	آياتها (۷۵)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بيخده مهربان او ډير رحم کونکې دې شروع کوم		

ترقيها حسب التسلسل (۳۹) وحسب النزول (۵۹)

وجه تسميه: ئي داده چې دالفظ ددې سورة په آيت نمبر (۷۱) او (۷۳) كېنې ذكر شويدې.
ربط اسمي: ماقبل سورة سره ئي ربط اسمي دادې چې په ماقبل سورة كېنې ددې بيان وشو چې څوك تاسو شفعاء گنړئ نو هغه په ابتلاء او ازمانش كېنې واقع شوي وؤ او څوك چې په ابتلاء كېنې واقع شي نو هغه شفيع قهري نشي كيدي، اوس په دې سورة كېنې ددې بيان دې چې څوك غير الله شفيع گنړي نو هغه به ډلې ډلې جهنم ته ځي او چې څوك غير الله شفيع قهري نه مني نو هغه به ډلې ډلې جنت ته ځي.

ربط معنوي: دادې چې په ماقبل سورتونو كېنې نفي د شفيع قهري اوشوه نودې سورة كېنې ددې بيان دي چې الله ﷻ نه ماسوايل څوك معبود او شفيع قهري نشته دې نو: **فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ.**

د سورة د مضامينو اجمالي خلاصه: په اول كېنې تمهيد مع الترغيب دي، درې ځله دعوى د سورة ذكر دې، بيا تفریع ده په دعوى باندې، او (۷) دلائل عقليه على سبيل الترقى ذكر كيږي، څلور (۴) ځله ثمره د دلائلو، شپږ (۶) دلائل وحي، يو دليل تقلي ضمناً، څلور زجرونه تقابل د مؤمنانو او كافرانو درې ځله، ترغيب الى الهجرت.

تفصيلي خلاصه: د اسورة ذات سلاسل دي، په شپږو سلسلو باندې تقسيم دي

اوله سلسله: د سورة د دعوي ذكر: دعوه د سورة درې ځله ذكر شويده، اول: **فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا**

لَهُ الدِّينَ آية (۲). **أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ** آية (۳)، دويم: **قُلِ اللَّهُ أَغْبَدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي**

آية (۱۴)، دريم: **قُلْ أَفَقَرُّ إِلَى اللَّهِ تَأْوِيَّتِي أَغْبَدُ أَلَا لِكُلِّ لَوْحُونِ** آية (۲۴).

دويمه سلسله: او (۷) دلائل عقليه على سبيل الترقى: اول دليل عقلي: **خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ**

بِالْحَقِّ آيَةٌ ٥. دُوِمْ دَلِيلَ عَقْلِي: خَلَقَكُم مِّنْ نَّفْسٍ وَجَدَةٍ آيَةٌ ٦. دُوِمْ دَلِيلَ عَقْلِي: أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ آيَةً ٢١. خُلُورِمْ دَلِيلَ عَقْلِي: وَأَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ آيَةٌ ٣٨. بِنَعْمِ دَلِيلَ عَقْلِي: اللَّهُ يَتَوَكَّى الْآنَفْسُ آيَةٌ ٤٢. شِهْرِمِ دَلِيلَ عَقْلِي: أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ آيَةٌ ٥٢. أَوُومِ دَلِيلَ عَقْلِي: اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ آيَةٌ ٦٢.

دَرِيْمِه سلسله: شِهْرِمِ دَلِيلَ: وَحِي: اَوَّلِ دَلِيلَ: إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَةَ دُوِمْ دَلِيلَ: قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ آيَةٌ ١٢. دَرِيْمِ دَلِيلَ: اللَّهُ تَزَلْ أَحْسَنَ الْخَلْقِ: آيَةٌ ٢٣. خُلُورِمْ دَلِيلَ: إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ آيَةٌ ٤١. بِنَعْمِ دَلِيلَ: وَأَتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ آيَةٌ ٥٥. شِهْرِمِ دَلِيلَ: وَلَقَدْ أَوْحَى إِلَيْكَ إِلَى الَّذِينَ مِّن قَبْلِكَ آيَةٌ ٢٥، ٢٦.

خُلُورِمْ سلسله: دَدَلَاتِلُورِشْمَرَات: اَوَّلِه نَعْمِه: ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ آيَةٌ ٦. دَاشْمَرِه دَاوَلِ دُووَدَلَاتِلِ عَقْلِيَه وَنَه بَعْدَ ذِكْرِه، دُوِمْ نَعْمِه: اَلْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ آيَةٌ ٢٩. دَرِيْمِ دَلِيلَ عَقْلِي نَه وَرِسْتُوذِكْرِه، دُوِمْ نَعْمِه: قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِّن دُونِ اللَّهِ آيَةٌ ٣٨. خُلُورِمْ نَعْمِه: قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ: بِنَعْمِه نَعْمِه: سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا

يُنْفِرُكَوت ﴿٦﴾

بِنَعْمِه سلسله دَزَجَرَاتُو بِيَان:

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ آيَةٌ ٣. اَوَّلِ زَجْرَدِي

وَإِذَا مَنِ الْإِنْسَانُ ضَرَّ آيَةٌ ٨. دُوِمْ زَجْرَدِي

أَمْرٍ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ شُعَاعًا نَه تَرِ إِذَا هُمْ يَشْتَتِبُونَ آيَةٌ ٤٢، ٤٤، ٤٥. دَرِيْمِ زَجْرَدِي

وَإِذَا مَنِ الْإِنْسَانُ ضَرَّ آيَةٌ ٤٩. خُلُورِمْ زَجْرَدِي

شِهْرِمِه سَلِمِلَه دَمُومَانَاوَاوَاكَافَرَانُوْبِه مِينِخْ كَنِي تَقَابِل:

١. أَمَّنْ هُوَ قَبِيْثٌ. اِنَاءَ اَلْهَلِ آيَةٌ ٩، ١٠. أَمَّنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ آيت ١٩

(۳) أَقَمْنَ شَرَحَ اللَّهِ صَدْرَهُ آيَة (۲۲)، (۴) أَقَمْنَ يَتَقَى بِوَجْهِهِ سَوْءَ الْعَذَابِ

(۵) صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا آيَة ۲۹

وَأَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةٌ په درميان کښ ترغيښ دي، هجرت ته

تمت خلاصة السورة اجمالاً وتفصيلاً

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ① إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ

نازلیدل د دې کتاب دي د الله ﷻ د طرفه چې غالب دي حکمتورنووالادي بيشکه مونږه نازل کړيدي تاته

الْكِتَابِ بِالْحَقِّ فَأَعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ

دا کتاب په حقه سره نو ته عبادت کوه د الله ﷻ په داسې حال کښ چې خالص کونکي ئي الله ﷻ لره

الَّذِينَ ② أَلَّا لِلَّهِ الَّذِينَ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ

خپل عبادت، واوړه! الله ﷻ لره دې صرف خالص عبادت. او هغه خلق چې نيولي ئي دي ماسوا د الله نه

أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ

نور خدايان (واټي) نه کوو مونږ عبادت د دوی مگر دې پاره چې نزدې کړي دوی مونږ الله ته

رُلْفُ ③ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ

په نزدې کولو سره، بيشکه الله تعالی به فيصله کوي په مينځ د دوی کښ په هغې کښ چې دوی په هغې کښ

يَخْتَلِفُونَ ④ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ⑤

اختلاف کوي، بيشکه الله ﷻ نه کوي هدايت هغه چاته چې هغه دروغ ژن وي دير ناشکرو وي

﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ﴾ د اتمهید دې او ترغيښ دې اتباع د قرآن نه، ځکه چې اتباع د پاره دو صفته

ضروري وي (۱) یوقوت علمیه چې دې سره د انسان جسم تابع شی اودا عبارت دې داقتدار او

غلبې نه، (۲) دویم قوت علمیه چې دې سره انسان زړه او روح هم تابع اوگرځي اودې مطلب

دادې چې متکلم ته د حالاتو پوره پوره اندازه وی. مخاطبینو استعداد او مزاج نه واقف وی. او دې نه بعد بیا خبره داسې انداز سره او کړې چې هغې کس ددې امور ورو رعایت نئ ساتلې وی. او داسې مضبوطه او مدلل او کړې چې په شکوک و شبهات سره پکېن هېڅ تزلزل او ضعف نه راځي، نو ﴿الْعَزِيزُ﴾ کس اقتدار او غلبی ته اشاره ده او ﴿الْحَكِيمُ﴾ کس قوت علمیه ته اشاره ده. دلته ورته اشاره په وصف حکمت سره اوشوه. اوځنې ځایونو کس ترینه تعبیر په "العلیم" سره شوې دې لکه سورت الغافر کس تنزیل الکتب من الله العزیز العلیم اوځنې ځایونو کس ورته الرحمن الرحیم سره اشاره شوې ده، لکه سورت حم السجده کس تنزیل من الرحمن الرحیم، نو حکمت، علم، رحمت دا ټول د الله ﷻ قوت علمیه مظاهر دی، خلاصه دا ده چې د قرآن د هغه بادشاه طرفه نازل دې چې غالب او حکیم ذات دې، نو ددې غالب او حکیم ذات د طرفه نازل کتاب او منی او ایمان پرې راوړئ.

﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ﴾ بیا مبتدای، او خبرئ ﴿مِنْ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ دې اود ﴿الْكِتَابِ﴾ نه ټول قرآن مراد دې، یا خبر د مبتدا محذوف دې چې (هذه دې)، ای هذا المذكور تنزیل اود ﴿الْكِتَابِ﴾ نه داسوره مراد دې، او ﴿مِنْ اللَّهِ﴾ متعلق دې په ﴿تَنْزِيلِ﴾ پورې. والوجه الاول اوجه کما فی الکشاف (روح).

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ دا اول دلیل وحی دې په توحید باندې چې دامسئله د توحید ستا طرف نه خود ساخته نده بلکه دا د الله ﷻ د طرفه ده، ﴿بِالْحَقِّ﴾ بقاء د ملا بست دپاره ده ای مطلب بالحق یعنی د قرآن په حق اوصدق باندې مشتمل دې د کذب او بطلان شائبه پکېن نشته دې.

﴿فَاعْبُدِ اللَّهَ﴾ د ادعوه دسوره ده چې په ماقبل سورتونو باندې متفرع ده، چې ماقبل نه معلومه شوه چې د الله ﷻ نه ماسوی بل څوک اله نشته اونه شفیع قهري، نو خالصه صرف د هغه عبادت کوه، خلق هم دې طرف ته راغواړه. ﴿مُخْلِصًا﴾ منصوب بنا بر حالیت دې، او دا خلاص نه مراد خالص کول د عمل دي الله ﷻ ته د شرک اود شوائب د شرک نه، اود ریانه، ﴿الدُّيُوتِ﴾ دین

دلته پمعنی دطاعت یا عبادۀ سره دې

﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ د ماقبل تاکید دې، چې څه په غور سره واورئ، الله ﷻ صرف هغه عبادت قبولوی چې هغه بالکل خالص وی کچرته په عبادت کښ شرک وی یا دشرک معمولی اثرات او آمیزش وی یاریاکاری وی نو داعبادت بیاد الله ﷻ په نیز عبادت نه دې، اونه ئی الله ﷻ قبولوی، دحضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې، چې یوکس دحضور ﷺ په خدمت کښ حاضرشو، او عرض ئی وکړو چې یا رسول الله ﷺ څه یو څیز صدقه کومه یاد چا سره احسان کومه چې په هغې کښ ځما نیت دالله ﷻ رضاهم وي، اوداهم وي چې خلق ځما تعریف وکړي نو حضور ﷺ ورته وفرمایل: وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا يَقْبَلُ شَيْئًا شُرَكَ فِيهِ (قرطبي) چې په هغه ذات مې دقسم وي چې دهغه په قبضه کښ دمحمد ﷺ روح دې چې الله ﷻ داسې عمل نه بلوي چې په هغې کښ بل څوک شریک کړې شوې وي.

﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا﴾ دا اول زجر دې مشرکانوته په شرک باندې، یعنی دوی شرک کوی خو چې کله ورته اوئیلې شی چې تاسو دغیر الله عبادت ولې کوئ حالانکه الله ﷻ دتاسو خالق، رق مالک دې، نو دوی سره څه جواب نه وی، بس داوائی چې مونږ خو دالله ﷻ قرب حاصلولو دپاره ددوی عبادت کوؤ، الله ﷻ فرمائی چې دروغ ژن دی، داسې قرب نه حاصلیږی، اوناشرکه دی دومره انعاماتو باوجود دالله ﷻ خبره نه منی، ددوی بل علاج نشته سوا ددینه چې قیامت په ورځ ئی الله ﷻ عملی فیصله اوکړی او جهنم ته ئی اوغورځوی

﴿مَّا تَعْبُدُهُمْ إِلَّا هِيَ﴾ نه مخکښ، یقولون، مقدر دې، پدیکښ ددوی دشرک کیفیت بیان شوی دې، حضرت قتاده ؓ فرمائی چې کله به دوی ته اوئیلې شو چې ستاسو رب اوستاسو خالق څوک دې؟ اوڅوک دې هغه ذات چې اسمانونه اوزمکې ئی پیدا کړيدي اودآسمان نه باران راوړئ؟ نو دوی به وې، الله ﷻ، نوچې به ورته اوئیلې شو چې تاسو بیاولې دبتانو عبادت کوئ؟ نودوی به وئیل ﴿يُقَرَّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى﴾ یعنی ددې پاره ئی عبادت کوؤ چې ددوی په ذریعه مونږ ته دالله ﷻ قرب حاصل شي یابه دوی زمونږ شفعا وي، لکه یونس (۱۸)، کښ دې هؤلا شفعا ناعندالله.

اواښ کثیر ؓ لیکلي دي چې دتقرب دا مطلب نه دې چې مونږ ته په آخرت کښ عند الله

لویه درجه حاصله شي ځکه چې دوی داڅرته نه منکروؤ. بلکه مقصد یی دا دی چې دینوی امورو کښ زموږو سفارش الله ﷻ ته اوکي ﴿زُلْفٰی﴾ مفعول مطلق من غیر لفظه دی دلفروبو، د زلفی معنی قریه ده ای لبقربونالیه تقریباً.

﴿اِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ﴾ داتخويف اخروي دې ﴿بَيْنَهُمْ﴾ ضمير مؤمنانو او مشرکانو ته راجع دې. دهغه شان په ﴿فِي مَا هُمْ﴾ کښ هم مشرکانو او مؤمنانو ته راجع دې او دما نه مراد توحيد او شرک دې، او دفیصلی نه مراد عملی فیصله ده نو مطلب دا دې چې مومنان به جنت ته داخل کړي او مشرکان به جهنم ته، نو په مینځ کښی فیصله دهغه چې توحيد حق او شرک باطل دې. بعضو ویلي دي چې ضمیر دهم په دا وارو ځایونو کښ معبودانو او عابدانو ته راجع دې. نو مطلب دادې چې الله ﷻ به ددوی په مینځ کښ فیصله اوکړي چې معبودان او مزعومه شفعاء به ورته دبرآت او علان اوکړی او دخپل عجز اظهار به الله ﷻ ته اوکړی ﴿اِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي﴾ توفیق دهدایت ورته نه ورکوي، ﴿مَنْ هُوَ كَذِبٌ﴾ چې دوجې دضداو عنادته دروغ وائی او الله ﷻ نه ماسواشفيق قهري ثابتوي اودعوه دتقرب الی الله ﷻ کوي، ﴿كَفَّارٌ﴾ دیر ناشکره چې دالله ﷻ دومره احساناتو باوجود هغه سره شریک گرځوی اویاورنه مراد کافر دې چې کفرنی عنادا اختیارکړې وي.

لَوْ اَرَادَ اللَّهُ اَنْ يَّخْلُقَ وَلَكِنَّا لَصَاطِفٰی مِمَّا يَخْلُقُ مَا

کجړي غوځتلې الله ﷻ چې ونیسي اولادنو په خپله خوښه به ئې نیولې وې دخپل مخلوق نه، هغه چې ئې

يَشَاءُ سُبْحٰنَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿۱۰﴾ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

خوښ وي، پاکې ده الله ﷻ لره دولدنه، هم دې الله ﷻ دې، یو دې، غالب دې، پیداکړي ئې دي اسمانونه اوزمکه

بِالْحَقِّ يَكُوْرُ الَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَيَكُوْرُ النَّهَارُ عَلَى الَّيْلِ وَ سَخَّرَ

په حقه سره، چاښه وي شپه په ورځې باندې، اوجاښه وي ورځ په شپې باندې، اوپه خدمت ئې لگولی دي

الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٥﴾

نور او سپرېمى چې هريوډوئى نه چليږي تريوې نيتي مقررې پورې خبردار شه الله ﷻ غالب بخونکې دې.

﴿لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾ پدېکس د شرک يو بل صورت بيان او دهغې رد دې. چې هغه الله ﷻ لره اولاد ثابتول دي، مشرکان وائي چې فرشتې د الله ﷻ لونړې دي. عيسايان وائي چې عيسى عليه السلام د الله ﷻ خوي دې، او يهود عزيز عليه السلام ته ابن الله ونيلو. نوالله ﷻ ددوئ ددې قول رد کوي، حاصل دادې چې الله ﷻ لره اتخاذ دولد محال دې مطلقا ځکه چې دا دالوهيت سره منافى دې، او بالفرض که ولدنې نيولې نو پخپله خوښه به نى نيولې وؤ، غير دهغې نه څه دوئ وائى چه ملائکى بنات الله دى يا عزيز ابن الله يا عيسى ابن الله دې، کماقال تعالى لو اردنا ان نتخذ لهما لاتخذناه من لدنا (الانباء: ١٧)

بعض وائى معنى دا ده چه کچرې اراده وې دالله ﷻ دولد دنيولو (مقدم). نومخلوق به نى ولد نيولې وي (تالي)، ځکه د ذابات نه ماسوا نورکل اشياء مخلوقات دي. ليکن تالي باطل دې. وجه د بطلان نى داده چې دخالق اومخلوق په مينځ کس خومبانت تامه دې اودوالد اوولدپه مينځ کس مجانست لازم وي، نومقدم مثله.

﴿لَا يَصْطَلِي﴾ په معنى د لاتخذ ابناسره دې على سبيل الکنایه (روح) ﴿مُبَحَّسَهُ﴾ هناکيد دې د ما قبل، ﴿هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ﴾ وجه د بطلان دتالي ده چې اتخاذ د ولد تقاضاکوي دتبعض او د انفصال، اودغه شان دمماثلة اومجانست دوالد خپل سره اوالله ﷻ خواواحد دې چې وحدت نى ثابت دې په براهينوقاطعه وسره، اودوحدت سره خو تبعض اوانفصال منافي دې نومعلومه شوه چې الله ﷻ هيڅ چالره ولدندې نيولې، ﴿الْقَهَّارُ﴾ دويمه وجه د بطلان ده، چې اتخاذ د ولد خو هغه څوک کوي چې نائب ته نى ضرورت وي دوجه د کمزورى نه ليکن الله ﷻ خو زور آور او قهارذات دې چې دلانل نى پدې ورستو آياتونو کس بيانېږي.

﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ داول دليل عقلي دې چې مستحق دالوهيت صرف الله ﷻ دې اودهغه په دربارکس څوک شفيح قهري نشته دې، حاصل ددليل دادې چې الله ﷻ تن تنها داسمانونو اودزمکې پيدا کونکې دې، اوتن تنها تصرف کونکې دې په شپه اوورځ کس او

په اسبابو د شپې او ورځې کښ چې نور او سپوږمۍ دي، ټول دده د حکم تابع دي نو څوک چې د داسې صفاتو مالک وي نو هم هغه مستحق د الوهیت وي. ﴿بِالْحَقِّ مِمَّا تَعْلَقُ بِهِ دَخَلَتْ فِيهِ مَنَافِعُ الْمَالِ وَحُتْمٌ غَيْرُ مَنَافِعٍ﴾ د ملا بست دپاره ده، ای متبنا بالحق، او د حق مطلب دادې چې داپیدا کول د آسمانونو او زمکې عبث ندې بلکه دلیل دې په صانع باندې، او مشتمل دې په ډیرو مصالحو باندې، غیر هابې بل لیکون دلائل الصانع (مظهري) مشتملاً علی الحکم والمصالح (روح).

﴿مُكَوِّرُ الْمَلِ عَلَى النَّهَارِ﴾ دایان د تصرف دې، یکوړ د تکویر نه مشتق دې، یو څیز په بل څیز باندې چاپیره کولو ته وئیلې کیږي فی الاصل هو اللف (روح) د اللیل نه مخکښ ظلمه مقدردې ای یکوړ ظلمه اللیل یعنی چاپیره وي تیاره د شپې په رنر اذ ورځې باندې، او دغه رنگ د النهار نه مخکښ ضیاء مقدردې ای علی ضیاء النهار لکه بل آیت کښ دی یغشی اللیل النهار

څو مفسرینو د تکویر مطلب دلته ادخال او ایلاج بیان کړې دې یعنې داخلوي الله جل جلاله شپې لره په ورځې کښ نوشپه زیاته شي او اوگده شي، او ورځ لنډه شي لکه د ژمي په موسم کښې او داخلوي ورځې لره په شپه کښ نو ورځ اوگده شي اوشپه لنډه شي لکه د گرمۍ په موسم کښې، لکه سورت ال عمران کښ دی: تولج اللیل فی النهار وتولج النهار... لیکن اول تفسیر غوره دې.

فائدة: په آیت کریمه کښ د لیل (شپې) تقدیم اوشویه نهار باندې پدې کښ اشاره ده چې حساب شرعي د شپې نه شروع کیږي،

﴿كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ بیان دې د ﴿وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾، ﴿لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ بلام معنی د الی سره دې ای الی اجل مسمى او اجل مسمى تفصیل په سورت لقمان او سورت یس کښ تیر دې.

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَ أَنْزَلَ

بیدا کړې نې یمن تاسو د نفس ادم (ﷻ) یوه بیا نی پیدا کړه دده نه بی بی دده، او پیدا کړي نې دي

لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمِينَةَ أَزْوَاجٍ، يَخْلُقْكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا

تاسودپاره دڅارونه اته ۸ قسمه، پيدا کوي تاسوپه ځيتود ميانو ستاسو کښ يوه مرځله د تخليق وې

مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمٍ لَّيْلِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا

ورستو د بلې مرحلې نه په تيارو دريو کښ، دغه الله دې، رب دې ستاسو، هم ده لره بادشاهي ده، نيسته

إِلَهَ إِلَّا هُوَ قَالِي تَصْرَفُونَ ⑥ إِنَّ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ

دې لاتق د عبادت مگرهم دې دې، نو کوم طرف ته تاسو اړه ولې کيږي، کچرې کفر کوي تاسو نو بيشکه الله ښه

غَنِي عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ، وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ

بې پرواه دې ستاسو د ايمان نه او نه خوښوي د پاره د خپلو بندگانو کفر، او کچرې شکر او کړي تاسو نو خوښوي هغه

لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ

تاسولره، او نه اجنوي يو بار اجنونکې بوج د بل چا، بيا به په طرف د رب ستاسو ورتلل ستاسو وي

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ⑦ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ⑧

نو خبربه کړي تاسوپه هغې چې تاسو به کول، بيشکه الله ښه، پوه دې په خبرو د سينو باندې

﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ دويم دليل عقلي دې على سبيل الترقى، يعنى الله ښه صرف

د اسمانو او د زمکې خالق ندې بلکه ستاسو خالق هم دې، او هغه داسې چې اول نى آدم ښه پيدا کړو هغې نه بعد نى ورله بى بى پيدا کړه، او دې نه بعد نى بيا دوى نسل خور کړو.

د ﴿نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ نه آدم ښه مراد دې ﴿وَوَجَّهًا﴾ نه مراد بې بى حواء ده، ﴿جَعَلَ﴾ به معنی

د ﴿خَلَقَ﴾ سره دي، او د ﴿مِنْ﴾ ضمير ﴿نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ ته راجع دې، او معنی د دې يا من عينا ده، يعنى

حوا د آدم ښه نه پيدا شوه لکه حديث کښ راځي بې بى حواء ښه په جنت کښ د حضرت

ادم ښه د چې پختى پيدا شويد، او يا ورته مضاف مقدر دې، اى من جنسها، يعنى زوجه نى

هم دهغه جنس نه پيدا كړه ، چې دواړه بشر دي ، دغه شان آيت په سورت الاعراف كېن هم تير دې ، خو هلته د "ثم" په ځای "واو" دې خلقكم من نفس واحدة وجعل منها زوجها ، دېكېنې نكته داده چې دلته د الله ﷻ د قدرت دلائل ذكر دې ، نو بني آدم تخليق ځان له دليل دې او د آدم ﷺ نه دهغه بې بې پيدا كول ځان له غټ دليل دې ، نو ځكه "ثم" راوړلې شو چې تراخي رتبې دپاره دې ، چې يوڅو داپته اولگي چې د بې بې پيدا كول ځان له مستقل دې ، او بل داچې دا د بني آدم د تخليق نه غټ دليل دې ؛ ځكه چې دې پيدائش بالكل خلاف عادت وؤ دې سره يو بل اشكال هم حل شو ، چې هغه دادې چې دلته عطف د "جعل منها زوجها" په "خلقكم" باندې په "ثم" سره شوې دې ، او "ثم" تراخي دپاره راځي ، نو دې تقاضه داده چې تخليق دا بې بې حواورستو دې تخليق دانسانيت نه ، او داڅو بالكل غلط خبره ده ، نو جواب اوشو چې "ثم" دلته زمانې تراخي دپاره نه دې ، بلكه تراخي رتبې دپاره دې او كه "ثم" تراخي زمانې دپاره شى نو بيا دا جمله عطف په "خلقكم" باندې نه ده بلكه ددې معطوف عليه محذوف دې چې "خلقها" دې او صفت دې د نفس واحدة ، اي : نفس واحدة خلقها ثم جعلها منها ، يعنى اول ئى آدم ﷺ پيدا كړو د هغه نه ورستوى ورله بې بې پيدا كړه دهغه نه .

﴿وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ الْآتِخِرِ﴾ دا جمله معترضه ده ، په مابين د «خلقكم من نفس واحدة...» او «يخلقكم في بطون...» كېنې ، او په ديكېنې په انسان باندې د احساناتو ذكر دې چې مختلف قسم څاروي ئي هم ده د فائدې دپاره نازل كړي دي .

انزال نه دلته يا حقيقي معنى راکوزول مراده ، او د دې مفسرينو دوه توجهيات بيان كړي دي : (۱) يو داچې داتول څاروى جنت كېن وؤ . او الله ﷻ جنت نه بيا راکوز كړل ، نو ځكه انزل ئى او فرمائيل (۲) دويم داچې دا ورته دنوح ﷺ كشتى اعتبار سره اوښلې شو ځكه چې داتول څاروى هغه د الله ﷻ په حكم كشتى كېن سواره كړى بيا چې كله طوفان ختم شو نوراكوزئى كړل .

اوياد انزال ته مجازى معنى مراد ده مفسرينو ددې متعدد مجازى معنى بيان كړى دى : (۱) بيا داچې دې نه مراد تذليل وتسخير دې ، يعنى الله ﷻ داڅاروى تاسوله مسخر كړى دى اوستاسو منقاد ئى كړخولى دى او انزال د تذليل په معنى كېن ډير استعماليرى . لكه نزل

على حكم فلان، انزلني الدهر على حكمه وغيره (۲)، اويا انزال نه مراد د الله ﷻ تګوښتنی فیصله او قضا ده، چونکه داپه لوح محفوظ کښ ثبت وی او فرشتې یی دتعیمیل دپاره هلته نه راکوزوی نوځکه انزال سره ترینه تعبیر اوشو، (۳) اويا انزال پمعنی دخلق سره دې، او انزال سره نه تعبیر ځکه اوشو چې څاروي په بوتوسره ژوندي پاتې کیږي، اوبوتي په اوبوسره پیدا کیږي او اوبه دبړي نه راځي

﴿ثُمَّ يَمِيزُ أَزْوَاجَ﴾ دینه مرادهغه بالتوحلال مذكر مؤنث ځناور مراد دي چې بیان یی ه سورة الانعام آیت (۱۴۳، ۱۴۴) کښ تیر شویدی من الضأن اثنین ومن المعز اثنین ومن الابل اثنین ومن البشر اثنین.

﴿خَلَقَكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ﴾ د «خلقکم من نفس واحدة» د کیفیت بیان او تفصیل دي، یعنی الله ﷻ ستاسو تخلیق مختلف مراحلو کښ تقسیم کړې دي، او ددې مراحلو تذکره په سورت المؤمنون آیت ۱۴ کښ تیره ده، ثم خلقنا النطفة علقه فخلقنا العلقه مضغة او (بخلقکم) کښ خطاب انسانانو او ځناورو دواړو او مذكر او مؤنث هر یو ته دي، کم ضمیر چې دپاره مذكر ذوی العقول دي تغلیبا راولې شوي دي (خلقاً) مفعول مطلق نوعي دي (مِنْ بَعْدِ خَلْقِ) جار مجرور سره د متعلق نه ورله صفت جوړیږي یعنی هر مرحلې نه به جدا مرحله راځي.

﴿فِي عَلَمَتٍ تَلَكَّ﴾ د اظهار د عجائب د قدرت دي، چې مخلوق په یوه تیاره کښ هېڅ څیز نشي جوړه ولې، او الله ﷻ انسان په درې تیارو کښ جوړه وي، یوه تیاره د بطن (خیتې د مور)، بله تیاره د رحم بچه داني، بله تیاره دمشیمه، دا هغه باریکه پرده ده چې دبچي نه چاپیره وي اوبچي پکښ محفوظ وي، پښتو کښ ورته پریوان وئیلې کیږي، (ذَلِكُمْ) اشاره ده هغه ذات ته چې متصف دي په اوصاف مذكوره سابقه ورسره، (لَهُ الْمُلْكُ) بتقديم ذله د حصر معنی فائده کوي یعنی بادشاهي صرف ده لره ده بل چالره نشته دي، (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) د اثمره اونتیجه ده دماقبل دلائلو.

﴿إِنْ تَكْفُرُوا﴾ د اتخويف اخروي دي چې دومره واضح دلائلو باوجود تاسو کفر کوئ نو

بې شکه الله ﷻ ته هم ستادایمان راوړو ضرورت نشته دې ﴿وَلَا يُؤْضِي لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾ البته الله ﷻ نه خوښه وي دخپلو ټولو بندگانودپاره کفرکول، دآيت داهل سنت والجماعت دپاره صريح دليل دې، داهل سنت والجماعت عقیده داده چې دهرخير او شرخالق الله ﷻ دې د الله ﷻ دآرادي نه بغير هيڅ خيز وجودته نه راځي خواکه خيروي او که شر، البته رضا او خوښه نې د بندگانودپاره صرف خير او اسلام دې، دمعتزلو عقیده داده چې دخيرخالق الله ﷻ دې او دشر خالق شيطان دې نوالله ﷻ نه دشر وجودداراده کوي اونه نې خوښه وي، دې وجه نه هغوی دلته درضا معنی اراده کوي ليکن دامعنی کول دظاهرنه خلاف ده، (۱) ځکه چې رضا ويلې کيږي د يو خيز تعريف او ثاکول، لکه لقدرضي الله عن المؤمنين (الفتح: ۱۸) اي يمدحهم وثنى عليهم (کي ۲)، او کچري بالفرض درضانه مراد، ارده شي نو ﴿لِعِبَادِهِ الْكُفْرُ﴾ کښ دعبادونه مرادمؤمنن دي، لکه نوروخايونوکښ دعبادلفظ دمؤمنانودپاره راغلي دي. ان عبادي ليس لك عليه سلطان (الحجر: ۴۲) وعباد الرحمن الذين (فرقان: ۶۳) عينا يشر بهاء الله (الدمر: ۶)، او که بالفرض عبادته مراد عام او ټول عبادشي نوبياهم دآيت دمعتزله و دپاره استدلال نه گرځي ځکه ددې آيت تخصيص په هغه آياتونوسره شويدي چې هغه نص دي په دې چې کفر دکافريه ارادي دالله ﷻ سره دي، وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ، دامسئله نوروخايونوکښ هم تيره شويده.

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ مَن كَفَرَ أَنَّهُمْ فُتِنُوا بِغُلَامَيْهِمَا فَلَمَّاهُمَا بِالْجَنَّةِ فَأَنجَاهُمَا مِنَهَا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْتَنِبِينَ﴾ يعني دقيامت په ورځ به څوک دبل چا دگناه بوج نشي اوچتولې تودا مه گټړئ چه څمونږه دکفربوج به بل څوک واخلې او مونږ به بری شو. ددې آيت دويلحمنن الثقلان و الثقلان مع الثقلان سره نې تعارض نشته دې، ځکه دينه مراد داسې بوج اوچتول دي چې په هغې سره دبل نه تخفيف راشي، يعني ستاسودکفراوناشرکي سزابه صرف ناسته ميلاويري بل څوک به درسره مددشي کولي. ﴿فَلْيَتَنَزَّلِ الْإِنْسَانُ ۚ إِنَّهُ عَلَّمَ بِذَنبَاتٍ الصُّدُورَ﴾ علت دې دمقابل کافراو گنهگارته اوبشارت دې مؤمن اومطيع ته ﴿إِنَّهُ عَلَّمَ بِذَنبَاتٍ الصُّدُورَ﴾ علت دې دمقابل

وَ إِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا

اوکله چې اورسيږي انسان ته تکليف نودې سوال کوي خپل رب ته، په دې حال کښې چې رجوع کونکې وي

إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا حَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوًّا

هغه ته، بيا چې کله ورکړي ده ته الله ﷻ نعمت د خپل طرفه، نو هیر کړي دې هغه تکلیف چې دوی به سوال کولو

إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَ جَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِّيُضِلَّ

الله ته د لري کولو د هغې تکلیف مخکښ د دینه، او اوگر خوي الله ﷻ لره شریکان، د پاره د دې چې گمراه کړي

عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ۝

خلي، د لاري د الله ﷻ نه، ته او اوایه فائده واخله په خپل کفر سره لکه زمانه، بيشکه ته د خاوندانو د اور نه ئي،

﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضَرْبًا﴾ د ابل زجر دې بطور شکوه، د انسان ته مراد بيا جنس انسان

دې، يا انسان کافر دې، يعنې چې کله کافر انسان باندې څه مصيبت راشي او د خپلو مزعمو

معبودانو نه نا اميده شي نو بيا د بير عاجزئ سره الله ﷻ ته سوالونه کوي د هغې ضرر د ازالې لپاره

خو کله چې تکليف ور نه لري شي نو بيا شرک شروع کړي او نجات دهنده خپل معبود باطل گنري

د خلقو د گمراه کولو لپاره او خلقو ته وائی چه فلانی بت، قبر، ذيارت پوجه ماته نجات ميلاؤ

شو. ﴿ضَرْبًا﴾ هر قسمه تکليف خواه که بدني وي او که مالي وي او که په اهل اولاد کښ ئی وي. ﴿

مُتَبِعًا إِلَيْهِ﴾ رجوع کونکې وي الله ﷻ ته د پاره د ازاله د دغه ضرر ﴿ثُمَّ إِذَا حَوَّلَهُ﴾ مشتق دې د

”خَوَّلَ“ نه د يو خيز نعمت دوباره واپس کيدو ته وئيلې کيږي، ای الرجوع اليه مرة

اخرى (روح) اطلاق ئی دلته په مطلق اعطاء (ورکولو) باندې شويدي ياد ﴿خَوَّلَهُ﴾ معنی اعطاء

الحول ده او ﴿خَوَّلَ﴾ خدمت گارانو او غلامانو ته وائی، يعنې افرا دی نعمت سره ئی مالا مال کړی

او الله ﷻ طرف نه غلامان وينزی او اولاد ورته ميلاؤ شي. ﴿نِعْمَةً مِّنْهُ﴾ اي: من جانب الله تعالى و

نبارك. ﴿نَسِيَ مَا كَانَ﴾ ما ياموصوله ده پمعنی د آلذې سره، مراد ور نه ضرر او تکليف دې ای نسی

الضرر الذی کان يدعو الله تعالى الى ازالته وكشفه (روح) يعنې هير کړي هغه ضرر چې ده به بلنه کوله

الله ﷻ ته د هغې د ازاله او د ختميدلو، ﴿إِلَيْهِ﴾ پمعنی د آل ازاله دې، يا ما پمعنی د من سره دې

مراد ورته الله ﷻ دې، كقوله تعالى، وما خلق الذكر و الانثى (البلبل: ٣) ولا انتم عابدون ما عبد، فانكحوا ما طاب لكم (النساء: ٣) والمعنى: نيسى ربّه الذي كان يتضرع اليه، هيركړي هغه رب چې ده به ورته بلنه او عاجزي كوله.

﴿وَجَعَلَ لِلّٰهِ اٰنْدَادًا﴾ جمع دَندَده شريك فى العبادة ته ويلې كيږي، ﴿يُضِلُّ﴾ لاهم دعاقت دې لكه فالتقطه ال فرعون ليكون لهم عدوا وحزنا يعنى كله ورته دمصيبت نه نجات ميلاوشى نو د بتانو عبادت شروع كړى، او خلقو ته دا تاثر وركوى چې زمانه داتكليف دې بتانو لري كړې دې، چې دهغې په نتيجه كېن خلق د الله ﷻ دلارى نه واړوى او هغوئ هم شرك شروع كړى ﴿سَبِيلَهُ﴾ نه مراد توحيد دې، ﴿قُلْ تَمَتَّعْ﴾ امر تهديد دپاره دې، يعنې چې دومره واضح دلانو باوجود كفرياندې قائم نى اودې كېن خپله فائده گنړې نويو خو ورځې فائده واخله آخر كار ستا ټكانه جهنم دې، ﴿قَلِيلًا﴾ اى غمناقليلا لكه فائده، ځكه چې متاع الدنيا قليل، يا زمانا قليلا، لكه زمانه يعنې ترمرگ پورې

اٰمَنُ هُوَ قَائِمٌ اَنَاءَ اَلْيَلِ سَاجِدًا وَّقَائِمًا يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ

آيا هغه څوك چې هغه اطاعت گزار وي په وختونو د شپې كېن كله سجده كونكې كله اولار، بيرېږي د آخرت نه

وَيَرْجُوا رَحْمَةً رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ وَالَّذِيْنَ

او اميد ساني د رحمت د رب خپل، ته او وايي آيا برابر دي هغه كسان چې علم دين لري او هغه چې

لَا يَعْلَمُوْنَ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُو الْاَلْبَابِ ۝

علم دين نه لري، بيشكه نصيحت قبلوي صرف خاوندان د عقل

﴿اٰمَنُ هُوَ قَائِمٌ اَنَاءَ اَلْيَلِ﴾ دا اول ځل دمؤمنانو د مشركانو د صفاتو په مينځ كېن د تقابل ذكر دې، چې يو كافر او مشرك دې، چې دهغه حال دغه دې چې روستو آيت كېنې ذكر شو او بل مؤمن دې چې هر حالت كېن الله ﷻ ته قائم وي، خوف خداى زړه كېن وي، او د رحمت اميدوار نې هم وي نو ايا دواړه برابر كيدي شي؟ ظاهره ده چه دواړه هرگز نشى برابر كيدي لې (اقتن)، په

اصل کښن 'ام' حرف استفهام او 'من' موصوله نه مرکب دې، یو میم بل میم کښن مدغم شویږي، 'من' مبتدا دې او خبر ئې محذوف دې چې 'کمن' مولى کذلک دې، یعنې هغه مومن چې دهغه دا صفات وي آیا کیدلای شي دده په شان هغه کافر چې هغه کښن داصفات نه وي، نو پدې آیت کریمه کښن د مومن درې صفات ذکر شوي دي: **اول** صفت قانت ذکر شوې دې، ددې ډیر تفسیرونه شوي دي (۱) مطیع یعنې اطاعت گزار، دامعنی د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه نقل ده، (۲) خاشع فی صلاته، په مونځ کښن خشوع کونکې، لکه په قوموا لله قانتین کښن ئی دامعنی ده (۳) دائم علی الطاعة: یعنې مستقل مزاجی سره عبادت کول، لکه په وصدت بکلمات رها وکتبه وکانت من القانتین کښن دا معنی مراد ده، راجع دا ده چې دا ټولې معنې ترینه مراد دی، یعنې د الله تعالی اطاعت څه په خشوع او مستقل مزاجی سره کونکې ﴿إِنَّمَا إِلَهُ الْإِلَهِ﴾ اي: ساعات الليل، (آناء) جمع آنی ده لکه: امعاء جمع ده د معی یعنې د شپې مختلف اوقاتو کښن د الله تعالی عبادت کوی چې دا بې ریا او نفس باندې ډیر شاق وګران وی، او مراد دلته دا آناء الليل نه مطلق ساعات د لیل دی چې کوم وخت هم وی د شپې که ماسخوتن وی او که جوف الليل وی یا تهجد وی او یا ټوله شپه عبادت وی څه مخصوص وخت نه دې مراد.

﴿يَحْذَرُ الْآخِرَةَ﴾ د ادویم صفت دې، هرکله چې انسان په عبادت کښن مواظبه کوي نو په هغه کښن صفت دخوف هم پیدا کیږي اوصفت درجا امید هم اودادواړه صفتونه دایمان دي، الايمان بين الرجاء والخوف، نو دویم صفت دخوف دې ای یحذر عذاب الآخرة ﴿وَنَزْجُوا رَحْمَةً رَبِّهِ﴾ د ادویم صفت درجا ده، یعنې بل طرف ته دا امید ئې هم وی چې الله تعالی به دده سره رحم معامله او کړی او جنت به ئی داخل کړی

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْمَلُونَ﴾ د ادویم صفت دې په صورت د مثال کښن یعنې لکه څنګه چې عالم او جاهل برابر ندي دغه شان قانت او عاصي برابر ندي (بیضاي) یا په ماقبل کښن عملي تقابل وژاودا علمي تقابل دې، یعنې مؤمن او کافر علم کښن هم ندي یوشان لکه عمل کښن چې یوشانته ندي ﴿يَعْمَلُونَ﴾ فعل متعدي دې ای يعلمون الذین والذین لا يعلمون الذین، نو دافعل

متعدي نه مفعول حذف شو او فعل لازمي نی دهغي په منزله او گر خوؤ. نو بدکښ اشاره ده چي چاسره د دين علم نه وي اگرکه نور دنياوي علوم ورسره وي ليکن دې لايعلم دي. يعني ده ته عالم نه ويلې کيږي او ده سره هيڅ نشته او کوم عالم دين کښ چې دادرې صفونه نه وي نو دی هم عند الله جاهل دي (قرطي). امام رازي رحمه الله فرماني چې ﴿الَّذِينَ يَقُولُونَ﴾ پخه مراد هغه دي چې دهغوئ صفات مخکښ ذکر شول يعني پخپل علم ني عمل وي او دالذين لايعلمون، نه مراد هغه دي چې په هغوئ کښ د اصفات نه وي. يعني پخپل علم ني عمل نه وي. نو د اعامل او غير عامل مثال دي.

﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ يعني د عالم او د جاهل په مينځ کښ فرق باندې هغه څوک پوهيږي چې 'اولو الالباب' وي، د 'اولو الالباب' (ځاوندان د عقل) نه مراد مؤمنان دي. ځکه چې کافرونو ته اگرکه آله د علم (عقل) ملاؤ شويده ليکن هغوئ پدې سره خپل خالق اونه پيژندو او دغير الله په عبادت او محبت کښ مبتلا شو او تحصيل د علم دنيانه ني اعراض وکړو. نو پدې وجه سره گوياکه هغوئ اولو الالباب نه دي. امام رازي فرماني: دې ايت کښ يو عجيبه سر راز، دادې چې ابتداء ددې په ذکر د عمل سره شويده چې قنوت دي، سجود، قيام دي او انتهائي په علم سره شويده نو د پدې دلالت کوي چې کمال د انسان پدې دواړو مقصدونو علم مع العمل يا عمل العلم کښ محصور دي.

قُلْ يُعْبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ ۚ لِلَّذِينَ

ته او وايه اې بندگانو څما هغه کسانو چې ايمان موراوړي دي، او يريږي دخپل رب نه، دپاره دغه کسانو چې

أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا

نيک عملونه ني کړي وي په دې دنيا کښ حسنه ده، او زمکه د الله تعالی فراخه، ارته ده، بيشکه

يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

ورکوليشي صبر کونکو ته اجر د دوي بې حساب

﴿قُلْ يَتَعَبَّدُونَ لِلَّذِينَ لَا أَمْنُوا﴾ دادانيوي او آخروي بشارت دې مؤمنانو ته. الله ﷻ ايمان والو ته د تقوى امر کوي، چې تقوى اختيار کړئ دنيا کښ به هم درته هر قسمه انعامات درکړي آخرت کښ به هم درته بې حساب به اجر درکړي ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا﴾ د اتعليل دې مافيل امر يعنى تقوى ځکه اختيار کړي چې متقيانو او نيکانو د پاره به حسنه وي ﴿فِي هَذِهِ الدُّنْيَا﴾ د جار مجرور به متعلق کښ دوه احتماله دي: يو دا چې په (احسنوا) پورې متعلق شي. بل دا چې په (حسنة) پورې متعلق شي، کچرته په (احسنوا) پورې متعلق شي نوم مطلب به داشي للذين احسنوا في هذه الدنيا حسنة في الآخرة يعنى هغه کسان چې نيك عملونه ئي کړيدي پدې دنيا کښ دوى د پاره به حسنه وي په آخرت کښ چې دخول دې جنت ته، او تنوين په حسنة کښ د تعظيم د پاره دې. او که متعلق شي په حسنة پورې نوم مطلب به داشي للذين احسنوا فلهم حسنة في هذه الدنيا د پاره د هغه کسانو چې نيك عملونه کوي هغوئ د پاره به په دنيا کښ حسنه وي چې صحت عافيت. كفاية دې لکه په سورة بقره کښ ذکر دي.

﴿وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ﴾ د اترغيب دې هجرت ته، چې کچرې د غلبه کفار يا د ماحول پوجه تاته په يوه علاقه کښ تقوى او اعمال صالحه مشکل وي نو د هغې نه هجرت او کړه بلې داسې علاقې ته لارښه چې هلته ته په اطمینان سره ته تقوى او اعمال صالحه اختيار کړي ځکه زمکه د الله ﷻ فراخه ده. (ملک خداىگ نېست، هلى خداىگ نېست) ليکن چونکه په هجرت کولو کښ او د خپلې علاقې پرېخودلو کښ انسان ته د ډير تکليف رسيږي نو ورپسې جمله کښ د صبر فضيلت دې ﴿إِنَّمَا يُؤَيِّتُ الْوَفَا أَلْفَيْتُونَ أَجْرَهُمْ﴾ د صابرينو نه دلته مراد مطلقا صبر کونکى دى او د على الخصوص هغه صبر کونکى چې د هجرت او د محبوب اشياؤو پرېخودلو په تکليف باندې ئي صبر کړې وي ﴿بَغْفَرٍ حَسَابٍ﴾ اى بغير تقدير (قرطبي) يعنى صبر کونکو ته به بې اندازه ثواب ملا ويږي په وزن او کيل سره به نه وي، لکه حديث شريف کښې راځي، چې قيامت په ورځ به شهيد راشي او الله تعالي به ورله ميزان عدل قائم کړي، بيا به صدقه کونکې راشي او هغه د باره به د ميزان عدل قائم کړې شي، بيا به مصيبت زده خلق راوستې شي نو هغوئ د پاره به نه ميزان قائم کيږي او نه به ئي د نيکيو دفتر خلاصولې کيږي. بلکه الله به ورله بې حساب اجر

ورکري. نو اهل عافيت چي کله دا معاملہ اوکوري نو تمنا به اوکري چي کاش دوي دجس
تکري تکري کري شوي وي. خکه چي دومره لوي اجر دي ددي خلفو معجم طبراني بعض
د «بَغَيْرِ حِسَابٍ» معنی بغیر متابعه ولامطالبه کريده چي الله ﷻ به صبر کونکوتہ دهغوي :
درخواست او مطالبه نه بغير اجرا و ثواب ورکوي

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ

ته اووايه بيشکه حکم کري شوي دي ماته ددي چي خه عبادت کوم د الله بدي حال کن چي خالص کونکي به دد لره

الَّذِينَ هُمْ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ

عبادت او حکم کري شوي دي ماته چي شم خه اول د مسلمانونه. ته اووايه بيشکه خه بيريه کچري

إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمَ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ اللَّهُ أَعْبُدُ

خه نافرماني وکرم د رب خپل، د عذاب د ورځي لوي نه. ته اووايه چي خاص د الله عبادت کوم خه

مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ﴿١٦﴾ فَأَعْبُدُوا مَا

حال دا دي چي خالص کونکي به دد لره د خپل عبادت نو عبادت کوي تاسو دهغوي چي

يَشْتُمُّ مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَّ الْخُسْرَيْنِ الَّذِينَ خَسِرُوا

خوښ وي ستاسو ماسوا د الله نه اووايه بيشکه نقصان مندهغه دي چي به نقصان کښني اچولي دي

أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۚ أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانِ الْمُبِينِ ﴿١٧﴾

خانونه خپل او اهل خپل په ورځ د قيامت، خبردار، هم دا نقصان ښکاره دي

لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلٌٌ مِنَ النَّارِ وَ مِنْ تَحْتِهِمْ ظُلٌٌ

وي به دوي لره د پاسه طرفه ددوي نه ساتبانونه د اور او د لاندې د دوي به ساتبانونه وي.

ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يُعْبَادُ فَاتَّقُوا ۝

دا (اورد جهم پره وي) الله پدې سره خپل بندگان، اي بندگانو ځمناو او بيريگن ځمنا

﴿قُلْ لِّيْ اَمْرٌ﴾ د ادویم دلیل وحي دې په توحيد باندې چې ماته الله ﷻ حکم کړيدې چې څه خالصه د الله ﷻ عبادت کومه، چونکه د عبادت دپاره دوه ارکان دي. د زړه عبادت او د جوارحو عبادت، نو د زړه عبادت اشرف دې نو ذکرئ اولاً او شوجې ﴿مَخْلِصًا لَهُ الدِّينَ﴾ او ورپسې د جوارحو د عبادت ذکر دې چې ﴿وَأَمْرٌ﴾ دې، نو اول امرت کين د زړه عبادت ته اشاره او دویم امرت کين د جوارحو عبادت ته، نو تکرار لازم نشو. ﴿لَّأَنْ أَكُونَ﴾ بعض مفسرين وائي چې لام زانده دې، ځکه چې قرينه ورباندې قول د الله ﷻ دې، و امرت ان اکون اول من اسلم (انعام: ۱۴) او ځنې وائي چې زانده ندې بلکه لام اجليه تعليليه دې او په عبارت کين حذف دې اي امرت بالعبادة لان اکون،

﴿أَوَّلَ الْمُتَسَلِّمِينَ﴾ اوليت نه مراد اوليت دې په رتبه کين، يعنی چې څه په مسلمينو کين د صف اول (اول نمبر) نه شم، ياپدې امت کين اول مسلم، ځکه چې هر نبي د امت نه اول مسلمان وي.

﴿قُلْ لِّيْ اَحَافٌ اِنْ عَصَيْتُ نَفِيْ﴾ پدې دواړو ځايونو کين نسبت د فعل خپل ځان ته شويدي او مراد ورته مخاطبين دي چې نبي معصوم چې خوف لري د عذاب نه نوتا سو ځامخا ولري. ﴿عَذَابٌ يَّوْمٍ عَظِيمٍ﴾ مراد يوم نه يوم القيامة دې، يعنی که عصيان او شرک او کفر وکړئ نو د قيامت عذاب عظيم به ورته ميلاوشي،

﴿قُلْ اَللّٰهُ اَعْبُدُ﴾ د ادویم ځل دعوه د سورت ذکر کړي، لفظ د الله مفعول دې د (اعبد) په تقديم سره ئي حصر فائده کړيدې يعنی صرف او صرف د الله ﷻ عبادت کومه، او د تکرار ندې د ماقبل سره ځکه په ماقبل قل اي امرت کين امر شوې وؤ په توحيدفې العبادت باندې او دلته امتثال او عمل کول دي په امر باندې.

﴿فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ﴾ امر داجازت دپاره نه دې بلکه دتوبیخ اوزورنې دپاره دې. یعني تاسوته اختیاردې چې دالله ﷻ نه ماسوی دچاهم عبادت کوئ نوکوئ تاسوبه دخپل کفر عاقبت اوگورئ، چې دقیامت په ورځ به خسارې کښ یئ ﴿وَأَهْلِيهِمْ﴾ مراد داهل نه (۱) یادگمراه متبعینو اوپیرانوگمراه اتباع اومریدان دي چې شرک ته ني رابلل (۲)، یاورنه مراداهل وعیال (بال بیج) دي، یعني کامل اوپوره نقصان اوخساري والاغه دي چې دشرک په وجه ني خپل خان هم اوخپل اتباع اواولادئ هم دقیامت په ورځ په خسارې کښ واچوي (۳)، یاورنه مراداهل دجنت دي چې هغه الله ﷻ هر انسان دپاره په جنت کښ اهل پیدا کړی دی. که چرته ایمان راوړی نو ورته میلاؤشی، اوکه ایمان نه راوړی خو هغه اهل او نعمتونه اوبانیلی. ابن عباس ؓ فرمائي: اِنَّ لَکُلِّ رَجُلٍ مِّنْزَلًا وَّاهْلًا وَّخِدْمًا فِی الْجَنَّةِ، فَاِنْ اطَاعَ اَعْطِيَ ذَٰلِکَ، وَاِنْ کَانَ مِنْ اَهْلِ النَّارِ حَرَّمَ ذَٰلِکَ فَخَسِرَ (کیروغیره) چې دهرچادپاره یومقام اواهل اوخادمان وغیره دي په جنت کښ نوکچرته ایمان راوړي نوهغه به ورته ورکړی شي اوکچرته ایمان رانه وړي اوداهل جهنم نه وگرځي نوده خپل خان، اهل اوخپل مقام ضائع کړل.

﴿اَلَا ذَٰلِکَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ﴾ تکرارد تاکید دپاره دې، پدې آیت کښ دځسران په باره کښ شپږ (۲) تاکیدات ذکر شول: (۱) تکرار دځسران (۲) حرف تنبیه چې (۳) کلمه دَهو چې په حصر باندې دلالت کوي (۴) توصیف دځسران په المبین سره (۵) صیغه د مبالغه ځسران راوړل (۶) خبر معرفه راوړل اځسران المبین

﴿لَهُمْ مِنْ قَوْفِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَیَنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ﴾ دا تفصیل دځسران دې، داکنایه ده داحاطې دعذاب نه پدوئ باندې چې دې جهنم به په دوئ باندې دهرطرف نه احاطه کړي وي، ظلل جمع دظلة ده ساتبان ته ویلي کیږي،

که څوک اشکال وکړي چې ساتبان خودپاسه وي نو ﴿نَحْمٌ﴾ ته ظلل څنگه اوویلي شو؟

جواب: (۱) اطلاق دظلل په نحمم باندې دقبیلې داطلاق داحدا الضدین دې په آخرباندې لکه وجزاء سینة سورۃ (۴۰)

(۲) چونکه په جهنم کښ لاندې باندې طبقات دي نو دبرې طبقې والا به دکاندي والادپاره

سټيان وي نوځكه «تَحْتَمُ ظُلُّ» او ونييلې شو

۳، اطلاق د «ظُلُّ» په «تحتهم» باندې مشاكله او مشابهه شويدي ځكه چې لاندې به هم په حرارت او په سوزولو كېن مشابه وي دېره سره «والله اعلم» حاشية الجمل.

«هُمْ» خبر مقدم د، «ظُلُّ» مبتداء ده «مِنْ فَوْقِهِمْ» په اعتبار د متعلق سره حال دې د «ظُلُّ» نه
 اى كائنۍ من فوقهم او «مِنْ النَّارِ» صفت دې د «ظُلُّ» اى كائنۍ من النار، «وَمِنْ تَحْتِهِمْ» په
 اعتبار د متعلق سره حال د «مابعد» «ظُلُّ» نه.

«ذَلِكَ» يعنى دا عذاب د جهنم «تَخَوَّفَ اللَّهُ بِهِ» عبادته يعنى دا عذاب الله ﷻ په آياتونو
 كېن ذكر كوى چه بندگان ئى او پيريږى او د گناهونو نه لرې شى

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ

اوهغه خلق چې ځان ئى ساتلې وي د بتانونه چې عبادت او كړي د غوږ او متوجه وي الله ته د دوى د پاره

الْبَشَرِ قَبِيْرٌ عِبَادِ ۝۴۰۴ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

زيرې دې، نو زيرې وركړه ځمابند گانوته هغه چې غوږ كيدې خبرې ته نوا تباغ كوي دوى د ټولو نه د څې خبرې

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ ۝۴۰۵

دا هغه خلق دي چې هدايت ورته كړيدې الله ﷻ او دغه خلق صرف هم دوى خاوندان د عقل دي.

«وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا» د ايشارت اخروي دې مؤمنانوته چې الله ﷻ سره شرك نه كوي، دوى ته
 به په وخت د زنكدن كېن، قبر كېن فرشتي د جنت زيرې وركړي، پدې اياتونو كېن
 د مؤمنانو يو څو صفتونه ذكر كيږي، اول صفت دا چې «اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ» چې د الله ﷻ نه
 ماسوا د هر معبود د عبادت نه اعراض او ځان ساتي، د طاغوت ډيرې معنى دي چې تفصيل ئى به
 سورة بقره ايت دج ۱ ص ۴۰۴، كېن تير شويدي «فراجعه»، «أَنْ يَعْبُدُوهَا» بديل اشتمال دې
 د «الطَّاغُوتَ» نه «وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ» هداويم صفت دې د مؤمنانو، او تفسير به دې نودا د ماقبل

تفسيردې، يعني چې دغيرالله نه ئي اجتناب كړي وي اوصرف الله ﷻ ته ئي مكمله رجوع اوتوبه ئي كړي وي.

﴿لَهُمُ الْبُشْرَىٰ﴾ دلته يوخوا موردې (۱) دابشارت اوزيرې به ورته په كوم وخت كښ ملاويږي؟ نو دې باره كښ يوخوا قول دي: (۱) په وخت دژنگدن كښ (۲) په قبر كښ (۳) په وخت دبعث بعدالموت اوميدان حشر كښ (۴) په جنت كښ، خواصحه داده چې دې ټولوته عام دې يعني دې ټولو موافق كښ به ورته بشارت ملاويږي (۲) دابشارت اوزيرې به دڅه وي؟ نو دابشارت به دتكليفونو د ختميدلو او د مقصود او مطلوب دحاصليدلو به وي كتوله تعالى: الْآخِفَاوْ لَا تَحْزَنُوْا وَاَبْشِرُوْا بِالْجَنَّةِ الَّتِي (فصلت: ۳۰) بُشِرَاكُم الْيَوْمَ جَنَاتٌ تَجْرِي (الحديد: ۱۲).

(۳) زيرې وركونكې به څوك وي؟ نوزيرې وركونكې به يا (۱) ملائكه به وي كتوله تعالى: الَّذِينَ تَتَوَقَّأُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُم (النحل: ۳۲) وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ (الرعد: ۲۳) (۲) بيا به الله ﷻ پخپله زيرې وركوي، لكه: تَحْتِيتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ (الاحزاب: ۲۴).

﴿فَكَبَّرَ عِبَادٌ﴾ په اصل كښ 'عبادي' دې، نومعلومه شوه چې عبديت سبب دبشارت دې ﴿الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ﴾ داهوړيم صفت دې دمومنانو، ددې آيت په تفسير كښ دمفسرينو متعدد احوال دي، بعضي حضرات فرماني چې 'القول' خاص دې، مرادورنه دالله ﷻ كلام، قرآن اواحاديث دي، يعني دالله ﷻ قرآن اوحديث اورې نو ﴿فَيُتَبَوَّنُ أَحْسَنَهُ﴾ داحسن اتباع كوي، داحسن نه مراد ياديوړه قرآن اتباع ده لكه موسى ﷺ ته الله ﷻ حكم كړيدې، دتورات متعلق و امر قَوْلَكَ يا خُذُوا بِأَحْسَنِهَا (امراف: ۱۴۵) چې تفصيل ئي هلته تيرشويدي، ياداحسن نه مراد مقابل دحسن دې، ځكه چې په قرآن كښ بعضي احكامات حسن دي، اوبعضي احسن دي، مثلاً دچانه خپل انتقام اوبدله اخستل هم جائز دي او هغه معاف كول ئي هم جائز دي ليكن انتقام حسن دې اومعافي كول احسن دي وَأَنْ تَعْفُوا اقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ (اودغه شان په ځنې احكاماتو كښ رخصت، هم وي اوعزيمت هم وي ليكن عزيمت باندې عمل كول احسن وي اورخصت باندې حسن وي، نومطلب دآيت داشو چې دامؤمنان هغه دى چې رخصت هم اورې

او عزيمت هم آوري ليکن اتباع د احسن کوي چي غم سم دي. يعني احسن اختياره وي

بعضي حضرات فرمائي چي ﴿الْقَوْلُ﴾ عام دي هر قسم اقوالو ته شامل دي چي په هغه کتب توحيد او شرک، حق او باطل، اقوال داخل دي. نومضل د آيت داشو چي د مؤمنان هغه دي چي خبري تولي آوري ليکن اتباع صرف د احسن کوي. يعني په توحيد او شرک کتب اتباع د توحيد کوي او شرک نه مني.

﴿وَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ دَارَ الْخُلُوعِ صَفَتِ دِي دُؤْمَنَانُو چي دُوئ دَالله ﷻ دُظُرْفَه هدايت موندونکي دي مختلفي خبري آوري ليکن گمراه کيږي نه. ﴿وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْوَالِدُ الْآلَتَبِ﴾ داني پنځم صفت دي. الباب د ثلب جمع ده هغه عقل ته وائي چي مخلوط دوه سره نه وي. او پدي کتب حصر دي، يعني صرف هم دُوئ خاوندان د عقل دي، چي د عقل په ذريعه سره د حق او باطل حسن او اجسن په مينځ کتب فرق کوي.

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ۝

آيا هغه څوک چي ثابته شوي وي په هغه باندې فيصله د عذاب، آيا نو ته به خلاص کړي هغه څوک چي په اور کتب وي.

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِّنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ

ليکن هغه خلق چي پيريږي د رب خپل نه، وي به د دوي لږه بالاخانې د پاسه دهغي به نورې بالاخانې جوړې کړي شوي

مَجْرِيٍّ مِّنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَعَدَّ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْبِعَادَ ۝

په پيري به د کاندې دهغي نه ولي، وعده کړيده الله ﷻ يقيني وعده، خلاف نه کوي الله ﷻ د وعدې.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَتَابِيعَ فِي الْأَرْضِ

آيا تانه دي ليدلي چي بيشكه الله تعالى او وروي د آسمان نه اوبه، بيارواني کړي هغي لږه چيني په زمکه کتب

ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرَهُ مُصْفَرًّا

بيارا اوباسي پدي سره فصل چي مختلف وي رنگونه دهغي، بيا وچ شي دغه فصل نوويني ته هغه تگ زير

مُمْ يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

بیا او گر خوی الله ﷻ هغه زړې زړې، بیشکه پدې کښ ځامخا نصیحت دې دپاره دځاوندانو د عقل .

﴿أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ﴾ داتخويف اخروي دې اودويم تقابل دې په مابین د صفاتو د مؤمنانو او دکافرانو کښ، چې یو طرف ته دا ضدی کافران دی چې د وعیدتولو آیاتونو مستحق گرځیدلی دی او بل طرف مؤمنان چې هغه الله ﷻ احکامات منی نو آیا دا دواړه یوشان کیدې شی؟ همزه داستفهام انکار دپاره دې ﴿مَنْ﴾ موصوله مبتدا ده او خبرنی محذوف دې چې هغه کمن نجایا کمن لبس کذلک دې او ﴿افانت تنقذ﴾ جدا جمله ده چې د ماقبل مضمون تقریر او تاکید کوی یا خبر د مبتدا ﴿افانت تنقذ﴾ جمله ده، دې صورت کښ همزه استفهام او ف، په افانت کښ زانده دی دپاره د تاکید د ماقبل همزې اوفاء او یا ﴿مَنْ﴾ موصوله نه دې بلکه شرطیه مبتدا دې حق علیه شرط دې ﴿افانت تنقذ﴾ جزا ده او همزه استفهام په افانت کښ زانده دې دپاره د تاکید او فاء جزائیه ده.

﴿كَلِمَةُ الْعَذَابِ﴾ غوره قول دا دې چه کلمه العذاب نه مراد وعید الهی دې چې د قرآن په مختلف ځایونو کښ مختلفو اسالیبو سره مذکور دې ﴿أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ﴾ دلته هم استفهام دپاره انکار دې یعنی کومو خلقو باندې د الله ﷻ د عذاب فیصله شوې ده هغه ته جهنم نه نشی یې کولای هغه پکښ ضرور داخلېږي ﴿مَنْ فِي النَّارِ﴾ پدې کښ وضع د اسم ظاهر ده په ځای د ضمیر، حق د بشارت داسې وؤ ﴿افانت تنقذ﴾ نو پدې کښ هم تاکید دې.

﴿لَيْكِنَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّ﴾ دابشارت اخروي دې مؤمنانوته، لکن دلته فارقه دې یعني ماقبل او مابعد احوالو کښې فرق کوي چې کافرانو حال خو دا وو چې جهنم کښې به وي لیکن مؤمنانو ته به دایمان او تقوی په وجه خوڅو چهته ښکلې میلا وېږي ﴿لَهُمْ عَرْفٌ﴾ دماقبل دي د ﴿لَهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ﴾ عَرْف جمع د غرقه ده بالاخانې ته ونیلې کيږي ﴿مَنْبِئَةً﴾ بناء ته دې یعنی جوړې کړې شوې مفسرینو ددې لفظ متعدد توجیهات لیکي

دی چې بالاځای خولازمې دی بڼه لره، داسې کیدې نشی چې بالاځانې وی او عمارت یې نه وی نو بیا ولې مَبْنِيَّةٌ صفت راوړلې شو؟ (۱) بعضو ویلی دي چې داتمهید دې د مابعد، نغری من نحتها الانهار دپاره، یعنی دابالاځانی به په داسې انداز جوړې کړې شوې دي چې دیکښ به هم نه‌رو بهیږي، په خلاف ددنیا بالاځانو نه. (۲) بعض وائی چې دیکښ اشاره ده چې دا بالاځانې اوسه نه الله ﷻ تیارې کړې او جوړې کړی دي، (۳) ځنې فرمائی چې دیکښ، پختگی او مضبوطی طرف ته اشاره ده. چې بالاځانې دجنت ددنیا دبالاځانو په شان ندې، ددنیا دبنگلودپاسه چې بل جهت وي نو فوقاني (برنې) جهت دلاندني نه کمزورې وي، نو د «مَبْنِيَّةٌ» مطلب دادې چې اگرکه دجنت بالاځانې به دیوبل دپاسه وي لیکن په مضبوط والي او پوخ والي کښ به یوشان وي (۴) او ځنې مفسرین فرمائي چې پدې صفت سره رفعت شان ددوئ ته اشاره ده چې بانې نې الله ﷻ دي. «وَعَدَهُ اللَّهُ» ای وعده الله وعا یعنی الله ﷻ دا یقینی وعده کړیده الله ﷻ خپلې وعده خلاف نه کوی،

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ لَكُمُ الْقُرْآنَ﴾ دادریم دلیل عقلي دې په توحید باندې، او مثال دې دژوند ددنیا چې الله ﷻ دآسمان نه اوبه دباران نازلې کړي نو دمحفوظو لودپاره ئې په زمکه کښ داخلې کړي، نو خلق ورنه تردیره وخته پورې فائده اخلي چې خپل فصلونه باغونه پرې اوبه کړی بیادغه شین فصل زیرشی، بیا زرې زرې شی، نو عقل والا پوهیږی چه دا ټول تصرفات د الله ﷻ دی نو مستحق دعبادت هم صرف هغه دي. ﴿فَسَلِّكُمُ بَيْنَهُمْ﴾ ای فی ینایع منصوب بنا بر نزع خافض دي، ینایع جمع دینبوع ده چېنې ته وائی، مطلب دادې چې زمکه کښ دننه الله ﷻ دچینو یو جال خوړ کړې دي چې کله باران اوشی نو دهغې اوبه محفوظو لودپاره الله ﷻ اوبه په چینو کښ اچلوی نوفائده عامه هم شی او تازه هم شی او داچینې دزمکې دپاره داسې حیثیت لري لکه دانسان په جسم کښ درگونو حیثیت دي چې پوره بدن کښ خواره وی او هر ځانی ته غذا او طاقت رسوی.

﴿وَرَزَقْنَا مُخْتَلِفًا أَلْوَنُهُمْ﴾ ددبوته مختلف مراحلو بیان دي چې باران سره ئې الله ﷻ رااوخیږوی نو خپل اصل رنگ کښ وی څه خاښته ځکاری څه مده پس بیا وچ شی نو تک

زیر ښکاری اویا خه وچ شی نو اوریږی او چور چور شی. "مختلفاً الوانہ" نه مراد مختلف رنگونه والا فصل دي، چې ځنې شنه وي، ځنې سره، ځنې زیر او بعض سپین، وغیره وي. یاد "مختلفاً الوانہ" نه "مختلفاً اصنافه" واناوه، مراد دې، یعنې مختلف قسمه فصل، غنم، جوار، ساگ، وغیره. ﴿يَهْبِجُ﴾ ای بیس یعنې اوچ شی ﴿حُطَمًا﴾ ای فنانا، ټکرې ټکرې ﴿إِنْ فِي ذَلِكَ﴾ اشاره ده ماقبل ذکر شوي تفصیل ته، ﴿لَذِكْرَىٰ لَأَوَّلِ آلِ آدَمَ﴾ ای تذکیرا عظیمًا (روح) یعنې پدې کښ لوی نصیحت دي او عبرت دي په فناء کیدو د دنیا باندې، او په حال د دنیا باندې، چې ﴿أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾ مثال د قطرې د مني دي، چې په رحم د مادر کښ داخله شي، ﴿ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلَفًا أَلْوَنُهُ﴾ مختلف قسمه خلق ورسره پیدا شو ﴿ثُمَّ يَهْبِجُ﴾ بیا ځوان او قوي شو ﴿فَكَرَهُ مُضْفَرًا﴾ بیا بوډاشو، ﴿ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَمًا﴾ بیا مړ شو او په قبر کښ زړې زړې شو. نو پدې سره انسان دخپل تخلیق حقیقت پیژندلې شي، چې دا ذریعه ده د معرفت الهي.

أَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّنْ رَبِّهِ

آیا هغه څوک چې پرانستې وي الله ﷻ سینه د هغه د اسلام د پاره، نووي دي په یو لوی نور د طرفه درې خپل نه،

فَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ فَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ فَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ فَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ فَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ ١٧

نو هلاکت دي هغه خلقو لره چې سخت وي زړونه د هغوی د ذکر د الله نه، دغه خلق په گمراهی ښکاره کښ دي

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مّعَانِي ١٨

الله نازل کړې دي ډیر ښائسته کلام، چې عظیم الشان کتاب دي، یو بل پشان دي په مضمون کښ، مکرر دي،

تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ

تر ټپکي د دې د وعید نه څرمنې د هغه خلقو چې یریرې دخپل رب نه، بیا نرمې په سکون شي څرمنې د هغوی

وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكِ هَدَىٰ اللَّهُ يَهْدِي بِهِ مَن

لوزېونه دهغوئ دالله ﷻ ذکر(بشارت) ته دار(کتاب) هدايت دې دالله ﷻ هدايت ورکوي پدې سره چاته چې

يَشَاءُ وَ مَن يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن هَادٍ ﴿٢٧﴾

ني خوښه شي اوهغه څوک چې گمراه شي کړي الله ﷻ، نونه وي هغه لره هيڅ څوک هدايت ورکونکې

﴿أَقَمْنَ شَرَحَ اللَّهِ صَدْرَهُ﴾ هدايت ځل ذکر د تقابل داوصافو د مؤمنانو او کافرانو دې، دلته هم استفهام انکاري دې، «من» موصوله مبتدا ده او خبرئى محذوف دې چې کمن هولىس كذلك دې. يعنې هغه مؤمن چې هغه د توحيد په دلائلو کښ غوراو فکر وکړ واولله ﷻ دهغه سينه د قبول اسلام دپاره کولواوه کړله، اولله ﷻ په توفيق سره ئي سته د قرآن او د اسلام په نور سره منوره شوه، نوآيادې کيديشي په شان دهغه سنگدل کمر چې د خداو د عباد په وجه ئي زړه سخت شوې وي او د قبول اسلام نه محرومه شوي وي؟ هرگز نشي کيدى ﴿شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ﴾ د شرح صدر نه مراد د قبول ايمان او دنور ايمان صلاحيت دې، ددې په مقابل کښ قساوت قلب دې چې ورستونې ذکر راځي، حضرت ابن مسعود ؓ نه روايت دې چې نبى اکرم ﷺ د آيت کریمه تلاوت کړو ﴿أَقَمْنَ شَرَحَ اللَّهِ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ﴾ نوموړو نه د شرح صدر مطلب تپوس وکړو، نو حضور ﷺ او فرمايل چې: دا يونور دې چې الله ﷻ ئي د مؤمن په زړه کښ واچوي، نودده زړه کلاؤ اوارت شي، دا حکام الهيې باندې د عمل کولو دپاره، نو صحابه ؓ عرض وکړو چې ددې څه علامه ده؟ نو نبى اکرم ﷺ او فرمايل: الاثابة الى دار الخلود، والتجاني عن دار الفرور، والتأهب للموت قبل نزوله (روح بحواله يهقي، حاکم) يعنې د شرح صدر علامه داده چې دا آخرت شوق پيدا شى دنيا نه بى رغبتى پيدا شى، او مرگ د راتلو نه مخکښ دهغې دپاره تيارى شروع کړى. ﴿فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ﴾ تنوين د تعظيم دپاره دې، دنور مراد نور د هدايت او د معرفت دې. ﴿فَنَزَلَ إِلَيْهِمَ فَلَهُم مِّنْ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ من اجله دې، اى من اجل ذکره سبحانه (روح) يعنې دالله تعالى ذکر د وجهې نه ددوى په زړو نو کښ قساوت (سنگدلي) پيدا شي.

که خوک اشکال وکړي چې دالله تعالی ذکرخود شرح صدراواطمینان قلبي سبب دي لکه الله ﷻ فرماني الا بذکر الله تطمئن القلوب نو پدې آیت کښ ورته سبب دقسوة قلبي ولې وویل شو؟

جواب دادې (۱) چې ذکرالله اصل خاصیت خودادې چې زړونو ته ورسره اطمینان نصب کیږي، لیکن بیا دزړونو فرق دې ځنی سلیم وی نو هغوی ته ورسره اطمینان حاصل شی اوځنی غیر سلیم وی نو هغې ته اطمینان نه حاصلیږي بلکه قساوت پکښ پیدا کیږي لکه دیو کس معده خرابه ده او دبل صحیح کار کوی دواړه څه مقوی غذا استعمال کړي نو چې کوم کس معده صحیح وی هغه له فائده ورکړی او چا چې کمزوری وی نو هغه له التیا نقصان ورکړي (۲) دویم دا چې دانسبت تسبیادي، یعنی ددوئ اعراض ذکر او دقرآن نه سبب دې دقساوة قلبي ددوئ.

﴿اللَّهُ تَزَلَّ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ﴾ دادریم (۳) دلیل وحې دې په توحید باندې، چې څه دخپل ځان نه هیڅ هم نه وایم بلکه دالله ﷻ طرفه په ماقرآن نازلیري، پدې آیت کښ دقرآن مجید یوصفت ذکر شويدي (۱) ﴿أَحْسَنَ الْحَدِيثِ﴾ حدیث لفظي معنی هغه کلام یا قصه چې بیانیري، قرآن ته احسن الحدیث پدې وجه ویلي شويدي چې دې په ټولو کلامونو کښ احسن دې، لکه په ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الْقَوْلَ فَتَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ﴾ کښ تیر شو، او قرآن مجید هم لفظاً احسن دې، ځکه چې ډیر فصیح کلام دې، او معنأ هم احسن دې، ځکه چې دهر قسمه تناقض او اختلاف نه منزه دې، کتوله تعالى: وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا (نساء: ۸۲).

(۲) ﴿كِتَابًا﴾ بدل دې د احسن الحدیث نه، تنوین پکښ دتعظیم دپاره دې، دا ئي دویم صفت دې، کتاب په لغت کښ جمع ته وائي، قرآن ته کتاب ځکه ویلي کیږي چې دې جمع کونکې دې ټولو خیرونو لره

(۳) ﴿مُتَشَبِّهًا﴾ دانی دریم وصف دې، په معنی دمتأثلاً سره دې، یعنی یوبل سره یوشان دې په مضمون کښ یوبل سره ئی تضاد نشته

(۴) ﴿مَثَانِي﴾ جمع دمثنی ده پمعنی دمکرر کیدوسره، یعنی دده مضامین او احکام او

مواعظ باريار ذکر شويدي، او دارنگه تلاوت ئي باريار کيږي. وويل يتي ئي سلوود. نور
وجوهات ئي په سورة الحجر (۸۷) کنس تير شويدي

(۵) ﴿تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ هُمْ فِيهَا﴾ پنځم صفت دې يعنی ددې وعيد ونه او تخويفانو سره په
زړه کښ خوف راځي او بشارتونو او وعدو سره اطمینان اورجا راځي اقشعرار موی برتن
خاستن يعني په وخت د خوف اويره کښ په بدن باندې ويخته زيگيدوته وائي. او ﴿مِنْهُ﴾
ضمير د قرآن مجيد وعيدونو او تخويفاتو ته راجع دې. يعني د مؤمن شان دادې چې کله د قرآن
وعيدونه واورې، نو ويرېږي او ويخته ئي په بدن باندې زيگ شي. ﴿ثُمَّ تَلِيْنُ﴾ اي نظمڼ
وتسکن، دا د تقشعر منه جلود الذين په مقابله کښ دې يعنی کله چې د قرآن بشارتونه او وعدې
واوري نو د مؤمنانو زړونو کښ اطمینان پيدا شي. تليْن الجلود نه مراد په بدن کښ د اقشعرار
کيفيت ختميدل دی او د قلوبهم اضافی کښ ورسره اشاره اوشوه ديته چې د اقشعرار او
دخوف کيفيت ختميدلو سبب غفلت نه وی، بلکه قرآن دهغوئ په زړونو اثر کړي وی. اصل
سبب ئي هغه اطمینان وی چې قرآن په برکت ورته نصيب شوې وی ﴿إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ د ذکر الله نه
وعدې او بشارتونه مراد دي، يعني په مؤمن باندې د قرآن اثر داوي چې کله دې د قرآن وعيدونه
واوري نو او ويرېږي او چې کله بشارتونه، وعدې واورې نو زړه ئي خوشحاله شي او مطمئن شي.
نودا د مؤمن صفت دې او چې په چاکښ د اصف کمزورې وي نو دا ایماني کمزوري ده

فائدة: حضرت عثمانی رضي الله عنه فرمائي دا حال دا قوياؤو کاملينو دې کچرته په ضعفاؤو او
ناقصينو څه نور قسم احوال طاری شی لکه صغقه بې هوشی وغيره، نو ددې آيت نه ددې نفی نه
کيږي، اونه د داسې خلقو فضيلت ورسره لازمېږي بلکه داسې بې قابول کيدل عموما دليل وی
د وارد د قوت، او مورد د ضعف. جامع ترمذی کښ په حضرت ابو هريره رضي الله عنه باندې د
يو حديث په بيان په وخت کښ داسې احوالو طاري کيدلو تصريح راغلي ده.

﴿ذَلِكَ﴾ مشاراليه يا قرآن دې چې دا قرآن د الله ﷻ د طرفه هدايت دې هدايت کوي پدې سره
هغه چاته چې ئي او غواړي هدايت، يا مشار اليه اقشعرار، اولين دي، يعني خوف او خوشحالي
پيدا کيدل په قرآن سره اثر د هدايت د الله ﷻ دې. ﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ﴾ او د چا په زړه کښ چې د قسوة

قلبي او په گناهونو باندې اصرار کولو دوجه نه دقرآن داثريپيدائشي نو ځکه ما له من هاد ټول
مؤثر ياده لره نشته دي، اللهم اعننا من الضلالة.

أَمْ مَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

آيا هغه څوک چې ځان بچ کوي په مخ خپل سره دسخت عذاب نه په ورځ دقيامت، ا کيدلې شي په شان د مؤمن.

وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ١٣ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ

او اوبه او بيلې شي ظالمانو ته، چې اوڅکني سزا دهغه عملونو چې تاسو کسب کول. تکذيب کړې و دهغه خلقو چې

قَبِلَهُمْ فَآتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ١٤ فَآذَقَهُمُ اللَّهُ

مخکين و ددوي نه نور اغلې و وهغوئ ته عذاب د داسې ځاي نه چې نه پوهيدل دوي نو اوڅکوله دوي ته ان

الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ١٥

رسواني په ژوند د دنيا کين، او يقيناً چې عذاب داڅرت ډير لوی دي، کچرې دوي پوهيدلی

وَلَقَدْ صَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ

او خامخا په تحقيق سره بيان کړيدي مونږ خلقوته پدې قرآن کين هر قسم مثال، ددې باره چې دوي

يَتَذَكَّرُونَ ١٦ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ١٧

نصيحت قبول کړي قرآن دي په عربي ژبه کين، نه دي خاوند د کوږ والي، ددې دپاره چې دوي او بيرې

﴿أَلَمْ نَبْعَثْ فِي بَنِي إِسْرَءِيلَ نَارًا إِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَذَرُونَا إِنْ كُنَّا عَلَىٰ عِوَجٍ غَيْرِ ذِي عِوَجٍ أَوْ كَفَرُوا﴾
کين، دلته هم استفهام انکاري دي، 'من' اسم موصول مبتدا ده او خبرتی محذوف دي چې
'کمن هو ليس كذلك' دي، ياکمن هو آمن من العذاب دي، يعني هغه کافر چې لاس تر لې پر مخي
جهنم ته او غورځولې شي، نو دې په مخ خپل سره ځان د جهنم داور نه بچ کوي، ليکن نه به شي بچ
کولې. نو آيادي کيديشي په شان دهغه مؤمن چې ددې عذاب نه محفوظ وي؟ هرگز نشي

کيدې، مفسرين وائي چې دا کتايه ده د دينه چې کافريه د جهنم دا ورته دخان بچ کولو نه عاجزه وي ځکه چې مخ اشرف الاعضاء دې، انسان خپل مخ په لاس سره بچ کوي اولاسونه ددوي خويه په ستونزو پورې تړلې وي نو چې جهنم ته غورځيږي نو په مخ به خان بچ کوي، او په مخ خو څوک خان نشي بچ کولې نو ددوي به دخان بچ کولو نه عاجزه وي

﴿وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ﴾ د اتخويف اخروي دې، ﴿مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ﴾ اي وباله يعني کافرانو ته به قيامت کښ او ويلي شي چې دنيا کښ مو کوم مشرکانه افعال کول نن دهغې عذاب او ځکښ، ﴿كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ د اتخويف دنيوي دې، چې ستاسونه مخکښ د توحيد او رسالت نه انکار کونکو باندې مونږ داسې عذاب راوستلو چې دوي پوهه هم نه شول دنيا او آخرت کښ رسوا شول، تاسو د افضل الانبياء تکذيب کوئ ددې د انجام نه اويريږئ، ﴿فَأَنتَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيِّثُ﴾ حيث مکانيه دې، يعني د داسې طرفه او مقام نه ورباندې عذاب راغې چې ددوي په وهم او گمان کښ هم نه وو.

﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ﴾ د اتمهيد دې ورستور اتلونکي مثال صَرَّبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا دپاره، چې په قرآن کښ مونږه نصحيات حاصلولو دپاره خلکو ته هر قسمه مثال بيانوو، ﴿قُرْءَانًا﴾ حال مؤکده دي د ﴿هَذَا﴾، او يا منصوب على المذح دې، ﴿عَفْرَ ذِي عِوَجٍ﴾ عَوَجٌ بالكسر هغه نقصان او کوږ والی ته وائي چه مدرک بالعقل او بالبصيرت وي، او عَوَجٌ بِالْفَتْح هغې ته وائي چه مدرک بالحس وي، نو دلته د اول ذکر شونو اشاره ده چه قرآن داسې مرتبه کښ دې چه عقل هم پکښ کوږ والي نشي پيدا کولې نو په حس سره خو پکښ په طريق اولی کوږ والی او نقصان نشي موندلې، بعض وائي مراد د عوج کوږ والي نه خلاف واقع خبره ده، او دغه رنگه هر قسم نقصان او تعارض تناقض پکښ نشته دې.

صَرَّبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَكِّسُونَ

بيانهم الله تعالى يو مثال، د يو سري غلام چې په هغه کښ شريکان وي، بدخويه جگړه کونکي

وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِينَ مَثَلًا ۖ الْحَمْدُ

اود يوبل سرې غلام، چې صرف ډيو سړي وي آيا برابر كيد شي دا دواړه په مثال كېن. ټول صفتونه د خدايي توب

لله ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ إِنَّكَ مِيتٌ وَإِنَّهُمْ

الله ښه لره دي بلكه ډير ددوي نه، نه پوهيږي. بيشكه ته مړ كيدونكي نې او بيشكه ددوي نه

مَيِّتُونَ ۝ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ۝

مړي ددو ك دي بيا به بيشكه تاسو په ورځ د قيامت په حضور د خپل رب كېن جگړه كوي

﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا﴾ پنځم تقابل دې د مؤمن او د مشرك او مثال په ذريعه واضحه كيږي.

چې يو غلام دې چې هغه د دوو ياد ډيرويد اخلاقو مالكانو شريك دې. يو نې مشرق ته ليري نو بل نې مغرب ته ليري، نو دې پرېشانه او حيرانه وي چې د كوم يو د حكم تعميل وكړي. او بل هغه غلام دې چې صرف يو مالك نې دې، نو آيا دواړه برابر كيد شي؟ هرگز نشي كيدې نو دغه شان اول غلام د مشرك مثال دې، چې كله يو درگاه ته منډه، كله بل درگاه ته منډه كله يوبت نه غواړه كله بل بت نه غواړه او دويم مثال د مؤمن دې چې صرف الله ﷻ ته سجده ريز وي

﴿مَثَلًا﴾ مفعول ثاني د ضرب دې او ﴿وَرَجُلًا﴾ مفعول اول دې چونكه داد تعميل چې فې

مشاكون دې، يو جز دې نو دې وجهې نه روستې ذكر كړې شو، چې دې سره اتصال راشي ﴿فَبِهِ﴾ خبر مقدم دې، او ﴿شَرَّكَاءَ﴾ مبتدا مؤخر دې ﴿مُتَشَاكِسُونَ﴾ صفت دې، ماخوډ دې د تشاكس نه تشاكس: تخالف مع سوء الخلق ته وائي، يعنې داسې شركاء وي چې خپل مينځ كېن نې اختلاف هم وي او بيا اخلاقه هم وي، ﴿وَرَجُلًا﴾ داد مؤحد او د مؤمن مثال دې ﴿سَلَمًا﴾ اي خالصا.

﴿هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا﴾ تمیز عن النسبة دې، تقدير دارنگه دې هل يستوي مثلها و حالها يعني آيا ددوي دواړو برابرې كيد شي په حالت او په مثال كېن ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ شمره ده د ما قبل د تللو او مثالونو چې د ما قبل د تللو نه معلومه شوه چې مستحق د الوهيت صرف د الله ﷻ ذات دې

﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِناهُمْ مُمِتُونَ﴾ داجواب دې يود قول د مشرکانوچې دوى به دا خبرې کولې چې دامحمد ﷺ به مړشي نومونږ اوزمونږ به بتان به ورنه خلاص شي. لکه بل ځئ کښ الله ﷻ فرماني: اَم يَقُولُونَ شَاعَرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ (طور: ۲۰) نوالله ﷻ ددې جواب ورکوي چې دمرگ نه خو هيڅ څوک هم نشي خلاصيدلې که تاسو د حضور ﷺ دمرگ انتظار کوئ نو تاسو باندې به هم مرگ راځي، اودغه شان په مرگ سره هم خبره نه ختميږي بلکه ورستو دمرگ نه به په دوباره ژوند د قيامت کښ به فيصله کيږي، ضمناً پدې کښ ددې تنبيه هم ده چې افضل الخلاق اوسيدالمرسل کيدو باوجود حضور ﷺ هم دمرگ د فيصلې نه مستثنى ندي. لپاره د دى چه د حضور ﷺ وفات نه روستو خلک پديکښ اختلاف اونکړى او دغه شان ټولو خلقوته د فکر آخرت اودنيک عمل کولو ترغيب دې، باقي په عالم برزخ کښ دانبياء عليهم السلام حيات، نو پدې باندې د ټولو اهل سنت والجماعت اتفاق دې چې انبياء عليهم السلام ته په قبور وکښ په نهايت اعلى درجه سره حيات حاصل دې، چې په بعض اعتباراتو سره د دنيوي حيات نه هم قوي دې، حيات انبياء عليهم السلام باندې تحقيق حضرت والدمحترم نورالله مرقده په تفسير دسورة بقره آيت (۱۵۴) کښ په تفصيل سره کړيدى (اللهم تقبل منه).

ددې آيت كريمه تعلق ددغه مسئله سره نشته دې ځکه چې پدې آيت کښ صرف وعده وفات کيدو ده، ځکه چې مَيِّتٌ بتشديدالياء اطلاق په هغې چا کيږي چې په زمانه مستقبل کښ به هغه باندې مرگ طاري کيږي نو اِنَّكَ مَيِّتٌ پمعنى دسموت سره اوميت بسكون الياء هغه چاته وائي چې مړوي.

﴿نُفِرَ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَنَّا رَبِّكُمْ﴾ خطاب بعام دې، چې تاسو ټول به د قيامت په ورځ دالله ﷻ په دربار کښ جگړه کوئ، کافريه وائي ما جاءنا من بشير و لا نذير پيغمبريه وائي چې ماتاسوته دالله ﷻ پيغام رارسولې وؤليکښ تاسونه وؤمنلې، اودغه شان مظلوم به دظالم سره مخاصمه کوي خواه که ظالم مسلمان وي اوکه کافر لکه حديث کښ راځي چې په کوم سړي باندې دبل ورور حق اودمه باقي وي نو هغه لره پکار دي چې نن په دنيا کښ ئي ادايامعاف کړي ځکه چې په آخرت کښ به دينار اودرهم نه وي، نوکه ظالم سره څه اعمال صالحه وي نو بقدر ظلم به مظلوم ته ورکولې شي، اوکه اعمال صالحه ورسره نه وي نو د مظلوم گناهونه به په ده باندې اچولې کيږي.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ

نو خوک دے زیات ظالم دھنہ کس نہ چې دروغ تری پہ الله او تکذیب نی اوکړو درینیاوو چې کله راغی ده نه

الْأَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ۝ وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ

ایا نده په جهنم کښ تهکانه دپاره د کافرانو او هغه سرې چې راوړې نی وی رښت

وَصَدَّقَ بِهِ ۖ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ۝ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ

اوايمان نی پرې هم راوړې وی، دغه کسان هم دوی پر هیز گاران دي ددوی دپاره هغه نعمتونه دي چې ددوی خوښ وي

عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ۝ لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ

په تدرېب ددوی، دابدله ده دځایسته عمل کونکو. ددې دپاره چې معاف کړي الله تعالی دوی ته بدترین هغه

الَّذِي عَمِلُوا وَ يَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

عملونه چې دوی کړي وواو ورکړي الله دوی ته اجر ددوی د هغه بنائسته عملونو چې دوی کولو

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ﴾ دداز جراوتخويف اخروي دې، استفهام انکاري دې، يعنی

د هغې کس نه زیات ظالم بل خوک نشته دې چې په الله ﷻ دروغ وائی او په الله ﷻ دروغ وئیل دا دی چې نسبت دولت ورته کوی، شریک ورسره مگر خوی حلال حرام، حرام حلال گنړی

وغیره، ﴿وَوَكَذَّبَ بِالْصِّدْقِ﴾ او بل دا چې رښتیاوو ته دروغ وائی صدق نه مراد قرآن، نبی کریم

ﷺ او داسلام ټول احکامات دی، ﴿إِذْ جَاءَهُ﴾، اذ، مفاجاتیه دې، یعنی څنگه دارښتیاورته ر

اورسیدلو نوده ئی فوراً تکذیب اوکړو، څه غور وفکر ئی اونکړو ﴿الْأَيْسَ فِي جَهَنَّمَ﴾ استفهام

تقریری دې یعنی ضرور به جهنم تهکانه دکافرانو ده.

﴿وَالَّذِي جَاءَ﴾ ددبشارت اخروي دې مؤمنانوته، راجع قول دادې چې جاء او صدق به

دواړو مصداق يو کس دې. او د يو کس دوو صفتونو بيان دې. يودا چې کله خبره کوي نو رښتيا او صحيح خبره کوي، دې کښن ئي صفت علم او عدل ته اشاره ده دويم دا چې کله دليل سره يو خبره رښتوني ثابته شي نو بيا دهغې تصديق هم کوي. تکبر ترينه نه کوي دیکښ صفت تو اضع ته اشاره ده، دې قول مطابق آيت عام دې. نبی ﷺ ته هم شامل دې صحابه کرامو ﷺ ته هم او هغه چاته هم چې هغه کښ دا دواړه صفات وي.

ځنې مفسرينو ددې دواړو مصداق جدا جدا کسان گرځولي دي او په بيان د مصداق کښې هغوئ نه متعدد اقوال نقل دي:

(۱) ذَٰلَیْ جَاءَ تہ مراد حضور ﷺ دے، اَو بِالْصَّدَقِ تہ مراد یا قرآن دے، یا کلمہ دتوحید یعنی لا اِلهَ اِلَّا اللّٰہُ - اودغہ شان نور تعلیمات، ﴿وَصَدَقَ بِہِ﴾ تہ مراد ابوبکر ؓ دے، یعنی حضور ﷺ قرآن پیش کرواوا بوبکر ؓ ہی تصدیق وکرو۔

(۲) ﴿وَالَّذِي جَاءَ بِهٖ مَرَادِ جِبْرَائِيلَ ؑ﴾ دې، د ﴿بِالْصِّدْقِ﴾ نه مراد قرآن دې، ﴿وَصَدَقَ بِهِ﴾ نه مراد حضور ﷺ دې، يعنې جبرائيل ﷺ قرآن راوړ او حضور ﷺ يې تصديق او کړو، او په ﴿وَأَنْتَ بِكُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ کېن ضميرونه اگرچه د جمعې دي خو تشبيه ته هم د جمعې ضمير راجع کيږي.

(۳) دَوَّالَّذِي جَاءَ بِهِ مَرَادِ انبياء عليهم السلام دي، دَوَّ بِالْصِّدْقِ مَعْنَى مَرَادِ تَوْحِيدِ اَوْ دَعَا شَأْنِ
نَبِي رَعْلِمَاتِ دِي، وَوَصَّدَقَ بِهِ مَعْنَى مَرَادِ، اَتْبَاعِ اَوْ اُمْتِيَانِ دِي،

﴿هُم مَّا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ داني د انعاماتو تذکره ده، او دا اول انعام دې چې په جنت کې به د دوی د خواهاشاتو مطابق پدوی باندې د نعمتونو وسعت وي ﴿وَذَلِكَ﴾ د اوسعت د نعمتونو دا د نیکو عملونو کونکو بدله ده،

﴿لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ دابِل انعام دې، اولام دپاره دعاقت دې، يعنى تقوى اختيارولو نتيجه به داوى چې الله ﷻ به ورته گناهونه او قصورات معاف كړي، ﴿أَسْأَلُ الَّذِي عَمِلُوا بِهِ دِي دوه قسيرونه شوى دى﴾ (۱) اسوا اسم تفضيل دې يعنى ديريد گناهونه چى كبره گناهونه دي هغه به ورته الله ﷻ معاف كړى، نو دا كناية ده دمعا ف كيدلو د ټولو گناهونو نه كه صيغره وي

اوکه کبیره وي ځکه چې "اسوء گناه کبیره معاف شي نو (سوء) گناه صغیره خوبطریق اولی معاف کیږي، (۲) بعض وائي چې «أشوأ» اسم تفضیل ندي بلکه ذالتي یعنی سره دې گناه ته وائي کبیره وي اوکه صغیره وي.

﴿وَيَجْزِيهِمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ دادریم انعام دې چې ددوی په نیکو عملونو باندې به ورته اجرا و ثواب ملاویري، «بأحسن» د احسن هم دوه تفسیره شوی دی: یو دا چې دا پمعنی د الحسن سره دې یعنی د نیکو اعمالو بدله به ورله الله ﷻ ورکړی، دویم دا چې اسم تفضیل په خپلې معنی کښ استعمال دې، دې اعتبار سره د آیت خو مطلبه بیان کړي شوي دي: (۱) یو دا چې د عمل نه به ترینه بدله به ورکوی، هغه داده چې یوې نیکۍ په عوض کښ به لس نیکۍ ورکوی (۲) دویم دا چې هر نیک عمل باندې به ورله بدله د احسن عمل ورکولې کیږي خواه که فی نفسه احسن وی اوکه نه (۳) دریم دا چې «بأحسن» کښ بآ سببیه ده اوجار مجرور صفت جوړیږي د اجرهم دپاره یعنی الله ﷻ به ورله د احسن اعمالو په وجه بدله ورکوی. [التحریر و

التنوير]

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ

آیا نه دې الله تعالی کافي د خپل بنده دپاره، او دوی تايره وي د هغه معبودانو باطله و نه چې ماسوا د الله نه دي،

وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۝

او هغه څوک چې گمراه کړي ده لره الله ﷻ، نو نه وي هغه ته هېڅ څوک هدايت کونکې،

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ

او هغه څوک چې هدايت ورکړي هغه ته الله ﷻ، نو نه وي هغه لره هېڅ څوک گمراه کونکې، آیا ندي الله غالب،

ذِي الْبِقَامِ ۝ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

خاوند د بدلي اخستلو. اوکه چېرې تېوس وکړي ته ددوی نه چه چاپېدا کړيدي اسمانونه، او زمکه،

لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا

نوځامخابه دوي وائي چې الله ﷻ پيدا كړې دي، ته اوايه چې خبرا كړئ ما ته دهغه معبودانو نه

تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ

چې تاسو ورته سوالونه كوئ ماسوا دا الله ﷻ نه، كه اراده وكړي ماته الله ﷻ د تكليف رسولو آيادي دوي

كُشِفَتْ ضَرَّةٌ أَوْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُّسْكُتٌ رَّحِمَتِهِ

لري كونكي د تكليف دهغه ياكه اراده وكړي ماته درحمت رسولو، آيادي دوي بنده ونكي د رحمت دهغه،

قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٨٠﴾

ته اوايه چې پوره دې مالره الله تعالى، خاص په هغه توكل كوي توكل كونكي

﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ﴾ په ديكنس تسلي ده حضور ﷺ ته اوزجردي مشركانوته، ددې

آيت په شان نزول كښ مفسرينوليكلي دي چې مشركانو حضور ﷺ ته اووې چې دې زمونږ پستانوته بد، رد مه وايه ورنه دوي به تاته ازار او كړي، ليونې يابه ناجوره شي، نوالله ﷻ ددې په جواب كښ دا آيت نازل كړو، چې څه ستا دپاره كافي يم، يو طرف ته څه يم په هر چا غالب په هر چا برتر، چې چاله پناه وركړم څوك ورته څه ونيولې نشي او څوك چې نيول غواړم نو څوك ئي بچ كولې نشي زبردست انتقام والا يم، اوبل طرف ته دابې بسه او عاجزه خدايان چې خپل خايه هم نشي خوځيدې نو دوي دومره نه پوهيږي چې څوك دداسې ذات بنده وي هغه ته به دوي څه واوي؟

﴿عَبْدَهُ﴾ به مراد حضور ﷺ دې او مضمون دا آيت عام دې چې الله تعالى دخپل هر بنده د حفاظت

دپاره كافي دې ﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ﴾ يعنې دا ډيره واضحه خبره ده چې هغه الله نه يريدل پكار دي چې هغه په هر چا قادر دې او هغه ته څوك هم څه نشي ونيولې خودا خبره ددوي په فهم كښ نه راځي، ځكه چې ضد او عناد په وجه الله ﷻ گمراه كړي دي.

﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ﴾ استهزام انكاري دې اوپديكنس تخويف دې مشركانو ته،

او تسلي ده حضور ﷺ ته، چه الله ﷻ په خپلو دښمنانو غالب دې او انتقام اخستلو باندې قادر دې نو که دا خلق د کفر او عناد نه منع نه شول نو الله ﷻ به ورته عبرتناکه سزا ورکړي

﴿وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ هَذَا خَلُومٌ دَلِيلٌ عَقْلِي دِي عَلَى سَبِيلِ الْاعْتِرَافِ مِنَ الْخَصْمِ. يَعْنِي كَه تَرِينِه سَوَال او کړې چې آسمانونو اوزمکی خالق څوک دې؟ نو دوی به په خپله اعتراف او کړي چې الله ﷻ دې﴾

﴿قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ هَذَا بَلْ سَوَال دِي چې اول سوال په جواب باندې متفرع دې یعنی کله چې تاسو دا اقرار او کړو چې د آسمانونو اوزمکي خالق صرف الله ﷻ دې نو اوس داراته اوایی چې متصرف پکښ څوک دې؟ مثلاً که الله ﷻ ماته تکلیف راکول غواړي او یا څه راحت رارسول غواړي نو دامعبودان د الله ﷻ ارادې خلاف کولې شی او که نه؟ که هاو کښ جواب ورکوی نو خبرو کښ ئی تضاد راځي، ځکه چې اوس خو ئی خپله اقرار او کړو چې خالق صرف الله ﷻ دې او دې سره لازمه ده چې متصرف ئی هم الله دې، او که نا کښ جواب ورکړی نو عقیده اومذهب ئی باطلیږي ﴿فَبُهِتَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ کله هیڅ جواب ورسره نه وو، نو الله ﷻ خپل حبیب ﷺ ته حکم کوی چې ته ورته حسبي الله... فاء په افرايتم کښ دپاره دتفریع ده او یا فاء فصیحیه ده چې شرط مقدر باندې دلالت کوی، اي اذا اقررتم بهذا فاخبروني...

﴿هَلْ هُنَّ كَشَفْتُمْ﴾ معبودان باطلوو ته ضمیر د مؤنث راجع شويدي، اودغه شان کاشفات، مسکات د مؤنث صیغې اختیار کړې شويدي ددې وجه نه (۱) چې پدیکښ تنبییه ده په ضعف او کمزورئ د معبودانو باندې، (۲) اوبل ددې وجه چې ځنې معبودانو ته دوی اناث (نښځې) ویل لکه لات، عززی، مناة، خطیب، کبیر)

﴿قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ﴾ نمره ده دماقبل دلائلو یعنی دوی خولاجوابه شول، نو اي حبیبیه ته ورته اووايه چې متصرف صرف الله ﷻ دې او ټولو مصائبو او تکلیفونو لرې کولو کښ اوپه خیر رسولو کښ الله تعالی کافي دې. اومؤمنان هم په هغه باندې توکل او اعتماد کوی ځکه چه د الله ﷻ نه ماسوی دچاپه اختیار کښ څه شته دې هم نه.

قُلْ يٰقَوْمِ اَعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّىْ عَامِلٌ

ته اوايه، اي قوم زما عمل کوئ تاسو په خپله طريقه، بيشکه زه عمل کونکي يم پخپله طريقه

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ مَنْ يَّاتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ

نورده چې تاسو به او پيژنئ، هغه څوک چې راځي هغه ته عذاب چې رسوا به کړي هغه لره او نازل به شي په هغه

عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٦١﴾ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ عَلَیْكَ الْكِتٰبَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنْ

عذاب دائم (همیشه) بيشکه مونږ نازل کړېدې په تاباندي کتاب دپاره دخلق په حقه سره، پس څوک

اهْتَدٰى فَلْيَتَّقِ سِءَ وَ مَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ

چې هدايت قبول کړي نوانده شي دخپل ځان ده، او څوک چې گمراه شي نو بيشکه وبال دگمراهي نې

عَلَيْهَا وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ﴿٦٢﴾

په خپل ځان دي او نه شي ته په دوى باندې وکيل (ذمه وار).

﴿قُلْ يٰقَوْمِ اَعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ﴾ داتخويف اخروي دي يعنى دومره دلائلو باوجود چې کله تاسو څما خبره نه منئ نولگيا اوسئ چې څه کول غواړئ خو عنقریب یو رسوا کن عذاب درباندي را راوان دي، امر دتهديد او زورنې دپاره دي، او د﴿مَكَانَتِكُمْ﴾ نه مراد حالتکم او عادتکم دي، يعنې تاسو پخپل عادت چې څما سره عداوة کول اوماته ضرر رارسول دي په هغې باندې عمل کوئ، او ﴿اِنِّىْ عَمِلٌ﴾ علې مکانتي ټکېنې مقدر دي يعنې څه به پخپل حالت او عادت چې په دين او توحيد باندې کلک پاتې کيدل دي، عمل کوم ﴿مَنْ يَّاتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ﴾ يعنې دیر نيزه تاسو ته پته اولگى چه په حقه څوک دي او باطل څوک دي، من مفعول به دي د تعلمون دپاره. پديکېن اشاره ده عذاب دنيوي ته چې په ورځ دبدورته ملاؤ شو، او دوى رسوا او ذليله شول، ﴿وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ﴾ مقیم نه مراد دائم (همیشه) دي، پديکېن داخرت عذاب

طرف ته اشاره ده، ځکه عذاب دائم عذاب داخرت دي (اعاذنا الله).

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ داخلورم دليل وحي دي په توحيد باندې، (لنناس) اي لاجلهم قرآن دخلقو دمعاش اومعاد مصلحتونو لپاره مناط دي ﴿وَالْحَقُّ﴾ اي انزلنا الكتاب متلبساً بالحق، د حق مراد توحيد دي، يعني دا کتاب (قرآن) شامل دي په توحيد باندې، نو مسئله د توحيد ستا د طرفه خودساخته نه ده. ﴿فَمَنْ أَهْتَدَىٰ لِلْغَيْبِ﴾ داتسلي ده حضور ﷺ ته چه ستا کار صرف ددي قرآن بيانول دی ددوي دهاديت ته مکلف نه ئی که هدايت ئی قبول کړو نو خپله فائده ئی ده اوکه نه ئی کړو قبول نو خپل نقصان ئی دي وکیل پمعنی د مکلف سره دي يعنی ته ئی ذمه وار نه ئی.

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ كُتِبَ	
الله تعالی قبض کوي	روحونه په وخت د مرگ کښ، او هغه روحونه چې نه مړ کېږي
فِي مِمَّا مَهَا ۝ فِيمَسْكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا	
قبض کوي هغه په وخت دخوب کښ،	نووساتي خپل خان سره هغه چې فيصله ئی کړي وي په هغه
النُّفُوتِ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى	
دمرگ اورا اوليېږي هغه بل نفس تر يوې نيتې مقررې پورې،	
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣٩﴾	
بيشکه پديکښ دبعث بعد الموت دلائل دي دهغي قوم دپاره چې فکر کوي.	

﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا﴾ داپنځم دليل عقلي دي په توحيد باندې، ددي حاصل دادي چې دانسانانو روحونه په هرحال کښ دالله تعالی په تصرف اواختيار کښ دي، کله ئی چې اوغواړي نوپه قبض کولو باندې ئی قادر دي. اوددي قدرت مظاهره تاسو روزانه گورئ، چې دخوب په وخت کښ ستاسو روحونه په يوحشيت سره قبض کړي چې تفصيل ئی ورستو

راروان دې، اوبیاني درته په وخت دبیډارۍ کښ واپس کړي، او په وخت دمرگ کښ ټي هم قبض کړي، نو بیادرت په دنیا کښ نه واپس کوي، نو پدې تصرفاتو کښ اختیار صرف الله تعالی ته ډډي، بل چاته پکښ دخل نشته دې، نو پدې کښ غور و فکر کونکو دپاره دالله تعالی دواحدانیت او دقدرت کامله لوی لوی نشانات دي.

په آیت کریمه کښ "یتوق" په عموم مجاز باندې محمول دې، یعنی مطلق قبض کول، که صرف ظاهر اوي لکه د خوب په حالت کښ چې صرف ظاهر ارواح قبض وي او باطنانه وي قبض بلکه د بدن سره ټي تعلق وي، او که ظاهر باطنادواړه وي لکه د مرگ په حالت کښ. نودلته دالفاظ په موت او حیات دواړو کښ مستعمل شويدي، لکه عیسی عليه السلام ته الله تعالى فرمائی اني متوفیک یعنی څه تا اوچتوم سره د بدن اوروح ستا.

• ددې آیت کریمه په تفسیر کښ یو خوا هم بحثونه دي:

(۱) **اول بحث:** آیا نفس یو دې او که دوه دي؟ بعضی حضرات وائي چې نفسونه دوه دي (۱) نفس حیواني، چې پدې سره ساه اغستلې کیږي (۲) نفس تمیز: چې پدې سره علم حاصلیږي، نو په ﴿اللّٰهُ يَتَوَقَّى الْاَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا﴾ کښ د نفس حیواني ذکر دې، یعنی په وخت دمرگ کښ الله تعالی نفس حیواني قبض کوي، ﴿وَالَّذِي لَمْ يَمُتْ فِي مَنَاطِحِهَا﴾ کښې د نفس تمیز ذکر دې. چې الله تعالی ټي په وخت د خوب کښ قبض کوي ځکه ﴿النَّوْمُ اخِ الْمَوْتِ﴾ او جارو مجرور متعلق دي دمحذوف سره ای یوفاها في وقت موتها یعنی الله تعالى هغه روحونه په خوب کښ قبض کوي چه لا تر اوسه ټي دمرگ نیته نه ده راغلې ﴿فَيَمْسِكُهُ الَّذِي فَمَتْهُ عَنِتَّةَ الْمَوْتِ﴾ نفس حیواني ورنه مراد دې چې قبض ټي کړي نویاني وساتي اودنیاته ټي نه واپس کوي ﴿يُؤْتِيهِمُ الْاٰخِرَى﴾ نفس تمیز ورنه مراد دې، چې په وخت د نوم کښ قبض وي او په وخت دبیډارۍ کښ دوباره راواپس شي.

بعضی حضرات وائي چې یو نفس دې چې نفس حیواني دې، د نوم په وخت کښ هم دې قبض کیږي لیکن تعلق ټي د بدن سره وي چې په وخت دبیډارۍ کښ فوراً په شان د نظر را واپس کیږي، او په وخت دمرگ کښ هم دې قبض کیږي هم ظاهراً هم باطناً چه بدن بلا حیات پاتی شي.

(۲) دویم بحث: آیا نفس (ساح) اور روح دواړه یوڅیز دي او که جدا جدا څیزونه دي؟ پدیکې

دوه قوله دي:

(۱) «مَحْقِقِيْنَ اَوْ اَدَاكُثْرَ عِلْمًا» قول دادې چې نفس اور روح یوڅیز دي، د انسان په بدن کې یو روح دي، لیکن صفات یې چونکه متعدد دي نوڅکه یې نومونه هم متعددي.

(۲) بعضې وائي چې روح او نفس دواړه جدا جدا څیزونه دي، او د هر یو جدا جدا صفات دي، د روح صفت تمیز او پوهیدل دي، او د نفس صفت ساح اغستل خبرې کول، حرکت کول وغیره دي، استدلال نیولې دي دوی په قول د ابن عباس رضی الله عنه چې ان فی ابن ادم نفساً و روحاً بینهما مثل شعاع الشمس (روح المانی)

لیکن قول اول راجح دي په یوڅو وجو هوسره: (۱) د آیت کریمه دلالت پدې کوي چې نفس اور روح شی واحد دي (۲) په متعدد واحد یو کس د نفس او د روح استعمال د یو بل په ځای راغلې دي لکه په حدیث د اَمّ سلمه کس، چې د افرماني چې کله ابو سلمه رضی الله عنه وفات شو، حضور صلی الله علیه و آله تشریف راوړو، او د ابو سلمه رضی الله عنه سترگې کهلاوې پاتې شوې وې، نو حضور صلی الله علیه و آله ورله سترگې پټې کړې او وني فرمایل: اِنَّ الرُّوحَ اِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ کُلُهُ چې روح قبض شي نو سترگې ورته گوري، نو په دې حدیث پاک کې د روح لفظ راغلې دي، او دغه شان مضمون چې په بل حدیث کې راغلې دي، نو هلته د نفس لفظ راغلې دي: فَذَلِكَ حِينَ يَتَّبِعُ بَصَرَهُ نَفْسَهُ (مسلم فی الجنائز) دغه رنگه په حدیث کې دي چې په وخت د مرگ کې ملائک حاضر یږي نو کچرې دامرې رجل صالح وي نو فرشتې ورته وائي: اَخْرِجِي اِيْتَاهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ او دغه شان مضمون په بل حدیث کې راغلې دي نو هلته د نفس په ځای روح راغلې دي: اِذَا اَخْرَجْتَ رُوحَ الْمُؤْمِنِ تَلَقَّهَا مَلَكَانِ يَصْعَدَانِ بَهَا (قرطبي) نو د دین نه معلوم یږي چې نفس اور روح یوڅیز دي.

(۳) دویم بحث: آیا امرې ته پس د مرگ نه په قبر کېن اعاده واپس کیدل، د روح کیږي او که نه؟ جمهور علماء او اهل سنت ددې قائل دي چې اعاده د روح بدن د انسان ته په قبر کېن کیږي امام ابو حنیفه رحمته الله علیه هم تصریح کړیده په فقه اکبر کې چې: واعادة الروح الى العبد في قبره حق، او فقه اکبر دامام صاحب خپل تصنیف دي، بعض حضراتو نه دامغالطه شوې ده چې فقه اکبر دامام صاحب خپل تصنیف نه دي، حالانکه تاریخ او مسلمانان پدې شاهد دي چې دامام صاحب خپل تصنیف دي. ددې اعادي ثبوت (۱) حدیث د حضرت براء بن عازب دي چې هغه فرماني چې

مورث دحضور ﷺ سره ديو انصاري صحابي په جنازي کښ د شرکت دپاره رااووتلو. قبرستان ته راوړسيدلوليکن لا تراوسه قبرنه وؤ تيار شوې، حضور ﷺ هلته تشريف فرما شو مورثهم ورسره کيناستو، حضور ﷺ په يو طويل حديث کښ د مومن اود کافر د مريدو د کيفيت تذکره او کړه. په هغې کښ د مومن په باره کښ دا ارشاد هم مذکور دې: حَتَّى يُنْتَهَى بِهَا إِلَى السَّاءِ السَّابِعَةِ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: اَكْتُبُوا كِتَابَ عَبْدِي فِي عِلِّيْنِ وَاعْبُدُوهُ إِلَى الْأَرْضِ فَإِنِّي مَنَّاخِلَقْتُهُمْ وَفِيهَا أُعِيدُهُمْ وَمِنَهَا أُخْرِجُهُمْ نَارَةً أُخْرَى فَنَعْمَادُرُّوهُ فِي جَسَدِهِ فَإِيَّاهُ يَلْجَأُ فَيُجْلِسَانِهِ، يَقُولَانِ لَهُ مَنْ رَبُّكَ... (ابن کثير، احمد).

(۲) مسند احمد يو روايت کښې دي: فتر سل من السماء، ثم تصير الى القبر، فيجلس الرجل الصالح، يعني روح د آسمان نه واپس راوليرلې شي، بيا قبر ته لاړ شي او بيا بنده صالح کينولې شي. د دې روايت نه هم معلومېږي چې د روح اعاده کيږي، حافظ ابن تيميه رحمه الله دې روايت متعلق په حواله حافظ ابو نعيم اصفهاني ليکي: هذا الحديث متفق على عدالة ناقله (شرح حديث النزول، بحواله تسكين الصدور).

(۳) امام قرطبي رحمه الله په (التذکره کښې) حوالې د حافظ ابو نعيم سره د حضرت جابر ﷺ روايت نقل کړيدي چې دهغې په آخر کښ دادي وترؤ الروح الى جسده نو ددې رواياتونه معلومه شوه چې په قبر کښ اعاده د روح کيږي اود ادا کثرا هل سنت والجماعت عقیده ده. بعض حضرات فرماني چې د آيت مذکوره: فَيَمْسُكُ الَّتِي قُضِيَ عَلَيْهَا الْمَوْتُ دليل دې په دې چه اعاده د روح نه کيږي، کچرې اعاده د روح اومنلې شي نو ددې آيت سره به نې منافات اومخالفت راشي، اودغه شان رُبْنَا امْتَنَا اثْنَيْنِ وَاحِيَيْنَا اثْنَيْنِ (مومن: ۱۱) هم په عدم اعادې باندې دلالت کوي، ځکه کچرې اعاده د روح اوشي نوبيا ژوندې کيدل به دوځله نشي بلکه درې به شي.

جواب: دادي چې دايوه عظيمه مغالطه ده، ځکه چې اعاده د روح په دوه قسمه ده، يوه هغه اعاده ده لکه نائم ته چې کيږي په وخت د بيدارۍ کښ چې په هغې سره حيات دنيوي راځي نکه وَيُرْسِلُ الْآخِرَى کښ چې ذکر شو، دويمه هغه اعاده ده چې عارضي او خفيه وي په طريقه د حلول ديدن سره نه وي، بلکه يو ضعيف حيات وي چې په زوال سره نې تعبیر په مرگ سره نه کيږي. نو په ايت کریمه کښ چې د کوم عدم اعادې ذکر دې يابه "احييتا اثْنَيْنِ" کښ چې کوم ذکر دې، نو ددینه قسم اول مراد دې اوداخو مسلمه ده چې دغه شان اعاده مري ته نه کيږي بلکه

دادویم قسم اعاده ده، نوددی وجه نه داعادی ذروح ددی آیت سره هیخ منافات اومخالفه نشته دی

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلْ أُولَئِكَ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ

آبادوئ نیولی دی ماسوی دالله تعالی نه نورسفارشیان، ته اووايه آیا اگر که دوی نه وي مالکان

شَيْئًا وَلَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ

دهیخ خیزاو نه په څه پوهیږي. ته اووايه الله ﷻ له ده اختیار دشفاعت تول، هغه لره ده بادشاهی

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا ذَكَرَ اللَّهُ وَحْدَهُ

د آسمانونو او د زمکې، بیابه هغه طرف ته تاسو واپس بوتلی شئ، او کله چې یاد کړي شي الله تعالی تن تنها

اِسْمَآزَتْ قُلُوبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذَكَرَ

نوفرت وکړي او ترې پرېزو نه ده هغه کسانو چې ایمان نه راوړي په آخرت باندې، او کله چې یاد کړي شي

الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٣٢﴾ قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ

هغه چې ماسوی دالله ﷻ نه دي نودغه وخت دوی ډیر خوشحاله وي. ته اووايه یا الله چې پیدا کونکې ئې

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَلِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ

د آسمانونو او د زمکې عالم ئې په غیب او په ښکاره، ته فیصله کوي

بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٣٣﴾

په مینځ د ښکاره گانو خپلو کښ په هغې کښ چې وو دوی په هغې کښ اختلاف به ئې کولو

﴿أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ﴾ ام منقطعه ده دپاره داضراب دي، او اضراب یا ابطالی

دي چې ابطال کوي د مضمون د یتفکرون یعنی دوی فکر چرته کوي دوی خو من دون الله شفعا گنړي، او یا اضراب انتقالي دي، ما قبل کښ د مشرکینو شرکيه عقائد و بطلان و د

اوس د هغوئ اعداړو بطلان دې اوزجر دې ورته، چې دوى وائى مونږ خپل معبودان اله نه گنړو، بلکه صرف شفعا تى گنړو. الله ﷻ فرمائى چې شفيع گرځيدلو دپاره خوهم څه حيثيت اوصلاحيات پکار دې، اودابتان خو نه دڅه شى مالکان دى چې په هغې سره ئى سره رعب اودبدبه وى اونه پکښ څه عقل شته، چې د هغې وجهې نه ورته څه مقام مرتبه ميلاؤشى.

﴿قُلْ أُولَئِكَ كَانُوا فِي هَٰمَزَةٍ اسْتَفْهَامٍ مَدْخُولٍ بَارِهٍ كُنْزٍ دُنُوِيَانُو دوه راڼى دي (۱) يودا چې دې مدخول لوکانوا دې اصل کښ داسې وو "و ا لو کانوا" چونکه همزه استفهام دصدارت کلام تقاضه کوى نودې وجهې نه واؤمقدم کړې شو (۲) دويمه، ائې داده چې دې مدخول محذوف دې: اي ايشفعون ولو کانوا، اول قول زيات غوره دې.

﴿قُلْ لِلّٰهِ الْشَّفَعَةُ جَمِيعًا﴾ دا ددوى يو بل عذر جواب دې چې دوى وائى زمونږ شفعا، بتان نه دى چې تاسو وائي چې لايملكون شيئا ولايمقلون، بلکه هغه مقرب اشخاص هم دي چې د هغوئ په شکلونودوى بتان جوړ کړي وو، نو جواب قوينه اوشو چې دشفاعت واک اختيار صرف الله ﷻ سره دي، دهغه مرضى نه بغير څوک نه سفارش کولى شى اونه داچا سفارش قبليدې شې او هغه مرضى په دوه شرطه سره مشروط ده (۱) شفيع اهل وى دشفاعت، چې هغه انبياء او صلحاء د امت دي (۲) مشفوع له اهل وى دشفاعت، او هغه مؤمنان دى نوکه دوى خپل شفعا شيطانان اوجنات گنړى نودواړه شرطونه نشته، اوکه انبيا او مومنان امت گنړى نودويم شرط نشته.

﴿لَكُمْ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ تعليل دې دماقبل چې اختيارمند دشفاعت صرف الله تعالى ځکه دې چې دتول کائناتوحکومت اوبادشاهي صرف دالله تعالى دپاره ده، پخپلې مرضى سره پکښ تصرف کوي نو دشفاعت اختيار هم صرف الله تعالى سره دي، ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ تَرْجَعُونَ﴾ عطف دې په الله الشفاعة جيمياعنى صرف الله ﷻ ته به ستاسورجوع کيږي، بيا به دبرسره هلته دا معبودان اوشفعا نه وى. (روح).

﴿وَإِذَا دُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ﴾ داشکوه ده دحال دمشرکانونه، چې ددوى عجيبه حال دې چې کله دوى ته اوويلې شي چې صرف ديوالله ﷻ عبادت کوئ اوصرف ديوالله ﷻ نه هرڅه کيږي مخلوق نه هيڅ نه کيږي، نوددوى زورونه خفه اومتنفره شي، اوچې کله دغير الله دعبادت اجازت

ورکړی شي او د زیارتونو تذکرې وکړی شي نو بیا دوی خوشحاله وي. ﴿ذُکِرَ لِلَّهِ وَحْدَهُ﴾ یعنې یواځې الله ﷻ ذکر شوی او د دوی آله ورسره ذکر نشی یاد او نیلې شی چه الله یو دی او هغه سره څوک شریک نشته. (کبیر) ﴿أَشْمَأَزَّتْ﴾ ای انقبضت و نفرت، مشتق دې د اشمئزازنه چې زړه د غیظ او د غیم نه داسې ډک شي چې دهغې د وچه نه په مخ کېن چوړونه پیدا شي، ان یمنلې غیظاً و غماً یقینض عنه ایدیم الوجه کما یُشاهد فی وجه العابس المحزون (روح المعانی).

﴿وَإِذَا ذُکِرَ الَّذِينَ مِنْ قُودِمَةٍ﴾ یعنې چې د الله تعالی نه ماسوا د دوی د معبودانو باطلې تذکرې او کړی شي یاد الله تعالی د قدرت سره سره د دوی د معبودانو تذکره هم او کړی شي، نو بیا دوی دیر خوشحاله شي ﴿يَسْتَبْشِرُونَ﴾ استبشار، نه مشتق دې، مقابل دې د اشمئزاز چې د خوشحالی اثرات ټپي په مخ کېن ښکاره شي.

﴿قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ﴾ د اداویمه تفصیلي ثمره ده د ماقبل دلائلو، یعنې چې د دومره دلائلو باوجود دوی نه مني نوای پیغمبره بیاته د ادعا کوه، ای د آسمانونو اوزمکې پیدا کونکې ذاته ای په پټ او ښکاره هر څه باندې باخبر ذاته، ته مونږ په هدایت قائم اوساتی اوزمونږ او د مشرکینو په مینځ کېن عملی فیصله او کړی. اللهم منادی موصوف ده اوقاطر السموات، ټپي صفت دې، انت محکم مقصود بالندا ده لفظاً خبر دې خو معنا انشاء دې ټپي احکم بین عبادک او یا مقصود بالنداء په اخر کېن مقدره ده چې اقصی حاجتې یا اهدی لما اختلفت فيه من الحق، دې، او دا په حدیث د مسلم کېن د حضرت عبد الرحمن بن عوف ؓ نه مروی دي چې ما د حضرت عائشه ؓ تپوس وکړو چې حضور ﷺ به د شپې مونږ (یعنې د تهجد مونږ) څخه نه شروع کولو، نو هغې اوفرمايل چې کله به حضور ﷺ د تهجد مونږ دپاره پاسیدونود ادعا به ټپي ویله، اللهم رب جبرئیل و میکائیل و اسرافیل، فاطر السموات و الارض عالم الغیب و الشهادة انت محکم بین عبادک فیما کانوا فيه یختلفون، اهدی لما اختلفت فيه من الحق باذک انک تهدي من تشاء الی صراط مستقیم (قرطبي) او سعید بن جبیر ؓ نه فرماني چې څوک دا آیات تلاوت کړي اودهغې نه بعد دُعا او کړي اقصی حاجتې او اوائی نواله تعالی به ټپي سوال قبوله وي (قرطبي).

وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ

او کجړې شي د هغه خلقو د پاره چې ظلم (شرک) شي کړيدې هغه څيزونه چې په زمکه کې دي ټول او په مثل د هغې

مَعَهُ لَا فَعْتَدُوا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَبَدَا

نور د ور سره شي خامخابه فديده ورکړي په هغې سره د ناکاره عذاب نه په ورځ د قيامت، اورا ښکاره به شي

لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ۝ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ

دوى ته د طرفه د الله تعالى نه هغه عذاب چې دوى به نې گمان نه کولو. اورا ښکاره به شي دوى ته سزاگانې

مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ۝

د هغه بد عملونو چې دوى کړي وو، اونا زل به شي په دوى هغه عذاب چې دوى په هغې پورې توفې کولې.

فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا نَادِيًا إِذَا حَوْلُهُ

پس هرکله چې ورسېږي انسان ته څه تکليف نو بده وخت کېن سوال کوي زموږ نه، بياچه کله ورکړه موندنه ته

بِعَمَةٍ مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ

نعمت د خپل طرف نه، نو وائي چې بيشکه را کړې شويدې ماته د نعمت زما په علم باندې، بلکه دا امتحان دې

وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

خو ليکن اکثر د دوى نه نه پوهيږي په تحقيق سره کړي وي دغه شان خبرې هغه کسانو چې مخکې وو د دوى نه،

فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا

نو فائده ورنکړه دوى ته هغې عملونو چې دوى کول، نو اورسيدې هغوى ته سزاگانې د هغه

كَسَبُوا ۖ وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ ۖ

عملونو چې دوى كړي وؤ، اوهغه كسان چې ظلم شركمني كړيدي ددوى (اهل مكور) نه

سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۖ وَ مَا لَهُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾

زرده چې اوبه رسيږي دوى ته هم سزاگانې دهغه عملونو چې دوى كړيدي، اونه دي دوى عاجزه كونكي الله ﷻ لره

﴿وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا دَاتَخْوِيفٍ آخِرِي دې، مشركانو ته، چه دقيامت په ورځ كله

دمشركانو جهنم ته دتلو فيصله اوشى نو دوى به دومره بدحاله وى چه فرض كړه كچرته دزمكې ټولې خزانې بلكه ددې هومره نورې ورسره وى او دغه ټولى دخپل ځان د خلاصولو

لپاره وركوى ليكن بيا به ترې هم نه قبليري، دخپل شرك سزا به ورته خامخا ميلاويږي. ﴿وَوَيْدَا

هُم مِّنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا﴾ مانته مرادعقوبات دي، يعنى دكومو سزاگانو نه ئى انكار كولو

هغه به ورته ښكاره شى حضرت سفيان ثوري رحمه الله فرمائي داآيت درياكارانو متعلق دې، چې

دقيامت په ورځ به دوى ته ددوى گمان نه خلاف سزاملاوشي.

﴿وَوَيْدَا هُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا﴾ دسيئاتونه مراد اثار دسيئاتودې مانهمصدريه دې او اضافت

دسيئات بياني دې، يعنې ښكاره به شي دوى ته آثار دگناهونودوى.

﴿فَلَمَّا مَسَّ آلَاسْنِ ضَرْبُ﴾ دابيل زجر دې بطور شكوه، دالانسان مرادياجنس انسان دې، او

مقصوداخبار د صفت غالبه دانسان دې چې داصفت اكثر په مشركانو كښ پيدا كيږي، ياورنه

انسان كافر مراد دې، ﴿قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ﴾ ائنادحصردپاره دې، يعنې ندې راكړې شوې ماته هيڅ

نعمت نعمتونونه مگر ﴿عَلَىٰ عِلْمٍ﴾ اى عل علم مني بوجوه كسبه (روح) يعنې ددې نعمت نسبت

خپل كسب اوهنر ته كوي چې داماته ذهنربوجه ملاؤشويدې، اوعلى علم من الله تعالى به

وباسيځاي، يعنې دالله تعالى عالم وويه ماچې څه لائق اواهل ووم ددې نعمت، ﴿أُوتِيتُهُمْ﴾ كښ

ضمير دمذكرا جمع دې نعمت ته په اعتبار دمعنى ځكه نعمت په معنى د انعام دې اويابه تاويل

د نبيانو سره ورته راجع شوې دې ﴿بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ﴾ رددي دماقبل قول دانسان، چه دامال ورته مونږ به طور امتحان ورکړېدې چه شکرادا کوي او که ناشکري، داسې نه ده لکه دې چه گنډې ضمير دهي راجع دې نعمت ته باعتباراللفظ، ﴿وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ نه پوهيږي پدې چې داملاویدل دمال اودنعمتونو امتحان دې.

﴿قَدْ قَالُوا﴾ داتخويف دنيوي دې، ضمير منصوب د﴿قَالُوا﴾ راجع دې، انباوايته على علم، ته ﴿الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ نه مراد قارون او قوم، هغه دې چې وئيلي وو، انباوايته على علم حندي (القصر: ٧٨) ﴿فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ﴾ مانا يانافيه ده، او ﴿مَا كَانُوا بِتَكْيُوسٍ﴾ نه مراد مالونه او اولادونه دي يا ورته کفراو غلط عقائد مراد دي، يعني هغوي هم دغه شان خبره کړې وه ليکن ددوي مالونو وغيره اودغه شان ددوي کفردوي لره دعذاب دالله تعالى نه بچ نه کړل بلکه فسخفنا به ويداړه الارض، اويانا ما استفهاميه ده اي: فبا الذي اغنى امواهم يعني ددوي مالونودوي ته څه فائده ورکړه؟

﴿وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ﴾ اشاره مشرکانو د مکه ته ده، اوتنبیه ده ورته ﴿سَيُصِيبُهُمْ سَبَقُتْ مَا كَسَبُوا﴾ دې نه يا عذاب دنيوي مراد دې، چنانچه دقحط په صورت کښ په دوي باندې، وه (٧)، کاله راغلې وواودغه شان په بدرکښ ورته اويانا (٧٠)، کسان قتل شوي ووياعام دې دنيوي او اخروي دواړه ورته مراد دي.

أَوْ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ

آبادوي نه پوهيږي چې بيشکه الله تعالى فراخه ورکوي رزق هغه چاته چې ئې خوښه شي اوتنگوي ئې، بيشکه

فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ يُعْبَادِي الَّذِينَ

پدې کښ خامخا دلائل دتوحيددي هغه قوم دپاره چې ايمان راوړي. ته اوايه اي بندگانو څما هغه چې

اَسْرَفُوا عَلَى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ

زياتي موکريدي په ځانونو خپلو ، مه ناميده کيږئ د رحمت دالله تعالى نه. بيشکه الله تعالى معاف کوي

الذُّنُوبُ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٢٠﴾

گناهونه ټول بيشکه هم هغه بخښونکي مهربانه دي.

﴿اَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ﴾ داشپيرم دليل عقلي دي، چې درزق تنگي اوفراخي دالله

تعالی په اختيار کښ ده چاته ئي چې خوښه شي فراخه کوي ئي ورته اوچاته ئي چې خوښه شي تنگي ورباندې راولي، نوپديکښ دهر مؤمن دپاره واضح اوبښکاره نشانات دي پدې چې الله

تعالی واحدلاشريك ذات دي اودهرڅه اختيار صرف الله تعالى سره دي، ﴿قُلْ يَعْبادِيَ الَّذِينَ

اَسْرَفُوا﴾ داترغيب دي راولودايمان ته، ددې آياتونوپه شان نزول کښ مفسرين ديراقول

ذکر کړي دي چې هغې خلاصه دده چې اسلام ته ترقی اواستحکام ميلایدلونه ورستو، ډير مشرکين داسې وؤ چې هغوی باندې داسلام حقانيت واطح شو او اسلام ئي راولړ غوختل خوداخذشه وه ورسره چې مونږ خوديز گناهونه کړي دی اسلام خلاف خو جنگونه اومسلمان خوقتل کړي دی نوآيا زمونږ داسلام راولړو اعتبار به اوکړې شي اوکنه؟ نو الله ﷻ ورته په دې آيت کښ ترغيب ورکوي چې ايمان راورئ په ايمان راولړو سره، څومره هم لوی گناه وي هغه الله ﷻ معاف کړي. دسعیدبن جبیر اودابن عباس ؓ روايت دي چې څه خلق داسې وؤ دشرکانونه چې ناحق قتلونه ئي کړي وؤ اوديرني کړي وؤ اوزناگانې ئي کړې وې اوديرني ئي کړي وې، دحضور ﷺ په خدمت کښ حاضر شول اوعرض ئي وکړو، چې کوم طرف ته چې ته دعوت ورکوي نو هغه خوديرينه دي ، ليکن ته مونږ ته خبرا کړه چې کچرې مونږ مسلمانان شونواياز مونږ توبه به قبلېږي؟ نو الله تعالى دآياتونه نازل کړل (بخاری في التفسير).

دابن عباس ؓ نه داهم روايت نقل دي چې دآياتونه دوحشي قاتل دحضرت حمزه ؓ په باره کښ نازل دي چې حضور ﷺ هغه ته داسلام راولړودعوت وکړونوده ورته راوليگل چې څه به څنگه اسلام راولړم چې الله تعالى فرمائي: وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى (نفران: ٦٨) نو الله تعالى آيت نازل کړو چې: الْآمَنُ تَابَ وَآمَنَ (نفران: ٧٢)، نو وحشي اووي چې داخوستخت شرط دي

كيديشي چې څه ددې په پوره کولو باندې قادر نه شم، نو الله تعالى آيت نازل کړو چې ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ يَشْرَكَ بِهِ﴾ (نساء: ۴۸) نوحوشي اووي چې اوس هم ماته شک دې چې آيا ځما مغفرت به الله تعالى او غواړي او کنه؟ نو الله تعالى دا آياتونه نازل کړل نوحوشي ايمان راوړو، (قرطبي) شان نزول ددې آيت اگر چې خاص دې ليکن حکم ئي عام دې ټولو مسلمانانو ته شامل دې.

﴿يَعْبُدُونِي﴾ د عباد لفظ اکثر د مؤمنانو په باره کښ استعماليري، لکه وعباد الرحمن الذين..... عينا يشرب بهاء الرحمن (الدهر) خودلته ترينه مؤمنان او کافران دواړه مراد دي، ﴿أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ﴾ اسراف معنی د حد نه تجاوز کول دي په هر کار کښ چې انسان ئي کوي، اگر چه مال خرچ کولو کښ د لفظ مشهور دې، نو مطلب دادې چې هغه کسان چې افراط اوزياتي ئي کړي وي په گناهونو کښ.

﴿لَا تَقْنَطُوا﴾ اول خطاب دې بندگانو ته چې د الله ﷻ رحمت بې انتها وسيع دې د گناهونو په وجه مايوسه كيږئ مه. ﴿إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا﴾ ظاهره داده چې مغفرت د ذنوبو مقيد او مشروط نه دې په شرط د توبې سره، د گناهونو معافي دوه صورته دي: يواځې انسان توبه او باسي نو دې صورت کښ آيت په خپل عموم باندې دې چې الله ﷻ هر قسم گناه په توبې سره معاف کوي خواه هغه شرک وي او که غير شرک، دويم دا چې بلاتوبه معاف شي، نو دې صورت کښ د شرک نه ماسوا نور گناهونه مراد دي، ځکه چې شرک الله ﷻ نه معاف کوي او الله لا يغفر ان يشرک او دينه ماسوا گناهونه دا د الله ﷻ په مشيت باندې موقوف دي که او غواړي نو بلاتوبه ئي معاف کړي او که او غواړي نوسزا به ورله ورکړي او دا جمله علت ده لا تقنطوا. ددې بحث حضرت والد محترم نور الله مرقد و بر د مضجعه د سورة نساء ايت (۳۵) ان تحتبوا کباثر ما تنهون کښ په تفصيل سره کړيدې نو رجوع دې ورته وشي رشد القرآن ج ۲ صفحه ۵۳ ﴿هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ تحليل دي د ان الله يغفر اللنوب جميعا.

وَأَيُّبُوا إِلَى رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ
اور رجوع وکړئ خپل رب طرف ته او تابع شئ دهغه مخکښ ددې نه چې راشي تاسوته عذاب بيا به

لَا تَنْصَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ

ستاسومدد اونكرې شى او اتباع كړئ د ښكلي هغه كتاب چې نازل شويدى تاسوته د طرفه درب ستاسونه

مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٣٩﴾ أَنْ تَقُولَ

مخكين د دينه چې راشي تاسوته عذاب ناڅاپه او تاسوبه نه پوهيږئ دپاره ددې چې اونه واني

نَفْسٌ يَحْسَرُ لِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ الشَّاعِرِينَ ﴿٤٠﴾

يونس هائي افسوس! په کوتاهي زما په حق د الله تعالى کښ او بيشکه چې وؤم خه د مسخرې کونکونه

أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَهِّينَ ﴿٤١﴾ أَوْ تَقُولَ

يا دا اونه وائي که چېرې الله تعالى هدايت کړې وې ماته نو خامخابه ومه خه د متقيانو نه يا دا اونه وائي

حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ

په هغه وخت کښ چې اوويني عذاب ، هائي افسوس چې وې مالره واپسي دنيا ته نوشم به زه د

مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٢﴾ بَلَى قَدْ جَاءُكَ إِلَهِي فَكَذَّبْتَ بِهَا

نيکوکارانو نه بلکه ثابته ده داخبره چې راغلي وؤتاته آياتونه زما نو تکذيب وکړوتابه هغې

وَاسْتَكَبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٣﴾

او تکبردى وکړواو وې ته د کافرانو نه

﴿وَأَيُّبَا إِلَى رَبِّكُمْ﴾ دويم خطاب دې او پدې کښ ترغيب او امر دې توبې طرف ته، چې الله

ﷻ ته رجوع او کړئ د معاصيؤنه اعراض او کړئ او خپل عبادت الله ﷻ لپاره خاص کړئ توبه کول د گناهونو نه واجبه ده، ليکن ددې حکم منافات نشته دي ددې سره چې حصول د مغفرت بغير د توبې نه هم کيږي، انابت رجوع بالکليه ته وائي چې انسان دهر قسم گناه نه ځان بالکل پاک کړي او ځان خالص الله ﷻ ته پيش کړي. فرق په مابين د قاتل او د غنيب کښ دادې چې

تائب رجوع کوي دوجه دَعْقوبه نه، اومنيب رجوع کوي دوجه دَمَجِبَت دَالله ﷻ نه.

﴿وَأَسْلِمُوا﴾ **دويم خطاب** دې، چې اطاعت او کړئ دالله ﷻ او احکامات ئي اومني، **انابت** او **اسلام** کښ دوه فرقه بيان کړې شوی دی: (۱) انابت کښ تخلیه ده، چې خان دکفر وشړک او گناهونو نه پاک کړئ، او اسلام کښ تخلیه ده چې تصديق او نيک اعمالو سره خان مزین کړئ، (۲) انابت تعلق زړه سره دې او اسلام تعلق اعضاؤو سره دې، ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمْ بِتَنْبِيهِ﴾ ده په سرعت اوپه جلدئ کولوپه توبه کښ، چې دمرگ نه مخکښ دشرک اومعاصيؤنه توبه اوباسئ.

﴿وَأَتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ﴾ **دا څلورم خطاب** دې چې قرآن دخپلې زندگئ منشور جوړ کړئ او دهغې په تعليماتو باندې عمل کړئ **بِنَحْمِ دَلِيل وَحْي** دې، د﴿أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ﴾ نه مراد قرآن دې، او قرآن ته﴿أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ﴾ پدې اعتبار سره اووئيلې شوچې څومره کتابونه، تورات، زبور، انجيل چې دالله تعالی دطرفه نازل دي په هغه ټولو کښ قرآن احسن دې.

﴿أَنْ تَقُولَ﴾ **دا دماقبل خطاباتو** «انبيو، اسلموا، اتبعوا» علت بيان دې يعنی انابت او قرآن اتباع ځکه اوکئ چې داسې نه صبا بيا دافسوس نه لاسونه مروړئ اوڅه درله په لاس نه درځي «ان تقول» مفعول له دې په تقدیرد مضاف سره د«انبيوا» دپاره، اي انبيوا الی ریکم کراهه ان تقول... اودلته اگرچې مفعول له او فعل معلل به فاعل يو نه دې، ځکه چې فعل معلل به فاعل جمع مخاطب دې او د مفعول له فاعل الله ﷻ دې خو د محققونو په نیز دا اتحاد شرط نه دې او کوم نحويانو په نیز چې دا شرط دې نو هغوی دامفعول له گرځوليدې دفعل محذوف دپاره اي آمرکم باتباع هذه الامور کراهه ان تقول يعنی دا احکامات می ځکه درکړل چې څه نه خوځوم چې سبا بيا څوک افسوس کوی. ﴿عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ﴾ «علي» تعليليه دې او «ما» مصدریه ده، اي: بسبب تفريطي، تفريط کوتاهي اونقصان ته ويلې کيږي، مرادورنه شرک اونورگناهونه دي. ﴿لِي جَنَّبُ اللَّهَ﴾ «جنب» تشي ته وئيلې کيږي، دلته حقيقي معنی مراداغستل متعذردي نو ددی وجهی نه مفسرينو مختلفې معنې بيان کړيدي چې په هغې کښ دوه قوله زيات صحيح

دي: (۱) يودا چې جنب نه مراد جانب دې اود دې نه پس طاعة لفظ حذف دې، ای في جانب طاعة الله، يعنى افسوس دې چې ما کومه کوتاهي دالله تعالی اطاعت په طرف تللو اودهغې اختیاره ولوکښ کړیده، نو ولته نفي دجانب اطاعت اوشوه نونفي اطاعت په طریق اولی سره ثابتیږي. (۲) دویم داچې جنب پمعنی دحق کښ دې، اوجنب کله کله دحق پمعنی کښ استعمالیږي لکه شاعروايي:

اما تتقین الله في جنب عاشق

ای في حق عاشق نو معنی به داسي چې افسوس دې په کوتاهي چې مادالله تعالی په حق کښ کړیده.

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ أَنْ مَخْفَقَةٌ مِنَ الْمُثْقَلَةِ دې، يعنى بيشکه څه ووم دمسخره کونکونه په دين دالله تعالی اوپه اهل الله او اولياء الله پوري، ﴿أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ﴾ يعنى چه بيا داسې اونه وائی چه کچرته الله ﷻ ماته هدايت کړې وې نوڅه به دشرک نه بچ شوې وم لکه بل ځای ارشاد دې لوشاء الله ماشرکنا، دادواړه تمناگانې قبل دمشاهدې دعذاب نه دي،

﴿أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ﴾ داتمناورستو دمشاهدې دعذاب نه ده، ددې وجه نه بعضي مفسرين فرمائي: چې دادرې واړه تمناگانې ديو جماعت دي چه دقيامت سختو ليدلو وخت کښ به اووينی چی خلقتو دځپلو نیکو عملونو بدلی وړکولې کيږي نو اول به پخپل تقصير باندی حسرت کوی بيا به عذر کوی چه تقصير څما دطرفه نه وؤ، بيا چه پخپل تقصير ئی علم راشی نو بيا به تمنا کوی درجوع دنيا ته، بعضي فرمائي چې دادرې واړه تمناگانې دمختلفو جماعتونو دي.

﴿هَلْ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي﴾ داجواب دې دَلْ لَوَانِ الله هداني چې دهدايت دپاره الله تعالی تاته خپل کتابونه اوآياتونه راليږلي وؤ ليکن تابه هغې تکذيب اوکړواو تکبرپوجه دی ورنه انکار اوکړو.

وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ

او یہ ورخ د قیامت بہ تہ وینی ہفہ خلق چہ دروغ نی ويلي دي پہ اللہ ﷻ مخونہ بہ نی تک توروي،

أَلَمْ تَسْ فِي جَهَنَّمَ مَقْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ۝ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا

آيانہ پہ جہنم کبہ تہکانہ دتکبر کونکو۔ اونجات بہ ورکري اللہ ﷻ ہفہ کسانو تہ چہ تقویٰ نی اختیار کریوی

بِمَقَارِعِهِمْ لَا يَمْسُهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ اللَّهُ خَالِقُ

سرہ دکامیابی ددوئ، نہ بہ رسیپی ددوئ تہ تکلیف او نہ بہ ددوئ غمزنوي۔ اللہ تعالیٰ خالق دی

كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

دھر خیز، او ہفہ دھر خیز ساتونکی دی۔ اللہ سرہ دی کنجیانی دخراند آسمانون او د زمکی،

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ۝

او ہفہ کسان چہ کفر نی کریدی پہ آیاتونو داللہ تعالیٰ دغہ کسان ہم ددوئ تاوانیان دی

﴿وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ تَرَى الَّذِينَ هَدَاخْوِفَ﴾ اخروي دي، د﴿كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ﴾ ہنہ مرادنسبت

دشريك اودولداكول دي اللہ تعالیٰ تہ، حرامو تہ حلال او حلالوتہ حرام وئیل دی ﴿وُجُوهُهُمْ

مُسْوَدَّةٌ﴾ مخونہ بہ نی توروي، یا حقیقہ چہ دابہ علامہ وي ددوئ یا مجازاً کنایہ دہ دذلت او

رسوائی نہ۔

﴿وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ هَدَا﴾ بشارت اخروي دي مؤمنانوتہ، ﴿بِمَقَارِعِهِمْ﴾ مفازہ (۱) یا مصدر میمی

دی د فاز، یغوز، فوزا اوباء دپارہ دملابست دہ ای متلبسین بمغازہم یعنی کامیابی سرہ بہ ورلہ

اللہ ﷻ نجات ورکری، او یا بء سببیہ دہ ای بسبب فوزہم یعنی کامیابی دودوچہی نہ بہ ورلہ

اللہ ﷻ نجات ورکری۔ (۲) یا مفازہ اسم ظرف دی یعنی خانی دکامیابی چہ ہفہ جنت دی، او

باء بمعنی دنی سرہ دہ۔ یعنی اللہ ﷻ بہ نی پہ جنت کبہ داخل کری اودی ذلت اورسوائی نہ

به ورله نجات ورکړی. ﴿لَا يَمَسُّهُمُ أَلْسُوهُ﴾ تفسیر دې ډېمفازنهم یعنی کامیابی ئی داده چه دوی نه به داسې مقام ورکړی چه ډهر قسمه تکلیف او دغم نه به محفوظ وی "السوء" نه مراد جسمانی تکلیف او عذاب دې، او جمله فعلیه راوړلو کښ اشاره ده دې ته چې په کافرانو به دامتجدد وی ﴿ولا هم یعزنون﴾ دینه روحانی تکلیف او عذاب مراد دې او جمله اسمیه راوړلو کښ اشاره ده دیته چې دا عذاب به کافرانو دائمی وي.

﴿اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ دا ووم (۷) دلیل عقلي دې په توحید، دې کښ ددرې امورو ذکر دې: (۱) ﴿خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ چي الله ﷻ ډهر خیز پیدا کونکې دې لهذا صرف دهغه عبادت کوئ. (۲) ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ﴾ الله ﷻ ډهر خیز ساتونکې او محافظ دې لهذا صرف هغه ته رجوع کوئ. (۳) ﴿لِلَّهِ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ الله ﷻ په خیز کښ متصرف دې او دزمکې او آسمانونو خزانو کنجیاني هغه سره دی لهذا صرف دهغه نه غواړئ. "مقالید" کنجیانو ته وائی دا لفظ عربی دې او جمع دمقلید ده، او یا معرب دې او جمع ذاقلید ده چې معرب دې دکلید نه، په فارسی کښ کنجی ته وائی.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ دا جمله په ماقبل درې وارو امورو باندې متفرع ده یعنی خالق هم الله ﷻ دې محافظ هم الله ﷻ دې او متصرف هم الله ﷻ دې دې باوجود چې څوک ایمان نه راوړی او توحید نه اختیاروی نو هغه به ډیرې غټې خساره کښ دې ﴿بیان القرآن﴾

قُلْ أَفَعَيِّرُ اللَّهَ تَأْمُرُونَنِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ۝

ته او ایدای پیغمبره! آیا بیا هم غیر دالله تعالی نه امر کوئ تاسو ماته چې زه ئې عبادت او کرم ای جاهلانو.

وَلَقَدْ أَوْحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ

او په تحقیق سره وحی کړې شویده تا ته او هغه کسانو ته چې مخکښ وؤ ستانه،

لِّئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥٠﴾ بَلِ

قسم دې كه بفرض محال تاهم شرك وكړونو خامخا برباده شي عمل ستا او خامخاشي به ته د تاوانيانو نه بلكه

اللَّهُ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٥١﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۖ

د يو الله عبادت كړه او اوسه ته د شكر كوونكو نه او د وړي قدر او نكر ودا الله تعالى څنگه چې دهغه قدر كولو حق وو

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ

اوزمكه توله به يو موټي وي د الله ﷻ په ورځ د قيامت او اسمانونه راغښتلې شوي به وي

بِإِمْرَائِهِ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٢﴾

په بشي لاس د الله ﷻ كښ، پاكي ده هغه لره اولوي دې دهغي نه چې دوي ورسره شريكوي

﴿قُلْ أَفَقَرُّ أَلَلَّةٌ﴾ هدا دريم ځل دعوه د سورة ذكر كيري، مشركانو نبي كريم ﷺ ته اووې چې اسلم

بعض اهتناو نومن بالهتك (كبيرو وغيره) ته زمونږ په بعض آلهه و باندي ايمان راوړه مونږ په ستا په

اله باندي ايمان راوړو، نواله تعالى حضور ﷺ ته حكم او كړو چې ته ورته اووايه چې (دومره

داتلونو بعد بيا هم) تاسوماته دغير الله دعبادت امر كوي، داخو دپړلوي جهل دې، نوڅكه ني

ورته په ﴿أَلَيْسَ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدَرٌ﴾ سره قدا او كړه، فاء په "افغير" كښ دپاره دتفريع ده يعنى دومره داتلو

باوجود تاسوماته دا حكم كوي "غير الله" مفعول به دې د"اعبد" دپاره، او "نامروني" په مينځ كښ

جمله معترضه ده او يا مفعول به دې د"نامروني" او "اعبد" ورنه بدل استعمال دې.

﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا نِسْمَ الْهَارِ﴾ هدا شپږم دليل وحې دې، ﴿وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ دليل نقلي دې تقدير

د عبارت داسې دې چې "اوحى اليك والى الذين من قبلك بالتوحيد" ﴿لَئِنْ أَشْرَكْتَ﴾ لام پكښ موطنه

للقسم دې او خطاب يا صرف حضور ﷺ ته دې، ياهرني ته دې باعتبار كل واحد، ليكن دا كلام

على سبيل الغرض والتقدير دې، يعنى داشرك كول داسې ناقابل معافي جرم دې چې كچرې

بالغرض والمحال دپيغمبر نه هم صادر شي نو معافي ورته نشي كيدې او ټول نيك عملونه به ني

برباد شي، نوډبل چاخه حيثيت دې، داسې په (و لو اشركوا لحبط عنهم: انعام: ۸۸) كښ هم تير شويدي. ﴿لَيَخْبَطَنَّ عَمَلُكَ﴾ ايت مستدل دې داخنافو دپاره پدې چې په ارتداد سره اعمال سابقه باطليري، داخنافو او دشوافعو په مينځ كښ دامسئله مختلف فيه ده او تفصيل ئي حضرت والد محترم نورالله مرقده په تفسير دسورة بقره آيت (۲۱۸، ج ۱ صفحه ۳۵۵) كښ كړيدي.

﴿هَلِ اللَّهُ فَاَعْبُدْ﴾ جواب دې دمطالبې دمشركانونه چې حضور ﷺ ته ونيلي وو، اسلم بيمعزي آهنتا، 'بل دپاره دا ضراب ابطال دې يعني شرک پريگده. صرف خما عبادت كوه، او خما شكر گزار بنده جوړه شه.

﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ﴾ داشكوه ده، يعني څنگه چې دالله ﷻ تعظيم خن وو، دې مشركانو هغه شان تعظيم اونكړو، بلكه مخلوقات ئي وسره شريك او گرځول ﴿قَدَرُوا اللَّهَ﴾ بمعني د'ما عظموا الله' سره دې، يعني دوى د الله تعالى قدر او تعظيم نه دې كړې په حق قدر او تعظيم سره، ﴿حَقُّ قَدْرِهِ﴾ مفعول مطلق دې، په اصل كښ قدره الحق دې، اضافت دصفت شوې دې موصوف ته.

﴿وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ﴾ دې كښ د الله ﷻ عظمت شان بيان دې، چې قيامت په ورځ به ټوله زمكه د الله ﷻ په موتي كښ پرته وي او د آسمانونه د انظام به نه وي، بلكه دا ټول به راټول كړي شوي وي، او دالله ﷻ دلاس نه به راتاډوي. هيڅ څوك به ترينه رپ نشي وهلې. **فانده ۱:** زمكه چونكه وړه ده او روگې خيز خلق په موتي كښ رابند كړي نو ځكه دې سره د 'قبضة' ذكر اوشو، او آسمانونه چونكه لوي دي اولوي خيز په موتي كښ نه راځي، بلكه خلق ئي لاس كښ اخلي اولاس نه ئي رانغاړي نو ځكه دې سره 'مطويات بيمينه' ذكر اوشو. نو دې كښ دمخلوق محاورې اعتبار شوې دې اگر چه الله ﷻ ته هيڅ هم لوي نه دى.

فانده ۲: قبضة، بيمين وغيره الفاظ دمتشابهاتو نه دې چې معنى ئي الله ﷻ نه سوا بل چاته نه ده معلومه، متقدمينو مسلك دې متعلق تفويض دې في اول وهله او متاخرينو او متكلمينو مسلك تاويل دې.

﴿سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى﴾ دادمخكښ تير شوؤ دلائلو شمره ده، دتير شوي دلائلونه دامعلومه شوه

چې الله تعالى واحد لا شريك ذات دي، دهر قسم شريك نه منزه دي.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ

اوپوكل به اوكرشي په شپيلن كېن نوبې هوشه به شي هغه څوك چې په اسمانونو كېن دي او هغه څوك چې

فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيْهِ

په زمكه كېن دي مگر هغه څوك چې خوښه وي د الله ﷻ بيا به پو كړشي په هغې كېن

اٰخَرٰى فَاِذَا هُمْ قِيٰٰمٌ يَّنْظُرُوْنَ ﴿٨﴾ وَ اَشْرَقَتِ الْاَرْضُ

دويم ځل پس بيا به تول خلق ولاړوي گوري به او روښانه به شي زمكه د محشر

بِنُورٍ رَّبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتٰبُ وَجِئَءَ بِالنَّبِيِّنَ وَالشُّهَدَآءِ

په نور رب خپل سره، او كيخودلي به شي عملنامې، او را به وستلې شي نبيان او گواهان

وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٩﴾ وَوُفِّيَتْ

او فيصله به وكرشي په مينځ د دوى كېن په عدل سره او په دوى به ظلم نه كيږي، او پوره به وركړشي

كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿١٠﴾

هر نفس ته بدله دهغه عملونو چې ده كړي وي او الله تعالى ښه پوهيږي په هغې عملونو چې دوى نې كوي.

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ ديكېن د الله ﷻ عظمت شان يو بل مظهر ذكر كيږي نفخي نه مراد

نفخه اولی ده، چې هغې سره به تولو ژوندو ته مرگ راشي، البته دا اشكال قابل غور دي، چې حديث كېن د دې صعقي په مرو باندې طاري كيدل هم ثابت دی، نو په مرو باندې مرگ څنگه راځي، لكه مسلم شريف «رقم الحديث ۲۳۷۳»، كېن دې چې يو يهودی دې الفاظو سره قسم اوخوړو: والدي اصطفى موسى على البشر قسم په هغه ذات چې موسى ﷺ له نې په تولو انسانانو فضيلت وركړې دي، صحابی اولار وو، نو هغه ورله سپېره وركړه او ورته اوونيل چې نبي كريم ﷺ موجود دې اوته داسې خبرې كوي، هغه يهودی نبي ﷺ ته شكایت او كړو، نو

نبی ﷺ په دې ډیر خفه شو او اوښی فرمائیل: چې صور په پوه کړې شی اوزمکه آسمانونه کښ څومره مخلوقات دی هغوی باندې به صعقه طاری شی سوا دهغه کسانو نه چې هغوی باندې الله ﷻ طاری کول نه غواړي، بیا به دوباره صور او هلي شی نو ټولو نه اول به څه راپورته شم چې اوگورم نو موسی ﷺ به عرش نیولې اولاروی، ماته داپته نشته چې په موسی ﷺ دا بالکل طاری شوې نده ده کوه طور صعقي په بدله کښ اوکه طاری شوې ده خو ځمانه مخکښ را اوچت شوې دي.

نو دینه معلومېږي چې دا صعقه به په انبیاؤو طاری کيږي خو موسی ﷺ باره کښ ورته تردد او شو چې دې به ترینه مستثنی وی اوکه ده باندې به هم طاری کيږي، نو انبیا ء خو وفات شوی دی، نو هغوی باندې دوباره مرگ مطلب څه شو؟

مفسرینو او محدثینو ددې اشکال متعدد جوابونه کړي دي:

(۱) علامه عینی رحمۃ اللہ علیہ په شرح بخاری عمدة القاری کښې ترینه دا جواب کړې دې چې انبیاؤو مرگ دعا موخلقو مرگ په شان نه دي، حقیقت کښ هغوی ژوندی وی. صرف انتقال شوی وي دیو دارنه بل دارته. جسمونه د هغوی بالکل محفوظ وي، نو دې وجهې نه دا صعقه به هغوی باندې هم اثر کوی، نو کوم خلق چې په مخ ده زمکه ژوندی وی نوهغه به ورسره مړه شی او چې کوم انبیا ء دی په قبرونو کښ هغوی باندې بې هوشی طاری شی.

(۲) بعضو ترینه په دې سره ځان خلاصولو کوشش کړې دې چې نفخې درې دي: (۱) نفخه اماتت (۲) نفخه بعث (۳) نفخه فزع، چه دابه دژوندې کیدلو نه روستې وی، نودلته مراد د نفخې نه نفخه فزع ده لیکن دا قول انتهابي ضعیف دي.

(۳) دریم قول چې هغه زمونږ اګابرو اختیار کړې دې دادې چې آیت کښ د نفخه اولی ذکر دي، چې دا کله او وهلي شي نو اول به ورسره گېرا هت طاری شی، هغې نه بعد چې کوم څیزونو کښ دفنا او مرگ قبولو صلاحیت شته، هغوی باندې به مرگ طاری شی، نو دې سره به دنیا کښ څومره ژوندی وی هغه به مړه شی، او کومو کښ چې مرگ قبولو صلاحیت نشته، بلکه روح، هغې باندې به بې هوشی طاری شی، او د مرگ ساعت نه واخله تردې وخته پورې چې کوم احساس او شعور ورته کیدلو د عذاب او نعيم هغه به دې موده کښ ورته نه کيږي. (فیض الباری،

تفسیر عنای، تکملة فتح الملهم)

﴿لَا مَن شَاءَ اللَّهُ﴾ یعنې څنې کسان به داسې وی چې هغوی به الله ﷻ ددې صعقي نه محفوظ

ساتي، قرآن وحديث کتب ددوئ هيڅ تعيين نه دي راغلي لهذا راجحه خبره داده چې دادي په خپل ابهام پريخودلې شي البته ځنې مفسرينو نه ددې تعيين باره کښ اقول منقول دي (۱) دينه مراد د جنت حوري او ولدان دي (۲) دينه مراد شهدا دي وغيره مانا الاقول

﴿ثُمَّ نُفِخْ فِيهِ أُخْرَىٰ﴾ نفخه يي ثانيه ورته مراده ﴿فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ﴾ قيام جمع تڪسير د قائم ده لکه - نصار - جمع تڪسير د - ناصر ده، يعني ټول خلق به راژوندي شي اورا پابه سي ﴿يَنْظُرُونَ﴾ اي: ينتظرون امر الله، د الله تعالى د امر انتظار به کوي، يا پمعني د نظر سره دي يعني يو طرف ته بل طرف ته به گوري.

﴿وَأُشْرِقَتِ الْأَرْضُ بِنُورٍ رَبِّهَا﴾ د يکښې د الله تعالى عظمت شان يو بل مظهر ذکر کيږي، د الارض نه زمکه د محشر مراده، يعني کله چې به الله تعالى ميدان حشر ته د حساب کتاب دپاره تجلي وکړي، کياليق بشانه، نوزمکه د محشر به ټوله روښانه شي په نور د الله تعالى سره، يا ﴿يُنُورُ رَبِّهَا﴾ کنايه ده د عدل وانصاف نه، اي: بعدل ربها (قرطبي، کيږ وغيره) يعني د الله تعالى په عدل سره به روښانه شي اوتياږي د ظلم به ختم شي لان الظلم ظلمات

﴿وَوُضِعَ الْكِتَابُ﴾ "الکتب" نه مراد اعمال نامې دي، يعني اعمال نامې به د خلقو په لاسونو کښ کيخودلې شي، چاته په بي لاس کښ اوچاته په چپ لاس کښ، نو د اکنايه ده د شروع کيدو د حساب نه،

﴿وَجَاءَتْ بِالنَّبِيِّينَ﴾ انبياء کرام به د گواهي دپاره راوستلې شي، کفوله تعالى: يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمَائِدَةَ (۱۰۹) فکيف اذا جئنا من کل امة بشهيد وجئنا بك (النساء: ۲۱)

﴿وَالشُّهَدَاءُ﴾ جمع د شاهد ده گواه ته وائي يعني گواهي گونکي به راوستلې شي اوقیامت په ورځ د یرگواهان وی: (۱) انبياء گرام: کيالي قوله تعالى: فکيف اذا جئنا من کل امة شهيدا وجئنا بك علی هؤلاء شهيدا (۲) فوشتي: کيالي قوله تعالى: وجاءت کل نفس معها سائق وشهيد (۳) امت معموديه: کيالي قوله تعالى: لتکونوا شهداء علی الناس (۴) اغضاء و انداموله: کيالي قوله تعالى: اليوم نختم علی افواههم

ونكلمنا ابيهم وتشهد ارجلهم. (۵) وھكہ : كہا في قوله تعالى : يومئذ تحدث اخبارها

﴿وَقُضِيَٰ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ﴾ اى بالعدل ﴿وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾ پھ چاہہ ظلم نہ کيڙي چھ ثواب ورتہ کم ملاوڙي، يا ورتہ سزائياتہ ملاوڙي، بلڪہ هريوکس تہ بہ دڦلو عملونو پورہ پورہ بدلہ ور کولھ کيڙي، ﴿وَهُوَ اعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ﴾ بتعليل دھ دما قبل چھ دڦلو پھ مينڻ کڻي پھ عدل سرہ فيصلہ کيڙي، پھ چاٻاندي بہ ظلم نہ کيڙي، او هريوکڻ تہ بہ پورہ اجر ڇڪہ ملا ويڙي چھ الله تعالى پھ هر ڇھ باندي عالم اويو ھہ دھ ﴿اللّٰهُمَّ لَا تَخْزَنَا يَوْمَ جِيءَ بِالْبَيِّنَاتِ وَالشَّهَادَةِ﴾ آمين.

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۚ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فَفُتِحَتْ

اوروان بہ کرڙي کافران جهنم طرف تہ دلھ دلھ، تردي چھ کلہ راشي دوي جهنم تہ پراہہ نستلھ شي

أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَتْلُونَ

دروازي دجهنم او اوبہ وائي دوي تہ ڇو کيداران دجهنم، آيانہ ووزاغي تاسو تہ رسولان ستاسونہ چھ لوستل

عَلَيْكُمْ آيَاتٍ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا

ئي پھ تاسو آياتونہ درٻ ستاسو اوچھ يره ولى ئي تاسو دملاقات ددي ورڇھ ستاسونہ، وابه وائي دوي

بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝ قِيلَ

چھ دلھ نہ ليکن لازم شو حڪم دڦلاب پھ کافرانو باندي اوبہ ويلھ شي

ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ فَبِئْسَ مَقْوٰى الْمُتَكَبِّرِينَ ۝

چھ تنوڇن دروازو دجهنم تہ هميشہ بہ ئي پديکڻ، نو ڊيره بدہ تھکانہ دہ د تڪبر کونکو.

﴿وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ اها تخويف اخروي دھ اوتفصيل دھ دوفيت کل نفس چھ دڦلو مينڻ کڻي بہ فيصلہ اوڙي نو کافران بہ جهنم طرف تہ روان کرڙي او مؤمنان بہ جنت طرف تہ روان کرڙي، ﴿زُمَرًا﴾ جمع دزمرہ، ده، جماعت او دلھ تہ وائي، پھ کافرانو کڻي هم دلھ

نې وي، بعض سيكان، بعض هندوان، بعض عيسايان وغيره

﴿حَقَّقْ إِذَا جَاءَهَا فَتَحَتْ أَبْوُئَهَا﴾ دلته لفظ دَفْتَحَتْ بغیر دواؤنه ذکرشو، نو پدیکښ

ماره ده، چې جهنمیانوته، به دجهنم دروازې دجیل پشان به بندې وي اوچې دوئ راشي ورته به پرانستلې شي، نو پدیکښ دوه حکمتونو دي، یو داچه پدیکښ ددوئ توهین او تذلیل په اوبل داچې دجهنم دروازې بندې وي اوچې دوئ راشي نو ورته به پرانستلې شي، نو دوئ ناخاپه جهنم اووینی نوبه به گبراو شي

﴿وَقَالَ لَهُمْ خُزِّنَا﴾ دا خبره به ورته علی سبیل التویخ کوي، یعنی ملامته کوي به نې

پدیکښ هم ددوئ تذلیل دي، ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ﴾ ای من جنسکم، ستاسو دجنس نه سوته رسولان نه وؤ راغلي چې تاسو د هغوئ په خبرو باندې پوهیدلئ؟ او هغوئ ته رجوع ول تاسو دپاره اسان وؤ. ﴿لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ یوم پمعنی دوقت سره دي، ای لقاء وحقکم هذا روح، کبر یعنی تاسوئی ددې وخت نه یره ولئ، چې وخت ددخول دناردې، نو کافران به ورته رواني ﴿قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ﴾ مراد د کلمه العذاب نه فیصله دبديختی اودشقاوة ده په حق ددوئ کښ دوجه دبديختی، یعنی مونږ له ازله دبديخته وؤ کنې هدایت ټول سامان ښته میلاؤ وؤ. روح یا ورته مراد قول دالله تعالی دي ابلیس ته: لاملئن جهنم منک ومن تبعک (ص: ۸۵) ﴿عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ وضع داسم ظاهرده په موضع دضمیر باندې، اشاره ډو علت دعذاب ته

چې کفر دي، ﴿لَعَلَّ أَذْخَلُوا﴾ قائل ددې قول هم خزنه دجهنم هی لیکن ذکرني نه کړو ځکه چې مخکښ د﴿وَقَالَ لَهُمْ خُزِّنَا﴾ نه معلومېږي چې قائل ددې خزنه دي، یادوجه دتشديد ددې قول نه ني قائل مجهول اوگرځولو یا مجهول صیغه عموم دپاره ده او دې ذکر کولو کښ اشاره دینه چې دافصله به په عین انصاف باندې مبنی وی گویا هر هر څیز به داوانی چې دوئ دجهنم مستحق دی ﴿فَلَيْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ﴾ د تکبر یو قسم اعراض کول دي دحق نه او عدم انقیاد ددې درسلانو او داکفر دې نو پدې کښ هم علت دعذاب ته اشاره ده.

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا

اوروان به کړشي هغه کسان چې پرېدلي دي دخپل رب نه جنت ته دلې دلې، تردې چې کله راشي دوی جنت ته

وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ

او حال داچه پرانستلې شوي به وي دروازې دهغې او اوبه وائي دوی ته چو کیداران دهغې سلام دې دي

عَلَيْكُمْ طِبْنُمْ فَاذْخُلُوهَا خَالِدِينَ ۝ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ

به تاسو خوشحاله وسیرئ داخل شي دپته هميشه به یې پدیکېن او اوبه وائي دوی ټول تعریفونه الله لره دي

الَّذِينَ صَدَقْنَا وَعَدَهُ وَأَوْرَثْنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ

هغه چې پوره نې کره مونږ سره وعد خپله او په میراث کښنې را کره مونږ ته زمکه دجنت، تهکانه نيسو مونږ په

الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ۝ وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ

جنت کښن چې کوم ځای زمونږ خوښ وي، نو ډیر ښه دې اجر د عمل کونکو او ته به ويني فرشتي

حَافِقِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ قُضِيَ

حلقه به نې جوړه کړي وي چاپېره دعرش نه، تسبیح به وائي سره د حمد د رب خپل، او فیصله به

بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝

او کړشي په مینځ ددوی کښن په حقه سره او اوبه ويلي شي چې ټول تعریفونه الله لره دي چې رب العالمین دي

﴿وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ﴾ د ابشارت اخروي دې مؤمنانوته، مراد د سوق نه په جلدئ سره

بو تلل دي انعامونو دجنت ته نو پدیکېن دجنتیانو یواکرام دي. یا ورنه مراد مراکب (سورلئ) د

جنتیانو دي، یعنی ددوی مراکب به شړلئ کیږي جنت طرف ته والمراد سوق اهل الجنة سوق

مراکبهم (کبیر روح وغیره) ﴿زُمَرًا﴾ مؤمنان به هم دلې دلې وي، دهر ییغمبرامت به جدا جدا وي، او

دغه رنگه پاعتبار د عملونو سره به هم دلې دلې وي، بعض به صحابه رضي الله عنه وي، بعض به فقهاء وي، بعض به ائمه مجتهدين وي، بعض علماء وي، بعض طلباء، بعض شهيدان، بعض غازيان وغيره.

﴿حَقَّقْ إِذَا جَاءَ وَهًا﴾ حتى د پاره د غايت دې، او اذا متضمن دې معنی شرط لره (يعني کله چې دوئ جنت ته را اورسي، جزاء په باره کښ ډير اقوال دي).

(۱) د دې جزاء وفتح ابوابا ده او، واؤ زائد دې خو دا قول ضعيف دې، ځکه چې د واؤ د زيادت قول تائيد د کلام عرب نه، نه کيږي.

(۲) دويم قول دادې چې جزاء محذوفه ده چې هغه مُذْبُوا وَ نُفُوا ده، او وفتح ابوابا په جزاء محذوفه باندې عطف دې، او د دې تائيد د حديث نه هم کيږي چې جنتيان کله حساب کتاب نه فارغ شي او جنت دروازو ته راشي نو اول به کومې لږې ډيرې خطاگانې شوې وي هغې نه به پاک کړې شي او بيا به جنت ته داخل کړې شي صحيح بخاري، رقم الحديث: ۲۴۴۰.

(۳) دريم قول دا دې چې واؤ په وفتح ابوابا کښې د پاره د حال دې او جمله حال واقع ده په تقدير د قد سره د جاؤ واهامير مرفوع نه، او جزاء محذوفه ده، اي: دخلوها، مطلب به د آيت دا شي چې کله دوئ جنت طرف ته راشي نو د هغې دروازې به ورته د مخکښې نه کولاو وي نو دوئ به ورته ښه په عزت او اکرام سره داخل شي،

فائدة: دې آيت او د جنت عدن مفتحة لهم الابواب تحت اکثر مفسرينو دا نکته ليکلې ده چې د جنتيانو د راتلو نه به مخکښې د دوئ اعزاز او اکرام د پاره به د جنت دروازې کولاو وي، خو په دې اشکال کيږي چې احاديثو نه خو معلوميږي چې جنت دروازې به بندي وي، د جنتيانو راتلو نه ورستې به کولاو وي، لکه مسلم شريف حديث کښې راځي: انا اول من يقرع باب الجنة، چې د ټولو نه اول به څه د جنت دروازه ټکوم، بل حديث کښې راځي: انا اول من ياخذ بحلقة باب الجنة فاقمعها (صحيح ابن حبان: ۵۱، مسند ابې يعلي: ۲۹۸۹) ټولو نه اول به څه د جنت دروازې، کنده نيسم او هغه به ټکوم، او بل روايت کښې دي: انا اول من يفتح له باب الجنة (مسند ابې يعلي: ۶۶۵۱، مسند البزار: ۹۵۲۷).

دې کیفیت کتابونو کښې داسې مذکور دې چې جنتیان به د حساب کتاب نه فرغیدلو نه ورستو جنت طرف ته راشي، نو دهغې دروازې به بندې وي، نو دوی به جنت دروازه کولاولو دپاره الله تعالی ته به سفارش کښې نبي کریم صلی الله علیه وسلم پیش کړي، الله جل جلاله به دا سفارش قبول کړي او جنت دروازې به ورته خلاصې کړي، (البعث والنشور للبيهقي: ۹۰۹)

نو دې ټولو احادیثو نه معلومیږي چې جنت دروازې به اول بندې وي، ورستو به کولاویري، امام سخاوي رحمه الله په فتح القدیر شرح الجامع الصغیر (۳۷:۱) کښې په دې تفصیلي بحث کړې دې چې په هغې کښې دا درې جوابونه قابل ذکر دي:

(۱) فتح اوغلاق علی الاطلاق نه دې بلکه بعضو دپاره به بندې وی او بعضو دپاره به خلاصې وی چه کوم جنتیان ئې چې به اول جنت ته داخلېږي نو هغه وخت به دابندې وی اوکله چې دهغوئ دپاره خلاصی شی نو بیا به نه بندېږي اونورو راتلونکو جنتیانو دپاره به کولاو وی، چونکه نبي ﷺ اوفقراء مؤمنان به اول جنت ته داخلېږي نو ځکه په حدیث کښ ددروازو بندې دلو ذکر دې، او آیت کښ ددوی نه علاوه نور مؤمنان دی.

(۲) آیت کښ دروازو نه مراد دجنت منازلو دروازې دی چې هغه به مخکښ نه کولاو وی، او احادیث کښ دجنت مرکزی دروازو ذکر دې چې هغه به بندې وی.

(۳) بعضو علماؤ دې له ترجیح ورکړې ده چې آیت نه ددروازو مخکښ نه کولاولیتدل بالکل نه معلومیږي ځکه چې "مفتحة" اسم مفعول صیغه ده حال یا استقبال معنی ورکوی، او استقبال په صورت کښ خومعنی بالکل واضح ده چې آتنده به ورله کولاویري، او که حال معنی واغستې شی نو مطلب به داوی چې داخلیدلو په وخت کښ به ورله دروازې کولای، دهغه شان "وفتحت ابوابها" نه هم دا ثابتیږي، ځکه چې واؤ حالیه نه دې بلکه عاطفه دې او "فتحت ابوابها" جزء محذوفه باندې عطف دې، نو تقدیر به داسې شی: حتی اذا جاها هلوبوا ونفوا و فتحت ابوابها، او معنی به داسې شی چې کله دوی جنت ته راوړسیږي نو کومې لږې ډیرې خطاگانې دی هغې نه به پاک کړې شی او جنت دروازې به ورته کولاو کړیسی (بعض القدیر ج ۱ ص ۳۷، الكنز الثمین ج ۱۲ ص ۳۲۳)

﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَهُ﴾ مراد دوعدي نه دبعت اود اجر و ثواب وعده

ده. ﴿وَأَوْزَنَّا الْأَرْضَ﴾ الارض ته مراد زمكه دَجنَت ده. اوتعبير. ورنه په ميراث سره خكه وشو چې ارث سبب قوي دَمَلَك وي، ياپه ميراث كښ به ملاؤشوي وي دَاهِل نارنم ﴿فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَمِلِينَ﴾ ظاهره داده چې داكلام هم دَجَنِيَانودې اومخصوص بالمدح محذوف دې چې الاجر: يا الجنة دې، اى هذا الاجر (روح). بعض وائي چې داكلام دالله تعالى دې،

﴿وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ﴾ پديكښ دالله تعالى دَعظمت شان بل مظهر بيان دې چې قيامت په ورځ به فرشتى عرش الهى نه چاپيره وى اوتسبيح وتحميد كښ به مصروفه وى. ﴿حَافِينَ﴾ دحَفَّ يَحْفُ حَفًّا نه مشتق دې پمعنى دطواف كولو سره (كبير) ﴿مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ﴾ من پكښ زانددې (روح) ﴿وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾ ضمير ټولوبندگانوته راجع دې اى بين العباد كلهم بادخال بعضهم الجنة وبعضهم النار (روح) ﴿وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ قائل مومنان دي، په ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي﴾ كښ حمدپه پوره كولو دوعدي باندي وواودلته حمدپه حق فيصلې باندي دي نو تكرار نه راغې (روح).

رکوعانها (۹)	سورة المؤمن مکیة	آياتها (۸۵)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص به نوم د الله چه بیجده مهريان او دیر رحم کونکې دې شروع کوم		

ترتيبها حسب التسلسل (۴۰) وحسب النزول (۶۰)

نزلت بعد الزمر

دې سورة ته سورة غافره هم وئيلې كيږي، تسميه ددې سورة په مومنين سره او په غافره سره ظاهره ده چې دا په آيت (۳) او په (۲۸) كېنډ كړدى.

ددې سورة نه د حواميم سبعة و او د حواميم شروع كيږي. او د حواميم سبعة فضائل په ډيرو رواياتو كېنډ راغلى دي.

په يوروايت كېنډ راغلي دي چې حواميم او (۷) دي او د جهنم دروازې (طبقات) او (۷) دي. (۱) جهنم (۲) حطمة (۳) لظى (۴) سمير (۵) سقر (۶) هاويه (۷) جحيم، څوك چې دا لورواي او ايمان پرې لري، نو د جهنم په هره دروازه به يو يو سورت د حواميمو نه ولاړ وي او داسې به جهنم ته نه پريږدى، (رواه البيهقي في شعب الايمان رقم ۲۲۵۰، واستاده منقطع)

دا بن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چې، لكل شئ لباب ولباب القرآن الحواميم، چې دهرڅه يوه خلاصه وي او د قرآن خلاصه دا وه (۷) سورتونه دي،

حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه روايت دې چې الحواميم ديباج القرآن، حواميم د قرآن ديباجه ده (مستدرک حاکم: ۳۲۳۴)، او حضرت سعد بن ابراهيم تابعي نه روايت دې چې حواميم عرائس القرآن دي

مفسرين فرماني چې داسورة مومن د حواميم لباب او خلاصه ده، يعنې داسورة لب لباب دي، او ددې سورة لباب او خلاصه **﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ اتَّقُوا أَنَتَجِبَ لَكُمْ﴾** آيت ۷۰ دي، نو د ټول قرآن خلاصه داده چې **﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ اتَّقُوا أَنَتَجِبَ لَكُمْ﴾** يعنې تن تنها ځمانه حاجتونه مرادونه غواړئ حاجتونو مرادونو پوره كولوو الا صرف څه يم.

و بظ. ما قبل سورة زمر سره نى ربط دوو طريقو سره دې.

ربط نامی اسمی پہ سورۃ زمر پہ آخر کتب ددوؤ دلو ذکر اوشو، چي بوء ډله دجنت ده او بله دجهنم ده، پدې سورۃ کتب ددغه دوؤ فرقو بيان کيږي په ذکر کولو د رجل مؤمن چي دې جنتي وو، او د آل فرعون چي جهنمي وو يعني مسئله د توحيد نئي چي او منله نوهغه جنتي وو او مسئله د توحيد نئي چي او نه منله نوهغه جهنمي وو

ربط معنوی: په سورۃ زمر کتب ذکر شو چي فاعبد الله مخلصه الدين صرف د الله تعالی عبادت کوئ، نو پدې سورۃ کتب د عبادت اهم فرد چي دعاء ده دهغي ذکر او تفصيل دې چي ﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ اتَّقُوا﴾ دې.

د سورة دمضامينو اجمالي خلاصه: د سورة دوه حصي دي. اوله حصه د ابتدا نه تر ﴿هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ آيت ۲۵ پوري، دويمه حصه د ﴿قُلْ إِنِّي نُبَيِّتُكُمْ أَفْئِدَةً وَابْتَغِيَ صُلٰهَ﴾ آيت ۲۶ نه تر آخر د سورة پوري، اوله حصه کتب اول تمهيد چي په ديکبن ترغيث ذکر کيږي دعوه توحيد منلو ته په څلورو عنواناتو سره، بيا دعوه د سورة ذکر کيږي درځلي، دعوه توحيد او دهغي د اثبات دپاره، يو دليل وحي دوه نقلي دليلونه يونقلي تفصيلا، او بل اجمالاً او دوه عقلي دليلونه، تخويف دنيوي تفصيلي نمونه ذکر کيږي چي هلاک فرعون دې، د ثبوت قيامت دپاره يو دليل اتي او بل لمي، حضور ﷺ ته دوه ځلي تسلي، دويمه حصه کتب د اولي حصي دمضامينو اعاده کيږي.

تفصيلي خلاصه:

اوله حصه: ﴿حَم﴾ آيت ۱، نه تر ﴿فَلِلَّهِ الدِّينُ الْكَبِيرُ﴾ آيت ۱۲، پوري تمهيد دې چي په څلورو عنواناتو باندې مشتمل دې:

- (۱) ﴿تَبٰرَكَ الَّذِي﴾ آيت ۲، نه تر ﴿إِلٰهَ الْمَصِيْرِ﴾ ﴿١﴾ آيت ۳، پوري
- (۲) ﴿مَا يَنْدُبُ فِي عَزَابِكَ﴾ آيت ۴، نه تر ﴿أَنْتُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ آيت ۷، پوري
- (۳) ﴿الَّذِينَ يَحْمِلُونَ﴾ آيت ۷، نه تر ﴿وَذَٰلِكَ هُوَ الْقَوْدُ الْمَظِيْرُ﴾ ﴿١﴾ آيت ۹،
- (۴) ﴿إِنَّ الدِّينَ كَقَرَارٍ يُتَادَوْنَ﴾ آيت ۱۰، نه تر ﴿فَلِلَّهِ الدِّينُ الْكَبِيرُ﴾ آيت ۱۲، پوري.

درې ځلي دعوه د سورة:

- (۱) ﴿قَادْعُوا اللَّهَ عَزْمِيْنَ لَهُ الدِّينَ﴾ آيت ۱۴،

﴿۲﴾ وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ ۖ آيَت ۲۰

﴿۳﴾ هُوَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ آيَت ۲۵

﴿تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنْ آفْوٍ﴾ آیت ۲: مسئلہ توحید باندی دلیل وحی دی

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهَدًى﴾ آیت ۵۳: دلیل نقلی دی تفصیلاً از موسی علیہ السلام.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْكَ إِلَّا نَفْسًا وَاحِدَةً﴾ آیت ۷۰: دلیل نقلی اجمالاً.

﴿إِنَّهُ الَّذِي جَمَعَ لَكُمْ الْبَرِّ﴾ آیت ۲۱: اول دلیل عقلی دی

﴿إِنَّهُ الَّذِي جَمَعَ لَكُمْ الْأَرْضَ﴾ آیت ۲۴: دویم دلیل عقلی دی

دویمہ حصہ:

﴿قُلْ إِنِّي نُبِّئُكُمْ أَنْفُسَكُمْ﴾ آیت ۲۲: دلیل وحی اعادہ ده،

﴿الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْكِتَابِ﴾ آیت ۷۰: دلیل نقلی اعادہ ده

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ آیت ۲۷: اول دلیل عقلی اعادہ ده،

﴿إِنَّهُ الَّذِي جَمَعَ لَكُمْ الْأَنْفُسَ﴾ آیت ۷۹: دویم دلیل عقلی اعادہ ده،

﴿إِنَّمَا يَسِيرُونَ فِي الْأَرْضِ يَنْظُرُونَ﴾ آیت ۸۲: دتخويف دنوي اعادہ ده

حَمْدٌ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿ غَافِرِ الذَّنْبِ

اللہ تعالیٰ عالم دی بہ مراد دی، داکتاب نازل کری شویدی دطرفہ دالله تعالیٰ نہ چہ غالب دی عالم دی، بخینونکی دی دگناہ

وَقَالِ الْتَوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الْقَوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَهُ الْمَصِيرِ ﴿

اوقبلونکی دتوبی دی، سخت عذاب ورکونکی دی، طاقت والا دی، نشته دی بل معبود سوا دده نہ، ہم دہ طرف تہ دی واپس کیدل

﴿حم﴾ داحروف مقطعات دی، علم نی مفوض دی الله تعالیٰ تہ، نہ نی معنی لغوی معلومہ

ده اونه ترینہ مراد معلوم دی جزماً، لکہ دسورۃ بقرہ پہ شروع کنس تیرشویدی ج ۱ ص ۸۲، بعض

حضرات مفسرین فرمانی چہ دانوم دی دنومونودالله تعالیٰ نہ، ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمانی: حم اسم

الله الاعظم (قرطبی) چہ حم اسم اعظم دالله تعالیٰ دی، چاویلی دی چہ اسم من اسماء القرآن بعض

فرمانی چہ ح کنس نومونودالله تعالیٰ، حمید، حلیم، حکیم تہ اشارہ ده اوپہ تمیم کنس، مالک، مجید.

مَنَّا وَغَیْرَه تہ اشارہ دہ راجع قول دا دے چي دا حروف د پارہ د نحدی دی چي قرآن دے حروفو نہ جوہ دے او دے باوجود تاسو داسي کلام راوړلو نه عاجز یی نو پوهه شی چي دا د الله جل جلاله له طرفه دے

﴿تَنْزِيلَ الْكِتَابِ مِنْ آدَمَ﴾ دا تمهید مع قرهیب دي مسئله دتوحيد منلوته. چي په څلورو عنواناتو مشتمل دي. دا اول عنوان دي. او د ادلیل وحي هم دي. چي دقرآن دعزيز او علیم ذات دطرفه دي نو پدیکس مسئله دتوحيد هم دالله ﷻ طرفه ده نو دا اومنی.

پدې عنوان کس ترغیب دي په قرآن باندې د ایمان راوړلو د الله جل جلاله شېرو صفاتو بیان سره ﴿الْقُرْآنِ﴾ دا اول صفت دي چي الله جل جلاله عزت والا دي او عزت په درې قسمه دي: ۱) عزة القهر: چي په هر څه غالب دي ۲) عزة القدر: يعني جاه و شرافت والا دي ۳) عزة الامتناع: چي هر عیب او نقصان نه پاک دي يعني داسي عزت والا ذات دا قرآن نازل کړي دي نو دا اومنی او دیکسې چي کومه مسئله توحيد ذکر ده هغې باندې ایمان راوړی.

﴿الْكَلِمِ﴾ دویم صفت دي. العلم مبالغه ده په علم کس، يعني داسي ذات چي هغه سره ماضي، حال او استقبال دهرې زمانې علم دي، د هغه علم ازلي هم دي او ابدی هم دي. نه ورباندې نسیان راځي او نه ورباندې د هول طاري کیږي، نو هغه دا قرآن نازل کړي دي لهذا په دي ایمان راوړی. ﴿غَافِرِ الذَّنْبِ﴾ دویم صفت دي چي الله جل جلاله گناه بخونکې ذات دي، ایمان راوړی الله جل جلاله به درله گناهونه معاف کړي ﴿وَقَابِلِ الذَّنْبِ﴾ څلورم صفت دي چي الله جل جلاله توبه قبلونکې ذات دي چي انسان ورته یو ځل په ندامت سره متوجه شي نو هغه ورله گناهونه معاف کړي، لهذا که هر څومره گناهونه خو کړي وي الله جل جلاله ته متوجه شی، هغه به درله معاف کړي ﴿الْقَبِيْ﴾ بمصدر دي، پمعنی د رجوع سره، شېرو اوصافو کسې صرف دي دؤو صفاتو په مینځ کسې واؤ حرف عطف ذکر شو نورو کسې نشته، د دي مفسرینو څو توجیهات بیان کړي دي.

۱) پدیکس اشاره ده دیته چي الله تعالی توبه کونکی دپاره ددوؤ رحمتونو جمع کونکې دي. یو ورله گناه محو کول، گویا چي ده بالکل گناه نه ده کړې. کفوله علیه السلام: التائب من الذنب کمن لا ذنب له، او بل ورله توبې په وجه نیکی لیکل.

۲۱. یا چونکه به ظاهر دا دواړه صفتونه متحد ښکاري نو دې سوهم ازالې د پاره په مینځ کېنې واوځ ذکر شو چې دې دواړو صفتونو کېنې فرق او تغاثر دې. او مفسرینو یو څو فرقونه دې دواړو صفتونو کېنې ظاهر کړي دي: یو دا چې غافر الذنب کېنې بغیر د توبې نه گناه معاف کولو ته اشاره ده او قابل التوب کېنې توبې په ذریعې گناه معاف کولو ته اشاره ده، دویم دا چې غافر الذنب معنی دا ده چې تیر شوی گناهونو لره بخونکې دې اودهُ وَقَابِلُ التَّوْبِ په معنی داده چې په آنده کېن هم توبه قبلونکې دې (ابن کثیر، دویم دا چې غافر دبقاء الذنب په صورت کېن وي اگرچه بخنه شوي وي، اود قبول دتوبې په صورت کېن بقاء الذنب نه وي کماي الحديث: التائب من الذنب کمن لاذنب له.

«شَدِيدُ الْعِقَابِ» دا پنځم صفت دې، یعنې څوک ئي چې احکاماتو نه اعراض کوي هغه له سخت عذاب وړکونکې دې، لهذا په دې قرآن او مسئله توحید باندې ایمان راوړئ او د عذاب نه ځان بچ کړئ،

فائده: غافر الذنب، قابل التوب، شديد العقاب، درې واړه صیغې دصفت دی اوپه درې واړو کېن اضافت دصفت شويدي معمول ته اواضافت دصفت چې معمول خپل ته اوشي نو دا اضافت لفظیه اواضافت غیر محضه وي، اوداسې اضافت تعریف نه فائده کوي یعنې دمعرفی صفت نشي جوړیدي، نودلته د اسم جلاله په «تَزِيلُ الْكَفَرِ مِنَ اللَّهِ» کېن چې اعراف المعارف دې، دپاره دادرې واړه صفات څرنگه گرځي؟

دکوفیانوپه مذهب کېن پدیکېن هیڅ اشکال نشته دې ځکه چې ددوئ په نزد اضافت غیر محضه دمعرفی صفت واقع کیدیشی لکه: مرت بزید حسن الوجه، البته د بصریانو په مذهب دا مسئله قابل اشکال ده؛ ځکه چې د هغوی په نیز اضافت لفظیه په صورت کېن مضاف دمعرفی صفت نشي واقع کیدي، ددوئ مذهب مطابق هم د غافر او قابل نه جواب کول آسان دي، ځکه چې دا دواړه صیغې د اسم فاعل دي او اسم فاعل چې کله حال یا استقبال په معنی کېن وي او اضافت ئي خپل معمول طرف ته شوې وي نو بیا اضافت اضافت لفظیه وي لیکن که حال او استقبال په معنی کېن نه وي نو بیا اضافت غیر لفظیه وي او تعریف فائده ورکوي، نو دلته هم اسم فاعل پمعنی د حال او استقبال سره ندي اغستی شوي بلکه دثبوت او استمرار په معنی سره دي، لهذا ددې صفت واقع کیدل بالکل صحیح

دي. البته د شديد العقاب صفت واقع كيدل قابل غور دې د دوي مذهب مطابق ، ځكه چې شديد صيغه د صفت مشبه ده او د دې اضافت چې كله خپل معمول ته اوشي نو دا بيا علي الاطلاق اضافت لفظيه وي او تعريف فائده بالكل نه وركوي، زجاج رحمه الله د دې حل دا پيش كړې دې چې شديد بدل دې او صفت نه دې ، خو چې دپته او كنلې شي چې دپته مخكښې او ورستو ټول صفات دي نو د دې جواب صفا كمزوي واضحه شي. بعضو چې دپته كتلي دي نو هغوي دې شپږو واړو صفاتو باندې د بدل اطلاق كولو ته مجبوره شوي دي ليكن يو مبدل منه دپاره متعدد بدل واقع كيدل دا هم چرته كلام كښې معروف نه دي لهذا آخري كوشش د حل د بصريانو په مذهب مطابق دا شوې دې چې شديد پمعني د مشدد اسم فاعل سره دې ، او اسم فاعل د پاره د ثبوت او استمرار دې . نو دا هم اضافت معنويه محضه او گرځيدو لهذا صفت نوي واقع كيدل صحيح دي (وكلام الكوفين خال عن هذه التكاليفات والتاويلات البعيدة).

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا﴾ دا شپږم صفت دې چې الله جل جلاله زبردست قدرت او طاقت والادې كه نافرمانني نې كوي نو بيا ترينه بچ كيدې نشي (الطول) قدرت ته وئيلي كيږي او ځنې مفسرينو ترينه دلته مالي قدرت او وسعت مراد اغستې دې چې هغه غنا ده يعني الله جل جلاله غني ذات دې ، په تاسو فضل واحسان كوي نو د دې تقاضه هم دا ده چې تاسو پرې ايمان راوړئ.

﴿لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ دا هم ترغيب دې چې الله جل جلاله هغه ذات دې چې هغه نه ما سوا بل څوك اله او معبود نشته چې تاسو دهغه ځكم نامه اومنى ، لهذا په قرآن باندې ايمان راوړئ او مسئله توخيد اومنى ، د حضرت شيخ حسين علي رحمه الله په نيز دا جمله هم صفت ده د پاره اسم جلاله ، خو په دې اشكال كيږي چې جمله خو نكره په حكم كښې وي نو بيا دا څنگه د اعرف المعارف دپاره صفت گرځيدې شي؟ هغوي د دې جواب دا كړې دې چې كله د جملې مضمون منحصر وي په موصوف معرفه كښې نو بيا جمله د معرفې صفت واقع كيدې شي ، نو د «لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ» مضمون هم منحصر دې په اسم جلاله كښې ، نو دې وجهې نه ورله صفت واقع كيدې شي، نورو مفسرينو دا جمله مستانفه يا خاليه گرځولي ده

﴿اِلٰيْهِ الْمَصِيْرُ﴾ حضرت شيخ حسين علي رحمه الله په نيز دا جمله هم صفت ده د پاره د اسم جلاله ، او ترغيب دې قرآن منلو ته ، چې ستاسو پيشي به صرف او صرف الله جل جلاله ته كيږي ، د الله جل جلاله نه ما سوا بل داسې ذات نشته چې هغه ته تاسو رجوع او كنئ ، يا هغه تاسو د عذاب نه بچ كړي ، لهذا دا حكم نامه اومنى او ايمان پرې راوړئ.

مَا يَحْاُولُ فِيْ اٰيٰتِ اللّٰهِ اِلَّا اَلْدِيْنَ كَفَرُوْا فَلَا يَغْفِرُكَ

جگر نه کوی په آیاتونو الله تعالی کښ مکرهغه کسان چې کفر ئي کړې دی عذاباً. نونه دې کړی دهوکه تالره

تَقْلِبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ۝ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ

گرځیدل ددوی په ښارونو کښ تکذیب کړې وؤمخکښ ددوی نه قوم دنوح ﷺ اونورو قومونو ورستو ددوی نه.

وَهُمْ كُلٌّ اٰمَنَ بِرُسُوْلِهِمْ لِيَاْخُلُوْهُ وَجَلَتْوَا بِالْبَاطِلِ

او قصد کړې وؤهریوآمت په پیغمبر خپل پورې چې اونیسی هغه او جگره کوله دوی پیغمبر سره په باطله سره.

لِيُنْذِرُوْا بِهِ الْحَقَّ فَاَخْلَفُوْهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ۝

ډباړه ددې چې مغلوبه کړی یدې سره حق، نوونیول مافغوئ، نوڅنگه وؤعذاب زما.

﴿ مَا يَحْاُولُ ﴾ داپه دویم عنوان سره توعیب ذکر کیري قرآن اومسئله توحید منلو ته، چې الله جل جلاله آیاتونه بالکل واضحه دي، دیکښې هیڅ قسم ابهام او شبه نشته، لهذا تاسو دیکښې بحث مباحثه او ضد وعناد دوجهې نه ترې انکار مه کوئ. کچرې ضد کوئ نو بیا انجام اوگورئ د هغه قومونو چی د خپل رسولانو مخالفت ئي ضد وعناد د وجهې نه کړې وو. ﴿ فِيْ مَعْنٰی اَقْوٰی ﴾ مجادله في الایات نه مراد هر هغه کار دې چې هغه په قرآن کریم کښې د شکوکو او شبهاتو پیدا کولو باعث گرځي، لکه دا وئیل چې دا سحر دې، شعر و شاعري ده، د دې مضامینو تعارض دې، دې احکامات عدل باندې مبني نه دي، یا لکه نن صبا مزاج مطابق دا وئیل چې دې ډیر احکامات سائنسي تحقیقاتو خلاف دي، په آیت کریمه کښ هم دیته کفراو ویلې شواوپه حدیث مرفوع کښ هم دیته کفرویلې شویدی، ان جدالاً فی القرآن کفر (کبر، روح وغیره) اوهرچه دې دمهم کلام تحقیق کول یادیوآیت نه د حضراتو مجتهدینو استنباط اوپه هغې کښ بحث وتحقیق کول، نو دا پدیکښ ندی داخل بلکه هغه خوکار ثواب او اعظم جهاد فی سبیل الله دې (روح، قرطبي وغیره).

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ د کفر نه مراد دلته کفر عنادي دې ، يعني دې احکام دومره او دلائل دومره مضبوط دی چې څوک پکښې بحث مباحثه نه کوي سوا د هغه کسانو نه چې د ضد د وجهې نه حق نه انکار کوي.

د ایه شروع کښ په دوو وجهوسره ترغیب ذکر شو توحید طرف ته ، او په دوو وجهوسره به ورستو ذکر کيږي ، په درمیان کښ د اصلاح منکرین دپاره درې طریقې ذکر کيږي.

﴿لَا يَرْزُقُ قَلْبَهُمْ فِي الْيَوْمِ﴾ دا اوله طریقه ده د اصلاح منکرینو . یعنی منکرینو سره کوم مال و دولت او کروفر دې ، کله یو ځای ته درومي کله بل ځای ته ، دا د دنیا زندگی حقیر سامان دې . نه نې څه پائیداري شته او نه به په آخرت کښې پکار راځي . چرته دا رنگ رنگینی تاسو د الله جل جلاله نه غافل نه کړي ، «فلا یغررک» کښې خطاب عام دې هر مخاطب ته ، «تقلب» ، بدلیدو رابدلیدو او اړیدو راپړیدو ته وائي ، او «تقلب فی البلاد» کنایه ده د عیش وعشرت نه چی نن په یو عیش کښ سی صبا په بل کښ .

﴿كَذَّبَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ دا دویمه طریقه ده د اصلاح چې عذاب دنیادې چې کچرته دا مشرکین مکه د نبي کریم صلي الله عليه وسلم مخالفت نه منع نشول نو دوی باندې به هغه شان عذاب راشي لکه چې دوی نه مخکښې کومو امتونو تکذیب کړې وو په هغوی راغلې وو ، او د عذاب دنیوي درې اسباب دي : اول : تکذیب رسل ، دویم : توهین رسل او دویم : جدال بالباطل ﴿كَذَّبَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ دا اول سبب دې ﴿وَالْأَفْرَافُ﴾ جمع دحزب ده ، دلې ته وائي . او مراد ترینه قوم شمود او عاد وغیره دي ، ﴿وَوَعَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ﴾ دا دویم سبب دې چې توهین رسل دې ، ﴿يُرْسِلُهُمْ﴾ ضمیر مجرور هم راجع دې امت ته باعتبار معنی ﴿يُرْسِلُهُمْ﴾ اخذ دلته کنایه ده د تمکن یعنی قابو کښې راوستلو نه ، یعنی دا ئي اوغوخلو چې رسولان خپل گرفت کښې راولو چې بیا ورسره څه کول غواړو هغه اوکړو ، که قتل کول ئي اوغواړو نو قتل ئي کړو ، که قید کول ئي اوغواړو نو قید ئي کړو او که نور څه تکلیف ورته رسول غواړو هغه ورته اورسو ، نوددې نه معلومیږي چې اهل الله او اولیاء الله ته تکلیف رسول او دهغوی بې ادبی کول سبب د عذاب الهی گرځي ، کتوله ﴿لَهُ﴾ من اذانی ولیا فقدانته بالحرب .

شعر :

بی ادب تنها نه خود را داشت بد بلکه اتش در همه افاق زد

از خدا خواهی توفیق ادب بی ادب محروم گشت از فضل رب

﴿يَعْمَلُوا بِالْجَبَلِ﴾ دا دریم سبب دې ، د عذاب دنیا راتلو بآ په «يَا كَيْدُ» کښې د پاره د ملا بست ده ، اي : متلبسين بالباطل ، يعني باوجود د دينه چې دوى په ناحقه وو خو بيا د رسولانو سره بحث مباحثه کوله . ﴿يُذْجِبُوا بِالْقَوْلِ﴾ ديكښي د مجادلې مقصد بيانېږي ، چې دوى مقصد د مجادلې نه حق طلب کول نه وو بلکه حق نه انکار او د هغې ختمول وو ، «يُدْحِضُوا» مشتق دې د «دحض» نه ، خوښدلو ته وائي او «ادحاض» بل خوښولو ته وائي او دلته ترينه مراد د حق خاتمه او ازاله ده ، ﴿كَذَٰبًا كَثِيرًا﴾ په اصل کښ عقابي دې .

وَكَذَٰلِكَ حَقَّقْتَ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ

اودغه شان ثابتېږه شويدې حکم د رب ستا په هغه کسانوچه کافران دي ، چې بيشکه دوى خاوندان داوړدى .

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ

هغه فرشتې چه پورته کونکى دعرش الهى دى اوهغه چه چاپيره دى دعرش نه تسبيح کوى دحمددرب خبل سره .

وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا

اوايمان راوړى په الله ،اويخښنه غواړي دپاره دهغه کسانوچه ايمان ني راوړې دې ،واښايي ربه زمونږه

وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا

وسيعرسيدلېدې هرڅيزته ستارحمت اوعلم ،نومغفرت وکړه هغه خلقتوچه توبه ني کړى وى دشړک نه ،

وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ رَبَّنَا وَادْخُلْهُمْ

اوابتباع ني کړې وى ستاد لارې اووسانې دوى عذاب دجهنم نډاي ربه زمونږه اوداخل کړې دوى

جَلِّبْنَا عَنِّي النَّارَ وَعَذَابَهُ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آلِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ

هغه جنت عدن ته چې وعده کړيده تادوى سره ،اوهغه څوک چې ايمان ني راوړې دې دپلاراندوى اوذبيبانودوى نه

وَذُرِّيَّتَهُمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ وَلَهُمُ السَّيِّئَاتُ وَمَنْ تَعِ

اؤد اولاد دوى نه. بيشكه صرف ته غالب ني حكمتونو والهي اووساتي دوى دغذايونونه. او هغه خوك چه ته ني وساتي

السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝

دغذايونونه بدغه ورځ نوبه تحقيق سره تاپه هغه رحم وكړو. او صرف د اكاميبي لويه ده

﴿وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ﴾ د ادرېمه طوقه د اصلاح ده چې منكرينو ته صرف دنيوي عذاب باندې اكتفا نه كيږي بلكه آخرت كښې به هم دوى ته عذاب ميلاويږي او هميشه دپاره به جهنم كښې وي، ﴿وَكَذَلِكَ﴾ په باره كښې مشهور درې قوله دي: (۱) حضرت شيخ حسين علي رحمه الله په نيز كاف په معني د لام تعليليه سره دې، اي: لذلك او مشاراليه ني جدال بالباطل ده، يعنې ناحقه مجادلې په وجه الله جل جلاله د ابدې عذاب فيصله په دوى ثابته شوه چې دوى به هميشه په جهنم كښې وي، (۲) كاف د پاره د تشبيه دې او مشبه به ورله استحقاق د عذاب دنيوي دې، يعنې څنگه چې دوى د دنيوي عذاب مستحق او گرځيدو نو دغه شان د اخروي عذاب مستحق هم او گرځيدو، (۳) كاف د پاره د تشبيه دې، خو مشبه به ورله په خپله د حقت كلمه ربك مضمون دې او مقصود ترينه مبالغه ده، يعنې دومره لوى سزا كچرې تشبيه وركول غواړو نو د خپل ذات نه ماسوا بل څه سره ورله تشبيه هم نشو وركولې.

﴿أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ بدل دې د «كَانَتْ رَبِّكَ» نه، يا علت دې د ماقبل حكم، او لام تعليليه محذوف دې اى لاتهم اصحاب النار.

﴿الَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْآْزِقَ﴾ د اړه دريم عنوان سره توقيف دي توحيد ته. چې دامسئله دتوحيد اومني كه دامو اومنله نوحمله العرش چې دالله ﷻ مقرب فرشتې دى هغه درته دامذكوره دعاگانې كوي. ﴿يَبْتَغُونَ الْآْزِقَ﴾ نه مرادهغه فرشتې دى چې حاملان پورته كونكى، دعرش الهى دى چې تعدادنى اوس څلور دې اوپه ورځ دقيامت به اته (۸) وي، لقوله تعالى ﴿وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ لَوْ هُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ﴾ او تخصيص ددې فرشتو څكه اوشو چې دوى مقرب اولوى شان والادى.

﴿وَمَنْ سَوَّلَهُ﴾ عطف دې په «الَّذِينَ بَانَدِي اِي وَالَّذِينَ حَوْلَهُ» ددې نه مراد هم فرشتې دي چې حتماً تعداد نهې چاته نه دې معلوم الله (سُبْحٰنَ وَبِحَمْدِهِ) خبر دې د پاره د مبتدا او جمله فعلیه د پاره د تجدد او تکرار ده،

﴿وَيُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ اى بالله، يعنې دافرشتې ايمان راوړي په الله ﷻ باندې كه څوك اشكال وكړي چې څه فائده ده په قول دالله تعالى كېن چې ﴿وَيُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ ځكه چې حمله العرش او حول العرش فرشتې چې تسبيح دالله ﷻ كوي ظاهره ده چې مؤمنانى دى؟ جواب (۱) صاحب ذروح المعانى وائى چې پدې باندې ئى تصريح اوكره دپاره دآظهارد فضيلت دايمان اوداهل ايمان (۲) صاحب دكشاف علامه زمخشرى رحمه الله پديكېن ډيره احسنه نكته ذكر كړېده. امام رازي رحمه الله ددې باره كېن فرمائى چې رحم الله صاحب كشاف فلوم يحصل فى كتابه الآهذه النكته لكفاه فخراً وشفافهغه داچې پديكېن اشعاردې پدې چې حمله العرش اوسكان القرش برابر دى په ايمان بالغيب كېن ځكه چې ايمان تصديق قلبى ته وئيلى كيږى بغير ذرؤيه نه. نو كچرې ﴿وَيُؤْمِنُونَ﴾ ئى نه وي نوداوهم به كيدلي چې تسبيح ددوى په مشاهدې دانته تعالى سره ده، اودا كمال مدحه نده، بلكه كمال مدحه داده چې بغيره مشاهدي نه اطاعت، عبادت اوشي.

﴿وَيَسْتَجِيبُونَ﴾ دا جمله عطف ده په خبر «يسبحون» باندې، اصل مقصود د خبر نه دا جمله ده او ماقبل دوه جملې «يسبحون» او «يؤمنون» بطور تمهيد ذكر شوې، چې دا استغفار دوى د پاره داسې فرشتې كوي چې هغوى په الله جل جلاله ايمان راوړي او هر وخت د هغه حمد و ثنا كېنې لگياوي او داسې شان والا فرشتو دعاگانې زياتې قبوليږي. او څلور دعاگانې دي: (۱) فاغفر للذين تابوا، (۲) قهم عذاب الجحيم، (۳) ربنا وادخلهم، (۴) قهم السينات،

﴿رَبَّنَا وَسِعْتَ كُفْلَهُ﴾ دا تفسير دې د ماقبل ﴿وَيَسْتَجِيبُونَ﴾ او تمهيد دې دپاره د مابعد او تعليم دې د دې خبرې چې دعا نه مخكېنې د الله جل جلاله صفاتو سره وسيله نيول پكار ده ﴿وَحَمْدَهُ وَطَلَبَهُ﴾ منصوب دى بناء برتميز اصل دعبارة داسې دې چې وسعت رحمتك وعلمك كل شىء يعنې وسيع دې رحم ستاوعلم ستا هرڅيزته، تحويل اوشوذات دالله ﷻ ته، دپاره د

مِالْفِي بِهِ وَسَعَتْ دَرَحْمٌ أَوْ ذَعْلَمُ دَالُّهُ ^{لَكَ} كُنْزٌ كَوِيَّا جِي ذَاتُ دَالُّهُ جَلْ جَلَالُهُ عَيْنُ رَحْمَتِ أَوْ
عِلْمِ أَوْ كَرُخُولِي شَوْ.

﴿ فَأَقْصِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا ﴾ دا اوله دعا ده متفرع ده دالله جل جلاله په دؤو صفاتو وسعت رحمت او وسعت علم باندې ، وسعت رحمت باندې متفرع کول بالکل ظاهره خبره ده ځکه چې رحمت الهي سبب او وسیله ده د مغفرت ، البته وسعت علم خو سبب د مغفرت نه دې نو بیا پرې څنګه مغفرت متفرع کړې شو ؟ نو مفسرینو د دې متعدد توجیهات لیکلي دي :

(۱) ، شیخ عبد الحق حقاني رحمه الله فرماني چې دا محض د عاجزۍ او حاجت مندۍ اظهار د پاره ذکر دې چې اې الله ! ته زموږ په ضعف او حوائجو باندې ښه خبر ئي مونږ د مغفرت ډیر محتاجه یو ستا د عذاب برداشت طاقت نه لرو ته مونږ معاف کړې ، (تفسیر حقاني بتغییر)

(۲) ، ابن عاشور رحمه الله په خپل تفسیر التحرير والتنویر کښي دا توجیه لیکلې ده چې وسعت علم تعلق توبې او ایمان سره دې او وسعت رحمت تعلق مغفرت سره دې ، نو ګویا دا فرشتې په دې شان دعا غواړي : اې الله ! ستا علم وسیع دې ، تا ته د هغوئ ایمان او توبې علم دې او ستا رحمت وسیع دې ته د توبه کونکو او مؤمنانو مغفرت کوي لهدا د دوی مغفرت او کړه ، ﴿ وَاتَّكِبُوا سَبِيلَكَ ﴾ ای دین الاسلام (قرطبی)

﴿ وَفِيهِمْ مَذَابٌ لَّيْحٌ ﴾ دادویمه دعا ده تاکید او مبالغه ده د ښتغفرون یعنی داسې مغفرت ورته او کړه چې د جهنم نه محفوظ شي

﴿ رَبَّنَا وَادْخُلْهُمْ دُورِهِمْ ﴾ دریمه دعا ده مؤمنانو دپاره چې اې الله ! ته دوی هم جنت ته داخل کړې او د دوی مؤمنان مور ، پلار ، بیبيانې او او اولاد ورسره هم جنت ته داخل کړې ﴿ وَصَدَقْتَهُمْ ﴾ ای دخوږها ، یعنی چې تا ورسره د جنت ته د داخلیدلو وعده کړیده ، «وَمَنْ مَسَّحَ» عطف دې په ضمیر منصوب د ﴿ وَادْخُلْهُمْ دُورِهِمْ ﴾ ای واخل معهم هؤلاء ، دا دعا ورته د سرور کامل دپاره کوي ، مراد د ﴿ وَمَنْ مَسَّحَ ﴾ ښه اهل ایمان دی ﴿ مِنْ أَتَابَهُمْ ﴾ اباء ذکر تغلیاً شویدي امهات هم پکښ داخل دی . لکه په سورة الرعد (آیت: ۲۲) کښ تیر شویدي

﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ تعليل دې دما قبل، چې ته قادر ئی په مغفرت ددوی باندې، او حکیم ئی نوه ریه ته مناسب درجه ورکوي ځپل حکمت او مصلحت په بناء باندې.

﴿فَقَهُمُ النَّصِيحَاتِ﴾ دا څلورمه دعا ده، ﴿النَّصِيحَاتِ﴾ نه مراد معاصي دي، يعني اې الله ته ئي د گناهونو نه اوواسته، ځکه چې عذاب سبب خو دغه گناهونه دي، نو څوک چې دینه ست په فضل سره بچ شو نو هغه حقیقت کښې ستا د رحمت مورد او گرځیدو او لویه کامیابي ورته حاصله شوه او «يَوْمَئِذٍ» نه مراد دې دنیا زندگي ده او يا ﴿النَّصِيحَاتِ﴾ نه مراد مطلقاً عقوبت او عذاب دې خواه هغه دنيوي وي او که اخروي، نو تعميم بعد التخصيص شو، په ﴿فَقَهُمُ مَلَائِكَةُ لَقِيمٍ﴾ کښې صرف د اخروي عذاب نه پناه غوځتلو ذکر وو او په دیکښې ورله دنيوي او اخروي دواړه قسم عذابونو نه پناه غوځتلو ذکر دې

إِنْ أَلَيْسَ الْإِنْسَانُ كَفَرًا يُتَاكُونَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْثَرُ

بیشکه هغه کسان چه کفر ئي کړيدې دوی ته بعد قیامت په ورځ آواز کيدشي چې غصه دالله تعالی تاسونه زیاته ده

مِنْ مَقْعِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِنْ تَدْعُونَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ۝

دغصې ستاسونه خپل ځانونوته ځکه چه تاسو رابلی کيدئ ایمان ته نوتاسوبه کفرکوؤ

قَالُوا رَبَّنَا أَمَتْنَا الْفِتْنَى وَأَحْيَيْتَنَا الْفِتْنَى فَأَعْرِفْنَا بِذُنُوبِنَا

وا ئي به دوی اې ربه زمونږمه دې کرومونږدوه ځله اوژندې دې کړو دوه ځله نواقرارکوؤ مونږبه گناهونو خپلو

فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ۝ خَلِكُمْ بِآيَةٍ إِنْ أَدْعَى اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ

نویاشته دې وتلو څه لاره داددې وجه نه چه هرکله به چې بللې شوالله یواځې نوتاسوبه کفرکوؤ،

وَأَنْ يُفْرِكَ بِهِ تَوَمَّنُوا ۝ قَالَتْ لَهُ الْعِلَى الْكَبِيرُ ۝

او کچرې شرک به کيدو شوالله سره نوتاسوبه په هغې يقين کولو، نو حکم الله لره دې چې ډیر برتر او لوی ذات دې

﴿إِنَّ أَلَيْسَ كَفَرًا يُتَاكُونَ﴾ داپه څلورم عنوان سره توفېب دې توحید ته، چې دامسئله

د توحید اومنی کچرې دامواونه منله نو په آخرت کښ به دغضب الهي موردیږی. ﴿لَمَقْتُ اللَّهِ﴾

مقت سخت بغض ته و نیلې کیري . نسبت چې ئې الله جل جلاله ته اوشي نو مراد ورته ډیر ناراضگي وي ﴿لَا تَتَّخِذُوا﴾ اذ - تعلیل په دې علت دې د ﴿أَكْبَرُونَ مَقْتَكُمْ أَنْتُمْ كُمْ﴾ او زمانه د مقت آخرت ده ، نو مطلب دا دې چې قیامت په ورځ په کافرانو ته اوو نیلې شي چې نن ورځ تاسو له په ځان څومره غصه درځي نو د الله جل جلاله ناراضگي او غصه په تاسو د دینه زیاته ده ، ځکه چې تاسو دنیا کنبې بار بار ایمان طرف ته بللې کیدلې خو تاسو ایمان نه راوړلو ، او یا اذ - تعلیل دې د ﴿مَقْتَكُمْ أَنْتُمْ كُمْ﴾ یعنی نن ورځ تاسو ځکه ځان ته غصه یی چې دنیا کنبې تاسو بار بار ایمان طرف بللې کیدلې خو ایمان مو نه راوړلو ، او یا اذ ظرفیه دې متعلق دې د لمقت الله سره ، او د مقت الله زمانه جدا او مقتکم انفسکم زمانه جدا ده ، ﴿لَمَقَّتْ أَلَهُ﴾ نه مراد په دنیا کنبې په احکاماتو نه منلو د الله جل جلاله ناراضگي او غصه ده او ﴿مَقْتَكُمْ أَنْتُمْ كُمْ﴾ نه مراد په آخرت کنبې د کافرانو په خپلو ځانونو غصه ده ، حاصل دادې چې د قیامت په ورځ چې کله کافران د جهنم د عذابونو مشاهده او کړي نو ډیر به غصه وي نو فرشتې به ورته او وائی چې نن چې تاسو څومره غصه یی نو ددې نه زیات الله ﷻ تاسو ته په دنیا کنبې غصه وؤ کله به چې تاسو ته دعوت درکړې شود توحید او تاسو به انکار کولو ، بعضی حضرات فرمائی چې د ﴿مَقْتَكُمْ أَنْتُمْ كُمْ﴾ نه مراد مقت بعضهم بعضا دې لکه یلن بعضهم بعضا (عنکبوت) کنب تیر شوی دي ، یعنی نن چې تاسو یو بل ته غصه یی . او اتباع په متبوعینو باندې الزام لگوي او متبوعین په اتباعو باندې نواله تعالی ددې نه زیات غصه وؤ تاسو ته .

﴿عَالُوا رَبَّنَا﴾ پدې آیت کنب د کافرانو د اعتراف جرم بیان دې په ورځ د قیامت ، د دوی جرم د آخرت د ژوند نه انکار وؤ یعنی بعث بعد الموت نه منکروؤ ، چې کله دوی د آخرت د عذابونو مشاهده وکړي ، اوجهنم ته داخل شي ، نواله تعالی ته به عرض کوي چې مونږ چې د دوباره ژوندي کیدلو نه انکار کولو اوس مونږ ته خپله غلطي معلومه شوه ، نو آیا اوس د جهنم نه د وتلو څه لاره اوصورت شته دې ؟ الله تعالی به ورته او فرمائی چې مالکم من سبیل یعنی هیڅ لاره د وتلو نشته دي .

﴿لَمَّا أَتَيْنَا﴾ اثنین صفت دې دپاره د مصدر محذوف چې امانتین دې تقدیر داسې دې (ربنا امتنا امانتین اثنین) یعنی اې ربه تاملونږه دوه ځله مړه کړو ، د دوی ځلونه مراد یو د عدم والاموت

دې، چې انسان په صلب د آباؤو کښ په شکل دنطفې کښ وؤ. نو داپه منزله دموت شو. ځکه چې دامامت معنی یوڅیز نه حیات صفت لرې کول دي او داعام دې چې ابتداء کښ وي یابعد کښ وي اوددویم موت نه مرادموت عرفي دې چې ورسره دحیات دنیوي خاتمه کیږي

﴿وَلَمَّا أَتَيْنَا أَهْلَهُمْ﴾ دلته هم "اثنین" دمصدر محذوف دپاره صفت دې ای احیننا احیائین اثنین.

اول حیات نه مراد د دنیاواله، حیات دې اوددویم نه مرادبعث بعدالموت دې. هرچې دې حیات دعالم برزخ نودهغې شمارنی ځکه اونه کړوچې: (۱) هغه حیات حقیقي نه دې. ۲. یا هغه چونکه مختصر وؤ نو ځکه ذکر نشو او د دنیا ژوند هم اگرکه مختصروؤ خو هغه مبنی علیه وؤنوځکه ذکرشو (۳) ددویم حیات نه مراد د آخرت والاحیات دې چې ابتداء نئ دقبرنه کیږي اوانتهاء نئ نشته دې (حقاني). نوددې قول په بناء حیات دعالم برزخ هم پکښ راغی. دامضمون حضرت والدمحترم نورالله مرقده وبردمضجعه، په بقره آیت: ۲۸ ج ۱ ص ۱۲۳، کښ په تفصیل سره ذکر کړيدي. لهدارجوع ورته اوکړئ.

﴿فَقُلْ إِنَّ خُرُوجَ مِنْ سَبِيلٍ﴾ يعني دې عذاب نه د وتلو څه لار شته چې مونږ ترینه اوځو.

جواب د سوال محذوف دې چې هغه لاسیل الی الخروج دې،

﴿ذَلِكُمْ يَأْتِيهِ﴾ دا جواب محذوف علت دې، چې تاسو اوس دې عذاب نه هيڅ صورت

کښې خلاصیدلې نشئ ځکه چې نجات موندلو دوه لارې دي (۱)، یو دا چې نیک اعمال نئ

کړي وي او ایمان نئ راوړي وي (۲)، دویم دا چې خپل څه اعمال خو نئ نه وي خو بل څوک

دومره صاحب حیثیت وي هغه دې بچ کړي، او دلته دواړه سببونه نشته. ﴿ذَلِكُمْ﴾ کښې اشاره

ده ابدي عذاب ته ﴿فَأَدْنَىٰ إِلَهُ وَتَحْتَهُ﴾ دا د نجات اول سبب نفي ده چې اعمال مو هم د دې قابل نه

دي چې خلاص خو کړي، ځکه چې توحید خو نه منلو او شرک خو کولو،

﴿فَلَمَّا نَسُوا﴾ ددویمې وجهې او سبب د نجات نفي ده چې بل څوک هم نشته چې تاسو له

نجات درکړي ځکه چې دا د الله جل جلاله فیصله او حکم دې. دهغې خلاف څوک کولې

نشي. ﴿الْمَلِكِ الْكَبِيرِ﴾ يعني دا دهغه ذات فیصله ده چې ډیر برتر او لوی دې، نه ورسره څوک

ذات کښې برابر شته او نه ورسره طفاوت کښې، څه چې کول غواړي هغه کوي نو څوک داسې

نشته چې د هغه فیصلې مخالفت اوکړي او تاسو له نجات درکړي.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّل لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ

الله تعالى هغه ذات دې چه نبائی تاسو ته آیاتونه خپل اوناازلوي تاسولره دآسمان نه رزق باران، اونه قبلي نصيحت

إِلَّا مَنْ يُنِيبْ ۖ فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ۝

مگر هغه خوک چه انابت کوي نوغواړئ د الله نه په داسې حال کښې چې خالص کونکي وئ هغه لره د خپل عبادت اگرکه بدگنې کافران

رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

الله عزوجل درجاتووالادي، خاوند دعرش دې، نازلوي وحې د خپل امر په هغه چاچه خوښ شي دبندگانو خپلونه

لِيُنْزِلَ يَوْمَ الْقِيَامِ ۝ يَوْمَ هُمْ بَرْزُورُونَ ۚ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ

ددې پاره چې اوريوي خلق دورخې د ملاقات نه ، هغه ورځ چې دوى به څرگند وي نه به وي پټ په الله تعالى باندې

مِنْهُمْ هَٰذَا ۚ لَيْسَ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ۝ الْيَوْمَ تُجْزَىٰ

ددوى هيڅ خيز، د چا ده بادشاهي نن ورځ؟ دالله تعالى ده چې يودې غالب دې نن ورځ بدله به ورکوليشي

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝

هرنفس ته دهغه عملونوچه ده کړې وي، نشته څه ظلم نن ورځ بيشکه الله تعالى زرحساب کونکې دې

﴿ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ ۖ ﴾ ددې آيت کښې توهيب دې توحيد ته، چې الله جل جلاله تاسو ته د خپل عظمت او وحدانيت دلالت او نخې په هر څيز کښې ظاهره وي او ستاسو د رزق لپاره د آسمان نه باران نازلوي ، خو ددغې دلاتلو د قدرت نه صرف هغه کسان نصيحت حاصلوي چې الله جل جلاله ته رجوع کونکي وي «يَقُتَّ» نه مراد سبب د رزق يعني باران دې ، او دا تخصيص بعد التعميم دې او دې تخصيص کښې خو فائدو طرف ته اشاره ده :

(۱) يو خو ديكښې اشاره ده دې خبرې ته چې څنگه باران او رزق ستاسو بدن او حيات دنيوي د پاره ضروري دې او تاسو ترينه بغير د څه اختلافه فائده اخلي نو دغه شان دا آیاتونه هم ستاسو روح او اخروي د پاره ضروري او فائده مند دي نو ضد او عناد پريگدئ او تول ترينه فائده واخلي،

(۲) باران د الله جل جلاله رحمت مظهر دې نو دیکښې هم ترغیب دې چې داسې رحیم پروژدگار باندې ایمان راوړئ ،

(۳) دا دلیل ډیر ظاهر ، عظیم او کثیر المنفعت وو ، نو دې وجهې نه ئې هم تخصیص اوشو ،

﴿قَادِعُوا اللَّهَ تَعَالَى﴾ د تمهید او ترغیب نه بعد اول ځل د دوه دسورت ذکر کيږي او تفریع ده په ماقبل څلورو ترغیبونو ، یعنې د ماقبل ترغیبونو خلاصه داده چې خالص د الله جل جلاله عبادت کوئ ﴿لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ . نو و صلیه دې متعلق دې د ﴿قَادِعُوا اللَّهَ﴾ سره یعنې خپل هر قسمه حاجت صرف د الله ﷻ نه غواړئ او الله تعالی سره څوک په دُعا او عبادت کښ مه شریک کوئ اگر که کافران دا خبره ډیره بده گنځي

﴿رَفِيعَ الْكَرَمِ﴾ دې آیاتونو کښې هم ترغیب دې دعوي منلو او په توحید باندې ایمان راوړلو ته ، چې دا کتاب څه معمولي کتاب نه دې بلکه د ډیر لوی ذات او د عرش مالک طرف نه نازل شوې دې او دې سره ستاسو دنیوي او اخروي دواړه فاندې وابسته دي «او» ﴿رَفِيعَ الْكَرَمِ﴾ اول صفت دې د پاره د ترغیب ، رفیع صیغه د صفت مشبه ده او اضافت ئې فاعل ته شوې دې ، اي: رفیع درجانه ، او دا کنایه ده د عظمت شان نه ، یعنې دا کتاب هغه ذات نازل کړې دې چې ډیر لوی شان والا دې لهذا دا اومنئ او دیکښې چې کوم احکامات دي هغې باندې ایمان راوړئ ، یا رفیع صیغه د مبالغې ده ، اي: کثیر رفیع الدرجات ، یعنې دا کتاب د هغه ذات له طرفه دې چې هغه د خپلو مؤمنانو بندگانو درجات اچتونکې دې ، نو تاسو هم ایمان راوړئ ، الله جل جلاله به ستاسو درجات هم اوچت کړي ، کما فی قوله تعالی: یرفع الله الذین امنوا منکم و الذین اتوا العلم درجات (المجادلة) : نرفع به درجات من نشاء (یوسف) ﴿ذُو الْاَلَمْرِ﴾ د دویم صفت دې د پاره د ترغیب یعنې الله جل جلاله عرش والا او په عرش باندې مستوي ذات دې ، او دا کنایه ده د الله جل جلاله د بادشاهت نه ، یعنې الله جل جلاله د کائنات تن تنها بادشاه دې ، او دا د هغه حکم نامه ده ، نو تاسو دا اومنئ او د دې په احکاماتو باندې ایمان راوړئ ، ﴿يَتَقَى الْاَوْجَ يَنْ تَرَهُ﴾ د دویم صفت دې د پاره د ترغیب ، یعنې الله جل جلاله چې کوم احکامات تاسو ته رالېږلي دي دې کښې د ستاسو دنیوي او اخروي فاندې دي لهذا دې باندې ایمان راوړئ ﴿اَوْجَ﴾

کښې د قرآن د نیوي فائدو طرف ته اشاره ده ، ځکه چې 'روح' نه مراد دلته وحی ده او وحی ته روح ځکه وئیلې شي چې لکه څنگه چې روح سره بدن ته حیات میلاوېږي او دانسان سترگې ، غوږونه او ټول حواس کار شروع کړي نو دغه شان وحی سره زړونه ته حیات میلاو شي او د انسان زړه سترگي او غوږونه کولای شي او بصیرت ورته حاصل شي ﴿وَمِنْ أَمْرِهِمْ هُجْرًا مَجْرُورًا﴾ حال دې د ﴿الرَّوحِ﴾ نه ، او 'امر' خپلې ظاهري معنی کښې دې یعنی د خپل امر او قول وحی کوي ، ﴿عَلَىٰ مِنْشَأَةٍ مِّنْهَا يَوْمَهُ﴾ نه مراد انبیاء او رسولان دي .

﴿يُؤْتِيهِمُ الْفَلَاقَ﴾ دیکښې د قرآن اخروي فائدې بیان دې چې دیکښې د آخرت زندگی متعلق هدایات او راهنمائي ده چې هغې باندې عمل انسان همیشه همیشه ژوند ځانسته کیدې شي او دستخو سختو عذابونو نه پرې بچ کیدې شي ، ضمیر مستتر په 'لیندر' کښې راجع دې یا 'من' ته چې مصداق ئې پیغمبران دي ځکه چې د دوی وظیفه انذار وه ، ﴿يَا اللَّهُ جَلْ جَلَالُهُ﴾ او یا 'امر' ته ، ﴿يَوْمَ الْفَلَاقِ﴾ نه مراد قیامت ورځ ده ، 'الطلاق' اصل کښې التلاقي وو ، 'یا' تخفیفاً حذف شوې ده ، ملاقات ته وائي او قیامت ورځ ته د ملاقات ورځ خو وجهو نه وئیلې کیږي : (۱) دیکښې د خالق او مخلوق ملاقات کیږي (۲) د ټولو انسانانو یو بل سره ملاقات کیږي (۳) اهل ارضې او اهل سما یو بل سره ملاقات کیږي (۴) د خپلو اعمالو سره ملاقات کیږي

فائده: رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ ، ذُو الْمَرْثَةِ او يُلْقَى الرَّوحُ مِنْ أَمْرِهِ درې واړه صفات خبر واقع کیږي دپاره د مبتدا محذوف ، چې 'هو' دې ،

﴿يَوْمَ هُمْ بَرْقُوتٌ﴾ بدل دې د یوم الطلاق نه او تخويف اخروي دې ، او (۱) بارزون یا پمعنی دظاهرون سره دې ، یعنی د میدان حشر زمکه به چونکه همواره وي ، غر ، ونه ، وغیره به پکښ نه وي کفوله تعالى: فیلرهما قاعاً صَفْصَفًا لا تَرَىٰ فِيهَا مَوْجًا وَلا مَآئِنًا ، نو ددې وجه نه به ټول خلق په ډاگه باندې ولاړوي (۲) یا پمعنی د: خارجون من قبورهم ، سره دې ، یعنی د قیامت په ورځ به ټول د خپلو قبرونو نه رااوږي (۳) بعضی فرمائي چې دا کنایه ده د ظهور د اعمالو او انکشاف د اسرارونه ، کفوله تعالى: یوم تبلى السرائر ، یعنی د قیامت په ورځ به دهیڅ چا حال او اعمال د الله ﷻ نه پټ نوي اللهم استرنا بسترک الجمیل (۴) یا پمعنی د عراة سره دې یعنی ټول به بر بند ولاړ وي لکه

صحيح حديث كنبې راغلي دي : انکم ملاقاتو الله حفاة ، عراة ، غرلاً . يعني تاسو به الله جل جلاله سره ملاقات کوئ په داسې حال کنبې چې خپې ابله به وئ ، بر بند به وئ ، او غير مختون به وئ ﴿يَتَّبِعُهُمُ الْهَىٰ مِنْ اَعْيُنِهِمْ وَاَعْمَالِهِمْ وَاَحْوَالِهِمْ﴾ ، يعني د دوی هېڅ څيز به د الله نه پټ نه وي ، نه د دوی ذوات ، نه د دوی احوال او نه د دوی اعمال (روح).

﴿لَئِنْ اَلَّمْتُمْ اَلْبَنِمَ﴾ دا حکايت دې دهغې ندا چې قيامت په ورځ به د الله جل جلاله د طرفه کيږې چې نن ورځ بادشاهي دچاده؟ حقيقي بادشاهت خو الله جل جلاله لره دې په دنيا کنبې هم او په آخرت کنبې هم ، خو دنيا کنبې مجازاً بادشاهت انسان ته هم حواله کړې دې ، دې وجهې نه څه نه څه درجه کنبې د انسان سره واک او تصرف اختيار شته خو آخرت کنبې به دا مجازي بادشاهي هم ختمه شي او الله جل جلاله به دا اعلان اوکړي چې لمن الملک اليوم ، رواياتو نه معلومېږي چې دا ندا به دوه کرته کيږي : (۱) يو به هغه وخت کښ چې دَنفَخَةُ اولی نه ورستوتول مخلوقات فناشي اوييا مقربو فرشتو باندې هم مرگ طاري شي ، او دالله تعالی دذات نه ماسوا هېڅ څوک هم نه وي ، نو الله جل جلاله به دا ندا اوکړي ، چونکه پدغه وخت کښ به جواب ورکولووالايل څوک نه وي نو جواب به هم الله ﷻ پخپله اوکړي چې ﴿يَوْمَ اَلْوَيْدِ الْقَهَّارِ﴾ نو داسوال او جواب دواړه دالله تعالی دطرفه دي ، دَنفَخَةُ اولی نه بعد

(۲) او دويم ځل به د څسره په ميدان کنبې دا ندا کيږي چې ټول مخلوقات به الله را جمع کړي نو تپوس به ترينه اوکړې (په خپله يا په واسطه د ملائکو) چې لمن الملک اليوم ؟ نو څوک به د هيبته جواب نشي ورکولې نو الله جل جلاله به خپله او فرمائي چې ﴿يَوْمَ اَلْوَيْدِ الْقَهَّارِ﴾ (طبري)

اوځنې رواياتو کنبې راځي چې اهل محشر به دا جواب ورکړي مؤمنان به خوشحالي او خوند سره ورکړي او کافران به په غم او حسرت په وجه ورکړي ، مسلم او ابو داؤد شريف حديث کنبې راځي چې کله دقيامت ورځ شي نو الله جل جلاله به د زمکې او آسمان موجوده ټول نظام ختم کړي او اوبه فرمائي : انا الملک ، اين الجارون ، اين المتکبرون ، او د آيت سياق نه معلومېږي چې دلته دا دويمه ندا مراد ده .

حکيم الامت مولانا شرف علي تهانوي رحمه الله فرمائي چې لمن الملک اليوم حکايت دې د هغې ندا نه ، نه دې چې احاديثو کنبې ذکر راغلي دي ، بلکه مشرکينوته خطاب دې چې هغه ورځ به حکومت داچاوي؟ او استغهام تقرير دي ، يعني هغه ورځ به ستاسو هېڅ مددگار او هېڅ

معبودنه وي ماسوی الله جلّ شانه نه، لهذا هغه باندې ايمان روائي او احكامات ني اومنی .
ليکن په دې توجیه دا اشکال کيدی شي چې بياخو نيو مژد پکار وود «اليوم» په خائي، ځکه چې که
دا چېرې حکايت نه وي نو بياخود اورخ غائبه ده او «اليوم» خودحاضرې ورځې ده پاره رازي ؟ نو
جواب ترينه دا کيږي چې قرآن کښي ډير خائي الله تعالی دا اسلوب اختيار کړيدې چې يو غائب
شي لپاره د مبالغې په منزله د حاضر او گرځوي، او د حاضر پشان اندازتخاطب ورسره اختيار
کړي لکه «اليوم الذين آمنوا من الكفار» کښي نودلته هم ددي نومند په خائي اليوم ذکر اوشو ﴿وَالَّذِينَ
آمَنُوا مِن بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ نن ورځ بادشاهي صرف د الله جل جلاله ده ، مجازي بادشاهونه ټول ختم دي ﴿وَالَّذِينَ
آمَنُوا مِن بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ نن ورځ صرف هغه غالب دي او نور ټول خلق د هغه زیر نګين دي ، نور د مجازي قاهر
مقهور ، غالب مغلوب ، او حاکم محکوم نظم ختم دي بس صرف د الله بادشاهي او غلبه ده ،
﴿يَوْمَ تَجُزَّى كُلُّ نَفْسٍ﴾ ای يقال لهم اليوم... يعني په ورځ د قیامت به محشر و الوته او نیلی شي
چې نن ورځ به هریوکس ته د هغه د عملونو پوره پوره بدله ورکولې کيږي او په هیڅ چا به ظلم نه
کيږي چې ثواب ورته کم ملاوشي یا ورته سزایاته ملاوشي ﴿إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ ازاله
د یو و هم ده چې دهرکس سره پوره پوره حساب کول او بدله ورکول خو په ظاهره کښ مشکل
دي، لیکن الله تعالی فرماني چې ماته هیڅ مشکل ندي ځکه څه ډیر زر حساب اغستونکي
یم، لکه په روایت کښ دي چې په مقدار د نصف النهار به د ټول مخلوقاتو سره حساب ختم شي .

وَأَلَدَهُمْ يَوْمَ الْأَرْفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كُذِّبَتْ *

او اویره وه دوی د عذاب د هغې ورځې نه چې نژدې راتلونکي ده، کله چې به زړونه د مرسره وي ډک د غم به وی نه

مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ۝ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْلَى

نه به وي ډېاره د ظالمانو هیڅ غم خوار دوست اونه شفاعت کونکي چې خبره ئي اومنلې شي پوه دي الله تعالی په خیانت د سترگو

وَمَا تُخَفِي السُّدُورُ ۝ وَاللَّهُ يَفْقَهُ الْإِنِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ

اوپه هغه چې پټه وي ئي سینې، او الله تعالی به فیصله کوي په حق سره، او هغه معبودان چې دوی ورنه سوالونه کوي

مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۝

ماسوی دالله نه، نه شي کولی فیصله د هیڅ څیز، بیشکه الله صرف هغه اوریدونکې دې لیدونکې دې

أَوَلَمْ يَسْأَلُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ

ایانه گرځي دوی په زمکه کېن، پس چه اوگوري دوی چه څنگه وژانجام دهغه خلقو چه ووهغوی مخکې ددوی نه،

كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَآثَرًا فِي الْأَرْضِ فَآخَذَهُمُ اللَّهُ

ووهغوی دیر سخت ددوی نه په قوت کېنې او په آبادی کېنې چې په زمکه کېنې ټې پریځي دي نو او نیول هغوی الله تعالی

بَلَدْتَهُمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاكِ ۝ خَلِكْ

په سبب دگناهونو دهغوی، اونه ووهغوی دپاره د عذاب دالله نه هیڅ څوک بچ کونکې، دا عذاب

بِأَنَّهُمْ كَانَتْ ثَلَاثَتِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا

په سبب ددې وؤچې بیشکه را تلل به هغوی ته رسولان دهغوی په ښکاره معجزو سره، نو دوی ترینه انکار او کړو،

فَآخَذَهُمُ اللَّهُ ۝ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

نواو نیول هغوی الله، بیشکه الله قوي دې سخت عذاب وړکونکې دې

﴿وَلَقَدْ نَزَّلْنَاهُ بِالْأَزْفَةِ﴾ پدې آیاتونو کېنې هم د قیامت د ورځې حالت او شدت بیانېږي په څلورو

صفاتو سره دپاره د تخویف، ^{۱۰}الازفة د قیامت د ورځې نوم دې، ازف، یازف، از فای معنی د قریب

سره او قیامت ته یوم الازفه ځکه وائی چې د ادم قریبه ده ځکه چې هر اتلونکې قریب

وي، بعض وائی چې دیوم الازفه نه مراد ورځ د مرگ ده صاحب د روح المعانی او امام

رازي ^{۱۱}عنه هم دې قول ته ترجیح ورکړیده. ﴿يَوْمَ الْأَزْفَةِ﴾ مبدل منه دې او ﴿لَقَدْ نَزَّلْنَاهُ لَكَ لِلْمُتَجَرِّ﴾

ورنه بدل دې، او دا اول صفت دې د قیامت، یعنی دا خلق دهغه قریبي ورځې نه اویره وه هغه

ورځ چې د خلقو زړونه به د ډیر غم او سختی د وجه نه مرئ ته رارسیدلي وي، نو ﴿لَكَ لِلْمُتَجَرِّ﴾ یا

کتابیه ده د شدت غم نه لکه په سورة احزاب وبللت القلوب الحناجر کېن تیر شوی دي، او یا دا

محمول دې په حقیقت باندې او القلوب نه مراد زړونه د کافرانو دي یعنی پدغه ورځ به د

کافرانو زړونه مرئ ته رارسيدلي وي نه به خپل ځای ته واپس ځي اونه به ئی ساه اوځي چې مړه شي ﴿كَافِرِينَ﴾ دا دویم صفت دې د شدت قیامت ، او کاظمین جمع د کاظم ده ، مأخوذ دې د کظم القریه ، نه چې مشکیزه د ابونه ډکه کړې شي او خوله ئی بنده کړې شي چې اوبه ورنه تویی شي ، او حال دې د اصحاب القلوب نه ، چې هغه کافران دي ، نومعنی دا شوه چې ډیر د خوف د وجهې نه به ئی ساگانې خپلې په زړونو کېنې بندې کړې وي چې د ساه سره زړونه او نه اوزي ، (روح) نو پدیکېنې مبالغه ده په شدت غم کېنې ﴿مَّا لِلْقُلُوبِ مِنْ حَيَرٍ﴾ دریم صفت دې د شدت د قیامت ، چې دنیا کېنې په چا څه مصیبت راشي نو ملگري دوستان ئی وي ، هغه ورسره غم کېنې شریک شي او تسلي ورله ورکړي ، خو آخرت کېنې به دا هم نه وي چې ورسره همدردئ اظهار اوکړي ، مراد د ظالمین نه کافران او مشرکان دي . ﴿حَيَرٍ﴾ نه مراد غم خوار او غم شریک ملگري دې ﴿وَلَا شَفِيعٌ يُّطْلَقُ﴾ دا څلورم وصف دې د شدت قیامت ، چې دنیا کېنې که څوک څه مصیبت کېنې گرفتار شي نو جاه او حشمت والا پسې لاړ شي ، دهغه منت زاری اوکړي ، هغه ورله سفارش اوکړي نو دې د هغې مصیبت نه بچ شي خو آخرت کېنې خو به داسې هم څوک نه وي چې د دوئ سفارش اوکړي ، ﴿يُّطْلَقُ﴾ صفت دې د شفیع ، او آیت کېنې نفی د صفت او موصوف دواړو ده ، یعنی بالکل به ورله څوک سفارش کونکې نه وي نه مطاع او نه غیر مطاع .

﴿يَتْلَمُ حَالَةَ الْآخِرِ﴾ دا دویم قوغيې دې توحید او دعوې منلو ته ، په څلورو صفاتو سره ، او دا اول صفت دې د پاره د ترغیب ، یعنی الله جل جلاله هغه ذات دې چې ستاسو هر قسم اعمالو باندې خبر دې ، ظاهري وي او که باطني ، لوی وي او که واړه ، نو دهغه ذات نه اویرېږئ او حکم نامه ئی او منئ ، او اضافت د خاتنه ، الاعین ته اضافت د صفت دې موصوف ته ، ای یعلم الاعین الخاتنه ، یعنی الله تعالی خیانت کونکي سترگې پیژني ، یا ﴿حَالَةَ﴾ مصدر دې په وزن د اسم فاعل لکه عاقبة ای یعلم حیاة الاعین ، یعنی د سترگو خیانت پیژني ، خیانت د سترگو نامحرمه زنانه و کتل دي په نظر د شهوت سره ، یا په اشارې سره د چا غیبت کول ، یا استهزاء کول ، ﴿وَمَا تُحْيِي الْمُتُّوُ﴾ د زړونو په پټو څیزنو هم الله تعالی باخبره دي ، غلطې عقیدې ، غلط نیتونه ، غلط جذبات ټول باطني اعمال پکېنې داخل دي ، نو گویا که په ﴿يَتْلَمُ

عَالِمَةَ الْأَنْفُسِ ﴿۱﴾ اوبه ﴿وَمَا غَنَى الصَّدُورُ﴾ کس اشاره ده دیته چې الله تعالى په ظاهري اوباطني ټولو عملونو باندې خبردار دې، اَم معبد ﷺ فرمائی چې حضور ﷺ به دادعا کوله اللَّهُمَّ طَهِّرْ قَلْبِي مِنَ التَّفَاقِ وَعَمَلِي مِنَ الرِّبَاءِ وَلِسَانِي مِنَ الْكَذِبِ وَعِظِي مِنَ الْحَيَاةِ فَانْكَ تَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُغْنِي الصَّدُورُ (مشکوٰۃ).

﴿وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ﴾ دویم صفت دې دپاره د ترغیب، یعنی الله جل جلاله عدل باندې مبنی احکامات رالیري او په انصاف سره فیصله کوي لهذا د داسې رب حکمنامه اومنی او مخالفت نې مه کوئ، ﴿وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ﴾ دالله نه ماسوا چې دکوم معبودانو دوی عبادت کوي هغوی کښې دا صلاحیت نشته، نه چا سره ښه کولې شي او نه بد، نو د دوی عبادت پرېگډئ، صرف الله جل جلاله ته متوجه شئ، ﴿هُوَ السَّمِيعُ﴾ دریم صفت دې دپاره د ترغیب، چې صرف الله جل جلاله هغه ذات دې چې د هر چا ندا اوري، د هغه نه ماسوا بل څوک داسې نشته، لهذا صرف هغه ته بلنه کوئ او د هغه احکامات منئ، ﴿الْحَمِيدُ﴾ څلورم صفت دې دپاره د ترغیب، یعنی صرف الله جل جلاله هغه ذات دې چې هر وخت کښې په تاسو نظر وي ستاسو جوانج گوري او هغه پوره کوي، نو صرف په هغه ایمان راوړئ او احکام نې اومنی.

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا فِي الْأَنْفُسِ﴾ داتخويف دنيوي دې مشرکانو ته آیادوی چې تجارت وغيره دپاره شام ته سفر نه کوی اودوی دَعَاد او تمود بستن نه دي لیدلي چې هغوی ددوی نه په طاقت اوبه مال کښ دیرزیات سخت وؤ، خو چې دخپلورسولانو تکذیب نئ او کرونی بیانی انجام څنگه وؤ؟ چې دخپلو گناهونو پوځه داسې هلاک شو چې بیانی څوک بچ کولووالانه وؤ، ﴿وَأَنكَرُوا فِي الْأَنْفُسِ﴾ مراد ورنه هغه یادگار تعمیرونه اومضبوطي قلعي دي چې تراوسه پورې نئ کنډرات موجودي ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ بهاء سببیه ده ای بسبب ذنوب، یعنی پدوی باندې عذابونه ددوی دگناهونو دوجه نه راغلل نوددې حالاتو واقعاتونه دهرې زمانې خلکو دپاره عبرت اخستل پکار دي، ﴿وَمَا كَانَ لَهُمْ يَنْفَعُ قَوْلُهُنَّ وَلَا قَوْلُهُنَّ﴾ نه بچ کولوواله یخ څوک نه وؤ لکه چې ددوی توقع وه چې زمونږ معبودان به مونږ بچ کوي، لکه په سورة هود کښ تیردي چې ﴿لَمَّا غَشَّتْ عَنْهُمْ الِغْثَمُ﴾ ... ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ﴾ داعتل دې دَعَاب په تیرشوي قومونو باندې، چې تکذیب اونا فرماني د خپلو خپلورسولانو دې.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۝ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ

او خامنا په تحقيق سره ليرلې وؤمونې موسى ﷺ په آياتونو خپلو سره او په دليل ښکاره سره فرعون ته او هامان ته

وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ۝ فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا

او قارون ته، نو اوويل دوى چه دې ساحر دې، ډير دروغجن دې، پس هر کله چه راغلو موسى ﷺ دوى ته په حق سره دظرفه زمونږه

قَالُوا أَاقْتُلُوا أَهْبَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ

اوويل دوى چه قتل کړئ خامن دهغه خلقوچه ايمان ئي راوړيدې دده سره اوژوندى پريدئ ښځې ددوى،

وَمَا كَيْدُ الْكٰفِرِينَ اِلَّا فِي ضَلٰلٍ ۝ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبِّهٖ

اوندې مکر دکافرانو مکر ضائع دې اوويل فرعون پريدئ ماچه قتل کړم موسى اورا او دغو اړې دې رب خپل،

اِنِّىْ اَخَافُ اَنْ يُمَيِّتَکُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِى الْاَرْضِ الْفَسَادَ ۝ وَقَالَ مُوسٰى

يشکه زه یريږم ددې نه چې بدل به کړى دې دين ستاسو يادچه ښکاره جوړ به کړى په زمکه کښ فساد او اوويل موسى ﷺ

اِنِّىْ عَلْتُ رَبِّىْ وَرَبِّکُمْ مِّنْ کُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِیَوْمِ الْحِسَابِ ۝

چه بیشکه زه پناه نیسم په رب خپل سره او په رب ستاسو دهرمت کړنه چه نه راوړي ايمان په ورځ د حساب

﴿وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰیٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِیْنٍ﴾ نمونه ذکر کړې چې هلاکت دفرعون دې، چې فرعون سره دلوى بادشاهى نه چې هرکله ئی تکذيب وکړونو څنگه مونږهغه هلاک کړو، ﴿وَلَمَّا جَاءَهُم بِالْحَقِّ﴾ په سورة اعراف او سورة اسراء کښ تفصیل ذکر شويدي، ﴿وَسُلْطٰنٍ مُّبِیْنٍ﴾ ددینه خاص معجزه مراده چې عصاده، یا ترینه مرادهغه رعب او جلالیت دې چې الله تعالى موسى ﷺ ته ورکړې وؤ چې فرعون او نور جبار به ترینه یریدل، یا ورته مراد تورات دې (قرطبي).

﴿اِنْ يَّرَوْکُمْ وَکَفَرُوْکُمْ وَکَفَرُوْکُمْ﴾ چونکه دادرې واره مداراوسبب د دشمنی وؤ د موسى ﷺ سره، اودغه رنگه دوى اشد وو په بادشاهى او مال دولت کښې، نو ځکه ئی دادرې واره خاص کړل په ذکر سره، فرعون خو هر سرې پیژني چې څومره قدر درجه کافروؤ، او هامان دهغه دوزیر

نوم دې اوقارون د ده معتمد خاص وو، د هاماڼ او د قارون ذکر په سورة قصص کېږي تير شويدي، موسی (عليه السلام) دوى ته د دوى په مطالبه باندې معجزات ښکاره کړل نو دوى اوويل چې «سَجِّدْ لَكَ» دامعجزې ندي بلکه داسحر دې او په خپله دعوه کېږي دروغ ژن دې

﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ﴾ مراد د حق نه نبوت پيش کول او توحيد بيانول دي، او بېقول حضرت تهانوي (عليه السلام) دادويم ځل دعوت عامو خلقوته وو او اول ځل خواص ته وو (کما مر) يادويم ځل هم خواص ته وو نو پدې کېږي استقلال د موسی (عليه السلام) ته اشاره ده، او هدايت دې داعي ته «قَالُوا اقْتُلُوا اِبْنَكُمْ﴾ فرعون امر د قتل او د استحياء دوه ځلې کړې وو، يو د موسی (عليه السلام) د پيدائش نه مخکې چې نجوميانو ورته خبر ورکړې وو چې داسې يو بچي به پيدا کيږي چې ستا د بادشاهي ختميدو سبب به وي نو ده د بني اسرائيلو نارينه بچو قتل حکم اوکړو، بيا ورته چا اوئيل چې پدې قتل سره خو به ټول نسل د بني اسرائيلو ختم شي او خدمت والا به پاتې نشي، نو دې منع شو، لکه داپه سورة بقره وغيره سورتونو کېږي تير شويدي، بيا چې کله موسی (عليه السلام) دعوه د نبوت اوکړه او خلقو پرې ايمان راوړو نو دې گېراؤ شو چې بني اسرائيل څما د حکومت د پاره خطره جوړيدلې شي، نو د موسي عليه السلام سره ئي مدد او تعاون نه ئي منع کولو دپاره ئي دا حربه اختيار کړه او د وياړه ئي د قتل او د استحياء حکم اوکړو چې کوم دلته ذکر دې، چې بني اسرائيل د موسي عليه السلام وجود ځان دپاره باعث عذاب او نحوست او گرځوي او د ده مدد نه به لاس پورته کړي، لکه سوره الاعراف کېږي د دوى داسې قول منقول دې: قالوا اودينا من قبل ان تاتينا ومن بعد ما جئتنا (الاعراف)

۱۱۱

﴿وَمَا كُنَّا مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ دا سوال مقدر جواب دې چې فرعون د دې لئس بېرونه څه نتيجه راوتله او دې منصوبو ورته څه نفع اورسوله؟ نو الله جل جلاله ورنه جواب اوکړو چې هيڅ فائده ئي ورنکړه بلکه د حق په مقابل کېږي د کفارو تدبير هميشه ضائع وي او انجام او غلبه لا مؤمنانو وي ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ (اي في ضايع روح)

﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي﴾ فرعون چې په يوې منصوبې کېږي ناکامه شونو اوس بله منصوبه جوړه وي او وائى ما پرېدئ چې څه موسی (عليه السلام) قتل کړم ځکه چې هم دې د دې بنياد دې، کچرې دې قتل نشي نو خطره ده چې زمونږ دين او حکومت به ختم کړي، بعض وائى چې دا قول د فرعون چې ﴿ذَرُونِي﴾ ما پرېدئ په حقيقت باندې محمول دې ځکه دې خپلو وزيرانو د قتل

د موسى ﷺ نه منع كړې وؤ، ياددې وجه نه چې هغوى د موسى ﷺ معجزې ليدې وې او يقين نى شوې وؤ چې دې په حق پيغمبر دې، هسې نه چې د الله تعالى په گرفت كېن راشو يا نې د ملكى مصلحت خلاف گنړله چې خلق به وائى فرعون د كمزورى سړي سره مقابله نشوه كولې نو قتل نى كړو، ياد بعض كسانوپه زړونو كېن د موسى ﷺ سره محبت وؤ لكه بنخه د فرعون چې فرعون ته ويلى وؤ، لاقتلوه عسى ان ينفعنا (قصص: ۹)، بعض وائى چې ﴿ذَرُونِي﴾ په حقيقت ندې محمول بلكه صرف هسې يوه دهمكي ده، او خلقوباندې دخپل شان وشوكت اظهار دې، چانيولې نه وو، هسې وئيل چې ما پرېدئ چې دې قتل كړمه، اودې خما نه هيڅ خوك نشي بچ كولې ﴿وَلْيَسِّرْ يَوْمَ﴾ ددې نه انداز كلام د فرعون معلومېږي چې دې تهرى وؤ،

﴿لَئِنْ كُنَّا﴾ هوجه د قتل نى بيانوي چې ځكه چې ما سره يره ده چې دې به ستاسودين چې هغه خما عبادت دې اوشركيه رسم رواج دې هغه به ختم كړى او كه دين بدل نه كړى نو كم از كم داخوبه او كړى چې اقتدار او حكومت به درنه قبضه كړي ﴿وَأَن يُّظْهَرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادُ﴾ مراد د فساد نه په حكومت باندې قبضه كول دى، لكه په سورة اعراف كېن دى بريدان يخرجكم من ارضكم (۱۱۰) قتاده رحمه الله وائى چې مراد د فساد نه د الله تعالى اطاعت دې، يعنې د الله تعالى اطاعت او عبادت په زمكه كېن خوركړى او خما عبادت به خلق پرېدى، هم دغه وينا د نن صبا د فرعونيانو هم ده چې هغوى د اسلام نظام خلافت او د هغې احيا د پاره سعي او كوششونه ته دهشت گردې وائى او د الله جل جلاله په ځمكه د الله نظام او احكامات نافذول سبب د فساد كنري.

﴿وَقَالَ مُوسَىٰ إِنَّ عَلَيْكَ بِرَءِي﴾ د خطاب دې د موسى ﷺ خپل قوم ته او هغوى ته تسلى وركول دى، نوپه ﴿وَنَرِيكُمْ﴾ كېن خطاب خپل قوم ته دې لكه په سورة اعراف كېن دى، وقال موسى لقومه استمعوا لله.... فرعونيانو ته ندې ځكه چې هغوى الله تعالى نه منلو، ﴿فَبَيْنَ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ﴾ اى من شر كل متكبر.

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ

اوويل يوسړي مومن، چه د آل فرعون نه وؤ ټولونى ايمان خپل، آيا قتل كړئ تاسو يو سړي موسى ددې وجه نه چه وائى

رَبِّیَ اللّٰهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا

رب زماں اللہ ہے، او پہ تحقیق چہ راغلی دی تاسوتہ پہ بنکارہ معجزوسرہ دظرفہ درب ستاسونہ، او کہ وی دی دروغزن

فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ

نویہ ده دی ضرر د دروغ دده، او کجری وی دی ریشتونی نواویہ رسی تاسوتہ خہ نہ خہ هغه عذاب چہ وعده نی کوی تاسوسرہ،

إِنَّ لِلّٰهِ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ۝ يَقَوْمُ لَكُمْ الْمَلِكُ الْيَوْمَ

بیسکه الله نه کوی هدایت هغه چانه چہ هغه اسراف کونکې وی دروغزن وی ای قومہ زمانا تاسولرہ ده بادشاهی نن ورځ

ظَهْرَيْنَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللّٰهِ إِنْ جَاءَنَا ۚ قَالَ فِرْعَوْنُ

چہ غالب یں پہ زمکه کښ، پس څوک به مدد او کړی زمونږ د عذاب دا الله نه کجری راشی په مونږ، او ویل فرعون

مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ وَمَا أَهْلِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ ۝

چہ نه ښایم زه تاسوته مگر هغه مصلحت چہ وینم زه چہ په هغې کښ خیر دی، اونه خایم ستاسوته مگر لاره سمه

﴿وَقَالَ رَبِّیُّ مُّحَمَّدٌ﴾ کله چې فرعون د موسیٰ ﷺ قتلولو فیصله او اراده او کړه نو ده په

دربار کښې یو سړې وو چې هغه ایمان راوړې وو خو خپل ایمان یې پټ ساتلې وو دا سړې

قبطي او د فرعون د کورنۍ کس او د خپلوانو نه یې وو، ځنې مفسرینو لیکي چې دې ښځه

خوې وو، نو د ده دغې فیصلې په مخالفت او د حضرت موسیٰ ﷺ په حمایت کښې جرآن

مندانه موقف اختیار کړو او په ډک دربار کښې یې دا فیصله مدلل انداز سره رد کړه، الله جل

جلاله د ده دا موقف او تقریر دومره خوځ شو چې دا قرآن کریم حصه یې او گرځوله چې تر

قیامت به لوستې شی، ﴿رَبِّیُّ﴾ موصوف دی، ﴿مُحَمَّدٌ﴾ صفت اول دی، ﴿وَمِنْ عَالَمِ مَرْحُومَةٍ﴾ دا صفت

ثاني دی د ﴿رَبِّیُّ﴾ او جار مجرور متعلق دی په کائن: محذوف سره، ﴿يُحْكَمُ لَيْسَتُمْ﴾ دریم صفت

دی، کتمان حق یعنی حق او ایمان پټول صرف هغه صورت کښې جائز دی چې انسان ته د

دنیوي یا ایماني ضرر خطر وې، دنیوي ضرر دا دی چې د ځان تللو خطر وې او ایماني ضرر

دا دی چې ایمان تللو خطر وې، برابره خبره ده چې دا خطر د مسلمان نه وي یا د کافر نه،

البته اطمینان قلبي او په تنهائۍ او عدم خوف حالت کښې اقرار باللسان ورله شرط دی، د

شيعه گانو عقیده - تقیه - خالص منافقت او دروغ دي ، هغې د دې آيت سره هيڅ تعلق نشته او د دې آيت نه د هغې ثابتول سعي لاحاصل ده.

﴿ اَتَقْتُلُونَ زَكَرِيَّا ۚ ﴾ دا درجل مؤمن موقف او تقرير اوله مرحله ده چې ديكېنې دې خپل قوم د موسى ﷺ د قتل نه منع كوي او ډير په حكمت او لطافت سره د خپل ايمان او د موسى ﷺ حقانيت اظهار او قوم ته په د باندې ايمان راوړلو دعوت وركوي، همزه په « اَتَقْتُلُونَ » كېنې كېنې د پاره د استفهام انكاري ده يعنې دا سړې مه قتلئ ، د ده د قتل تاسو سره هيڅ جواز نشته ، دينه مخكېنې د دې څو وجوهات بيانوي: ﴿ اَن يُّكَلِّمَ ۙ ﴾ دا اوله وجه ده ، چې تاسو ته ده ونيلي څه دي شې تاسو ئي قتلئ ؟ دې خو بس صرف دومره خبره كوي چې څما رب صرف يو الله دې ، نو دا څه موجب قتل وينا خو نه ده . ﴿ وَوَعَدْنَاكَ بِالْحَيَٰٓٔةِ ۙ ﴾ دويمه وجه ده (كما في التحرير والتنوير) يعنې د ده دا وينا تشه دعوه نه ده بلكه په دې باندې ئي تاسو ته واضح دلائل او براهين راوړي دي چې هغې ستاسو سره هيڅ جواب نشته ، پكار خو دا وه چې تاسو پرې ايمان راوړې وې ، خو كه ايمان نه راوړئ نو كم از كم قتلئ خو ئي مه

﴿ وَاَن يَّكُفِّرَ بَعْدَ ذٰلِكَ ۙ ﴾ دريمې وجهې بيان دې يعنې لك د ده په خبرې انصاف سره غور او كړئ تاسو ته به دؤ خبرو كېنې خامخا يوه خبره مخې ته راشي ، يا به دې دروغ ژن ظاهر شي او يا به ريښتونې ، او دواړونو صورتونو كېنې د ده قتل جواز نه پيدا كېږي ، ځكه چې كه دروغ ژن وي نو تاسو ته ئي هيڅ نقصان نشته ، دعوت باندې پرې پابندي اولگوي او پرېگدئ ئي ، خپله به ورته د خپلو دروغو انجام معلوم شي ، او كه هغه ريښتونې وي (او يقيناً چې ريښتونې دې كما في قوله تعالى : وَجَعَلُوا بَيْنَهُمْ اَنفُسَهُمْ ظُلُمًا وَعِلُوًا) نو بيا خو د هغه مخالفت او قتل كوشش كولو كېنې د ستاسو سراسر نقصان دې

فائده (۱): ان د پاره د شك راځي او زجل مؤمن د موسى ﷺ په صداقت كېنې شك نه وو خو دعوت كېنې تلاف او نرمي راوستلو او د خپل ايمان پټ ساتلو د پاره ئي داسې تعبير اختيار كړو ، هم دې وجهې نه ئي : كاذباً مخكېنې او صَادِقاً ئي ورستو ذكر كړو ،

فائده (۲): د دې آيت نه دا استدلال كول صحيح نه دي چې د چا څه رائ او موقف وي حتي چې د نبوت دعوه ولې نه كوي خو هغه ته څه وئيل نه دي پكار ، ځكه چې وَاَن يَّكُفِّرَ بَعْدَ ذٰلِكَ ۙ يو څو ه ډې وجهې نه چې دا هغه صورت كېنې دې چې حق او باطل كېنې اشتباه

راشي، خو کله حق او باطل واضحه وي نو بيا حق منل او باطل ختمول ضروري دي، او بل د دې وجهي نه چې دا د دعوت د تطف يو انداز دې چې مخالفت ضد او عناد نه راکوز شي او په انصاف آماده شي

فانيه ۳: دا خبره د هروخت د حکمران دپاره ده. چې په اسلامي نظام نافذ کولو کښي ستاسو کړسئ او حکومت ته هيڅ خطره نشته دې، او په نه نافذ کولو کښي ستاسو کړسئ او حکومت ته خطره ده (ازوالدمحترم نورالله مرغه).

﴿يَسْتَبْخِمُ بَعْضُ الْاَئِي بِهَر کله چې موسی ﷺ د الله جل جلاله صادق پیغمبر دې نو د ده تولې وعدې او وعیدونه حق او رښتیا دي، خو بیا "بعض الذي" راولو کښي اشاره د تطف في الدعوه ته، چې مخاطب په وحشت کښي مبتلا نشي او ضد او عناد شروع نه کړي، مزید دا چې دیکښي مبالغه في التحذیر ده چې بعض عذاب نه خان اوساتئ چې هغه هم ډیر لوی ده او ټول خو څه اندازه نشته (روح)

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ مُّرْسِدٌ كَلْبٌ﴾ دا جمله ذو وجهین ده، یعنی موسی ﷺ ته په کښي هم اشاره ده او فرعون ته هم، موسی ﷺ ته اشاره داسې ده چې دې څومره عجیب معجزات دوی ته پیش کوي او څنگه عجیب دلائل په توحید د الله جل جلاله بیاني، کچرته دې دروغون او حد نه تجاوز کونکي وي نو هرگز به ورله الله جل جلاله د دې توفیق او طاقت نه وې ورکړې او فرعون ته اشاره داسې ده چې کچرته باوجود ده دینه چې ده ته د موسی ﷺ حقانیت او صداقت یقین شوې وي، بغاوت کوي او موسی ﷺ قتلول غواړي نو الله جل جلاله به چرې هم دې په خپل عزائم او مقاصدو کښي کامیاب نه کړي ځکه چې دې مسرف دې، دشتمن کښي د حد نه وتونکي دې او کذاب دې، قوم ته دروغ وائي چې ځما نه سوا بل اله نشته او موسی ﷺ پیغمبر نه دې. (حاشیه الجمل)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَؤُلَاءِ﴾ د کفر د بیان دویمه حصه ده چې د موسی ﷺ د قتل نه قوم منع کولونه ورستو اوس ډیر په لطیف انداز سره ترغیب ورکوي قوم ته په موسی ﷺ باندې د ایمان راولولو او یروي ئي د مخالفت نه، ﴿لَكُمْ اَللّٰهُ اَلِیْمٌ﴾ دا ترغیب دې چې نن ورځ ستاسو ته بله شاهي میلاو ده په دې مغروره کیږئ مه، دیکښي ستاسو څه ذاتي کمال نشته، بلکه دا د الله جل جلاله طرف نه عطیه او نعمت دې که د دې بقا غواړئ نو قدر داني ئي او کړئ او قدر داني ئي دا ده چې الله جل جلاله احکامات او منن چې موسی ﷺ تاسو ته راوړي دي ﴿ظَهَرَ﴾

«حال دې د «لَكُمْ» ضمير مجرور نه، «الْأَرْضِ» كښې الف لام عهد خارجي دې او مراد ترينه زمكه د مصر ده ﴿فَمَنْ يَضُرُّكَ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ دا ترهيب دې يعني كه تاسو د دې نعمت قدر داني نه كوي بلكه دنيوي مفاداتو حصول او حكومت بچ كولو په خاطر د موسي (عليه السلام) مخالفت كوي نو الله جل جلاله به درنه دا هر څه واخلي، نويه بيا تاسو وي او نه به مو دا حكومت وي او د الله جل جلاله سره څوك مقابله نشي كولې، «فَأَيُّهُمْ يَضُرُّكَ» كښې د پاره د تفريع ده، يعني كه ناشكروي په نتجه كښې راباندې د الله جل جلاله عذاب راغي نو بيا به مو څوك بچ كوي؟

﴿كَأَلْفِ نَفْسٍ﴾ كله چې فرعون اوليدل چې د رجل مؤمن مدلولو او نصيحت آموزو خبرو په مخاطبينو باندې اثر او كړو نو هغې اثر زانلو كولو دپاره ئي فوراً دهغه كلام قطع كړو او قوم ته ئي اوښل، چې اې څما قومه! دې هسې فضولې خبرې كوي، كومه خبره چې څه درته كوم هغې كښې ستاسو مصلحت دې او كوم كار حكم چې څه درته كوم هغې كښې ستاسو كاميابي ده،

﴿وَمَا أَرْيَكُمْ﴾ رويت نه مراد رويت علمي دې، اي: ما اعلكم ولا ابهر عليكم، يعني نه خايم تاسو ته او نه دركوم مشوره تاسو ته مگر د هغې چې څه پكښې خير وينم ﴿أَلَا مَأْكُونٌ﴾ دلته د رويت نه مراد رويت بصري دې

﴿وَمَا أَتَوِيكُمُ إِلَّا سَيْلٌ مِّنْ عَذَابٍ﴾ رشاد ضد غي دې حق او كاميابي لار ته وښلې كيږي، يعني كومه مشوره چې څه دركوم دې باندې عمل كولو كښې ستاسو كاميابي ده، مفسرين فرماني چې دې كلام نه د فرعون مقصود خپل خلوص قلبي اظهار دې، چې بس تاسو كاميابي غواړم نور څه مقصد مې نشته، «روح او ځنې مفسرين فرماني چې ديكښې فرعون د خپل د عمل تصويب مقصود دې، چې څنگه څما قول او راي صحيح ده دغه شان چې څه تاسو دكوم عمل حكم كوم هغه صحيح دې، چې هغه قتل د موسي عليه السلام دې، دې تقدير باندې د سبيل نه مراد عمل دې په قريني د الرشاد سره. (التحرير والتنوير)

وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا يَوْمَئِذٍ إِنَّا آنَا فَعَلْنَا مَعْزُومًا وَمِنَ الْآخِرَةِ إِنَّا بِمَا عَمِلْنَا نَشْتَكِي

اوليل هغه كس چه مؤمن وو، اي قومه زمانيشكه زه پيريم په تاسو باندې په شان د عذاب دورځو دولو په شان د حال

قَوْمٌ نُّوجِ وَعَادٌ وَثَمُودٌ وَاللَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا

دَقَوْم دَنوح اودعاديانو اوثموديانو اودغني خلقوچه ورسووؤدوئي نه. اوالله تعالى اراده نه كوي دظلم

لِلْعَادِ وَيَقُومُ اِنِّيْ اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿٦﴾ يَوْمَ

دبندگانودپاره اوای قومۀ زمایشکه زه یریم په تاسوباندې دَعذاب دورځې دچغووهلونۀ هغه ورځ

تَوَلُّونَ مُذِيبَيْنِمَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ

چه اوبۀ گرځن تاسو شاکونکي، نه به وي تاسولره دَعذاب دالله هېڅ څوک بچ کونکې. او هغه څوک

يُضِلُّ لِلَّهِ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٧﴾ هَادٍ

چې گمراه نې کړې الله تعالى نونشته دې هغه لره هېڅ څوک هدايت ورکونکې

﴿وَكَاذِبَةٌ كَتَمَتْ هَدًى خَائِنَةٌ﴾ دې ځای نه د رجل مؤمن د تقرير دريمه مرحله شروع کيږي، چې کله ده اوليدلو چې قوم په نرمۍ او اشارو سره نه پوهيږي نو په ښکاره نې د الله جل جلاله د عذاب نه يرول شروع کړو، ﴿لَقَدْ كُنَّا عَلَيْكُمْ﴾ دا د تخويف دنيوي دې ﴿يَتْلَى يَوْمَ الْاَحْزَابِ﴾ همرا دورنه هغه عذابونه دي چې مخکښ امتونوباندې نازل شوي وو. يوم يابخپله معنى حقيقي دې، يعنې ورځ، نوپدې صورت کښ مضاف محذوف دې اى مثل حادث يوم الاحزاب (روح) يعنې پشان دَعذابونوداحزاب يا يوم پمعنى دَعذاب الهي سره دې، دامعنى مجازي نې هم معروفه ده، حتى چې حقيقت عرفيه گرځيدلي دې، نوپدې صورت کښ حذف دَمضاف ته ضرورت نشته دې، البته په دواړو صورتونو کښ دا اشکال دې چې مثل ايام الاحزاب ويل پکاروؤ، ځکه چې ورځې دَعذابونو ديږي وي، ټول قومونه په يوه ور نه و هلاک کړې شوى، جواب دادې چې يوم نه مراد يوه ورځ نه ده بلکه ايام دي او په دې قرينه (الاحزاب) ده، ځکه چې دې تفسير ورسو په قوم عاد وشمود سره شوې دې او دا بديهي خبره ده چې دا دلې خو په يوه ورځې نه وي هلاکې شوې بلکه دوئ د هلاکت په مينځ کښې د يو بل نه ديره فاصله ده، نو دې وجهې نه يوم او ايام راوړل دواړه برابر وو او دواړو صورتونو کښې نې معنى د جمعي وه نو د تخفيف د پاره صيغې د مفرد له ترجيح ورکړې شوه ﴿يَتْلَى عَلَيْهِمْ قَوْمٌ نُّوجِ وَثَمُودٌ﴾ مبدل دې يا عطف

بيان دي د «يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْرَابُ» نه «وَالَّذِينَ يَبْدُونَ» قوم دلوط ﷺ مراد دي «وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظَلَمًا لِلنَّاسِ» دا
 كلام يادرجل مؤمن دي. ياجمله مستأنفه ده كلام الهي دي، دپاره دازالي دشبهی يعني دا
 دومره قومونه هلاکول ظلم ندي بلکه دقانون مکافات يوه لازمي نتيجه ده، چې ذهني نه هيخ
 خوک مستثنی ندي، (لايظلم) په خائي (لايريد ظلماً) تعبير راوړلو نه مبالغه في النفي مقصود ده
 چې الله جل جلاله ظلم کول خو څه چې د ظلم اراده هم نه کوي .

«وَيَقَوْمٍ إِنَّهُمْ أَتَيْنَاهُمْ» پدي کښ تخويف اخروي ذکرکوي، «يَوْمَ الْاَنفَا» التناد مصدر دي او په
 اصل کښ 'التنادي' دي: يا حذف شويده دپاره دحسن اودقافيه. «يَوْمَ الْاَنفَا» يو بل ته داوازونو
 والاورخ، دانوم دي دورخي دقيامت بقيامت ورځ ته يوم التناذخکه وائي چې پدغه ورځ به
 ديرې نداگانې وي، لکه مثلاً: (۱) اوله ندابه دنفخ صوريه وخت کښ وي، چې په يوم يُنَادِ الْمَنَادُ من
 مکان قريب کښ ئی ذکردي، (۲) هر مسلک والابه خپله خپل مقتدا اوپيشوا سره رابللي کيږي
 چې په يوم ندعو اکل اناس بامامهم کښ ئی ذکردي، (۳) اهل جنت به اهل نارته اوازونه کوي
 او اهل ناربه اهل جنت ته اوازونه کوي، چې په وَنَادَىٰ اصْحَابُ الْجَنَّةِ وَنَأَىٰ اصْحَابُ
 التار سورة اعراف کښ يې ذکردي.

(۴) مؤمن ته چې خپله عمل نامه په خي لاس کښ ملاوشي نواوازون به کوي هاؤم
 اقرء وکتابيه: کافريه وائي يَلْتَنِي لَمْ اوت کتابيه، اودغه شان وائي به: يو بلتي، بحسرتي، دهلکت
 اودافسوس اوازونه به کوي «اللهم اعذنا بفضلك» (۵) يوه ندا به په آخر کښ اوکريشي چې يا اهل
 الجنة خلود لا موت ويا اهل التار خلود لا موت (الحديث):

«يَوْمَ يُؤْتَوْنَ بِمِدَادٍ» د «يَوْمَ الْاَنفَا» نه يعني په هغه ورځ چې اوبه گرځي تاسو شاکونکي، مطلب
 دادې چې کله داند اگانې اوکريشي چې دکومو ذکرپه «يَوْمَ الْاَنفَا» کښ اوشو، نومجرمان به د
 موقف دحساب نه شاکونکي جهنم طرف ته به روان کريشي، قاله قتاده (کبيرو وغيره)، اونه به وي
 دوي لره دعذاب دالله ﷻ نه هيخ خوک بچ کونکي، ضحاکه ﷺ، وائي چې مطلب دادې چې
 کله مجرمان دجهنم خوف ناک اوازونه واورې نو ورته منوي به کري، نوچې کوم طرف ته ځي
 فرشتو به ورته لارې بندي کړي وي او خپلو خپلو ځايونو ته به ئي واپس کوي.

﴿وَمَنْ يُضِلِلْ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ يا كلام الهي دې چې په جواب د سوال كېن راغلې دې چې
 آيا د رجل مؤمن په بيان سره فرعونيانو ته څه فائده او هدايت ملاؤ شو؟ نو جواب او شو چې چالره
 چې الله ﷻ د ضد او عناد پوځه گمراه كړي، نو هغه ته بيا څوك هدايت نشي كولې. يا دا كلام
 د رجل مؤمن دې چې دې خبرو كېنې د هدايت لوى سامان پروت دې خو چې څوك الله جل
 جلاله د ضد او عناد د وجهې نه گمراه كړي نو دې بيا هيڅ څوك هم په راه راست نشي
 راوستې.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلِ الْبَيِّنَاتِ فَمَا رَلْتُمْ فِي شَكٍّ

او خامخا په تحقيق سره راغلې وو تاسو ته يوسف ﷺ مخكې ددې نه په واضحو معجزو سره، نو هميشه وي تاسو په شك كې.

فَمَا جَاءَكُمْ بِهِ ۚ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ

د هغې نه چې راغلې وو تاسو ته په هغې سره تردې پورې چې كله هغه وفات شون او ويل تاسو چه هرگز به راونه لېږي الله

مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا ۚ كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ ۝

ورستو دده نه هيڅ څوك رسول، هم ددې وجه نه گمراه كوي الله تعالى هغه څوك چه دى اسراف كونكې، شك كونكې وي.

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ يُغَيِّرُ سُلْطَانًا لَكُمْ مَقَاتًا

هغه خلق چه جگړې كوي په آياتونو د الله كېن، بې د دليل نه چه راغلې وي دوى ته، څومره لوى سبب دې دا جدال، د ناراضگي

عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا ۚ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ۝

په نيزه د الله ﷻ او په نزد د مؤمنانو هم دغه شان مهر لگوي الله تعالى په ټول زړه د متكبر ظالم باندې.

﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُسُفُ﴾ د داد رجل مؤمن د تقرير څلورمه حصه ده چې ديكېنې قوم ته په

ايمان نه راوړلو توبيخ او ملامتيا ده چې تاسو د هغه آباؤو اجداد اولاد يئ چې هغوى ته

يوسف عليه السلام الله جل جلاله را لېږلې وو او هغه ورته د الله جل جلاله د وحدانيت واضحه

دلائل پيش كړي وو خو هغوى بيا هم ايمان نه راوړو، نو اوس تاسو هم د هغوى په نقش قدم

روان يئ، ﴿وَلَقَدْ جَاءَكُمْ﴾ ځاى جاء الى آباكم، نسبت د احوالود آباؤدې اولاد ته، ځكه چې

يوسف ﷻ دوى ته نه وو مبعوث بلكه د دوى پلارانو ته مبعوث وو، يا كيدايشي چې بعض هغه

خلق چې يوسف عليه السلام ورته مبعوث وو پدغه وخت کښ ژوندي وو. لکه په بعض تاريخونو کښ دي چې يوسف عليه السلام د موسی عليه السلام نه څلور شپيته (۲۴) کاله مخکښ تير شوې وو. نو پدې کښ نسبت احوالو د بعضو دې کُل ته روح الْبَشَرِيَّة دې نه مراد واضح او مدلل بيان د توحيد دې چې ونيلې وو آراباب متفرقون خير (يوسف) يا ورته معجزات مراد دی. اوس دې ورستوني آياتونو کښې د دوي د گمراهي څلور درجات ذکر کيږي: (۱) شک (۲) ضلالت (۳) مجادله (۴) طبع يعني مهر جباريت.

﴿فَإِذْ لَمْ يَلِدْكَ أَهْلُ إِثْمَكَ﴾ دا د گمراهي اوله درجه ده چې ستاسو آباء هميشه د يوسف د رسالت په باره کښې په شک کښې وو، او ايمان ئې پرې نه وو راوړې.

﴿سَمِعَ إِذْ هَمَّكَ﴾ د يکښې د گمراهي دويمې درجې بيان دې چې هغه ضلالت دې، يعني باوجود د دينه چې يوسف عليه السلام تاسو ته واضحه نشانيانې راوړې وې خو تاسو ايمان راوړلو په ځای د هغه رسالت په باره کښې په شک کښې مبتلا شوي، د هغې نتيجه دا وه چې يوسف عليه السلام حيات پورې خوشک وو خو چې څنگه هغه وفات شو نو څه گمراه شوي او صفا خو دا ونيل شروع کړو چې بس دا سلسله اوس ختمه شوه. دينه بعد به يو رسول هم نه راځي، دې تفسير نه دا واضحه شوه چې دوي دا وينا د تکذيب په بنياد وه، او ځنې مفسرين فرماني چې دوي دا خبره بطور حسرت او آفسوس کړيده، حضرت شاه صاحب رحمه الله فرماني چې: د يوسف عليه السلام په ژوند کښ د مصر والا د ده د نبوت قائله نه وو. ليکن چې دې وفات شو او د مصر نظام سلطنت او خزائن گډ وې شو نو بيا دوي آرمان کولو چې ارمان دې چې داسې به بل رسول الله مبعوث نه کړي! او غرض د رجل مؤمن دا وو چې اوس د موسی عليه السلام نه انکار مه کوي ځکه چې بيا به ورپسې ارمانونه کوي، ځکه چې د نعمت قدر د زوال نه بعد وي.

﴿كَذَلِكَ يُجِيلُ اللَّهُ﴾ کاف په ﴿كَذَلِكَ﴾ کښ ياکاف تشبيه دې، او مقصد دا دې چې لکه څرنگه چې اهل مصر د شک په وجه گمراه شول نو دغه شان الله تعالی هر مسرف مرتاب گمراه کوي، ياکاف پمعنی دلام تعليليه سره دې ای لذلک او مشارايله شک دې يعني دا الله تعالی په توحيد او دين کښ د شک پوجه مسرف مرتاب ته الله تعالى هدايت نه کوي او گمراه کوي چې، ﴿مُشْرِكٌ﴾ کثرت سره گناه کونکې او مشرک ورته مراد دې ﴿مُزْنَبٌ﴾ د يرشک کونکې چې په درجه د انکار کښ او گرځي

﴿الَّذِينَ يُجَادِلُونَ﴾ دا هم د رجل مؤمن د بيان حصه ده او ديكېنې التفات دې خطاب نه غائب ته د پاره د تطف، چې گورئ د الله جل جلاله احكامات او آيات بغير د څه دليل نه مه رد كوي او خامخا مخالفت ئي مه كوي، دا صفت د الله جل جلاله ډير ناخوښه دې، او ديكېنې دگمراهئ دريمې درجې بيان هم اوشو چې هغه مجادله ده، چې انسان ضلالت نه ورستو كه چرته د الله جل جلاله په آيتونو باندې غور اونكړي نو هغه كېنې د مجادلي صفت پيدا شي اودا د الله په نيز مېغوض ترين صفت دې، «الَّذِينَ» مبتدا دې او «كَفَرُ مَقَاتًا» ورله خبر دې، «كَفَرُ» فعل تعجب دې او ضمير مستتر پكېنې راجع دې مجادلي ته، چې په هغې يُجَادِلُونَ فعل دلالت كوي، او «مَقَاتًا» تمييز محول عن الفاعل دې. اي: كبر مقت جداهم عند الله، ﴿وَمِنَ الَّذِينَ مَاتُوا﴾ دا عطف دې په عند الله باندې او ديكېنې د مؤمنانو فضيلت اظهار مقصود دې چې د هغوي صفت دا دې چې جدال او جهگړې نه كوي بلكه كوم شې چې الله جل جلاله ته خوښ وي هغه دوي ته هم خوښ وي او كوم شې چې الله جل جلاله ته ناخوښ وي هغه دوي ته هم ناخوښ وي. او دغه شان دې كېنې ديته هم اشاره ده چې د الله جل جلاله د ناخوښي يو مظهر دا هم دې چې مؤمنان مجموعي طور باندې يو شې رد كړي. كقول ابن مسعود رضي الله عنه: مارئ المسلمون حسناً فهو عند الله حسن. وما راوا سيئاً فهو عند الله سيئ (مسند احمد: ۳۶۰۰)

﴿كَذَلِكَ يَطْلُبُ اللَّهُ﴾ داخلوړمه درجه ده دگمراهئ، چې د مجادلي په نتيجه آخر كار په انسان مهر جباريت اولگي، بيا ورته هدايت نه ملاويږي، كاف په ﴿كَذَلِكَ﴾ كېنې ياتشبيهه دې يعني لكه څرنگه چې پدې مذكوره وجوهاتوسره دفرعون اوهامان په زړونوباندې مهرجباريت لگيدلې وژوندغه شان الله تعالى دهرمتكبر او جبار په زړه مهرلگوي، ياكاف پمعنى دلام تعليليه دې «اي لذلِكَ» او مشاراليه. جدال دې يعني ددې جدال پوجه الله تعالى مُهَرِّج جباريت لگوي ﴿عَلَّ كُلُّ قَلْبٍ﴾ كل افرادي ندې چې معنى داشي چې الله تعالى دهر هر فرد د متكبر باندې مُهَرِّج طبع لگوي. ځكه بعض متكبر ته كله هدايت هم اوشي بلكه كل مجموعي دې، يعني الله تعالى دمتكبر او دجبار په ټول زړه مهرلگوي، يعني دې مهر احاطه كړى وي اونول زړه ئي ورته بند كړې وي ﴿مُتَكَبِّرٍ﴾ چې مُعاند اونه منونكې وي دالله تعالى داحكاماتو ﴿بِجَاوِ﴾ چې ظلم كونكې وي په مخلوقاتو دالله تعالى باندې يعني ظالم وي

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَهَامُنُ ابْنِي صَرَخًا لَعَلَّ ابْلُغَ الْأَسْبَابَ ۖ أَسْبَابَ السَّمَوَاتِ

اوریل فرعون ای هامان! جوہرکہ مالرہ اوچت عمارت، دپارہ ددی چہ اورسم زہ لاروتہ، لاروداسمانونوتہ

فَاكْطِلْ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَكْظُمُهُ كَلْبًا ۚ وَكَذَلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ

پس چہ اوخیزمہ زہ الہ دموسی تہ، اوییشکہ زہ گمان کوم پہ دہ د دروغژن، دغه شان نباشتہ کرې شوؤفرعون تہ

سُوء عَمَلِهِ وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ ۚ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ۚ

ناکارہ عمل دهغه اومنع کرې شوي ووڈسمې لارې تہ، اونه وؤمکردفرعون مگرپہ تباهی کتب

﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَهَامُنُ﴾ د "رجل مؤمن" مدلل او متاثر کن تقریر اوریدلو نه ورستو فرعون لعین سره دا خوف پیدا شو چې قوم چرته ایمان رانه وړي، نو فوراً ئی د دې اثر ختمولو او خلقو توجه بدلولو د پاره ډیر مکاره او عیاره طریقه اختیار کړه او خپل وزیر هامان ته ئی او نیلو چې کچرته واقعي ځما نه علاوه بل الہ وی او موسی د هغه پیغمبر وی نو ته ماله یو دنگ عمارت جوړ کړه چې څه ورسره آسمان لارو ته اورسیرم او بیا آسمان ته اوخیژم او د موسی الہ اووینم، او دا خو ظاهر خبره ده چې څومره دنگ عمارت او سیرمې ولې نه وي خو آسمان ته رساني ورسره نشي کیدې، نو دې نه ئی دا نتیجه اخذ کړه چې دې دروغ ژن دې، ځکه که ځما نه ما سوا بل الہ وې نو هغه ته به رساني ممکن وه او دهغه لیدل کتل به ممکن وو، دهغه به یو قصر سلطاني او تخت سلطنت وو لکه څنگه چې د دنیا بادشاهانو وي، او دا خوشته نه، نو معلومه شوه چې ځما نه ما سوا بل الہ هم نشته، او چې الہ نشته نو دې رسول د کوم خایه راغی؟!

هرچه ده داخبره چې هامان آیاددې حکم تعمیل کړې وژاوه نه وؤکړې دغه رنگه نور تفصیل په سورة قصص: فاودلی یاهاْمُنُ عَلَی الطَّيْنِ (آیت: ۲۸) کتب تیرشویډې، ﴿صَرَخًا﴾ بڼسکاره او اوچت تعمیرته وائی ﴿الْأَسْبَابَ﴾ جمع دسبب ده اسباب دختلو لکه رسن وغیره یاورنه مراد لارې دی یادروازې دی، ﴿أَسْبَابَ السَّمَوَاتِ﴾ بیان دې د ﴿الْأَسْبَابَ﴾، ﴿فَاكْطِلْ﴾ جواب دلعل دې، چې په ﴿لَعَلَّ﴾ کتب ذکر دې، یا جواب دآمر دې چې ﴿ابْنِي﴾ دې او د"فانه بعد" ان"مقدر دې: ای فان اطلع، ﴿وَإِنِّي لَأَكْظُمُهُ كَلْبًا﴾ یعنی ځمایقین دادې چې موسی ﷺ په دعوه دخپل رسالت کتب

يا په بيان د توحيد کښ دروغ ژن دې نعوذ بالله، ﴿وَكَذَلِكَ رُبُّنَا﴾ يعني څنگه فرعون ته دا دليل مزین کړې شوې وو حالانکه د دې هيڅ علمي او عقلي بنياد نه وو: ځکه چې يو څيز عدم رؤيت يا عدم علم د هغې عدم وجود دليل نه وي، خو ده ته شيطان دا دليل ډير مضبوط ښکاره کړې وونو دغه شان د ده هر عمل بد ده ته مزین کړې شوې وو او د خير او کاميابۍ د لارې نه منع کړې شوې وو.

﴿وَمَا كُنْتُمْ بِاِلَٰهٍ اِلَّا تَكَاثُرُ﴾ تباب ای هه ځکه وځسړان، دا داخال الهي دې چې د فرعون هر تدبير ناکامه وو، او په هيڅ تدبير سره ئی خپل ځان د الله تعالی د گرفت نه بچ نه کړو تردې چې سره د خپل لښکر نه په درياب کښ غرق شو او موسي عليه السلام ته ئي هيڅ نقصان او نه رسولو.

وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُونِ اَهِدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿١٠١﴾ يٰقَوْمِ

او اويل هغه کس چه مومن وو، ای قومه زما تابعداري وکړئ زما او په بنایم تاسو ته لاره سمه، ای قومه زما

اِنَّمَا هٰذِهِ الدُّنْيَا مَتَاعٌ ۚ وَانَّ الْآٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿١٠٢﴾ مَن عَمِلَ سَيِّئَةً

بيشکه دا دوزند د دنيا لپه نفعه ده او بيشکه آخرت صرف هغه کور د قرارئ دې، څوک چې عمل وکړی بد

فَلَا يُجْزَىٰ اِلَّا مِقْلًا ۖ وَمَن عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْفَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

نوهغه ته بدله نشي ورکولې مگر په شان د هغې، او څوک چه عمل وکړي نیک سړي وي او که ښځه اودې مومن وي

فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُوْنَ فِيْهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠٣﴾ وَيٰقَوْمِ مَا لِي

نودغه خلق داخليږي به جنت ته رزق به ورکوليشي به دوی ته په هغې کښ بې حساب او اې زما قوم! څه دی مالو

اَدْعُوْكُمْ اِلَى النَّجْوٰى وَتَدْعُوْنِيْ اِلَى الْقَارِ ۖ تَدْعُوْنِيْ لَآ اَكْفُرُ بِاللّٰهِ

چه دعوت درکوم زه تاسو ته نجاعت طرف ته او تاسو دعوت را کوئ ماته او د طرف ته دعوت را کوئ ماته چه زه کفر وکړم په الله

وَأَمْرِكَ ۖ مَا لَيْسَ لِيْ بِهِ عِلْمٌ ۚ وَآنَا اَدْعُوْكُمْ

او شريك او مگر خوم د الله سره هغه چه نيشته دې ماسره د هغه په معبود والي باندې هيڅ دليل، او څه دعوت درکوم تاسو ته

إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ﴿٧٠﴾ لَا جَزَمَ آتَمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ

هغه ذات طرف ته چه غالب دي بخشنو کي دي يقيني ده داخيره چه بیشکه هغه معبود جي راغواړئ تاسو ما عبادت دهغه نه

لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَّرَكْنَا إِلَى اللَّهِ

نشته دي هغه دپاره طاقت دقبولو ددعائه په دنيا کښ او نه په آخرت کښ او بیشکه پيشي زمونږه الله تعالى ته ده

وَأَنْ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٧١﴾ فَسْتَذْكُرُونَ مَا أَقُولَ لَكُمْ

اوبیشکه اسراف کونکي هم دوئ خاوندان داوردی، نوزده چه بيابه ياده وئ تاسو هغه خبره چه زه ني کوم تاسوته،

وَأَقِضْ أَمْرِئِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٧٢﴾ فَوَقَّعَهُ اللَّهُ سِتَابَ

اوزه حواله کوم خپل کار الله تعالى ته، بیشکه الله تعالى ليدونکي دي دهغه بندگانو لره نوبچ کړوده لره الله دسختو

مَا مَكْرُؤًا وَحَاقَ بِالْإِلَهِ فِرْعَوْنُ سُوءَ الْعَذَابِ ﴿٧٣﴾

تدبيرونونه چې دوئ جوړی کړی وو او گیر کړل آل فرعون ناکاره عذاب

﴿وَقَالَ الْأَوْتَمَاتُ يَنْقُوهُ كَيْفُورٌ﴾ هدا هم درجل مؤمن دبيان حصه ده چې پدي کښ دي خپل ايمان ظاهره وي او قوم ته دخپلي اتباع دعوت ورکوی چې ما په حضرت موسی ﷺ باندي ايمان راوړي دي تاسو هم پدي کښ خاموافقت وکړئ، ﴿أَمْوَكْمُ سَبِيلُ الرَّشَادِ﴾ اشاره ده چې فرعون دعوه د خدائي کوي خو دا لاره دهدايت نده بلکه دکمرهه لاره ده، چې ونيلي ووجي، ﴿أَمْوَكْمُ سَبِيلُ الرَّشَادِ﴾،

﴿يَنْقُوهُ لَمَّا هَلَوُ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا﴾ تهزهد من الدنيا دي، چې ددنيا مال دولت، عهدي، لذتونه وغيره ټول دهوکه ده، نوپدي اعتبارمه کوئ بلکه اعتبار په آخرت پکار دي خکه چې آخرت، ﴿مَكَرَ الْكَرْبُ﴾ کوردهميشه والي دي، چې فنا کيدل پکښ نشته دي،

﴿مَبْعُولٌ سَبِيحَةً﴾ تخويف اخروي دي، چې چاخوره گناه وکړو نو دهغي په قدره ورته بدله او سزاملو ويږي، دا آيت اصل کبير دي په شريعت کښ چې په جناياتو کښ سزا ورکول په مثل سره مشروع دی او زائد على المثل مشروع ندي، ﴿وَمَنْ هُوَ سَبِيحًا﴾ بشارت اخروي دي چې

اصلاح د آخرت په ايمان اونيک عمل سره کيږي، او د اham ظاهره شوه چې د الله تعالی رحمت په غضب د هغه باندې غالب دې ځکه چې د گناه بدله بقدر مثل ورکوي او د ايمان اونيک عمل بدله داده چې ﴿يُؤْتِي حِسَابًا﴾ ای بغیر د دې يعني بې شماره، کنایه ده د کثرت نه، يعني د عمل په مقدار به ورته اجر نه ورکوي بلکه څو څو چنده زیات به ورکوي.

﴿فَيَقْتَرِهٖ مَا لَمْ يَدْفَعُوْهُ لَمْ يَدْفَعُوْهُ لَمْ يَدْفَعُوْهُ﴾ د اham د رجل مؤمن د بیان حصه ده چې پدې کښ دې نور هم وضاحت کوي چې د اعجيبه خبره ده چې څه تاسو ته د ايمان دعوت درکوم او دا چې د الله جل جلاله عبادت کوئ او موسي عليه السلام تصديق او کړئ چې پدې سره نجات ملاويږي او تاسو ماکفر ته راغواړئ چې هغه د جهنم لارده، ځما د جانبه دوستی او خير خواهي غوښتنه او ستاسو د جانبه دشمني او بدو غوښتنه!

﴿تَدْعُوْنِيْ لِكُفْرٍ وَّاَنَا لَمَّ شَفْعَنِيْ﴾ تفسير دې د ماقبل په طريقه د لَف نشر غير مرتب سره، يعني تاسو مادوزخ طرف ته راغواړئ هغه دا چې څه کفر وکړم د الله تعالی په ذات باندې، ﴿وَأَشْرَكَ بِهٖ﴾ او شريک او گروځوم الله تعالی سره ﴿مَا لَيْسَ لِيْ بِهٖ عِلْمٌ﴾ ای بمعدوښته، هغه بُتان چې د هغې په معبودية او الوهية باندې ماسره هيڅ دليل نشته دې ﴿مَا لَيْسَ لِيْ بِهٖ عِلْمٌ﴾ نفې د علم کنایه ده د نفې د معلوم نه يعني د الله ﷻ نه ماسوی بل معبود برحق نشته دې، او څه تاسو نجات طرف ته راغواړم هغه دا چې ﴿الْمَنَهِزِ﴾ غالب دې په انتقام کچرې تاسو موسی ﷺ یا ما ته مو تکليف راکړو ﴿الْقَتْلِ﴾ بخونکې دې کچرې توبه مو وکړه،

﴿لَا يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ﴾ يعني حقه ده دا خبره چې تاسو ماکوم معبودانو طرف ته راغواړئ نو هغوی د چاهيڅ حاجت نه شي پوره کولې نه دنياوي نه آخروي. د ﴿لَا يَرْجُوا﴾ په اصل معنى کښ مختلف اقوال دی چې حضرت والد محترم نور الله مرقد و پر د مضجعه، په سورة هود آيت (۲۲) کښ ذکر کړيدی جوړجوع ورته او کړئ. ﴿اِنَّهَا تَذْكُوْرَةٌ اِلَيْهٖ﴾ ان حرف مشبه بالفعل دې، ما موصوله ورله اسم دې، "تدعوني اليه" جمله ورله صله ده، او "ليس له دعوة" جمله خبر ده د ان.

﴿لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الْاٰلَمِيْنَ﴾ عبارت (۱) بيا په حذف د مضاف سره دې، ای ليس له استجابة دعوة، يعني دا اصنام چې تاسو هغې طرف ته ماته دعوة راکوئ په هغوی کښ طاقت

د دعابلو لوسته دې او د چا حاجت او دعانشي قبلولي. ۲. بيا به حذف موصوف سره دې ای لي
 سر له دعوۀ مستجابۀ، مطلب دادې چې دا انسان نه مستحق دغوختني دی او که بالفرض
 والمحال ددوي نه غوښتنه او کړيشي نودوي جواب نشي ورکولي. لکه په سورة فاطر (۱۴) کښ
 دی ان تدعوهم لا يسمعوا دُعَاءَکُمْ ولو سمعوا ما استجابوا لکم، نو د داسي قسمد معبودانو عبادت
 کول خودیره بهې وقوفي اونا داني او گمراهی ده، کفوله تعالی: ومن اضل ممن يدعوا من دُونِ اللَّهِ
 من لا يستجيب له الى يوم القيامة وهم عن دُعَائِهِمْ غفلون (احقاف ۵)، ۳. کليې ﷻ وائی چې
 دوي ستاسو شفاعت نشي کولي نه په دنيا کښ يعني دالله ﷻ د عذاب نه مونشي بچ
 کولي، اونه په آخرت کښ (۴) بعض وائي چې مراد دادې چې دوي دخپل خان عبادت کولو ته
 څوک نشي رابللي او معبود برحق خوهغه وي چې دعوت دعبادت ورکړي خلقوته، لکه الله
 تعالی معبود برحق دې نو خپل عبادت طرف ته خلق راغواړي، ﴿وَلَا يَفْلَحُ الْفَاسِقُ﴾ او په آخرت کښ به
 هم ستاسو د عبادت نه انکار او کړي، کفوله تعالی: ويوم القيامة يكفرون بشرکم (فاطر: ۱۴).

﴿وَلَوْ رَدُّنَا إِلَى أَهْلِ عِثْرِكَ﴾ عطف دې په ﴿أَنَّا لَمَقْرُونُ﴾ يعني خامخاز مونږ مرجع الله ﷻ دې دهغه
 په عدالت کښ به حاضرېږو، نو ﴿وَأَنَّا لَشَرِيفُ﴾ چا چې زياتې کړې وي نودوزخ ته به
 ځي، مراد د ﴿الشَّرِيفِ﴾ نه يا مشرکين دی، ځکه چې شرک په گمراهي کښې اسراف دې او د هغ
 ا شکت اثار مطلب دا دې چې دوي به هميشه په اور کښې وي او يا الشَّرِيفِ نه مراد گناه کښې
 اسراف کونکي دي نو مؤمن گناه گار پکښې هم داخل دې او اَشْكُتُ الْاَثَرِ ورته په اعتبار
 دمکت طويل ونيلي شوي دي،

﴿سَتَلَكُمُ الْمَآئِظُ لَعْنَةُ﴾ دا د رجل مؤمن تقرير آخري حصه او د بيان خاتمه ده په لطيف
 انداز کښ چې زمان نصيحت خواوس نه منن خو چې کله عذاب الهي راشي نوبيا به
 زما د خبر واران وکړئ. ما په ﴿مَا أَقُولُ لَعْنَةُ﴾ کښ يا مصدريه دې ای فستدکرون قولي لکم اذا
 حل بکم العذاب (قرطبي) يعني چې کله درياندې عذاب راشي نوبيا به درته زما خبره ياده شي
 لکه صوفي عبد الرحمان بابا ﷻ وائي شعر:

د رحمان ويل به هله درته ياد شي چې دی يو کمرته مخ بل ته دې شاشي

یا مامو موصوله دې ای الذی اقول لکم (قرطبي) کله چې رجل مؤمن پوره تفصیلي بیان او کړو او زړه ئی په حق وینا باندې خه یخ کړو، ازوالد عليه السلام، نو فرعون دده د قتل اراده وکړه نو رجل مؤمن دا او وې، ﴿وَأَنزَلْنَا آتٍ﴾ یعنې څما مقصد دعوت رسول او نصیحت کول وو، هغه ما تاسو ته او کړو اوس ستاسو خوښه ده ایمان راوړئ او که نه راوړئ؟ ما خپل ځان او خپله معامله الله جل جلاله ته سپارلې ده، هغه خپلو بندگانو ته گوري او هغه څما حامي او ناصر دي،

﴿فَوَقَّعَ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَآمِكُمْ﴾ دې آیاتونو کښې د حق و باطل معرکې آخري انجام بیان دي چې هغې خلاصه دا ده: (۱) چې فرعون په دې دنیا هم ناکام شو او سره د لښکرو غرق شو. (۲) په قبر او برزخ کښې ورته هم عذاب میلاویږي (۳) او آخرت کښې به ورته د دینه سخت عذاب میلاویږي، نو دې آیت کښې د فرعون اول انجام ذکر دي چې موسي عليه السلام او د هغه ملگري الله جل جلاله کامیاب کړو او فرعون سره د لښکرو نه غرق شو «فَوَقَّعَ اللَّهُ» کښې ضمیر منصوب رجل مؤمن ته راجع دي، اي: نجاه الله مع موسى «سَيِّئَاتِ مَآمِكُمْ» دینه مراد د فرعون مختلف تدابیر او عذابونه دي «وَيَا قَوْمِ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الْمُنذِرِينَ» دینه مراد فرعون متبعین دي او فرعون پکښې بطریق اولی داخل دي؛ ځکه چې متبعینو ته ئی دا سزا میلاو شوه نو دې خو سردار وو نو دې خو ئی خامخا مستحق وو، «مَوَدَّةَ الْمَلَكِ» نه مراد غرقیدل په بحیره قلزم کښې، ځنې مفسرینو ددې آیت تفسیر د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دا قول گرځولې دي چې کله رجل مؤمن دا تقریر او کړو نو فرعون ورله د قتل د همکي ورکړه او د نیولو حکم ئی جاري کړو نو دې د دغه ځای نه او تختیدو او غرته لاړو، فرعون دده په تلاش کښ زړ (۱۰۰۰) کسان اولیږل چې دې راولئ، لیکن دا کسان چې غره ته لاړل نو دې رجل مؤمن مونږ کولو او دده نه گیر چاپیره لیوگان شرمخان ولاړ وو، بعضی کسانو د هغه د نیولو اراده وکړه نو لیوگانو او خوړل، بعضی کسان دتندې په وجه مړه شول، او بعضی کسان واپس راوختیدل، نو چې دوئ فرعون خوا ته ناکام واپس شول نو فرعون ددې ټولو قتل کولو حکم او کړو، نو پهناسي ئی کړل او قتل ئی کړل «روح المعاني» او الله عز وجل رجل مؤمن ته ددوئ د تدبیریدنه حفاظت ورکړو، دې تقدیر باندې د «فَوَقَّعَ اللَّهُ» نه صرف د رجل مؤمن نجات مراد دي، «وَيَا قَوْمِ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الْمُنذِرِينَ» فوجیان د فرعون دي

جی دہ نیولو د پارہ تللی وو او «سُوۃُ الْمَنَکِبِ» نہ مراد شرمخانو خوړل ، تندي نہ مړیدل او قتل کیدل دي . خو اول تفسیر راجح دې .

النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا ۖ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ ۖ أَدْخِلُوا

اور د جهنم، دوئ پېش کولېشي به هغې باندې صبااوپیگا اوبه کومه ورځ چه قائم شي قیامت، فرشتوته به اوښلې شي داخل کړئ

أَلْ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ۖ وَأَوْادٌ يَتَعَاْجُونَ فِي النَّارِ ۖ يَقُولُ الضَّعَفَاءُ لِلَّذِينَ

آل دفرعون ډیر سخت عذاب ته، اوکله چې داجهنیان جگړه کوي په اورکښ نوواني به کمزوري اتباع هغه خلقوته

اسْتَكْبَرُوا ۖ إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا ۖ فَهَلْ أَنتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ النَّارِ ۖ

ا چه تکبرني کړې وو چه بیشکه وومونږه ستاسو اتباع، نوآیاتاسولرې کولېشي زمونږه څه حصه داوړ .

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا ۖ إِنَّا كُلٌّ فِيهَا ۖ إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ

اوبه وائي هغه خلق چه تکبر ئي کړې وو، متبوعین بیشکه مونږ ټول پدیکښ یو، بیشکه الله تعالی کلکه فیصله کړیده

بَيْنَ الْعِبَادِ ۖ وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ

په مینځ د بندگانو کښ او اوبه وائي هغه خلق چه په جهنم کښ دی، چوکیدارانود جهنم ته سوال وکړئ خپل رب ته

يُخَوِّفُ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ۖ قَالُوا ۖ أَوْ لَمْ تَكُنَّا تَدْعُونَا أَن نَّسُودَ ۖ

ا چه سپک کړې زمونږه یوه ورځ د عذاب هغوی به ورته اوواښي، آیاولې نه وؤراغلی تاسوته رسولان ستاسو

بِأَتَيْنَاكَ ۖ قَالُوا ۖ بَلَىٰ ۖ قَالُوا ۖ فَادْعُوا ۖ وَمَا دُعَاؤُ

په واضحه معجزوسره، دوئ به اوواښي، ولې نه ا، اوبه وائي ورته فرشتې چه تاسوسوال وکړئ، اونده دُعا

الْكُفْرَيْنِ إِلَّا فِي ضَلَالٍ

د کافرانو په جهنم کښ مگر ضائع ده.

﴿اِنَّكَ بِرُءُوسِكَ عَلَيْنَا﴾ دى آياتونو كښ د فرعونيانو د دويم انجام ذكر دې چې د قبر زندگي ني د عذاب زندگي ده ، «اِنَّكَ» مبتدا دې او «بِرُءُوسِكَ» ورله خبر دې او دا پورا جمله بدل الاشتغال دې د «وَكَاذِبًا وَّكَافِرًا» جملې نه ځكه چې «سُوَّةَ الْمَكَائِبِ» نه مراد غرقيدل دي ، او غرق مشتمل دې په موت ، او موت د دوى مشتمل دې په عذاب ، او يا «اِنَّكَ» بدل كل دې د «سُوَّةَ الْمَكَائِبِ» نه او «بِرُءُوسِكَ» جمله ورله حال ده خو دې تقدير باندې ضروري ده چې «سُوَّةَ الْمَكَائِبِ» نه مراد عذاب قبر شي او پاتې شول غرقيدل نو د هغې ذكر دلته نشته ، «كُذِّبَ فِي التَّحْرِيرِ وَالنَّوْرِ»

﴿عَلُّوْا وَّعَشِيْآ﴾ يا كڼايه ده د دوام نه يعني هروخت پدوى او پيش كولى كيږي . لكه د جنتيانو باره كښ الله تعالى فرمائي ولهم رزقهم فيها بكرة وعشيا ، «مریم ۲۲» يا ورنه مراد خپله معنى يعني صبا او بيا گداي د دنيا د ورځو په حساب باندې ، يعني څه وخت په اول د ورځي كښ ورته عذاب وركړې شي بيا ورنه چې لري كړشي نودوى به دا گمان او كړي چې بيا به نه را واپس كيږي نو په آخر د ورځي كښ ورباندې بيا راشي كقوله تعالى كَلَّمَآرَادَاۤنَ يَخْرُجُوۡا مِنْهَا اَعِدُوۡا فِيْهَا (سجده: ۲۰) ، او ددې عرض التار به آل فرعون باندې تفسيريه روايت دابن مسعود ؓ كښ راغلې دې چې اِنَّ ارواحَهُمْ فِىْ اَجْوَافِ طَيْرٍ سَوْدٍ تَغْدُوْا عَلٰى جَهَنَّمَ وَتُرُوۡحُ كُلَّ يَوْمٍ مَّرَّتَيْنِ لِذٰلِكَ عَرْضُهَا ، ابن كثير ، قرطبي ، يعني لكه څرنگه چې د شهيدانو ارواح د طيور خضر په حواصلو كښ داخل شي او د جنت سيلونه كوي نودغه شان د فرعونيانو روحونه ، طيور سود (تورو مرغانو) په حواصلو كښ داخل دى او هر صبا او بيا گاه جهنم طرف ته ليږلې كيږي ، او دغه شان حال د هر كافر وي . اِنَّ الكافِرَ اِذَا مَاتَ غُرِضَ عَلَى النَّارِ بِالْعَدَاةِ وَالْعَشَى (بخاري) ، يعني كافر چې مړ شي نو روزانه صبا او بيا گداي په اور پيش كيږي ، او د مومن په باره كښ دي : وَاِنَّ الْمُوْمِنَ اِذَا مَاتَ غُرِضَ رُوْحُهُ عَلَى الْجَنَّةِ بِالْعَدَاةِ وَالْعَشَى ، مؤمن چې كله وفات شي نودده روح سهار او بيا گاه جنت باندې پيش كولى كيږي ، په صحيحينو كښ دابن عمر ؓ روايت راغلې دې چې حضور ﷺ فرمائي : اِنَّ اَحَدَكُمْ اِذَا مَاتَ غُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعِدُهُ بِالْعَدَاةِ وَالْعَشَى اِنْ كَانَ مِنْ اَهْلِ الْجَنَّةِ لَمِنْ اَهْلِ الْجَنَّةِ وَاِنْ كَانَ مِنْ اَهْلِ النَّارِ لَمِنْ اَهْلِ النَّارِ لِقَالِ : هٰذَا مَقْعِدُكَ حَتّٰى يَبْعَثَكَ اللهُ تَعَالٰى (رواه البخاري فى الجنائز).

﴿يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا﴾ دې ګڼې د آخري انجام ذکر دې ، د اَدْخِلُوا ته مخکېنې يُقال للملائكة مقدردې، يعنې د قیامت په ورځ به ملائکوته او وئیلې شي چې داخل کړئ ال فرعون سخت عذاب ته، په یو قرائت کېنې "ادخلوا" راغلې دې امر دې د دخل یدخل دخولانه او آل منصوب دې په تقدیر د حرف نډاسره ای اَدْخِلُوا ی آل فرعون نو بیا په دې قرأت همزه په اَدْخِلُوا کېنې وصلې ده. او د اول قرأت په بڼا همزه قطعي ده د اَدْخِلُوا ته ﴿أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾ اشد په نسبت سره عذاب د قبر ته، یا اشد عذاب د جهنم ته ئې داخل کړئ.

فائدة: د آیت په اثبات د عذاب قبر باندې واضح دلیل دې ځکه چې دلته اول د ﴿اَلَّذِیْ یَرْثُ مَرْثُوکَ مَلٰئِکَآ﴾ ذکر دې چې سحر او بیګا په دوئ او ویش کولې شي او بیا د ﴿يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوا﴾ ذکر دې ، چې قیامت په ورځ به ورله د دینه سخت عذاب ورکولې کیږي ، نو دینه دوه خبرې ثابتې شوې : (۱) یو دا چې دا اول عذاب د دویم عذاب نه غیر دې ؛ ځکه چې په مینځ کېنې ئې حرف عطف راغلې دې او دا د مغايرت فائده ورکوي ، (۲) دویم دا چې ﴿يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ﴾ نه معلومېږي چې ﴿اَلَّذِیْ یَرْثُ مَرْثُوکَ مَلٰئِکَآ﴾ عذاب د قیامت عذاب نه مخکېنې دې ، او دا سوا د قبر عذاب نه بل عذاب نشي کیدې ، دې نه علاوه نور آیاتونه او کثر شمیر احادیث په اثبات د عذاب قبر دلالت کوي او د دینه انکار لوی ضلالت او قریب کیدل دي کفر ته.

﴿وَلَا یَتِمَّ ثَبُوتُکُمْ فِی الْاٰلِیِّیْنَ﴾ د اتخويف اُخروي دې هغو خلقوته چې د باطل اتباع کوي، لکه خرنگه چې آل فرعون د فرعون اتباع وکړه نو په عذاب کېنې مبتلا شول نو دغه شان چې څوک د باطل اتباع کوي نو دخپلو متبعینو سره به په جهنم کېنې وي او جګړې به ورسره کوي، د اَذْ عامل په نزد د بعضو مقدردې چې اذکر دې ای اذکرولت تخصیصهم فی النار (روح) ﴿فَقِیْلَ اَلَمْ نَقُلْ﴾ تفصیل دې د مخاصمې، دضعفاء نه مراد اتباع دی چې په عقل او فهم راي کېنې ضعیف وو. ﴿اَلَمْ یَلٰئِیْکُمْ اَسْتَكْبَرْتُ﴾ نه مراد متبعو عین دي چې اعراض او تکبرئ کړیدې دایمان او اطاعت در رسول ﷺ نه، ﴿اَلَا کُنَّا لَکُمْ بَیِّنًا﴾ تبعا یا جمع د تابع ده، يعنې مونږ ستاسو تابع وؤ په تکذیب د رسولانو کېنې، یا مصدردې او اسنادئ مبالغه شویدې په اتباع کېنې.

﴿فَهَلْ أَنتُمْ مُعْتَدُونَ﴾ استفهام یا حقیقت باندې محمول دې چې مونږ خو ستاسو خدمت گاران وو که څه طریقه وي د عذاب نه د بچ کیدلو نو بچ مو کړئ؟ او یا د پاره د توبیخ او ملامتیا دې او د متبوعینو تعجیز مقصود دې چې دنیا کښې مو ځان پسې راکاږلو . اوس مو د عذاب نه بچ کړئ کنه !

﴿قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا﴾ دا جواب دې د متبوعینو ، که استفهام خپلې حقیقي معني کښې واغستلې شي نو بیا تقریر داسې دې چې گورئ نه مونږ خپله په عذاب کښې اخته یو . که مونږ چرته عذاب لرې کولې شوې نو اول به مو د ځان نه لرې کړې وې ، او که استفهام د توبیخ د پاره وي نو بیا ئې تقریر داسې دې چې مونږ مه ملامته کوئ . مونږ هم درسره عذاب کښې مبتلا یو ، داسې نه ده چې تاسو مو مخکښې کړي یئ او ځان مو ترینه بچ کړې دې ، ﴿إِنَّا كُنَّا فِيهَا﴾ مبتدا دې ، ﴿فِيهَا﴾ ورله خبر دې او پوره جمله خبر ده د ان ﴿إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَّمَ بَيْنَ الْيَاسِرِ﴾ یعنی دغه د الله جل جلاله حتمي فیصله ده چې اهل جنت به جنت او اهل جهنم به جهنم ته ځي ، اوس د دې بدلولو طاقت څوک نه لري .

﴿وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ﴾ هر کله چې د اتباع او متبوعین د یوبل د امداد نه مایوسه شي نو د جهنم خزنه وټه به رجوع وکړي او سوال به ورته اوکړي چې دخپل رب نه درخواست وکړئ چې زمونږ نه عذاب څه وخت د پاره کم کړې شي . ﴿يُخَوِّفُ عَنِ النَّارِ﴾ ای مقدار یوم من ایام الدنيا ، دیوې ورځې په مقدار دې زمونږ نه عذاب لرې کړي ، یوه ورځ دې جهنمي راکړي لکه چې په دُنیا کښ به یوه ورځ جهنمي وه ، ﴿مِنْ الْمَلَأِ﴾ من یابیانیه دې یا تبعیضیه دې ای شیامن العذاب . یعنی یوې ورځې د پاره دې زمونږ نه څه عذاب کم کړي ،

﴿قَالُوا أَأَنتُمْ تَدْعُونَا إِلَى اسْتَعْمَالِ تِلْكَ﴾ فرشتې به ورنه تپوس اوکړي چې آیاتاسو ته رسولان نه وؤ راغلي چې ددې ورځې نه ئې یره ولئ؟ ﴿قَالُوا بَلَّاءُ﴾ جواب دې د جهنمیانو ، چې ولې نه وو راغلي ، خو مونږ ئې خبره نه وه منلې ، کما فی قوله تعالی : قالوا بلی قد جئنا نذیر (الملک: ۹) ﴿قَالُوا كَذَّبُوا﴾ دا ورته د فرشتو جواب دې ، فافه فسیحیه ده ، یعنی هر کله چې رسولان تاسو ته راغلي وو او تاسو د هغوی تکذیب کړې وورنو اوس مونږ ستاسو سفارش نشو کولې ، ځکه چې سفارش د پاره دوه شرطه دی ، یو ایمان او بل اجازت ، او دلته دا دواړه نشته لهدا تاسو خپله دخپل رب نه دعا

او غواړئ خودا خبره يقيني ده چې دعا موڅه فائده نشته، نو عذاب نشي كيدلې، (۲). يا .
كَذَّبُوا، مطلب دادې چې كله مو تكذيب كړې دې نو اوس وهنې جفې سورې . دا به درله هيڅ
فائده نه دركوي، (۳). يا كَذَّبُوا مطلب فادعوا الرسل دې يعني سفارش زمونږ كار نه دې . رسولانو
كار دې ، لاړ شي هغوئ پسې او هغوئ ته اووايي، خو هغوئ ته به چرته ونيلې شي ځكه چې
دوى خونې تكذيب كړې وو، (تفسير عثماني)

﴿وَمَا دَعَا الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾ ١٤١ ضياع و بطلان لايجاب «روح» دا جمله يا كلام دڅر نه و د
جهنم دې، يا كلام الهي دې، استدلال كړيدې بعض پدې آيت سره چې دكافر دغانه قبليري،
ليكن جمهور وائي چې په دنيا كېن دكافراو د مؤمن دواړو دعا قبليري، دابليس دعا چې د دوى
مشردي دعا ئې قبوله شويده نو ددوى دعا خوب طريق اولي قبليدى شي، او مراد ددې آيت نه دا
دې چې په جهنم كېن به ئې دعا او درخواست نه قبليري.

إِنَّا لَنَعْتَصِرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ

بيشكه مونږه خامخا امداد كوؤ دڅپلور سولانو او دغه كسانو چې ايمان ئې راوړې دې په ژوند دنيا كېن او په هغه ورځ كېن چه قائم شي

الْأَشْهَادُ ١٤٢ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْرِفَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ١٤٣

گواهي كونكى هغه ورځ چه نفع به نه وركوي ظالمانو ته عذر د هغوئ او دپاره ددوى لعنت دې او دوى دپاره بد كوردې،

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَى وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ ١٤٤

اوپه تحقيق سره وركړې وؤ مونږ موسى ﷺ ته هدايت اومونږ په ميراث سره وركړې وؤ بني اسرائيلو ته كتاب

هُدًى وَذِكْرَى لَأُولَى الْأَلْبَابِ ١٤٥ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ

چه هدايت وؤ او نصيحت وؤ دپاره دځاوندانو د عقل نوصركو دى زما حبیب ﷺ بيشكه وعده دالله حقه ده

وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ١٤٦

اوبخته غواړه دخپل گناه دپاره، اوپاكي بيانوه پيوست دخمد د رب خپل سره بيگا او صبا

﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ ما قبل كېنې د حق و باطل معركې كېنې د باطل آخري انجام
ذكر وو، اوس دې آياتونو كېنې د حق او اهل حق نتيجه ذكر كيږي چې (۱) دنيا كېنې ورسره

- هم د الله جل جلاله مدد او نصرت وي او غلبه ورله ورکوي ۲، او آخرت کښې به ئې هم مدد کوي او کاميابي به ورله ورکوي، ﴿فَلْيَتَذَكَّرِ الْإِنْسَانُ﴾ دنيوي غلبه مشروط ده په څو شرطونو سره (۱) ايمان کامل او حقيقي: کما في قوله جل في علاه: واتم الاعلون ان کتم مؤمنين ،
- (۲) اعمال صالحه: کما في قوله جل في علاه: وعد الله الذين آمنوا منكم وعملوا الصلحت ليستخلفهم
- (۳) نصرت دين الهي: کما في قوله جل في علاه: يا ايها الذين آمنوا ان تنصروا الله ينصركم ويثبت اقدامكم
- (۴) اتفاق واتحاد: کما في قوله جل في علاه، ولاتنازعوا فضلوا وتذهب بريحكم
- (۵) دوس مطابق اسباب او آلات تيارول کما في قوله جل في علاه: واعدا لهم ما استطعتم من قوة ، کله چې دا شرطونه پورا شي بيا د الله نصرت ضرور اخي اگرچې بيا هم بطور ابتلا وقي يا فردي مغلوبيت او تکليف راتللې شي خو هغې دې سره څه منافات نشته.
- ﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْهُدُ﴾ مراد ورته د قيامت ورځ ده، داد، علقه تبا و ماء باردا، د قبيلې نه دې تقدير د عبارت دارنگه دې، ونجزيه هم جزاء حسنا يوم يقوم الاشهاد. يا مطلب دادې چې په ورځ د قيامت به ئې هم نصرت کوو چې نجات دې د عذاب د جهنم نه او دا خلول دی جنت ته، ﴿الْأَشْهُدُ﴾ يا جمع د شهيد (گواه) ده لکه د شريف جمع اشراف راخي، يا جمع د شاهد ده په ورځ د قيامت به دیر گواهان وي، فرشتې، چې د انبياؤ په تبليغ باندې به گواهي کوي. پيغمبران ، امت د محمد ﷺ ، اعضا او جوارح د انسان، اوزمکه وغيره، ﴿يَوْمَ لَا يُنْفَعُ بَدَلُ دِي﴾ د ﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْهُدُ﴾ نه او د ظالمين نه مراد کافران دي، لقوله تعالى والکافرون هم الظالمون (بقره، يعني د قيامت په ورځ کافرانو ته د دوي غدر نفع نه ورکوی، که چاته دا اشکال اوشي چې د دې آيت نه معلومېږي، چې دوي به غدر کوي خو غدر به ورته فائده نه ورکوی، او د مرسل آيت (۳۵، ۳۶) هدايوم لا ينطقون، ولا يؤذن لهم فيعتذرون، نه معلومېږي چې دوي ته به د غدر کولو اجازت نه وي، لکيف التطبيق، جواب (۱) د دې آيت دا مطلب نه دې چې دوي به غدر نه کوي، بلکه مطلب دادې چې د دوي دپاره به غدر نافع نه وي، قطع نظر د دې نه چې دوي کوی او که نه گوي ۲، چونکه ورځ د قيامت به طويله وي په مقدار د خمسون الف سنة توبه دې کښ به احوال هم متغير وي يو حال کښ به غدرونه کوي خو نافع به نه وي او يو حالت کښ به ورته د غدر کولو اجازت هم نه

ويكبير، شربيني وغيره) ﴿وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ﴾ يعني دَالله تعالیٰ دَرَحمت نه به لري وي، ﴿وَلَهُمْ سَوْءُ النَّارِ﴾ همرا دورنه جهنم دې چې په دې کښ ناکاره عذابونه دی نوځکه ورته ناکاره کوراو وئيلې شو.

﴿وَلَقَدْ مَكْنُتُ مُوسَى﴾ داپه دعوی دسورة باندې دليل نقلي دې دَموسى ﷺ نه، چې مونږ موسى

ﷺ ته تورات ورکړې وواو دتورات خلاصه هم داوه چې ان لا تتخذوا من دُوني وكيلاً دَالله تعالیٰ نه ماسوا بل څوک کارسازمه جوړه وئ، اودغه شان پدې آيت کښ په نصرت د رسولانو دليل نقلي دې دَموسى ﷺ نه حاصل ئى دادې چې لکه څرنگه مونږ د موسى ﷺ نصرت اوکړواو دهغه د مخالفينو نه مو انتقام واخستونودغه شان ته هم صاحب رسالت ئى ستا نصرت به هم کوؤ، اومخالفونه به انتقام اخلو، د﴿لَهُنَّ﴾ نه مراد ياتورات دې، يانبوت دې، يا معجزات، ياشرائع دى، ﴿وَأَوْفَيْنَاهُنَّ إِسْهُنَّ يَوْمَ أَكَفَرْنَ﴾ اورثنا مجازدې دترکانه، مطلب دادې چې دابني اسرائيل دوفات دَموسى ﷺ نه بعد تر نزول د انجيل پورې ددې تورات په احکاماتو باندې عمل کولو سره مکلف وؤ، اودالکتاب نه مراد ياتوراة دې، يا هغه تمام کتابونه دى چې د بني اسرائيلوپه انبياؤ باندې نازل وؤ، يعنې تورا، زبور، انجيل، ﴿هُنَّكَ وَزَكَّرْنِي﴾ دواړه منصوب دى نو يامفعول له دوجه نه اى لاجل الهدى والذکر، ياپه موضع دحال کښ دى مصدر دى ﴿هَعْنِي﴾ داسم فاعل سره ﴿هُنَّكَ﴾ اى هادياؤ ﴿وَزَكَّرْنِي﴾ اى مذکراً، يعنې هدايت کونکې اونصیحت کونکې دې دپاره د عقل سليم والؤ،

﴿فَاصْبِرْ﴾ داتسلي ده حضور ﷺ ته اوپدې کښ دداعي دپاره څلور ادا ب بيانيري: (۱) صبر کول په ايذا او مخالفت باندې (۲) استغفار په کوتاهن (۳) دوام په دعوت (۴) دالله تعالیٰ دحفاظت سوال ﴿فَاصْبِرْ﴾ دا داول ادب بيان دې يعنې دعوت دتوحيد په سلسله کښ چې د مشرکينو د طرفه تاته کوم تکليفونه رسيږي نوپه هغې باندې صبرکوه، الله ﷻ به تاته غلبه او کاميابي درکوي ځکه چې ﴿لَا يَرْجُ وَهْدَ الْفَوْحِ﴾ وعده دالله تعالیٰ چې په انانصر رسولنا کښ ذکر شوه، حقه ده، تاسره به خامخاپوره کيږي، اوکه بالفرض ستانه په صبرکښ کمې راشي چې دا ستادعالی شان سره لاقته نده، نوددې وجه نه په قانون دحسنات الايرارسيئات المقربين.

﴿وَأَسْتَغْفِرُ لِكُلِّ مَن ذَنبَ﴾ استغفارکوه دذنب خپل، اوداد دويم ادب بيان دې پيغمبر ﷺ خومعصوم اومعفوظ وي دگناه نه نوددې وجه نه (۱) مجازاً نسبت شويدي دذنب حضور ﷺ ته اومرادورنه

خلاف اولی او ترک د افضل، احسن دې (۲)، استغفار هم یو عبادت دې. ارتکاب د گناه ورسره لازم نه دې، نو حضور ﷺ ته حکم د استغفار تعبد ا دې، حضور ﷺ فرماني "اي لا تستغفر الله کل يوم مائة مرة او کم قال ﷺ" څه په ورځ کښ روزانه سل (۱۰۰) کرته استغفار کوم (۳)، حکم حضور ﷺ ته دې لیکن پدې کښ تعلیم دې اُمت ته او تحریض دې په استغفار کولو باندې (۴)، چا ویلی دی چې دلته مضاف حذف دې ای لذنب انتک، یعنی دخپل اُمت دذنوبو دپاره استغفار کوه، «والله اعلم»، «وَسَيَجْزِيكَ اللَّهُ بِمَا كُنتَ تَعْمَلُ» هر ادالله تعالی پاکې اولوئي بیانول دی او «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ» هر ادجميع الاوقات دی اوداد دریم ادب بیان دې، یعنی هروخت دالله پاکي بیانه وه، یا د تسبیح نه مرادمونځ دې او ابکار عبارت دې داول النهارنه ترنصف النهار پورې، او «بالعشي» عبارة دې دنصف النهار تر آخر النهار پورې، نوصولات خمسة ته شامل دې (کبیر، روح وغیره).

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ			
بیشکه هغه خلق چه جگړې کوي په آیاتونو دالله کښ بغیر ددلیل نه چې راغلي وي دوی ته، ندي په زړونو ددوی کښ			
إِلَّا	كَذِبُوا	مَا هُمْ	بِالْبَيِّنَاتِ قَاسِمِينَ
مگر کښ دې، چې نه دی دوی رسیدونکي دغې ته، نوته پناه نیسه په الله ﷻ سره،			
إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٦٠﴾ خَلْقَ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ أَكْثَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ			
بیشکه الله صرف هغه اوریدونکې دې لیدونکې دې، خامخا پیداکول داسمانونو اود زمکې زیات لوی دی دپیدا کولو د خلقونه			
وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا			
لیکن اکثر خلق نه پوهیږي اونه دې برابر روند او بینا، او هغه چه ایمان ئي راوړيدي او عملونه کوي			
الطَّيِّبَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَّا تَعَذَّرُونَ ﴿٦٢﴾ إِنَّ السَّاعَةَ لَأْتِيَةٌ لَا رَيْبَ			
نیک اونه گناه کار، ډیر لږ غوندې نصیحت قبولوی تاسو. بیشکه قیامت خامخا راتلونکې دې، نښته دې هیڅ شک			
فِيهَا	وَلَكِنَّ	أَكْثَرَ	النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦٣﴾
په هغې کښ لیکن اکثر خلق ایمان نه راوړي			

﴿إِنَّ الْآيَاتِ لَمُبْحَلُولَاتٍ أَتَتْهُمْ﴾ زجر دې مجادله کونکو ته. ﴿وَمَا كُنْتُمْ بِعَمَىٰ دِي شَامِلٍ دِي دَلَالُو د توحيد ته، اسماني کتابونو ته او معجزاتو ته. ﴿يَسْتَرْ شَاطِئِنَ﴾ بغير دڅه حجه نه چې الله تعالى ورته ورکړې وي. ﴿إِن فِي شُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ﴾ خبر دې ﴿إِنَّ﴾ او ﴿لَنْ﴾ نافي ه دې يعني مای صدور هم الا کبر، د کبر ته مراد خواش دلوی جوړیدو دې يعني دوی د حق سره مجادله صرف د نامداره جوړیدو دپاره کوي. زبني کړاښ څکه چې حق لوی دې اولوی کس سره مقابله کول سرې مشهوره وي، او هم دادوی مقصد دې، یا کبر معنی تکبر ده. مطلب دادې چې دوی د حق سره مجادله او ستامخالفت صرف تکبر بوجه کوي کچرې دوی ستانوت تسلیم کړي نوبیا به خوستا د حکم ماتحت وي، نو د دوی په زړونو کښ تکبر دې ماتحتي نه برداشت کوي، لیکن الله تعالى ورباندې رد کوي، چې ﴿مَا هُمْ بِيُخْلِفُو﴾ ضمیر د مفر د کبر ته راجع دې يعني دوی دې مقصد ته نشي رسیدلې، ځکه الله تعالى به دوی ذلیل وي، بعضی مفسرین فرماني چې د آیت کریمه د یهودیانو بپاره کښ نازل شوي دي، چې دوی حضور ﷺ ته او وې چې په اخره زمانه کښ به زمونږ مسیح دجال راځي، دهغه به داسې بادشاهي وي، هغه به مونږ ته زمونږ بادشاهي راواپس کوي او مونږ ته به غلبه حاصلیږي، نوالله ﷻ دا آیاتونه نازل کړل (روح وغیره) نو دې روایت مطابق کبر نه مراد تمنا ده چې دا د دوی زړونو تمنا گانې دي چې دجال به راځي او مونږ له زمونږ بادشاهي واپس را کوي ﴿فَأَسْكُوْا لَهُ﴾ دا د خلورم ادب بیان دې، معاندینو، حاسدینو د شر نه، د الله ﷻ نه د حفاظت سوال کوه، پدیکښ د دجال د شر نه د حفاظت سوال کولو حکم هم شامل دې، ﴿إِنَّهُ هُوَ الْكَيْبُ الَّذِي عَلَت دې د ماقبل، چې د الله تعالى نه ځکه سوال کوه چې هغه هرڅه اوریدونکې او هرڅه لیدونکې دي.

﴿كَذَلِكَ أَلْمَسْتَهُ﴾ دلیل اتي دې د ثبوت د قیامت دپاره، ما قبل سره ئې ربط دا دې چې مخکښې تخويف اخروي او بشارت اخروي ذکر شو چې حقيقي کامیابي او ناکامي د آخرت ده. کافران به په دې ورځې جهنم ته او مؤمنان به جنت ته ځي، دې دپاره چونکه وقوع د قیامت ضروري دې نو اوس د هغې په وقوع دلائل بیانيږي، دا اول دلیل دې چې حاصل ئې دادې چې د قیامت نه انکار کونکی داوا ئې چې د قبرونو نه دوباره را ژوندی کیدل محال او ناممکن دی کفوله تعالى قال من يحيي العظام وهی رمیم یسین: الله ﷻ ورته ارشاد وفرمایه

چې د آسمان اوزمکې د عظمت په مقابله کښ د انسان څه حیثیت دې. مشرکین خوداتسليمه وي چې خالق د آسمانونو، زمکې صرف الله ﷻ دې. نو چې کوم ذات دومره لوی مخلوقات پيدا کړي دې د دليل دې پدې خبره چې هغه ته دوباره د انسان پيدا کول څه مشکل نه دې. نو دا استدلال د معمول نه دې په علت باندې نو د دليل انې دې کدلالة الدخان علی النار، چې قطعي الدلالت دې چې په مجرد نظر سره ورته عاقل استدلال کوليشي. لیکن چې مشرکین بیا هم د بعث بعد الموت نه منکړدې، نو ددې وجه داده چې ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ای لاعلم هم اصلا بې هم کاليهائم لغلبة الغفلة عليهم (شرييني).

﴿وَمَا يَسْتَوِي﴾ د دليل لمې دې په ثبوت د قیامت، حاصل ددې دليل دادې چې د قیامت قائم کيدل ضروري دی، ځکه چې که قیامت رانشي نو بیاخوبه د مومن صالح چې منونکې دې او د کافر بدکاره چې نه منونکې دې، په مینځ کښ فرق رانشي، حالانکه لکه څرنګه چې اعمی اوبصير ندې برابر، نو دغه شان مومن صالح او کافر بدکاره ندې برابر، نولامحالة داسې يوه ورځ ضرور پکار ده چې د دواړو مینځ کښ فرق او هریوته خپله بدله مिलाو شي، او د ورځ نده مګر د قیامت ورځ ده. مراد د ﴿الْأَحْمَرِ﴾ نه کافر مشرک دې، اعمی ورته ځکه ويلې شويدي چې دې دلالت د توحید ته په نظر عبرت سره نه گوري چې توحید اومني، او د ﴿وَالْبَصِيرِ﴾ نه مراد مومن دې چې دلالت د توحید ته او گوري او توحید اومني،

﴿فَبَلَا مَا تَنْتَظِرُونَ﴾ زجر دې اعمی اومسين ته بطور التفات د غائب نه حاضره، ﴿إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ﴾ دعوه ده د ثبوت د قیامت.

وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ

اوواني رب ستاسو سوال کوئ صرف ځما نه، ځه به ئي قبولوم درله. بيشکه هغه خلق چې تکبر کوي انکار کوي

عَنْ عِبَادِي سَيَذَخُلُونَ جَهَنَّمَ ذُحْرَيْنَ ۚ وَلِلَّهِ الدِّينُ جَعَلَ لَكُمْ الْاَيْلَ

ځما د عبادت نه، زړه چه داخل به شي جهنم ته ذليله الله هغه ذات دې چې گرځولې ده ستاسو دياره شپه خبره

لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْهِرًا ۚ إِنَّ لِلَّهِ لَدَلُّو قُضِلَ عَلَى النَّاسِ

ددې دياره چې تاسو ارام وکړئ په هغې کښ، او گرځولې ئي ده ورځ رڼا بيشکه الله تعالى خاوند د فضل دې په خلق باندې

وَلَكِنْ	اَكْثَرُ	النَّاسِ	لَا	يَشْكُرُونَ	⑤
لیکن	اکثر خلقي	شکر نه		کوي	

﴿وَقَالَ رَبُّكُمْ اتَّقُوا سَيِّئَاتِكُمْ إِنَّكُمْ لَفِي ذَلِيلٍ عَظِيمٍ﴾ هدا د دعوی د سورة ذکر دې دویم ځل، چې

حاجتونه مرادونه صرف ځمانه غواړئ څه ئې پوره کوم، «اتَّقُوا» نه څه مراد دې، دعا او که عبادت؟ دواړه تفسیره منقول دي: ځنې مفسرینو ئې تفسیر په دعا سره کړې دې او «إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي» کښې ئې عبادت نه مراد دعا اغستی ده، او د عبادت اطلاق کله کله په دعا هم کیږي لکه حضرت ابن عباس رضي الله عنهما قول دې: افضل العبادۃ الدعاء، او معنی د «أَنْتَجَبْتُ لَكُمْ» په دې تقدیر باندې قبولول د سوال دي. او ځنې مفسرینو ئې تفسیر په عبادت سره کړې دې؛ ځکه چې دعا اطلاق کله کله په عبادت هم کیږي، لکه حدیث شریف کښې راځي: الدعاء هو العباده (الترمذي: ۲۹۲۹)، او «إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي» هم په دې قرینه ده چې دلته د «اتَّقُوا» نه مراد عبادت دې، او معنی د «أَنْتَجَبْتُ لَكُمْ» په دې تقدیر باندې اجر و ثواب ورکول دي په عبادت باندې.

او دا هم کیدې شي چې په آیت کښې صنعت احتیاج وي، دعا او عبادت دواړه مراد وي، خو په «اتَّقُوا» صرف ذکر د دعا شوې دې او عبادت حذف شوې دې او په «إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي» کښې صرف د عبادت ذکر شوې دې او دعا حذف شوې ده، نو تقدیر به داسې شي: ادعوني وابدوني استجب لكم، ان الذين يستكبرون عن عبادتي ودعائي.

«أَنْتَجَبْتُ لَكُمْ» جواب امر دې ځکه مجزوم دې، البته دلته دا اشکال کیږي چې څوک دعا غواړي نو الله جل جلاله به ورله ضرور قبولي، حالانکه ډیرې داسې دعاګانې وي چې بنده غوښتې وی او هغه قبولې شوې نه وي؟ علماؤ د دې مختلف جوابونه کړي دی چې حاصل ئې دا دې چې د دعا خپل آداب او شرائط دي چې کله هغه ملحوظ اوساتلې شي نو بیا هغه دعا ضرور قبولیږي، مثلاً: (۱) حضور قلب سره دعا او غواړي (۲)، د قبولیت امید سره ئې او غواړي (۳)، قطع رحمي او گناه ذکر پکښې او نکړي (۴)، رزق ئې حلال وي، وغیره، نو داسې دعا الله جل جلاله ضرور قبولوي اگر که د قبولیت مختلف صورتونه دي: کله ورله الله جل

جلاله مطلوب شې ورکړي ، کله ورنه د هغې په بدله کښې شر او تکلیف نرې کړي او کله ورله د آخرت د پاره ذخیره کړي .

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَ كَفُورٌ﴾ زجر دې دعانه غوښتونکو ته دوجه دتکبرنه، په حدیث دترمذي وغيره کښ دی، من لم یسأل الله یغضب علیه، او دالله تعالی دعبادت نه دانکار او تکبر کولو مطلب دادې چې دالله ﷻ په رابلنې باندې اکتفاء نه کوي بلکه نور ورسره شریکه وي

﴿اللهُ الَّذِي يَخْلُقُ لَكُمْ الْآيَاتِ﴾ داول دليل عقلي دې په توحید، چې د کائنات ټول نظام په شېې او ورځې روان دې دورځې کار او ستر تیا او د شېې آرام او سکون ، د ورځې رنځ او د شېې تیاره ، او بیا دې رنځ او تیارې سره وابسته د انسان زرگاڼو فاندې ، نو په دې غور او کړئ چې دا نظام چاروان کړې دې ؟ دا شپه او ورځ چا پیدا کړې ده ؟ صرف په دې کښې ستاسو څومره فاندې دي ؟ یقیناً چې الله جل جلاله په خلقو ډیر احسانات دي خو خلق ئي بیا هم شکر نه ادا کوي او ورسره نور شریکان گرځوي ﴿الَّذِي﴾ مفعول اول دې دجعل او مفعول ثاني مقدر دې چې مظلماً دې، دلته هم صنعت احتیاج دي ، چې په جانب معطوف علیه کښې مفعول ثاني مقدر دې او غایت چې هغه لَتَكُونُوا فِیْهِ دې ، ذکر دې ، او جانب معطوف کښې مفعول ثاني ذکر دې چې تَبْصِرًا دې او غایت حذف دې چې هغه لتشر او لتبغوا من فضله دې .

﴿لَهُكَ اللَّهُ لَقَدْ قَضَىٰ﴾ دې تاکیدات دی پکښې (۱) ان (۲) لام تاکیدیه (۳) ذُو، یعنی الله تعالی ډیر زیات مهربانه دې په ټولو انسانانو باندې، نوددې مهربانی په بدله کښ پکار وه چې ټول خلق دالله ﷻ د نعمتونو شکر کونکی او په الله تعالی باندې ایمان راوړونکی وي لیکن اکثر خلق ناشکري کوي یا د کفر په وجه او یا د غفلت په وجه .

لَكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآلِي تُؤْفَكُونَ ﴿٥﴾

دغه ذات الله تعالی دې چې رب دې ستاسو خالق دې دهرڅیز، نیشته دي بل معبود مگر الله دې، نو کوم طرف ته تاسو اړه ولې کیرئ

كَذَلِكَ يُؤْفِكُ الَّذِينَ كَانُوا بِالْبَلَدِ اللَّهُ يَهْتَدُونَ ﴿٦﴾ اللَّهُ الَّذِي

دغه شان به اړولې کیرې هغه خلق چې د آیاتونو د الله نه انکار کوي الله تعالی هغه ذات دی

جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً ۖ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ

چې ګرځولې ده ستاسو دپاره زمکه قراره ولاړه او اسمان جهت او صورتونه يې درکړيدي تاسو ته نو ښکلي صورتونه يې درکړيدي.

وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ۚ فَاذْكُرُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ ۖ فَتَذَكَّرَ اللَّهُ

اورزق يې درکړيدي تاسوته دپاکو خيزونو نه دغه ذات الله دې چې رب دې ستاسو. نو برکت وړکونکې دې الله تعالى

رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝ هُوَ الْعَلِيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ

چې رب دې د عالمينو الله تعالى ژوندې په حياه دائمي ذاتي سره نېشته دې بل معبود مګر الله دې. نو سوال کوي د هغه نه

مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝

په داسې حال کې چې خالص ساتونکي وي هغه لره د خپلې عقيدې تمام صفات دآلوه الله لره دي چې رب دې د عالمينو

﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَلِيقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ دانتيجيحه او ثمره ده دماقبل دليل، دماقبل صفاتو ذکر کولو سره دالله تعالى دذات داسې تمیز راغی لکه چې محسوس بالبصر او مشاهد وي نوځکه په ﴿ذَلِكُمْ﴾ سره ورته اشاره اوشوه، «ذَلِكُمْ» مبتدا دې او مخکښې ورله څلور خبرونه ذکر کيږي «اللَّهُ» دا نې خبر اول دې يعني دغه ذات الله دې چې د الوهيت او دکمال ټولو صفاتو سره متصف دې، «رَبُّكُمْ» خبر ثاني دې، يعني رب دې، تربيت کوي او د ضرورياتو انتظام درله کوي، «خَلِيقُ كُلِّ شَيْءٍ» دريم خبر دې يعني صرف مريې نه، بلکه د ټول کائنات خالق هم دې، «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» څلورم خبر دې به طور نتيجيحه ذکر شوې دې، چې دغه ذات الله هم دې، رب هم دې، خالق هم دې نو دينه معلومه شوه چې اله هم صرف دې دې بل څوک نشته، «قَالَ تَزَكُّرُونَ» استفهام د پاره د تعجب دې، يعني عجيبه خبره چې بيا هم تاسو به بله روان يئ، ﴿كَذَلِكَ يُرِيدُ اللَّهُ الْكَافِرِينَ﴾ د تشبيه دې او مشبه به ورله اعراض دې دحق نه بلا دليل، يعني څوک چې هم محض عناد په وجه د الله جل جلاله د آياتونو نه اعراض کوي نو هغه نه هم دغه شان د حق قبولو استعداد سلب کړې شي.

﴿اللَّهُ أَلْوَىٰ بِكُمْ الْأَرْضُ﴾ ددويم دليل عقلي دې، چې مشتمل دې په درې قسم دليلونو: (۱) آفاقي سفلي، (۲) آفاقي علوي (۳) اودليل عقلي انفيسي، ﴿يَسْجُدْ لَكُمْ الْأَرْضُ﴾

دلیل عقلي افافي سفلي دې، ﴿فَكَرَّرْ﴾ مفعول ثانی دې یا پمعنی ذات قرار سره دې يعني ساکنه ده حرکت اضطراريه نه کوی چې یو طرف ته بل طرف ته ککه شي او استوگنه پکښې نشي کيدې، کقوله تعالیٰ: والقی فی الارض رواسی ان تمید بکم (النحل: ۱۵)، یا پمعنی د مستقره سره دې، يعني الله ﷻ ستاسو د اوسیدلو د پاره زمکه جائی قرار، گرځولې ده، ﴿وَائْتَنَّا بِكَ﴾ دلیل عقلي افافي علوي دې چې آسمان ټي درله جهت گرځولې دې، ﴿وَمَوَّزَيْنَا﴾ دلیل انفي دې تصوير په معنی د تخلیق سره دې، لیکن دیکښې د تخلیق په نسبت اهتمام او او خصوصیت معنی زیاته وي نو معنی به ټي داسې شي چې انسان ټي یو خصوصي او امتیازي شان سره پیدا کړې دې ﴿فَأَحْسَنَ مَوَّزَيْنَا﴾ تفسیر دې د ماقبل، چې ټولو مخلوقاتو کښې ټي تاسو ځانسته گرځولې یئ، قد وقامت اعتبار سره، شکل و صورت اعتبار سره، اعضاؤ او جوارح اعتبار سره، علم و عقل او عاداتو او اطوارو اعتبار سره.

﴿وَرَزَقْنَاكَ﴾ دیکښې د بل نعمت ذکر دې په انسان، چې صرف تخلیق ټي احسن نه دې بلکه دې سره سره ټي خوراک هم احسن دې، په نورو مخلوقاتو کښې د چا رزق گندگي ده، دچا بوتی، دچا هډوکي وغیره، خو د انسان رزق دې برعکس ډیر لذیذ او عمده دې، ﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ رَزَقُكُمْ﴾ دیکښې د ما قبل دلیل ثمراتو بیان دې او دا اوله ثمره ده، چې هم دغه ذات صرف اله دې او هم دغه صرف رب دې، ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ دا دویمه ثمره ده چې دی نه دا هم معلومه شوه چې برکات دهنده او برکتونو والا ذات صرف الله جل جلاله دې بل څوک نشته ﴿هُوَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ دا ټي دریمه ثمره ده، چې دینه دا هم معلومه شوه چې حقيقي حیات الله جل جلاله ته حاصل دې چې حیات کامله او دائمه دې، باقی ټول د عدم نه وجود ته راغلي او وجود نه بعد به پرې بیا فنا راځي، نو کوم ذات چې داسې صفاتو والا دې نو اله هم صرف هغه کیدې شي، بل څوک ورسره نشي کیدې ﴿فَكَادَهُوَ يَغْلِبِينَ لَهُ الْوَيْسُ﴾ دریم ځل دعوی د سورت ذکر دې ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ علت دې د پاره د دعوی، يعني صرف د الله جل جلاله عبادت ځکه کوئ چې صفات د حمد او الوهیت هغه لره دي.

قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ عَنْ عِبَادَتِ اللَّهِ مَا كُنْتُ بَالِغًا فِيهِ وَمَا كُنْتُ بِمُحْسِنٍ

اَللّٰهُ يَغْفِرُ مَا قَبْلَ وَ مَا بَعْدَ ذٰلِكَ لِمَنۡ يَّهْتَدِ ۚ وَ اَللّٰهُ يَهْتَدِ لِمَنۡ يَّشَآءُ ۚ وَ اَللّٰهُ عَلٰمُ الْغُيُوْبِ ۝

وَمِن قَوْمٍ لَّكَآ جَامِعَتِ الْيَتِيْمٰتِ مِنْ رَّثٰنٍ وَّ اُوْرَثُوْا اَنْ اُسْلَمَ

چە ماسوی دالله نه دی، هرکله چې راغلل ماته واضح دلیلونه دظرفه درب زمانه، اومرکړې شویډې ماته چې څه تابع شم

لِرَبِّ الْعَالَمِيْنَ ۝ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقٍ ۚ

درب العالمين الله تعالى هغه ذات دې چې پيدا کړی ئی یی تاسود خاورینه بیاني دظلفې نه بیاني دعلقې نه

ثُمَّ يُعْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِيَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ

بیاني رااوباسلي یی تاسوچه واره وی، بیاني ستاسورتیبت کولوچه تاسواورسیدلنی خپلې خوانی ته.

ثُمَّ لِيَكُونُوا شُيُوْخًا ۚ وَمِنْكُمْ مَّنۡ يُّتَوَلَّى مِنْ قَبْلُ

بیاني باقی پریخودلنی چې شوی تاسویوداگان، اوبعض په تاسوکنس هغه دی چې وفات شي مخکښ ددینه

وَلِيَبْلُغُوا اَجَلًا مُّسَمًّى ۚ وَلَعَلَّكُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝ هُوَ الَّذِي يُحْيِي

اودپاره ددې چې ورسیرئ تاسو نیټې مقررې ته، اوددې پاره چه تاسویوهه شی الله هغه ذات دې چې ژوندي کول کوی

وَمُمِيتٌ ۚ فَاَنَّا قَتَلُوْهُ فَآئِمَّا يَنْقُوْلُ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ ۝

او مره کول کوي، نوکله چه فیصله وکړې دیوکارنواوواځي هغه ته چې شه نوهغه اوشي

﴿قُلْ لَّيْ اُنْهَيْتُ﴾ ددې ځای نه دسورة دویمه حصه شروع کیږي، چې پدیکښ داوولنی حصي د مضامینو اعاده ده او اعاده د تاکیدواهتمام شان دوجه نه کیږي، پدې آیت کښ دذلیل وحی اعاده ده، ﴿لَا تَجِدُ الْيَتِيْمَ﴾ لآ ظرف دې پمعنی دحین سره ای حین جاء فی الیفات، ینبات نه مراد واضح دلائل عقلیه دی چې بعض دهغې نه په ماقبل آیت کښ ذکر شو، یعنی په ذریعه دوحې ماته دلائل عقلیه راغلي دی اوڅه منع کړې شوې یی چې څه دهغه معبودان باطله وعبادت وکړم چې تاسوئي کوئ، اوماته امرکړیدې الله تعالی چې څه درب العالمین تابع دارشم، اوپه ﴿وَرَبِّ الْمَتَّوْلِيْنَ﴾ کښ گویاچې علت ته اشاره ده.

﴿مَنْ أَلْهَىٰ غَلْفَكُمْ يَنْ رَّكَبٍ﴾ د ادليل عقلي اعاده ده، چې پدېکس د تخليق انساني مختلف ادوار بيان شويدي، چې دا د قدرت د الله تعالی او د هغه د واحدانيت واضح دلائل دي. نو صرف د هغه عبادت کوي او د هغه نه غواړي، «غَلْفَكُمْ يَنْ رَّكَبٍ» دا د انسانيت د تخليق نقطه آغاز بيان دي چې هغه د خاورې نه شوې دي، د ټولو انسانانو جد امجد حضرت آدم عليه السلام الله تعالی د خاور نه پيدا کړې دي، نو خلک ورته په اعتبار د اصل سره وئيلي شوي دي، اي: خلق اباکم ﴿يَنْ رَّكَبٍ﴾ د آدم عليه السلام نه ورستو د هغه سلسله نسل تخليق او د هغې مراحلو بيان دي چې ده نه بعد الله جل جلاله د مني او جامدې وينې نه دده نسل خور کړو، او دیکښې اولې مرحلې ته اشاره ده چې هغه جنين حالت دي، ﴿يَنْ رَّكَبٍ﴾ جنين نه بعد دويمه مرحله ده چې بالکل ماشوم شي د مور خيټې نه راوباسي، ﴿يَنْ رَّكَبٍ﴾ حال دي د کم ضمير منصوب نه، او اطلاق د طفل په مذكر مؤنث او واحد تشبيه او جمع ټولو باندې کيږي، ﴿يَنْ رَّكَبٍ﴾ دريمه مرحله ده چې بيا ورله عمر ورکړي تردې چې خواني ته اورسي، لام حرف جر د پاره د تحليل دي او جمله ورله په تاويل د مصدر مجرور گرځي او جر مجرور متعلق کيږي په فعل محذوف پورې، اي: ثم يريکم و يعمرکم لتبلغوا اشدکم، «أَشَدَّكُمْ» نه د خواني او قوت عمر مراد دي، «ثُمَّ لَتَكُونُوا شَبُوحًا» خلورمه مرحله ده، چې بيا ورله مزید عمر ورکړي تردې چې بوډا والي ته اورسي، دلته هم جار مجرور په فعل محذوف سره متعلق کيږي، اي: ثم يبيکم لتکونوا شیوخا «وَمَنْكُمْ مَنْ يُؤْتِي مِنْ قَبْلِ» قبل د پاره مضاف اليه محذوف ده چې هغه مذکور ه احوال دي يعني الله جل جلاله نظام خو د دي مراحلو جوړ کړي دي خو دا څه ضروري نه ده چې هر انسان به دي مراحلو نه خامخا تيريږي، بلکه ځنې د طفولت مرحلې نه مخکښې وفات شي چې هغې ته 'سقط' وائي، ځنې د خواني مرحلې نه مخکښې وفات شي، ځنې د شيخوخت مرحلې نه مخکښې په خواني کښې وفات شي او ځنې د بوډا والي مرحلې ته اورسيږي، بس په دي باندې بيا د تخليق مراحلو انتها اوشي، دي نه پس بيا مرگ لازمي دي بله مرحله د تخليق نشته، هم دا مراد دي د «وَلَتَكُونُوا لِكُلِّ أُمَّةٍ» نه، چې په دي مرحله کښې انسان خپل اجل مسمي ته اورسيږي او د تخليق مراحل پوره شي، دي تفسير مطابق «وَلَتَكُونُوا» عطف دي په

﴿تَكُونُوا﴾ باندې ، او لِكَذِّ شَيْءٍ نه مراد مرگ دې ، اي : يقيقم لتكونوا شوخاً و لتبلغوا اجلاً منمى ،
 خنې مفسرين فرمائي چې «وَلْيَقُولُوا» كنبې جار مجرور متعلق كيږي په - يَفْعَلُ - فعل مقدر
 سره او لِكَذِّ شَيْءٍ نه مراد ورځ د قيامت ده او دا عطف دې په «خلقكم» باندې يعني ستاسو
 تخليق او دهغې مختلف مراحل هڅې عبث نه دي بلكه د قيامت په ورځ به ستاسو پيشي وي
 او تپوس به درنه كيږي ، «وَلَمَّا كَسَبْتُمْ مَقُولَ» يعني دې مراحلو مقصد دا هم دې چې تاسو د
 الله جل جلاله عجيبو قدرتونو باندې پوهه شئ او دهغه وحدانيت استدلال ترينه اونيسئ او
 دغه شان په بعث بعد الموت باندې ترينه هم استدلال او كړئ چې كوم الله مونږي عدم نه وجود
 ته راوستلې شي او بيا زندگي مختلفو مراحلو كنبې اړولې رااړولې شي نو هغه د مرگ نه بعد
 دوباره هم را اوچتولې شي .
 ﴿هُوَ الَّذِي يَمُنُّ﴾ د ابل دليل دې چې احياء او اماتت صرف دهغه په قبضه قدرت كېن دې .

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَمْجَادُونَ فِي آلِهَةٍ لَهُمْ آلِي يُضَرُّونَ ۖ إِلَٰهِنَ
آيانه گوري ته هغه كسانوته چې جگړې كوي په آياتونو د الله تعالى كېن ، كوم طرف ته دوى اړولې كيږي هغه كسان
كَلَّمُوا بِالْكِتَابِ وَمِمَّا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ۚ
چې تكذيب نې كړې دې په كتاب اوبه هغه څه چې مونږ ايلي دي په هغې سره خپل رسولان ، نوزده چې دوى به پوهه شي
إِلَى الْأَعْلَىٰ فِي أَعْقَابِهِمُ وَالسَّلَاسِلُ يُسْمَعُونَ ۚ فِي الْحَمِيمِ ۖ ثُمَّ فِي النَّارِ
كله چې طوقونه په ستونزو دوى كېن دي اوزنخپرونه يې په خپو كېن وي اړاكلې كيږي به ، په گرمو اوبو كېن بيا به اړ كېن
يُسْمَعُونَ ۚ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ آيَنَ مَا كُنْتُمْ تُفْرِكُونَ ۚ مِنْ كُونِ اللَّهِ
سيږلې شي بيا به اړولې شي دوى ته چرته دى هغه معبودان چې تاسو شريكول دالله سره ، ماسوى دالله نه ،
قَالُوا هَلَّا عَتَا بَلْ لَمْ تَكُنْ تُدْعَوْنَ مِنْ قَبْلُ شَيْئًا ۚ كَذٰلِكَ
اوبه وائي دوى ورك شول زمونږ نه بلكه مونږه عبادت نه كولو ددې نه مخكېن دڅيځ څيز ، دغه شان

يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾ خَلَقَكُمْ مِمَّا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

گمراه کوي الله تعالى کافران داعذاب په سبب ددې سره دې چې تاسو خوشحالي کوله په زمکه کښ په ناحه سره

وَمِمَّا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿١٠١﴾ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِمَا مَفْوًى

اوپه سبب ددې چې تاسو تکبر کولو، داخل شئ دروازو دجهنم ته هميشه به نې پدیکښ، نوږيره بده تهکانه ده

الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَمَّا نُرِيَكَ بِبَعْضِ الَّذِي

د تکبر کونکو پس صبرکړه ته اې پیغمبره، بیشکه وعده دالله حقه ده، پس کچرې مونږه اونبايوتاته بعضي هغه عذاب

نَعُدُّهُمْ أَوْ تَكْوَفِيَّتْكَ قَالِيَتَا يُرْجَعُونَ ﴿١٠٣﴾

چه وعده نوي کوي مونږ ددوئ سره يا وفات کړو مونږ تا مخکښي د عذاب ددوئ نه، نومونږ ته به دوئ راوستلې شي

﴿ اَلَّذِيْنَ يَخْتَلِفُ فِيْ سَمْعِہٖ اَوْ بَصَرِہٖ اَوْ فِیْ سَمْعِہٖ وَبَصَرِہٖ ﴾ ددې اعاده دزجر ده ، يعني خورمه دتعجب خبره ده چې دومره واضحه دلائل بيان شو ، دينه باوجود دوئ هغې کښې بحث ومباحثه کوي او ايمان نه راوړي، ﴿ اَلَّذِيْنَ يَخْتَلِفُ فِيْ سَمْعِہٖ ﴾ «الله» په معني د کيف سره دې يعني څنگه اړولې کيږي يا په معني 'اين' سره دې يعني په کوم طرف دوئ روان دي ؟!

﴿ اَلَّذِيْنَ سَكَتَ ﴾ اعاده ده د تخويف اخروي چې د قرآن او سنت منکرين به جهنم ته ځي او هلته به ورته قسم قسم عذابونه ميلاويږي ، ﴿ اَلَّذِيْنَ ﴾ يا مبتدا دې او ﴿ سَمَوَاتٍ يَخْتَلِفْنَ ﴾ ورله خبر دې او يا بدل دې د ﴿ اَلَّذِيْنَ يَخْتَلِفُ ﴾ نه، ﴿ وَالسَّكِيَّتِ ﴾ دينه مراد جنس کتاب سماوي دې او ﴿ وَمِمَّا اُرْسِلْتُمْ بِهِ رُسُلًا ﴾ نه احکام شرعيه مراد دې او يا ﴿ وَالسَّكِيَّتِ ﴾ نه مراد قرآن دې او ﴿ وَمِمَّا اُرْسِلْتُمْ بِهِ رُسُلًا ﴾ نه مراد نور کتب سماويه دي ﴿ سَمَوَاتٍ يَخْتَلِفْنَ ﴾ تهديد دې او مفعول د ﴿ يَخْتَلِفْنَ ﴾ حذف شوې دې د پاره د تهويل يعني ډير زر به دوئ ته پته اولږي چې څنگه انجام دې او څنگه عذاب دې ؟ مخکښي آياتونو کښې د تخويف اخروي تفصيل بيان دې او مختلف قسم عذابونو تذکره کيږي :

﴿ اِلٰی الْاٰفَاقِ اَوْ اَمْتِنْتُمْ ﴾ دا اول عذاب دې چې ستونو کښې به ورله طوقونه اچولې شوي وي ، ﴿ اِلٰی ﴾ متعلق دې په ﴿ سَمَوَاتٍ يَخْتَلِفْنَ ﴾ سره ، خو دلته اشکال کيږي چې ﴿ اِلٰی ﴾ ماضي د پاره

راځي او سوف د استقبال د پاره ، نو دلته دا دواړه څنگه جمع كيدې شي ؟ جواب دا دې چې دلته «إِذْ» په معني د 'اذا' سره دې خو چونكه مستقبل خبر وركول داسې يقيني دې لكه ماضي ، نو ځكه ترينه تعبير د پاره 'اذا' راوړلې شو ، او يا 'اذا' په معني 'حين' سره دې چې مطلق زمان د پاره راځي ، «وَالَّذِينَ كَفَرُوا» دا دويم عذاب دې ، چې زنجيرونه به وي ، «وَالَّذِينَ كَفَرُوا» جمع 'سلسلة' زنجير ته ونيولې كيږي ، دا يا غطف دې په «الْأَعْقُلُ» باندې ، او مطلب دا دې چې د دوى په ستونو كښې ، طوقونته وي او زنجيرونه به ورته اچولي شوي وي او په جهنم كښې به رابښكلې كيږي ، يا «الْأَعْقُلُ» مبتدا دې او خبر ورله محذوف دې چې 'في ارجلهم' دې ، «يَسْتَبْرُونَ» (في التَّيْمِينِ) دا دريم عذاب ذكر دې ، چې جهنم كښې به دوى ترلې رابښكلې كيږي ، او جمله مستانفه ده ، كما في الروح ، يا حالیه ده د ضمير د «يَسْتَبْرُونَ» نه يا د «وَيَسْتَبْرُونَ» نه ، «ثُمَّ فِي الْعِلْمِ يَسْتَبْرُونَ» د څلورم عذاب ذكر دې ، يعني صرف دا نه ده چې جهنم كښې به اور وي ، دوى به پكښې گرځولې شي او د جسم باهر حصه به ئې سوزي ، بلكه دوى كښې د ننه به هم اور لگولې كيږي او باطناً به سوزي لكه ظاهراً چې سوزي ، سجر ونيولې كيږي خس و خلكاك او لركو نه تنور ډكولو او بيا ډك تنور اور بلولو ته ، او دلته تشبيه د دوى تنورونو سره داسې ده لكه څنگه چې تنور كښې د ننه اور بليږي نو دغه شان به دوى كښې هم د ننه اور بليږي اللهم اجرنا من النار بفضلِكَ (روح ، التحرير والتنوير)

«ثُمَّ فِي الْعِلْمِ» دا پنځم عذاب ذكر دې چې روحاني عذاب دې ، يعني دې عذابونو سره سره به ورته پيغور وركولې كيږي چې چرته دي هغه بتان او خدايان چې تاسو دالله جل جلاله سره شريك گرځولو ؟ او غواړئ چې مدد خو او كړي ؟ «مِنْ دُونِ اللَّهِ» حال دې ، يعني هغه خدايان چې د الله نه مانسوا دي ، «قَالُوا سَلُوا أَهْلَهُ» دوى به جواب وركړي چې هغوى زمونږ نه روډك شو ، يا خو به حقيقتاً روډك شوي وي او دې موقع كښې به ورسره نه وي موجود ، بلكه د جهنم بلې طبقې كښې به پراته وي ، دا نه چې جهنم كښې به بالكل وي نه ، او يا به حقيقتاً نه وي ورك ، بلكه ورسره به وي خو څه مدد به ئې نشي كولې نو وجود او عدم وجود به ئې برابر وي نو ځكه به دا وائي چې هغه ورك دي «بَلْ لَكُمْ إِلَهُاتٌ مِّن دُونِ اللَّهِ» بل' اضراب انتقالې د پاره دې ، يعني دوى به وائي چې نن مونږ ته معلومه شوه چې مونږ د چا عبادت كولو هغه په هيڅ كښې نه دي

«مَئِيَّةً» نه مراد شيتا بعد به دې يعني هيڅ دکار خيزونه نه دي. ځکه دومره سخت ضرورت په وخت کښې نن زمونږ نه غائب دي او پکار خو رانغلل. يا تکل د پاره د اضراب ابطالي دي يعني کله چې دوى اوگوري چې د دوى الهه د دوى هيڅ پکار رانغلل نو دوى به د عبادت نه انکار اوکړي چې مونږ د چا عبادت نه دې کړي، کما في قوله جل في علاه: ((ثم لم تکن فتنهم الا ان قالوا والله ربنا ما کنّا مشرکين))

«كَذَّبَ يَحْيٰى لَئِنْ لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ الْكَافِرِينَ» (۱) مشار اليه د «ذلك» مجادلين او دهغوى اضلال دي. او «الکفرين» نه مراد عام کفار دي، يعني څنگه چې الله جل جلاله دوى گمراه کړل دغه شان هر کافر گمراه کوي، (۲) يا مشاراليه ضلال مذکور دي چې ذکرني په لم نکن ندعو من قبل شيتا کښې اوشو، يعني الله جل جلاله دوى نن په دنيا کښې داسې گمراهي کښې اخته کړي دي چې صبا قيامت په ورځ به دوى ته په خپله واضحه شي او اقرار به اوکړي چې لم نکن ندعو من قبل شيتا، (۳) او يا مشاراليه ضلال د الهؤو دي، يعني څنگه چې د دوى الهه د دوى نه غائب شي، دوى به هم الله جل جلاله د دوى آلهه نه غائب کړي او يو بل سره ملاقات به ئي نشي کيدې

﴿لَكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ علت د عذاب ذکر کوي، ﴿تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ فرح خوشحاله کيدل او مسرور کيدلو ته وائي، او «مرح شدت في الفرح چې مستلزمه وي تکبر، فخر، غرور او ظلم لره، په آيت کریمه کښ د مطلق فرح مذمت نه دي مقصود بلکه مذمت صرف په هغې فرح وارد دي چې د آخرت فراموشي او خدا فراموشي نتيجه وي نو ددې وجه نه ورسره ﴿يَقْتَرِبُونَ إِلَيْهِ﴾ قيد ذکر شو، او «مرح» مطلقاً مذمومه او حرامه ده نو ځکه ورسره قيد ذکر نشو.

﴿اتَّخَذُوا إِلَٰهًا غَيْرَ اللَّهِ﴾ دا شپږم عذاب دي چې هغه جهنم کښې د هميشه هميشه اوسيدلو اعلان دي، په دې سره به د کفارو تکليف کښې نور هم اضافه اوشي ځکه چې د تکليف ختميدو اميد سره سري ته تسلي او راحت ميلاوېږي نو اوس خو به هغه اميد هم قطع شي، دې تفسير نه واضحه شوه چې دلته «اتَّخَذُوا» نه داخليدل نه دي مراد ځکه چې دې اعلان په وخت کښې به خو دوى جهنم کښې وي بلکه دينه مراد خلود دي په جهنم کښې، «إِلَٰهًا غَيْرَ اللَّهِ» کنايه ده داوسيدلونه ځکه چې کور ته راتلل او بيا هلته اوسيدل په دروازې سره کيږي (التحرير والتنوير) يا ابواب خپلې حقيقي معني کښې دي او دينه مراد د جهنم مختلف طبقاتو

دروازې دي ، چې هر مجرم به د خپل جرم موافق طبقه کښې پاتې کيږي ، يعني خلود اعلان به اوشي او هر مجرم ته به اوښلې شي خپلې خپلې طبقې ته لار شئ

«فَأَمَّا الَّذِينَ وَعَدْنَا كُفْرًا» دا اعاده ده د تسلي ، يعني الله جل جلاله وعده حق ده. ضرور به د خپلو رسولانو ، د هغوی دين او د هغوی متونکو مدد به کوي او دهغوی دشمنان به هلاک کوي خو ته لگ صبر او که ، «فَمَا أَكَلَتْ أَنتِ ثَمَرًا» يعني ستا په ژوند کښې به پرې عذاب نازل کړم ، ته به نې او گورې او سترگې به دې پرې يخې شي «اما» اصل کښې اصل کښې «ان» او «ما» وو ، «ان» شرطيه دې او «ما» زانده ده او جواب شرط محذوف دې چې "نفقر عيناک" دېه «أَوْ تَوَكَّلْتِ» دا شرط ثاني دې او عطف دې په "نربک" باندې او جواب شرط نې «فَأَلَيْتِ يَوْمَئِذٍ» دې ، او د دې جملې دوه مطلبه کيدې شي : (۱) يو دا چې کچرته مونږ تا وفات کړو او ته خپل حيات کښې په دوی باندې عذاب اونه گورې بيا عام ده که ستا وفات نه ورستو په دنيا کښې پرې عذاب راغلې وي او که نه، خو آخرت کښ به د دوی رجوع مونږ ته کيږي هلته به ترينه سخت انتقام اخلو ، (۲) ابن عاشور رحمه الله «فَأَلَيْتِ يَوْمَئِذٍ» نه دنيوي عذاب مراد اغستې دې ، يعني ستا نه ورستو به هم په دوی زمونږ عذاب وقتاً فوقتاً راځي او دوی زمونږ طرف ته راځي ، خلاصه دا چي دنيوي عذاب به خامخا په دوی نازلوو ، څه ستا په موجودگي کښې او څه ستا د وفات نه ورستو ،

ځنې مفسرين «فَأَلَيْتِ يَوْمَئِذٍ» دواړو شرطونو د پاره جزا گرځولې ده نو دی تقدير باندې مطلب دا دې چې کچرته ستا په ژوند کښې مونږ دوی ته سزا ورکړو او ته نې او وينې يا ستا په ژوند کښې ورته سزا ورکړو (برابره خبره ده چې ستا وفات نه ورستو ورله سزا ورکړو او که نه، خو په هر حال کښې به د دوی رجوع مونږ ته کيږي او آخرت کښې به ورته سزا ميلاويږي

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَمِنْهُمْ مَّنْ قُتِلَ وَأَمَّا بَعْضُ النَّاسِ فَمِنَ النَّاسِ مَن يَكْفُرُ

او خامخا په تحقيق سره ليرلي وژمونږ رسولان مخکښ د ستانه بعض د دوی نه هغه دي چې قصې بيان کړيدي مونږ تاته

وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّمْ يَلْقَ أَجْلًا وَمَا كَانَ لِرُسُولٍ أَنْ يَأْتِيَهُمْ

او بعض د دوی نه هغه دي چه ندي بيان کړي مونږ قصې دهغوی تاته، او نيسته دې به اختيار ديورسول کښ د اجه راوړي

بِأَيِّهِ إِلَّا يَأْذِنَ اللَّهُ فَإِنَّمَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ فَحِصْنًا يُلَاقِي وَغَيْرَ

يوه معجزه مگر به اجازت د الله ﷻ، نو کله چې راشي حکم د الله تعالیٰ فیصله به او کړنښی به حقه سره او نقصان منډ به شي

هَٰذَا لِكِ الْمُبْطِلُونَ ۝ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ

په دغه وخت کښ منگلی لگوونکي په باطل پورې، الله ﷻ هغه ذات دې چې پیدا کړيدي ستاسو دپاره خاړوي

لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۝ وَأَكْمُ فِيهَا مَتَاعٌ وَلِتَبْلُغُوا

چې سورېږئ په څو اوبعض ددوئ نه خوړئ تاسو او ستاسو دپاره پدیکښ فائدې دي، او ددې دپاره چې تاسو اورسئ

عَلَيْهَا حَاجَةٌ فِي صُدُورِكُمْ وَعَالِيهَا وَعَلَى الْفُلْكِ

هغې باندې هغې حاجت ته چې ستاسوپه سینو کښ دې اوبه دی خاور باندې، په اوج کښ، اوبه بیرو باندې

تُحْمَلُونَ ۝ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ ۚ فَآتَىٰ آلِ بْنِ اللَّهِ تُنَكِّرُونَ ۝

تاسو سوره ولې شئ، او الله تعالیٰ ښايي تاسو ته دلائل دتوحید څښل، نو دالله په دلیلو نو کښ دکوم یونه تاسو انکار کولښ

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا بِآيَاتِنَا أَنْذِرْ قَوْمَكَ يَوْمَ لَا يُنصَرُونَ﴾

مشرکینو به عناداً په نبي علیه الصلاة والسلام باندې دا سوال کولو چې کچرته دې د الله جل

جلاله حقیقي رسول وي نو پکار ده چې مونږ ته زمونږ مطلوبه او فرمانښي معجزې راوړي،

نو الله جل جلاله جواب ورکوي چې ای پیغمبره! یواځې ته څملي پیغمبر نه ئی، بلکه ستا نه

مخکښې هم ما ډیر پیغمبران را لیږلي دي، هغوئ نه قوم دغه شان سوالات کړي وو لکه ددوئ

چې ستا نه کوي، خو چونکه معجزه پیش کول د نبي په اختیار کښې نه وي نو دې وجهې نه.

هغوئ د خپلو رسولان تکذیب او کړو، نو دغه شان دوئ هم ستا تکذیب کوي، نو ته دې ته مه

پریښانه کیږه کله چې الله عذاب راشي بیا به نقصان او خساره موندونکي صرف اهل باطل

وي

﴿إِنَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْفُسَ ۖ هَٰذَا دَلِيلٌ عَلَىٰ اللَّهِ فَعَلِهِ ۖ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْهُ ۖ لِيُخْرِجَ لَكُمْ آيَاتِهِ ۖ وَلِيُنْذِرَكُمْ يَوْمَ تَكُونُ الْأَنْفُسُ فِي أَصْفَادٍ ۖ وَإِنَّهُ جَلِيلٌ عَلِيمٌ﴾

پیدا کړي دي چې هغې سره ستاسو ډیر منافع وابسته دي لهذا صرف هغه اله او منی، بل

څوک ورسره به شریک مگر څوئ، «لکم» اي: اصلحکم ومنفعتکم ستاسو منفعت دپاره ئي پیدا

کري دي، دا اجمال دي، «الْأَنْعَامُ» نه مراد يا صرف اوبان دي او يا هغه اته (۸) قسمه خناور دي چې ذکر ئي په سورة انعام کښې تير دي: ومن الابل اثنين ومن البقر اثنين الخ «لَتَرْكَبُوا مِنْهَا» دا دما قبل اجمال تفصيل دي او دا ئي اوله فائده ده چې رکوب او سوارې ورباندې کيږي «وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ» دا ئي دويمې فائدي ذکر دي چې خوراک بندوبست ترينه هم کيږي

«وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ» دا ئي دريمې فائدي ذکر دي چې رکوب او خوراک نه علاوه نورې فائدي پکښې هم دي لکه شودې شوې، خرمن شوه وغيره «فَلْيَأْكُلُوا مِنْهَا حَلْهً» خلورمې فائدي ذکر دي، دينه مراد لرې او تجارتي سفر او نقل حمل دي «وَمِنْهَا وَكَلَّ الْقَلْبُ عُمَّلُونَ» دیکښې د الله جل جلاله يو بل نعمت د کشتۍ ذکر دي چې الله جل جلاله درله سمند مسخر کړې دي او دا پکښې روانه وي او تاسو پکښې خپل سامان اچولې روان یئ، «مِنْهَا» ضمير راجع دي انعام ته او د دي ذکر به طور تمهيد شوې دي، اصل مقصود د کشتۍ فائدي بيان دي، يعنې لکه خرنگه چې تاسو په خناور باندې سفر کوئ نودغه شان ئي ورله کشتۍ هم مسخر کړيدی «عُمَّلُونَ» کښې نسبت انسانانو ته تغليبا شوې دي گنې انسانان او د هغوی سامان او اثقال دواړه مراد دي،

«وَتَرْبِيَكُمْ» يعنې دلائل د قدرت او تدوید، «فَلْيَأْكُلُوا مِنْهَا» اي منصوب دي په «شُكْرًا» سره، مقدم شويدي په خپل عامل باندې دوجه د تقاضي د صدارت نه، او پدې استفهام کښ توبيخ دي.

أَلَمْ يَسْأَلُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

آبادوئ نه دی گرځيد لي په زمکه کښ چې ليدلې وي دوی څنگه ووانجام دهغه کسانو چې ددوی نه مخکښ وؤ،

كَانُوا أَكْثَرُ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَآثَرًا فِي الْأَرْضِ لَمَّا أَغْلَى عَنْهُمْ

ووهغوی زیات ددوی نه اوسخت ووپه قوه کښ او په آباد کښ چې زمکه کښ ئي پريځې دي، پس فائده ورنکړه ددوی ته

لَمَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٠﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَحُوا

هغه عملونو چه ددوی کولو، پس هرکله چه رابه غلل ددوی ته رسولان ددوی په واضحه معجزه وسره نو خوشحاله شول ددوی

بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾

په هغه سره چې دوی سره به کوم علم شريکي وو، او کير کړل دوی هغې عذاب چې دوی به ور پورې استهزاء کوله.

فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدَّثَا

پس هرکله چې اوليدلو دوی زموږ عذاب نواوني ونيول چه مونږ ايمان راوړې دې په الله ﷻ يو باندې

وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿١١﴾ فَلَمْ يَك يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ

او انکار کوو مونږ د هغې چه وو مونږ چه الله سره مشرکي کول، پس بيانه وو دا چه نفع ورکړې وې دوی ته ايمان ددوی

لَنَا رَأَوْا بَأْسَنَا ۚ سُبْحَ لِلَّهِ الَّذِي قَدْ خَلَقَ فِي عِبَادِهِ

کله چې ئي وليدلو عذاب زموږ، دا طريقه ده د الله تعالی هغه چه په تحقيق سره تير شويده په بندگانو دده کس

وَحَسْرَتُهُمْ أَلْكَهُرُونَ ﴿١٢﴾

او نقصان مند شول پدغه وخت کښ کافران

﴿ أَفَلَمْ يَرَوْا فِي الْأَرْضِ ﴾ د اد تخويف د نبيوي اعاده ده چې تفسير ئي مخکښې تير شويدي، ﴿

فَمَا آفَقَ عَنْهُمْ ﴾ 'ما' تافيه ده اي لم ځن عنهم، فائده ورنه کړه دوی ته کسب ددوی يا استفهاميه ده

اي اي شئ اغي عنهم الذي کسبه (روح، يعني کوم څيز دوی ته فائده ورکړه چې دوی کسب کړي وو؟

﴿ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُسْمُومًا وَآلَيْتَنِي ﴾ يعني واضحي معجزې او ښکاره دلائل وځيړا، بيا عندهم من العلم

﴿ د دې په تفسير کښ يو څو اقوال دي:

(١) 'العلم' نه مراد دوی توهمات او باطل عقائد دي، او اطلاق د علم پرې ته کم او

استهزاء شوې دي، او يا دهغوئ اعتقاد مطابق شوې دي، او د '﴿ فَرِحُوا ﴾ او '﴿ وَنَدَّاهُمْ ﴾ دواړو

ضمير راجع دې کفارو ته، او مطلب دا دي چې علوم الهيې او نبويه په مقابله کښې دوی خپلو توهماتو او رسوماتو له ترجيح ورکړه او په هغې راضي شو،

(۲) «الْوَلِيُّ» نه مراد دنيوي علوم دي، لکه صنعت، تجارت وغيره شو، کما فی قوله جل و علاه : يعلمون ظاهراً من الحياة الدنيا (الروم: ۷) وقوله جل جلاله : لم يرد الا الحياة الدنيا. ذلک مبلغهم من العلم (النجم، ۳۴، ۳۵) او مطلب دادې چې علوم دينيه باندې ئې علوم دنيويه له ترجیح ورکړه، او افسوس صد افسوس نن په مسلمانانو کښې د کافرانو دا مزاج ډیر په تیزی سره را روان دې، اعتقاداً اگر که نه وي خو عملاً او صورتاً نن د اکثر مسلمانانو دا طرز عمل دې چې دنيوي علومو او د هغې په ډگرو باندې خوشحاليږي او بل طرف ته ئې دين برباد روان دې هغې ورسره هډو څه غم او پرواه نشته!

(۳) «الْوَلِيُّ» نه مراد علوم د انبياؤو دي او ضمير ﴿فَرِحُوا﴾ راجع دې کافرانو ته او ﴿عِنْدَهُمْ﴾ ضمير رسولانوته راجع دې، او ذفرح نه مراد استهزاء کول دی، نومطلب دادې چه دې کافرانو استهزاء وکړه په هغې علم چې انبياؤ سره وو، ددې نه علاوه نور هم متعدد اقوال پکښې شته دي،

﴿فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا﴾ «باس» نه مراد سخت عذاب دې، ومنه قوله تعالى: عذاب بئس، ﴿وَصَكَّرْنَا بِمَا كَانُوا﴾ «باء» ياسببه ده يعني د هغو د عبادت کولو په وجه مونږ مشرکان وو، يا متعلقه ده د «مشرکين» سره، يعني چې مونږ به الله تعالى سره شريک کول،

﴿فَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ يَنْقِمُهُمْ﴾ «يَكُنْ» اصل کښې «يكن» وو او دا د نفي معني کښې دپاره راوړلې شوې دې «يَكُنْهُمْ» اسم دې د «يَكُنْ» دپاره او ینفهم کښې ضمير مستتر فاعل دې او او يا «يَكُنْهُمْ» فاعل دې د «يَنْقِمُهُمْ» او «يَكُنْ» فاعل ضمير شان مستتر دې، «يَكُنْهُمْ» منصوب بنا بر نزع خافض دې، اي: کست الله او يا مفعول مطلق دې د فعل محذوف دپاره، اي: سن سنت الله، يعني کله چې الله ايمان اوليدلو نو بيا ئې ايمان راوړل غوختل خو دې وخت بيا ايمان چرته قبلېږي، دا خو د الله جل جلاله سنت جاريه دې چې نزول د عذاب په وخت کښې د چا عذاب نه قبلوي.

﴿وَنَحْنُ نَعْلَمُ الْكُمُورَ﴾ «هنالك» ډېر زمان دپاره مستعار دې ای وغسروا وقت رؤية الباس (کبير) زجاج رحمه الله وائي چې کافريه هروخت کښ خاسروي ليکن په وخت د هذاب کښ ورته خپل خسران ظاهر شي.

آياتها (۵۴)	سورة حم سجده مكيه	رکوعاتها (۲)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بيخده مهريان او دير رحم کونکې دې شروع کوم		

ترتيبها حسب التسلسل (۲۱) وحسب النزول (۴۱)

سورة حم سجده مكي سورة دې، د سورة مؤمن نه بعد نازل شويدي،
 ويط: په حواميم سبعة وكنس ربط دادې چې مابعد هم به جواب ديو سوال کوي چې په
 ماقبل هم باندې واردوي، داحم سجده هم ديو سوال جواب کوي چې په ماقبل هم دعوي
 ﴿فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ باندې وارد دې، چې مشرکان وائی چې ډیر کرته لیدلې شويدي
 چې یوسړې په مصیبت کښ گرفتار وي چې کله دغیر الله ﷻ نه مدد او غواړی دهغه په نوم
 نذر نیاز اومنی نونجات ورته میلاوشی یاداسی خوبونه اووینی چې دشرک تائید ورسره
 کیږی. نوجواب اوشوچې ﴿وَقَعَسْنَا لَهُمْ فِتْنَةً﴾ چې داشیطانی اثرات او وساوس وی او انسان په
 دې سره گمراه کوی.

دعوه دسورت

دعوه دسورت توحیدده، چې ﴿اَتَمَّ إِلَهًا مَّا كُنَّا إِلَهُهُ وَجَدَ﴾ (آیت: ۵) کښ ذکر ده

د سورة دمضامينواجمالي خلاصه

تمهیدمع ترغیب، پنځه عقلي دلائل، دهر دلیل نه ورستوتخويف دنيوي، اخروي، خلور
 شکوی هره شکوه علی سبیل الترقی، اودهغې جوابونه، دطریقودتبلیغ بیان، ددرې (۳) شبهاتو
 جوابونه اوضمنا دلیل وحی.

تفصیلي خلاصه: ﴿حم ۱ تَنْزِيلَ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ (۱) آیت نه تر ﴿بِمُؤْمِنًا وَنَذِيرًا﴾ (آیت: ۴) پوري
 تمهیدمع ترغیب دې، ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾ (آیت: ۲) دلیل وحی دې ضمناً اوصراحتاً دعوی د
 سورة ذکر دې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ (آیت: ۸) بشارت اخروي دې،

بنځه دلائل عقليه :

﴿قُلْ إِنكُمْ لَا تَكْفُرُونَ﴾ تر آيت ۱۰۰ پورې اول دليل عقلي دې،
 ﴿وَمَنْ يَأْتِنَا بِالْأَيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ آيت ۳۷ دويم دليل عقلي دې،
 ﴿وَمَنْ يَأْتِنَا بِاللَّهِ تَرَى الْأَرْضَ﴾ (آيت نمبر ۳۹)، دريم دليل عقلي دی
 ﴿إِنِّي بَرَأْتُ لَكُمْ الْأَسَافَةَ﴾ آيت ۴۷ څلورم دليل عقلي دې،
 ﴿أَوَلَمْ يَكُنْ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ آيت ۵۳ پنځم دليل عقلي دې
 څلورم شکوي :

﴿وَقَرْنِ أَكْثَرَهُمْ قَوْمٌ لَا يَسْمَعُونَ﴾ آيت ۴۰، ۲۵ اوله شکوه ده،
 ﴿وَقَالُوا إِنَّا كُنَّا لَا نَسْمَعُ﴾ آيت ۲۶ دويمه شکوه ده،
 ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَأُوا الْقُرْآنَ وَلَا يَسْمَعُونَ﴾ آيت ۴۳ دريمه شکوه ده،
 ﴿لَا يَسْمَعُونَ إِلَّا نَجْوَىٰ مَن يَخُورُ﴾ آيت ۴۹ نه تر ﴿فَلَوْ دَعَا جَمْعٌ شَتَّىٰ﴾ پورې څلورمه شکوه ده،
 درې شهبانو جوابونه :

﴿وَلَوْ سَمِعْتُمْ قُرْآنًا فَهَبْ﴾ آيت ۴۴ د اولې شهبې جواب دې،
 ﴿وَلَقَدْ مَاتَنَّا مَرَّتَيْنِ الْكِتَابَ فَتُخَلِّفُ فِيهِ﴾ آيت ۴۵ دويمې شهبې جواب دې
 ﴿وَلَوْ لَا سَمِعْتُمْ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُودٌ بَيْنَهُمْ﴾ آيت ۴۵ دريمې شهبې جواب دې.
 تحت خلاصه السورة اجمالاً وتفصيلاً.

حَمْدٌ	تَتْلُوْنِ	وَمِنْ	الرَّحْمَنِ	الرَّحِيمِ	هُوَ كِتَابٌ
الله عالم دې په معنی ددې، «قرآن نازل دې د طرفه هغه ذات نه چه ییعبده مهربانه رحم کونکې دې، داسې کتاب دې					
فُضِّلَتْ	أَنَّهُ	قُرْآنًا	عَرَبِيًّا	لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ	هُوَ كِتَابٌ
چه واضح بیان کړي شويدي آیاتونه ددې، قرآن دې په عربین ژبه کښ دپاره ددغې قوم چه پوهیږي، زیرې وړ کونکې دې					
وَلَقَدْ	مَاتَنَّا	مَرَّتَيْنِ	الْكِتَابَ	فَتُخَلِّفُ	فِيهِ
اوږده ونکې دې، بنوا عراض اوکړو اکثره د دوی پس دوی نه آوری اووايي دوی زړونه زمونږ په پردو کښ دی					

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْعُوا إِلَى اللَّهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

دفعې نه چه ته راغواړې مونږ هغې ته اوپه غوږونو زموږ پکښ دړوند والې دې اوزموږ او ستا په مینځ کښ پرده ده

فَاعْمَلْ إِنَّا عَمِلُونَا

پس ته په خپل دین عمل کوه بیشکه مونږه په خپل دین عمل کونکي یو

﴿عَمَلٌ﴾ تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿تَهْدِيهِ﴾ مع التَّوْبَةِ دې چې دا قرآن رحیم ذات له طرف نه نازل شوې دې، دې کښ دستاسو دنیوی او اخروی فاندې دی لهذا په دې ایمان راوړئ ددې تفسیر او ترکیب په ابتدا دسورة زمر کښ تیر شوي دې، ﴿کُنْتُ﴾ تنوین د پاره د تعظیم دې، او بدل دې د ﴿تَنْزِيلٌ﴾ نه خبر بعد خبر دې، ﴿فَعَمَلْتُ﴾ صفت دې د کتب تفصیل هغه بیان نه وائی چې پکښ ابهام، التباس او تشنگی نه وی، نو قرآن لفظاً هم مفصل دې چې دآیت آیت سره او دسورت سورت سره هیڅ التباس نشته، آیت دآیت نه جدا او سورت د سورت نه جدا دې، دسورت ابتدا هم معلومه ده چې دکوم ځای نه شروع کیږي او انتهای هم معلومه ده چې په کوم ځای ختمیږي، او معنا هم مفصل دې، چې په دې کښ هر قسم وضاحت موجود دې، عقائدو بیان هم دې او احکاماتو بیان هم، وعد وعید پکښ هم دي او بشارات و تحویفات پکښ هم شته. او داتول په داسی واضح انداز کښ دی که څوک دهدایت او حق طلب کار وی نو هغه ته پکښ هیڅ دشواری نه راځي، ﴿فَرَأَاكَ﴾ منصوب بنا بر مدح دې. اي: امدح قرآنایا حال دې د﴿کُنْتُ﴾، دي کښ د کتاب بل وصف بیان دې چې دا هغه کتاب دې چې لوستلې کیږي او لوستل ئی آسان هم دي ﴿هَرَوَا﴾ صفت دې د﴿فَرَأَاكَ﴾ ﴿لَقَدْ يَنْبَغُ﴾ دقرآن مخاطب خو ټول عالم انساني دې، لیکن ددې نه نفع صرف هغه اخلي چې دعلم اوفهم نه کار اخلي او څوک چې ورته نفع نه اخلي نو د هغه هوش حواس صحیح ندي، نو ﴿يَنْبَغُ﴾ په معنی لازمې کښ مستعمل دې اي لقوم څي علم، نودې کښ اشاره ده دپته چې کوم خلق دقرآن نه انکار کوی او دې په مضامینو ایمان نه راوړې هغه جاهل دی

ددې سورة دآبدياتي آیاتونو په باره کښ راغلي دي چې ابو الوليد (عُثْبَةُ بْنُ رَبِيعٍ) یو ځل دخپل قوم په مشورې سره دحضور ﷺ په خدمت کښ راغې، په عربو کښ او خاص کرپه قریشو کښ

دانتشار او دتفريق الزام ئي په حضور ﷺ باندې عائد کړو، اوبيايي ورته اووې چې ستاددې تحريك څه مقصد دې؟ که ستامقصد مال جمع کول وي نومونږ به ستادپاره دومره مال جمع کړو چې ته به په ټول قوم کښ مالداره شي او که ستامقصد اقتدار او حکومت وي نو مونږ تا د ټولو قريشو سردار تسليمه وؤ، او که په تاجنون يا جنان وي (نعوذ بالله)، نو ددې علاج هم مونږ بېخپله خرجه کوؤ او که ته ديوې حسيني جميلې ښځې سره د نکاح خواشمن دني نومونږ به تاته (۱۰) لس ښځې حاضرې کړو، ابولوليد دغه طويل تقرير کولو او حضور ﷺ ورته خاموش وؤ، دې نه بعد ورته حضور ﷺ او وئيل چې اى ابوالوليد! تاخپله خبره پوره کړه نو هغه اووې، هاؤ، نو حضور ﷺ ورته اووې چې اوس زما خبره واوړه، بيايي ورته د جواب ورکولو په ځاى ددې سورة تلاوت شروع کړو، چې کله حضور ﷺ دې آيت ﴿فَإِنْ أَهْرَأْتُمْ أَفْئِدَتُمْ حَقَّهُ﴾ ته اورسيدو نو ابوالوليد راپاسې دلو، او حضور ﷺ په ځلې مبارکې باندې ئي لاس کيځودلو، وئې ويل: نور بس کړه، نور بس کړه، او د حضور ﷺ د مجلس نه لاړ او په کور کښ خاموشه کيښاست، چا ورنه تپوس وکړو چې څه در باندې اوشو، وئې ويل: ائې سمعتُ قولاً والله ماسمعتُ مثله (ابن کثير) چې ماداسې کلام واوريدلو چه نه سحر دې، نه شعر دې، نه دکاهنانو کلام دې، نو اقرار ئي وکړو، ليکن ايمان ئي رانه وړو.

﴿يَتِيمًا وَيَتِيمًا﴾ دواړه صفات دى د ﴿فَرَمَانًا﴾ يعنى د قرآن او اعمال صالحه حاملينو لپاره د جنت زيرى ورکونکې دې او مشرکانو لپاره د عذاب د جهنم نه يره ونکې دې ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُمُ﴾ دا اوله شکوه ده، او (فاء) دپاره دتفريع ده يعنى قرآن دې صفاتو تقاضه خوادده چې دوى ټولو پرې ايمان راوړې وى خو دوى د ضد وعناد په بنياد ترينه اعراض او کړو، ﴿فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾ فاء دلته هم تفريع دپاره ده، او داتفريع ده په اعراض، يعنى د بار بار اعراض او د ضد وعناد پوچه ورنه دسماع قبول استعداد سلب شويدي،

﴿وَلَا يَرْجِعُونَ﴾ دا دهغوئ اعراض تفصيل دې چې په درې تعبيراتو مشتمل دې:

(۱) مونږ ستا په خبره هډو سره پوهيږونه.

(۲) مونږ ستا خبره نه اوړو.

(۳) مونږ اوستا په مينځ کښ حجاب دې، ديويل نه ډير لرې او فنا يو، لهدا ليدل کتل پوهيدل او پوهول او اوريدل اورل هيڅ نه کيږي، بس ته خپل عمل کوه مونږ په خپل عمل کوؤ.

﴿قُلْتُمْ لَا أُكْفَرُ﴾ دا اول تعبیر دې 'اكنه' جمع د كنان ده، پردي ته وائی یعنی په پردو كښ رانغختی شوی دی ستا خبره راته هډو سره رسی نه ﴿وَمَا تَدْعُونَا اِلَّا بِهٖ﴾ دې نه مراد مسئله توحید ده ﴿وَلَا تَاْتَانَا وَفَرُّ﴾ دویم تعبیر دې 'وَقَرُّ' بوج ته وائی او دلته ترینه مراد كونړ والي دې، یعنی زموږ غوږونه دحق اوریدلونه كانه دی. ﴿وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ﴾ دا دریم تعبیر دې، حجاب نه مراد نظریاتي بعد او اختلاف دې چې هغه مو یو بل ته نيزدې نه پریږدی. ﴿فَاعْمَلْ لِنَا عَمَلًا﴾ ای اعمل علی دینك انا عاملون علی دیننا، نوته پخپل دین عمل كوه مونږ به پخپل دین عمل كویا دا مطلب دې چی ته زموږ ددین په ابطال كښ كوشش كوه، مونږ به ستا ددین باطلولو كوشش كوی.

قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ اِلَيَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ

ته اوایه بیشكه څه خو بس بشریم ستاسو په شان وحی كولی شي ماته داچه بیشكه معبود ستاسو صرف معبود یو دی

فَاسْتَعِذُّوْا بِاللّٰهِ وَاسْتَغْفِرُوْهُ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِيْنَ ۗ اَللّٰهُنَّ لَا يُغُوْثُوْنَ

بس سیدهاڅی مخ كړئ هغه ته اوښخه اوغواړئ دهغه نه، او هلاکت دې مشركانولره، هغه چه نه وركوي

اَلزَّكٰوةُ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ۗ اِنَّ اَللّٰهَ اَمْتَوٰ

زكوۀ اودوی په آخرت باندي انكاركونكي دی، بیشكه هغه كسان چه ایمان نې راوړيدي

وَعَمِلُوْا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ اَجْرٌ عَظِيْمٌ مِّمَّنْثُوْنَ ۗ

او كوي نيك عملونه، دوی دپاره اجردي نه ختمیدونكي،

﴿قُلْ لَنَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾ دا جواب شكوي او دعوي دسورت ده چې هر كله تاسو ضد او عناد په وجه څما خبره رد كوی او دلائلو ته غوږ نه كیدئ، نو څه خو هم تاسو په شان انسان یم خپل دعوت درباندي خوڅه زبردستی نشم منلې شم، خودا ده چې منصب رسالت راته راكړې شوي دي، او دالله طرف نه راته وحی كیږي نو دهغی دعوت به دركوم چې خالص الله باندې ایمان راوړئ او هغه ته توبه او رجوع او كړی

﴿فَاسْتَعِذُّوْا بِاللّٰهِ﴾ ای لاستوا الیه تعالی بالتوحید (روح)، ﴿وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِيْنَ﴾ دا عطف دې په 'انما انا

بشر او تخويف دې يعنى ته اووايه چې هلاکت اوتباهي دې وي مشرکينو دپاره چې ضد وعناد او حسد ددوئ دې درجي ته رسيدلې دي.

﴿الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ د مشرکينو مذموم وصف بيان دې چې کنجوسان دي، مستحقسو، او فراوو له مال نه ورکوي، ذرکات باقاعده فرضيت مقادير، مصارف او تفصيلات اگر چې مدينه کنس راغلیدی خو په مکه کنس هم مطلقا مالي صدقه بغير ددې تفصيلاتونه فرض وه او پدې اطلاق ذرکات کيدلو. ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾ بشارت اخروي دې، ﴿غَيْرَ مُتَّبِعِينَ﴾ اي غير مقطوع،

قُلْ	أَبْنَكُمْ	لَتَكْفُرُونَ	بِالَّذِي	خَلَقَ
ته	اوايه	آياتاسو کفرکوي	په	هغه
الله	چه	پيدا کړې	ني	دد
الْأَرْضِ فِي يَوْمَيْنِ وَتَتَعَلَّقُونَ لَهُ الْأَنفُسُ لِمَالِكِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝				
زمکه په مقدار ددو ورځو کنس، او گرځوي تاسوهغه لره شريکان، دغه ذاتچه خالق دې رب العالمين هم دې				
وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَلَبَّكُ فِيهَا وَقَدَرُ فِيهَا				
اوپيدا کړې ني دي پدې زمکه کنس پاخه غرونه دپاسه دهغي نه، اوپرکونه ني پکښ ايغي دي اوپه اندازه ني ايخيدي پديکښ				
أَوَاقِعًا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِمَن سَأَلُنَا ۝ ثُمَّ اسْجُدْ لِلشَّمَا				
رزقونه ددې په څلورو ورځو کنس پوره دپاره دسوال کونکو اهل کتاب بياني قصداو کړواسمان ته				
وَهُنَّ مَخَانٍ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ الْيُسْبَى طَوْعًا وَكَرْهًا				
اوداسمان په شکل ديولوگي ووڼووي ويل ده ته اوزمکې ته راشن دواړه په خوښې سره يابه زبردستن سره،				
قَالَتْ أَتَمْنَا طَائِفَتَيْنِ ۝ فَقَطَّعُنَّ سَنَعَ سَطَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَى				
اونيل دواړو رازو مونږپه خوښې سره، نوپوره ني کرل هغه اوه اسمانونه، په دوو ورځو کنس او اوني ليرلو				
فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرًا ۝ وَرَبَّنَا السَّمَاءُ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ ۝				
په هر يو اسمان کنس د هغې مناسب حکم، او خايسته کړيدې مونږ اسمان د دنيا په ستورو سره،				

وَجُفُظًا ۝ ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۝

او مونږني بندوبست کړې دې د حفاظت، دا اندازه د هغه ذات ده چې غالب دې پوهه دې

﴿قُلْ أَنتُمْ لَكُمْ كُفْرٌ﴾ د اول دليل عقلي دې په توحيد، حاصل شي دادي چې آياتاسوپه داسې قادر مطلق ذات باندې کفر کوي او غير ورسره شريکوي چه هغه خپل قدرت سره د اتول کارونه کړيدي، اوڅوک چه تاسو متصرف او کار ساز گنئ د الله ﷻ نه ماسوي نوهغوي ته پدې کارونو کښ په هيڅ کار باندې قدرت ندې حاصل، نو داڅومره د تعجب مقام دې چې د رب العالمين، د وحدانيت نه انکار کوي.

﴿يَوْمَ يَخْلَقُ الْأَرْضَ فِي يَوْمٍ﴾ د خلق د ارض د ارض وسما په درې مرحلو او په شپږ ورځو کښ شويدي (۱) دوه ورځو کښ د زمکې ماده پيدا کړې شوه (۲) بيا دوه ورځو کښ هغه او غوړلې شوه او زمکې انتظامات نې مکمل کړې شو (۳) او نورو دوه ورځو کښ د آسمانونو تخليق اوشو. د اتول کارونه شپږو ورځو مقدار کښ شويدي باقي دې ترتيب متعلق مباحث په تفصيل سره حضرت والدمحترم رحمه الله په جلد اول ثم استوى الى السماء فسوهن سبع سموات تحت درج کړيدي، هلته ملاحظه کړئ.

﴿يَوْمَ يَخْلَقُ الْأَرْضَ فِي يَوْمٍ﴾ د يوم مخصوص دوران شي ته وائي چې په څلور شت ساعاتو مشتمله وي د آسمان او زمکې تخليق نه مخکښ ورځ اوشپه نه وه، ځکه چې داڅو د زمکې انتظاماتو کښ راځي. او زمکې انتظامات الله ﷻ د زمکې تخليق نه ورستو راليري دي نو مراد ترينه دلته اندازه او مقدار د دوو ورځو دي، رواياتو کښ چې راغليدي چې دا د اتوار او پير ورځ وه نو په تقدير د صحت د رواياتو مراد دادي چې موجوده هفته وار ترتيب اعتبار سره دا د اتوار او پير ورځ راتله، والله اعلم

﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ الْأَوَّلُ﴾ او د تفسير په دې او جمله ټوله تفسير ده د ﴿لَكُمْ كُفْرٌ﴾. ﴿ذٰلِكَ رَبُّ الْكَافِرِينَ﴾ د اوديم مظهر دې يعني صرف د زمکې خالق ندې بلکه د ټولو موجوداتو رب دې،

﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ الْأَوَّلُ﴾ د عطف دې په خلق، او دا تخليق دويمه مرحله ده چې هغه انتظامات د زمکې دي

﴿وَيَوْمَ يُنْفَخُ الْأَوَّلُ﴾ اي جبالا ثواب، يعني د زمکې يو انتظام دادي چې په هغې د پاسه ئي غرونه ايخي دي چې هغې سره زمکه خوځي راڅوځي نه، بلکه په ځاني ولاړه ده او خلق پرې ستوگنه کولي

شيء من قَفَا حُمْصِيرٍ مجرور "الارض" ته راجع دي او جار مجرور صفت گرخی دپاره د "واسي" او دي کښ دغرونو منظر کشي طرف ته اشاره ده چي دازمکي دپاسه وي او هر چاته ښکاري

﴿نَزَّلْنَا بِكَا دَانِي دَوِيمٍ انتظام ذکر دي چي زمکه ئي دخير وبرکت منبع او گرخوله، د انسان دنفعي خيزونه ئي پکښ واچول، نهرونه ئي پکښ جاري کړل، فصلونه ترينه راخيږي، معدنيات ترينه راوځي وغيره وغيره،

﴿وَقَدْ فَعَّلْنَا آفَوتَا﴾ اي القوت اهلهاداني دبل انتظام ذکر دي چي دزمکي باشندگانو ضرورياتو بندوبست ئي هم ددينه او کړو، اوداداسي چي (۱)، دکوم مخلوق کوم خوراک او غذا ده هغه ئي ورله په زمکه کښ پيدا کړي ده، (۲)، دکومي علاقي او دهغي خلقو دپاره مناسب خوراک دي هغه ئي ورله هلته پيدا کړي دي (۳)، هرې علاقې ته يو خصوصيت او امتياز ورکړي دي چي هغي کښ يو پيداوار داسي وي چي هغه بلې علاقه کښ نه وي، چي ددې په بنياد دتجارت سلسله قائم ده او دخلقو معاش پرې روان دي (۴)، او دهغه شان خومره مخلوقات ترقيامت پورې راروان دي دهغوئ ټولو ضروريات ئي په زمکه کښ وديعت ايخيدي، دپته پريشانه کيدلو ضرورت نشته چي آبادي به زياته شي نو بيا به ورله ضروريات له کومه خايه او څنگه پوره کيږي، ﴿فَإِذَا تَوَاتَا﴾ مجموعي اعتبار سره څلور روځي مراد دي، يعني دوه ورځو کښ ئي زمکه پيدا کړه او بياني ورله په دوه ورځو کښ ټول انتظامات مکمل کړو نو دا ټولې څلور روځي شوې، دا مراد نه دي چي صرف انتظامات ئي په څلورو ورځو کښ مکمل شو.

﴿سَوَّاهُ﴾ مفعول مطلق دي فعل محذوف استوت دپاره، او جمله تاکيد واقع کيږي اربعة دپاره يعني دا کارونه مکمل څلورو ورځو مقدار کښ شويدي نه دينه کښ شويدي اونه زيات کښ ﴿إِثْبَاتِهِ﴾ جار مجرور يا خبر واقع کيږي دمبتدا محذوف دپاره اي هذا الحصر لي اربعة کائن للسانين او يا جار مجرور سواءه سره متعلق کيږي او 'سانلين' نه مراد دي دواړو تقديرينو باندې دزمکي تخليق مدت باره کښ تپوس کونکي دي او يا جار مجرور متعلق کيږي دقدر باندې 'سانلين' نه مراد رزق طلب کونکي دي.

﴿فَإِذَا تَوَاتَا﴾ دي کښ ددويم مرحلې يعني دا آسمانو تخليق بيان دي چي بياني مزيد دو ورځو مقدار کښ اووه آسمانونه پيدا کړل او دهغي ئي مکمل انتظام او کړو. ﴿فَإِذَا تَوَاتَا﴾ دلته يا

پمعنی د علو او ارتفاع سره ده کما یلیق بشانه او یا پمعنی د قصد او توجه سره دې او تفصیل ددې په سورت البقره کښې ثم استوي الي السماء آیت نمبر ۲۹ کښې تیر شویډې نوکه څوک سوال اوکړي چې آسمان خوموجود نه وو نو هغه ته ئې څنگه استوی اوکړه؟ نو ددې جواب اوشو چې ماده د آسمان موجوده وه په شکل د بخار کښې، چې په ﴿وَهِيَ كُثُفًا﴾ کښې دهغې ذکر راغلیدې او "دخان" نه مراد دلته حقیقی لوگې نه دې، چې اور نه پیدا کیږي، بلکه بخارات او گیس دې یعنی آسمانونو تخلیق نه مخکښ هیڅ نه وو محض یو خلا وه، تیاره وه او گیس وو نو الله ﷻ ترینه آسمانونه پیدا کړل.

﴿فَقَالُوا لَا تَنْزِيلَ﴾ دا عهد دې دا آسمانونو او زمکې نه دتکوینی احکاماتو منلو او اطاعت کولو، چې څه تاسو خپل تکوینی احکاماتو محل گرځوم نو تاسو به هغه منئ او کنه، او په خپلې رضا سره دهغې منلو ته آماده کیږئ او که زبردستی سره؟ نو هغوی او وئیل چې مونږ به خپلې رضا سره او خوشحالی سره دا احکامات منو او قبلوو ﴿أَتَقِي﴾ امر دې د'اتیان' نه راتلونو وائی، او دلته حقیقی معنی اغستل ممکنه دی بلکه مراد ترینه مجازی معنی اطاعت او قبولول د احکاماتو ده ﴿مَلَكًا أَوْ كُفًّا﴾ د اکنايه ده دلزوم نه، چې تاسو به ضرور ځما دتکوینی احکاماتو محل گرځئ حقیقتا طوع او کراهت اثبات ندې مقصود، بلکه تمثیلا ذکر شوې دې، لکه څنگه چې دلزوم په موقع باندې داسې وئیلې کیږي، چې خامخا به داکار کوی، که زړه دې غواړې او که نه غواړي ﴿هَلْ أَتَاكَ عَلَیْهِمْ﴾ د «قالنا» دوه مطلبه کیدې شی (۱) یوداچی دانی بلسان حال وئیلی وی یعنی فوراً ئې سر تسلیم ځم کړو او د الله ﷻ احکامات ئې قبول کړو. (۲) دویم داچی کیدې شی بلسان قال ئې وئیلی وی ځکه چی الله ﷻ هر مخلوق له څه نه څه شعور او ادراک ورکړې دې، او دهغه تخلیق مطابق ئې ورله قوت گویائی ورکړې ده، چې هغه پرې د الله ﷻ تسبیح کوی او هغه سره همکلامی کوی.

﴿فَنَنْسِفُهُمْ سَحَابًا مَّكَرًا﴾ دې کښې د آسمانونو تخلیق او دهغې انتظاماتو کیفیت بیانېږي چې الله ﷻ صرف په دوه ورځو کښې مکمل اووه (۷) آسمانونه پیدا کړل او دهغې ټول انتظامات ئې مکمل کړل ﴿فَنَنْسِفُهُمْ﴾ قضاء معنی دلته اتمام اوفارغیدل دی یعنی صرف دوه ورځو مقدار کښې ئې اووه اسمانونونه پوره کړل، ﴿سَحَابًا مَّكَرًا﴾ دتیمیز دې دهن ضمیر مبهم

نه، دی تقدیر باندې "هن ضمیر مرجع نشته.

﴿وَأَرْسَلْنَا فِي كُلِّ مَسْكَنٍ مَّهْدًى﴾ دې کښ دانتظاماتو بیان دې چې آسمانونه ئی پیدا کړل او هر آسمان ته ئی حکم اوسپارلو، او هغه داسې چې فرشتې ئی پکښ پیدا کړی او هغه ئی په مختلف کارونه اولگولې، نور، ستوری ئی پیدا کړل، او هغه ئی په خپل کار مامور کړل، وغیره وغیره ﴿وَجَعَلْنَا﴾ ای حفظنہا حفظاً، یعنی اسمان دنیا مونږه دهر قسمه حادثاتو او د شیاطینو د شر نه محفوظ کړیدې. ﴿ذَٰلِكَ تَقْوِيرُ الْمَوْتِ الْعَلِيِّ﴾ دا هغه ذات کاریگری ده چې هغه سره یو طرف ته کمال قدرت دې او بل طرف ته ورسره کمال علم دې.

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ ضِعْفَةَ عُقَابٍ وَثُمَّ رَدُّ

پس که دوی اعراض او کړي دتوحید نه نوته ورته اوبه چې مایرولي یئ تاسو د سخت عذاب نه چې پشان د عذاب د عادیانو او نمودیانو دې .

إِذْ جَاءَهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَنِي آدَمَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَاللَّهُ

کله چې راغلل دوی ته رسولان د مخکې ددوی نه او دودستوددوی نه او ورته ئی اوتیل چې عبادت مه کوئ تاسو مگردیوالله ﷻ، کوئ

قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً فَأَمَّا

دوی اوی که چېرې غوښتلې رب زموږ رسولان رالیږل نورالیهی به ئی وې فرشتې پس بیشکه مونږه په هغه څیز

أَرْسَلْتُمْ بِهِ كُفْرًا ۚ قَالُوا عَادُ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا

چې تاسو ورسره رالیږل شوي یئ، انکارکوؤ، هرچه عادیان وؤنودوی تکبر او کړو په زمکه کښ په ناحقه سره، اودوی اویل

مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ

چې څوک دې زیات سخت زموږنږه په طاقت کښ، ایادوی نه گوري نه پوهیږي چې بیشکه هغه الله چې پیدا کړي ئی دی دوی هغه

أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَلُونَ ۚ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ رِيحًا صَرْصَرًا

زیات دې ددوی نه په طاقت کښ، اووودوی چې زموږ د آیاتونونه ئی انکارکوؤ نورالیهیله مونږه دوی هوا نیزه

فِي آيَاتِهِمْ لِنُذِقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

به منه ورځو کښ چې سپرې وې په حق ددوی کښ چې وځکو په دوی عذاب د رسوايې په ژوند د دنیا کښ

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ۝ وَأَمَّا قَوْمُ فَهْلِكَ لَهُمْ

او خامخا عذاب د آخرت ویر رسوا کونکې دې او ددوی سره به مدد او نکر شي او هر چې شو بیان وؤنو سمه لار او نیوده مونږه وئ نه

فَاسْتَحَبُّوا الْعَنَىٰ عَلَى الْهُلَىٰ فَآخَلَعَهُمْ طُعْنَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا

نوغوره کړو دوی روڼدوالي گمراهي په هدايت باندې نو ونيول دوی تندر د ذلت آمیز عذاب په سبب دهغې علونو

كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ وَتَجَمَّعْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَفْقَهُونَ ۝

چې وؤدوی چې کول به ئي اونجات مو وکړو دهغه کسانو ته چې ایمان ئي راوړې وؤ او وؤ پریزگار

﴿فَإِنَّ أَعْمَىٰ أَقْبَلُ النَّذِيرَ﴾ دا تخويف د نبوی دې يعنی دومره واضحه بيان او دلائلو ته بعد هم که دوی ایمان نه راوړی او په کفر باندې قائم پاتې کيږی نو په دوی هم داسې سخت عذاب راتلو خطر ده لکه څنگه چې په عاديانو او ثموديانو راغلې وؤ. (صَفْوَةُ) تندر ته وئيلې کيږی، خو کله ئي اطلاق بطور عموم مجاز په سخت عذاب باندې هم کيږی، خواه تندر پکښ وی او که نه وی او دلته ترينه مراد عموم مجاز دی، ځکه چې په عاديانو د تندر عذاب نه وو راغلې او په ثموديانو راغلې وؤ.

﴿إِنَّمَا جَعَلْتُمُ الْمَثَلَ﴾ اطلاق د جمع (ثُمَّ) په تشبيه باندې شويدي ځکه چې دوی ته دوه پیغمبران، هود (عَلَيْهِ السَّلَام) و اوصالح (عَلَيْهِ السَّلَام) مبعوث وؤ (روح)، ياد ادم محتمله ده چې دوی ته د پير پیغمبران مبعوث دی خو په لم نقص علیک کښ داخل دی نو ځکه ئي ﴿الْمَثَلَ﴾ جمع راوړه، (چېرې ته ئي لگيږیوم) وَمِنْ خَلْقِهِ ﴿دا يا کنایه ده د پير کوشش نه په دعوت وړ کولو کښ، چې د طر قود دعوت نه ئي هيڅ طريقه ترک نه کړه بلکه د افهام تفهيم ټولې طريقې ئي استعمال کړې، ياد (چېرې ته ئي لگيږیوم) مراد دادي چې دې پیغمبرانو ورته تیر شوی واقعات بيان کړل، او د ﴿وَمِنْ خَلْقِهِ﴾ مراد دادي چې ورستو راتلونکی عذابونه، او دغه شان د قبر، حشر، نشر حالات ئي ورته بيان کړل نو تقدیر د عبارت دارنگه دې، ناصحين من بين ابدیهم ومن خلفهم اوداني ورته اووې چې ﴿﴾

﴿مَنْ لَّا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾

﴿قَالُوا ثَوْبَةً رَّيًّا﴾ مفعول د «ثَوْبَةً» محذوف دې ای لوشاء رُئَا ارسال الرسل، ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ یعني کچېرې الله تعالی رسولان رالیرل غوښتلې نو فرشتې به یې رالیرلې وې، نو گویا که ددوی په نښیږت د رسالت سره منافي دې، ﴿قَالُوا يَا أَرْسُلُكُمْ بِهِ﴾ مسئله د توحید ورنه مراده.

﴿قَالُوا عَلَٰهَ فَاَسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ اجمالا د دواړو قومونو تکذیب او عذاب ذکر کولو نه بعد اوس د هر یو قوم جدا جدا تفصیلی تذکره کیږي، او دا د قوم عاد تکذیب تفصیل دې چې قوم عاد ته چې حضرت هود ښکاره د ایمان دعوت ورکړو، نو دوی انکار وکړ او د هغه تکذیب یې وکړو: ﴿وَاتَّالِفُوا مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ اعراف: ۶۲، کله چې دوی د عذاب الهي نه ویره ولې شول کفوله تعالی. ﴿لَال لَدُوْعٍ عَلَیْکُمْ مِّن رَّبِّکُمْ رَجَسٌ وَغَضَبٌ﴾ اعراف: ۷۱، نو دوی په خپل قوت اوشوکت باندې ناز او تکبر شروع کړ او ووی ويل: ﴿قَالُوا إِنَّمَا أَشَدُّ بِقُوَّةٍ﴾ زمونږه سخت قوه اوطاقت والبل خوک دې؟ مطلب یې دا و چې مونږ د عذاب په دفع کولو باندې قادر یو. ﴿وَأَنذَرْتَهُمْ أَنَّهُ إِلَهُ الْأَرْضِ﴾ دارد دې ددوی د قول او استفهام د توبیخ دپاره دې، یعني آیا دوی پدې نه پوهیږي چې کوم ذات چې دوی پیدا کړي دې هغه زیات قوه اوطاقت والادي.

﴿قَالُوا لَكُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ دیکنې عذاب تفصیل بیانیري چې الله ښه پرې تیزه هوا راوسته او ټول یې هلاک کړل. «صَرَصَرًا» (۱) د صرّة نه مشتق دې، صحیفه اواز ته وائي کفوله تعالی. ﴿فَالْقَلْبُ أَمَرُهُ﴾ صرّة، یعني داسې هوا وه چې پکښې سخت آواز وکړ.

(۲) بعضې وائي چې «صَرَصَرٌ» تیزې هوا ته وائي چې د ډیرې تیزوالي دوجه نه «صَرَصَرٌ» آوازونه کوي،

(۳) او ځنې حضرات فرمائي چې «صِر» بکسر الصاد نه ماخوځ دې، او دا یخې هوا ته وائي، یعني د یخ والي په وجه یې دوی هلاک کړل، امام ابن کثیر ښه فرمائي: ﴿وَالْحَقُّ أَنَّهُمْ تَصَفَّوْا بِمَجْمَعِ ذَلِكَ﴾ یعني حقه داده چې دا هوا پدې ټولو صفتونو سره موصوفه وه. ترمذی شریف روایت (رقم: ۳۲۷۳)، کښ دی چې الله ښه پرې صرف دخاتم (گوټن) خلقي قدر هوا کھلاؤ کړې وه.

﴿فَالْقَلْبُ أَمَرُهُ﴾ جمع د تحسین (بکسر الحاء) ده (۱) مشوومات یعني سپرې ورځې، ورځې خو سپرې

نري خوشيږي ورته پدې اعتبار سره اوويلي شوي چې دا ورځې سپيري وي، في حقهم نه في ذاته. يعني ددوي د شامت اعمال دوجي نه پدوي سپيري شوي (۲) چاويلي دي متابعت يعني هرله پسې وي، ځکه داهواوه (۷) شپې اواته (۸) ورځې مسلسل په دوي مسلطه وه. کفوله تعالي سخره عليهم سبع ليال وثمانية ايام حسوماً (الحاقة: ۷).

۳: بعضي وائي ذوات غبار، يعني غبار او دورو والا ورځې وي (۴) يوه معنی ئي په ذوات برد سره هم شوي ده چې بيخي ورځې وي.

(لِيُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْكَلْبِ) ده تکرار انجام ئي دا شو چې الله ﷻ رسوا کړل او کمزوري مخلوق سره ئي هلاک کړل کذا في تفسير العثماني نقلاً عن الشاه عبد القادر

﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ﴾ دې کښ دثموديانو تکذيب او عذاب تفصيل بيان دې او دائي د تکذيب تفصيل دې چې اسباب ذهديات موورته ورکړل، ليکن دوي هغه اختيار نکړل بلکه د گمراهي لاره ئي خوښه کړه، ﴿وَعَلَّاهُمْ مَكُونَهُ الْمَلَأَ الْكَلْبُ﴾ دائي د عذاب تفصيل دې صعقه نه مراد دلته حقيقي معنی یعنی تندر ده چې الله ﷻ پرې تندر نازل کړو، او اضافت د«مَكُونَهُ»، «الْمَلَأَ الْكَلْبُ» طرف ته ځکه شوي دې چې معلومه شي دا عام او معتاد تندر نه وو بلکه خارق عادت تندر وو چې الله ﷻ په دوي باندې بطور عذاب نازل کړي وو (الْمَلَأَ) بدل يا صفت دې د العذاب دپاره .

فائدة: قوم ثمود باندې درې قسم عذابونه نازل شوي دي: (۱) صاعقه تندر، لکه دې آياتونو کښ ئي ذکر او شو. (۲) رجفة زلزله، لکه سورت اعراف کښ دي: **فَاخَذَهُمُ الرِّجْفَةُ (الاعراف: ۷۸)** (۳) الصيحة: دجبرئيل ﷺ جغه، لکه سورت هود کښ دي: **وَاخِذِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ (هود: ۶۷)**

﴿وَيَذِيقُوا آثَامَهُمْ﴾ حضرت صالح ﷺ او چاچه ورباندې ايمان راوړې وو، هغه ورته مراد دي. **تنبیه:** د قوم عاد او دثمود د هلاکت تفصيل حضرت والد محترم نور الله مرقد، په دويم جلد سورة اعراف کښ کړيدې

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ۝ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَامَوْهَا

اوبه هغه ورځ چه جمع کولې به شي دشمنان دالله اورتۀ نو دوی به را حصار کړشي، تردې چه کله راشي دوی دوزخ ته

شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَقَالُوا

گواهي به او کړي په دوی غوږونه ددوی اوسترگي ددوی اوخرمنې ددوی په سبب هغه عملونوچه دوی کول او اوبه واني دوی

يُجَاوِدُهُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا ۚ قَالُوا أَنْطَقْنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ

خرمنو خپلو ته ولې گواهي اوکړه تاسو په مونږياندي، اوبه وايئ اندامونه ددوی گویاکړي يو مونږهغه الله چه گوياني ورکړې ده

كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَعِزُّونَ

هرڅيزته اوهغه بېداکړي بين تاسواول څل اوهغه ته به تاسو دواړه واپس کوليش اوتاسونه شوي پتيدلې

أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ

ددې نه چه گواهي ورکړي په تاسوپه قيامت کښ،غوږونه ستاسواونه سترگي ستاسواونه څرمنې ستاسو

وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كُودْرًا ۖ إِنَّمَا تَعْمَلُونَ ۝ وَظَلَّكُمْ ظُلُمُكُمُ اللَّيْلِ

ليکن تاسو گناهونه څکه کول چه ستاسو دگمان ووجه الله ﷻ ندې عالم په ډيرو دغې چه کولوبه تاسو اودغه وژگمان ستاسو

ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَنْظٰكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝ فَمَنْ يَصْبِرْ

چه گمان موکړې وپه رب خپل باندې نو تاسو في هلاک کړئ نواوگرځيدئ تاسو دتاوانيانو نه نوکه دوی صبرکوي اوکه نه کوي

فَالنَّارُ مَقْوًى لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعِزُّوْا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْزِيْنَ ۝

بس اورتهکانه ده ددوی، اوکه دوی غذرکول غواړي نونه دی دوی چه غذر نهې قبول شي

﴿وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ﴾ تخويف دنيوي نه بعد تخويف اخروي ذکر کيږي او د محشر منظر کشي ده، چې الله ﷻ دشمنان به ټول قيامت په ورځ جمع کړي شي او جهنم طرف ته به روان کړي شي ﴿فَمَنْ يَصْبِرْ﴾ 'وزع' حصارولو ته وائي، خو هغه حصارول چې دپاره د صف بندئ او ترتيب وي يعنې به په ترتيب سره ډلو ډلو کښ تقسيم کړيشي او جهنم ته به اوغورځولې

شى. او داکنايه ده کثرت عدد نه ځکه چې لگ عدد کښ ددې ضرورت نه راځي،

﴿حَتَّىٰ إِذَا مَا كُنْتُمْ مَاءً﴾ ضمير منصوب نارت ته راجع دې يعنى کله چې جهنم ته او غورځولې شى نو دوى نه به جرم تپوس او کړې شى چه کوم جرم په وجه تاسو دلته حاضر کړې شوى؟ دوى به جرم نه انکار او کړي، نو ددوى اندامونه به ددوى خلاف گواهي شروع کړي، گواهي به ټول اندامونه دخپلو گناهونو ورکوي، خو ددې درې اعضاؤ (غوږونه، سترگې او څرمن) تخصیص ځکه اوشو چې دلته ئې مقام سره خصوصى مناسبت دې ځکه چې غوږونو قرآن او نبى دعوت اوریدلې وؤ خو قبول کړې ئې نه وؤ، او سترگو د الله ﷻ دالوهیت او وحدانیت دلائلو مشاهده کړې وه خو انکار ئې ترینه کړې وؤ اور څرمنه ټول بدن باندې حاوی وه نو دا نور اعضاؤ قائم مقام او گرځولې شوه. په حدیث دمسلم کښ (رقم الروایه: ۲۹۶۹)، دانس ﷺ نه روایت دې، دې فرماني چه مونږه دحضور ﷺ سره ناست وؤ، نو حضور ﷺ مسکې شو او بیاني او فرمایل: هل تدرون مم اضحک، آیاتاسوپوهه شوى چه مالې او خاندل، قلنا الله ورسوله اعلم، حضور ﷺ او فرمایل: چې بنده دخپل رب سره هم کلامی د وجهې نه مې او خاندل، چه بنده به دخپلو گناهونو نه انکار کوي او وائي به اې ربه! تاماته دظلم نه پناه نه وه راکړې؟ الله ﷻ به فرماني بیشکه درکړې مې وه، نو دې به عرض کوي چې نن ورځ څه پخپل ځان باندې بل څوک گواه نه تسلیمه وم ماسو ادخپل ذات نه، الله ﷻ به ورته او فرماني: کفىٰ بنفیک الیوم علیک حسیبا، وبالکرام الکاتبین علیک شهوداً، دې نه بعد به دهغه په خوله مهر اولگولې شي او دده اندامونو ته به اوویلې شي، چې تاسو دده عملونه اونباین، نوهیرواندام به خبرې شروع کړي اوده چه څه کړي وي دهغه گواهي به شروع کړي، نویابه دې خپلو اندامونو ته او وائي: یعنای لکن و سحفاً لکنکُنْ اُحِلْ، یعنې تاسو بریاد شئ ماڅو به ستاسو دځاږه جدال اومدافعت کولو، او اُس تاسو زما خلاف گواهي ورکوي،

﴿وَيَا أَيُّهَا الْمَلَأُ الْأَعْيُنَ﴾ کله چې اندامونه ددوى خلاف گواهي او کړي نو دوى به خپل اندامونه ملامته کول شروع کړي، چې مونږ تاسو بچ کولو خاطر دجرم نه انکار او کړو، اور دروغ خو اوبیل، تاسو خودیر عجیبه یئ چې زموږ خلاف گواهي ورکړه، جلود ته مراد دلته ټول اعضا دې خو څرمن چونکه دوى ټولو باندې حاوی ده نو ځکه ئې دا دهغوئ قائم مقام او گرځوله، او یا ترینه صرف څرمن مراد ده ځکه چې دوى دا قول ملامتیا او توبیخ باندې مینی دې اور دې دپاره مواجهه ضروری وی او دا صرف څرمنې کښ کیدې شى نو ځکه ددې تخصیص اوشو.

﴿ثُمَّ لَمَّا أَصْلَحْنَا اللَّهُ هَدَا دَاعِضًا وَوَعْدًا عَذِيبًا دِي، چي مونږ خپل اختيار سره داسې ندي كړي او نه مونږ كېن ددې استعداد وؤ بلکه الله ﷻ خرق عبادت مونږ گوياكړو،

﴿وَمَوْعِدًا لَكُمْ أَوَّْلَ مَرَّةٍ﴾ راجحه خبره دا ده چې داهم داعضاؤ قول دې چي دوي په خپلې غلطن باندې متنبه كولو او دندامت وحسرت اضافې دپاره به ورته اوانې چې دقيامت انكار تاسو ديره لويه غلطي وه، هغه الله ﷻ تاسو اول ځل پيدا كړي وئ او نن ورته بيا تاسو حاضر يئ.

﴿وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَعِزُّونَ﴾ اصح قول دادې چې دا دالله ﷻ قول دې او ديكېن كفاروته توبيخ دې چې تاسو خپل اعضاء ولې ملاتمه كوي؟ دنيا كېن مودې رسوايئ نه ځان بچ كولو او پټ ساتلو كوشش ولې نه كوؤ چې حق خو اختيار كړې وې. هلته خو تاسو كفر كولو؟ دنيا كېن خو تاسو دخلقو دشرمه پټه پټه گناهونه كول، خودا سوچ خو نه وؤ چې اندامونه موجود دي صبا به دازمونږ خلاف گواهي وركوي ﴿أَنْ يَتَّخِذَ عَلَيْكُمْ﴾ اي ين ان يشهد، اوبا كراهي ان يشهد ﴿وَلَكِنْ كُنْتُمْ أَصْلَحْ خَبْرَهُ دَا ده چې خوف خدا ستاسو په زړه كېن نه وؤ، ستاسو گمان داوؤ چې ستاسو ديرو كړوتونو نه الله ﷻ بې خبره دې.

﴿وَلَكِنْ﴾ مبتداه او «ظنكم» ورته بدل دې او ﴿أَنْ تَكْفُرَ﴾ ئي خبردې، يعني ستاسو دې ظن فاسد تاسو په هلاكت كېن واچولئ.

﴿فَإِنْ يَصْبِرُوا﴾ په كلام كېن حذف دې تقدير دارنگه دې اولايصبروا يعني كه دوي اوس صبر كوي او كه نه كوي خودا ورته ورته خلاصيدي نشته دې، كوله تعالى: اصبروا او لاتصبروا سواء عليكم. ﴿وَلَنْ يَسْتَعِزُّوا﴾ دعتبي نه ماخوډدې، په معنى درجوع سره، يعين كه دوي دنيا ته رجوع او واپسي طلب كوي نونه به واپس كيږي، يا عتبي بمعنى درضاء سره دې يعني كه دوي دالله ﷻ رضا طلب كوي او عذر كوي دخپلو جرمونه، نو عذريه ئي نه قبلېږي.

وَقَيْضَنَا لَهُمْ قُرُونًا فَرَيْتُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ

اوسلط كړيدي مونږ دوي ملگري شيطانان توهغوئ بناسته كړيدي دوي ته هغه عملونه چه ددوي مخكېن دي

وَمَا خَلَقَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أَمْرِ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ

اوهغه چه ددوئ نه ورستودی اوثابت شویدی په دوی تول فیصله د عذاب سره دهغه دلونه چه تیر شویدی مخکښ ددوئ نه

مَنْ الْحَيِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَسِرِينَ ۝ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ

دپیریانو اود انسانانوته، بیشکه دوی وژدناوان والا اوواښی کافران غوږمه نیسی دې قرآن ته

وَالْعُوا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ۝ فَلَنُلَاقِيَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا

اوشور کوئ په وخت د تلاوت دده کښ دې دپاره چې تاسو غالب شی نو خامخا وپه ځکو مومنی کافرانو ته عذاب سخت،

وَلَنَعْزِيبَنَّهُمْ أَشْوَاَ الَّذِينَ كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ ذَلِكَ جَزَاءُ عِبَادِ اللَّهِ النَّارِ

اوخامخابه سزا ورکړو مونږ ددوئ ته دپره بده سزا دهغه عملونو چه دوی کولو، داسا بدله د دشمنانو دالله ده چی اوردې،

لَهُمْ فِيهَا كَارُ الْخُلْدِ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ۝

ددوئ لره په هغې کښ کور د غمیش والی دې، بدله ورکیدنشی په سبب ددې چه دوی په آیاتونو زموږ انکار کولو.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرَنَا الَّذِينَ أَضَلْنَا مِنَ الْحَيِّ

اواوبه وانی کافران اتباع هغې ربه زموږه اوبایه مونږته هغه دوه فرقې چه گمراه کړې نی وؤ مونږه، دپیریانو

وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتَ أَفْدَانِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ۝

اود انسانانوته چه اوگر خوؤ مونږ هغوئ لاندې دقدمونو خپلوچه شی ددوئ دذلیلانو

﴿وَرَبُّكَ شَهِيدٌ﴾ ای سلطانا عليهم، د اجواب د شبهي دې چې د سورة مومن په دعوي باندې وارد ده، حاصل نی دا دې چې مشرکان وانی چې دیر ځله مونږ لیدلې دی چې څوک په څه مصیبت کښ گرفتاره شی، کله چې هغه دغیر الله نه مدد او غواری او دهغه په نوم نذر اومنی نو هغه ته نجات حاصل شی. حاصل د جواب دادې چې الله ﷻ په دوی شیطانان مسلط کړی دې او هغوئ هر ممکنه ذریعه ددوئ گمراه کولو دپاره اختیاره وی کله شی مدد او کړی، کله ورله حاجتونه پوره کړی، کله ورته د بزرگ په شکل کښ راځی وغیره، نو داشیطان ددوئ ته ددوئ اعمال دغه شان مزین کړی او ددوئ گمان دا وی چی مونږ په حق یو، حالانکه په غټه خساره

کښ پراته وی، ﴿قُرْآنًا مَّجْمُوعًا دَقَرِينَ دِه، شیاطین ورنه مراد دي، چې مشرکانو ته نې شرک او معاصي مزین کړي وي ﴿قُرْآنًا مَّجْمُوعًا دَقَرِينَ دِه﴾ دایاکنایه ده د «کُلِّ جَانِبٍ» نه یعنې شیاطین دامشرکان په هرې ممکنې طریقې سره گمراه کوي، یا ﴿قُرْآنًا مَّجْمُوعًا دَقَرِينَ دِه﴾ به مراد مشغوله کول دی په دنیا کښ او ﴿وَمَا عَلَّمَهُمْ﴾ به مراد انکار دې د قیامت نه، یا ﴿قُرْآنًا مَّجْمُوعًا دَقَرِينَ دِه﴾ به مراد آخرت دې چه دا خبره ئی ورته مزینه کړې ده چې نه جنت شته او نه جهنم اوبعث شته، او ﴿وَمَا عَلَّمَهُمْ﴾ به مراد دنیاده چی په ضلالت اور کفر او اتباع د خواهاشاتو په دلدل کښ ئی انخولي دي.

﴿وَرَحَى عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي آثَمِهِمْ﴾ «فې» بمعنی دمع دې ای مع امم، یا حال دې دضمیر مجرور نه ای کائین ف جله امم، یعنې په دې مشرکین مکه و باندې اودغه شان په تیرشوي امم کافر و باندې دالله تعالی دافصله شوه چې لا ملئن جهنم منک.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ تَتَرَوْنَ كَاذِبًا وَسُوءًا مَّا أَدَّبْنَاهُ عَلَيْهِمْ﴾ «دواویمه شکوه ده، داوولې نه علی سبیل الترقی ده، چې دا مشرکان قرآن منل خو درکنار بلکه نور خلق هم ددې منع کوي چې قرآن واوري، اویوبل ته وائی چې کله دایبغمبر دقرآن تلاوت کوي نو غوروز ته مه نیسی او پدغه وخت کښ شور کوئ، چغې، شپیلن وھی، چه دحاضرنو په زړونو باندې اثر اونکړي، ﴿لَئِنْ كُنَّا إِلَّا رِجْزًا﴾ مقصد ئی په اشارې سره تحقیر دې دقرآن قاتلهم الله.

﴿فَلْيَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ «تخویف اخروي دې ﴿عَذَابًا شَدِيدًا﴾ دنیوي عذاب ورنه مراد دې، چې په غزوه بدر کښ ورته ملا وشو، او د ﴿أَشْرَأَ الْآلِیْنَ کَاذِبًا﴾ به مراد آخرت عذاب دې، ﴿أَشْرَأَ﴾ اسم تفصیل په معنی نسیئ دې، یعنی مطلقا دبدو اعمالو بدله به ورله الله ﷻ ورکوی. حاصل دادې چې دوی ته به په دنیا و آخرت دواړو کښ دخپلو جرمونو سزا ملاویري،

﴿فَلْيَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ «مبتدای، ﴿بِئْرَکَ﴾ اقله اهو ښي خبر دې، او ﴿لَئِنْ كُنَّا إِلَّا رِجْزًا﴾ یا بدل دې یا عطف بیان دې، داهم متحمله ده چې ﴿لَئِنْ كُنَّا إِلَّا رِجْزًا﴾ میتدای او ﴿لَئِنْ كُنَّا إِلَّا رِجْزًا﴾ ښي خبر دې، یعنې داجهنم به دوی به دوی دپاره داراقامت وي، ﴿بِئْرَکَ﴾ ای مجزون جزاء.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّا بَعَثْنَا فِيهِمُ آلِهَةً مِنْ قَبْلِ﴾ «هغه اتباع چې دگمراه خلقو اتباع ئي کړي وي چې دهغوئ دوجهې نه دوی جهنم ته تلي وي نو دخپلې غصې یخولو دپاره به الله ﷻ ته اووا ئي چې کومو خلقو

چې مونږه گمراه کړي یو او د هغوی په وجه مونږ په دې عذاب کښ مبتلا یو. هغه مونږ ته اوبسایه چه مونږه ئي دخپلاندې کړو. او خپل انتقام ورنه واخلو.

﴿وَيَوْمَ الْيَمِّ وَالْإِنِّ﴾ مراد ورنه هغه دو فرقی د مطلق جن، انس دي، چې ددوی دگمراه کیدو سبب گرځیدلي وو.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ

بیشکه هغه کسان چه وائي رب زمونږ الله ﷻ دې بیا کله ولاړ وي پدې خبره، را کوږيږي به په دوی په وخت د مرگ کښ فرشتې

أَلَّا تَهْتَفُوا وَلَا تَخْزَوْنَ وَالَّذِينَ هُمْ بِالْحِمَّةِ أَلَيْسَ لَكُمْ تُوعَدُونَ ۝

ورته وائي به چه مه یريږئ اومه خفه کيږئ اوزیري قبول کړئ دهغې جنت چه تاسو سره به ئي وعده کولې شوه

نَحْنُ أَقْلَبُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۚ وَلَكُمْ فِيهَا مَا

مونږ تاسو دوستان وږيپه ژوند د دنیا کښ هم او اوس په آخرت کښ هم یو، او تاسو د پاره پدې جنت کښ هغه خیزونه دي

تَشْتَهُونَ أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ ۝ نَزَّلًا مِنْ

چه ستاسو زړونه ئي غواړي او تاسو د پاره دي په دې کښ هغه څه چې غواړئ تاسو په ژبو، میلستیا دهغه ذات طرف نه

غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝

چه بخونکې رحم کونکې دي

﴿إِنَّ الْإِنِّ﴾ کالوا رَبُّنَا اللَّهُ ﷻ مخکښ آياتونو کښ اعدا الله ﷻ ته تخويف اخروي وو، دې اياتونو

کښ مؤمنانوته بشارت اخروي دي، ﴿وَمَا اسْتَشْكُمُوا﴾ ای تم لبتوا على الاقرار ولم يرجعوا الى الشرك

(روح) يعني هغه کسان چې ربنا الله ئي ويلي وي اوبسایه خپل اقرار باندې کلک وي اوشرک ته

نه وي واپس شوي. د تفسیر د ابو بکر ﷻ نه منقول دي، او حضرت عمر ﷻ نه نقل دي چې

«اسقاموا لله تعالى بطاعته لم يروغوا وروغان الثعالبي» د الله تعالی په اطاعت باندې کلک وي او د

لومبرو په شان یو خوا بل خوانه تختي، د حضرت عثمان ﷻ نه نقل دي چې «اخلصوا العمل» د

حضرت علي ﷻ نه نقل دي چې «افوا الغرائض» د دې نه علاوه نور اقوال هم د تابعینو او د سلفو

صالحینو پدیکښ ذکر دی چې ټولو حاصل دا دي چې بیا ئي په عقائد او اعمالو کښ نزلزل

اخلاص وللهيت کښن فرق او جذبه وهمت کښن ئی ضعف رانشي «روح».

﴿شَتَّلَ عَلَيْهِمُ الْمَكَّةَ﴾ هدا د بشارت تفصيل دې، چې په دوئ به فرشتې نازلېږي او بشارتونه به ورته ورکوي چې تاسو خوف او غم مه کوئ او چې دکوم جنت وعده چې تاسو سره د الله ﷻ نبي او دالله تعالی کتاب کړې وه، دهغې دملاویدو خوشخبري واورئ. اهل استقامت باندې دفرشتو نزول او بشارت کوم چې پدې آیت کښن ذکر دي، ددې وقوع کله کیږي؟ (۱) بعض وائي چې دانزول به په وخت دمرگ کښن وي (۲) بعض وائي چې په وخت دبعت کښن وي (۳) بعض وائي چې په وخت دمرگ اوپه قبر اوپه وخت دبعت کښن به وي (۴) بعض حضرات فرماني چې دامذکوره بشارت، مذکوره درې وارو حالتونو سره خاص ندې بلکه عام حالات کښن هم دالله تعالی دنيک بندگانو سره داسې معامله کیږي چې فرشتې په طريقې دالهام ددوئ په زړونو کښن دسکون او اطمینان القاء کوي، چې په هغې سره دوئ نور هم خیر کارونو طرف ته سبقت کوي لکه څنگه چې کافرانو باندې شیاطین مسلط دی او قبايح ورته مزین کوي (روح).

﴿أَلَا تَحْشَرُوا﴾ هدا تاندو د قبر حشر نشرو غیره نه خوف مه کوئ ﴿وَلَا تَحْزَنُوا﴾ او غم، او خفه کیږئ مه په اهل عیال وغیره پسې، بعض وائي چې ﴿أَلَا تَحْشَرُوا﴾ مطلب دادي چې په رد دحساناتو باندې خوف مه کوئ ځکه ستاسو حسنات مقبول عندالله دي او ﴿وَلَا تَحْزَنُوا﴾ علی ذنوبکم، خپلو گناهونو باره کښن غم مه کوئ ځکه څه هغه مغفوري، بعض وائي چې مراد نهی ده دمطلق غموم نه، چې الله تعالی تاسو ته دهر غم نه امن درکړېدې هیڅ کله به هم تاسو ته غم نه رسیږي.

﴿يَسْأَلُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ دابل بشارت دې او د فرشتو قول دې، چې مونږه دنیا کښې هم ستاسو اعوان او مددگاران وو چې تاسو ته به مو د خیر او د حق الهام کولو، ﴿فِي الْآخِرَةِ﴾ او په آخرت کښن به هم ستاسو رفیقان یو چې ستاسو شفاعت او د اعزاز اکرام انتظام کوو.

﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَآبِدُ﴾ ای في الآخرة، ﴿مَاتَقْتَرُونَهُ أَنتُمُ﴾ یعنی دکوم خیزونو خواهش چې ستاسو په زړونو کښن راشي او دغه رنگه ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَآبِدُ﴾ چه کوم خیزونه تاسو په ژبه طلب کوئ ټول به ملایږي، یعنې ستاسو هر خواهش به پوره کیږي، خواه که تاسو ئې غواړئ او که نه غواړئ، لکه دیو حدیث مفهوم دې چې په جنت کښن به تاسو یوه مرغی په الوتلو او وینن نو ستاسو زړونو کښن به دهغې دخوراک خواهش پیداشي، نو پدغه وخت کښن به هغه ورسته شري ستاسو مخکښ رااو غورزیږي ﴿لَا﴾ منصوب دې، حال دې دعائد محذوفه نه چې راجع

دې «مَنْ أَظْلَمُ» ای تدعونه نزلاً، یا حال دې دضمیر فاعل د «مَنْ أَظْلَمُ» نه، نزل هغه خوراک، خکاک، مکان ته ویلې کیږي چه دمیلمه داکرام دپاره تیار شوي وي، نو پدې کښ اشاره ده ددیته چه په جنت کښ به ډیره هغه نعمتونه هم وي چه دهغې تمنا و تصور دجنتي په زړه کښ نه وي لکه څرنګه چه دمیلمه مخې ته ډیره هغه څیزونه هم راوړې شي چې هغه نې تصور نه وي کړي.

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي

اوخوک دې ډیر ښائسته په خبرو کښ دهغه چانه چه راغواړي خلق الله ته او عمل کوي نیک او وایی چه بیشکه څه

مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۚ ادْفَعْ بِالَّذِي هُوَ أَحْسَنُ

د مسلمانانوته یم، اوندی برابر ښه خصلت او بد خصلت دفع کوه ته بدولره په هغې سره چه ډیر ښه دې

فَإِنَّا إِلَيْنَا يَلْتَمِسُونَ ۝ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا ظُلْمًا ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا ظُلْمًا ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا ظُلْمًا ۚ

نویابیه هغه سرې چه په مینځ ستاوپه مینځ دهغه کښ دشمن وي «داسې به شي» گویا که دې دوست غم خوار دې،

وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ

اونشي ورکیدلې داخه خصلت مګر هغه کسانو ته چه صبر کوي، اونشي ورکیدلې داخه خصلت مګر ځاوند د کونې برخې ته

وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الظِّلْمُ ۚ

او که چرې اور سږې تاته د طرفه دشيطان نه و سږسه نو پناه نیسه په الله څخه سره، بیشکه هغه صرف هغه اوریدونکې دې عالم دې

هُوَ الَّذِي يَلْقَى الَّذِينَ كَفَرُوا لَاسْمَعُوا ۚ سره دې یعنی کفار و د دې حرکت په

مقابله کښ تاسومه همت غور وړئ چې دعوت نه منع شی ځکه چې دعوت الی الله نه بله غوره

خبره نشته، اومه په اشتعال کښ راځن چې تاسو ورته هم بدی ردی شروع کړئ بلکه سنجیده

اوسن اوڅه انداز کښ جواب ورکړئ.

فائدة نهم: امام جصاص او امام رازی رحمه الله تعالی فرمائی چې دې آیت نه ثابتیږي

چې دعوت الی الله فرض دې، ځکه چې دیته "احسن الاقوال" وئیلی شوی دی، او احسن الاقوال

کیدلو دپاره د ضروری ده چې دا فرض او واجب وی که چرته دا فرض او واجب نوی نو بیا.

احسن الاقوال هم نشی کیدی، ځکه چې کوم قول واجب وی هغه به احسن وی ددینه، ځکه چې دا خو کیدی نشی چې نفل افضل شی د واجباتو او فرائضو نه، نوصریح مخالفت راځی د قرآن سره، لهذا ثابت شو چې دعوت الی الله فرض دی، اگر چې په کومې طریقې سره هم وی احکام القرآن، تفسیر کبیر

فائده نمبر ۲: ددې آیت نه د دعوت درې اصول او آداب معلومیږي:

(۱) «وَمَنْ كَفَرَ لِيَ الْكُفْرِ» نه دا معلومیږي چې د دعوت مرکز او محور د اسلام بنيادي او اصولي مسائل ګرځول پکار دی، فروعی مسائل او مسلک د دعوت بنياد نه دي ګرځول پکار.

(۲) «وَعَمَلٌ صَالِحًا» نه دا اصل معلومیږي چې داعی باعمله کس پکار دي، چې دې څومره عامل بالشریعت او متقی وي نو دومره به دده په خبره کتب اثر او قوت وی،

(۳) او «وَقَالَ لَهُ مِنْ الشَّلَاطَةِ» نه دا ادب او اصل معلومیږي چې داعی دې په خپل اسلام او د هغې په شعارو او مظاهرو باندې عار نه محسوسه وی بلکه په هغې دې فخر کوی او په ډاګه دې دا اعلان کوی چې مسلمان یم.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا﴾ پدې کتب بل اصول او ادب د تبلیغ ذکر کيږي او تلقین د صبر دې نبي اکرم ﷺ ته، حاصل دادې چې ای پیغمبره اکه چې ته خلقو ته قرآن اوروي، او مشرکان شور او شرارتونه کوي نوته ددوی د شرارتونو جواب په سختی سره مه ورکوه بلکه نرمي ورسره کوه ځکه چې بدی د نیکی سره او نیکی د بدی سره قطعاً نشی برابریدي، د دواړو تاثیر جدا دي نو د بدی بدله په نیکی سره ورکولو سره به ستا دشمنانان ستا کلک ملګري او ګرځي، مراد د ﴿لَسَنَّا﴾ نه خصلت حسنه دي او ﴿اَلْسَنَةٌ﴾ نه مراد خصلت سیئه دي لا ثانیه زانددې د تاکید د نفي دپاره، ﴿اتَّبِعُوا الْيَوْمَ مِنْ حَتَّى﴾ ای اذلح السیئة بالتي هي احسن، یعنی د بد خصلت بدله په ښه خصلت سره ورکوه، د غضب بدله په صبر سره، او د مکروهاتو بدله په حِلْم سره ورکوه، نوددې ثمره او نتیجه به داسي چې ﴿اَلَا اَلَّذِي يَتْلُو كِتَابَكَ﴾ چې ستا جاني دشمنان به ستا د زړه ملګري او ګرځي، لکه څرنګه چې د حضور ﷺ په دې تعامل مسلسل سره ابوسفیان په شان سخت دشمن حلقه بګوش شول.

﴿وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا هُمَيْرٌ رَاجِعٌ﴾ هُمَيْرٌ رَاجِعٌ دې خصلت حسنه ته. يعنې ددې سلوك توفيق هر چا نه ملاويږي بلکې صبر کونکي ته ددې توفيق ملاويږي، او د دويم ﴿وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا هَا ضَمِيرٌ هَمٌ رَاجِعٌ﴾ هَا ضَمِيرٌ هَمٌ رَاجِعٌ دې خصلت حسنه ته، ﴿وَرُحْمًا يُوقُطُّ﴾ حُظْ عَرَبِيٌّ کُتِبَ بَخْتٌ او قسمت ته وائی حُظْ عَظِيمٌ نه مراد عظیم صفات کمال، خیر و برکت او ثواب او اجر دې يعنی داسی لوی بخت والا کس ته الله ﷻ ددې توفیق ورکوي،

﴿وَمَا يَزِيلُهُ إِلَّا لِيْلَةٌ﴾ دې دېل هدايت تلقين دې يعنی د دعوت په لار کښ کېه تاسو ته بتقصائي بشریت د مخالفت په څه خبره غصه درشی نو پوه شئ چې دا د شيطان دخل اندازی ده، هغه نه غواړي چې تاسو په څه اخلاقوسره متصف او په دعوت الی الله کښ کامياب شئ نو په دغه وخت کښ فوراً الله ﷻ ته متوجه کېږئ، او اعوذ بالله سره د الله ﷻ پناه طلب کوئ، الله ﷻ به درله ضرور د شيطان او د هغه وسوسو نه پناه در کړی. ﴿تَنَزَّاهُ﴾ په گوته سره سکونول يا څه تيره شی داخلولو ته وائی چې هغې سره بل کس رابیدار شی، او دلته مراد ترینه د شيطان وسوسه ده، چې هغه انسان په شر او گناه باندې آماده کړی. پیغمبران د شيطاني تسلط نه مُبرا او معصوم وي نو پدې وجه علماء وائی چې د اذباب د رکن اشْرَکَاتٍ لِحِطْنِ عَمَلِكُمْ د قبيلي نه دي، يعنې خطاب رسول پاک ﷺ دې او مراد ورته غیر دی، یاد اچ د تعلیق بالشرط دې نو په وقوع باندې دلالت نه کوي ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْغَلِيظُ﴾ دا د ما قبل علت دې، چې دا الله ﷻ نه پناه ځکه غواړه چې هغه سمیع دې په قول د هغه چاچه تاته تکلیف رسوي او په استعاذی ستا، او عَظِيمٌ دې په فعل د هغه او په نیت او مقصد ستا نو انتقام به ورته اخلي.

وَمِنْ أُنْبِئِهِ أَلَيْلٌ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ

او بعضې د دلالت د توحید د الله نه شپه او ورځ او نور او سپوږمې دی، سجده مه کوئ تاسو نور ته اونه سپوږمې نه

وَأَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالْأَفْنُ

او سجده کوئ هغه الله ﷻ ته چې پیدا کړي ئي دی دا، که یې تاسو چې خاص د هغه عبادت کوئ، نو کېږي دوی تکبر او کړي،

عِنْدَ رَبِّكَ يَسْتَحْشِرُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْتَوُونَ ؕ

نو هغه فرشتې چې د ستارې سره دی، تسبیح واین الله ﷻ لره د شپې او ورځې او هغوی نه سترې کېږي

وَمِنَ الْيَحْيَىٰ آلَكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِنَّا أَزْلَمْنَاهَا عَلَيْهَا فَتَنَزَّلُ

وبعض ډډالو «توحيد» د الله نه داده چې ته ويني زمکه چه کله نوچه کله مونږ او روږ په هغې باندې او بعبار ان تازه شي

وَالْمُطَلِّانِ الَّذِينَ أَحْيَاهَا لَمَيَّي الْمَوْتِ إِنَّهُ

او پر سيري زياته شي بيشكه هغه ذات چه دازمکه ني ژوندئ كړيده خامخا ژوندئ كړنكې د مړوم دې، بيشكه هغه

قُلْ كُلٌّ عِنْدَ رَبِّكَ قَدِيرٌ إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِقُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ؕ

په هر څيز باندې قادر دې بيشكه هغه خلق چه هغوى الحاد كوي په آياتونو زموږ كېنې ندي پټ په مونږ باندې،

أَمَّنْ يُلْقَىٰ فِي النَّارِ خَوْفٌ أَمْ مَن يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

يا هغه سړي چه غور زولې به شي په اور كېنې غوره دې يا هغه چه رابه شي الله ﷻ ته په امن كېنې په ورځ د قيامت،

اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝

كوي هغه څه چه خوښ وي ستاسو، بيشكه الله ﷻ په هغه عملونو چه تاسو ئي كوي ليدونكې دې

﴿وَمَن يَأْتِيهِ الْيَقِينُ وَكَانَ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ نَاجِمًا﴾ دا دويم دليل عقلي دې په توحيد، على سبيل الترتي داوكل نه، او

﴿وَمَن لَّمْ يَأْتِ الْيَقِينَ﴾ نه بعد راوړلو سره ئي لطيف مناسبت دا هم دې چې پدې كېنې تنبيه ده په دې

خبرې چې لكه څرنگه چه يو طرف ته د الله تعالى مخصوص بندگان خلق الله تعالى طرف ته

رابلي نودغه شان نور، سپوږمئ، او د آسمان عظيم الشان نظم و نسق د الله ﷻ د واحدانيت طرف

ته دعوت وركوي لكه شپه او ورځ، سپوږمئ او نور دا ټول د الله تعالى په توحيد باندې دلائل دي

نولهدا معبود برحق صرف يو الله تعالى او گنړئ او دې نورو څيزونو ته معبودان مه وايئ، ﴿لَا

تَشْبَهُوا بَشَايَا شَيْءٍ﴾ يعنې نوراو سپوږمئ ته سجده مه كوي ځكه دا څو مخلوقات دي بلكه

سجده هغه ذات كوي چې ددې خالق دې، ﴿عَلَّاهُمْ﴾ ۱) ضمير د جمع مؤنث ورستو څلورو

څيزونو ته راجع دې، نو هغه غير عاقل دي نو ځكه ورته د جمع مؤنث ضمير راجع دې، ۲) يا

شمس و قمر ته راجع دې خوا طلاق د جمع په تشبيه باندې هم كيږي ۳) يا آياتو ته راجع دې، چې

په ﴿وَمَن يَأْتِيهِ الْيَقِينُ﴾ كېنې ذكر دي، ﴿لَا تَسْبُحُ لَهُ سُبْحَانَكَ﴾ رد دې په بعض قومونو د مشركانو چه كله

به دوى ته اوويلي شوچه دشمس و قمر عبادت مه كوي نو دوى به ويل چه په دې واسطې سره مونږ د الله تعالى عبادت كوؤ، نو الله ﷻ د دې واسطې نه منع كړل،

﴿فَإِنْ أَسْتَكْبَرُوا﴾ زجر دې معاندینوته، چې كچرې دوى د الله ﷻ د عبادت نه تكبر كوي، او د غير الله د عبادت او د سجدې نه نه منع كيږي نو پدې كېن د دوى خپل تاوان دې څكه چې د الله ﷻ د عبادت دپاره داسې فرشتې دى چه شپه او ورځ د الله تعالى عبادت كوي اوسترې كيږي نه، جواب د شرط محذوف دې چه فلا بعا هميا فلا يخل ذالك بعظمه ربك يعنى كه دوى تكبر كوى نو ستاد رب عظمت ته دا ضرر نه رسوي او ﴿فَالَّذِينَ﴾ د محذوفى جزاء قائم مقام دي. **فائدة:** پدې كېن اتفاق دې د علماؤ چې د آيت د سجدې دې، ليكن په مقام د سجدې كېن اختلاف دې حضرت علي عليه او ابن مسعود عليه به دا وكلي آيت په اختتام باندې يعنى، ﴿إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا سُبُلَ اللَّهِ﴾ او ابن عباس عليه او جمهور فقهاء د دويم آيت ﴿وَتَمْلِكُوا﴾ په اختتام باندې سجده كوي، او د مذهب د احنافو هم دې، او پدې كېن احتياط هم دې (احكام القرآن).

﴿وَمَنْ يَعْزِبْ عَنِ اللَّهِ قُلُوبَهُ﴾ دا دريم دليل عقلي دې په توحيد، چې الله ﷻ د الوهيت دليل دا هم دې، چې زمكه بالكل خشكه پرته وي كله چې الله ﷻ پرې باران او وړوى نو هغه ترو تازه او را ژوندى شى او فصلونه پرې زرغون شى. ﴿اللَّهُ﴾ خطاب عام دې هر مخاطب ته ﴿وَتَحْتَوِكُمْ﴾ د خشوع نه دې ذلت او عاجزئ ته وائى، دلته ترينه مراد خشك والهې دې، ﴿تَحْتَوِكُمْ﴾ اهتزاز حركت ته وائى، يعنى باران چې اوورېږي نو بوتې پرې رازغون شى، او په هواگانو سره يو طرف ته بل طرف نه اوړي را وړي ﴿وَتَحْتَوِكُمْ﴾ ريو نه دى ارتفاع او اجتوالى ته وائى كله چې بوتې راخيژي نو زمكه او پر سېږې او عامې زمكې نه اوچته شى، او ديكېن تمثيل دې د زمكې د باران وريدلو نه مخكېن حالت او باران وريدلو نه ورستو حالت دهغه سړى حالت سره چې غريب او پراگنده حال وي عاجزه عاجزه گرځي بيا ورله الله ﷻ مال و دولت وركړى زندگى فراخه شى نو بيا اوچت سر او اوگې وهى گرځي. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ دا جمله معترضة ده او استدلال دې په بحث بعد الموت، چې كوم ذات پدې قادر دې چې وچه زمكه ژوندى كړى هغه پدې هم قادر دې چې قيامت په روح تول مړى بيا راژوندى كړى.

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَلْعَنُونَ فِي مَوَاطِنَ﴾ ددي تعلق هم لاتسموا لهذا القرآن سره دي او تخويف اخروي دي
 دقرآن په لار کښ رکاوټ اچونکوته، چې مشتمل دي په درې مقدماتو باندې، او دا **اوله مقدمه**
 ده، چې کوم کسان الحاد کوي د الله ﷻ د آياتونو تکذيب او دهنې په لار کښ رکاوټونه پيدا
 کوي دا الله ﷻ ته معلوم دی پټې دي ترينه نشي قيامت په ورځ به ورله سزا ورکوي. «الحاد»
 الميل عن الجادة المستقيمة ته وائي، يعنې سمه لار پرېخودل او په غلطه روانيدل، دي په ضمن
 کښ (۱) تکذيب د قرآن هم راځي (۲) دقرآن دعوت په لار کښ رکاوټونه اچول (چې کومې
 طريقې سره هم وي، پکښ راځي (۳) او قرآن کښ تحريف کول هم راځي
 ﴿لَنْ يَمُنَّ فِي الْآخِرِ﴾ دا دويمه مقدمه ده او استفهام دپاره دتقرير دي چې دا خوتاسو په خپله
 هم تسليمه وي چې کوم سړي د الله ﷻ په عذاب کښ گرفتار وي دهنه نه هغه سړي غوره دي
 چې هغه د دي نه په امن کښ وي.
 ﴿اعْتَمَلُوا مَا بَيْنَكُمْ﴾ دريمه مقدمه ده او امر دپاره دتهديد دي چې اوس خو خپله مرضي ده که
 تکذيب کوئ او خان د في النار والو نه گرځوئ يا تصديق کوئ او خان دامن والوو نه
 گرځوئ، الله ﷻ درته گوري.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَنَا جَاءَهُمْ وَإِنَّ لِكُلِّ عَزِيزٍ ۝

يشکه هغه کسان چه کفرني کړيدي په قرآن کله چه راغي دوي ته او حال دا چه بيشکه داخامخاکتاب عزت منددي

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۝

نه شي راتلې ده ته باطل دمخکښ دده نه اونه ورستودده نه، نازل دي دقرآن دهنه ذات د طرف نه چه حکيم، ستايلې شويدي،

مَا يَمُكِّلُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَنُورٌ مُنِيرٌ ۝

نه ويلې کيږي تاته مگرهغه چه ونيلې شوي وورسولاتو ته مخکښ دستانه، بيشکه رب ستاخامخاوند دښځينې دي

وَأَنْتُمْ عِقَابٌ أَلِيمٌ ۝ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَجَبًا لَقَالُوا

اوخاوند دعذاب دردناک دي، اوکچرې گرځولې دي مونږده لره قرآن په عجمي ژبه کښ، خامخادوي به ويل،

لَوْلَا فَضْلُكَ أَلِيتُهُ مَعَ الْجَبِينِ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا

ولې ندې واضح بيان شوي آياتونه ددې، آيا عجمي (قرآن او عربي (بېغمبر)؟ ته اوباه دقرآن دمؤمنانو دپاره

هډی وشفاء وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آخَانِهِمْ وَقُرْ وَهُوَ عَلَيْهِمْ

هدايت اوشفاء دې، اوهغه کسان چه ايمان نه راوړي په غوږونه ددوي کښ دړندوالي دې، اودقرآن په دوي باندې

عَمَى أُولَئِكَ يَتَأَتَوْنَ مِنْ مَّكَّانٍ بَعِيدٍ ﴿٥﴾

سبب دې دړوندوالي، دغه کسان په شان دغه چادي چه اوازورته کيدشي دخائ لري نه،

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ دمنکرين قرآن ته زجر وتوبيخ دې چي دوي دير ضديان او عناديان

خلق دی چې دومره عظيم الشان صفاتو والا قرآن دوي ته راغې اودوي ترينه اعراض او کړو،

﴿الَّذِينَ﴾ اسم موصول اسم دې دپاره «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» او خبرتي محذوف دې چې هم في عناد دې او الله

قرآن پنخوو صفاتو سره د مشرکينو دا عدوات او عناد ظاهر کړیدی.

(١) ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ چې دا قرآن مجسم نصيحت دې او دوي دپاره سراسر خير خواهی ده دوي

ني دضد وعنا په وجه نه منی

(٢) ﴿وَاللَّهُ لَكُمُ﴾ دقرآن داسې کتاب دې چې جامع دې هر صفت کمال لره خودوي صرف

دخپلې کج روی او ضد وجهی نه پرې ايمان نه راوړی

(٣) ﴿عَمَى﴾ دعزيز ديرې معنې بيان کړې شوي دي (١) غالب چې په ټولو کتابونه غالب

دې، هغه ني منسوخ کړی دی، دغه شان دلائلو اعتبار سره هم غالب دې ددې دلائلو په مقابله

کښ بل دليل نشي راتلې (٢) عديم النظير: داسی کتاب دې چې ددې نظير هم نشته (٣) کریم:

يعني دير عزت مند کتاب دې، دلته دا ټولې معنې مراد دی چې دا بی نظير، عزت مند او

غالب کتاب دې، خو دوي نی دضد وعناد وجهی احکامات نه قبولی،

(٤) ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ داخلورم صفت دې دقرآن، چې تحريف او باطل نه پاک او محفوظ کلام

دې، خودوي ضد وعنا وجهی نه په باطل ايمان راوړی او حق پريگدی، ﴿يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ﴾

﴿عَلَيْهِ﴾ (١) ياکنايه ده دمن کل جانب ته يعني باطل پديکښ دهېڅ جهت نه تلبیس او تحريف

نشي کولې، ﴿٢﴾ ډېر ښه پدې څه نه مراد نقصان او کمي کول دي او ﴿وَمِنْ خَلْقِهِ﴾ څه نه مراد زيات کول دي يعني باطل پکښ هېڅ قسمه کمي يا زياتي نشي کولې، ﴿٣﴾ پدې څه نه مراد ښکاره راتلل دی او ﴿وَمِنْ خَلْقِهِ﴾ څه نه مراد په پټه راتلل دی، يعني پدې قرآن کښ باطل نه په ښکاره تحرېف کوليشي او نه په پټه بحر، پورېده هذا القول، انا نحن نزلنا الذکر وانا له لحافظون،

﴿٥﴾ تَزِيلُ مِّنْ حَكِيمٍ كَرِيمٍ څه دا پنځم صفت دې دقرآن چې دا د حکيم او حميد ذات کلام دې نو څرنگه چې الله ﷻ حکيم دې دغه شان کلام ئي هم د حکمت نه ډک او محکم دې او څرنگه چې هغه حميد دې دغه شان کلام ئي هم مستحق د حمد دې خو دوى ترينه ضد و عناد پوځه اعراض کوي

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَءُوا الْقُرْآنَ حَتَّىٰ تَتْلُوهُ﴾ ته تسلي ده، چې کله ته دوى سره نرمي کوي او په حسن اخلاق سره ورته قرآن اوروي نو په ځاني د متاثر کيدو، دوى الحاد کوي په قرآن اعتراضونه کوي، او تاته نسبت د ساج، مجنون، کاذب کوي، نو دانوي خبره نه بلکه ستانه مخکښ د هر پيغمبر سره داسې سلوک شويدي، لهذاته پدې باندې مه غمژن کيږه، بعض مفسرينو د دې بل مطلب بيان کړې چې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَءُوا الْقُرْآنَ حَتَّىٰ تَتْلُوهُ﴾ په معنى دما قول لك الا ما قد قلت، دې يعنې اى پيغمبره څه چې تاته چې کوم هدايات د تبليغ بيانوم نو دا هغه دى چې ستانه مخکښ رسولانوته مې هم بيان کړي وو، ﴿إِنَّ زَكَّ لَوْ مَغْفِرٌ﴾ داتعليل دې دما قبل امر بالصبر، چې ته صبر کړه ځکه چې رب ستا خاوند دلوى مغفرت دې مؤمنانو دپاره، او کافرانو او معاندانوته سخت عذاب ورکونکې، نو هغه به ورته انتقام اخلي، دې نه بعد د مشرکانو د درې شهادتو جوابونه ذکر کيږي.

﴿وَلَقَدْ سَبَّحْتَ ثَمَّكَ أَجْرِي﴾ دا جواب دا ولى شېبې دې، شېبه دا ده چې دوى وائي چې دا قرآن کچرې په عجمي ژبه کښ وي نو مونږ ته به دا يقين وي چې دا کلام حق دې ځکه دانبي عربي دې په ژبه باندې ئي قدرت نشته دې، نولامحاله دا و چې غيب ده، ليکن دا خودې حضور ﷺ پخپله په عربي ژبه کښ جوړه وي او مونږ ته ئي اوروي، الله ﷻ جواب ارشاد فرمائي چه کچرته مونږ دا قرآن په عجمي ژبه کښ نازل کړې وي، نوبيا به هم دوى دا اعتراض کولو چې (١) ددې قرآن آياتونه واضح او په عربي ژبه کښ ولې ندي نازل؟ چې مونږ ورباندې پوهه شو. (٢) او دا

څنگه چل دې چې نبي عربي دې او کتاب ئې په عجمي ژبه کښ دې «اَعَجِبْ» نسبت دې د اَعَجَم اودیکښ زیادت دې په نسبت د اَعَجَم نه ځکه اَعَجَم هغه چاته وائی چې ژبه ئې عربي نه وی، او دا کیدیشی چی ژبه ئې عربي نه وی خو فصیح وی او اَعَجَم هغه چاته وائی چې په خبروئی بالکل څوک نه پوهیږی «قرطبی»

﴿قُلْ مَوْلَايَ مَا تَشَاءُ هُكَ﴾ دا په دوی رد دې چې قرآن هدایت دې دحق طلب کارانو ته سیدها لار خائی، شفا ده جسمانی وروحانی، ظاهری اوباطنی امراضو او دهر قسم شکوکو او شبهاتو دفعیه کوی خودا تاسوته چې ترینه هدایت او شفا نه میلاویږی نو هغه ددې څه نقص نه دې تاسو دضد وعناد نتیجه ده تاسو په غوږونو کښ دضد بوجونه پراته دې څنگه به قرآن واورئ، په سترگو مو د عناد پردې پرتې دی څنگه به درته ددې حقانیت ښکاره شی اوپه تعصب کښ دومره انتها ته راسیدلی یی چې اوس تاسو پوهه کولو څه ذریعه نشته،

﴿قُلْ لَّيْسَ بِي مَكَانٌ مِّمَّنْ يَدْعُو﴾ دا ده دوی عدم فهم تمثیل دې یعنی دوی پشان دهغه سری دی چې دکړې نه ورته څوک آوازونه کوی، نو هغه اول آواڼه آوری، او که څه آوازیی په غوږونو کښ پریوخی نو پوهیږی پرې نه، چې څه وائی او څه غواړی.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاتَّخَلَفَ فِيهِ وُلُولا كَلِمَةً
اوپه تحقيق سره ورکړې وؤ مونږ موسی ښه کتاب توراوتنواختلاف اوکړې شوبه هغې کښ، اوکچرته نه وې خبره
سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقِیْ بَيْنَهُمْ وَأَنْهُمْ
چه مخکښ لیکلي شریده د رب ستانعه تاخیر د عذاب کښ یوږني الحال به فیصله شوې وې په مینځ ددوی کښ، اویشکه دوی
لَقِنَ شَاكٍ مِنْهُ مُرِيبٌ مِّنْ عَمَلٍ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ
خامخا په داسې شک کښ دې ددې قرآن نه چې په تردد کښی اچونکې دي، چاچه عمل اوکړو نیک نو د پاره دخپل خان ئې دې اوجاچه
أَسَاءَ فَعَاقَبْنَا مَا رَأَىٰ رَبُّكَ بِظُلَامٍ لِّلْعَمِيدِ ۝
بدعمل اوکړو نوتاوان په هغه دي، اوندې رب ستاظم کونکې په بندگانو باندې

إِلَيْهِ يَرْدُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْثَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أَثْقَالٍ

صرف الله ته حواله کوليشي علم دقيامت، اونه رااوخي. هيڅ ميوې دغلافونو خپلونه اونه حامله کيږي هيڅ ښځه

وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ إِيَنَّ شُرَكَائِي

اونه زيکوي بېچي مگره علم دالله ښکې وي، اوپه هغه ورځ چه اوازبه اوکړي دوي ته الله ښه، چه څه شول شريکان خما،

قَالُوا أَذَلَّكَ مَا مِنَ شَهِيدٍ ۖ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا

دوي به وائي مونږ خبردر کوؤ تاته، چه نشته دې په مونږ کښې هيڅ اقرار کوونکې په شريک اوورک به شي ددوي نه هغه معبودان

كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُمْ مِنَ نَجْوًى ۖ

چه دوي ئي عبادت کولو مخکښ ددين به دنيا کښې اودوي به يقين اوکړي چه نشته دې دوي لره هيڅ ځاي د خلاصۍ،

لَا يَسْمَعُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَئُوسٌ قَنُوطٌ ۖ

نه سترې کيږي انسان دغوښتلودخير نه، اوکه ورسپړي ده ته څه تکليف نوبيا ډير مايوسه نااميده وي ،

وَلَكِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ صَرَاءٍ مَسَّعُهُ لَيَقُولُنَّ هَذَا لِي

اوکه وڅکوؤ مونږده ته رحمت دخپل طرف نه ورستو دغه تکليف نه چه رسيدلې ووده ته، خامخادې داوا ئي چې داخماحق وؤ،

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً ۚ وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَى رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ

اونه کوم څه گمان چه قیامت راتلونکې دې اوکچرې څه واپس کړې شوم خپل رب ته نوپيشکه مالپاره هغه سره

لِلْعُسَىٰ فَلَنُنَاجِيَنَّ الْيَدِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا

خير اچست دې ، نوخامخاخبره ورکړو مونږهغه کسانو ته چه کفر ئي کړيدې په عملونودهنوي،

وَلَنُلْهِيقَنَّهُمْ مِنَ عَذَابٍ غَلِيظٍ ۖ وَإِنَّا لَنَعْمَتَا عَلَى الْإِنْسَانِ

اوخماخا به وڅکوؤ مونږ په دوي سخت قسم عذاب ، اوکه چې انعام اوکړو مونږ به انسان بلندي

أَعْرَضَ وَنَأَى جَانِبَهُ وَإِنَّا مَنَسُهُ الشَّرُّ فَلَوْ دُعَاءِ عَرِيضٍ ٥

اعراض اوکری دې اوتاوکري دده خپله اوکله چه ورسيږي ده ته بد نوخاوند دعاء اوږدې وي

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ داديويي شېهي جواب دې، شبهه داده چې مشرکين وائي چې دقرآن کچرته حق وي نودفعه واحدة به نازل شوې وؤداجه لېلېني مونږته محمد ﷺ بيانوي نوډې نه معلومېږي چې دادي پخپله جوړه وي، جواب اوشوچې مونږموسی ﷺ ته توراۃ دفعه واحدة ورکړې وؤ، بياهم په هغې کښ اختلاف شوې وؤ بعض ئي تصديق کړې وؤ بعض تکذيب کړې وؤ، نوستاسودانکار محض عناد دې.

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ﴾ داديويي شېهي جواب دې چې دقرآن که چرته حق وي نوزمونږ د انکار پوجه به په مونږعذاب نازل شوې وؤ، جواب اوشوچې دعذاب دپاره وخت مقرر دې، ورنه دوي ته به اوس رسيدلې وؤ ﴿وَلَا تَهْتَفِئْتُمْ ثَرِيْرٌ﴾ دويم ضمير راجع دې قرآن ته او اول ضمير جمع کفار مکه وټه، يا اول ضمير يهود ته اودويم توراۃ ته په قرينې دسياق سره،

﴿مَنْ حَمَلَ صِْلًا فَلْيَقْوَ﴾ بشارت دې، ﴿وَمَنْ لَّمْ يَلْمِ﴾ تخويف دې، ﴿وَمَنْ يَلْمِ﴾ ددې پوره تشرېح ئي په اول جلد ددې تفسير کښ په سورة آل عمران کښ تيره شويده نوهغه خائي ته رجوع وکړئ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دا خلورم دليل عقلي دې په توحيد، او دا دليل د الله ﷻ عموم علم باندې مبني دې چې قيامت علم صرف الله سره دې، بل چاسره نشته، عالم نباتات کښ خومره تصرفات کيږي هغه ټول د الله ﷻ په علم کښ دی، عالم انسانيت ټولو احوالو نه هغه خبر دې، بل چاسره داسې علم نشته لهذا مستحق ذالو هيت هم صرف الله ﷻ دې بل څوک نشته، تقديم د ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دحصر دپاره دې او ﴿يَا أَيُّهَا﴾ صيغه د مجهول راوړلو کښې تعميم طرف ته اشاره ده چې دهرچانه چه تېوس وکړې شي چې قيامت به کله راځي، نوهغه به وايي چې ددې علم الله ﷻ ته حواله دې، لکه په حديث دجبرئيل کښ حضور ﷺ اوفرمايل چې «المسؤول عنها بعلم من السائل» ﴿وَمَا تَفْهَمُ﴾ «ما تافيه ده»، «مين کترې» «من زانده دې»، د تاکيد د استغراق دپاره، ﴿وَمَنْ آتَيْنَاهُمَا﴾ «من دآيتده دغايه دپاره دې، اکمام جمع دکم بکسر الکاف ده، د ميوؤ غلافونو او پوستکو ته وائي چې ميوې ورنه رااوزي، يعني په ونه کښ چې کله ميوه راځي نواوکلا ديو

غلاف صورت وی، بیا پکښ میوه پیدا شي او رُو رُو غټیږي غټیږي د خپل غلافونو بهر را اُخي، نو پدې ټولو مراحلو باندې الله ﷻ خبر دې اودغه رنگه د یوې زنانه په رحم کښ نطفه قرار اخلي بیا په هغې مختلف مراحل تیر یږي، بیا د هغې نه یو روغ انسان جوړیږي، او بیا ددې حمل وضع کیږي دې ټولو مراحلو باندې الله ﷻ عالم دې.

﴿وَيَوْمَ يُبَادِيهِمْ﴾ تخويف اخروي دې، چې کوم خلق شرک کوي، او د لاندو د توحید او قدرت لیدلو باوجود د توحید قائله کیږي نه، نو د قیامت په ورځ به ورته الله ﷻ تپوس کوي چې ﴿هَئِئَ شُرَكَائِي﴾ پدیکښ دوی ته زورنه او تهکم دې، چې ستاسو د زعم مطابق چه څا مشرکان وؤ نو اوس هغه کم دي؟ ﴿قَالُوا مَا نَتْلُو﴾ ای اهلماک اعلام پمعنی د اخبار دې یعنی دوی به ورته اُوائی چې ای الله ﷻ مونږ ته خبرد کوؤ چې په مونږ کښ هیڅ څوک هم د شرک مدعی او گواهي کونکې نشته دې، ﴿وَمَا مِن شَهِيدٍ﴾ په وزن د فعیل د شهادت نه مشتق دې پمعنی د مدعی او گواهي کونکې، اونفې شهادت کنایه ده د برات نه یعنی دوی به پدغه وخت کښ د اثبات د شریک نه براءت وکړي، یا شهید د شهود نه مشتق دې پمعنی د حضور ای مامتا ا حدهم بُشاهدهم لا نهم ضلوا یعنی مونږ د هغوئ مشاهده نشو کولې (قرطبي) ځکه چه ورک شول زمونږ نه، دا ځکه چی د دوی مواقف به جدا وی، بعض وائی دا کنایه ده د نفی د شریک نه الله ﷻ لره

﴿وَصَلَٰ عَتَمٌ مَّا كَانُوا يَدْعُوْنَ مِن قَبْلُ﴾ ما موصوله عبارت دې د شرکاء نه، او «ضلال» مجاز دې، د عدم نفع نه یعنی د دوی شرکاء به دوی ته هیڅ نفع ورنکړي، یا «ضلال» پمعني د نسیان سره دې، یعنی دوی نه به خپل معبودان باطله او هغوئ ته ندا کول هیر شي، یا ضلال پخپله حقیقی معنی دې یعنی دوی چی د کومو خدایانو عبادت کولو هغه به ورته ورک او غائب شي ﴿وَنُكِّلُوا﴾ ځن دلته پمعنی د یقین سره دې ای ایقنوا، دوی ته به یقین اوشي چې مونږ لره ځای د خلاصیدو او د تیختې نشته دې،

﴿لَا يَسْمَعُ الْإِنسَانُ مِنْ دُمِهِ﴾ دا څلورمه شکوه ده د کافرانو نه او د هغوئ طرز عمل نه چې الله ﷻ پرې مختلف حالات را ولی دپاره د دې چې دوی الله ﷻ ته متوجه شي خودوی په هیڅ حال کښ الله ﷻ طرف ته نه متوجه کیږي،

ددې درې آیتونو مشهور دوه ٢ توجیهات بیان شوی دی چې بنیاد ئی دعا په تفسیر

باندې دې:

(۱) اول دا چې «دعائنه مراد دلته معبودان باطلوو نه غوختل دي ، او په ديكېنې د مشرك حالت بيانېږي چې مشرك انسان خپلو معبودان باطلوو نه په غوختلو نه سترې كيږي، مسلسل ترينه غواړي خو كله چې ترينه مراد پوره نشي نو بيا ﴿فَيَتَوَلَّى قَتْلَهُ﴾ حالت ئي شي او بالكل ناميده ترينه شي ، او الله ﷻ نه غوختل شروع كړي ﴿وَلَكِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً﴾ خو كله چې الله ﷻ رحم ورباندې او كړي نو دې شكر او ايمان راوړلو په خائي ناشكري او كفر او كړي او درې غلطو عقيدو شكار شي:

(۱) چې دانعمت ماته خما صلاحيت دوجهې نه ميلاؤ شوې دې او خه ددې مستحق وم

(۲) قيامت او آخرت نه انكار او كړي چې وما اظن الساعة قائمة

(۳) كچرتنه بالفرض قيامت راهم شي نو هلته به هم خما يوشان وي او خما دپاره يو بهترينه ته كانه وي لكه څنگه دنيوي حالت مې دې ﴿وَلَا أَتَمَنَّا عَلَى الْآفَتِ﴾ ديكېن هم د مشرك حالت بيان دې چې «نعمت» په حالت كېن دې دالله ﷻ احكاماتو پروانكوي، او حق نه اعراض كوي، خو كله چې د نعمت حالت پرې راشي نو ﴿فَتَوَدُّكَ عَيْنُ﴾ بيا ورته الله ﷻ يادشي او الله ﷻ نه دعاگانې غوختل شروع كړي، كمالي قوله تعالى، و اذا عشيهم موج كالظلل عوا الله محصلين له الدين (لقمان ۳۲) (جواهر القرآن)

(۲) دويم قول دادې چې «دعاء» نه مرا دالله ﷻ نه غوختل دي او ﴿لَا يَسْتَمُ الْإِنْسَانُ﴾ كېن د مشرك انسان عام خرابي ذكر دې چې هغه كمال حرص دې چې دې ډير حريص وي ، نعمت او نعمت دواړو حالاتو كېن دده حرص نه ختمېږي ، او په خه نعمت باندې ورته قناعت نه نصيب كيږي او هروخت ئي هل من مزيدكيفيت وي. دينه ورستو اوس دوه خرابياني خاص دحالت نعمت سره او دوه خرابياني خاص دحالت نعمت سره ذكر كيږي ﴿وَلَنْ نَسْتَعِزَّ الْكُرْ﴾ ديكېن د مشرك نعمت اوله خرابي بيانېږي چې ددې تعلق احوالو سره دې چې د نعمت او سختي حالت كېن دې مايوسه او ناميده وي «يؤس» او «قنوط» كېن فرق دادې چې يؤس د زړه كيفيت ته وائي او د دې كوم آثار په جسم باندې ظاهري قنوط هغې ته وائي ﴿وَلَكِنْ أَذَقْنَاهُ﴾ ديكېن د مشرك حالت نعمت اوله خرابي بيانېږي چې دې تعلق اعتقاد سره چې تفصيل ئي مخكېن تير شو چې

دومره تكبر كېن مبتلا شى چې آخرت نه انكار هم او كړى ﴿وَلَقَدْ أَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ﴾ ديكېن نى دحالت نعمت دويمه خرابى ذكر كيږي چې تعلق اعمالو سره دې چې دې په داسې حالت كېن د الله ﷻ احكاماتو هډوسره پرواه هم نه كوي. ﴿وَلَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى نُورٍ﴾ ديكېن د مشرك حالت نعمت دويمه خرابى بيانېږي چې دې تعلق اقوالو سره دې چې كله ورته تكليف اورسى نوبيا چغې او جزع فزع شروع كړى، ﴿مَنْ دَعَا إِلَى تَوَلَّى مَتَا فَوَحْشَةٍ﴾ په مراد دې تفسير مطابق جزع فزع ده «بيان القرآن»

خلاصه دا چې ټول څلور احوال بيان شو: دوه د نعمت اودوه د نعمت ، احوال نعمت د مشرك دادې چې (۱) عقیده نى خرابه شى (۲) او اعمال نى هم خراب شى ، احوال نعمت د مشرك دادې چې (۱) چې زړه كېن پريشانه نااميدئ شكار وي (۲) او په ژبه نى هم چغې فريادونه جوړ وي.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ

ته اوبه خبرا كړئ ماته كېږي وي داقرآن دظرفه دالله ﷻ نه پيامم كركوئ تاسوېږي،

مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ سَلِّطْنَاهُمْ عَلَى الْأَقَاِمِ

نوڅوك زيات گمراه دې دهغه چانه چې وي هغه په مخالفه تاري كېن زړه چې اوبه بنامو مړيږي ته دليلونه خپل په اطرافو كېن

وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَّلَمْ يَكُفِ بِرَبِّكَ

اوبه نفسونو ددوى كېن تردې چې ښكاره شي دوى ته چې بيشكه داقرآن حق دې، آيا كافى نده چې توحيد درب ستا كېن،

أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ أَلَا إِنَّهُمْ فِي وَزْنٍ مِّنْ لِّقَاءِ رَبِّهِمْ

داخبره چې بيشكه هغه په هرڅيز باندې حاضر ناظر دې، خبردار چې بيشكه دوى په شك كېن دى د ملاقات درب خپل نه،

أَلَا إِنَّهُمْ كُلٌّ فِي خِزْيَةٍ

خبردار بيشكه الله ﷻ هرڅيز لره گيره ونكي دې په اعتبار دعلم او قدرت سره.

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ سَكَتَ﴾ دا زجر دې او څلور و وارو شكوو باندې مرتب دې چې تاسو په خپله هم قرآن نه آوريئ بل هم اوريدلو ته نه پريگدئ، التا پدى قرآن اونبى باندې اعتراضو نو هم

کوی او د الله ﷻ د وحدانيت او د قرآن حقايت باندې دومره دلالتو باجود تاسو شرک او کفر هم کوی نو په درجه د احتمال کښ خو د پته لگ سوچ او کړی چې کچرته دا قرآن د الله ﷻ طرف نه وی او تاسو ورسره دا معامله وی نو دا خومره لونی درجې گمراهی او بدبختی ده. ﴿سَكَنَ﴾ جمله شرط ده او جواب شرط محذوف دې چې فاعروني من اضل منکم دې ﴿مَنْ أَضَلُّ﴾ جدا جمله ده جواب شرط محذوف قائم مقام ده.

﴿سَمُرِيهٖ تَلَيَّتَنِ الْاَفَاقَ فَلَيْتَ اَنْ اَشِيهٖ﴾ تخويف دنيوي دې ، يعني زر ده چې الله ﷻ به دوی ته خپل قدرت نشانيانې او خانی په عرب کښ هم او د عربو نه بهر هم او هغه داسې چې اسلام له به فتحه ورکړی او کفر او انصار د کفر به دليل او رسوا او هلاک کړی ﴿لَيْتَ الْاَفَاقَ﴾ آفاق نه مراد غير عرب بلاد او علاقې دی او ﴿لَيْتَ اَنْ اَشِيهٖ﴾ نه بلاد عرب مراد دي، او ﴿لَيْتَ اَنْ اَشِيهٖ﴾ نه د قدرت نشانيانې مراد دي چې هغه دلته فتح د مسلمانانو او شکست د کفارو دې،

خنی مفسرينو د ﴿لَيْتَ اَنْ اَشِيهٖ﴾ مراد مطلقا نشانيانې اغستې دی چې د الله ﷻ په الوهيت باندې دلالت کوی، ﴿لَيْتَ اَنْ اَشِيهٖ﴾ نه مراد دلالت انفسیه دی چې په ذات دانسان کښ وی او ﴿لَيْتَ اَفَاقَ﴾ نه مراد دلالت آفایه دی چې ذات دانسان نه خارج عالم کښ به وي، مطلب د آیت دا دې چې الله ﷻ به ورو ورو د دوی ذات او د عالم او آفاق متعلق دوی ته داسې حقائق څرگند وی چې دوی ته به خپله پته اولگی چې هغه برحق ذات دې اونن صبا تجرباتی سائنس کوم تحقیقات راروان دی هغه بزبان حال دا گویان دي:

لما عجا كيف يعصى الإله ام كيف يجعده الجاحد

ولي كل شيء له أمة تسدل علي انه واحد

﴿لَوْ اَنَّ كَلَّيْكَ يَرْوَيْكَ﴾ د اپنځم دليل عقلي دې په توحيد، چې الله تعالى او په هراځى کښ حاضر ناظر دې، لهذا خپل حاجتونه صرف د هغه نه غواړئ،

﴿لَوْ اَنَّ كَلَّيْكَ﴾ کښ به يازانده ده ځکه چې په فاعل دکفى باندې به يازانده وي لکه کفى الله اى کفى الله يا پمعنى د فاعلى سره ده اى اولم يكفو لى توحيد يرك يعنى ستا درب وحدانيت په

بارہ کنس صرف دا دلیل کافی نہ دی چي هغه په هر څه حاضر ناظر دي.

﴿أَلَا إِنَّهُمْ فِي رَيْبٍ مِّنْ لَّكَ وَبِهِمْ﴾ تنخويف اخروي دي، ﴿أَلَا إِنَّهُمْ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ﴾ او قدرت
دالله تعالى هر څيز لره محیط دي.

رکوعاتها (۵)	سورة الشورى مکیه	آياتها (۵۳)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بيوحه مهربان او ډير رحم کونکې دې شروع کوم		

ترقيها حسب التسلسل (۲۲) وحسب النزول (۶۲)

نزلت بعد من السجدة وقبل سورة الزخرف *

وېط : د يکښ د دويم اعتراض جواب دې، چې په سابه کتابونو کښ ليکلی دي چې منسوب دي انبياؤ ته، چې د غير الله بلنه کوي خپل حاجتونه ور نه غواړي. جواب دا د باغيانو او د گمراه مشرانو تحريف دې او د هغوئ خود ساخته کتابونه دي ځکه چې ټولو انبياؤ ته صرف د توحيد وحی شوې وه، کفوله: ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا﴾ آيت (۱۳).

د سورة دمضامينو اجمالي خلاصه:

دې سورت دوه حصې دي: اوله حصه تر آيت ۱۹ پورې ده، او د يکښې سورت دوه دعوي او د هغې سره متعلقه امورو بيان دې، اوله دعوه دا ده چې د توحيد وحی تمامو انبياؤ ته شويده چې صرف د يو الله ﷻ عبادت کوي، ﴿كَذَلِكَ يُوحِي إِلَهُكَ وَإِلَى الْكَلْبِ...﴾ آيت (۳). او دويمه دعوه دا ده چې د دې خلاف د باغيانو کار دې، ﴿وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَيْنِهِمْ﴾ او دويمه حصه آيت ۲۰ نه تر آخره پورې ده، او د يکښې ماقبل دواړو دعوو باندې تنويرات ذکر کيږي، او په منيخ منيخ کښې تخويغات، بشارت او زجرونه هم ذکر کيږي.

د سورة دمضامينو تفصيلي خلاصه:

د اولې حصې تفصيلي خلاصه:

- آيت (۳)، کښې اوله دعوه ده،
- آيت (۵)، د الله ﷻ د عظمت او د فرشتو د حالت بيان دې
- آيت (۶) زجراتو تخويف دې مشرکانو ته.
- آيت (۷)، تر غيب دې قرآن ته او بشارت او تخويف اخروي دې.

فِي السَّهْبِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٥﴾ تَكْلَأُ السَّهْبُ

چه په اسمانونو کښ دی اوڅه چه په زمکه کښ دی. اوهغه لوی دی ذات دده لوی دی صفات دده، نزدی دی اسمانونه

يَتَقَفَّرُونَ مِنْ قُوَّتِهِنَّ وَالْمَلِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ

چه اوجوی دپاسه ددوی نه اوفرشتی تسبیح کوی سره دحمد درب خپل اوبخنه غواړی دپاره دهغه چا

فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِنْ اللَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٦﴾

چه زمکه کښ دی، خبردار بیسکه الله صرف هغه بخنه کونکی رحم کونکی دی

﴿حَمْدٌ ۝﴾ دا حروف مقطعات دې چې جزمی او حقیقی معنی نى الله ﷻ ته معلومه ده، دادواړه یاجدا جنانو مونه دی ددې سورة نوڅکه جدا جدا لیکلی شوي دي، یادواړه یونوم دی لیکن جدا جدا څکه لیکلی شوي دي چې دنورو حوامیمو سره نى مطابقت راشی.

﴿كَذَلِكَ يُرْسِلُ إِلَيْكَ﴾ دا د دې سورة اوله دعوه او مرکزی مضمون دې چې تمام جهان مالک او متصرف الله ﷻ دې، اوهم د دې خبرې وحی تمام انبیاء و ته شوې، کاف په ﴿كَذَلِكَ﴾ کښ او په محل ده نصب کښ دی، پمعنی ده «مثل» دې، «ذلک» دپاره مشارالیه مضامین دسورت دې، یا وحی او ایحاء دې چې د «یوحی» په ضمن کښې دې، ﴿لَهُ﴾ لفظ جلاله فاعل ده «یوحی» ﴿الْمَرْسَلُ لَكَ﴾ دواړه صفات دي د لفظ جلاله، معنی دایت داده چي څنگه چه مضامین د دې سورت دی، دغه شان مضامینو وحی الله ﷻ تاته د دینه مخکښ سورتونو، کښ او ستانه علاوه نورو پیغمبرانو ته کړیده، یا څنگه چه وحی پدې سورت کښ تاته کوی هم دغه شان تاته دینه مخکښ سورتونو او نورو پیغمبرانو ته هم الله ﷻ کړیده، هغه الله چه په هر څه غالب او هر کار ده حکمت نه ډک دې.

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ عام مفسرینون په نیز د ﴿الْمَرْسَلُ لَكَ﴾ بیان دې، او دحضرت حسین علي عليه السلام په نیز دا د وحی بیان دې، یعنی هغه وحی داده چه: له مافي، نو دلته د ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ نه مخکښ «قولوا» مقدر دې.

﴿كَذَلِكَ يُرْسِلُ إِلَيْكَ﴾ د دې ایت دوه تفسیرونه شوي دي:

(۱) دیکښ د ﴿وَمَوْلَىٰ آلِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ یعني د الله ﷻ د عظمت شان او د هیبت بیان دې، چې الله ﷻ دومره عظیم ذات دې چې قریبه ده چې اسمان به د الله ﷻ د عظمت او جلال د زوره وچوې، ټکرې شې، لکه یو حدیث کښ راځي: اُطت السماء، وحق لها أن تظن، ما لها موضع أربعة أصابع إلا وملك واضع جبهة ساجدا لله (رواه الترمذي) یعني آسمان نه د کرچي کرچي کیدلو آواز راځي او پکار هم دا وه چې دینه داسي آوازونه راوړي، (ځکه، چه څلور گوتو برابر ځای په کښ هم داسي نشته چه هلته فرشتې تندې نه وي تیت کړې، او الله ﷻ ته په سجده کښ نوي پرته.

او دې صورت کښې د ﴿وَاللَّيْلُ يُسَبِّحُ﴾ مناسبت د ماقبل سره داسې دې چې صرف آسمان د الله ﷻ هیبت نه لرزان او ترسان نه دې، بلکه آسمان کښې اوسیدونکې فرشتې هم د هغه نه یریرې، او خوف د وجهې د الله ﷻ تسبیح وائي (کیا نه قوله تعالیٰ: يسبح الرعد بحمده والملائكة من خفوة)، او صرف خپل ذات باره کښې نه یریرې بلکه زمکه و الزو باندې هم یریرې، نو دې وجهې نه د هغوئ د پاره هم د استغفار د عاگانې کوي.

(۲) بعض وائي آیت مطلب دادې چې کله مشرکین الله ﷻ ته نسبت د شریک او ولد کوی نو داوینا دومره بې ادبی او گستاخي ده چې قریبه ده چې اسمان ددې به وجه ټکرې ټکرې شې لکه سورة مریم کښ دي: تکاد السموات يتفطرن منه وتنشق الارض وتخر الجبال هدأ، ان دعوا للرحمن ولدا. ﴿وَاللَّيْلُ يُسَبِّحُ﴾ دې کښ د فرشتو حال بیانېږي چې کافران خونسبت د ولد او شریک کوي الله ﷻ ته لیکن فرشتې ئې د هر قسمه شریک نه پاکي بیانوي،

﴿يَوْمَ يَقُولُ مَخْمُورًا﴾ مخمیر یا اسمانونو ته راجع دی او من ابتدائیه دی، یعنی دا انعطاریه د ټولونه اوچت اسمان نه شروع شې، یا راجع دې فرقوا و جماعتونو د مشرکانو ته چي دوی دا پاسه را او غور زیځي

﴿وَيَسْتَفْهِمُونَ لِمَ فِي الْأَرْضِ﴾ دلته سوال کیږي چه من فی الارض خو عام دي، مسلمانانو او کفارو دواړو ته شامل دي، تو دوی کفارو د پاره استغفار څنگه کوي؟ دینه دوه جوابونه شویدی:

(۱) من فی الارض اگر چه عام دی لیکن دلته یې معنی خاص ده، او صرف مؤمنان مراد دي لکه پدې آیت کښ دي فاغفر للذين آمنوا

۲) من فی الارض عام دی خو دلته استغفار نه خپله معنی "طلب د مغفرت" نده مراده، بلکه، دینه مراد څه کارونه مثلاً رفاهی او سماجی خدماتو الهام او تاخیر د عذاب طلب دی. او دا باعث دا ایمان او ایمان سبب ده مغفرت گرځي

﴿إِلَّا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُتَوَكِّلُ الرَّحِيمُ﴾ اول تفسیر مطابق دی کښ د الله ﷻ مزید عظمت بیان دی او اشاره ده قبولیت د استغفار د ملائکوته او دویم تفسیر مطابق یه دې کښ اشاره ده په دنیا کښ په مشرکینو عذاب نه راتلو ته، چی مشرکان پدې وینا سره مستحق د عذاب دي، لیکن چونکه الله ﷻ غفور رحیم ذات دی سبقت د رحمت پوجه د عذاب نه بچ دي.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَافِظٌ عَلَيْهِمْ * وَمَا أَنتَ

اوهغه کسان چه نیولی نی دی ماسوی د الله نه نورخدايان، الله ﷻ ساتونکي دی په دوی. اونه نی نه

عَلَيْهِمْ يَوْكِلُ ۚ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ

پدوی باندې نښمان او دغه شان مونږه وحی کړیده تاته قرآن په عربی ژبه کښ دپاره ددی چه ته اویره وی خلق د منکې

وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ

اوهغه چه چاپیره دی ورته، اونه ویره وی خلق د ورځی د قیامت نه چه نشتی هیڅ شک په هغې کښ، یوه ډله به

فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي الشَّعِيرِ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ

په جنت کښ وی اوبله ډله په جهنم کښ، او کچې جبر اسلامانول اراده وې د الله ﷻ نو خاماگر ځولی به نی وی ټول مخلوق

أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ

یواخت لیکن داخلوی الله ﷻ چاته نی چه خوښه شی په خپل رحمت کښ، او ظالمان چه دی. نشته دوی لره

مِنْ وَلِيٍّ وَلَا تَصْغُرُ ۚ أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ * قَالَ هُوَ التَّوَكُّلُ

هیڅ څوک دوست اونه مددگار. آیانیولی دی دوی ماسوی د الله ﷻ نه نورخدايان، پس الله صرف هغه دوست دی

وَهُوَ يُنْفِي التَّوَكُّلَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

اوهغه ژوندی کوی مری، اوهغه په هرڅیز باندې قادری

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن دُونِهِ أَتَيْنَهُم مِّنْ دُونِهِم مَّا كَانُوا يَظُنُّونَ﴾ دوازجاو تخويف دی مشرکانوته، یعنی الله ﷻ و حدایت په واضحه دلانلو سره ښکاره شوې دې، اوس د دې باوجود چې کومو مخلوقو الله ﷻ نه ما سوي نور خدايان نيولي دي، الله ﷻ ته د دوي عملونه معلوم دی ددی شرک به ورته سزا ورکوي، ته په دوي نگهبان او نگران نه ئي، ستا فريضه تبليغ وه او هغه تا پوره کړه. ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ مبتداء دی او ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ مني خبردی

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ دیکښې ترغيب دې قرآن باندې ايمان راوړلوته، او د قرآن نزول مقاصد بيانيزي، کاف د پاره د کمال دې، او مشار اليه داسم اشاره مضامين د توحيد دي، یعنی مونږ دا مضمون په قرآن کښې ډير په وضاحت سره په عربي ژبه کښې بيان کړې، چې دوي پرې پوه شي او ايمان پرې راوړي او د جهنم عذاب نه بچ شي.

﴿تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ﴾ مقصد د وحی بيانيزي چې هغه انذار دې، دلته مجاز في النسبه دې او مراد ام القرى نه اهل دام القرى دي، او «ام القرى» نه مراد مکه ده، «ام» مورته وائي او دلته ترينه مراد اصل دې، القرى جمع ده او مراد ترينه ټوله دنيا ده، مکي ته ام ام القرى ځکه وائي (۱) چه ټوله دنيا د دينه لاندې غوړولي شويده، (۲) ياد شرافت او فضيلت د دهجي نه ورته وائي. (۳) يا القرى نه مراد مکې ته نيزدې علاقې دی، چونکه دی ځانيونه په اعتبار سره مکه ټوله نه زړه خاربه ده نو ځکه ورته ام القرى او ټيلي شو. ام القرى مفعول اول دې د تنذر فعل د پاره او مفعول ثاني ئي حذف دې، چې هغه «العذاب» دې، ﴿وَوَيْتَنَ حَزْلًا﴾ مکي نه علاوه نور عرب ورته مراد دې، يا د ټولي دنيا خلق ورته مراد دې،

﴿وَوَيْتَنَ حَزْلًا﴾ دا تخصیص بعد التعميم دې، ﴿يَوْمَ لَمَسَ﴾ قيامت ورځی ته وائي، او دا مفعول به ثاني دې د پاره د «وَوَيْتَنَ»، اول مفعول ئي حذف دې چه «الناس» دې، یعنی مقصد د نزول د قرآن دا دې چې ته په دې سره اهل مکه د الله ﷻ د عذاب نه اوږوي، او خاص کر عذاب د قيامت او آخرت نه.

جمع يو ځاني ته راټولولو ته وائي چونکه پدی ورځ به الله ﷻ ټول مخلوقات زميني او او اسماني يو ميدان ته را ټولوی روحونه او دهغوني جمسونه يه جمع کوئی او عمل کونکی او دهغوني عملونه به جمع کوی نو ځکه ورته يو الجمع ويلي کيږي.

﴿وَوَيْتَنَ حَزْلًا﴾ دا نتيجه د انذار بيانيزي، چې کومو خلقو انذار قبول کړو نو د هغوي دپاره

جنت ڏي، او کومو ترينه انکار او کړو نو د هغوی دپاره جهنم ډي، ﴿قُلْ﴾ به دواړه ځانيونو کښ مبتدا ډي، «*يَا لَيْتُ*» او «*يَا كَيْفَ*» جار مجرور سره دمتعلق نه ورله خبر ډي، او محققينو په نيز نکره بغير د تخصيص نه هم مبتدا واقع کيدشي چي کله فائده ورکوي، يا في الجنة او في السعير جار مجرور سره متعلق نه صفت ډي فريق دپاره او خبر محذوف ډي، چه "منهم" ډي، يعني ورستو د جمع کيدلو نه په موقف د حساب کښ بعض به جنت لارشي او بعض جهنم ته،

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ دا نبي کریم ﷺ ته تسلي ده، چي کوم خلق انذار نه قبلوي، نو ته هغوی ته پریشانېه کيږه مه، ځکه چي مقصد د تخليق د انسانيت ابتلا ده، څوک به ايمان راوړي او څوک به نه، کنې الله ﷻ په دې هم قادر ډي چي ټول خلق ټي په ايمان مجبوره کړي وي، او ټول به جنتيان وي، ليکن جبري ايمان مطلوب نه ډي، ځکه چي دا د ابتلا مقصد سره منافي ډي، او سزا او جزا حکمت بيا نه پاتي کيږي.

﴿وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ﴾ استدراک ډي د ماقبل نه، يعني د الله ﷻ مشيئت تقاضه ايمان او هدايت باندې مجبوره کول نه دي، بلکه ابتلا ده، لهذا اوس به څوک ايمان راوړي او الله ﷻ به ټي جنت کښې داخل کړي او څوک به ايمان نه راوړي، نو الله ﷻ به ټي جهنم ته داخل کړي، او د ودې به بيا هلته څوک مددگار نه وي، چي جهنم ټي رااوښاسي او عذاب نه ټي بچ کړي.

﴿إِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ﴾ د مېخکنې زجر اعاده ده، يعني دوى د الله ﷻ نه ما سوى نور معبودان نيولى دي د دې دپاره په سخته کښ ددوى پکار راشي او مدد به اوکړي؟ هرگز داسي نشي کيدې، دالله ﷻ نه ماسوى هيڅ څوک هم ددوى مدد نشي کولى او نه ټي پکار راتلې شي، ځکه چه کار ساز، مړه ژوندي کونکې او په څه قادر الله ﷻ ډي.

﴿ثُمَّ تَوَلَّوْا الْكُرْهُ﴾ تعليل دى د ماقبل، چي الله ﷻ نه ماسوا څوک دوى پکار نشي راتلې، ځکه چي ولى او کار ساز صرف الله ﷻ دى او هغه په هرڅه باندې قادر دى.

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ۖ ذَلِكُمُ اللَّهُ

او هغه چه اختلاف کوي تاسوپه هغې کښ هرڅي چه وي نوحکم دهغې حواله دى الله ته، دغه ذات الله دى

رَبِّیْ عَلَیْهِ تَوَكَّلْتُ ۚ وَآلِیْهِ اُنِیْبُ ۝ فَاَطِرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

دې ځمادی صرف په هغه ماتوکل کړیدی، او هغه ته به څه وایس کیرم، پیدا کونکې دې د آسمانونو او د زمکې،

جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَرْوَاجًا وَمِنْ الْاَنْعَامِ اَرْوَاجًا، يَذُرُّكُمْ فِيْهِ ۚ

څرځولی ئی دی ستاسو د پاره ستاسو د جنس نه، بیانی، او څرځولی ئی دی د څاروونه هم جوړی، خوره وی تاسو لږه پدغه طریق،

لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ ۚ وَهُوَ السَّمِیْعُ الْبَصِیْرُ ۝ لَهُ مَقَالِیْدُ

نیستی په شان د هغه هیڅ څیز، او هغه اوریدونکی دی لیدونکې دې، صرف الله سره دی کنجیانی

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَنْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِیْمٌ ۝

آسمانونو او د زمکې، زیاتوی رزق هغه چاره چې ئی خوښه شی او کمه وی، بیشکه هغه په هر څه باندې ښه پوه دی

﴿ وَمَا تَخْتَلِفُ مِنْ شَيْءٍ ﴾ دانتسلي ده نبي کریم ﷺ ته ، چې دومره دلائلو باوجود دوی تا

سره اختلاف کوي نو ورته اوایه چې زمونږ او ستاسو اختلاف فیصله به الله ﷻ کوي ، چې څوک په حقه دې او څوک په باطله ، په دنیا کښې هم ، خاص کر معجزات ، دلائلو او حجت او برهان اعتبار سره ، او په آخرت کښې هم ، چې مونږ به جنت داخل کړې او تاسو به جهنم ته ، دلته د «وما اختلافتم فيه» نه مخکښې «قل» فعل امر مقدر دې او خطاب په «اختلفتم» کښې عام دې ، مؤمنانو او کافرانو دواړو ته ،

﴿ فَلَكُمْ اَللّٰهُ ﴾ علت دې دما قبل چه هره فیصله ځکه الله ﷻ ته حواله ده چه هغه ځمارب دې ،

«عليه توکلت» په هغه باندی ځما بهر ورسه ده ، تاسو چې څومره سازشونه کوئ ، هغه به ئی درله

ناکامه کوي ، «والیه انیب» او په هره معامله کښ څه هغه طرف ته رجوع کوم .

څنو مفسرینو دا آیت د تقلید او قیاس په مذمت کښې پیش کړې دې ، لیکن دا آیت دې

تفسیر نه معلومه شوه چې دې تعلق د تقلید او قیاس سره هیڅ نشته دې ، ابن عاشور رحمه الله لیکي : وَنَا عِدَّةٌ لِّهَیْذِهِ الْآیَةِ بِاِخْتِلَافِ عُلَمَاءٍ اَلْمَیِّهِ اَلْمُؤَلِّفِ اَلَّذِیْنَ وَلَفُّوْهُ بِاَنَّ ذَلِکَ اِلِخْتِلَافٌ حُکْمُهُ شَرْطٌ لِّاِثْبَاتِ اَلْاَوَّلَةِ وَالتَّالِیَةِ صِحَّةً وَتَسَادُّا لِّاَلْحُکْمِ بَيْنَ الْمُصِیْبِ وَالمُخْطِیِ لَهَا یَسِرُّ اِنْ خَاءَ اَلنَّاسُ اَلْفِتْوٰی وَاَلْاِیْصَافُ . وَبِذٰلِکَ فَوَضَّلَ اَعْلٰی اَلْحَقِّ اِلٰی اَلتَّحْزِیْنِ بَيْنَ الْمُصِیْبِ وَالمُخْطِیِ ، وَتَرَبَّبَ اَلْخَطَا اِلٰی ذٰلِکَ ،

على أنه لا تناسب ميثاق الآيات سابقها وتاليها ولا أغراض السور المكينة. وقد احتج بهذه الآية ثمة القياس. وهو احتياج لا يؤكده نطاس.

او كه بالفرض دلته د امت اجتهادي اختلاف شي هم ، نو بيا هم دينه د تقليد نفي نسي كيدي : (۱) ، يو خو د دي وجهي نه چې دلته زيات نه زيات د تقليد حكم نه سكوت راغلي دي ، نفي نه ده راغلي ، (لكه د رسول متعلق حكم باره كښي سكوت دي) ، او سكوت په نفي د حكم باندي دلالت نه كوي .

(۲) ، او دويم دا چې «حكمه الى الله» دا عنوان دي ، او دي تحت الله ﷻ اتباع ، رسول ﷺ اتباع او مجتهدينو اتباع ټول راځي ، ځكه چې رسول ﷺ كومه فيصله كوي نو هغه هم د الله ﷻ فيصله وي ، دغه شان چې مجتهد په خپل اجتهاد سره يو فيصله كوي نو چونكه د اجتهاد دارو مدار هم په نصوصو د قرآن اوسنت وي ، نو هغه هم په يوحيثيت سره د الله ﷻ حكم دي ، نو د الله مجتهدينو اجتهاد هم په دي حيثيت سره په احكام الهيي كښ داخل دي ، نو د دي وجهي نه علما فرماني چې عام سړي چې د قرآن او د سنت د فهم صلاحيت نه لري ، نو د هغه په حق كښ د مفتي او د خير القرون د زمانې د مجتهد تقليد او فيصله حكم شرعي دي ، په دومره قدرې حقيقت باندي پوه كيدو سره د تقليد د منكرينو او د هغوي د ضد او تعصب د مرض د ازالې دپاره ديره لويه شفاده ، داسې مضمون په تفصيل سره د سورة نساء آيت (۱) تازعتم في شئ فردوه الى الله ورسوله كښ تير شويدي .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ سره ، عام مفسرينو په نيز د «العزيم الحكيم» بيان دي يعني د زمكي او اسمانونه پيدا كول ، انسانان او خاړوي جوړه جوړه پيدا كول او جوړو نه د دوي نسل خورول د الله ﷻ د قوت او حكمت مظاهر دي ، او د حضرت حسين علي عليه السلام په نيز د «يُؤَيِّن» بيان دي ، يعني ده دي خبرې وحى شوي وه چې اسمانونه او زمكي ، انسانان او خاړو جوړه جوړه پيدا كولو او بيا پدي طريقې سره دنيا كښ د هغوي نسل خورولو والا ذات صرف الله ﷻ دي ، نو كار ساز او اله هم هغه دي ، نو د مضمون په اعتبار سره د «يُؤَيِّن» د پاره مفعول به دي ،

﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَرْبَعَةٌ﴾ يعني په خاړو كښ ئي جوړي جوړي پيدا كړيدي ، مراد ورنه هغه اتع (۸) قسمه دي چې په سورة انعام كښ ذكر دي ،

﴿يَذَرُوكُمْ فِيهِ﴾ ضمير په ليه کښ راجع دی 'جعل' ته، چه مفهوم دې د جعل لکم من انفسکم نه، او 'في' پمعنی د 'باء' سببیه سره دې، يعني الله تعالی دا زوجیت سبب د نسل او د خورولو ستاسو، گرځولې دې (ابن کثیر).

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ د ابل صفت دې د الله ﷻ چه الله ﷻ په تصرفاتو مذکوره وکښ پشان د مخلوق اسبابو ته محتاج نه دې، او په ذات او په صفاتو کښ ورسره څوک مماثل نشته، پدې آیت کښ د الله ﷻ نه د مماثلت نفی مبالغه شویده په دوو وجهو سره:

يو دا چې د مثل لفظ د مشابهت دپاره استعمالیدو ټولو الفاظونه عام دې، ځکه چه 'فد' مشارک فی الجوهر يعني ذات کښ شریک ته ویلي کیږي او 'شبه' مشارک فی الکيفیه يعني صفاتو کښ شریک ته ویلي کیږي او 'مساوی' مشابه فی الکمية يعني مقدار کښ برابر والی ته ویلي کیږي او 'شکل' مشارک فی القدر و المساحة ته ویلي شی او 'مثل' عام دې ددې ټولو دپاره استعمالیږي، نو مطلب دا دې چه د الله تعالی هېڅ مماثل نشته دی، نه ذاتاونه صفتاً اگرچه مخلوق سره په بعضو صفاتو کښ صرف لفظی اشتراک دې (مفردات القرآن).

دویم داچه دلته کاف حرف جر زائد دې دپاره د تاکید، اودا په کلام د نفی تکرار فائده ورکوي، نو گویا داسې شو چې دلته دوه ځله د حکم نفی شوې وي. (التحریر والتنویر)

او بعض مفسرینو دا هم وئيلي دي چې ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ د (ملک لایخیل، د قبیلې نه دې، اودا د مبالغې دپاره استعمالیږي، نو دا په شان د لیس ک الله شی دې، خو فرق صرف دادي چه دلته د مماثلت نفی په طریقې د مبالغې سره شویده،

البته دلته اشکال دی چه دلته کاف اود مثل جمع راغلی ده نو دا خونفې د مماثل المماثل راغله، یعنی د الله تعالی د مثل مثل نشته دی، اونفې د مماثل راغله، حالانکه مقصود نفی د مماثل ده؟

جواب دادي چه په کلام عرب کښ داسې دیر تعبیيرات واقع دی چه په هغې کښ غور او کړیښی نو د اترینه معلومیږي چه واقعه دې کښ نفی د مماثل المماثل ده، او هرچه مماثل دې نود هغه وجود فقط د مفروض په درجه کښ دې. او دې نه دانه لازمیږي چه حقیقه دې مماثل وجود هم وی.

او که څوک سوال او کړي چه د مماثل ثبوت په فرض درجی ته څه ضرورت وو؟ نو جواب دادي چه کلام کښ مبالغه راوړود دپاره لکه شاعر وائی:

ليس كمثل الفتي زهير خلق يوازيه في الفضائل

دلته پدی شعر کښ اول دزهیر دپاره فرضادیو مماثل ثبوت اوشو، بیا دغهی مماثل مماثل نفی اوشو، ددی دپاره چه دزهیر دممائل نفی مبالغه اوشی یعنی دزهیر مماثل بالکل نشته دی، نودلته په آیت کښ هم پدی تعبیر سره نفی دممائل اوشو مبالغه چه دالله تعالی مماثل بالکل نشته دی (والله اعلم).

قتیبه: پدی آیت کښ لکه څرنګه چه صریح رد دی په مشبهو او مجسمو باندی چه دالله تعالی دپاره استوا علی العرش، نزول، ید وغیره صفتونه بالکل دمخلوق دصفتونو په شان ثابتوی او دتشبیه او دتجسیم قائل دی، نو همدارنګه پدی آیت کښ دموجوده زمانی په غیر مقلدینو باندې هم رد دې چې داستواء علی العرش، نزول، ید اوساق وغیره نه متعارفه او حقیقی معنی مراد کوی ځکه چه داهم تشبیه او تجسیم دی.

دجمهور و محدثینو اود سلفو صالحینو مذهب په صفاتو دالله تعالی کښ دا دې چې نزول، استواء، ید وغیره ثبوت الله تعالی لره حق او ثابت دې کما یلیق بشانه اوداتشریع نی بالکل نه کوی چه حقیقی معنی مرادده یا مجازی، کنائی معنی مرادده اوکه حقیقی، او هم دا مقصد دې د قول دامام مالک رحمه الله چه الاستواء معلوم ای معلوم اطلاقه علی الله، وکونه صفة لله... ددی مضمون تفصیل اود جمهور و محدثینو اود سلفو مذهب په باره د متشابهاتو او صفاتو کښ، حضرت والد محترم نور الله مرقده وېر د مضمعه په اول جلد صفحہ (۴۴۶) کښ دآخر متشابهات په تفسیر کښ کړیدې نور جوع ورته او کړی. ﴿وَقَوْلُ الْبَحْرِ﴾ دې په جهمیو و باندې چه اهل تعطیل دی.

﴿لَمْ يَخْلُقْ الْإِنْسَانَ وَالْإِنْسَانُ﴾ داهم متعلق دی د﴿لَمْ يَخْلُقْ الْإِنْسَانَ وَمَا الْإِنْسَانُ﴾ سره، عام مفسرین په نیز د﴿العزیز الحکیم﴾ بیان دې او حضرت حسین علی رحمہ الله په نیز د﴿يُحْيِي﴾ بیان دې، مقالید کنجیانو ته وائی، دا لفظ عربی دې اوجمع دمقلید ده، او یا معرب دې او جمع د اقلید ده، چې معرب دې دکلید نه، په فارسی کښ کنجی ته وائی. یعنی دتولو خزانو چاییانې صرف دالله تعالی په قبضه قدرت کښ دي، تولودوی الارواحو ته هم دې رزق ورکوی، چاته کم چاته زیات چاته نه ورکول دخپل حکمت مطابق کوي.

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي

مقررکړې نى دې ستاسودپاره دين هغه چه وصيت نى کړې وؤ د هغې نوح عليه السلام ته اوهغه

أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى

چه مونږوحي کړيدى تاته او هغه چې وصيت کړې وؤ مونږ د هغې ابراهيم عليه السلام ته اوموسى عليه السلام ته اوعيسى عليه السلام ته

أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَثَرٌ عَلَى الْمَشْرِكِكُمْ مَا

چه کلک شى په دين اسلام توحيد او جدا جدا مه کيږئ په دې دين کيښ، گران دې په مشرکانو باندې هغه دين توحيد

تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ۚ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ۝

چه تاسوئى ورته راغواړئ، الله جل و علاه را کاږي ځان ته هغه څوک چه نى او غواړي اورسوي ځان ته هغه څوک چه رجوع کوي

﴿حَرَجَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ﴾ دد دعوي اودهغې تفصيل دې، چه دتمامو انبياؤو دين يو

دې چه دا امر ورته شوې وؤ چې دين قائم کړئ، اوپه توحيد باندې متفق شئ، پدې کيښ

اختلاف مه کوئ، ﴿مَنْعَ﴾ هم معنی د مقرر کولو او بيانولو سره دې، اوپه ﴿لَكُمْ﴾ کيښ خطاب د نبي

اکرم ﷺ امت ته دې، يعنی الله پاک ستاسودپاره هغه دين مقرر کړيدې چه دکوم حکم نى دې

مذکوره اولوالعزم انبياؤو ته کړې وؤ، ﴿مَنْعَ﴾ بيان مقدم دې او ﴿مَنْعَ﴾ مسبين مؤخر دې

اى شرع لکم ما وصى به اى بالدين، اوتخصيص ددې پنځه و انبياؤو او شو، اگر چه هر نبي ته دغه

مذکوره حکم شوې وؤ، ځکه چه دا پنځه اولوالعزم انبياؤو دي لکه په سورة احزاب: وَاِذَا اخذْنَا مِنْ

النَّبِيِّنَ مِيثَاقَهُمْ وَمَنْعَ مِنْ نوح و ابراهيم... آيت کيښ ذکر شوى وؤ، او بله داچه نوح عليه السلام هغه

نبي دې چه بت پرستى اوشرک دده وخت نه شروع شوې وؤ، او دا ابراهيم عليه السلام ذکرئى ځکه

اوکروچه هغه ابوالانبياء دې، اود موسى عليه السلام اود عيسى عليه السلام ذکرئى پدې وجه اوکړو چه د

نزول قرآن په زمانه کيښ د دې دواړو مونږنکى يهود اونصارى موجود وؤ «روح» نوهغوى ته

توبيخ دې چه ستاسو انبياؤو ته څوهم دتوحيد حکم شوې وؤ نو تاسو ولي شرک کوئ؟

﴿وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ خطاب دې رسول ﷺ ته دى، او دا وحى نبي ﷺ ته د دې سورت

په ابتدا کيښ هم شويده او په نورو سورتونو کيښ هم شويده «روح»

فائده: دلته اسلوب ده کلام ماقبل او مابعد نه بدل دي:

(۱) يو داچې ماقبل او مابعد کښ وصيت لفظ راوړلې شوې دې، او دلته لفظ وحي راوړلې شوې دې، يوه نکته په ديکښې دا ده چه د دې مضمون نورو الفاظو سره مطابقت راشي، لکه دې سورت په ابتدا کښ تير شو، «کذک يوحي اليک...» او په سورة النحل کښ دي: «ثم اوحينا اليک ان اتبع...» بله دا چي مشرکينو باندې رد کښ تاکيد راشي چه نبي کریم ﷺ دالله ﷻ نبي دې او الله ﷻ وحي مطابق توحيد طرف ته دعوت ورکوي.

(۲) دويم داچه ماقبل او مابعد کښ اسم موصول "ما" راوړلې شوې دې، او دلته «الذي» رواړلې شويدي چه اصل الموصولات دې، نو ديکښ اشاره ده دې طرف ته چه اصل او غوره مذهب الله ﷻ ته اسلام دې اگرچې زماني اعتبار سره ټولو کښ ورستې دې.

(۳) ماقبل کښ صيغه د واحد، او دلته صيغه د جمع راوړې شوه، ديکښی نبي ﷺ او د اسلام عظمت او شرف ته اشاره ده

﴿لَنْ أَقْنِيَا الزَّيْنَ﴾ "ان يامصديه يا مخففه من المثقله دې، بهر دواړو صورتونو کښ ان سره د «اقيمو» بدل دې د «ما وصي» نه، او دا هم کيديشي چې "ان" تفسيريه وي پمعنی د"ای" سره، تفسير کوي ﴿مَّا وَصَّيْ بِهِ﴾ (البحر المحيط)

د"دين" نه مراد اصول ددين دی، يعنی توحيد، رسالت، بعث بعد الموت وغيره، اوقائم ساتلو مطلب دادې چه دې احکاماتو باندې نوام اوکړي او ترک کوئ ئي مه، اومه ورکښ څه تبديلي وتغير کړئ.

﴿وَلَا تَنفَرُوا يَوْمَ﴾ ضمير د"ايه" راجع دې دين ته ای ولا تنفرلوا لي الدين (روح) او مراد دتفريق نه دادې چه په څنو احکاماتو عمل اوکړي او کوم چې د خواهشاتو خلاف وي هغه پريگدي، او دغه شان څنې کسان خو پرې ايمان راوړي او څنې نه، او تفرقه بازي جوړه شي.

﴿كَبُرَ عَلَى الشُّرَكَايَ﴾ کبر په معنی عظم او اشتد دی، ﴿مَا تَدْعُوهُمْ إِلَى﴾ "ايه" ها ضمير "ما" ته راجع دی او "ما" مصداق دين اسلام او د وحي اتباع دعوت دې، يعنې مشرکينو ته ستا دعوت ډير عجيبه لگي او ډير سخت او گران ورباندې تيريږي، او د دې څو وجوهات دي:

(۱) الله ﷻ نبي ﷺ ته رسالت منصب ولی ورکړيدې، بل چاله يي ولي نه ورکوه، لکه سورت الزخرف کښ دې. لولانزل القرآن علي رجل من القرابين عظيم

(۲) د دوی خيال وو چه نبي ﷺ ته تيار کتاب ميلويدل ضروري دی، او قران خو وقفه

وقفه سره نازلیرې لکه سورت الاسرا کښ دې ان نؤمن لرفک حتی تول علیا کتابا نقرأه او په سورت الفرقان کښ دی. لولا نزل هذا القرآن جملة واحدة

(۳) دریم سبب هغه احکامات وو چې هغه د دوی خود ساخته عقائد خلاف وؤ. لکه توحید شو، دې باره کښ به ئې وئیل: اجعل الالهة لها واحدا قیامت او بعث بعد الموت کښ به ئې وې: هل نیکم اذا فرقتم کل ممزق انکم لفي خلق جدید بهر حال دا ټول هغه وجوهات وؤچي دې وجهې به د دین او وحی دعوت دوی ته عجیبه لگیدو او دې لا رکنښ رکا وتونه پیدا کول.

﴿لَهُ يَجْتَنِبْنَ إِلَهُهُنَّ مِنْ بَيْنَ يَدَيْهِمْ﴾ دیکښ نبي ﷺ ته تسلي ده چه دې هر قسم رکاوتونو باوجود الله ﷻ دې دین متبعین پیدا کوی، او چې چاله ئې خوځه شي دین طرف به ئې راځکي او هدایت به ورله ورکړی. «يَجْتَنِبْنَ» د اجتناء نه ماخوذ دې. اجتناء دلته بمعنی جلب او جذب یعنی راخلو سره دی، اجتناء او هدایت کښ مفسرینو څو فرقونه ذکر کړی دی: (۱) اجتناء نه مراد غیر ارادي او غیر اختیاري طور باندې ایمان توفیق ورکول دی او هدایت کسبي دې، دې د پاره انابت شرط دې، یعنی ځنې کسان به ایمان راوړل نه غواړي هغې باوجود به یې الله ﷻ دین طرف ته راولي، او ځنې کسان به لگیاوی ایمان ته به لاره همواره وی، نو الله ﷻ ورله ایمان توفیق ورکړی.

(۲) اجتناء نه مراد تصدیق بالقلب دې او هدایت نه عمل توفیق مراد دې.

(۳) اجتناء نه مراد پیدائشي مسلمان کیدل دی او هدایت نه مراد کفر نه بعد ایمان راپلوی

توفیق ورکول دی.

وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بِغَيَا بَيْنَهُمْ
او اختلاف ندې کړې اهل کتابو مگروروستود هغې نه چه راغلې وؤ هغوی ته علم دوجه دحسدنه په خپل مینځ کښ،
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى لَفُوقَ
او کچه نه نه وې خبره چه مخکښ لیکلې شویده درب ستاندند تاخیر د عذاب خبروې نیټې مقرې پورې نو اوس به فیصله شوی وه
بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكِّ
به مینځ ددوی کښ، او بیشکه هغه کسان چه په میراث کښ ورکړي شویدی ورته کتاب، وروستو ددوی خامخا په شک کښ دی

فِنَّهُ مُرِيْبٌ ۖ فَلِلَّذِي قَادَعُ ۚ وَاسْتَعْتَمُ كَنَّا اُمِرْتُ

دَدِي قَرَّانَ نه دِيرشک کین نو هم دې طرف ته ، ته بار بار رابلله او قائم شه څنگه چه حکم کړې شويدي تاته.

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ اٰمَنْتُ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ

اومه کوه اتباع د هغوئ مشرکانو د خواهاشاتو، او وایه چه ایمان راوړې دی مایه هغی چه نازل کړې وی الله ﷻ

مِنْ كَيْفٍ وَاُمِرْتُ لِأَعْمِلَ بِمَنْتَكُمْ اللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ

هر کتاب چه وی او ماته حکم شويدي چه انصاف او کرم ستاسوپه مینځ کین، الله رب زمونږدی اورب ستاسودی.

لَنَّا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ لَا حِجَّةَ بَيْنَنَا

زمونږ دپاره زمونږ عملونه دی او ستاسو دپاره ستاسو عملونه دی، نشته دی هیڅ جگړه په مینځ زمونږ کین

وَبَيْنَكُمْ اللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۚ وَالْيَهُ الْمَصِيْرُ ۗ وَالَّذِينَ يَحْمِلُوْنَ

لایه مینځ ستاسو کین، الله به جمع کوی مونږ ټول اوصرف هغه ته واپس کیدل دی او هغه کسان چه جگړه کوی

فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتَعْجَبَ لَهُ خُفَّتْهُمْ كَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ

په توحید د الله کین روستوده دینه چه او منلې شو حکم د الله، دلیل ددوی باطل دې په نزدرب ددوی او پدوی باندې

غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ اللّٰهُ الَّذِي اَنْزَلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

غضب دی اودوی دپاره عذاب سخت دی الله تعالی هغه ذات دی چه نازل کړې ئی دی کتاب په حقه سره

وَالْبُرْءَانَ ۗ وَمَا يُنْذِرُكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيْبٌ ۝

اومیزان هم اوڅه خبرنی ته چه کیدیشی قیامت نزدی وی

﴿وَمَا تَنْزِيلًا﴾ د اداسورت دویمه دعوه ده او د یوې شبه جواب دې چه په ماقبل باندې

واردیږی، چه هر کله د تمامو انبیاء دین یووژاوتول په مسئله توحید باندې متفق وؤ، نو په

مخکیننی صحیفو او کتابونو کین د توحید خلاف مضمون ولې لیکلې شويدي؟ حاصل د

جواب دا دې چه بیهشکه سابقه انبیاء ټول په توحید متفق وؤ، لیکن ورستو بعض دنیا پرستو،

باغیانوپه کتب سابقو و کتب تحریف اوکړو او دخپل طرف نه ئی پکښ دتوحید خلاف عبارتونه درج کړل، نودلته درې اموردی: (۱) اختلاف چا اوکړو؟ جواب: باغیانو او گمراه علماؤ، (۲) کله ئی اوکړو؟ جواب: ﴿يَوْمَ تَأْتِي سَاعَةُ يَوْمِ الْحُكْمِ﴾ بعد د علم نه ئی اوکړو یعنی دیده ودانسته، (۳) ولی ئی اوکړو؟ جواب: ﴿يَوْمَ يَأْتِي سَاعَةُ يَوْمِ الْحُكْمِ﴾ د خداود خدا دوجه نه ئی اوکړو. بیا شبه وه چه پدې باغیانو باندې فوراً عذاب ولې رانه راغې، نو جواب اوشو چه ﴿وَلَوْلَا كُنْهٖ سَبَّحْتَ مِنْ ذٰلِكَ﴾ چه کچرته ستارب دافصله نه وه کړی چی دوی ته به زر عذاب نه ورکوم نو عذاب به ورباندی راغلی وؤ، لیکن ددوی د عذاب دپاره یو وخت مقرر دې چه وخت دمرگ دې یاقیامت دې.

﴿وَلَوْلَا اَلْزَيْنُ اُرْوُوا الْكِتٰبَ﴾ یعنی دنیا ترست او باغیانو علما، تحریفات ورستونو خلقو ته هم منتقل شو او دوی هم توحید متعلق په شکوک وشبهاتو کښ پریوتل. ﴿وَلَوْلَا اَلْزَيْنُ اُرْوُوا الْكِتٰبَ﴾ نه مراد نبی کریم ﷺ مانې یهود نصاری دی، «یوم» ضمیر سابقه اهل کتابو ته راجع دې ﴿فَذٰلِكَ فَاَتٰهُ﴾ دلته شپږ اموره په ماقبل شرع لکم من الدین باندی متفرع کیږی، یعنی کله چې تاسو له الله ﷻ دین مقرر کړې دې، او هغې باندې د قائم اوسیدلو حکم ئی درکړې دې او تفرقه بازی نه ئی پکښې منع کړې یئ نو اوس دا دا کارونه اوکړئ، ذا اوله تقويع ده، یعنی هر کله چه ټولو انبیاءو ته د توحید وحې شوی وه نو ته هم دی طرف ته دری رابله. «لذلک» کښ لام جاره کښ دوه احتماله دی: (۱) لام اجلیه دې، دې صورت کښ مطلب به داسی وی: هر کله چه ټولو انبیاءو ته وحی صرف د توحید شویده اوتفرق د دنیا پرست علماؤو نتیجه ده، نو د دې دهجې نه ته خلق توحید ته رابله.

(۲) لام صله ده د «ادع» شی او «ذلک» ورله مدعو شی، پدې صورت کښ به معنی داسې ده: دی توحید طرف خلق رابله. بهر دوړو صورتونو کښ جار مجرور دپاره متعلق محذوف دې، او هغه «ادع» دې، او د «ادع» مذکور دپاره متعلق (جار مجرور) محذوف دی چه هغه «ذلک» دې، نو تقدیر عبارت داسې شو: لذلک ادع فذلک، یعنی باربار توحید طرف خلق رابله، نو تکرار د معنې راغې بغیر د تکرار د لفظ نه.

﴿وَاَنْتُمْ سَعٰ اٰیٰتِیْ﴾ دا دویمه تقويع ده، کله چه ټولو انبیاءو ته وحی د توحید شوې ده نو ته پدې باندې داسې مستقیم اوسه څنگه چه ئی تا ته حکم شوې دې، ای واسطه اسماة

مثل الاستقامة التي امرت، مراد دې نه ثابت والې دې په دعوت باندې، يعنې تاته چه دکوم دعوت ورکولو حکم شويدي نوپه هغې باندې ثابت اودائم اوسيره، دا الفاظ په سورة هود (۱۱۲)، کښ هم تير شويدي، هلته ددې په تفسير کښ د استقامت معنى اواهميت باندې حضرت والد محترم عليه السلام تفصيل کړيدي هلته نى اوگورئ.

﴿وَلَا تَلْبِسْ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ﴾ دا دريمه تفريع ده، يعنې کله چه ټولو انبياؤو ته وحي د صرف توحيد شوي ده، نو ته د محرف احکاماتو اتباع مه کوه ځکه چه دا خواهشاتو باندې مبني دي. اهو نه محرف احکامات دي، ځکه چې د واقعي احکامات نه دي، بلکه د دوى خواهشات دي.

﴿وَقُلْ مَاتَشَاءُ يَمَّا أُنْزِلَ إِلَيْكَ﴾ دا څلورمه تفريع ده، يعنې کله چې ټولو انبياؤو ته وحي صرف د توحيد شويده او دينه برعکس احکامات د دنيا پرست علماؤو تحريفات دي، نو ته اعلان اوکړه چه څه ايمان راوړم د الله تعالى نازل کړي کتابونه باندې، دا محرف احکامات نشم منلې. پدې من صکتې «کښ من د استغراق دپاره دې، يعنې ته دا اعلان وکړه چه الله تعالى څومره اسمان کتابونه نازل کړيدي په هغو ټولو باندې څما ايمان دې، مراد دايمان نه ايمان دې پدې چه دامنزل من الله دى، هر چه اتباع ده نوهغه منسوځه ده.

﴿وَأَمْرٌ بِالْعَدْلِ﴾ دا پنځمه امر متفروع دې، يعنې اصل احکامات د وحي دي، دينه برعکس احکامات تحريفات دي، نو لهذا ماته حکم شويدي چه تاسو مينځ کښ عدل اوکړم، او هغه دا چه وحي مطابق احکامات تاسو ته بيان کړم، توحيد درته بيان کړم، شرک نه خو منع کړم، او څومره تنازعات او فيصلې دى هغه دقران په رڼا کښ اوکړم، نه دمحرف احکامات مطابق.

«دا رڼا ورکړم» دا شپږم امر متفروع دې، يعنې کله چې توحيد د الله تعالى حق دين دې، نو زه سرعام د الله تعالى رېوبييت اعلان کوم. چې هغه زمونږه هم رب او کار ساز دې او ستاسو هم رب او کار ساز دې.

﴿لَا تَمْلِكُنَّ لِلكُمْ مَقَالَتَكُمْ﴾ يعنې که حق واضح کيدلو باوجود تاسو مذکوره خبرې نه منئ او د الله تعالى د حکم تعميل نه کوئ، نو بيا خپل کار کوئ، مونږ به خپل کار جاري ساتو او تاسو خپل کار جاري ساتئ، «لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُم» مراد د حجة نه بحث مباحثه ده، مراد دا

دې چه حق واضحه شوې دې ، اوس دې نه ورستو که تاسو ایمان نه راوړئ ، نو عناداً به نه راوړئ ، بحث مباحثه ته ضرورت نشته دې، **اللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ** به د محشر په میدان کېن مونږ ټول جمع کوی نوهغه به فیصله او کړی

﴿وَالَّذِينَ يَمُتُّونَ فِي آلِهِمْ﴾ دا د یوې شېبې جواب دې ، شبه دا ده چې دورستو خلقو گمراهي سبب هغه تعلیمات او تحریرات دي ، چه کومو کېن مخکېنې خلقو تحریف او تبدیلی کړیوه ، او د دې دوچهې نه دوی په شرک کېن مبتلا شوې دي. نو پکار داچه د دوی دا عذر او حجت اومنلې شی او عذاب ورته ورنکړي شي ، **اللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ** ترینه جواب کوي چه د دوی دې حجت او عذر الله په نیز هیڅ اعتبار او وزن نشته ، ځکه چه څنگه اهل باطل او محرف احکامات موجود وؤ ، اهل حق هم موجود وؤ ، چې هغوی توحید او صحیح احکاماتو باندې عمل کولو ، داسې کسان اهل مکه کېن هم وؤ او په اهل کتابو کېن هم وؤ ، خو دوی اتباع نه کوله بلکه بغض او عناد د وجهې نه د الله **يَهْدِي مَن يَشَاءُ** توحید په باره کېن حجت بازي او مناظرې کولې ، نوالله **يَهْدِي مَن يَشَاءُ** دوی ته په دنیا کېن هم عذاب ورکوي او آخرت کېن هم.

﴿يَوْمَ يَدْعُ أَتَّخِذُ لَكَ﴾ ای من بعد ما سلم التماس له ، ضمیر الله تعالی ته راجع دې یعنی لکه څرنگه چه اهل باطل موجود وؤ او دوی د هغوی اتباع کوله ، نودغه شان اهل حق هم موجود وواو توحیدنی قبول کړې وو ، او د وجه د ظهور د حجت نه الله تعالی ته متقاد شوي وو ، نودوی د هغوی اتباع ولی نه کوله کفوله تعالی : اولم یکن آية ان یعلمه علماء بنی اسرائیل (شعراء : ۱۹۷)

﴿وَالَّذِينَ﴾ اسم موصول مبتدا اول دې ﴿يَمُتُّونَ فِي آلِهِمْ﴾ صله ده . ﴿يَوْمَ يَدْعُ أَتَّخِذُ لَكَ﴾ ورسره متعلق دی ﴿يَمُتُّونَ﴾ مبتدا ثاني ، ﴿يَمُتُّونَ﴾ ای زاله باطله ، ورله خبر دی دا پوره جمله خبر ده د مبتدا اول دپاره ، ﴿وَمَكَتُّمْ هَکَکَ﴾ دیکنې اشاره دینوې عذاب ته ، ﴿وَمَكَتُّمْ﴾ خبر مقدم او ﴿هَکَکَ﴾ مبتدا مؤخر دی ، او جمله عطف ده په ﴿يَمُتُّونَ مَكَتُّمْ﴾ باندی ، ﴿وَمَكَتُّمْ هَکَکَ مَكَتُّمْ﴾ بدیکنې اشاره ده اخروي عذاب ته ، او داهم عطف ده په ﴿يَمُتُّونَ مَكَتُّمْ﴾ باندی

﴿اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ﴾ دا ده عذر نه قبلیدلو دویمه وجه بیانېږي . د الكتاب نه مراد یا جنس کتاب دې یا ورته قرآن مراد دي ، یعنی الله تعالی داسې عظیم الشان کتاب نازل کړیدې چه په هغې کېن ئی مسئله د توحید او حق ئی واضح اومدل بیان کړیدې ، نودوی هغې طرف ته ولی توجه نه کوی چه په هغې پوهه شی او توحید اومنی . ﴿يَمُتُّونَ﴾ یعنی متلبس دی په حق اولری دې

دَ باطل نه ، اودې کتاب چه کومه مسئله بیان کړیده نوهغه حق ده ، ﴿وَالْيَوْمَ نَبْلُوهُمْ بِآلِهِمْ﴾ معروفة مراد ده ، اونسبت دآنزال ورته حقیقه دی ، یعنی الله ﷻ میزان (تله ، ترازو) پیدا کړیده چه په هغې سره د مادی اشیا ووزن (ثقل او خفت) معلومېږي ، نو چه د مادی اشیا و د پاره ئې میزان پیدا کړې دې ، نو چه کومه اصل مسئله ده چه توحید اودین حق دې نودهغې د پاره ئې خو ئې خامخا میزان پیدا کړیدی چه هغه قرآن دې ، نو چه میزان (تله) موجود دې اویا هم ورباندې دوی خپل عقائد او اعمال نه تلی ، اویه گمراه خلقو پسی روان دی ، نودوی معذور نه دی ، اوعذاب به ورته ورکولی کیږي . یا میزان نه مراد شرع ده چی حقوق پری وزن کیږي او خلقو مابین کښ تسویه کیږي ، نونسبت دآنزال ورته مجازاً دې .

﴿وَمَا يُؤْتِيهِمْ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ﴾ داتخويف اخروی دې ، چه قیامت به ناگهانه راځي اویا به چاته مهلت نه ورکولی کیږي ، نود قیامت راتلونو مخکښ د خپلو اعمالو او احوالو اصلاح او کړئ . د قران او د دین په تله ئې اوتلې .

﴿قَرِيبٌ﴾ قریه: ئې اونه وې حکم (۱) ، الساعه: په تاویل د "البعث" کښې دې ، او یا اتیان الساعه: کښې دې . (۲) بې تکلفه قول د فراء رحمه الله دې ، دې وائي چې قریب او بعيد چې کله نسب کښې استعمالیږي ، نو په دې صورت کښې ئې موصوف سره تذکیر او تانیث کښې موافقت ضروري وي ، خو کله چې ظرف زمان یا مکان په طور استعمال شي نو بیا ئې مطابقت ضروري نه دې ، لکه: وماهی من الظالمین ببعید ، و ما یدریک لعل الساعه تكون قریباً ، ان رحمة الله قریب من المحسنین .

يَسْتَعْمِلُ بِهَا الْيَوْمَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا * وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ

زرغواړې قیامت هغه کسان چه ایمان نه راوړې ورباندې ، اوهغه کسان چه ایمان ئې راوړیدی نوهغوی بریدونکې دی

مِنْهَا * وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ * أَلَا إِنَّ الْيَوْمَ يَمَارُؤُنَ فِي السَّاعَةِ لَئِي

د قیامت نه ، اوبه هغې چه قیامت حق دې ، خبردار! بیشکه هغه کسان چه جگړه کوی په باره د قیامت کښ خامخا به

ضَلَّلَ بَعِيدٌ كَلِّهُ لَطِيفٌ بِوَعْدِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ * وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ

گمراه لرې کښ دی ، الله مهربانه دی په خپلو بندگانو ، رزق ورکوی چاته ئې چه خوښه شي ، اوهغه طاقت والادی غالب دی

﴿يَسْتَعِجِلُ بِهَا إِلَهُكَ لِتُؤْذِنَهُ﴾ زجر دے منکرینو قیامت ته چه کله دوتی ته د قیامت باره کنب

او ویلې شی، نو دوتی بطور استهزاء او تکذیب وائی چه د قیامت به کله راخی زردې راشی، ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ یارون د مُماراة نه مأخوذ دې، مخاصمه او جگړې ته وائی، یا د «مریة» نه مأخوذ دې، او مریه شک ته وائی یعنی کوم کسان چه د قیامت په واقع کیدو کنب شک کوی، نو دوتی د سمي لارې نه ډیرلرې پراته دی، په نقصان کنب دی، او چه کوم کسان ورباندې یقین کوی نو په هدایت او په فلاح کنب دی.

﴿اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ﴾ د دې خائی نه د سورة اخیریوې پدې دعوتو باندې تنویرات ذکر کیرې.

دا د اولې دعوي سره متعلق دې او په هغې تنویردې، چه الله تعالی په خپلو بندگانو باندې ډیر مهربان دې، د مصلحت موافق چاته رزق فراخ ورکوی او چاته کم، په هر څیو باندې قادر او غالب دې سره د تکذیبه او انکاره د هېڅ چاروزي نه بنده وي بلکه په نهایته نرمی او لطیف تدبیر سره د بندگانو تربیت کوي، نو لهذا صرف د هغه عبادت کوئی او صرف د هغه نه خپل حاجتونه غواړی.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْفَ الْآخِرَةِ لَرَدْ لَهُ فِي حَرْفِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْفَ الدُّنْيَا

څوک چه غواړی فصل د آخرت مونږ به اضافه او کرده لره په فصل دده کنب، او څوک چه غواړی فصل د دنیا

لرېه منها وما له في الآخرة من نصيب ۝ أم لهم هزكوا

نو ور به که مونږ دده ته د دنیانه (څه حصه) اونه به وی ده لره په آخرت کنب هېڅ حصه، آیاشته دی، دوتی لره شریکان

هزكوا لهم من الدنن ما لم يلقن به الله ۝ ولولا كلمته

چه مقرر کړې شی وی دوتی لره د دین نه هغه چه ندې ورکړې اجازت د هغې الله اوکه نه دې خبره

الفصل لقصي بيمتهم وإن الظالمين لهم عذاب أليم ۝

د نصلي کولو، د ناخبر د عذاب بنواوس به فیصله شوې وی په مینځ د دوتی کنب اوبیشکه ظالمان دوتی د پاره عذاب درناک دی

﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ﴾ پدې کیس ترغیب دې د آخرت او تزهید فی الدنیادی، چه قابل د طلب صرف

آخرت دې. نه دنیا چه حسب تمنا نه نصیب کیرې، او د مقصد گرځول ذریعه ده د آخرت د

حرمان، ﴿حَرِّثَ الْآخِرَةَ﴾ حرث په لغت کښ کسب کولو ته وائی. يقال بحرث لاهله وبحرث ای : یکتسب، او اصل معنی نى القاء البذر فی الارض. ده، یعنی په زمکه کښ تخم ریزی کول دلته د دې اطلاق بطور استعاره د اعمالو په ثمراتو او اجر و نوباندې شویږي. ځکه چه حدیث کښ راځی "الدنيا مزرعة الآخرة" دنیا ده آخرت پتې دې، دي کښ د اعمالو څنګه تخم او کړلو. آخرت کښ به ورته د هغې پید او ار میلا ویرې. یعنی څوک چه په خپلو عملونو او کار کسب سره د آخرت ثواب اراده کوی، او د آخرت د جوړیدو فکر ورسره وی، نو ﴿وَلَا تُؤْمِنُ فِي حَرِّثٍ﴾ یعنې الله تعالی به ورته نیکی مضاعف کوی، دیوې نیکی اجر به ورته د کس گناه ته تر اوو سو ۷۰۰ پورې بلکه ددی نه هم زیات ورکوی. کفوله تعالی: والله يضاعف لمن يشاء.

﴿وَمَنْ كَانَتْ يُرِيدُ حَرِّثَ الْآخِرَةِ﴾ یعنې د چا چه مطمئن نظر او هروخت نى فکر د دنیا وی. او د آخرت د پاره هیڅ تدبیر او سعی نه کوی، مراد ورته په غفلت او په انکار د آخرت سره دنیا حاصلول دی. چه ظاهره ده چه د داسې کس نه ایمان مفقود وی، او د آخرت کامیابی او برخه خو د مؤمنانو د پاره ده نو ځکه داسې کس د پاره به هیڅ حصه نه وی، په خلاف د اهل ایمان نه چه کسب د معاش په حلال طور سره کوی، او دخپل ځان او اهل عیال د پرورش د پاره کوی چه د ضروری دې بقدر ضرورت ﴿تَتَوَدَّعُهَا﴾ من د تبعیض د پاره دې، نومعنی داده چه ټول مطلوب به ورته نه ورکوو، بلکه څومره چه زمونږ څوڅه وی هغه به ورته ورکوو، قتاده رحمه الله وائی چه د ﴿تَتَوَدَّعُهَا﴾ معنی، نقدر له ما قسم له ده، یعنی دنیا به ورته بقدر قسمت او مشیت ملا ویرې نه بقدر طلب، کفوله تعالی: من كان يريد العاجلة عجلنا له فيها منشاء (اسرا: ۱۸). ﴿وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ حِسْبٍ﴾ په آخرت کښ به نى هیڅ حصه نه وی.

﴿أَمْ لَمْ تُنَبِّهْهُمْ عَلَى أَنْ يُبْذَرُوا﴾ د اذویمې دعوي سره متعلق دې، چه حاصل نى دادې چه شریعت حقه صرف هغه دې چه الله تعالی نى ټولو انبیاءو ته وحی کړیده، ددې خلاف نى هیڅ چاته دخود ساخته شریعت ایجاد او اختراع اجازت نه دې ورکړې، په ﴿أَمْ لَمْ تُنَبِّهْهُمْ عَلَى أَنْ﴾ کښ "ام" استفهامیه دې او استفهام انکاری دې، نومطلب دادې چه د الله ﷻ نه ماسو اداسې هیڅ څوک نشته دې چه دمخلوق د پاره دین مقرر او مشروع کړی البته د تشریح اجازت شته دې، یا "ام" منقطعه دې بمعنی ذیل "سره او اضراب دی د مقابل قول، شرع لکم من الدین الخ، نه یعنې د

دوئ شرکامچي شياطين دي دوئ لپاره ئی دالله تعالی ددین خلاف بل دین مقرر کړیدی چه الله ﷻ ئی اجازت نه ورکوی ﴿مَا لَمْ يَأْتُهُ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ بلکه شرک اوانکار دبعثت نه وغیره، حضرت تهانوی رحمته الله علیه فرمائی چه پدې آیت کښ لکه څرنگه چه دشرک ابطال دې، نودغه رنگه د بدعاتو رد هم دې، ځکه چه تمام بدعات خودساخته وی، چه ثبوت ئی نه په قرآن نه په حدیث کښ وی، او نه په عمل دصحابه رضی الله عنه کښ وی، اونه په قیاس د مجتهدینو فقهاؤو کښ وی چه دوئ تشریح کوی او تشریح نه کوی، مثلاً د مرگ رسمونه لکه دریمه، څلویښتمه، عروسونه وغیره کول، ټول خود ساخته دی اوداهم دشرک په شان ددین خلاف یو بغاوت دې.

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَفُتِحَ دَفْعُ الْفِطْرِ﴾ دالله تعالی دافصله کړیده چه اصل عذاب به ورته په قیامت کښ میلایږی، ورنه ﴿لَقَدْ يَنْبَغُ﴾ بنودنیا کښ به ئی د مؤمنانو او کافرانو مینځ کښ فیصله کړی وه په ثواب او عذاب سره ﴿وَلَوْلَا الْفَصْلُ لَكُنَّا فِي أَشَدِّ حَرٍّ﴾ مشرکان دی.

تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ

نه به وینی ظالمان یریري به دوبال دهغې عملونونه چه دوئ کړیدی، اودغه عذاب به واقع کیدونکې وی پدوئ،

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضٍ أَجْنَبٍ لَهُمْ

اودغه کسان چه ایمان ئی راوړې دې اونیک عملونه ئی کړیدی په باغیچو دجنتونکښ به وی، وی به دوئ لره

مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٥﴾ ذَلِكَ الَّذِي يُبْقِرُ اللَّهُ

هغه څه چه دوئ غواړې په نزد د رب د دوئ، دافضل دې لوی، دائوب هغه دې چه زیرې ورکوی الله تعالی

عِبَادَةَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا

بنډگانو خپلوته هغه بندگان چه ایمان ئی راوړيدي اونیک عملونه ئی کړيدي ووايه ته نه غواړم څه ستاسونه پدې تبلیغ مزدوری

إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْرَفْ حَسَنَةً نَّجِدْ لَهَا وَبَهَا حَسَنًا

مگر داچه تاسو دوستی او کرې ماسره دوجه دخپلولی نه، اوڅوک چه اوکړی نیکی نوزیاتو مزبورغه لره په هغې نیکی کښ حسن

إِنْ	اللَّهُ	عَفْوُ	شُكْرُ	٥
بیشکه	الله	بخونکې	دې	ددران
			دې	دې

﴿قُلِ الْغَافِلِينَ مُتَّوِّقِينَ﴾ دا تخويف اخروي دې مشرکانو ته . چې دنيا کښ دوى کوم
 سيئات کسب کړيدي د قيامت په ورځ به دهغې د عذاب نه خوف کونکى وي ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ دا ايمان او اعمال صالحه ووالاته بشارت اخروي دى، چې دوى به په ديره
 او پاکو باغونو د جنت کښ وي او هر قسم راحتونه به ورته ميسر وي، او داپه حقيقت کښ ډير لوى
 فضل دى.

﴿قُلْ لَا أَتْلُوهُ عَلَىٰ أَكْثَرِ﴾ دا دعوت منلو ته ترغيث دې، يعنې اى پيغمبره ته ورته او ايه چه
 څما خبره اومنى، او آخرت زندگي له په دنيا باندې ترجيح ورکړئ، ځکه چه څما دعوت يې
 غرضه او بې لوته دې، څه ذاتي مفادات پکښ نشته، نو دا انداز د ترغيث ډير مؤثر دې، ځکه
 کوم دعوت او نصيحت باندې اجرت نه اخيستي کيږي، هغې اثر زيات وي.
 ﴿إِلَّا الْوَيْلَ لِمَنِ الْقُرْآنُ﴾ ددې جملې مختلف معنې بيان شويدي:

(۱) المودة في القربى معنى دا ده چه څه خپل دعوت باندې ستاسو ته اجرت نه طلب کوم،
 خو دومره خبره ده چه څما کومه خپلولې او رشته دارې ده ستاسو سره، دهغې لگ خيال
 اوساتئ، او دهغې په بنياد ځل لگ رحمدلي او محبت څماسره په زړونو کښ پيدا کړئ او
 څما په لار کښ رکاوټ مه جوړه وئ. دې صورت کښ استثنا منقطع ده، «الْوَيْلَ» په معنى «
 تودوي» سره دې، «ف» سببه دې، «الْقُرْآنُ» په معنى قرابت دې، تقدير به داسي شي: «إِلَّا أَنْ
 تودوي لاجل قرابتي منکم، يعنې سوائ دينه چه خپلولئ وجهي نه څما سره محبت اوساتئ.

د آيت دا تفسير د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په بخاري شريف کښې منقول دې چې دوى ته
 چا د دې جملې "إِلَّا الْمُدَّة فِي الْقُرْبَى" تفسير تېوس اوکړو، خواه کښ ورسره سعيد بن جبیر
 ناست وو، هغه سائل ته جواب ورکړه چه دينه آل محمد قرابت مراد دې، نو ابن عباس ورته او
 فرمائيل: چه تا جواب ورکولو کښ تيزي اوکړه، ددې تفسير دا دې چه نبی ﷺ د قریش هر
 خاندان کښ رشته دارې وه، نو دې وجه نه يي ورته او فرمائيل چه څما او ستاسو مابين کښ
 کومه رشته ده، دهغې لحاظ اوساتئ.

(۲) بعض مفسرینو د کلبی رحمہ اللہ نه د ابن عباس رضی اللہ عنہ قول ددې آیت په باره کښ داسې نقل کړېدې، چه مدينې ته د راتلونو بعد انصارو حضور ﷺ دپاره څه مال او اسباب د امداد په طور د ورکولو اراده او کړه، او حضور ﷺ ته ئې پېش کړو، نو حضور ﷺ قبول نه کړو او دا آیت نازل شو چې: قل لا اسئلكم... چه څه ستاسونه هيڅ نه غواړم مگر څما اقاربو سره محبت ساتئ (چه فی الحقیقه دا اجر نه دې، دې صورت کښ القربى پمعنی د اقارب سره دې (تفسیر کښ) لیکن داروایت ضعیف دې او بیل دا چه آیت مکى دې.

(۳) بعض حضرات دا مطلب بیان کړېدې چه په تبلیغ باندې هيڅ اجر نه غواړم بلکه څما مطالبه داده چه تاسو دین قبول کړئ او د اطاعت او عمل صالح سره قرب الهی حاصل کړئ، دې صورت القربى پمعنی ده تقرب سره دې، ای: الا ان تودوا الى الله فيما يقربکم اليه من التودو الیه بالعمل الصالح (کبير وغيره). بهر حال درې وارو صورتونو کښ مستثنی منقطع ده.

تنبیه: د اهل بیتو او د اقاربو د روحی فداء ﷺ سره محبت او تعظیم د اُمت په هر فرخند باندې لازم دې، او د دوی سره محبت کول در حقیقت د حضور ﷺ سره محبت کول دی. ددې وجه نه دا مسئله په اُمت کښ تردې وخته پورې اتفاقي مسئله ده، او چا هم پکښ اختلاف نه دې کړې، لیکن دې آیت سره د اهل بیتو سره محبت کول د رسالت اجر (مزدوری) گرځول داپه قرآن مجید کښ تحریف کول او د انبیاءو په نبوت او ارتفاع شان باندې لویه حمله ده. لکه د شیعه گانو عقیده ده چه محبت اهل بیت اجرت رسالت دی (نعم ذب الله) او د آیت مطلب داسې بیانوی چه، الله تعالی خپل نبی ﷺ ته حکم کوی چه ته خلقتو ته او وایه، چه څه پخپل تعلیم او تبلیغ نور څه اجرت نه غواړم، بس صرف دا چه څما قربت والاسره محبت کوئ او څما قربت والاخلور دی: (۱) فاطمه (۲) علی (۳) حسن (۴) حسین (رضی الله عنهم)

داسې تفسیر کول د روایات صحیحه نه خلاف او د حضور ﷺ د شان رفیع نه خلاف دی. لکه تفصیل سره ئې ذکر او شو، والله اعلم وهو یهدی الی سواء السبیل.

﴿وَمَنْ يُقَرِّبْ حَسَنًا﴾ اقربا اکتساب ته وائی، ای ومن یکتسب، پدیکښ تاکید دې په موده فی القربى، کښ یعنی کم از کم قربت مطلوب دې، او که څوک ددې نه زیاته نیکی او څیگره کوی نو الله ﷻ به ورته په هغې نیکی کښ اضافه کوی.

﴿وَمَنْ يُّقَرِّبْ حَسَنًا﴾ یعنی دنیکی په اجرا و ثواب کښ اضافه او کړو، ځکه پدې سره دنیکی

حَسَن زياتيرې، يا مطلب دادې چه مزید دنيكو کارونو توفيق به ورته ورکړو.

﴿إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ﴾ بخښونکې دې ذنوب دعبادو لره. ﴿عَسْكَرُ﴾ قدردان دې چه د لگ عمل په اجر کښ اضافه کوي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۚ فَإِنْ يَشَأْ اللَّهُ يُغْنِمَ عَلَى قَلْبِكَ ۖ

ایا وای دوی چه ده محمد ﷺ جوړ کړیدی په الله باندې دروغ، نو که خوښه شی د الله تعالی نومهر به اولگوي په زړه ستا.

وَمَنَعُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحْيِي الْحَيَّ بِكَلِمَةٍ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

اورا وای الله باطل دروغ اونا تبوی حق رشتیا په خپلو وعدو سره، بیشکه الله عالم دی په خبرو دښتو باندې.

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ

او الله تعالی هغه ذات دی چه قبولی توبه د بندگانو خپلونه او معافی کوي د گناهونو نه او عالم دې

مَا تَفْعَلُونَ ۚ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

په هغه څه چه تاسو ئی کوئ. او دعا گانې قبولی دغه کسانو چه ایمان ئی راوړې دې او عملونه کوي نیک

وَيَرْبِّدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۚ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۝

اوزیات ورکوي دوی ته د خپل فضل نه، او کافران د هغوی د پاره عذاب سخت دې.

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ داشکوه ده چه مشرکانو به عناد او نیل چه حضور ﷺ په الله ﷻ

باندې (نعوذ بالله) افتري کوي اود اقرآن د خان نه جوړه وي ﴿إِنْ يَشَأْ اللَّهُ﴾ جواب د شکوي دې، دا شرط دې او ﴿يَحْيِي عَلَى قَلْبِكَ﴾ ښی جزا ده، نو په دیکښ تسلي ده حضور ﷺ ته او تصديق درسات دې، حاصل ئی دادې چه داقرآن د الله تعالی د طرفه دې، کچرته دا حضور ﷺ د خان نه جوړ کړې وې او په الله تعالی باندې ئی افتراې کړې وې. نو الله تعالی به ئی په زړه مهر لگولی وې نو په زړه کښ به ئی مضمون دقرآن نه وې راغلي اونه به ئی په ژبه الفاظ دقرآن راغلي وې، کفوله تعالی ولو لقول علينا بعض الاوليل لاجلنا منه باليمين قتادة راجعاً إليه ﴿وَيَحْيِي عَلَى قَلْبِكَ﴾ معنی: بطبع علی قلبک لیسبک القرآن، سره کوي (شربیني) یعنی داقرآن به درنه هیر کړی، کفوله تعالی: ولئن

ننّا لنذهبنّ بالذی او حینالیک (اسراء).

﴿وَمَعَ اللَّهِ الْكَيْلَ﴾ داجمله مستانفه ده، پدې کښ تاکیددې د مفهوم سابق، چه حضور ﷺ افتراء نه ده کړې، ځکه چه عادت د الله تعالی داسې جاری دې چه ابطال د باطل او احقاق د حق کوي نو کچرته د قرآن باطل او افتراء وې، نو دابه ئی هم محو کړې وؤ.

نیمح مرفوع دې او مجزوم نه دې چه عطف شی په ﴿يَخْتَرُ عَنْ قَلْبِكَ﴾ باندې، چونکه «او د التقا- ساکنینو پوجه لفظاً ساقط شويدي، نوبتغايه کتابت کښ هم ساقط شويدي روح المعانی، کما فی قوله تعالی: ویدع الانسان بالشر (اسراء: ۱۱)، سندع الزبانية (العلق: ۱۸).

حضرت شاه صاحب رحمة الله علیه د ﴿وَمَعَ اللَّهِ الْكَيْلَ﴾ عطف په ﴿يَخْتَرُ عَنْ قَلْبِكَ﴾ باندې کوي، چنانچه هغوی آیت تفسیر داسی کوي: الله تعالی ولی پخپل خان باندې افتراء پریدی «فَإِنْ يَكُنْ يَخْتَرُ عَنْ قَلْبِكَ» که او غواړي په زړه به ئی مهراولگوي نومضمون به پکښ نه راځي «وَمَعَ اللَّهِ الْكَيْلَ» او که او غواړي نو کفر به محو او ختم کړی بغير د ارسال د رسول نه، لیکن الله تعالی په خپلو کلماتو سره دین ثابتوی، نو پدې وجه نبی ﷺ باندې وحی رالیري ﴿لَنْ يَكُنَّ الْكُفُورُ﴾ چه په سینو کښ څه دی په هغې عالم دې نو په حق او باطل باندې خو بطریق اولی عالم دې.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ يَبْغِيُونَ﴾ د آیت د اولې دعوي سره متعلق دې، چه د صرف د الله تعالی عبادت ځکه کوي چه هغه داسې ذات دې چی د بندگانو توبه قبوله وی اگر چه د شرک نه وی، او د بندگانو په هرحالت باندې عالم دې، نو د عبادت لائق هم صرف هغه دې.

توبه دیته وائی چه د صادر شوی معصیت نه رجوع او کړی او د ندامت اظهار او کړی او د آند د پاره د نه کولو عزم وی، کچرته دامعصیت د حقوق العباد سره متعلق وی، نو که صاحب حق ژوندې وی نو ورته دې واپس کړی، یا دې ورباندې معاف کړی، او که ژوندې نه وی نو ورثه ته ئی حواله کړی، او که ورثه نه وی موجود نو بیت المال ته دې ورکړی، کچرته افسر امانت دار او پرهیزگار وی، ورنه هغه مال دی د صاحب حق طرف نه صدقه کړی او دغا او استغفار دې ورته کوي (روح) نو ددې نه معلومه شوه چه محض، توبه، توبه وئیل او معصیت نه بریخودل توبه نه ده بلکه مذاق او استهزاء ده.

تفاسیرو یوه قصه ذکر کړې ده چه یو اعرابی مسجد نبوی ﷺ ته راغې او په جلدئ جلدئ سره ئی، استغفر الله، استغفر الله، او وئیل نو حضرت علی ﷺ رااوغوښتل او وورته ئی او وئیل چه

دَاسْتِغْفَارِدا طریقه نه ده، دا خودَ منافقانو توبه ده، نوهغه ورته عرض اوکړو چه ماته صحیح طریقه اوبښایه، نو حضرت علی علیه السلام او فرمایل: چه دَریشتنی توبی دپاره شپږ (۶) شرطونه دی: یواغرابی زر زروئیل: اللَّهُمَّ اِنِّیْ اَسْتَغْفِرُکَ وَاَتُوبُ اِلَیْکَ. نو حضرت علی علیه السلام ورته او فرمائیل: داسی زر زرتوبه اوباسل دَکاډیینو توبه ده، هغه ورته عرض اوکړو، صحیح توبه څنگه وی، ده ورته او فرمائیل: چه په هغی کښ شپږ (۶) خبرې وی:

(۱) تیرشوی گناهونوباندی ندامت

(۲) چه کوم فرائض واجبات درنه پاتی وی دَهغی اعاده

(۳) دَبل چامال واپس کول

(۴) معاف کول دَ تکلیف

(۵) عزم کول په عدم عودباندی

(۶) اودا چه ته به ویلی (کمزوری) کړې نفس خپل په طاعة دَالله تعالی کښ ، لکه چه غټ کړې دې په معصیت کښ (کشاف)،

اودیو بزرگ نه چاتپوس اوکړو چه دَتوبی دَقبلیدو څه علامت دې نوهغه او فرمایل چه کله تاته گناه ریا دشی نوحلاوت نه وی بلکه ندامت وی (شریعی).

﴿وَيَسْأَلُ عَنِ النَّاتِئَاتِ﴾ پدیکښ اشاره ده دپته چه بعض گناهونه الله تعالی بغیر دَتوبی نه هم معاف کوی یعنی کله په توبی سره گناه معاف کړی او کله بغیر دَتوبی نه محض په خپل رحمت سره، ﴿وَيَسْأَلُ مَا تَقْتُلُونَ﴾ یعنی په هر خیر او شرباندې عالم دې، نو کله جزاء ورکړی او کله د گناه نه معافی اوکړی.

﴿وَيَسْأَلُ عَنِ الْآيَةِ﴾ دابشارت دنیویه او اخرویه دې. استعجاب او اجاب نیوه معنی ده، او په کلام کښ مضاف مقدر دې، ای و یجب الله دُعَاءَهُمْ اذا دعوا، یعنی الله تعالی دَمؤمنانو دعاگانی قبوله وی کله چی ورته دعا غواړی، او یا عبادتَهُمْ مقدر دې، او يستعجب بمعنی دَئیب سره دې، یعنی الله تعالی مؤمنانوته دَهغوئ په عبادت باندې ثواب ورکوی، ﴿وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾ یعنی دَمطلوب نه ورته زیات ورکوی، اود عبادت دَاجراستحقاق نه زیات اجر ورکوی، ﴿وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ کافرانوته تخويف اخروی دې په بدل دَمؤمنانو کښ داجابت اوتفضل نه.

وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ

او کچرته فراخه کړې وې الله رزق بندگانو خپلو دپاره نو خامخابه سرکشی کړی وی دوی په زمکه کښ، لیکن

يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ۝ وَهُوَ الَّذِي

نازلوی الله رزق په هغه اندازه چه ئی خوښه شی، بیشکه هغه پخپلو بندگانو خبردارې لیدونکې دې، او الله هغه ذات دې

يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ ۚ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ۝

چه نازلوی باران ورستوددې نه چه ناامیده شی، دوی او خوروی رحمت خپل، او الله کارسازدی، ستاینلې شوی دې

﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ﴾ همداسوال مقدر جواب دې چه په ماقبل باندې واردة دې، چه هر کله چه الله ﷻ د مومنانو دعاگانې قبوله وی نو مشاهده ده چه ډیر کرته د رزق د فراخی اود نیاوی مقصد دپاره یومومن دعا کوی لیکن نه قبلیرې؟ حاصل د جواب دادې چه کله کله فراخی د رزق او خواش پوره کیدل د بغاوت اود نافرمانی سبب او گرخی، نو کچرته په یو وخت کښ دانسان دعا په ظاهر کښ قبوله نشی نو پدیکښ د الله ﷻ یو عظیم مصلحت وی، اود روزی ورکولو ی ورسره وعده ده نو د مصلحت مطابق ئی ورته ورکوی.

﴿يُنَزِّلُ الْغَيْثَ﴾ بیان د مصلحت دې، یعنی په یوبل به ظلم شروع کړی، حال د قارون د عبرت دپاره کافی دې، او په حدیث کښ دې: أَخَوْفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مَا يُخْرِجُ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا (مسلم). او په بل روایت کښې دې: لَوْ أَنَّ اللَّهَ مَا الْفَقْرُ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنْ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ يُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ قَبْلَكُمْ فَتَنَّا سُوءًا كَمَا تَنَّا سُوءًا وَلَهْلِكْكُمْ كَمَا أَهْلَكْتَهُمْ بِخَارِي

بعضو د ﴿يُنَزِّلُ الْغَيْثَ﴾ معنی: لتکبر والله! کړیده، یعنی تکبریه او کړی اوتجاوزه او کړی دشان د عبدیت نه. حضرت شفیق ﷺ ددې آیت په تفسیر کښ فرمائی چه که الله ﷻ خپلو بندگانو ته بغیرد کسب نه رزق ورکړی، نو دوی به هرفرصت موندلوسره پخپل مینځ کښ فساد او کړی.

﴿وَلَكِنْ يَنْزِلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ﴾ یعنی د حکمت مطابق چاته او غواړی غنی جوړ کړی او څوک فقیر، په حدیث قدسی کښ دې: إِنَّ مِنْ عِبَادِي مَنْ لَوْ اغْنَيْتُهُ لَافْسَدَ الْغَنَى وَأَنَّ مِنْ عِبَادِي مَنْ لَوْ افْقَرْتُ لَافْسَدَ الْفَقْرُ (ترمذی). ﴿وَلَهُ يَبْذُرُ حَبًّا كَثِيرًا﴾ په پټ او خکاره حالتونو د بندگانو باندې عالم دې نو

د هريود شان مطابق ورته روزی ورکوی.

﴿وَمُؤَاكِلِي الْبُقَايَةِ﴾ د اد اولې دعوي سره متعلق دي، او په توحيد باندې دليل عقلی دي، چه كله خلق د باران نه نا اميده شي او قحط خطره وي، نو صرف الله ﷻ هغه ذات دي چه باران اوورئ او خپل رحمت عام كړي، نو صفاتو د الوهيت مالک صرف هغه دي لهذا صرف د هغه عبادت كوي، غيټ هغه باران ته وائي چه د سوكرې نه پس او ورپري، وسخى الغيټ غيټالانه يعنى الخلق او مطر عام دي.

﴿وَمِنْ مَّا قَنَطُوا﴾ د اقيد د پاره د تذكر د كمال نعمت دي ﴿وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ﴾ دلته تقدير دي، اى اثار رحمة مراد ورنه برکات او منافع د باران دي چه قحط ختم شي، زمكه شنه شي، او په ونو كښ ميوې راشي، وغير ذلك ﴿وَمُؤَاكِلِي الْبُقَايَةِ﴾ علت دي د ما قبل.

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

او بعضي د دلالتو د قدرت د الله نه پيدا كول د اسمانونو او د زمكې دي او هغه چه خواره كړي ني دي پدې دواړو كښ

مِنْ كَذَبَةٍ وَهُوَ عَلَىٰ جَنحِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ۖ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ

هر قسمه جاندار، او الله تعالى په جمع كولو د دوى باندې چه كله او غواړي قادر دي، او هغه چه اورسي تاسو ته څه تكليف

فَمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ۖ وَمَا أَنْتُمْ

نوپه سبب دهغې گناه دي چه كړې وي لاسونو ستاسو او الله معافى كوي د ډيرو گناهونو، اونه ين تاسو

مُعْمَرِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ وَمَا لَكُمْ مِنْ حُوقٍ ۖ اللَّهُ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا تَصْغِرُ ۝

عاجزه كونكى الله لره په زمكه كښ او نشته دي تاسو لره د الله تعالى نه ماسوى هيڅ څوك دوست اونه مددگار،

﴿وَمِنْ مَّا يَدْعُونَ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ د ابل دليل عقلی دي په توحيد، چه د اسمانونو او د زمكې او پدې كښ چه څومره مخلوقات دي د ټولو پيدا كونكى صرف الله تعالى دي، اودادې هم څوك نه گنري چه د دې دوامه مخلوقاتو جمع كول به څنگه كيږي؟ د دوى جمع كول الله تعالى ته ډير آسان دي، په دې ئى قدرت شته دي چه د قيامت په ورځ به ټول يوځاى جمع كړي.

﴿وَمَا يَكُنْ مِنْكُمْ﴾ كه څوك اشكال او كړي چه په اسمانونو كښ څو ملائكه دي نو په هغوى

باندې د «تَكْوُنُ» اطلاق څنگه شويدي؟

جواب دا دي: (۱) چه په **فِيهَا** تغلييا ونيلي شويدي لکه قمرين، ابوين، ومنه قوله تعالى: **يُخْرِجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤَ وَالْمَرْجَانَ**.

(۲) دایه مشتق دي د «دیب» نه، دیب حرکت ته وائی، نوملاندک هم حرکت کوی نوڅکه ورباندې اطلاق اوشو.

وَمَا أَمْسَكْتُمْ مِنْ مُوَيْكُو جواب د یوې شېې دي چه هرکله الله تعالی حمید (خیر محض) دي، نویا خلق ولی په تکلیفونو او مصائبو کښ مبتلا کوی؟ کله قحط وي، بارانونه نه ورپرې، کله بیمارایانې او نور تکلیفونه وي؟ حاصل د جواب دادي چه انسان ته چه تکلیف رسیږي نو دا دهغه د خپلو عملونو نتیجه وی. په **مِنْ مُوَيْكُو** کښ عموم والی د مصیبت ته اشاره ده، مصیبت عام دي ورکې وی که غټ وی، خودگناهونو کفارو گرځی، لکه په روایت کښ دی چه کله د آیت نازل شو نو حضور ﷺ او فرماییل: **وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَأْمَنُ خَشٍ عَوْدٍ وَ لَا اخْتِلَاجٍ عَرَفٍ وَ لَا نَكْبَةٍ حَجَرٍ وَ لَا عَثْرَةٍ قَدِمَ الْآ بَذَنْبٍ وَ مَا يَفْعُوهُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَكْثَرُ رُوحٍ بِحَوَالِهِ ابْنِ الْمُنْذَرِ**.

وَيَتَمَتُّوا عَنْ كَيْبِرٍ کتر نه مراد گناهونو هم کیدشي او انسانان هم ای کتر آمن الذنوب، یا کتر آمن القاس یعنی ډیر گناهونه خواله تعالی هسی معاف کوی،

دا خبره ذهن کښ ساتل پکار دی چه آیت کریمه مخصوص دی عامو گناهگارانو مسلمانانو پوری، ځکه انبیاء کرام چی هغوی ته هم مصائب رسی، لکه حدیث کښ دي، اشد الناس بلاءً الانبياء ثم الامثل فالامثل، نو دا هغوی رفع درجات لپاره وي، او هر چی ماشومان او لیونی دي، نو هغوی هم داخل نه دی پدی خطاب کښ، ځکه چی مکلف نه دي، بعض وائی ماشومانو ته چه کوم تکلیف رسیږي نو د موریلار د رفع درجات سبب گرځی.

حضرت علی عليه السلام فرمائی چه د آیت **«ارحى آية في كتاب الله»** دي، ډیر د طمع والا آیات دي، ځکه چه بعض گناهونو دپاره مصائب کفارو شی، او بعض گناهونه الله تعالی محض په خپل مهربانی سره معاف کړی نو له ما بقی بعد کفارو وغور هېڅ گناه باقی نشو،

فائدة: د بعضو علماؤ په نیز مصائب د گناهونو عقوبت او جزا گرځی پدی شان چی آخرت

کښ به پری عذاب نه ورکولی کیږي، حضور ﷺ ددی آیت په تفسیر کښ حضرت علی علیه السلام ته فرمائی چی ای علی! دنیا کښ تاسوته کوم مرض یا تکلیف ورسی نو دا ستاسو د عمل پوځه وی، او الله ﷻ د دینه میرادی چی په آخره کښ درته دوباره عقوبت درکړی او چی کوم گناه الله ﷻ معاف کړی دنیا کښ نویا ورباندی سزانه ورکوی، ابن کثیر بحواله ابن ابی حاتم او مسند احمد

بعضی وائی مصائب جزانه گرځي ځکه چی دنیا دارالتکلیف دی او که جزایه کښ میلاوه شی نو دارالجزایه شی، نو مصائب به طور امتحان وي.

﴿وَمَا أَشْرَ بِشَرِّهِ فِي الْآزْمِ﴾ یعنی تاسوا الله ﷻ د دینه نشی عاجزه کولی چی مصائب درباندي راولی اگرچه په زمکه کښ هر طرف ته او تختی، دمصیبت نه د بچ کیدو د پاره درې طریقې وی (۱) چه انسان په خپل قوت سره ځان بچ کړی، نو پدې جمله کښ ددې نفی اوشوه (۲) دملگری په ذریعه سره ځان بچ کړی (۳) څوک ئی مدد او کړی نوددې دواړو نفی پدې سره اوشوه چه ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾

وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿١٠﴾ إِنَّ يَسَّأَ يُشْكِنِ

او بعضی د دلاورد قدرت دا الله نه بیړئ دی چلیدونکی په دریاب کښ په شان د غرونو، که چرې او غواړی الله نواو به دروی

الرَّيْحَ فَيُمْطَلِّلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ ﴿١١﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٢﴾

هو انوشی به ولاړې پاتي به مینځ د دریاب کښ، بیشکه پدیکښ خامخا د لائل د توحید دی د هر صبر کونکي شکر کونکي د پاره،

أَوْ يُوقِفُونَّ يَمَّا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كُوزٍ ﴿١٣﴾ وَيَعْلَمَ

یابه هلاکې ئی کړی به سبب د عملونو د دوی او معافي اوکی دیرو ته ، او پوهه شی

الْأَلْفَنَ يُجَاوِلُونَ ﴿١٤﴾ فِي آيَاتِنَا ﴿١٥﴾ مَا لَهُمْ مِنْ قَيْصٍ ﴿١٦﴾

هغه کسان چه جگړې کوی په آیاتونو زموږ کښ، چه نشته دې دوی لره هیڅ ځای دخلاصیدو

﴿وَرَبِّهِمْ الْمَرْكَزَ﴾ د ابل دلیل عقلی دې په توحید او ددې په ضمن کښ تخويف

دنیوی هم دې، یعنی دا دا الله ﷻ د توحید او قدرت دلیل دې چه په سمندرونو کښ د غرونو په شان لوی لوی کشتن د هغه په حکم سره چلیږي، کچرته الله تعالی او غواړی نو هوا به اوږد

دی، نوکشتی به هم اودریبری، یابه هواتیزه کری نوخلق به پکشی دوب شی، مقصود دالله تعالی عظمت اوقدرت، او د خلقو د احتیاج بیان دی، نوپترول یاگیس وغیره چه نن صبا ورباندې جهازونه اوگاری چلیبری داهم الله تعالی پیدا کړیدی اودالله ﷻ په قبضه قدرت کبش دی «الکبر» په اصل کبش الجوارئ دی ی تخفیفاً حذف شویده، اوداصفت د موصوف محذوف دی ای السفن الجوارئ.

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ یعنی پدې مسخر کولو او چلیدلو دکشتو په سمندر کبش ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ ډیری نشانی او دلائل د قدرت اوتوحید دی ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ کنایه ده د مؤمن کامل نه، چونکه سمندري سفر د خطري او د نفع په مینځ مینځ کبش وي، یو طرف دجان هلاکیدو خطره وي، بل طرف ته د نجات امید وي، یو طرف ته د مال دوییدو په صورت کبش د نقصان خطره وي، بلکه طرف د بچ کیدو په صورت د نفع امید وي، نو ځکه د بنده مؤمن دا دوه صفته به طور خاص ذکر شو.

﴿أَوْ يُوقِنُ﴾ ای اهلهن، ایباقي هلاکت ته وائی، او دلته ترینه مراد «اغراق» دی، او دا عطف دی په «یسکن» باندې، یعنی که او غواري په خلقو به تیزه هوا راولي، او ځنې دوب کړي دهغوئ د گناهونو په سبب. ﴿وَيَتَّقِ الْغُرُوبَ﴾ او ځنې بچ کړي په خپل فضل وکرم سره، یعنې د بچ سره دي، مجزوم دي عطف دی په یوبقی باندې.

بعض وائی چه «عف» عطف دی په «یستکبر» باندې، ای وان یسألف عن کثیر، دی صورت کبش به دآیت مطلب داشي که الله تعالی خوڅه شي، نو داخلق به هلاک کړي یا هواگانو اودرولو سره او یا په تیز هواگانو چلو لو سره، او که خوڅه یي شي نو عفو ودرگزر به ترینه اوکړی.

﴿وَسَلَّمَ الْأُولَى﴾ «او» عاطفه دی، یعلم، منصوب دی عطف دی په تعلیل محذوف باندې، ای لیتقم منهم ولیعلم الذین... یعنی الله ﷻ به داکشتی په مینځ ددریاب کبش اودروی یا به نی غرقه کړی ددې لپاره چی انتقام ورنه واخلي، نو مشرکان به بیابوه شی چه مونږ لره دالله تعالی د عذاب نه اوس خلاصی نشته دي، یاتقدیری عبارت داسی دی لیظهر عظیم قدرته تعالی ولیعلم الذین.

فَمَا أُوْرِيْتُمْ . مِّنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ

پس هغه چه تاسوته درکړې شوی دی هرڅیزچه وی نوهغه معمولی نفع دژوند دنیاده، اوهغه څه چه دالله سره وی

خَيْرٌ وَّاٰتٰی لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَلٰی رَّبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۝ وَالَّذِيْنَ

دیرغوره دی اوهمیشه دی دپاره دغه کسانوچه ایمان نی راوړې دي اویه رب خپل باندې اعتمادکوی اوداهغه کسان دی

يَحْتَسِبُوْنَ كَثِيْرَ الْاٰثِمِ وَالْفَوَاحِشِ اِذَا مَا غَضِبُوْا هُمْ يَغْفِرُوْنَ ۝ وَالَّذِيْنَ

چه ځان ساتی دلویو گناهونونه اودې حیاین کارونونه، اوچه کله دوی ته غصه ورشی نودوی بخنه کوی اوهغه کسان

اَسْتَجَابُوْا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۚ وَاٰمَرُوْهُمْ بِشُرٰى بَيْنِهِمْ

چه قبول کړې نی دي حکم درب خپل اویابندی سره مونځونه کوی، اوکار ددوی په مشورې سره وی په مینځ ددوی کس

وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنفِقُوْنَ ۝ وَالَّذِيْنَ اِذَا اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُوْنَ ۝

اودهغې مال نه چه مونږوته ورکړيدي خیرات کوی اوداهغه کسان دی چه کله ورسپړی دوی ته ظلم نودوی صرف بدله اخلی

وَجَزٰٓؤًا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةً مِّمْلٰهَا فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاجْرُهُ عَلٰی اللّٰهِ

اوبدله دبدي بدې ده په شان دهغې، نوڅوک چه عفوه اوکړی اوصلح اوکړي نواجرده په الله ښه دي،

اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِيْنَ ۝ وَلَمَنِ اتَّصَرَ بِعَدٰى ظُلْمِهٖ فَاُولٰٓئِكَ مَا

بیشکه الله ښه نه خوښوی ظالمان، اوهغه څوک چه بدله واخلی ورستو دظلم نه په هغه باندې، نودغه کسان نشته دي

عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيْلٍ ۝ اِنَّمَا السَّبِيْلُ عَلٰی الَّذِيْنَ يَظْلِمُوْنَ النَّاسَ وَ يَخْفُوْنَ

په دوی باندې هیڅ گناه . بلکه، بیشکه گناه په هغه کسانو ده چه ظلم کوی په خلقواو سرکشی کوی

فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝ وَلَمَنْ صَبَرَ وَ غَفَرَ

په ناحقه سره ، دغه خلق دوی دپاره عذاب درناک دي ، او خامخا چا چه صبر اوکړو او معافی نی اوکړه

إِنَّ	ذَلِكَ	لَئِنْ	عَزَمَ	الْأُمُورِ	دِي
یشکه	داد	همت	کارونونه	دې	دې

﴿فَأَلْوَيْتُمْ يَنْ تَحْتَهُ﴾ د تخويف نه ورستو تر غيب دې ايمان او اعمال صالحه ته ﴿فَتَنَّا لَكُمُوهَ الدُّنْيَا﴾ حيات دنيا سره د امتاع لفظ د ذلت او حقارت د پاره دې، يعنى د دنيا چه خومره ساز و سامان دې نو د اديو خور و خوتير و لو اسباب دى چه ناقص او فاني دى، نو د مطلوب او مقصود جوړه و لو قابل نه دى، اونه پدې فخر كول پكار دى، او د دې په مقابل كېن ﴿وَمَا مَنَعَكَ لَوْ كُنْتَ تَالِقًا﴾ ايمان او د عمل صالح ثواب او جنت او د هغې نعمتونه ابدى او بهتر دى، نو مقصود او مطلوب نى جوړ كړئ چه دابه هغه چاته ملا ويري چه د ايو خو صفات پكېن موجود دى:

﴿وَالَّذِينَ كَانُوا يُخْبِرُونَ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ اول صفت دې چه شرک نه كوى صرف به الله تعالى ايمان را وړى.

﴿وَكُلَّ نَفْسٍ بِرَبِّكَ﴾ دويم صفت دې، چې په هر كار او حال كېن په خپل رب بهر و سه كوى بل چاته حاجت روا او كار ساز نه وائى

﴿وَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ فَكْهَرُ الْإِيمَةِ﴾ دويم صفت دې، يعنى د كبيره گناهونو او د بى حيايى كارونونه ځان بچ ساتى، كبيره هغه دى چې وعيد پرې راغلې وى ياهغه چې حد پرې واجب وي، د كبيره گناهونو تفصيل په سورة نساء كېن بيان شويدي هلته نى ملاحظه كړئ، چاويلي دى چه ﴿فَكْهَرُ الْإِيمَةِ﴾ نه مراد اعتقادى گناهونه دى چه د قوت نظريه سره تعلق ساتى، او فواحش نه مراد هغه گناهونه دى چه د قوت شهوانيه سره تعلق ساتى او د هغې د بى اعتدالى نه پيدا كېږئ، او په ﴿وَلَكُلَا مَا حُيِّنَا لَهُمْ يَتَّوْنُونَ﴾ كېن هغه مراد دى چه قوت غضبيه سره تعلق ساتى ﴿مَّم﴾ مبتدأ دى او ﴿يَتَّوْنُونَ﴾ نې خبر دې، او دا مخلوق صفت دې، چه كله دوى په غصه كېن شى نو معافى كوى، دا مطلب نه دې چه غصه ورته نه ورځي، ځكه غصه په خپل موقع او محل كېن نه راتلل دليل د حلم او د عفوې نه دې، بلكه دليل د جبن دې، بلكه مطلب دادې چه كله بې محله غصه ورځي نو په مقتضائى عمل نه كوى بلكه خپل طبيعت په قابو كېن كړى.

﴿وَالَّذِينَ كَانُوا يُخْبِرُونَ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ پنځم صفت دې، استجابت نه مراد دادې چه د الله تعالى د طرف نه ورته كوم حكم او شى نو د صميم القلب نه هغې ته منقاد او تابع داروى

﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ شپرم صفت دې، یعنی دمنوخ پابندی کوی، په احکاماتو کښې ټولونه اهم حکم دمنوخ دې نوڅکه ئی مستقل ذکر کړو

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ اووم صفت دې، یعنی ددوی کارونه پخپل مابین کښې په مشورې سره وی، شوری مصدر دې مبالغه حمل شوی دې، یا تقدیر د عبارت دوشوری دې، مشوره کول په دینی یادنیاوې کار کښې سنت نبوی ﷺ دې او الله ﷻ ته محبوب عمل دې، دټولونه لوی اهمیت ئی ددې نه ظاهر دې چه دمنوخ، او ذکوة سره ئی ذکر کړو.

﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ اقم صفت دې، یعنی دڅیر په کارونو کښې اتفاق کوی، پدیکښ ذکوة، واجب او نفلی صدقات ټول شامل دی

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْآيَاتِ﴾ دا فهم صفت دې، یعنی چه کله په دوی باندې څوک ظلم او کړی نودوی په بدله اغستلو کښې تجاوز او زیاتې نه کوی، بلکه صرف بدله اخلی اودا مطلب نه دې چه بدله اخلی او عفونه کوی، ځکه چه بیابه ددې صفت او د عفود صفت په مابین کښې منافات راشی، چا ویلی دی چه عفوه معافی کول او بدله اخستل دواړه په خپل خپل موقع کښې محمود دی، نو عاجز او هغه کس ته چه دجرم معترف وی عفوه کول محمود دی، او هغه کس چه په خپل جرم اصرار کونکې وی، یا ددین اهانت وی نو بدله اخستل محمود دی، خوداهم بقدر جرم ځکه چه ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ یعنی دسیته جزاء دهغی برابر سیته کول دی، په جزاء دسیته باندې اطلاق دسیته مشاکله شوی دې ورنه جزاء بدله اخستل، سیته نه وی حقیقه. ﴿كَمَثَلِ غَمَامٍ﴾ یعنی دبدلې اغستلو اجازت شته دې لیکن معاف کول زیات بهتر دی، نو څوک عفو او کړی او اصلاح روالی، نو اجر ئی د الله ﷻ په ذمه باندې دې، ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْغَلِيظُ﴾ ای المتجاوزین الحد فی الانتقام (روح المعانی).

﴿وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِن شَيْءٍ﴾ دادمخنی آیت دمضمون تنویر دې، یعنی که مظلوم دظالم نه بدله اخلی نو په هغه څه عقاب او ملامتی نشته دې ﴿غَلِيظٌ﴾ مصدر مبنی للمفعول دې ای بعدما ظلم، ﴿إِنَّمَا إِلَهُ الْإِنسَانِ﴾ بلکه عقاب او ملامتی په هغه خلقوده چه ظلم کوی، یا ابتدا ظلم کونکی وی یا په بدله اغستلو کښې حد استحقاق نه تجاوز کوی او تکبر کونکی اوفساد کونکی

﴿وَكُنْ صَبِرًا وَتَقَرَّرْ﴾ پدیدکنش دصبر اود عفو د دوباره ترغیب دی. داهتمام شان دوجه نه ﴿كَيْنَ عَزَّوَالَهُ﴾ اضافت دصفت دی موصوف ته اومصدر به معنی دمفعول سره دی، ای الامور المعزومه علیها، یعنی صبر دهغه امورونه دی چه دهغی پوخ قصد کول پکار دی، صبر تلخ است ولیکن بر شیرین دارد.

وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ ۖ وَتَرَى الظَّالِمِينَ

اوهغه خوک چه گمراه نی کړی الله نونیشته دی هغه لره هیڅ دوست ورستو دالله نه، اووینی به ته ظالمانو لره،

لَنَا رَأَوْا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ ۚ وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا

هرکله چه اووینی دوی عذاب وائی به آیاشته دی دواپس څه لاره، اووینی به ته دوی چه پیش کولې به شی جهنم باندی

الْخُسُفِ مِنَ النَّارِ يَنْظُرُونَ مِنْ ظَرْفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ

سرونه به نی خکته کړی وی دوجه دذلت نه، گوری به جهنم ته په پټ نظر کولو سره، اووائی به هغه کسان

أَمَنُوا إِنَّ الْخُسُفَيْنِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ

چه ایمان نی راوړې دی چه بیشکه تاوانیان هغه کسان دی چه تاوان کښ نی اچولی دی خپل ځانونه، اوبال بیج خپل،

يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ ۚ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءَ

به ورځ دقیامت، خبردار! بیشکه ظالمان کافران به په عذاب همیشه کښ وی، اونه به وی دوی دپاره هیڅ مددگاران

يَنْصُرُوهُمْ مِنْ حُورٍ ۚ اللَّهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ۚ

چه مددنی وکړی ماسوا دالله نه، اوهغه خوک چه گمراه نی کړی الله نونیشته دی هغه لره هیڅ لار دهدایت.

﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ﴾ د اددویمې دعوی ومانفرقوا الامن بعد..... سره متعلق دی، چه هر هغه کس چه

ضد او عناد وچه نه نی الله تعالی گمراه کړی، اود باغیانو تحریفات او گوری، او په شرک کښ

مبتلا شی، نو بیا هغه ته خوک هدایت نشی ورکولې ﴿يَا أَيُّهَا﴾ ضمیر الله ته راجع دی په

حذف دمضاف سره ای من بعد خذلان الله، یاراجع دی ضلال ته ﴿وَرَى الظَّالِمِينَ﴾ تخویف اخروی دی، ﴿ظَالِمِينَ﴾ مراد کافران دی، لقوله تعالیٰ «والکافرون هم الظالمون»، او تلمایه معنی دَحْنِ سره دی ای حین یرون العذاب، مرادورنه یاوخت دمرگ دی یا جهنم دی. یعنی کافران چه دَعَاب مشاهده او کرمی نوییابه درخواست کوی چه آیادنیاته دواپس کیدلوخه لاره او ذریعه شته دی چه مونږ لار شو او نیک عمل او کرو.

﴿مَنْ سَبَّه﴾ من سببیه دی، ای بسبب الذل یعنی دذلت دوجه به نی سرونه خکته کرمی وی، ﴿طَرَفَ عِزٍّ﴾ نه مراد پټ نظراو په غلا غلا کتل دی، یعنی دوی به جهنم ته ښکاره او پوځ نظر نشی کولی دوجه دهیت اورعب نه، من پمعنی دَبَاء سره دی ای بطرف خفی.

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا لِلْآخِرَةِ﴾ یعنی مؤمنان به او وائی چه په دنیا کښ دوی مونږه بی وقوفه او په خسارې کښ مبتلا گنږلو، لیکن نن معلومه شوه چه دراصل په خساره کښ هغه دی چه په آخرت کښ په خساره کښ دی ﴿غَيْرُوا أَنْفُسَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ په شرک، معاصیو سره نی خان په خساره کښ کرو، ﴿وَأُولَئِكَ﴾ خساران داهل تابع کول دی دخپل خان په کفراو شرک کښ او دغه شان خپل اهل ددینی تعلیماتونه محرومه کول لوی خساران دی، ﴿وَالَّذِينَ الظَّالِمِينَ﴾ مرادورنه کافران دی په قرینی دما بعد سره چه ﴿إِنَّ عَذَابَ مُّثَوِّمٍ﴾ ای دائم.

﴿وَمَا كُنَّا لَكُمْ مِنْ فَتْنَةٍ﴾ یعنی مشرکانو لره به دجهنم دَعَاب نه هیڅ بچ کونکې نه وی.

إِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ

اومنی حکمونه درب خپل مخکښ ددې نه چه راشی هغه ورځ چه نه وی ممکن دفعې واپس کیدل، دالله عَزَّوَجَلَّ،

مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَأٍ تُوَمِّدُونَ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ هَلْفَانِ أَعْرَضُوا

نه به وی تاسولره هیڅ ځای دپناه پدغه ورځ اونه به وی تاسولره هیڅ انکار تافع نوکچرته دوی اعراض کوی

فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا إِلَّا أَلَمَاعٌ وَأَنَا إِفَّا أَتَقْنَا

نونه نی لیلې مونږ ته پدوی باندې دمه وار، ندی ستا په دمه مگر رسول دی، او بی شک مونږه چه کله اوڅکوڅ

الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ

په انسان باندې د خپل طرف نه څه رحمت نودې خوشحاله تکیراو کړې په هغې اوکه ورسپړې دوی ته څه تکلیف

بیا قَلَمْتُ أَيْدِيَهُمْ فَإِنْ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ ﴿٧٠﴾

اېوه د هغې عملونوچه مخکې لېرې دې لاسونو د دوی، نو بيشکه انسان ناشکړه دې

﴿اَتَتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ﴾ هدا هم د دويمې دعوي سره متعلق دې، اود ما قبل ثمره ده او تخويف اخروي هم دې، يعنې کله چه دا ثابت شوه چي توحيد نه خلاف احکامات د باغيانو کارنامه ده او تحريفات دې، نو هغه قابل قبول نشو، لهدذا تاسو ده وحې اتباع او کړې، او توحيد قائل شئ، ورنه داسي ورځ درباندي راوانه ده چه هغي نه واپس کيدل نشته او نه بېج کيدل شته.

﴿اَتَجِيبُوا﴾ پمعنی د اجيبوا سره دې، ای اجيبوه الی مادعاکم الیه من الایمان والطاعة قرطبي يعنی دخپل رب حکم اومنی اوايمان راوړئ ﴿يَوْمَ﴾ نه مراد ياورځ دمرگ ده، ياورځ دقيامت ﴿يَوْمَ﴾ جار ومجرور يا په ﴿يَوْمَ﴾ پورې متعلق دې، ای ان ياتي من الله يوم لا يمكن رده، يابه ﴿لَا مَرَدَ لَهُ﴾ پوري متعلق دې، يعنی داسې ورځ چه الله تعالى به ئی نه واپس کوی، ای لايرده الله تعالى بعدما حکم به ﴿روح المعاني﴾ مصدر دې د انکر، ينکر خلاف قياس، او مراد ترينه انکار نافع، يعنی د داسې انکار گنجائش به نه وي چه فائده ورته ورکړی، اگر چه نفس انکار د دوی ثابت دې چی «والله ربنا ما كنا مشركين»، مجاهد رحمه الله يعنی کړيده چه مالکم من ناصر ينصرکم، يعنی ستاسو امداد والابه څوک نه وي چه ستاسو امداد اوکړی، بعض ئی معنی پتيدل کړيده، يعنی تاسو به د الله ﷻ د عذاب نه نشئ پټي دې.

﴿وَإِنْ أَفْرَضُوا﴾ جز دې مشرکانوته او تسلي ده نبی اکرم ﷺ ته، چې ته د دوی په اعراض مه خفه کيږه، ځکه چې دوی رب نه هم اعراض کوي، باوجود دينه چې هغه ورته مختلف حالاتو بدلولو رابدلولو سره تنبيه کوي. ﴿وَلَا يَأْتِي الْإِنْسَانَ إِلَّا النَّفْسُ أَنَّهُ مِرَّةً﴾ د رزق فراخ والې، صحت عافيت، کثرت د اولادو وغيره، ﴿فَرِحَ بِهَا﴾ ای بطر لاجلها، د تکیرو او د غرو رواظهار کوی، ﴿وَلَهُ شُئْتُمْ﴾ کښ ضمير د جمع راجع شو او حکم په اعتبار د اکثريت دې. ﴿سَيِّئَةٌ﴾ د مال کمی، بيماری، اولاد نه محرومی وغيره ﴿وَإِنْ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ﴾ دیر

ناشکره ، چه په وخت د تکلیف کښ ټول نعمتونه هیر کړي ، او په سبب د تکلیف باندې فکر نه کوي چه دا گناهونو د وجی نه دي .

يٰۤاَيُّهَا مَلِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ يَخْلُقْ مَا يَشَآءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَآءُ

خاص الله لره ده بادشاهی د آسمانونو او د زمکې ، پیدا کوي هغه څه چه اوئی غواړي ، ورکوي چاته ئی چه خوښه شی

اِنَّاۤاَنۡاۤا وَیَهَبُ لِمَنْ يَشَآءُ الذُّكُوۡرَ ۙ اَوْ یُزَوِّجُهُمْ ذُکْرَآۤا وَاُنٰثَآۤا ۙ وَیَجۡعَلُ

صرف لونړه او ورکوي چاته ئی چه خوښه شی صرف خامن ، یا جوړه ورکوي ورته خامن اولونړه «دواړه» او گرځوي

مِّنۡ یَّشَآءُ عَقِیۡمًا ۚ اِنَّهٗ عَلِیۡمٌ قَدِیۡرٌ ۝

چاته ئی چه خوښه شی شنه ، بیشکه الله په هر څه عالم قادر دي

﴿يٰۤاَيُّهَا مَلِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ هدا دليل عقلی دي په توحيد او د اولې دعوي سره متعلق دي ، حاصل ئی دادې چه تمام کائنات کښ تصرف کونکې او مختار صرف الله تعالی دي ، د هر څيز خالق دي ، اولادو ورکول ، نه ورکول ، صرف نارینه اولادو ورکول ، یا صرف جینکښ ورکول یا دواړه ورکول د هغه په مشیت او اختیار کښ دی ، بل چا په اختیار کښ نشته دي ، نولهذا صرف د هغه عبادت کوئ او خپل حاجتونه ورته غواړئ .

﴿يَهَبُ لِمَنْ يَّشَآءُ ذُرِّيَّةً﴾ ترع بالشی مجازاً ته وائی ، نو پدید کښ اشاره ده د یته چه د انسان پیدا کیدل محض په قدرت د الله تعالی سره کیږي ، بل چاته پکښ دخل نشته دي ، په آیت کریمه کښ چه کوم تقسیم د اولادو شوي دي ، نو بعض مفسرینو دا تقسیم په انبیاء و علیهم السلام کښ ذکر کړيدي ، نو ﴿اَنۡتَۤا﴾ بلکه لوط او شعيب علیهما السلام چه صرف جینکښ ئی وې ، نارینه اولاد ئی نه وؤ ، ﴿وَمِمَّنۡ لِّمَنۡ يَّشَآءُ الْاُنۡثٰۤى﴾ بلکه ابراهيم علیهم السلام چه اته (۸) خامن ئی وؤ جینکښ ئی نه وې ، ﴿اَوْ مِّنۡ جُنۡهُمۡ ذُکْرًا وَّاُنۡثَآۤا﴾ بلکه خاتم النبیین ﷺ چه نارینه اولاد لي هم وؤ ، او څلورنی زنانه اولاد وؤ زینب ، ام کلثوم ، رقیه ، فاطمه .

﴿وَمِمَّنۡ لِّمَنۡ يَّشَآءُ عَقِیۡمًا﴾ بلکه حضرت یحیی علیهم السلام او عیسی علیهم السلام چه اولاد ئی نه وؤ ، البته حضرت عیسی علیهم السلام په باره کښ دی چه قرب قیامت ته به را کوژیږي ، واده به کوي ، او اولاد به ئی هم وي ، نو په انبیاء و علیهم السلام کښ تفاوت (چه مفریقین بندگان دي) اختیار الله تعالی سره دي ،

نو د عامو خلقو اختیار خو په طریقه اولی الله تعالی سره دې ﴿لَهُ عِلْمٌ﴾ نو د تقسیم د اولادو په مصلحت او حکمت باندې هم عالم دې ﴿وَبُورٌ﴾ قدرت لرونکې دې په اسبابو د ذکورت او انوثت، نو خپل حکمت او اختیار سره تاسوته اولاد درکوی.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا

اوندی ممکن هېڅ انسان لره داچه خبرې وکړی ده سره الله مگر په وحی یا ورستوږدې نه یا ولیری فرشته

فَيُوحِي بِلَاذِيهِ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ ۝۱۱

نوحی ورته او کړی په اجازت د الله څه څه د الله څه څه خوښه وی، بېشکه الله لوی شان والا، حکمتونه والا دې

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ

او دغه شان وحی کړیده مونږ ته د قرآن په حکم خپل سره نه پیژندلو تا څه څه دې کتاب اونه ایمان

وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا تَهْتَدِي بِهِ مِنَ نَشَاءِ

لیکن مونږ ګرځولې دې د قرآن رنځچه هدایت کوو مونږ دې سره هغه چاته څه زمونږ خوښه شی

مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَآنكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ صِرَاطُ اللَّهِ الَّذِي لَهُ

د بندګانو خپلونه، او بېشکه تهرای پیغمبره، خامخالاره بنای خلقوته لار سمه، لاره دغه الله څه څه په قبضه کښ دی

مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ آلا إِلَىٰ اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ۝

څه څه په اسمانونو کښ دی او څه څه په زمکه کښ دی، خبردارا صرف الله ته ورګرځی ټول کارونه

﴿وَمَا كَا﴾ پسران ځکه الله ځکه د ادلیل نقلی دی په توحید او د دویمې دعوی سره متعلق دې، څه الله تعالی تمامو انبیاءو ته دوحی په ذریعه د توحید حکم کړیدې، نو دې خلاف څه د باغیانو کوم تحریفات دی هغه باطل او مردود دی، په آیت کریمه کښ د وحی درې قسمه بیان شوی دی، مفسرینو دې آیت په تفسیر کښ لیکلی دی څه یهودیانو حضور ﷺ ته او و نیل څه کچرې ته برحق نبی ئی نوته الله تعالی سره بالمشافه خبرې ولی نه کوي اوته ولی الله تعالی نه وینی؟

لکه څرنگه چه حضرت موسى عليه السلام دالله تعالى سره بالمشافه(مخامخ) خبرې کولی، او الله تعالى به نى ليدلو، حضور ﷺ ورته اوفرمايل چه ان موسى لن ينظر اليه (قرطبي، روح وغيره)، يعنى موسى عليه السلام الله تعالى نه دې ليدلې، نو ددې په تائيد کين دا آيت نازل شو ﴿وَكَانَ كُلُّ نَفْسٍ دَامَكَانَ دِبَارِهِ وَى لَکَ مَا کَانَ لَکُمْ اَنْ تَتَّبِعُوا شَجَرَهَا، اَو کله پمعنى دلاينېغى، لايناسب سره وى، دلته نفى د امکان دپاره دې، يعنى دهېخ يوبشر دپاره نه ده ممکنه، چه دالله ﷻ سره کلام اوکړى مگر په ددې درې طريقو کين:

(۱) ﴿لَا وَتَيَّا﴾ همرا د ورته وحى قلبى ده، چه په حالت د بيدارئ کين ورته الهام ويلې کيږي، لکه «واوحي نالى ام موسى» او په حالت د خوب کين ورته «رؤيا صادقه» ويلې کيږي، لکه ابراهيم عليه السلام خپل خوى ته او وييل «انى ارى فى المنام انى اذبحك» يا په حديث کين دى «اول ما بدئ به رسول الله ﷺ من الوحي الرؤيا الصالحة فى النوم».

(۲) ﴿لَوْ رِىَ وَتَيَّا﴾ يعنى پغير د واسطې د فرشتې نه، او دالله تعالى کلام د حجاب نورانى د ورستو نه وى، لکه موسى عليه السلام سره الله تعالى مشافهه کلام نه وؤکړې، بلکه من وراء حجاب وؤ، د حجاب پردي نه مراد حجاب د عظمت او حجاب د نور دې، چه د مشاهدې د تجلياتو نه بشر منع کوى، ذات دالله تعالى محبوب نه دى، بلکه په روايت دمسلم کين دى، حجاب النور لو کشفه لاحرق سجات وجهه ما انتهى اليه بصره من خلقه (حجاب دالله تعالى نور دې، کچرې الله تعالى هغه پرده لرې کړې نو د وجهه كريم انوارات به منتهى نى نظريورې مخلوق اوسوزوى).

حضرت تهانوى رحمه الله فرماني چه دا حجاب څه جسم حائل نه دې، اونه دا حجاب د حق تعالى ذات مخفى کولى شى، بلکه حقيقت د دې بشر ضعف ادراک دې، چه ددې په وجهه د زيارت حق نه حجاب واقع کيږي، چنانچه په جنت کين چه بصارت قوى شى نو هلته به هر جنتى ته زيارت نصيب کيږي (اللهم ارزقنا)، لکه په ديرو صحيح احاديثو کين دې تصريح ده او د ا مذهب د اهل سنت والجماعت دې.

(۳) ﴿لَوْ رِىَ وَتَيَّا﴾ د رسولانه مراد جبرئيل امين عليه السلام دې، يعنى دريم قسم دادې چه په واسطې د فرشتې سره وحى اوشى، دوحى حقيقت او معنى، اقسام اوبعض نوراهم امور ددې تفسير په مقدمه کين په تفصيل سره بيان شويدي هلته نى ملاحظه کړئ.

﴿عَلَّمَ﴾ الله تعالى بلندشان والادې نود علوشان تقاضا داده چه هيڅ بشر ورسره ذهملکامنی طاقت نه لری ﴿حَصَّيْهِ﴾ بنودخپل حکمت اومصلحت په بنيادی دبنندگانودپاره دخپلې همکلامنی طريقې مقرر کړې دې.

﴿وَكُنَّا لَهُ دَلِيلًا﴾ هدا دليل وحی طرف ته اشاره ده، اوده ﴿وَكُنَّا لَهُ مِثْرًا﴾ مشاراليه مذکوره درې طريقې دی، يعنی لکه څرنگه چه مونږه تير شوی تاموانبياؤته په دغه طريقوسره وحی کوله، نودغه شان تاته هم کوؤ ﴿وَمَا هُوَ بِمُرَادٍ تَوْحِيدٍ﴾ قرآن دې، قرآن ته روح ځکه اوويلې شوچه په دې سره دزړونوحیات ابدی راځی، لکه په روح سره چه حیات دبدن راځی، وسماه روحالله يفيدهالحياة من موت الجهل او الکفر (کبير) ياورنه مرادنبوت دې ياورنه جبرئيل عليه السلام مراددی او ﴿وَأَنزَلْنَا﴾ بمعنی دارسلنا دې.

﴿مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ﴾ هدا ما قبل دپاره علت دې اوتکمیل دې چه ديهوديانو مطالبه او سوال (کوم چه ذکرشو) محض جاهلان او معاندانه دې، ځکه تاته چه کوم کمالات ميلاؤ دی، نو دا قبل دنبوت نه، نه وو، نه دقرآن علم او واقفيت، اونه دايمان تفصيلات، نوچه تاته نبوت ميلاؤ شو، نو دا کمالات هم درته ميلاؤ شو، نودا واضع دليل دې ستاپه نبوت باندې.

﴿مَا الْكِتَابُ﴾ هدا کتاب نه مراد قرآن دې، ﴿وَلَا الْإِيمَانُ﴾ دمطلق ايمان نفی نه ده، ځکه انبياء کرام عليه السلام قبل دنبوت نه هم دشرک نه معصوم وی، بلکه: (۱) مراد تفصيلات دايمان دی. (۲) بعضی فرمائی چه مراد ايمان نه مجموعه دتصديق، اقرار او اعمالوده، دايمان اطلاق لکه څرنگه چی په مجرد تصديق باندی کيږی، نودغه شان ئی په مجموعه باندی هم کيږی، لکه وماکان الله ليضيع ايمانکم ای صلوئتم الی البیت المقدس (۳) بعضی فرمائی چه کلام په حذف دمضاف سره دی، تقدیر دارنگه دی، دعوة الايمان، يعنی ته نه پوهيدلی چی څنگه به خلق ايمان ته راغواړی. ﴿وَلَكِنْ مَتَلَبْتُمْ﴾ يعني ته بالکل امي وي، کتاب او قرآن دې نه پيژندو، او دايمان تفصيلات دې نه پيژندلو، بلکه الله ﷻ دا کتاب نازل کړو، چې په دې سره خلقو ته هدايت او ايمان توفيق ورکوي، ضمير منصوب په «جعلته» کښې ياراجع دې قرآن ته، يا ايمان ته، يا دواړو ته راجع دی په اعتبار د مقصود واحد سره، لکه پدې قول دالله تعالی کښې والله ورسوله اعلم ان يرضوه يعنی دايمان او قرآن مقصود دا دې،

﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ او ای پیغمبره ته هم ددی په ذریعه خلق صراط مستقیم طرف ته راغواړې، نو ستا په رسالت باندې هیڅ قدحه او اعتراض نشی کیدې، صراط مستقیم ته مراد دین اسلام دی، ددی اضافت الله تعالی خپل طرف ته کړیدې چه ﴿صِرَاطَ اقْوَالِی﴾ نو پدیکېنې ددی عظمت شان طرف ته اشاره ده، چه دا دهغې ذات لاره ده چه دزمکې او اسمان او دتول کائناتو مالک او متصرف او اختیار مند دی، نو دا قبول کړئ چه دنیا او آخرت کښ درته نجات ملاؤشی. ﴿إِنَّا إِلَى اللَّهِ وَنَحْنُ إِلَهُ﴾ پدیکېنې وعده دثواب ده ایمان او هدایت موندونکو ته او زجر دې گمراهانو ته.

رڪوعانها (۷)	سورة حم زُخْرُفِ مَكِّيَّة	آياتها (۸۹)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص به نوم د الله چه بيحده مهريان او ډير رحم کونکي دې شروع کوم		

ترتيبها حسب التسلسل (۴۳) وحسب النزول (۶۳)

سورة زخرف مکی سورة دې، ترتيب قرآنی په لحاظ سره (۴۳) دې او ترتيب نزولی په لحاظ سره (۲۳) دې، د مخکنی سورة نه مورستونازل شويدي.

وېب : «د دې خبرې وضاحت مخکې شويدي چه په حواميم سبعة وکنس هر مابعد حميم د ماقبل حميم باندي د وار د شوی اعتراض جواب وی، پدیکنس د دريم اعتراض او د سوال جواب دې، سوال دا وچه مشرکینو او ويل چه زمونږ معبودان اگر چه حاجت رواندی لکه په مخکنی سورة کنس ئی الوهية باطل شو، بلکه حاجت روا صرف الله تعالی دې، البته مونږ د دوی عبادت خکه کو وچه دوی نازولی اوزوره وردی نوزمونږ شفا رارس به الله تعالی ته کوی، اوزمونږ کارونه به ورباندي کوی، نو پدی سورة کنس ئی جواب اوشو چه ﴿وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن

لُونِهِ الشَّفَعَةَ﴾ آیت (۸۲)، یعنی د الله تعالی په بارگاه کنس هیڅ څوک شفیع قهری نشته دې.

د سورة د مضمینو اجمالی خلاصه:

د سورت مرکزی دعوه توحید او نفی د نائب ده، چه آسمانونو او زمکه کنس صرف یو معبود دی او هغه متصرف اور کار ساز دې. او هغه لره هیڅ څوک نائب نشته نه په صورت د زوی، نه بصورت دلور، اور نه په صورت د سفارشی، د دینه علاوه توحید باندي دلائل عقلیه، نقلیه، او وحی ذکر کیږي، او په خانی په خانی تخویفات، بشارتونه اور زجرونه ذکر کیږي.

تفصیلی خلاصه: ده دی سورت څلور حصی دی.

اوله حصه آیت ۸۱ پوری ده، پدیکنس ترغیب الی التوحید اور ترهیب دې.

دویمه حصه آیت ۹-۵۲ پوری ده، پدیکنس مرکزی مضمون اثبات د توحید رد شرک او نفی د نائب په صورت دلور ده، او په دی کنس دلائل عقلیه او نقلیه ذکر کیږي، اور په مینځ مینځ کنس تخویفات اور زجرونه هم ذکر کیږي.

دریمه حصه آیت ۵۷-۸۵ پوری ده ، پدیکنب نفی دثائب په صورت ده زوې کیرې، اوبیا تخویفات بشارتونه اور زجرونه ذکر کیرې، اود دې حصه کنب دعوه د سورت هم ذکر کیرې، چه هو الذي في السماء اله وفي الارض اله

څلورمه حصه آیت ۸۶-۸۹ پوری ده ، پدیکنب نفی دغائب په صورت د شفیع قهری ده، او دلیل عقلي اور تخویف ذکر کیرې

تمت خلاصة السورة اجمالاً وتفصيلاً

حَمْدٌ	وَالْكِتَابِ	الْمُبِينِ	إِنَّا	جَعَلْنَاهُ	قُرْآنًا
الله ﷻ ښه پوهېږي په معنى ددې، قسم دې په كتاب واضحه، بيشكه مونږ څرځولې دې ده لره قرآن					
عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝ وَإِنَّ فِيْ أُمِّ الْكِتَابِ لَكَيِّتًا لَّعَلَّ					
په عربى ژبه كښ، دپاره ددې چه تاسو پدې پوهه شئ او بيشكه دا قرآن په لوح محفوظ كښ زمونږ سره دې، ډير اوچت دې					
حَكِيمٌ ۝ أَفَتَعْطِرِبْ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ۝					
د حکمتونو نه ډک دې، آيا نو اړه وؤ ستاسو نه قرآن په منع کولو سره د وجه ددې نه چه بين تاسو قوم (حد نه) تجاوز کونکي					
وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَّبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ ۝ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَّبِيٍّ إِلَّا كَاثَرًا فِي					
او ډير ليرلي وؤ مونږه نبيان په مخکښي خلقو کښ، اونه به راتلودوئ ته هيڅ يوني مگردوئ به په هغه پورې					
يَسْتَهْزِئُونَ ۝ فَاَهْلَكْنَاهُمْ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَطَى الْأَوَّلِينَ ۝					
نوبې کولې، نو مونږ هلاک کړى وؤ هغه چه زيات سخت وؤ ددوئ نه په قوت کښ او تير شويدى حالات دا ولنى خلقو.					

﴿حَمْدٌ﴾ د اذم قطعاتو نه دې چه معنى حقيقى او مرادنى الله تعالى ته معلوم دې. ﴿وَالْكِتَابِ﴾
 ﴿الْمُبِينِ﴾ ددې ځاى نه د سورت اوله حصه ذکر کيرې چي پدیکنب توحيد منلو ته ترغيب دې
 چه دا په عربى ژبه کښ واضح کتاب دې او ډير اوچت او عظيم الشان کتاب دې. نو پدى ځان
 پوهه کړئ او دې په احکاماتو باندې عمل او کړئ، واوره په ﴿وَالْكِتَابِ﴾ کښ قسميه دې، او
 مراد د کتاب نه قرآن دې ﴿الْمُبِينِ﴾ صفت دې د ﴿وَالْكِتَابِ﴾ لازمی هم رازى او متعدى هم، نو که
 لازمی شى نو معنى ئى داده چه واضحه او ظاهره دى په عربو باندې ددې معانى، او مشتبه ندی

پدوى باندې، ځكه چه ددوى په مادري ژبه كښې نازل شويدي، او چه متعدى شى نو معنى ئى داده چه ظاهره ونكې او واضحه كونكې دې حق لره دباطل نه، اولارې دهاديت لره، دگمراهي نه.

﴿لَا جَبَلَةٌ قُرْءَاكَ عَرَبِيًّا﴾ جواب قسم دې، او قسم برائى استشهاد دې، يعنى داواضحه قرآن بذات خود پخپل حقانيت باندې گواه دې، آفتاب آمد دليل آفتاب، معتزله وپدې آيت سره استدلال كړيدي چه قرآن مخلوق او حادث دې، ځكه چه دلته ﴿جَبَلَةٌ﴾ او ويلې شو، نو قرآن مجعول شواوهر مجعول حادث او مخلوق وي نو قرآن هم حادث او مخلوق شو، تمام اهل سنت والجماعت، سلف او خلف پدې باندې متفق دى چه دقرآن دوه حيثيتونه دى، يو معنىى چه كلام نفسى ورته ويلې كيږي، نو داصفت دالله تعالى دې، قديم دې، القرآن كلام الله تعالى ليس بمخلوق ومن قال انه مخلوق فقد كفر (شرح عقائد) او دويم تعبيرى حيثيت چه كلام لفظى ورته ويلې كيږي او په صحانفوباندې ليكلې شويدي نو ظاهره ده چه دامخلوق او حادث دې، او په آيت كښن د﴿جَبَلَةٌ﴾ تعلق هم ددې قسم سره دې ﴿قُرْءَاكَ﴾ پمعنى دمقرؤسره مصدر دې، حال دې او ﴿عَرَبِيًّا﴾ ورله صفت مادحه دې. ﴿لَقَدْ كُنْتُمْ قَوْمًا﴾ نزول دقرآن فائده ده. او لعل دتعليل دپاره دې، يعنى دا قرآن ددې دپاره نازل شويدي چه ناسوددې په معانيو او حكمتونو او ددې په حقانيت خان پوهه كړئ.

﴿وَلَقَدْ فِي ذَلِكَ لَكِتَابٍ﴾ دا جمله هم د جواب قسم تحت داخله ده او د قرآن مزيد عظمت شان پكښې بيان دې، او ترغيب دې قرآن منلو ته چې په علم الهي او ملا اعلى كښې ورته دومره لوى د عزت او شرافت والا مقام حاصل دې، نو زمكې والا ته هم پكار ده چې دوى دې هم د دې شرافت او عزت خيال اوساتي او په مضامينو باندې دې ايمان راوړي، ام الكتاب نه مراد لوح محفوظ دې، لوح محفوظ ته ام الكتاب ځكه وائي چه ټول اسماني كتابونه نازليدلو نه مخكښ ديكنس پراته وو او بيا دينه نقل كړې شوى دى، نو گويا داهر كتاب دپاره اصل دې نو دې وجهې نه ورته ام الكتاب اوئيلې شو. اويا ترينه علم الهي ازلي مراد دې يعنى دا كتاب دالله ﷻ په علم كښې له ازل نه اوچت مقام او مرتبې والا دې، ﴿لَقَدْ﴾ بلند او برتر دې ﴿عَرَبِيًّا﴾ (۱) يا پمعنى دذى حكمه (حكمتونه والا) سره دې (۲) يا پمعنى دمحكم سره دې يعنى لفظ

او معنوی اعتبار سره محکم دي. منسوخ ندي په بل کتاب سره (۳) یاصفت بحال متعلقه دي، ای حکیم موله یعنی دا کتاب د حکیم ذات طرف نه نازل دي (۴) پمعنی د حاکم سره،

﴿أَفَتَضِرُّكُمْ إِلَّا تَعِزُّكُمْ فَقَدْ أَزْجَرَدِي وَقَرَّانَ نَهْ أَعْرَاضَ كُونُكُودِيَارَهْ، ذَا الْإِكْزَرَّ نَهْ مَرَادِ قَرَّانَ دِي اُوپه کلام کښن تقدیر دي ای انزال الذکر ﴿مَعِزُّكُمْ﴾ مفعول مطلق من غیر لفظه دي د «نضرب» دپاره، ﴿إِنْ كُنْتُمْ قَوْمًا تُفَرِّقُونَ﴾ لام پکښن مقدر دي ای لان کتم... الخ د دی ایت خو مطلبونه بیان شوي دي:

(۱) دادي چه آيا واره وؤ مونږ ستاسونه قرآن، اود دي نزول بند کړو محض د دي وجه نه چه تاسوپه گناهونو او په شرک کښن ديزيات منهک يئ، استفهام انکاری دي، یعنی مونږ سلسله د انزال نه بنده وؤ که تاسو ورته التفات کوئ يانه کوئ، مفتی شفيع رحمه الله فرمائي چه د دي نه معلومه شوه چه کوم سړي د تبليغ کار کوئ نوهغه دي هر سړي ته دعوت ورکوي، اگر چه فاسق او اعراض کونکي وي، محض د اعراض پوجه تبليغ ترک کول ندي پکار پدي صورت کښن لام مقدره "اجليه" دي.

(۲) او چاويلي دي چه پديکښ وسعت د رحمت الهي ته اشاره ده، یعنی ستاسو د حال او د شان تقاضا خوداده چه تاسو پدي حال پريدو او نزول د قرآن بند کړو چه حتی که د کفر او د ضلالت په حالت کښن مړه شئ او هميشه دپاره په عذاب کښن مبتلا شئ، ليکن د وسعت رحمت د وجه نه مونږ د سلسله د رشد او هدايت نه بنده وؤ، نو که ايمان مو را وړونو لپها ونعمت ورنه حجت خو به درياندې قائم شي، دي صورت کښن لام مقدره دپاره د تعليل دي،

(۳) مجاهد رحمه الله فرمائي چه ﴿إِلَّا تَعِزُّكُمْ﴾ نه مراد عذاب دي، ای انضرب عنکم العذاب ولا نعالیکم علی اسرارکم و کفرکم ﴿قرطبي﴾ یعنی آيا ستاسو د اگمان دي چه مونږ به ستاسونه عذاب واره وؤ او ستاسوپه گناهونو او شرک به عذاب نه درکوؤ.

﴿وَكَمْ أَتَى الْاَیْمَانُ﴾ کم خبر به دپاره د تکثير دي، پديکښ د مقابل مضمون تنویر او تاکيد دي، چه امم سابقه و ته الله تعالی د آرسال د رسولانو سلسله نه وه بنده کړي اگر چه هر نبي پورې استهزاء او تکذيب ئي شوې وؤ، او پديکښ حضور ﷺ ته تسلي هم ده، خکه چه البلیه اذا عمت طابت ﴿فَأَقْصَىٰ تَتَمُّ﴾ تخويف د نبوی دي ضمير د ﴿يَتَمُّ﴾ مشرکين مکه ته راجع دي

چښتا ښه منصوب بڼه برتميزېږي ﴿وَمَعْنَى مَثَلِ الْأَزْلَى﴾ يعنې د عبرت دپاره د مخکني قومونو د تباهي مثالونه موجود دي.

وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ	او که ته تپوس او کړې ددوی نه چې چاپید اکریدی اسمانونه اوزمکې نو خامخایه دوی وای چې پیدا کړی دی دا هغه الله
الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ۝ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا	چې غالب دي عالم دي هغه ذات چې گرځولې ده ستاسو دپاره زمکه بستر او گرځولی دی ستاسو دپاره په هغې کښلارې
لَعَلَّكُمْ يَهْتَدُونَ ۝ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ	دپاره ددې چې تاسولاره معلومه کړئ او هغه ذات چې نازلې کړې دطرفه دآسمان نه اوبعباران په اندازې سره،
فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيِّتًا ۚ كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ۝ وَالَّذِي	نویا ژوندی کړومونږپه هغې سره کلی مړه وچه ځمکه هم دغه شان به تاسو راوباسلې شئ، او هغه ذات چې
خَلَقَ الْأَكْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمُ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ	پیدا کړی نی دی جوړه جوړه ټول مخلوقات او گرځولی نی دی تاسولره دبېرونه په دریابونو کښې او دڅاروونه په وچه،
مَا تَرَكَيْتُمْ ۝ لِيَتَسْتَوْا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ	هغه چې تاسو پرې سوریږئ دپاره د دې چې اوڅیږئ اکیښې تاسو به شاګانو د هغې بیایا د کړئ تاسو نعمت درب خپل
إِنَّا اسْتَوَيْنَا عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا	په هغه وخت کښ چې تاسو برابر کینې په هغې اوواین تاسو پاکي ده دشرکاؤنه، هغه ذات لره چې مسخر کړی نی دی زمونږ دپاره
هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ۝ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ۝	دا، اونه وژمونږدی لره په خپل قابو کښ راوستونکي او بېشکه چې مونږ خپل رب طرف ته خامخاتلونکي یو.

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴿٦﴾

اوگرخولی دی دوی الله ﷻ لره د بندگانودده نه جزء ، بیشکه انسان مشرک یقینا چی ناشکوه دې ینکاره

- ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَكِ وَالْأَرْضَ﴾ دلته نه د سورت دویمه حصه ذکر کیږی، چې پدیکېږی نفي د نائب ده په صورت ولد مؤنث، اوپه دی باندی دلایل دی مشرکینو دا عقیده وه چې ملائک د الله ﷻ لونړه دی. ددې عقیده تحلیل چي اوشی نودرې خبرې ترینه رااوخی:
- (۱) الله ﷻ لره د جزء اثبات
 - (۲) ملائک د الله ﷻ لونړه دی
 - (۳) ملائک مؤنث دی،

الله ﷻ پدی کېږ د دوی عقیدې هر هر جزء مدلل رد کوی. دې خای نه تر وجعلو اله من عباده جزء پورې د اولي عقیدې ذکر او د هغې ده باندې دلایل ذکر کیږی چي الله ﷻ لره جزء ثابتول صحیح ندي، ځکه چه د دینه خو احتیاج لازمېږی، حالانکه د الله ﷻ صمدیت او بې نیازی په مختلفو دلائلو سره ثابت ده او دوی یې خپله هم اعتراف کوی. نو دا اول لیل عقلی دې په توحید او په نفي د جزء او نائب علی سبیل الاعتراف من الخصم چې دا مشرکین د الله ﷻ خالقیت هم قائل دی، دهغه اقتدار هم معترف دی، په هر څه باندې د هغه علم منی نو بیا څرنگه ورله جزء ثابتوی، دا خو د دی صفاتو منافي دي. نوپدې آیت کېږ پدغه اعتراف استدلال دي، چه په پیدا کولو دکائناتو کېږ هغه یکتا دې نوپه تصرف او اختیار کېږ هم د هغه سره څوک شریک نشته دي، حاجت روا، مشکل کشا، د سجدې مستحق هم صرف هغه دي.

﴿أَلَمْ يَجْعَلْ لَكُمْ الْآرَضَ مَهْكًا﴾ د دویم دلیل عقلی دي او په اول دلیل عقلی علی سبیل التنویر ذکر کیږی، یعنی کله چه تاسو الله ﷻ خالق او قادر منی نو دا صفات به هم منی ځکه چي دا د هغې مظاهره دی، چه الله تعالی هغه ذات دي چه ستاسو د پاره ئی زمکه فرش کرخولی ده چه تاسوته پکېږ آرام راحت کول، مکانات جوړه ول، کرونده کول وغیره اسان دی، اوپدې زمکه کېږ ئی لارې جوړې کړیدی چه د هغې په وجه تاسو تجارتی وغیره مقاصدو د پاره سفر کولې شی ﴿فَلَمَّا كَمَتْ هُمْ لَحْمٌ﴾ ای لکي قتلوا بسلوکی الی مقاصدکم، یا معنی داده چه تاسو په دې انعاماتو کېږ فکراو کړئ او هدایت درته ملاؤشی د توحید، چه هغه مقصد اصلی دې روح المعانی.

﴿وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَّا السَّكَّةَ مَا هُوَ إِلَّا رُحُومٌ لِّدَلِيلٍ﴾ دا دريم دليل دی او په اول على سبيل التنوير ذکر کيږي، چي الله ﷻ د خالقيت او قدرت يو مظهر دهم دې چه آسمان نه په اندازې اوبه راوړه وي، او په هغې سره مړه زمکه ژوندئ کوي او بوتی راخيژوي. ﴿مَّا يَخْلُقُ﴾ يعني نه کم چې فائده ئي نه وي او نه زيات چې طوفان نوح شکل اختيار کړي ﴿كَذَلِكَ نُخْرِجُكَ﴾ په ديکنيې د بعث بعد الموت بيان دې چې لکه څنگه الله ﷻ آسمان نه باران وروي او هغې په وچه زمکه ژوندئ شي او وچ بوتې را زرغون شي نو دغه شان به تاسو هم قيامت په ورځ راژوندي کړي او راپاسوي ،
 ﴿وَالَّذِي خَلَقَ الْأَنفُسَ﴾ دا څلورم دليل دې او په اول على سبيل التنوير ذکر کيږي ، چه دالله ﷻ د خالقيت او قدرت يو مظهر دا دې چې د مخلوقاتو مختلف اقسام و انواع ئي پيدا کړيدي، تاسو زميني (زمکي) او بحري سفر دپاره ئي سورئې مهيا کړي او تاسو ته يي مسخر کړيدي. «الْأَنفُسَ» مراد دازواج نه (۱) اصناف او اقسام د مخلوقاتو دی يعنی الله ﷻ هغه ذات دې چه د تمامو اقسامو د مخلوقاتو خالق دې، فالزوج منها معنى الصف لا بمعناه المشهور (روح) (۲) يا ورنه مراد دا دې چه هرڅيزئى جوړه جوړه پيدا کړيدې، د مذكر مؤنث سلسله ئي په نباتاتو، حيواناتو کښ هم گرځولې ده (۳) بعض محققين وائى چه مراد ورنه ديويل مقابل څيزونه دي، لکه شپه ورځ، آسمان زمکه، مشرق مغرب، وغير ذلک، نو دهرڅيز جوړه او مقابل موجود دې صرف ذات ذواجب الوجود فرد مطلق دې منزله دې دتمامو صفاتو د مخلوق نه (کبير وغيره).

﴿سَمَّا لَكَ لَكْرَيْنِ فَلَا تَكُنِ مِنَ الْغَاثِ وَالْآثِرِ﴾ من بيانیه دې او دايان مقدم دې او ﴿مَّا زَكَّيْنَهُ﴾ مبين مؤخر دې، يعنی الله ﷻ هغه ذات دې چه ستاسو د رکوب دپاره ئي په دريا بونو کښ بيرئ او په وچه کښ خاړوی پيدا کړيدی

﴿لَا تَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ﴾ اغراض د سوارليو و بيانيرې ، دا اول غرض دې ، استواء په معني د استقرار او اعتلاء سره دې ، اي: لتستقروا يابمعنى دلتعلوا سره دې او په ﴿عَلَى ظُهُورِهِ﴾ کښ واحد ضمير راجع ما ته دې چې هغې مصداق انعام او او فلک دواړه دي ،

﴿ثُمَّ تَلَكُّوْا فِيَمَآةٍ نَّوْمِكُمْ﴾ دويم غرض دې ، چې هغه زړه کښې د الله شکر دې او د هغه په وحدانيت ايمان او د جز او نائب نه هغه منزله کنترول دي ﴿وَقَرُّوْا لِحُبْلَى الْوَدَى سَكْرَتَا﴾ دا دريم غرض دې چې چې هغه په ژبه د الله ﷻ شکر ادا کول او ظاهر اعتبار سره هم هغه ته تسليم

کیدل دی، او تکبر او شرکشی نه کول دي «مُفْرِئٌ» پمعنی دَمَطِيقِین دې، یعنی کچرته الله ﷻ دا ځناور زموږ د پاره نه وې تابع کړې نومونږته د هغوی قایر کول او په هغې سوارلی کول مشکل وؤ.

داخبره په نن صبا مشیني سورلو باندې هم صادق کيږي ځکه کچرته الله ﷻ ددې موادنه وې پیدا کړې یانې انسانی دماغوته ددې د جوړه ولو، چلولو طاقت نه وې ورکړې نو هیڅ څوک پدې قادر نه وؤ،

﴿وَلَمَّا لَمْ يَنْصَلُوا إِلَيْهِمْ كَانُوا بِهِ كَبِرًا﴾ یعنی د رکوب په وخت کښ تکبر یا فخرمه کوي په خپلو گادو باندې بلکه ددې دنیا په سفر سره د آخرت سفر ریا د کړي.

د دې آیت مخکنی سره آیت سره مناسبت دا دې چه سوارلی د الله ﷻ اگر چه لوني نعمت دې خو بیا هم یو سبب د هلاکت دې، څومره خلک وی چه د خپل انجام نه نا خبره سفر شروع کړي، خولار کښ حادثی د وجهی نه مرگ سره مخامخ شي، نو ددې وجهی نه الله ﷻ ورسره دا آیت ذکر کړي وچه هلاکت پدې اسبابو مینځ کښ انسان غافله پاتې نشي، او خپل مرگ او ورځ د جزاء ورته مستحضر وي.

فائدة: په ځناور یا په گادی کښ د سوریډلو په وخت کښ ددې د عا اهتمام پکار دي، د حضور ﷺ نه په متعدد دورو ایا تو کښ منقول دی چه حضور ﷺ به په سورلی باندې د کیناستلو په وخت کښ دغه دعا وئیل، او د سوریډلو مستحبه طریقه هغه ده چه د حضرت علی ؓ نه منقوله ده چه دده په خدمت کښ د سورلی د پاره یو ځناور راوستلې شو کله ئی چه په رکاب کښ خپه کیځودله نو (بسم الله) ئی او بله، بیا چه کله سور شولونو الحمد لله ئی او وې، او بیانی دغه مذکوره دعا او وئیل، بیانی درې ځله الحمد لله، او درې ځله الله اکبر اوې، بیانی دادعا وئیل، سبحانک انی ظلمت نفسی لا اغفر لی الله لا یغفر الذنوب الا انت، بیانی او خاندل، چاورته عرض او کړو چه امیر المومنین تاسو لې او خاندل، او ئی فرمایل: چه حضور ﷺ هم داسې کړي وؤ څنگه چه ما او کړل، د حضور ﷺ په خدمت کښ عرض او کړې شو چه یار رسول الله اتاسو په کومه خبره او خاندل؟ نو او ئی فرمایل چه الله ﷻ پدې خوشحاله کيږي چه بنده زب اغفر لی وائی او الله تعالی فرمائی چه ځمابنده ته معلومه ده چه ځمانه علاوه بل څوک بخنه کونکې نشته دې (روح بحواله ابو داؤد، ترمذی).

﴿وَجَعَلُوا اللَّهَ يَنْ يَكَاوُ وَجَزًا﴾ داد مشركانو دمکې عقيدې بيان دې او شکوه ده ورنه چې د خپل اعتراف باوجود الله ﷻ لره ولد اوانائب ثابتوي ﴿يَنْ يَكَاوُ﴾ ښه مراد فرشتې دي ﴿وَجَزًا﴾ (۱) ای ولدا، یعنی دوی فرشتوته بنات الله (دالله لونه) وائی، دولدنه تعبیر په جزء سره او شو پدیکېن ددوی ددې باطلې عقیدې عقلی تردیده اشاره ده، چه دهغې خلاصه داده چه کچرته الله ﷻ لره اولاد وې نوهغه به ئی جزوی ځکه چه ولد جزوی دوالدنه کفوله سلام: فاطمة بضعة منی اوهرکل جزء ته محتاج وی په وجود خپل کښ. نومعاذالله دالازمه شوه چه الله تعالی هم محتاج دې، حالانکه داخوبار بارتابته شویده چه الله تعالی صمداوبې نیازه ذات دې دهرقسمه احتیاج نه میرادې.

(۲) قتاده رحمه الله د﴿وَجَزًا﴾ معنی کوی ای عدلاً، یعنی دوی الله ﷻ سره شریکان اومعبدان گرځوی (۳) بعض ورنه دذندلغیرالله هغه ځناورمراد کړیدی چه دهغې یوه حصه به مشرکانو د الله ﷻ په نوم اویوه حصه دبتانوپه نوم مقرر کړې وه، ددې ذکر په سورة انعام: وجعلوا لله مآذرا من الحوت والانعام نصيباً آیت (۱۳۶) کښ تیر شویدي، ﴿هَٰذَا الْاِسْتِ﴾ مراد ورنه انسان مشرک دې ﴿لَکُمُ شَيْءٌ﴾ ښکاره ناشکره دې اوداواضحه ده ځکه چه نسبت د ولد الله تعالی ته کفر دې اواصل ناشکری کفر کول دی.

أَمْ اتَّخَذَ جَمًا يَخْلُقُ بَلَدًا وَأَصْفَكُمْ بِالْبَلَدِ ۝ وَإِنَّا
آيانیولی دی الله ﷻ دهغې مخلوق نه چه پیدا کړی ئی دی لونه اوغوره کړی یې ئی تاسوپه ځامنوسره. احوال داچه کله
بُقِرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ظَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَقَلًا كُلَّ وَجْهَهُ مُسْوًى
څرور کړیسی یو ددوی ته په پیدا کیدل دهغه څیزوون چه گرځولی ئی دې الله ﷻ لره مشابه نواوگرځی مغ دده تک تور
وَهُوَ كَظِيمٌ ۝ أَوَمَنْ يُنَشِّئُ فِي الْحَيَاةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ۝
او دې دک وی دغصې نه، آیا هغه څوک چه لویولی ش په زیوراتو کښ او هغه په گفتگو کښ نشی ښکاره کولې خپل مقصد،
وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبُدُ الرَّحْمَنِ انَاثًا شَاهِدُوا خَلْقَهُمْ
اوگرځولی دی کافرانو هغه فرشتې چه هغوی بند گانې درحمن دی ښځې، آیا حاضر ورو دوی په وخت دپیدائش دهغوی کښ،

سُكُوتُ	شَهَادَتُهُمْ	وَيُسَلُّونَ	⑤
خامخاليكلي	کبرى	گوامی	دَدَوِی
		اوتپوس	به
		ورنه	کبرى

﴿ اِبْرَاحِمَ وَمَا يُخَلِّقُ بَنَاتُكُمْ ﴾ دَدِی خائی نه دهغوی د عقیدي دویم جزء رد دې، چي ملائک دالله پورته دی. استفهام انکاری دې دپاره دتوییح، پدیکښ د مشرکانوپه جهالت او په پوندوالی د عقل باندی تعجب دې، چه الله ﷻ طرف ته ئی دداسې څیز نسبت کړیدی چه پخپله ئی هم دوی حقیر ه اودلیل ه گنړی، ﴿وَأَمْسَكْنَاهُ فِي يَدِیْنَاهُ وَأَعْطَفَ دې په اِتَّخَذَ باندې، پدیکښ هم تعجب دې ددوی په حال باندې، یعنی الله ﷻ چه خالق دې د مخلوقاتو، نو پخپلو مخلوقاتو کښ ئی دخپل خان دپاره، احسن الصنفین، اوستاسودپاره ئی "الفضل" منتخب کړیدی نو دا دې مگرېبې انتها جهل او حماقة دې.

﴿ وَإِنَّا بَنَيْنَاكَ فِطْرًا سَوِيًّا ﴾ پدیکښ دماقبل مضمون تاکید دې چه دالونړه ددوی په نزد دومره حقیر ه دی چه کله دوی ته د لوریه پیدائش سره خبر ورکړیسی نورنگ ئی بدل شی دغم پوچه، اود غصې نه دومره ډک شی چه خبرې هم نشی کولې، اود بعض مشرکینوپه باره کښ راخی چه کله به دوی د لور د پیدائش خبرو اوريدلونو دکورنه به اوتختیدو، لکه مفسرینو دلته دیوې بنځې اشعار ذکر کړیدی چه لور ئی شوې وه او خاوند ئی کورته نه راتللو.

شعر:

مالابی حمزة لا یأتینا
یبت فی بیت الذی یلینا
غضبان ان لآ تلد البینا
لیس لنامن امرنا ماشینا
ونحن کالارض لزارعینا
نخرج ما لبدنوره لینا

﴿ یَا مَعْزَرَ لِّلْزَمَنِ ﴾ ای بالجنس الذی جعله للرحمن ﴿مَنْکُمْ﴾ ای شیهه. ددې آیت تفصیلی تشریح په سورة نحل آیت ۵۸، کښ هم تیره شویده،

﴿ أَوَلَمْ یُکَلِّمْهُمُ الْمَلٰٓئِکَةُ قَالَتِ الْمَلَائِکَةُ بَنَاتُ اللَّهِ مُزِدْ قَبَاحَتِ دې، یعنی آیادوی الله ﷻ ته دهغونست کوی چه دهغوی د عقل دکمزورئ نتیجه اواثر ددې چه نشوونائی په زیوراتواوزینت کښ کښی، یعنی توله ورځ پدغه فکر او غم کښ مبتلاوی اود خپل ذاتی معاملاتو صحیح کولو استعداد نه لری.

﴿وَمَنْ لِّصَبَارَةٍ﴾ يعنی د عقل د نقصان او ضعف راني پوځه خپلی دعوی ثابتولو او اقامت هجرت باندې قادر نه وي په خصومت يعنی په بحث او تکرار کښ خپل اصلي مقصد هم نشي بيانولې، قوت استدلال نې ضعیف وي، یا مراد د خصام نه جنگ دې يعنی جنگ او جهاد ته نشي تللې پوځه د تصنف نازک نوداسې ضعیف مخلوق ته بنات الله ویل لوی حماقة دې،

﴿وَمَلَأُوا الصُّلُوحَ الْآيِينَ ثُمَّ يَصُدُّوا الرُّجْمَ﴾ د ادا مشرکینو عقیدې دویم جزء رد دې چه دوی ملائکوته ښځې وائی حالانکه ملائکه لا یوصف بذکوره ولا بانوثة دی، اونه دې مشرکانو سره پخپل دعوی باندې څه دلیل شته دې ځکه چه ذکوره انوثة معلومیږي په مشاهدې سره، نو آیا دوی مشاهده کړیده،

﴿أَتَشْكُرُوا لَكُمْ﴾ ای احضروا خلق الله تعالی، يعنی آیادوی د فرشتو د پیدائش په وخت کښ موجود وو؟ روح المعانی کښ دی چه حضور ﷺ د مشرکانو نه سوال او کړوچه تاسو ته څه معلومه ده چه فرشتې ښځې دی نودوی ورته او وې چه دامونږه دخپلو آباؤنه اوریدلی دی، او مونږ گواهی ورکو وېدې چه دوی دروغ ندی وثیلی، نوالله ﷻ فرمائی ﴿سَمِعْتُمْ﴾ شهادت کړې او «سین» د تاکید د پاره دې، يعنی دوی دا گواهی خامخا ددوی په اعمالنا مو کښ لیکلې کيږي او بیا به د قیامت په ورځ ددوی نه پوځتنه کيږي یا شهادت نه مراد د دوی مشاهدې گواهی ده او بطور وعید ذکر کيږي چه آخرت کښ به د دوی نه دې خبرو تېوس کيږي.

په درمیان کښ ﴿ثُمَّ يَصُدُّوا الرُّجْمَ﴾ د فرشتو مدحه ده چه فرشتې د الله تعالی فرمانبردار، عبادت گزار بندگان دی، اولادندی.

وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذَلِكَ
اورائي دوی کچرته رضایې د الله نونه به وې کړې مونږ عبادت ددې معبودانو، نیشته دوی لره پدغې وینا
مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ۚ أَمْ أَتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ
میخ څه دلیل ندی دوی مگردروغ وائی آیا ورکړې دې مونږ دوی ته څه کتاب مخکښ ددې قرآن نه، نودوی په هغې
مُسْتَمْسِكُونَ ۚ هَبْ أَقَالُوا إِنْ أَتَيْنَاهُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِهِمْ ۚ وَإِنَّا
دلیل نیوونکی دی، بلکه وائی دوی بیشکه مونږه موندلی وو خپل مشران په یودین اوی بیشکه مونږه

عَلَىٰ أُلُوهِهِمْ مَّتَّعْتُونَهُ ۝

په نقش قدم دهغوئې سمه لار موندونکي يو.

﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ الْكِتَابُ مِنَّا لَمَذْكُورُونَ ۚ﴾ دې ځاني نه په شرک باندې د مشرکانو دليل او دهغې جواب ذکر کيږي، دوى به استدلال په مشيت دباري تعالى سره کولو. اوويل به ئې کچرته دالله ﷻ توحيدخوښ وي اوشرک ئې نه وي خوښ نومونږبه شرک نه وي کړې ځکه چه ستاسو هم داعقيده ده چه هرکارپه ارادې دالله ﷻ سره کيږي، نوکه دالله ﷻ اراده وي نومونږبه ئې په زور منع کړې وي او عذاب به ئې راکړې وي نوچه مونږته عذاب نه راکوي نومعلوميږي چه الله ﷻ په شرک رضادي.

﴿مَّا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾ دا جواب دې د مشرکانو د مذکوره قول، حاصل دادې چه ديو فعل جواز يا په دليل عقلی سره ثابتيږي يانقلی سره، ددوى سره پدې مذکوره دعوي باندې نه دليل عقلی شته اونه دليل نقلی، هرچه ده نفی ددليل عقلی نوبه ﴿مَّا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾ کښ ورته اشاره ده، يعنى ددوى سره څه دليل عقلی په اثبات درضادالله ﷻ په شرک ددوى باندې نشته دې، ځکه دوى استدلال په مشيت اوارادې دالله ﷻ سره کوي، حالانکه پدې نه پوهيږي چه په مشيت اوپه رضاکښ فرق دې، مشيت اواراده دالله ﷻ دهرکار سره متعلقه ده، چه دالله تعالى دارادې نه بغير هيڅ کار هم نه کيږي، ليکن رضائي صرف د مأموراتو سره متعلقه ده، ددې وجه نه علماموئى چه معصيت او کفر د بنده، په ارادې دالله ﷻ سره دې ليکن په رضادالله سره ندې، داسې تشریح ددې مضمون په انعام (۱۴۸)، اونحل کښ هم تيره شويده ﴿لَئِنْ هُمْ إِلَّا يَعْزُبُونَ﴾ اي يکذبون روح المعاني.

﴿لَمْ يَكُنْ لَهُم مِّنْ قَبْلِ هَٰذَا مِنَّا وَحْيٌ ۖ﴾ پدېکښ ددليل نقلی نفی ده، په دې قبليه کښ ضمير يا قرآن راجع دې يانبي اکرم ﷺ ته او استفهام انکاری دې، يعنى دوى سره پدې خپلې دعوي باندې څه نقلی دليل دکتب سابقه وهم نشته دې چه دوى په هغې تمسک اوکړي، نودوى سره نه دليل عقلی اونه دليل نقلی شته دې.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَٰؤُلَاءِ ۖ هُمْ يَسْمَعُونَ ۖ﴾ دا د مشرکينو دويم دليل ذکر کيږي په شرک باندې، چې هغه تقليد دې د آباوو، چې زمونږ آباؤ اجداد په شرک باندې قائم روان دي، لهذا مونږ هم هغوي په

نقش قدم دا شرک نشو پريخودلې. ﴿عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ﴾ ای علی دین و طریقه، یعنی مونږه دغه عقیده دخپلوا باونه اخذ کړیده او پدغه دین باندې مونږه هغوی موندلی وؤ یا امة نه مراد جماعت دي، او مطلب دا دي چه زمونږ اباؤو واجداد پدغې اتفاق او اجماع وه.

وَكَلِّمَكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَوْمٍ مِنْ لَدُنْهِ إِلَّا قَالُوا مُتَرَفُّوهُمَا ۝

اوهم دغه شان نه وؤ ليرېلى مونږ مخکې ستنه په هيڅ يوکلى کيږه ونکې پيغمبر مگراوه ويل مشرانو: هغې کلى،

إِنَّا وَجَدْنَاهُمْ عَلَيْهِمْ أَقْبَىٰ عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ ۝

بيشکه مونږه موندلى دي مشران خپل په يو دين باندې، او بيشکه مونږه په نقش قدم دهغوی روان يو. او به ويل پيغمبر،

أَوَلَوْ جَعَلْنَاهُمْ بَاهِلَىٰ يَمَانٍ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ الْمُرْسَلِينَ ۝

آيا لکه راوړې وي ما تاسو ته داسې دين چې هغه زيات په هدايت وي دهغې نه چه موندلى دي تاسو به هغې

إِنَّا قَالُوا إِنَّهُمْ كَافِرُونَ ۝

مشران خپل، او به ويل دوى چه بيشکه مونږه هغه څه چه راليرېلى شوى يې تاسو به هغې سره، انکار کوؤ،

فَالْتَقَيْنَاهُمُ فَإِنْ هُمْ إِلَّا نَارٌ بَرْدًا ۝

نوانتقام واخستو مونږ ددوى نه نواوگوره چه څرنگه وؤ آخرى انجام دتکذيب کونکو.

﴿وَكَلِّمَكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ﴾ هديکېنسى تسلي ده نبي کریم ﷺ ته چې دا وينا مخکې کفاروهم وه، هغوی په هم خپل نبي ته وې: چه مونږ خپل اباؤو واجداد مخالفت نشوکولې او شرک نشوپريخودلې ﴿وَكَلِّمَكَ﴾ بمشار اليه مذکوره وينا د مشرکانو ده ﴿إِنَّا قَالُوا مُتَرَفُّوهُمَا﴾ دڅرغه نه ماخوډ دي نعمة ته وائى ای اهل النعمة «شريينى» مالداره او مشران قوم ورنه مراد دى

﴿فَقُلْ لَّيْسَ بِي حِشْرٌ﴾ داد مشرکينو دليل جواب ذکر کيږى چه اتباع د هدايت او حق ضرورى ده، خواه هغه د اباؤو اجداد طرز عمل خلاف ولى نوى، د حق او هدايت واضح کيدلو نو ورستې هم په باطل باندې قائم پاتې کيدل دا ضد او عناد دي، نور څه ندی ﴿فَقُلْ﴾ کيښ ضمير راجع دي پيغمبر د هرقوم ته ای قال کل لذير لافته «روح» ﴿لَّيْسَ بِي حِشْرٌ﴾ ای انقدون بآياتکم و لو

جنتکم، يعنی هر پيغمبر به خپل قوم ته داوړل چه څه تاسو ته د آباؤ د دين نه زيات صحيح دين پيش کوم نو آيا بيا هم تاسو دخپلو آباؤ گمراه تقليد او اتباع کوي؟ نو قوم به ورته عناداً اوويل چه تاسو په کوم دين راليرلي شوي يئ مونږ هغه دين بالکل نه منو ﴿بِأَمْرِكُمْ مِمَّا رَدَدْتُمْ عَلَيْهِ﴾ **سوال** کيږي چه اهدى صيفه د اسم تفضيل ده، او اسم تفضيل د معنى مصدرى په زيادتې باندې دلالت کوي په نسبت د بل سره. نو دينه لازميرى چه انبياؤو دين اهدى او د مخالفينو دين هدايت وؤ، حالانکه هغه خو سراسر ضلالت دې. **جواب:** دلته اسم تفضيل کښ معنى نسبتى ه لحوظ نده، بلکه دا د دعوت يو انداز دې چي مخاطب ته داسې کلام راوړلې شى، چه هغه ورسره ابتداً نه منتفر نشى او خبرى ته لگ غوږ کيږدى، نو مطلب دلته ترينه دا دې چه تاسو سوچ اوکئ که بالفرض والتقدير څما دين اهدى او تاسو آباؤو دين هدايت وي نو انصاف تقاضه څه ده چې په کوم عمل او کړې شي، چه جانيکه تاسو آباؤو دين سراسر ضلالت دي!!!

﴿كَانَتْ قَمَاتِهِمْ﴾ د اتخوف د نيوى دې او بديکښ ترديد دې د قول د مشرکانو چه ﴿وَقَالُوا لَا تَنْفَعُنَا آلَ اللَّهِ﴾ يعنى د الله د شرک ندې خوښ ځکه ئى مخکى قومونو ته عذابونه ورکړل، نو تاسو هم ورته عبرت حاصل کړئ.

وَأَذِ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبْنَيْهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا
او بيا د کړه هغه وخته چه اووې ابراهيم عليه السلام خپل پلار ته او قوم خپل ته چه بيشکه څه بيزاره يمه دهغو معبودانو نه چه
تَعْبُدُونَ هَ إِلَّا إِلَهِى فَطَرْنِى قَالَ سَمِعْتَنِي هَ وَجَعَلَهَا
تاسونى عبادت کوي مگر د هغه ذات نه چه څه ئى پيدا کړې يم، نو بيشکه هغه ماته يقينا چى هدايت کوى او پرې ئى خوله دغه،
كَلِمَةً بَاطِلَةٍ فِى عَلَيْهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ هَبْ لِي مَتَاعًا هَؤُلَاءِ
کلمه باقى پاتې کيدونکى په خپل اولاد کښ ددې دپاره چه دوى واپس شى د شرک نه، بلکه مانفعه ورکړې ده دوى ته
وَأَبْنَاءَهُمْ حَتَّى جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ هَؤُلَاءِ جَاءَهُمُ الْحَقُّ
او مشرانو پلارانو د دوى ته حقى چه راغې دوى ته حق قرآن، نو حيد، او رسول بيانونکې، او هرکله چه راغې دوى ته حق

قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿٥﴾

اوويل دوى داجادودې، اومونې پدې انكاركوؤ.

﴿وَلَقَدْ قَالَ لِنَبِيِّهِمْ أَيُّكُمْ يَزْعُمُ هَذَا﴾ دد ما قبل سره متعلق دې او توحيد باندې اول دليل نقلی دې، يعني مشرکینو ته ویلې کیږي چه تاسو د آباؤ اتباع او تقلید نعرې وهی نو د ابراهیم علیه السلام اتباع او تقلید او کړئ، هغه تاسو جد اعلی دې، ابراهیم علیه السلام پخپله هم د توحید قائله وو او خپلو اولادته ئی هم د توحید وصیت کړې وو کما فی البقرة، ووصی ابراهیم بنه..... الخ او دا رنگه ئی دخپل گمراه اباؤ اجدادونه او د قوم نه برملا دبیزرائی اعلان کړې وو چه ﴿إِنِّي بَرَكَةٌ مِّنَّا﴾.

فائده: ددې نه دامعلومه شوه چه د اسلام او د دلائل سماویه و په مقابله کښ د آباؤ اجدادو تقلید کول مذموم او شرک او گمراهی ده او د سلف صالحینو لکه شریینی، کبیرو غیره په تفسیرونو، کښ چه ددې آیت لاندې دکوم تقلید دم ذکر دې نومرادر نه هم دغه تقلید دې، لیکن د ائمه مجتهدینو په فتوؤ باندې عمل کول چه د ادله اربعه ونه یعنی چه په استنباط د نصوص باندې مبنی دی، اودغه رنگه دهغوئ تقلید کول چه د موارد نصوص په تخصیص، تعمیم، په احادیثو کښ صحیح، ضعیف پیژندل او په محاوراتو د عربو او دهغوئ په رسم رواج باندې ښه واقف وو، دا تقلید نه مذموم دې اونه پدې باندې د شرک او بدعت حکم جائز دې بلکه دا مقصود او ماجوردې.

﴿إِلَّا الْغُرَىٰ فَكُنْ﴾ استثناء یا متصله ده ځکه چه مشرکانو به د الله ﷻ عبادت هم کولو، او الله ﷻ ته به ئی هم معبود و نیلو، نو مطلب داشو چه څه ستاسو په معبودانو کښ صرف د هغه ذات عبادت کوم چه په حقیقت کښ د عبادت لائق دې، یا استثناء منقطعه ده پمعنی د لکن سره بناء پدې چه د دوی عبادت د الله ﷻ سره شرک نه په حکم د عدم کښ دې. اوس په ﴿مُشْرِكِينَ﴾ کښ د تاکید د پاره دې نه د استقبال د پاره، او یهدین پمعنی د بهشتی علی الهدایه سره دې.

﴿وَسَلَّمَ أَمْرًا لِّقَوْمِهِ﴾ هاضمیر راجع دې کلمات مذکورہ ئی بَرَكَةٌ مِّنَّا تَقْدِيرٌ ته، چه کنایه ده د لاله الا الله نه، اوضمیر د فاعل یاراجع دې ابراهیم علیه السلام ته، یعنی ابراهیم علیه السلام دا کلمه د توحید په خپل اولاد کښ باقی او گرځوله یعنی هغوئ ته ئی ددې توحید وصیت او کړو، کما

مر، ياراجع دې الله ﷻ ته، يعنى الله دا كلمه د توحيد د ابراهيم عليه السلام په ذريت كښ باقى او ساتله چه د پير يغمبران ئى دده په نسل كښ پدې كلمې سره مبعوث كړل ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَىٰ عَبْدِهِ لَمَّا نَجَّىٰ إِبْرَاهِيمَ إِذْ يَبْكُ إِلَىٰ آلِهِ﴾ دا كلمه باقى او ساتله ابراهيم عليه السلام په اولاد كښ، د دى پاره چى دوى شرک نه بچ پاتى شى ﴿يَرْجِعُونَ﴾ اى من الشرک الى التوحيد.

﴿بَلْ مَنَّ اللَّهُ عَلَىٰ عَبْدِهِ لَمَّا نَجَّىٰ إِبْرَاهِيمَ إِذْ يَبْكُ إِلَىٰ آلِهِ﴾ پدې كښ د يو سوال جواب دې، چې هر كله د حضرت ابراهيم عليه السلام په اولاد كښ الله ﷻ توحيد قائم اودائم اوساتلوا الله ﷻ كلمه توحيد د ده اولاد كښ باقى اوساتله، اومقصود ترينه هم داوؤ چه دوى شرک نه بچ شى، نودامشركين مكه خوهم دهغه په اولاد كښ دى نودوى ولې مشرک شول؟ آياد توحيد په باره كښ د دوى په زړونو كښ څه شكوك وشهات پاتې دى؟ نوجواب اوشو چه هيڅ شبه نه ده پاتې بلكه مونږه دوى لره او د دوى اباؤ لره د دنيا په مال متاع سره ملامال كړل نوپه عيش عشرت كښ محوه شول اود توحيد نه منحرف شول، بل دپاره اضراب دى لعلهم يرجعون نه ﴿هَكَذَا﴾ نه مراد اهل مكه دى. ﴿حَقَّ جَهَنَّمُ لَقِي﴾ اى دعوة التوحيد والقرآن، ﴿وَرَجَعُوا إِلَىٰ آلِهِمْ﴾ حضور اكرم ﷺ ورنه مراد دې،

﴿وَلَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَىٰ عَبْدِهِ لَمَّا نَجَّىٰ إِبْرَاهِيمَ إِذْ يَبْكُ إِلَىٰ آلِهِ﴾ پدې كښې د مشركينو ضد وعناد ذكر دې، يعنى كله چه دوى ته قرآن راغې. دپاره ددې چه دوى ددې غفلت دخوب نه رابيدار كړى اوتوحيد طرف ته ئى رهنمائى او كړى نو ﴿قَالُوا هَذَا بَشَرٌ أَفْعَلْهُ عِزًّا وَجَدًّا وَنَحْنُ عُزْبَتٌ﴾ عناد اوضدنى ورسره او كړواوسحراجادونى ورته اووې، او انكار ئى ورنه او كړو.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقُرَيْشَتَيْنِ عَظِيمٍ أَهْمُ يَقْسِيُونَ

اواښ دوى ولې نه دې نازل شوې دا قرآن په يو داسې سړى په دې دؤو كلو كښې چې لوى وي آيادوى تقسيموى

رَحِمَتْ رَبِّكَ أَفْئِدَةٌ قَسْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

رحمت نبوت د رب ستا، مونږ تقسيم كړيدې په مينځ د دوى كښ معيشت د دوى په ژوند د دنيا كښ

وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّتَعْلَمَ أَنَّ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ سَخِرَ لَكَ

اواوچت كړيدى مونږ ځنې د دوى نه دپاسه د نورو په مرتبو كښ چه اونيسى بعض د دوى نه بعضو لره خدمتگاران،

وَرَحْمَتُ

رَبِّكَ

خَيْرٌ

مِمَّا

يَجْعَلُونَ

⑤

اورحمت دږب ستا بهتر دې دهغې نه چه دوى نى جمع كوى.

﴿وَقَالُوا لَا تَزَلِ عَلَاقَةَ آلِ قَارُونَ﴾ دا د مشركينو ضد او عناد باندې مبني يو بل سوال بطور شكوي ذكر كيږي چه كله د قرآن حقانيت توحيد اثبات نبى كريم ﷺ نبوت او شرک په رد باندې دوى ته ناقبل انكار دلائل مخكېن ته راغلل نو دوى حسد او عناد شروع كړو او دا نى او بل چه كه خامخا د قرآن نزول د الله ﷻ مقصود وو نو د مكې ياد طائف په يو مالداره كس باندې نى ولې نه نازله ولو؟ ځكه چه عوام د مالدارو او رؤساؤو په نقش قدم باندې ځى، نو د دوى په زعم كېن مالدارى او مشرى د مقبوليت علامه ده، ﴿وَبَلَّغْ﴾ موصوف دې، او ﴿عَظِيمَ﴾ نى صفت دې او په ﴿قَرْنِ الْقَرَيْنَيْنِ﴾ كېن مضاف مقدر دې اى من احدى القرينين، نو عبارة دارنگه شو، على رجل عظيم من احدى القرينين، او د قرينينو نه مراد مكه او طائف دى.

﴿أَمْ يَقْسُونَ رَبَّكَ﴾ هدي ځاى نه د مشركينو اعتراض دوه جوابونه ذكر كيږي، او دا اول جواب دې چه حاصل نى دادې چه دوى ته دا حق ندې ملاؤ چه ستا دږب نعمتونه بالخصوص د نبوت نعمت پخپلې مرضى سره تقسيم كړى، بلكه دا تقسيم كليۀ د الله ﷻ په مرضى سره كيږي، ځكه چه الله ﷻ ته د هر څه علم او د هر سړى په حالتو باندې واقف دې، نو د خپل عظيم مصلحتونو مطابق چه چاته او غواړى د نبوت تاج ورته ورپه سره وى. رحمت پمعنى د نعمت دې، دلته ورنه مراد د ټولو نه لوى نعمت د نبوت دې، او استفهام انكارى دې.

﴿مَنْ قَسَمَ لَكُمْ بَعْثًا أَنِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ يعنى د نبوت تقسيم خو، خود ستاسو په مرضى سره ندې شوې بلكه ستاسو په مينځ كېن ستاسو د رزق او اسباب معيشت تقسيم هم زمونږ په مرضى سره شويدي، نو چه يواډنى كار تاسو ته ندې حواله نو د نبوت تقسيم په شان عظيم كار څنگه تاسو ته حواله دې، ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا لَقْوَنَ ذِكْرًا﴾ يعنى مونږ د خپل حكمت مطابق په درجاتو د انسانانو كېن، او د دوى په رزق كېن فرق او تفاوت كړيدي، بعض قوى دى نو بعض ضعيف، بعض غنى نو بعض فقير، څوك خادم نو څوك مخدوم، څوك حاكم نو څوك محكوم.

﴿لَقَدْ بَعَثْنَا لَكُمْ سَخِرَآءَ﴾ سخرى خادم تگار ته وائى، منسوب دې سخره ته پمعنى د تذليل او ديكېن د دې تفاوت او فرق وجه او حكمت بيانېږي، يعنى په درجاتو او رزق او عقل وفهم

کینس مونږه داتفاوت څکه کړېدې چه هراعلی دادنی نه کارواخلی اوهریوپه خپلې ذمه دارئ کینس مشغوله شی ، نو دالله ﷻ پدې حکمت بالغه سره دکائناتونظام په احسن طریقې سره روان دې ، ورنه کچرته ټول خلق ئی په منصب کینس ، علم عقل کینس ، اوپه نورو اسبابوکینس برابرکړې وې نو د دنیا نظام به بربادشوې وې ﴿وَرَبَّكَ فَتَبَارَكَ مَا بَعَثْنَا بِمَنْحُورٍ﴾ همراد درحمة نه نبوت دې چې د دنیا یو ادنی منصب د دوی په اختیار کینس نشته نو نبوت خو ډیر لوی منصب دې دا به څنگه د دوی په واک او اختیار کینس وي .

وَلَوْلَا اَنْ يَّكُوْنَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَنْ يَّكْفُرُ

اوکه نه وې داخطر چه شی به اکثر خلق ډله یوه متفق په کفرنوخامخابه مونږگرځولې وې دهغه چالپاره چه کفرکوی

بِالْزَمَنِ لِيُؤْثِرَهُمْ سَقْفًا مِّنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٦﴾

په رحمن ﷻ باندې ، دپاره دکورونودهنوی چتونه دسپینوزرو اوبورې هم دسپینوزرو، چه په هغې دوی خیزی

وَلِيُؤْثِرَهُمْ اَنْبَاءًا وَسُورًا عَلَيْهَا يُتَكَوَّنُونَ ﴿٧﴾ وَزُخْرُفًا ﴿٨﴾

اودپاره دکورونودهنوی دروازې هم د سپینوزرو اوکټونه هم چه په هغې دوی تکیه وئ او د سرو زرو به موکری وی ،

وَإِنْ كُلُّ ذِيكَ لَنَا مَتَاعٌ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ﴿٩﴾ وَالْآٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿١٠﴾

اوندی ټول داخیزونه مگرمعمولی نفعه ده د ژوند د دنیا ، و آخرت په نزد درب ستادپاره دپرهیزگارانودی

﴿وَلَوْلَا اَنْ يَّكُوْنَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً﴾ پدې کینس دمشرکانوداعتراض دویم جواب دې ، او د دنیا د حقارت بیان دې حاصل ئی دادې چه مالداری دنبوت دپاره شرط نه ده څکه چه دالله ﷻ په نزد دنیاوی مال اودولت هیڅ قدر او اهمیت نه لری اونه ددنیوی مال اعطاء د قرب اودوجاهت عند الله دلیل دې ، داخوداسې بې قدره اوحقیرخیزدې چه کچرته داخطر نه وې چه اکثر خلق به کفر اختیار کړی نوالله ﷻ به دکافرانودکورونوچتونه ، پورئ ، دروازې ، پالنگونه اونوردکورسامان ټول به ئی دسپینوزرو اودسروزرو جوړکړی وې ، نو دمسلمان دحفاظت پوجه الله ﷻ کافرنه دنیا نه ورکوی چه دکفرنه ئی حفاظت اوشی ورنه دالله ﷻ په نزد دنیا قدر دماشې د وزر برابر هم نه دې ، کما فی الحدیث ، لوکانت الدلیا ترن عندالله جناح بعوضه ماسقی کاهرمنا شربة ماء

ترمذی، ﴿ذَٰلِكَ وَجُدَةٌ لَّهُمْ﴾ مراد امت کافره دې، ﴿يُؤْمِنُ بِكُمْ﴾ بېدل استعمال دې ﴿لَنْ يَكْفُرَ بِالرَّحْمَنِ﴾ نه، ﴿وَمَلَأَ﴾ ای معارج من فضة، ﴿وَيُؤْمِنُ بِكُمْ﴾ تکرار د یوهم د تاکید دپاره دې، ﴿لَنْ يَكْفُرَ﴾ ای من فضة، ﴿مَلَأَ يَكْفُرُ﴾ پدیکس اشاره ده دینه چه هیڅ غم به ورسره نه وی بې غمه به نی نکیه وهلی وی، ﴿وَيَكْفُرُ﴾ مراد ترینه سره زر دی، او عطف دې په محل د ((من فضة)) ای: لعلناه زعفران او منصوب بنزع الخافض دې او 'من' تبعیضیه دې او دیکسې تنوع طرف ته اشاره ده یعنی بعضی خیزونه دسپینو او بعضی دسرو زرو، ځکه چه په تنوع کس حسن زیات ښکاره وی، زُخرف، پمعنی دزینت سره هم دې، کفوله تعالی حتی اذا اخذت الارض زعفرانها و ازینت (یونس) نو معنی دا ده چه په هر خیز کس به مو ورته زینت ورکړي وو.

﴿وَلَنْ كُفَّكَ لَمَّا مَتَّعَ لِكَيْتَۃَ الْدُّنْيَا﴾ ان تافیه دې او لټا پمعنی دالاسره دې، ای ماذلک الٰ
مناع ، نودا دما قبل شمره او نتیجه ده، یعنی که دنیا توله په توله چاته ملاوٹی نوبه رحال فانی
ده، د دې وجه نه دا ناقابل قدره او حقیره ده ﴿وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ مِنْۢ بَرۡئَتِکَ﴾ یعنی قابل قدر ، قابل طلب صرف
آخرت دی، او هغه په تقوی یعنی ایمان او اطاعت سره حاصلیری.

وَمَنْ يَعْصِ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِيضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ۝

اوڅوک چه خان روڼد کړی د ذکر در حمن عز و جلال قرآن نه مونږ مسلط کړوپه ده یو شیطان نودا شیطان دده ملگری وی.

وَأَنَّهُمْ لَيَصْلُونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَجْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَلُونَ ۖ حَتَّىٰ

اویشکه داسطانان منع کوی دوئی لره دسمی لاری نه او دوئی گمان کوی داچه بیشکه په مونږ په سمی لار روان یو. تردې پورې

إِنَّا جَاءَنَا قَالَ يَلَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِ قُلَيْنِ فَمَنْسُ الْقَرْيُنِ ٧

چه کله دوی راشی مونزته وائی به ورته چه آفسوس خما او ستا په مینځ کښ لرې والې د مشرق مغرب وې، پس ډیرید ملگري ئی نه ،

وَلَنْ يَنْفَعَكُمْ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٦﴾

اومرگز نغم نه درکوی تاسوته نن ورځ ددې وجه نه چه ظلم کړيدې تاسو، داچه تاسوپه عذاب کښ شريک ښ.

﴿وَمَنْ يَشَأْ مِنْ ذِكْرِ الْأَمْرِ﴾ داز جمع تخويف اخروي دې، يعنې څوک چې حق او هدايت دلانلو سره واضح کيدلو نه بعد هم دې نه محض حسد او عناد په بنياد اعراض کوي نو الله ﷻ د ده نه حق قبولولو ټولې لارې بند کړې او شيطان يې هم سفر شي تردې چې جهنم ته يې داخل کړې او بيا به دير افسوس کوي او لاسونه به مروړي خو هيڅ نفع به ورته نه ورکوي.

﴿يَمْشِ﴾ غشي، يمشو باب نصر او غشي باب سمع دا وروڼه استعمال يږي، سمع نه حقيقي ږوند والي او د شب کوز په معنې کښې استعمال يږي، او نصر نه هغه وخت استعمال يږي چې حقيقتا شب کور نه وي خو د هغوئ پشان طرز کوي او شي ته په غور سره نه گوري، او دلته د نصر نه استعمال دې او دويمه معنې مراد ده، يعنې څوک قرآن واورې او هغې کښې نظر تامل اونکړي بلکه اعراض ترينه اوکړي. ﴿ذِكْرِ الْأَمْرِ﴾ قرآن ورته مراد دې، ﴿فَقَعَسَ لَهُ شَيْكُنَا﴾ نقيض د قيض نه مشتق دې. قيض دا گڼي پوستکي ته ويلې کېږي، دې کښ اشاره ده چې څنگه د اگي پوستکي دا گڼي نه چار چاپيره وي نو دغه شان مونږ به هم په ده د هدايت لارې بندې کړو او مکمل د شيطان قابو کښ ورکړو، هر طرف ته، هر ځای کې او هر وخت به ده سره شيطان ملگرې وي، اونسبت د تقويض الله ﷻ ته محض تکويني مسبب الاسباب په حيثيت سره دې، کتوله تعالى: فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ. ﴿فَهُوَ﴾ ضمير شيطان ته راجع دې ﴿لَهُ﴾ ضمير انسان ته راجع دې، ياباالعکس،

﴿وَلَا تَهْتَفِئُوا بِأَعْيُنِكُمْ﴾ د شيطانانو تسلط صورت ذکر کيږي چې شيطانان ورباندې دومره تسلط او قبضه او کړې چه گمراهي ورته هم هدايت ښکاري، د ﴿وَلَا تَهْتَفِئُوا﴾ ضمير منصوب ﴿شَيْكُنَا﴾ ته او د ﴿لَا تَهْتَفِئُوا﴾ ضمير منصوب «من» ته راجع دې په «وَمَنْ يَمْشِ» کښې، او د «من» او «شَيْكُنَا» دواړو دوه دوه حيثيته دي، لفظي حيثيت سره مفرد او معنوي حيثيت سره جمع دي، نو مخکښني آيت «فَهُوَ لَمْ يَقْنَصْ» کښې او دغه شان ورستوني آيت «سَخَّرَ لَنَا هَذَا» کښې لفظي حيثيت اعتبار شوې دې نو ځکه صيغه دمفرد راوړلې شوې ده او او دې آيت کښې معنوي حيثيت اعتبار شوې دې او «شَيْكُنَا» جنس مراد دې نو دې اعتبار سره ورته ضمير د جمع راجع کړې شوې دې.

﴿حَتَّىٰ لَمَّا جَاءَهُمْ دَادَ شَيْطَانُ دُوسْتِيْ اَنجَام بِيَانِيْري ، چې د دوي دا دوستي صرف د دنيا حد پورې ده ، کله چې سترگې يې پټې شي او حساب کتاب د پاره زمونږ دربار ته راشي نو بيا به په دوستي پښيमानه شي ﴿يَهْدِ الشَّيْطَانُ﴾ مشرقي تغيلاوي لې شويدي مرادورنه لرې والې د مشرق او دمغرب دې ، ﴿يَهْدِ الْقُرْآنُ﴾ مخصوص بالذم محذوف دې ، فبس القرنين انت

﴿وَكُنْ يَنْقَمُكُمْ اَيُّومٌ﴾ دا جمله عطف ده په «قَالَ يَكَلِّفُ بَنِيَّ وَيَتَنَكَّلُ» باندې ، اودينه مخکې يقال لهم يوم القيامة مقدر دې ، يعني کله چې زمونږ دربار کښې حاضر شي نو ورته اوبه ونيلې شي چې تاسو ټول تابع او متبوع دواړه به جهنم کښې وي او په عذاب کښې اشتراک به درله هيڅ فائده درنکړي په تخفيف د عذاب کښې ، «اَلْكَافُ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ» پوره جمله فاعل ده د «وَكُنْ يَنْقَمُكُمْ» يعني د دنيا قانون دا دې چې مرگ انبوه جشنې باشد د ټولو غم اختروي ، خو دلته به داقانون نه چلېږي او د جهنم عذاب کښې اشتراک به وجه به په تکليف کښې څه تخفيف نه راځي ، او «اِذْ ظَلَمْتُمْ» علت دې د «وَكُنْ يَنْقَمُكُمْ» او «اذ» تعليليه دې ،

او دا هم کيدې شې چې «وَكُنْ يَنْقَمُكُمْ» فاعل ضمير مسترو وي چې هغه راجع دې «قَالَ يَكَلِّفُ بَنِيَّ وَيَتَنَكَّلُ» ته په تاويل د «القول المذكور» يا «الندم» سره ، «اِذْ» ظرفيه دې ، د ماضي د پاره راځي خو دلته مطلق ظرف يا د حال دپاره دې ، او بدل دې د «اَيُّومٌ» نه او «ظَلَمْتُمْ» پوره جمله ورله مضاف اليه ده او مراد د «ظَلَمْتُمْ» نه ثابت کيدل د ظلم دي يعني دا تمناگانې او افسوسونه به درله هيڅ فائده نه درکوي نن ورځ کله چې ستاسو کفر او شرک الله ﷻ په دربار کښې ثابت شو «اَلْكَافُ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ» دا علت دې د «وَكُنْ يَنْقَمُكُمْ» او لام تعليليه دې نه مخکښې مقدر دې ، اي: لانکم في العذاب مشتركون، او «فِي الْعَذَابِ» نه مرا د سبب د عذاب دې چې هغه کفر او شرک دې.

اَقَالَتْ كُتُبُ الضُّمِّ اَوْ تَهْدِي الْعُنَى وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ٥

آيانونه اې پيغمبره! اورول هدايته کوليش کونړته يانه لاره ښودلې شې روڼدته اوهغه چاته چه وي په گمراه ښکاره کښ

فَمَا نَذَرْتَ بِكَ فَمَا مِنْهُمْ مُنْتَفِعُونَ ﴿١٥﴾ أَوْ تُرِيدَ الْبَاقِ

پس که چرې مونږ پوخوتالره نویښکه مونږ به ددوی نه بیا هم انتقام اخلو، او یا اوبنایواته هغه عذاب

وَعَنْهُمْ فَمَا عَلَيْهِمْ مُّقْتَدِرُونَ ﴿١٦﴾ فَاسْتَسْكِنِ الْبَاقِ

چه وعده ئی کړیده مونږ دوی سره، پس بېشکه مونږ دوی قادریو، پس څه کلک اونسیه ته هغه کتاب

أَوْحَى إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٧﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ

چه وحی کړې شویدې تاته، بېشکه ته په لاره سمه باندې ئی، او بېشکه دا قرآن نصیحت دې ستادپاره

وَلَقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿١٨﴾ وَسُئِلَ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ

او د قوم ستادپاره، او زده چه ستاسونه به تپوس او کړیښی، او تپوس او کړه دهغه چاته چه لېږلی وؤ مونږ مخکې د ستانه

مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ كُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ ﴿١٩﴾

د رسولانوزمونږنه آیا کړخولی دی مونږ ماسوی د رحمن ﷻ نه نور معبودان چه عبادت به ئی کولیشو.

﴿أَفَلَمْ تَشْعُرْ﴾ تسلی ده حضور ﷺ ته، چه څوک په زور ځان کونړ کړی یا روند کړی چه

حق نه آوری اونه ئی وینی او اعراض کوی نوهغوی ته هدایت کول ستا په اختیار کښی

ندی، نو ته داسې غم فکر مه کوه چه دوی ایمان ولې نه راوړی، ﴿وَإِنَّمَا تَتَّبِعُونَ﴾ ما قبل تسلي سره

متعلق دې، یعنی ته ئی پرواه مه کوه مونږ به ضرور د دوی نه انتقام اخلو ستا په موجودگي

کښې وې او که ته وفات شوې وي، او مونږ په دوی څه قادر یو، او الله ﷻ دواړه قسمه

عذابونه مسلمانو ته اوخودل، بدر وحنین واحزاب د نبی ﷺ په حیات کښې او یرموک و

قادسیه وغیره د نبی ﷺ د وفات نه ورستو، ﴿تَتَّبِعُونَ﴾ اذهاب نه مراد وفات کول دي،

﴿فَاسْتَسْكِنِ﴾ استسکین ﷻ د دلیل وحی دې په توحید چه ای پیغمبره استا کار هم دادې چه تاته

کومه وحی راغلې ده او چه دکوم څیز حکم چه تاته شویدې په هغې باندې مضبوط او کلک

اوسیه، او د مشرکانو د اعراض پرواه مه کوه، مراد د ﴿فَاسْتَسْكِنِ﴾ څه دوام دې په تمسک

باندې، ﴿وَالَّذِي أَحْضَىٰ إِلَيْكَ﴾ مراد د ورته قرآن او توحيد دې، ﴿إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ١٧) تعليل دې د نسك

﴿وَلَا تُدْرِكُهُ الْبَصَرُ وَلَا هِيَ تَدْرِكُهُ﴾ اي لشراف عظيم ديكنې ترغيب دې وحي او د قرآن اتباع ته، چې به دې باندې مضبوط او کلک اوسپړي دا ستاسو دپاره د دنيا او آخرت عزت او شرافت ذريعه ده، قوم نه مراد يا قريش دي يعنې دا قرآن ستا او ستا د قوم دپاره ډير لوی شرف او عزت دې، ظاهره خبره ده چې ددې نه به لوی عزت او شرافت څه وي چې دالله ﷻ کلام، او دتولې دنيا د نجات ابدې دستور العمل ددوي په ژبه کښ نازل شو، او ددې مقدس کلام رومنی مخاطبين هم دوي او گرځيدل، يا د قوم نه مراد امت او اتباع د نبي اکرم ﷺ دې چې د دی په اتباع او عمل سره دوي ته د دنيا سيادت ميلاووي دې شي ﴿وَسَوْفَ تُنْكِرُونَ﴾ يعنې په قيامت کښ به ستاسو نه تپوس کيږي چې تاسو ددې لوی نعمت څه قدر کرې وؤ؟ او دغه رنگه ددې په احکاماتو باندې موڅومره عمل کرې وؤ

﴿وَمَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ﴾ پديکښ استشهد دې په اجماع دانبياء وکړا مو په توحيد باندې يعنې دليل نقلی اجمالی از انبياء سابقين دې په دعوی باندې، او تنبيه ده پدې خبره باندې چې توحيد څه نوې څيز ندي چې حضور ﷺ د ځان جوړ کړيدي، او تاسو ددې پوځه د نبي اکرم ﷺ سره عداوت کوئ، بلکه الله ﷻ هر نبي ته د توحيد حکم کړيدي، او هيڅ يونبي ته ئی د شرک تعليم او اجازت ندې ورکړې چې ماسوی الله نه دې ذيل چا عبادت هم او کړيشی، په آيت کښ د رسولانونه سوال کول (۱)، يا حقیقه دی لکه په قرطبی وغيره کښ دی چې د معراج په شپه چې حضور ﷺ تمامو انبياءو ته امامت او کړونو حضرت جبرئيل عليه السلام ورته او وئيل سل يا محمد من ارسلنا من قبلك... فقال رسول الله ﷺ لَا أَسْأَلُ قُلُودًا كَفُتْ، او په يوروايت کښ دی چې حضور ﷺ ترينه سوال او کړو چندان دئ اوحى الى ان اسالك هل أرسل احد منكم بدعوى عادة غير الله فقالوا يا محمد، انا نشهد انا ارسلنا اجمعين بدعوة واحدة ان لا اله الا الله وان ما يدعون من دونه باطل... (لرطی)

(۲) ليکن چونکه دازوايات سند اضعيف دی نو ددې وجه نه اکثر مفسرين فرمائي چې سوال کول حقیقه نه دی بلکه مجازا دی، نو په عبارة کښ حذف دې، ای واسئل امم من ارسلنا... الخ يا

وسئل مومني اهل الكتاب اى اهل التوراة والاغيل (كبيروغيره)، يعنى دَ انبياؤ سابقينو دَ امتونو او دَ اهل كتاب مؤمنانونه سوال اوكره.

(۳) بعض وائى چه مراد دَ سوال نه دَ هغوى په دين كبن نظر كول او استدلال كول دى، (روح المعانى).

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ

اوبه تحقيق سره ليږلې وؤ مونږ موسى عليه السلام په معجزو خپلو سره فرعون ته او د هغه سردارانوته، نو اوويل موسى عليه السلام

إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ

بيشكه څه رسول يم دَرَبَ العالمين نوهركله چه راغي موسى عليه السلام دوى ته په معجزو زمونږ سره، نو دوى به

مِنهَا يَضْحَكُونَ ۖ وَمَا لِيهِمْ مِّنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْثَرُ مِنْ أُخْتَيْهَا ۚ وَآخَذْنَاهُمْ

په هغې معجزاتو پورې خندل او نه موندوله دوى ته هيڅ معجزه مگر هغه به لويه وه د بلې مخكنې نه. او اوويل مونږ دوى ته

بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۖ وَقَالُوا يَا أَيُّهَ الشَّجَرِ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ

په عذاب سره چه كيدىشى دوى راواپس شى د شرک نه او وويل دوى اې ساحره سوال اوكره زمونږ دپاره د خپل رب نه

بِمَا عَاهَدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ ۖ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ

په سبب د هغه وعدي چه تاسره ئې كړيده بيشكه بيا به مونږ خامخا هدايت قبول كړو. نوهركله چه لرې كړو مونږ د دوى نه

الْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَنْكُفُونَ ۖ

عذاب نودوى به ماته كړله وعده.

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا ﴾ دادويم دليل نقلى تفصيلى دې په دعوي باندې د موسى عليه السلام نه او د مشركانو د شېبې لولانزل هذا القرآن سره متعلق دې چه حضرت موسى عليه السلام ته الله تعالې نبوت وركړې وؤ حالانكه فرعون د هغه نه زيات مالداره او جابر بادشاه وؤ، نو د دې نه دا خبره معلومېږي چه نبوت مالدارئ ته ندې محتاج، دارنگه پدې كبن تسلى ده نې اكرم ﷺ ته چه دا كفارمكه په تاسو باندې كوم اعتراض اوشبه كوى نودغه اعتراض فرعون په موسى عليه السلام

باندې هم کړې وؤ چه الیس لی ملک مصر و هذه الامار... او د موسی علیه السلام باره کښ نی اویل چه هو بهن و لا یکاډ بین توفقیروا و غریب سرې څرنګه ځمپه شان مالداره بادشاه ته رسول را یېلې شویدی، نو کفار همیشه پداسې رنګه ضعیف و شبها توره استدلال کوی نولهذا دې طرف ته التفات مه کوه، اولکه څرنګه چه د فرعونیانو نه مونږه انتقام و اخستو او غرق مو کړل نو ستا دا اعزاء به هم هلاک کړو، د موسی علیه السلام او د فرعون کومه واقعه چه دلته ذکرده نو په تفصیل سره په سورة اعراف وغیره کښ ذکر شویده نو دلته نی ذکر لوته حاجت نشته دې.

﴿وَتَأْتِيهِمْ رَيْنٌ مَّا كَانُوا يَدَّعُونَ﴾ مراد د دینه هغه تسع ایات بینات چه په سورة اسراء آیت (۱۰۱) کښ تیر شویدی ﴿إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتَيْهَا﴾ ای من أختها السابقة علیها (روح المعانی) یعنی هره معجزه به د مخکنی معجزې نه لویه وه، یا پدیدکښ دهرې معجزې لوی والې مقصود دې، لکه څرنګه چه په محاوره کښ هم چه د ډیرو څیزو نو کمال بیان یې نوډ، یویل نه ښه دې، ویلې کیږی، ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَأْتِيكَ آيَاتُكَ﴾ مراد د عذاب نه قحط، طوفان و غیر ذالک دی چه په سورة اعراف (۱۳۳) کښ مذکور دی، و لقد اخذنا آل فرعون بالأسن... الخ ﴿لَعَلَّكُمْ يَرْجِعُونَ﴾ یعنی دا عذابونه می ورباندې ځکه راوستل چه د کفر او شرک نه را واپس شی او توبه او کړی، لیکن دوی را واپس نه شول،

نوحه په عذاب کښ مبتلا شول نو بیانی موسی علیه السلام ته فریاد کولو چه ﴿وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الشَّامِرُ﴾ ساحر نی یا ادباً او تعظیماً و نیلی دی، ځکه چه د دوی په محاوراتو کښ د اللفظ مذموم نه وؤ بلکه لوی عالم ته به نی ساحر ویل، ځکه چه د دوی په نزد ساحر لوی علم وؤ، یانی توهینا او استهزاء و نیلې دې دوجه د څښ باطن نه چه گویا که مونږ تر اوسه پورې تاته نبی نه وایو بلکه تا یو ماهر ساحر گنړو. ﴿أَتَمَّ لَكَ رَبُّكَ﴾ یعنی زموږ د پاره د څپل رب نه دعا او غواړه چه زموږ نه عذاب لرې کړی، ﴿يَا عَمَّ يَتَذَكَّرُ﴾ د عهد نه مراد (۱) نبوت دې، ای بهمه عندک من النبوة، یعنی د څپل نبوت په وسیلې دعا او کړه (۲) یا ورنه مراد د دعا قبولو عهد دې یعنی الله ﷻ تاسو سره دعا قبولو عهد کړیدی نوزموږ د پاره ورنه دعا او غواړه، «روح المعانی» (۳) یا ورنه مراد طریقه د دعاده، یعنی په هغه طریقه دعا او غواړه چه کومه تاته رب ستا نبودلې ده. ﴿تَاللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَنْزِلْ بِدَعَاكُمْ فَلَسْ نَخْلَعُ﴾ یعنی په هغه طریقه دعا او غواړه چه کوم تاته رب ستا نبودلې ده. ﴿تَاللَّهِ لَئِنْ لَمْ يَنْزِلْ بِدَعَاكُمْ فَلَسْ نَخْلَعُ﴾ کچرته زموږ نه دعا او عذاب لرې کړی شی نو مونږ به خامخا هدایت قبول کړو او ایمان به راوړو.

﴿لَقَدْ كُنَّا أَهْلَ الْكِتَابِ﴾ یعنی چه د موسی علیه السلام په دعا سره به ورنه عذاب لرې کړی شو نو بیا به دوی خپله وعده ماته کړله.

وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يُقَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ

او آواز اوکړو فرعون په قوم خپل کښ وئ ویل ای قومہ خما آیانده زما په قبضه کښ بادشاهی دمصر اودانهرونه

تَجْرِي مِن تَحْتِي أَعَالَا تَهْجُرُونَ ﴿١٠﴾ أَمْ أَتَاكَ حَدِيثٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَوْعِدُكَ

بهيږي خما دلاندې، آياتاسونه وينئ قوت خما بلكه خه بهتريم دددي سړي موسی عليه السلام به چه دي خوارې قدره دي.

وَلَا يَكْذِبُ يَوْمُكُمُ الَّذِي عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ فَاغْلِبْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴿١١﴾ وَاللَّهُ يَهْدِي الْقَوْمَ الْيَاسِينَ ﴿١٢﴾

اونه لري طاقت چه بين ا، کړي، پس ولې نه دي اجولې شوي په ده باندې ښکړي دسروزرو او ياولې ندي راغلي دده سره

الْمَلِكِ الْمُقْتَدِرِينَ ﴿١٣﴾ فَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ فَمَا تُغْفِ لَهُمْ فَمَا تُغْفِ لَهُمْ فَمَا تُغْفِ لَهُمْ فَمَا تُغْفِ لَهُمْ

فرشتې صف ترلې پس بې عقله ئي اوموندو قوم خپل نوهغوي اطاعت اوکړو د ده ، بيشکه دوي ووقوم فاسقان

فَلَمَّا أَسْفَوْا اتَّقَيْنَا مِنْهُمْ فَأَعْرَفْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ

پس هرکله چه ئي غصه کړو مونږ، نوانتقام واخستو مونږ ددوي نه نومونږ غرق کړل دوي ټول نواوگرخول مونږ دوي

سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿١٥﴾

پيشوايان اونمونه دعبرت دپاره دورستو.

﴿وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ﴾ پديکښ دفرعون دغرورواو استکبار بيان دي، فرعون چه اوليدل چه

بار بار د موسی عليه السلام په دعاسره عذاب دفع کيږي نوخطره ورسره پيدا شوه چه دده دقوم په

زرونو کښ د موسی عليه السلام عظمت پيدانسی او ايمان ورباندې رانه وړي، نو دخپل سلطنت او

اقتدار نه د مرعوب کولو او موسي عليه السلام نبوت مشکوکه کولو دپاره ئي درې اعتراضه

په موسي عليه السلام اوکړو ﴿أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ﴾ دا اول اعتراض دي چې دنيا کړ وفر ماسره

دي ، نهرونه خما ماتحت چليږي ، نو خما موجودگي کښې څنگه کيديشي چې دي دي نبي

وي ؟ او د دومره سامانونو او وسائلو د موجوديت باوجود او زمونږ د دغه حيثيت سره دانه ده

مناسبه چه د موسی عليه السلام په شان د يو معمولی حيثيت والاسړی ته تسليم شو او ايمان پرې

راوړو !! کيديشی چه فرعون پخپله په قوم کښ دغه اواز کړې وی، اوداهم کيديشی چه اسناد

دندا فرعون ته مجازاً شوي وي، مراد ورنه امرکول دی په نداء. ﴿وَمَكَذِبُهُ أَكْثَرُ﴾ د دینه مراد هغه خلور نهرونه دی چه د دریائی نیل نه جدا کړې شوی وؤ. (۱) نهر الملک (۲) نهر دمیاط (۳) نهر تنیس (۴) نهر طولون ﴿بَحْرِيٍّ مِّنْ تَحْتِهَا﴾ ای تحت قصری، یا من تحت امری، یعنی خما د احکامو مطابق بهیږی

﴿أَمْ أَتَأْتِيهِمْ﴾ ام پمعنی د بل سره دې ای بل انخبر، او بعضی استفهامیه گرځولې دې، ﴿الَّذِي هُوَ بِهِمْ﴾ فقیر ضعیف الحال، خوارېې قدره دې، ﴿وَلَا يَكْذِبُ﴾ پدیکېنې نې اشاره ده د موسی علیه السلام د ژبې لکنت ته لکه په سوره طه کېن تیردی، او دغه لکنت اگرچه الله ﷻ د موسی علیه السلام په دعا و احلل عقده من لسانی سره ختم کړې وؤ لیکن فرعون ور باندې د مخکنی وخت په بناء عیب او لگولو.

﴿قَوْلًا أَلْفٌ عَلَيْهِ أَسْوَرَةٌ مِّنْ دَمٍ﴾ اسوره جمع دسواره سروزو بنگرې ته وائی، دا نې دویم اعتراض دې، پخوا دا رواج ووجه کوم سرې بادشاه، سردار، یا مشر به نې جوړ وؤ نو هغه ته به نې سروزو بنگرې واچول، نو فرعون په موسی علیه السلام دا اعتراض کوی که چرته دې پیغمبر وې او دومره عظیم منصب ورته میلاووی نو بیا ورته بنگرې ولې ندې اچولی شوي. او یا کنایه ده مالک کیدلو د سروزونو، یعنی دې د سروزو مالک ولې ندې یعنی مالداره ولې ندې ځکه چه پیغمبر خو مالداره وی، لکه څنگه چه کفار مکه و هم دا اعتراض کولو.

﴿جَاءَ مَعَهُ الْمَلِكُ مَكَّةُ﴾ دا دویم اعتراض دې، چې کچرته دې واقعي دالله ﷻ نبي او پیغمبر وې نو ده سره به څنگ کېنې اخوا دیخوا ملائک روان وې، قتاده علیه السلام د﴿مُتَّبِعِينَ﴾ معنی متابعین کوی، نو داهم کنایه ده د معاونت او امدادونه یعنی د ده سره ملائکه بطور بادی گام ولې نه گرځی، چه څوک ورته نقصان اونه رسوی.

﴿فَاسْتَحَفَّ مُوسَىٰ ذَاتَ الْبُحْرِ﴾ استخف صیغه د باب استفعال ده، (۱) او دیکېنې یا خاصه د "وجدان" دې نو دې صورت کېن به معنی دا وي: وجدهم خفیه أحلامهم یعنی خپل قوم یې بی وقوف او مند. (۲) یا پکېنې خاصه د اتخاذ ده، او پدې صورت کېنې به دا معنی وي: خپل قوم نه نې بیوقوف جوړ کړو، بقول والد حضرت شیخ به نې داسې ترجمه کوله: "لم یبق وقوف، بل یالیه قوم کو" یعنی پدغه دروغو نعرو سره نې خپل قوم بې وقوفه او غلط کړو نو هغوی تابعداري او کړه. لکه نن صبا سیاسي فرعونیانو طرز دې، (۳) یا پکېنې خاصه د طلب ده، دې صورت کېن معنی

به داوی: طلب منهم الخفة: أي السرعة یعنی هغوی نه نی خپل اطاعت او فرمانبرداري کښ جلدي طلب کړه، چه زر خما اتباع اوکښ.

﴿فَلَمَّا أَتَيْنَاكَ﴾ دا دانتقام الهي بيان دې ، «فَأَسْقُونَا» پمعنی دَ اغضبونا سره دې، اوغضب مجاز دې دَ ارادي دَعقوبه نه، یعنی کله چه هغوی داسې کارونه اوکړل چه په هغې سره عادتا سرې په غضب کښ کيږي نو الله ورباندې عذاب راوستلو او ټول ئي غرق کړل

﴿فَمَمَّلَتْهُمْ سُلَفا﴾ حضرت ابن عباس ؓ او قتاده ؓ د «سُلَفا» معنی «متقدمين الى التار» کوی (۲)، خنې نور مفسرين د «سُلَفا» معنی «قدوة للكفار الذين بعدهم» کوی یعنی ددوی اقتداء کونکو ته به هم دغه شان عذاب ملاويږي (۳)، اوخوک ئي اخبارا لامة محمد ﷺ کوی، اود «وَمَمَّلَتْهُمُ لِلْآخِرِينَ» معنی: (۱) عبرة لهم کوی (۲)، او بعض ئي معنی عظة لمن ياتي بعدهم، کوی ، یعنی ورستو راتلونکو د پاره وعظ دې پکښ، (۳) او بعض ورنه قصه عجيبه مراد کوی ، یعنی ورستو راتلونکو نورو نسلونو ته ددوی قصه ديوي عبرتناکې واقعي اوضوني په شان بيانوي (روح المعاني).

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَقْلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ۝ وَقَالُوا ءَالِهَتُنَا

اوکله چه بيان شی ابن مريم په مثال کښ نوبيا قوم ستادغې نه چغې اوباسی اودوی وائی چه آیامعبدان زمونږ

خَدِرٌ أَمْ هُوَ ۚ مَا ظَرْبُكَ لَكَ إِلَّا جَدَلًا ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ۝

ښه دی اوکه عيسى، نه بيانوی دوی دامثال تاته مگردپاره دجگړې، بلکه دوی قوم دې جگړې کونکی

إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَقْلًا يُبَيِّنُ إِسْرَائِيلَ ۝

نه دې داعيسى ﷺ مگردپاره دې چه انعام کړې مونږپه هغه اوگرخولي مو وؤ دې نمونه دخپل قدرت دپاره دبنی اسرائيلو.

وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ مِنْكُمْ مَلَكًا فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۝ وَآلَهُ

اوکجرتنه مونږغوښتلې نوگرخولي به مودې ستاسوپه بدل کښ فرشتې په زمکه کښ چه خلافت به ئي کولې، اوبيشکه عيسى ﷺ

لَعَلَّمُ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرْنَ بِهَا ۚ وَأَتَّبِعُونَ هَذَا صِرَاطَ مُسْتَقِيمٍ ۝

دليل دې دقيامت نومه کوئی تاسوشوک په راتلودقيامت کښ اوخما اتباع اوکړئ، دلاره ده سمه

وَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٧﴾

اوښت دې نه کړی تاسولره شيطان، ددی سمی لاری نه بیشکه داشيطان ستاسودشمن دې ښکاره.

﴿وَلَكِنْ شَرِبَ مِنْ مَتَرٍ مَخْلَا﴾ دلته نه د سورت دریمه حصه ذکر کړې او د حضرت عیسیٰ علیه السلام تذکره کړې، دا دریم دلیل نقلي تفصیلی دې په دعوی باندې او دې په ضمن کښ نفی د نائب کړې بصورت ولد مذکر، یعنی حضرت عیسیٰ علیه السلام د الله ﷻ څوې نه دې بلکه معزز بنده او پیغمبر وو چې بني اسرائیل ئي توحید طرف ته رابللو. ددې آیتونو څلور تفسیرونه شويدي:

اول تفسیر: د آیتونه د عبد الله بن زبیری اعتراض او مجادلی په تناظر کښ نازل شويدي، روایت کښ راغلی دی چې رسول الله ﷺ دا آیت تلاوت کړو چې انکم و متعبدون من دون الله حسب جهنم (انبياء: ۹۸)، یعنی بیشکه اې مشرکانو تاسو او ستاسو من دون الله معبودان د جهنم خشاک یی داخلېږئ به ورته، نو ابن الزبیری اعتراض او کړو چې عیسیٰ علیه السلام خوهم معبود ګرځولې شويدي نو آیا هغه به هم جهنم ته ځي (معاذ الله) نو کچرې عیسیٰ علیه السلام په جهنم کښ وی نو زمونږ معبودان او مونږ دې هم ورسره یوپه جهنم کښ، مونږ په دې راضی یو، نو مشرکانو چې دا واوړیدلو نو ډیر خوشحاله شو، چې اوشور شغب ئي جوړ کړو، دامعنی ده ددې قول ﴿وَلَا يَصُدُّكُمْ عَنْهُ يَحْيَا﴾ په جواب کښ الله ﷻ یو خود آیت نازل کړو چې اَلَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمُ (انبياء: ۱۰۱)، یعنی د دینه مراد بتان د دوی دی، ددې مکمل تفصیل سورت الانبياء، کښ ان الذين سبقت لاندی ملاحظه کړئ. ﴿وَقَالُوا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ دا الزام دې د مشرکینو، ضمیر د هو: راجع دې عیسیٰ علیه السلام ته، یعنی ظاهره ده چې ستا په نزد عیسیٰ علیه السلام بهتر دې، نوچه هغه به په جهنم کښ وی (معاذ الله) نو پرواه نشته پدې چې زمونږ معبودان او مونږ هم پکښ یو.

دویم تفسیر: بعض روایاتو کښ راغلی دی چې یو ورځ نبی کریم ﷺ قریشوته اوي: انه لس احد بعد من دون انه له غیر چې الله ﷻ نه ماسوا د چاهم عبادت کړې هغه کښ هیڅ خیر نشته، نو مشرکینو په دې شور جوړ کړو او اوښي ویل: چې بیا خو د عیسیٰ علیه السلام عبادت کیدلو، ظاهره خبره ده چې هغه زمونږ بتانونه بهتر وو، چې هغه کښ خیر نشته نو هیڅ پرواه نشته چې زمونږ مونږ اله کښ نوی،

دویم تفسیر: د دې نه مراد ان مثل عیسی عندالله کمثل آدم دې، چه مشرکینو کله دا آیت واوریدلو نو چغې او شور ئي جوړ کړو چه الهتنا خیرام هو یعنی مونږ د عیسایانو نه زیات غوره یو ځکه چې زموږ آله د هغوئ آله نه بهتر دې، مونږ د فرشتو عبادت کوو، او هغوئ د انسان یعنی عیسی علیه السلام. لهدا چې عیسی علیه السلام معبود جوړیدې شې نو فرشتې بطریق اولی معبود جوړیدې شي.

خلووم تفسیر: حضرت شاه ولی الله فرماني چه دا د یوی شبهی جواب دې چه ماقبل ((واسئل)) نه پیدا کیږی چه د الله ﷻ نه ماسوا بل څوک معبود جوړولو او دشرک کولو اجازت هیڅ مذهب کنې نشته نو مشرکینو چه کله دا واریدو نو شور ئي جوړ کړو، چه څنگه نشته، نصاری عیسی علیه السلام معبود گرځولې وو، هغوئ عیسی علیه السلام معبود گرځولې وو نو مونږ فرشتی معبودان گرځول زیات غوره دی د عیسی علیه السلام نه، بهر حال دی ټولو تفسیر خلاصه او قدر مشترک دادی چه (۱) دلته مشرکینو یو شبه او اعتراض ذکر کیږی، (۲) اعتراض هدف عیسی علیه السلام دې (۳) او د عیسی علیه السلام معبودیت نه خپل الهؤو معبودیت باندې استدلال کوی.

﴿مَثَلًا﴾ دریم تفسیر مطابق خپلې حقیقي معني يعني مثال کنې دې ، نورو توجیهاتو مطابق دې نه مراد مشبه به دې ، ځکه چې دوی حضرت عیسی علیه السلام د خپلو الهؤو د پاره بطور تشبیه پیش کړې دې ،

﴿مَاعَشْرُونَ لَآ اِلَٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ دلته نه الله ﷻ مشرکینو اعتراض او شبهې دو جوابونه ذکر کوی ، یو اجمالا بل تفصیلاً ، دا د مذکورې شبهې اجمالی جواب دې، چې مشرکین دا اعتراض څه د حق احقاق او اظهار د پاره نه کوي بلکه صرف بحث مباحثه او بل خاموشه کول غواړي ، «جدال» دیته وائي چې سوال جواب نه مقصد صرف بحث مباحثه او خپله غلبه وي ، احقاق حق او ابطال د باطل نه وي مقصود «لَمْ تَرْقُمْ كَحُسْبُونِ» دیکنې ترقي ده د مشرکینو د حالت چې جدال ئي پریکده، دوی خصم او جهگړماران دي ، څه ورته پته ده چې مونږ به ناحق یو څو بیا هم خپله دفاع کوي ، «دخصام» مطلب دادې چه جگړه کونکې پدې پوهیږی چه څه په ناحقه یم ، او ما سره هیڅ دلیل نشته دې، محض دخپلې خبرې پوره کولو دپاره بحث او تکرار کوی ، «التحریر والتنویز» نودوی ته هم معلومه وه چه عیسی علیه السلام خپل قوم دشرک نه منع کړې وؤ، کوله تعالی: ((وَقَالَ الْمَسِيحُ يٰۤاِسْرٰٓئِیْلُ اَعْبُدُوْا اللّٰهَ رَبِّیْ وَرَبَّکُمْ اِنَّهٗ مِنْ یَّشْرِکِ بِاللّٰهِ لَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ

عليه الجنة» او دغه رنگه دلته هم فرماني چې ﴿وَإِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبُّكَ وَنَحْنُ عِيسَى طيِّعًا دَخِلْهَا﴾ بيزاري اعلان پوجه په نوروباطلو معبودانو کښې نډې شمار، اونه پدې سره د شرک په جواز باندې استدلال صحيح دې.

﴿إِنَّ هُوَ إِلَّا مَعْبَدُكُمْ عَلَيْهِ﴾ دا د مذکورې شېبې تفصيلې جواب دې چې عيسى طيِّعًا د الله ﷻ معزز او انعام يافته بنده وؤ، ليکن بنی اسرائيلو کښ د ده معامله او امر يوڅو اعتبار سره عجيب وؤ: (۱) پيدائش اعتبار سره، چه بغيره پلار نه پيدا شوې وؤ، (۲) وړکوالی کښې خبرې کول، (۳) خلاف عادت زر زړلو ئيدل، (۴) مادر زاد پاندو ته بيناني ورکول او برص بيماران څه کول، ليکن دا تعجب خيز خلقت او احوال دده په معبوديت باندې څو دلالت نه کوي بلکه دا خو د الله ﷻ قدرت باهره باندې دلالت کوي، لهدا دې نه ابن الله او معبود کيديشی ځکه چه بنده او مخلوق دې او نه معذب کيديشی ځکه چه د الله ﷻ انعام يافته او نبی دې نو دیکښې نفی د نائب بصورت ولد مذكر اوشو. ﴿أَتَمَنَّا عَلَيْهِ﴾ انعام نه مراد نبوت دې يعنی نبوت موورته ورکړې وؤ، او چاته چه الله ﷻ نبوت ورکړی نوهغه جهنمی نه وي، ﴿وَنَحْنُ عِيسَى طيِّعًا﴾ مثلاً پمعنی د آية و امرأ عجباً يستدل بها على قدرة الله تعالى، دې يعنی عيسى طيِّعًا زمونږ په قدرت او معبودوالی باندې د بني اسرائيلو د پاره نشانی وه.

﴿وَلَوْ أَنَّكُمْ لَجُنتُمْ سَكْرَتِكُمْ﴾ د دې آيت دوه توجیه کيديشي:

(۱) يو دا چې دا تخويف دينوی دې او الله ﷻ فرماني چه کچرته مونږ او غواړو نو تاسو به هلاک کړو، او تاسو بدله کښ فرشتی راوولو. د زمکی خلافت به ستاسو نه واخلم او هغوی ته به ورکړم او هغوی به څما اطاعت او فرمانبرداري کوي، دې صورت کښ «سکر» کښ «من» د بدل د پاره دې. اي: بدلکم، لکه په بل آيت کښ هم د بدل د پاره راغلې دې: ارضيتم بالحياة الدنيا من الآخرة

(۲) دويم دا چې دا نفی د نائب ده په صورت د ولد مذكر او رد دې په هغه خلقو چې هغوی د عيسى طيِّعًا عجيب و غريب خلقت او احوالو نه ئي د هغه په معبوديت او ابنيت استدلال کولو، چې دا خو زمونږ د قدرت محض يو مظهر وو که مونږ او غواړو نو دينه عجيب و غريب امر باندې هم قادر يو چه تاسو نه فرشتې پيدا کړو، او تاسو نسل د فرشتو شې. ليکن که هر څومره عجيب امر وي خوبيا هم د الله ﷻ مخلوق وي، او مخلوق معبود

نشي کیدی ﴿لَمَنَّا مَنكُم﴾ ای: لولدنا منکم ملائکة یعنی تاسو نسل کنښ به فرشتی پیدا کړو، او دا هم کیدیښی ﴿لَمَنَّا﴾ په معنی د «حوتنا» سره شې، او «ننگر» کنښ «من» ابتدائيہ یا تبعیضیہ شې، یعنی بعینه تاسو ټولو یا څه خلقو نه فرشتې جوړې کړم او نسل در نسل داسې روان وئ. ﴿وَلَقَدْ لَوَّمْنَا نِسَاءَ﴾ یعنی عیسیٰ علیہ السلام بغیر د پلاره پیدا کیدل دلیل دې په ثبوت د قیامت، پدې شان سره چه په قیامت کنښ دوباره پیدا کیدل خلاف عادت دی او د عیسیٰ علیہ السلام د بغیر پلاره پیدا کولونه د اثباته شوه چه الله ﷻ په خلاف عادت کارونو په صادره کولو باندې قادر دې،

په یو قرأت کنښ وانه لَعَلَّه راغلي دې نوبیا مطلب دادې چه د عیسیٰ علیہ السلام دوباره د آسمان نه نازلیدل د قیامت آخری نشانه ده، دده د نزول نه به خلق معلوم کړي چه قیامت بالکل نژدې را رسیدلې دې، چنانچه د صحیح او متواترو احادیثو نه دا ثابت ده، ﴿وَلَا تَتَّخِذْ يَتَا﴾ ای فی وقوعها ﴿وَأَتَّخِذُوا﴾ دا امر یاد الله ﷻ د طرفه دې، یعنی الله ﷻ فرمائی چه ځمادړ سولانو اتباع او کړئ دا صحیح لاره ده او د شیطان اتباع مه کوئ چه هغه ستا سودشمن دې، یا په تقدیر د «قل» سره امر دې د نبی اکرم ﷺ د طرفه، ﴿وَعَنَّا مَرِضًا تَتَّقِيْمُ﴾ مشارالیه دعوت د توحید او قرآن دې.

وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ

او هر کله چه راغې عیسیٰ علیہ السلام په واضحه معجزو سره، وئې ویل چه بیشکه څه راغلي یم تاسو ته په حکمت د انجیل سره

وَلَا بُيُوتَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ

او چه بیان کړم تاسو ته بعضی هغه احکامات د تورات چه اختلاف کوئ تاسو په هغې کنښ، نو اویریزئ د الله ﷻ نه

وَأَطِيعُوا ۖ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ ۖ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ۝

او ځما طاعت او کړئ بیشکه الله ﷻ صرف هغه رب ځما ورب ستا سودې نو د هغه عبادت کړئ، د لاره ده سمه

﴿وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ﴾ دا دلیل نقلی تفصیلی دې په توحید، از عیسیٰ علیہ السلام، چه عیسیٰ علیہ السلام هم خپل قوم ته د توحید تعلیم ورکړې وؤ او توحید ته ئې صراط مستقیم وئیلی دی ﴿وَالْبَيِّنَاتِ﴾ بمعجزات لکه احیاء الموتی، ابراء الاکمه، مائده وغیره ورنه مراد دی، او د «بِالْحِكْمَةِ» نه

مراد انجيل او نبوت دې، يا ورنه مراد مواعظ دې، ﴿وَلَا يَنْ لَكُمْ﴾ متعلق دې په مقدرپورې اى و جتكم لا بين لكم، ﴿بِمَنْزِلِ الَّذِي تَقْرَأُونَ فِيهِ﴾ مراد د بعض الذى نه (۱) هغه احكام شرعيه د تورات دى چه دوى پكښ تحريف كړې وؤ، لكه څرنگه چه بعض ابارود بعضو اشياؤ حرمت د ځان نه كړې وؤ، نو عيسى عليه السلام دهغې حرمت رد او كړو (۲) يا ورنه مراد امور مكلفه دى ځكه چه خالص دنياو امور و د پاره انبياؤ عليهم السلام نه مبعوث كيږي (۳) چاويلي دى چه دا پشان ددى قول د الله ﷻ: وَلَا حَلَّ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي حَرَّمَ عَلَيْكُمْ آل عمران: ۵۰ دې، يعنى مراد ورنه نسخ د حرمت د هغه بعض اشياؤ ده چه په بنى اسرائيلو حرام شوى وؤ، لكه لحم الابل، وازگه د هر حيوان، وغيرهما چه په: وَ عَلَى الَّذِينَ هَادُوا حُرْمًا كَلَّ ذِي ظُفَرٍ (اعراف: ۳) كښ تير دى (۴) يا بعض الذى پمعنى د كَلَّ الذى سره دې، كمافى قوله تعالى: يُصَبِّكُم بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ (غافر: ۲۸).

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ﴾ يعنى څما معجزات څما ذالو هيت دليل ندى، رب څما و ستا سو صرف

الله ﷻ دې، ﴿مَنْ كَانِ مِنْكُمْ مُنْقَرِبًا فَهُوَ مُقَرَّبًا﴾ مستقيم دې.

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابٍ يَوْمَ			
پس اختلاف او كړو د لود نصارى وؤ په خپل مينځ كښ، نو هلاكت دې د پاره دهغه خلقو چه شرك نى كړيدې د عذاب د ورځې			
النِّمِ ۝ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ۝ الْأَخِلَاءُ			
دردناكي نه، نه كوى دوى انتظار مگر د قيامت چه راشى دوى ته ناڅاپه اودوى به نه پوهيږي ټول دوستان به			
يَوْمَئِذٍ	بَعْضُهُمْ	لِبَعْضٍ	عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَكَلِّفِينَ ۝
بدغه ورځ	بعض	د دوى نه	بعضو نورو لره دشمنان به وى مگر پر هيزگاران

﴿فَلْيَخْشَ الَّذِينَ الْأَنْزَارُ مِنْ بَيْنِهِمْ﴾ دا د يو سوال مقدر جواب دې چه هر كله چه عيسى عليه السلام د توحيد تعظيم او حكم كړيدې نو بيا هغه ولې معبود گرځولې شوې دې، حاصل د جواب دادې چه د عيسى عليه السلام د رفع نه ورسودده په اتباعو كښ اختلاف واقع شو او په مختلفو فرقو كښ تقسيم شول نو بعضو د لره معبود او گرځوؤ، نو د ﴿الْأَنْزَارُ﴾ نه مراد د نصارى و مختلفې فرقې دى چه د عيسى عليه السلام په باره كښ نى ديو بل سره شديد اختلافات وؤ: بعضو به ورته: اَيْنَ اللَّهُ دې، بعضو به ورته ثالث ثلاثه، وي، بعض به ورته: اللَّهُ وې، يا مراد د ﴿الْأَنْزَارُ﴾ به يهود، نصارى

دواړه دي، چه يهودود عيسی پلام ډيرزيات تنقيص کولو اونه صاری يعنی عيسايانوپکښ دومره غلو او کره چه معبودنی او گرځولو ﴿قَوْلُ الْكَافِرِ﴾ ځای اشر کو،

﴿مَنْ يَنْظُرْ إِلَّا السَّاعَةَ﴾ داتخويف اُخروی دې، هل داستفهام انکاری دپاره دې پمعنی دنفی سره او ﴿يَنْظُرُ﴾ دانتظارنه ماخوډدې، او ﴿أَنْ تَأْتِيَهُمْ﴾ بديل دې د﴿السَّاعَةِ﴾ نه ای مایستظرون الآتيان الساعة بفتح روح، کبير، يعنی ددې کفارمکه وحالت نه دامعلوميری چه که قیامت ناڅاپه ددوی په سرونواودريږی نوهلته به نی اومنی، لیکن بیا دغه وخت مثل بالکل فائده نه ورکوی، کقوله تعالی: لانی لهم اذا جاءهم ذکری هم (محمد: ۱۸).

﴿الْأَخْلَاقَ يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْجَارُ﴾ يعنی دقيامت په ورځ به ددنیا ټولې دوستی اومحبونه منقطع شی، په دغه ورځ به ډيرخوډاومين محبوب هم دخپلې خوږې اومحبوبې دشمن اوگرځی، ځکه چه دکافرانوددوستی بنياد اودغه شان دغلطو محبتونو بنياد کفراوفسق دې او هم دغه کفراوفسق به ددوی دعذاب اوجهنم ته دداخلیدلو باعث وی ﴿لَا الْمُنْفَكُ﴾ استثناء، متصله ده پمعنی دلکن يعنی دقيامت په ورځ به ټولې دوستی اوتعلقات ختم شی لیکن د مؤمنانو تعلق اومحبت به نه منقطع کيږی، ځکه چه داهل ایمان محبت اوتعلق ددين او درضا الهی په بنيادوی اودغه ایمان اورضاء الهی دخير اوثواب باعث دې، نوپدې کښ به هيڅ انقطاع نه راځی.

يَعْبَادُ لَا خَوْفَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنتُمْ تَخْزُونَ ۝ الْيَقِينُ

ای بندگانوڅمانشته دې هيڅ يره په تاسون ورځ اونه به تاسو غمن یر، هغه کسان

أَمْتُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ۝ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ

چه ایمان نی راوړې دې په آیاتونو موږ اوروډوئ مسلمانان داخل شئ جنت ته تاسو هم اوييانی ستاسو هم

مُخْرَجُونَ ۝ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصَفَائٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا

تاسوبه خوشحاله ولې شئ، گرځولې به شی په دوی بلیتونه دسروزرواوگلاسونه، اوپدې (جنت) کښ به وی

مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ

هغه چه غواری نئی زرونه اولدت پرې موندی سترگې، اوتاسوبه پدې جنت کښ همیشه بڼ. اوداجنت دې

الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾ لَكُمْ فِيهَا

هغه چه تاسوته په میراث کښ درکړې شویدې په سبب د هغو عملونو چه تاسو کول، ستاسو دپاره پدې کښ

فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٣﴾

میوی دی د پیرې چه د هغې نه به تاسو خورئ،

﴿يَوْمَ لَا تَخَفُ عَلَيْكُمْ﴾ د ابشارت اخرویه دې مومنانو او هغه کسانوته چه د هغوی تعلق او محبت صرف د الله ﷻ دپاره وی، فیقال لهم ورنه مخکښ مقدردې، یعنی دوی ته به قیامت په ورځ الله ﷻ داند او کړی شی چه په تاسوبه هیڅ خوف او حزن نه وی ﴿الَّذِينَ آمَنُوا بِحَقِّنا﴾ صفت دې د عبادی دپاره یا ورنه بدل دې (روح) یعنی ځمابندگان هغه دی چه په دنیا کښ ظاهر ایاطن اخماتابع داروؤ. ﴿اتَّخَذُوا الْجَنَّةَ أَشْرًا وَآزَلْنَاهُمْ﴾ ازواج نه مراد مؤمنانی بیباني دی، بعض ورنه مؤمنان ملگری مراد کړیدي، یا ورنه مراد حورې د جنت دی، ﴿تُحْمَرُّونَ﴾ ای نعمون ورسرون، ﴿مِيسْكُون﴾ صحباف د صفحۃ جمع ده پلیت ته وائی ﴿وَأَكْرَبُ﴾ جمع دکوب ده، وهو کوز لاعروة له (روح) گلاس یا کنډول پیاله چې لاسکې بی نوي ﴿وَتِلْكَ الْأَمْثِلُ﴾ یعنی په جنت کښ به هغه څیزونه وی چه د هغې په لیدلو سره سترگې خوشحالیری اولدت مومی، بعضی علماء فرمانی چه په ﴿تِلْكَ الْأَمْثِلُ مِيسْكُونِ مِنْ كَمَبُ﴾ کښ د خوراک نعمتونوته اشاره ده او ﴿وَأَكْرَبُ﴾ کښ د ځکاک نعمتونوته اشاره ته او په ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ﴾ کښ، نکاح، لباس وغیره نعمتونوته اشاره ده او د ټولو نعمتونونه لوی نعمت چه سترگې نئی په لیدلو لذت مومی هغه دیدار الهی دې رزقنا الله بفضلله ومنه نو په ﴿وَتِلْكَ الْأَمْثِلُ﴾ کښ ورته اشاره ده، ﴿وَأَشْرَفُ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ پدې اعلان سره به اتمام د ټولو نعمتونو راشی، په ﴿أُورِثْتُمُوهَا﴾ کښ اشاره ده د پته چه داجنت تاسوته مفت ملاؤ شولکه څرنګه چه وارث ته مال موروثه مفت اوبغیر د څه عوض نه ملاویری، بعضی حضرات وائی چه داګنايه ده د ملکیت نه یعنی داجنت تاسوته په ملکیت کښ در

کړیښو، چونکه چه میراث په اسبابو د ملک کښ قوی سبب دې، نوڅکه ورنه تعبیریه میراث سره اوښو، یا مطلب دادې چه دکافرانو برخه جنت هم تاسوته درکړ شو کما فی الحدیث، مامن احدی الا و له مول فی الجنة ومول فی النار فالكافر یوث المؤمن موله فی النار و المؤمن یوث الکافر موله فی الجنة، و ذلك قوله تعالی: و لتلك الجنة التي اوردتموها بما كنتم تعملون، بآء په «بَمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» کښ سببیه ده، نو چونکه نیک عمل سبب ظاهری دې دپاره د خول جنت نوڅکه سبب او گرځولې شو، او سبب حقیقی ئی د الله ﷻ فضل دې، نو په حدیث پاک کښ: «لن یدخل احدکم الجنة عمله...» ورنه مراد سبب حقیقی دې، نو د آیت او حدیث په مابین کښ تعارض نشته دې، بعضی حضرات وائی چه نیک عمل سبب د درجاتو دې، او نفس دخول جنت ته سبب د فضل او رحمت الهی دې.

﴿لَوْ فِیْهَا فَتَکَمٌ کَبِیْرٌ﴾ دیرې میوې به وی بحسب الانواع والاصناف، «بِئَنَّمَا تَأْكُلُوْنَ» من تبعیضیه دې، اشاره ده پکښ دښته چه د جنت میوې به ختمیږی نه، په شان د دنیا، په حدیث کښ دی «لا یروع رجل فی الجنة من ثمرها الا نبت مکافأ مثله».

إِنَّ الْمَجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّتَبَعٍ لِّمَا كَانُوا فِي الدُّنْيَا يَفْتَرُونَ ﴿١٠١﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ

بیشکه مجرمان به په عذاب د جهنم کښ وی همیشه نه به شی لري کیدي عذاب د دوی نه او وی به دوی په هغې کښ

مُتَبَلِّسُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا فِي الظُّلُمَاتِ ﴿١٠٣﴾ وَكَانُوا

ناملیده، او ندې کړي مونږ ظلم په دوی لیکن هم دوی ظلم کونکی پخپل ځانونو و او آوازه او کړی دوی داروغې د جهنم ته، چه

لِلْمَلِكِ لِيَقْضِيَ عَلَيْنَا رَبُّكَ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ مَكِيدُونَ ﴿١٠٤﴾

ای مالک! فیصله دې وکړی په مونږ ب ستا، هغه به او وائی چه بیشکه تاسو همیشه پاتې کیدونکی ئی پدی کښ

لَقَدْ جِئْتُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنْ أَكْثَرُكُمْ لِلْحَقِّ كَرِهُونَ ﴿١٠٥﴾ أَمْ أَمْرًا أَمْرًا

بیشکه راوړي و مونږ تاسو ته حق لیکن اکثریه تاسو کښ د حق نه نفرت کونکی و بلکه دوی پخه فیصله کړیده دیو کار

فَرَأَا مُؤْمِرُونَ ﴿١٠٦﴾ أَمْ يَحْتَسِبُونَ ﴿١٠٧﴾ أَلَا لَا تَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ ﴿١٠٨﴾

پس بیشکه مونږ هم پخه فیصله کونکی یو، آیا دوی گمان کوی داچه بیشکه مونږ نه آوروئې خبرې د دوی او جرگې د دوی

بلى	وَرُسُلَنَا	لَكَيْهَمْ	يَكْتُبُونَ	٥٥
ولى نه (آورو) او فرشتى زمونږه هم ددوى سره دى ليكى عملونودوى				

﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ فِي صَلَاتِكُمْ عَلَيْهِمْ﴾ تخويف اخروي دې مشرکانوته، مراد د مجرمانونه کافران دى، ﴿لَا يَقْرَأُ لَهُمْ﴾ د فترت نه ماخوډې يعنى عذاب به ورته لگ غوندې وخت دپاره هم نه لري کيږي، يا د فترت نه ماخوډ دى، فتور ويلې کيږي سست والې او کموالې ته، يعنى عذاب کښ هيڅ تخفيف او کمی نه رازي ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّسْتَفْهِسُ﴾ يعنى کافران به ناأيمده شى چه اوس هيڅ صورت دنجات نشته دې، بعضى حضراتو د ﴿مَّنْ يَّسْتَفْهِسُ﴾ معنى کړيده حزبون من شده الباس (روح) يعنى د سخت عذاب پوچه به غمجن وي

﴿وَلَا يَكُنْ لَهُمْ﴾ مالک د هغې فرشتى نوم دې چه د جهنم چوکيداره ده چه داروغه ورته ويلې شى ﴿يَقْنِ﴾ حَتَا رَأَيْتَ مراد ورته فيصله دمرگ ده، يعنى کافران به د دوام او د شدت د عذاب پوچه ناأيمده شى دنجات نه نواوېه وائى چه مونږ دې مړه شو چه عذاب نه راته نجات ملاوشى.

﴿قَالَ لَهُمُ الْمَلَائِكَةُ﴾ يعنى مالک به ورته او وائى چه دلته مرگ نشته دې، تاسو به هميشه په عذاب کښ يئ، حضرت ابن عباس ؓ فرمائى چه کافرانوته به د اجواب زر (۱۰۰۰) کاله پس ملاوشى د آخرت د کالونو په حساب، تر زرو کالونو پورې به هغوى دغه چغى وهى.

﴿تَقْدِرُ حَتَّىٰ يَأْتِيَ﴾ د اخطاب يا جهنميانوته دې، پخپله د طرفه د الله ﷻ نه ياد طرفه د فرشتونه بطور نيابت، نو پدې کښ سبب د مکث ذکر کيږي، يا التفات دې بسوى اهل مکه، د حق نه مراد توحيد او ټول هغه احکامات دى چه ايمان راوړل ورباندې واجب دى، ﴿وَلَا يَكُنْ لَهُمْ مِّنْ حِزْبٍ﴾ اکثر يا يعنى دکل دې ياورونه مراد رؤسا وليدران دى (قرطبي)، چه د حق نه انکار او نفرت په حقيقت کښ مشران کوى او هر چه وى اتباع نوم محض تقليد اکفر کوى.

﴿لَمْ يَرْجُوا أَثَرًا﴾ د اذجر دې مشرکانوته، او د هغوى د قباحت بيان دې ام د اضراب دپاره دې يعنى د بل سره او د اثر په مراد تدبيرونه د قتلولو د نبي کریم ﷺ دى او اسلام ترقي په لار کښ قسم قسم رکاوټونه جوړول دى، يعنى دوى صرف دانه چه د حق نه انکار کوى او خه يي نه گنري بلکه د دين او د پيغمبر خلاف منظم تدبيرونه او سازشونه هم کوى (لکه دې تفصيل په

انفال ۳۰ کنس تيردي، ﴿فَلَمَّا تَرَوْهُ﴾ يعني مونږ هم دوي خذلان اورسوائی اوخپل دين او پيغمبر ته ترقي او ذهغه نصرت پخه فيصله كړيده.

﴿وَمَا يَسْتَوِي لَكَ لَا تَسْعَ يَرْؤَمَ﴾ سر دځان سره ياد بل سره په خالي خائي كنس خبرو كولو ته وائي، اونجوي په خپل مينځ كنس جرگې او مشورې ته وائي، يعني دوي چه د نبي اكرم ﷺ خلاف او د دين خلاف تدبيرونه كوي نو يا د دوي دا گمان دي چه مونږ د دوي د زړونو په اسرارونه پوهيږو او د دوي د جرگونه نه يو خبر؟ بلكه مونږ پوهيږو او زموږ فرشتې كرام كاتيبين هروخت د دوي سره وي د دوي ټول اعمال ليكي.

قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ ۖ فَأَنَا أَوَّلُ الْعِبْدِينَ ﴿٣١﴾ سُبْحَنَ رَبِّ

اووايه اي پيغمبر! كچرته وي د پاره د رحمن ﷻ ولد، نوڅه به اول عبادت كونكي ومه، پاكي ده د شر كاڅو نه رب

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٣٢﴾ فَلَهُمْ يُخَوِّضُوا

دا سامنونه لره او د زمكې لره رب د عرش لره ذهغه نه چه دوي ئي بيانوي الله ﷻ لره، پس پريږده دوي چه مشغوله وي

وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوْعَدُونَ ﴿٣٣﴾

اولوبې كوي تردې چه ملاقات او كړي دورځې خپلي سره هغه چه د دوي سره ئي وعده كولى شي

﴿قُلْ لَكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ دامخكېن دواړه حصو سره متعلق دي، پدې كنس نفى د ولد (برابره ده

كه مذكر وي او كه مؤنث) او د نائب ده د الله ﷻ نه، بطور مبالغه، دايت كريمه په تفسير كنس

مفسرينو د احتمالات ذكر كړيدى (۱) ﴿لَكُمْ﴾ شرطيه دي، ﴿لَكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ بشرط دي، ﴿فَلَمَّا تَرَوْهُ﴾

ئى جزاء ده، او استدلال په نفى د ولد او نائب باندې بطريقي د قياس استثنائي سره شويدي، نو

معنى داده چه كه په فرض محال د الله ﷻ ولد وي (مقدم) نور ووميني سرې به څه ووم چه دده د

ولد عبادت به مى كولى (تالى) لكن التالى باطل فالقدم منله، وجه د بطلان تالى ظاهره ده، وجه د

ملازمې داده چه كچرته د الله ﷻ ولد وي نو ذهغه عبادت به ضرورى او فرض وواوڅه خود ټولي

دنيا نه زيات د الله ﷻ عبادت كونكي يم، نومابه ئى اول عبادت كړې وي،

(۲) بعض د عابد معنى جاحدا و منكر كړيده، يعنى ددې فاسدي عقيدې نه انكار كونكي او

ترديد كونكي د ټولو نه اول څه يمه (۳) بعضو ويلى دى چه ان په ﴿لَكُمْ﴾ كنس نافيه

دې، يعنى الله ﷻ لره ولدنشته دې او ﴿فَأَنَّا آلُ الْكَاذِبِينَ﴾ ورباندي تفریع ده، اى انا اول العابدین ه، نوڅه هغه اول کس یم چه صرف. دالله ﷻ عبادت کوم. نور تفصیل ددې مضمون په سورة انبیاء: لوکان فیهما آلهة... الخ (آیت ۲۲)، کښ تیر دې.

﴿مَنْ دَرَسَ يَتَّخِذْهَا مِثْلًا﴾ داسمشرکانوته زجر او تخويف دې، ﴿عَنْ يَتَّخِذُوا يَوْمَ﴾ الؤى همراد ديويم نه يايوم القيامة ده، دا کثرو په نزد، ياورنه مراد يوم بدرده ياورځ دمرگ ده.

وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ
اولله هغه ذات دې چه دې په اسمان کښ هم الممتصرف دې او په زمکې کښ هم الممتصرف دې.
وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ۝ وَلَكَرَّكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
اودې حکمتونووالادې پوهه دې په هرڅيز اومبارک دې هغه ذات چه هغه لره ده بادشاهى داسمانونواودزمکې
وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝
اوپه مېنځ ددې دواړوکښ، اوصرف هغه ته دې علم دراتلودقيامت، اوهه هغه ته به تاسواوېس کيږئ

﴿وَمَنْ آتَى فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ﴾ دا دعوه د سورت ده، چي آسمانونو او په زمکې کښ اله او معبود صرف او صرف الله ﷻ دی او هغه ټول کائناتوخالق او متصرف ذات دی، هر کار بي محکم او دحکمت نه ډک دی او په هر څه واقف دی، نو هغه ته ولد او نائب څه ضرورت شو.

﴿وَيَكُنِ الْوَيْلُ﴾ يعنى برکت دهند هه هم صرف الله ﷻ دې چه په قبضه کښ ئي اسمانونه اوزمکه ومايېنهمادی ﴿وَنَعْتَهُ عِلْمَ الْغُيُوبِ﴾ يعنى دقيامت علم، چه کله به راځي داهم صرف الله ﷻ ته دې، ﴿وَأَنَّهُ يُخَوِّتُ﴾ يعنى دټولوخلقو مرجع هم صرف الله دې، نومذکوره صفات ټول دالوهيت صفات دی چه خاص دی په الله ﷻ پورې، نو هغه حقيقي اله اومعبود دې.

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ

اړندى مالکان هغه معبودان باخفه چه دوى ئي عبادت کوي ماسوي دالله ﷻ نه دشفاعت مکرهغه حرکت ه شفاعت کوي

شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ

چه گواهی اقرار بحق کوی اودوئی پوهیږی او کچرته ته تپوس او کړې ددوئی نه

مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَلَّى يُؤْفَكُونَ ۝

چه چاپیداکړیدی ددوئی نوخامخابه وائی چه الله ﷻ پیدا کړی یو نوکوم طرف ته ددوئی اړه و له شی

وَقِيلَ لِرَبِّ إِنْ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ

او علم دې ورته بخپل د پیغمبر دې قول چه اې ربه خمایشکه دا قوم ایمان نه راوړی، پس اعراض او کړه ته ددوئی نه

وَقُلْ سَلَامٌ نَسُوفَ يَعْلَمُونَ ۝

او اوبایه چه خماناسونه سلام دې، پس زرده چه ددوئی به پوهه شی.

﴿وَلَا يَتَّبِعُهُ الَّذِينَ يَتَخَوْنَ مِنْ دُونِهِ الشُّكَّةَ﴾ دلته نه سورت خلوصه حصه شروع کیږی او پدی کښ نفی د نائب ده بصورت شفیع، کله چه مشرکانوته شرک په رداو د توحید په اثبات باندی ناقابل انکار دلایل او شواهد مخکی ته راغلل چی ددوئی سره د هغی هیڅ جواب نوؤ، نو ددوئی دا ویل شروع کړو چه زمونږ معبودان اگر چه حاجت روا مشکل کشاندی لیکن مونږنی عبادت خکه کوؤ چه ددوئی به زمونږ سفارش کوی دالله ﷻ په دربار کښ، دی ایت کښ الله ﷻ مشرکینو د عقیدی رد او شبهی جواب کوی حاصل د جواب دادې چه دالله ﷻ په دربار کښ دسفارش کولو دپاره درې شرطونه دی (۱) شفیع به مؤمن وی (۲) مشفع له به مؤمن وی (۳) اذن الهی به وی، نو د مشرکانو دپاره ددوئی معبودان باطله شفاعت نشی کولی، اختیار د شفاعت ورسره نشته دې، مفسرینو پدی آیت کښ دوه قوله ذکر کړیدی (۱) مراد د ﴿الَّذِينَ يَتَخَوْنَ مِنْ دُونِهِ﴾ څه معبودان من دون الله دی او ﴿لَا مِنْ شَيْءٍ﴾ استثناء متصله ده، عیسیٰ علیہ السلام، عزیر علیہ السلام، ملانکه ورنه مستثنی دی، او د ﴿شَيْءٍ﴾ څه مراد گواهی دلالة الا الله ده، یعنی شفاعت به هغه کوی چه مؤمن وی دکلمه توحید گواهی ورکونکې وی ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ﴾ کښ تصدیق قلبی ته اشاره

(۲) ﴿ذَٰلِكَ الْوَيْتُ يَتَشَوَّكُ مِنْ دُونِهِ﴾ ځکه مراد عیسیٰ علیهم السلام، عزیز، ملائکه دی، او د من نه مراد مشغوع له دې پمعنی د من ای الاثن شهد بالحق، یعنی شفاعت به دهغه چادپاره وی چه دلالة الله، گواهی ورکوی، هرچه دې دریم شرط چه شفاعت به په اذن الهی سره وی نو پدې قول د الله ﷻ کښ ذکر دې من ذی الذی یشفع عنده الاباذنه (آیت الکرسی).

﴿وَلَكِنْ سَأَلْتَهُمْ﴾ دا دلیل عقلی دې په توحید علی سبیل الاعتراف من الخصم، او په دی کښ نفی د نائب هم کیږی، یعنی کچرته ته د دوی نه تپوس او کړی چه تاسو او ستاسو معبودان چا پیدا اکریدی، نو دوی به ددی اقرار او کړی چه ټول الله ﷻ پیدا کړیدی، نو کله چه دوی هم مخلوق او هغوی هم مخلوق شو، نویا هغه څرنگه معبودان شول، خلقهم کښ ضمیر منصوب عابدین او معبودین دواړو ته راجع دې، یا ضمیر صرف عابدینونه راجع دې. ضمیر د هم عابدانو (مشرکانو) ته راجع دې یا عابدانو او معبودانو دواړو ته راجع دې، یعنی کچرته ته د دوی نه تپوس او کړی چه تاسو چا پیدا کړی یی نو خامخابه دوی اقرار کوی چه زموږ خالق الله ﷻ دې، نو چه خالق صرف الله ﷻ دې نو د بندگۍ او عبادت مستحق هم صرف هم هغه دې.

﴿وَيَقِيلُ يَرْكَبْ يَكْبِدْ﴾ کښ تخويف دې مشرکانو ته او تسلی ده نبی اکرم ﷺ ته، قبل مصدر دې د قال یقول ضمیر یی نبی کریم ﷺ ته راجع دې، پدیکښ دوه متواتر قراوت دی:

(۱) وقيله بالجرحه جر سره، او وجهې د جر دوه کیدیشی: (۱) عطف دی په الکافه باندې، تقدیر عبارت به داسی شی، وعنده علم الساعة وعلم قبله یعنی الله ﷻ ته د قیامت علم هم شته دی او دخپل نبی د دی وینا علم هم شته دی، چی ای خما ربه، خما قوم ایمان نه راوړي (۲) او دویمه وجه دا ده چی واو حرف جر قسمیه دې، او «قيله» مقسم به دې، او «يَكْبِدْ» مقوله ده د «قيله»، او مقصود ورته فریاد او التجا د پیغمبر ده، او «ان هولاء...» ورله جواب قسم دې، یعنی خما د پیغمبر په التجاء او فریاد قسم چې نور دوی ایمان نه راوړي، او یا «رب ان هولاء لوم لا یؤمنون» ټول ورله مقسم به دې او جواب قسم محذوف دې چې هغه لاعذبهم دې.

(۲) دویم متواتر قراوت قبله بالنصب دې. د نصب ویلو ۸ احتماله دی، لیکن غوره احتمالات پکښ یوڅو دی: (۱) مفعول مطلق محذوف قال دپاره ای: قال قوله یعنی پیغمبر خپله وینا او شکوه او کره چی ای رب! خما قوم ایمان نه راوړي (۲) عطف دې په «يَرْكَبْ» باندې،

أي : احمسون انا لانسمع قبله آيا دوي گمان دا دې چه مونږ ډ خپل نبی وينا نه اورو، (۳) عطف دې په محل د «الکافو»، چه هغه محل نصب دې څه که چه «ولم الکافو» اضافت دمصدر مفعول ته شويدي.

﴿فَاصْبِرْ سَبْعَ مَهْمَ وَقَدْ سَلَّمْ﴾ يعنى اي پيغمبره! ددوي نه اعراض او کړه او ددوي نه دايمن طمع مه لره. ﴿وَقَدْ سَلَّمْ﴾ سلام متارکه ورنه مراد دې چه دتعلق ترک کولو او قطع کولو دپاره وي، لکه واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما (فرقان: ۳۰).

فائده: سلام په پنځه قسمه دې (۱) سلام متارکه، کوم چه پدې آيت کښ ذکر دې (۲) سلام برائ دُعا، کوم چه اهل قبور و ته ويلې کيږي چه السلام عليكم اهل دار قوم مؤمنين (۳) سلام ستيذان (۴) سلام تحيه، چه په وخت دملاقات کښ وي (۵) سلام عندالوداع.

رکوعاتها (۷)	سورة حم دُخان مکیه	آياتها (۸۹)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بیحده مهربان او ډیر رحم کونکې دی شروع کوم		

ترقیها حسب التسلسل (۴۴) وحسب النزول (۴۴)

سورة دُخان مکی دی، زمانه د نزول ئی دور آخر د مکی دی، ترتیب قرآنی په لحاظ سره (۴۴) دی او ترتیب نزولی په اعتبار سره (۲۴) دی، د تیر شوی سورة، سورة الزخرف نه وروستونازل دي. **ربط اسمی:** ربط اسمی ماقبل سره دادي چې ماقبل کښ دي خبری ذکر وؤ چې شرک او باطل باندې خومره دلائل دی دهغې هڅې یو ظاهري چمک دمک (زخرف) دي او انسان پرې دهوکه شی چه دلائل دی، اوس دي سورت کښ دا ذکر کیري که چی حق او توحید دلائلو په مقابلته کښ ددي هیڅ حیثیت نشته، بلکه دلوگی «دخان» پشان هوا کښ والوزی.

ربط معنوی: ربط معنوی ماقبل سره په خووجو هو سره دي

(۱) مخکښ سورت په شروع کښ ترغیب الی القرآن ذکر وؤ دي سورت په شروع کښ هم ترغیب الی القرآن ذکر کیري،

(۲) مخکښ سورت کښ د موسی ﷺ واقعي ذکر وؤ دي سورت کښ د موسی ﷺ واقعی بله حصه ذکر کیري،

(۳) مخکښ سورت کښ د مشرکینود دی عقیدی ابطال وؤ چې هغوی وائی چې زموږ معبودان د الله ﷻ نائبان اوسفارشیان دی، دی سورت کښ دهغوی بلي عقیدې چې علی سبیل التنزل ده ابطال اوجواب دي، دوی وائی چه موږ دا منو چی زموږ معبودان د خدای تعالی نائبان نه دی او دهغه اذن بغیر شفاعت نشی کولی، لیکن زموږ ندا اوری، زموږ په حالاتو باندې خبر دی، او الله ﷻ ته ئی مخکښ وړاندی کوی، نود دی سورت کښ دهغې رد اوشو چې «انه هو السميع العليم» یعنی الله ﷻ صرف ددوی آوازونه اوری اودوی په حالاتو باندې خبر دي.

د سورة د مضمینوا اجمالی خلاصه:

په ابتداء کښ تمهیدمع ترغیب دي مسئلې د توحید او قرآن منلوته، دوه بنيادي دعوي ذکر کیري: (۱) اوله دعوه حقانیت د قرآن ده، (۲) او دویمه دعوه اثبات د توحید دي، او دا

دعوه د مشرکینو یو اعتراض په ضمن کښې ذکر ده . چې دوی ونیل چې زموږ الهه زموږ نډا آوري او زموږ په حالاتو باندې خبر دي ، دې نه علاوه تخويف دنیوی نمونې ، بشارت دنیوی نمونه ، دلیل عقلی په توحید ، تخویفات بشارت پکښ هم دی . په آخره کښ دتول سورة سره متعلق آیت

تفصیلی خلاصه: آیت نمبر ۱ ، تر ۹ پورې تمهید مع الترغیب دې ، دې کښ سورت دواړه دعوی مذکور دی (۱) حقانیت قرآن (۲) «والکتاب المین» (۲) اثبات دتوحید په ضمن دجواب د مشرکینو شبهي «انه هو السميع العليم»

آیت نمبر ۱۰ تر ۱۲ پورې تخويف دنیوی ذکر کیږي
آیت نمبر ۱۷ نه تر ۳۳ پورې د موسی ؑ واقعه ذکر کیږي . دیکښ آیت نمبر ۲۹ پورې تخويف دنیوی او آیت نمبر ۳۰ نه تر ۳۳ پورې بشارت دنیوی دې .
آیت نمبر ۳۴ نه تر ۳۶ پورې شکوه ذکر کیږي .
آیت نمبر ۳۷ کښ بیا تخويف دنیوی ذکر دې .
آیت نمبر ۳۸ ، ۳۹ تعلق دویمې دعوي سره دې .
آیت ۴۰ نه تر ۵۰ پورې تخويف اخروی دې .
آیت نمبر ۵۱ نه تر ۵۷ پورې بشارت اخروی ذکر کیږي ،
آیت ۵۸ تعلق پوره سورت سره او خصوصاً اول دعوي یعنی حقانیت قرآن سره دې
آیت نمبر ۵۹ تعلق ، آیت ۱۵ سره دې .

حَمْدٌ ۙ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۙ اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ ۝

حم، قسم دې په کتاب واضحه، بیشکه موږ نازل کړېدې دا کتاب په شې مبارکې کښ بیشکه موږ نه یرونکي یو خلق لره .

فِيهَا يُفَرِّقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ۙ أَمْراً مِّنْ عِنْدِنَا ۙ اِنَّا

بدې شېه کښ لیکلې کیږي هر کار محکم ، امر دې زموږ د طرفه بیشکه موږ نه

كُنَّا مُرْسِلِينَ ۙ رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ ۙ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ

لیرونکي یو پیغمبر انولره دوجه درحمت نه د طرفه درب ستانه، بیشکه الله ﷻ صرف هغه اوریدونکې دې دهر آواز

الْعَلِيمُ ۝ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ۝

عالم دې په هر حال چه رب د آسمانو نو دې او د زمکې دې اوڅه چه په مينځ د دواړو کښ دې. کچر نه يئ تاسو يقين کونکي

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۚ وَلَكُمْ

نشته دې لاتق د عبادت بل څوک مگر الله ﷻ دې ژوندى کول کوى او مړه کول کوى رب دې ستاسو

وَرَبِّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ۚ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ۝

اورب د پلارانو ستاسو پخوانو دې، بلکه دوى په شک کښ دى توفى کوى،

حَم ۝ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۚ هَذَا تَمْهِيدٌ مَعَ التَّرْغِيبِ دې او د سورت د دعوي اوله حصه

يعنى حقانيت د قرآن ذکر کيږي، چې حق پخپله خپل ځان ځاني نو د قرآن مضامين او احکام دومره واضحه دى چې دې په حقانيت کښ هيڅ شک وشبه نشي کيدى، نوره تشریح او تفسير د سورة الزخرف په ابتداء کښ تير شويدي

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْمُبَرَّكَ﴾ ۚ اجواب قسم دې يعنى باوجود د دينه چى قرآن او دې

مضامين پخپله دومره واضحه دى چى هغې نه د قرآن حقانيت ثابتيږي، خوڅه قسم خورم چې دا کتاب مونږ نازل کړى دې، او «في ليلة مباركة» کښ ترغيب ذکر کيږي، يعنى دا دومره عظيم الشان کتاب دې چې دا موڅه عامو شپو ورځو کښ نه دې نازل کړي بلکه د دې نزول د پاره مو مبارکې شپې انتخاب کړيدى او هغې کښ خونا نازل کړيدې لهذا دې قرآن او د دې احکاماتو باندې ايمان راوړئ، «ليلة مباركة» کومه شپه مراده ده ديکښ مفسرينو دوه قوله دى:

(۱) اکثر مفسرينو په نزد ليلة القدر (شب قدر) ده، چه د رمضان المبارک په آخره عشره کښ په طاق شپو کښ وى. په دليل د (۱) قول د الله ﷻ «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» نو کچرته ورته ليلة القدر مراد نشي نو د آياتو نو په مينځ کښ به تناقض لازم شي (۲) شهر رمضان الذى انزل فيه القرآن (بقره ۸۵)، يعنى قرآن په رمضان کښ نازل دې، او ليلة القدر په رمضان کښ وي (۳) دلته چې کوم صفات «ليلة مباركة» ذکر دى سورت القدر کښ د اوصاف د ليلة القدر ذکر دى نو دينه معلومېږي چې دا دواړه يوه شپه ده (۴) په تفسير مظهرى وغيره کښ د قتادة رحمه الله نه نقل دى چه صحف ابراهيم عليه السلام، او توراة په ابتداء د رمضان کښ نازل دى، اوزبور، انجيل په درميان د

رمضان کنښ، او قرآن په آخر د رمضان کنښ نازل دې، او په آخر کنښ دې چه: وَاللَّيْلَةُ الْمُبَارَكَةُ هِيَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ

(۲) حضرت عکرمه رضی الله عنه فرماني چه په آيت مذکوره کنښ د ليله مبارکه نه مراد د پنځلسم شعبان شپه ده. ځکه چي آيت کنښ «ليلة مبارکه» کوم صفات راغلي دي داپه رواياتو کنښ د پنځلسم شعبان شپي هم راغلي دي.

فائده (۱): پنځلسم شعبان شپي فضائل او احکام په ډيرو رواياتو کنښ راغلي دي، په هغې کنښ دې شپي عبادت، قبرستان ته تللو ثبوت دې، دا روايات اگر چه کمزور او ضعيف دي ليکن کافي تعداد کنښ دي، لهذا يقوي بعضها بعضاً اصول تحت فضائلو باب کنښ پدې عمل کول صحيح دي ليکن شريعت کوم حدود دي، د هغې رعايت ساتل انتهائي ضروري دي، لهذا مخصوص انداز او تعداد کنښ مونځ کول په جماتونو کنښ اجتماع صورت جوړول يا قبرستان ته تللو التزام کول لکه څرنگه چې د فرض اولازمي عبادت کولې کيږي حدود شريعت نه تجاوز او بدعت دې ور نه کم از کم مفضي الى البدعة ضرور دې.

فائده (۲): بعض مفسرينو دې آيت تحت د عکرمه رضی الله عنه قول باندې سخت رد کړيدي او ديتي نې باطل ويلى دي او د رد بنياد دادې چه د آيت دا تفسير د هغو صريح نصوصو خلاف دې چې په هغې کنښ ليلة القدر کنښ نزول قرآن تصريح ده. زمونږ اکابرو د دې قول کوم مطلب بيان کړيدي هغي مطابق ددي نصوصو سره تطبيق ممکن دې او هيڅ تعارض نشي راتلې.

(۱) حضرت مدني رحمته الله فرماني چه دلته نزول نه مراد نزول تقديري دې نزول تقديري مطلب دادې چه پدي شپه کنښ د قرآن نزول اجازت ميلاوشي؟

(۲) شبير احمد عثمانی رحمته الله بله توجيه پيش کړيده چې ليلة البراءة کنښ نزول نه مراد ابتداء نزول ده او ليلة القدر کنښ نزول نه مراد انتهاء ده.

فائده (۳): قرآن درې نزوله دي:

(۱) **نزول تقديري:** چه پدي کنښ د قرآن نازلیدلو اجازت ملاؤ شو او په لوح محفوظ کنښ كيځودلي شو، او دا ۱۵ شعبان شپه وه. (معارف مدني)

(۲) **دويم نزول** لوح محفوظ نه آسمان دنيا ته وو، او دليله القدر شپه او رمضان المبارک

مياشت وه |

(۳) درېم فزول آسمان دنيا نه زمکه ته وو چه ۲۳ کاله کښ تدریجا تدریجا مکمل شو او ددې ابتدا هم رمضان المبارک اولیلة القدر کښ شوې وه (تفسیر عثمانی)

﴿إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾ جواب قسم کښ ددوه خبرو ذکر اوشو، (۱) انزال دقرآن، (۲) انزال په ليله مبارکه کښ اوس دلته نه بطور لف نشر مرتب دهر يو حکمت ذکر کيږي دا حکمت د نزول قرآن دې، چه زمونږ شان دادې چه خپل بندگان د عذاب او عقاب نه اوږوو، نو دې دپاره مو دا قرآن نازل کړو.

﴿فِيهَا يُفْرَقُ﴾ دا په «لیلة مبارکه» کښ دانزال حکمت وجه بيانېږي چه دا قرآن د حکمتونو ډک او عظیم الشان کتاب دې، او دې شپه کښ عظیم الشان او حکمت نه ډک امورو فيصله کيږي، نو ځکه خو دیکښ نازل کړو. «يُفْرَقُ» يا پمعنی دکتب سره دې، ای فیها يُکْتَبُ، يا پمعنی دتفصل سره دې، یعنی فیصله کيږي په دې شپه کښ د هر امر محکم. «کُلُّ أَمْرٍ» امر ته مراد د امور تکوینیه فیصلې دی، یعنی پوره کال د قضا و قدر کومې فیصلې کيږي، څوک به مری څوک به پیدا کيږي، څوک به نکاح کوي، چاته څومره رزق ورکولې شي وغيره، دا ټولې فیصلې اولیکلې شي او په امور تکوینیه باندې مقرر فرشتو ته حواله کړی شي. دغه صفات شب برات او شب قدر دواړو کښ راغلی دی. تطبیق یې ممکن دې چه دې امورو حواله کولو ابتداء شب برات کښ اوشي او انتها یې په شب قدر کښ اوشي، ﴿حَکَمَ﴾ یا پمعنی ددی حکم سره دې، یعنی حکمت والا احکامات، دې صورت کښ اسناد مجازی دې، ځکه چې احکامات خو حکمت والا نه وی، بلکه د حکمت تقاضې موافق وی، حکمت والا حاکم وی، یا پمعنی د حکم سره دې یعنی محکم حکم چې په هغې کښ نسخ تبدیلی او تغیر نه رازی. یا په معنی محکوم به کښ دې، یعنی د کوم امورو حکم کیدل دی، هغه جدا کړی شي او فرشتو ته حواله کړی شي (کشاف، تفسیر عثمانی)

﴿أَمْرًا مِّنْ عِندِنَا﴾ امر امانتوب دې بنا پر اختصاص ای لخص امر من عندنا اودیکښ مزید اهمیت ددې شپې او تفخیم د امر ذکر کيږي، یعنی یو خو دا چې دې شپه کښ حکمت نه ډک احکامات فرشتو له ورکړې شي، بله دا چه د الله ﷻ هر حکم او امر د حکمت نه ډک دې، خو دیکښ خاص طور باندې دهغه عظیم الشان امورو فیصله کيږي چه هغه خاص د الله ﷻ علم،

تدبير او حکمت سره شایان شان وی. «من عندنا» جار مجرور ورله صفت واقع شویدی او دې نه مراد دادې چه هغه زمونږ د علم تدبير او حکمت تقاضی عین موافق وی یا «امرا» مفعول مطلق من غیر لفظه دې، د «يفرق» دپاره، ځکه چې «يفرق» معنی جدا کیدل دی او کوم حکم چې جدا شی هغه امر جوړ شی، یا حال دې «انزلناه» ضمیر فاعل نه په تاویل آمین سره، یعنی مونږ دا کتاب نازل کړو او حال داوؤ چې مونږ حکم کونکی وؤ، یا ضمیر منصوب نه حال واقع دی، یعنی مونږ نازل کړیدی دا کتاب حال دادی چې دازمونږ طرف نه یو امر دې.

﴿إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ﴾ رَحْمَةً ﴿دې تعلق﴾ ۱) یا «انا انزلناه» سره دې، او هغې د پاره علت دې، دې صورت کښ «رَحْمَةً» دپاره مفعول له دې، «من ربک» جار مجرور صفت واقع کيږی د «رحمة» دپاره، مطلب به دا شی چې مونږ دا کتاب نازل کړیدی ځکه چې زمونږ عادت دا دې چې مونږ رسولان خپلو بندگانو ته رالېږو او هغوی ته کتابونه ورکوو د وجه د رحمت د رب ستا نه، یعنی دامحض فضل او مهربانی د رب ده، ۲) او یا د دې تعلق «فیها یفرق» سره دې او دې دپاره علت دې. دې صورت کښ «رحمة» د «مرسلین» د پاره مفعول به دې. نو مطلب به دا شی چې مونږ په دې شپه کښ هر حکمت نه ډک او محکم کار جدا کوو او فرشتو ته یې حواله کوو، ځکه چې زمونږ کریمانه شان تقاضه داده چه مونږ خپلو بندگانو ته رحمت لېږونکی یو.

﴿إِنَّهُمْ هُمُ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ دا د سورة مقصودی دعوه ده او د مشرکانو د شبهې جواب دې چه زمونږ آلهه زمونږ آوازونه نه آوری او زمونږ په حالتونو باندې خبر دی.

﴿رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ بدل دې د «رَبِّک» نه یا بیان یانعت دې، «إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ» یعنی یقین نوم څه خیز تاسو پیژندلې نو تاسو ته به ددې خبرې څه پته وی چه زمکې او آسمانو نورب العالمین الله ﷻ دې ځکه چې دا اظهر الیقینیات دې. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ د ماقبل مضمون مزید تاکید دې.

﴿بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْ لَّعْنَتِ﴾ اضراب دې د «ان کنتم موقنین» نه، چې یقین چرته کوي دوی، بلکه شک کښې پراته دي او ایمان چرته راوړي بلکه ستا دعوت پورې توقې او مسخرې کوي.

فَازْتَعِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ۖ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا

انتظار او کړه دغه ورځې چې راتله او کړی اسمان په یولوگي ښکاره سره پټ به کړي دا لوگي خلق وائی به دوی دا

عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ۝ أَلَيْسَ لَهُمْ

عذاب دې درناک اې ربه زمونږ لږې کړه زمونږ نه دغه عذاب بیشکه مونږ ایمان راوړونکي یو، چرته دې دوی لره

الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ۖ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ

نصیحت قبولول حالانکه په تحقیق سره راغلې دې دوی ته رسول بیانونکې بیادوی اعراض او کړو دغه د اطاعت نه

وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ۝ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا

او وائی چې دا پیغمبر د بل چا شاگرد دې، لیونی دې، بیشکه مونږ لږی کونکی یو عذاب لره لږ وخت دپاره،

إِنكُمْ عَابِدُونَ ۖ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ ۝

بیشکه تاسو بیواو پس کیدونکي یی کفرته، په هغه ورځ چې مونږ حمله او کړو حمله لویه، بیشکه مونږ بدله اخستونکي یو.

﴿فَازْتَعِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ﴾ داتخویف دنیوی دې دخان مبین ښکاره

لوگي، ددې په مصداق کښ دوه مشهور قوله دی:

(۱) حضرت ابن عباس رضي الله عنهما او د بعض سلفو صالحینو نه مروی ده چې ددې نه مراد هغه لوگي دې چې قیامت ته قریب به پورته کیږي چې ټول خلق به پټ کړي، مؤمنانوته به د ده ډیر لږ خفیف اثر په شان د زکام ورسپیږي، او د کافرانو، منافقانو په مرو او دماغو کښ به ټوخی اوبې هوشه کوی به ئی (ازکشاف، قرطبی، کبیر وغیره، نو دلته هم دغه لوگي مراد دي او دا د قیامت په لسو (۱۰) نژدې علامو کښ یوه علامه ده، لکه په صحیح مسلم کښ د حذیفه بن اسید رضی الله عنه نه روایت دي چې یو ځل نبی اکرم صلی الله علیه و آله زمونږ خواته راغې، مونږ د یو بل سره د قیامت تذکره کوله، نو نبی اکرم صلی الله علیه و آله او فرمایل چې، تاسو د څه څیز تذکره کوئ نو مونږ عرض او کړو چې د قیامت تذکره کوؤ، نو حضور صلی الله علیه و آله او فرمایل: **إِنَّهَا لَنْ تَقُومَ حَتَّى تَرَوْنَ قُبُلَهَا غَشْرَ آيَاتٍ - فَذَكْرُ - الْأَخَانِ، وَالذُّجَانِ، وَالذَّائِةِ، وَطُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَتُرُوءِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتَاجُوجِ**

وَمَا جُوجَ، وَلِلَّاتِ خُصُوفٌ: خُسْفٌ بِالْمَشْرِقِ، وَخُسْفٌ بِالْمَغْرِبِ، وَخُسْفٌ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَآخِرُ ذَلِكَ نَارٌ تَخْرُجُ مِنْ الْيَمَنِ، نَظَرُ النَّاسِ إِلَى مَعْشَرِهِمْ (صحيح مسلم: ٢٩٠١)

(٢) حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ پہ دیري سختي سره دغه مذکورہ قول رد کوی اوفرمانی چه مزاد د دې نه هغه قحط دې چه په کفارمکه و باندې راغلي وؤ پوجه دبد دُعا د پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم حضور صلی اللہ علیہ وسلم چه کله دقریشود مخالفت اود سرکشی تنگ شونود عانی ورته اوکره اللهم اشد وطانک علی مصر، و اجعلها علیهم سنين کسي يوسف: نو الله صلی اللہ علیہ وسلم په دوی قحط راوستلو حتی چه دوی به مردارې خورلې، هوکی اود خارو خرمنې به نی خورلې، اود ا قحط ترخه وخته پورې جاری وؤ حتی چه ابوسفیان چه لاتراوسه مسلمان شوې نه وؤ راغې او وئیل چه ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم ته خو فرمائی چه خه رحمة للعالمین یم او مونږ ته، ته د صله رحمی حکم کوی، مونږ تا ته د صله رحمی واسطه وړاندې کوؤ ځکه ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم ستاقوم دلوگې دوجه نه هلاکت ته قریب شو، نو د الله صلی اللہ علیہ وسلم نه دعا او غواړه چه باران اوشی، نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم دعا اوکره نوباران اوشواو د یمامه رئیس چه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په حکم نی په دوی غلې بندې کړې وې هغه نی هم جاری کړی، ابن مسعود رضی اللہ عنہ داهم فرمائی چه پنځه څیزونه تیر شويدي: (١) دخان (٢) بروم (يعنی درو میاندو غلې متعلق د قرآن پیشنگوئي، (٣) بطشة، یعنی په غزوه بدر کښ دکفار مکؤو انجام (٤) انشقاق القمر (٥) لزام، چه په سوف پکون لزما سورت الشراکښ تیر دې

د ابن مسعود رضی اللہ عنہ تفسیر مطابق د قحط نه تعبیر په دُخان سره یا ځکه شويدي چه په زمانې د قحط کښ د باران د نه وریدلو په وجه د زمکې نه دورې او چتیرې اوفضاء ټوله ددوړو نه ډکه وی، یا په زمانې د قحط کښ د شدت الجوع اوضعف بصر په وجه هر طرف ته دلوگی په شان دورې په نظر راځی، یا چونکه بعض عرب دداسې لوني واقعه نه تعبیر په «دُخان» سره کوی نوځکه ورته دلته تعبیر په «دخان مبین» سره اوشو: قال بعض العرب نسمی الشر الغالب دُخاناً روح المعانی.

﴿رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ﴾ دې نه مخکښ یقولون مقدر دې، یعنی دوی به وائی چه مونږ ته ددغه عذاب نه نجات راکړه نو مونږ به ایمان راوړو، لکه څرنګه چه تیر شو چه ابو سفیان سره د ملګرو راغې اود حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره نی وعده اوکره چه کچرته دغه تکلیف زائل شی نو مونږ به ایمان راوړو. ﴿أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى﴾ یعنی دوی پخپلې وعدې کښ ندی ریشتنی بلکه ددوی غرض کشف عذاب دې، یعنی دوی به څرنګه نصیحت قبول کړې پدې سره او څرنګه به

دوئ وفاداری او کری خکہ چه حال دادې، ﴿وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّیِّنٌ یُّبَیِّنُ لَیْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَیْکُمْ شَیْءٌ﴾ اورو بنان رسول دوئ ته راغې، د هغه نه دوئ انکار او کړ او ﴿مَنْعَلُهُمْ نَجْوً﴾ ورتو او ویل، کله وانی چې ده ته دا قرآن بل چا خود لې دې او کله وانی چې دې نعوذ باللہ لیونې دې، نو دوئ نه د نصیحت قبولو توقع نشته.

﴿إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا﴾ یعنی مونږ د دوئ نه خد لږ مدت د پاره دغه عذاب لری کوو خو بیا هم دوئ ایمان نه راوړی، بلکه خپلو شرکی اعمالو ته رجوع کوی، لیکن یاد اوساتې چه ﴿یَوْمَ تَبْطُلُ الْبُطْءَةُ الْكُبْرَى﴾ یعنی که ایمان مورانه وړلو نو پدغه ورځ به بیان شئ خلاصیدلې، البطشة الکبری په مصداق کښ هم دوه قوله دی:

(۱) د ابن مسعود ؓ د تفسیر مطابق د ﴿الْبُطْءَةُ الْكُبْرَى﴾ د لونی نیونې نه مراد غزو بدر ده، چه پدغه غزوه کښ د کفارو نه بدل، انتقام واخیستو شواو او یا (۷۰) تنه سرداران ئی قتل شول

(۲) او د قول اول او د ابن عباس ؓ د تفسیر مطابق د ﴿الْبُطْءَةُ الْكُبْرَى﴾ نه مراد ورځ د قیامت ده، یعنی دوئ به د آخرت د عذاب نه نشی خلاصیدونکی، چونکه د ابن مسعود ؓ قول په دُخان مبین کښ موافق دې د سباق سیاق د عبارت سره نو پدې وجه اکثر و مفسرینو د یته اصح و نیلی دی، والله اعلم.

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ يُزْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ۝

اوبه تحقې سره مونږ امتحان کړې وؤمخکښ د دوئ نه په قوم د فرعون اورا غلی وؤدوئ ته رسول عزت مند

أَن أَكْفَرُوا إِلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۝ وَأَن لَا تَعْلُوا

د اچه حواله ماته بندگان د الله ؓ یعنی اسرائیل بیشکه څه ستاسو د پاره رسول امانت دارم، او د اچه تکبر مه کوئ

عَلَىٰ لِلَّهِ ۝ إِنِّي أَرْسَلْتُ إِلَيْكَ مُوسَىٰ ۝ وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي

په الله ؓ باندې، بیشکه څه راتله کوم تاسو ته په دلیل ښکاره سره، او بیشکه څه پناه نیسم په رب خپل سره

وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُوهُ ۖ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا بِي فَاعْتَرِلُونِ ۖ فَلَمَّا رَأَوْهُ

اوپه رب ستاسوسره ددینه چه سنگسار کړئ ما، اوکه ایمان نه راوړئ په ما نولرې شی خدا نه نوسال ئی اوکړو خپل رب نه

أَنْ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ۖ فَأَسْرِبْهُمْ لَيْلًا إِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ ۖ

چه بیشکه دا قوم دې مجرمان (مونږ ورته اووې) به بوځه بندگان خدا شېي بیشکه تاسو پسې کړې شوی به وی قبطیان

﴿وَلَقَدْ لَقْنَا قَوْمَ فِرْعَوْنَ بِدَخْوِيفِ دَنِيوِي يُوهُ نَمُونَهُ دَه يِعْنِي دَدِي اَهْل مَكَه نَه

مخکښ قوم دفرعون هم په آزمائش، امتحان کښ مبتلا کړې وؤچه رسول موورته ليرلې وؤچه
آيا دوی دالله ﷻ پيغام قبلوی وی اوکنه؟ نوچه کله هغوی انکار اوکړو او د رسول تکذيب ئی
اوکړو نو فرعون سره دکنسکر نه مویه درياب کښ غرق کړل، نوستاسو دپاره اې اهل مکه پدې
کښ لوی عبرت دې. ﴿رَسُولٌ كَرِيْمٌ﴾ ای کریم علی الله، کریم فی قومه، موسی علیه السلام ورنه مراد دې.

﴿أَنْ أَدْعُو إِلَىٰ عِبَادَةِ اللَّهِ﴾ ان تفسیریه دې او داتفسیر دې «وجاءهم رسول کریم» یعنی تبلیغ او

وینا ئی دا وه چې الله بند گان ما ته حواله کړه او ﴿عِبَادَةُ اللَّهِ﴾ منصوب دې مفعول دې دَأَدْعُو د
پاره، مراد ورنه بنی اسرائیل دی، یعنی موسی علیه السلام فرعون ته اووې چه دابنی اسرائیل چه
تاسو غلامان گرځولی دی داماته حواله کړئ او دغلامی نه ئی ازاد کړئ، لکه په سورة طه (۴۷)،
کښ تیر دې «ان ارسل معانینی اسرائیل»، دابن عباس ؓ نه مروی ده چه د﴿أَدْعُو﴾ دپاره مفعول
محذوف دې او ﴿عِبَادَةُ اللَّهِ﴾ منادی ده حرف نداء ورنه حذف شوې ده او مراد د﴿أَدْعُو﴾ منه اطاعة او
قبول ددعوة دې، تقدیر دارنگه دې، أَدْعُو إِلَيَّ حَقَّ اللَّهِ تَعَالَىٰ مِنَ الْإِيمَانِ وَ قَبُولِ الدَّعْوَةِ بِأَعْبَادِ اللَّهِ (روح
المعانی، ﴿رَسُولٌ أَمِينٌ﴾ ای امین علی الرسالة لیس بخائن و لا کاذب، یعنی امانت درسالت ماته حواله
دې، نو پدې کښ څه خیانت نه کوم اونه کاذب یم نو داپيغام درسالت قبول کړئ او د دې نه
اعراض مه کوئ.

﴿إِلَىٰ عَالِيكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ﴾ بتعلیل دې د﴿وَأَنْ لَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ﴾ یعنی ماتاسوته داسې

واضحه معجزې (عصا، ید بیضاء وغیره) راوړی دی چه په هغې کښ دانکار هیڅ گنجانش نشته

دې، نو لھذا تاسو تکبر مہ کوي ڇہ ددې نہ انکار کونکي او گرځي، موسیٰ علیہ السلام ڇہ خپل قوم ته دغه بیان او کړو نو هغوي دده دقتلو لواراده او کړه لکه په سورة مومن کښ تیردی: وقال فرعون
 فرونی اقل موسیٰ... الخ. نو موسیٰ علیہ السلام ورته او وې ڇہ ﴿وَلَنِي عَذَابٌ بَرٌّ وَرَبِّكَ﴾ یعنې ماته الله تعالیٰ
 ستاد تکلیف نه پناه او حفاظت را کړیدی، کفوله: فلا یصلون الیکما (النقص).

﴿وَإِنْ لَّمْ تَوْتُمُوا إِلَىٰ قَاعَتِ رَبِّكَ لَبِئْسَ الْمَکْرُ﴾ یعنې مطلب یاد دې ځي که ځما خبره نه مني او ایمان نه
 راوړي نو ځمانه لري شی ماته څه ضرر او ایذاء مه را رسوي، او یا اعتزال مطلب دا دې ځي
 ځما نه لرې شی ځما تاسو سره هیڅ تعلق نشته لیکن ڇہ قوم نی منع نشو نو موسیٰ علیہ السلام ورته
 بددعا او کړه ڇہ ﴿فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّ مَثَلُهُمْ﴾ لکه په سورة یونس کښ تیردی: ریتا اطمس علی امواهم
 واشدد علی قلوبهم.....

﴿فَأَمَّا رَبِّ لَيْلًا﴾ دې نه مخکښ قلنا: مقدر دې ﴿إِنَّکُمْ مُّتَّبِعُونَ﴾ یعنې فرعون او
 لښکر دده ڇہ ستاسو دتلونه خبرشی نو ستاسو د تعاقب دپاره به درپسی رااوځي نو لھذا تاسو
 د شېی اوځي ڇہ تعاقب مو اونکړي نو ﴿إِنَّکُمْ مُّتَّبِعُونَ﴾ د تعقیب دې دپاره دامر په تلو د شېی
 کښ.

وَأَتْرَكَ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ ﴿١٠٦﴾ كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَلْدٍ وَعَيْون ﴿١٠٧﴾
او پریده دریاب ولاړ، بیشکه دوی لښکر دې غرقیدونکي، څومره نې پرینودل دوی باغونه اوچینې،
وَلَنُفِخَ وَنُفُوجٌ وَمَقَامٌ كَرِيمٌ ﴿١٠٨﴾ وَتَعْمَدُ كَالْوَا فِيهَا فُكَيْهَتٌ ﴿١٠٩﴾ كَذَلِكَ
او فصلونه او ځایونه ځانسته، او نعمتونه ڇہ وؤ دوی په هڼې کښ خوشحال، هم داسې کوؤ مونږ،
وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿١١٠﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ ﴿١١١﴾
اوپه میراث کښ مو ورکړل دغه، قوم بل ته (بنی اسرائیلو ته)، پس اونه جړل پدوی آسمان او نه زمکی
وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ ﴿١١٢﴾
اونه وؤ دوی ته مهلت میلان شوې.

﴿وَأَتْرَكَ أَلْبَحَرَ رَهْوًا﴾ زهوا: حال دې پمعنی د ساکنه علی حاله یعنی کله چه حضرت موسی علیه السلام د حکم الهی مطابق بنی اسرائیل د خان سره روان کړل، او بحر قلزم غاړې ته او رسیدل، نو ورستو ورپسې د فرعون لښکر را اورسیدو، نو الله ﷻ موسی علیه السلام ته حکم او کړو چه په خپلې عصا سره دا دریاب اووه، نو دریاب ساکن او دریدلو او پکښ ورته دولس (۱۲)، لارې جوړې شولې، بنی اسرائیل ورباندې پورې وتل (کافی الشعراء: ۲۵)، نو موسی علیه السلام اراده اوکړه چه دریاب بیا اووهی چه روان شی چه فرعون اولښکر ئی ورپسې رانشی، نو الله ﷻ ورته امر اوکړو چه پخپل حال ئی پریده چه لښکر د فرعون پکښ هم داخل شی، لښکر د فرعون چه پدغې وچه کښ ننوتل او ټول د سمندر منځ ته ورسیدل، نو الله ﷻ او بوته حکم اوکړو نو اوبه جاری شوې او ټول لښکر پکښ غرق شو، بعضو مفسرینو د فرعون د لښکر تعداد (۱۳) لکه لیکلې دې.

عکرمه ﷺ د ﴿رَهْوًا﴾ معنی «یابسا خشک کوی کفوله تعالی: فاضرب لهم طریقًا فی البحر یسا... الخ (طه): بعضی ئی معنی (منفرجا) کوی، او دا د دوو څیزونو مینځ کښې حائل ټکرې ته واتی یعنی د سمندر دواړه حصې داسې جدا جدا پریکده، مال د ټولو یو معلومیږي

﴿إِنَّمَا جُنْدٌ لِأَيِّ لَأَنَّهُمْ جُنْدٌ... الخ تعلیل دې د ماقبل، ﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جُنُودٍ﴾ کم خبریه دې د تکثیر د پاره، یعنی د دوی نه په ملک مصر کښ ډیر باغونه، نهرونه، خاښته خاښته بنگلې او ډیر نعمتونه پاتې شول.

﴿كَذَلِكَ﴾ کاف اسمي دې او په محل د نصب کښې مفعول مطلق دې فعل محذوف د پاره، او «ذلک» کښې اشاره ده مذکور نعمت او نعمت دواړو ته، اي: نفعل فعلا مثل ذلک، یعنی مونږ هم دغه رنگ معامله کوو، چې اول خپل نعمتونو ورله ورکړو، خو چې ناشکري ئي اوکړي، نو خپل ترینه واپس واخلو او تباہ ئي کړو. ﴿وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾ دا عطف دې په «ترکوه» باندې، بنی اسرائیل ورته مراد دی لکه په سورة شعراء (۵۹) کښ پدې تصریح ده، «و اورثناها بنی اسرائیل». د دې نه معلومیږي چه بنی اسرائیل د فرعون د غرقیدلو نه ورستو بیا مصر ته راغلی وؤ او آباد شوی وؤ، د دې آیت تفصیلی تفسیر د سورة شعراء په آیت (۵۹) کښ تیر شوی دې نوهلته ئی ملاحظه کړئ.

﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ﴾ ددې آيت په تفسير كېنځي مختلف اقوال دي:

(۱) بعضي فرماني چې دا كنيه ده د عدم اكترات نه په هلاكت د فرعونيانو، يعنې ددوي هلاكت څه اهمه اولويه حادته نده، بلكه لكه څرنگه چې دوي بې قدره او معمولي وو نو دغه شان نې هلاكت هم معمولي خبره ده، نو دا د عربو د عادت مطابق او ويلي شو، ځكه چې د هغوي عادت دې چې كله څه لويه حادته اولوي سړي مړشي نو بيا وائي چې «اظلمت له الدنيا، وبكت الريح والسماء والارض».

(۲) بعضي وائي چې په كلام كېنځي مضاف مقدر دې تقدير دارنگه دې: لما بكت عليهم اهل السماء و اهل الارض، يعنې نه ورباندې فرشتو او چرل اونه انسانانو، بلكه په هلاكت نې خوشحاله شول (۳)، ليكن د اكثر و مفسرينو قول دادي چې دا حقيقه دي، ځكه چې په آسمان اوزمكې كېنځي د هغوي مناسب او لائق شعور موجود دې چې په هغې سره د مومن او د كافر، فاسق د مرتبې ادراك كوي، نو د مومن په وفات غمجن كيږي او جاري، لكه په حديث كېنځي دي چې: مامن عبد الا و له في السماء باهان، باب يصفد منه عمله و باب يول منه رزقه اذا مات لقداه و بكيا عليه. رواه الترمذي عن انس ؓ او ابن عباس ؓ فرماني چې: ان الارض لتبكي على المؤمن اربعين صباحا، يعنې زمكه د مومن سړي په وفات باندې څلورينيت ورځې جاري او حضرت علي ؓ فرماني چې: ان المؤمن اذا مات بكى عليه مصلاه من الارض، چې مومن سړي وفات شي نو ورپسې جائ نماز، جاري، غرض دا چې د مومن په مړگ د آسمانو نودروازې او د ځمكې هغه حصه چې ده به ورباندې مونځ كولو ژاړي، او په كافرپسې نه ژاړي بلكه خوشحاله وي، نو مطلب دا شو چې فرعونيانو څه نيك عملونه، نه كول چې زمكه ورپسې او ژاړي اونه نې آسمان ته څه نيك عمل ختلې وو چې ورپسې او ژاړي (تفسير) كبير، روح المعاني وغيره.

﴿وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ﴾ يعنې چې كله نې د هلاكت وخت راغې نو بېل وخت ته ورته انتظار اونه

كړې شو، اونه ورته اخرت پورې مهلت ملاؤ شو بلكه دنيا كېنځي معذب شول.

وَلَقَدْ نَعِمْنَا بِبَنِي إِسْرَءِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ۖ مِنْ فِرْعَوْنَ ۖ إِنَّهُ كَانَ

اړه تحقيق سره مونږنجات وركړې وو بڼي اسرائيلو ته د عذاب رسواكونكي نه چې فرعون وو، بيشكه دې

عَالِيَا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٥١﴾

متکبره وودخدنه تجاوز کونکونه وؤ ، او مونږ غوره کړې وؤ دوی ته د علم په بنیاد په ټولو خلقو د دغه وخت،

وَأَتَيْنَاهُم مِّنَ الْأَيِّ مَّا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ ﴿٥٢﴾

اوورکړې مووودوی ته معجزات هغه څه په هغې کښ وؤ انعام ښکاره

﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ جَعَلْنَا بَيْنَ إِبْرَاهِيمَ وَآلِهِ ذَرْبًا سَبِيًّا سَابِقَ دَه، او دیکښې په بني اسرائيلو باندې د احساناتو ذکر دې ، او دا اول احسان دې څه مونږنې اسرائيلوته د فرعون د ظلمونونه نجات ورکړو، د ﴿الْعَذَابِ الْمُهِينِ﴾ هغه عذابونه مراد دی څه په سورة بقره، اعراف کښ تیر دی، څه یذبجون ابناء کم ويستحيون نساء کم.

﴿٥١﴾ مِّنَ فِرْعَوْنَ بِدَل دې د ﴿الْعَذَابِ الْمُهِينِ﴾ څه په حذف د مضاف سره ای من عذاب فرعون، ﴿إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ﴾ ای کان عالي الدرجة فی طبقه المرفین (کبير)، یعنی په ظالمانو کښ دیر لوی ظالم وؤ، یا ﴿مِّنَ الْمُسْرِفِينَ﴾ خبرثانی دې د ﴿كَانَ﴾ یعنی فرعون متکبرهم وؤ او د مسرفینو نه هم وؤ یعنی دخدنه تجاوز کونکې وؤ حتی څه دالو هیئت دعوه ئې کړې وه.

﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ ای لاجل علم . دا دویم احسان دې یعنی مونږنې اسرائيلوته فضیلت او غوره والې ورکړې وؤ پدې چې دوی عالمان وؤ، یا ﴿عَلَى عِلْمٍ﴾ حال دی ای عالمین معنی داده څه مونږ ته د بنی اسرائيلو کمزوریانې او نواقص اگرچه معلوم وؤ خو سره د دې نه مو ورته د هغې زمانې په خلقو فضیلت او شرافت ورکړو (روح)، ﴿عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ څه مراد دخپلې زمانې خلق دی، لکه داپه سورة بقره (٤٧)، کښ هم تیر دی، یا د بنی اسرائيلو فضیلت په اعتبار د بعضو وجوهو سره دې څه کثرت دانبياء وؤ دې پدوئ کښ، نه من کل الوجوه حتی څه لازم شی فضیلت د بنی اسرائيلو په دې امت محمدیه علی صاحبها الف الف سلام و تحمه، باندې،

﴿وَأَتَيْنَهُمْ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ دَرَجَةً﴾ دريم احسان و انعام دي ، مراد آياتونه يامعجزات د موسى عليه السلام دي فقط چونکه معجزه دامت دپاره هم وي نو خکه «واتينهم» اويلي شو اوياهغه احسانات دي چه الله ﷻ په بني اسرائيلو باندې کړي وؤ، لکه په درياب کنډ ورته لارې جوړيدل، دشمن هلاکول، تظليل الغمام ، انزال دمن اوسلوی وغيره، ﴿مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ﴾ بلاء يا بمعنى د انعام دي، اي نعمه ظاهره، ياپمعني د امتحان دي اي اختبار ظاهر لفظي لفظي (روح).

إِنْ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ۖ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعْصِرِينَ ۝

بيشکه دا اهل مکه داواي، چه ندې دا مگر مرگ زمونږ رومې دي او نه يومونږ بيا ژوندي کيدونکي

فَالْتَوَا بِرَبِّكَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ النَّبِيِّ

اوکه بيا ژوندي کيدل وي، نور اولي زمونږم په پلاران کچرته يئ تاسو ريشتنی، آبادوي غوره دي او که قوم د تبع غوره دي،

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ۝

اوهغه خلق چه مخکين وؤ د هغوي نه، هلاک کړل مونږ هغوي، بيشکه هغوي وؤ مجرمان

﴿إِنْ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ﴾ د تخويف دنيوي نموني ذکر کولو نه ورستو رُخ د کلام بيا اهل

مکؤو طرف ته مگر خولي کيږي، شکوه ده د دوي نه په انکار د بعث بعد الموت باندې، مشرکين د بعث بعد الموت نه منکروؤ اوويل به ئي چه مرگ زمونږ اخري حالت دي، د مرگ نه ورستو بيا

ژوندي کيدل نشته دي، ﴿إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ﴾ که هوك اشکال اوکړي چې مشرکان خو د

حيات ثاني نه منکر وؤ، نو ان هي الا حياتنا الاولى وثيل پکار وؤ، لکه په سورة انعام (۲۹)، کنډ دي

ان هي الا حياتنا الدنيا جواب دا دي چې حاصل د دواړو يو دي (۱)، خکه چې مسلمان د دي ژوند

نه ورستو د مرگ او مرگ نه ورستو د برزخ زندگي، هغې نه ورستو بيا بعث ، حساب او د

جنت جهنم قائل دي ، نو دوي په دي قول کښې وائي چې مونږ درسه صرف دا يوه خبره منو

چې مرگ شته ، او دا نور احوال درسه نه منو ، گويا علم معاني په اصطلاح کښې دا قصر

الافراد دي ، دي تقدير باندې د 'موت' نه مراد معروفه معنی د مرگ ده او «الاولی» په معنی

السابقة سره دي ، اي : الا الموة السابقة على تلك الاحوال (الجواهر للخطاوي)

(۲)، یا دا چې د دوی دا قول رد دې د الله ﷻ د دې قول ، کتم امواتا فاحياکم ثم يمیتکم ثم یحییکم (البقرة)، چې څنگه اول مرگ (چې عدم په صورت کښې وو، نه ورستو نی درله ژوند درکړې دې ، دغه شان دویم مرگ نه بعد به خوییا ژوندي کوي . نو دوی اوښل هغه مرگ چې هغې نه ورستو ژوند دې هغه صرف اول مرگ دې او مونږ د هغې قاتل یو ، پاتې شو دویم مرگ نه ورستو بیا ژوندي کیدل نو مونږ دا نه منو ، دې تقدیر باندې موت نه مراد موت په صورت د نطفې کښې دې او «الاولی» په مقابله الغایه کښې دې ، چې هغه معروف مرگ دې نو گویا علم معانی په اصطلاح کښې دا قصر القلب دې . (کشاف ، کبیر)

﴿أَهُمْ حَقٌّ أَمْ قَوْمٌ تُبِيعُ بَدَاذِخُوفٍ دُنْيَیْ دَوِیمه نمونه ده، مشرکین مکه د قوم د تبع نه زیات طاقت والاندی، نوچه هغوی د شرک او د تکبر پوچه هلاک کړې شول نو دوی څوک دی، چه بیج به شی، تبع د یمن په بادشاهانو کښ د یوبادشاه لقب وؤ، اصلی نوم ئی اسعد یا سعد وؤ، نیک، صالح او مؤحد وؤ، علماؤ لیکلی دی چه تبع د یمن هریادشاه ته وائی لکه قیصر د روم او کسری د فارس بادشاه ته وائی، ددې وجه نه د تبع جمع تبایعه راخی . دلته چه د کوم بادشاه ذکر دې نودا د حضور ﷺ د زمانې نه تقریباًوه سوه (۷۰۰) کاله مخکښ تیر شویدي، پخپل عهد حکومت کښ ئی ډیرې علاقې فتح کړې وې، تردې چه سمرقند پورې رسیدلې وؤ، تاریخ لیکلی دی چه یوخل دې په مدینې منورې باندې تیر شونو د حملې اراده ئی پرې اوکړه، د مدینې خلقوبه ورسره دوږخې جنگ کولو او د شپې به ئی ورله میل مستوب کولو، دې د هغوی پدې سلوک باندې حیران وؤ، پدې دوران کښ ورته دوه یهود عالمانو او وښل چه ته د نابارن شې قبضه کولې ځکه چه دا د نبي اخرا الزمان ﷺ د هجرت مقام دې، نو دې د جنگ نه منع شو، او دین موسوی چه پدغه وخت کښ برحق دین وؤ هغه ئی قبول کړو، د حضور ﷺ په شان کښ ئی دا اشعار اوویل:

شهدتُ علی احمدآله رسول من الله باری التسم

ولومد دهری الی دهره لکنئ وزیرآله وابن عم

او بیا ئی د حضور ﷺ په نوم خط اولیکو او د آوس او خزرچ مشرانو ته ئی ورکړو چه دابه نبي کریم ﷺ ته ورکوي، په خط کښ ئی لیکلی وؤ، اما بعد لای آمنت بک وبکابک الذی انزل علیک والاعلی دینک وستک وآمنت برئک ورب کل شی وآمنت بکل ماجاء من ربک من شرائع الاسلام، فان

ادركتكم فيها ونعمت وان لم ادرك فاشفع لى ولا تنسى يوم القيامة فائى من اميتك الاولين وتابعيك قبل
ميتك واتاعلى ملكك وملة ابيك ابراهيم عليه السلام يباينى په خط خپل مهر اولگولو الله الامر من قبل ومن بعد
نى ورباندي اوليكل، اوخط دپاسه نى پته اوليكله الى محمد بن عبدالله نبي الله ورسوله خاتم النبيين
ورسل رب العالمين، من تبع الاول دده قوم هم دده سره اسلام راوړي ووليكن دده دوفات نه ورستو
بيا گمراه شوې وؤ، بت پرستى وغيره نى شروع كړه نوالله ﷻ ورباندي عذاب نازل كړ واوتهس
نهمس شول، حضور ﷺ چه كله مدينه ته هجرت او كړونوهغه خط ورته وركړې شو، ورته
اولوستلې شو، نوحضور ﷺ درې ۳۰ ځلې اووې مرحبا بتبع الاخ الصالح اوداهم راغلى دى چه
حضور ﷺ ورباندي جنازه او كړه روح المعانى په يوروايت كېن داهم دى چه حضور ﷺ ارشاد
دې چه لا تسوا لثما فانه قد كان اسلم دده په باره كېن راځى چه دې اولني بادشاه وؤ چه خانه كعبې
ته نى غلاف اچولي وؤ، اوصيت نى كړې وؤ چه دې نه ورستودې هر كال خانه كعبې ته غلاف
اغستولې شى، بعض مفسرين فرمائي چه قوم تبع او قوم سبامصدق يودي، د قوم سباتاريخ او
هلاكت د سورة شبا په تفسير كېن شويدي هلته نى ملاحظه كړئ والله اعلم.

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ بِقَوْمِ عَادٍ، قوم ثمود وغيره ورنه مراددى، ﴿إِنَّمَا كَانُوا أَجْمِينَ﴾ هملت دې د
هلاكت، يعنى مونږ دغه قومونو پدې وجه هلاك كړل چه دوى مجرمان وؤ نواي كفار مکه
ؤتاسوهم د هلاكت نه اوږيږي، او په قرآن ايمان راوړئ.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِعِبَادٍ هَ مَا خَلَقْنَاهَا

اوندى پيدا كړى مونږ آسمانونه اوزمكه اوهغه څه چه په مينځ ددې دواړو كېن دى عبث، ندى پيدا كړى مونږ دغه دواړه

إِلَّا لِلْبَاقِي وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّ يَوْمَ الْفُصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ

مگرداښت د حق توحيد د پاره، ليكن اكثر ددوى نه نه پوهيږي بيشكه ورځ د فصيلي تاريخ ددوى دټولو، دې

يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَى عَنْ مَوْلَى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ إِلَّا مَنْ

منه ورځ چه نه به راځي پكار يو دوست د بل دوست د هيڅ شي اونه به ددوى امداد كولي شى مگر هغه څوك

رَحِمَ اللَّهُ ط إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

چه رحم پري او كړى الله ﷻ، بيشكه الله ﷻ هغه غالب دې به هرڅه، رحم كونكي دې

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ إِلَّا بِدَلِيلٍ عَقْلِي﴾ په توحيد، الله ﷻ داتول علويات، سفليات محض دلوبې تماشې دپاره اوعبث بې مقصده ندی پيدا کړې بلکه داتې دلوې مقصد چه اثبات دتوحيد دې، دلالت کولو دپاره پيدا کړيدی ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ ای لايات الحق، دحق نه مراد توحيد دې، يعنی دتوحيد اظهار او اثبات دپاره ئی پيدا کړيدی

﴿إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ﴾ دی آياتونوکېن تخويف اخروی دې ديوم الفصل نه ورځ دقيامت مرادده، قیامت ته يوم الفصل ځکه وائی چه پدې کښ به دمخلوقاتو فيصلې کيږي، کفوله تعالى: ويوم القيامة يفصل بينكم (ممتحنه: ۳) يابه حق دباطل نه جدا کيږي ﴿يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْكَ﴾ بدل دې د﴿يَوْمَ الْفَصْلِ﴾، ﴿إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ﴾ بدل دې دضمير مجهول د﴿يُنصَرُونَ﴾ په يعنی دقيامت په ورځ به دعذاب الهی نه څوک نشی بچ کيدلې مگر هغه چه الله ﷻ ورباندې رحم اوکړي، معاف ئی کړي، اودده باره کښ شفاعت قبول کړي (۲) يامستثنی متصله ده اومرادورنه مومنان دي، يعنی دقيامت په ورځ به هيڅ دوست بل دوست ته څه فائده نشی ورکولې، مگرمومنان به ديوبل شفاعت کوي (۳) يامستثنی منقطع ده پمعنی دلکن سره، يعنی په چاچه الله ﷻ رحم اوکړي نوهغه به نه دوست ته محتاج وی اونه ناصرته چه مددورسره اوکړي (روح المعاني).

﴿إِنَّهُمْ هُمُ الْعَازِلُونَ﴾ غالب دې، نوچاته چه دتعذيب اراده اوکړي نودهغه څوک نصرت نشی کولې ﴿أَلَرَّحِيمُ﴾ په چاچه رحم اوکړي نوهغه ته څوک عذاب نشی ورکولې اونه ورته د نصرت ضرورت وی.

إِنَّ هَمَزَ الرَّقُومِ طَعَامُ الْإِنْسَانِ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ

بيشکه اونه درقوم، خوراک دغې گنهگار دې، پشان د ويلي کړې شوی تاني به وي، ايشيري به په خيتوکښ،

كَغَلِي الْحَمِيمِ هُمْلُوهُ قَاعِلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْحَمِيمِ ثُمَّ صَبُّوا قَوْقِ

په شان د ايشيدلو گرمو اوبو، ونيسن دې پس راكاپئ دې په ديكوديكومينځ دجهنم ته. بيا واره وئ دپاسه

رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَبِيمِ ۖ ذُنُوبُهُ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ۝ إِنَّ هَذَا

دسړده د عذاب دايشيدلو اوبو، ورته به ويلې شي، اوڅکه بيشکه ته دنيا کښې، د برعزت مند معزز وي، بيشکه دا عذاب

مَا كُنتُمْ بِهِ تَمُكَّرُونَ ۝

هغه دې چه تاسو پدې کښې شک کولو.

﴿إِنَّ شَجَرَتَ الزُّقُومِ﴾ دا تخويف اخروي دې، چه د کافرانو خوراک به په جهنم کښ زقوم

وي، چه بد صورته او ترخه به وي ليکن کافران به ئي د لورې د مجبورئ نه خوري، چه کله ئ او خوري نو په خيتو کښ به دگرمو اوبو په شان خوټکيږي، ابن عباس ؓ فرمائي چه حضور ﷺ د آيت کریمه تلاوت کړو چه: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ (آل عمران: ۱۰۲). بياني او فرمايل چه که د زقوم يوه قطره هم دنياته رااوسسيږ نو دنيا والو د خوراک خيزونه به خراب کړي، نوڅه حال به وي دهغه قوم چه خوراک ئي زقوم وي. «بغوي»

﴿شَجَرَتَ الزُّقُومِ﴾ تفصيل په سورة صفات کښ تير دې او په سورة بنی اسرائیل کښ ورته «شجرة الملعونة» ونيلى شويدي.

﴿طَعَامُ الْأَثِيمِ﴾ اټيم مبالغه ده په اتم کښ، د یرگنه کار يعنی کافر ﴿كَالْمُهْلِ﴾ جار مجرور

خبر دې د مبتدا محذوف، چې «هو» دې، او راجع دې «طعام» ته، نو دیکښې د کفارو مذکور خوراک تفصيل بيان دې، «مهل» ياويلی کړې شوې تانبې ته وائي، يا فردی الزيت، ته وائي يعنی تيلو په آخر کښ چه کوم خيرې او خاوره وي. «يفلي في البطن» دا خبر ثاني دې مبتدا محذوف، دیکښې د طعام مذکور بل کیفیت بيان دې، ﴿كَغَلِي الْحَمِيمِ﴾ مصفة دې د مصدر محذوف ای غلیا کفلی الحمیم.

﴿حُدُودُ﴾ د دينه مخکښ ثقال للزبانية مقدر دې، يعنی د جهنم فرشتوبه او ويلي شي چه

اوئې نيسي او په دیکو دیکوئې د جهنم مينځ ته بوځي، ﴿فَاعْتَلَوْ﴾ ای جرؤه بقهر، عتل نه ماخوژ دې، او «عتل» څوک د گريبان نه نيولو ته وائي، او دلته د «اعتلوه» معني په زور

راکابل دي جهنم ته. ﴿ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِمْ مَلْفَظٌ دَفُوقَ كَيْسٍ اِشاره ده احاطې دَعَذَابِ ته په تول بدن پورې، ﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾ هداخطاب به ورته استهزاء اوتوهينا او کړې شی، بعض وائی چه داخطاب به ابوجهل ته وی چه نبی کریم ﷺ ته نی په یوه موقع کښ ونیلی ووجه انا العزیز الکریم پدې کښ اگرچه څه شک نشته دې چه ابوجهل هم ددې مصداق دی، لیکن غوره داده چه خاص ندې دا عذاب په یو کافر پورې اېن کثیر.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿١٠﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١١﴾ يَلْبَسُونَ

بیشکه پرهیزگاران به په داسې ځایونو کښ وی چه په امن کښ به وی دهرآفت نه، په باغونو او چينو کښ به وی، اغوندي به

مِنْ سُنْدُسٍ ؕ وَاسْتَبْرَقِ مُتَقَبِّلِينَ ﴿١٢﴾ كَذَلِكَ ؕ وَرَوَّجَاهُمْ

دباریکور بښمنونه اودغټور بښمنونه مخامخ به وی یوبل ته، هم داسې به وی. او په نکاح به ورکړومونږ دوی ته

يَخُورُ عَلَيْهِمْ ؕ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ﴿١٣﴾ لَا يَذُقُونَ

توروغټو سترگووالا ښځې، غواړی به دوی په جنت کښ هر قسم میوې حال دا چه په امن کښ به وی، نه به ځکی دوی

فِيهَا الْمَوْتُ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَّعَهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٤﴾

په جنت کښ مرګ مګر هغه مرګ چه رومي وېهه دنیا کښ، او بې به کړی دوی الله تعالی عذاب دجهنم نه

فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكَ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٥﴾

په فضل درب ستا سره ، ، هم دا صرف . کامیابی لویه ده

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ﴾ هدی آیاتونو کښ بشارت اخرویه دی، مؤمنانو ته به دالله ﷻ په

فضل او کرم سره دجنت هر قسمه ابدی سروری نعمتونه حاصل وی، او هم دالویه کامیابی ده چه

دانسان ابدی ژوند په ابدی نعمتونو کښ تیریری، اودالله ﷻ دَعَذَابِ نه محفوظ مامون وی،

اوتر ابد الابد پورې دالطافواو افضالو مورد او گرځی ﴿رَزَقْنَاهُ﴾ بفضله. ﴿أَمِينٍ﴾ یعنی داسې

خایونه او بنگلې به ورته ملاؤشی چه جنتی به پکېښ دهرآفت، خوف، نه محفوظ وی، په امن کښ به وی.

﴿فِي جَنَّتِهِ﴾ بَدَلِ اشْتِمَالِ دِي دَ ﴿مَقَامِهِ﴾ نَه ﴿سُدُسِ﴾ جَمْعِ دَسَدَسَةِ، تَه الرِّفْقِ مِنْ الدِّيَاجِ بَارِيكِ رِيئِسْمِ تَه وَاثِي، او ﴿وَأَسْتَتِرُ﴾ غَيْبِ، مَوْتَارِيئِسْمِ تَه وَاثِي ﴿مُتَقَبِّلِي﴾ يُوْبِلِ تَه بَه مَخَافِ نَاسْتِ وِي، كَنَايَه دَه دَدِيئَه چَه دِيُوْبِلِ سِرَه بَه نِي مَوَاسْتِ. مَحَبَّتِ وِي، بُغْضِ عَدَوَاتِ بَه وَرَنَه مَنْتَرَعِ وِي، كَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَنَزَعْنَا مِنْهُ صُدُورَهُمْ مِنْ غُلٍّ... الخ اَعْرَافِ حَجَرِ، ﴿كَذَلِكَ﴾ اَيِ الْاَمْرِ كَذَاكَ، تَقْرِيرِ او تَحْقِيقِ دِمَاقِبِلِ دِي، دَ ﴿وَوُجَّهَتْهُمْ﴾ مَطْلَبِ يَادَادِي چَه دَجَنِّيَانُوْبَه دَ حُورِو سِرَه بَاقَاعَدَه نِكَاحِ كُولِي كِيَرِي، پَه جَنَّتِ كَبْنِ بَه اِگَرچَه اَحْكَامِ تَكْلِيْفِيَه نَه وِي خُونِكَاحِ بَه بِطُورِ اعْزَازِ او اِكْرَامِ كُولِي كِيَرِي، يَا تَزْوِيجِ پَه خِيْلَه اَصْلِي مَعْنَى كَبْنِي دِي، يَعْنِي حُورِي بَه دَ جَنِّيَانِو جُورِي او اِگَر خُولِي شِي او جُورَه جُورَه بَه گَرُخِي ﴿جُورِ﴾ جَمْعِ دُورَاءِ دَه، تَكِ تَوْرُو سَتَرِگُو وَالَا تَه وَاثِي ﴿عَيْنِ﴾ جَمْعِ دَعِيَاءِ دَه، غَتُو سَتَرِگُو وَالَا تَه وَاثِي.

فائده: ڀيروايات په دې دلالت کوي چه حورې د جنت غير دی د نساء الدنيانه، په يو حديث کښ دی خُلُقُ الحور العين من زعفران (روح، ابن ابي حاتم) بيا اختلاف دې پديکښ چه آيا حورې به افضل وي او که نساء الدنيا. بعضي وائي چه نساء الدنيا به بهتره وي په سبب دنيک عمل ددوي نه په دنيا کښ ، بعضي وائي چه حور العين به افضل وي، لقوله عليه السلام: وابدله زوجها غير آمن زوجه (مسلم باب الدعاء على الميت كتاب الجنائز) والله اعلم.

﴿۞ آمِیْن ۞﴾ ای آمین من الانقطاع والنقصان آمین حال دې دضمیر فاعل د﴿هَدَّعُونَ﴾ نه
 ﴿لَا يَدْعُوْنَ﴾ فِیْهَا اَلْمَوْتُ ۞ دانعمت دتولونعمتونو بقاء ضمانت دې، یعنی دوی به
 میسه هم یدغه عیش اونشاط کښ خوشحال اوسیری، ځکه چه پدوی به بالکل فناء اومرگ
 نراخی، مرگ به ورباندې هم نه راخی اودمرگ مشابه حالت چه خوب دې، هغه به ورباندې هم
 نه وی، لکه دجابرین عبدالله نه روایت دې چه دحضورﷺ نه چاتپوس اوکړو آینام اهل الجنة؟
 لال لا، التوم احوالموت واهل الجنة لایموتون ولاینامون (روح المعانی بحواله بیهقی):

﴿إِلَّا الْمَوْتَةُ الْأُولَى﴾ استثناء منقطع ده بمعنی ذلکَن سره ای لکن الموتة الاولى قد ذالها فی الدنيا بحر، روح، ﴿فَضْلًا مِّن رَّبِّكَ﴾ مفعول مطلق دې د محذوف دپاره یاد ﴿وَوَقَّعْنَهُمْ﴾ دپاره مفعول له دې، نو پدیکین اشاره ده چه د جهنم نه بچ کیدل او جنت ته داخلیدل محض په فضل د الله ﷻ سره دی، او په الله ﷻ باندې د عملونو ثواب ورکول واجب ندی روح، ﴿ذَٰلِكَ﴾ اشاره ده، د جنت نعمتونو او د جهنم ته بچ کیدو ته، چه د الویه کامیابی ده

فَاتَمَّا يَسَّرْنَاهُ	بِلِسَانِكَ	لَعَلَّهُمْ	يَعْتَذِرُونَ	فَارْتَقِبْ
بیشکه آسان کړې مودې د اقرآن په ژبه ستادپاره ددی چه دوی نصیحت قبول کړي پس انتظار کوه دانجام ددوی				
إِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُونَ				
بیشکه دوی هم انتظار کونکی دی				

﴿فَاتَمَّا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ﴾ د آیت ټول سورة سره متعلق دې گویا چه د ټول سورة خلاصه اوتاکید دې، او اجمال دې د تفصیل، او خصوصي طور باندې اولې دعوي سره متعلق دې چه دا قرآن زمونږ کتاب دې اودوی د نصیحت دپاره مونازل کړیدې. او ﴿بِلِسَانِكَ﴾ بمعنی یاداده چه بلغتک په لغت ستاچه عربی ده، نو د اقرآن مود دوی په مورنئ ژبه کښ نازل کړیدې چه دوی ورباندې په اسانئ سره پوهه شی او نصیحت قبول کړی، ایمان پرې راوړی، او یا معنی داده چه د دې قرآن لوستل مواته اسان کړیدی، چه ته ئی دوی ته بیان کړې اودوی نصیحت قبول کړی. ﴿فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُونَ﴾ د اتخويف دنیوی دې دابتداء سورة فارتقب يوم تأتي السماء سره متعلق دې او پدې کښ تسلی هم ده حضور ﷺ ته چه دوی خوستاد مرگ انتظار کوی چه غلبه د اسلام به رانشی، لیکن ته انتظار کوه ددوی دبدانجام چه څه ورته پیش کیږی.

رکوعاتها (۴)	سورة الجاثية مكية	آياتها (۳۷)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بيوحه مهربان او ډير رحم کونکې دې شروع کوم		

قرئنها حسب التسلسل (۴۵) وحسب النزول (۴۵)

سورة الجاثية په حواميم سبعة وکښ شپږم سورة دې. ترتيب قرآنی لحاظ سره (۴۵) دې، او ترتيب نزولی په لحاظ سره (۲۵) دې، نزلت بعد سورة الدخان، زمانه د نزول ئی دوراخير دمکې دې.

ربط اسمی: ماقبل کښ ذکر وؤ چې حق په مقابله کښ به ددوئ دلائل دخان (لوگي) پشان والوزی. اوس دلته ذکر کيږی چی حق دلائلو په مقابله کښ دوئ بالکل عاجزه او لاجوابه دی لکه په گوډو چې ناست وی.

ربط معنوی: (۱) ماقبل سورت کښ عظمت قرآن ذکر وؤ اودلته قرآن نه په انکار باندې زجر دې.

(۲) ماقبل کښ بنی اسرائیلو باندې د الله ﷻ نعمتونو تذکره وه، دلته دیکښ دهغوئ ناشکری تذکره کيږی،

(۳) ماقبل کښ هم د یوې شبهې جواب او یو باطلې عقیدې رد وؤ، دیکښ هم یو علی سبیل التنزل د مشرکینو یوې بلې شبهې جواب او باطلې عقیدې رد دې شبه دا وه چې مشرکانو به ویل چې زموږ معبودان اگر چه زموږ سوالونه، نه آوری لیکن موږ ئی عبادت خکه کوؤ، چې زموږ آباؤ اجدادو ئی عبادت کړيدې دادهغوئ رسم دې، نوالله ﷻ ئی جواب کوی چه تم جعلناک علی شریعة من الامر..... (۱۸)، یعنی د عبادت کولو د پاره موږ تاسوته صحیح دین درکړيدې، نو دهغې اتباع کوئ او د آباؤ اجدادو د رسم بد اتباع مه کوئ. همدا ددې سورت دعوی ده چې اتباع د شریعت کوئ آباؤ و اجداد او د رسم اتباع مه کوئ.

د سورة مضامينو اوجمالي خلاصه

په اول کښ تمهید دې مسئله د توحید منلو ته، پنځه (۵) عقلی دلائل دی په توحید، یو (۱) نقلی دې، دې نه علاوه، زجرونه، تخویفات، بشارات دی، او په درمیان کښ دعوه د سورة ده.

تفصیلی خلاصه: اول دوه آیتونو کنش تمهید مع الترغیب الی القرآن دې،
تول پنځه دلائل عقلیه په توحید باندی ذکر کیری:

(۱) اول دلیل عقلی آیت، ۳تر ۵ کنش ذکر کیری، دا دلیل علی سبیل التدریج والترقی درې
قسمه دلائل باندی مشتمل دې:

(۱) **دلیل افاقی:** دپه ان فی السموات والارض کنش ذکر دې.

(۲) **دلیل انفسی:** داپه ولی خلقکم کنش ذکر دې.

(۳) **دلیل جوی:** داپه واختلاف اللیل کنش ذکر دې.

(۲) دویم دلیل عقلی په آیت ۱۲ کنش ذکر دې: الله الذي سخر لكم البحر.

(۳) دریم دلیل عقلی آیت ۲۲ کنش ذکر دې: وخلق الله السموات والارض بالحق

(۴) خلورم دلیل عقلی په آیت ۲۷ کنش ذکر دې: والله ملك السموات والارض،

(۵) پنځم دلیل عقلی په آیت ۳۲ کنش ذکر دې: لله الحمد رب السموات *

تول سورت کنش یو دلیل نقلی دې، چې آیت ۱۲ کنش بیانیری: ولقد آتينا بنی اسرائیل

دعوه دسورت آیت نمبر ۱۸ ثم جعلناک علی شریعة کنش ذکر ده

دینه علاوه په مینځ کنش زجرونه، شکوی، تخویفات، او بشارتونه ذکر کیری.

تمت خلاصة السورة اجمالاً وتفصيلاً.

حَمْدٌ تَتَزَيَّلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ هَإِنْ

الله ﷻ پوهیږی په معنی ددې نازلیدل د کتاب د طرفه دالله نه دی چه غالب دې حکیم دې، بیشکه

فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ

په پیدایش د آسمانونو کنش او زمکه کنش خامخا دیر دلائل دتوحید دی دپاره د مؤمنانو، اوستاسو په پیدا کولو کنش هم

وَمَا يَنْبَغُ مِنْ كَذَبٍ أَيْ لَقَوْمٍ يُؤْفِقُونَ وَاختِلَافِ الْمَلِ

اوپه هغه څه کنش چه خوره وی الله دځنارونه دلائل دتوحید دی دپاره دهغه قوم چه یقین کوی او په بدلیدلو دښه

وَالْهَارِ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ

اورځي کښ اوږه هغې کښ څه نازل کړېدې الله ﷻ د آسمان نه رزق باران، بيا ژوندي کړې په هغې سره زمکه

بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ آيَاتُ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝

ورستو د جوالې د هغې نه، او په اړه ولوراره ولو د هوا گانو کښ دلائل د توحيد دى دپاره د هغه قوم څه عقل لري

بَلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَعْلَمُونَهَا عَلَىٰ الْحَقِّ قِبَايَ حَيْثُ بَعْدَ اللَّهِ وَإِلَيْهِ

دغه دلائل د توحيد د الله دى لولود او مونږ به تابه حق سره ، پس په کوم کلام ورستو د کلام به د الله نه او د دلائلو د هغه نه

يُؤْمِنُونَ ۝

دوى به ايمان راوړي

﴿حَمَّ ۝ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ﴾ دا تمهيد مع الترغيب دې او تفسير ئي په تيرشو

حواميمو کښ شويدي

﴿إِنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ اي لى خلق السموات والارض، ددې ځاى نه تر ﴿لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

پورې دا اول دليل عقلى دې، ټول اته (۸)، امور و باندې مشتمل دې، او درې قسمه دلائل په توحيد باندې على سبيل التدریج والترقى راوړلې شوى دى، اول آيت کښ دليل آفاقي دې،

دويم آيت کښ دليل انفسى دې او دريم آيت کښ دليل جوى دې، ﴿إِنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ دا دليل عقلى آفاقي دې، يعنې دې کائنات باندې غور او کښ، آسمانونو او زمکې پيدائش باندې غور او تدبر او کښ، نو تاسو باندې به واضحه شى چې دې صانع خامخا څوک شته دې،

﴿وَفِي خَلْقِكُمْ﴾ دا دليل عقلى انفسى دې، على سبيل الترقى ذکر کيږي، يعنى که دا نه وى،

نو دى خپل تخليق باندې غور او کړئ، څومره ادوارو باندې مشتمل دې، اول نقطه، بيا علقه، بيا مضغه، بيا مور په خيټه کښ يوروغ صورت ورکول، بيا دنيا ته راتلل، او دغه شان څومره څاروى الله ﷻ په کائنات کښ خواره کړيدى، هر هر يو خلقت، هيئت او عادت باندې غور او کړئ نو تاسو ته به يقين راشي د الله ﷻ په وحدانيت.

«واختلاف الليل والنهار» **دلیل عقلی جوی** علی سبیل الترقی ذکر کیری، یعنی که پدې مو یقین نه رازی نوییادې کائنات انقلاباتو ته اوگورئ شپه راشي ورځ لاره شي او ورځ راشي، شپه لاره شي، کله شپه لویه شي ورځ وړکي شي، کله ورځ لویه شي شپه وړکي شي. بیا د الله ﷻ رزق انتظام ته اوگورئ، زمکه مړه پرته وي، الله ﷻ وریځې راولیږي، باران اوري، فصل راوخیږي، تاسو ته رزق ملاؤ شي، هواگانوته اوگورئ ځنی شمالا، جنوبا الوزی، ځنې شرقا غربا، ځنې گرمې وې ځنې یخې، ځنې خشکې وې، ځنو کښن نمنی وې، که چا کښن لگ غوندي عقل وي، او هغه په دې امورو باندې غوراو کړي نوضرور بالضرور په هغه به واضحه شي چې دې کائنات خالق او متصرف تن تنها صرف الله ﷻ دې.

فائده (۱): دا دری آیتونه دی، اول آیت په آخر کښن لآیت للمؤمنین ذکر دې، دویم په آخر کښن آیت لقوم یوقنون ذکر دې، دریم په آخر کښن آیت لقوم یعقلون راغلي دې، دیکښن څه نکهته ده، علماؤ ددی څو توجیهات لیکلي دي:

(۱) ایمان علی سبیل التدریج درې درجې دی: (۱) نفس ایمان: دا مرتبه دا تصدیق ده، (۲) ایقان: دیکښن ایمان سره یقین هم راشي اوکوم شکوک وشبهات وی هغه دفع شي، (۳) عقل: دې درجه کښن ایمان کښن استحکام راشي اوشکوک وشبهات سره نه متزلزله کیږي، نو دلته دا ایمان ددغه درې درجو ذکر دې، یعنی چاچې آسمانونه او زمکې پیدائش باندې غوروتدبر اوکړو نو هغه په نفس ایمان سره متصف شي اوتصدیق به ورته حاصل شي، دینه بعد چې کوم دلائل ذکر دی په دویم آیت کښن چاچې په هغې باندې غور و فکر اوکړو نو د هغه ایمان به ایقان درجې ته ترقی اوکړي، او چاچې په هغه امورو تدبر وغور اوکړو کومو ذکر چې په دریم آیت کښن دی نوده ته به عقل درجه حاصله شي او ایمان به یی مستحکم شي.

(۲) دویمه توجیه بعض علماؤ دالیکلی ده، چه د درې وارو صفاتو مصداق یو دې، یعنی دا درې صفات د مسلمانانو بیانېږي، یعنی مسلمانان د الله ﷻ په ذات و صفات ایمان لرونکی وي، هم دوی پرې یقین کوي، ضد او عناد د وجهې نه انکار نه کوي، هم داخل خلق عاقلان دی.

(۳) تفسیر کبیر کښن ددې مطلب داسې بیان شویدې که چرته چا کښن د ایمان طلب وی نو اسمانونو او زمکه کښن کوم دلائل د الله ﷻ د وحدانیت دی هغه د دپاره کافی دی، اوکه

ايمان راوړل نه غواړی صرف حق پيژندل غواړی نو هغې دپاره بيا دا دلائل کافی دي کوم چی وې خلقکم کښ ذکر شو او که نه ايمان راوړل غواړئ او نه حق پيژندل غواړی نو عقلاً خودي ، کم از کم د عقلاؤ د زمري نه خو دې خان نه اوباسي، نو دکوم دلائل چی ذکر دی په اختلاف اللیل کښ دا يو عاقل مجبوره وی چه ايمان راوړی

فانده (۲): ددې سره مشابهه آيت دسورة بقرې (۱۲۴) آيت هم دي، مکمل تفسيرنی هلته هم شويدي، هلته دا وکتلې شی، البته په دواړو آياتونو کښ په يو خو و جو هوسره فرق دي:

(۱) په سورة بقره کښ ان فی خلق السموات دي اولدنه نی لفظ دخلق ندې ذکر کړيدي، وجه داده چه پدیکښ اشاره ده دي خبرې ته چه خلق عين مخلوق دي، نو فرق نشته دي په مابين دفی خلق السموات کښ او دفی السموات کښ (۲) په سورة بقره کښ فُلک (کشتی) او سحاب وريخي، ذکر دی دلته نه دي ذکر شوی، وجه داده چه دلته دکشتی اودوريخي، په سبب چه رياح (هوا) ده، اکتفاء شويده، ذکر دسبب استغناء راوولی دمسبب نه

(۳) هلته نی تول دلائل په يو آيت کريمه کښ ذکر کړيدي اولدنه نی جدا جدا په درې آياتونو کښ، پدیکښ تنبيه ده پدي خبره چه هر قسمه دليل دپاره لابی دی ده چه نظر ورته او کړيشی په نظر تام اوشافی سره (تفسير کبير)

﴿تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ﴾ مشاراليه مذکوره دلائل دي ﴿بِالْحَقِّ﴾ ای بالصدق ﴿فَبِإِي حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ﴾ ای بعد حديث الله، يعنی دالله ﷻ دکلام نه بل کوم کلام دا وريدلو او منلو قابل دي چه دوی نی واورى اوونی منی، نو چه دوی دالله ﷻ کلام نه منی نو بيا هيڅ هم نه منی.

قُلْ لِكُلِّ آفَاقٍ آيَاتٌ مَّا يَسْمَعُ أَلَيْسَ اللَّهُ تَعْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ
هلاکت دي دپاره دهر يره دروغزن، ډير گنهگار چه اورى آياتونه دالله قرآن چه لوستلې شی بده بيا کلک اودريگي په کفر
مُسْتَكْبِرًا كَانَ لَمْ يَسْمَعْهَا ۚ فَتَقَرَّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝
نکړ کونکې وی لکه چه نه وی اوریدلی ده هغه آياتونه پس زیرې ورکړه ده ته د عذاب درناک
وَأَنَّا عَلَّمَهُ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا أَخْلَعْنَا هُزُوًا ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
اوکه چه دي خبر شي دي زمونږ آياتونو کښ په څه څيزنو اونيښي هغې لره په مسخره سره دغه کسان دوی دپاره عذاب

مُهِنْتُمْ هُمْ وَرَأَيْهِمْ جَهَنَّمَ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا

ذلت ناک دي، مخکين ددوئ نه جهنم دي، اوفانده به ورنگري ددوئ ته هغه څه چه کسب کړی وی دوی د هيڅ خبر

وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ هَذَا هُدًى

اونه هغه بتان چه نيولی دی دوی ماسوی دالله نه، کارسازان، اووی به دوی دپاره عذاب لوی دقرآن هدايت دي.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِالْأَيْمِ نَزَّيْنَهُمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رَجْزٍ أَلِيمٌ

اوهغه کسان چه کفرنی کړيدي په آياتونودرب خپل دوی دپاره عذاب دي ډير سخت، دردناک

﴿وَقُلْ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ﴾ دازجردي هغه چاته چه دآيات الهيي و نه اعراض کوی، مفسرين

فرمائي چه دآياتونه نازل دی دنضرين حارث په باره کين، چه ده به ددروغوقصووالا کتابونه
﴿واجسس﴾ اخستل، خلق به نی دقرآن نه پرې منع کول، تفصيل په سورة لقمان په ابتدا، کين
تيرشويدي، سبب د نزول اگرچې خاص کس کيدې شي خو مدلول ني عام دي، هر هغه چاته
شامل دي چه موصوف وی پدي صفت سره (روح). ﴿أَفَّاكٍ﴾ اي کذاب، ﴿أَثِيمٍ﴾ اي کثير الاثم، او ﴿وَقُلْ﴾
يا پمعنی د هلاکت دي ياکنده ده د کندو د جهنم نه

﴿وَإِذَا عَلِمَ﴾ دا زجر ثاني دي يعني ايمان راوړل خولري خبره ده بلکه چه کله زمونږ اياتونه
واوړی نومسخرې ورپورې کوی. ﴿عذاب مهين﴾ جزاء من جنس العمل ده.

﴿يَوْمَ رَأَوْهُمُ﴾ داتخويف دي، اي من قدامهم، يا وراء پمعنی دبعده سره دي، اي بعد موقم
جهنم، ﴿مَا كَسَبُوا شَيْئًا﴾ ددې په عموم کين ددنيا احوال، اعمال، اولاد، ټول داخل دی ﴿وَلَا مَا
اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ رددي د مشرکانوپه زعم باطل چه دوی گمان کولوچه زمونږ معبودان به
زمونږ شفاعت کوی.

﴿هَذَا هُدًى﴾ مشاراليه قرآن دي او حمل مبالغه شويدي، ﴿لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رَجْزٍ أَلِيمٍ﴾

اليم په رفع سره صفت دي د عذاب او ﴿رَجْزٍ﴾ معني مفسرينو سخت عذاب سره کړي ده، او
﴿من﴾ بيانيه دي، اودا بيان دي د عذاب يعني هغه دردناک عذاب رجز دي.

لَهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِيَتَجَرَّيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ

الله ﷻ هغه ذات دې چې تابع كړې ئې دې ستاسودپاره درياب چه گرځي بيړي په هغې كښ په حكم خپل سره

وَلِتَنفَتَحُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٥﴾ وَسَخَّرَ لَكُم

اودپاره ددې چه طلب كړئ تاسو درزق دالله ﷻ اودپاره ددې چه تاسو شكر اوباسئ. اوتابع كړي ئې دې ستاسودپاره

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ

هغه څه چه په اسمانونو كښ دې اوهغه چه په زمكه كښ دې داتول د الله د طرفه دي. بيشكه پدې تسخير كښ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٦﴾

خامخا دلائل دې دپاره دهغه قوم چه فكر كوي

﴿لَهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ﴾ دادويم دليل عقلی دې په توحيد على سبيل الترقی، چه الله

سمندر ستاسو د پاره مسخر كړې دې تاسو د هغې نه خپلې حاصلوئ بلكه هغه د ټولو كائناتو خالق دې او داتول كائنات ئې ستاسودپاره مسخر كړيدي اوستاسوپه خدمت كښ ئې لگولي دې، كقول الشاعر:

آبروماه و فلک و خورشید در کار اند تا توانی بکف آری و بیغفلت نه خوری

نودا تسخير د مافی السموات والارض لوی دليل دې دوحدانيت دالله ﷻ، خودهغه چا د

پاره چه دخپل فكر استعمال صحيح او كړی. «لتجري الفلك» مقاصد د تسخير د بحر بيانيري، دا اول مقصد دې چې كشتی پكښې چليري او ستاسو د آمد ورفت او تجارت ذريعه وي، «لتجري الفلك» بدل اشتمال دې د «لكم» نه او د هغې تفصيل دې، «بامره» اي: بافته و نسجيره،

جار مجرور متعلق په «سخر» پورې، «وَلِتَنفَتَحُوا مِنْ فَضْلِهِ» دويم مقصد دې، دفضل معنى

دلته وسيع ده، بحری تجارت، ښكار، وغيره ټولو سنايع د بحر ته شامل دي. «وَلِتَكُنْ تَشْكُرُونَ»

دریم او بنيادي مقصد دې، چې شكر د الله ﷻ دې، اوشكر گذاري ددې نعمت داده چه دالله ﷻ دوحدانيت اوربوبيت اقرار او كړئ.

﴿جَمِيعًا مِّنْهُ﴾ جميعاً حال دې ﴿مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ﴾ نه. ﴿مِّنْهُ﴾ او مننه متعلق دې په

محذوف پورې ای کائناتنه.

قُلْ لِلّٰهِ الْغَنِيَّةُ اٰمَنُوْا يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ

اوایه اې پیغمبره هغه کسانوته چه ایمان ئی راوړې دې بخښه کوئ هغه کسانوته چه امیدنه لری دورخودالله

لینغږی قوماً بما كانوا یُکْسِبُوْنَ مِّنْ عَمَلٍ صَالِحًا فَلِنُقَسِّسَهُ

دپاره ددې چه بدله ورکړی الله هر قوم ته په هغی چه وژدوئ چه کول ئی څوک چه عمل اوکړی نیک نو دپاره دقائدی خپلی ئی کوی.

وَمِنْ اَسَآءِ فَعَلٰیْهَا ثُمَّ اِلٰی رَبِّكُمْ تُرْجَعُوْنَ

اوڅوک چه بدعمل اوکړی نوبال ئی په هغه دې، بیابه خپل رب ته تاسووروستلې شئ

﴿قُلْ لِلّٰهِ الْغَنِيَّةُ اٰمَنُوْا يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ﴾ هماغبل کښې د مشرکینو استهزا او عناد ذکر وو

او دا چونکه عموماً انسان په اشتعال او انتقام مجبوره کوي چې دې کښې اکثر د شریعت حدودو نه تجاوز اوشي نو دې آیت کښې مسلمانانو ته هدایت دې چې د دوی داسې طرز عمل باندې تاسو د عفو او حلم نه کار اخلئ، او د شریعت تعلیماتو خلاف اقدام اونکړئ، څوک چې څه کوي الله به ورله د هغې بدله ورکوي، که نیک کارونه کوي نو نیکه بدله به میلایږي او بد کارونه کوي نو بده بدله به ورته میلایږي، د آیت دې تقریر نه معلومه شوه چې دیکښې ممانعت دهغه انتقام او اشتعال دې چې شریعت حدودو نه پکښې تجاوز وي او مقصود ترینه د خپل غیظ او غضب تسکین وي، د جهاد ممانعت نه دې، نو مکي دور او مدني دور او ناسخ منسوخ بحث ته هیڅ ضرورت دلته نه پاتې کیږي کوم چې عامو مفسرینو ذکر کړې دې (بیان القرآن)

﴿يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ﴾ مجزوم دې جواب امر دې. ﴿لَا تَرْجُوْنَ﴾ «رجاء» دوه معنی ذکر کیږی: خوف او

امید، که اوله معنی واخلو نو بیا د «ایام الله» نه مراد هغه واقعات د عذابونو دی چې په مخکنو امتونو باندې راغلی وؤ، لکه سورت ابراهیم کښ «ذکرهم بایام الله» کښ یی تفصیل تیر شویږي. او که دویمه معنی امید واخلو نو بیا «ایام الله» نه مراد هغه اجرونه او ثوابونه دی

جی پہ قیامت کنبی نہ مؤمنانوتہ میلایویری ، راجح قول دا دے جی دلتہ دے عامہ معنی مراد واغستہی شی جی ہفہ «اعتقاد» دہ ، او «ایام اللہ» نہ مراد د آخرت ثواب او عقاب دے ، ای : لا یصدون الآخرۃ

«لَیَجْزِیَ قَوْمًا بِتَعْلِيلِ دے دماقبل امر ، اوراجح قول دا دے جی دلتہ دے قَوْمًا ہنہ مراد عام واغستہی شی ، مؤمنان او کافران دواہ ، یعنی ہر قوم تہ د ہفوی عمل مطابق صلہ میلایو شی» او مخکنی آیت «من عمل صالحا» بیاد دے تفصیل او بیان دے .

وَلَقَدْ آتَيْنَا نَبِيَّ إِسْرَٰءِیْلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الظَّهِیْرِ

اویہ تحقیق سرہ ورکرے مو مونینے اسرائیلوتہ کتابتوراۃاوشریعت اونبوة ، اورزق موورته ورکرے وؤدباکوخیزونو

وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَآتَيْنَاهُمْ بَیِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ

اوافضیلت موورکرے وؤ دوئ تہ پہ تولوخلقوددغه وختاورکرے مووؤدوئ تہ واضح دلائل دامردتوحید ،

فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَیِّنَهُمْ إِنَّ

بس دوئ اختلاف اونکرو مگورستود دے نہ چہ راغلی وؤدوئ تہ علم ، دوجہ دصدنہ پہ مینخ ددوئ کنب ، بیشکہ

رَبِّكَ يَقْبِضُ بَیِّنَهُمْ یَوْمَ الْقِیَمَةِ فَمَا كَانُوا فِیْهِ

رب ستاہ فیصلہ کوی پہ مینخ ددوئ کنب پہ ورخی دقیامت د ہفہ امورو پہ بارہ کنبی بچہ وؤدوئ چہ پہ ہفہ کنبی

يَخْتَلِفُونَ ﴿١١﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ

اختلاف کولوبییاوگرخولے مونبتہ ای پیغمبرہ پہ واضعہ لاری دامرددین نہ نواتباع کوه دہفہ اوتابع مہ کوه

أَمْوَآءَ الْبَلَدِ لَا یَعْلَمُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّهُمْ لَن یُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَیْئًا

دخواہشاتو دہفہ خلقوجہ نہ پوهیویریشکہ دوئ ہرگزنی لری کولی ستانہ دعداب دالله ﷻ نہ ہیخ خیز

وَأَنَّ الظَّالِمِیْنَ بَعْضُهُمْ أَوْلِیَاءُ بَعْضٍ وَاللَّهُ وَلِیُّ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿١٣﴾ هَلُمَّا بَصَٰرِرُ

اویشکہ ظالمان بعض پدوئ کنب دوستان دنورو بعض دی اوالله ﷻ دوست دمتقینودے دلائل دی

لِلنَّاسِ وَهَدَىٰ	وَرَحْمَةً	لِقَوْمٍ	يُوقِنُونَ	⑤
دَپاره	دَپاره	دَپاره	دَپاره	دَپاره

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ الْكِتَابَ بِدَلِيلٍ نَقُلِي دَپاره په توحيد، چه مونږ په توراۀ كښ هم دتوحيد حكم كړې وؤاوبنې اسرائيلوته مودتوحيدواضح واضح دلائل وركړې وؤ، ليكن د موسى عليه السلام نه ورستو علماء سوهديده ودانسته محض دضديه وجه پدې مسئلې كښ اختلاف او كړو. ﴿الْكِتَابَ﴾ نه مراد توراۀ دې ﴿وَلَا تُكْرَهُ﴾ نه مراد، فهم دكتاب، تفقهه في الدين دې، يا ورنه مراد فيصلې دخلقودې ﴿وَوَزَعْنَاهُمْ مِّنَ الْغَيْبِ﴾ حلال او پاكيزه رزق لكه من وسلوى شو. ﴿وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ دخپلې زمانې په خلقو، لكه په سورة دخان كښ تير شو،

﴿وَوَآتَيْنَاهُم بِبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ﴾ مَن پمعني د "في" سره دې او (۱) د "امر" نه مراد امر دتوحيد او ددين دې، يعنى دتوحيدپه باره كښ موورته واضح دلائل، معجزات وركړل، (۲) ابن عباس ؓ فرمائى چه دې نه مراد علامات اونشانې ذبعت دحضور ﷺ دى، چه هجرت به كوي مكې نه مدينه ته، واهل مدينه به ئى انصار وى وغيرذلك، يهودو ته دحضور ﷺ نشانېانې معلومې وى ليكن چه كله حضور ﷺ مدينه ته تشرېف راوړو نو دوى باوجودديقين نه منكر شول، كقوله تعالى: ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ...﴾ "البقرة". (۳) بعض وائى چه ﴿يَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ﴾ نه مراد حلال، حرام، طهارت نجاسة وغيره والاواضح واضح احكامات دى.

﴿فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ﴾ يعنى مونږ ورته ددين ټول احكامات بالكل واضح وركړې وؤ، په هغې كښ هيڅ ابهام او اشتباه نوه، چې اختلاف پكښ او كړې شى، اختلاف په دوى كښ ذاتى انانيت اوحسد دوجهې نه راغلې ددې تفسيرپه شورى (۱۴)، اوبقره (۲۱۳) كښ په تفصيل سره شويدي. ﴿إِنَّ زَلَّكَ بَقِى بَيِّنَاتٍ﴾ هزجردي شرک كونكوواختلاف كونكوته په توحيدكښ،

﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِّهِمْ﴾ دداسورة مركزى دعوه ده او دغه شان د مشركينو دليل او شېهې جواب هم دې چې دوى به ويل مونږ خپلو الهوى ته بلنه دې وجهې نه، نه كوو چى دا

شفيق قهری دی، یا زموږ بلنه اوری بلکه موږ خپل آباوؤ په اتباع او تقلید کېږي دا هرڅه کوو، جواب ترینه اوشو چی هر قسم دلائلو عقلیو نقلیو سره حق واضحه شو، لهدا دینه باوجود دې مخالفت کول خواهش پرستی اوفس پرستی باندی مبنی دې، نو اتباع دحق کوئ خواهشاتو مه کوئ، «شَرِيعَةً» په لغت کېږي لار ته وائی خو لیکن هغه لار چی هغه په یو خو اوصافو سره متصف وی: (۱) دا لار اوبو (گذر) ته تېلی وی، چی خلق پرې ځان اوبوته رسوی او خپله تنده ماته وی (۲) دا لاره بالکل سیده وی (۳) پرامنه وی خطرې پکښ نه وی، (۴) باربار تللو د وجهې نرمه وی، تلل پرې آسان وی (۵) وسیع او کشاده وی، او اسلام ته هم شریعت ځکه وائی چی دا هدایت ته رسائی دپاره یوه سمه، واضحه پرامنه او آسانه لار ده. دلته د «شَرِيعَةٍ» نه مراد ټول احکامات الهیه دی، او امر، نواهی دی.

﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ یعنی دومره خائسته او واضح دین مې درکړې دې نو گډو وډو لارو باندې مه ځئ، «لا یعلمون» قید احترازي ندې بکه اتفاقی دې ځکه چی شریعت خلاف احکاماتو کېږي د اهل علم او دهنوی خواهشاتو اتباع هم نده جائز. اودلته «لا یعلمون» راوړلو کېږي نکته داده چی شریعت خلاف څوک څه عمل کوی، هغه که ځان ته ډیر لوی محقق وائی او د علم دعویدار وی، الله ﷻ په نیز په جاهلانو کېږي شمار دې.

﴿إِنَّهُمْ لَنُغْنُوا عَنْكَ﴾ عذت دې د «وَلَا تَتَّبِعْ» یعنی د مشرکانو د خواهشاتو اتباع مه کوه کچرته او د کړه نومستحق د عذاب به شی نو دوئ ستانه د عذاب په لرې کولو قادر نه دی، ﴿إِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ﴾ یعنی د ظالمانو او مشرکانو دوستی او اتباع نه کوی مگر ظالم ئی کوی، ﴿وَأَلَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ یعنی د مؤمنانو، پرهیزگارانو دوست او مددگار الله ﷻ دی، لهدا دهنوی اتباع کوئ.

﴿هَذَا﴾ دا ترغیب دې د دعوی منلو، «هذا» کېږي اشاره یا قرآن ته ده، او یا اتباع د شریعت ده دا عذت دې د «فَاتَّبِعْهَا» «بصائر للناس» بصائر جمع د بصيرة ده، اوبصیرت ویلی کیږي باطنی رڼا او زړه سترگو ته، څنگه چی بصارت ویلی کیږي ظاهری رڼا ته، یعنی دا شریعت د خلقو باطن رڼا کونکې دی، «هدی» عین هدایت دې «ورحمة» اورحمت دې، نو شریعت د درې (۳)

امورو مجموعه شوه: (۱) بصيرت، (۲) هدايت (۳) رحمت حضرت تهانوی رحمہ اللہ فرمائی ديکښ نکته دا ده چی یو لاره ونکی دپاره درې خیزونو ضرورت وی (۱) لاره، چی منزل ته تللی وی، (۲) منزل (۳) بصر چې هغې په مددلارې روان شی او منزل ته اورسی، نو شریعت هم دې درې امورو له جامع دې بصائر یعنی سترگی هم دی. هدی نیغه او سمه لاره هم ده. رحمة منزل او مقصود هم دې، «بصائر» جمع دې او «هدی» و «رحمة» مفرد دې. ديکښ نکته دا ده چی لاره ونکی دیروزی او هر یو جدا جدا سترگی وی نوڅکه صیغه دجمع راوړلې شوه، اولاره او منزل خو یووی، نوڅکه «هدی» او «رحمة» مفرد راوړلې شو.

أَمَّ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَحْمَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا

آيا گمان کوی هغه کسان چه کړی نی وي گناهونه داچه اوبه گرځوؤ مونږ دوی په شان دهغه چاچه ایمان نی راوړې دې

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءٌ مِّنْهُنَّ وَمِنْهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٦﴾

او کړي نی دي نیک عملونه. چه برابریه وی ژوند د دوی او مرگ د دوی، دیریدې هغه چه دوی نی فیصله کوی

وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلَيُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا

اوپیدا کړیدی الله تعالی اسمانونه اوزمکه په حقه سره او دپاره ددې چه بدله ورکړشی هر نفس ته په هغه

كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يَظْلُمُونَ ﴿٧﴾

چه ده کسب کړی وؤ اوبه دوی به ظلم او نکړشی

﴿أَمَّ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ﴾ دا داجر دې، چې آیا د مشرکینو دا خیال دې چه باوجود د دې چې دوی شرک او گناهونه کوي، مونږ به دوی ته د مؤمنانو صالحانو پشان درجه او مرتبه ورکوؤ، دا خیال د دوی دیرید او باطل دې، مفسرین فرمائی چه دا آیت نازل دې د عتبه، شیبه، ولید بن مغیره په باره کښ چه حضرت علی رضی الله عنه، حمزه رضی الله عنه، عبیده بن الحارث رضی الله عنه ته او ویل چه «لن کان ما یقول محمد حقاً فی الآخرة لفضلن علیکم فی الآخرة کما فضلنا علیکم فی الدنیا» یعنی کچرته بعث بعد الموت حق وی لکه محمد رضی الله عنه چی وائی نومونږ به په آخرت کښ ستاسونه

بهر یولکه څرنگه چه په دنیا کښ بهتریو، کفوله تعالی: ولئن رُجعتُ الی ربی ان لى عنده للهنی (حم سجده: ۵۰)، نوالله ډډوئ په رد کښ دا آیت نازل کړو (قرطبی وغیره).

﴿أَجْتَرَحُوا﴾ پمعنی د اکسېرادي، ومنه الجوارح، اندامونو ته هم جوارح ځکه وائی چه پدې سره کسب دکارونو کيږي د ﴿الْمُتَقَاتِ﴾ مراد سیئات دکفراو شرک دی ﴿أَنْ تَجْعَلَهُمْ﴾ هم ضمیر مفعول اول دې او ﴿كَالَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ کښ کاف اسمی دې پمعنی د مثل سره دې، او مفعول ثانی دې ﴿سَوَاءٌ﴾ دیکښ دوه متواتر قرائته دی، رفع اونصب، رفع په صورت کښ به دا خبر مقدم وی او «عیاهم ومعاتهم» به مبتدا مؤخر وی، او جمله په حکم دمفرد کښ بدل دې «كالذین» کښ کاف نه اونصب په صورت کښ «سواء» بدل دې د کاف نه چی په «كالذین» کښ دې، او یا د «الذین» نه حال دی او «عیاهم ومعاتهم» پدې صورت کښ فاعل واقع کيږي د سواء پمعنی مستویا د پاره.

﴿عیاهم ومعاتهم﴾ ضمیر مجرور مسلمانانو او کافرانو دواړو ته راجع دې اودې معنی کښ دوقوله دی:

(۱) استفهام انکاری متوجه دې حیات ممات دواړو ته، یعنی د دوی د حیات او ممات دواړو مساوات نفی مقصود ده، دې صورت کښ به معنی داسې وی: آیا دوی داگمان کوی چه ژوند او مرگ ددوی به په شان د ژوند او مرگ د مؤمنانو وی؟ هرگز داسې نده، بلکه دوی نه په ژوند کښ د مؤمنانو سره برابر دی ځکه چه د مؤمنانو ژوند په توحید، اعمال صالحو کښ تیريږي اود دوی ژوند په کفر، معاصیو کښ تیريږي، اونه په مرگ کښ، ځکه چه مؤمنانو ته به دمرگ په وخت کښ د جنت اود رضاء الهی زیرې ورکولې کيږي (اللهم اجعلنا منهم) کفوله تعالی: و اجبروا بالجنة التي... (حم سجده: ۳۰) وقوله تعالى: يا ايها النفس المطمئنة، ارجعي الى ربك راضية مرضية (نبر: ۲۷) او کافرانو ته به د عذاب او د جهنم زیرې ورکولې کيږي.

(۲) دویم قول دا دې چی انکار صرف ممات ته متوجه دې، یعنی صرف دموت مساوات نفی مقصود ده، دی صورت کښ به مطلب داسې شی چه دوی چه د مؤمنانو سره لکه په ژوند کښ برابر دی په رزق، صحت وغیره کښ، نو آیا دوی داگمان کوی چه په مرگ او مرگ نه درستو به هم ورسره برابر یو؟ هرگز داسې نده، دحضرت تمیم داری رحمه په باره کښ نقل دی چه یوه شپه ئی مونځ کولو، دسورة الجاثیه تلاوت ئی کولو چه دې آیت ته اورسیدلونو دا آیت ئی

إِلَّا الدُّعْرُومَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٣٩٣﴾

مگر زمانه اونشته ددوئ سره پدی خپله خبره هیڅ دلیل ندی دوی مگر گمان کوی

﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوْنَهُ﴾ دوازدرې مشرکانوته او هغه چاته چه دخواهشاتو اتباع کوی، او خپل خواهش نی خپل دین گرځولې وی، نو گویا خپل خواهش نی معبود گرځولې وی، نو داسې شان سړی په زړه باندې دضداوعنادپوچه الله ﷻ مهرباريت لگولې وی، څوک ورته هدايت نشی کولې، ﴿أَفَرَأَيْتَ بِرُؤْيُتِ يَأْثِمِهِ﴾ خپلی معنی کښ دې او دلته ترینه مقصود تعجب دې، یعنې اوڅوگوره هغه کس ته، څومره تعجب خبره ده چی الله ﷻ یی پریځیدی او خپل خواهشات نی خپل معبود گرځولې دې او یا پمعنی دآخرنی دې، پدی صورت کښ ﴿مَنْ لَنُفَذَّ﴾ نی مفعول اول دې، مفعول ثانی نی مقدر دې چه ایته دی دې، یعنې آیاداسې کس ته به هدايت اوشی؟ د «ارایت» مکمل تحقیق جلد دوم، ص: ۳۹۳ کښ ذکر شویدی هلته مراجعت اوکړئ ﴿إِلَهُهُمْ﴾ عام مفسرینو په نیزم مفعول ثانی مقدم دې د﴿اتَّخَذَ﴾ دپاره او ﴿هَوْنَهُمْ﴾ مفعول اول مؤخر دې، ای اتخذه هواه اله، خپل خواهش یی خپل معبود گوځولی وی، یعنې د خپل خواهش داسې اتباع کوی لکه دمعبودچه کیږی، به قول والد صاحب نور الله مرقدہ حضرت شیخ رحمه الله به فرمایل چه ﴿إِلَهُهُمْ﴾ مفعول اول دې او ﴿هَوْنَهُمْ﴾ مفعول ثانی دې، نو معنی به داسی چه نیولې نی وی خپل معبود د خپل خواهش مطابق، مشرکانوبه دیوکانړی عبادت کولو، چه کله به نی بل څکلی کانړی اولیدلو، نو اولنې به نی او غورځولو او د هغې عبادت به نی شروع کړو.

﴿وَأَصْلُهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ﴾ معنی مع سره دې، او دا حال دې د ضمیر د مفعول نه، یعنې سره د علمه الله ﷻ گمراه کړې دې او یا د فاعل ته حال دې، یعنې الله ﷻ عالم دې چه پده کښ استعداد د قبول حق نشته دې نوڅکه نی گمراه کړې هم وی، ﴿وَعَلَّمَ عَلَى مَتَعَدٍ وَقَلْبِهِ﴾ یعنې دضداوعنادپوچه نی داسې حالت شوې وی چه نصیحت ورباندې اثر نه کوی، اونه نی په سترگو کښ دبصیرت رنراوی ﴿فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ﴾ به دپه معنی دغیر سره دې، «روح» یا

مضاف مقدر دې عبارت داسې دې، ای من بعد اضلال الله، یعنی استعداد د قبول ورنه دومره سلب شوې وی چه په انساني تدبیر سره ئی اصلاح نه کیږی ﴿أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ دغه حالت ملاحظه کول عبرت اولوی نصیحت دې، د حضور ﷺ ارشاد دې چه درې څیزونه هلاکونکی دی اودرې نجات ورکونکی، هلاکونکی دادی: (۱) شخ مطاع، بخل چه اطاعت ئی وشي (۲) وهوی متبع، خواهش چه اتباع ئی وشي (۳) واعجاب المرء بنفسه، او په خپل ځان باندی عجب. درې نجات ورکونکی دادی: (۱) خشية الله فی السرو العالیة، په پټه اوبنکاره د الله ﷻ نه بیره (۲) والقصد فی الفنی و الفقر، مالداري، تنگدستی کښ میانه روی (۳) العدل فی الرضاء والغضب، غصی او رضا دواړه حالتونو کښ د عدل نه کا اغستل حدود نه تجاوز نه کول ددې وجه نه په هر مؤمن لازم دی چه خپل خواهش د حضور ﷺ د دین تابع او گرځوی کمافی الحدیث لایؤمن احدکم حتی یکون هواه تبعا لما جنت به، قال سهل: هواک داء ک فان خالفته فدواء ک (قرطبی).

﴿وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾ د ماشکوه ده د مشرکانونه چه دوی صرف د توحید نه منکرندی بلکه د حشر نشر نه هم منکر دی او وائی چه ماسوا د دغه ژوند نه بل ژوند نشته دې، بس هم دغه دنیا ده چه مونږ پکښ ژوندی کیږو او مړه کیږو ﴿تَمُوتُ وَنَحْيَا﴾ ای يموت بعض ويجای بعض (کشاف) یعنی څوک به مریږی او څوک به ژوندی کیږی او پیدا کیږی.

﴿وَمَا يَمْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ﴾ ای الأطول الزمان، دادا کافرانو د یوې بلې غلطې عقیدې ذکر دې چه دوی وائی چه مرگ ژوند، بیماری وغیره حوادث د زماني د گردش نتیجه ده، د الله ﷻ د حکم اومشیت ورسره هیڅ تعلق نشته دې، نو دی وجهی نه کله به چی دوی ته څه تکلیف رسیدو نو دوی به دهغی نسبت زماني ته کوو اوزماني ته به یی بدې ردې ویلې الله ﷻ د دوی پدې عقیدې رد کوی چه ﴿وَمَا هُمْ بِذَالِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾ دوی سره پدې خپلې عقیدې باندې هیڅ علم اودلیل نشته دې بلکه هسې ذاتکل خبرې کوی، ځکه چه د حقیقت دې چه ټول کارونه صرف د الله ﷻ په قدرت اوحکم سره کیږی، په زماني کښ نه حس شته دې نه شعور، زمانه خو د مقدار حرکت، نوم دې چه څه کار پکښ او کړیسی، پخپله خود هیڅ څیز متصرف نه ده، هم پدې وجه په حدیث کښ زماني ته بد رد ویلونه ممانعت راغلي دي ﴿لَا تَسْبُوا الدَّهْرَ﴾ الله هو الدهر.

او په يوحديث قدسی کښ دى يوذنى ابن آدم يسه الدهروانا الدهريدى الامر قلب الليل و النهار غرض داچه دزمانې ټول حوادث دالله ﷻ په مشيت اوارادې سره كيږي نوزمانې ته بد رد وئيل په حقيقت كښ الله ﷻ ته بدر دوئيل دى اعادنا الله، بعض خلق دناپوهنې په وجه داسې وائى چه خومره خرابه زمانه راغله، خراب وخت راغې وغيره وغيره دداسې قسمه الفاظونه ډير احتراز پكار دي.

وَإِذَا تَنَزَّلَ عَلَيْهِمْ أَنبَتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتَّبِعُوا بِلَهْنَا

اوجه كله اوسلې شى پدوى آياتونه زمونږواضحه نه وى دليل ددوى مگرداچه وائى راوئى زمونږمېر په ياران

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ

كېرته تاسويږ رشتنى اې پيغمبراته ورته اوايه چه الله ﷻ ژوند دركوى تاسويابه مومره كوى بياپه مومر جمع كوى

إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝

ورخ دقيامت ته چه نشته دې هيڅ شك په هغې كښ خوليكڼ اكثر دخلقونه پوهيږي

﴿وَإِذَا تَنَزَّلَ عَلَيْهِمْ أَنبَتُنَا﴾ ددادمشركانونه دويمه شكوه ده، چه كله دوى ته دبعت بعدالموت آياتونه يعنى دلائل بيان كړيشى نوانكاركوى ورنه اوتمسك كوى پدې قول چه ﴿اتَّبِعُوا بِمَا آتَيْنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ يعنى زمونږمېر آباء اجداد راژوندى كړئ نوبياپه مونږه اومونوچه دمرگ نه ورستوژوندى كيدل شته دې، ددوى داتمسك باطل دې، چه ورستونى تفصيل راوړان دې، په حقيقه كښ تمسك اوحجة ندې ليكن حجة ورته على سبيل التهمك وئيلى شويدي.

﴿قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾ ددادمقابل دواړوشكوجواب دې، چه ستاسواول خل پيداكونكې صرف الله ﷻ دې، اومره كونكې هم صرف الله ﷻ دې، دهر، زمانې لره پكښ هيڅ دخل نشته دې ددو ما هلكنا الا الله ترديد او شو، نوچه الله ﷻ په اول خل پيداكولوباندې قادردې نوپه دوباره پيداكولوباندې چه داوول خل پيداكولونه زيات اسان دى، هم قادر دې، او دوباره پيداكيدلو دپاره هغه وخت مقرر كړيدې چه ورخ دقيامت ده چه دهغې په وقوع كښ

هیڅ شک نشته دې، قبل از وقت دوباره پیدا کول د هغه د حکمت نه خلاف دی لهذا ستاسو مطالبه باطله او نامنظوره ده.

﴿وَلَيْكِنْ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ یعنې اکثر خلق، کافران نه پوهیږي په دې چه هر کله الله ﷻ قادر دې په اول ځل پیدا کولو باندې نو پطریقه اولی قادر دې په بعث بعد الموت باندې.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُعْصِرُ

او خاص الله ﷻ لره ده بادشاهی د آسمانو او د زمکې، او په کومه ورځ چه راشی قیامت پدغه ورځ نقصان منډه شی

الْمُبْطِلُونَ ۝ وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا

باطل خلق، کافران، او وینی به ته هرامت پروت په زنگونو باندې، هرامت به راغوځلې کیږی خپل عملنامی ته،

الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝ هَذَا كِتَابُنَا يَنْطَلِقُ

ورته به او ویلې شی، نن ورځ بدله در کولې کیږی تاسو ته د هغه عملونو چه وئ تاسو چه کول مو دا عملنامه زمونږ ده چه گواهی کوی

عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝

په تاسو باندی په حقه سره، بیشکه وؤمونږ چه په فرستوبه مو لیکل هغه عملونه چه وئ تاسو چه کول به مو.

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ څلورم دلیل عقلی دې په توحید او د تیر شوی دلائلو

خلاصه ده، ﴿يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ﴾ مخو یف اخروی دې ﴿يَوْمَ﴾ منصوب دې مفعول فیه دې دپاره دؤ

تَحْتَرُّ الْمُتَبَلِّغُونَ ۝ یوم مقدم شوی دې پخپل عامل دپاره د حصر، اشاره ده دیته چه کامل او پوره

تاوان هغه دې چه د قیامت په ورځ نی څوک او کړی (روح المعانی) ﴿يَوْمَ نَبْذِلُ﴾ بدل دې د ﴿يَوْمَ﴾ یا

تاکید دې، د ﴿الْمُبْطِلُونَ﴾ ښه کافران مراد دی چه منازلو د جنت کښ نی تاوان کړیدې او ترینه

محرومه شوی دی.

﴿وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةً﴾ مخو یف اخروي سره متعلق دې ، د «جائیه» څو معنی شوی دي :

(۱) جالیه د جثونه مشتق دې په ځنگونو باندې کیناستلو ته وائی، دا کنایه ده د قیامت

د ورځې د خوف او هولناکی نه، لفظ ذ کل مصداق اگر چه ټول خلق دی لیکن انبیاء، صلحاء به

باره کښ راغلی دی چه لايعزهم الفزع الاکبر او دغه شان و هم من فزع يومئذ آمنون نو ددې وجه نه هغوی ورته دعام مخصوص منه البعض په طور سره مستثنی دی.

۲) ابن عباس رضی الله عنه وائی چه دجائیه معنی مجتمعه ده یعنی هرامت او هر اهل دین به جمع شوی وی.

۳) او څنو مفسرینو دجائیه معنی خاضعة نقل کړې ده یعنی دالتحیات په شکل کیناستل. چه داکنایه ده دآدب او تواضع نه نو دې صورت کښی بیا دا آیت انبیاءو، صلحاؤو غیره ته هم شامل دې (قرطبی وغیره).

﴿كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا﴾ کتاب نه مراد اعمالنامه ده. کفوله تعالی ووضعت الكتاب فری... (کهف) یعنی هر سرې به دهغه په عملنامه کښ لیکلی شوی عملونو حساب طرف ته رابللې کیږی، بعض وائی چه د کتاب نه مراد کتاب د نبي د هرامت دې. یعنی هر سرې به دخپل نبي کتاب طرف ته راوبللې شی چه څومره عمل ئی ورباندې کړې دې، اول قول راجع دې، ﴿الَّذِينَ يَخْزَوْنَ﴾ یقال ورنه مخکښ مقدردې، ﴿هَذَا كِتَابُنَا﴾ اضافت د کتاب (عملنامه) الله ﷻ ته دادنی ملا بست دوجه نه شويدي ځکه چه ملائکوتو دعملونو دلیکلو حکم الله ﷻ کړي دې. ﴿يَنْطَلِقُ عَلَيْكُمْ﴾ ای يشهد عليكم ﴿بِالْحَقِّ﴾ یعنی بغیر دزیادت او نقصان نه، ﴿إِنَّا كُنَّا نَنْتَهِضُ﴾ متعدی معنی ده یعنی په فرشتو باندې به مولیکلو ستاسو عملونه. نو داد ﴿يَنْطَلِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ﴾ تعلیل دې.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ
پس هغه کسان چه ایمان ئی راوړې دې او عملونه ئی کړيدي نیک بس داخل به کړی دوی لره رب ددوی	
فِي رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْغُفُورُ الْبُحِيمُ ۝ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ	
په رحمت خپل کښ هم داکامیایی واضحه ده، او هغه کسان چه کفرئ کړيدي ورته به اووېلې شی ښانه وو	
الْبَرِّ تَعْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ۝	
آنانونه څخاچه لوستلې به شویه تاسو باندی نونکېر کړې وو تاسو اوونی سو قوم جرم کونکی کفر کونکی	

وَإِنَّا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ

اوجہ کله به ویلی شوچه بیشکه وعده دالله ﷻ حقه ده، اوقیامت نشته دې شک به راتلودهغې کښ نوتاسوبه ویل

مَا تَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِنْ تَكُنْ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُحْسِنِينَ ۝ وَبَدَا لَهُمْ

نه پیژنو مونږچه څه دې قیامت، نه کووؤگمان مونږ مگر گمان لږاونه یومونږه یقین کونکی اوبنکاره به شی دوی نه

سَيَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ۝

سزاگانی دهغه عملونوچه دوی کړی وؤاواچاپیره به شی په دوی هغه عذاب چه وؤدوی په هغی پورې تړنې کولې،

وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنفُثُكُمْ كَمَا نَفِثْنَا لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا

اوروته به اوپلی شی چه نن ورځ به مونږتاسو هیر کړو لکه چه تاسوهیر کړې وؤملاقات دخپلی ورځې ددې

وَمَا أَوْنَكُمْ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ أَصْرٍ ۝ ذَلِكُمْ بِأَنكُمْ اتَّخَذْتُمْ

اوتنهکانه ستاسوورودې اونه به وی تاسولره هیڅ څوک مددگاراندپه سبب ددې چه بیشکه تاسونیولی وؤ

أَيْدِيَ اللَّهِ هُزُؤًا وَغَرَّتْكُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ لَا تَخْرُجُونَ مِنْهَا

آیا تونه دالله ﷻ په مسخرې سره اودهوکه کړی وئ تاسوژوند دنیا، پس نن ورځ نه به ویستلې کیرې دوی ددې جهنم نه

وَلَا لَهُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ۝

اونه به ددوی نه طلب دتوبی کیدیشی

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ مؤمنانوصالحانوته بشارت اخرویه دې، ﴿فِي رَحْمَةٍ﴾ مراد د

رحمت نه جنت دې، ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ تخویف اخروی دې، ﴿أَلَمْ تَكُنْ ءَابَتِي﴾ دینه نه مخکښ

لیقال لهم: مقدر دې، او استفهام تویینخادې، ﴿إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ﴾ وعده دبعت بعد الموت اودغه

شان نور امور اتیه ﴿إِنْ تَكُنْ إِلَّا ظَنًّا﴾ دپه ظاهرکښ استثناء دشئ عن نفسه ده، نو ددې وجهې نه

مفسرینو د دې مختلف توجهیات کړي دي :

- (۱) يو توجیه داده چې ﴿ظَنَّا﴾ بصفت حذف دې چه ضعیفاً دې، ای ان نظنّ الآ ظنا ضعیفاً، یعنی د قیامت په باره کښ زموږ ډیر کم غوښته گمان دې. یقین بالکل نشته دې.
- (۲) «نظنّ» پمعنی د نعت قدسره دې، ای ما نعتقد شیئا الا ظنا
- (۳) بعض وائی چه په کلام کښ تقدیم تاخیر دې، اصل داسې دې «ان نحن الانظنّ ظنا» «وَمَا نَحْنُ بِمُتَشَكِّكِينَ بِمَا كُنَّا دِي» د تاکید دې د مقابل.

﴿وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسِفُكُمْ﴾ مراد د نسیان نه په عذاب کښ پریخودل او د نظر شفقت نه محرومه کول دی مجازاً، ځکه چه نسبت د نسیان الله ﷻ ته محال دې، ای نترککم فی العذاب من باب اطلاق السبب علی المسبب (روح المعانی) یا معنی داده چه گرځوؤ و مونږه تاسو پمنزله دشئ منسی چه څوک ئی پرواه نه کوی. ﴿لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ اضافت دلقاء، یوم ته اضافت ظرفیه دې، او مفعول مقدر دې، ای لقاءکم الله ﷻ و جزاء فی یومکم هذا روح، یعنی لکه څرنگه چه تاسو په دنیا کښ د الله ﷻ سره ملاقات او دهغه په مخکښ پیشی د دې ورځ هیره کړې وه، نودغه شان تاسو هم نن ورځ الله ﷻ هیر کړی یئ، یا ﴿لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ ده د ټولو احوالو د قیامت نه، سره د بعثت نه، او دا انسب للمقام دې.

﴿ذَٰلِكُمْ بِأَنكُمۡ أَخَذْتُمۡ ءَايَتِ اللّٰهِ﴾ دا سبب د عذاب بیان دې یعنی په احکامو د الله ﷻ پورې استهزاء او په ژوند د دنیا باندې په د هوکه کښ مبتلا کیدل، د اسبب دې د دې چه تاسو د همیشه د پاره د جهنم مستحق او گرځیدلی، ﴿فَيَسْتَعْتِبُونَ﴾ یا د عتبئ نه ماخوژدې پمعنی د رجوع او توبه سره، ای لا یطلب منهم العتبئ وهو الرجوع الی طاعته، یعنی طلب د توبې به ورنه نشی کیدې، د موقع به ورته نه وی چه الله ﷻ راضی کړی، یا د عتاب نه ماخوژدې، ازاله د عتاب او سزابه ورنه نشی کیدې بلکه همیشه به وی په عذاب کښ.

قُلْ لِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۝ وَلَهُ الْکِبَرِیَّاتُ

پس الله لره ده ټوله ثناء صفت چه رب د آسمانونو دې اورب د زمکې دې، رب دې د تمامو مخلوقاتو، او الله ﷻ لوى ده

فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ⑥

په اسمانونو کېږي او په زمکه کېږي. او هم دې غالب دې خاوند د حکمت دې

﴿فَلِلَّهِ الْحَمْدُ﴾ فناء، تفریعيه ده او د اپنځم دلیل عقلی دې په توحید، متفرع دې په څلورم دلیل، چه د آسمان او زمکې بادشاهت د الله ﷻ په قبضه او اختیار کېږي دې نوتول صفات د الوهیت هم صرف هغه لره ثابت دی ﴿رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ بدل دې د ما قبل نه

﴿وَلِلَّهِ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ لائق د لویۍ صرف ذات د الله ﷻ دې، ذکر بیا، معنی امام راغب الترفع عن الانقياد کړیده یعنی د عاجزۍ او سربیتۍ نه برتر و بالا، او دیکېږي عظمت، جلال، بقاء، سلطان، قدرت او کمال ټول رازی، په حدیث قدسی کېږي راغلی دی الکبریا، ردائی والعظمة ازاری لمن نازعنی علی واحدینهما قذفته فی النار. کبریا څما خاډ د دې اولونی څما ازاردې نوهړ څوک چه په دغو دواړو کېږي څما سره منازعه کوی یعنی تکبر اولوی کوی، څه به نې په سخت اوړ کېږي او غورځوم.

کله چی ثابت شوه چې کبریا نې صرف الله ﷻ سره خاص ده نو اتباع هم د الله ﷻ اودهغه شریعت پکار ده، نه ده آباؤ اجدادو او د هغوی رسم و رواج

روکوعاتها (۴)	سورة الاحقاف مکیه	آياتها (۲۵)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه ییجده مهريان او د پیر رحم کونکي دی شروع کوم		

توتیبا حسب التسلسل (۴۶) وحسب النزول (۴۶)

دامکی سورة دي، ترتیب قرآنی په لحاظ سره (۴۲) دي او ترتیب نزولی اعتبار سره (۲۲) دي دسور الجاثیه نه ورستواو دسورة الزاریات مخکښ نازل دي. زمانه د نزول یی لسم (۱۰) کال یا یولسم (۱۱) کال د نبوة دي.

ربط معنوی : پدې سورة کښ د مشرکانو د آخری سوال جواب دي، ماقبل سورتونو کښ ددوی داشبهات دفع شول چه ددوی آلهه معبودان ندي، موصوف په صفاتو د الوهیت نه دی، شفعاء قهری نه دی، هرڅه نه آوری او نه وینی، لیکن دوی به ویل چه زمونږ د معبودانو په بلنه کښ تاثیر خامخا شته دي ځکه چه مونږه ورنه کله هم سوال او کړونو حاجت موپوره کیږی او د مصائبو نه محفوظه کیږو، الله ﷻ ددغې شبهې جواب پدې سورة کښ کوی چه ﴿فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً﴾ آیت (۲۸). حاصل داچه کچرنه ددوی په بلنه کښ تاثیر او برکت وې نو دوی خپل عابدين زمونږ د گرفت او د عذاب نه ولې خلاص نه کړل.

(۲) مخکښ سورت کښ ترغیب الی القرآن وؤ او د قرآن حقانیت ذکر وؤ. دي سورت کښ باقاعده دلائلو سره د قرآن حقانیت اثبات کیږی:

(۳) منښ سورت کښ مسئله معاد اجمالی طور باندی بیان شوی وه چی ﴿قل الله یحکم ثم یمکنکم ثم یجمعکم﴾ دي سورت کښ باقاعده دلیل سره د مسئله بیان کیږی.

ربط اسمی : توحید په مقابله کښ د مشرکینو عجز مثال په مخکښ سورت کښ هغه کس سره ورکړې شوې وؤ چی ستړتیا او عاجز راتلو وجهی نه په گوډوباندې ناست وی. او دې سورت کښ دا ذکر کیږی چی توحید، حقانیت قرآن او اثبات معاد د دلائلو په مقابله کښ ددوی شبهات پشان د شگو ډیری دي، هیڅ د مقاومت تاب نه لری.

د سورة دمضامينو اجمالى خلاصه

حواميمو بنيادی مضمون اثبات توحيد او رد د شرک دې. خودې سره سره معاد او حقانيت قرآن هم باقاعده ذکر کيږي، چونکه سورت الاحقاف حواميو آخر او بلاغ دې نو دیکښ دا درې واړه مسئلې په تفصيل سره ذکر کيږي، دې باندې چې کوم اشکالات دې دهغې جواب ذکر کيږي، حق عقيدې دلائلو سره اثبات کيږي، او مينځ مينځ کښ تخويغات، زجر او بشارت هم بيانېږي

تفصيلي خلاصه

آيت 1,2: کښ تمهيد مع الترغيب دې.

آيت 3-6: پوري اثبات توحيد او رد د شرک دې.

آيت 7-12: پوري د قرآن حقانيت اثبات دې

آيت 13,14: کښ بشارت على ادا حقوق الله دې

آيت 15,16: کښ بشارت على حقوق العباد دې.

آيت 17-28: پوري تخويغات دې.

آيت 29-32: پوري بيا حقانيت قرآن بيانېږي.

آيت 33: کښ دمعاد اثبات ذکر کيږي.

آيت 34: کښ تخويف دې

آيت 35: کښ تسلي ده نبي ﷺ ته او اعلان دې چې هغې تعلق ټولو حواميمو سره دې.

حَمْدٌ تَنَزَّلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ مَا خَلَقْنَا

الله پوهيږي په معنى ددې، نازلېدل ددې کتاب د طرفه د الله نه دي چه غالب دې خاوند د حکمت دې، ندی پيدا کړي مونږ

السَّهْبِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ

اسمانونه او زمکه او هغه څه چه په مينځ ددې دواړو کښ دی مگر د پاره د حق نښکاره کولو او د پاره د يوې نښې

مُسْمًى وَاللَّيْنِ كَفَرُوا عَمَّا أَتَتْهُم مَّعْرُضُونَ ﴿٢﴾ قُلْ

مقرې، او هغه خلق چه کفرئى کړيدې دهغې نه چه دوى ورته يره ولې شوي دي اعراض کونکي دي، نه اوبه

أَرَزَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا

ناسو ما خبر کړئ دهغې نه چه تاسو ورته حاجتونه غواړئ ماسوی دالله نه، ماته او بیا یې هغه څه چه دوی پیدا کړی دی

مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ لِيُخْبِرُنِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا

دزمکې نه یا دوی لره څه برخه ده په اسمانونو کې، راوړئ ما ته څه کتاب مخکې د دې قرآن نه

أَوْ أَلَّا تَعْلَمُونَ إِنَّ كُتُوبَنَا صَدِيقَاتٌ ۝

یا یو نقل د علم «دآبیاژو» نه کچرته یې ناسو ریشنی

﴿حَم ۝ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ﴾ تمهید دې مسئلې دتوحیدته، اوترغیب دې منلو دقرآن ته، چه دا قرآن دالله ﷻ دطرفه نازل دې نودا او منی ځکه چی دجا اطاعت ته غاړه ایځولو او فرمان برداری کولو دپاره په مطاع کېن دوه صفات ضروري دی: (۱) قدرت او سلطنت ورته حاصل وی او داجسمانی طور باندی انسان په اطاعت مجبوره کوی (۲) دهغه احکامات او خبرې دحکمت نه ډکې وي، اودا وصف انسان عقلی طور متاثره کوی او الله ﷻ چونکه دی دواړو صفاتو سره بطور اکمل متصف دې نولهذا هغه اطاعت او کلام منل ضروری دی.

﴿مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ دلیل عقلی دې په توحید او نفی د قدرت دتصرف ده غیر الله نه او خو غلطو عقیدو باندی رد دې:

(۱) ټول کائنات الله ﷻ پیدا کړیدی اودیکنې څومره تصرفات کیرې الله ﷻ په ارادې سره کیرې، ددې ذکر اوشو په «ما خلقنا السموات والارض» کېن دا په عقیده دهریت رددی چه مشرکینو به ویل مایه لکننا الا الدهر

(۲) داکائنات او دیکنې چی څه دی یو مقصد تحت پیدا شوی دی، داعبث ندی پیدا کړې شوې، بلکه دیکنې دالله ﷻ معرفت نشانیا نې دي. دا نه ده چې «نموت ونحیا» او بس، ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ کېن ددې ذکر دې

(۳) یوه ورځ به داسې رازی چه دا هرڅه به فنا شی اوستاسونه به دې ژوند هر لمخې حساب کتاب اخیستې کیږي، په «واجل مسمى» کښ د دې ذکر دې. دیکښ عقیده معاد ذکر دی

﴿عَمَّا أَتَتْهُمْ﴾ هجر مجرور مابعد سره متعلق دی او مراد ترینه قیامت اودهغه ورځې احوال دی، یعنی چه کله دوی دبعت بعد الموت اودقیامت خبرې واورى نودهغې نه اعراض او انکارکوي.

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ﴾ پدې آیت کښ د مشرکانونه په شرک باندې ددوؤقسمه دلیلونو مطالبه ده: یو دلیل عقلی بل دلیل نقلی، «أروني ماذا خلقوا» دلیل عقلی مطالبه ده. یعنی آیاستاسو معبودانوڅه حصه دزمکې پیدا کړیده؟ استفهام دتوبیخ اویبغوردپاره دې، یعنی تاسو څرنگه دداسې معبودانو عبادت کوئ چه په صفاتو د الوهیت نه دې متصف «مِنْ الْأَرْضِ» یعنی زمکه او په مخ دزمکه داسې څه شته چې دوی هغې پیدا کولو کښ مستقل وی او الله ﷻ ته محتاج نه وی «أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ» یعني آسمان اوپه هغې کښ څومره مخلوقات دی آیا هغې پیدا کولو کښ دوی الله ﷻ سره څه معاونت او شرکت کړیدی، **فائدة:** دا خبره خوظاهره ده چی دوی نه زمکی څه حصه پیدا کولو کښ الله ﷻ سره شریک دی اونه آسمان، خو بیا هم شرک نفی صرف آسمان نه اوشوه او زهکه کښ داستقلال نفی اوشوه، دیکښ نکته داده چی سفلیات او دهغې حوادثو کښ غیر الله بطور واسطه او سبب درجه کښ څه نه څه دخل وی، لیکن هر چه دی علویات نوهغې کښ دغیر الله هیڅ قسم عمل دخل نشته نو ځکه هلته نفی دشرکت اوشوه

«لأیتم» او «أروني» دواړه د دوه مفعولو تقاضه کوي، د «لأیتم» د پاره مفعول اول «ماتدمون» دې او «أروني» د پاره پاره مفعول اول ضمیر منصوب «یاء» دې او «ماذا خلقوا» کښي د دواړو تنازع ده، دواړه ئي خپل مفعول به ثاني جوړیدو تقاضه کوي، نو فعل ثاني له خو عمل ورکړو او د اول مفعول خو محذوف اومنلو، او بعض وائي چې دا مفعول به ثاني دې د فعل اول، اویا «أروني» جمله معترضه دپاره د تاکید ده، نو هډو تنازع نشته

﴿أَتُؤْتِي بِكُتُبٍ﴾ دليل نقلی مطالبه ده از کتب سابقه. ﴿مِنْ قَبْلِ هَذَا﴾ مخکې د قرآن نه چه تورا، انجيل، زبور دی، ﴿أَوْ أَثَرَةٍ مِنْ عِلْمٍ﴾ دليل نقلی مطالبه ده د انبياؤو سابقوؤو، د ﴿أَثَرَةٍ﴾ خو معنی بيان کړي شوي دي.

(۱) روايت: يعنی انبياء سابقوؤو نه څه اثر او روايت منقول وي ديکېن تو پېش يی کړی.
(۲) اثاره په معنی بقیه سره دې يعنی سابقه علوم نه څه علم پاتې شوې وي او هغې کښې څه داسې خبره وي نو پېش ئې کړی.

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ
اوڅوک زیات گمراه دې دهغه چا نه چې دې سوال کوی ماسوئ دالله ﷻ نه دهغه چانه چې نشی قبولولې سوال دده
إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَفُلُونَ ۝ وَإِنَّا حُشِرَ النَّاسُ
ترورځې دقيامت پورې اودوئ (معبودان) دسوال ددوئ نه ناخبره دي، اوکله چې راجمع کړې شی خلق دقيامت په ورځ
كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءُ وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كُفْرِينَ ۝
نورې به دامعبودان دوئ لره دشمنان اووې به په عبادت ددوئ باندي انکارکونکي

﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا﴾ ما قبل کښې نفی د قدرت او تصرف وه دغير الله نه، دې آيت کښ نفی دعلم ده دغير الله نه. چه دهغه کس نه لوی گمراه بل نشته دې چه دداسې څيزونونه پخپل حاجتونو کښ مدد غواړي چه ترقيامته پورې نه ورته جواب ورکولې شی او نه ده دوئ حاجتونو نه خبر دي. ﴿مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ عام دې عابدانودملانکو، عیسی علیهم السلام او جناتو، جماداتو، قبرونو، زیارتونو ټولوته شامل دي. ﴿إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ همرا دونه تايید دي، يعنی هميشه ورته جواب نشی ورکولې ﴿وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَفُلُونَ﴾ يعنی جواب ورکول او حاجت پوره کول خودیره بعیده ده بلکه دهغوئ بلنه آوری هم نه اوددوئ نه بې خبره دی.

صاحب دروح المعانی علیه السلام لیکلی دی چه بتان خوبهرحال بې خبره دی چه پکښ د اوریدلو صلاحیت او استعداد نشته دي، اوهرچه ملانک دی نوهغه خولې دي، ځکه مشرکینو

د آسمانی ملائکو عبادت کولو، او هر چه اولیا انبیاء دی نو بعض خولری وؤد عابدینونه او علم الغیب ورسره نشته دې چه ددوی د عبادت نه خبر شی، او څوک چه قریب دی نو هغه مړه دی او مړی په هروخت کښ خبره نه آوری، یاد اچه الله ﷻ د مشرکانو د شرکی اقوالو افعالو نه دوی بې خبره ساتی چه په حُزن او په غمونو کښ پریشان نشی.

شیخ عطار رحمۃ اللہ علیہ د مذکورہ آیاتو نو تر جمانی پخپلو اشعارو کښ داسې کړیده، شعر:

در بلیاری مه خواهد از هیچ کس زانکه نه بود جز خدا فریادرس

غیر حق را هر که خواندای پسر کیست در عالم از و گمراه تر

«وَإِذَا حُيِّرَ النَّاسُ بِمَا دَاوُدُ مِنْ دُونِ دَعْوَىٰ بِلَانِ دِي يَعْنِي دَامْعِبُودَانَ دَدَوِي بِلَنَه خَو هَجِي

نه اوري بلکه د قیامت په ورځ به ئی ورسره عداوت وی. او په میدانِ حشر کښ به علی رؤس الاشهاد دا اعلان او کړی چه مونږ ستاسو د عبادت، او بلنې نه بالکل خبر هم نه وؤ چه څوک زموږ قبر ته راغلیدې او سوالونه ئی کړیدی، سجدې ئی کړیدی، نذرانې ئی ورکړیدی، دا مضمون د سورة یونس (۲۸)، وغیره سورتونو کښ هم تیر شویدي.

«كانوا» کښې ضمير * من لا يستجيب له * يعني آلَهُو ته راجع دې او «لهم» ضمير * من يدعو

من دون الله * يعني مشرکينو ته راجع دې، «اعدا» چونکه د دوی عبادت به ورته د نفعې په ځای نقصان رسوي نو ځکه ورباندې د «اعدا» اطلاق اوشو، او مطلب دا دې، چې دوی خو د غیر الله تقرب او رضا حاصلولو د پاره نن د هغوی عبادت کوي، خو کله چې قیامت ورځ شي، نو هغوی به د دوی د شمنان وي، يعني نفعې په ځای به ورته ضرر اورسوي،

«وكانوا بعبادتهم» ضمير مرفوع دلته هم * من لا يستجيب له * يعني آلَهُو ته راجع دې او

«بعبادتهم» کښې ضمير مجرور مشرکانو ته راجع دې، يعني د دوی آلَهِ به د دوی د عبادت نه به براعت اعلان او کړي، چې ما کان بښي لانا نن نن د دوی د دوی، يا «كانوا» کښې ضمير په دواړو ځایونو کښې * من يدعو من دون الله * يعني مشرکينو ته راجع دې او «لهم» ضمير * من لا يستجيب له * يعني آلَهُو ته راجع دې، يعني قیامت په ورځ چې دوی آلَهِ دوی نه براعت اعلان او کړي، نو دوی به د هغوی د شمنان او گرځي او د هغوی عبادت کولو نه انکار او کړي چې والله ربنا ما کانا مشرکین.

وَإِنَّا نُنزِّلُ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَنَا جَاءَهُمْ

او کله چه لوستلې شی پدوی آياتونه زمونږ ښکاره، وائی هغه خلق چه کفرئې کړېدې. قرآن ته، هر کله چه راشی دوی ته،

هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ هَآءَ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ

داسعدې ښکاره، ولې دوی دا وائی چه دځان نه جوړ کړېدې دی پیغمبر دقرآن ته، اوایه کچې ماڅان نه جوړ کړې وی دقرآن

فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ

نومالکان نه یې تاسو مالره دعذاب دالله ﷻ نه دهیڅ خبرالله ﷻ ښه خبردې په هغه گوو وډو چې تاسو لگیایې په هغې کښ.

كُلٌّ فِيهِ شَهِيدٌ بِّنِي وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ هَقُلْ

کافی دې الله ﷻ گواځېرېه مینځ ځماو مینځ ستاسو کښ، اوالله ﷻ بخونکې ډیر رحم کونکې دې ته اووایه

مَا كُنْتُ بِدَعَا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَكْرَهِيَ مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنِ اتَّبِعْ إِلَّا

نه یم څه نوې د رسولانوته اونه پوهیږم څه چه څه به کولې شی ماسره اونه ستاسوسره، نه کوم څه اتباع مگر

مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ وَمَا آتَا إِلَّا نَزِيرٌ مُّبِينٌ ٥

دغهې چه وحی نی نی کیدیشی ماته اونه یم څه مگر ویرونکې ښکاره.

﴿وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا﴾ دلته نه دقرآن حقانیت اثبات او په قرآن باندی دمشرکینو دری

شبهات او هغی جواب ذکر کیری په ضمن د شکوي کښ، دا اوله شبه او شکوه ده چې ددی مشرکینو عجیب طرز عمل دی یو طرف ته اوگورئ نو باطل پسې روان منوې وهي او داسې معبودانو عبادت کوی چی هغوی نه قدرت شته نه د تصرف اختیار، نه ورسره علم شته نه دوی ته د الله ﷻ په مقابله کښ نفع یا ضرر رسولې شی، بل طرف ته اوگورې چې د الله ﷻ حق کلام دې، په هغې کښ د الله ﷻ وحدانیت واضح دلائل دی، نو دوی هغې ته سحر وائی، ددې شبهی جواب آیت کښ موجود دې، چی هغی ته اشاره «الحق» او «بینات» کښ شویده، چې دا د الله ﷻ حق ښکاره کلام دې، سحر نه دې؛ ځکه چې سحر معارضه ممکن وی او د دې کلام معارضه ممکن نه ده.

﴿أَمْرٌ يَقُولُونَ أَفْكَرْتُمْ هَذَا دَوِيمُهُ شَبَهَ دَهْ دَمَشْرِكِينَ عَلَي سَبِيلِ التَّرْقِي، أَمْ دَلَّتْهُ اضْرَابُ دِ
پاره دې يعنی دا خبر خو ئی څه کئ ، دې بلې ته ئي غوگ شه ، چي قرآن د الله ﷻ کلام نه دې
بلکه دې پیغمبر دا دځان نه جوړ کړېدې او الله ﷻ طرف ته ئي منسوب کوی. د دوی پدی
شبهی باندې د مخکنی شبهې نه زیات تعجب ځکه اوشو چي دا څنگه کیدیشی چي یو داسې
کلام چې هغې مثل یو آیت پیش کولو باندې دوی قادر نه دی باوجود د دینه چې فصحاء،
بلغاء او شعراء دی، نویو داسې کس چي امی دې، شعر وشاعری سره ئي واسطه نشته هغه
دځان نه څنگه جوړ کړو، الله ﷻ د دې شبهی درې جوابونه ذکر کړو

﴿قُلْ إِنْ أَفْكَرْتُمْ هَذَا أَوَّلُ جَوَابِ دې، خلاصه د جواب داده چي څه یو مبلغ یم. الله ﷻ
آیات و احکامات خلقو ته بیانوم، کچرته دا حقیقت کښ د الله ﷻ احکام او آیاتونه ، نه وی نو
د الله ﷻ عذاب را تلل په ما یقینی دي هغی نه ما څوک نشی بچ کولی. کما فی قوله تعالی: ولو
تقول علينا بعض الاقاويل لاخذنا منه باليمين (الحاقه: ۴۴، ۴۷)، ځکه چې عادت الله ﷻ د جاری
دې چي کوم کس د نبوت دعوی په دروغو کوی او احکام الهی کښ دجل و فريب نه کار
اخلی، او حقیقت په خلقو ملتبس کوی نو الله ﷻ خپل قهر په هغه نازل کوی.

﴿يَمَّا تُفِيضُونَ فِيهِ﴾ دا تخويف دې، الاض بفيض ماده په لغت کښي کثرت باندې دلالت
کوی، ویلي کیږي: الاض الماء اناء کله چي اوبونه لوخی ډک او ابهیگی ، ډیر سخی انسان ته
فیاض ویلي کیږي، او الاض فی الحديث ویلي کیږي څه شی په باره مختلفي خبرې کولو ته ، او
دلته هم دامعنی مراد ده چي کله ورته سحروائی کله ورته څه او کله څه؟ دی ټولو خبرو باندی
الله ﷻ څه عالم دې. ﴿كَهَيِّ بِمَ شَيْدًا﴾ دا ماقبل نه بدل الاشتمال دې يعنی کافی دې الله ﷻ
گواه ځما په تبلیغ او ستاسو په تکذیب ﴿وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ دا ترغیب د توبې او قرآن منلو ته.
يعنی کچرته اوس تاسو توبه او کړئ او قرآن او منئ نو الله ﷻ توبه قبولونکې دې رحم کونکې
دې.

﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَا هَذَا دَوِيمِ جَوَابِ دې، خلاصه یې داده چي څه بنیاد باندې تاسو دې
قرآن کښ شک کوئ؟ آیا ځما نبوت او پیغمبري څه یونوې شې دې یا دا قرآن نازلیدل یو نوې

امر دې...؟ انبياء او پيغمبران هم دينه مخکښ مبعوث شويدي او کتابونه هم نازل شويدي، هغوی به وحی اتباع کوله څه هم دوحی اتباع کوم. هغوی به هم دالله ﷻ آياتونه خلقوته اورول او يره ول به يی، ځماهم دا وظیفه ده، پاتې شول اخبار د دنيوی امورو چه مستقبل کښ به څه کيږي، تکليف به رسی يا راحت، نقصان به کيږي يا گټه، غلبه به ه يلاويري يا شکست... دا د نبوت وظیفه نده، دې باره کښې ماته نه دځپل ذات باره کښ علم شته نه تاسو باره کښ، «بدعا» پمعنی د 'بدیع' کښ دې، لکه خف پمعنی خفيا او خل پمعنی خليل سره رازی، 'بدیع' ویلی کيږي عديم المثل شي ته، «وَمَا أَذْرَىٰ مَا يَفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ» دايت اولی حصه 'ماکت بدعا' کښ دی خبری نفی اوشوه چی نه نبوت اورسالت نوې شی دې او نه کتاب نازلیدل، اوس دلته مماثلت بیان کيږي، روایتو کښ رازی چه مشرکینو به نبی کریم ﷺ نه داسوال کوو: اخبرنا بمضارنا ومصلحتنا في المستقبل يعني راتلونکی زمانه کښ کوم تکليفونه په مونږ راروان دی يا کومې فائدې مونږ ته ميلاويري هغې باره خبر راکه، نو بيا مونږ تا اومنو، الله ﷻ جواب اوکړو چی دا دنبوت اور رسالت وظیفه نده، نبوت اور رسالت وظیفه اتباع وحی او تبليغ وحی ده.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ

نه اووايه خبراکړئ ماته کچرته وی داقرآن دطرفه دالله ﷻ نه او بيا هم تاسوکفرکوئ په دې اوگواهی ورکوي

شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَٰئِيلَ عَلَىٰ مَوْلَاهُ فَأَمَنَ وَأَسْعَدَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ

يوگواه دبنی اسرائيلونه په شان ددی قرآن، نو هغه ايمان راوړې او تاسو تکبرکوئ بيشکه الله ﷻ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝

هدایت نه کوي قوم ظالمانو ته

«قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ» دا دويم جواب دې، خلاصه يی داده چی دا خو ډير ظلم او بې انصافی خبره ده چې دا قرآن دالله ﷻ طرف نه وی، او بنی اسرائيلو کښ معتبر اهل علم حضرات پدی گواهی ورکوي، او ايمان پرې هم راوړی او حق يی گنځي، ليکن ددی

باوجود تا سو ئي نه مني او انكار واعراض ترينه كوي، دې تفسير مطابق «شاهد» نه مراد د اهل كتابو هر هغه عالم دې چې په قرآن ئي ايمان راوړې وي . چې هغه څوك هم وي برباره خبره ده چې دې آيت نزول نه مخكېن راوړې وي يا ورستو «بيان القرآن» لهذا رواياتو كېن د عبدالله بن سلام ؓ يا ميمون بن يامين او دهغه شان چې كومو نورو اهل علم حضراتو تذكره راغلې ده، هغه بطور مثال ده، تخصيص ترينه نه دې مراد، «مثله»، ضمير مجرور مرجع قرآن دې «مثل» نه مراد يا هغه مضامين د قرآن دې چې هغه تورات كېن هم وؤ، چې هغه توحيد او بعث بعد الموت وغيره دي، يعنى داشاهد د قرآن مضامينو د حقانيت گواهي وركوي، لكه بل خائي كېن راغلي دي: وانه لقي زبرالاولين، اولم يكن لهم اية ان يعلمه علماء بني اسرائيل، يا «مثل» نه مراد كتب سابقه دې چې هغه منزل من الله كيدلو كېن د قرآن معادل دي، او يا «مثل» نه مراد بعينه قرآن دې، «مثل» لفظ اضافه د مبالغې د پاره شويده، لكه اهل عرب وائي مثلك لا يخل «فامن» كېن ضمير مستتر شاهد ته راجع دې، يعنى بياني پدې قرآن ايمان هم راوړو. بعض مفسرينو د «شاهد» نه مراد كتب سابقه او «مثله» نه مضامين د قرآن اخستي دي، يعنى سابقه كتابونه چې كوم الله ﷻ نازل كړيدي هغه ددې كتاب، ددې مضامينو او د رسول الله ﷺ د رسالت حقانيت گواهي وركوي (قرطبي) نو دې توجيه مطابق «فامن» نه مراد تصديق دې.

حضرت تهانوي رحمته الله عليه ددې آيت منفرد تفسير كړيدې، د هغې خلاصه داده چې اهل كتاب باوجود د دينه چې اهل علم وؤ، هغوي دې قرآن په شان كتابونو تورات او انجيل وغيره باندي ايمان راوړې دي حالانكه دا كتابونه د فصاحت و بلاغت هغه مرتبه كېن نه وو چې په كومې مرتبې باندي قرآن دې، او تاسو باوجود د دينه چې جاهله يي د قرآن نه انكار كوي، حالانكه دا د فصاحت او بلاغت اوچتې مرتبې باندي فائز دي. دې تفسير مطابق «مثل» مصداق تورات، انجيل وغيره دي، او «فامن» نه مراد تورات، انجيل باندي ايمان راوړل دي.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ دجزا محذوف قائم مقام دې، چې هغه فقد ظلمتم يا

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ حَدِيثًا

اوواښي هغه خلق چه کافران دى دهغه خلقوپه باره کښ چه ايمان نى راوړې دې، کچرته وې دا قرآن حق

مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ ۚ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكَ

نو نه به وې مخکښ شوى دوى زمونږ نه ده ته، اوکله چه دوى ته هدايت اونشويدي قرآن نوواښي دوى دادروغ دى

قَدِيمٌ ۝ وَمِنْ قَبْلِهِ كَذَبَ مُوسَىٰ إِيمَانًا وَرَحْمَةً ۚ وَهَذَا كِتَابٌ

بخوانى اومخکښ ددې قرآن نه کتاب دموسى توراهاوؤ چه پيشوا او رحمت وؤ، او دا قرآن کتاب دې

مُصَدِّقٌ لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۚ عَرَبِيًّا لِّعِبَادٍ ۚ الَّذِينَ ظَلَمُوا

تصديق کونکې دمخکنو کتابونوپه ژبه عربى کښ، د پاره ددې چه ويروى هغه خلق چه ظلمشکښى کړيدي،

وَنُفِّذُ بِالْحَمْسِ ۚ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا

اوزيرې دې دپاره دنبااسته عمل کونکو، بيشکه هغه خلق چه داني ويلي دى رب زمونږ الله دې بياکلك ولاړدى پدى خبره،

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ خَالِدِينَ

نونه به وى هيڅ يره پدوى باندې اونه به دوى غمزن وي دغه کسان اوسيدونکى دجنت دى هميشه به وى

لَدَيْنَا ۖ جَزَاءً ۖ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

په هغې کښورکولې به شى دوى تهبدله په سبب دهغه عملونوچه دوى کول

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دى آيت کښ الله ﷻ مشرکينو دويمه شېبه ذکر کوى، خلاصه نى

داده چه کچرته قرآن او پدې ايمان راوړلو کښ خير وې نو مونږ به پرې ايمان راوړې وې، دا

خر پر خلق لکه بلال صهيب عمار وغيره شو دوى به مونږ نه نوؤ وړاندې شوى، ځکه چې مونږ

عقلمند او روشن خيال خلق يو، اوخير طرف ته سبقت هميشه علقمند انسان کوى، بلکه اصل

خبره دا ده چې دا دالله ﷻ کلام نه دې، زاپه دروغ دى چې راجمع کړى شويدي،

د جاهليت قديمه اوجديده روشن خيالو اقوالو کښ مماثلت ته اوگوړى، نن صبا امت

کښ د ايمان دعويدار داسې طبقه موجود ده چې هغه ددې امت غرباء، چې اصل حاملين د دين

دی، دین دپاره هغوئ خپل مال و جان وقف کړیدی. دین اصل صورت کښ پیش کوی او تحریفاتو نه پرده اوچته وی، د هغوئ ظاهری شکل و صورت سادګي او سنت مطابق طرز عمل پورې مسخرې کوی، او د هغوئ دین حقیقی صورت کښ پیش کولو ته رجعت پسندی او قدامت پرستي وائی!!!

﴿لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ اي لي شافم، لام دپاره تعديه نه دي بلکه تعليله دي اي لاجل ايمان الذين امنوا ﴿وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ﴾ دا جواب د شېهي دي، خلاصه يي دا ده چي اصل خبره داده چي دوي ايمان نه محروم دي اوخير توفيق ورته نه دي ميلاوشوي، نو تكبر او عناد د وجهي نه داخبره کوي، چي ديكښ خیر نشته اودا زاړه دروغ دي، ده دوي دا قول داسي دي لکه پښتو کښ وائي انگور تاروه دي، حالانکه انگور تاروه نه وي خودې ترينه محرومه وي

﴿وَمِن قَبْلِهِ كُتِبَ مُوسَى﴾ دا جواب دي د هذا افك قديم يعنى دوي د دي خبري اعتراف کوي چي الله ﷻ په موسى ﷺ باندې تورات نازل کړې وؤ، نو دي کتاب کښ عقائدو اعتبار سره هيڅ نوې خبره نشته، بلکه کوم مضامين د توحيد، رسالت د معاد وغيره هغې کښ وؤ بعينه هغه ديكښ هم دي، مزید دا چي دا کتاب په عربي کښ دي او زبان و بيان فصاحت و بلاغت اعتبار سره تورات نه اوچت دي نوڅنگه هغه مني او دينه انکار کوي.

﴿إِنَّمَا﴾ حال دي کتاب نه يعنى مقتدى کتاب وؤ، اتباع او اقتدا به يي کيده لکه څنگه چي د امام کيږي، نو هغې کښ نبي کریم ﷺ بشارت هم موجود دي نو څنگه چي تورات حق مني دا خبره يي هم اومني او پدي نبي او کتاب ايمان راوړي. «وَرَحْمَةً» عمل کونکو په حق کښ رحمت وؤ، ﴿إِنَّمَا عَرَبِي﴾ حال دي د ضمير «مصدق» نه (بيضاوي)

﴿إِن الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ﴾ دلته نه بشارتونه ذکر کيږي، او دا حقوق الله په ادا کولو باندې بشارت دي يعنى چا په الله ﷻ وحدانيت باندې ايمان راوړو او دين احکاماتو باندې عمل شروع کړو په استقامت سره نو هغه له به الله ﷻ دنيوي اخروي دواړه انعامات ورکوي، دنيوي انعام يي دادې چي زندګي به يي په آرام وي، خوف او حزن به ورسره نه وي، واخلوي بدله هميشه دپاره جنت دي.

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا ۖ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا

او تاکید کړېدې مونږ انسان ته په باره د مور پلار کښ د احسان کولو حمل کړی وی دی مور د ده په تکلیف سره

وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا

او زیږولي نی وی په تکلیف سره، اود حمل دده اوجدا کول نی د نی نه دیرش میاشتی وی. تردې چه کله دې

بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۚ قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي

اورسي ځوانی خپلې ته او اورسي څلویښت کالوته ، نو وائی دې ای ربه خاتونیک راکړې ماته ددې چه

أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ

څه شکر ادا کړم د نعمت ستا هغه چه دې کړېدې په ما اوبه مور پلار څما، او د دې توفیق راکړه چه څه او کړم عمل

صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلَحَ لِي فِي ذُرِّيَّتِي ۚ إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي

نیک چه ته پری راضی شی اوبه والې راوله مالره په اولاد څما کښ، بېشکه څه توبه کوم تاته اوبېشکه څه

مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ تَقْبَلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا

د مسلمانانو نه یه دغه خلق هغه دی چه مونږ قبوله ووؤ دوی نه ښایسته هغه عملونه چه دوی کړی وی

وَلَتَجَاوَزَ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ ۖ وَعَدَ الصِّدْقِ الَّذِينَ

اومعافی کزو د هغوی د گناهونو نه، په جنتیانو کښ به وی وعده د رښتونی هغه چې

كَانُوا يُوعَدُونَ ۝

چه دوی سره کیدله (په دنیا کښې)

﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا﴾ په مخکښ آیت کښ د حقوق الله په پوره کولو باندې

بشارت ووېدې آیت کښ د حقوق العباد حکم اوبه پوره کولو نی بشارت اخرویه دې، مفسرین فرمائی چه داووه آیاتونه نازل شویدی په باره د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه کښ، لیکن تعبیر ترینه په عامو الفاظو سره ځکه شویدی چه هر مسلمان ته پکښ تلقین دې چه د والدینو سره او

خصوصاً د مور سره ښه سلوک، احسان وکړی، او په عمر تیریدو سره دې الله ﷻ طرف ته رجوع کوی.

فانده: آیت کریمې نه علماؤ استدلال کړیدې پدې چې په انسان باندې د مور حق او خدمت زیات دې د حق د پلار نه ځکه چې مور د بچی په باره درې تکلیفونه برداشت کوی:

(۱) ﴿وَحَلَّتْهُمُ كُرْهًا﴾ ترڅو میاشتو پورې د حمل دروندوالې برداشت کول

(۲) ﴿وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا﴾ د تولد په وخت کښ صعبتونه تکلیفونه برداشت کول

(۳) ﴿وَحَلَّمَهُ وَفَصَّلَهُ﴾ ترڅو میاشتو پورې بچی ته شودې ورکول چې داپه بدن کښ ډیره

کمزوری پیدا کوی، په حدیث کښ راځی چې یو سړی حضور ﷺ ته عرض او کړو چې یا رسول الله! من ابر؟ د چاسره نیکی وکړم نو حضور ﷺ ورته او فرمائیل امک هغی ورته او وې بیاد چاسره حضور ﷺ ورته او فرمائیل ثم امک په دریم ځل ئی بیاتپوس او کړو ثم من حضور ﷺ ورته او فرمائیل امک او په څلورم ځل ئی ورته او فرمائیل چې اباک:

﴿وَحَلَّمَهُ وَفَصَّلَهُ ثَلَاثُونَ مَثَرًا﴾ مضاف مقدر دې ای مدّة حمله وفصّاله ، فصلال مصدر دې

پمعنی د فطام سره، شودو پریخودلو ته وائی یعنی رضاعت آخري مدت:

آیت دی حصه کښ دوه مسئلې بیانېږي: (۱) اقل مدت د حمل، (۲) اکثر مدت درضاعت

(۱) د حمل کم از کم مدت شپږ میاشتې دي ځکه چې دلته الله ﷻ د حمل او رضاعت مجموعی مده د ونیم کاله ذکر کړه. دیکښ دوه کاله مده درضاعت ده ځکه چې سورت البقره کښ صفا راغلی دی: والوالدات یرضعن اولادهن حولین کاملین تو پاتې شو نیم کال یعنی شپږ میاشتې چې هغه مدت د حمل دې، روایتو کښ راغلی دی چې حضرت عثمان رضی الله عنه زمانه کښ د یو ښځې بچی پیدا شوه پوره په شپږو میاشتو مودې کښ، چونکه دا عادت خلاف وو نو خاوند یې عثمان رضی الله عنه ته راغلی، حضرت عثمان په هغې ښځې رجم فیصله او کړه، حضرت علی رضی الله عنه ته پته اولگیده نو هغه یې منع کړو، او د حمل کم از کم مدت باندې په دې آیت سره استدلال کړو،

(۲) دویمه مسئله اکثر مدت درضاعت ده، جمهور فقها په نیز اکثر مدت درضاعت دوه

(۲) کاله ده لکه والوالدات یرضعن اولادهن حولین کاملین کښ د دې صفا ذکر دې، لیکن امام

ابو حنيفه رحمته الله په نيز اکثر مدت دوه نيم کاله ده، صاحب هدايه دامام صاحب، په دليل کښ دا آيت پيش کړيدى او استدلال يې ترينه په دې شان کړيدې چې الله تعالى دلته د حمل او د فصال (يعنى د شودونه جدا کول)، د پاره يوه موده بيان کړيده چه «ثَلَاثُونَ شَهْرًا» دې تقاضه دا ده چې دا د ديرش مياشتو مده دې دواړو کښې هر يو د پاره مستقل مستقل وي، په دوى دې تقسيم نه وي، ليکن چونکه دمدې دحمل دپاره منقص کمه ونکې، موجود دې چې قبول دحضرت عائشه رضي الله عنها دې چه الولد لا يبقى فى بطن امه اكثر من ستين و لو بقدر فلکه مغزل نودې وجهې نه اکثره مده دحمل دوه کاله ده، ليکن امر ثانی يعنى فصال به په خپل ظاهر باندې باقى وى چه «ثَلَاثُونَ شَهْرًا» ديرش مياشتې دې، لهدا داثابته شوه چه مده درضاعت دوه نيم کاله ده. ليکن دا استدلال ضعيف دې:

(۱)... ځکه چې سورت البقرة آيت او رواياتو کښې صفا ذکر د دوه کالو دې

(۲)... صحابه کرامو دآيت مطلب متعين کړيدې چې هغه دا نه دې لکه دور عثمانى واقعه

تيره شو،

(۳)... کچرته قول د حضرت عائشه رضي الله عنها 'منقص' کيديشى په حق دحمل کښې نو آيت و

الوالدات... بطريق اولی 'منقص' کيديشى په حق درضاعت کښ، لهدا جمهور قول قوی اور

مفتى به دې.

بعض حضراتو دامام صاحب قول مطلب داسی بيان کړيدى چې امام صاحب په نيز هم

اکثره مدت درضاعت ۲ کاله ده، خو عام فقهاء دو کالو نه بعد بچى ته پئ ورکولو ته حرام وائى

او امام صاحب رحمته الله مزید شپږ مياشتو پورې پئ ورکول جائز گنړى، ځکه چې دوه کاله پورې

رضاعت خوبالاتفاق جائز دى اوس که يو بچى مسلسل دوه کاله پورې د مور پئ اوځکى، نو

هغه يودم خپله غذا نشى بدلولى، هغه ته دومره موقع او وخت ورکول پکار دى چې هغې کښ

هغه رو رو خپل خوراک تبديل کړى او هغه شپږ مياشتې مده ده (تفسير مظهرى)

حضرت تهانوى رحمته الله فرماني چې مفتى به قول اگر چه د جمهورو دې ليکن خاص نکاح په

صورت کښ احتياطا امام صاحب قول رعایت ساتل پکار دى احکام القرآن

«حَقٌّ إِذَا بَلَغَ أَشُدُّهُ» والدینو سره حسن سلوک نه بعد اوس دبندگانو تقسیم کيږي، چي

ځنى دى وصيت الهى باندې عمل کوى او ځنى نافرمانى، دآيت دى حصه کښ فرمانبردار بنده

تذکره ده. حتی نځایه ده دپاره د محذوف اي عاش واستمر حتی یعنی دومره زندگی ورته میلاؤ شی چی هغه زمانی ته اوری چی عقل او قوی ئی مستحکم شی . دا کومه زمانه ده . دیکښ متعدد اقوال دی :

(۱) دینه مراد بلوغت او تکلیف زمانه ده، چی انسان دا احکامات الهیه مکلف او پابند شی

(۲) درې دیرش (۳۳) کاله عمر مراد دی.

(۳) څلویښت (۴۰) کاله مراد دې، دې قول مطابق وبلغ اربعین سنه مقبل تفسیر دی

(۴) راجع قول دا دې چې دا دیر شونه واخله تر څلویښتو کالو پورې عمر دې

﴿وَرَبِّ أَوْزَعْنِي أَنْ أَشْكُرَ﴾ دیکښ درې دعاگانو ذکر دې:

(۱) توفیق د شکر په نعمتونو باندې، او خصوصاً اسلام او توحید باندې چی هغه ټولو کښ

لوی نعمت دې، ﴿عَلَّيْ وَعَلَّيْ وَلِدَيْ﴾ والدینو باندې نعمت چونکه داسې دې لکه په انسان باندې بعینه خپله وی نو ځکه دهغې شکر توفیق سوال او شو.

(۲) اعمال صالحه توفیق.

(۳) صالح اولاد، دا اولاد صالحیت او نیک والی دعا چی انسان ته مرگ نه بعد هم فائده

رسوی. «واصلح لي في ذريتي» اصلاح فعل بغیر واسطې د حرف جر نه متعدي کیږي ، او دلته د پاره د مبالغې په واسطه د حرف جر 'في' سره متعدي شوې دې ، ذریت پمنزله د ظرف او اصلاح ورله پمنزله د مظروف گرځولې شوې دې ، یعنی صلاح ځما په ذریت کښې داسې راسخ کړه چې هډو سره ترینه اونه اوځي،

﴿لِي تَبْتَ إِلَيْكَ﴾ هر درخواست پیش کولو نه مخکښ څه نه څه سفارش او شفاعت پکار

وی، نو دیکښ هغه سفارش او شفاعت ذکر دې ، هغه توبه او اسلام دې.

مفسرین دې آیت تحت لیکي چه کوم انسان عمر څلویښت ۴۰ کاله ته اوری نو هغه ته

پکار ده چی خپله تیره شوی زندگی باندې یو نظر واچوی، مکمل الله ﷻ طرف ته متوجه شی او کوم لغزشات او گناهونه ترینه شوی هغی نه توبه او کی او آئنده دپاره دعمل عزم او کی.

﴿أُوَلِّيكَ الْآلِينَ﴾ ای اولئک المنعوتون بما ذکر من النعوت الجلیله (روح) دا بشارت دې یعنی

دغه صفاتو والا داسې دی چه مونږنی حسنات قبوله وواوشتیا ئی معاف کوؤ. ﴿يَا أَصْحَبَ﴾

النَّجَّةُ ۖ اِي كائين في اصحب الجنة حال دې يعنى شمار به اهل جنت كښ وى. ﴿وَعَدَ الْبَصْدُ الَّذِي ۖ وَعْدَ مَفْعُول مطلق دې د پاره فعل مقدر تعد ۖ

وَالَّذِي قَالَ لِوَالَيْدِهِ اَبِي لَكُمْ اَتَعِدْنِي اَنْ اُخْرَجَ

اوهغه كس چه وائى موريلار خپل ته افسوس دى وى په تاسو دواړو آيا تاسو وعده كوئ ماسره ددې چه راوبه ويستلې شمه خه دقبرته،

وَقَدْ خَلَبَ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِيْ وَهَمَّا يَسْتَوْفِيْنِ اللّٰهَ وَتِلْكَ اَمِنْ ۚ

حال داچه تيرى شويدي ديرې دلې ځمانه مخكې، اودادواړه فرياد كوى الله ﷻ ته، اوبچي ته وائى هلاك شى ايمان راوړه،

اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۚ فَيَقُولُ مَا هَذَا اِلَّا اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ۝ اُولَئِكَ الَّذِيْنَ

بيشكه وعده دالله ﷻ ثبوت حقه ده، نوواى دې ندى داخبرى مگر قصى دمخكو خلقو دى دا هغه خلق دى

حَقٌّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِيْ اَمْرِ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ

چه ثابته شويده پدوى باندې فيصله د عذاب، (شمار به وي) په هغو ډلو كښي چه تيرې شويدي مخكې ددوى نه

مِنْ اَلْحَيِّ وَالْاَنَسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَيْرِيْنَ ۝ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ

د پيريانو او انسانانو نه، بيشكه دوى وؤ نقصان مند. او د پاره هريو عمل كونكى مختلفې درجې وي

تَمَّا عَمِلُوا ۖ وَلِيُوَفِّيَهُمْ اَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يَظْلَمُوْنَ ۝

دوجه دمعملونو ددوى نه اوچه پوره پوره وركړى الله ﷻ دوى ته بدله دمعملونو ددوى اوپه دوى به ظلم نه كيږي

﴿وَالَّذِي قَالَ لِوَالَيْدِهِ ۖ وَالدينو مطيع او فرمانبردار ځوى تذكره او هغه ته بشارت نه بعد

اوس دنا فرمان اولاد تذكره او هغوئ ته زجر دتخويف ذكر كيږي يعنى نيك اولاد بالمقابل داسې اولاد هم شته چې مور پلار ورته سوالونه كوى چې ايمان راوړه، آخرت زندگي را روانه ده هغه به دې ځانسته شى او الله ﷻ نه ورله دعاگانې هم غواړي ليكن هغه ايمان نه راوړي، آخرت زندگي نه انكار كوى او وائى چې دا تاسو كومې خبرې كوئ دا دزړه خلكو افسانې او واقعات دى، رواياتو كښ راغلي دى چې كله حضرت معاويه ؓ د خپل زمانه خلافت آخرى ورځو كښ خپل ځوي يزيد بن معاويه خان نه ورستو خليفه مقرر كړو، نو خپلو عاملينو او

گورنرانو ته یی حکم اوکړو چی اوس نه ځمابه موجود گئی کښ خلقو نه د یزید دپاره بیعت واخلئ ، حجاز گورنر هغه وخت کښ مروان بن حکم وو ، هغه خلقو ته یزید په لاس بیعت کولو ترغیب ورکړو او ورته یی اوایل چی معاویه رضی الله عنه دا کار بالکل دحضرت ابوبکر او عمر رضی الله عنهما طرز موافق دې ، هغوی هم ځان نه بعد خپل ژوندانه کښ خلیفه مقرر کړې وو او معاویه رضی الله عنه هم داسې اوکړو ، مجلس کښ عبدالرحمن بن ابی ابکر ناست وو ، هغه انکار اوکړو او اوایل ماهی الا هرقلیة یعنی داڅو دروم په طرز مورثی حکمرانی ده ، مروان ورته بیا اوئی چه دا د ابوبکر او عمر رضی الله عنهما سنت دې ، حضرت عبدالرحمن بن ابی بکر بیا هغه جواب ورکړو چی دا هرقلیه ده ، ابوبکر او عمر نه خپل څوې خلیفه مقرر کړیدی او نه نی څوک خپل رشته دار ، مروان له په دې غصه ورغله او د عبدالرحمن دگرفتاری حکم یی اوکړو ، عبدالرحمن رضی الله عنه او تختیدو او حضرت عائشه رضي الله عنها حجره کښ ننوتلو ، مروان اوایل دا هغه کس دې چی ده په باره کښې الله تعالی د قرآن دا آیت نازل کړیدی ، والذي قال لوالديه... حضرت عائشه رضی الله عنها چی دا واوریدلو نو د پردې شاته نه ئی او فرمائیل ؛ الله تعالی څما دبرات نه علاوه نور څه آیاتونه نه دی نازل کړی ، ماته څه پته ده چی دا آیاتونه چا په باره کښ نازل شویدی لیکن څه یی نه ښایم .

خلاصه دا د چی دې آیت نه حضرت عبدالرحمن بن ابی بکر مراد اخستل بالکل صحیح نه دی ، بلکه یو کافر باره کښ نازل شویدی ، سبب نزول یی که هر څوک وی خو آیت مصداق عام دې هر نافرمان ته شامل دې .

﴿أَفِرْ لِّكُمَا﴾ کلمه دَفَرٌ د اظهارد نفرت دپاره ده ، تفصیل ئی په بنی اسرائیل (۲۳) کښ تیر شویدي . ﴿أَتَعِدَّائِيَ أَنْ أَخْرَجَ﴾ یعنی آیاد مرگ نه ورستوبه بیاڅه را او باسلي شم د قبر نه ، ﴿وَقَدْ حَلَّطَ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي﴾ استدلال کوی په نفی دبعث بعد الموت نه او مطلب ئی یادادې چه ځمانه مخکښ دیر خلق مړه شویدی نو کوم یو بیا ژوندې شو؟ یا مطلب دادې چه ځمانه مخکښ هم دیر تکذیب کونکی دبعث تیر شویدي (روح)

﴿وَلَيْكَ ءَايَاتٍ﴾ کلمه دَوَيْلٌ په اصل کښ دُعَا بِالْهَلَاک ده ، خو کله ترینه بدعا مقصود نه وي بلکه یو کار کولو یا نه کولو باندې آماده کول مقصود دي او دلته هم دا د تحریض یعنی ایمان باندې آماده کولو پاره استعمال دې .

﴿حَقُّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ﴾ تخويف دې او «القول» نه مراد قول دالله ﷻ دې ابليس ته لا ملان جهنم منک و من تبعک منهم اجمعين ﴿قُلْ اَمْرٌ﴾ حال دې ای کائناتن فی اہم، ﴿مَنْ لَّيِّنَ وَالْاِنْسِ﴾ بیان د اَمْر.

فائدہ: په آیت کریمه کښ لکه څرنگه چه صراحتاً دوالدينوسره دښه سلوک کولو اودهغوی اطاعت کولو حکم دي، او په نافرمانی باندې زجر دي، نودغه رنگه اشاره والدينوته هم حکم دي چه اولادته دايعمان، عمل صالح، کسب حلال وغيره ماموراتوحکم کوی اودگناه، حرام مال کسب کولو، او غلط ماحول نه دټیچ کيدلو وغيره منهياتونه دي په سختی سره منع کوی.

﴿وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ﴾ دا ماقبل بشارت او تخويف دواړو سره متعلق دي، يعنې څوک چې حقوق الله او حقوق العباد پوره کوي هغه له به مونږ جنت ورکو او که څوک چې ټي نه پوره کوي هغه به مونږ جهنم ته ليږو خو دا نه ده چې ټولو نيکانو دپاره د جنت يوه درجه وي او دغه شان ټول مجرمان به د جهنم يوه طبقه کښې وي، بلکه حسن عمل او جرم اعتبار سره به په دیکښې د درجاتو او طبقاتو فرق وي، تنوين په لکل کښ عوض دي دمضاف اليه نه، ای لکل عامل درجات.

که څوک اشکال او کړی چه درجات خودجنت دپاره وي، دجهنم دپاره درکات وي، نو څرنگه اطلاق په درکاتودجهنم ددرجات اوشو؟ جواب دادې چه دا يا تغليباً شويدي، يا په اعتبار د معنی لغوی سره شويدي، يعنی زياتيدل، که علواً وي لکه داهل جنت او که سفلاً وي لکه د اهل جهنم (کبير). ﴿وَلِيُوَفِّيَهُمْ﴾ دا علت دي دمعلل محذوف ای قدرنا تلك الدرجات لوليههم... يعنې دا درجات او فرق مراتب خو ځکه مقرر کړي دي چې هر چا ته د خپل عمل اجر پوره پوره ميلاؤ شي، ظلم، زياتې او بې انصافي چا سره اونشي ﴿لَا يُظْلَمُونَ﴾ په حقوقو کښ به ورسره ظلم نه کيږي چه دچا ثواب کم شی يا داستحقاق نه زيات عذاب ملاؤشی.

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَهُمْ مَطْمَاحُنَّ

اوبه هغه ورځ چه پيش کړې شی هغه خلق چه کافران دی په اور دجهنم ورته به اوويلې شی پوردي تاسو خپلې مزي

فِي حَيَاتِكُمْ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ

په خپل ژوند د دنیا کښ او نفعه اخیستی وه تاسوپه هغې سره، پس نن ورځ تاسوته سزادرکولیسی د عذاب

الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَمَا كُنْتُمْ

رسواکونکی پوجه د دې چه تاسو تکبر کولو په زمکه کښ په ناحقه سره اوپه وجه ددی چه تاسو

تَفْسُوفُونَ ۝

گناهونه کول

﴿وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ خَوْفٌ أُخْرَىٰ دَيْ، أَذَقْتُمْ مَذَاقَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا كُنْتُمْ

ایمان نه، چه سبب دې د حرمان د طبیات الاخرة نه، یعنی کچرته تاسوایمان راوړې وې
نوستاسودپاره به طبیات الاخرة وؤلیکن تاسوایمان رانه وړلو او خپل طبیات مویه دنیا کښ
ختم کړل، نونن ماسوی د عذاب الهون بل څه نشته دې وؤاستمتمم پآ همدینه مطلق استمتاع
اولدت ندې مرادچه هغه ممنوع اومذموم ندې بلکه هغه چه د خدا فراموشی اور آخرت
فراموشی ذریعه او گرځی.

﴿بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ دایمان نه راوړلودوه سببونه ذکر کیری، یوناحق تکبرچه

دا انسان د حق اتباع نه منع کوی، دویم فسق چه په بی خوفی سره ارتکاب د معاصیو و کوی،
مومن سری ته ددې دواړونه خپل خان بیج کول پکار دی اودغه رنگه د آیت مذکوره مقتضی
داهم ده چه د تنعم اودتن پرورئ نه دې کناره کش وی، معاذبن جبل ؓ فرمائی چه کله
حضور ﷺ څه دیمن قاضی جوړ کړم اولیرلم ئی نودائی راته اوفرمايل چه دتنعم اودعیش
پرورئ نه بیج اوسیرې ځکه چه دالله ﷻ بندگان تن پرورنه وی. بله داچه کله نفس په تنعم باندي
عادت شی نویبائی په قبضه کښ راوستل گرځان وی، نویبای اکثر دتنعماتو د حصول دپاره دحرامو
ارتکاب کوی.

حضرت عمر ؓ یوځل اوبه اوغوختلې، نودگبین شربت ورته ورکړیشو، نووئی فرمایل:

چه داخو عمده څیزدې لیکن دالله ﷻ دا قول: اذهبتم طبائکم..... الایه، نه په خوف کښ یمه چه
هسې نه چه دلذا توڅیزونه څه په دنیا کښ استعمال کړم، اوپه قیامت کښ راته اوویلي شی

چه اذهبت طبياتكم... الاية داني اوويل اوشربت ئى اونه خكلو. حضرت عمر رضي الله عنه به په خپل دور خلافت كېن داهم فرمايل: لوشت لكنت اطبيكم طعاما واحسنكم لباسا ولكن استقى طبياي للآخرة، د دې علاوه د حضرت عمر رضي الله عنه په باره كېن د ترهيدفي الدنيا او د قناعت نوريه اقاوال هم منقول دي. حضرت علي رضي الله عنه د حضور صلى الله عليه وسلم نه په يوروايت كېن دا ارشاد نقل كوي چه كوم سړي د الله تعالى په لېرزق باندې راضى شى نو الله تعالى هم دهغه نه په لېر عمل راضى كيږي.

وَاذْكُرْ آتَا عَادٍ ؕ إِذْ آتَيْنَاهُمْ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّيْنَا

اوبادكره نه ورور د عاديانو هود عليه السلام كله چه ئى اوويلو قوم خپل په احقاف مقام كېن اوبه تحقيق سره تير شوى دي

النُّدَىٰ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ

نور د ير رسولان مخكېن دده نه اوورستودده نه «داني ورته اوې چه مه كوي عبادت مگرديو الله تعالى كوي،

إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَا

بيشكه چه خه بيريږم په تاسو د عذاب دورخې لوي نه وويل دوى آيا راغلي ئى ته مونږ ته دپاره ددې چه واړوې ته مونږ

عَنِ الْهَيْئَةِ ۚ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝ قَالَ

د معبودانو خپلونه، نور اوله مونږ ته هغه عذاب چه ته يروې مونږ كچرته يي ته درشتينو نه هود عليه السلام ورته وويل

إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ ۖ وَأُبْلِغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ

چه بيشكه خبره هم داده چه علم د عذاب الله تعالى سره دې، اوخه خو تبليغ كوم تاسو ته دهغه خه چه خه پرى رايلېږي شوې يم،

وَلَكِنِّي أَرْسَلْتُكُمْ قَوْمًا يَّجْهَلُونَ ۖ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا

ليكن خه وينم تاسو چه تاسو قوم جاهلان بين نو هر كله چه دوى اوليدلو هغه عذاب په شكل دورېخ كېن

مُسْتَقْبِلٍ أَوْ دِبرِهِمْ ۖ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمْطَرًا ۖ بَلْ هُوَ

چه راتله مخامخ د دوى فصلونوته، او وويل دوى دا ورېخ ده باران به اوكرې به مونږ هود عليه السلام او وويل بلكه دا

مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ فَرَحَّ فِيهَا عَذَابُ الْيَوْمِ ۖ تَذَكَّرُ كُلُّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا

هغه عذاب دې چه تاسو تلوار کوله ده هغې، هوا ده پدېکښ عذاب درناک دې. ښاه کوی هرڅيز په حکم درب خپل.

فَأَصْبَحُوا لَا يَرَى إِلَّا مَسَكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ۝

نودوئ اوگر خپدل داسی چه لیدلې نه شول مگر کورونه ددوئ. هم دغه شان سزا ورکوؤ مونږ قوم مجرمانوته

﴿وَأَذْكُرَ آخَا عَادَ﴾ دا تخويف دنيوی دې يعنی قوم عاد تاريخ ځان ته مخکښ کيځدی هغوی د وخت رسول هود عليه السلام خبره یی اونه منله، توحيد اورسالت باندی ايمان را نوړو نو الله تعالى ورسره څه حشر اوکو، دا دالله تعالى دجزاء ضابطه ده څه هغوی پورې مخصوص نه ده، بلکه څوک چی هم د وخت رسول اطاعت نه کوی الله تعالى به ئي هلاک کړی، او الله تعالى په مقابله کښ هېڅ قوت ورته نفع نشی ورکولې.

﴿إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ﴾ بېدل اشتمال دې د واذکر... الخ نه ﴿بِالْأَحْقَابِ﴾ احقاف دحقف جمع ده دښگوو وگدو و وگدونو ته وائی، په کومه علاقه کښ چه قوم عاد اوسیدلو هله دښگوو دیرې دیرئ اوغوندئ وې، ځکه ورته احقاف وائی او داد عثمان او مهرة په مابین کښ علاقه ده، علامه شبیر احمد عثمانی رحمته الله علیه په حواله دارض القرآن لیکلی دی چه عاد ارم د نجران او حضرموت تر مینځ علاقه کښ ابادوؤ. د قوم عاد تاریخ او په مذکوره آیاتو نو کښ چه د هغوی د هلاکت کومه تذکره ده، حضرت والدنور الله مرقله وېر دمضجعه الی یوم البعث، دسورة اعراف او هود (۵۰)، په تفسیر کښ په مکمل بسط او تفصیل سره ئی ذکر کړیده، هلته ئی ملاحظه کړئ.

﴿وَقَدْ خَلَّتْ أَلْدُّرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ﴾ دجمله معترضه ده او نبی صلى الله عليه وسلم ته حکم دې چی ای نبی اصراف هود عليه السلام او د قوم عاد په قصه اکتفاء مه کوه، بلکه دینه مخکښ او ورستو هم دیر داسې رسولان تیر شويدي چه هغوی خپل قوم ته دعوت ورکړيدي خو قوم ورسره نه دې منلې او الله تعالى په هغوی عذاب راوستې دې، نو ټول واقعات ورته واوروه چه په دوئ واضحه شي چی دا صرف د یوم قوم معامله نه ده بلکه هر مجرم سره دالله تعالى دا دستور دې. (کشاف)

﴿لَتَأْفِكُنَا﴾ ای نصرفنا، یعنی ستاڅه بل مقصد ندې مگر داچه ته مونږ د معبودانوسره حسد کوي او مونږنې د عبادت نه اړوي ﴿قَالَ إِنَّمَا أَعْلَمُ﴾ یعنې د عذاب مقرر د ورځ د الله ﷻ په علم کښ ده چه کله به راځي، څه خو صرف تا سو د عذاب نه پړوم، چه خامخابه راځي که ایمان مورانه وړو، ﴿وَلِيَكُنِّيَ أَرْزُكُمْ قَوْمًا يَّجْهَلُونَ﴾ ځکه چه توحید هم نه قبلوي او بیا د عذاب مطالبه هم کوي نو د الوئی جهل دي.

﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ﴾ دیکښ د عذاب بیان دي ضمیر راجع دي ماته په ماتعدنا کښ چه ذکر دي، ﴿عَارِضًا﴾ ورله حال دي او زجاج رحمه الله په نیز «راوه» ضمیر منصوب مبهم دي او «عارضاً» ورله تمیز دي، «عارض» په اسمان کښې خورې وریځې ته وائي صورت د عذاب داوړلکه په اعراف کښ چه تیر دي، چه دوی ته گرمی شوې وه، یخه هوا راغله او په اسمان کښ ئی توره وریځ اولیده نو خوشحاله شوچه اوس به باران اوشی وئ ویل ﴿قَالُوا هَذَا عَارِضٌ﴾ دا وریځ ده په مونږ به باران اوکړی، نو وریځ راتله راتله نو پدوی باندې ئی اور اورولو او ټول هلاک شول ﴿بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ﴾ قال هود ورنه مخکښ مقدر دي، یعنی هود علیه السلام ورته اوویل چه داباران نه دي بلکه هغه عذاب دي چه تا سو په جلدی سره غیوختلو، ﴿رِيحٌ﴾ بدل دي د «ما» نه په «ما استعجلتم به» کښې، یا خبر د مبتدا محذوف دي ای هي ريح ... حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائي چه کله به وریځ، سیلی وغیره شوه د نبي کریم ﷺ په مخ مبارک به د هغې اثر ښکاره کیدو او د مخ مبارک رنگ به ئی بدل شو، او د خوف ووجهې به ئی کله دننه تشریف راوړلو او کله باهر، او دا دعاء به ئی ویله: اللهم انی استلک خیرها و خیر ما فیها و خیر ما أرسلت به، و اعوذ بک من شرها و من شر ما فیها و شر ما أرسلت به، او هرکله چه به باران شونوپه مخ به ئی خوشحالی ښکاره شوه، ماعرض اوکړوچه ای د الله رسوله ټول خلق چه کله وریځ اووینی نو خوشحاله شی، لیکن تا سو پریشانه شی؟ حضور ﷺ او فرماییل ای عائشه! ماته ددې څه تسلی ده چه پدې کښ چرته عذاب نه وی، قوم عادت په هواسره عذاب ورکړې شوې وواو بیانی دا آیت مذکوره تلاوت کړو.

وَلَقَدْ مَكَّنَّهُمْ فِيْمَا اِنْ مَّكَّنَّكُمْ فِيْهِ وَجَعَلْنَا

اوپه تحقيق سره قوت ورکړې وؤ مونږ هغوی ته په هغه کښ چه نه مودې درکړې ناسوپه هغې کښ اوورکړې مووؤ

لَهُمْ سَمْعًا وَّاَبْصَارًا وَّاَفِيْدَةً ۚ فَمَا اَغْلٰى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا اَبْصَارُهُمْ

هغوی ته غوږونه اوسترگې اوژړونه، نو فائده ورنکړه دوی ته غوږونو د دوی او نه سترگو د دوی

وَلَا اَفِيْدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ اِذْ كَانُوا يَمْجَلُوْنَ لِآيَاتِ اللّٰهِ وَحَاقَ بِهِمْ

اونه زړونوددوی د هيڅ څيز ځکه چه وؤدوی انکار به ئی کولو د آیاتونو د الله ﷻ، اوگير کړو دوی

مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۝

هغه عذاب چه دوی په هغې پورې مسخرې کولې

﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّهُمْ﴾ دى آياتونو کښ التفات دې اهل مکه ته يعنى دا اهل عاد وؤ باوجود د

دينه چى دوى قوت ستاسونه زيات وؤ ليکن کله چى دفرمانى د وجهې نه پرې دا الله ﷻ

عذاب راغې نو هغې قوت ورله هيڅ فائده ورنکړه نوستاسو څه حشيت دې ﴿فِيْمَا﴾ ما

موصوله ده او ان نافية دې، تقدير دارنگه دې، مکناهم فى الدين مامکناکم فيه، يعنى اې اهل

مکه! قوم عادته مونږ هغه مالونه، اولادونه، پاخه مکانونه، جسمانى طاقت وغيره ورکړې

وؤ، چه تاسوته مونه دى درکړې، نو هغوى د کفر په وجه هلاک شول نوستاسو څه حشيت دې

چه نه به شى هلاک؟ ﴿وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَّاَبْصَارًا﴾ اشاره ده هر قسمه جسمانى، عقلی

صلاحيتونو ته چه اسباب د حفاظت دى، ﴿فَمَا اَغْلٰى عَنْهُمْ﴾ يعنى دغې اسبابودوى د عذاب

الهمى نه بچ نه کړل چه ايمان ئى رانه وړو، ﴿اِذْ كَانُوا يَمْجَلُوْنَ﴾ تعليل دې د ماقبل

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَولَكُمْ مِنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيٰتِ

اوپه تحقيق سره مونږ هلاک کړيدى هغه چه گير چاپيره دى دستاسونه کوم کلى اويويايورت ته بيان کړل مونږ

لَعَلَّهُمْ	يَرْجِعُونَ	فَلَوْلَا	نَصَرَهُمْ	الَّذِينَ	اتَّخَذُوا
آياتونه دپاره ددې چه دوى رااوگرځي دشرک نه، نوولى اونکړوامداددوى سره هغه معبودانوچه نيولى نى وؤ					
مِنْ كُوْنِ اللَّهِ قُرْبًا إِلَهَةً ۚ بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ ۚ وَذَلِكَ إِنْكُهُمْ					
ماسوى دالله دالله خدایان دپاره دنزدیکت الله بلکته غائب شول د دوى نه. اودا هلاکت ائروؤ د دوى د دروغو					
وَمَا كَانُوا يَفْقَهُونَ					
او د دوى د افتراء					

﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِمَّا جَعَلْتُمْ دِيَارَهُمْ دَوْلًا مَّا حَوْلَكُم مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرْحَةٍ مِّنْهُ ۚ وَقَدْ جَعَلْتُمْ لَهَا مَدَائِنَ مِّمَّا جَعَلْتُمْ دَوْلًا مَّا حَوْلَكُم مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرْحَةٍ مِّنْهُ ۚ وَقَدْ جَعَلْتُمْ لَهَا مَدَائِنَ مِّمَّا جَعَلْتُمْ دَوْلًا مَّا حَوْلَكُم مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرْحَةٍ مِّنْهُ ۚ﴾
مراد گير چاپيره د قوم هود، لوط، شموذ، وغيره معذب کلى دى چه اهل مکه نى دانجام نه ښه واقف وؤ، ځکه دوى به تجارت دپاره شام، يمن ته تلل نوپه لاره کښ به نى ليدل، ليکن بياني ورنه هم عبرت وانه خستلو.

﴿فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا﴾ دا د مشرکينو سوال جواب دې چه دوى به ويل چه زمونږ د معبودانو په بلنې کښ ضرور تاثير شته، ځکه چه مونږ چه ورنه سوال اوکړو يا نى عبادت اوکړو نو حاجت موپوره کيږي، الله ښه جواب کوى چه دادروغ اوافتراء ده. کچرته تاثير وې ددوى په عبادت اوبلنه کښ، نو بيا نى دغه معذب کلى او خلق زمونږ د عذاب نه ولې خلاص نه کړل او نصرت نى ورسره ولې اونکړو؟ يعنى دې قومونه نه عبرت واخلي کله چې پرې عذاب راغى نو هيڅ شى هم نفع ورنکړه او هغه شياطين او معبودان باطله چې دوى يى عبادت کولو هغه ترينه غائب شو.

﴿اتَّخَذُوا﴾ مفعول اول نى هم محذوف دې، مفعول ثانى نى ﴿إِلَهَةً﴾ دې، او ﴿قُرْبًا﴾ يابمعنى دتقرب سره، مفعول له دې، يعنى دوى نيولى وؤ خپلو معبودانو لره په خدائ سره دپاره دنزدیکت الله ته، کقولله ما لعبدهم الا ليقربونا الى الله زلفى يابمعنى دمقربا حال دې، ﴿بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ﴾ يابمعنى دغابوا عنهم يعنى په وخت د عذاب کښ ورنه پټ شول، پدې کښ تهکم اوبيغوردي

﴿وَذَلِكُمْ﴾ اشاره ده ضلال د آلهو ته او د هغوئ نصرت نه کولو ته ، ﴿اَفْکُمْ﴾ افک مصدر دې د افک يافک نه پمعنی د «صرف» اړيدلو کښ راځي ، دلته مضاف محذوف دی اي ذلک اثر صرلهم عن الحق یعنی دا د حق او توحيد نه اعراض او اړيدلو نتيجه ده ، ﴿وَمَا كَانُوا يَفْقَهُونَ﴾ ما مصدریه ده اي اثر الفرائهم ، یعنی ددوئ د دروغو نتيجه ده ، ځنی مفسرينو دلته افک پمعنی ددروغو سره اخیستی دی چونکه دې صورت کښ تکرار اشکال پيدا کيږي ځکه چې افک هم دروغو ته وائی او افتراء هم ، نو دوئ مابين کښ دلته څو فرقونه بيان کړيدي :

(۱) افک مصداق خاص قسم دروغ دی چې هغه غير الله ته الله ويل او هغوئ ته خدائی درجه ورکول دی ، افتراء عام ده مختلف انواعو ددروغو ته شامل ده که هغه شرک وی او که غير شرک ، لکه سائبه بحيره باندی افتراء اطلاق شوې دې ، ما جعل الله من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولا حام ولكن الذين يفترون الله الكذب (المائدة) دی صورت کښ عطف ده افتراء په افک باندی عطف العام علی الخاص قبیلې نه دې (فتوح الغيب)

(۲) ځنی مفسرينو دا فرق بيان کړیدی چې افک هغه دروغو ته وائی چې هغی کښ اشتراک وی چاته پکښ خصوصیت نه وی حاصل او افتراء هغه دروغو ته وائی چې هغی کښ خصوصیت وی بنسبت یو فرد د جماعت یا قوم وغیره ته ، نو د افک تعلق غير الله ته معبود ویلو سره دې ، چې شرک دې ، دامخکښ امتونو کښ هم وو ، مشرکین ته څه خصوصیت نه دی حاصل او افتراء تعلق غير الله دتقرب وسیله گرځولو سره دې چې دا خاص د مشرکینو مکه عقیده ده (التحریر والتنویر)

بعض مفسرينو دلته کښ «ذلک» مشارالیه اتخاذ الاصنام الهه گرځولې ده ، دی صورت کښ بیا مضاف مقدر منلو حاجت نشته ، معنی به داوی دي بتانوته الهه اوشفعا ويل د دوئ دروغ او افتراء په الله ﷻ باندی (روح)

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ

او کله چه مونږ متوجه کړله تاته يوه ډله ډېريانونه چه اوريدلو ئي قرآن. نو هر کله چه حاضر شول قرآن ته

قَالُوا انصَبُوا ۖ فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ۖ قَالُوا

وئ ويل چه چپ شی، نوهرکله چه ختم سونلوت، واپس لاړل دوی خپل قوم ته بږه ونکی، وئ ويل

يَقَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا

ای قومه زمونږ ایشکه مونږه اوریدلې دې داسې کتاب چه نازل کړې شويدي ورسود موسى علیه السلام ته، تصدیق کونکې

لَنَا بَمَنْ يَدِيهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقِ مُسْتَقِيمٍ ۖ يَقَوْمَنَا أَجِيبُوا

دغه کتاب چه مخکېن دې دده نه هدايت کوی حق عقائدو ته اولارې نیغې ته، ای قومه زمونږ اقبال کړئ

كَاعَى اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ

دعوت دداعی دالله اوایمان پری راوړئ بخښنه به اوکړی ناسوته ستاسودگناهونو اوخلاص به کړی تاسو

مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ۖ وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعِجٍ

دعذاب درناک نه، اوهغه څوک چه نه قبوله وی دعوت دداعی دالله ﷻ نونه دې هغه خلاصیدونکې دالله ﷻ نه

فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ قُوَّةٍ أُولِيَاءُ ۖ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۖ

په زمکه کېن اونه به وی دده دپاره دالله ﷻ نه ماسوی نورمددگاران، دغه کسان په گمراهی ښکاره کېن دی

﴿وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَهْرًا مِيًّا وَجَهًا بَيْنَ الْأَيْمَنِ وَالْشَمَنِ﴾

په شان سرکش او قوی قوم چه کله قرآن واوریدلو نوایمان ئی راوړ و اودی کتاب ته یی حق او د صراط مستقیم راهنما او یل اوبیانی خپل قوم ته هم دایمان دعوت ورکړ و، نو تاسو هم ایمان راوړئ.

په آیت مذکور وکښ چه دجناتو دقرآن اوریدلو اوایمان راوړ و کومه واقعه چه ذکرده دهغې ذکر په احادیث صحیحه وکښ داسی راغلې دي، چه دسید الشعلین ؓ دبعثت نه ورسو جنات د اسمانی خبر واوریدلو نه منع شول اوکوم جن چه به اسمانی خبر واوریدلو دپاره بږه تللو نوپه شهاب ثاقب به ویشتلو کیدلو، لکه په سورة والصفت کېن دی لایسمعون الی الملاء الاعلی و یقذفون من کل جانب... الایه جناتو خیال اوکړ وچه خامخاڅه نوی خبره پېښه شویده چه د

هغی پوچه مونږ منع کړې شوی یو، په سورة الجن کښ دی وائالاندري اشر اريدمن فی الارض...
 الاية نوډ دې خبرې دتحقيق دپاره دوی څوڅوډلی په مشرق او مغرب کښ خوارې کړې، یوه
 ډله ئی حجاز طرف ته هم رااولیږله، چه کله داډله بطن نخله چه دمکې مکرمې ته نژدې یوه
 وادی ده، ته را اورسیدله، نوپدغه ورځ حضور ﷺ سوق عکاظ ته ددعوت دپاره تشریف وړلو
 چه دادحجاز لویه تجارتی منډۍ وه، پدغه مقام یعنی بطن نخله کښ حضور ﷺ دسهار مونځ
 کولو، جناتو چه دحضور ﷺ قرآن واوريدلو نو اووئیل چه بس نوې خبره هم دغه ده چه مونږ ددې
 په وجه د آسمان نه منع شوی او شپل شوی یو، د قرآن نه متاثره شوايمان ئی ورباندې راوړو او
 بیا لاپل خپل قوم ته ئی هم دايمان دعوت ورکړو، لیکن حضور ﷺ ته د جناتو د راتللو او قرآن
 اوریدلو، ايمان راوړلو علم نه ووحتى چه سورة الجن دنزول نه ورستو ورته ددې واقعي خبر
 ورکړې شو.

ليلة الجن واقعه مختلفو احاديثو کښې راغلی ده، روایاتو خپل مینځ کښې فرق هم
 دې، ځنی روایاتو کښ رازی چی نبی ﷺ مونځ کښ تلاوت کولو نو جناتو قرآن واوريدلو او
 نبی ﷺ ته هیڅ پته اونه لگیده، بعضو روایاتو کښ دی چی باقاعده جناتو په دعوت تللي
 وو، د هغه شان ځنی روایاتو کښ راغلی دی چی دی موقع باندی نبی ﷺ یواځې وو او ځنی
 روایاتو کښ دی چی ابن مسعود ؓ ورسره وو. چونکه جناتو سره داسې مختلف مواقع پیش
 شویدی نودی وجهې نه محدثین دا په مختلف واقعاتوې محمول کوي، چی اول ځل نبی کریم
 ﷺ یواځې وو او هیڅ پته ورته نوه لگیدلی، هر چه ده ابن مسعود همراهی او باقاعده دعوت
 باندې تلل نو دا بله موقع وه، لهذا روایاتو کښ تعارض نشته.

﴿نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ﴾ ددینه معلومیږی چه دغه جنات دلسو (۱۰۰) نه کم او ده (۷۰) یانهمه (۹) وو ځکه
 نفر: د لسو نه کمو کسانو باندی اطلاق کیږی، جمع ئی انفار راخی، ابن ابی شیبه روایت
 کښې دي چې دا ټول نهه کسانو ټوله وه او د یو نوم پکښې زوبعه وو ﴿فَلَمَّا حَضَرُوهُ﴾ ضمیر یا
 قرآن ته راجع دې یا حضور ﷺ ته ﴿وَلَمَّا إِلَىٰ قَوْمِهِ مُبَذَّرِينَ﴾ جمهورو علماؤ ددینه استدلال کړیدی
 چه په جناتو کښ مستقل رسولان نه دی مبعوث بلکه رسل الجن نذیران او داعیان دحق دی.

﴿قَالُوا يَنْقُزْنَا﴾ ادا قوم ته دعوت دي یعنی چه کله خپل قوم ته واپس شول نو داصلي قصه نه ئی هم خبر کړل او دعوت ئی هم ورته ورکړو، ﴿أَنْزَلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِ عِيسَىٰ﴾ ئی اونه ویل نو دینه معلومېږي چه دایهودیان وو ﴿يَتَذَكَّرُ إِلَىٰ الْحَقِّ﴾ هدينه مراد عقائد صحیحه دی ﴿وَأُولَٰئِكَ طَرِيقُ مُسْتَقِيمٍ﴾ دینه مراد احکام فرعيه دی، یا عام دي عقائد، او احکام دواړه ورته مراد دی نو دا ذکر د عام بعد الخاص دي.

﴿أَجْمِعُوا دَاعِيَ اللَّهِ﴾ ادا ترغیب دي د دعوت منلو، د الله ﷻ داعی نه مراد ئی حضور ﷺ دي، یا ورته مراد هغه تلاوت دي چه دوی اوریدلې وو، ﴿وَمَا آمَنُوا بِهِ﴾ هضمیر داعی الی الله ته راجع دي یا الله ﷻ ته، ﴿يَنْفِرُ لَكُمْ مِنْ دُونِكُمْ﴾ داورته دوه بشارتونه بیانوي په شرط د اجابت، او «من زانده دي ای یغفر لکم ذنوبکم، ځکه چه په ایمان راوړلوسره ټول گناهونه ختمیږي کفوله تعالیٰ وان یتھوایغفر لهم ما قد سلف... ﴿وَيُخْرِجُكُمْ مِنْ عَذَابِ آلِيمٍ﴾ داوریم بشارت دي، چه د عذاب درناک نه به ورته نجات ملاؤشی، د آیت اگر چه پدې کس صریح دي چه جنات د ایمان راوړو په وجه به د جهنم نه محفوظ شی لیکن د اصراحت نه دلته اونه په بل مقام کس شته دي، چه آیا جنات په جنت ته داخلېږي او که نه؟ نو ددې وجه نه د علماؤو په دي مسئله کس اختلاف دي، امام ابوحنیفه رحمه الله ته منسوب او د بعضو علماؤو قول دي چه ددوی د ایمان راوړو صله صرف دا ده چه د اورنه به ورته نجات ملاؤشی اویا به خاورې شی، د امام ابوحنیفه رحمه الله نه یو قول د توقف هم منقول دي، امام نووی رحمه الله په شرح مسلم کس فرمائی چه صحیح داده چه جنت ته به داخلېږي او د خوراک، ځکاک وغیره نعمتونوبه ورته ورکولې کیږي، اودا مذهب د حسن بصری رحمه الله، ضحاک، وغیره هم دي.

﴿وَمَنْ لَا يُحِبَّ دَاعِيَ اللَّهِ﴾ داورته زجر ذکر کوي په عدم اجابت باندې.

أَوَّلُهُمْ يَرَوْنَ أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَكُنْ يَخْلُقُهُنَّ

آيانه وینی دوی چه بیشکه هغه الله ﷻ چه پیدا کړی ئی دی اسمانونه اوزمکه او ندي عاجزه شوې په پیدا کولو ددوی

﴿يَلْعَنُ﴾ بخبر د مبتدا محذوف دې ای هذا بلاغ، حضرت والد ﷺ فرماني چه حضرت الشیخ ﷺ به فرمائیل چی «هذا» کښ اشاره دا حوامیم سبعو او هغی کښ مذکور مضامینو ته، چی پدیکښ تاسو هر قسم شبهې او دلیل جواب او شو، عقیده توحید رسالت معاد او حقانیت قرآن په مضبوط دلائلو سره ثابت شو نو په دې سره اتمام حجت او شو، او خبره انتها ته اور سیدله، لهذا که اوس هم څوک نه منی نو دا د هغه سرکشی ده، سرکش او نافرمانه خلق د الله ﷻ د گرفت نه نشی بچ کیدی.

رکوعاتها (۲)	سورة محمد مدنية	آياتها (۳۸)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص به نوم د الله چه بيحده مهربان او ډير رحم کونکي دې شروع کوم		

ترتيبها حسب التسلسل (۲۷) وحسب النزول (۹۵)

سورة محمد مدني دې، ترتيب قرآني لحاظ سره (۴۷) دې او ترتيب نزولي اعتبار سره (۹۵) دې. د سورة حديد نه ورستونازل دې، زمانه د نزول ئې دهجرت نه فوراً ورستوده، ابن عباس ؓ، او قتاده ؓ فرمائي چه د دې يو آيت مکی دې. وکاین من قريه... الخ دا په هغه وخت کښ نازل دې چه کله حضور ﷺ د مکی نه دهجرت په نيت مدينه ته روان شو، او وئې فرمايل. انت احب بلاد الله تعالى الی ولولان اهلك اخرجونى منك لم اخرج منك نود آيت نازل شو.

وبط : ماقبل سورة احقاف کښ د توحيد باللسان ذکر وؤ او پدې سورة کښ د توحيد باللسان ذکر دې يعنى د توحيد دپاره جهاد او کړئ ﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ﴾ سورة محمد، سورة فتح او سورت حجات درې واړه د مضمون په لحاظ سره د يوبل سره مرتبط دى، په سورة محمد کښ د قتال حکم دې، په سورة فتح کښ دا اعلان د فتح او په سورة حجات کښ د نظم و نسق اصول او آداب بيان شويدي.

سورت مرکزی د هو: سورت مرکزی دعوه توحيد ده، انه لا اله الا الله چې هغې دپاره جهاد فرض کړې شويدي او هم دې د وجهې نه مؤمنانونه دومره لونی لونی درجې او کفار و منافقينو ته سخت سخت عذابونه ميلاويږي.

سورت موضوع: سورت موضوع جهاد فی سبيل الله ده.

د سورة د مضامينو اجمالی خلاصه

تَقْلِبْكُمْ مِّنْ ذٰلِكَ ۖ اَيَّت (۱۹)

د سورة دوه حصې دى اوله حصه د ابتدا،

او د

پورې، او دويمه حصه د آيه ۲ - آخر

مشرکانو د صفاتو په .

جهاد حکم او ترغيب الى الجهاد علتونه، او مقصودى مسئله چه ده هغه ده پاره جهاد فرض دې يعنى ده توحيد ذکر، دويمه حصه کښ منافقانو ته زجرونه ذکر کيږي، چه په جهاد کښ نه خان لگوى نه مال.

تفصیلی خلاصه

دی سورت دوه حصه دی، اوله حصه تر آیت ۱۹ پوره، دویمه حصه ۲۰ تر آخر پورې. اوله حصه کښ دري امور ذکر کيږي،

(۱) تقابل بین المؤمنین والکفار، (۲) موضوع ده سورت چې هغه جهاد دې (۳) توحيد چې هغه ده اعلاء ده پاره جهاد مشروع شويدي.

آیت نمبر ۱-۳ پورې اول تقابل بین المؤمنین والمشرکین ذکر کيږي او وجه فرق بيانېږي

آیت نمبر ۴: ده جهاد حکم او حکمت بيان دې، دی آیت آخري حصه والذین قتلوا في . نه تر

آیت ۱۱ پورې دویم تقابل دې چې دیکښې مؤمنانو د پاره دوه انعامات او د کفارو د پاره عذابونه ذکر کيږي.

آیت نمبر ۱۲، ۱۳ کښ دریم تقابل ذکر کيږي

آیت نمبر ۱۴. کښ څلورم تقابل بيان دې.

آیت ۱۵ کښ پنځم تقابل ذکر دې:

آیت نمبر ۱۶، ۱۸ شپږم تقابل بيانېږي چه هغه بین المؤمنین والمنافقین دې

آیت ۱۹: توحيد بيان دې.

دویمه حصه کښ آیت ۲۰-۳۲ پورې منافقینو احوال، هغوئ ته زجرونه، عذابونه او

تخویفاتو ذکر دې

۳۳ نه تر آخر پورې تشجيع علی القتال فی سبیل الله اور ترغیب فی الاتفاق فی سبیل الله دې.

اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَلُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَظْلَ اَعْمَالُهُمْ ۝ وَالَّذِيْنَ

هغه کسان چه کفرئ کړيدي اومنع کوی څلو دلاري دالله ﷻ برياد کړی دی الله عملونه ددوئ او هغه کسان

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوْا الصّٰلِحٰتِ وَاٰمَنُوْا بِمَا نَزَّلَ

چه ايمان ئی راوړې دې او عملونه کوی نیک اوايمان ئی راوړې دې په هغه قرآن چه نازل کړې شويدي

لِي مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ

ه محمد ﷺ او دا حق دين دې د طرفه د رب د دوى نه ، معاف به كړې د دوى نه گناهونه ددوى اوبښه به كړى

بَلَهُمْ هَذَا بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْهَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ

قال د دوى ، دا فرق په وجه د دې چه بيشكه كافرانو اتباع كړيده د باطل او مؤمنانو اتباع كړيده د حق

بِن رَبِّهِمْ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ ⑤

چه د دوى د رب طرفه دې ، هم دارنگه بيانوى الله ﷻ خلقوته مثالونه ددوى

⑤ الَّذِينَ كَفَرُوا په دې آياتونو كښ اول تقابل ذكر كيږي په ما بين د صفاتو د مشركانو

او مؤمنانو كښ ، حاصل دادې چه ايمان دومره بهترين صفت دې چه د ايمان پوجه گناهونه معاف كيږي او د انسان د دنيا او آخرت د احوالواصلاح كيږي ، او كفو دومره بدترين عمل دې چه د

دې پوجه نيك عملونه هم ضبط كيږي او هيڅ بدله او ثواب پرې نه وركولې كيږي ⑥ الَّذِينَ كَفَرُوا

پدا د كافرانو حالت بيان دې ⑦ وَصَّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ه مراد اسلام دې او ⑧ وَصَّوْا په لازمي هم

استعمال كيږي يعنى د اسلام نه اعراض كوي ، ايمان نه راوړي ، داپه سبب باندې مسبب عطف

شويدي ، او متعدي هم استعمال كيږي يعنى نور خلق د ايمان راوړلو نه منع كوي ، خلق د ايمان

راوړلو نه منع كول او هغوى ته روكاوت جوړيدل د كافرانو كار دې ، مسلمان ته پكارده چه د

داسې كردار ارتكاب اونكړي چه خلق دده پوجه د ايمان راوړلو نه منع شي .

⑨ أَضَلُّ أَعْمَلُهُمْ ه د ضلال ماده په قرآن كښي درې مشهورو معنو كښي استعمال شوې ده :

(١) د حقيقت حال نه ، او واقفيت ، لكه (قَالَ عَلِمَا هُنْدَ رِي قَتَبَ . لا يضل ربي ولا نسي) (طه) ، او

دغه شان بل آيت (فَرَجَلْ وَامْرَأَتَانِ عَنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشَّهَادَةِ أَنْ تَضِلَّ أَحَدُهُمَا) ، دې دواړو آيتونو كښي

ضلال د حقيقت حال نه بې خبره كيدلو او بې لاره كيدلو معنى كښي استعمال شوې دې .

(٢) د حقې لارې نه بې لاره كيدل ، لكه غير المنضوب عليهم ، قد ضلوا من قبل واضلوا كثيرا ،

(٣) اضمحلال ، يعني بې اثره او بې نتيجه كيدل ، لكه عرب وانتي : ضل السمن في الادم ، د غوړو

اثر او نشان په سالن كښي روك شو ، او په (إِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ) او (الَّذِينَ ضَلَّ سَبِيلَهُمُ فِي الْحَيَاةِ

الدنيا» کښې دې معنی کښې استعمال شوې دې، او دلته هم دې آخري معنی کښې استعمال دې، (اضواء البیان، د «اعمالهم» نه مراد عام دې، د کافرانو نیک اعمال هم دی لکه د زلزله زدگانو یا سیلاب زدگانو سره امدادونه کول، رفاهی ادارې، هسپتالونه جوړول وغیره او هغه تدبیرونه او سازشونه هم دي چې کافرانو د حضور ﷺ او د مسلمانانو خلاف کول، یعنې هغه به الله ﷻ ناکامه کوی.

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا هَدَاهُمْ لِمَا نَزَّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ﴾ یعنې په قرآن ایمان راوړی او دا اگرچه ماقبل کښې داخل دې، لیکن د اهتمام شان د وجه نه ئی مستقل ذکر کړو، او تنبییه ده پدې چې دا اصل دې په ټولو عملونو کښې ددې وجه نه ئی مؤکد کړو پدې قول سره ﴿وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ﴾.

﴿كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ﴾ یعنې په ایمان سره د سیئات ازاله کیږی، ﴿وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ﴾ ای حالهم و شافهم. بال په اصل کښې فکرت وائی، لکه خطر فی بالی کذا، اطلاق ئی په زړه کیږی چې د فکر مرکز دې، نو چې د هغې اصلاح اوشی نو د هر څه اصلاح اوشی. لکه حدیث کښې راغلی دي چې د زړه اصلاح اوشی نو د ټول بدن اصلاح اوشی. نو پدیکښې اشاره ده اصلاح د عقیدې ته او توفیق د نیک اعمالو ته، یعنې په دنیا کښې ئی د عقیدې او د عمل اصلاح اوشی او په آخرت کښې ورته د عذابونو نه نجات ملاوښی، او دا هم مطلب کیدیشی دینوی احوالو اصلاح یې اوشی، لکه حدیث کښې راغلی دی: من کان همه الاخرة جمع الله شمله وجعل غناه فی قلبه، و اته الدنيا وهي راغمة، و من کانت نیته الدنيا فرق الله علیه ضیعته وجعل فقره بین عینه، و لم یأته من الدنيا الا ما کتب له (مسند احمد، رقم الحديث: 21590).

﴿ذَٰلِكَ﴾ پدیکښې د دواړو فریقینو حالت وجه فرق بیان دې، او «ذَٰلِكَ» کښې اشاره ماقبل وعیدونو او وعدو ته ده، د «آمَنَّا لَهُمْ» نه مراد احوالهم دې. یعنې الله ﷻ خلقوته د مذکور فریقینو دغه رنگه احوال بیانوی چې مؤمنان اتباع د حق کوی چې نتیجه د هغې د دنیا و آخرت فلاح ده، او کافران اتباع د باطل کوی چې نتیجه ئی د دنیا و آخرت خسران اورسوائی ده.

فَإِنَّا لَهَيِّتُمْ آلَ لَيْثٍ كَفَرُوا فَضَرَبَ الرِّقَابَ حَتَّىٰ إِذَا	نوکله چه مخامخ شئ ناسود کافرانوسره نووهم ستونه ددوئ، تردې چه کله
الْخَنَازِرُ قُتِلُوا أَلُوفًا ۚ فَإِنَّمَا مِنَّا مَنْ بَعْدَ وَإِنَّمَا	ناسود بیری وینی توئ کرئ دکافرانو، نوکلک کرئ ترل ددوئ، نویبایا احسان اوکرئ ورستود ترلونه اویاورنه
فِيَنَّا حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوَّارَهَا ۚ ذَٰلِكَ ۚ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ	فدیه واخلئ، ترهغې چه کپړ دې جنگ دکونکې اسلحې دجنگ، دغه حکم دالله ﷻ دې، اوکچرته غوخلې الله ﷻ
لَا تَنصَرُ مِنْهُمْ وَلَٰكِنْ لِّيَبْلُوا بَعْضُكُمْ	نوخامخا پخپله به ئې بدله اغستی وه د دوی نه، لیکن حکم دجهاد ددې پاره دی چه ازمائش اوکرې بعضو ستاسو
بِبَعْضٍ ۖ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ۝	به بعضو نورو سره، او هغه کسان چه شهیدان شئ په لاره دالله ﷻ کښ نوهرگز به نه ضائع کوی الله ﷻ عملونه دهغوئ
سَيُجْزَوْنَ أَجْرًا ۖ وَيُضْلِحُ بِلَهُمْ وَيُؤْتِيهِمُ الْجَنَّةَ	زده چه اوبه رسوی دوی «جنت ته» اواصلاح به اوکرې شان ددوئ اوداخل به کرې دوی جنت ته
عَزَّوَجَلَّ لَهُمْ ۖ يٰۤاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ تَنْصَرُوا لِلّٰهِ يَنْصُرْكُمْ	چه تعارف ئې ورته کرې دې د دې «په دنیا کښې» اې ایمان والو! کچرته مدد کوئ تاسو ددین دالله نواله ﷻ ستاسو مدد کوئ
وَيَغْنِمَ اَقْدَامُكُمْ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ ۚ وَاضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ۚ ذَٰلِكَ	اوکلک به کرې قدمونه ستاسو اوکافران چه دی نوهلاکت دې دهغوئ دپاره اوبریادی عملونه ددوئ دا هرڅ،
بِلَهُمْ كَرِهُوا مَا اَنْزَلَ اللَّهُ فَاحْطَظْ اَعْمَالَهُمْ ۝	بدې وجه دې چه کافرانو بدگترلې دې هغه قرآن چه نازل کړیدې الله ﷻ نوعث ئې کرل عملونه ددوئ

﴿ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ د فریقینو د احوالو بیانولو نه ورستو د جهاد حکم دې چې اې مسلمانانو کله چه تاسوته د شرک قباحت معلوم شو چه دا جرم عظیم دې نو اوس ددې ختمولو د پاره میدان ته راوځئ او د مشرکانو، کافرانو سره جهاد او کړئ

﴿ فَضْرَبَ الرِّقَابَ ﴾ کنایه ده د قتلولو نه، یعنی قتل ئی کړئ. چونکه رقاب، مذبج دې نو ځکه یی تخصیص او شواودغه رنگه پدی تعبیر کښ د کفارو سره د شدت او غلظت اظهار هم دې. ﴿ فَضْرَبَ ﴾ منصوب دې، فعل محذوف د پاره مفعول دې، فعل حذف شوی دې، مصدر ئی قائم مقام گرځیدلې دې او بیا مضاف شوی دې مفعول ته په اصل کښ دارنگه دې فاضربو الرقاب ضرباً. ﴿ حَتَّىٰ إِذَا أَغْنَسُمُوهُ ﴾ اشخان د تخن نه دې، غت والي او مضبوط والي معنی ورکوي، تخن: غت او مضبوط څیز ته ویلې کیږي چې په ځمکه پروت وي نو سړې ئی راغستلې نشي. هم دې وجه نه مانع او بهیدونکې شي ټینګیدلو د پاره هم استعمالیږي، چې دا بیا مخکښې ته حرکت نشي کولې، او دلته دا کنایه ده د کفر شان او شوکت ختمولو نه چې بیا پکښې د پورته کیدو او پیش قدمی طاقت نه وي، او دې وجهې نه ئی اکثر و مفسرینو معنی د اکثرو القتل فیهم سره کړې ده یعنی چه کله تاسو ډیره خونریزی او کړئ، نو بیا ﴿ فَشُدُّوا أَلْوَتَاقَ ﴾ یعنی قیدیان ئی کړئ، مضبوط ئی او ترئ په پړو. شد: مضبوط تړولو ته وائي، او الوتاق: هر هغه څیز چې ورسره تړل کیږي، لکه پرې، تنرئ، زنځیر وغیره، یعنی چې کله ښه اشخان اوشي نو بیا پرې تنرئ کلکې کړئ،

﴿ فَإِذَا مَنَّ اللَّهُ عَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ هُمْ فِي الْحَرْبِ ﴾ ای تفدون فداء، یعنی د قید کولونه بعد پرې من: احسان، او کړئ او یا بلامعاوضه ئی پریدئ، لکه نبی کریم ﷺ چه په غزه بدرکښ خپل ځوم ابوالعاص ﷺ بلامعاوضه پریځي وؤ، یا ورته فدیة واخلى او ازادئ کړئ. د مشرک قیدی قتلول او استعباد یعنی غلام گرځول بالاتفاق جائز دی البته بلامعاوضه پریخودل یعنی من: یا فدیة اخستل او پریخودل د امام صاحب ﷺ په مشهور روایت کښ جائز نه دی، ددې وجه نه د علماء حنفیه په نزد د سورة محمد د آیت مذکوره منسوخ دې په آیت د سورة انفال ۹۷ هاګان لئى ان یكون له اسرى... سره چه په هغی کښ فدیة اخستلو باندې عتاب راغلې دې (والتفصیل هناک).

البته د امام صاحب رحمته الله عليه نه صحيح مذهب په سير کبير کښ د جمهورو صحابه رضي الله عنهم او فقهاؤو مطابق منقول دي او امام طحاوي رحمته الله عليه په معاني الآثار کښ هم دامذهب دامام صاحب رحمته الله عليه نه نقل کړيدي، چه کچرته مسلمانانوته د مال دير ضرورت وي نو فديه اخستل جائزدي او د قيديانو په تبادلې کښ ازاده ول هم جائزدي، د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دي چه غزوه بدر اوله غزوه وه او تر اوسه پوري د کافرانو طاقت او قوت نه و کمزوري شوې نو پدي وجه د قيديانو نه په فديه اخستلو باندې عتاب راغي، او چه کله اسلام او مسلمانانوته غلبه حاصله شوه او کفر مغلوب شو نو الله تعالى مسلمانانوته اختيار ورکړو. د من او د خدا نو گوياکه آيت د سورة انفال منسوخ دي پدي آيت سره، ليکن تحقيق دادي چه پدي دواړه آياتونو کښ ناسخ منسوخ نشته دي، ځکه چه دلته چه پدي آيت کښ د من او د خدا اجازت چه شويدي نو هغه هم د اثخان «کافي خونريزي» نه بعد شويدي، کما قال تعالى ﴿حَتَّىٰ إِذَا اُخْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا آلَوتَهُمْ﴾ او په سورة انفال کښ هم ﴿حَتَّىٰ يُخْشَىٰ فِي الْارْضِ﴾ ذکر دي يعنی دا څان نه قبل من، فداء نه و مناسب نو ځکه پري عتاب راغي، نو د دواړو آياتونو مفهوم يوشان ته دي، او دواړو آياتونو د مجموعي خلاصه فقهاؤو دا ذکر کړيده چه د قيديانو په باره کښ د امير المؤمنين او د اهل شوري خوځه ده چه:

(۱) قتل نئ کړي، لکه نبی کریم صلی الله علیه و آله د بدر په قيديانو کښ عقبه: نضر بن حارث وغيره قتل

کړې وو.

(۲) سړي دي غلامان کړي او ښځې دي وينزي جوړې کړي.

(۳) فديه دي ور نه واخلي که د تبادلې په صورت کښ وي يا نقيدي.

(۴) من او احسان دي ورسره او کړي او ازاد دي کړي «والله اعلم».

﴿حَتَّىٰ تَصْعَ الْحَرْبُ﴾ اي اهل الحرب «او ازاد جمع د نوز» ده ثقل او بوج ته وائي چې خلق

ني اوچتوي، او مراد ورته اسلحه ده، ځکه چې داهم په جنگ کښ خلق اوچتوي، او دا کنايه ده د مغلوب کيدلو نه يعنی چه دوي مغلوب شي، يا «وزر» يعنی د اثم گناه سره دي او مراد ترينه شرک دي، او «الحرب» نه مراد «اهل الحرب» دي او «تضع» په معني د «ترک» سره دي، يعنی تردي وخت پوري ورسره جهاد کوي چې اهل حرب، يعنی مشرکان شرک پريگدي او مسلمان يا مسالم او گرځي.

پدې آيت كښ اشاره ده چه حكم د جهاد نه منسوخ كيږي هميشه به وي. او هم دامعني ده
د قول د حضور ﷺ چه وَ الْجِهَادُ مَاضٍ مُنْذُ بَعَثَنِ اللَّهُ إِلَى أَنْ يُقَاتَلَ آخِرُ أَمْنِي الدُّجَالُ لَا يُبْطَلُهُ جُورُ جَانِبٍ، وَلَا
عَذْلُ عَادِلٍ، (ابو داود)

سنن نسائي كښې د سلمه بن نفيل رضي الله عنه روايت دي بينما انا جالس عند رسول الله
صلى الله عليه وسلم إذ جاء رجل فقال: يا رسول الله إن الحيل قد سبت ووضع السلاح وزعم أقوام أن لا
قتال وإن قد وضعت الحرب أوزارها فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «كذبوا فلائن جاء القتال ولا تزال
طائفة من أمتي يقاتلون في سبيل الله لا يضرهم من خالفهم يزيغ الله تعالى قلوب قوم ليرزقهم منهم وتقاتلون حتى
تقوم الساعة ولا تزال الحيل معقودا في نواصيها الخير حتى تقوم الساعة ولا تضع الحرب أوزارها حتى يخرج
ياجوج وماجوج»

﴿وَذَلِكَ مِنْ حَيْثُ الْمَعْنَى رَاجِحَةٌ دَادَهُ چِه دَمَاقِبِل سره متصل شی اوپدی وقف اوشی ای
الامر ذلک، یا ذلک حکم الکفار، او اشاره ماقبل ضرب الرقاب اوشدوا الوثاق ته ده.

﴿وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَآتَصَّرَ بِمَنْ هِيَ لَا تَنْقَمُ مِنْهُمْ، حَكَمَتْ د مَشْرُوعِيَّت د جِهَاد بِيَانِيږي چې الله
ﷻ قدرت لری چې د دې کافرانو نه پخپله انتقام واخلی اوڅه اسمانی عذاب لکه خسف،
زلزله، غرق ورباندې راولی او هلاک ئی کړی لکه عاد، شمو د وغيره ئی چه هلاک کړیدی ،
تاسو ته ئی هيڅ ضرورت نشته دې خو تاسو ته ئی چې د جهاد حکم کړیدی نوپدی کښ ستاسو
امتحان مقصود دې چه څوک د الله ﷻ په نوم باندی خپل جان ، مال ، اولاد قربانوی او جهاد ته
را اُوځي او څوک نه، اوپدی کښ د کافرانو هم امتحان دې چه دې سره سامان مجاهدينو په
مقابله کښ د دوئ دومره لويه تيکنالوجی شکست خوری او د الله ﷻ مدد ورسره پخپلو
ستروگو وینی نو آیا چه دوئ حق قبوله وی اوکنه؟

﴿وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ جهاد حکم نه ورستو توغيب دي د جهاد اودې په ضمن
کښې دويم تقابل ذکر كيږي، چې مؤمنان چې الله ﷻ په لار کښې جهاد کوي الله ﷻ به ورله
په دې دنيا کښې هم د دې صله ورکوي چې هغه غلبه ده او آخرت کښې به هم ورکوي چې جنت
دې، او دوئ په مقابله کښې کافرانو د دنيا انجام هم خراب دې او آخرت خو ئي هڅې برباد
دې، «والذين قتلوا في سبيل الله» دا اول انعام دي مجاهدينو ته، چې آخرت سره ئي تعلق دې،
يعني که جهاد کښ شهيد شوي نو اعمال خو به ضائع نه ځي جنتونه به درته ميلاوېږي

﴿سَيَجْعَلُكُمْ آيَاتٍ سَيُوصِلُهُمْ إِلَى ثَوَابِ تِلْكَ الْأَعْمَالِ﴾ (روح) ﴿وَيُضْلِعُ بَالَكُمْ بِمَرَاكِحِ دَاخِرَتِ، قَبْرِ، حَشْرِ، نَشْرِ وَغَيْرِهِ بِه وَرْتِه اِسَان كړي﴾ ﴿وَيُدْخِلُهُمْ الْجَنَّةَ عَزَّاهَا لَمْ يَدْخُلْهَا يَوْخُومَعْنَى كړې شويدي﴾

(۱) دتعريف نه ماخوځدې يعنې الله ﷻ به ورته خودلی وی ځایونه ددوی په جنت کښ، هر جنتی ته به خپل منزل او کمره معلومه وی سره ددینه چه دادنی جنتی به ددنیانه لس چنده غټ جنت وی په حدیث کښ دی لاحدکم بمزله فی الجنة اعرف منه بمزله فی الدنيا د دنیا د کور نه به ورته زیات معلوم وی، لکه چي دې دلته ډیر وخت اوسیدلي دي. صاحب دروح المعانی وائی چه دامعلومالی به ورته یاپه الهام الهی سره وی، یاپه توسط دملک سره، یا به حسنات دده رهنمائی کوی.

(۲) تعریف نه مراد پیژندولې ده د جنت په دنیا کښې په ذکر د اوصافو سره، یعنې الله ﷻ دې جنت په دنیا کښې دوی ته دومره اوصاف بیان کړو چي دوی پیژندلي دي تردی چي دوی پزی عاشقان شول. والاذن تمش قبل العین احبانا دغه رنگه ددې په مصداق کښ یوشاعروائی:

اشفاقه من قبل رؤيته كما قوی الجنان بطیب الاخبار

حضرت والد محترم نورالله مرقده ددې په مصداق کښ داسی وائی:

نه تنها عشق از دیدار خیزد بسا که این دولت از گفتار خیزد

(۳) دعرف نه ماخوځدې په معنی دڅو شویو کولو، یعنې الله ﷻ ورته جنت خوشبویه کړيدي دامعنی دابن عباس رضی الله عنه مروی ده

(۴) یاد اعراف نه ماخوځدې، ای شرفها و رفها.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا دُعِيتُمْ إِلَى طَعَامٍ فَلَا تَصْغُرُوا لَهُ﴾ ای دبه، ایمان او اتباع حق علت دې د غلبي دپاره، کفر او اتباع باطل علت دې د مغلوبیت لیکن دا علی اطلاق نه دي، بلکه مقید بالشرط دي، او هغه شرط «ان تنصروا الله» یعنې نصرت دین دي، که شرط نصرت دین، وی نو علت ایمان او

اتباع حق، به عمل کوی او حکم (غلبه) به وجود ته راشی، او که شرط (نصرت دین) نه وی نو علت (ایمان او اتباع حق) به عمل نه کوی لهذا بیا دغلبې خوبونه لیدل خیال است، و محال است و جنون است او نصرت دین دادې (۱)، چې خپله شریعت باندې عمل او کړې (۲) بیاني نورو ته تبلیغ او کړې (۳)، او بیا د هغې اعلاء د پاره توره لاسې کښ رواخلې او میدان قتال ته راوړي.

﴿وَبَيَّنَّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾ تثبیت اقدام نه مراد (۱)، جنگ په موقع کښ معونت او نصرت دې (۲)، په اسلام ثابت قدم پاتی کیدل، یعنی په طاعت باندې به ورته د دوام توفیق ورکوی. (۳) په پل صراط باندې ثابت قدمی ده.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دلته نه بطور تقابل د کفارو احوالو بیان دې، علی نشر ولف غیر مرتب، یعنی اهل ایمان برعکس الله تعالی کفارو ته دو سزا گانې ورکوی. ﴿فَتَعَسَا أُولَٰئِكَ﴾ دا د اولي سزا بیان دې، «تعس» ویلې کیږي پرمخ پریوتلو ته، د دې تقابل «وَبَيَّنَّتْ أَقْدَامَكُمْ» سره دې، یعنی مؤمنانو لره ثابت قدمی او کفارو له شکست او ذلت دی. «تعا» مفعول مطلق دی فعل محذوف دپاره، اي تعسهم الله تعا ﴿وَأَصْلُ أَعْمَلْتُمْ﴾ د دویمي سزا بیان دې، فلن یضل اعمالهم په مقابله کښ راغلې دې یعنی کفارو ټول اعمال به الله ﷻ ضائع کړی او آخرت کښې به ورله هیڅ نفع ورنکړي او دغه شان کوم دنیوی سازشونه کوی د مسلمانانو خلاف، الله تعالی به ورله هغه شنډ کړی او هیڅ تدبیر ورته کار نه ورکوی.

﴿ذَٰلِكَ﴾ د کافرانو مذکور ذلت او رسوائی سبب بیانېږي، مَا أَتَزَلَّ اللَّهُ د مراد ورنه قرآن، او احکامات د هغه دی لکه توحید، رسالت وغیره. ﴿فَأَخْبَطَ أَعْمَلْتُمْ﴾ فاء د پاره د تفریع ده، یعنی د الله ﷻ د احکاماتو نه بغاوت په نتیجه کښې د دوی ټول نیک عملونه باطل شول او دوی له به آخرت کښې هیڅ فائده ورنکړي، د «أَخْبَطَ اِعْمَالُ» بظاهر تکرار معلومېږي د «أَصْل اِعْمَالُ» سره، خو دې دواړو کښې باریک فرق دې، أَعْبَاطُ خاص او اضلال عام دې. أَعْبَاطُ ویلې کیږي مکمل ضائع کولو ته چې انسان ته ترینه هیڅ قسم نفع نشی میلاؤ، نه حقیقي او نه ظاهري، نه دائمی او نه وقتی، او «اضلال» هم ضائع کول وی، لیکن هغې کښ کله کله انسان

ته ظاهري او وقتي طور باندې نفع ښکاريږي، نو دې وجهې نه دا حباط تعلق د آخرت سره دې او اضلال تعلق دنيا و آخرت دواړو سره دې، «حباط» په صورت کښې د «اعمالهم» نه مراد هغه نیک اعمال دی چه ایمان نه یې بغیر کړیدی، او اضلال په صورت کښې «اعمالهم» نه مراد عام دې، نیک اعمال او مسلمانانو خلاف سازشونه دواړه دی، دنیا کښې اگرچې خنې وخت کفارو ته نفع ښکاره شي خو لیکن هغه ظاهري او وقتي وې حقيقي او دائمي نه وې. نو دا تخصیص بعد التعمیم دې، یعنی د کفر خو هسې ناکامي مقدر ده، خو به طور خاص اخروي ناکامي نې ډیره لویه ده، ځکه چې دنیا کښې خو به ورته بیا هم څه نه څه مهلت او وقتي غلبه میلاو شي، خو آخرت کښې به ورله هیڅ نه وي.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ

آيا نو نه دي گرځیدلي دوی په زمکه کښې چه نې لیدلي وې څنگه وؤ انجام د هغه خلقو چه

مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا اللَّهَ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَلُهَا ۝

مخکښ وؤ د دوی نه، تباهی راوسته الله ﷻ په هغوئ، دپاره د کافرانو دي دغه شان عذابونه

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ ۝

داېدی وجه دې چه بیشکه الله ﷻ مددگار د مؤمنانو دي اوبیشکه کافران چه دی نښته دې مددگار دوی لره.

﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ يَتَخَوَّفُوا لِمَ كَانُوا فِيهَا أَعْمَى﴾

کښ د عهد دپاره دې ای هولا، الکافرين، مراد ورته کفار د مکې دی ﴿أَمْثَلُهَا﴾ همثليت په اعتبار د جنس سره مراد دې په وقوع د عذاب کښ، نوعيت په اعتبار سره ندې مراد، چي بعينه دغه عذابونه به پرې رازی. اوضمیر مجرور راجع دې ﴿عَلَيْهَا﴾ ته

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يَدْعِيكُنْ بِمُؤْمِنَانِ نَصْرَتِ او د کافرانو ذلت او تعس سبب بیان دې

،یعنی وجه دا ده چه الله تعالی د مؤمنانو مولی او ناصر دې ځکه هغوئ ته فتح او نصرت ورکوی، او د کفارو ناصر نه دې نو ځکه هغوئ ذلیله وی. ﴿وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ﴾ مولی دلته

پمعنی دکار سازا و ناصر سره دې، نو د سورة یونس آیت ۳۰، ثُمَّ رَدُّوْا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰهُمُ الْحَقَّ. سره نئ
تناقض نشته دې ځکه هلته مولى پمعنی د مالک سره دې.

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

بیشکه الله ﷻ داخلوی مؤمنان او نیک عملوونوالا جننوته چه بهیري به لاندی دهغی نه نهرونه،

وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ

هغه کسان چی کفری اختیار کړیدی دوی عیش وعشرت کوي او خوراک کوی لکه چه څرنګه خوراک کوی خناور

وَالْقَارِ، مَقْوًى لَهُمْ ۖ وَكَاتِبٌ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ

او اور د جهنم استونګه ددوی ده، او ډیر داسې کلي وو چه خلق دهغو زیات وږیه قوت کښ دخلقود کلي ستانه،

الَّتِي أَخْرَجْتَ أَهْلَكُنْهُمْ فَلَا تَصِرُ لَهُمْ ۖ أَتَمَن كَانَ عَلَى بَيْتِهِ

هغه کلي چه ته ئی ورته اوباسلې ئی. هلاک کړل مونږ هغوی نونه وؤم د کار دهغوی. آیا هغه څوک چه وی په واضح دلیل

مِنْ رَّبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ

د طرفه درې خپل نه، دې کیدیشي په شان دهغه چا چه ښائسته کړې شوې وی هغه ته بدعمل دهغه

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَهْوَاءَهُمْ ۖ

او اتباع ئی کړې وی د خواهاشاتو خپلو.

﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ د ابشارت اخرویه دې مؤمنانوته، او دریم تقابل دې، چه مؤمنان

دایمان پوجه الله ﷻ جنت ته داخلوی او د کافرانو د کفر په وجه تهکانه جهنم دې.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾ هیجان د احوالو د کافرانو دې ﴿يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ﴾ لکه څرنګه چه د خناور بغیر

د خوراک نه بل مقصدنه وی او دخپل انجام (نحر، ذبح) نه غافله وی نو دغه شان د کافرانو هم

دی چه د ژوند مقصد ئی صرف خوراک، ځکاګ ګرځولې دې او د آخرت نه غافله دی، د دینه

اشاره په ولاړه د خوراک ممانعت ثبوت هم اوشو، لکه نن صبا په اکثرود عوتونو کښ دغه رواج

دې، ځكه چه په ولاړه خوراك د ځناوروسره مشابهت دې، هيڅ يو ځناور هم په ناسته خوراك نه كوي، په احاديثو كېنې په ولاړه د آيو ځكلونه منع راغلې ده،
يا مشابهت د ځناوروسره په عدم تميز كېنې دې په مابين د حرامو حلالو كېنې، لكه څرنگه چه ځناور تميزنه كوي په حرام حلال كېنې نودغه شان كافرهم تميزنه كوي، مسلمان ته د دينه ډير زيات اجتناب پكار دې.

﴿وَكَايْنٍ مِّنْ قَوْمٍ يُخَوِّفُ دِي مَشْرَكَانِوَتِه او ضَمْنَا تسلي ده نبی کریم ﷺ ته لکه په ابتدا كېنې ددې آيت شان نزول تير شويدي چه كله نبی کریم ﷺ دمکي مكرمې نه دهجرت په اراده روان شو نو مکه معظمه ئي مخاطبه كړه وئې فرمايل چه انت احب بلاد الله الى ... نو الله ﷻ آيت نازل كړو چه ډيركلي مونږ داسې هلاك كړيدي چه ددوي نه په قوه طاقت كېنې زيات وو، ليكن زموږ د عذاب نه هيڅ چايچ نه كړل، نوته ددوي په ايذاء باندې مه مغموم كيږه مونږ به ورته عذاب وركوو. د ﴿مِّنْ قَوْمٍ يُخَوِّفُ﴾ په مراد مکه مكرمه ده

﴿وَأَقَمْنَ كَانَ عَلَىٰ يَتَنَّىٰ مَخْلُورَم تقابل دې په مابين د مؤمنانو او كافرانو كېنې، استفهام انكاري دې، حاصل دادې چه مؤمنان چه د خپل رب د طرفه په واضح دلائل باندې قائم دي نو كافران ددوي پشان نشي كيدلې چه شيطان ورته شرك وغيره قبيح اعمال مزين كړيدي او د خواهشاتو اتباع كونكي دي من مصداق مؤمن دې، د ﴿عَلَىٰ يَتَنَّىٰ﴾ معنی ده «علي ثبات و يقين» يا ئي معنی ده «علي حجة ظاهرة»، ﴿كَمَنْ ثَبَّنْ لَمْ﴾ من عبارت دې د مشركانو نه.

مَقَلِ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَكْثَرُ مِّنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ
صفت د جنت هغه چه وعده ئي شويده د متقيانوسره «دادې چه په هغې كېنې نهرونه وي د آيو چې نه به وي زړې
وَأَكْثَرُ مِّنْ لَّيْنٍ لَّمْ يَتَغَلَّزْ طَعْمُهُ ۚ وَأَكْثَرُ مِّنْ عَمْرِ لَلَّذِي لِلشَّيْبَانِ ۚ
اونهرونه به وي د پيو چه نه به وي بدل خوند د هغې، او نهرونه به وي د شرابو چه مزه وركونكي به وي ځكونكو ته،
وَأَكْثَرُ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَلًّىٰ وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ
اونهرونه به وي د گيڼن چه صفابه وي، او وي به دوي لره په جنت كېنې د هر قسمه ميوو نه اوبخنه

مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً

دظرفه درب ددوئ نه (آيا داسی کس کیدې شی، په شان دهغه چاچي همیشه وی به اور کښ اوڅکولې شی ورته اوبه

حَتَّىٰ يَفْقَطَعَ أَمْعَاءَهُمْ ۝

ایشیدلې نو پری به کړی کولمې ددوئ

﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي﴾ پنځم تقابل ذکر کیږی په مابین د بنده مؤمن او کافر کښ، یعنی بنده مؤمن او متقی به لوی لوی نعمتونه والا جنتونو کښ وی چی هغی کښ تازه ابو نهرونه، د خوگو شودو نهرونه، د خوندور شرابو نهرونه او د خالص گبین نهرونه به پکښ وی، مختلف قسم میوې به پکښ وی او د الله ﷻ طرف نه مغفرت پروانه به ورته میلاوېږی بل طرف ته کافر دې، هغه به همیشه همیشه د پاره جهنم کښ وی، قسما قسم عذابونه پرې وی . داسې گرمې اشیدلی اوبه ، به ورکولې کیږی چه هغه اوڅکی نو کلمی به ئي ورسره اوشلیږی، نو څنگه بنده مؤمن او کافر یوشان کیدیشی؟ ﴿مَثَلُ الْوَدَّاعَةِ﴾ پمعنی دصفت عجیبه سره دې، او دا مبتدا ده او خبرئی یا فیما یتلی علیکم محذوف دې او ﴿فِيهَا أَنْهَرٌ﴾ دهغې محذوف خبرتفسیردې یا ورله خبر ﴿فِيهَا أَنْهَرٌ﴾ دې،

په جنت کښ به څلور قسمه نهرونه وی: (۱) ﴿وَمِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ﴾ ای غیر متغیر الطعم و الريح، یعنی داسی اوبه به وی چه په ډیر حصاریدلو سره به ئي خوند، رنگ، بوئ، نه بدلیږی پخلاف د اوبو د دنیا نه چه لگې زړی شی نو تعین پکښ پیداشی.

(۲) ﴿وَأَنْهَرٌ مِنْ لَبَنٍ﴾ ددشودون نهرونه به وی چه شوده به ئي نه خرابیږی، بلکه همیشه به

خواږه وی

(۳) ﴿وَأَنْهَرٌ مِنْ خَمْرٍ﴾ دشرابو نهرونه به وی چه خوږه ذائقه به وی، خوشبوداره به وی، کفوله

تعالی: لا فیها غول و لا هم عنها یفلون (الصف: ۴۷) په خلاف د شرابو د دنیا نه چه تریخ، بدبو داره وی

(۴) «وَأَنْتَرْتُمْ مِّنْ عَمَلِكُمُ دَكِّينَ يَهْرُونَهُ بِهٖ وَی چہ دخیرو نه به پاک وی خکه چه گبین دجنت به د مجونه، نه وی راویستلې شوې»

«وَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ» د ایل قسم نعمت دې چه دوی ته به هر قسمه خوراکونه میسر وی من زانددې دپاره دتاکید، چونکه په جنت کښ به خوراک صرف دلذت دپاره وی د لوېې د وجه به نه وی نوڅکه ئی ذکر د ثمراتو (میوو) اوکړوچه دادلذت دپاره خوړلې کیږی کيږی.

«وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ» د ایل نعمت دې او مراد د مغفرت نه، (۱) یا مغفرت دگناهونو دې قبل د دخول نه جنت ته (۲) یا ورته مراد رفع د تکلیف (مکلف کیدل) ده چې جنت کښې به څه احکامات لازم یا بل څه پابندی به پرې نه وي (۳) او یا ترینه مراد رضائی الهی ده، لکه بل آیت کښې دې «ومغفرة من الله ورضوان»

«كَمْ هُوَ خَلِيلٌ» د ادا د کافرانو حال دې، او استفهام انکاری دې، یعنی دواړه نشی برابر کیدلې، ځکه چه مؤمنانو سره دانهزار اربعه و، من کل الثمرات. او د مغفرت وعده ده «اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْهُمْ» او د کافرانو سره د تخلیدی النار، د ایشیدلو او بوڅکل، وعده شویده. نو مؤمن به د الله ﷻ میلعه وی چه په مختلفو څیزونو سره به ئی میلستیا کیږی او کافریه د الله ﷻ عقیدی وی چه زقوم، ضریع خوراک، ایشیدلې اوبه، به ورته ورکولې کیږی. «فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ» په حدیث کښ دی، اداشر به صاحبه فطع امعاءه حتی تخرج من ذبیره (رواه احمد فی المسند) الله ﷻ دی زمونږ خاتمه په ایمان او کړی او ددی عذابونه دی مونږ ته حفاظت نصیب کړی (آمین).

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِندِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ

أَوْعِظُوا دُؤُنَی نه هغه دی چه غوړیږدی تاته تردې چه کله دوی اوځی ستاد مجلس نه، وائی هغه کسانوته

أَوْتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَنِفَا مَوْلِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ

چه ورکړې شويدي ورته علم، څه ویل دې پیغمبر اوس، دغه کسان هغه دی چه مهر لگولې دې الله ﷻ

عَلَى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ۖ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا
په زړونو د دوی او اتباع نه کړېده د خواهاشو خپلو او هغه کسان چه هدايت نئ قبول کړېدې
رَأَاهُمْ هُدًى وَآلَهُمْ تَقْوَاهُمْ ۖ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ
زیات به کړی الله ﷻ دوی لره هدايت او ورپه کړی دوی ته تقوی د دوی، پس نه کوی دوی انتظار مگر د قیامت کوی
أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً ۖ فَتَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا ۚ فَأَلَّى لَهُمْ
چه راشی پدوی ناڅاپه، په تحقیق سره راغلی دی علامې د قیامت، نویابه څرنگه فائده ورکړی دوی ته
إِذَا جَاءَهُمْ ذُكْرُهُمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
چه کله راشی قیامت پدوی، نصیحت منل د دوی، پس یقین او کړه پدې چه بیشکه نشته دې بل معبود ماسوی د الله نه.
وَاسْتَغْفِرْ لِلَّذِينَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ
او بڅښنه غواړه د گناه خپل او د بپاره د گناه د مؤمنانو سر او د مؤمنانو ښځو، او الله ښځو هیرې په حالت د دنیا ستاسو
وَمَقْصُوكُمْ ۚ
او د آخرت ستاسو.

﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ﴾ دې آياتونو کښ شپږم تقابل ذکر کيږي او دا تقابل په مابين د صفاتو د مؤمنانو او د منافقانو کښ دې چه منافقان د نبي کریم ﷺ په صحبت او مجلس کښ ډير په توجه ناست وی، ليکن چه کله بهر ته را اوځي نو بيا استهزاء صحابه کرامو ته وائي چه دې پيغمبر ﷺ اوس څه خبره کوله مونږ خو پرې پوهه نشو يعنی گوياکه د هغه وينا ناقابل التفات ده (نعوذ بالله) د دې په مقابل کښ صحابه کرام ﷺ چه کله قرآن او نصیحت د پيغمبر ﷺ واورى نو ايمانی کيفيات نئ نور هم زیات شی او تقوی ورکښ پيدا شی.

﴿لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾ لکه ابن عباس ؓ، ابن مسعود ؓ، ابودرداء ؓ وغيره، ﴿مَاذَا قَالَ﴾ ايضا د ابا بطور استهزاء وائی چه (نعوذ بالله) دا ئي څه بې فائدي خبرې او کړې، يا په حقیقه کښ

دوئ نه وی پوهه ځکه چه په غفلت کښ دی توجه ئی نه وی او لږږ اشاره منافقانونه ده ﴿الَّذِينَ مَلَعُوا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ﴾ یعنی ددوئ داستهزاء او دغفلت نتیجه داتوه چه الله ﷻ ورباندى مهر جباریت اولگولو، نو دایمان راوړلو توفیق ورته نه ملاویري

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ دمو منانو حال دې ﴿إِذَا هُمْ فِي ضَمِيرٍ﴾ فعل ۱، یا الله ﷻ ته راجع دې ﴿هُدًى﴾ نه مراد بصیرت او علم دې، یعنی څوک چه قوای روحانه و صحیح استعمال او کړی نو الله ﷻ ورته بصیرت او فهم زیات کړی، ۲، یا راجع دې، قول در رسول الله ﷺ ته.

﴿فَهَلْ يَنْظُرُونَ﴾ داتخويف دنیوی دې کافرانوته، منافقانونه یعنی دقرآن نصیحتونه، د معذب قومونو واقعات، د جنت بشارتونه، د جهنم وعیدونه چه نه منی نو معلومیري چه دوئ دبل څه انتظار نه کوی مگردقیامت چه ناڅاپه ورباندي راشی. إِلَّا السَّاعَةُ ۚ مراد ورنه قیامت دې، ﴿أَن تَأْتِيَهُمْ﴾ بدل احتمال دې دالساعة ﴿فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا﴾ یعنی علامات د قیامت ورته راغلی دی نو قیامت به هم راشی لیکن چه قیامت راشی نویابا دوئ ته څه دایمان، توبه، فائده نه ورکوی.

مراد د علاماتونه علامات ابتدائیه د قیامت دی: (۱) لکه بعثت دنبی کریم ﷺ، په یو حدیث کښ راغلی دی چه نبی اکرم ﷺ خپله شهادت گوته اومنځنی گوته یوځای کړې اووئ فرمایل: انا والساعة كهاتين، یعنی څه د قیامت نه دومره وړاندی راغلی یم لکه چه منځنی گوته د شهادت دگوټی نه اوچته او وړاندې ده (مسلم وغیره)، (۲) دخان، کما مر تفسیره فی الدخان (۳) شق القمر چه په اقتربت الساعة وانشق القمر کښ ورته اشاره ده. دا څو علامات ابتدائیه دی چه د نزول قرآن په وخت کښ موجود وو، او په آیت کښ هم دیته اشاره ده،

بعضی علامات قریبه دی چه په احادیث صحیحه وکښ تذکره راغلي ده، لکه انس ؓ فرمائی: لَأَخَذَنَّكُمْ خِيْفًا لَا يُعَذِّبُكُمْ أَخَذَ بَعْدِي رَسُوْلُ اللهِ ﷺ یقول: مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ: أَنْ يَقْلَ الْعِلْمُ، وَيَظْهَرَ الْجَهْلُ، وَيَظْهَرَ الزُّكَا، وَتَكْثُرُ النِّسَاءُ، وَيَقْلَ الرُّجَالُ، حَتَّى يَكُونَ لِمِائَةِ امْرَأَةٍ الْقِيمُ الْوَاحِدُ (بخاری: ۵۱) په یو حدیث کښ دی: اذاضعت الامالة لانتظر الساعة. چا عرض اوکړو چه امانت به څرنگه ضائع کیږی نونبی کریم ﷺ او فرمایل: «إِذَا وُسِدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ لَا تَنْظُرِ السَّاعَةَ» (بخاری: 5439) ددینه علاوه نورو احادیثو کښ ئی هم تذکره شته دې

یا د «الساعة» نه مراد ساعت دمرگ دې نود «أَشْرَاطُهَا» نه مراد جسمانی تغیرات دی چه دم بدم انسان مرگ ته نیزدې کوی.

﴿ذَكَرْنَاهُمْ﴾ د دې تعلق د ﴿فَأَنَّى هُمْ﴾ سره دې ای فالی لهم ذکر اھم : إِذَا جَاءَتْهُمْ﴾ په درمیان کښ جمله معترضه ده. یعنی چه کله قیامت یا مرگ راشی نو بیادغه وخت کښ به دوی نصیحت منل څه فائده ورکړی؟

﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ﴾ ماقبل ټول سورت مضامینو باندې مرتب دې او بیان د دعوی د سورت دې، یعنی د مؤمنانو او کافرانو ذکر اوشو، د هغوی اوصافو تقابل اوشو، د هغوی انجام پته اولیکده نو دینه معلومه شوه چه متصرف ذات په کائنات کښ یو دی، نو په «لا اله الا الله» باندې ثابت قدم اوسه، او دغه مذکوره مضامینو نه دا معلومه شوه چه الله تعالی هغه ذات دې چه هدایت کونکې هم دې او ذلت ورکونکې هم دې، خوش بختی، بدبختی هغه په لاس کښ ده، عزت ذلت فتح او نصرت او هزیمت وشکست هغه په قبضه قدرت کښ دی، هر وخت تاسو ئي په نظر کښ یئ. تاسو هر حالت نه واقف دې، لهذا هغه ته خپل عاجزی اظهار او کښ عفو او بخښه ترې او غواړئ (فتوح الغیب)

﴿فَاعْلَمْ﴾ معنی ده، اثبت علی التوحید واستمر علیہ، یعنی په توحید باندی ثابت قدم اوسیرېه اودوام پری کوه، یاد توحید په مقتضیا توباندې عمل کول مراد دی ﴿وَأَسْتَغْفِرُ لَذُنُوبِكَ﴾ د ذنب نسبت نبی کریم ﷺ ته په اعتبار د ترک د مآهوال افضل، سره شویدی، ځکه د ذنب دپاره متفاوت درجات دی، نو چه نبی ﷺ ته ئي نسبت اوشی نو ذنبی ﷺ ذنب اوسینه په اصل کښ محسنه وی لیکن په قانون د حسنات الابرار سینات المقربین ورته ذنب او ثیلې شی (۲) بعض وائی چه «لذنبک» توطیه اوتمهید دې روستو د «للمؤمنین والمؤمنات» دپاره (۳) بعض وائی چه امر حضور ﷺ ته دې لیکن تعلیم دې امت ته د استغفار کولو، امر بالاستغفار مع الله مغفور له لیسق به امته (معالم) (۴) ځنې مفسرین فرمائی چې نبی کریم ﷺ هروخت ترقي کیده او چټې درجې ته، نو زړه درجه به ورته پمزله د ذنب وه نو دې وجهې نه ورته د استغفار کولو حکم اوشو، وغیر ذلک من الاقوال.

﴿وَالْمُؤْمِنِينَ﴾ دلته مضاف حذف دې ای ولذنب المؤمنین والمؤمنات ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ﴾ داپمترله دعلت دې دمقابل، یعنی په توحیدباندی ثبات اودوام اواستغفارغوختل ځکه ضروری دی چه الله ﷻ ستاسودتمامواحوالونه خبرداردې، دمتقلب اودمتوی معنی مفسرینو دیرې بیان کړیدی، ابن عباس رضی الله عنهما وائی دمتقلب نه مراد احوال د دنیا دی اودمتوی نه مراد د قبر او دآخرت احوال دی، بعض وائی دمتقلب نه مراد حالت د بیداری دې، او د متوی نه مراد حالت د خوب دې، بعض مفسرینو متقلبکم نه مراد دمعاش لپاره بهرگرځیدل راگرځیدل اغستی دی اومتواکم نه کورونه چی هلته انسان آرام کوی. غوره داده چه ددواپرونه مرادتول احوال د انسان دی، (والله اعلم).

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ ۚ فَإِنَّا نُزِّلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ

اووايي هغه کسان چه ايمان نى راوړې دې ولې نشي نازلولې يوسوره، نوهرکله نازل کړيشي يوسوره، محکم

وَذِكْرٌ فِيهَا الْفِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ

او ذکر شي پکښ حکم دفتال، نوبه به ويني هغه خلق چه په زړونو د هغوی کښ مرض دفتاق دې، چه گوري به تاته

نَظَرُ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَى لَهُمْ طَاعَةٌ وَقَوْلُ

پشان دکتلودهغه چا چه بې هوشي راغلی وی په هغه دمرگ، پس غوره ده دوی له طاعت کول دپیغمبر اووينا کول

مَعْرُوفٌ فَإِنَّا عَزَمَ الْأَمْرُ ۖ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ

سمه، نو کله چې عین وخت شي د قتال ، نو کچرته دوی رښتینی کړې وې د الله سره،

لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۖ

نودا به غوره وې دوی لره

﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ددې خای نه تراخردسوره پورې، دسوره دویمه حصه ده چه

پکښ دمنافقانواحوال ذکرکیری، او ورته زجرونه ذکرکیری، دای اول حالت دې، حاصل نى دادې چه کله دمومنانودخواهش مطابق الله ﷻ سوره نازل کړی اوبياخاصکرپه هغې کښ د

جهد کولو ذکر وی، نو دې منافقانو باندې سم څه چل اوشی، سترگی ئی واړې شی پیغمبر ﷺ ته داسی گوری لکه زنکدن ئی شروع وی.

«سُورَةُ مُحْكَمَةٍ» محکمه یا پمعنی د مینه سره دې، یعنی د جهاد واضح حکم وی پکښ لکه و اقلوهم، لضرب الرقاب، وغیره، د پاره د دې چه د منافقین داونه وائی چه مونږ ته ددې مراد نه دې معلوم، یا پمعنی د غیر منسوخ دې، محکم وی منسوخ کیږی نه، د دې وجی نه چه دااونه وائی چه حکم د جهاد منسوخ دې ځکه مونږ جهاد نه کوو. قتاده راجع الی وائی چه: کل سورة ذکر فیها الجهاد للهی محکمة روح، قرطبی وغیره.

«فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ» مرض د نفاق اوشک «نَظَرَ الْمَغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ» یعنی لکه څرنګه چه د څنکدن په وخت کښ د سترگو نظر روک شی نو دغه شان د جهاد حکم نازلیدلو په وخت کښ د منافقانو نظرونه د یری او خوف د وجه نه ورک شی اوسترګې ئی، بې رونقه شی. یا مراد دادې چه د بز دلئ پوچه پدغه وخت کښ ددوی سترګې خکته شی «فَأُولَئِكَ لَهُمْ دَدِي جَمَلِي مُتَعَدِدٌ» توجیهات شوي دي:

۱) «فَأُولَئِكَ لَهُمْ دَدِي جَمَلِي مُتَعَدِدٌ» دا مکمل یو کلام دې، چې به طور جمله معترضه واقع شوې دې په مابین د ماقبل «نظر المغشي» او مابعد «فاذا عزم الامر»، کښ «اولی» ضیغه د اسم تفضیل ده او خپلې معروفه معنی (غوره والي) کښې استعمال شوې ده، او مفضل علیه محذوف دې چې هغه د منافقینو حالت مذکوره دې، او «طاعة و قول معروف» ورله مبتدا مؤخر دې، ای: اولی لهم من ذلك الخوف ان يطيعوا الله ورسوله وان يقولوا قولا معروفا، یعنی د دې خوف نه غوره دوی د پاره دا وه چې الله ﷻ او د هغه رسول اطاعت ئی کړې او سمه خبره ئی کړې وي.

۲) «خو مفسرینو لیکلي دي چې «اولی لهم» جدا جمله معترضه ده د پاره د بدعاء، او «طاعة و قول معروف» سره ئی هیڅ تعلق نشته، هغه کلام مستأنف دې او ماقبل سره ئی تعلق دې، اودی تقدیر باندې دا یا مشتق دې د «ویل» نه پمعنی د هلاکت، او اصل کښ «اولی» بررزن الفعل وویا پکښ قلب اوشو، «یا» مو «لام» نه بعد یوځله نو اولیو شو. بیا قال قاعدي مطابق

«اولیٰ» شو یعنی ددوی دپاره هلاکت دي. یاوې بلې نه مشتق دي پمعنی دقرب او اتصال یعنی الله تعالی دی دوی ته مصیبت او تکلیف نيزدي کړی، بهر حال دواړو صورتونو کښ دا جمله بدعاء دپاره ده، او مابعد طاعة سره ئي تعلق نشته هغه خان له کلام مستانف دي. «طاعة» خبر دي د مبتدا محذوف دپاره، اي: الامر طاعة و قول معروف، يعني حکم دوی ته د اطاعت او د قول معروف شوې دي.

﴿فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ﴾ الامر نه مراد امر د قتال دي او اعزم نه مراد د قتال شروع کيدل او عين وخت راتلل دي ﴿فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خِفًا لَهُمْ يَوْمَ لَهُمْ جَزَاءٌ﴾ ده نومطلب داشوچه کله د جهاد حکم اوشی او میدان اولگي نوکه چرته پدغه وخت کښ دوی خپله وعده ريشتنی کړی او په اخلاص سره جهاد ته لارشی نو د دوی د پاره به پکښ خیر وی.

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

پس هم دا توقع ده ستاسو نه داي منافقانو، کچرته اعراض او کړي تاسو چې فساد به اوکړئ په زمکه کښ

وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ ۖ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ

او پری به کړئ تاسو خپلو لڼ ستاسو داکسان هغه خلق دی چه لعنت ورباندی کړیدی الله ښوکانه کړی ئی دی

وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ

او پندی کړی ئی دی سترگی ددوی،

﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ﴾ د اخطاب دي منافقانوته په طريقې د التفات، او زجر ورته ذکر کيږي چه تاسو چه د جهاد نه اعراض کوئ نوفساد به خورشي، امن امان به ختم شی، صله رحمی به قطع شی او خانه جنگی به شروع شی، ددينه معلومه شوه چه جهاد دهشت گردی نه ده بلکه دهشت گردی ختمولو ذريعه ده. «هل» دلته د تحقيق او تقرير د پاره دي. «عسيتم» په معني د تحفتم او تولعتم سره دي، «ان توليتم» اي: ان اعزيتم عن القتال، جزاء محذوفه ده چې هغې باندې «ان نفسدوا» دلالت کوي او «ان فسدوا» خبر دي د عسی يعني کچرته مو جهاد پريخودو نو تاسو نه دا قوي اميد دي چې تاسو به بيا فساد خوره وئ او قطع رحمی او ظلم به کوئ.

بعض وائی چه تولىتم دولايت نه مشتق دې، مفعول به ئى حذف دې اى تولىتم امور الناس، يعنى كچرته تاسو متوليان اوحا كمان او گرځي د خلقو، حكومت درته ملاؤشى نوپه انصاف به قائم پاتى نشئ او ظلم زياتې به شروع كړئ؛ ځكه چه تاسو حب دنيا او قوت ايمانى ملاحظه شوې دې، چى صرف دنيوى حظوظ دپاره، د جهاد په شان حكم نه خوا عراض كړيدې.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ﴾ يعنى ددوى داعمال سينه وپه نتيجه كښ ورنه الله ﷻ حق داوريدلو صلاحيت او دهاديت دلاړى ليدلو صلاحيت سلب كړو چه د جهاد فواندنه آورى اونه ئى ويني.

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ۚ إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا

آيانه كوي دوى فكر په قرآن كښ، بلكه ددوى په زړونو باندې تالې د زړونو دى. بيشكه هغه كسان چه واپس شويدي

عَلَىٰ أَكْبَارِهِمْ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ

پخپلو شاگانو ورسو دديته چه بڼه ښكاره شوې وى دوى ته هدايت، شيطان ښائسه كړيدى دوى ته گناهونه ددوى

وَأَمَلَىٰ لَهُمْ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا

اواوگده اميدونه ئى وركړيدي دوى ته، دا ارتداد په سبب ددې چه دوى ويل هغه كسانوته چه بدئ گڼرلو

مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنَطِيعَكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ۝

هغه قرآن چه نازل كړيدي الله ﷻ، چه مرنډه اطاعت كوؤستاسو په څنې كارونو كښ، او الله عالم دې په پټو جرگو ددوى.

﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْآيَاتِ﴾ د ابل زجر دې منافقانونه چه دوى دقرآن په دلائلو، مواظو،

زواجر و باندې غورفكرنه كوى چه هدايت ورته ملاؤشى، او كه د بد عملونو په نتيجه كښ په زړونو دوى د كفر تالې لگيدلي دى نو د غوراو فكر د هدايت موندلو استعدادنى بالكل ختم شويدي، دا قضيه مانعة الخلوده، يعنى په دواړو خبرو كښ يوه ضرورى ده، او مانعة الجمع نه ده ځكه چې په منافقانو كښ دواړه خبرى موجودې وې كقوله تعالى ذلک بانهم آمنوا ثم كفروا فطبع على قلوبهم ۚ يا به ﴿أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ﴾ كښ ام منقطعه دې پمعنى د ابل سره يعنى دوى په قرآن كښ غورځكه نه كوى چه ددوى په زړونو اقبال تالې، لگيدلى دى ﴿أَقْفَالُهَا﴾ ضمير راجع

دی قلوب ته یعنی اقبال مختصه بالقلوب چه اقبال دکفر دی، نولکه څرنگه چه دروازی ته تالی اولگی نوخارج نه خیز داخل ته نشی راتلې اوداخل نه خارج ته نشی تلې، نودغه رنگه ددوئ په زړونودکفرتالی لگیدلی دی کفرورنه خارج کیدې نشی اویمان داخلیدې نشی.

﴿إِنَّ الَّذِينَ أَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ﴾ دیکښې د عدم تدبیر سبب بیانیرې، چې هغه تسویل شیطاني دې او دوئ ته اوگده اوگده امیدونه ورکول دي، «إِنَّ الَّذِينَ» نه مراد منافقان دی چه اسلام نی راوړې وؤ، او د اسلام د حقانیت نه ښه واقفه وؤ، لیکن بیانی هم په زړه کښ نفاق پروت وؤ، «أَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ» یعنی د ایمان نه اعراض اوکړی، «الشيطان سول لهم» پوره جمله اسمیه "ان" د پاره خبر دې ﴿سَوَّلَ لَهُمْ﴾ ای زین لهم خطایاهم قرطبی.

﴿وَأَمَّا لَهُمْ بِدْءٍ فَاعِلٌ﴾ هم یاشیطان دې، ای مبتم فی الامل ووعدهم طول العمر (ایضا، یعنی شیطان په دهوکه کښ اچولی دی چه گناه کوه کوه دیروخت دې بیابه چرته په یوه موقع توبه اوباسې، بعض وائی چه فاعل داملی الله تعالی دې، یعنی الله ﷻ ورته مهلت ورکړیدې چه فورائی مواخذه نه کوی، عذاب پری نه راولی.

قتاده رحمه الله اوبعض نوروائی چه دا آیت نازل دې په باره داهل کتابو کښ چه حضور ﷺ نی په هغه اوصافو متصف بیا موندلو چه ددوئ په کتابونو کښ موجود وؤ لیکن بیا هم په کفر او انکار د بعثت باندی کلک ولاړ وؤ، نو ﴿مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى﴾ نه مراد اوصاف او علامی د نبی کریم ﷺ دی، ددینه تعبیریه ارتداد سره ځکه اوشو چه د نبی کریم ﷺ د تشریف راوړلو نه مخکښ به ئي د اتباع دعوه کوله، لیکن چه حضور ﷺ تشریف راوړلونیو بیانی ورسره ضد او حسد شروع کړو، کمافی البقرة.

﴿ذَٰلِكَ﴾ اشاره ده ارتداد ته دهادیت نه، او سبب د ارتداد بیانیرې، ﴿يَا نَهْمُ قَالُوا﴾ ضمیرونه منافقانو ته راجع دی ﴿الَّذِينَ كَرِهُوا﴾ نه مراد یهود یا مشرکان دی، چه بدئ گنړلو نزول دقرآن په نبی کریم ﷺ باندی ﴿فِي بَعْضِ الْأُمَرَاءِ﴾ نه مراد (۱) یاعداوت دې داسلام اودنبی کریم ﷺ سره، یعنی منافقانو اهل کتابو ته ئې اووئیل چه که تاسوداسلام اودحضور ﷺ سره

دشمنی کوی نومونرهم تاسو سره یو . لکه په سورة حشر آیت ۱۱ کس دی . الم ترالی الذین نافقوا یقولون لاخوانهم الذین کفروا من اهل الکتاب لن اخرجتم لنخرجن معکم . الآية (۲) . یاورنه مراد باطناً اتباع ده یعنی مونر به ظاهراً اتباع د پیغمبر کوؤ او باطناً عقیده تاسو سره یو . «وَاللّٰهُ یَعْلَمُ اَسْرَارَهُمْ» یعنی دوی چه کومی پتی خبری یهودوته وائی الله ﷻ په هغی پوهه اوخیرداردی اسرار بکسر الهمزه مصدر دی یعنی رازداری . او بفتح الهمزه هم په یو قرائت کس راغلی دی . جمع د سرده یعنی په زونه ددوی

فَکَیْفَ اِذَا تَوَفَّيْتُهُمُ الْمَلَائِکَةُ یَضْرِبُوْنَ وُجُوْهُهُمْ وَاکْتَبَرَهُمْ ۚ ذٰلِکَ

پس چه حال به وی ددوی کله چه وفات کوی دوی لره فرشتی وهی به مخونه ددوی اوساگانې ددوی داعذاب

بِاَنۡفُسِهِمْ اَتَّبِعُوْا مَا اَسَاطَتَ اللّٰهُ وَکَرِهُوْا رِضْوَانَهٗ فَاحْبَبَۤتْ

په سبب ددی چه دوی اتباع کړیده دهغه چه غصه کوی الله ﷻ اوبدی کړلې ده . ضد الله ﷻ پس بریاد کړل الله ﷻ

اَعْمَالُهُمْ ۚ اَمْ حَسِبَ الَّذِیۡنَ فِیۡ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ اَنۡ لَّنۡ یُّخْرِجَ اللّٰهُ

(نیک) عملونه ددوی آیا گمان کوی هغه خلق چه دهغونی په زړونو کس بیماری ده داچه چرته به هم راښکاره نه کړی الله

اَضَعَاۤنۡفُسُهُمْ ۙ وَّلَوۡ ۙ لَّهَآ ۙ لَّآرِیۡفَتُهُمْ ۙ فَلَعَرَفَتُهُمْ

بغضونه ددوی او که مونر غوځلې نو ضرور به موبودلې وې تا ته دوی . نو تا به پیژندلې وې دوی

بِسۡمِیۡنَهُمْ ۙ وَلَتَعۡرِفُنَّهُمْ فِیۡ لَحۡنِ الْقَوۡلِ ۚ وَاللّٰهُ یَعۡلَمُ اَعْمَالُکُمۡ ۝

په علامو خپلو سره . اوته به پیژنې دوی په طرز د خبرو سره . او الله ﷻ پوهیږي په عملونو ستاسو ،

وَلَتُبۡلُوۡنَکُمۡ حَتّٰی تَعۡلَمَ الْمُجۡهِلِیۡنَ مِنْکُمۡ وَالصّٰبِرِیۡنَ ۚ وَتَبۡلَوۡا

اومونر په خامخا زمیښت کوؤ په تاسو تر دې چه معلوم کړو مونر جهاد کونکی ستاسو نه او صبر کونکی . او تحقیق به کوؤ

اٰخۡبَارُکُمۡ ۝ اِنَّ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا وَصَدَّوۡا عَنۡ سَبۡیِلِ اللّٰهِ وَشَآقُوۡا

ستاسو د احوالو بیشکه هغه کسان چه کفرنی کړیدی اومنع کوی خلق دلاری دالله ﷻ او مخالفت کوی

الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا

ديغمبر ﷺ ورسوددينه چه ښکاره شويدي دوى ته هدايت، هرگز ضرر نشي رسولي دوى الله ﷻ ته هيڅ،

وَسَيُحِطُّ أَعْمَالُهُمْ ۝

او نژدې ده چه بريا به كړي الله ﷻ عملونه ددوى

﴿كَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ﴾ تخويف دې منافقانو ته په عذاب ځنكدن سره، چې څه حال به وي ددوى چه كله نى ځنكدن وي او فرشتى دمرگ نى په مخونو او په ادبارو وهى، په مخونو او په ادبارو وهل لكه چه تعذيب دې نودغه شان دانهايت تذليل اوبى عزتى هم ده، نوڅكه نى تخصيص اوشو، ياترينه مراد ورسو شاته ټول بدن دې. حضرت ابن عباس ؓ فرمائي چه كوم كافر، فاسق مركيږي نو د ځنكدن په وخت كښ نى فرشتى په مخ او په ملاوې «اعاذنا الله بفضل»

﴿ذَلِكَ﴾ اشاره عذاب مذكوره ده، او دهغې سبب بيان دې «اتَّبَعُوا مَا أَتَخَطَّ اللَّهُ﴾ كفو، كتمان دصفا تو دنبى كريم ﷺ، دغه رنگه نور معاصى چه دا ذا الله ﷻ د ناراضگي او غضب اسباب دي. ﴿وَتَكْرَهُوا رِضْوَانَهُ﴾ ايمان او نيك اعمال ورنه مراددى چه ذا الله ﷻ د راضى كيدلو اسباب دي، ﴿فَأَخِطُّ أَعْمَالَهُمْ﴾ يعنى په نيك اعمالو به ورته په آخرت كښ هيڅ ثواب نه ملاويږي.

﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ﴾ دابل زجر دې منافقانو ته، چه ددوى څه گمان دې چه الله ﷻ به ددوى حالت حضور ﷺ او مسلمانانو ته ښكاره نكړي؟ او ددوى داسلام او مسلمانانو سره پته دشمنى، حسد، كينه به دغه شان مستوره وي؟ هرگز نه بلكه ددوى حالت به ښكاره كيږي ﴿مَرَضٌ﴾ مرض د نفاق، حسد، او دشمنى د مسلمانانو سره ﴿أَصْفَلَتْهُمْ﴾ جمع دضمن ده پټ عداوة، حسد، كينه ته وائي.

﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَأَنفَتَكُنَّهُمْ﴾ هم ضمير راجع دې منافقانو ته (۱) جمهور و مفسرينو دآيت مطلب داسى بيان كړيدي چه، كچرته زمونږ رضاوې نواى پيغمبره ﷺ تاته به موبنودلې وي منافقان

او هريو منافق به دى فردا فردا پيژندلې وې ليکن ديو خاص حکمت او مصلحت په بنا باندې چه موقع د توبه ورکول دى ورته اوستارى کول دى په هغوى داسې اوشو، البته ﴿وَلْتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾ ته به ئي د خپل فطانت، ايمانى فراست، ذهانت سره او پيژنى، په انداز کلام د دوى سره، ځکه چه منافق سرې د خبرونه پيژندلې کيږي.

حضرت شيخ الهند رحمه الله د ترجمى مطابق په ﴿لَا تَتَّبِعُوهُم﴾ باندې وقف دې او ﴿فَلَعْرِفَنَّهُمْ﴾ جدا جمله ده، نو مطلب به ئي داسى شى چه، که زموږ رضاوې نوبودلې به وې مونږ تا ته منافقان، ليکن عدم مشيت دې نودم روئيت دې، يعنى تاته مو په علم قطعى او دليل قطعى سره نه دى بنودلى، لکه په سورة توبه (۱۰۱)، کښ دى، لا تعلمهم نحن نعلمهم، هلته ورته مراد هم عدم قطعى دې، البته ﴿فَلَعْرِفَنَّهُمْ﴾ به به يى په علاموسره پيژنې، يعنى په دليل ظنى سره چه دهغى بيان دادې چه ﴿وَلْتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾

﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ﴾ خطاب عام دې، نومؤمنانوته بشارت دې او منافقانوته وعيد دې، ﴿وَلْيَتْلُوَنكُمْ﴾ په جهاد او په نورو اعمال شاقوو سره، دلته هم خطاب عام دې ﴿حَتَّى تَبْطُلُوا﴾ مراد د علم نه امتياز راوستل دى ﴿وَيَتْلُوا﴾ ظهور او تحقيق کول ورته مراد دى ﴿أَحْبَارُكُمْ﴾ احوالکم.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ داپه آخر د سورة کښ بيان د احوالود مشرکانودې، چه د دوى کفر او مخالفت د پيغمبر ﷺ سره الله ﷻ ته هرگز خه ضررنشى رسولې. او انجام اعتبار سره په دنيا کښې هم ناکامي د دوى وي او په آخرت کښې هم، «لن يضروا الله شيئا» کښې د دنيا ناکامى ذکر اوشو، چې رسول ﷺ په مقابله کښې څومره پلانونه دوى جوړ کړي دي هغه به ټول شنو شي، او هيڅ ضرر به ورته اونه رسوي او ﴿وَسُخِطَ أَعْمَلُهُمْ﴾ کښې د آخرت ناکامى ذکر دې، چې نه به ورته هغه نیک اعمال فائده ورکړي، چې په دنيا کښې په هغې خان سترې کړې وي.

لَا يَكْفِيكَ الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ۝

اې مؤمنانوتابعدارى کوئ دالله ﷻ او تاباعدارى کوئ دپيغمبر ﷺ اومه باطلون عملونه خپل،

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ

بیشکه هغه کسان چه کفرئى کړېدى اومنع کوى خلق دلاړې دالله ﷻ بیا مړه شى اودوى کافران وى

لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ هَلَّا قَالُوا وَلَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِتَّقُوا اللَّهَ لَسَوِىَتِ الْغُلُوبُ ۚ

نوهرگز به مغفرت نکوى الله ﷻ دوى ته. نوتاسوستى مه کوئ اومه راغواړئ کافران صلح ته.

وَأَلَّيْتُمْ بِالْأَعْلُونَ ۚ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَرَكُكُمْ أَتَمَّ ۚ

اوتاسوبه غالب بين اوالله ﷻ تاسوسره دې اهرگز به نه کموي ستاسو نه ستاسو عملونه

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَذَا مَا قَدَّمْتُمْ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنَىٰ ۚ﴾

د رته د جهاد حکم او کړى نو جهاد ته ځئ، منافقینو غوندې طرز مه اختیاره وئ ﴿وَلَا تُجَاهِلُوا أَعْلَمُكُمُ﴾ بمخالفة الرسول والشرك، یعنی دخپلو عملونو ثواب په مخالفت د رسول الله ﷺ سره مه بریاده وئ ځکه په کوم عمل کبش د حضور ﷺ طریقه نه وى نوهغه باطل عمل وى، دغه رنگه په شرک سره هم اعمال باطلیږي لنن اشرکت لیحیطن عملک فقهاء کرامو رحمهم الله ددې آیت په ظاهر سره استدلال نیولې دې پدی چه لازم النفل بالشروع یعنی نفلى عمل خواه که مونځ وى یا روزوه وى په شروع کولو سره لازم او واجب گرځي «ان الذين كفروا وصدوا» دیکبشې د کافرانو اخروي ناکامی ذکر دې

﴿فَلَا تَهِنُوا ۚ وَهْنٌ نَسْتَىٰ كَوْلُوته وائی په سبب دیرې دمرگ یاپه سبب دمحببت دنیا سره،

یعنی د مرگ د یرې په سبب د جهاد نه مه پاتى کیږئ، مرگ خو به خامخاراځي، نو د دشمن په مقابله کبش نامردى اوسستى مه کوئ. ﴿وَتَدْعُوا إِلَىٰ السَّلَامِ﴾ ای ولاتدعوا الى السلم، یعنی کافرانو ته دصلح دعوت مه ورکوئ ځکه د ادلیل دې چه تاسو کمزورې یئ. البته کچرته کافران ابتداءً صلح طلب کړى نو صلح کول جائز دی کچرته مصلحت پکبش وى لکه په سورة انفال کبش دى وان جنحو اللسلم لاجنح لها.

﴿وَأَنْتُمْ أَلَعَلَّوْنَ هَٰذَا دُنْيَا كَامِيَابِي دَه﴾ وَأَلَّه مَعَكُمْ هِيعْنِي اللّٰه ﷻ به ستاسو نصرت كوى ﴿وَلَنْ يَزِيدَكُمْ أَعْمَلَكُمْ هَٰذَا آخِرَت كَامِيَابِي دَه﴾، چه اللّٰه ﷻ به ستاسو نيك عملونه، نه ضائع كوى

إِنَّمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجُورَكُمْ

بیشکه ژوند د دنیا لوبه او تماشه ده او کچرته تاسو ایمان راوړئ او تقوی اختیار کړئ. درېه کړی تاسو ته نوابونه ستاسو.

وَلَا يَسْأَلُكُمْ أَمْوَالَكُمْ ۖ إِنْ يَسْأَلْكُمْ فِيمَا فِيكُمْ تَبِعُوا

اونه غواړی اللّٰه ﷻ ستاسو نه ټول مالونه ستاسو، کچرته او غواړی ستاسو نه مال او تنگ کړی تاسو نوبخل به وکړئ تاسو

وَيُخْرِجُ أَصْعَانَكُمْ ۖ هَٰأَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ

او ښکاره به کړی اللّٰه ﷻ کینی ستاسو، خبردار! تاسو اې منافقانو هغه خلک یې چې دعوت در کولیشی تاسو نه.

لِخُفِّقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْغُلُ وَمَنْ يَبْغُلْ

چه خرج کړئ مال په لاره د الله ﷻ کښ، پس ځنی په تاسو کښ داسې دی چه بخل کوی. او څوک چه بخل کوی

فَإِنَّمَا يَبْغُلْ عَنِ نَفْسِهِ ۖ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ ۖ وَأَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ

نویس بیشکه دې منع کوی خیر دخپل ځان نه، او الله ﷻ غنی یی حاجته دې او تاسو فقرا (حاجتمند) یی

وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْوَالَكُمْ ۖ

او کچرته تاسو اعراض او کړونو په بدل کښ به پیدا کړی قوم بل ستاسو په ځای. بیا به نوی هغوئ ستاسو په شان

﴿إِنَّمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ﴾ هِدی آیتونو کېل د جهاد فی سبیل الله او انفاق فی سبیل

الله ترغیب ذکر کیری چه ، د آخرت په مقابله کښ دنیا هیڅ څیز ندې، دنیا خو بذاته لهو و لعب ده، نو خپل ځان، مال ددې په لهو یا تو باندې مه لگوي، ځکه دا د قیمتی عمر ضائع کول دی، بلکه خپل ځان، مال په ایمان، تقوی، جهاد باندې اولگوي چه الله ﷻ به درته ددې اجر او بدله

درکوی

﴿وَلَا يَسْأَلُكُمْ أَمْوَالُكُمْ﴾ عطف دې په جزا او مرتب دې په شرط «ان تؤمنوا» يعنې ايمان راوړلو نه په دې وجه اعراض. مه کوئ چې بيا په درنه اسلام او الله ﷻ د ټول مال مطالبه کوي، اوړئ چې الله ﷻ ستاسونه د ټول مال په جهاد کښې خرچ کولو مطالبه نه کوي چې تاسو د دې يرې نه ايمان پريځدئ

﴿إِنْ يَسْأَلْكُمْوهَا فَيُخَفِّصْكُمْ﴾ او که بالفرض شريعت ستاسو نه مطالبه اوکړي او د ټول مال مطالبه اوکړي نو بيا ستاسو بخل شروع کړئ او ډير مفاد پرستو او کمزور ايمان والو باطني حال به معلوم شي او پتې کښې به ئي څرگندې شي ﴿يُخَفِّصْكُمْ﴾ د «احفاء» نه مشتق دې انتها او مبالغې ته وائي په يو کار کښ، يعنې ستاسونه په مال غوښتلو کښ مبالغه اوکړې چه ټول مال خرچ کړئ

﴿هَاتُوا هَؤُلَاءِ﴾ دا په آخر کښ يو بل ذکر کيږي منافقانو ته چه د ماقبل مضمون تاکيد دې، چه کله دوى ته د الله ﷻ لاره کښ د خرچ کولو دعوت ورکړيشى نودوى بخل کوى او مال نه خرچ کوى «هاتتم» کښ «ها» دپاره د تنبيه ده. «انتم» مبتدا دې او «هؤلاء» ورله خبر دې، او معنې په ئي داسې شي چې تاسو دا خلق يئ، او دا تعبير په څه خاص وصف کښې شهرت دپاره استعماليري، لکه مونږ پښتو کښې وايو: څه خو څه پيژنم تاسو دا خلق يئ، ته هغه سرې نه ئي چې ...

﴿تَدْعُونَ﴾ دا جمله مستانفه ده، بعض وائي چې «هؤلاء» منادى دې د حرف ندا محذوف د پاره، او «تدعون» خبر دې د «انتم»، او زمخشري ليکي چې «هؤلاء» دلته اسم شاره نه ده بلکه اسم موصول دې پمعنى ذالذی سره «تدعون» يې صله ده (کشاف).

﴿فَإِنَّمَا يَبْتَخُلُ عَنْ نَفْسِهِ﴾ د بخل په صله کښ عن راغلې دې نودامتضمن دې معنې د صارفاً للخير، ته يعنې څوک چه بخل کوى نودې د خپل ځان نه خپاره وى او منع کوى ﴿وَأَلْفُ﴾ يعنې الله ﷻ چه تاسوته د مال خرچ کولو ترغيب درکوى نوداپه دې وجه نه چه الله ﷻ محتاج دې بلکه الله ﷻ خو غنى ذات دې تاسو فقراء او محتاج يئ ﴿وَأَنْتُمْ﴾ يعنې که

تاسو د الله ﷻ حکم نه اعراض اوکړئ او د الله په لاره کښ مال خرچ نه کړئ، نو بيا دا هم ياد اوساتئ چه الله ﷻ په دې قادر دې چه تاسو ختم کړئ اوستاسو په عوض کښ بل قوم داسې پيدا کړي چه هغه به ستاسو پشان بخیلان نه وي بلکه د الله ﷻ اطاعت کونکی به وي.

په حديث کښ راغلی دی چه صحابه و عرض اوکړو چه يا رسول الله ﷺ دغه بل قوم به خوک وي؟ چه که مونږ اعراض اوکړو، نو حضور ﷺ د حضرت سلمان فارسي ﷺ په اوږه باندی لاس کيخود لو او وئې فرمايل چه هذا و قومه دې او دده قوم، او بياني او فرمائيل: والذی نفسی بیده لو کان الايمان منوطاً بالثريا لتاوله رجال من فارس، د الله ﷻ په ذات مې دی قسم وی کچرته ايمان ثرياستورې ته هم ورسېږي نو د فارس خلق به يې د هلته نه ئې هم حاصل کړي.

رکوعاتھا (۲)	سورة الفتح مکيه	آياتھا (۲۹)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه يي حده مهريان او د یر رحم کونکي دي شروع کوم		

ترتيبها حسب التسلسل (۴۸) وحسب النزول (۱۱۱)

سورة فتح مدنی سورة دي، ترتيب قرآنی لحاظ سره (۴۸) دي او ترتيب نزولی په اعتبار سره (۱۱۱) دي، نزلت بعد الجمعة قبل المائدة.

وېط : نى ماقبل سورة دادې چه په ماقبل سورة کښ اعلان د جهاد وويدي سورة کښ دفتح اعلان دي چه په جهاد سره د مسلمانانو فتح او غلبه رازي.

د سورة د مضامينو اجمالی خلاصه

د سورت دوه حصی دي، اوله حصه تر دویمي رکوع اختتام آیت نمبر ۱۷ پوري ده، ديکښ اول د فتح اعلان، بيان نبی ﷺ په حق کښ دهغی ثمرات، بيا مؤمنانو صحابو په حق کښ او دهغی ثمرات، او بيا کفارو په حق کښ او دهغی ثمرات ذکر کيږي. همدغه شان د نبی کریم ﷺ اطاعت ترغيب او د مخالفت تحذير ذکر کيږي، او د منافقينو عذرونه بيان کيږي، دويمه حصه کښ ددی ټولو مضامينو اعاده ده.

تفصيلي خلاصه

اوله حصه:

آیت نمبر ۱، اعلان فتح

آیت نمبر ۲، ۳ کښ نبی ﷺ په حق کښ د صلیحی حدیسی څلور ثمرات بيان کيږي.

آیت ۴، ۵ کښ صحابو په حق کښ څلور ثمرات ذکر کيږي.

آیت ۶، ۷ کښ کفارو په حق کښ څلور نتایج ذکر کيږي.

آیت ۸، ۹، کښ ترغيب دي اطاعت د رسول ته.

آیت ۱۰ کښ بشارت دي په اطاعت باندې.

آیت نمبر ۱۱، ۱۴ پوري د منافقينو اول حالت ذکر کيږي، او دهغی تفصيلي جائزه ده.

آیت نمبر ۱۲، ۱۵ کتب منافقینو دویم حالت ذکر او دهغې جائزه ده
آیت نمبر ۱۷ کتب د معذرينود عذرييان دې

دويمه حصه:

آیت: ۱۹، ۲۰، ۲۱ کتب په حديبيه کتب شریک صحابه کرامو دپاره انعامات ذکر کيږي

آیت ۲۲، نه تر ۲۲ پوري حديبيه په موقع باندې دقتال او دکفارو مغلوبیت اوعدم قتال حکمتونه ذکر کيږي.

آیت نمبر ۲۷ کتب جواب د شبهې ذکر کيږي

آیت نمبر ۲۸ ترغیب دې د اطاعت رسول

آیت ۲۹ کتب اوصاف صحابه.

شان نزول د سورت

سورة فتح په حديبيه کتب نازل شويدي، حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چه دصلح حديبيه نه ورستوچه کله حضور ﷺ واپس شومدينی منورې ته تشريف راوړلوادصحابه کراموپه زړونوکتب ددې خبری صدمه وه چه عمره ئی ادا نه کړه، نوپه لاره کتب داسورة نازل شوچه گویا صلح حديبيه شرائط اوفی الحال عمره نه ادا کول شکست مه گنړئ اوپدی مه خفه کيږئ، دا شکست نه دې بلکه فتح مبین ده.

دصلح حديبيه مختصره واقعه

په سنه ۶هـ شپږمه هجری کتب په مدينه کتب حضور ﷺ خوب اوليدلوچه سره د صحابه کرامو مکې ته راغلی يو او عمره موادا کړيده، بعض کسانودعمرې نه فراغت باندې خلق او بعض کسانو قصرکړيدي، داخوب نبی کریم ﷺ صحابه وټه بيان کړو، چونکه دنبی خوب هم د وحی یو صورت وی، او د صحابه کراموپه زړونو کتب واره يادونه راويخ شول نودوی فوراً تياری اوکړه، حضور ﷺ ورته اگرچه یو خاص وخت نه وو متعین کړې مگردشدت اشتیاق پوچه تولوداوگنړله چه اوس به داخوب پوره کيږي، د صحابه کراموپه تياری باندې حضور ﷺ هم عمری ته دتللواراده اوکړه، اوورسره ئی خوا او شا قبائلو ته هم پیغام اوليرلوادعمری دعوت ئی ورله ورکړو، لیکن په هغوی کتب منافقانو د تللو نه انکاراوکړواوبهاني ئی جوړی کړی چه تفصل ئی ورستوراخی

چنانچه (۷) هجري ددې القعه په مياشت كښ دپيريه ورځ حضور ﷺ غسل او كړواونوي لباس نى واچولواوپخپلې اوبنۍ قصوى باندې سور شولو، دصحابه كرامو لښكرنى دځان سره روان كړو چه د هغې تعداد په اكثر وروايتونو كښ (۱۴۰۰) خوارلس سوه راغلې دي، قافله روانه شوه او د هغې ځناورنى هم دځان سره روان كړل، دذوالحليفه مقام نه نى احرامونه هم او تړل چه كفار مكه پوهه شى چه ددوى مقصد جنگ كول ندى بلكه عمره كوى

په لاره كښ نى اكرم ﷺ ته يو كس اطلاع وركړه چه دمكې كافران ستاسو دراتلونو خبر شويدي، ستاسو دمقابلې دپاره جمع دى او هرگز تاسو مكې ته نه پريدى، او حضرت خالد بن وليد سره ديو جماعت نه غميم مقام ته رارسيدلې دي، بنى ټبه ته چي پته اولگيده نولاره يى بدله كړه او په بله لاره تلو تلو تردې چي حديبيه مقام ته نيزدى ورسيدلو،

دحضور ﷺ اوبنه كيناستله، دپير كوشش باوجود هم نه پاسيدله، صحابه كرامو اووې چه 'خلات القصوى' يعنى قصوى اوبنه لته شوه، حضور ﷺ او فرمايل: 'ما خلات القصوى'، وما ذاك لها بخلق ولكن حبسها حبس الفيل، يعنى دالته شوې نه ده اونه داذدې عادت دي بلكه داهغه ذات منع كړيده چه اصحاب الفيل نى منع كړى وو، بياني ارشاد او فرمايلو: چه قسم په هغه ذات چه دچاپه قبضه كښ ځماروح دي چه كه اهل مكه زمونږه نه دداسې څيز مطالبه او كړى چه په هغې كښ دحرمات الله احترام مقصود وي نوڅه به نى خامخامنم، دى نه بعد بيا اوبنه پاڅيدله او قافله روانه شوله، تردې چي حديبيه ته را اورسيدل او هلته يى پړاو واچولو

نومختصراً داچه حديبيه كښ دوران قېام دافيصله اوشوه چه مشركين مكه سره مذاكراتو دپاره حضرت عثمان ﷺ دي مكې ته اوليرلې شى او مشركانو ته ددې وضاحت او كړى چه څمونږ اراده صرف عمره كول دى نورڅه مقصد ندي لهذا مونږمه منع كوئ. حضرت عثمان ﷺ مكې ته راغې ابوسفیان وغيره سره نى خبرى اوشوى او دصحابه كرامو ﷺ دراتلو مقصد نى ورته ښكاره كړلولى كښ هغوى بالكل اونه منله او ورته نى اووې چه كه ته يواځې طواف كول غواړى نواوكه ورنه مونږ محمد ﷺ او د هغه ملگرى هرگز دلته نه پريدو. عثمان ﷺ او فرمايل: چه څه هرگز دالله ﷻ د رسول ﷺ نه بغير طواف او عمره نه كوم، قريشو چه دا واوريدل نو عثمان ﷺ نى د واپس تلو نه منع كړو، صحابه كرامو ته خبر را اورسيدلو چه عثمان ﷺ شهيد كړشو، صحابه كرامو ته دا خبر اوريدل دپيره لويه واقعه وه، هر سړى مضطرب او پريشانه وو، بنى اكرم ﷺ پدغه وخت كښ ديوې ونې لاندې كيناستلو او صحابه كرام ﷺ نى

جمع کرل اوبیعت نی ورنه واخستلو، چه مونږ د مکې والو نه د عثمان رضی الله عنه انتقام اخلو، او بیا نی په آخر کښ خپل یو لاس د بېل لاس د پاسه کیځودلو او ونی فرمایل چه داد عثمان رضی الله عنه د جابه بیعت دې، د صحابه کرامو دې بیعت ته بیعت رضوان ونیلي کیږی، چه ورستویه آیت نمبر (۱۸) کښ تذکره ده

د صحابه ئ کرامو داجبه اوبیعت علی الجهاد نه چه د مکې کافران خبرشونوپه زړونو کښ رعب راغی او پخپله صلحې ته امله شول، او عثمان رضی الله عنه نی واپس پریځودلو، او باقاعده مذاکراتو آغاز یی اوکړو، څو کسانو کوششونونه بعد یی بالآخر سهیل بن عمرو نی خپل سفیر مقرر کړو چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله سره د صلحې شرائط مقرر کړی او دامسله ختمه شی

حضور صلی الله علیه و آله چه کله سهیل اولیدلو چه راغی نو پطوردنیک فال نی او فرمایل سهل لکم من امرکم چه اوس ستاسو معامله اسانه شوله، غرض داچه دطویل گفت وشنیدنه ورستویه یو څو شرائطو سره صلحه اوشوله نبی اکرم صلی الله علیه و آله د صلح نامې د لیکلو دپاره حضرت علی رضی الله عنه را اوغوښتلو ورته نی او فرمایل اولیکه بسم الله الرحمن الرحیم سهیل او یل داسی مه لیکئ بلکه مونږ چه کومه وایوهغه اولیکئ چه هغه باسمک اللهم ده، نبی صلی الله علیه و آله دامنظوره کړله.

حضرت علی رضی الله عنه په صلحنامې باندې بطور عنوان اولیکل، هدا ما قاضی علیه محمد رسول الله، سهیل او وئیل چه زمونږ خوتاسره تنازع هه پدی خبره ده چه تاد الله تبارک و تعالی رسول نه منو، رسول الله مه لیکئ، محمد بن عبد الله اولیکئ، حضرت علی رضی الله عنه د دې نه انکار اوکړو، حضور صلی الله علیه و آله پخپله رسول الله وړان کړو، او محمد بن عبد الله نی اولیکلو.

البدايه والنهایه کښ د صلحنامې متن داسې نقل شویدي: هذا ما صالح عليه محمد بن عبد الله سهیل بن عمرو:

(۱) اصطلاحاً علی وضع الحرب عن الناس عشرين يامن فيهن الناس ويكف بعضهم عن بعض

(۲) وعلى انه من اتى محمداً من قريش بغير اذن ولّيه رده عليه

(۳) ومن جاء قريشاً ممن مع محمد لا يردوه عليه

(۴) وان بيننا عية مكفوفة

(۵) وانه لا اسلال ولا اغلال

(۶) وانه من احب ان يدخل في عقد محمد و عهده دخل فيه

٧) ومن احب ان يدخل في عقد قرين وعهدهم دخل فيه

٨) وانك ترجع عامك هذا فلا تدخل علينا مكة

٩) والله اذا كان عام قابل خرجنا عنك فدخلها باصحابك فاقمت بها ثلاثا

١٠) معك سلاح الرماح السيوف في القرب لا تدخلها بغيرها

يعنی لس (١٠) کاله پوری به جنگ بندوی، کچرته یوسرې دقریشونه بغیر داجازت نه مسلمان شی او تاسو ته راشی نوهغه به واپس کولیشی او که څوک دمسلمانانو مونږ ته راشی نه هغه به نه واپس کیږی، دمعاهدې په مده کښ به دجانین نه دآمد اورفت سلسله به جاری وی په امن سره، مذکوره شرائطو کښ به خیانت نه وی، تمام قبائل به آزادوی چه دهرچا سره معاهده معاقد کوی، تاسو به دې کال بغیر د عمرې نه واپس ځی او آئنده کال به عمره ادا کوئ، اسلحه به در سره نه وی مگر په قدر د حاجت او هغه به هم دتیکو نیام، نه بهرنه راو باسی.

معاهده چه کله مکمله شوه اوصحابه کرام واپس راتلل نو دیر خفه وو نو په لازه کښ الله ﷻ سورة فتح نازل کړو، چه خفه کیږئ مه اود اصلح شکست مه گنږئ بلکه دافتح مبین ده تنبیه، واقعه دصلح حدیبیه مونږ دلته بغرض افهام مختصره ذکر کړیده صرف هغه مقصودی اجزا ذکر دی چه په سورة کښ ئی تذکره ده دبعض اجزاء تذکره به ورستو هم کیږی، تفصیلی واقعه په البدایه والنهایه وغیره دسیرت او د تاریخ په کتابونو کښ ملاحظه کولیشی، والله اعلم واتم علمه.

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ۖ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ

بیشکه فتح درکړه مونږ تاته فتح ښکاره، ددې پاره چه مغفرت اوکړی تاته الله ﷻ هغه چه مخکښ تیر شوی دی

مِنْ ذُنُوبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيَنْعِمَ بِنِعْمَتِهِ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ۝

کوم گناه ستا، او هغه چه ورستو دی، او چی پوره کړی نعمت خپل په تا باندې او روان کړی تا په لارې سیدها باندې

وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا ۝

او مدد اوکړی ستا الله ﷻ مدد غالب

﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ دا اعلان د فتحې دې ، د فتح مین په مصداق کښ د علماؤو ډیر اقبال دی: بعض وائی چه برادر ونه فتح مکه ده، مکه اگر چه پدغه وخت کښ نه وه فتح شوې، لیکن دیقینی امر نه تعبیر په ماضی سره کیږی، نو د﴿فَتَحْنَا لَكَ﴾ معنی ده حکمتالک بالفتح: یعنی حکم مو اوکړو تا ته د فتح، لیکن د اکثر علماؤو قول دادې چه د فتح مین، نه مراد صلح حدیبیه ده چونکه صلح حدیبیه د فتح مکه سبب وونوځکه ورته فتح اووئیلې شوه، اطلاق د سبب په مسبب اوشو.

حضرات محدثین رحمهم الله فرمائی چه صلح حدیبیه په ظاهر کښ اگر چه د مسلمانانو په حق کښ شکست او ذلت په نظرخاځی، لیکن پدی سره په حقیقت کښ د فتح مکه دپاره لاری کولای شوې ځکه:

(۱) چه د صلح په وجه دمکې اومدینه په مینځ کښ د آمدورفت سلسله شروع شوه د اسلام د دعوت او نشر دپاره لاری کولای شوی، مدینی ته به وفود تلل راتلل اسلام به نی قبولو، خالد بن ولید ؓ او د عمرو بن عاص ؓ په شان بهادر خلق په اسلام کښ داخل شول، په واقعه حدیبیه کښ د مسلمانانو تعداد څوارلس یابنځلس سوه وواودوه کاله ورستو د فتح مکه په موقع لس زره تعداد وو.

(۲) دغه رنگه د صلح حدیبیه په موقع کښ دکافرانو سفیرانو د صحابه نی کرامو جان نثاری، او د حضور ﷺ سره بی انتها محبت نی اولیدلو چه د حضور ﷺ د اودس اوبه هم زمکې ته نه پریځودې، عروه بن مسعود چه تراوسه لامسلمان نه وواود کافرانو د طرفه صلح ته راغلي وو چې واپس لاړو، نو قریش مکه ته نی اووئیل چه څه د قیصر او کسری اونجاشی دربارونو ته هم تلې یم، لیکن ما د محمد ﷺ د ملگرو پشان تابع دارملگری نه دی لیدلی، کچرته تاسو جنگ کوئ نو دوئ خپل ملگری چرته هم یواځې نه پریدی، نو پدی سره دکافرانو په زړونو کښ رعب راغې، او هم ددې رعب نتیجه وه چه کله قریشو دمکې د معاهدی خلاف ورزی او کره نوبه سته ۸۰۰ کښ نی اکرام ﷺ دمکې فتح کولو تیاری او کره نو دکافرانو د طرفه هیڅ مقابله اونشو او ډیر په اسانی سره مکه مکرمه فتح شوه، چه تفصیل به نی انشاء الله په سورة محتحنه کښ راځی.

(۳) مدینه مکه او خیبر مینځ کښ راتله، مکې کښ مشرکین وؤ او خیبر کښ یهود، دواړه د مسلمانانو سخت دشمنان او اسلام نشر و اشاعت دپاره غټ رکاوت وؤ، دې وجهې نه دوی ختمول ضروری وؤ، دواړو سره په یو وخت کښ مقابلې کول د تدبیر خلاف وه ځکه چې دواړه غټ قوتونه وؤ، او داسې هم نشوه کیدې چې مسلمانان خپل ټول قوت یو طرف ته متوجه کړي، ځکه چې بل طرف نه د حملې خطر وه، صلح حدیبیې فائده دا اوشوه چې مسلمانان د مکې طرف نه مطمئن شو نو په خیبر یې حمله اوکړه او هغه یې فتح کړو، اوبل طرف ته ورته مکه فتح کول هم آسان شو، ځکه چې یهودو خطر ختمه شو او د خیبر د وجهې نه ورته معاشی استحکام هم میلاؤ شو.

حاصل دما سبق دا شوچه دفتح مکې سبب صلح حدیبیې وه نو ځکه په آیت کریمه کښ صلح حدیبیې ته فتح مبین او وئیلې شوه.

حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه او براء بن عازب رضی الله عنه وغیره صحابه کرامو په فرمائیل چه تاسو خو مکه فتح کولو ته فتح مبین وایئ (چه پدغه کښ خوشک نشته دې، لیکن مونږه خو صلح حدیبیې فتح گڼو، دا قول هم دلیل دې پدې خبره چه د «فَتْحًا مُبِينًا» مصداق صلح حدیبیې ده (والله اعلم).

﴿لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ﴾ فتح اعلان او بشارت نه بعد دهغې ثمرات او نتائج ذکر کیرې، دې آیتونو کښ د نبی کریم صلی الله علیه و آله دپاره څلوره انعاماتو وعده ذکر کیرې: (۱) مغفرت (۲) اتمام نعمت (۳) هدایت د صراط مستقیم (۴) نصرت عزیز،

دا اول انعام تذکره ده لام په لیغ کښ یا (۱) لام اراده دې او اراد فعل او ان مصدر ته ورته ورستومقدردی، ای اراد غفران ذنوبک. (۲) یا لام تعلیلیه دې یعنی دفتح په سبب الله تعالی ته مغفرت اوکړی، فتح مبین سبب د مغفرت پدې اعتبار سره دې چه د صلح په وجه د اسلام قبولو کسانو په تعداد کښ زیاتې او شوچه په هغې سره د حضور صلی الله علیه و آله په اجرا و حسناتو کښ هم اضافه اوشوه او حسنات کفارو د سیئاتو دی.

د اهل سنت والجماعت صحیح عقیده دا ده چه تمام انبیاء صلی الله علیه و آله قبل النبوة، بعد النبوة او د صغیره گناهونو او د کبیره گناهونو د صدور نه هم معصوم دی او په آیت کریمه کښ خو

حضور ﷺ ته دَ ذَنْبِ نَسِبت شويدي نودينه معلوميري چه دپيغمبر ﷺ نه هم گناه كيديشي مفسرينو دقرآن او دغه رنگه شارحينو د حديث د دي آيت ويرا توجيها ت بيان كړيدي:

(۱) يوه توجيه داده چه دلته مضاف محذوف دي، من ذنك اي من ذنوب اُمتك يعني د حضور ﷺ ذنوب مرادندي بلكه د اُمت ذنوب ورنه مراد دي نبي كريم ﷺ سره به اكثر د اُمت د گناهونو فكر ملگري ووالله ﷻ توره اطلاع ور كړه چه ستا اُمت به معاف كومه، دا توجيه اگر چه په ظاهر كښ صحيح معلوميري ليكن ډيره غوره نه ده ځكه چه په ورستويه آيت نمبر (۵) كښ مؤمنانوته د مغفرت بشارت مستقلاً ذكر كيږي.

(۲) دويمه توجيه داده چه نبي كريم ﷺ ته د ذنوب نسبت كول د حسنات الابرا سيئات المقرين د قبيلي نه دي، د پيغمبر ﷺ ذنوب په حقيقت كښ نه دي بلكه خلاف اولي او ترك د ما هو الافضل والاحسن ته ئي ذنوب وييلې كيږي، لكه واقعه د عبدالله مكتوم ﷺ شوه چه سورة دعيس وتولي پرې نازل شوې وو.

(۳) دريمه توجيه داده چه د ذنوب نه اجتهادي خطاء مراد ده چه د انبيا و ﷺ نه هم ممكنه

ده

(۴) څلورمه توجيه داده چه علامه كشميري رحمه فرمائي چه د ذنوب نه مراد د مشركانو الزمات دي يعني چه الله ﷻ ستانه د مشركانو الزمات لري كړي، د دينه علاوه نور توجيها ت هم پكښ شته دي.

﴿مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ تقدم اوتاخر چونكه متقابلين دي د دواړو ذكر د استغراق او د شمول دپاره كيږي نو د دي وجه نه بعض وائي چه ﴿مَا تَقَدَّمَ﴾ او ﴿وَمَا تَأَخَّرَ﴾ كناية ده د ټولو ذنوبونه، يعني ټول گناهونه به معاف كړي، بعض وائي تقدم اوتاخر په اعتبار د نبوت سره دي ﴿مَا تَقَدَّمَ﴾ اي قبل النبوة، ﴿وَمَا تَأَخَّرَ﴾ اي بعد النبوة بعض وائي چه تقدم تاخر په هجرت سره دي، اي قبل الهجرة وبعد الهجرة، زياته مناسبه د مقام سره داده چه تقدم تاخر په اعتبار د فتح سره شي، اي قبل الفتح وبعد الفتح.

﴿وَيُؤْتِيهِمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْهِ﴾ ديكښ دويم انعام ذكر دي، انعام د نعمت نه مراد غلبه د دين ده،

يعني دين به غالب شي، چه دا لوى نعمت دي ﴿وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾ ديكښ دويم انعام

ذکر دې، «يهدیک» یعنی د نیتک سره دې یعنی الله ﷻ تالره په سید هالاری باندې محکم کړی اودا واضحه ده ځکه چه دفتح په وجه هغه خلق ختم شی چه دصراط مستقیم باندې د تللو د پاره رکاوټ اومانع جوړیږی «نَصْرًا عَظِيمًا» دیکنې څلورم انعام ذکر دې ای نصرأیه عز و منعة بحر) داسې نصرت به دی الله ﷻ او کړی چه هغه به عزت او غلبې والا وی، نو په دی کښ اشاره ده فتوحاتوته، چنانچه په سنه ۷هـ کښ خیرفتحه شو چه دمسلمانانو په عزت کښ اضافه اوشوه اودغه رنگه په ۸هـ کښ مکه مکرمه فتحه شوه.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزَادُوا إِيمَانًا

الله ﷻ هغه ذات دې چه نازله وی اطمینان په زړونو د مؤمنانو کښ دپاره ددې چه زیات کړی ایمان

مَعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

سره دایمان ددوی نه، او خاص الله ﷻ د لښکری د آسمانو او د زمکې، او الله ﷻ پوهه دې حکمت والا دې

«هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ» دی آیتونو کښ د صحابه گرامو په حق کښ صلح حدیبیه

ثموات او اثرات ذکر کیرې، چې هغه دا دي: (۱) انزال سکینه (۲) زیادت ایمان (۳) دخول جنت (۴) تکفیر سیئات.

داد اول انعام بیان دی چه انتهائی پریشان کن حالاتو کښ الله ﷻ په دوی سکینه نازله کړه، د سکینې معنی، تسلی او اطمینان قلبی ده، یعنی الله ﷻ صلح حدیبیه په موقع دمسلمانانو په زړونو کښ اطمینان او تسلی واچوله چه په هغې سره د دوی په نور ایمانی او انشراح صدر کښ اضافه اوشوه اوفیصلې د رسول ﷺ ته ئی غاړه کیخودله، اگرچه دوی ته د صلح د شرائطو په وجه ډیر زیاته پریشانی لاحق شوی وه، لکه حضرت عمر رضی الله عنه د ډیرې پریشانی په وجه عرض او کړوچه السنا علی الحق وهم علی الباطل آیا مونږ په حقه او دوی په ناحقه نه دی؟ نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل، ولې نه! بیانی عرض او کړوچه «اليس قتلانا في الجنة وقللناهم في النار» آيازمونږ مقتولین به په جنت کښ اود دوی به په جهنم کښ نه وی، نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل، هم داسی ده، نوبیانی عرض او کړوچه بیا ولې مونږ دومره کمزوری شرائط منو؟

حضور ﷺ ورته جواب ورکړو چه څه د الله ﷻ نښې يم، الله ﷻ به هرگز ما نه ضائع کوي. بيا حضرت عمر ؓ هم دغه خبرې د ابوبکر ؓ سره اوکړې هغه ورته هم دغه جواب ورکړو، آخر دا چه تسلي ئی اوشوه او اواحرام ئی کولاؤکړو.

﴿لَيَزِيدَنَّ دَاوُدَ اِيْمَانًا مَّعَ اِيْمَانِهِمْ﴾ دا د دويم انعام او نهمې بيان دی چه دسکينې پوجه الله ﷻ به دوى ايماني کيفيت کښې اضافه اوکړه، بعض علماء بلکه امام بخارى ؒ وغيره د دې آيت نه استدلال کړيدې پدې چه الايمان يزيږد و ينقص ايمان کميږي زياتيږي، ليکن محققين علماء چه په هغې کښ امام ابوحنيفه ؒ هم دې دا وائی چه الايمان لا يزيږد ولا ينقص ايمان کښ کمې زياتې نه راځي ځکه چه ايمان تصديق ته وائی او هغه بسيط دې زيات، نقصان نه قبلوي، دلته پدې آيت کریمه او په نورو آياتونو او دغه شان په احاديثو کښ چه کوم زياتيدل راغلی دی نو دهغې نه مراد په اوصافو او آثارو کښ زياتې مراد دې، نفس ايمان کښ زياتی ندې مراد، يا زيات د په اعتبار د مومن په سره دې.

نودلته مطلب داشو چه صحابه کرامو چه اول عزم او بيعت على القتال کړې وؤ، نو هغه ئی هم د ايمان اثروؤ، او بياني چه د رسول الله ﷺ په فيصلې راضی شول او ترک د قتال ئی اوکړو نو دوائی هم د ايمان اثروؤ، اول ئی چه عزم د قتال وؤ نو په اثر د ايمان کښ ئی اضافه شوې وه او ورستوئى چه کله صلح قبوله کړه نو بياني هم په اثر د ايمان کښ اضافه اوشوه، او مراد د اضافې نه انشراح صدر کښ اضافه ده.

﴿وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ دا جمله معترضه ده دپاره د بيان د علت د ماقبل چه الله ﷻ فتحه درکوي، سکينه نازله وی، دا پدې وجه چه جنود د آسمانو نو او د زمکې د الله ﷻ په قبضه کښ دی، او که د الله ﷻ څخه به شى نو د کفار و د هلاکت دپاره به خپلې لښکرې را اوليږي، ليکن تاسوته چه حکم کوي نو دخپل مصلحت او حکمت په بنا باندې کوي ځکه چه الله ﷻ ﴿عَلِيْمًا حَكِيْمًا﴾ دې، منجمله دهغې نه دخپلو بندگانو ابتلاء او امتحان کول دی.

لَيُذِخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

دپاره ددې چه داخل کړی الله ﷻ مؤمنان سړی او مؤمنانې ښځې جنتونو ته چه بهرې به دکلاندې دهغونه ولې

خَلِيدَيْنِ فِيهَا وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ
ميشه به وی دوی په هغو کس اولړې معاف کړی ددوی نه گناهونه ددوی اوده دغه داخلیل جنت ته،
عِنْدَ اللَّهِ قَوْزًا عَظِيمًا ۝ وَيُعَلِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقُ وَالْمُفْرِكِينَ
په نزدالله ګامیابی لویه، او دپاره ددې چه عذاب ورکړی منافقان او منافقانو ښخوته او مشرکانوته
وَالْمُفْرِكِينَ الظَّالِمِينَ يَاللَّهُ هَلْ السَّوْءُ عَلَيْهِمْ ذَاتُ الرُّسُو
او مشرکانو ښخوته چه گمان کونکی دی په الله ښاندي گمان بد، بدوی باندي دې گردش بد زمانې،
وَعَصِيبَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ۝
او غضب دې دالله ښه بدوی او لعنت نې دې بدوی او تیار کړې نې دې دوی دپاره جهنم، او بريد خائ دورتلودي جهنم
وَاللَّهُ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَكِيمًا ۝
او خاص الله لره دی لښکري د اسمانو او زمکې، او الله غالب حکمت والادي

﴿يُذْخِلِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ د دريمه نمره ده د صلح حديبيه، شان نزول ددې آيت دا دې چه كله دا آياتونه «ليغفر لك الله الخ» نازل شول اوبی کریم ﷺ صحابو ته بيان كړل نو هغوی غرض او كړه - هينا مریئا لك يا رسول الله لقد بين الله لك ماذا يفعل بك، فماذا يفعل بنا؟ یعنی ستا د پاره دې مغفرت مبارک وی، زموږ دپاره څه دی؟ نو دا آياتونه نازل شو.

﴿وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ ذكر د تعميم دپاره دې او دپاره د دفع دتوهم، چه ښځې باقاعده اگر چه په دې سفر کس نه وی شریکې لیکن بیا هم مستحق دي انعام دی.

﴿وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ﴾ دیکس خلوروی نمری او انعام بیان دې چی گناهونه به ورله الله ﷻ معاف کړی،

فائدة: تكفير دسيئاتو مقدم دې په اخال دجنت، یعنی گناهونو معافي رومي کيږي هغی نه بعد به جنت ته داخلول کيږي لیکن دلته جنت کس داخلولو تذکره مقدم کړیښو په تكفير سيئات، ځکه دا مطلوب اعلى دې.

﴿وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ قَوْزًا عَظِيمًا﴾ يعنی د دنیاظاهری، مادی فتح لویه کامیابی نده بلکه لویه کامیابی د آخرت کامیابی ده چه انسان جنت ته داخل شی او د جهنم نه بچ شی ﴿ذَلِكَ﴾ اشاره دخول د جنت نه ده، علامه شبیر احمد عثمانی رحمته الله علیه فرمائی چې: خنې نقلی پیران یا مغلوب الحال بزرگان کله دا خبره کوي چې د جنت طلب هڅې یو فضول شې دي، نو دې آیت نه معلومه شوه چې الله تعالی په نیز دا لوی کمال دي.

﴿وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ﴾ دی آیتونو کښ د کفارو او منافقینو حق کښ د صلح حدیبیه اثراتو

او نتائجو بیان دي، چې هغه دا دي: (۱) تعذيب المنافقين والمشرکين. (۲) اسلام خلاف د دوی تدابیر ناکام ونامراد کیدل. (۳) د الله تعالی غضب ولعنت مستحق کیدل. (۴) دخول جهنم.

دا اوله نمره ده د چه صلح حدیبیه او دیکښ نزول د سکینې اونصرت د مؤمنانو سبب د عذاب دي د منافقانو او مشرکانو، ځکه چه په نزول د سکینې اونصرت سره به د اسلامی فتوحاتو دروازه کولوشی چه داد منافقانو او د کافرانو د هزیمت او شکست سبب دي. ﴿الظَّالِمُونَ﴾ بِاللَّهِ ظَلَمَ النَّسْوُ يعنی د الله تعالی په وعدو بدگمانی کوی، منافقانو بدگمانی دا وه چه مسلمانان چه عمری ته ځی نو خامخابه جنگ پېښیږی او مسلمانان به ټول تباہ کیږی، یو به هم واپس نشی ځکه چه د وطن نه لری، فوج کم، د دشمن وطن به وی نوموړی ولې خپل ځانونه د دوی سره په هلاکت کښ واچوؤ، لکه په ورستو آیت (۱۲) کښ د دې ذکر دي چه: بل ظننتم ان یقلب الرسول.... الخ، هم دی وجهې نه دوی د مسلمانانو سره عمرې ته نه لارل.

او د کافرانو بدگمانی دا وه چه دامسلمانان خو په ظاهر کښ عمرې ته راغلی دی خو په چل سره په بیت الله او په مکې باندې قبضه کوی

﴿عَلَيْهِمْ ذَا بَرَّةَ النَّسْوِ﴾ داد کفارو په حق کښ د صلح حدیبی دویم اثر دي چی اسلام خلاف

د دوی منصوبی او پلانونه به شنه شی، دی تشریح مطابق داپیشن گوڼي ده د دې خبرې چې دوی سوء ظن به په دوی واقع کیږي او بدگمانی مطابق معامله به ورسره کیږي، دې آیت دویم تفسیر داهم بیان شوی دي چه د کافرانو ته بدعاء ده ﴿ذَا بَرَّةَ﴾ مصدر دي په وزن د اسم فاعل، یا اسم فاعل دي د ذَا بَرَّةَ یندور ته دائره خط محیط ته وائی، اطلاق ئی په کلام عرب کښ په حادثه باندی کیږی ځکه چه حادثه هم سړی باندې احاطه کوی.

﴿وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِدَسَابِقِي جَمَلِي مُعْتَرِضِي اعَاذِهِ اوتكراردې براى
تاكيد، يا تكرار نډې بلكه دلته دجنودنه مراد جنود د هلاكت دى ځكه دلته دجنودنه ذكر شو او
په ماقبل كېن ورته جنود د نصرت مراد وو ځكه هلته دعلما مذكر شو

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُهَيِّمًا وَنَذِيرًا هَلِكُومُنُوا
بیشکه مونږ لپلې ئی نډای محمد ﷺ گواهی کونکې اوزیرې وړکونکې اوبړه ونکې، چه ایمان راوړئ تاسو
بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعَزَّزُوا وَتَوَقَّزُوا وَتَسْتَحْذَرُوا بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝
په الله ﷻ او په رسول د هغه اومدد او کرئ د رسول اوعزت ئی او کرئ، او پاکى بیان کرئ دالله ﷻ حساب او بیگاه،
إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ
بیشکه هغه کسان چه بیعت کوی ناسره بیشکه دوئ بیعت کوی الله ﷻ سره، لاس حمایت دالله ﷻ غاښه
أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَتَ فَإِنَّمَا يَنْكُفْ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أُولَى
دلاس ددوئ دې، پس چاچه بیعت مات کړونو بیشکه ضرر د ماتولو به په هم ده وي، او چاچه وفا وکړه
بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ۝
په هغه چه وعده ئی کړیده په هغې الله ﷻ سره نوزده چه ور به کړی ده ته الله ﷻ اجر لوی

﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا﴾ په دى كېن ترغيب دې نصرت دنبى ﷺ ته چې دومره عظيم
الشان صفاتو والا پيغمبر مو درليږلې دې نو دې مقصد هم دا دې چې تاسو پرې ايمان
راوړئ او د هغه مدد او اطاعت ئي او كړئ ، ﴿ شَهِيدًا ﴾ دالله ﷻ په وحدانيه ، يا په خپل امت
يا په تبليغ دسابقه انبياء كرامو باندې گواه ، ددې آيت تفسير په احزاب وغيره هم
تير شويدي ﴿لَتَقْوِيُنَّوْا بِاللّٰهِ﴾ خطاب صرف امت دې يعنې رسالت مقصد دا دې چې تاسو په الله
ﷻ او په دې پيغمبر باندې ايمان راوړئ ، او يا خطاب نبى اكرم ﷺ او امت دواړو ته دې، نو
دينه معلومه شوه چه حضور ﷺ پخپل رسالت باندې دايمن راوړلو مكلف دې ﴿وَتَعَزَّزُوا وَتَوَقَّزُوا

وَتُسَبِّحُوهُ ﴿ تعزیر و نیلې کیرې نصرت او مدد ته ، توقیر و نیلې کیرې تعظیم یعنی ادب او احترام ته او تسبیح و نیلې کیرې پاکی بیانولو ته د نقائصو او د عیبونو نه ، او ضمیر منصوب په درې واړو افعالو کښې راجع دې الله ته ، او د تعزیر او توقیر نه مراد د الله ﷻ دین اعانت او تعظیم دې ، او یا په ﴿وَتُعَزِّزُوهُ﴾ او ﴿وَتُوقِّرُوهُ﴾ کښې راجع دې نبی اکرم ﷺ ته او ﴿وَتُسَبِّحُوهُ﴾ کښې الله ﷻ ته راجع دې ، نو آیت کښې درې قسم حقوق بیان شو ، یو د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ مشترکه حق چې هغه ایمان دې ، دویم خاص د رسول حقوق چې د هغه تعزیر او توقیر دې او دریم خاص د الله ﷻ حقوق چې هغه تسبیح او پاکی بیانول دي . ﴿بُكْرَةً وَأَمِیْلًا﴾ کنایه ده د عموم الاوقات نه یا ورنه مراد مونځ دسهار ، مازیگردي ، کما مرقی سورة الاحزاب .

﴿إِنَّ الذِّیْنَ یُبَایِعُونَكَ﴾ پدی کښ بشارت دې بیعت کونکو صحابو ته چه د حضور ﷺ سره ئی په انتقام د حضرت عثمان رضی الله عنه بیعت کړې وو ، تفصیل ئی نیزدې راروان دې ﴿إِنَّمَا یُبَایِعُونَكَ﴾ ځکه چه په حقیقت کښ مقصود د دوی طاعت الهی باندې بیعت کول وو .

بیعت د بیع نه دې ، بیعت کونکې هم دخپل خان او مال سودا د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ سره کوی ، ځکه داسی عهد او معاهدی ته بیعت و نیلې کیرې ، حضور ﷺ په زمانه کښ به د بیعت مختلف قسمونه وو ، بیعت علی الاسلام ، بیعت علی الهجرة ، بیعت علی الجهاد دغه رنگه بعض صحابه کرامو به ارکان د اسلام باندې د پابندی کولو ، هر مسلمان سره د خیر خواهي کولو ، او دغه رنگه نورو امورو باندې بیعت کړې وو ، دیر احادیث پدې شاهد دی ، نن صبا د طریق د مشانخو سره بیعت کول هم جائز بلکه بهتر عمل دې کچرته شیخ ظاهر د شریعت سره مزین او متبع سنت وی .

﴿يُؤَدُّ اللَّهُ لَكُمْ فَوْقَ أَيْدِيكُمْ﴾ کنایه ده د حمایت او نصرت د الله ﷻ نه ، نو دادما قبل انما یبایعون الله تاکید شوی د الله د متشابهاتونه دې معنی حقیقی ئی الله ﷻ ته معلومه ده ، ظاهری او متعارفه معنی ورنه مراد کول صحیح نه دی ځکه چه ددې نه ظاهری معنی اراده کول د مشابهه وو مذهب دې ، نه د اهل سنت والجماعت ، نو څوک چه ددې نه ظاهری متعارفه معنی مراد کوی او بیا ورته مذهب دسلفو وائی ، نو دا قول غلط دې ، مکمل او مدلل تفصیل ددې مسئلې ددې

تفسير په جلد اول (ص ۴۴۲) کښ «وَأَخْرَجْنَا مِنْهُ تَشْرِيحًا مِّنْهُ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ».

«عَلَيْهِ اللَّهُ» عليه کښ ها ضمير ضمير مجرور مبنی علی الکسر وی خو دلته لفظ جلاله تفخيم سره ونيلو رعايت د دوجهي نه په دې ضمه راغلی ده ، ځکه چی کسری په صورت کښ لام کښ تفخيم نشی راتلی او پُر نشی ويلې کيدې «روح المعانی».

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا
زردې چه وائی به تاته ورستويانې شوی دبانده چيانونه چی مشغوله «منع» کړی وؤ مونږه مالونو خپلو
وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا ۚ يَقُولُونَ بِإِسْمِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ
اوکدو خپلو نو بخنه اوغواړه مونږ لره، وائی دوی به ژبو خپلو هغه خبرې چه نشته دې په زړونو دوی کښ.
قُلْ مَن مِّنْكُمْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِّنْ اللَّهِ شَيْئًا
نه اوابه اي پيغمبره پس څوک دې چه مالک به شی ستاسو د پاره د الله ﷻ د طرفه د څه څيز
إِنْ أَرَادَ بِكُمْ هَرًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا ۚ بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا
کچرته اراده اوکړی الله ﷻ تاسو ته د څه تکليف يا اراده اوکړی تاسو ته د څه فائدي ، بلکه دې الله ﷻ به هغه
تَعْمَلُونَ خَيْرًا ۚ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَن لَّنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ
چه تاسونی کوئ خبردار، بلکه گمان کوؤ تاسوداچه هرگز به راوایس نشی پيغمبر ﷺ او مؤمنان
إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزَيَّنَّ لَكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنًّا سَوْفًا ۚ
کدو خپلو ته کله هم، او ښائسته کړې شوې وؤ دا گمان ستاسو په زړونو کښ او گمان کولو تاسو گمان بد،
وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّؤَرًّا ۚ وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا
اووئ تاسو قوم هلاک کيدونکې او څوک چه ايمان رانه وړي په الله ﷻ په رسول د هغه نو بيشکه

أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا. ۝ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُغْفِرُ

مونږ تيار کړېدې دپاره د کافرانو اور د جهنم ، او خاص الله لره ده بادشاهي د اسمانونو او زمکو . مغفرت کوی

لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝

چاته ئی چه خوښه شی او عذاب ورکوی چاته ئی چه خوښه شی. اودې الله ﷻ بار بار بخښونکې ډیر رحم کونکې

﴿سَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ﴾ پدې آیاتونو کښ هغه قبايلو منافقانو حالت بیان دې چه

صلح حدیبیه کښ نه وو شریک شوی، پدې آیت کښ د هغوی اول حالت تذکره کیږی چه دوی

به دخپل نه تللو دپاره مختلفې خپلې بهانې او عذرونه لتوی اوتاته به ئې پیش کوی

په ابتداء کښ تیر شویدې چه حضور ﷺ عمرې ته دتللو په وخت کښ دوی ته هم دعوت

ورکړو، لیکن دوی دجنگ او مرگ دخوف پوجه پاتې شول، نبی اکرام ﷺ اوصحابه کرام چه

مدینه ته واپس راتلل او منافقانو ته اطلاع ملاو شوه، نو دخپلې بې عزتۍ خوف ورسره پیدا

شو، نو دخپل عدم شمولیت دپاره ئې بهانې تلاش کړې، لیکن الله ﷻ ددې اطلاع حضور ﷺ ته

مدینه ته رسیدلو ته مخکښ ورکړه

«مُخَلَّفٌ» معنی ده ورستو پاتې کړې شوې، اودوی خو په خپل اختیار سره پاتې شوی وو، نو

«مُخَلَّفُونَ» وئیل پکار وو لیکن «مُخَلَّفُونَ» ورته ځکه اووئیلې شو چه ددوی پاتې کیدل اثر د

قهر د الله تعالی دې، نودوی په قهر د الله ﷻ سره پاتې کړې شوی وو.

﴿سَقَلْنَا أَمْوَالَنَا وَأَهْلُونَا﴾ یعنی زموږ عذر د اوو چه زموږ کورونه خالی وو، د مالونو او د

بچو د حفاظت دپاره بل څوک نه وو ځکه موږ پاتې شواو تاسره نه لارو. ﴿فَاسْتَغْفِرُ لَنَا﴾ په دروغه

د دې اظهار دې چه موږ صحیح مسلمانان یو، خودغه قصور رانه شویدې اوس ته د الله ﷻ نه

زموږ دپاره مغفرت او غواړه. ﴿هَقُولُونَ﴾ بِأَلْسِنَتِهِمْ یعنی دوی چه طلب دمغفرت کوی اود مال

اولاد حفاظت عذر کوی دادروغ وائی.

﴿قُلْ فَمَنْ مَمْلِكُ لَكُمْ﴾ یعنی ددفع نقصان مالک خو صرف الله ﷻ دې، نود مال، اولاد

حفاظت څه عذر نه دې، اونه پدې حفاظت سره ضرر دفع کیدلې شی، که الله ﷻ او غواړی

نوستاسوپه موجودگي به ورته نقصان اورسوی ﴿أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَدِينَهُ مَخْكِشٌ وَامِنْ مِّنْ مِّنْهُ مَنَعُ الْقَفْعِ﴾
مقدر دي، یعنی چه الله ﷻ ورته نفع رسول غواړی نوستاسو عدم او مسافرت ذهفی مانع نشی
کیدی

﴿بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ نوستاسوپه پاتی کیدلو باندی اوستاسوپه مقصد باندی
هم خبیر دي، چه ذهفی بیان دادې ﴿بَلْ ظَنَنْتُمْ أَن لَّنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ﴾ چه نبی اکرم ﷺ او مؤمنان به
هیڅ کله مدینه ته واپس رانشی او کافران به ئی په یوخل ختم کړی نو په دی وجه تاسو پاتی
شوی وئ، نه ذهفه دروغو عذرونو په وجه، ﴿وَلَقَدْ ظَنَّنَا نَوْأَ بَدِيٍّ لَّهُمْ وَظَنُّوا أَنَّهُ مَوْتٌ﴾
ان لَن يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ اعاده ئی د شدۀ توییڅ په وجه اوشوه ﴿قَوْلًا بُورًا﴾ بورا جمع د بائره ده
هلاک کیدلو والا، یعنی تاسو د خپلې فاسدې عقیدې اوبدنیټی په وجه د الله ﷻ عذاب
مستحق یئ.

﴿وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ تخويف اخروی دي، ﴿وَاللَّهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ یعنی
بادشاهی د آسمانواوز مکې د الله ﷻ قبضه کښ ده، چاته معافی کول، یا عذاب ورکول هم
ذهفه په اختیار کښ دی نوستاسودهغه نه معافی او غواړی، مغفرت به درته او کړی
خکه ﴿وَمَكَارَ﴾ الله غفوراً رَحِيماً بعض روایانو کښ دی چه بعض حضرات د دغونه
بیا ورستو تائب او مخلصان شوی وؤ.

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَائِمٍ لِّيَأْتُواكُمُ
زده چه وائی به ورستو پاتی کړې شوی کله چه لارښ تاسو غنیمتونو ته چه واخلئ هغه
فَرُوكَا تَتَّبِعُكُمْ يُرِيدُونَ أَن يُهَيِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ
دابه وائی چه پریدئ مونږ چه اتباع لارښ او کړوستاسو، غواړی دوی چه بدل کړی حکم د الله ﷻ
قُلْ لَن تَتَّبِعُوا كَلِمَتَكُمْ قَالَ اللَّهُ مِن قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ
نه ورته او وایه هرگز مه ځن تاسو مونږ سره، هم داسې وئیلی وؤ الله ﷻ مخکښ ددې نه نور زده چه وائی به دوی

بَلْ تَحْسَبُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُوْنَ إِلَّا قَلِيلًا ۝

بلکه حسد کوئ تاسو مونږ سره «داسې نده بلکه دوی نه پوهیږي مگر کم

﴿سَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ﴾ ۱۰ دایبان د دویم حالت دې د هغه منافقانو ته چه د حضور ﷺ سره

په سفر د عمرې کښ نه ووشریک شوی، چه دوی په سخته کښ مسلمانانو سره نه شریک کيږي خو کله چه ورته نفع خکاری نو بیا خان دپاره د هغې مطالبه کوي، نو هم دې وجهې نه دوی به ستاسو نه د خیر غنائمو کښ شرکت مطالبه کوي

په روایاتو کښ راغلی دی چه کله نبی اکرم ﷺ د حدیبیه نه واپس راغې نوالله ﷺ ورته په خیبر باندی د حملی کولو حکم او کړ و او د خیبر فتح کولو او د هغې غنائمو ملاویدلو وعده ئی ورسره هم او کړه، او په وحی غیر متلوسره ورته دا حکم هم اوشو چه د خیبر په غنیمتونو کښ به صرف هغه خلق شریک وی چه په حدیبیه کښ شریک وؤ، چه دمکې د غنیمتونو عوض او گرځي. نو په دغه وخت کښ متخلفین هم د حضور ﷺ سره د تللو اراده او کړه ځکه چه خیبر کښ مالونه، باغونه دیروؤ، امکان د فتحې دیروؤ، او خوف خطره نه وه نو ځکه دوی هم تیار شول، نو الله ﷻ منع کړل او پیغمبر ﷺ ته حکم اوشو چه دوی ته او وایه چه تاسو هرگز پدی سفر کښ مونږ سره نشئ تللې، که دوی تاسو سره ځی نو د دې مطلب به داوی چه دوی د الله ﷻ په حکم بدله وی حالانکه د الله ﷻ حکم بدلیدونکې نه دي.

﴿إِلَّا مَقَاتِرَ﴾ ۱۱ مراد ورته د خیبر غنائم دی ﴿يُرِيدُونَ أَن يُبْذِلُوا كَلِمَةَ اللَّهِ﴾ کلام الله نه مراد هغه

حکم د الله تعالی دې په وحی غیر متلوسره بیان شوې وو، چه غنائم د خیبر به صرف اهل حدیبیه د پاره وی، ﴿أَن تَتَّبِعُوا﴾ نفی پمعنی د نهی ده، یعنی مه ځئ ﴿قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ﴾ ۱۲ های من قبل ان قیام للخروج معنا (روح المعانی)

فائدة: دا آیت په حجیت حدیث او هغې وحی کیدلو باندې واضح دلیل دې، ځکه چی مخکښ خو د الله ﷻ کلام چرته هم دې باره کښ نه دې ذکر شوې.

﴿فَسَقُولُونَ﴾ بَلْ تَحْسَبُونَنَا ۱۳ یعنی دوی به وائی چه هیڅ د الله ﷻ حکم نه دي بلکه تاسو

مونږ سره حسد کوئ په مال غنیمت کښ، ﴿بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُوْنَ﴾ ۱۴ رد دې د دوی د قول، چه دوی نه

پوهیږی مگر په صرف په اموږود دنیا، کچرته پوهیدلې نودوی به دغه قول نه وې کړې، ځکه چې د صحابه کرامو مقصد خو مال غنیمت حاصلول ندی چې تاسو سره حسد او کړی، بلکه دهغوئ ټول استعداد خو په رضا دالله ﷻ کښ استعمالیږی.

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَعُدُونْ إِلَى قَوْمِ أُولَى بَأْسٍ

اوایه ورستویاتې کړې شو ته د باندو چیانو نه، زده چه را اوبه غوښتلې شئ تاسو یو قوم ته چه خاوندان دجنگ

شدید ثَقَاتِلُوتُهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا

سخت دی، جنگ به کوئ تاسو هغوئ سره یا دا چه دوی اسلام راوړی. پس کچرته تاسو بیا خبره اومنله

يُؤْتِكُمْ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۚ وَإِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ

نودرېه کړی تاسوته الله ﷻ اجزئناشته، اوکه تاسو بیا اعراض اوکړولکه چه اعراض موکړې وو مخکې

يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۝ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ

نوعذاب به درکړی تاسوته عذاب دردناک نېشته دې په روند باندې څه گناه اونه په گډباندې څه گناه

وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۚ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ

اونه په بیمار باندې گناه په ترک جهاد، اوڅوک چه تابعداری اوکړی دالله ﷻ او درسول دغه داخل به کړی

جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا ۝

هغه جنتونو ته چه بهیږی به لاندې دهغې نه وکې، او څوک چه اعراض اوکړی نوعذاب به ورته ورکړی عذاب دردناک.

﴿قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ﴾ یعنی متخلفین ته اوایه چه مواقع دجنگونو نورې هم راتلونکی دی چه په هغی کښ به تاسوته دشرکت دعوت ملاویږی، او ددیر سخت قومونو سره به دمسلمانانو جنگونه راځی، نوکه تاسو بیا دالله ﷻ او ددهغه درسول ﷺ اطاعت اوکړولو او په جنگ کښ شریک شوی نوالله ﷻ به درته دیر غنیمتونه درکړی اوکه داوسنی په شان مو اعراض اوکړو نوعذاب الیم به درکوی.

﴿إِلَى قَوْمِ أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ﴾ ددې قوم په تعیین کښ اختلاف دې:

(۱) بعض وائی ددی نه مراد د عربو قبائل لکه هوازن، ثقیف وغیره مراد دی چه د حنین په مقام کښ ورسره د مسلمانانو جنگ شوې وؤ.

(۲) بعض وائی چه مراد ورنه د مسیلمة الکذاب او دهغه ملگری دی، چه د ابوبکر صدیق ؓ په زمانه خلافت کښ ورسره جهاد شوې وؤ، رافع بن خدیج ؓ فرمائی چه مونږ به دا آیت لوستلو، خو نه پوهیدلو چه دې نه څوک مراد دی حتی چه ابوبکر صدیق ؓ مونږ د بنی حنیفه (مسیلمة الکذاب ملگرو) سره د جنگ کولو د پاره رااوغوښتلونو مونږ پوهه شو چه هم دوی ورنه مراد دی.

(۳) بعض وائی مراد ورنه د روم او فارس خلق دی چه حضرت عمر ؓ ورسره جهاد کړې وؤ لکه د قادیسیه جنگ، او د یرموک، جنگ، او د دوی سره د جنگ په نتیجه کښ مسلمانانوته دیر مال غنیمت ملاؤ شوې وؤ.

فائدة: طیبی رحمه الله فرمائی چی دا آیت خلفاء ثلاثو ابوبکر، عمر اور عثمان رضی الله عنهم د خلافت حقیقت دلیل دی؛ ځکه چې «ستدعون» کښ داعی یا نبی ﷺ به وی یا غیر، او اول احتمال نشی کیدی، ځکه نبی ﷺ ته د «قل لن تخرجوا معي ابدا ولن تقاتلوا معي عدوا» حکم وؤ، دویم احتمال په صورت کښ به یا علی رضی الله عنه مراد وی، یا خلفاء ثلاثه، علی رضی الله عنه مراد نشی کیدی، ځکه چه هغه قتال خوارج او باغیانو خلاف وؤ، چی هغه مسلمانان وؤ او دلته «او یسلمون» نه معلومیږی چه دا جنگ به د کفارو خلاف وی، لهذا دویم صورت متعین شو، چی مراد ترینه خلفاء ثلاثه دی، بیا دهغوئ په اطاعت باندې «اجرا حسنا» بشارت او عدم اطاعت باندې «عذاب الیم» وعید ذکر شو، چې دې نه د هغوئ خلافت حقیقت طرف ته اشاره او شوه (فتوح الغیب)

﴿تَقَاتِلُوهُمْ أَوْ يُسَلِّمُوا﴾ قضیه مانعة الخلو ده «او» تنويع د پاره دي، یعنی یا به قتال وی، یا به اسلام راوړی، که «قوم» نه بنی حنیفه او نور عرب قومونه مراد شی نو «یسلمون» خپله ظاهری معنی باندی محمول دي او که ترینه نور قومونه مراد شی نو بیا انقیاد په معنی کښي دي، نو دا اعتراض نشی کیدی چی بعض قومونو سره خو نه قتال شويدي، اونه هغوئ اسلام راوړي دي بلکه صلح ورسره شويده

﴿أَجْرًا حَسَنًا﴾ يعنى مال غنيمت، نصرت وغيره په دنيا كېښ. او جنت په آخرت كېښې ﴿كَمَا

تَوَلَّيْتُمْ مِّن قَبْلُ﴾ اى في الحدييه.

﴿لَسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ﴾ پدى كېښ دمعدورينو بيان دې او هغوى ته تسلى ده چه دوى

د زجر مذكور نه مستثنى دى.

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ

بقيناراضى شوى دې الله ﷻ د مؤمنانو صحابو نه كله چه بيعت نى كولو تا سره لاندي دوى نه نوعالم ووالله ﷻ

مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا

په هغه اخلاص چه دوى په زړونو كېښ وونوازل نى كړود زړه اطمينان پدوى اوبدله كېښ نى ورته وركړه فتح

قَرِيبًا ۝ وَمَغَالِمَ الْكُوْبَرَةِ يُخْلِدُونََهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝

نژدې فتح خيبر، او غنيمتونه ډير چې اخلي به دوى هغه، او الله ﷻ غالب حكمت والادې

﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ د اداسورة دويمه حصه ده چه پكېښ دا ولې حصې د

مضامينو اعاده كيږي، او دې آيتونو كېښې صاحبه كرامو بايدې د انعاماتو بيان دې، او دا اول انعام دې چې رضا الهي او د ريشتني مؤمن والي بشارت او سند دي هغه صحابو ته چه په بيعت الرضوان كېښ شريك شوى وؤ.

بيعت الرضوان د حدييه په مقام كېښ د هغه بيعت نوم دې چه حضور ﷺ د صحابو نه د يوې ونې لاندي اغستې وؤ په هغه وخت كېښ كله چه نبى كريم ﷺ ته دا خبر ملاؤ شو چې كافرانو حضرت عثمان رضى الله شهاد كړو نونبى ﷺ صاحبه كرام راجمع كړل، او د عثمان ﷺ په انتقام اغستلو باندې نى ورته بيعت واغستلو. دې بيعت ته بيعت الرضوان په دې وجه ونيلى كيږي چه پدې كېښ شريك صحابو ته الله ﷻ دخپل رضا اعلان او كړو.

صحيحو كېښ د جابر ﷺ نه روايت دې چه د حدييه په موقع كېښ حضور ﷺ مونږ ته او فرمائيل: اتم خير اهل الارض په بل روايت كېښ راغلى دى چه لايدخل القراحه من بايع تحت الشجرة يعنى چه كړو ماخلغو د ونې لاندي د حضور ﷺ سره بيعت كړې وؤ په هغوى كېښې به هيڅ

خوک هم جهنم ته نه داخلېږي، د ابشار تونه په دې دلالت کوي چه ددې ټولو حضراتو خاتمه به په ایمان او عمل صالح باندې وي، نو په دې آيت کښ د شيعه گانو په غلطې عقيدې باندې واضح رد دې چه په ابو بکر صدیق رضي الله عنه او عمر فاروق رضي الله عنه وغيره صاحبوؤ باندې د کفر او نفاق الزام لگوي، او دا خبره هم په اتفاق د مؤرخينو ثابته ده چه خلفاء اربعه په دې بيعت کښ موجود وو حضرت عثمان رضي الله عنه موجود نه و وليکن دهغه د طرفه حضور ﷺ بيعت کړې وو چه خپل خپې لاس ئی په چپ لاس باندې کيځودلو او وئې فرمائيل چه دا بيعت دپاره د عثمان رضي الله عنه دې.

﴿فَقَلِّمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾ يعنی دهغوئ په زړونو کښ چه کوم د صدق، اخلاص او د وفا جذبات وو الله ﷻ په هغې عالم وو، بعض وائی چه د ﴿مَا فِي قُلُوبِهِمْ﴾ भने مراد صلح او دهغې د شرائطونه چه کوم غم، او اضطراب د صاحبوؤ کراموزېرونوته رسيدلې وو، مراد دې، او دا قول زيات مناسب دې دورستو ﴿فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ﴾ سره، دا دويم انعام دې شرکائ حديبيه دپاره چه د صبر او اتباع د رسول سکينه ورباندې الله ﷻ نازله کړله (بحر المحيط).

﴿وَأَنْتُمْ قَتَبْتُمْ قَتَبًا قَرِيبًا﴾ دا دويم انعام دې، چه الله ﷻ ورله نډه فتح او دير غنيمتونه ورکړي نږدې فتح نه مراد فتح د خيبر ده چه صرف دوه مياشتې ورستو فتح شو، چه دا يوه لويه صوبه وه او د يهوديانو مرکز وو، ﴿وَمَقَامَ كِثْمَةَ﴾ يعنی غنيمتونه د خيبر چه دومره کثير مال غنيمت مخکښ مسلمانانوته نه وو ملاؤ شوې، د کجورو باغونه، د تيلو، گبين، ذخائر، او د گډو بيزو رمې، او د اوشانو قطارونه او د دې نه علاوه نقدې روپۍ، اوزيورات په کثرت سره ملاؤ شول. ﴿وَوَكَانَ اللَّهُ غَيْرَ ذَا حِكْمٍ﴾ ځينو په خپل زور او حکمت سره ئی د حديبي د نقصانونو معاوضه صاحبوؤ ته ورکړه.

وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَقَامَ كِثْمَةَ تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ

وعدہ کړیده تاسو سره الله ﷻ د غنيمتونو د يروچه تاسو به ئی اخلي نو زړئې در کړل تاسو ته دا د خيبر غنائم او منع ئی کړل

أَلَيْسَ النَّاسُ عَنْكُمْ وَلَتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَهَبْنَاهُمْ مِّمَّا

لاسونه د خلقو ستاسو نه، اوچې او گرځي دا منع کول دليل د پاره د مؤمنانو او روان کړي تاسو په لارې

مُسْتَقِيمًا ۝ وَآخَرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ۝
برابري، اونورداسي غنيمتونه چه نشته دې قدرت ستاسو د هغې په اغستلو، بيشكه احاطه كړيده الله ﷻ هغې، «ستاسو لپاره»
وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ۝
اودې الله ﷻ هرڅه باندې قدرت لرونكې

﴿وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَقَاتَ كَثِيرَةٍ ۖ هَذَا خُلُومٌ أَنْعَامٍ دِي، د ډير غنيمتونو نه مراد دلته د جمهورو مفسرينو په نيزد هغه تمام غنيمتونه دي چه ترقيامته پورې به مسلمانانو ته حاصلېږي (روح المعاني)، ﴿فَجَعَلَ لَكُمْ هَذِهِ﴾ اشاره دځيبر غنيمتونو ته ده ﴿وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ﴾ د «الناس» نه مراد (۱)، يادځيبر خلك اود هغو حليفان بنى غطفان او بنى اسدو وغيره دي چه د اهل خيبر د نصرت دپاره راغلي ووالله ﷻ په زړونو كېس رعب واچولواو د مسلمانانو سره نى جنگ اونكړو (۲) يا ورنه مراد كفارمكه دي چه د حديبيه په مقام كېس الله ﷻ د صلح صورت پيدا كړواو جنگ اونشو (۳) بعض وائي چه مراد ورنه يهوددى، چه كله حضور ﷺ اوصحابه حديبيه او خيبر ته راووتل نودوى د صحابو په اهل وعيال باندې د حملې كولو اراده او كړه (زاد المسير، كشاف، روح وغيره).

﴿وَلَتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ حكمت او علت بيانېږي د فتح خيبر، واو حرف عطف دې او معطوف عليه ورله مقدر دې، چې هغه ايات و چې دې، لام دپاره د تحليل دې، او معطوف او معطوف عليه دواړه علت دي د پاره «فجعل لكم هذه» او ضمير مستتر په «لتكون» كښې راجع دې «هذه» ته، او يا د «فجعل لكم هذه» او «وكف ايدي الناس عنكم» دواړو مجموعې دپاره علت دي او دې تقدير باندې ضمير مستتر د «فجعل او كف» مجموعى نه كوم امور او خصال حاصلېږي هغې ته راجع دې (التحرير والتنوير)، اي: ف جعل لكم هذه وكف ايدي الناس عنكم لهامات وچكم ولتكون اية...

«آية» نه مراد يا (۱) علامت دي، يعنى فتح دځيبر وغيره دا علامت اونشانى ده مؤمنانو دپاره د فتح دمكې (۲) او يا دليل دې يعنى دا دليل دې مؤمنانو دپاره چې الله ﷻ نصرت اومدد د دوى شامل حال دې.

﴿وَيَهْدِيكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾ دابل علت او ثمره ده ، هدايت نه مراد اضافه او ادا مت دی .

يعنى الله ﷻ په وعده مونور هم يقين راشی او په خپل دين باندی تا دم مرگ مستقيم پاتی شي . دادشركاء بيعت رضوان دپاره په ايمان حالت باندی مريدلو بشارت دي .

﴿وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا﴾ دا پنځم انعام دي «اخری» مبتدای «لم تقدروا عليها» ورله

صفت دي يعنى نور داسی ډير غنيمتونه دی چه هغی حاصلول ستاسود وس کارنه دی ، او تاسو په هغی قادر نه یئ . او مراد ورنه د روم فارس غنيمتونه دی

﴿قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا﴾ اي لاجلکم ، دا خبر دي . يعنى الله ﷻ تاسوله خاتلی دی او تاسوله

بو د هغی حصول قدرت درکړی ځکه چی الله ﷻ ته څه گرانه نده ، بعضو ﴿لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا﴾

معنی دا کړیده چی تاسو خیال او اندازی د هغه غنيمتونو نه بهر دی ، ﴿قد احاط الله بها﴾ بس

الله ﷻ ته د هغی پته او علم دي . اول صورت کښ احاطه نه مراد احاطه قدرت او دویم

صورت کښ احاطه علمی ده ،

وَلَوْ فَتَحْنَا لَكُمُ الدِّينَ كَفَرْتُمْ لَوْلَا الْأَنْبَاءُ ثُمَّ لَا يَحْنُونَ

او که جنگ کړې وې تاسو سره کافرانو خامخاگر ځولې به وې دوی شاگانی شکست خورده بیابانه نه وؤ موندلې دوی

وَلِيَّا وَلَا نَصِيرًا ۝ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ * وَلَنْ يَجْعَلَ

دوست اونه مددگار داعادت دالله ﷻ هغه چه يقينان تير شوي دي مخکښ ، او هرگز به اونه موندې

لِسُنَّةِ اللَّهِ تَتَّبِعُوا ۝ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ

دعادت دالله ﷻ دپاره بدلیدل ، او الله ﷻ هغه ذات دي چه منع ني کړل لاسونه د هغوئ ستاسونه اولاسونه ستاسو

عَنْهُمْ بِمَنْطِقٍ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ

د هغوئ نه په مینځ دمکې کښ ورستود دینه چه غلبه ئی درکړیوه تاسوته په هغوئ ، او دي الله ﷻ

يَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ۝

په هغه عملونو چه تاسو ئی کوئ لیدونکي

﴿وَلَوْ قَتَلْتُمْ أَتَذِينَ كَفَرُوا﴾ خطاب مؤمنانو ته دې، اود کافرانو نه مراد اهل مکه دی او مطلب دادې چه په حدیبیه کښ چه تاسو الله ﷻ قتل نه منع کړئ نو په دې وجه نه ، چې ستاسو نصرت ئی نه کولو، بلکه د دې ځان له جدا حکمت وو، کچرته هغوی تاسو سره قتال کړې وې او صلح ئی نه وې کړې نو شکست به ورته ملاویدلو، اوبیابه ئی هیڅ څوک مددگار او کارساز نه وو. ځکه چې د هغوی مغلوبیت مقتضایات موجود وو، ﴿سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي﴾ دا د کفارو مغلوبیت علت بیان دې؛ یعنی دوی به ځکه مغلوبه کیدلې چې کفر باطل او اسلام حق دې او دا د الله ﷻ سنت جاریه قدیمه دې چې حق له غلبه ورکوی او باطل مغلوبه وی، کما قال الله کتب الله لاغلبن انا ورسلي لیکن منع و قتال ډیر حکمتونو باندی مبنی دې.

﴿وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَدُوَّهُمْ﴾ دې آیت کښ د منع قتال حکمتونه بیانېږی، «کف ایديهم عنکم» اول حکمت دې، یعنی کچرته جنگ شوی وی نو خامخا به خون ریزی کیده، او د مسلمانانو طرف نه مړی کیدل او قوت کښ به یی څه نه څه ضعف راتلو نو الله ﷻ ددوی مجتمع قوت بحال پریخودو او منتشر کیدو نه یی بچ اوساتلو. ﴿وایدیکم عنهم﴾ دا دویم حکمت دی دیکښ دی طرف ته اشاره که تاسو هغوی سره پنجه آزمائی کړې وې نو یو اوگد او طویل وخت به یی اخستې وې اود جنگ ستړی په هغی مستزاد وې، خواله ﷻ په تاسو احسان او کړوچې د تصادم نه یی هم بچ کړئ اوفتح قریب او عاجله ئی درله هم درکړه.

پدی آیت کښ هغې واقعی ته اشاره ده چه په صحیح مسلم کښ د حضرت انس رضی الله عنه روایت دې چه مونږ د حدیبی په مقام کښ وؤ چه د کافرانو اتیا (۸۰)، مسلح کسان د جبل تنعیم طرف نه حدیبیه ته راغلل پدی نیت چه که دوی ته موقع ملاوشی نو په دهو کې سره به په نبي کریم ﷺ او په صحابه کرامو باندې حمله اوکړی، لیکن صحابه کرامو هغوی اونیول اوبارگاه رسالت ته ئی حاضر کړل، چونکه جرم ئی شدید وؤ نو سزا ورته ورکول صحیح وؤ لیکن ددې باوجود نبي کریم ﷺ ازا د کرل هیڅ ئی ورته اونه وئیل، چنانچه هم دا عمل د صلح سبب اوگر خیدلو، نو په آیت کریمه کښ هم دغه واقعی طرف ته اشاره ده.

﴿يَسْكُنُ مَكَّةَ﴾ مراد ورته حدیبیه ده ځکه چه د حدیبی بعض حصه په حرم مکه کښ داخله ده، ﴿وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾ الله ﷻ ستاسو کارونه لیدل او دهغې نتایجو نه هم خبر وو، چې

هغه د حکمت د تقاضی خلاف وؤ، نودې وجهې داسې څه موقع پیدا نه کړه چه قتل و قتال ته ترینه نوبت راشی.

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَيْئِ

دا کافران هغه دی چه کفرنی کړیدې اومنع کړی یئ تاسو د مسجد حرام نه اومنع کړی نی دی ځناوردقربلنی

مَعْكُوفًا اَنْ يَّمْلُغَ فِجْلَهُ ۚ وَلَوْلَا رِجَالُ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءُ

تړلی شوی، ددینه چې اورسیرې ځائی خپل ته، او کچرته نه وې سرې مؤمنان اونځې

مُؤْمِنَاتٍ لَّمْ تَعْلَبُوهُمْ اَنْ تَطَّوَّهُمْ فِتْصَتِ بَكُمُ

مؤمنانې، چې نه دي معلوم تاسو ته هغوی داچه دخیولاندې به نی کړې نواوبه رسیږی تاسوته

مِنْهُمْ مَعْرَةً يَغْتَرْ عَلِمٌ لِيَدْخُلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ

د هغوی په وجه نقصان په بی خبری سره، دپاره ددې چه داخل کړی الله ﷻ په رحمت خپل کښ

مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ

هغه څوک چه نی اوغواړی، کچرته جدا شوې وې دامؤمنان نوڅامخابه عذاب ورکړې وې مونږ کافرانوته ددوی ته

عَذَابًا اَلِيًّا ۝

عذاب دردناک

﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ دیکښ د اهل مکو د مغلوبیت مقتضیات بیانیرې، یعنی کچرته حدیبیه په مقام کښ دوی مسلمانوسره جنگ کړې وې نو الله ﷻ به مسلمانانو له غلبه ورکړې وې او دوی به یی مغلوبه کړې وې، ځکه چی دوی د مغلوبیت اسباب هلته هم موجود وؤ، چی هغې کښ څه اسباب دادی (۱) ﴿كَفَرُوا﴾ دوی کافران دی، (۲) ﴿وَصَدُّوكُمْ﴾ دوی ظالمان او سرکشه وؤ، تاسو نی په ناحقه د مسجد حرام نه منع کړی او کوم دقربانی څاروی راوستی وؤ هغه یی پرې نځول. ﴿وَأَلْهَى﴾ عطف دې په کم ضمیر منصوب باندې په ﴿وَصَدُّوكُمْ﴾ کښ ای وښو کم والهدی، هدی هغه ځناورته وائی چه حاجی یامعتمرنی دخپل ځان سره حرم ته

بوځی چه نیت دذبح ورستو د فراغت دمناسکونه، «أَنْ يَتْلُغَ عِلْمَهُ» بدل اشتغال دې د «وَأَلْهَدِي» په، «عِلْمَهُ» هغه ځای چه حاجی یامعتمر پکښ د قربانی ځناور ذبح کوی، کوم چه په منی کښ دمنحربه نوم باندی موسوم دې.

﴿وَلَوْلَا رِجَالُ الْمُؤْمِنُونَ﴾ پدی کښ دویم حکمت د منع د قتال نه په حدیبیه کښ ذکر کیری چه الله ﷻ تاسو د قتال نه ځکه منع کړی چه په مکې کښ مؤمنان سرې او مؤمنانې ښځې اوسیدلی چه خپل ایمان ئی پټ کړې وؤ، نو که جنگ موکړې وې نو هغوی به موهم په لاعلمی کښ قتل کړې وې نو دا خبره به تاسو ته تکلیف ده وه.

«رجال مؤمنون» مبتدای او خبری محذوف دې، چې موجودون دې، ای رجال مؤمنون و نساء مؤمنات موجودون ﴿لَنْ تَعْلَمُوهُمْ﴾ دا صفت ثانی دې دپاره د «رجال» او «نساء»، او عدم علم عام دې، اشخاص او د هغوی ایمان دواړه ترینه مراد دی یعنی مکې کښ ځنی کسان داسی دی چی هغوی ایمان راوړې دې، تاسولي اگر چه پیژنی خو د هغوی ایمان علم درته نشته، ځنی کسان داسې دی چه تاسو به نه د هغوی ایمان نه واقف ئی او نه د هغوی خاندان نه، چه څوک دی، «أَنْ تَطَّوَّهُمْ» طه: معنی ده خپولاندې کول، مراد ترینه دلته بې خبری کښ قتلول دی، دا پوره جمله بتاویل مصدر بدل الاشتغال دې د «رجال» نه یعنی که دغه مؤمنان او مؤمناتو د قتل خطر نه وې چې د کومو ایمان راوړو تاسو ته پته نشته او هغوی ایمان راوړیدې، جواب د «لَوْلَا» محذوف دې چه «لَاذَنْ لَكُمْ» دې، یعنی که دغه خبره نه وې نو تاسو ته به مکې ته د داخلیدلو اجازت او د قریش مکوؤ سره د جنگ اجازت درکړې شوې وؤ،

﴿فَتُصِيبُكُم مِّنْهُمْ مَعْرَةٌ﴾ معرۃ په اصل کښ عیب ته وائی، دلته ورنه مراد کفار ه او یا د کافرانو پیغور دې، یعنی که تاسو په بې خبری کښ مسلمانان قتل کړې وې نو کفار ه به درباندي راغلي وه، او دغه رنگه کافرانو به تاسو ته پیغور درکولو چه او گورئ خپل مسلمانان رورنه ئی قتل کړل.

﴿يَدْخُلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ﴾ دا هلووم حکمت دې چه الله ﷻ تاسو ځکه د قتال نه منع کړی چه د بعضی خلقو مسلمانیدل مقدر وؤ، الله ﷻ د هغوی په نصیب کښ ایمان راوړل مقرر کړی وؤ

کچرته قتال موکړې وې نو هغوی به یی ایمانه د دنیانه تلی وؤ. اوداواضح ده چه دصلح نه ورستو په دوؤ کلونو کښ په کثیرتعداد سره خلق مسلمانان شول. دصلح حدیبیه په وخت کښ د مسلمانانو تعداد خوارلس یانې خلص سوه وؤ او چه دوه کاله ورستو مکه فتح کیدله نو مسلمانان لس زره وؤ. ﴿لَوْ تَرَوْهُم بِمَعْنَى دَعَمَوْهُم﴾ دې، یعنی کچرته په مکه کښ اباد مسلمانان د کافرانو نه جدا اوسیدلې نومونې نه کافرانو ته د مسلمانانو دلاسه درناک عذاب ورکړې وې.

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ فَأَنزَلَ اللَّهُ

کله چه ځکه چه اوگر خوؤ کافرانو په زړونو خپلو کښ غیرت، غیرت د جاهلیت نوناقل کړوالله ﷻ

سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى

اطمینان خپل په رسول باندې او په مؤمنانو باندې اولازمه کله کښې کړه دوئ سره کلمه د تقوی

وَكَاثَرُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا ۖ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ۝

اووؤ دوئ زیات حقدار ددې اولائق ئی وؤ، او الله ﷻ په هر شیز باندې ښه پوهه دې

﴿إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ د کفارو مغلوبیت یو بل مقتضی ذکر کیرې ځکه چی دوئ

صلح حدیبیه په موقع باندی انتهائی ضد او هټ دهرمی مظاهره کړی وه، حتی که چی بسم الله الرحمن الرحیم او د نبي ﷺ نو مبارک سره رسول الله لیکل یی برداشت نکړو، او د دوئ په مقابله کښ نبي ﷺ او مؤمنانو د انتهائی تحمل مظاهره او کړه، او ضد جواب په ضد سره ورنکړو، حالانکه دا د ډیر لوی امتحان ساعت وؤ، خو الله ﷻ خپل فضل معامله دوئ سره او کړه،

﴿حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ بدل دې د الحمیة نه چه مونږ به مسلمانان مکې ته پری نکدو، اود غه شان د

صلح په شرائطو کښ ئی هم د جاهلیت مظاهره وکړه چه بسم الله الرحمن الرحیم مه لیکه، او محمد رسول الله مه لیکه وغیره. ﴿وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى﴾ کلمه التقوی نه مراد بعض مفسرینو

د رسول کریم صلی الله وسلم اطاعت اغستې دې یعنی الله ﷻ ورته په دی سخته موقعه باندی د نبي ﷺ اطاعت او د حکم تعمیل توفیق ورته ورکړو، حالانکه صحابه کرام د ډیر زیات

غصه او پریشان نه وؤ (تفسیر ماجدی)

عامو مفسرينو دينه مراد كلمه لا اله الا الله اغستى ده ،يعنى الله ﷻ ورته دانعام په طور ايمان او په لا اله الا الله باندې ثابت قدمى نصيبه اولازمه كړه چې داخاتمه بالخير اووبالايمان ضمانت او خبر صادق دې.

﴿وَكَاْنُوا اٰحْقَ بِهَا﴾ كلمة التقوى اول تفسير مطابق مطلب يې دادې چې دوى شايان شان دا وؤ چې دوى اطاعت د رسول كړې وې ،خكه چې اطاعت كول د دوى علامت وؤ ، اودنبى ﷺ حقيقى جان نشان وؤ ، دويم تفسير مطابق مطلب دادې چې الله ﷻ په علم كښې هم دا خلق د دى كلمى مستحق او لائق او اهل وؤ ،نو خكه يې په دنيا دخپل نبى صحبت دپاره دوى انتخاب او كړو ،واخترت كښ به ورله ددى اجر وركوى ﴿وَكَاْنَتِ اللّٰهُ يَكْفِي شَيْءًا عَلِيْمًا﴾ بنوپه حكمتونو اورازونو دصلح باندې هم پوهه دې.

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّمَّةَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ

يقينارښتياخودلى دې الله ﷻ رسول خپل ته خوب په حقه سره ،خامخابه داخليږئ تاسومسجد حرام ته

إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِيْنُ مَحْمُودِيْنَ رَمُوسَكُمْ وَمَقْصِرِيْنَ لَا تَخَافُوْنَ فَعَلَمَ

انشاءالله په امن سره خريونكى دسرواو نو خپلو او لنډه وونكى ،نه به يريږئ ددشمن نه ،نوعالم وؤالله ﷻ

مَا لَمْ تَعْلَمُوْا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيْبًا هُوَ الَّذِي

په هغه څه چې نه وئ خبر تاسو ،نوئى گرځوله مخكښ دداخليدونه مكې ته فتح قريبه الله ﷻ هغه ذات دې

اَوْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَجْنِ الْحَقِّ لِيُظْهَرَهُ عَلَى الدِّيْنِ

چه راليدلې ئى دى رسول خپل په هدايت سره اوپه دين حق سره دپاره ددې چه غالب ئى كړى په دينو

كُلُّهُ وَكُلِّ بِاللّٰهِ شَهِيدًا

ټولو ، او كافى دې الله گواه.

﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ﴾ داجواب دشبهي دې ،په ابتدا ،كښ تيرشويدى چه حضور

ﷺ خوب ليدلې وؤچه مونږمكې ته تلى يوؤعمره موكریده بعض صاحبوخلق كريدې بعض

قصر، خوب. دېغمبر ﷺ خو وحی وی لیکن اوس دلته په حدیبیه کښ خوپه ظاهر کښ د دې خلاف معلومېږی، اودغه رنگه صحابه کرام ﷺ چه د حدیبیه نه را واپس شول عمره نی اونکړه نو منافقانو اعتراض او کړوچه و الله ما حلقنا و لا قصرنا و لا رأینا المسجد الحرام نو الله ﷻ دا آیت نازل کړو، چه الله ﷻ د خپل رسول ﷺ خوب ریشتنې کوی، خامخابه مسجد حرام ته داخلېږی، اوبښه په امن، اطمینان سره به عمره کوی.

﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ د ددشک دپاره نه دې بلکه (۱)، د تاکید او تحقیق دپاره دې (۲)، ابو عبیده رضی الله عنه فرمائی ان پمعنی د اذن سره دې یعنی چه کله الله ﷻ او غواړی (۳)، دغه رنگه پدی کښ تعلیم دې بندگانو ته چه په هر کار کښ ان شاء الله وائی (۴)، بعض وائی دا علی وجه الحکایة، ذکر شوی دې چه په خوب کښ حضور ﷺ ته دغه رنگه وئیلی شوی وو، ﴿ءَامِیْنَ﴾ یعنی د دشمن نه به په امن کښ نی، ﴿عَلَّیْنَ رُؤُوسَکُمْ وَمُقَصِّرَیْنَ﴾ یعنی بعض به حلق کوی اوبعض قصر، تقدیم د حلق په قصر باندی دلالت کوی پدی چه په حلق افضل دې د قصر نه، اودغه رنگه په حدیث کښ محلّقینو ته درې خلې دعا شویده، اللهم اغفر للمحلّقین، قالوا: یا رسول الله! و المقصرّین، قال: اللهم اغفر للمحلّقین ثلاثا، قالوا: یا رسول الله و المقصرّین، قال: و المقصرّین.

﴿فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا﴾ یعنی د خوب تعبیر پوره کولو کښ چه کوم تاخیر و شو د هغی په حکمت تاسونه پوهېږی بلکه الله ﷻ پوهېږی یا دا چه په صلح کښ چه کوم خیر و وهغه تاسوته نه و معلوم، لیکن الله ﷻ ته معلوم و وهغه دا و چه ﴿فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ﴾ اشاره تعبیر د خوب او واقع کیدلو د خوب ته ده یعنی د دې تعبیر پوره کیدلو نه مخکښ به تاسوته فتح قریبه درکړی چه فتح د خیر ده، نو تاسوته به قوت حاصل شی نو پوره په اطمینان سره به عمره او کړی ﴿فَتَحَا قَرِيْبًا﴾ فتح د خیر ورنه مراد ده.

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ﴾ پدی آیت کښ الله ﷻ مزید د خپل رسول علیه الصلوة و السلام صداقت اولوی شان بیانوی. د آیت مزید تفسیر او تشریح په دریم جلد د دې تفسیر د سورة التوبه آیت نمبر (۳۳)، کښ شویده هلته نی او گورئ. ﴿وَكُنِيَ بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾ په نبوت او په رسالت

د رسول اکرم ﷺ اودغه رنگه په وعدو خپلوچه دین اسلام ته به په ټولو ادیانو غلبه ورکوی (روح المعانی)

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

محمد ﷺ رسول د الله ﷻ پدې، او هغه صحابه چه دده سره دى سخت دى په کافرانو رحم کونکى دى په خپل مينځ کښ

تَرَاهُمْ رُكْعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا لِّسَيِّمَاتِهِمْ

وینى به نه دوى لره رکوع کونکى سجده کونکى، غواړی دوى فضل د الله ﷻ نه او رضا، نخښې ددوى

فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ آثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَقْلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَقْلُهُمْ

په مخونو ددوى کښ دى دوجه د اثر د سجودونه، دغه صفت د دوى دې په توراۍ کښ. او صفت د دوى دې په

فِي الْإِنْجِيلِ لَكَرَرَجَ آخَرَجَ شَطْرَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى

انجيل کښ، دوى پشان د هغه فصل دى چه را اوباسى خپل تیغ، بیا قوی کړى هغې لره، نو غټ شى بیا برابر شى

عَلَى سَوْقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيُخَيِّطَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ۚ وَعَدَّ اللَّهُ

بڅپلې تنې باندې، څه لکي په زمیندارانو، چه اوسوزي پدوى سره کافران او وعده کړېده الله ﷻ

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ۝

د هغو کسانو سره چه ایمان ئى راوړېدې او عملونه ئى کړېدى نیک ددوى نه دمغفرت اود اجرئوئ

﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ﴾ د ا د حضور ﷺ په رسالت دگواهن بیان دې، مشرکانو په صلح نامه

کښې د حضور ﷺ د نوم مبارک سره د رسول الله ﷻ د لیکلونه انکار او کړنو الله ﷻ د هغې په بدله کښ تر قیامته کښ پوری لوستونکى کتاب کښ اولیکلوچه تر قیامته پورې نه وړانښی.

﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾ مبتداده او مابعدئى خبر دې، پدې آیت کښ د صحابه کرامو یو خو فضائل

او صفات ذکر کړی دپاره د اتباع، ابن عباس رضی الله عنهما فرماني د دینه مراد هغه صحابه دى چه په صلح حدیبیه کښ د حضور ﷺ سره موجود و، لیکن جمهور مفسرین فرماني چه ټول صحابه رضی الله عنهم ورنه

مراد دی. ﴿أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ﴾ دا دصحابه کرامو اول صفت دې چه د دین او اسلام په باره کښ د کافرانو په مقابله کښ دوی ډیر سخت وی حتی چه د نسبی رشته دار پلار، خوي، ورور، وغیره هم لحاظ نکوی.

﴿رَحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ دانی دویم صفت دې چه په یو بل باندې مهربان، ډیوبل سر مدد کونکی دی حسن بصری رحمه الله فرمائی چه شدت د صحابه کرامو د کفارو سره دې حدته رسیدلې وؤ چه خپلی جامې کپړئ، ئی هم د کافرانو د جامونه بچ ساتلې او خپل بدنونه به ئی هم دهغوئ د بدنونه بچ ساتل، او خپل مینځ کښ مهربانی او رحم دې حدته رسیدلې وؤ چه یو مؤمن به بل مؤمن اولیدلو نو مصافحه او معافه به ئی ورسره کوله. الله تعالی دادواړه صفات په نورو صفاتو باندی مقدم کړل ځکه دادواړه صفات دایمان کامل صفات دی، په بخاری وغیره کښ حدیث دې چه من احب الله وابغض الله فقد استكمل ایمانه.

﴿تَرَاهُمْ رُكْعًا سَجْدًا﴾ دانی دریم صفت دې اول دوه صفتونو کښ کمال دایمان طرف ته اشاره وه او پدی صفت کښ کمال عمل طرف ته اشاره ده، ځکه چه په عملونو کښ د ټولونه افضل عمل مونځ دې، دا صفت دلیل د کثرت د مونځ دې د صحابه کرامو رضی الله عنهم.

﴿يَتَّبِعُونَ فَضْلًا﴾ دانی څلورم صفت دې، چه په مونځونو کولو او دغه رنگه نورونیکو عملونو کولو نه مقصود دی الله تعالی د ثواب او رضا طلب وی. ریا، شهرت یا څه نور مقصد ئی نه وی، یعنی هر عمل کښ ئی اخلاص وی فضلًا ځکه مراد ثواب الهی دې، حضرت شاه ولی الله رحمه الله فرمائی چه د ﴿ فَضْلًا ﴾ نه مراد د ژوند د تیروولو لوازمات او ضروریات دی، لکه رزق وغیره شو، چه په سورة الجمعه کښ د هغی د طلب کولو هم ترغیب دې.

﴿يَسْمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ﴾ دانی پنځم صفت دې چه کثرت د مونځونو او سجدو پوچه د دوی په مخونو باندی نشانات وی، د دې نشاناتونه مراد د محراب هغه نخه نه ده مراد چه د بعضی خلقو په تندی باندی جوړه شوې وی، د بعضی متقدمینونه نقل دی چه: كُنَّا نَصَلِّيْ فَلَإِثْرِيْ بَيْنَ اعْيُنِنَا شَيْءٌ وَلَرَى أَحَدُنَا الْآنَ يَصَلِيْ فَنَرَى بَيْنَ عَيْنَيْهِ رَكْبَةَ الْبَعِيرِ، لماندری انقلبت الرؤس ام خشت الارض (روح المعانی)، بلکه مراد د دې نشاناتو نه

(۱) هغه نورانيت دې چه د مونغ په برکت سره حاصلېږي خصوصاً د تهجد په مونغ سره لکه په روايت کښ دې من کتر صلاته باللّيل حسن وجهه بالتهاجد ابن ماجه.

(۲) بعض فرمائي چه د دينه مراد ښه عادتونه او خشوع او تواضع ده چه د مونغ په برکت سره حاصلېږي کفوله تعالى ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنکر

(۳) بعض فرمائي چه د دينه مراد زير والې د مخونودې چه دشوگيره کونکو په مخ راځي.

(۴) بعضو د ابن عباس ؓ نه نقل کړيدی چه الله قال في الآية: يَاضُ يُغْشَى وَجُوهَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. يعنى ددى نه مراد هغه سپين والې دې چه د قيامت په ورځ به د مونغ کونکو په مخونو باندې خور وى روح المعانى، والله اعلم.

ځنې مفسرين ليکي چې آيت کښې مذکور صفاتو کښې خلفائ اربعو طرف ته هم اشاره ده ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾ کښې اشاره ده حضرت ابوبکر صدیق ؓ ته چه حضور ﷺ ورته فرمايلى وؤ ان الله معنا ﴿أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ﴾ کښې اشاره ده حضرت عمر ؓ ته ، چې دې دکافرانو په مقابلې کښ ډير سخت وؤ خاص کر د حديبه په موقع کښ ﴿رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ کښې اشاره ده حضرت عثمان ؓ ته چه دې په مسلمانانو باندې ډير مهربان وؤ، او هم د مسلمانانو د پاره د حديبه په موقع کښې مکې ته تلې وؤ ﴿تَرْزُقُهُمْ رُزْقًا سَعِيدًا﴾ دېکښې اشاره ده حضرت على ؓ ته ، چې د دوى کثرت عبادت معروف دې ،

﴿ذَٰلِكَ﴾ اشاره ده تول مذکور صفاتو ده، ﴿مَنْظُومٌ فِي التَّوْرَةِ﴾ وَمَنْظُومٌ فِي الْإِنْجِيلِ ددې په تفسير کښ دوه احتماله دي:

(۱) يودا چه وقف په ﴿فِي التَّوْرَةِ﴾ باندې او کړيشى نو مطلب به داشى چه په توراۃ کښ د دوى دغه صفات ذکر وؤ او ﴿مَنْظُومٌ فِي الْإِنْجِيلِ﴾ جدا جمله ده ﴿وَمَنْظُومٌ﴾ مبتداده او ﴿تَرْزُقُ﴾ نى خبردې يعنى مثال د صحابه و په انجيل کښ پشان د فصل دې .

(۲) دويم دا چه وقف په ﴿فِي الْإِنْجِيلِ﴾ باندې او کړيشى، نو مطلب به داشى چه د صحابه کرامو صفات په انجيل او تورات دواړو کښ دغه شان دى او د ﴿تَرْزُقُ﴾ نه مخکښ هم يا منظمه مقدّر دې او ددې نه بل نوې مثال د صحابه کرامو ؓ بيانېږي، چه د دوى مثال داسى دې لکه چه د

فصل اوبوتی اول تیغ ینکاره شی نو کمزوری وی ﴿فَنَازَرُهُ﴾ بیا الله ﷻ هغی فصل لره قوی کری چه په هواگانو غیره آفتونوسره نه خرابیری. ﴿فَأَسْتَغْلَظُ﴾ بنویاغت شی اونورهم کلک شی. ﴿فَأَسْتَوِي عَلَى سَوْفَةٍ﴾ یعنی بیایخیلی تنی باندی اودیری او زمیندار ورته خوشحالیبری نو دغه شان مثال دصحابه کرامودی چه په ابتداء کنب کمزوری وؤ هر مسلمان به خپل اسلام پتولو، بیا الله ﷻ د حضرت عمرؓ اودغه شان نورو دیرو صحابه و پوجه اسلام قوی کرو، بیا اسلام نور هم قوی شوکله چه دمکې نه بهر په گرد و نواح کنب خلق مسلمانان شول، بیا په مدینه کنب الله ﷻ مسلمانانوته خپل مضبوط او مستقل حکومت ورکړو

﴿أَخْرَجَ شَطْرَهُ﴾ شطء د غنمو، ورشو یا د کجورو تیغ ته وائی ﴿أَخْرَجَ﴾ کنبی ضمیر د فاعل راجع دې ﴿زرع﴾ ته، اونسبت دأخراج زرع ته مجازی دې، یا فاعل الله ﷻ دې ﴿فَنَازَرُهُ﴾ د ازرنه مشتق دې قوت ته وئیلې کیږی ای اعانه وقواه (روح المعانی) ﴿فَأَسْتَغْلَظُ﴾ یعنی باریک والې ئی ختم شی غلظت پکنب پیدا شی. ﴿فَأَسْتَوِي عَلَى سَوْفَةٍ﴾ ای فاستقام علی قصبه و اصوله. ﴿يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ﴾ یعنی د هغې په قوه، کثفات او حسن منظر ورباندی ډیر خه لگي او خوشحالیبری.

﴿لِيَغِيْظَ بِهِمُ الْكُفْرَانُ﴾ متعلق دې دمحذوف سره، ای شبهواذلک لیغظ..... الخ (جلالین) یعنی الله ﷻ ددوئ زیات کرل اوقوی کرل په شان د فصل دپاره ددې چه غصه اوخفه شی پدې سره کافران، یعنی دصحابه کراموترقی اوطاقت دکافرانو دغیظ اوغضب باعث دې، داآیت واضح دې چه دصحابه کراموسره بغض لرونکی کافردي، ددې وجه نه امام مالکؒ او نورو علماؤ استدلال کړیدی چه شیعه گان کافران دی ځکه چه ددوئ دصحابه کراموؓ سره بغض کوی.

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ هَدَىٰ إِيَّاهُ لِلْغَنَىٰ﴾ دابشارت دې صحابه کراموؓ ته دمغفرت اواجرعظیم په ﴿وَبِهِمْ﴾ کنب من یا مؤکده دې یعنی صحابه کرامو کنب هریوصحابی مستقل طورباندی ددې بشارت حق داردې، یا من بیانیه دې اوروافضو (شیعه گانو) چه دا من تبعیضیه ګرځولې دې نودا آیت سیاق سباق سره هم منافی او مبنی دې ددوئ په بغض اوحسد باندی.

آیاتها (۱۸)	سورة الحجرات مدنیة	رکوعاتها (۲)
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
خاص په نوم د الله چه بیجده مهربان او دیر رحم کونکې دې شروع کوم		

تقریبها حسب التسلسل (۲۹) وحسب النزول (۱۰۶)

سورة الحجرات مدنی دې ترتیب قرآنی لحاظ سره (۴۹) دې او ترتیب نزولی لحاظ سره (۱۰۲) دې، سورة المجادلة نه ورسواو سورة التحريم نه قبل نازل شويدي، زمانه د نزول ئی بعد الهجرة ده، طوال مفصل کښ د اولنې سورة دې، د حجرات نه تر البروج پورې سورتونو ته طوال مفصل وئیلې کيږي چه د سهار په مونځ کښ ئی وئیل مسنون دی.

ويط: سورة فتح کښ اعلان د فتح وؤيدي سورة کښ د قوانینو د ژوند تیره لوييان دې چه مسلمانان منظم او متفق شی.

د سورة دمضامينو اجمالی خلاصه

د سورة دوه حصې دی اوکله حصه کښ د پیغمبر ﷺ د آدابو بیان دې، او مسلمانانو ته د معاشرت د آدابو تعلیم دې دویمه حصه کښ شکوه ده د اعرابو نه، او د توحید بیان دې د ماقبل سورة محمد ﷺ او سورة فتح نه علی سبیل الترقی.

تفصیلی خلاصه

اوله حصه:

د اولی حصی تفصیل دادې چه پدیکښ وه (۷) آداب او قوانین مذکور دی، اول دوه د حضور ﷺ سره متعلق ددی اوباقی پنځه د عامو خلقو سره متعلق دی:

اول قانون ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْعُدُوا عَنْ صَلَاةٍ وَلَا تَنَاسُوا فِيهَا﴾ آیت (۱)

دویم قانون ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ﴾ آیت (۲، ۳)

دریم قانون ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ﴾ آیت (۷) نه تر آیت (۸) پوری.

خلورم قانون ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا﴾ آیت (۹، ۱۰)

پنځم قانون ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ﴾ آیت (۱۱)

شپږم قانون ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّمَّا يَتَذَكَّرُ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ آيت (۱۲)،

ووم قانون ﴿يَأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ﴾ آيت (۱۳)،

دويمه حصه:

د دويمې حصې تفصيل دادې: ﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَامَنَّا مِثْلَ آبَائِنَا﴾ آيت (۱۴)، زجراوشكوه ده هغه اعرابونه

چه خپل ايمان ئى په حضور ﷺ باندې زياته ولو. ﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ﴾ آيت (۱۸)،

د توحيد بيان دې على سبيل الترقى.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْلِبُوا بُيُوتَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
اي ايمان والو! مه وړاندې كېږئ دالله ﷻ او درسول دغه نه
وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ①
او اوبړېږئ دالله ﷻ نه، بيشكه الله ﷻ هرڅه اوريدونكې، ښه پوهه دې،

﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْلِبُوا﴾ دا اول قانون دې چه د باقى قوانينو دپاره بنياد او اساس

دې، او دا قانون متعلق دې د حضور ﷺ سره، حاصل ئى دادې چه اى مؤمنانو! د دين او د دنيا په

هيڅ معامله كښ دالله ﷻ كتاب او دهغه د رسول ﷺ مخالفت مه كوئ، پخپله توگه څه

فيصله مه كوئ، اومه خپل عقل او رائى ته ترجيح وركوئ، بلكه دخپل ژوند ټول انفرادى،

اجتماعى انتظامات په دې دواړو تيره وئ، كمالي الحديث: تركتُ فيكم امرين لن تضلوا ما

تمسكتم هما... الكتاب وسنتي.

دا حكم د حضور ﷺ په ژوند كښ هم وواو او اوس هم دې، اوس به وړباندې عمل پدې طريقه

كېږي چه اول به په هر مسئله او معامله كښ د نبى اكرم ﷺ د قول يا ذفعل صراحت به تلاش

كېږي، او چه كله صراحت نشى ملاؤنوپه نصوص منقوله وكنئ مجتهد فكر او تأمل كوى او

استنباط به ورنه كوى او عام سرې به د يو امام تقليد كوى. هر چه باغيان د قياس او اجماع او د

تقليد دى نو دهغوئ دپاره دا آيت هيڅ كليه استدلال نشى جوړيدلې ځكه قياس، اجماع، يا قول

د يو امام تقديم ندې په كتاب الله يا په سنت قرطبي.

دَدَي آياتونو دشان نزول په باره كېښ مفسرينو ديرا قوال ذكر كړيدى چه په هغى كېښ دا قول هم دې كمارواه البخارى، چه يو ځل د بنو تميم قبيلې څه خلق د حضور ﷺ په خدمت كېښ حاضر شول د دې دپاره چه پدوى څوك حاكم او مشر مقرر كړى نو ابوبكر ﷺ د ققاع ابن معبد په حق كېښ راي وركړه چه دې دې مشر شى، حضرت عمر ﷺ د اقارع ابن حابس په حق كېښ راي وركړه، ابوبكر ﷺ او فرما نيل چه تادا راي څما د مخالفت د وجه نه وركړه، عمر ﷺ او فرما نيل ستاد مخالفت د وجه نه مى نه ده وركړې، پدې معامله كېښ د دواړو حضراتو رضى الله عنهما په مينځ كېښ څه ترڅې خبرې اوشوي او اوازونه ئى هم اوچت شول، نو په دى باندې دا آياتونه نازل شول (روح المعانى).

په بخارى وغيره كېښ دى چه د دې آياتونو د نازلېدونه ورستويه حضرت عمر ﷺ د حضور ﷺ په مخكېښ داسې په مزه خبرې كولې چه بيا به ورنه تپوس كوليشو چه تاڅه اووې.

﴿لَا تُقَدِّمُوا﴾ دا يلازمى دې د قَدَم نه پمعنى د قَدَم، اى لا تنقدمو ايعنى مه مخكېښ كيږئ د الله ﷻ او د رسول ﷺ نه يعنى مخالفت ئى مه كوئ، يا متعدى دې او مفعول ئى حذف دې دپاره د قصد د تعميم يعنى هيڅ امر خپل مه مخكېښ كوئ په الله ﷻ او په رسول ﷺ د هغه ﴿وَأَتُوا اللَّهَ﴾ تقوى سبب دې د اطاعت د امر د الله ﷻ او د رسول ﷺ د هغه نوڅكه ئى حكم اوشو، ﴿إِنَّ اللَّهَ مَبِئُوعٌ عَلَيْهِم﴾ الله ﷻ هرڅه آورى او په هرڅه پوهه او خبر دې نو د داسى ذات حق دا دې يره ورنه او كړيشى.

لَا تَقْدِمُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ
 اې مؤمنانومه اوچتوئ اوازونه خپل پورته د اواز د نبى ﷺ او په زوره اوازمه كوئ ده ته
تَجْهَرُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ٥٠
 لكه په زوره اواز كړى بعض ستاسونه بعض ته چه ضائع نشى عملونه ستاسواو تاسويه نه پوهيږئ يې خبر.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ﴾ دا دويم قانون دې پديكېښ د حضور ﷺ متعلق دوه ادبونه ذكر دى، اول ادب دادې چه د حضور ﷺ په مجلس كېښ د حضور ﷺ د اواز نه خپل اوازمه اوچتوئ، په خكته اواز سره خبرې كوئ، دويم ادب ﴿وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ﴾ د حضور ﷺ سره داسى بى

تکلفه او په زوره خبرې مه کوئ لکه څرنگه چې دیوبل سره کوئ. په اول ادب کښ مطلقاً نهی و
درفع صوت نه، په مجلس دَنبى ﷺ که دَنبى ﷺ سره وی او که دیوبل سره خبری کول وی. په
دویم ادب کښ د حضور ﷺ سره د خبرو کولو بیان دې، بعضی وائی چې په اول ادب کښ نهی درفع
صوت ده د صوت دَنبى ﷺ نه او په دویم کښ نهی د مساواة د جهرده، چې دَنبى ﷺ داواز سره
به هم خپل اواز نه برابر وی بلکه خکته به ئی ساتئ،

بعضی وائی چې د ﴿وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ﴾ معنی داده چې په یا محمد، یا احمد سره ورته خطاب
مه کوئ بلکه یائی الله، یا رسول الله ورته وایئ (روح المعانی).

﴿أَنْ تَحْبِطَ أَعْمَالُكُمْ﴾ علت دې د ماقبل دواړو ادب د پاره، ای لئلا تحبط اعمالکم، یا پکښ
مضاف مقدر دې ای خشیة اَنْ تحبط اعمالکم، مطلب دادې چې خپل اوازونه د حضور ﷺ په
اوزمه او چتوئ د پاره د دې چې ستاسو نیک عملونه، ضائع نشی.

دلته دا اشکال دې چې حبط اعمال یعنی نیک عملونه ضائع کولو والا عمل خو صرف کفر
دې، په معصیت او گناه سره خو اعمال نه ضائع کیږی نو په مذکور عمل سره حبط د اعمالو
څنگه او شو، اودغه رنگه پدې سره مذهب د معتزله او خوارجو ثابت شوچه په معصیت سره
انسان د اجماع نه خارج یرې؟

حکیم الامت مولانا اشرف علی تهانوی رحمته الله علیه په بیان القرآن کښ لیکلی دی چې څما په زړه
کښ د دې آیت په تفسیر کښ د پیر تشویش وؤچه د آیت کریمه داسې توجیه بیان کړیسی چې د څه
بعید تاویل ارتکاب پکښ او نکریشی، متعدد و تفاسیر وکښ مې تلاش او کړولیکن څما زړه ته
په څه توجیه سره شفاء ملاؤ نشوه، اخر مې د الله تعالی دعا او کړه او د مولانا رومی رحمته الله علیه د کلام نه
مې استمداد او کړوچه دده په کلام کښ څه داسې مضمون ظاهر شی چې د آیت په تفسیر کښ
معین شی، هرکله چې مې مشنوی کھلاؤ کړونو دا شعر مې اولیدلو:

چون دل آن شاه زین ضان خون بود عصمت اوانت فیهم چون بود

یعنی چې کله زړه د پیغمبر ﷺ د دوی نه ناراضه وی، نو دوی به څرنگه د عذاب الهی نه
محفوظ شی. نو په شعر کښ تأمل کولو سره مې فوراً دا خبره زړه ته راغله چې بی ادبی سبب د
ناراضگی د پیغمبر ﷺ دې، او د پیغمبر ﷺ ناراضگی سبب د ناراضگی د الله تعالی دې، او

الله ﷻ چه ناراضه شی نو توفیق ورنه سلب کری، نو داخپه ډ کفرده او کفرحابط د اعمالو دې نولهذا پدې سره جبط د اعمالو راځی بیان القرآن ج ۲ ص ۴۱.

«وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ» حال دې ده «أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ» ښه. یعنې په مجلس د نبی ﷺ کښ رفع صوت او جهربالقول مه کوئ مباد پدی وجه ستا سونیک عملونه جبط شی او تاسوته به احساس هم نه وی چه جبط د رفع صوت او جهربالقول پوجه راغلي دي.

فانده ۱: بعد د نزول د آیاتو نومذکورونه د صحابو د کیفیت جوړشوي وچه ابوبکر ؓ عرض او کړو چه یارسول الله ﷺ و الله څه به اوس ترمرگه پورې تاسو سره داسی خبرې کوم لکه څوک چه بل سره سرگوشي کوی، او د حضرت عمر ؓ کیفیت مخکښ بیان شو چه دومره ورو خبری به ئی کولې چه بعضی اوقات به ورته دوباره تپوس کولیشو، دغه رنگه ثابت بن قیس ؓ چه دې طبعاً جهیر الصوت وو، د دې آیات د نزول نه ورستویه کورکښ کیناستلو او جرل به ئی او و نیل به ئی چه انا من اهل النار یو څو ورځو پورې چه حضور ﷺ ده لره خپل مجلس کښ اونه موندلو نو سعد ؓ نه ئی تپوس او کړو چه ثابت چرته دې آیا بیمار دي؟ سعد ؓ د لا علمي اظهار او کړو او بیاد ثابت ؓ کورته راغی، ثابت ؓ ورته او وې انزلت هذه الآية ولقد علمتم انی ارفعکم صوات علی رسول الله ﷺ، انا من اهل النار نو حضرت سعد ؓ د دې تذکره نبی ﷺ ته او کړو، نو نبی ﷺ او فرمایل: بل هو من اهل الجنة (روح المعانی، بحواله بخاری و مسلم).

فانده ۲: علماؤ لیکلی دی د حضور ﷺ د قبر مبارک سره هم آواز او چتول او په زوره خبری کول منع دی او گناه دي، ځکه چه حضور ﷺ ته برزخی حیات حاصل دي، دغه رنگه چه حدیث بیانېږي نو هم په زوره خبرې کول گناه دي، ابو حیان ؒ او قرطبی داهم لیکلی دی چه علما چونکه وارثان د انبیاء دی نو دهغوی په مجلس کښ هم په زوره خبرې کول مکروه او منع دي.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ

بیشکه هغه خلق چه ښکته کوی او ازونه خپل د رسول الله ﷺ په ځواکښ دامغه خلق دی چه خالص کړیدی الله ﷻ

لُفُوفَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يُتَاكُفُّونَكَ

زورونه ددوی دپاره د تقوی، دوی دپاره مغفرت او اجر عظیم دي، بیشکه هغه کسان چه او ازونه کوی تاته

مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ

د باهر د کورونو نه اکثر په دوی کښ نه پوهیږي ، او کچې دوی صبرکړې وې تردې

تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۖ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

چه ته بهرته راوتلې وې دوی ته نودابه غوره وه دوی دپاره، او الله ښځونکې رحم کونکې دې

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُغْضُونَ أَمْرَهُمْ﴾ دابشارت اخرويه دې هغه کسانوته چه دحضور ﷺ په

مجلس کښ خپل اوازونه خکته ساتي، بعضي وائي چه داآيات نازل دې په باره دشيخينورضي

الله عهناکښ چه دآيات سابقه دنزول نه ورستوي اوازونه خکته ساتل. ﴿أَمْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ﴾

امتحن په معنی دخالص دې، لکه څرنگه چه سره زر ویلي کړیسي اوخالص کړیسي نودغه شان

دصحابه کرامو څه زړونه الله ﷻ دتقوی دپاره خالص کړیدی چه ددوی په زړونو کښ صرف

اوصرف تقوی ده بغیر دتقوی نه پکښ بل څه نشته دې، اوالمرا دخالصها للتقوی ای جعلهاخالصة

لاجل التقوی... الخروح المعانی. ابن عباس څه د﴿أَمْتَحَنَ اللَّهُ﴾ معنی کوی چه طهرهم من کل

قیح یعنی الله ﷻ دوی دهرقیح کارنه پاک کړیدی اوددوی په زړونو کښ خوف خداوتقوی

گرخولی ده (قرطبی).

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُتَأَذَّنُكَ﴾ پدیکښ زجر دې بی ادبی کونکوته، دآیت په شان نزول کښ

مفسرینو لیکلی دی چه یوه ورځ دبنو تمیم څه اعریبیان باندې چیان، مدینه ته راغلل دحضور ﷺ

سره دملاقات په نیت، دغرمې وخت ووحضور ﷺ قیلوله کوله نودوی ورته ددروازونه چفی

اواوازونه شروع کړل چه بامحمد اخرج الینا، یا محمد اخرج الینا نوددوی په دې بی تهذیبی

اوعامیانه انداز باندی الله ﷻ دآیاتوته نازل کړل، چه کوم خلق حضور ﷺ ته داسې اوازونه

کوی نودوی «لا یعقلون» دی.

﴿مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ﴾ حجرات دحجرة جمع ده، دازواج مطهراتوکوتی اوکورونه ورنه

مراد دی، ﴿أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ ذکر داکثر دې لیکن مراد ورنه کل دې ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا﴾ یعنی

دوی صبر اوکړی اوستاسوراوتلوته انتظار اوکړی نودابه دوی دپاره دیر څه وی ځکه چه په

دیکښ به د حضور ﷺ ادب او تعظیم ملحوظ وی ﴿وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾ نوږدی وجه نی فوراً

مواخذه اونکړه

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِّنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوْا اَنْ تُصِيْبُوْا

ای ایمان والو! کچرته راشی تاسوته فاسق په څه خبر سره نوبڼه تحقیق نی کوئ، هسې نه، چه اورسوئ تکلیف

تَوْنًا بِمَجْهَالَةٍ فَتُصِيْبُوْهُ عَلٰی مَا فَعَلْتُمْ لِّيْمٰتٍ ۝۱

یوقوم ته په بهی خبرئ سره نوشئ به تاسو پخپلو کړو باندې پښیمانه

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِّنَبَاٍ﴾ د ادریم قانون دې چه د عامې معاشرې سره

متعلق دې، حاصل نی دادې چه ای مؤمنانو! کله چه تاسوته څوک څه خبر راوړی بالخصوص فاسق، فاجر، نوپه هغی باندې عمل کولونه مخکښ د هغی تحقیق کوئ، هسې نه چه چاته څه نقصان اورسوئ او بیا په خپلو کړو باندې پښیمانه یئ.

شان نزول: دا آیت د اکثر و مفسرینو په نزد د ولید بن عقبه رضی الله عنه په باره کښ نازل دې، چه دې نبی صلی الله علیه و آله د بنی مصطلق قبیلې نه د زکوة راوړلو دپاره لیږلې وؤ، ددې صحابی رضی الله عنه او ددغه قوم په مینځ کښ پخوانی د جاهلیت په دور کښ د شمنی وه، قوم په هغه ورځ چه د نبی صلی الله علیه و آله د قصد د راتلو ورځ وه ټول د استقبال دپاره دکلی نه بهرته راووتل، صحابی رضی الله عنه گمان اوکړو چه دوی لکه د ځما مقابلی اوقتل دپاره راوتلی دی، نو واپس راغې اونبی صلی الله علیه و آله ته نی اووې چه دوی د زکوة ورکولونه انکار اوکړو، او مرتد شوی دی او ځما د قتل دپاره راوتلی وؤ.

حضور صلی الله علیه و آله پدی خبره باندې دیر خفه شو او ددغه قوم سره نی د جهاد کولو اراده اوکړه، کله چه دوی ته د حضور صلی الله علیه و آله د ارادې علم اوشونو د هغوی کسان د حضور صلی الله علیه و آله خدمت کښ حاضر شول او عرض نی وکړو چه ستاسو قاصد راغلې وؤ او مونږ په طور د استقبال بهرته راوتلی وؤ مونږ اراده وه چه د الله تعالی د حکم موافق د خپل مالونو زکوة هغه ته حواله کړو لیکن هغه د لارې نه واپس شو.

بیا حضور صلی الله علیه و آله د تحقیق حال دپاره د خالد بن ولید رضی الله عنه په امارت کښ یو جماعت اولیږلو او ورته نی او فرمائیل نظران رایت منهم مابدل علی ایمانهم فخذ منهم زکاة اموالهم وان لم تری ذلک فاستعمل فیهم ماتستعمل فی الکفار یعنی ورشه اوگوره کچرته هغوی په ایمان باقی وی نو

وَالْعَصِيَّانَ ۖ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاغِبُونَ ۖ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً ۚ

اونافرمانی د اخلق هم دوی هدایت موندونکی دی، دوجه دفضل دالله ﷻ نه اودوجه دنعمت نه

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝

اوالله ﷻ پوهه حکمتورنوالادي

﴿وَأَعْلَمُوا أَن يَكُنَّم رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِذَا دَاوَا أُولَ الْفِتْرِ سِرَّهُ مَتَعَلَّقٍ دِي، چه دادالله ﷻ تلوئی نعمت

دې چه دهغه رسول په تاسو کښ موجود دې نو د دې نعمت شکريه داده چه په هيڅ معامله کښ دهغه دقول يا عمل نه مخالفت مه کوئ بلکه دهغه اتباع کوئ او هغه پخپله اتباع مه مجبوره وئ خکمه نو يُطِيعُكَ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ ۖ کچرته هغه ستاسو اتباع او کړی نو په دې به د ستاسو نقصان وي اگرچه هغه امر دنیوی ولې نه وی، او تاسو ته پکښ ظاهري نفع ولې کښ نه خکاری، لیکن درحقیقت دیکښې تاسو ته نقصان وی، ﴿لَعَلَّكُمْ يَدْعُونَ تَه مُشْتَقٍ دې دگناه معنی ئی هم ده، یعنی تاسو به په گناه کښ واقع شئ، او په څه مصیبت کښ واقع کیدلوته هم وائی.

﴿وَلْيَكُنَّ اللَّهُ حَبَبَ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانُ﴾ لیکن الله ﷻ تاسو د دې نقصان نه بچ کړئ، او هغه داسی چی تاسو ته یی ایمان توفیق درکړیدې، ایمان، عمل صالح، اطاعت رسول یی تاسو ته محبوب کړې دې، او کفر وفسوق او هر قسم گناهونه ئی ستاسو زړونو کښ نفرت اچولې دې نو دې وجهې نه تاسو خپل قول باندی د رسول ﷺ قول له ترجیح ورکوئ او اطاعت یی کوئ، دې تفسیر مطابق دا ستردراک دې د «لعتنم» نه.

حضرت الشیخ فرمائی چه دیکښ د صحابوؤ اعتذار بیان دې، چه کله نبی ﷺ ته د بنی مطلق د ارتداد خلاف واقع خبر میلاؤ شو نو څنو صحابو مشوره او کړه چی فوراً دی په دوی حمله او کړیښی لیکن نبی ﷺ داسی اونکړو، بلکه تحقیقات یی او کړو، نو خبر د هغی خلاف راوتلو، نوالله ﷻ «لو یطیعکم فی کثیر من الامر» کښ دی طرف ته اشاره او کړه چی خپل آراء او مشورو منلو زور په نبی ﷺ مه راولئ، کني ډیر نقصان به اوموندئ او گناه کښ به مبتلا شئ،

﴿وَلَيْكُنَ اللَّهُ حَبِيبَ إِلَيْكُمْ﴾ دیکېنې د دې بیان دې چه صحابه کرامو رای ورکول څه ذاتی تعصب او عناد باندی مبنی نه وه بلکه ایمان دمحببت او کفر وعصیان دنفرت دوجهی نه هغوی دا مشوره ورکړې وه، اگر چه صحیح اقدام هغه وو چی نبی ﷺ کړیدې. نو دا استدراک دې د دې وهم چې سابق کلام نه پیدا کیږي.

﴿وَالْفُسُوقُ﴾ غټ گناهونه ﴿وَالْعِصْيَانُ﴾ واره گناهونه ﴿فَضْلًا﴾ مفعول له دې دپاره د ﴿حَبِيبَ﴾

، ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ چنانچه ددې علم کامل په بنیاد دهر حکم او قانون مصلحت پیژنی.

وَإِنْ طَائِفَتَيْنِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا
اوکه چېرې دوه ډلې د مؤمنانو په خپل مينځ کښ، جنگ شروع کړی نوصلحه کوئ په مينځ ددوی کښ،
فَإِنْ بَعَثَ إِحْدَهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبِغِي
کچرته زیاتې اوکړې یوه ډله په بلې ډلې باندې نوجنگ کوئ تاسودفعی ډلې سره چه زیاتې نی کړیدې
حَتَّى تَخْشَوْنَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا
تردې چه هغه رااوگرځی حکم دالله ﷻ ته ، نو کچرته را اوگرځی نو صلحه اوکړئ په مينځ ددواړو کښ
بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا ۖ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ۝
په انصاف سره او انصاف اوکړئ ، بیشکه الله ﷻ محبت کوی انصاف کونکوسره.

﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ دا څلورم قانون او ادب دې، دپیغمبر ﷺ اطاعت کولونه

ورستو په تاسواصلاح دذات البین ضروری ده چه دمسلمانانوپه مينځ کښ اتحاداتفاق برقرار وی، د دې قانون اصل اوبالذات مخاطب اولوالامراو حاکمان دی اوبالواسطه عامه المسلمین هم دی، چه کله د مسلمانانو د دوؤ ډلو په مينځ کښ جنگ جگړه پيښه شی نو په امام المسلمین باندې واجب ده چه ددواړوپه مينځ کښ صلحه اوکړی، د صلحي کوشش باوجود کچرته یوه ډله په بلې باندې ظلم اوکړی او د جنگ نه نه منع کیږی اودغه رنگه بغاوت وکړی، نو امام المسلمین باندی لازمه ده چه دباغی فرقي خلاف قتال اوکړی تردې صلحي ته تیاره

شی او جنگ بند کړی ، د فرق باغییه سره قتال او د هغې د احکامو تفصیلات په کتابونو د فقه کښ لیکلې شویدي .

د آیت کریمه شان نزول د صحیحینو د روایت موافق د انصارو د دوو ډلو 'اوس' او 'خزرج' په باره کښ شویدي ، حضور ﷺ د هغوی په مینځ کښ د دې آیت ماتحت صلحه او کره او د هغوی پخوانی دشمنی ختمې شوې . «اَقْتُلُوا» جمع ذکر شوه په اعتبار د معنی سره ځکه هره طائفه (ډله) یو جماعت دې او په «يَهْتَمُوا» کښ رعایت د لفظ کړې شویدي . «فَإِنْ فَأَصْلِحُوا» یعنې چه بغاوت کولووالا فرقه د بغاوت او د قتال نه منع شی نو صرف پدی اکتفاء مه کوئ بلکه زړه دشمنی او بغض ختمولو د پاره د دواړو په مینځ کښ عدل او انصاف سره صلحه او کړی چه د آندنه د پاره جنگ بیا شروع نشی .

فائده: په آیت کښ استدلال دې په وجوب د قتال د طائفی باغییه سره اگر چه مؤمنه وی او په حدیث کښ چه راغلی دی سیاب المسلم فسوق و قتاله کفر (بخاری) مسلمان ته کنخل کول فسق دې او قتلول نی کفر دې ، د دینه مراده هغه دې چه بې گناه او باغی نه وی ، دغه رنگه د آیت نه د احم معلومه شوه چه مرتکب د گناه کبیره د ایمان نه خارج نه دې . ځکه چه قتال او بغاوت گناه کبیره ده لیکن په آیت کښ مرتکب نه تعبیر په مؤمن سره شویدي .

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
بیشکه مؤمنان ټول رونه رونه دی نوصلحه کوئ په مینځ د زړونو خپلو کښ او بریږئ د الله ﷻ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
د پاره د دې چه په تاسو رحم او کرشی .

«إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» دا د څلورم قانون سره متعلق او د هغې تاکید دې ، یعنې مؤمنان ټول رونه رونه دی ، نو د دې تقاضا دا ده چه د یو بل سره دې جنگ نه کوی ، د یو نه څه خطاء اوشی نو بل دې ورته معافی کوی او کچرته په دوو ډلو کښ څوک معافی ته تیار نه وی نو عامه المسلمین دې د دواړو په مینځ کښ صلحه او کړی ، پدې وجه چه دا اسلامی اخوت باقی پاتې وی . «بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ» د تشبیه ذکر پدې وجه اوشو چه اشاره شی د یته چه د اقل په مینځ کښ

صلحه ضرورى ده نودكثيروپه مينځ كېن خوپطريقه اولى ضرورى ده، لتضاعف الفتنة والفساد فيه (روح).

اصلاح بين الناس يعنى دَخَلَقُوْهُ مِيْنَحْ كېن صلحه كول ډيرلوى ثواب دې ابودرداء رضي الله عنه فرمائي چه حضور ﷺ او فرمائيل الاخيركم بالفضل من درجة الصيام والصدقة والصلوة آياخه تاسو ته د نفلى روجو او د صدقې او د نفلى مونځ كولو د درجه نه زيات افضل عمل اونه بښايم؟ مونږ عرض او كړو ضرور اوشايه ، بيا ئى او فرمائيل اصلاح ذات البين او بيا ئى او فرمائيل و فساد ذات البين هى الخالقة يعنى يو بل سره بغض كول خالق دې، يعنى دين لره ختمونكې دې (مشكاة از ابوداؤد والترمذى).

لَا يَكْفِيكَ الْإِيمَانُ أَنْ لَا يَسْخَرَكُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا

اې مؤمنانو! مسخرې دى نه كوى يوقوم په بل قوم پورې څكه چه كيديسى داچه هغوى غوره وي

مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءً مِنْ نِسَاءِ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُمْ

ددوى نه، اوندي كوى مسخرې ښځې په نورو ښځو پورې كيديسى داچه هغوى غوره وي ددوى نه،

وَلَا تَلْبِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ

اومه كوى عيب جوئي پخپلو ځانونو (رونو) او مه بلئ يو بل په بدو نومونو سره ، ډير بد دې نوم فسق والا

بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ①

ورستو د ايمان نه ، او څوك چه توبه او نكړې نو دغه كسان هم دوى ظالمان دى

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ مِنْكُمْ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ دِينُ اللَّهِ﴾

او د اصلاح بين الناس اسباب ذكر دى. پدې آيت څښ ددرې كارونونه منع راغليده: (۱) په چا پورې خندا كول او هغه سپك گنډل (۲) ډبل چا عيب جوئي كول او هغه ته طعنه وركول (۳) بل څوك په داسې نوم اولقب سره بلل چه هغه ئى بد گنډلى او خفه كيږي پرې، كچرته ددې كارونو د ارتكاب نه اجتناب او كړيشى نو يقيناً به فساد، جنگونه ختم شى

﴿عَمَىٰ أَنْ يَكُونُوا عَٰقِرًا مِّمَّهٖ﴾ تعلیل دې د نهی مذکورې، ځونکه دتوقو او مسخري بنيادی سبب بل ورته حقیر خکاريدل او خپل خان ورته هغه نه افضل او بهتر خکاريدل وی نو دې وجهې نه الله ﷻ او فرماښل کيدی شي چه مسخور افضل او بهتر وی د ساخر نه د الله ﷻ په نیز، نو په دې وجه دچا تحقیر کول او هغه سپک گنړل نه دی پکار، بعض وائی معنی داده چی هیڅ څوک دې هم بل لره حقیر نه گنړی، کيدی شي چه محقر «بالفتح» عزت مند جوړشی او محقر «بالکسر» ذلیل او گړخی لکه په حدیث کښ دي لاظهار الشامة لاخیک لرحمه الله ویلئک (ترمذی)

یو شاعر وائی

لاقین الفقیر علک ان ترکع یوما والدهر قد رفعه

﴿وَلَا نِسَاءَ مِّنْ نِّسَاءٍ﴾ «قوم» په ضمن کښې زنانو ذکر هم راغې خو چونکه په ښځو کښ دغه اخلاقی بیماری ډیره وی نو ددې وجه نه د هغوی ذکر بیا مستقلاً اوشو، بعض وائی چه د قوم اطلاق صرف په رجالو باندی کیږی لکه په دې شعر کښې دي

أَقُومُ آلَ حَصْنِ أُمِ نِسَاءِ

نو ځکه د نساؤ ذکر مستقلاً اوشو دا حکم د سرو په ښځو پورې او د ښځو د سرو پورې د مسخرو کولو هم دې لیکن دې باوجود د دې ذکر اوشو نو په دیکښې یو بل حکم طرف ته هم اشاره اوشوه چې د مرد و زن اختلاط شرعاً ممنوع او مذموم دې نو چه اختلاط نشته دې نو تسخر د رجالو په زنانو پورې یا بالعکس هم نه دې متحقق.

نور خلق سپک او حقیر گنړلونه تعبیر په حدیث پاک کښ په کبر سره شويدي: الکبر بطر الحق و غمطُ الناس (ابوداؤد) او کبر یعنی تکبر د الله ﷻ په نزد مبغوض ترین عمل دې. علماؤ دا هم لیکلی دی چه د ضروری نه ده چه بل پورې خدا صرف په ژبې سره وی بلکه په سترگو یا د سر په اشارې سره هم په چا پورې توقې کول حرام او ناجائز دی، کقوله تعالیٰ وذلَّ لَکُلِّ هَمَزَةٍ لُّمُزَةٍ.

﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ دادويم نصیحت دې یعنی یو مسلمان دی ذبل مسلمان عب جونی نه کوی اوپه هغه دی طعنه نه لگوی، دا نهی هم عامه ده د چا د خبرو پیڅې کول او د تللو پیڅې کول او د چا په قد و قامت کښې عیب ښکاره کول دا ټول ناجائز او حرام دی. حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چې ما یوځل د نبی صلی الله علیه و آله په مخکښ (بطور عیب) اووې چې د صفیه رضی الله عنها قد خو بس دومره غوښته دې، نو حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل: لقد قلت کلمة لو مُزج بها البحر لمزجته (مشکاة) یعنی تاداسی خبره (غیبت) او کړوچه کچرته دا د سمندر سره ملاؤ کړیښی نو هغه به هم خراب کړې (نونیک اعمال خوپه طریقه اولی خرابه وی).

(أَنْفُسَكُمْ) نه مراد «اخوانکم» دې، والمعنی لا تعیبوا اخوانکم من المسلمین لا نهم کانفسکم (زاد المسیر) بل مسلمان ته طعنه ورکول گویا خپل ځان ته طعنه ورکول دی، یاد اچه ته بل چاته طعنه ورکوي نو هغه به تاته طعنه درکوی نو گویا ته خپل ځان ته طعنه ورکوي، نو پدې وجه ذکر د ﴿أَنْفُسَكُمْ﴾ اوشو.

﴿وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ﴾ دادریم نصیحت دې، «تنابز» د تنبزه نه دې، بې کاره لقب ته وائي، او تنابز په بې کاره لقب سره رابللو ته وائي، «القباب» جمع د لقب ده دلته ورته مراد لقب سوء دې، یعنی نه دې بلی بعضی ستاسی بعضو نور ولره په داسی لقب سره چې هغه ئی بد گنتری او خفه کیرې پری، لکه مسلمان ته «ای کافره» «ای هندو» «ای فاسقه» وئیل او دغه رنگه «ای خبیثه» «ای حرامی» «ای خره» «ای سپیه» «ای بیغرت» وغیره وئیل داتول حرام اونا جائز دی، دغه رنگه د چا خپل اصل نوم و رانول هم حرام دی. البته فقهاؤ تصریح کړیده چې څوک په عیب دارنوم سره مشهور او معروف شوې وی او هغه ورکښ خپل توهین نه گنری اونه خفه کیرې نوبیا جائز دی، لکه تور رنگ والاته تورې وئیل وغیره یا لکه بعضی رواة د احادیثو په اخفش، اصم، اعرج وغیره سره مشهور دی، ابن عباس رضی الله عنه فرمائی د «تنابزو بالالقاب» نه مراد دا دې چې یو سرې په هغه گناه سره رابلل چې هغه ورته توبه او باسلی وی.

کوی چه کیدیشی پدی سری کین به داعیب اوگناه وی، دوئم داچه که گمان راشی نوییانی تفتیش او جاسوسی مه کوی، دریم داچه که عیب مو اولیدو نوییانی بل چاته بیان مه کوی

﴿کَیْمًا﴾ یا محذوف مفعول مطلق دپاره صفت دې ای: اجتنبوا اجتنبوا کثیراً یعنی دیرزیات خان ساتی دبدگمانی نه، یا دَظَنَ الظَّنَّ به سره لگی، یعنی ددیرو گمانونونه خان ساتی. ﴿اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِنَّهٗ خَامِیًا﴾ به نهمه گمان کولو کین گناه وی، ددینه معلومیچی چه خنی گمان گناه نه دې مثلاً ۱، په الله ﷻ باندی ښه گمان بلکه داخو واجب دې، ۲، مؤمنانو صالحانو باندی ښه گمان کول، ۳، دیوسری نه دڅه نقصان خطره وی نوهغه سره په ناسته پاسه کین احتیاط کول وغیره. بعضی وائی چه ﴿بَعْضَ الظَّنِّ﴾ به مرادهغه گمان دې چه یقین پری او کپیشی،

﴿وَلَا تَجَسَّسُوا﴾ ددویم نصیحت دې، اودفع دتوهم ده، توهم داچه بدگمانی خو ناجائز ده. لیکن دیقین حاصلولو دپاره به تفتیش او تحقیق صحیح وی. جواب او شوچه دچا تجسس مه کوی، علماؤو لیکلی دی چه دچا عیب یا څه گناه یا بدحالی معلومول، په پته دچا خبرې آوریدل داتول په تجسس کین داخل دی چه دا عمل گناه اونا جائز دې، په یوحديث کین ارشاد دې چه اَیَاکُمْ وَالظَّنَّ فَانَ الظَّنَّ اَکْذَبُ الْحَدِیْثِ، وَلَا تَحْسَبُوا وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَنَاجَشُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَکُونُوا عِبَادَ اللَّهِ اِخْوَانًا (مشکاة: ۴۲۷)، یوحديث په اخر کین نبی کریم ﷺ فرمائی چه څوک دبل مسلمان ورور عیب ښکاره کولو کوشش کوی الله ﷻ دهغه عیبونو ښکاره کوی تردې پورې چه په خپل کور کین نی رسوا کړی.

﴿وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُکُمْ بَعْضًا﴾ ددویم نصیحت دې اودفع دتوهم ده چه بدگمانی او تجسس ناجائز دی لیکن کچرته بغیر دتجسس نه چا په بل کس کین عیب اولیدلو نو بیا نی یو بل ته بیانول او هغه عیب ښکاره کول. جائز دی؟ جواب او شوچه نه دی جائز، ځکه دا غیبت دې. دغیبت تعریف په حدیث کین داسې راغلې دې، ابوهریره ؓ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ دصحابه ؓ نه تپوس او کړو چه اندرون ما الغیة؟ ناسو ته پته ده چه غیبت څه ته وائی؟ صحابؤو عرض او کړو چه الله ورسوله اعلم بیانیی اکرم ﷺ اوفرمائیل: ذکرت اخاک بماکره، خپل مسلمان ورور داسې یادول چه په هغه بد لگی، یو صحابی عرض او کړو چه کومه خبره څه بیانوم کچرته هغه خبره په هغه کین موجوده وی، نو بیا نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه خبره د

ګناه په هغه کښ موجود وی اوتہ ئی بیانوي نوهم داخو غیبت دي او کچرته تاداسې خبره او کړه چه په هغه کښ نه وی موجوده ، نو بیا خو تا په هغه تهمت اولگولو .

په یو حدیث کښ غیبت ته اشدمن الزنا وئیلی شویدی د غیبت کولومذمت اوقباحث ورستو په آیت کریمه کښ راروان دي واحادیث، اقوال دسلفو ، خلفوهم په دی کښ کښیری دی چه مواعظو کښ دهغه مطالعه کیدی شی .

علماؤ داهم لیکلی دی چه لکه څرنگه غیبت کول ګناه دي نودغه شان غیبت آوریدل هم ګناه دي ، په مجلس کښ چه دچا غیبت کیږی نو په سامع باندی لازمه ده چه هغه کس تری نه منع کړی . په یو روایت کښ چه نبی کریم ﷺ داسې فرمائیلی «من ذب عن لحم اخيه بالغيبة كان حقاً على الله ان يعتقه من النار» مشکاة : ص ۴۲۴ یعنی دالله ﷻ په ذمه باندې دهغه کس د جهنم نه آزادول لازم دی څوک چه دخپل مسلمان ورور دفاع اوکړی چه دهغه غوښه د غیبت پوچه خوړلې کیږی . په یو حدیث کښ دی ، من رای عورة فسترها کان کمن احی مؤودة چاچه بل کښ څه عیب اولیدو اویبانی پرې پرده واچوله دا داسې دي لکه ژوندی څخه کړې شوي حننی یی ژوندی کړه (مشکوة : ۴۲۴) .

﴿ اَلْحُبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَأْكُلَ مِنْ دَاخِرِ اَوْقَابِ اَخِي غَيْبَت كُونُكُوتِه به طور مثال، یعنی څوک په تاسو کښ دا خوځوي چې انسان وي ، بیا ئی ورور وي ، بیا مرهم وي او دهغه غوښه او خوري ، نو دا څوک خوځوي چې دخپل مرورور مرداره غوښه او خوري ، بلکه هر کس ئی بد ګنړی نودغه ښه څرنگه غیبت کول هم بد او ګنړی ، ﴿ مَتَا ﴾ حال دي د لحم نه او ضمیر په فکر هتموه کښ ظاهره داده چه راجع دي ﴿ اکل ﴾ ته ، یا راجع دي ﴿ لحم ﴾ ته .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاهُ

ای خلقویشکه مونږ پیدا کړی یں تاسو دیوسری آدم نه اودیوی ښځې حوا نه، او ګرځولی . موین ناسو

سُحُوتًا وَتَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوا ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ

غني قبیلې او ورې قبیلې دپاره ددي چه یو بل اویښنی، بیشکه دیر عزت مند ستاسونه په نزد دالله ﷻ

اَتَقَكُمُۢمُۙ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۭ خَبِيْرٌ ۝۱۷

هغه دې چه ډير تقوى دار وى ستاسونه، بيشكه الله ﷻ پوه دى او خبردار دى

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَنُسَبَ الْكُفْرُ مِنْكُمْ وَنُسَبَ الْإِيمَانُ مِنْكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَارُ مَنْ يَّشَاءُ﴾
په نسب فخرمه کوئ ځکه دا د نفرت او عداوة باعث دې، او دغه رنگه د الله ﷻ په درگاه کښ د عزت او کرامت دار و م دار نسب نه دې بلکه ایمان، عمل صالح، تقوى ده، نو که فخر کوئ پدې سره ئى او کړئ ولله در الجامى حيث قال:

بندۀ عشق شدی ترک نسب کن جامی
که درین راه فلان ابن فلان چیزی نیست

﴿مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ﴾ یعنئ د آدم علیهم السلام او حواء علیها السلام، نو د یو مور او پلار نه مو پیدا کړی یئ نو بیا په څه بنیاد تاسو تفاخر کوئ ﴿شُعُوبًا﴾ جمع د شعب ده او چټې طبقې د نسب ته وائی ﴿وَقَبَائِلَ﴾ جمع د قبیلۀ ده د شعوب نه وړې طبقې ته وائی عربو خپل نسبت او قومیت د پاره شپږ طبقات جوړ کړی وؤ: (۱) شعب (۲) قبیلۀ (۳) عماره (۴) بطن (۵) فخذ (۶) فسیله، ټولونه قریب تر فسیله بیا فخذ، بیا بطن الی آخره.

﴿لَتَعَارَفُنَا﴾ مضارع ده یوه تاحذف شویده، یعنئ چه یو بل او پیژنئ، قریب او بعید او پیژنئ، نو د قریب سره به صله رحمی وغیره کوئ او په میراث کښ به ورته حصه ورکوئ، لکه په حدیث کښ دى، تعلموا من السابکم ماتصلون به ارحامکم. دى د پاره نه یئ تقسیم کړى شوى چى قومیت په بنیاد تعصب او جهگړې شروع کړئ، او بعض مفسرینو یی دامعنى هم کړیده چى قومونو او خاندانو کښ مو دې د پاره تقسیم کړى یی چى خپل نسب او پیژنئ او د بل نسب طرف ته څوک دعوه اونکړی.

﴿إِنْ أَسْرَمْتُمْ كُرْهًا عِنْدَ اللَّهِ أَتَقْنَمُ﴾ یعنئ قبیلې او خاندانونه د فخر د پاره نه دى بلکه د تعارف د پاره دى، او د فخر څیز تقوى ده، ځکه چه د الله ﷻ په نزد د ټولو نه زیات عزت مند د ټولو نه لوى تقوى دار دى، حضرت جابرین عبد الله ﷺ فرمائى چه حضور ﷺ مونږ ته په خطبه الوداع کښ او فرمائیل: یا أيها الناس الا ان ربکم واحد، لا فضل لعربى على عجمى و لا لعجمى

على عربى ولا لاسود على احمز ولا لاجر على اسود الا بالتقوى اوبيانى اوفرمايلى:الاهل بلغت قالوا:بلى يارسول الله قال فليبلغ الشاهد الغائب»روح المعانى بحواله بيهقى.

﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِأَعْيُنِهِمْ بِظَاهَرِهِمْ وَخَبِيرٌ بِبُيُوتِهِمْ﴾

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا ۖ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا
اوويل بانده چيانوچه ايمان راوړې دې مونږ ، ته ورته اووايه ايمان مو نه دې راوړې ليکن وايي
أَسْلَمْنَا وَلَكِنَّا يَدْخُلُ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا
چه اسلام موراوړې دې،اولاتراوسه پورې ندې داخل شوې ايمان په زړونوستاسوكنښ،كچرته تاسواطاعت كوي
اللَّهُ وَرَسُولُهُ لَا يَلْعَنُكُم مِّنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝
دالله اودرسول دهغه كم به نه دركوي تاسوته الله ښه ستاسو د عملونو نه هېڅ خيز . بيشكه الله ښه بخونكي رحم كونكي دې
إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِمْ لَمْ يَرْتَابُوا
بيشكه مؤمنان خوهغه دي چه ايمان ئي راوړې وي په الله ښه اوپه رسول دهغه بياي شك نه وي كړي
وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ۝
اوجهادئې كړې وي په مالونوخيلاواځانونوخيلاوسره په لاره دالله ښه كښ،دغه خلق هم دوئ ريشتنى دي پخپلودعوؤكښ

﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا ۖ﴾ د سورة دويمه حصه ده پديكښ دبعض اعرابونه شكوه ذكركړې،دلته چه دكومواعرابوذكردي نوډبعض مفسرينوپه نزدماورنه دبنواسداوخزيمه منافقين دى چه دمدبنى په جواركښ اوسيدل په قحط سالى كښ مبتلاشوى وو، د حضور ﷺ په خدمت كښ راغلل اومحض دصدقاتودوصول دپاره ئي داسلام اظهاروكړو اوپه نبي كريم ﷺ طمع باندې ئي احسان كولوچه اوگوره نوروخلقوسره تاسو جهادكوي اومونږبغيردجنگ نه مسلمانان شوى يو،نولهدازمونږزيات خيال اوساته اوصدقات راكړه،نوالله ﷻ آيت نازل كړواوددوئ ددعوې ردئې اوکړو.

﴿وَلَيْكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا﴾ چونکه ددوی په زړونو کېن ایمان نه وو، دعوه ئی صرف دظاهری افعالوپه بناء کوله نوپدې وجه قرآن ددوی دایمان نفی اوکړه چه: **أَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ** وایئ ځکه چه داسلام معنی په ظاهری افعالوکېن اطاعت کول ده اودوی په ظاهری طورسره اطاعت کونکی وو، زړونوی دتورایمانی نه خالی وو. اسلام اوایمان کېن فرق شته او که نه؟ اوکه وی نو څه فرق دې؟ دا یو طویل معركة الآرا بحث دې. دې دپاره بخاری مسلم شروحو ته رجوع اوفرمانی **﴿لَا يَلْتَمِسْ﴾** ای لایتنقصکم.

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ پدې کېن دحقیقی ایمان صفات ذکرکېږی چه حقیقی اوکاملین مؤمنان هغه دی چه داضفات پکېن موجودوی صرف زبانی اظهارسره سرې مؤمن نشی جوړیدلې لکه اعراب ئی چه دعوه کوی **﴿وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ﴾** پدیکېن دکافرانوسره قتال، خپل نفس سره جهاد، ځان دغیرشرعی کارونونه منع کول خپل نفس په دینی تقاضو باندی لگول، ټول پکېن داخل دی صاحب دروح المعانی فرمانی **﴿فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾** فی طاعته عزوجل علی تکرر فنوامن العبادة البدنية المحضة والمالية الصرفة والمشتملة عليهما معاً كالجهد والجهاد **﴿أُولَئِكَ﴾** الموصوفون بماذكرمن الاوصاف الجميلة.

قُلْ اتَّبِعُوا اللَّهَ بِدِينِهِمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمُوتِ

ته اووايه آياخبرورکوي تاسوالله ﷻ ته پخپل دين، حالانکه الله ﷻ عالم دې په هغه څه چه په اسمانونوکېن دی

وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ مَتَنُونَ عَلَيْكَ

اوپه هغه څه چه په زمکه کېن دی، اوالله ﷻ هرڅه څيزباندې عالم دې، احسان اړه وی دوی په تاباندې

أَنْ أَسْلَمُوا ۚ قُلْ لَا تَمْنُوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللَّهُ مَعُ

داچه دوی اسلام راوړې دې، ته اووايه احسان مه اړه وئ په ماباندې دخپل اسلام، بلکه الله ﷻ احسان کړیدی

عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْتُمْ لِلْإِيمَانِ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ إِنَّ اللَّهَ

په تاسوددې چه هدايت ئی کړيدې تاسوته دایمان کچرته یی تاسوړیشنئ ځپلودعوؤ کښ یشکه الله ﷻ

يَعْلَمُ غَيْبِ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝

عالم دې په غیب دآسمانونواو دزمکې اوالله ﷻ ځپلیدونکې دې دهغه عملونوچه تاسوئ کوی

﴿قُلْ أَتَعْلَمُونَ اللَّهَ﴾ هدا زجر دې اعرابو ته تعلیم دلته پمعنی د اخبار سره دې ای خبرونه سبحانه وتعالی بقولکم امتا یعنی آیاتاسوپه امتا سره الله ﷻ خبرور کوی چه مونږ ایمان راوړې دې، حالانکه الله ﷻ خوپه تمامو غیباتو دآسمانونواو دزمکې عالم دې نوستاسوپه دعوی هم عالم دې.

﴿يُؤْمِنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا﴾ هدا هم اعرابو ته زجر دې، چه خپل اسلام په نبی ﷺ مه ازیاته وئ، بلکه داخودالله ﷻ احسان اومنی چه دایمان هدايت ئی درته اوکړو، کماقال الشيخ سعدی رحمه الله.

منت منه که خدمت سلطان همی کنم منت شناس ازوکه بخدمت گذاشته

﴿قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ اسْتَلَمْتُكُمْ﴾ منصوب بنزع الخافض دې، ای باسلامکم ﴿يَلِ اللَّهُ يَمَنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْتُمُ لِلْإِيمَانِ﴾ که څوک اشکال اوکړی چه په دوی کښ خو ایمان په حقیقت کښ نه وؤ موجود، کماقال تعالی ﴿قُلْ لَمْ تَزِمُوا بِمُؤْيَا خُنْكَ﴾ دایمان د هدايت احسان اثبات ورباندې کیږي جواب (۱) دادې چه دلته الله ﷻ داسی اونه فرمائیل أن رزقکم الايمان بلکه ان هداکم ئی اوفرمائیل اوهدایه دلته پمعنی د مطلق دلالة اواراءة الطريق سره دې په ارسال د رسل په واضحو معجزو سره (۲) دویم جواب دادې چه الله ﷻ ددې نه ورستو شرط ذکر کړيدې چه ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ اوجواب د شرط محذوف دې ای ان کنتم صادقین فی ادعاکم فله المنه علیکم یعنی که تاسوپه خپله دعوه کښ صادق یی نو داخودالله ﷻ په تاسوا احسان دې، چه ایمان ئی درکړيدې، نو داپه دی دلالت کوی چه دوی مؤمنان نه وؤ، نو دماقبل سره ئی منافات نشته.

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ ﴾ داپه آخرد سورة کبن بیان دمسئلی دتوحید دی علی وجه الترقی دماقبل سورتونو نه، « والله بصیر بما تعملون » نوپه حقیقی توگه سره ایمان راوړئ، ځکه چه الله ﷻ بپه ښکاره اوپه خفیه عملونو ستاسولیدونکې دي.

سورة السجدة

1. ربط اسمی، ربط معنوی، اور دسورت اجمالی تفصیلی خلاصہ.....
3. الحمد لله الذي جعل في السموات دسورت مرکزی دعوه او اول دليل عقلي په دعوی.....
7. ويرى الذين اتوا العلم دليل نقلي په دعوی باندی او آیت تفسیر.....
9. ولقد اتينا داود مصداق فبلا خلو رو شبهاتو کنش اوله شبه او ذهفی جواب.....
12. ولسلمان البرم دویمه شبهه او ذهفی جواب او آیت تفسیر.....
16. فلما قضينا عليه الموت دریمه شبهه او ذهفی جواب، دسلیمان علیه السلام دمرگ واقعہ.....
17. لقد كان نسبنا إلى مسكنها به دقوم سبا دخالاتو تذکره، او آیاتونو تفسیر.....
24. قل ادعوا الذين دعتم خلو رمه شبهه او ذهفی جواب.....
27. قل من يرزقكم دویم دليل عقلي په توحید، او دتبلیغ یو خو طریقو بیان.....
29. وما ارسلناه الا لقا ئبات توحید نه بعد د رسالت ذکر، او آیاتونو تفسیر.....
34. قل ان دیني بسط الرزق دویم دليل عقلي، په توحید.....

سورة الفاطر

45. ربط اسمی، معنوی، دعوه دسورت، او دسورت د مضامینو اجمالی تفصیلی خلاصہ.....
47. الحمد لله دعوه دسورت، او اول دليل عقلي په دعوی باندی، او آیاتونو تفسیر.....
48. ما یقر الله لنا من رحمة دویم دليل عقلي، او آیت کریمه تفسیر.....
49. هل من خالق غیر الله دریم دليل عقلي، او دما قبل ثمره.....
53. والله الذي ارسل الیها خلو روم دليل عقلي،.....
55. الیه محمد انکلم آیت کریمه په تفسیر کنش یو خو اقوال.....
56. والله خلقکم من تراب پنخم دليل عقلي، او آیت کریمه په تفسیر کنش یو خو احتمالات.....
59. وما یسعی الیهم ان یمران شہیم دليل عقلي، او آیاتو تفسیر.....

- یولیم اللیل فی النہار ووم (۷) دلیل عقلی، او پہ تیرشوی دلائلو باندی تفریع 60
- یا ایہا الناس انکم اللہ اتم (۸) دلیل عقلی، او آیات تفسیر 62
- وما انت بمسم من فی القبور دایت صحیح تفسیر 65
- المقران اللہ انزل ہم دلیل عقلی پہ توحید، او آیاتونو تفسیر 66
- لہم ہا کہ نفسہ ظالم اور مقتصد او سابق بالخیرات نہ خوک مراد دی 71
- ان اللہ عالم غیب السموات لسم (۱۰) دلیل عقلی، او آیاتونو تفسیر 76
- ان اللہ یسک السوات یولسم (۱۱) دلیل عقلی 78
- سورۃ یسین
- ربط اسمی، معنوی، او سورۃ مضامینو خلاصہ، او سورۃ فضائل: 81
- لستلوقوما آیت تفسیر، قوما نہ خوک مراد دی 84
- انا جعلنا فی اعناقہم افلا دایت تفسیر اوشان نزول 86
- واہربہم مثلاً تخویف دنیوی نمونہ، اصحاب القریہ نہ خوک مراد دی تفصیلی بحث 90
- اتخذ من حوہ آلہم دسورت دعویہ 95
- وایقہم الارض المیتة اول دلیل عقلی پہ دعوی دسورت، او آیاتونو تفسیر 99
- وایقہم اللیل دویم او دریم دلیل عقلی، مستقر نہ خہ مراد دی، 101
- والقر قدودہ خلورم دلیل عقلی، او آیات تفسیر 102
- لا الہم یبھی لہا پنخم دلیل عقلی، پہ توحید 103
- وایقہم انا حملنا شہیدم دلیل عقلی، او آیات تفسیر 104
- وما حملنا الشمر دشرکانو دیوی شبہی جواب، آیاد حضور ﷺ نہ پورہ شعر منقول دی؟ 115
- ایہمیروا انا خلقناہم ووم دلیل عقلی، او آیات تفسیر 116

سورة الصّٰفّٰت

- 121..... ربط اسمی، معنوی، او دسورة دمضامینو خلاصه، او دسورة فضائل
- 122..... صفت، الزاجرات، التالیات دچالپاره صفات دی
- 140..... ولقد نأخنا نوحاً، په دعوی دسورت باندی ووه (۷)، قصو کښ اوله قصه
- 141..... وان من شیعتیه لایرا هیج دویمه قصه دآیاتونو تفسیر سره
- 149..... فائده، دمفسرینو اختلاف چی ذبیح څوک وو؟
- 150..... ولقد منّا علی موسی دویمه قصه او آیاتونو تفسیر
- 152..... وان الیاس لمن المرسلین څلورمه قصه، الیاس علیه السلام کومی علاقۍ وو؟
- 153..... وان لوطاً لمن المرسلین پنځمه واقع، او آیاتونو تفسیر
- وان یونس لمن المرسلین شپږمه واقع، یونس علیه السلام دهمی په گیده کښ
- 154..... څومره وخت تیر کړې وو؟
- 163..... سبحان ربک رب العزّة په آخر کښ دتول سورت خلاصه

سورة صّٰ

- 165..... ربط، دعوه دسورة، اجمالی او تفصیلی خلاصه
- 168..... وعجبوا ان جاءهم من لدنهم آياتونو شان نزول، او تفسیر
- 175..... والذکر عبدنا داود اول دلیل نقلی په نفی دشفیع قهری
- 176..... وفصل الخطاب یر توجیهات
- 177..... وهل اتاک لیبوء الخصم دآیاتونو قابل قبول تفسیر، او دغلطی قصی ذکر او دهغی رد
- 183..... وما خلقتنا السماء والارض اول دلیل عقلی په توحید، او دآیاتونو تفسیر

- 185 ووهبنا لداؤد سليمان دويم نقلی دليل په موضوع دسورت
- 185 اذ عرض عليه بالغشي دآيات كريمه و دوه مشهور تفسيرونه
- ولقد فتنا سليمان به سليمان باندی دآيتلا ذکر، دآيتلا څه وجه
- 187 وه، په سليمان باندی ديهو ديانو افترا
- واذکر عبدنا ايوب دريم دليل نقلی په توحيد، شيطان ته دتکليف
- 191 رسولو په نسبت کښ د مفسرينو اقوال
- 194 واذکر عبدنا ابراهيم خلورم او پنځم نقلی دليل په توحيد
- 200 قل انما انا منذر دلائل عقليو نقلیو نه ورستو دعوی دسورت ذکر صراحتا
- سورة الزمر
- 205 ربط اسمی، معنوی، دسورت دمضامينو اجمالی، تفصیلی خلاصه
- 207 تنزيل الكتاب دآياتونو ترکیب او تفسیر
- 208 انا انزلنا اليك الكتاب اول دليل وحی په توحيد
- 208 فاعبد الله دعوه دسورت، او دآياتونو تفسیر
- 211 خلق السموات اول دليل عقلی په توحيد
- 213 خلقکم من نفس واحد دويم دليل عقلی، علی سبیل الترقی، او تفسیر
- 223 قل اني امرت دويم دليل وحی په توحيد او دآياتونو تفسیر
- 229 الم تر ان الله انزل دريم دليل عقلی په توحيد
- 232 الله نزل احسن الحديث دريم دليل وحی په توحيد احسن الحديث معنی
- 242 ولعن سالتهم خلورم دليل عقلی علی سبیل الاعتراف من الخصم

- 244 انا انزلنا عليك الكتاب خلورم دليل وحى په توحيد
- 244 الله يتوفى الانفس پنځم دليل عقلی په توحيد، او د آيت په تفسير کښ يو خوا هم بحثونه
- 254 اولم يعلموا ان الله شپږم دليل عقلی، او ايمان راوړلو ته ترغيب
- 261 قل افغير الله دريم ځل دعوه دسورت، او د آياتونو تفسير
- 263 ونفوذ الصور د آيت په تفسير کښ يو اشکال او د مفسرينو محدثينو متعدد جوابونه
- سورة المومن**
- 272 حواميم سبعة فضائل، ربط اسمی، معنوی، د مضامينو اجمالی تفصیلی خلاصه
- 275 تنزيل الكتاب قرآن باندی ايمان راوړلو ترغيب په شپږو صفاتو د الله ﷻ سره
- 288 فادعوا لله غلغلين اول ځلی دعوه دسورت او دعوی منلو ترغيب
- ولقد ارسلنا موسى تخويف دنیوی تفصیلی نمونه، د موسى عليه السلام
- 295 د قتل منصوبه، درجل مؤمن بیان
- 323 قال ربكم ادعوني، په دویم ځل دعوی دسورت ذکر او آياتونو تفسير
- 325 الله الذي جعل لكم الارض، دویم دليل عقلی چه مشتمل دي په دری دليلونو
- 327 قل اني نهيت لاسورت دويمه حصه، د اولي حصی د مضامينو اعاده
- سورة احم مجده**
- 338 ربط اسمی، دعوه دسورت، دسورت مضامينو اجمالی تفصیلی خلاصه
- 342 قل انما انا بشر مثلكم دعوی دسورت ذکر دسورت ابتدائی آياتونو شان نزول
- 344 قل انكم لتكفرون، اول دليل عقلی، تخليق د ارض وسما مراحلو تفصیلی بيان
- 354 ولما هبنا لهم په دعوی دسورت مومن باندی د شېبې بيان جواب

- 358 ومن احسن قولاً ما قبل سره ربط، او دعوت الى الله باره کښ دوه اهمی فائدي
- 361 ومن آیاته اللیل دویم عقلی دلیل په توحید، او آیاتونو تفسیر
- 362 ومن آیاته انک تری الارض دریم دلیل عقلی په توحید
- 365 ولوجعلنا قرآنا عجمیاً دشکرکانو په قرآن باندی دری شبهاتو جوابونه
- 368 الیه یرد علم الساعة خلورم دلیل عقلی په توحید
- سورة الشوری
- 374 ربط، او دسورت دمضامینو اجمالی، تفصیلی خلاصه
- 376 کذا الذی یوحى الیک دسورت اوله او مرکزى دعوه
- وما اختلفتم فیہ من شیء دآیت په تفسیر کښ دری اقوال، او آیاد آیت کریمه
- 381 دائمه مجتهدینو دتقلید په رد کښ پیش کول صحیح دی؟
- لیس کمثله شیء دآیت په تفسیر کښ اقوال، او دجمهورو محدثینو
- 383 او دسلفو صالحینو مذهب په صفاتو دالله ﷻ کښ
- 389 فللله الذی فادیه ما قبل باندی پنځه امور متفرعه او دآیت تفسیر
- 402 ومن آیته خلق السموات والارض دلیل عقلی په توحید او آیاتونو تفسیر
- 404 ومن آیته المحوار فی البصر دلیل عقلی په توحید او آیاتونو تفسیر
- 413 وما کان لبشر ان یکلمه الله دلیل نقلی په توحید، دآیت شان نزول، او دوحی دری اقسام
- سورة حمز عوف
- 417 ربط، دسورت دمضامینو اجمالی، تفصیلی خلاصه
- 418 حمز دسورت اوله حصه، او آیاتونو تفسیر

- 422 ولعن سائلهم من خلق دسورت دویمه حصه، په نفی دولد باندی دلائل
- 422 الذى جعل لكم الارض دویم، دریم، خلورم، عقلی دلائل
- 431 واقتال ابراهیم توحید باندی دلیل وحی، اوفائده چی کوم تقلید مذموم دی
- 438 فاستمسك بالذى اوحى اليه دليل وحی په توحید
- 439 واسئل من ارسلنا دليل نقلی اجمالی از انبیا سابقین، آیارسولانونه سوال کول حقیقتا دی؟
- ولما ضرب ابن مريم مثلاً دسورت دریمه حصه، دعیسی علیه السلام
- 445 تذکره، اود آیاتونو خلور تفسیرونه
- 454 قل ان كان للرحمان ولدما قبل سره ربط، اود آیت په تفسیر کښ یوڅو احتمالات
- 455 وهو الذي ان السما المدعوه دسورت، اود آیت تفسیر
- 456 ولا يملك الذين يدعون دسورت خلورمه حصه، نفی دثائب په صورت دشفیع کښ
- سورت حمد دځان
- 459 ربط اسمی، معنوی، دسورت دمضامینو اجمالی، تفصیلی خلاصه،
- 461 انا انزلناه فی لیلۃ مبارکة فترغیب الی القرآن، دکیله مبارکه نه کومو شپه مراده
- 465 بدځان مبین دځان مبین په مصداق کښ دوه مشهور قوله
- 471 لما هکت عليهم السما والارض دآیت په تفسیر کښ یوڅو اقوال
- 474 اهل عیذارم قوم جمع تخویف دنیوی نمونه، قوم تبع تذکره
- 476 وما خلقنا السموات والارض دليل عقلی په توحید
- سورت المجاثبه
- 481 ربط اسمی، معنوی، دسورت دمضامینو اجمالی، تفصیلی خلاصه

- 483 ان فی السموات والارض اول دلیل عقلی پہ توحید
- 487 اللہ الذی سخر لکم البحر لا یمید دلیل عقلی پہ توحید علی سبیل الترقی، او آیاتونو تفسیر
- 490 ولقد اتینا بنی اسرائیل دلیل نقلی پہ توحید او آیاتونو تفسیر
- 498 ولله ملك السموات والارض خلورم دلیل عقلی او دتیرشوی دلائلو خلاصہ
- 498 وترى كل امة جائئة تخويف اخرى، دجائیه یو خو معنی
- 502 فله الحمد پنجم دلیل عقلی پہ توحید
- سورت الاحقاف.
- 503 ربط معنوی، اسمی، دسورت دمضامینو خلاصہ
- 505 ما خلقنا السموات پہ توحید دلیل عقلی او یو خو غلطو عقیدو باندی رد
- واخاتل علیہم اياتنا دقرآن حقانیت اثبات، او پہ قرآن باندی دشرکینو دری
- 509 شبہات او ہنی جو ابونہ
- 515 ووصینا الانسان بالذیہ ما قبل سرہ ربط، او آیت کنس یو خو فقہی مباحث
- 524 والذکر اعماها تخويف دنیوی، دقوم عاد ہلاکت واقعہ
- 529 والھم فدا الیھم انظر اقرآن حقانیت اثبات، دجناتو قرآن اوریدلو او ایمان راورلو واقعہ
- سورۃ محمد
- 535 ربط، دسورت مرکزی دعوہ، موضوع دسورت، اجمالی، تفصیلی خلاصہ
- 537 الذین کفرواد مؤمنانو او مشرکانو صفاتو مینخ کنس اول تقابل
- 540 فاذا قیم الذین کفرواد جہاد حکم او آیاتونو تفسیر
- 542 والذین قتلوا فی سبیل اللہ ترغیب الی الجہاد او دویم تقابل

- 546 ان الله يدخل الذين بشارت اخروي اودريم تقابل
فأعلم ان الااله الا الله بيان ددعوى دسورت، نسبت، دذنب نبی ﷺ ته
- 552 کولو کښ يوڅو توجيهات
- 553 ويقول الذين آمنوا دسورت دويمه حصه دمنافقانو احوال
- 562 انما الحيوۃ الدنيا لعبا جهاد او انفاق في سبيل الله ته ترغيب
- سورة الفتح
- 565 ربط، دسورت دمضامينو اجمالی تفصیلی خلاصه
- 566 دسورت شان نزول، اودصلح حديبيه واقعه
- 570 انا فقننا لك اعلان دفتح، فتح مبين په مصداق کښ اقول
- 580 سيقول لك المخلفون هغه قبائلو حالات چه صلح حديبيه کښ نه وو شريک
- 585 لقد رضي الله عن المؤمنين دسورت دويمه حصه، اولی حصی اعاده
- 593 لقد صدق الله رسوله جواب دشبهی
- سورت الحجرات
- 599 ربط، اودمضامينو دسورت اجمالی، تفصیلی خلاصه
- 600 يا ايها الذين آمنوا لا تقدموا اول قانون په باره دحضور ﷺ کښ اوشان نزول
- 601 يا ايها الذين آمنوا لا ترفعوا دويم قانون دحضور ﷺ متعلق دوه ادبونه
- 605 يا ايها الذين ان جاءكم فاسق دريم قانون، عامی معاشری سره متعلق اوشان نزول
- 608 وان طاعتان خلورم قانون، اودآيت کریمه شان نزول
- 610 يا ايها الذين آمنوا لا يسخر قوم منكم قانون، ددری کارونونه منع

- يا ايها الذين املوا اجتنبوا شپږم قانون، ديوخو کارونونه منع 613
- يا ايها الناس انا خلقناكم اووم قانون دَنسبى تفاخر نه منع، 616
- قالت الاعراب امنا دَسورت دويمه حصه، د، بعض اعرابونه شکوه 617